

14.
baskı

Siyaset

Andrew Heywood

Heywood

Siyaset

Siyaset

Andrew Heywood

Çevirenler

Bekir Berat Özipek (Bölüm 1-5)

Bican Şahin (Bölüm 6, 7)

Mete Yıldız - Bican Şahin (Bölüm 8)

Zeynep Kopuzlu (Bölüm 9-12)

Bahattin Seçilmişoğlu (Bölüm 13-19)

Atilla Yayla (Sözlük)

Heywood, Andrew
Siyaset
***Politics* (3rd ed.)**

Çevirenler: Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız,
Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla,

ISBN 13: 978-975-250-015-3

Adres Yayınları® / 19

10-14. Baskılar: Temmuz, Ağustos 2014; 9. Baskı: Ekim 2013;
8. Baskı: Mart 2013; 7. Baskı: Ekim 2012; 6. Baskı: Temmuz 2012 ;
5. Baskı: Eylül 2011; 4. Baskı: Şubat 2011; 3. Baskı: Nisan 2010;
2. Baskı: Ekim 2007; 1. Baskı: Şubat 2006

© 2013, 2010, 2005 Adres Yayınları, Liberte Yayınları

© 2013, 2007, 2002, 1997 Andrew Heywood

© 2013, 2007, 2002, 1997 Palgrave Macmillan

Bu kitap ilk olarak İngilizcede, Macmillan Publishers Limited'in bir markası olan Palgrave Macmillan tarafından, *Politics* ismiyle basılmıştır. Türkçe çeviri ve baskısı Palgrave Macmillan'ın izniyle yapılmıştır. Bu Eser'in müellifi olarak yazarın hakları mahfuzdur.

Yayına Hazırlayan: Buğra Kalkan

Tashi: Selçuk Durgut

Sayfa Düzeni: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Muhsin Doğan

Montaj: Merkez Repro

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Altındağ, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
liberteyayin grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr

Sertifika No: 16438

Adres Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

ÖZET İÇİNDEKİLER

KUTUCUKLAR LİSTESİ	11
ÖNSÖZ	15
TEŞEKKÜRLER	17

KISIM 1

SİYASET TEORİLERİ

1. BÖLÜM: Siyaset Nedir?.....	21
2. BÖLÜM: Hükümetler, Sistemler ve Rejimler.....	47
3. BÖLÜM: Siyasî İdeolojiler.....	69
4. BÖLÜM: Demokrasi.....	101
5. BÖLÜM: Devlet.....	125

KISIM 2

MİLLETLER VE KÜRESELLEŞME

6. BÖLÜM: Milletler ve Milliyetçilik.....	149
7. BÖLÜM: Küresel Politika.....	175
8. BÖLÜM: Ulus-Altı Politika.....	213

KISIM 3

SİYASİ ETKİLEŞİM

9. BÖLÜM: Ekonomi ve Toplum.....	237

10. BÖLÜM: Siyasî Kültür, İletişim ve Meşruiyet.....	263
11. BÖLÜM: Temsil, Seçimler ve Oy Kullanma.....	291
12. BÖLÜM: Partiler ve Parti Sistemleri.....	319
13. BÖLÜM: Anayasa, Hukuk ve Yargı.....	347

KISIM 4

HÜKÜMET MEKANİZMASI

14. BÖLÜM: Anayasalar, Hukuk ve Yargı.....	373
15. BÖLÜM: Meclisler.....	397
16. BÖLÜM: Siyasî İktidarlar.....	423
17. BÖLÜM: Bürokrasiler.....	451
18. BÖLÜM: Ordular ve Güvenlik Güçleri.....	477

KISIM 5

SİYASA SÜRECİ VE SİSTEM PERFORMANSI

19. BÖLÜM: Siyasa Süreci ve Sistem Performansı.....	505
SÖZLÜK	528
BİBLİYOGRAFYA	550
İNDEKS	561

GENİŞ İÇİNDEKİLER

KUTUCUKLAR LİSTESİ	11
ÖNSÖZ	15
TEŞEKKÜRLER	17

KISIM 1

SİYASET TEORİLERİ

1. SİYASET NEDİR?	21
Siyasetin Tanımlanması	22
Hükümet Etme Sanatı Olarak Siyaset	23
Kamusal İşler Olarak Siyaset	26
Uzlaşma ve Mutabakat Olarak Siyaset	28
İktidar Olarak Siyaset	30
Siyaseti İncelemek	32
Siyasetin İncelenmesinde	
Yaklaşımlar	32
Felsefî Gelenek	32
Ampirik (Deneyimci) Gelenek	33
Bilimsel Gelenek	34
Yeni Gelişmeler	35
Siyaseti Bilimsel Olarak İncelemek	
Mümkün müdür?	37
Kavramlar, Modeller ve Teoriler	38
Özet	44
Tartışma Soruları	44
İleri Okumalar	45

2. HÜKÜMETLER, SİSTEMLER VE REJİMLER	47
Geleneksel Sınıflandırma Sistemleri	48
Siyasal Sistemleri Sınıflandırmak	

Neden Gereklidir?	49
Klâsik Tipolojiler	50
Üç Dünya Tipolojisi	52
Modern Dünyanın Rejimleri	54
Batı Poliarşileri	56
Yeni Demokrasiler	58
Doğu Asya Rejimleri	60
İslâmî Rejimler	62
Askerî Rejimler	63
Özet	65
Tartışma Soruları	65
İleri Okumalar	66

3. SİYASÎ İDEOLOJİLER	69
Siyasî İdeoloji Nedir?	70
Liberalizm	71
Liberalizmin Unsurları	72
Klâsik Liberalizm	73
Modern Liberalizm	74
Muhafazakârlık	75
Muhafazakârlığın Unsurları	76
Paternalist Muhafazakârlık	78
Yeni Sağ	78
Neoliberalizm	79
Neomuhafazakârlık	80
Sosyalizm	80
Sosyalizmin Unsurları	81
Marksizm	82
Marksizmin Unsurları	83
Ortodoks Komünizm	85
Modern Marksizm	86
Sosyal Demokrasi	87

Üçüncü Yol	89
Diğer İdeolojik Gelenekler	90
Faşizm	90
Anarşizm	91
Feminizm	92
Çevrecilik	93
Dinî Fundamentalizm (Kökten-Dincilik)	94
İdeolojinin Sonu Mu?	95
Özet	97
Tartışma Soruları	98
İleri Okumalar	98

4. DEMOKRASİ 101

Demokrasiyi Tanımlamak	102
Halk Kimlerden Oluşur	103
Halk Nasıl Yönetmeli	104
Halk Yönetiminin Sınırları Nelerdir?	105
Demokrasi Modelleri	106
Klâsik Demokrasi	107
Koruyucu Demokrasi	108
Gelişmecî Demokrasi	109
Halk Demokrasisi	111
Uygulamada Demokrasi:	
Farklı Görüşler	112
Çoğulcu (Plüralist) Yaklaşım	113
Seçkinci (Elitist) Yaklaşım	115
Korporatist Yaklaşım	117
Yeni Sağ Yaklaşım	119
Marksist Yaklaşım	119
Özet	121
Tartışma Soruları	122
İleri Okumalar	122

5. DEVLET 125

Devlet Nedir?	126
Rakip Devlet Teorileri	128

Çoğulcu (Plüralist) Devlet	129
Kapitalist Devlet	131
Leviathan Devlet	133
Patriarkal (Ataerki) Devlet	135
Devletin Rolü	136
Minimal Devlet	137
Kalkınmacı Devlet	138
Sosyal Demokrat Devletler	139
Kamusallaştırılmış Devlet	139
Totaliter Devlet	140
"İçî Boş" Bir Devlet mi?	140
Küreselleşme	141
Devletin Yeniden Yapılandırılması	142
Devlet-Altı Yönetişim	142
Özet	144
Tartışma Soruları	144
İleri Okumalar	145

KISIM 2

MİLLETLER VE KÜRESELLEŞME

6. MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK 149

Ulus Nedir?	150
Kültürel Topluluklar Olarak Uluslar	151
Siyasal Topluluklar Olarak Uluslar	153
Milliyetçiliğin Çeşitleri	156
Liberal Milliyetçilik	156
Muhafazakâr Milliyetçilik	159
Yayılmacı Milliyetçilik	161
Sömürgecilik Karşıtı (Anti-Kolonyal) Milliyetçilik	164
Çok-Kültürlülük	166
Ulus-Devletin Bir Geleceği Var mı?	169
Özet	172
Tartışma Soruları	173

İleri Okumalar.....	173
7. KÜRESEL POLİTİKA	175
Dünya Siyasetini Anlamak	176
İdealizm.....	176
Realizm.....	178
Pluralizm.....	180
Marksizm.....	181
Değişen Dünya Düzeni	182
Soğuk Savaş'ın Yükseliş ve Çöküşü.....	182
21. Yüzyıl Dünya Düzeni.....	185
Küreselleşmenin Dinamikleri	189
Küreselleştiren Eğilimler	189
Küreselleşme: Teoriler ve Tartışmalar.....	192
Bölgeselleşme	196
Avrupa Birliği.....	199
Dünya Devletine Doğru mu?.....	204
Birleşmiş Milletler.....	206
Özet.....	210
Tartışma Soruları.....	211
İleri Okumalar.....	211

8. ULUS-ALTI POLİTİKA	213
Merkezden Yönetim mi, Yerinden Yönetim mi?.....	214
Merkez-Çevre İlişkisi	215
Federalist Sistemler.....	216
Neden Federalizm?.....	217
Federalizmin Özellikleri.....	219
Federalizmin Değerlendirilmesi.....	220
Üniter Sistemler	222
Yerel Yönetim	223
Yetki Devri (Devolution).....	225
Etnik ve Topluluk Siyaseti.....	227
Etnik Siyasetin Yükselişi.....	227
Bir Topluluk Siyaseti mi.....	230

Özet.....	232
Tartışma Soruları.....	232
İlave Okuma.....	233

KISIM 3

SİYASİ ETKİLEŞİM

9. EKONOMİ VE TOPLUM	237
İktisadî Sistemeler.....	238
Dünya Üzerindeki Kapitalist Sistemler	240
Teşebbüs Kapitalizmi.....	240
Sosyal Kapitalizm	242
Kolektif Kapitalizm.....	243
Yönetilen Kapitalizm mi Yoksa Yönetilmeyen Kapitalizm mi?	245
Sosyalizmin Çeşitleri	247
Devlet Sosyalizmi.....	248
Piyasa Sosyalizmi.....	249
İktisadî Bir "Üçüncü Yol" var mıdır?	251
Sosyal Yapı ve Bölünmeler.....	252
Sosyal Sınıf	253
Sınıf Temelli Politikanın Yükselişi ve Düşüşü	254
Alt Sınıf Kimlerden Oluşur?.....	256
İrk.....	257
Toplumsal Cinsiyet.....	258
Özet.....	260
Tartışma Soruları.....	260
İleri Okumalar.....	261

10. SİYASİ KÜLTÜR, İLETİŞİM VE MEŞRUIYET	263
Düşünce Bağlamında Siyaset: Kültür ve İletişim	264
Yurttaşlık Kültürü veya İdolojik Hegemonya	264

Kitle İletişim Araçları ve Siyasî Anlamda İletişim	268
Sosyal Sermâyede Meydana Gelen Düşüş	273
Meşruiyet ve Siyasî İstikrar	276
İktidarı Meşrulaştırma	277
Meşruiyet Krizleri	280
Devrimlerin Meydana Gelmesinin Sebebi Nedir	282
<i>Marksist Devrim Teorileri</i>	<i>283</i>
<i>Marksist Olmayan Devrim Teorileri</i>	<i>284</i>
Özet	287
Tartışma Soruları	288
İleri Okumalar	288

11. TEMSİL, SEÇİMLER VE OY KULLANMA 291

Temsil	292
Temsil Teorileri	292
<i>Mütevelli Modeli</i>	<i>293</i>
<i>Delege Modeli</i>	<i>294</i>
<i>Vekâlet Modeli</i>	<i>296</i>
<i>Benzerlik Modeli</i>	<i>297</i>
Seçimler	298
Seçimlerin İşlevleri	299
Seçim Sistemleri: Tartışmalar ve Müzakereler	301
Seçimlerin İhtiva Ettiği Anlam Nedir?	308
Oy Verme Davranışı	310
Oy Verme Teorileri	312
<i>Parti Kimliği Modeli</i>	<i>312</i>
<i>Sosyolojik Model</i>	<i>312</i>
<i>Rasyonel Tercih Modeli</i>	<i>313</i>
<i>Hâkim İdeoloji Modeli</i>	<i>314</i>
Özet	315
Tartışma Soruları	315
İleri Okumalar	316

12. PARTİLER VE PARTİ SİSTEMLERİ 319

Parti Politikası	320
Parti Biçimleri	321
Partilerin İşlevleri	325
Temsil	325
<i>Seçkinler Sınıfı Oluşturma ve İstihdam Etme</i>	<i>327</i>
<i>Hedef Belirleme</i>	<i>327</i>
<i>Çıkarları İfade Etme ve Gerçekleştirme</i>	<i>328</i>
<i>Sosyalleşme ve Harekete Geçme</i>	<i>328</i>
<i>Hükümet Organizasyonu</i>	<i>329</i>
Parti Organizasyonu: Güç Nerede Durur?	329
Parti Sistemleri	332
Tek Parti Sistemleri	333
İki Partili Sistemler	335
Hâkim Parti Sistemleri	337
Çok Partili Sistemler	338
Partilerin Düşüşü?	340
Özet	343
Tartışma Soruları	344
İleri Okumalar	344

13. GRUPLAR, ÇIKARLAR VE HAREKETLER 347

Grup Siyaseti	348
Grup Türleri	348
<i>Komünal Gruplar</i>	<i>349</i>
<i>Kurumsal Gruplar</i>	<i>349</i>
<i>Dernek Grupları</i>	<i>350</i>
Grup Siyaseti Modelleri	352
<i>Çoğulcu (Plüralist) Model</i>	<i>352</i>
<i>Korporatist Model</i>	<i>354</i>
<i>Yeni Sağ Modeli</i>	<i>355</i>
Grup Siyaset Tarzları	357
<i>Çıkar Grupları Ne Kadar Önemlidir?</i>	<i>357</i>

<i>Gruplar Etkilerini Nasıl Gösterirler?</i>	360
Toplumsal Hareketler	364
Yeni Toplumsal Hareketler.....	364
Özet	368
Tartışma Soruları	369
İleri Okumalar	369

KISIM 4

HÜKÜMET MEKANİZMASI

14. ANAYASALAR, HUKUK VE YARGI 373

Anayasalar	374
Anayasaların Sınıflanması.....	375
<i>Anayasanın Amacı</i>	380
<i>Devletleri Yetkilendirmek</i>	381
<i>Değerler ve Hedefler Oluşturmak</i>	381
<i>Yönetimde Denge Sağlamak</i>	382
<i>Özgürlüğü Korumak</i>	382
<i>Rejimleri Meşrulaştırmak</i>	383
Anayasalar Önemli Midir?.....	383
Hukuk	385
Hukuk, Ahlâk ve Siyaset.....	385
Yargı	388
Yargıçlar Siyasî Midirler?.....	389
Yargıçlar Siyaset Yapmakta mıdır?.....	391
Özet	394
Tartışma Soruları	395
İleri Okumalar	395

15. MECLİSLER 397

Meclislerin Rolü	398
Parlamente Sistemler ve Başkanlık Sistemleri.....	399
Meclislerin Fonksiyonları.....	402
<i>Yasama</i>	403
<i>Temsil</i>	404

<i>İnceleme ve Teftiş</i>	405
<i>Siyasete Katma ve Eğitim</i>	406
<i>Meşruluk</i>	406
Meclisleri Yapısı	407
Bir Meclis mi, Yoksa İki mi?.....	407
Komisyon Sistemleri.....	410
Meclislerin Performansı	412
Meclisler Siyaset Üretir mi?.....	412
Niçin Meclisler Güç Kaybetmektedir?.....	416
<i>Disiplinli Siyasî Partiler</i>	416
<i>'Cüsseli' Hükümet</i>	417
<i>Liderlik Eksikliği</i>	417
<i>Çıkar Grupları ve Medya Gücü</i>	418
<i>Meclisler Yükselişte mi?</i>	418
Özet	420
Tartışma Soruları	420
İleri Okumalar	421

16. SİYASİ İKTİDARLAR 423

Yürütmenin Rolü	424
Yürütmede Kim, Kimdir?.....	424
Siyasî Yürütmenin Fonksiyonları.....	426
Merasim Önderliği.....	426
Siyasa Üretmede Liderlik.....	426
Halk Liderliği.....	427
Bürokratik Liderlik.....	427
Kriz Liderliği.....	427
Yürütmenin Gücü: Kim Yönetiyor?	428
Başkanlar.....	429
Başbakanlar.....	433
Kabineler.....	437
Liderlik Siyaseti	440
Liderlik Teorileri.....	441
Liderlik Tarzları.....	444
Özet	447
Tartışma Soruları	447
İleri Okumalar	448

17. BÜROKRASİLER 451

Bürokrasi Teorileri	452
Rasyonel-İdarî Model	453
Güç Bloğu Modeli	454
Bürokratik Aşırı Arz Modeli	456
Bürokrasilerin Rolü	457
Bürokrasilerin Fonksiyonları	457
İdare	458
Siyasa Tavsiyesi	458
Çıkarları Dile Getirmek	459
Siyasî İstikrar	460
Bürokrasilerin Örgütlenmesi	460
Bürokratik Güç: Kontrol Dışı mı?	464
Bürokratik Gücün Kaynakları	464
Bürokratlar Nasıl kontrol Edilebilir?	467
Siyasî Hesap Verebilirlik	468
Siyasallaştırma	470
Karşı Bürokrasiler	471
Özet	473
Tartışma Soruları	474
İleri Okumalar	474

18. ORDULAR VE GÜVENLİK GÜÇLERİ 477

Ordu ve Siyaset	478
Ordunun Rolü	479
Savaş Aracı	479
İç Düzenin Güvencesi	481
Çıkar Grubu	482
Sivil Düzenin Alternatifi	484
Ordunun Kontrol Edilmesi	485
Ordu Ne Zaman İktidara El Koyar?	488
Polis ve Siyaset	491
Polisin Rolü	492
Toplum Polisliği	492
Siyasî Polislik	493
Polis Devletleri	495

Siyasî Kontrol ve Hesaba Çekilebilirlik	496
Özet	499
Tartışma Soruları	499
İleri Okumalar	500

KISIM 5

SİYASA SÜRECİ VE SİSTEM PERFORMANSI

19. SİYASA SÜRECİ VE SİSTEM PERFORMANSI 505

Siyasa Süreci	506
Karar Alma Teorileri	506
Rasyonel Aktör Modelleri	506
Küçük Adımlarla İlerleme (İnkrementalizm) Modelleri	508
Bürokratik Örgüt Modelleri	509
İnanç Sistemi Modelleri	509
Siyasa Sürecindeki Aşamalar	511
Başlatma	511
Oluşturma (Formüle Etme)	513
Yürürlüğe Koyma	516
Değerlendirme	517
Sistem Performansı	519
İstikrar Performansı	519
Maddî Performans	521
Yurttaşlık Performansı	523
Demokrasi Performansı	524
Özet	526
Tartışma Soruları	527
İleri Okumalar	527

SÖZLÜK 528

BİBLİYOGRAFYA 549

İNDEKS 561

KUTULARIN LİSTESİ

KAVRAMLAR

Anayasa	374	Hizip, Hizipçilik	321
Anayasacılık	380	Hukukun Hâkimiyeti	387
Anti-Semitizm	163	Hükümet	48
Bakan Sorumluluğu	469	Hükümet Darbesi	489
Başkanlık Hükümeti	428	İdare	459
Baskı	490	İdeal Tip	38
Batı	59	İdeoloji	71
Bilim, Bilimizm	35	İktidar	27
Bireycilik, Kolektivizm	252	İnsan Hakları	387
Bürokrasi	453	İrk	258
Çıkar Grubu	351	İrksalcılık (<i>Racialism</i>), Irkçılık (<i>Racism</i>)	162
Çok-Kültürlülük	167	Kamu Çıkarı	310
Demokratikleşme	59	Kamu Tercihi	355
Departmantalizm	462	Karizma	281
Devlet	127	Kişilik Kültü	443
Devletçilik	141	Kitle İletişim Araçları	268
Devletlerarasıcılık, Ulus-Üstücülük	201	Koalisyon	340
Devrim	282	Kolektif Güvenlik	206
Diktatörlük	483	Kolonyalizm (Sömürgecilik)	165
Düzen	491	Komünizm	60
Egemenlik	179	Konfüçyanizm	61
Ekoloji, Ekolojizm (Çevrecilik)	95	Konvansiyon	376
Elit, Elitizm (Seçkincilik)	116	Korporatizm	354
Emperyalizm	183	Kozmopolitanizm	160
Eşitlik	522	Kültürel Milliyetçilik	152
Etnik merkezcilik (<i>Ethnocentrism</i>)	510	Kuvvetler Ayrılığı	401
Etnisite	228	<i>Laissez-Faire</i>	243
Faydacılık	507	Liderlik	440
Federalizm	217	Liberal Demokrasi	53
Fordizm ve Post-Fordizm	255	Lobi	361
Fundamentalizm (Köktencilik)	96	Merkezî Yürütme	439
Gelenek	279	Meşruiyet	278
Haklar Bildirgesi	383	Militarizm	480
Hegemonya	265	Mutabakat	29
Hesap Verebilirlik / Hesaba Çekilebilirlik	497	Mutlakiyetçilik	51
		Neo-Marksizm	133
		Neo-Plüralizm	130

Nisbi Temsil	302
Ombudsman (Kamu Denetçisi)	471
Ön Seçim	327
Otorite	24
Otoriteryanizm	63
Özgürlük	384
Özerklik	525
Paradigma	41
Parlamenter Demokrasi	110
Parlamenter Egemenlik	385
Parlamenter Hükümet	399
Parti Demokrasisi	329
Parti Hükümeti	336
Partizan Gruplaşmaların Dağıtılması	312
Patriyarşi (Ataerkillik)	135
Piyasa	239
Planlama	248
Plebisitçi Demokrasi	107
Plüralist (Çoğulcu) Demokrasi	115
Plüralizm (Çoğulculuk)	114
Poliarşi	57
Popülizm (Halkçılık)	446
Post-Materyalizm	275
Post-modernizm, Post-Modernlik	97
Rölativizm (Görecelilik)	520
Yozlaşma	461
Savaş	479
Serbest Ticaret	205
Sınıf Bilinci	283
Sınıfsal Gruplaşmaların Dağılımı	313
Sivil İtaatsizlik	364
Sivil Özgürlük	485
Sivil Toplum	28
Siyasa	506
Siyasa Ağı	513
Siyasi Eşitlik	103
Siyasi Kültür	264
Siyasi Parti	320
Soğuk Savaş	184
Sorumluluk	405
Sosyal Piyasa	242
Sosyal Sermaye	274
Sosyal Sınıf	253

Suç	493
Statü	254
Tarafsızlık	389
Temsil	292
Teokrazi	62
Terörizm	484
Topluluk	230
Toplumsal Cinsiyet	259
Toplumsal Hareket	365
Totaliteryanizm	52
Ulus	150
Ulus-devlet	170
Uluslararası Hukuk	207
Uluslararasılık	178
Üçüncü Yol	89
Ütopya, Ütopyacılık	49
Vekâlet	296
Yargı İncelemesi Yetkisi	390
Yeni Kamu Yönetimi	463
Yeni Sol	365
Yetki Devri	225
Yetki İkâmesi	203
Yönetişim	25
Yurttaşlık	523
Yürütme	424

ODAKLANMA

Açık Hükümet: Olumlu ve Olumsuz Yönleri	518
Avrupa Birliğinin İşleyişi	202
Avrupa Bütünleşmesi:	
Lehte ve Aleyhte Görüşler	204
Başkanlık Hükümeti: İyi ve Kötü Yanları	435
Bölgesel Ekonomik Bloklar	198
Çıkar Grupları: Avantaj ve Dezavantajları	356
Devlet Başkanı	425
Doğrudan Demokrasi ve Temsilî Demokrasi	105
İki Meclislilik (Bikameralizm):	409
İktidarın Yüzleri	30
İnsanî Müdahale	186
Kabine Hükümeti	438
Kodifiye Edilmiş Bir Anayasa	377

Komisyonlar: Avantajları ve Dezavantajları	410
Küresel Ekonomik Yönetim	206
Kuzey-Güney Ayrımı	191
Mahkûmun İkilemi	36
Merkez-Çevre Modeli	229
Monarşi Tartışması	433
Muhalefet Siyaseti: Olumluluk ve Olumsuzlukları	413
Oligarşinin Tunç Kanunu	328
Quangolar	464
Refah Tartışması	521
Referandumlar	295
Seçim Sistemleri (1)	303
Seçim Sistemleri (2)	304
Seçim Sistemleri (3)	305
Seçim Sistemleri (4)	306
Seçim Sistemleri (5)	307
Seçim Sistemleri (6)	309
Siyasî Spektrum	324
Sosyal Sözleşme Teorisi	129

SİYASÎ FİĞÜRLER

Arendt, Hannah (1906-1975)	28
Aristoteles (M.Ö. 384-M.Ö. 322)	26
Bentham, Jeremy (1748-1832)	106
Berlin, Isaiah (1909-1997)	168
Bernstein, Eduard (1850-1932)	87
Burke, Edmund (1729-1797)	77
Charles-Louis de Montesquieu (1689-1775)	398
Chomsky, Noam (1928-....)	187
Dahl, Robert (1915-....)	352
Friedan, Betty (1921-2006)	413
Friedman, Milton (1912-2006)	246
Fukuyama, Francis (1952-....)	55
Galbraith, John Kenneth (1908-2006)	256
Garvey, Marcus (1755-1805)	226
Gramsci, Antonio (1891-1937)	266

Habermas, Jürgen (1929-....)	280
Hamilton, Alexander (1755-1805)	218
Hayek, Friedrich August von (1899-1992)	79
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831)	127
Herder, Johann Gottfried (1774-1803)	151
Hitler, Adolf (1889-1945)	91
Hobbes, Thomas (1588-1679)	388
Huntington, Samuel P. (1927-....)	199
Jefferson, Thomas (1743-1826)	341
Kant, Immanuel (1724-1804)	177
Keynes, John Maynard (1883-1946)	245
Klein, Naomi (1970-....)	366
Lenin, Vladimir İlyiç (1870-1924)	113
Locke, John (1632-1704)	74
Machiavelli, Niccolò (1469-1527)	25
Madison, James (1751-1836)	407
Marcuse, Herbert (1898-1979)	86
Marx, Karl (1818-1883)	83
Mazzini, Guiseppe (1805-1872)	159
Mill, John Stuart (1806-1873)	75
Monnet, Jean (1888-1979)	200
Nietzsche, Friedrich (1844-1900)	440
Nozick, Robert (1938-2002)	138
Oakeshott, Michael (1901-1990)	275
Paine, Thomas (1737-1809)	394
Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)	216
Platon (M.Ö. 427-347)	32
Putnam, Robert D. (1940-....)	274
Rawls, John (1921-2002)	88
Rousseau, Jean-Jacques (1748-1832)	110
Schumacher, E. F. (1911-1977)	250
Schumpeter, Joseph (1883-1950)	297
Smith, Adam (1723-1790)	241
Stalin, Josef (1879-1953)	85
Tocqueville, Alexis de (1893-1976)	286
Troçki, Leon (1879-1940)	455
Weber, Max (1864-1920)	277
Wollstonecraft, Mary (1889-1945)	92
Zedong, Mao (1893-1976)	282

Bu kitap, politika bilimine kapsayıcı ve güncelleştirilmiş bir giriş yapmaktadır. Kitap, konu hakkında ilgiye sâhip olan genel okuyucular kadar, disiplinin herhangi bir alanında eğitim gören öğrencilerin kullanımı için de tasarlanmıştır.

Politika inatla (ve mükemmel şekilde) sessiz durmayı reddeder. Tarihin “hızlandığı” fikri sâdece *fin desiede* (19. Yüzyıl’ın sonunun) merakın bir semptomu değildi, gerçekten, bir anlamda tarih hızlanıyor. Meselâ, 20. Yüzyıl’ın son yılları, komünizmin yıkılışına, Soğuk Savaş’ın sona ermesine, küresel bir ekonominin varlığına, üretimde ve iletişimde teknolojik bir devrime ve siyasî İslâmın yükselişine sahne oldu. Gerçekten, bir çeşit “post-dünya”da yaşıyor gibi görünüyoruz; post-modernizm, post-materyalizm, post-Fordizm, post-sosyalizm ve post-endüstrileşme gibi fikirler, âşına olduğumuz dünyanın ne kadarının ve hangi parçalarının yok olduğunu göstermek için birbirleriyle rekabet ediyorlar. Değişimin adımları büyümüş olabilir ama, sosyal olgunun ve siyasî manzaranın önemli özelliklerinden bazıları değişime fevkalâde esnek olduklarını ispat ettiler. Bu nedenle, bu kitap küreselleşme, feminizmin büyümesi, yeşil politikalar, etnik milliyetçiliğin patlaması ve yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkması gibi modern gelişmelere fazlaca ağırlık vermesine karşın, disiplindeki geleneksel yaklaşımlar ve Platon, Aristoteles, Marx, Mill gibi klâsik düşünürlerin bizlere mirasları da ihmâl edilmedi.

Bu ikinci baskının özelliği, kutular içinde verilmiş materyal ve diagramların eklenmesinin yanı sıra, daha çok sayıda konunun tarşılması bünyesine katmış olmasıdır. Bu konular, küreselleşmenin doğasını, kitle iletişim araçlarının ve siyasî iletişimin yeni formlarının ortaya çıkmasının etkilerini, ideolojik bir proje olarak “üçüncü yol”u, bölgeselleşmeyi, demokratikleşmeyi ve yönetimden yönetişime kayışı içermektedir. Bunun yanında, kitap, bir bütün olarak politik analizle ilgili özel olan ne ise onu ortaya çıkartmaya çalışan holistik bir yaklaşımı benimsemeye devam eder ve ayrıca, konuyla ilgilenen herkesin paylaştığı kaygıların altını çizer. Siyaset felsefesi/siyaset bilimi ayrımı arasında köprü kurma denemesi içinde, bağlar düzgüsel ve deneysel teoriler arasında çizildi ve gerçekte devlet-devlet veya sistem-

sistem tercihli bir uluslararası bakış açısı benimsendi.

Kitap, beş ana tema etrafında organize edildi. Siyaset teorilerinin işlendiği Bölüm 1, siyaset biliminin arka planını destekleyen kavramsal ve metodolojik noktaları incelemekte ve böylece kitapta baştan sona bahsedilen teori ve fikirlere bir giriş hizmeti görmektedir. Milletler ve küreselleşme konulu Bölüm 2, özellikle uluslararasılaşma ve küresel politikaların ışığında milli-devletlerin rolünü ve önemini tartışmaktadır. Siyasî etkileşimin konu edildiği Bölüm 3, siyasî ve siyasî olmayan dünyalar arasındaki bağları ve yöneten ve yönetilen arasındaki iletişim kanallarını incelemektedir. Hükümet mekanizmasını işleyen Bölüm 4, hükümetin doğasını ve işleyiş tarzını etkileyen kurumsal ve siyasî süreçleri göz önünde tutmaktadır. Siyasa ve performans hakkındaki Bölüm 5, siyasetin nasıl yapıldığını, ve siyasî sistemin performansının nasıl değerlendirilebileceğini analiz etmektedir ve, böylece Bölüm 1’de incelenen teorik ve ideolojik konularla da bağlantı kurulmaktadır.

Her bir bölüm, esas temanın bir taslağı ve bölümde bahsedilen ana konuları gösteren bir takım sorularla başlar. Her bir bölümün sonunda, bir özet, tartışma soruları ve konu hakkında daha fazla okuma için öneriler mevcuttur. Daha fazla materyal metin için de ek sözlük panelleri ve kutulanmış bilgilerle sağlanmaktadır. Anahtar siyasî düşünürlerin ve önemli siyasî figürlerin özet biyografileri, teorik rolleri ve önemli tartışmalarıyla beraber sunulmaktadır. Kavram kutuları, bilhassa karışık ve içiçe geçmiş anlamları olan önemli politik terimlerin ve kavramların daha geniş şekilde tartışılmasını sağlıyor. Odaklanma kutuları, ya belirli teori ve yaklaşımların derinlikli kavranışını, ya da konu ile ilgili tartışma ve argümanların genel bir manzarasını veriyor. Bu kutular, disiplinin birbirlerine bağlanmış özellikleri üzerinde durarak kapsayıcı bir şekilde birbiriyle ilişkilendiriliyor. Metin içinde geçen bütün önemli terim ve kavramların tanımlarını içeren bir sözlük kitabın arkasında mevcuttur. Metindeki referansların (sadece kutulardaki konuyla ilgili çalışmalar hariç) bibliyografik detayları, konuyla ilgili diğer çalışmaların detaylarına ek olarak, kitabın arkasında bulunan bibliyografyada verilmiştir. İnternet sitesi, ikinci baskının yeni bir özelliğidir ve www.palgrave.com/foundations/heywood adresinden ulaşılabilir. İnternet sitesi yararlı internet sitesi adresleri, bölüm notları, sorular (cevaplarıyla birlikte) ve ilâve materyaller içermektedir.

Bu çalışmanın daha önceki taslaklarında yorumlarda bulunan akademisyen eleştirmenler John Greenaway, Wyn Grant, Chris Brown ve Gery Stoker’e en içten minnettarlığımı ifade etmekten zevk duyarım. Onların tavsiye ve eleştirileri hem yapıcı hem de kavrayışlıydı ve şüphesiz kitabın birçok noktasını geliştirdi. Meslektaşlarım ve arkadaşlarımla, özellikle Karon ve Doug Woodward ile olan tartışmalarımız burada geliştirilen fikir ve argümanların bilencesine yardımcı oldu. Etkilendiğimi söylemeliyim ki, yayıncılarım Frances Arnold, Steven Kennedy, ve Suzannah Burywood destek ve teşviğin değişmez kaynaklarıydılar ve bunu gerekli olduğunda sabırla söylemekten gurur duyuyorum. Sadece bu kitabın dizilmesinde aldığı sorumluluktan dolayı değil, tutarsızlığa gömülme tehlikesinde olduğum zamanlarda özellikle çok yararlı stil ve içerik tavsiyelerinden dolayı, tüm kalbimle teşekkürlerim, her zaman, eşim Jean’a gidiyor. Bu kitap oğullarım Mark ve Robin’e adanmıştır.

Teşekkürler

Yazar ve yayıncı, yayın hakkı olan metaryelleri kullanmamıza izin verdikleri için aşağıdakilere teşekkür eder:

Associated Press s. 476; Merseyside’de bulunan Milli Müzeler ve Galeriler’in Mütevelli Heyeti (Walker Sanat Galerisi, Liverpool) s. 86; Columbia Üniversite Yayınları s. 81; Çalışma Tarihi Millî Müzesi s. 86, 274, 295; Duckworth s. 303; Harward Üniversitesi s. 139; Hulton Arşivi s. 70, 315, 327; Jane Reed, Harward Üniversitesi Bürosu nezaketi s. 210; Jerry Bauer s. 41; Macmillian Arşivi s. 268; Martha Stewart s. 303; Donna Coveney/MIT s. 196; Polity Yayınları s. 331; Rex Features s. 6, 7, 13, 63, 69, 103, 105, 153, 161, 160, 233, 265, 381, 312, 459, 496; Roger-Viollet s. 211, 295; Sidney Harris (fotoğrafçı) s. 174; s. 410, The Herald/Gordon Terris’in fotoğraf nezaketi © SMG Gazeteleri Ltd; Topham Picturepoint s. 64, 235, 208, 280, 411; Ullstein Bild s. 9, 79, 124, 307, 311; Yale Üniversitesi Halkla İlişkiler Bürosu s. 394.

Yayın hakkı sahiplerini takip etmek için bütün çalışmalar yapıldı, ama kazara gözden kaçan herhangi bir şey olursa yayıncılar gönüllü olarak ilk fırsatta gerekli düzenlemeyi yapacaklardır.

Kısım

-1-

Siyaset Teorileri

Siyaset Nedir?

“İnsan doğası gereği siyasi hayvandır.”

Aristoteles, *Siyaset*

Siyaset ilgi çekicidir, çünkü insanlar birbirleriyle uyumsuzluk hâlindeyler. İnsanlar nasıl yaşamaları gerektiği konusunda hemfikir değildirler. Kim neyi almalıdır? İktidar ve kaynaklar nasıl dağıtılmalıdır? Toplum işbirliği temeline mi dayanmalıdır, yoksa çatışma temeline mi? Aynı zamanda insanlar, bu gibi sorunların nasıl çözüme kavuşturulacağı konusunda da hemfikir değildirler. Kolektif kararlar nasıl alınmalıdır? Söz kimde olmalıdır? Her bir kişinin ne kadar etkisi olmalıdır? Ve bunun gibi. Aristoteles’e göre, insanların kendi hayatlarını iyileştirmek ve İyi Toplum’u yaratmak için giriştikleri faaliyet olarak siyaseti “en üstün bilim” yapan budur. Siyaset, her şeyden önce sosyal bir faaliyettir; o dâima bir diyalogdur, asla bir monolog değildir. Robinson Crusoe gibi yalnız bireyler basit bir ekonomi geliştirebilirler, bir sanat ortaya çıkarabilirler, vesaire; ama siyaset yapamazlar. Siyaset ancak bir başka insanın, Cuma’nın gelişiyi ortaya çıkar. Ne var ki, siyasetin özünde yatan uyumsuzluk, aynı zamanda onun doğası ve nasıl incelenmesi gerektiği konularında da geçerlidir. İnsanlar karşılıklı sosyal etkileşimi “siyasi” yapanın ne olduğu konusunda olduğu gibi, siyasi faaliyetin en iyi nasıl analiz edilebileceği ve açıklanabileceği mevzusunda da hemfikir değildirler.

Bu bölümde ele alınan başlıca konular şunlardır:

İçindekiler

Siyasetin Tanımlanması	22
Hükümet Etme Sanatı	
Olarak Siyaset	23
Kamusal İşler Olarak Siyaset	26
Uzlaşma ve Mutabakat	
Olarak Siyaset	28
İktidar Olarak Siyaset	30
Siyaseti İncelemek	32
Siyasetin İncelenmesinde	
Yaklaşımlar	32
Felsefi Gelenek	32
Ampirik (Deneyimci) Gelenek	33
Bilimsel Gelenek	34
Yeni Gelişmeler	35
Siyaseti Bilimsel Olarak	
İncelemek Mümkün müdür	37
Kavramlar, Modeller	
ve Teoriler	38
Özet	43
Tartışma Sorulan	44
İleri Okumalar	44

Anahtar Konular

1. Bir faaliyet olarak siyasetin tanımlayıcı unsurları nelerdir?
2. “Siyaset” farklı düşünürler ve gelenekler tarafından nasıl anlaşılmaktadır?

3. Siyaset tüm sosyal kurumlarda mı mevcuttur, yoksa sâdece onlardan birinde mi?
4. Akademik bir disiplin olarak siyasetin incelenmesinde hangi yaklaşımlar benimsenmektedir?
5. Siyasetin incelenmesi bilimsel olabilir mi?
6. Siyasî analizde kavramlar, modeller ve teoriler ne gibi roller oynarlar?

Siyasetin Tanımlanması

Siyaset, en geniş anlamda, insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir. Siyaset akademik bir konu olmakla birlikte (bazen büyük S harfiyle “Siyaset” şeklinde kullanılır), aslında hiç şüphesiz bu faaliyetin incelenmesidir. Bu çerçevede, siyaset, **çatışma** ve **işbirliği** olgularıyla karmaşık bir bağlantı içindedir. Bir yandan, rakip fikirlerin, farklı isteklerin, rekabet eden ihtiyaçların ve çatışan çıkarların varlığı, insanların beraberce tâbi oldukları kurallar hakkında hemfikir olmamalarını beraberinde getirir; diğer yandan, insanlar bilirler ki, bu kurallar üzerinde etkili olmak veya onların yürürlükte kalmasını sağlamak için birlikte çalışmak, yani, Hannah Arendt’in siyasî iktidarı tanımlarken kullandığı ifadeyle, “elbirliği etmek” zorundadırlar. İşte bu nedenle, siyasetin temel özelliği, genellikle rakip görüşlerin ve birbiriyle rekabet hâlindeki çıkarların uzlaştırıldığı bir çatışmayı çözme süreci olarak tasvir edilir. Ancak, siyaset, bu geniş anlamıyla, tüm çatışmaların çözüme kavuşturulduğu veya kavuşturulabildiği faaliyet olarak değil, bunun başarılmasından çok, bir çatışma çözme arayışı olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, çeşitliliğin (hepimiz aynı değiliz) ve kılığın (talebi karşılamaya yetecek miktarda mal-hizmet asla olmayacak) kaçınılmazlığı, siyaseti insanlık durumunun zorunlu bir boyutu hâline getirir.

Siyasetin anlamını netleştirmeye yönelik her çaba, yine de iki büyük problemle karşı karşıyadır. Bunlardan ilki, kelimenin gündelik dilde kullanımından kaynaklanan bir yığın çağrışımla ilgilidir; diğer bir ifadeyle siyaset “yükü” bir terimdir. İnsanlar genellikle örneğin iktisatı, coğrafyayı, tarihi ve biyolojiyi sırf akademik bir konu olarak görürken, pek az insan siyasete kendi ön fikirlerinden bağımsız olarak bakar. Örneğin pek çokları, siyaset konusuna tarafsız ve hislere kapılmaksızın yaklaşabilmenin mümkün olduğuna inanmayı güç bularak, otomatik olarak siyaset incelemecilerinin ve hocalarının bir şekilde tarafgir olduklarını farz ederler. Daha kötüsü, siyaset genellikle “kirli” bir kelime olarak düşünülür: bir yandan sıkıntıyı ve derdi, kargaşayı ve hatta şiddeti, diğer yandan aldatma, manipülasyon ve yalana ilişkin imgeleri çağırıştırır. Bu

çağrışımlar yeni bir şey de değildir. Samuel Johnson, 1775 gibi erken bir tarihte, siyaseti “dünyada yükselmenin aracından başka bir şey değil” diyerek hor görürken, 19. Yüzyıl Amerikan tarihçisi Henry Adams, onu, “nefretin sistematik organizasyonu” olarak özetliyordu. Bu yüzden, siyaseti tanımlamaya yönelik her girişim, terimi bu tür çağrışımlardan ayırma çabasını gerekli kılmaktadır. Bunu yap-

Çatışma: Muhallif güçler arasında, fikirlerin, tercihlerin, ihtiyaçların ve çıkarların farklılığını yansıtarak rekabet.
İşbirliği: Birlikte çalışma, hedeflere kolektif faaliyet yoluyla ulaşma.

manın en bilinen yolu, terimi bu kötü şöhretinden kurtarmak ve siyasetin değerli, hatıta övgüye değer olduğu fikrini yerleştirmek için çaba sarfetmektir.

İkinci ve halledilmesi daha zor olan güçlük, saygın otoritelerin bile bu kavram hakkında hemfikir olmayışlarıdır. Siyaset şu tür farklı biçimlerde tanımlanır: iktidar kullanma, otorite kullanma, kolektif karar alma, kıt kaynakların tahsisi, aldatma ve manipülasyon yapma vs. Bu kitapta ileri sürülen “genel sosyal kuralların yapılması, korunması ve değiştirilmesi” şeklindeki siyaset tanımının üstünlüğü, rekabet hâlindeki tanımların tümünü değilse bile çoğunu kapsayacak kadar geniş olmasıdır. Bununla birlikte problem, bu tanımın açılmasında ve anlamının netleştirilmesinde ortaya çıkar. Örneğin “siyaset” kuralların yapılmasına, korunmasına ve değiştirilmesine ilişkin belirli bir yolu mu (barışçı yolla, tartışarak değiştirilmesini mi) ifade etmektedir, yoksa bu yolların tümünü mü? Buna benzer diğer bir soru da şudur: siyaset tüm sosyal bağlamlarda ve kurumlarda mı geçerlidir, yoksa bunlar arasında sâdece belirli bir tanesinde, yani devlette ve kamusal hayatta mı geçerlidir?

Bu çerçeveden bakıldığında siyaset, terimin çok sayıda kabûl edilebilir veya meşru anlamı bulunması anlamında, “özü bakımından tartışmalı” bir kavram olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, bu farklı görüşler, aynı kavrama ilişkin rakip anlayışlardan ibaret olabilirler. İster rakip kavramlar isterse alternatif anlayışlar söz konusu olsun, en derin entelektüel ve ideolojik anlaşmazlıkların bir bölümü bu konunun akademik olarak incelenmesinde açığa çıktığından, “siyasetin ne olduğu”na ilişkin tartışma yapılmaya değer. Burada incelenecek olan siyaset hakkındaki farklı görüşler şunlardır:

- hükümet etme sanatı olarak siyaset
- kamusal işler (kamu meseleleri) olarak siyaset
- uzlaşma ve mutabakat olarak siyaset
- iktidarın ve kaynakların dağıtımı olarak siyaset.

Hükümet Etme Sanatı Olarak Siyaset

“Siyaset bir bilim değil... bir sanattır”. Bunu Şansölye (Başbakan) Bismarck’ın Alman Parlamentosu’nda söylediği rivayet edilir. Bismarck’ın zihnindeki sanat, hükümet etme sanatıdır; yani, kolektif kararların alınması ve uygulanması yoluyla toplum içinde kontrol tesis etmektir. Bu, muhtemelen, politikanın, Eski Yunan’daki orijinal anlamından türetilen klâsik tanımıdır.

“Siyaset” (politics) kelimesi **polisten** gelir ki bunun sözlük anlamı şehir devlettir. Eski Yunan toplumu, her biri kendi hükümet sistemine sâhip bağımsız şehir-devletleri topluluğu şeklindeydi. Bu şehir devletlerinin en büyüğü ve etkili olanı, genellikle demokratik yönetimin beşiği olarak tasvir edilen Atina idi. Bunun ışığında siyaset polislin işlerine, daha doğrusu “polisle ilgili olan” a atıfı anlaşılabilir. Bundan dolayı, bu tanımın modern biçimi, “devletle ilgili olan”dır. Bu siyaset görüşü,

Kavramlar

Otorite

En basit şekliyle otorite “meşru iktidar” olarak tanımlanabilir. İktidar, başkalarının davranışlarını etkileme gücü iken, otorite bunu yapma hakkıdır. Dolayısıyla otorite herhangi bir şekilde zorlama veya manipülasyondan ziyade, kabul edilmiş bir itaat ödevine dayanır. Bu anlamda otorite meşruluk veya haklılıkla örtülü iktidardır. Weber, itaatın tesis edilebileceği farklı zeminlere dayalı üç çeşit otoriteyi birbirinden ayırmaktadır: geleneksel otorite köklerini tarihten almakta, karizmatik otorite kişilikten gelmekte ve hukukî-rasyonal otorite ise bir dizi gayri şahsî kurala dayanmaktadır (bkz. iktidarın meşrulaştırılmasına ilişkin kısım)

terimin gündelik kullanımında açıkça belirginleşir: kamu görevi alan insanların “siyasette” oldukları veya buna çalışanların “siyasete girdikleri” söylenir. Bu, akademik siyaset biliminin de devamına katkıda bulunduğu bir tanımdır.

Birçok bakımdan, siyasetin “devletle ilgili olan” anlamına geldiği fikri bu disiplin hakkındaki geleneksel görüştür ve bu fikir akademik araştırmanın devlet aygıtının personeli ve mekanizması üstünde odaklanması eğiliminde ifadesini bulur. Siyaseti incelemek de aslında devleti veya daha geniş anlamda otoritenin kullanımını incelemektir. Bu görüş, siyaseti “değerlerin otorite aracılığıyla paylaştırılması” olarak tanımlayan etkili bir Amerikan siyaset bilimcisi olan David Easton’un yazılarında (1979, 1981) ileri sürülmüştür. Bununla Easton’un kastettiği, siyasetin, devletin toplumdan gelen baskılara özellikle çıkarların, ödüllerin ve cezaların dağıtılması yoluyla cevap verdiği çeşitli süreçleri kapsadığıdır. “Otorite aracılığıyla dağıtılan değerler”, toplumda yaygın olarak kabul edilen ve vatandaşlar tarafından bağlayıcı olduğu düşünülen değerlerdir. Bu yaklaşımda siyaset, toplum için bir faaliyet planı tesis eden resmî veya otoriteye dayanan kararlar anlamındaki “siyasa”yı (policy) akla getirmektedir.

Ancak, bu tanımın dikkati çeken yönü, çok sınırlı bir siyaset görüşü sunmasıdır. Siyaset, devlet aygıtı etrafında dönen bir sosyal örgütlenme sisteminde (**polity**) gerçekleşen şeydir. Dolayısıyla, siyaset bakanlar kurulunda, yasama meclislerinde, hükümet dâirelerinde ve bu kapsamdaki yerlerde yürütülür; ve özellikle siyasetçiler, kamu görevlileri ve lobiciler gibi sınırlı sayıdaki belirli bir insan grubu tarafından gerçekleştirilir. Bunun anlamı, insanların çoğunun, kurumların çoğunun ve sosyal faaliyetlerin çoğunun siyasetin “dışında” kabul edilmesidir. İş çevreleri, okullar, diğer eğitim kurumları, cemaatler, aileler ve diğerleri bu anlamda “siyasî olmayan”dır; çünkü bunlar “ülkenin yönetimi” işine dâhil değildirler. Bunun yanında, siyaseti temelde devlete-bağlı bir faaliyet olarak tasvir etmek, ulus-aşan teknoloji ve çok uluslu şirketler gibi, modern hayatta gittikçe daha fazla önem kazanan uluslararası veya global etkileri göz ardı etmek demektir. Bu anlamdaki siyaset tanımı, ulus-devletin dünya olaylarında hâlâ bağımsız bir aktör olarak görülebildiği günlerden kalmaz. Dahası, karmaşık toplumların yönetimi ödevinin artık sâdece hükümet tarafından yürütülemeyeceğine ve geniş ölçüde bir dizi kamu ve özel sektör topluluklarının da buna dâhil olmasını gerektirdiğine ilişkin yaklaşım gittikçe daha fazla kabul görmektedir. Bu durum, hükümet etmeninin yerine “yönetişim”in geçmesi fikrinde yansımaları bulmaktadır.

Bu tanımları daha fazla daraltmak da mümkündür. Siyasete, parti siyasetiyle eşdeğer bir anlam verme eğiliminde belirgin biçimde bunu görebiliriz. Başka bir ifadeyle burada “siyasî olan”ın alanı, bilinçli bir biçimde ideolojik kanaatlerle hareket eden ve siyasî partiler gibi resmî bir örgüte üyelik yoluyla bu kanaatleri-

Polis: (Yunanca) Şehir devleti; klâsik olarak sosyal örgütlenmenin en yüksek ve en arzuya şayan şeklini ifade eden bir anlamda.

Polity: siyasî otoritenin uygulanması yoluyla örgütlenmiş bir toplum; Aristoteles’e göre çoğunluk tarafından herkesin çıkarına olan yönetimdir.

ni gerçekleştirmek için çalışan devlet aktörlerinin faaliyetleriyle sınırlandırılmaktadır. Bu, siyasetçilerin “siyasî”, kamu görevlilerinin ise, -hiç kuşkusuz tarafsız kaldıkları veya profesyonel tarzda davrandıkları sürece- “gayri siyasî” şeklinde tanımlandıkları anlamdır. Benzer biçimde hâkimler de, hukuku tarafsız ve geçerli kanıtlara uygun biçimde yorumladıklarında “gayri siyasî”, eğer kararları kendi kişisel tercihlerinden veya diğer türden bir tarafgirlikten etkilenmişse “siyasî” olarak görülürler.

Siyaset ile devlet işleri arasındaki ilişki, siyasete neden bu kadar sık biçimde negatif veya pejoratif (kötüleyici) imajlar yüklendiğini açıklamaya da yardımcı olabilir. Bunun sebebi, toplumdaki yaygın algılayışta, siyasetin siyasetçinin faaliyetleriyle yakından bağlantılı görülmesidir. Kabaca ifade etmek gerekirse siyasetçiler, genellikle kişisel ihtiraslarını kamu hizmeti retorikleriyle veya ideolojik yargılarla örten, iktidar peşindeki iki yüzlüler olarak görülürler. Bu algı, aslında gittikçe yoğunlaşan medya ifşaatlarıyla, yolsuzlukların ve eğriliklerin daha etkili biçimde gün ışığına çıkarılmasıyla beraber modern dönemde çok daha yaygın hâle gelmiş olup, **anti-siyaset** gibi bir olgunun ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Klâsik siyasî hayatın kadrosuna ve aygıtına ilişkin bu reddedişin kökleri, kendi çıkarına hizmet eden, iki yüzlü ve ilkesiz bir faaliyet olarak siyaset görüşünde ifadesini bulur ve “makam siyaseti” veya “politicking” (siyaset oynamak) gibi küçültücü sözlerde açıkça görülebilir. Bu tür bir siyaset imajının kaynağı, *Hükümdar (Il Principe, [1531] 1961)* adlı eserinde kimi zaman siyasî liderler tarafından kurnazlığın, zâlimliğin ve manipülasyonun kullanılışına dikkat çekerek, tamamen realist bir siyaset değerlendirmesi geliştiren Niccolò Machiavelli’nin yazdıklarına kadar geriye götürülebilir.

Bu tür olumsuz bir siyaset algısı, özellikle bireylerin kendi çıkarlarının peşinde koştukları, siyasî gücün yozlaştırıcı olduğu, çünkü bu gücün “iktidardakileri” makamlarını kişisel amaçları için başkaları pahasına istismar etmeye sevk ettiği şeklindeki liberal siyaset görüşünü yansıtmaktadır. Bu fikir en meşhur ifadesini Lord Acton’un

Kavramlar

Yönetişim (Governance)

Yönetişim, yönetimden daha geniş bir terimdir. Halâ yerleşik ve üzerinde uzlaşmış bir tanımla, sosyal hayatın koordine edilmesine yarayan çeşitli yolları ifade etmektedir. Dolayısıyla, hükümet, yönetişimin kapsamındaki kurumlardan biri olarak görülebilir; ve “hükümsüz yönetişim” (Rhodes, 1996) mümkündür. Başlıca yönetim usûlleri, piyasalar, hiyerarşiler ve şebekelerdir. Terimin daha geniş kullanımı, kamu işletmeciliğinin yeni biçimlerinin gelişimi, kamu-özel partnerliğinin büyümesi siyasal ağların öneminin gittikçe artması ile ulus-üstü ve ulus-altı organizasyonların (çok düzeyli yönetişim) etkisinin yükselmesi gibi gelişmelerle sonuçlanan, devlet/toplum ayrımının bulanıklaşmasını ifade etmektedir. Kimilerince yönetişim kumanda ve denetim mekanizmalarından vazgeçmeye istisare ve pazarlığa itibar etmeye ilişkin bir yöneliş iken, kimileri de onun “daha az hükümet”ten ve serbest piyasadan yana bir tercihi yansıttığını savunur.

Niccolò Machiavelli (1469-1527)

İtalyan siyasetçi ve yazar. Bir avukatın oğlu olan Machiavelli’nin kamu hayatına ilişkin bilgisi, zaman zaman onun için tehlikeli olan siyasî bakımdan istikrarsız Floransa’daki varlığından geliyordu. 1498-1512 arasında second chancellor olarak hizmet yaptı ve Fransa’ya, Almanya’ya ve İtalya’nın her tarafına görevle gönderildi. Kısa süreli bir hapsediliğten ve Medici yönetiminin restorasyonundan sonra Machiavelli edebi kariyerine başladı. Başlıca eseri olan ve 1531’de yayımlanan *Hükümdar (Il Principe)*, ağırlıklı olarak onun Cesare Borgia’nın devlet yöneticiliğine ve o dönemde egemen olan güç siyasetine ilişkin şahsî gözlemlerine dayanmaktadır. Kitap, geleceğin birleşik İtalyası’nın hükümdarı için bir rehber olması için kaleme alınmıştır. “Makyavelist” sıfatı onun ardından “hilekarlık ve ikiyüzlülük” anlamlarında kullanılmaya başlamıştır.

Aristoteles (M.Ö. 384-M.Ö. 322)

Yunan filozof. Aristoteles, Platon'un öğrencisi ve Büyük İskender'in özel hocasıydı. M.Ö. 355'te Atina'da kendi felsefe okulunu kurdu. Onun ders anlatırken aşağı-yukarı yürüme eğiliminden dolayı bu okul "peripatetik okulu" olarak isimlendirildi. Onun ders notlarından oluşan yaşayan 22 eseri, mantıktan fiziğe, metafiziğe, astronomiye, meteorolojiye, biyolojiye, etike ve siyasete kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Aristoteles'in eserleri ortaçağda İslâm felsefesi için temel oluşturmuş ve daha sonra da Hristiyan teolojisine girmiştir. Onun en bilinen siyasî eseri, ideal devlet düzenini incelediği *Siyaset*'tir (Πολιτικά).

(1834-1902) şu vecizesinde bulur: "iktidar yozlaşmaya meyillidir; mutlak iktidar ise mutlaka yozlaşır". Ancak, siyaseti böyle görenlerin bile pek azı, siyasî faaliyetin sosyal varoluşun sürekli ve kaçınılmaz bir boyutu olduğundan kuşku duyarlar. Değerlerin otorite aracılığıyla bölüştürülmesine ilişkin bir çeşit mekanizmanın olmaması durumunda toplum, erken dönem sosyal sözleşme teorisyenlerinin ileri sürdükleri gibi, kolaylıkla herkesin herkese karşı iç savaşa girmesiyle bir parçalanma yaşayabilecektir. Dolayısıyla, yapılması gereken, siyasete bir son vermek veya siyasetçileri tasfiye etmek değil, siyasetin, hükümet gücünün kötüye kullanılmamasını sağlayacak bir frenler ve kısıtlamalar çerçevesi içinde yürütülmesini sağlamaktır.

Kamusal İşler Olarak Siyaset

İkinci ve daha geniş anlamda siyaset kavrayışı, hükümetin dar alanının ötesine geçerek, "kamu hayatı" veya "kamusal işler" olarak düşünüleni içine alır. Diğer bir ifadeyle "siyasî olan" ile "siyasî olmayan" ayrımı, özellikle hayatın kamusal alanı ile özel olarak düşünülen alanı arasındaki ayrımla örtüşür. Bu tür bir siyaset yaklaşımı, genellikle meşhur Yunan filozofu Aristoteles'e kadar götürülebilir. Aristoteles, *Siyaset* (Πολιτικά) adlı eserinde insanın "doğası gereği bir siyasî hayvan" olduğunu ifade ediyordu. Bununla insanın ancak siyasî toplum içinde "iyi hayat"ı yaşayabileceğini anlatmak istiyordu. Bu bakış açısına göre siyaset, "âdil toplum" yaratmaya ilişkin etik bir faaliyettir; Aristoteles'in ifadesiyle "bilimlerin ustası"dır.

Ancak, "kamusal" hayat ile "özel" hayat arasındaki sınır nerede çizilmelidir? Kamusal alan ile özel alan arasındaki geleneksel ayrım, devlet ile sivil toplum ayrımına uymaktadır. Devlet kurumları (hükümet aygıtı, mahkemeler, polis, ordu, sosyal güvenlik sistemi ve diğerleri), topluluk hayatının kolektif olarak örgütlenmesinden sorumlu olmaları anlamında "kamusal" olarak görülebilirler. Dahası bunlar, vergi-

lendirme yoluyla gerçekleştirilen kamusal harcamalarla finanse edilirler. Buna karşılık sivil toplum, Edmund Burke'un (bkz. s. 77) "küçük müfrezeler" olarak isimlendirdiği, aile ve akrabalık grupları, özel işletmeler, sendikalar, klüpler, cemaat grupları ve diğerlerinden oluşur; ve bunlar, bireysel vatandaşlar tarafından, toplumdan ziyade kendi çıkarlarını tatmin etmesi için kurulmuş

Anti-Siyaset: Resmî ve yerleşik siyasî süreçlerden duyulan hayâl kırıklığı; mevcut siyasete katılmamış sistem karşıtı partileri destekleme veya doğrudan eyleme geçme gibi biçimlerde ifadesini bulur.

ve finanse ediliyor olmaları anlamında “özel”dir. Bu “kamusal/özel” ayrımı temelinde siyaset, devletin kendi faaliyetleriyle ve sâdece kamusal organlar eliyle yürütülen sorumluluklarla sınırlıdır. Dolayısıyla bireylerin kendi kendileri için yaptıkları ve yapabildikleri faaliyetlere ilişkin hayat alanları (iktisadî, sosyal, ev hayatına ilişkin, kişisel, kültürel ve sanatsal alanlar vb.) açıkça “siyasî olmayan”dır.

Alternatif bir “kamusal/özel” ayrımı, kimi zaman “siyasî” ile “kişisel” arasında yapılan daha ince başka bir ayırımla tanımlanır (bkz. şekil 1.1). Sivil toplum her ne kadar devletten ayırt edilebilirse de, kamuya açık, alenen faaliyet gösteren ve toplumun katılabildiği kurumları, yani geniş anlamda “kamusal” olarak düşünülebilecek bir dizi kurumu da kapsamaktadır. Bu yaklaşımın en ciddi sonuçlarından biri, özellikle ekonomiyi özel alandan kamusal alana taşıyarak siyasî kavramını genişletmesidir. Böylece işyerinde de bir siyaset tarzı bulunabilir. Bu görüş iş dünyası, cemaatler/topluluklar, klüpler ve sendikalar gibi kurumları “kamusal” olarak almasına rağmen, yine de sınırlı bir siyaset görüşü olarak kalmaktadır. Çünkü bu yaklaşıma göre siyaset “şahsî” işlere ve kurumlara el atmaz ve atmamalıdır. Özellikle feminist düşünürler, bunun siyasetin sokak kapısında kesin bir biçimde durmasını ifade ettiğine işaret etmişlerdir; siyasetin ailede, ev hayatında veya kişisel ilişkilerde yeri yoktur. Bu yaklaşım, örneğin siyasetçilerin kendi profesyonel işleri ile kişisel veya ailevi hayatları arasına belirgin bir çizgi çekme eğiliminde ifadesini bulmaktadır. Böylece onlar, ortaklarını aldatmalarını veya çocuklarına kötü davranmalarını “şahsî” meseleler şeklinde sınıflandırarak, bunun kamusal işleri yürütmelerini engellemediği gerekçesiyle, bu türden davranışların siyasî önemini inkâr edebilmektedirler.

Kavramlar

İktidar

En geniş anlamda iktidar, arzulanan bir sonuca ulaşma gücüdür ve zaman zaman bir şeyi “yapmaya muktedir” olmaya atıfla kullanılır. Bu anlam, birinin kendisini hayatta (canlı) tutabilmesinden, ekonomik büyümeyi teşvik eden bir yönetim gücüne kadar her şeyi kapsar. Ancak, siyasette iktidar, bir ilişki olarak düşünülür; yani başkalarının davranışlarını, onların tercih etmedikleri yönde etkileme gücü olarak. Bu da toplum “üzerinde iktidar” sahibi olmaya atıfla kullanılır. Daha dar anlamda iktidar, güç veya manipülasyona yakın biçimde ve içinde rasyonel iknayı da de barındıran “etki”nin aksine cezalandırabilme veya mükafatlandırabilme gücü olarak kullanılmaktadır.

Kamu	Özel
Devlet: Hükümet aygıtı	Sivil Toplum: Özerk yapılar: özel teşebbüs,

Kamu	Özel
Kamusal alan: siyaset, ticaret, iş, sanat, kültür, vd.	Kişisel alan: aile ve ev içi hayat

Şekil 1.1

Kamu/özel ayrımı konusunda iki görüş

Hannah Arendt (1906-1975)

Alman siyaset teorisyeni ve filozof. Hannah Arendt orta-sınıf bir Yahudi ailede yetişti. 1933'te Nazizmden kurtulmak için Almanya'dan kaçıp, belli başlı eserlerini vereceği ABD'ye yerleşti. Onun geniş bir alana yayılan ve kendine özgü eserleri, Heidegger (1889-1976) ve Jaspers'in (1883-1969) varoluşçuluğundan etkilenmiştir; ve bunu "engelsiz düşünce" olarak tanımlamaktadır. Başlıca eserleri arasında *Totalitarizmin Kaynakları* (*The Origins of Totalitarianism*, 1951), *İnsanlık Durumu* (*The Human Condition*, 1958), *Devrim Üstüne* (*On Revolution*, 1963) ve "kötülüğün bayağılığı" üzerine bir çalışma olarak tanımladığı *Eichmann Kudüs'te* (*Eichmann in Jerusalem*, 1963) bulunmaktadır.

Temelde "kamusal" bir faaliyet olarak anlaşılan bu siyaset yaklaşımının olumlu ve olumsuz çağrışımları mevcuttur. Aristoteles'e kadar giden bir gelenekte siyaset, özellikle bu "kamusal" niteliğinden dolayı asil ve münevver bir faaliyet olarak görülmüştür. Bu yaklaşım, *İnsanlık Durumu* (*The Human Condition*, 1958) adlı eserinde siyasetin beşerî (insana ilişkin) faaliyetin en önemli biçimi olduğunu, çünkü bunun özgür ve eşit vatandaşlar arasında karşılıklı etkileşimi içerdiğini ileri süren Hannah Arendt tarafından da açıkça onaylanmıştır. Bu faaliyet, hayata anlam vermekte ve her bir bireyin yegâneliğini teyid etmektedir. Siyasi katılımı bizatihi iyi olarak tasvir eden Jean-Jacques Rousseau ve John Stuart Mill gibi teorisyenler de benzer sonuçlara varmışlardır. Rousseau, siyasi hayatta sâdece bütün vatandaşların doğrudan ve sürekli katılımı yoluyla devletin ortak iyiye veya onun kavramsallaştırmasıyla "genel irade"ye ulaşabileceğini ileri sürmüştür. Mill'in yaklaşımında da "kamusal" hayata katılım, bireyin kişisel, ahlâki ve entelektüel gelişimine katkıda bulunması bakımından eğiticiidir.

Ancak, bunun tam aksine, kamusal faaliyet olarak siyaset, istenmeyen bir müdahale şeklinde de tasvir edilebilir. Özellikle liberal teorisyenler, "özel" hayatın bir tercih, kişisel özgürlük ve bireysel sorumluluk alanı olduğu temelinden hareketle, devlete karşı sivil toplumdan yana bir tercihi sergilemişlerdir. Bu en açık biçimde onların "siyasi" olanın alanını daraltma ve genel olarak ifade edildiği şekliyle siyaseti, iş dünyası, spor ve aile hayatı gibi özel faaliyetlerin dışında tutma çabalarında görülebilir. Bu bakış açısından siyaset basitçe, insanların diledikleri gibi davranmalarını önlemesi bakımından zararlıdır. Örneğin siyaset firmaların kendi işlerini nasıl yürüteceklerine veya sporu kimlerle ve nasıl yapacağımıza veya çocuklarımızı nasıl büyüteceğimize müdahale edebilir.

Kavramlar

Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Orijinal hâliyle, devlet otoritesi altında, kanunla yönetilen bir toplum, yani "siyasi topluluk" anlamında kullanılmıştır. Daha genel anlamda bu kavram hükümetten bağımsız olmaları ve kendi amaçlarını izleyen bireyler tarafından oluşturulmaları anlamında "özel" kurumları tanımlamak için kullanılır ve devletten ayırt edilir. Bu bağlamda "sivil toplum" özerk grup ve birliklerin alanını ifade etmektedir; yani iş ve çalışma gruplarının, çıkar gruplarının, klüplerin, ailelerin vs. Ancak, Hegel, aile ile sivil toplumu birbirinden ayırarak, bunlardan ikincisini egoizm ve bencilliğin alanı olarak görmüştür.

Uzlaşma ve Mutabakat Olarak Siyaset

Üçüncü siyaset algılaması politikanın yürütüldüğü alandan ziyade kararların alınma tarzıyla ilgilidir. Daha spesifik olarak, siyaset çatışmayı çözmenin belirli bir yolu olarak görülür: yani, zor veya çıplak güç kullanmadan, uzlaşma, uyuşma ve müzakere yoluyla çöz-

menin. Bu, siyaseti “mümkün olanın sanatı” olarak tasvir eden yaklaşımı ifade eder. Bu tür bir tanım, aslında kavramın gündelik kullanımının içinde mevcuttur. Örneğin bir soruna ilişkin olarak “siyasi” çözümünden söz edildiğinde, barışçıl müzakere ve hakemlik yoluyla çözüm kastedilir; bunun tam zıddı olan ve genellikle “askeri” çözüm olarak görülen şey değil. Bu siyaset görüşü de, yine Aristoteles’in yazılarına, özellikle de onun aristokratik ve demokratik unsurları bir araya getirmesi anlamında “karma” bir nitelik taşıyan ideal bir hükümet sistemi olarak gördüğü “polity” kavramına kadar geriye götürülebilir. Bu görüşün modern dönemdeki önde gelen taraftarlarından biri de Bernard Crick’tir. Crick şöyle bir tanım sunmaktadır:

Siyaset, farklılaşan çıkarların, iktidardan onlara bütün bir toplumun refahı ve varlığının devamı için taşıdıkları önemle orantılı bir pay vererek, belirli bir kurallar bütünü içinde uzlaştırılması faaliyetidir (Crick, [1992] 200: 21).

Bu yaklaşıma göre siyasetin anahtarı, iktidarın yaygın biçimde dağıtılmasıdır. Crick, çatışmanın kaçınılmaz olduğunu kabûl ederek, sosyal grup ve çıkarların basitçe ezilip ekarte edilemeyeceğini, iktidara sâhip olduklarında uzlaşabileceklerini ileri sürmüştür. Bu nedenle Crick, siyaseti “düzen probleminin şiddet ve zorlama yerine uzlaşmayla çözümü” olarak tasvir etmektedir. Bu tür bir siyaset yaklaşımı, liberalrasyonalist ilkelere derin bir bağlılığı yansıtmaktadır. Toplumun uzlaşması mümkün olmayan bir çatışmadan ziyâde mutabakatla karakterize edilebileceğine ve müzakere ve tartışmanın faydasına sağlam bir inanca dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle uzlaşmazlıklar, yıldırma ve şiddete başvurmaksızın çözülebilir. Bununla beraber Crick’in siyaset anlayışı, Batılı plüralist (çoğulcu) demokrasilerde mevcut siyaset biçimine yönelik güçlü bir eğilimi ifade ettiği şeklinde eleştirilmiştir. Bu eleştiriye göre Crick siyaseti, seçim tercihi ve parti rekabetiyle özdeşleştirmektedir. Sonuç olarak onun modelinin, örneğin tek partili devletler veya askeri rejimler hakkında söyleyebileceği çok az şey vardır.

Bu siyaset yaklaşımı aşikâr bir şekilde olumlu niteliktedir. Siyaset hiç şüphesiz ütöpik bir çözüm değil (uzlaşma sâdece bir tarafın tam olarak tatmin olmasına izin verilmemesi, tüm taraflar tarafından tâvizler verilmesi anlamına gelir), kan dökme ve zâlimlik gibi alternatiflere karşı açık bir tercihi ifade etmektedir. Bu anlamda siyaset medenî ve medenileştirici bir güç olarak görülebilir. İnsanlar bir faaliyet olarak siyasete saygı duymaya teşvik edilebilir ve kendi toplumlarının siyasî hayatına dâhil olmaya hazırlanabilir. Bununla beraber Crick siyasetin çatışmalı ve genellikle ihmâl edilen bir faaliyet olduğunu gördü. Ona göre, siyasetin en büyük düşmanı “ne pahasına olursa olsun kesin bir sonuç alma arzusu” idi ve bu yaklaşım, siyasî ideolojilerin ayartıcı etkisinden demokrasiye duyulan kör bir imana, azgın bir milliyetçilikten objektif hakikatin bulunmasında bilimden çok şey beklenmesine kadar pek çok şekilde kendisini göstereceği konusunda uyarıda bulundu.

Kavramlar

Mutabakat (Konsensüs)

Mutabakat kelimesi anlaşma manâsındadır; ama anlaşmanın özel bir türüne işaret eder. Mutabakat her şeyden önce geniş bir uzlaşmayı ifade eder; ve uzlaşmanın içerdiği geniş bir bireyler veya gruplar bütünü tarafından kabûl edilmektedir. İkinci olarak, tam ve kesin bir uzlaşma değil, temel veya başlıca ilkelere konusunda bir uzlaşma vardır. Diğer bir ifadeyle bir mutabakat, vurgular veya ayrıntılar konusunda hem fikir olmamaya izin verir. “Mutabakat siyaseti” ise iki anlamda kullanılır: Üsûle ilişkin mutabakat, kararların siyasî partiler veya hükümet ile başlıca çıkar grupları arasında bir istişare ve pazarlık yoluyla alınması konusunda bir istekliliği ifade eder. Öze ilişkin mutabakat ise, temel siyasî hedefler hakkındaki uzlaşmada ifadesini bulan, iki veya daha fazla siyasî partinin ideolojik pozisyonlarındaki çakışmadır. Örneğin İngiltere’nin 1945 sonrası sosyal demokrat mutabakatı ve Almanyanın sosyal piyasa mutabakatı gibi.

Odaklanma

İktidarın "Yüzleri"

İktidar, A'nın B'ye, aksi hâlde B'nin yapmayabileceği bir şeyi yaptırması olarak tanımlanabilir. Bununla beraber A, çeşitli yollarla B'yi etkileyebilir. Bu da bizi iktidarın çeşitli boyutları veya "yüzleri" arasında bir ayrıma götürür:

Karar verme olarak siyaset: İktidarın bu yüzü bazı yollarla kararların muhtevasını etkileyen bilinçli eylemlerden oluşur. İktidarın bu klasik şekli, sürece müdahil olan aktörlerin bilinen tercihleri ışığında kararların analizi yoluyla iktidarı elinde bulunduranlar hakkında bazı yargılara ulaşan Robert Dahl'ın *Kimler Yönetiyor? Bir Amerikan Şehrinde Demokrasi ve İktidar (Who Governs?: Democracy and Power in an American City, 1961)* adlı eserinde bulunur. Ancak, bu kararlar çok çeşitli yollarla etkilenebilir. Keith Boulding, *İktidarın Üç Yüzü* (1989) adlı kitabında güç kullanımı veya tehdidi (sopa) ile karşılıklı kazanç sağlayan verimli mübadele (pazarlık), yükümlülük oluşturma, sadakât ve taahhüt (ödpük) arasında bir ayrıma gitmektedir.

Gündem belirleme olarak siyaset: İktidarın ikinci yüzü, Bachrach ve Baratz (1962) tarafından da ileri sürüldüğü gibi, alınan kararları önleyebilme gücüdür; yani aslında "karar vermeme" dir. Bu da ilk planda konu ve önerilerin tartışılmasının önlenmesi münasebetiyle, siyasi gündem oluşturma veya onu kontrol altında tutma gücünü ifade eder. Örneğin özel girişimciler hem kampanya düzenleme yoluyla tüketiciyi koruma yasalarını engellemek şeklinde bir iktidar uygulayabilirler (iktidarın birinci yüzü), hem de partiler ve siyasetçiler nezdinde lobi yaparak tüketici hakları sorununun kamusal olarak tartışılmasını engelleme şeklinde bir iktidar uygulayabilirler (ikinci yüzü).

Düşünce kontrolü olarak iktidar: İktidarın üçüncü yüzü, başkalarını, düşüncüklerini, ne istediklerini veya neye ihtiyaç duyduklarını belirleme yoluyla etkileme gücüdür. (Lukes, 1974). Bu ideolojik endoktrinasyon (doktrin aşılama) veya psikolojik kontrol olarak ifadesini bulan iktidardır. Tüketicinin çıkarlarının hâlihazırda işletmeler tarafından korunduğu konusunda (meselâ "çevre dostu" ürünler şeklinde) insanları ikna ederek, katı tüketiciyi koruma yasaları yapılması yönündeki baskıları gidermeye çalışan reklam sanayiinin gücü bunun bir örneği olabilir. Siyasi hayatta iktidarın bu şekilde uygulanması, propagandada veya daha genel olarak ideolojinin etkisinde görülebilir.

İktidar Olarak Siyaset

Siyasetin dördüncü anlamı, hem en geniş hem de en radikal olanıdır. Bu yaklaşım siyaseti belirli bir alana (hükümete, devlete veya "kamu" alanına) hapsedmekten, bütün sosyal faaliyetlerde ve beşerî varoluşun her alanında geçerli görür. Adrian Leftwich'in *Siyaset Nedir? Faaliyet ve İncelenmesi (What is Politics: The Activity and its Study, 1984: 64)* adlı eserinde de ifade edildiği gibi, "siyaset formel ve informal, kamu ve özel bütün kolektif faaliyetlerin ve bütün beşerî grupların, kurumların ve toplumların tam merkezindedir". Bu anlamda siyaset karşılıklı sosyal etkileşimin her düzeyinde mevcuttur. Uluslar arasında ve global düzeyde olduğu gibi, ailelerde ve küçük arkadaş gruplarında da bulunur. Ancak, siyasî faaliyeti diğerlerinden ayıran temel özellik nedir? Siyaseti diğer herhangi bir sosyal davranıştan ayıran vasıf hangisidir?

En geniş anlamıyla siyaset, beşerî varoluşun akışı içinde kaynakların üretimi, dağıtımı ve kullanımıyla ilgilidir. Siyaset gerçekte iktidar demektir; yani hangi yolla olursa olsun, arzulanan bir neticeye ulaşabilme kapasitesidir. Bu fikir en kısa ve özlü biçimde Harold Lasswell'in kitabının isminde özetlenmiştir: *Siyaset: Kim, Neyi, Ne Zaman Alır?* (1936). Bu yaklaşımda siyaset, farklılık ve çatışmayla ilgilidir; ama onun temel muhtevasında kıtlığın mevcudiyeti bulunmaktadır. Basit bir gerçek vardır: beşerî arzu ve ihtiyaçlar sonsuz, ama onları karşılayacak kaynaklar dâima sınırlıdır. Bu bağlamda siyaset, kıt kaynaklar üzerinde bir mücadele olarak görülürken, iktidar da bu mücadelenin yapılmasının yolu olarak görülür.

Bu iktidar anlayışının savunucuları arasında feministler ve Marksistler de vardır.

Modern feministler “siyasî olan” konusuna özel bir ilgi göstermişlerdir. Bu ilgi alışlagelmiş siyaset tanımlarının kadını belirgin bir biçimde siyasî hayattan dışladığı gerçeğinden gelir. Geleneksel olarak, kadınlar, merkezinde aile ve ev içi sorumlulukların bulunduğu “özel” alanla sınırlandırılmıştır. Buna karşılık erkekler, geleneksel olarak siyaseti ve “kamusal” hayatın diğer alanlarını hâkimiyetleri altında tutmuşlardır. Bu yüzden radikal feministler, bunun yerine “kişisel olan, siyasî olanla özdeştir” diyerek, “kamusal/özel” ayırımına saldırlar. Bu slogan ev içi, aile ve kişisel hayattaki her şeyin aynı zamanda siyasî olduğuna ve bunun gerçekte diğer tüm siyasî mücadelenin temeli olduğuna ilişkin radikal feminist inancı içerir. Bu yaklaşım hiç şüphesiz, daha radikal bir siyaset anlayışıyla desteklenmelidir. Bu görüş Kate Millet’in *Cinsel Siyaset* (1969: 23)’inde özetlenmektedir. Millet siyaseti “bir grup insanın bir diğeri tarafından kontrol edilmesini sağlayan iktidaryapılı ilişkiler ve düzenlemeler” olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan feministlerin “gündelik hayatın siyaseti”yle ilgili oldukları söylenebilir. Onların yaklaşımına göre aile içi ilişkiler, kocalar ve karıları arasındaki, ebeveyn ve çocukları arasındaki ilişkiler, her parçasıyla işverenler ve işçiler veya hükümet ve vatandaşlar arasındaki ilişkiler kadar siyasidir.

Marksistler de “siyaset” kavramını iki anlamda kullanmışlardır. Marx, “siyaset” kavramını bir düzeyde devlet aygıtına ilişkin alışlagelen anlamında kullanmıştır. *Komünist Manifestosu*’nda ([1848] 1967) siyasî iktidarı “bir sınıfın diğerini sömürmesini sağlayan örgütlü iktidardan ibaret” olarak ifade etmiştir. Marx’a göre siyaset, hukuk ve kültürle beraber, sosyal hayatın gerçek temeli olan iktisadî “temel”den ayrı olarak “üst yapı”nın bir parçasıdır. Bununla beraber Marx, iktisadî “temel” ile hukukî ve siyasî “üst yapı”yı birbirinden bütünüyle ayrı görmemiştir. “Üst yapı”nın iktisadî “temel”den çıktığına ve onu yansıttığına inanmıştır. Ona göre, daha derin bir düzeyde siyasî iktidar, köklerini sınıf sisteminde bulur: Lenin’in de belirttiği gibi, “siyaset, iktisatın en kesif şeklidir”. Siyasetin devlet ve dar bir kamusal alanla sınırlandırılabilmesine inananların tersine, Marksistlerin “iktisadî olan siyasî olanlar” fikrine inandıkları söylenebilir. Bu yaklaşımdan hareketle Marksistler, siyasetin merkezine sınıf mücadelesiyle niteledikleri sivil toplumu koyarlar.

Bu tür görüşler, siyaseti büyük ölçüde olumsuz anlamda tasvir eder. Buna göre siyaset de, oldukça basit bir anlamda, baskı ve boyun eğdirmeye ilgilidir. Radikal feministler, toplumun patriarkal bir yapıda olduğunu düşünürken, onlara göre patriarkal toplumda kadınlara sistematik şekilde boyun eğdirilir ve kadınlar erkek iktidarına tâbi kılınır. Geleneksel olarak Marksistler kapitalist toplumda siyasetin, proletaryanın burjuvazi tarafından sömürülmesiyle karakterize edildiğini ileri sürer. Ama diğer taraftan siyasete bu olumsuz yaklaşım, aynı zamanda adaletsizliğe ve tahakküme de onun aracılığıyla meydan okunabileceği fikriyle dengelenir. Örneğin Marx, sınıf sömürsünün bir proletarya devrimi yoluyla yıkılabileceğini öngörmüş; radikal feministler ise sosyal cinsiyet ilişkilerinin cinsel bir devrim yoluyla yeniden düzenlenmesine duyulan ihtiyacı ifade etmişlerdir.

Platon (M.Ö. 427- M.Ö. 347)

Yunanlı filozof Platon aristokratik bir ailede doğdu. Etik ve felsefi diyaloglarında başlıca şahsiyet olan Sokrates'in izleyicisi oldu. M.Ö. 399'da Sokrates'in ölümünden sonra, yeni Atina yönetici sınıfını eğitmek için kendi akademisini kurdu. Platon, maddi dünyanın soyut ve ölümsüz "idealar"ın mükemmel olmayan kopyalarından ibaret olduğunu öğretti. Devlet ve Kanunlar isimli kitabında şerh ettiği siyaset felsefesi, ideal devleti, bir adalet teorisi hâlinde tasvir etme çabasıdır. Platon'un eserleri Hristiyanlık üzerinde ve genel olarak da Avrupa kültürü üzerinde geniş bir etki yapmıştır.

Bununla beraber, şurası açıktır ki, siyaset iktidar ve tahakküm olarak tasvir edildiğinde, onun beşerî varoluşun kaçınılmaz bir boyutu olarak görülmesi gerekmez. Feministler, insanların sosyal cinsiyetlerinden ziyâde kişilik özelliklerine göre değerlendirildikleri cinsiyetçi olmayan bir toplumun inşası durumunda "cinsel siyaset" in son bulmasını beklerler. Marksistler de sınıfsız bir toplumun kurulmasıyla "sınıf siyaseti" nin son bulacağına inanırlar. Böylece siyaset alışageldiğimiz anlamıyla son bulacak ve nihâyet devlet de "silinip gidecektir".

Siyaseti İncelemek

Siyasetin İncelenmesine Yaklaşımlar

Siyasî faaliyetin tabiatı konusundaki uyumsuzluk, akademik bir disiplin olarak siyasetin tabiatı hakkındaki münâkaşayla uyum arz eder. Entelektüel çalışmanın en eski alanlarından birisi olarak siyaset, ilk başlardan bu yana felsefenin, tarihin veya hukukun bir dalı olarak görülmüştü. Onun temel amacı, beşerî toplumun dayanması gereken temel prensipleri meydana çıkarmaktı. Ancak, 19. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren, gittikçe artan bir şekilde, felsefi vurgu yerini, siyaseti bilimsel bir disipline çevirmeye yönelik bir girişime bırakmaya başladı. Bu gelişimin en yüksek noktasına ise, önceki geleneğin anlamsız bir metafizik olarak açıkça reddedildiği 1950'lerde ve 1960'larda ulaşıldı. Ancak, o zamanlardan beri, katı bir siyaset bilimi tutkusuna azalmaya ve siyasî değerlerin ve normatif teorilerin dâima önemli olduğu fikri yeniden kabul edilmeye başlandı. Eğer herkes tarafından kabul edilebilecek evrensel değerlere ulaşmayı öngören "geleneksel" çaba terk edilirse, hakikatin ortaya çıkarılmasının tek aracını bilimin sağlayacağı ısrarı kalıyordu. Oysa bugünkü son şekliyle bu disiplin çok daha zengin ve heyecan uyandırıcıdır; ve bunun sebebi hiç şüphesiz bir dizi teorik yaklaşımı ve çok çeşitli analiz ekollerini kucaklamış olmasıdır.

Felsefi Gelenek

Siyasî analizin kökleri Eski Yunan'a ve genellikle "siyaset felsefesi" olarak isimlendirilen geleneğe kadar götürülebilir. Siyaset felsefesi, temelde etik, yerleşik veya **nor-**

matif sorunlarla meşgul olur ve “bu şudur”dan ziyâde “bu şu olmalıdır” veya “şöyle olsun”la ilgilidir. Platon ve Aristoteles, genellikle bu geleneğin kurucu babaları olarak kabûl edilirler. Onların fikirleri Augustine (340-430) ve Aquinas (122-574) gibi Ortaçağ teorisyenlerinin yazılarında yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Örneğin, Platon’un çalışmalarının merkezi teması, ideal bir toplumun tabiatını tasvir etme çabasıydı ki; ona göre, ideal toplum bir filozof krallar sınıfının hâkimiyetinde olan gerçek bir diktatörlük şeklini alıyordu.

Bu tür yazılar siyasete “geleneksel” olarak adlandırılan yaklaşım için temel oluşturmuştur. Bu, siyasi düşünceye odak oluşturan fikir ve doktrinlerin analitik bir şekilde incelenmesini gerektirir. Çok genel bir anlamda, bu inceleme –örneğin Platon’dan Marx’a uzanan– “başlıca” düşünürlerin bir koleksiyonuna ve klâsik metinlerin bir listesine odaklanan bir siyasi düşünceler tarihi şeklini almaktadır. Bu yaklaşım edebî analiz niteliği taşır. Esas olarak büyük düşünürlerin neler söyledikleriyle, görüşlerini nasıl geliştirip, nasıl meşrulaştırdıklarıyla ve eserlerini hangi entelektüel bağlamda verdikleriyle ilgilidir. Bu tür analizler eleştirel bir yaklaşımla ve titiz bir şekilde gerçekleştirilmiş olsalar bile, “neden devlete itaat etmeyelim?”, “ödülleri nasıl dağıtılmalıdır?” ve “bireysel özgürlüğün sınırları ne olmalıdır?” gibi normatif sorunlarla uğraştıkları sürece bilimsel alanda **objektif** olamazlar.

Ampirik (Deneyimci) Gelenek

Normatif teori kurmaya göre daha az meşhur olsa da, tasvirî (betimleyici) veya ampirik (deneyimci) gelenek de siyasi düşüncenin en erken dönemlerine kadar götürülebilir. Onu, Aristoteles’in siyasi düzenleri sınıflandırma çabasında, Machiavelli’nin siyasi hüner konusundaki realist yaklaşımında ve Montesquieu’nun hükümet ve hukuka ilişkin sosyolojik teorisinde görebiliriz. Bu tür eserler, birçok bakımdan bugün karşılaştırmalı devlet sistemleri olarak adlandırılan çalışma alanı için temel oluşturmuş ve bu disipline esaslı bir kurumsal yaklaşım teşkil etmiştir. Özellikle ABD ve İngiltere’de egemen analiz geleneği hâline gelmiştir. Siyasi analize ampirik yaklaşımın temel özelliği, siyasi gerçekliğe duygusal olmayan ve tarafsız bir temel oluşturma çabasıdır. Normatif yaklaşım, yargıda bulunması ve öneriler sunması anlamında “emredici” iken, bu yaklaşım analiz etme ve açıklama çabası bakımından “tasvirî/betimleyici”dir.

Tasvirî siyasi analiz, felsefî temelini, 17. Yüzyıl’dan itibaren John Locke ve David Hume (1711-1776) gibi teorisyenlerin eserleri aracılığıyla yayılan deneyimcilik (empiricism) doktrininden almıştır. Deneyimcilik doktrini, deneyin (tecrübenin) bilginin tek temeli olduğunu ve dolayısıyla bütün hipotezlerin ve teorilerin bir gözlem süreciyle test edilmesi gerektiğini ileri sürer. 19. Yüzyıl’dan itibaren bu tür fikirler, özellikle Auguste Comte (1798-1857)’un yazılarında somutlaşan entellektüel bir akım olarak pozitivizm şeklinde gelişmiş-

Objektif: Gözlemciden bağımsız olarak mevcut ve gösterilebilir olan; duygularla, değerlerle veya tarafgirlikle bozulmamış olan.
Normatif: Emredici değerler ve davranış standartları; bu “nedir”den ziyâde, bu “ne olmalıdır”la ilgilidir.

tir. Bu doktrin, sosyal bilimlerin ve felsefi incelemenin bütün türlerinin, kesin bir biçimde doğal bilimlerin yöntemlerine bağlı olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bilim, hakikati ortaya çıkarmanın güvenilir tek yolu olarak görüldüğünde, bir siyaset biliminin geliştirilmesi yönünde baskı da kaçınılmaz olur.

Bilimsel Gelenek

Siyaseti bilimsel anlamda tanımlamaya çalışan ilk teorisyen Karl Marx'tı. Marx tarihin materyalist kavranışı dediği yöntemi kullanarak, tarihsel gelişimin motor gücünü ortaya çıkarmaya çalıştı. Bu, onun doğal bilimlerdeki yasalarla aynı statüde gördüğü ispatlara dayalı "yasalar"ı temel alarak geleceğe yönelik öngörülerde bulunmasını mümkün kıldı. Bilimsel analiz modası da 19. Yüzyıl'da başlıca analiz yöntemi olarak kabûl edildi. 1870'lerde "siyaset bilimi" dersleri Oxford, Paris ve Colombia üniversitelerinde müfredata girdi ve 1906'dan itibaren Amerikan Siyaset Bilimi Dergisi yayımlanmaya başladı. Ancak, bir siyaset bilimi için duyulan heyecan, en güçlü şekilde ABD'de, ağırlıklı olarak **davranışsalcılığa** dayanan bir siyasî analiz şeklinin doğmasıyla beraber, 1950'lerde ve 1960'larda zirveye ulaştı. Bu ilk kez siyasete güvenilir bir bilimsel kimlik veriyordu; çünkü daha önce eksik olan bir şeyi sağlıyordu: test edilebilir hipotezlere karşı objektif ve ölçülebilir veriyi. David Easton gibi siyasî analistler, siyasetin doğal bilimlerin metodolojisine uyarlanması gerektiğini ilân ettiler. Bu yaklaşım nicel araştırma metotları için kullanıma en uygun olan alanlarda, örneğin oy verme davranışı, kanun yapıcılarının davranışı, yerel siyasetçilerin ve lobicilerin davranışı gibi konularda çatışmaları bollaştırdı.

Ancak, davranışsalcılık 1960'lardan itibaren gittikçe artan bir şekilde baskı altına girmeye başladı. Öncelikle, davranışsalcılığın doğrudan gözlemlenebilir olanın ötesine geçmeyi engelleyerek, siyasî analizin vizyonunu önemli ölçüde daralttığı ileri sürüldü. Davranışsal analiz her ne kadar, oy verme çalışmaları gibi alanlarda son derece değerli kavrayışlar üretmişse ve üretmeye devam ediyorsa da, ölçülebilir veriye duyulan dar bir saplantı, siyaset bilimini daraltma tehdidi içermektedir. Daha kaygı verici olan ise, bu durumun bütün bir normatif siyasî teoriye sırtını dönen siyaset bilimciler topluluğu ortaya çıkarmaya müsait olmasıdır. "Özgürlük", "eşitlik", "adâlet", "hak" gibi kavramlar, **ampirik** (deneysel) olarak doğrulanamıyor olmalarından dolayı, kimi zaman anlamsız olarak görülüp dışlanır. Davranışsalcılıktan duyulan tatminsizlik, John Rawls ve Robert Nozick gibi teorisyenlerin eserlerinde de görüldüğü gibi, 1970'lerden itibaren normatif sorunların yeniden canlanmasıyla beraber daha da arttı.

Dahası, davranışsalcılığın bilimselliği de sorgulanmaya başlandı. Davranışsalcılığın objektif ve güvenilir olduğunu ileri sürmenin temelinde, onun "değerbağımsız" olduğu iddiası vardır: yani, ona etik veya normatif inançlar bulaşmamıştır. Ancak, eğer analizin odağında gözlemlenebilir bir davranış varsa, aslında örtük bir biçimde statükoyu meşrulaştırma anlamını taşıyan mevcut siyasî düzenlemeleri tanımlamaktan çok da fazla bir şey yapmak da güçtür. Bu muhafazakâr değerbağımlılık, "demokrasi"nin as-

Davranışsalcılık: Sosyal teorilerin sadece araştırma için gerekli nicel verileri sağlayan gözlemlenebilir davranışlar temeli üzerine inşa edilmesi gerektiğine inanmak.

ında gözlemlenebilir bir davranış anlamında yeniden tanımlanmasında görülebilir. Böylece, “halkın kendi kendisini yönetmesi” (tam olarak târif etmek gerekirse, halk tarafından yönetim) anlamı yerine, demokrasiye seçim mekanizması aracılığıyla iktidarı kazanmak için rekabet eden elitler arasındaki bir mücadele anlamı verilebilir. Diğer bir ifadeyle bu yaklaşımda demokrasi, gelişmiş Batı’daki demokratik olarak adlandırılan siyasî sistemlerde olup bitenlerden ibaret bir anlamda ele alınabilir.

Yeni Gelişmeler

Siyasete yeni teorik yaklaşımlar arasında, formel siyasî teori, çeşitli “siyasî iktisat” teorileri, “kamu tercihi teorisi” ve “rasyonel tercihler teorisi” bulunmaktadır. Bu yaklaşım, ağırlıklı olarak işlemsel kurallara, genellikle de rasyonel özçıkarcını izleyen bireylerin davranışlarına dayalı olarak kurulan iktisadî teorilerin örneklerine dayanmaktadır. En belirgin şekliyle ABD’de gelişen ve özellikle Virginia Okulu versiyonuyla tanınan formel siyasî teori, en azından oy verenlerin, lobicilerin, bürokratların ve siyasetçilerin eylemlerini olduğu kadar, uluslararası sistemdeki devletlerin davranışlarını da anlamaya yönelik yaklaşımları sağlaması bakımından yararlı bir analitik aygıttır. Bu yaklaşım, siyasî analiz üzerindeki en geniş etkisini, kurumsal kamu tercihi okulu olarak bilinen şekliyle yapmıştır. Bu tür tekniklerin, parti rekabeti, çıkar gruplarının davranışı ve bürokratların siyasa yapımına etkileri gibi alanlarda, Anthony Downs, Mancur Olson ve William Niskanen gibi yazarlar tarafından kullanımı, bir sonraki bölümde tartışılmıştır. Bu yaklaşım, iktisattan ziyâde matematiğin alanında gelişen oyun teorisi şekliyle de mevcuttur. Oyun teorisinde en fazla bilinen örnek “mahkûmun ikilemi”dir (prisoner’s dilemma) (bkz. Şekil 1.2.).

Bununla beraber, rasyonel tercihler yaklaşımı hiçbir biçimde evrensel kabûl görmez. Destekleyicileri, bu yaklaşımın siyaset olgusunun tartışılmasına ciddi bir keskinlik kazandırdığını ileri sürerken, eleştirenler ise onun temel öngörülerini sorgularlar. Onlara göre, örneğin insanın rasyonelliğini abartmak, insanların nâdiren tercihe şayan bir hedefler bütününe sâhip olduklarını ve kararlarını ender olarak tam ve geçerli bilgiye dayanarak aldıklarını gözardı etmektedir. Dahası, soyut bir birey anlayışından hareket eden rasyonel tercihler teorisinin birçok eksikliğinden biri de, insanın kendi çıkarını izleyen özelliğinin sâdece doğuştan gelmeyecek, aynı zamanda sosyal olarak koşullanmış olabileceğini tanımayı ihmal etmesinde olduğu gibi, sosyal ve tarihi etkenlere yeterli önemi vermemesidir. Sonuç olarak, akademik bir disiplin olarak siyasetin incelenmesinde çok çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Ampirik (Deneyimci/Deneyisel): Gözlem ve deney dayalı olan; ampirik bilgi, duyu bilgileri ve tecrübeden gelir

Kavramlar

Bilim, Bilimizm

Bilim (İngilizce *science*; Lâtince “bilgi” anlamındaki “*scientia*”dan gelir). Tekrarlanabilir deney, gözlem ve sonuç çıkarma yoluyla, olguların güvenilir bir açıklamasını geliştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanıdır. Mevcut delillere karşı getirilen hipotezleri doğrulamaya (kanıtlanmış doğru) yarayan “bilimsel metod” değer-bağımsız ve objektif hakkikatın ortaya çıkarılmasının bir yolu olarak görülür. Ancak, Karl Popper (1902-1994) “gerçek”lerin dâima bir sonraki tecrübeyle çürütülebiyecek olmasından dolayı bilimin sâdece hipotezleri çürütebileceğini ileri sürmüştür. Bilimizm ise güvenilir bilginin tek kaynağının bilimsel metod olduğu ve dolayısıyla bilimsel metotun tabii bilimlerde olduğu kadar, felsefe, tarih ve siyaset gibi alanlarda da uygulanması gerektiği inancıdır. Bu anlamda Marksizm, faydacılık ve ırkçılık da bilimizm kapsamındadır.

Odaklanma

Mahkûmun İkilemi

Ayrı ayrı hücrelere alınmış iki suçlu, birbirlerini "ele vermek" veya vermemek gibi iki seçenekle karşı karşıyadır. Eğer onlardan biri suçunu itiraf eder ve diğerini mahkûm etmek için gerekli kanıtları sağlarsa, cezalandırılmadan serbest bırakılacaktır ve bütün suç ortağının üzerine kalacak ve ortağı on yıl hapse mahkûm olacaktır. Eğer iki suçlu da suçu itiraf ederlerse, altı yıl hapis yatacaklardır. Eğer ikisi birden itiraf etmeyi reddederlerse, ufak bir mahkûmiyet alacaklar ve birer yıla mahkûm olacaklardır. Seçenekler şekil 1.2'de gösterilmiştir. Mâruz kaldıkları ikilem karşısında, diğerinin kendisini "ele vermesi" durumunda en yüksek cezaı alacağı korkusuyla, muhtemelen her ikisi de suçunu itiraf edecektir. Burada ironik olan şudur ki, bu oyun, rasyonel (akılcı) davranışın en kötü sonuca götürdüğünü göstermektedir (her iki mahkûm da toplam oniki yıl hapis yatacaktır). Aslında onlar işbirliği yapmamanın ve birbirlerine güvenmemenin cezasını çekeceklerdir. Bununla beraber, bu oyun çeşitli zamanlarda tekrarlanırsa, mümkündür ki suçlular, kendi çıkarlarını düşünmenin de işbirliğinden geçtiğini öğreneceklerdir ve bu bilgi her ikisini de itiraf etmeyi reddetmeye teşvik edecektir.

		Mahkum A	
		İtiraf Eder	İtiraf Etmez
Mahkum B	İtiraf Eder	A: 6, B: 6	A: 0, B: 10
	İtiraf Etmez	A: 10, B: 0	A: 1, B: 1

Şekil 1.2
Mahkûmun İkilemindeki Seçenekler

Bu yaklaşımlar, modern siyaset teorisini hem daha fazla farklılaştırmış, hem de zenginleştirmiştir. Geleneksel normatif, kurumsal ve davranışçı yaklaşımlara eklenen sâdece rasyonel-tercihler teorisi değildir; bir dizi yeni fikir ve konu da katılmıştır. Özellikle 1970'lerden bu yana feminizm, sosyal cinsiyet farklılıkları ve partiarkal yapıların öneminin farkına varılmasını sağlamış ve bu süreçte "siyasî olan"a ilişkin yerleşik anlayışı sorgulamıştır. "Yeni kurumsalcılık" akımı da, dikkatleri kurumların biçimsel, yapısal boyutundan, daha geniş bir bağlamdaki önemlerine, hâli hazırdaki davranışlarına ve siyasa sürecindeki sonuçlarına yöneltmiştir. Yeşil siyaset, yerleşik siyasî ve sosyal teorinin antroposentrik (insan merkezci) vurgusuna meydan okumuş ve siyasî ve sosyal anlayışa holistik bir yaklaşımın öncülüğünü yapmıştır. 1923'te kurulan ve kaynağını neo-Marksizmden alan Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teorisi, Freud ve Weber dâhil çok çeşitli kaynaklardan etkilenerek, eleştiri fikrini bütün sosyal pratikleri kapsaya-

çak şekilde genişletmiştir. Post-modernizm ise mutlak ve evrensel hakikat fikrini sorgulamış ve birçok şeyin olduğu gibi **söylem** teorisinin doğuşuna da katkıda bulunmuştur. Son olarak, genel ama çok köklü bir değişim ise, siyaset felsefesi ile siyaset biliminin bugün artık birbirinden daha az ayrı ve dolayısıyla daha az rakip çalışma alanları olarak inceleniyor olmasıdır. Bunun yerine, her iki alan da, siyasi bilginin açığa çıkarılmasının çatışan yolları olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Siyaseti Bilimsel Olarak İncelemek Mümkün müdür?

Siyasetin incelenmesinin titiz ve eleştirel olmanın geniş anlamında bilimsel olması gerektiği yaygın olarak kabul edilmekle beraber, bazıları, yukarıda da belirtildiği gibi, siyasetin daha dar bir anlamda bilimsel olarak incelenebileceğini, yani incelemede doğal bilimlerin metodolojisinin kullanılabileceğini ileri sürerler. Bu iddia, Marksist ve pozitivist sosyal bilimciler tarafından ileri sürülmüştür ve 1950'lerdeki "davranışçı devrim" in odağında yer almıştır. Siyaseti bir bilim olarak kabul etmenin çekiciliği açıktır. Çünkü "doğru"yu "yanlış"tan ayırt etmenin tarafsız ve güvenilir bir aracının bulunduğunu ve böylece bizi siyasetin dünyası hakkında objektif bilgiye ulaştıracağını vaad etmektedir. Buna ulaşmanın anahtarı ise "olgular" (ampirik kanıtlar) ile "değerler"i (normatif ve ahlâki inançları) birbirinden ayırmaktır. Olgular, güvenilir ve tutarlı bir biçimde açıklanabilir olmaları anlamında objektiftir ve kanıtlanabilir. Buna karşılık değerler, tabiatı icabı subjektiftir ve kanaate bağlıdır.

Bununla beraber, bir siyaset bilimi kurmaya ilişkin her çaba üç temel güçlüklerle karşı karşıyadır. Bunlardan ilki veri sorunudur. Her şeyden önce, insan laboratuvarında incelenebilecek bir kurbaga veya mikroskop altında gözlemlenebilecek bir hücre değildir. Bir insanın "içine" giremeyiz veya onun üzerinde tekrarlanabilir deneyler yapamayız. Dolayısıyla, bireysel davranış hakkında öğrenebileceğimiz şeyler sınırlı ve yüzeyseldir. Eksiksiz bir verimiz yok ise hipotezlerimizi test etmek için ihtiyaç duyduğumuz güvenilir araçlarımız da yok demektir. Sorunu çözmenin tek yolu, **belirlenimcilik** doktrininin kabul ederek, düşünen özneyi bütünüyle göz ardı etmektir. Bunun bir örneği (davranışsalcılığa karşıt olarak) John B. Watson (1878-1958) ve B. F. Skinner'in (1904-1990) fikirlerinde somutlaşan davranışçılık olabilir. Bu yaklaşım, insan davranışının şartlı tepki veya refleksler anlamında tam olarak açıklanabileceğini ifade etmektedir. Diğer bir örnek ise, SSCB'deki bilimsel inceleme- lere hâkim olan ve Marksizmin kaba bir türünü ifade eden "diyal- lektik materyalizm"dir.

İkinci olarak, gizli değerlerin varlığından kaynaklanan güçlükler vardır. Siyasi model ve teorilerin tamamen değer-bağımsız olduğu fikrini, daha dikkatli incelemelerle desteklemek güçtür. Olgular ve değerler birbirine öylesine sarılmıştır ki, onları birbirinden ayırmak genellikle imkânsızdır. Bunun sebebi, insan doğası, toplum, devletin rolü vs. hakkındaki teorilerin, kaçınılmaz bir şekilde gizli siyasi ve ideolojik içerikleri olan öngörüler üzerine temellendirilmiş ol-

Kurum: Şekli veya resmi bir rol ve statüsü olan, iyi tesis edilmiş yapı daha geniş anlamda, düzenli ve öngörülebilir davranış mümkün kılan kuralları bütünü, "oyunun kuralları".

Söylem: Karşılıklı olarak gerçekleşen beşerî etkileşim, özellikle de iletişim; söylem, iktidar ilişkilerini açığa çıkarır veya gösterir.

Kavramlar

İdeal-Tip

İdeal bir tip (bazen "saf tip" de denir), neredeyse sonsuz derecede karmaşık bir realiteden, onun mantıksal sonuçlarını göstererek bir anlam çıkarma çabasıyla gerçekleşen zihinsel bir inşadır. İdeal-tipler ilk olarak iktisatta kullanıldılar (örneğin, tam rekabet fikri). Sosyal bilimlerde Max Weber'le beraber zirveye çıkan ideal-tipler, realitenin gerçeğe yakın bir tahmini değil, onu açıklamak için geliştirilmiş araçlardır. İdeal-tipler ne 'gerçeğin tüketici bir yansımasıdır' ne de etik bir ideal. Weberyen ideal-tip örnekleri arasında otorite ve bürokrasi de vardır.

masıdır. Örneğin muhafazakâr bir değer **tarafgirliği** davranışsalılıkta, rasyonel-tercihler teorisinde ve sistem teorisinde görülebilir. Benzer biçimde, feminist siyasi teoriler de köklerini, sosyal cinsiyet ayrımlarının tabiatı ve önemi hakkındaki öngörülerde bulurlar.

Üçüncüsü, sosyal bilimlerdeki tarafsızlık efsanesidir. Doğal bilimciler, çalıştıkları konuya, neyi keşfedecekleri konusunda önceden bir şeyi farz etmeden, objektif ve tarafsız bir tarzda yaklaşabilirken, siyasette bunu başarabilmek güç ve belki de imkânsızdır. Siyaset nasıl târif edilirse edilsin, bizim içinde yaşadığımız ve büyüdüğümüz toplumun yapısı ve fonksiyonlarına ilişkin sorular sorar. Ailevi arkaplan, sosyal tecrübe, iktisadi pozisyon, kişisel sempatiler vs., siyaset ve etrafımızdaki dünya hakkında her birimizde peşin hükümler oluşturur. Bunun anlamı, mutlak tarafsızlık veya nötr olma anlamında bilimsel objektifliğin, araştırma metodumuz ne kadar özenli olursa olsun, her zaman siyasi analizde ulaşamayacak bir hedef olarak kalacağıdır. Belki de güvenilir bir bilgi birikimine ulaşmanın önündeki en büyük tehdit bu türden tarafgirliklerimizden değil, siyasi bakımdan nötr olmaya ilişkin sahte iddiada ifadesini bulan tarafgirliğin mevcut olduğu gerçeğinin kabul edilmesinin başarılabilmesinden gelmektedir.

Kavramlar, Modeller ve Teoriler

Kavramlar, modeller ve teoriler, siyasi analizin araçlarıdır. Bununla beraber, siyasetteki pek çok şey gibi, analitik aygıtlar da özenle kullanılmalıdır. Önce kavramları ele alalım. Kavram, herhangi bir şey hakkında, genellikle tek bir kelime veya kısa bir cümle ile ifade edilen genel bir fikirdir. Kavram, özel bir isimden veya bir nesnenin isminden daha fazla bir şeydir. Örneğin bir kedi (diğerlerinden ayrı, belirli bir kedi) hakkında konuşmakla, bir "kedi" (bir kedi düşüncesi) kavramına sâhip olmak arasında bir fark vardır. Kedi kavramı bir "nesne" değil bir "fikir"dir; bir kediyeye ayırıcı vasfını veren çeşitli özelliklerin ("tüylü bir memeli", "küçük", "evcil", "fare ve sıçan yakalayan" vs.) oluşturduğu bir fikir. "Eşitlik" de bir ilke veya idealdir. Bu, bir koşucunun dünya rekorunu "egale ettiğini" veya bir mirasın iki kardeş arasında eşit biçimde paylaşıldığını söylediğimizde kullandığımız anlamdan farklıdır. Aynı şekilde "başkanlık" dediğimizde de belirli bir başkana değil, yürütme gücünün organizasyonuna ilişkin bir dizi fikre atıfta bulunuruz.

Öyleyse bir kavramın değeri nereden gelir? Kavramlar, bizim onlarla düşündüğümüz, eleştirdiğimiz, tartıştığımız, açıkladığımız ve analiz ettiğimiz araçlardır. Dış dünyayı sâdece algılamak, bize onun hakkında bir bilgi vermez. Dünyayı anlamlandırmak için, bir anlamda, ona bir anlam yükleriz ve bunu kavram inşa etme yoluyla yaparız. Oldukça basit bir ifadeyle, bir kediyeye kedi muamelesi yapmak için, öncelikle onun ne olduğuna dâir bir kavrama sâhip olmamız gerekir. Aynı zamanda kavramlar, nesnelerin benzer formlarını veya benzer özelliklerini tanıyarak, onla-

rı sınıflandırmamıza da yardım eder. Örneğin bir kedi, “kediler” sınıfının bir üyesidir. Bu bakımdan kavramlar “genel”dir; bir dizi nesneyle ve aslında genel fikrin tipik özelliklerine uyan herhangi bir nesneyle ilişkilidir. Bizim siyasetin dünyası hakkındaki bilgimizin, bu dünyayı anlamlandırmamıza yardımcı olan kavramların geliştirilmesi ve saflaştırılması yoluyla oluşturulduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bu anlamda kavramlar, beşeri bilginin inşa edici parçalarıdır.

Belirlenimcilik

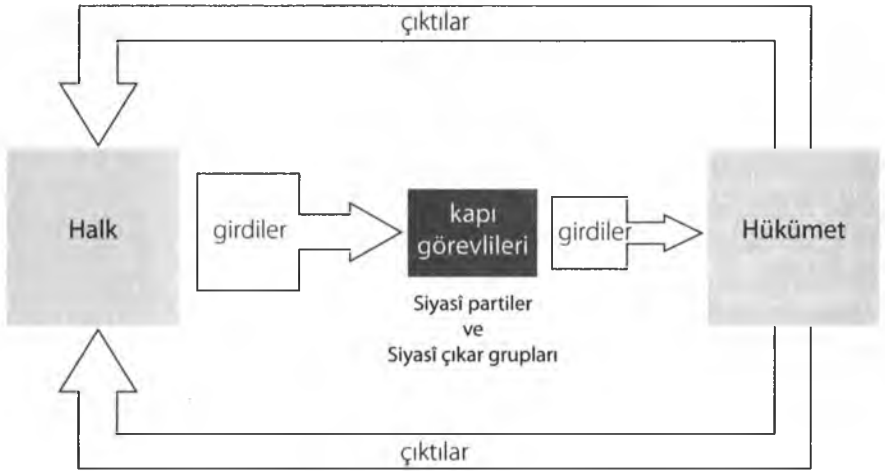
(Determinizm): Beşeri faaliyet ve tercihlerin bütünüyle dışsal faktörler tarafından belirlendiği inancı; belirlenimcilik hür iradenin bir efsaneden ibaret olduğunu ima eder.

Tarafgirlik: Beşeri yargıları (genellikle bilinçsizce) etkileyen sempati ve önyargılar; tarafgirlik, gerçeğin anlamının bozulmasını ima eder.

Bununla beraber, kavramlar aynı zamanda güvenilmez kişiler gibi de olabilirler. Her şeyden önce anlamaya çalıştığımız siyasi gerçeklik, sürekli biçimde değişken ve büyük ölçüde karmaşıktır. Her zaman “demokrasi”, “insan hakları” ve “kapitalizm” gibi kavramların fazla yuvarlak ve tanımlanmaya çalıştığı -yeterince somut bir biçim arzetmeyen- gerçekliklerden daha somut olma tehlikesi vardır. Max Weber, belirli kavramları “ideal-tipler” olarak tanıyarak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, kullandığımız kavramların, inceleme konusu olan olgunun belirli temel veya merkezi özelliklerinin seçilerek alınmasıyla inşa edildiği, dolayısıyla diğer özelliklerine yeterince önem verilmediği veya tamamen gözardı edildiği anlamına gelir. Bu anlamda “devrim” kavramı, köklü ve genellikle şiddet içeren siyasî değişime dikkat çeken ideal bir tip olarak görülebilir. Bu, bizim örneğin 1789 Fransız Devrimi ile 1989-91 Doğu Avrupa devrimleri arasındaki önemli paralelliklere vurgu yaparak, onları anlamlandırmamıza katkıda bulunur. Bununla beraber kavram özenle kullanılmalıdır; çünkü hayati farklılıkları gizleyerek anlamayı -bu örnekte, devrimin ideolojik ve sosyal karakterini gereği gibi anlamlandırmayı- bozabilir. Bu sebeple, kavramları veya ideal-tipleri “doğru” veya “yanlış” olarak değil, sâdece az veya çok “faydalı” olarak düşünmek daha doğru olacaktır.

Diğer bir sorun ise, siyasî kavramların genellikle derin bir ideolojik çekişmeye konu olmasıdır. Siyaset kısmen, terimlere ve kavramlara meşru anlamlarını vermek için yapılan bir mücadeledir. Örneğin düşmanlar “özgürlüğü savunmak”, “demokrasiyi desteklemek” veya “adâletten yana olmak” iddialarıyla tartışabilir, kavgaya edebilir ve hatta savaşa girebilirler. Sorun, “özgürlük”, “demokrasi” ve “adâlet” gibi kelimelerin farklı insanlara göre farklı anlamlar ifade etmesidir. O hâlde biz “gerçek” demokrasiyi, “gerçek” özgürlüğü veya “gerçek” adâleti nasıl tesis edebiliriz? En basit cevap, bunu yapamayacağımızdır. “Siyaset”i yukarıdaki gibi tanımlamaya çalıştığımızda, pek çok siyasî kavramın birbiriyle rekabet eden çeşitleri olduğunu da kabûl etmemiz gerekir. Bu tür kavramlar en iyi ifadeyle “temelden ihtilâflı” kavramlar (Gallie, 1955-1956) olarak görülür. Bu ihtilâflar öylesine derinlere gider ki, hiçbir nötr veya yerleşik bir tanım geliştirilemez. Aslında tek bir terim, hiçbirinin onun “doğru” anlamı olarak kabûl edilemeyeceği bir dizi rakip kavramı temsil edebilir. Örneğin siyaseti, devletle ilgili olan, kamusal hayatın yürütülmesi, tartışma ve uzlaşma, iktidarın ve kaynakların dağıtımı olarak tanımlamaların hepsi eşit ölçüde meşrudur.

Modeller ve teoriler kavramlardan daha geniştir: bunlar tek bir fikirden ziyâde

Şekil 1.3
Siyasî Sistem

bir fikirler bütününe kapsarlar. Bir **model** genellikle, tıpkı bir oyuncak bebek evi veya maket uçak gibi, genellikle bir şeyin daha küçük ölçüdeki temsili olarak düşünülür. Bu anlamda modelin amacı, orijinal nesneye mümkün olduğunca sadık bir benzerlik ortaya koyabilmektir. Bununla beraber, kavramsal modellerin hiçbir biçimde bir nesneye benzeme zorunluluğu yoktur. Örneğin ekonominin bir bilgisayar modelinin, ekonominin kendisiyle fiziksel olarak da benzerlik taşıması gerektiğini konusunda ısrar etmek saçma olurdu. Kavramsal modeller, daha ziyade analitik araçlardır; onların değeri, kafa karıştırıcı ve dağınık bir olgular yığını olarak görülebilecek olgulara anlam yüklenmesini mümkün kılan aygıtlar olmalarından gelir. Basit bir gerçek, olguların kendi kendilerine konuşamayacaklarıdır: bunlar yorumlanmalı ve organize edilmelidir. Modeller, ilgili oldukları ampirik verinin anlam ve önemini vurgulayan bir ilişkiler ağını içermeleri bakımından bu ödevin tamamlanmasına yardımcı olurlar. Bunu anlamanın en iyi yolu bir örnektir. Siyasî analizdeki etkili modellerden biri, David Easton (1979, 1981) tarafından geliştirilen siyasî sistem modelidir. Bunu bir çizelge hâlinde gösterebiliriz (bkz. Şekil 1.3).

Bu iddialı model, sistem analizi olarak adlandırılan bir uygulamayla, başlıca siyasî aktörlerin işlevlerini olduğu kadar, bütün bir siyasî süreci de açıklama iddiasındadır. Bir sistem, kolektif bir varlık oluşturan, bir dizi karşılıklı olarak birbiriyle bağlantılı ve birbirine karşılıklı olarak bağımlı parçalardan oluşan organize edilmiş ve karmaşık bir bütündür. Siyasî sistem örneğinde, Easton'un "girdi" ve "çıkıtı" olarak adlandırdıkları arasında bir bağlantı vardır. Siyasî sistemde gir-

diler, genel toplumun destek ve taleplerinden oluşur. Talepler de daha yüksek hayat standardı için baskı oluşturmaktan, daha fazla istihdam beklentisine ve daha bol refah ödemelerinden, azınlık ve birey haklarına daha fazla güvence sağlanmasına kadar uzanır.

Model: Önemli ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri vurgulayarak, anlamayı kolaylaştırmayı amaçlayan ampirik verilerin teorik bir ifadesi, laminin bozulmasını ima eder.)

Diğer yandan destekler ise vergi ödeyerek, bağlılık sunarak ve kamusal hayata katılmaya istekli davranarak, toplumun siyasî sisteme katkıda bulunması için bir yol oluşturur. Çıktılar, siyasa oluşturma, kanun yapma, vergi koyma ve kamu fonları tahsis etmeyi içeren hükümet kararları ve faaliyetlerinden oluşur. Bu çıktılar, sonraki talep ve destekleri şekillendirecek olan “geri bildirimler” (feedback) üretirler. Easton’un modelinin anahtar fikri, varlığını sürdürmesinin çıktılarının girdilerle uyumlu olmasına bağlı olması bakımından, politik sistemin uzun dönemde dengeye veya politik istikrara meyilli olduğudur.

Bununla beraber, kavramsal modellerin, olsa olsa açıklamaya çalıştıkları gerçeğin bir basitleştirmesi olabileceğini akılda tutmak hayati öneme sahiptir. Bu modeller, sadece anlamayı kolaylaştıran aygıtlardır; güvenilir bilgi değil. Easton’un modeli örneğinde, siyasî partiler ve çıkar grupları, temel işlevleri siyasî sisteme girdi akışını düzenlemek olan “kapı görevlileri” şeklinde tasvir edilirler. Bu onların en önemli işlevlerinden birisi olmakla beraber, partiler ve çıkar grupları, aynı zamanda kamusal algıları da idare ederek, kamusal taleplerin niteliğinin şekillenmesine de yardımcı olur. Kısacası bunlar, uygulamada sistem modelinin öngördüğünden daha ilginç ve daha karmaşık olan kurumlardır. Aynı şekilde Easton’un modeli siyasî sistemlerin popüler baskılara niçin ve nasıl reaksiyon verdiğinin açıklanmasında, siyasî sistemlerin niçin baskıyı ve zorlamayı kullandığının (ki tüm sistemler bunu bir dereceye kadar yapar) açıklanmasında olduğundan daha başarılıdır.

Teori ve model terimleri siyasette genellikle birbirinin yerine kullanılır. Teoriler ve modeller, siyasî analiz araçları olarak kullanılan kavramsal yapılardır. Bununla beraber, dar anlamda teori bir öneridir. Teori, ampirik veriler bütününe sistematik bir açıklamasını sunar. Buna karşılık model, sadece açıklayıcı bir aygıttır; bu yönüyle, daha çok henüz test edilmemiş bir hipoteze benzer. Bu anlamda siyasette, teoriler için az veya çok “doğru” denirken, modeller için ancak, az veya çok “faydalı” denebilir. Ancak açıkçası, teoriler ve modeller genellikle birbirleriyle karşılıklı olarak bağlantılıdır: geniş siyasî teoriler, bir dizi modeller hâlinde açıklanabilirler. Örneğin çoğulculuk teorisi (4. ve 5. Bölüm’de tartışılmıştır), bir devlet modeli, bir seçim rekabeti modeli, bir grup siyaseti modeli gibi modeller içerir.

Bununla beraber, gerçekte tüm kavramsal aygıtlar, teoriler ve modeller, gizli değerler ve örtük yargılar içermektedir. Bu sebeple, tamamen saf teoriler inşa etmek güçtür; değerler ve normatif inançlar değişmez bir biçimde teorilere sızır. Kavramlar söz konusu olduğunda bu, toplumun bazı terimlerini (örneğin “demokrasi”, “özgürlük” ve “adâlet” gibi) “yaşasın!” gibi ünlemlerle, diğer bazılarını (örneğin “çatışma”, “anarşi”, “ideoloji” ve hatta “siyaset” gibi) ise “öğg!” gibi ünlemlerle kullanma eğiliminde ifadesini bulur. Modeller ve teoriler aynı zamanda, bir dizi peşin hüküm ihtiva etmeleri anlamında “yükümlü”dürler. Örneğin, rasyonel-tercih teorilerinin (yukarıda in-

Kavramlar

Paradigma

Genel anlamda bir paradigma, daha ziyade ideal-tip tarzında, belirli bir fenomenin ilgili özelliklerinin altını çizen bir kalıp veya modeldir. Ancak Kuhn (1962) tarafından kullanılan anlamda, bilgiye ulaşma çabasının onun kapsamında gerçekleştirilmeye çalışıldığı, karşılıklı olarak birbiriyle ilişkili değerleri, teorileri ve öngörülerini içine alan entelektüel bir çerçeveyi ifade eder. Bu bağlamda “normal” bilim, yerleşik bir entelektüel çerçeve içinde işler; “devrimci” bilim ise, eski paradigmanın yerine yenisini koymaya yönelik bir çaba vardır. Bu teorinin radikal bir ifadesi, “gerçek” ile “yanlış” olanın nihâi anlamda tespit edilemeyeceğidir. Bu yaklaşıma göre bunlar sadece, kabul edilmiş bir paradigma içinde işleyen ve er-geç yerini başkasına bırakacak olan geçici yargılardır.

Teori: Hipotezden farklı olarak, genellikle güvenilir bir bilgi olarak sunulan, ampirik verinin sistematik bir açıklaması.

Örnekler: iktidar, sosyal sınıflar, haklar, hukuk

Örnekler: sistem analizi, kamu tercihi, oyun teorisi

Örnekler: çoğulculuk, elitizm, işlevselcilik

Örnekler: liberalizm, marksizm, feminizm

Şekil 1.4
Kavramsal Analizin Düzeyleri

celenmişti) değer-bağımsız olduğu iddiasını kabul etmek güçtür. Beşerî varlıkların temelde bencil ve kendine saygı duyan varlıklar oldukları ön kabülüne dayalı olduklarından dolayı, siyasî bakımdan bu teorilerin genellikle muhafazakâr siyasa önerileriyle sonuçlanmaları şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde, Marksistler tarafından ileri sürülen siyasetin sınıf teorileri de, tarih ve toplum hakkında daha geniş teorilere dayanmaktadır ve gerçekten de bu teoriler de nihâi anlamda bütün bir sosyal felsefenin geçerliliğine dayanmaktadır.

Bu bakımdan, modeller ve mikro teoriler gibi analitik aygıtların, daha geniş makro teoriler üzerine inşa edilmesinin bir anlamı vardır. Siyasî analizin başlıca teorik araçları, iktidarla ve devletin rolü meselesiyle ilgili olanlardır: çoğulculuk (plüralizm), seçkincilik (elitizm), sınıf analizi vb. Bu teoriler 4. ve 5. Bölümlerde ele alınmıştır. Ancak daha yakından baktığımızda, bu teorilerin pek çoğunun, belli başlı ideolojik geleneklerden birinin veya diğerinin önkabüllerini ve inançlarını yansıttığını görürüz. Bu gelenekler, daha çok Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda (1962) paradigma olarak adlandırdığı türden bir işlev görür. Paradigma, entelektüel inceleme sürecini planlamaya yardımcı olan, birbiriyle bağlantılı ilkeler, doktrinler ve teoriler bütünüdür. Bir paradigma, temelde bilgiye ulaşma uğraşının onun içinde gerçekleştirileceği bir çerçeve kurar. Bu, iktisatta Keynezyenizmin yerini monetarizmin (parasalcılık) almasında (ve belki de devamında neo-Keynezyenizme geri dönüşle) kendisini gösterir; ve ulaştırma/taşımacılık siyasasında bu durum Yeşil fikirlerin yükselişinde görülebilir.

Kuhn'a göre tabiat bilimleri her zaman tek bir paradigmanın hâkimiyeti altındadır; bilim de eski paradigmanın yenisi tarafından yerinden edildiği bir dizi "devrimler" aracılığıyla gelişir. Ancak, içinde paradigmaların birbiriyle rekabet ve mücadele ettiği bir savaş alanı olan siyasî ve sosyal inceleme farklıdır. Bu paradigmalar, genellikle liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm, faşizm ve feminizm gibi siyasî ideolojiler olarak adlandırılan geniş sosyal felsefeler şeklinde bulunurlar. Her biri sosyal varoluşa ilişkin kendi yaklaşımını ifade eder; her biri belirli bir dünya görüşü sunar. Bu ideolojileri teorik paradigmalar olarak tasvir etmek, belirli bir grup veya sınıfın çıkarlarını öne çıkarıyor olması dolayısıyla, siyasî analizin tamamının olmasa da ço-

ğunun dar anlamda ideolojik olduğu anlamına gelmez. Tersine, ideolojilerin teorik paradigmlar olarak tasviri, sâdece siyasî analizin belirli bir ideolojik gelenek temeli üzerine inşa edildiğini ifade eder. Örneğin akademik siyaset biliminin önemli bir bölümü, liberal-rasyonalist önkabullere uygun olarak inşa edilmiştir ve dolayısıyla liberal geleneğin mirasının izlerini taşır.

Kavramsal analizin farklı düzeyleri, şekil 1.4'te bir çizelge hâlinde gösterilmiştir.

Özet

- Siyaset, insanların ona tâbi olarak yaşadıkları genel kuralları oluşturmak, korumak ve değiştirmek amacıyla yaptıkları faaliyetlerdir. Bu yönüyle, esas olarak siyaset, bir yandan farklılık ve çatışmanın varlığıyla karmaşık bir biçimde bağlantılı, diğer yandan işbirliği ve kolektif eylemle ilişkili olan bir sosyal faaliyetlerdir. Siyaseti en doğru biçimde anlamak için, onu tüm çatışmaları çözen veya çözebilen bir faaliyet olarak değil, -bunu başarmaktan öte- bir çatışma çözme çabası olarak görmek gerekir.
- Siyaset, farklı düşünürler ve farklı gelenekler tarafından farklı biçimlerde anlaşılmıştır. Siyaset, “devletle ilgili olan” veya bir hükümet etme sanatı olarak, kamusal işlerin yürütülmesi ve yönetimi olarak, çatışmanın tartışma ve uzlaşma yoluyla çözümü olarak ve sosyal varoluşun akışı içinde kaynakların üretimi, dağıtımı ve kullanımı olarak görülmüştür.
- “Siyasî” olanın alanı konusunda kayda değer bir tartışma vardır. Klâsik olarak siyaset, “kamusal” alanda faaliyet gösteren, sosyal varoluşun kolektif örgütlenmesiyle ilgili kurumları ve aktörleri içeren dar anlamıyla ele alınmıştır. Bununla beraber siyaset iktidar-bağılantılı ilişkiler anlamında anlaşılacak olursa, onun “özel” alan için de geçerli olduğu söylenebilir.
- Akademik bir disiplin olarak siyaset üzerine yapılan çalışmalarda farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu yaklaşımlar, siyaset felsefesini veya normatif teori analizini (özel olarak kurumlar ve yapılarla ilgili olan ampirik bir geleneği) davranışsal analiz yoluyla bilimsel kesinlik oluşturma çabalarını ve rasyonel tercih teorisi de dâhil bir dizi modern yaklaşımı içerir.
- Siyaset bilimi, olgular ve değerler arasında bir ayrım yaparak, siyasetin dünyası hakkında objektif bilgiye ulaşmanın mümkün olması derecesinde bilimseldir. Ancak bu çaba, güvenilir bilgiye ulaşmanın güçlüğü, siyasî modellerde zımnen mevcut olan değerler ve tüm siyaset bilimcileri için geçerli olan tarafgirlik dolaısıyla sekteye uğrar.
- Kavramlar, modeller ve teoriler, bilgi bütünleri sağlayan siyasî analiz araçlarıdır. Ancak bunlar sâdece analitik aygıtlardır. Anlayışımızı geliştirmeye katkıda bulunmakla beraber, tanımlamaya çalıştıkları şekilsiz ve karmaşık gerçekliklerden daha fazla işlenmiş ve tutarlıdır. Bunların ötesinde, nihâi olarak tüm sosyal ve siyasî çalışmalar, belirli bir entelektüel çerçeve veya ideolojik paradigma içinde gerçekleştirilir.

Tartışma Soruları

- Eğer siyaset temelde sosyal bir faaliyet ise, neden tüm sosyal faaliyetler de siyasî değildir?
- Siyaset neden sık sık olumsuz çağrışım yapmaktadır?

- Siyaseti nasıl değerli ve saygın bir faaliyet olarak savunurdunuz?
- Siyaset kaçınılmaz mıdır? Siyasete bir son verilebilir mi?
- Bir siyaset bilimi fikri nasıl bu kadar çekici hâle gelebilmiştir?
- Siyaseti objektif biçimde ve tarafsız olmadan çalışmak mümkün müdür?

İleri Okumalar

- Ball, A. ve B. Guy Peters, *Modern Politics and Government* (5th ed.), (Basingstoke: Palgrave and New York: Chatham House Publishers Inc., 2000). Geniş bir dizi temayı ve konuyu ele alan popüler bir siyasete giriş kitabı.
- Crick, B. *In Defence of Politics* (rev. ed.), (Harmondsworth and New York: Penguin, 2000). Düşmanlarına karşı siyaseti (münhasıran liberal anlamıyla) meşrulaştırmaya yönelik özenli ve teşvik edici bir çaba.
- Heywood, A. *Key Concepts in Politics* (Basingstoke: Palgrave, 2000). Siyasi analizde karşı karşıya gelen başlıca büyük fikirlere ve kavramlara ilişkin açık ve anlaşılır bir rehber.
- Leftwich, A. (ed.) *What is Politics? The Activity and Its Study* (Oxford and New York: Blackwell, 1984). Farklı siyaset kavramlarını ve bu disiplinin içindeki birbirine zıt görüşleri ele alan çok faydalı bir denemeler koleksiyonu.
- Marsh, D. ve G. Stoker (eds) *Theory and Methods in Political Science* (2nd ed.) (Basingstoke: Palgrave, 2002). Siyaset biliminin tabiatının ve alanının hem anlaşılır ve hem de kapsamlı ve sofistike biçimde bir incelenmesi.

Hükümetler, Sistemler ve Rejimler

“En iyi yönetim hiç yönetmeyendir.”

Henry David Thoreau, *Sivil İtaatsizlik* (1849)

Çeşitli hükümet biçimlerini sınıflandırmak, çağlar boyunca siyasi analizin ilgilediği başlıca konulardan birisi olmuştur. Bu süreç İ.Ö. 4. Yüzyıl’a, Aristoteles’in bugün de yaygın olarak kullanılan “demokrasi”, “oligarşi” ve “tirani” kavramlarını kullanarak o günkü siyasi rejimleri tarihin kaydettiği ilk sınıflandırma girişimine kadar geriye götürülebilir. 18. Yüzyıl’dan bu yana hükümetler, gittikçe daha yaygın olarak, monarşiler ve cumhuriyetler veya otokratik ve anayasal rejimler olarak sınıflandırılmışlardır. 20. Yüzyıl’da bu ayrımlar daha da keskinleşmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde revaçta olan siyasi sistemlerin “üç dünya” şeklinde sınıflanması, demokrasi ile totaliterizm arasındaki mücadelenin belirleyici olduğu bir dünya siyaseti görüntüsü yaratmıştır. Bununla birlikte komünizmin çöküşü, Doğu Asya’nın yükselişi ve siyasi İslâmın doğuşu gibi modern gelişmelerin ışığında, tüm bu sınıflamaların modası geçmiş görünmektedir. Yine de bu değişimin ne anlama geldiği bütünüyle açık değildir. Bazıları bunu Batılı liberal demokrasinin zaferinin bir göstergesi olarak yorumlamaktadır; diğer bazıları ise modern dünyanın gittikçe daha fazla dağınık ve parçalanmış olduğunun bir kanıtı olarak.

Bu bölümde ele alınacak başlıca konular şunlardır:

İçindekiler

Geleneksel Sınıflandırma	
Sistemleri.....	48
Siyasal Sistemleri Sınıflandırmak	
Neden Gereklidir?.....	49
Klasik Tipolojiler.....	50
Üç Dünya Tipolojisi.....	52
Modern Dünyanın Rejimleri.....	54
Batı Poliarşileri.....	56
Yeni Demokrasiler.....	58
Doğu Asya Rejimleri.....	60
İslami Rejimler.....	62
Askeri Rejimler.....	63
Özet.....	65
Tartışma Soruları.....	65
İleri Okumalar.....	66

Anahtar Konular

1. Hükümetler, siyasi sistemler ve rejimler arasındaki farklılıklar nelerdir?
2. Hükümet sistemlerini sınıflamanın amacı nedir?
3. Rejimler hangi temelde sınıflandırılır ve hangi temelde sınıflandırılmalıdır?
4. Modern dünyanın başlıca rejimleri hangileridir?
5. Batılı liberal demokrasi dünya çapında bir zafer kazandı mı?

Geleneksel Sınıflandırma Sistemleri

Farklı yönetim sistemlerinin nasıl sınıflandırıldığını ele almadan önce, sınıflandırılmanın ne olduğunu ve sınıflandırmanın neden yapıldığını düşünmemiz gerekir. Her şeyden önce, “hükümet” nedir ve hükümetler “siyasî sistemlerden” veya rejimlerden” nasıl ayrılırlar? “Hükümet”, kolektif ve genellikle bağlayıcı kararların alındığı kurumsal işlemleri ifade eder. Hükümetin çeşitli kurumları, bu kitabın dördüncü bölümünün konusunu oluşturmaktadır. **Siyasî sistem** veya rejim ise, sâdece hükümet mekanizmasını veya devlet kurumlarını değil, aynı zamanda toplumun bütünüyle karşılıklı etkileşim içindeki yapıları ve süreçleri de kapsayan daha geniş bir kavramdır.

Kavramlar

Hükümet

En geniş anlamıyla hükümetmek demek, başkalarını yönetmek veya kontrol etmek demektir. Bu bağlamda hükümet, düzenli bir yönetimin onun aracılığıyla yürütüldüğü bütün mekanizmaları kapsayan bir anlamda görülür. Temel özellikleri, kolektif kararların alabilme gücü ve onları uygulatabilme kapasitesidir. Bu şekliyle o, hemen hemen her sosyal kurumda görülebilir: ailede, okulda, işte, sendikada vs. Ancak, “yönetişim”den farklı olarak “hükümet”, daha yaygın anlaşılış şekliyle, kamu düzenini idame ettirmeyi ve kolektif faaliyetleri kolaylaştırmayı amaçlayan ve ulusal düzeyde işleyen resmi ve kurumsal süreçlere atıfla anlaşılabilir. Hükümetin temel işlevleri, kanun yapma (yasama), kanunları uygulama (yürütme) ve kanunları yorumlamadır (hüküm verme). Bazı durumlarda başkanlık sistemindeki “idare”ye muadil şekilde kullanılarak, sâdece siyasî yürütme, “Hükümet” olarak adlandırılır.

Bir siyasî sistem, aslında daha geniş olan sosyal sistemin bir alt sistemidir. Karmaşık bir bütünün içindeki, karşılıklı ilişkilerin bulunduğu bir “sistem”dir; ve buradaki “siyasî”, toplumun bu karşılıklı ilişkilerindeki iktidar, zenginlik ve kaynak paylaşımını ifade eder. Bunun için siyasî rejimler nasıl bir hükümet etme/yönetme süreciyle işlediklerine bakarak olduğu gibi, iktisadî hayatın örgütlenme tarzına göre de tanımlanabilirler. Dolayısıyla bir rejim, hükümetlerin gelip gitmesine rağmen varlığını devam ettiren bir “yönetim sistemi”dir. Hükümetler seçim yoluyla, hanedanın yerini bir sonrakine bırakması yoluyla, bir *coup d'état* (darbe) sonucu olarak ve benzeri biçimlerde değişebilirken, rejimler sâdece dışarıdan gelen bir askerî müdahaleyle veya içeriden gelen çeşitli türden devrimci ayaklanmalarla değişebilir.

Sınıflandırmanın ikinci amacı, analizden ziyâde değerlendirmeyi kolaylaştırmasıdır. Aristoteles’ten beri siyasî rejimleri anlamaya çalışanlar, genellikle kendi anlayışlarına göre hükümet modelleri “geliştirmeye” de hevesli olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, tasvirî (descriptive) anlama normatif yargılarla yakından ilgilidir: ne olduğu hakkındaki sorular, ne olması gerektiği hakkındaki sorularla bağlantılıdır. Nihâî şekliyle bu süreç, “ideal” bir yönetim sistemi, hatta bir ütopya arayışını da kapsayabilir ve bunu Platon’un *Devlet*’i, Thomas More’un *Ütopya*’sı ([1516] 1965) ve Peter Kropotkin’in *Tarlar, Fabrikalar ve Atölyeler*’i (1912) gibi eserlerde görmek mümkündür. Daha mütevazı şekliyle bu tür bir sınıflandırma, siyasî yapılar ve

hükümet biçimleriyle ilgili nitel yargılara varılmasını da mümkün kılar. Sâdece karşılaştırmalı bir yaklaşım, örneğin “Rusya’da ve diğer eski komünist devletlerde liberal demokrasiye geçiş hoş karşılanmalı ve desteklenmeli midir?”, “Hindistan federalizmi üniter bir sistem veya bölgesel bağımsızlık lehine terk etmeli midir?” veya “İngiltere ‘yazılı’ bir anayasaya sâhip olmalı mıdır?” türünden soruları ele almamıza imkân verir.

Siyasî sistem: Hükümetin toplumdan gelen “girdilere” (talepler veya desteklere) karşılık olarak “çıktılar” (siyasalar) üretmesini sağlayan ilişkiler ağı.

Siyasî Sistemleri Sınıflandırmak Neden Gereklidir?

Siyasî sistemleri sınıflandırmanın iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki, siyaseti ve hükümeti anlamak bakımından sınıflandırmanın çok temel bir katkı sağlamasıdır. Sosyal bilimlerin çoğunda olduğu gibi siyasette de anlama, özellikle deney yöntemi- nin genel olarak uygulanamaz olması dolayısıyla, büyük ölçüde bir kıyaslama işlemiy- le gerçekleşir. Örneğin ABD hükümetinin kuvvetler ayrılığını terk etmesi durumun- da, **hükümetin kilitlenmesine** karşı daha duyarlı hâle gelip gelemeyeceğini veya Sovyetler Birliği'ndeki reformlar eğer bir nesil önce teşvik edilmiş olsaydı komünizmin varlığını devam ettirebilir ettiremeyeceğini test etmeyi sağlayacak bir deney yapmak mümkün değildir. Bu se- bepten dolayı, üzerinde çalıştığımız konuyu açığa çıkarabilmek için kıyaslamaya başvururuz. Kıyaslama metodu, aksi hâlde anlaşılma- z bir olgular koleksiyonu olarak görülebilecek olan olgular arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları vurgulayarak, neyin önemli ve anlamlı olduğunu, neyin olmadığını ayırt etmeye katkıda bulunur. Bu süreçte teoriler, hipotezler ve kavramlar geliştirmek ve bir ölçüde onları test etmek de mümkündür. Alexis de Tocqueville'in de belirttiği gibi "kıyaslama yapmadan zihin nasıl yol alacağını bilemez". Bu bağlamda yönetim sistemlerini sınıflandırma çabası, sâdece kıyaslamayı daha metodik ve daha sistematik hâle getirmeye yarayan bir icattır.

Bununla beraber tüm sınıflandırma sistemlerinin eksik yönleri vardır. Her şeyden önce tüm analitik kurgularda bir basitleştirme tehlikesi vardır. Siyasî rejimleri sınıflandırmak, aynı başlık altında onların paylaştıkları benzerliklere dikkat çekilecek yapılır; ama bunda, onları ayıran farklılıkların gözardı edilmesi veya gizlen- mesi riski de vardır. Buna bağlı bir sorun da, bir olgunun farklı bağlamlarda farklı anlamları olabileceğini görmedeki muhtemel başarısızlıktır. Örneğin Japonya'da ve bütün Doğu Asya'da "dev- let", tür ve anlam bakımından genellikle Batı'da anlaşılan şekliyle "devlet"ten farklı olabilir. Bu bağlamda karşılaştırmalı analiz, dâimî bir **etnosentri- zizm** tehlikesiyle malüldür. İkinci olarak sınıflandırma sürecine değer yargılarının karıştırılması mümkündür. Komünist ve faşist rejimleri "totaliter" olarak sınıflan- dırma eğiliminde bunu gözlemek mümkündür; çünkü bu, Batılı liberal demokrasi- lerin Soğuk Savaş'ta İkinci Dünya Savaşı'nda savaştıkları aynı düşmanla mücadele ettiklerini ima etmektedir. Üçüncüsü, tüm sınıflandırma sistemle- rinin, zorunlu olarak devlet-bağımlı olmak gibi bir kusuru vardır; çünkü bunlar her bir ülkeyi kendi başlarına tutarlı ve bağımsız bü- tünlükler olarak alır. Her ne kadar bu yaklaşım büsbütün geçersiz değilse de, küreselleşme olgusunun ışığı altında artık genellikle yetersiz görünmektedir.

Kavramlar

Ütopya, Ütopycılık

Ütopya (Yunanca "hiçbir yer" an- lamındaki outopia'dan veya yine Yunanca "iyi yer" anlamındaki eutopia'dan gelir), kelime anlamı olarak ideal veya mükemmel toplum demektir. Ütopyalar çok çeşitli şekillerde tahayyül edilebilirse de, çoğunlukla mahrumiyetin ortadan kalktığı, çatışmanın mevcut olmadığı ve baskı ve şiddetten kaçınıldığı bir toplum şeklinde karakterize edilir. Ütopycılık ise ideal veya mükemmel bir alternatif model inşa ederek mevcut düzenin eleştirisini sağlayan bir siyasî teo- ri ortaya koyma tarzıdır. En iyi ör- nekleri anarşizm ve Marksizmdir. Ütopyci teorisyenler genellikle insanın kendi kendisini sınırsız bir şekilde geliştirebilmesinin mümkün olduğuna ilişkin bir öngörüyü dayanırlar. Ütopycılık sık sık aldatıcı veya acayip fikir- lere veya gerçekçi olmayan ve ulaşılamaz hedeflere inanmayı ifade eden kötüleyici bir anlam- da kullanılır.

Hükümetin kilitlenmesi (gridlock): Hükümet içindeki kurumsal rekabetten veya çatışan kamu taleplerine cevap verme çabasından kaynakla- nan felç olma durumu.

Klâsik Tipolojiler

Hiç şüphesiz en etkili sınıflandırma sistemi, M. Ö. 4. Yüzyıl'da Aristoteles tarafından, o zaman mevcut olan 158 Yunan site-devletinin analizine dayalı olarak yapılandır. Bu sistem, kabaca 2500 sene boyunca bu konuda egemen fikir hâline gelmiştir. Aristoteles, hükümetlerin şu iki soru temelinde kategorilere ayrılabilirliğini ifade etmiştir: “kim yönetir?” ve “yönetimden kim istifade eder?”. Aristoteles, hükümetin tek bir bireyin, küçük bir grubun veya çoğunluğun elinde bulunabileceğini söyler. Bu durumların her birinde, hükümet ya yöneticilerin bencil çıkarları ya da bütün bir topluluğun çıkarları için kullanılır. Böylece Aristoteles, Şekil 2.1'de gösterilen altı çeşit hükümet şekli tespit eder.

		Kim yönetir?		
		Tek kişi	Azınlık	Çoğunluk
Yöneticiler	Kimler	Tiranlık	Oligarşi	Demokrasi
	Kimler istifade eder?	Monarşi	Aristokrasi	Hükümet
Herkes				

Şekil 2.1
Aristoteles'in altı çeşit hükümet şekli

Aristoteles'in amacı, “ideal” anayasayı bulma ümidiyle, hükümet şekillerini normatif bir temelde değerlendirmektir. Ona göre tirani, oligarşi ve demokrasi bozulmuş ve sapmış yönetim şekilleriydi. Onlar, sırasıyla, tek bir kişinin, küçük bir grubun veya kitlenin kendi çıkarlarına göre ve dolayısıyla başkalarının çıkarları pahasına yönetmesi anlamına geliyordu. Buna karşılık monarşi, aristokrasi ve polity tercihe şayandı; çünkü bu hükümet şekillerinde birey, küçük gruplar ve kitle, herkesin çıkarına yönetiyordu. Aristoteles, mümkün olan bütün bu yapılar arasında en kötü olanının, vatandaşları köle statüsüne indirgediğinden dolayı tirani olduğunu ifade ediyordu. Ancak monarşi ve aristokrasi uygulanabilir değildi; çünkü toplumun iyiliğini yöneticilerin iyiliğinin önüne koyan Tanrıvârî bir istekliliği gerektiriyordu. Polity (halk çoğunluğu tarafından herkesin çıkarına yönetim) bu yapılar arasında en uygulanabilir olandır. Bununla beraber, 20. Yüzyıl'a kadar devam eden bir gelenekte Aristoteles, kitlelerin varlıklı azınlığı gücendirebilecek ve kolaylıkla bir **demagogun** dümen suyuna girebilecek olmasından dolayı halk yönetimini eleştirdi. Bu yüzden Aristoteles, demokrasi ile aristokrasinin unsurlarını bir araya getiren “karma” bir yapıyı ve yönetimin ne

Etnosentrisizm: İnsanın kendi kültüründen gelen değerleri ve teorileri diğer gruplara veya insanlara uygulaması (onlar, bu değerler ve teorilerle değerlendirilmesi); etnosentrisizm tarafgirliği veya çarpıtmayı ima eder.

zengin ne de fakir olan “orta sınıf”ın eline verilmesini savundu.

Aristotelescu sistem, sonraları Thomas Hobbes ve Jean Bodin (1530-1596) gibi düşünürler tarafından geliştirildi. Bu düşünürlerin ilgilendikleri başlıca konu, istikrarlı tüm siyasi rejimler için bir temel olarak gördükleri egemenlik ilkesiydi. Egemenlik, “en yüksek ve dâimi” iktidar, düzenli bir yönetimi tek başına garanti eden bir iktidar anlamında kabul edildi. Bodin’in *Devletin Altı Kitabı* ([1576] 1962) hem çağdaş hem de klâsik siyasi rejimlerde egemenliğin yerinin daha kapsamlı bir anlatımını sundu. Bodin’e göre mutlakiyet, kanun yapan ama yaptığı kanunlarla kendisi bağlı olmayan bir egemen tespit etmesi bakımından, rejimler arasında en savunulabilir olardı. Egemenliği tek bir bireyin eline vermenin en bâriz faydası, onun bölünmez olabilmesini sağlamasındandı: egemenlik, nihâi otorite iddiasında olabilecek tek bir seste ifadesini bulabilirdi. Bununla beraber Bodin, mutlak monarkların da Tanrı’nın iradesi veya tabii hukuk gibi biçimlerde üstün bir kanunun varlığıyla sınırlandırıldığını ileri sürdü. Öte yandan Hobbes ise *Leviathan*’da ([1651] 1968) egemenliği, egemenin hiçbir kısıtlamaya tâbi olmadığı bir zorlayıcı güç tekeli olarak tasvir ediyordu.

Bu fikirler daha sonra John Locke ve Montesquieu gibi anayasal yönetim davasının bayraktarlığını yapan erken dönem liberalleri tarafından revize edildi. *Hükümet Üzerine İki İnceleme*’sinde ([1690] 1965) Locke, egemenliğin monarkta değil halkta olduğunu iddia etti ve doğal haklar, özellikle de hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları için güvence sağlayacak sınırlı bir hükümet sisteminin savunuculuğunu yaptı. Epik eseri *Kanunların Ruhu*’nda ([1734] 1949) Montesquieu ise bireysel özgürlüğü en iyi şekilde koruyabilecek yapısal koşulları açığa çıkarmaya yönelik olarak, beşerî toplumun “bilimsel” bir çalışmasını geliştirmeye çalıştı. Mutlakiyetin daha sert bir eleştiricisi ve İngiliz parlamenter geleneğinin bir hayranı olarak Montesquieu, yasama, yürütme ve yargı kurumları arasında bir “kuvvetler ayrılığı” şeklinde bir kontrol ve denge sistemi önerdi. Bu ilke ABD Anayasası’nda (1787) ifadesini buldu ve daha sonra da liberal demokratik hükümetin tanımlayıcı özelliklerinden biri olarak görülmeye başladı.

Aristoteles’in yazılarından gelen rejimlerin “klâsik” sınıflandırılması, 18. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren modern anayasal sistemlerin gelişmesiyle, gittikçe daha fazla yaygınlaşmıştır. 177-583 Amerikan Bağımsızlık Savaşını izleyen dönemde Amerika’da yerleşen Anayasal **cumhuriyetçilik**; 1789 Fransız Devrimi’nden sonra Fransa’da serbest kalan demokratik radikalizm ve İngiltere’de tedrici olarak ortaya çıkan parlamenter hükümet şekli gibi farklı yollarla ortaya çıkan anayasal sistemler, erken dönem düşünürlerinin tahayyül ettiklerinden çok daha karmaşık siyasi gerçeklikler ortaya çıkardı. Bu bağlamda, siyasi yönetimin anayasal ve kurumsal boyutlarının ağırlığının gittikçe artması, geleneksel sınıflandırma sistemlerini

Kavramlar

Mutlakiyetçilik

Mutlakiyetçilik, en yaygın şekliyle mutlak monarşilerle ilişkilendirilen mutlak yönetim teorisini ve uygulamasını ifade eder. Burada yönetim, sınırlandırılmamış bir iktidara sahip olması anlamında “mutlak”tır: hükümet, onun dışındaki bir organ tarafından zorlanamaz. Ancak, mutlakçı ilke, kendisine meydan okunamayan bir iktidar pratiğinden ziyade, sınırsız yönetim hakkına (ilâhî haklarda olduğu gibi) sâhip olma iddiasında yatar. Mutlak iktidara ilişkin rasyonalist teoriler, genellikle, düzen ve istikrarın sadece mutlak bir yönetim tarafından güvence altına alınabileceği inancına dayanırlar. Bununla beraber mutlakiyetçilik otokrasi ve diktatörlükten ayrılmalıdır. İster dini olsun isterse de rasyonel, bir ilkeye dayanma iddiasına sâhip olduğu süreç, mutlakiyetçilik hükümete keyfi ve sınırsız bir iktidar tanımaz.

Demagog: Kitleler üzerindeki kontrolü, onların istedik duygularını kamçılayarak sağlama bilme yeteneğine dayalı olan siyasi lider.

Kavramlar

Totaliteryanizm

Genellikle, her alana nüfuz eden bir ideolojik manipülasyona ve açık bir terör ve zorbalığa dayalı olarak tesis edilen, her şeyi kapsayıcı bir siyasî yönetim sistemi. Totaliteryanizm, bireysel ve sosyal hayatın her boyutunu politize ederek "total iktidar"ı amaçlaması bakımından otokrasiden ve otoriteryanizmden ayrılır. Otokratik ve otoriteryan rejimlerin, genellikle kitleleri siyasetten dışlayarak elde ettikleri siyasî iktidar tekeline ilişkin olarak daha mütevazı hedefleri vardır. Bu anlamda totaliterizm **sivil toplumun** tamamen ortadan kaldırılmasını, "özel olan"ın ilgasını ifade eder. Totaliter rejimler bazen "altı-husus sendromu"yla teşhis edilir (Friedrich ve Brezinski):

- bir resmî ideoloji
- genellikle her şeye muktedir bir lider tarafından yönetilen tek-parti devleti
- bir kitle iletişim araçları tekel
- bir silahlı mücadele araçları tekel
- iktisadî hayatın bütün boyutları üzerinde devletin kontrolü.

yerinden etti. Farklı şekilleriyle bu süreç, hükümetin çeşitli dalları arasındaki ilişkilere özel bir önem atfeden Montesquieu'nun eserine dayanıyordu. Böylece monarşiler cumhuriyetlerden, parlamenter sistemler başkanlık sistemlerinden ve üniter sistemler federal olanlardan ayrıldı.

"Üç Dünya" Tipolojisi

20. Yüzyıl'da tarihsel gelişmeler, siyasî sınıflandırmanın temellerini bir kez daha değiştirdi. İki savaş arası dönemde özellikle Stalinist Rusya'da, Faşist İtalya'da ve Nazi Almanyası'nda otoriteryanizmin yeni şekillerinin ortaya çıkması, dünyanın iki tür rejim arasında, demokratik devletlerle totaliter devletler arasında bölündüğü fikrini güçlendirdi. Demokrasi ile totaliterizm arasındaki keskin karşıtlık, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber faşist ve Nazi rejimlerinin çökmüş olduğu gerçeğine rağmen, 1950'ler ve 1960'lar boyunca rejimlerin sınıflandırılması çabalarına egemen oldu. Bununla beraber, bu yaklaşımın büyük ölçüde Soğuk Savaş yıllarının keskin karşıtlığıyla şekillendiği, bunun bir Soğuk Savaş ideolojisinin bir türü olarak görülebileceği yönünde artan bir farkında oluş da mevcuttu ve bu durum, daha değer-bağımsız ve ideolojik bakımdan tarafsız bir sınıflandırma sistemine ulaşma çabalarını teşvik etti. Bu da "üç dünya" yaklaşımı olarak isimlendirilen ve siyasî dünyanın şu üç ayrı blok hâlinde bölünebileceği inancını ifade eden yaklaşımın gittikçe daha popüler hâle

gelmesini sağladı:

- ▶ Kapitalist "birinci" dünya
- ▶ Komünist "ikinci dünya"
- ▶ Gelişmekte olan "üçüncü dünya".

Üç-dünya yaklaşımının iktisadî, ideolojik, siyasî ve stratejik boyutları mevcuttur. Sanayileşmiş Batılı rejimler iktisadî anlamda, yani kendi nüfuslarına en yüksek seviyede refah sağlamaları bakımından "birinci"ydi. Bu ülkeler 1983'te, dünya nüfusunun yüzde 15'ini teşkil etmelerine rağmen, dünyadaki **gayri sâfi yurtiçi hâsılanın** (GSYH) yüzde 63'ünü ürettiler (Dünya Bankası, 1985). Büyük ölçüde sanayileşmiş olmaları ve kendi nüfuslarının temel maddi ihtiyaçlarını tatmin etmeye muktedir olmaları bakımından komünist rejimler "ikinci"ydi. Bu ülkeler dünya nüfusunun yüzde 33'ünü teşkil ederken, dünyada GSYH'sının yüzde 19'unu üretti-

ler. Afrika'nın, Asya'nın ve Latin Amerika'nın az gelişmiş ülkeleri ise iktisadî bağımlılıkları ve yaygın bir fakirlikten mustarip olmaları anlamında "üçüncü"ydü. Bu ülkeler dünya nüfusunun yüzde 52'siyle, dünyadaki GSYH'nın yüzde 18'ini ürettiler.

Cumhuriyetçilik: Siyasî otoritenin nihâî olarak halkın nızasından gelmesi ilkesi; monarşi ve hanedanlık ilkelerinin reddi.

Birinci ve ikinci dünyalar, şiddetli bir ideolojik rekabetle daha fazla ayrılmış durumdaydı. Birinci dünya, özel teşebbüsün, maddi güdülerin ve serbest piyasanın arzuya şayan olduğu gibi “kapitalist” ilkelere bağlıydı. İkinci dünya ise sosyal eşitlik, kolektif çaba ve merkezî planlamaya duyulan ihtiyaç gibi “komünist” değerlerle bağlıydı. Bu tür ideolojik farklılıkların belirgin siyasi ifadeleri mevcuttu. Birincidünya rejimleri, seçim zamanlarında iktidar için rekabetçi yarışmaya dayalı liberal demokratik ilkeleri uyguladılar. İkincidünya rejimleri, “yönetici” konumdaki komünist partilerinin hâkim olduğu tekparti devletleriydi. Üçüncüdünya rejimleri ise genellikle otoriterdi ve geleneksel monarklar, diktatörler veya basitçe ordu tarafından yönetiliyordu. Üçdünya sınıflandırması, SSCB’nin hâkim olduğu Doğu ile ABD’nin hâkim olduğu Batının çatıştığı iki-kutuplu bir dünya düzeniyle temellendiriliyordu. Bu düzen, NATO ve Varşova Paktı şeklinde iki rakip askerî kampın ortaya çıkışıyla desteklendi. “Bağlantısız” üçüncü dünya ise, sürekli olarak daha fazla siyasi ve iktisadi egemenlik sağlama amaçlı bu jeopolitik mücadelenin üzerinde icra edildiği bir savaş alanıydı.

Ancak 1970’lerden beri bu sınıflandırma sistemini geçerli saymak gittikçe daha güç olmaya başlamıştır. Üçüncü dünyanın çeşitli kısımlarında, özellikle petrol zengini Orta Doğu devletleriyle, yeni sanayileşen Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve bir ölçüde Latin Amerika’da, yeni iktisadi gelişme modelleri maddi refah ortaya çıkarmıştır. Buna karşılık, Sahra-Altı Afrika’sının çeşitli kısımlarında köklü bir biçimde yerleşmiş olan fakirlik, artık bir tür “dördüncü dünya”yı da oluşturmaktadır. Dahası, 1980’lerde ve 90’larda Asya, Latin Amerika ve Afrika’da demokratikleşmenin gelişmesi, artık üçüncüdünya rejimlerinin de standart biçimde otoriterden olmadığı anlamına gelmektedir. Aslında “üçüncüdünya” ifadesi de küçültücü olması dolayısıyla pek hoş karşılanmaz; çünkü köklü biçimde yerleşmiş dezavantajları ima eder. Bu yüzden “gelişmekte olan” terimi genellikle daha tercihe şayan görülür.

Ancak hiç şüphesiz, üçdünya modeline vurulan en öldürücü darbe, 1989-91 dönemindeki Doğu Avrupa devrimleriyle gelmiştir. Bu olay, SSCB’de ve başka yerlerde ortodoks komünist rejimlerin çöküşüne ve siyasi liberalleşme ile piyasa reformuna giden sürecin yolunu açmıştır. Aslında Francis Fukuyama bu gelişmenin “tarihin sonu” anlamına geldiğini ilân edecek kadar ileri gitmiştir (Fukuyama, 1989). Bununla, Batılı liberal demokrasinin dünya çapında zafer kazanmasıyla beraber ideolojik tartışmanın genel olarak sona erdiğini kastetmiştir. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, ikinci ve üçüncü-dünya rejimleri çöküyorlardı; çünkü, sadece kapitalist birincidünya iktisadi zenginlik ve siyasi istikrar ümidi sunuyordu.

Kavramlar

Liberal Demokrasi

Liberal demokrasi, halkın rızası idealiyle sınırlı yönetimi ilkesini dengeleyen demokratik bir yönetim şekli. Onun “liberal” vasfı, vatandaşların özgürlüğünün güvence altına almaya ve onlara devlete karşı koruma sağlamaya göre düzenlenmiş, hükümet üzerinde dâhilî ve hâricî denetim ağlarında ifadesini bulur. Onun “demokratik” vasfı ise, genel oy hakkı ve siyasi eşitlik temelinde işleyen düzenli ve rekabetçi bir sisteme dayanmasından gelir. Her ne kadar bu kavram bir siyasi ilkeyi tanımlamak için kullanılıyorsa da, “liberal demokrasi” aynı zamanda daha yaygın olarak, belirli bir rejim türünü tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bu tür bir rejimin ayrıntı vasıfları şunlardır:

- resmî, genellikle de hukuki kurallara dayalı anayasal bir yönetim
- sivil özgürlüklerin ve bireysel hakların güvence altına alınması
- kurumsallaşmış bir iktidar dilimlenmesi ve bir kontrol ve denge sistemi
- “bir kişi bir oy, bir oy bir değer” ilkesine bağlı düzenli seçimler
- parti rekabeti ve siyasi çoğulculuk
- örgütlü grup ve çıkarların hükümetten bağımsız oluşu
- piyasa kurallarına göre örgütlenmiş bir özel-teşebbüs ekonomisi.

Sivil toplum: Özerk gruplar ve birlikler alanı; kamu otoritesinden bağımsız bir özel alan.
Gayri sâfi yurt içi hâsıla: Bir ekonomide bir yıl içinde üretilen nihâi mal ve hizmetlerin toplam mâli değeri.

Modern Dünyanın Rejimleri

1980'lerden beri rejimsınıflandırma endüstrisi tozlu raflara kaldırılmıştır. Eski kategoriler, özellikle de "üç dünya" ayrımı artık kesinlikle gereksiz hâle gelmişti; ancak yeni dünyanın hatları net olmaktan uzaktı. Dahası, "tarihin sonu" senaryosunun, sâdece 1980'lerin sonlarındaki ve 1990'ların başlarındaki demokratikleşme dalgası tarafından desteklenen ve özellikle komünizmin çöküşünden güç alan geçici bir câzibesi oldu. Bu liberaldemokratik zafer, bazı bakımlardan Batı merkezli bakış açısının devam ettiğini gösteriyordu ve belki de bir şekilde Soğuk Savaş günlerinin bir kalıntısıdır. "Liberal demokrasiler dünyası" imajı, özellikle ABD örneğine dayalı biçimde, spesifik olarak Batılı kalkınma modelinin üstünlüğünü ifade ediyordu ve bireycilik, haklar ve tercih gibi değerlerin evrensel düzeyde uygulanabilir olduğunu ima ediyordu. Bunun bir sonucu, meselâ, İslâmî ve Konfüçyen siyasi modellerin önemini idrak edememek ve bunları ana çizgiden sapmalardan veya liberal demokrasinin aksi hâlde rakipsiz olan ilerleyişine direncin kanıtlarından ibaret olarak görmek olmuştur.

Ancak yeni bir sınıflandırma sisteminin oluşturulmasındaki güçlüklerden biri, böyle bir sistemin hangi temel kriter üzerine kurulması gerektiği konusunda bir mutabakatın bulunmamasıdır. Hiçbir sınıflandırma sistemi sâdece mutlak öneme sâhip tek bir faktöre dayanmaz. Bununla beraber, belirli sistemler farklı kriterler bütünüünü önceleme eğilimi taşır. Parametreler arasında en yaygın biçimde kullanılanları şunlardır:

- ▶ Kim yönetmeli? Siyasi katılım bir elit kesimle veya ayrıcalıklı grupla mı sınırlandırılmalıdır, yoksa bütün bir nüfusu mu kapsamalıdır?
- ▶ İtaat nasıl sağlanmalıdır? Hükümete güç kullanma veya güç kullanma tehditinin sonucu olarak mı ulaşılmalıdır, yoksa pazarlık ve uzlaşmayla mı?
- ▶ İktidar tek bir merkezde mi toplanmalıdır yoksa parçalanmalı mı? Siyasi sistemde ne tür bir kontrol ve denge mekanizması işletilmelidir?
- ▶ İktidar nasıl elde edilmeli ve nasıl devredilmelidir? Bir rejim açık ve rekabetçi mi olmalıdır, yoksa monolitik mi?
- ▶ Devlet ile birey arasındaki denge nasıl kurulmalıdır? Hükümet ile vatandaşlar arasında hak ve sorumluluk dağılımı nasıl olmalıdır?
- ▶ Maddî gelişme düzeyi nedir? Toplum maddî olarak ne kadar zengindir ve zenginlik ne kadar eşit dağılmıştır?
- ▶ İktisadî hayat nasıl organize edilmiştir? Ekonomi piyasaya göre mi düzenlenmiştir yoksa planlamaya mı dayanmaktadır ve devletin oynadığı iktisadî rol nedir?
- ▶ Bir rejim ne kadar istikrarlıdır? Rejim zamana dayanmış mıdır ve yeni taleplerle veya sorunlara cevap verme kapasitesine sâhip midir?

Francis Fukuyama (1952-....)

Amerikan sosyal analizci ve siyasi yorumcu. Fukuyama, Protestan bir vaizin oğlu olarak Chicago'da (ABD) dünyaya geldi. Rand Corporation'da danışman olmadan önce, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Siyasa Planlama Kadrosu'nun bir üyesi olarak görev yaptı. Sadık bir Cumhuriyetçi olan Fukuyama, 1989'da yazdığı "Tarihin Sonu?" başlıklı makalesiyle (daha sonra *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (*The End of History and the Last Man*) adıyla 1992'de kitap olarak yayımlanmıştır) uluslararası düzeyde şöhret oldu. Bu eserlerinde Fukuyama, fikirler tarihinin, "beşerî gelişimin nihâî formu" olarak liberal demokrasinin tanınmasıyla sona erdiğini iddia etmiştir. *Güven* (*Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*, 1996) ve *Büyük Ayrılma*'da (*The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*, 1999), iktisadî gelişme ile sosyal birlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Onun fikirleri, Yeni Sağ üzerinde kayda değer bir etki yapmıştır.

Şekil 2.2
Rejimlerin anahtar unsurları

"Klasik" tipolojilerden etkilenen sınıflandırmaya anayasalkurumsal yaklaşım, 19. Yüzyıl'da ve 20. Yüzyıl'ın başlarında benimsenmiştir. Bu yaklaşım, örneğin yazılı ve yazılı olmayan anayasa, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi, federal sistem ve üniter sistem arasındaki farkı vurgulamaktadır. Buna karşılık yapısalışlevsel yaklaşım 1950'ler ve 60'larda gittikçe daha fazla egemen olan sistem teorisinden doğmuştur. Bu yaklaşım kurumsal düzenlemelerden çok, siyasî sistemlerin pratikte nasıl işlediğiyle, özellikle de "girdi"leri nasıl "çıktı"lara dönüştürdüğüyle ilgiliydi. "Üç dünya" yaklaşımı, bir sistemin maddî gelişme düzeyine ve onun daha genel ideolojik yönelimine özel önem verdiği için, iktisadiideolojik yönelimli bir yaklaşımdı. Burada benimsenen yaklaşım ise birçok bakımdan bu üç yaklaşımdan farklıdır: bir rejimin üç anahtar boyutunu, yani siyasî, iktisadî ve kültürel veçhelelerini göz önüne almaktadır. Bu yaklaşımın arkasındaki varsayım, rejimlerin özelliğini belirleyen muayyen siyasî, iktisadî veya kültürel faktörlerden çok bunların pratikte birbirleriyle eklemlenme tarzı olduğudur.

Bu yaklaşımın önemi, hangi usûlî siyasî ve iktisadî düzenlemelerin, kültürel bağ-

lamalarına bağlı olarak ne ölçüde farklı işlev görebileceğini vurgulamasındadır. Örneğin çok-partili seçimler ve piyasa ekonomisinin, Batılı liberal toplumlardaki rolü ile Batılı olmayan toplumlardaki rolü birbirinden çok farklıdır. Bununla beraber, 20. Yüzyıl'ın sonlarındaki derin siyasî karışıklıklar göz önüne alındığında, herhangi bir sınıflandırmanın eğreti olmadığını ileri sürmek akıllıca olmazdı. Aslında rejimlerin kendileri değişkendir ve rejimleri sınıflandırma uğraşı, her an değişen siyasî gerçekliğin gerisinde kalmamak için sürekli bir savaş vermektedir. Ancak yine de, modern dünyada beş tür rejim tespit edilebilir:

- Batı poliarşileri
- Yeni demokrasiler
- Doğu Asya rejimleri
- İslâmî rejimler
- Askeri rejimler.

Batı Poliarşileri

Batı poliarşileri, geniş anlamda “liberal demokrasiler” veya sâdece “demokrasiler” olarak kategorileştirilen rejimlere denktir. Batı poliarşilerinin anavatanı Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Avustralasya’dır*. Huntington’a göre bu tür rejimler ilk iki demokratikleşme “dalgasının” bir ürünüdür: ilki 1828 ile 1926 tarihleri arasında ABD, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde ortaya çıktı; ikincisi ise 1943 ile 1962 tarihleri arasında Batı Almanya, İtalya, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerde ortaya çıktı. Her ne kadar poliarşiler genel olarak demokratikleşme ve **liberalleşme** doğrultusunda geliştillerse de, “poliarşi” terimi iki sebeple “liberal demokrasi” terimine göre daha fazla tercihe şayandır. İlk olarak, liberal demokrasi kimi zaman siyasî bir ideal olarak görülür ve daha geniş normatif anlamlar içerir. İkincisi, “poliarşi” terimini kullanmak, bu rejimlerin demokrasi hedefinin gerisinde bir yerde bulundukları anlamına gelir.

“Poliarşi” terimi ilk kez Dahl ve Lindblom tarafından *Siyaset, İktisat ve Refah*’ta (1953) bir yönetim sistemini tanımlamak için kullanıldı ve daha sonra ise Dahl’ın *Poliarşi: Katılım ve Muhalefet*’inde (1971) geliştirildi. Bu yazarlara göre poliarşik rejimler, iki genel özelliği bir arada bulundurmakla diğer rejim türlerinden ayrılırlar. Bunlardan ilki, muhalefete karşı nispeten yüksek bir hoşgörü vardır; en azından hükümetin keyfi tutumlarını kontrol etmeye yetecek kadar. Bu, uygulamada rekabetçi bir parti sistemiyle, kurumsal olarak garanti altına alınmış ve korunmuş sivil hürriyetlerle, güçlü ve sağlıklı bir sivil toplumla teminat altına alınır. Poliarşinin ikinci özelliği, güvenilir bir orandaki halk gönüllülüğünü teminat altına almaya yetecek kadar yaygın bir siyasete katılma fırsatıdır. Buradaki can alıcı nokta, toplumun yöneticilerini denetleyebilmesini ve gerekirse onları yerlerinden etmesini mümkün kılacak düzenli ve rekabetçi seçimlerin mevcut olmasıdır. Bu anlamda,

* Asya kıtasının güneydoğusundaki büyük küçüklü adaların tümü (*Redhouse Sözlüğü*). (ç.n.)

poliarşi ile Joseph Schumpeter tarafından *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de (1942) tanımlanan demokratik elitizm arasında yakın bir benzerlik vardır. Ancak hem Lindblom (1977) hem de Dahl (1985), büyük şirketlerin oransız gücünün poliarşiler üzerinde etkili olduğunu kabul etmişlerdir. Bu sebepten dolayı da bazen “deforme edilmiş poliarşi” kavramını tercih etmişlerdir.

Böyle tanımlandığında, “poliarşi” terimi, dünya çapında yaygın ve gittikçe artan sayıdaki bir rejim türünü târif etmek için kullanılabilir. Çok-partili seçimlere sâhip olan bütün ülkeler, poliarşik bir özellik taşırlar. Ancak Batılı poliarşiler daha ayrı ve daha özel bir niteliğe sâhiptirler. Bunlar sâdece temsili demokrasi ve kapitalist bir iktisadi örgütlenmeyle değil, aynı zamanda, büyük ölçüde liberalizmden gelen kültürel ve ideolojik bir yönelimle de belirginleşirler. Bu mirasın en hayâtî özelliği, liberal bireyciliğin yaygın kabûlüdür. Genellikle Batılı değerlerin en ayırıcı olam şeklinde kabûl edilen bireycilik, her beşerî bireyin yegâneliğini (biricikliğini) vurgular ve toplumun, onu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına en iyi biçimde cevap verecek tarzda örgütlenmesi gerektiğini ileri sürer. Batı poliarşilerinin siyasi kültürü, çeşitli şekillerde liberal bireycilikten etkilenmiştir. Bu kültür, örneğin bireysel haklara (belki hakları ödevlerden daha fazla öne çıkararak) yüksek bir duyarlılığı, tercih ve rekabetin (siyasi ve iktisadi hayatta) sağlıklı olduğuna dâir bir algıyı ve hükümetten korkma ve devleti en azından özgürlüğe karşı potansiyel bir tehdit olarak görme eğilimini yansıtır.

Bununla beraber Batı poliarşilerinin hepsi de birbirine benzer değildir. Bazıları merkezileşme ve çoğunluk yönetimine meyilli iken, diğerleri iktidarın parçalanmasına ve çoğulculuğa meyillidir. Lijphart (1990, 1999) “çoğunluk” demokrasileriyle “mutabakat” demokrasilerini birbirinden ayırarak bu olguyu vurgulamaktadır. **Westminster modeli** olarak adlandırılan çoğunluk demokrasileri, parlamenter çizgiye uygun olarak örgütlenirler. Bunun en somut örneği İngiltere’dir; ama belirli yönleriyle bu model Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada, İsrail ve Hindistan tarafından da benimsenmiştir. Çoğunlukçu modeller, şu özelliklerden birine veya tümüne sâhiptirler:

- ▶ tek parti hükümeti
- ▶ yürütme ile meclis arasında kuvvetler ayrılığının olmaması
- ▶ ya tek-meclisli ya da zayıf bir çift-meclisli parlamento
- ▶ iki parti sistemi
- ▶ teküyelikli çoğunluk (veya “ilk geçen göreve”) seçim sistemi
- ▶ üniter ve merkezileşmiş hükümet
- ▶ yazılı olmayan bir anayasa ve meclis egemenliği.

Kavramlar

Poliarşi

Poliarşi (kelime anlamı olarak “çokların yönetimi”) genellikle, modern temsili demokrasinin kurumlarına ve siyasi sürecine atıfla kullanılır. Bir rejim türü olarak poliarşi, demokratik olmayan sistemlerden ve doğrudan katılımın klâsik tarzından veya Atina modeline dayalı küçük-ölçekteki demokratik sistemlerden ayırt edilebilir. Poliarşi, seçmenlerin çıkar ve arzularını dikkate alması için yöneticileri zorlayıcı bir şekilde işleme bakımından, demokrasinin kaba ve yaklaşık bir örneği olarak anlaşılabılır. Temel özellikleri ise şöyle sıralanabilir (Dahl, 1989: 211):

- Hükümet seçilmiş görevlilerin elindedir.
- Seçimler serbest ve âdildir.
- Pratik olarak her yetişkinin oy verme hakkı vardır.
- Göreve gelmek için yarışma hakkı vardır.
- Özgür basın, eleştirme ve protesto hakkı vardır.
- Vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşabilirler.
- Gruplar ve birlikler, en azından nisbi olarak hükümetten bağımsızdır.

Liberalleşme: Hükümet iktidarı üzerine iç ve dış denetim mekanizmaları koymak/serbest teşebbüs ve piyasa yönünde değişmek.

Buna karşılık diğer Batılı poliarşilerin özelliği, hükümette ve parti sisteminde iktidarın dağılmış olmasıdır. Çoğulcu demokrasinin ABD modeli, büyük ölçüde, bizzat anayasanın ilkeleri tarafından yüceltilen kurumsal bir parçalanmaya dayanır. Başka yerlerde, özellikle de Kıta Avrupası'nda mutabakat, parti sistemiyle ve pazarlık ile iktidarı paylaşma eğilimiyle desteklenir. Belçika, Avusturya ve İsviçre gibi devletlerde, dinî, ideolojik, bölgesel, kültürel veya diğer bakımlardan derin bir biçimde bölünmüş olan toplumlara uygun olan **ortaklık (consociational) demokrasisi** gelişmiştir. Mutabakatçı veya çoğulcu modeller, genellikle şu özelliklere sahiptirler:

- ▶ koalisyon hükümeti
- ▶ yürütme ile meclis arasında kuvvetler ayrılığı
- ▶ etkin bir çift-meclisli sistem
- ▶ çok-parti sistemi
- ▶ nisbî temsil
- ▶ federalizm veya yetki devri
- ▶ yazılı bir anayasa ve bir haklar bildirgesi.

Hiç şüphesiz diğer bir açıdan bakıldığında, bütün poliarşik rejimler, daha doğrusu bütün rejimler kendine özgü ve dolayısıyla müstesnadır. Örneğin ABD'nin **istisnaiyeti**, genellikle feodal bir geçmişinin olmamasıyla veya yerleşim tecrübesi ve sınır genişlemesiyle bağlantılıdır. Bu durum, ABD'nin sahip olduğu, Batı poliarşileri arasında benzeri olmayan ve sosyalist bir parti veya hareket için hiçbir şekilde uygun olmayan güçlü bireyci siyasî kültürü açıklayabilir. ABD aynı zamanda Batılı rejimler arasında en bâriz biçimde dindar olandır ve örneğin Hristiyan fundamentalizminin (kökten-dinciliğinin) belli başlı bir siyasî güç olarak belirginleştiği tek ülkedir.

Hindistan ise anlaşılması daha güç bir ülkedir. Bu ülke şüphesiz kültürel, felsefi ve dinî anlamda Batı'nın bir parçası değildir. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın "gelişmiş" poliarşilerine karşılık Hindistan geniş bir kırsal nüfusa ve ancak yüzde 50'lik bir okuma yazma oranına sahiptir. Bununla beraber Hindistan, bağımsız olduğu 1947'den beri etkin bir poliarşiyi uygulamaktadır; üstelik 1970'lerdeki İndira Gandhi'nin "olağanüstü hâl" yönetimine rağmen ayakta kalan bir poliarşi. Hindistan'daki siyasî istikrarı Kongre Partisi'nin kastlar üstü cazibesinin ve Nehru-Gandhi sülalesinin mistisizminin kolaylaştırmış olduğu şüphesizdir. Bununla beraber, ilkinin zayıflaması ve ikincisinin sona ermesi belki de 1990'ların Hindistan'ını ortaklaşmacı demokrasiye yakın bir şeye dönüştürmüştür.

Westminster Modeli:

Yürütmenin parlamentodan çıktığı ve (teorik olarak) ona karşı sorumlu olduğu hükümet sistemi.

Ortaklık Demokrasisi (Consociational Democracy): Bir dizi parti ve siyasal oluşum arasındaki iktidar paylaşımına ve yakın işbirliğine dayalı olarak işleyen bir demokrasi şekli.

İstisnaiyet: Siyasî bir sistemin kendisine has veya ona yegânelik veren özellikleri. Bu özellikler, onun daha geniş bir kategoride uygulanmasını sınırlandırmaktadır.

Yeni Demokrasiler

Huntington'a göre (1991) üçüncü demokrasi dalgası 1974'te başladı. Bu dönem Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da sağ diktatörlüklerin yıkılışına, Latin Amerika'da generallerin geri çekilmesine

ve en önemlisi komünizmin çöküşüne şahitlik etti. 1989-1991 arasında Doğu Avrupa devrimleriyle komünizmin yıkılması bir demokratikleşme sürecine kapı açtı ve bu süreç büyük ölçüde Batı liberal modeline göre şekillendi. Bu sürecin temel özellikleri, çok-partili seçimlerin benimsenmesi ve piyasa temelli iktisadi reformların uygulamaya sokulmasıdır. Bu anlamda eski komünist rejimlerin çoğunun (bazılarına göre tamamının), içine girdikleri bu geçiş sürecinin sonunda Batılı poliarşilerden hiçbir farklarının kalmadığı bir noktaya gelecekleri iddia edilebilir. Bununla beraber, en azından bugün için, onlara ayrı bir sistem olarak muamele etmek için sebepler vardır. İlk sebep, komünist geçmişin mirasının bir anda atılamamasıdır. Özellikle komünist sistemin 70 yıldan fazla sürdüğü Rusya'da bu böyledir. İkinci olarak, geçiş sürecinin kendisi, bazı güçleri başıboş bırakmış ve Batılı poliarşilerin karşı karşıya olduğundan gayet farklı problemler üretmiştir. Bu sebeplerle, belki de onları **yeni demokrasiler** veya **yarıdemokrasiler** olarak sınıflandırmak daha doğru olacaktır.

Post-komünist rejimlerin bir özelliği, komünist yönetim döneminin, özellikle de Stalinist totaliterizmin kökleştiği dönemin siyasi ve kültürel sonuçlarıyla uğraşma ihtiyacı içinde bulunmalarıdır. Komünist partilerin iktidar tekeliyle sağlaştıran insafsız bir sansür ile muhalefetin sindirilmesi, katılımı, pazarlık etmeyi ve mutabakatı vurgulayan bir yurttaşlık kültürünün (civic culture) gelişmesini önlemiştir. Rusya'da bu durum, Rus toplumunun başlıca çıkarlarını bir araya getirmeye ve ifade etmeye yeterli olmadığı bâriz biçimde görülen, zayıf ve parçalanmış bir parti sistemi ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak komünist partiler veya eski komünist partiler, genellikle bir istikrar noktası oluşturmaya devam etmişlerdir. Örneğin Macaristan, Polonya ve Rusya gibi ülkelerde komünist partiler, değişen düzeylerde sosyal demokrasinin ilkelerini benimseyerek seçimle iktidara geri dönerken, Romanya ve Bulgaristan'da komünist geçmişin kurumları, post-komünist dönemde de varlıklarını devam ettirmişlerdir.

İkinci bir dizi sorun ise iktisadi geçiş sürecinden kaynaklanmıştır. Uluslararası Para Fonu tarafından savunulan merkezî planlamadan *laissez-faire* kapitalizmine geçişteki "şok terapi", büyüyen işsizlik ve yükselen enflasyondan dolayı derin bir güvensizliğe yol açmış ve sosyal eşitsizliği ciddi bir biçimde artırmıştır. 1990'ların zorlu geçen ilk yıllarından beri, iktisadi liberalleşme adımlarının, piyasa reformlarına karşı ortaya çıkan ve genellikle komünist veya milliyetçi partilere büyüyen bir destek olarak ifadesini bulan şiddetli tepkinin bir sonucu olarak, kimi zaman büyük ölçüde hızı kesilmiştir. Son bir sorun dizisi ise, devlet gücünün zayıflığından kaynaklanmakta ve özellikle de devle-

Kavramlar

Batı

Batı kavramının birbiriyle çakışan iki anlamı vardır. Genel anlamda bu kavram, sıklıkla göç ve sömürgecilik yoluyla ihraç edilen Avrupa kültürel ve felsefi mirasına atıfla kullanılmaktadır. Bu mirasın kökleri Yahudi-Hristiyan dininde ve ve modern dönemi liberal fikir ve değerlerle şekillendirilen "klasik" Yunan ve Roma bilgisinde bulunur. Doğu ise Asya'yı ifade etmektedir. Daha dar anlamda "Batı", Soğuk Savaş döneminde Doğu'ya hâkim olan SSCB'ye karşı ABD hâkimiyetindeki Batı Bloğunu ifade eden moda bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu anlamda her ne kadar Doğu Avrupa Doğu'ya ait değilse de Rusya'nın geniş anlamda Batı'ya ait olup olmadığı belirsizdir.

Demokratikleşme

Demokratikleşme [terimi], otoritaryenizmden liberal demokrasiye geçiş işaret eder. Bu sürecin en önemli özellikleri temel özgürlükleri ve özellikle siyasi hakları verme; genel ve rekabetçi seçimleri tesis etme ve (özellikle komünizm sonrası rejimlerde) piyasa reformlarına başlamaktır. Demokratikleşme zaman zaman üst üste binen üç süreci kapsar. İlki, eski rejim çöker; bu çoğu zaman genellikle ekonomik başarısızlık ve polisler ordunun mütereddit bağlılığıyla ilişkili olarak meşruiyet (s.???) kaybına yol açar. İkincisi, "demokratik geçiş" yeni liberal-demokratik yapı ve süreçlerin inşasına şahitlik eder. Üçüncüsü "demokratik pekiştirme" bu yeni yapı ve süreçleri, elitler ve kitlelerin zihnine bunların ilgası düşünemeyecek şekilde yerleştirir. Demokrasi böylece, "kasabadaki tek oyun" hâline gelir. (Przeworski, 1991)

Kavramlar

Komünizm

En basit anlamıyla komünizm, sosyal varoluşun, mülkiyetin kolektif sahipliği temelinde müşterek örgütlenmesidir. Teorik bir ideal olarak, en fazla bilinen şekliyle Marx'ın yazılarıyla ilgilidir. Marx'a göre komünizm, "zenginliğin ortaklaşa sahiplenildiği, üretimin beşeri ihtiyaçlara uyarlandığı ve devletin söndüğü"ve böylece kendiliğinden âhengin ve insanın kendi kendisini gerçekleştirmesinin mümkün hâle geldiği sınıfsız bir toplumdur. Bu kavram aynı zamanda Leninizm ve Stalinizm tarafından ciddi bir biçimde uyarlanmış Marksist ilkelere üzerine kurulan toplumların tanımlamak için de kullanılır. Bir rejim türü olarak "ortodoks" komünizmin anahtar özellikleri şunlardır:

- Marksizm-Leninizm "resmî" ideolojidir.
- "Demokratik Merkezîyetçilik" ilkesi üzerinde örgütlenmiş bir Komünist parti, siyasî iktidarı tekeline sahiptir.
- Komünist parti, kaynaşmış bir devlet-parti aygıtı yaratarak, devlet mekanizmasını hâkimiyeti altında tutma anlamında "yönetir".
- Komünist Parti, iktisadî, eğitimsel, kültürel ve eğlendirme amaçlı kurumlar dâhil tüm kurumların kontrol altında tutarak toplumda "önderlik ve rehberlik edici" bir rol oynar.
- İktisadî hayat devlet kamulaştırmasına dayanır ve bir merkezi planlama sistemiyle organize edilir.

Yeni Demokratiler: Demokrasiyi takviye etme sürecinin tamamlanmamış olduğu rejimler, demokrasi henüz "mahalledeki tek oyun" (Przeworski, 1991) değildir.

Yarı Demokrasi: Demokratik ve otoriteriyen özelliklerin, istikrarlı bir kombinasyon içinde bir arada yürütüldüğü bir rejim türü.

tin, komünist dönemde etkili bir biçimde baskı altına alınmış olan merkezkaç güçlerle karşı karşıya kaldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bunun en somut ifadesi, etnik ve milliyetçi gerilimlerin yeniden ortaya çıkmasıdır. SSCB'de komünizmin çöküşüne, eski Sovyet imparatorluğunun parçalanması ve 15 yeni bağımsız devletin kurulması eşlik etmiştir. Rusya dâhil bunların çoğu, etnik çatışmayla uğraşmaya devam etmektedir. 1992'de Çekoslovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın yaratılmasıyla varlığını sona erdirmiştir. Etnik çatışmanın en dramatik olduğu yer ise, 1991'de Sırbistan ve Hırvatistan arasında topyekûn bir savaşa, 1992-96 arasında ise Bosna'da iç savaşa sahne olan Yugoslavya olmuştur.

Post-komünist devletler arasında önemli farklılıklar da tespit edilebilir. Bunlardan en ciddi olanı ise, daha ileri düzeyde sanayileşmiş ve Batılaşmış olan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi "orta" Avrupa ülkeleri ile Romanya, Bulgaristan ve belirli yönleriyle Rusya gibi daha geri "Doğu" devletleri arasındadır. İlk gruptaki ülkelerde piyasa reformu süratle ve nispeten daha yumuşak biçimde ilerlerken; diğer gruptaki ülkelerde ya isteksizce veya eksik yapılmış ya da derin siyasî gerilimler ortaya çıkarmıştır. İlk gruptaki devletler, ayrıca, en kısa zamanda Avrupa Birliğine katılmaya da isteklidirler; ki bu söz konusu ülkelerde demokrasinin pekişmesinin ilâve bir kanıtını sunmaktadır. Diğer bir ayrım ise, komünizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet Kızılordusu tarafından "empoze" edildiği ülkeler ile daha önce de SSCB'nin bir parçası olan ülkeler arasındadır. Baltık devletleri (Estonya, Litvanya ve Letonya) hâric, eski Sovyet cumhuriyetleri, hem daha uzun bir komünist yönetim tarihleriyle, hem de Sovyet döneminde olduğu kadar Çarlık döneminde de Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olmakla belirginleşirler. Ayrıca hiç şüphesiz, Rusya'nın istisnai bir yeri olmasının da sağlam bir gerekçesi vardır. Bu durum belki de Rusya'nın emperyal geçmişinden ve Rus milliyetçiliğinin otoriter ve yayılmacı karaktere sahip olma eğiliminden doğmakta veya Büyük Petro döneminden beri Rusya'nın birbiriyle rekabet eden Batılı ve Slav kimlikleri arasındaki bölünmüşlükten ve bu bölünmenin sonucu olarak kültürel mirasının ve siyasî kaderinin belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır.

Doğu Asya Rejimleri

20. Yüzyıl'ın sonlarında Doğu Asya'nın yükselişi, nihâi olarak komünizmin çöküşünden daha önemli bir dünya tarihi olayı olarak görülebilir. Bu süreçte dünya ekonomi dengesi belirgin bir şekilde

Batıdan Doğuya kaymıştır. 20. Yüzyıl'ın son yirmi senesinde Pasifik Havzasının batı kenarı ülkelerinin iktisadi büyüme oranları, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın "gelişmiş" ülkelerinkinden iki veya dört kat daha yüksekti. Bununla beraber ayrı bir Doğu Asya siyasi biçimi olduğu fikri pek fazla âşına olmadığımız bir yaklaşımdır. Daha yaygın olan yaklaşım, modernleşmenin Batılılaşma anlamına geldiği fikridir. Siyasetin kavramlarına tercüme etmek gerekirse bunun anlamı, sanayi kapitalizmine her zaman liberal demokrasinin eşlik ettiği fikridir. Bu yaklaşımı dile getirenler, örneğin Amerika'nın ayrılırken bıraktığı bir miras olan 1946 Japon anayasasının başarısı veya Tayland, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerde 1980'lerde ve 90'larda çok-partili seçimlerin uygulamaya koyulmasını delil getirmektedirler. Ancak bu yaklaşım, poliarşik kurumların Batı'da ifa ettiği işlevlerle Asya örneğindeki işlevleri arasındaki farkın derecesini hesaba katmakta başarısızdır. Daha önemlisi, bu yaklaşım Konfüçyusçu fikirlerden ve değerlerden etkilenen kültürlerle liberal bireycilik tarafından şekillendirilen kültürler arasındaki farkı gözardı etmektedir. Bu bizi Batılı değerlerden ayrı, spesifik bir **Asya değerleri** bütünüünün varlığı fikrine götürmektedir.

Asya değerleri: Asya toplumlarının tarihi, kültürel ve dini arkaplanını yansıttığı varsayılan değerler; bunlar arasında, örneğin sosyal uyum, otoriteye ve aile değerlerine saygı vardır.

Doğu Asya rejimleri benzer özellikler gösterme eğilimindedir. İlk olarak bunlar, siyasi hedeflerden ziyâde iktisadi hedeflere odaklanmışlardır. Ezici öncelikleri, Batılı sivil özgürlükler anlamında bireysel özgürlüğü genişletmekten ziyâde, büyümeyi desteklemek ve refah sağlamaktır. Temelde pratik bir kaygıyı ifade eden bu durum, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın "kaplan" ekonomilerinde (yani Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur ve Malezya'nın ekonomisinde) belirgindir; ancak aynı zamanda, tekkelci bir komünist parti yönetiminin varlığını koruyor olmasına rağmen, 1970'lerden beri Çin'in başarılı bir şekilde piyasa ekonomisini inşa etmesinde de ifadesini bulmaktadır. İkinci olarak, "güçlü" hükümet yönünde yaygın bir destek bulunmaktadır. Güçlü "yönetici" partilerin hoş görülmesi yönünde bir eğilim vardır ve genel olarak devlete saygı duyulmaktadır. Düşük vergilere ve nispeten düşük kamu harcamalarına rağmen (genellikle GSMH'nin yüzde 30'unun altındadır), Batılı refah devletine çok küçük bir ilgi vardır. Bununla beraber, kamu organlarının olduğu kadar, özel organların kararlarında da "baba" karakterine sâhip olarak görülen devletin rehberlik etmesi ve millî kalkınma için stratejileri belirlemesi konusunda genel bir kabul de söz konusudur. Üçüncü olarak bu özelliğe, Konfüçyusçu sadakât, disiplin ve ödev vurgusundan gelen bir lidere saygı eğilimi eşlik etmektedir. Batılı bakış açısından bu durum, Doğu Asya rejimlerini açık veya örtük bir otoriteryanizme götürmektedir. Son olarak, aileye verilen önemli rolde kendisini gösterdiği üzere, cemiyyete ve sosyal bağlara ilişkin ciddi bir vurgu da mevcuttur. Sonuçta ortaya çıkan, Japonların "grup düşüncesi" dediği şey üzerindeki vurgu, bireycilik ve insan hakları gibi fikirlerin, en azından Batı'da anlaşıldığı şekliyle, özümsemesini sınırlama eğilimindedir.

Kavramlar

Konfüçyanizm

Konfüçyanizm, Konfüçyus (M.Ö. 551-479) ve izleyicileri tarafından formüle edilen ve başlıca ifadesini *Seçme Eserler*'de bulan ahlâk sistemi. Konfüçyen düşünce beşerî ilişkiler ve nefsin terbiyesi gibi iki ana temayla ilgilidir. Ren (merhamet veya aşk) genellikle geleneksel fikir ve değerlerin, özellikle de ana baba sevgisi, saygı, sadakât ve iyiliğin desteklenmesini ifade eden bir anlamda yorumlanmaktadır. Junzi (erdemli kişi) üzerindeki vurgu ise, beşerî gelişim kapasitesini ve özellikle eğitim yoluyla kavuşulmuş mükemmelliği ifade etmektedir. Taoizm ve Budizmle birlikte Konfüçyusçuluk da belli başlı Çin düşünce sistemlerinden birisi olarak görülür; ama pek çoklarına göre Konfüçyen fikirler Çin medeniyetinin kendisindedir.

Kavramlar

Teokrasi

Teokrasi (kelime anlamı olarak "Tanrı tarafından yönetim"), dinî otoritenin siyasî otoriteden üstün olması gerektiği ilkesi. Bu bağlamda bir teokrasi, devlet makamlarının, kişinin dinî hiyerarşideki konumuna göre doldurulduğu bir rejimdir. Bu ilke, siyasî ve dinî görevlerin kesin bir biçimde birbirinden ayrıldığı seküler sistemin karşısıdır. Teokratik yönetim iki bakımdan iliberaldir. İlk olarak, dinî kural ve kaideleri, hem kişisel yaşamda hem de siyasî işleyişte rehberlik edici ilkeler olarak alması bakımından, özel ve kamusal alanlar ayrımını ihlâl eder. İkinci olarak, bu tür bir rejimde, dünyevî iktidar, manevî hikmetten türemesi bakımından, siyasî otoriteye potansiyel olarak sınırsız bir iktidar yükler; böylece siyasî otorite halkın rızasına dayanmaz ve somut bir biçimde anayasal çerçeveye sınırlanırılmaz.

Doğu Asya rejimleri arasında bir farklılaşma da mevcuttur. Bu kısmen ağırlıklı olarak Çin, Tayvan ve Hong Kong gibi Çinli devletlerle, Japonya ve etnik olarak karışık bulunan Singapur ve Malezya gibi devletler arasındaki kültürel farklılıklardan doğmaktadır. Örneğin Konfüçyusçu ilkelerin Singapur okullarında okutulması planı, Malay ve Hint nüfusu gücendirme korkusunu da beraberinde getirmiştir. Benzer biçimde Malezya'nın kalkınması, Çin etkisini kırmaya yönelik bilinçli bir çabaya ve Malay kültürünün İslâmî karakterini özel olarak vurgulama temeline dayanmıştır. Buna ilâve bir diğer faktör ise, her ne kadar Çin'in kapitalizmi kabûlü, onunla diğer Doğu Asya rejimleri arasındaki farkı bulanıklaştırmışsa da, yine de aradaki farkı tamamen silmemiştir. Bu durum, örneğin Çin'de egemen olan "piyasa Stalinizmi" ile Japonya'nın sağlam ve başarılı seçimli demokrasisi arasındaki çarpıcı farkta belirginleşmektedir. Dahası, diğer Doğu Asya rejimleri yeni sanayileşmiş ve gittikçe daha fazla kentleşmekte olmasına rağmen, Çin hâlâ yaygın olarak tarımsaldır. Bu durum bir ölçüde farklı iktisadî gelişme tarzlarını açıklamaktadır. Japonya'da ve Tayvan ve Singapur gibi "kaplan" ekonomilerinde büyüme, büyük ölçüde teknolojik yeniliğe ve eğitime dayanırken, bazı bakımlardan Çin, ucuz ve bol işgücü sağlamak için kendi kitlesel kırsal nüfusuna dayanmaktadır.

İslâmî Rejimler

İslâmın siyasî bir güç olarak yükselişi, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Asya'nın çeşitli kısımlarında siyaset üzerinde derin bir etki yaptı. Birçok yerde militan islâmî gruplar, 1970'lerden beri Marksizm-Leninizm tarafından hayâl kırıklığına uğratan kentli yoksulların çıkarlarını dile getirerek, mevcut rejimlere meydan okudular. Ancak diğer bazı yerlerde ise, rejimler İslâmî çizgide kuruldu veya yeniden yapılandırıldılar. 1932'deki başlangıcından beri Suudi Arabistan bir islâm devleti oldu. 1979'daki İran devrimi, Ayetullah Humeyni (1902-1989) önderliğinde İslâmî bir cumhuriyetin kurulmasına götürdü ve bu örneği daha sonra Sudan ve Pakistan izledi. Kaddafi'nin Libya'sı gibi örnekler ise İslâmın daha kendine özgü ve tartışmalı yorumlarını siyasî pratiğe taşıdılar.

Ancak İslâm sâdece bir din değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. İslâm daha ziyâde, doğru ahlâkî, siyasî ve iktisadî davranışı birey için olduğu gibi ulus için de tanımlayan bütün bir hayat tarzıdır. "İslâmî yol", Peygamber Muhammed'in (570-632) Kuran'daki vahye dayalı öğretilerine (Kur'an, tüm Müslümanlar tarafından Allah'ın vahyedilmiş sözü olarak görülür) ve Sünnete (peygamberin hayatına dayandığı söylenen ve dindar Müslümanlar tarafından izlenen geleneksel adap, "üzerinde gidilen yol") dayalıdır. Bu çerçevede siyasî İslâm, siyasetin ve diğer işlerin "yüce" dinî ilkelere göre yapılandırıldığı bir teokrasi inşa etmeyi amaçlar. Bununla

beraber siyasî İslâm, fundamentalist (kökten-dinci) uçtan plüralist uca kadar birbiriyle çatışan çok sayıda şekli içerir.

İslâmın fundamentalist versiyonu, en yaygın olarak İran'la özdeşleştirilir. 1989'daki ölümüne kadar Humeyni, 15 büyük ruhbanın üyesi olduğu İslâm Devrimi Konseyi aracılığıyla görev yapan kurumsallaştırılmış bir ruhban yönetimi sistemine başkanlık etmiştir. Her ne kadar İslâmî İstişare Meclisi şeklinde, halk tarafından seçilmiş bir parlamento kurulmuşsa da, tüm kanunlar İslâmî ilkelere uygunluğu sağlama amaçlı olarak faaliyet gösteren Anayasayı Korumaya Konseyi tarafından onaylanır. 1990'larda Haşimi Rafsancani yönetiminde daha pragmatik ve daha az ideolojik bir yaklaşım benimsenmiş olmakla beraber, hukukî ve ahlâkî bir kural olarak **Şeriat** hukuku İran çapında uygulanmaktadır. Devrimci fundamentalizmin güçleri, 1997-2001 yılları arasında, katı teokratik yönetim ve kadınların eğitimden, ekonomiden ve genel olarak kamusal hayattan dışlanmasıyla nitelenen Taliban rejimiyle Afganistan'da yönetime gelmişlerdir. Fundamentalizm benzer mutlakçı özellikler taşıyan Suudi Arabistan'da, muhafazakâr Sünni rejimin ılımlılığının bu ülkeyi Şii İran'ın devrimci halkçılığından ciddi bir biçimde farklılaştırmasına rağmen, daha az önemli değildir.

Ancak Müslümanlar, herhangi bir İslâmî rejimin fundamentalizmle özdeşleş tirilmesine, genellikle bu yaklaşımın Batılıların öteden beri sâhip olduğu "egzotik" ve "baskıcı" Doğu önyargısını temsil ettiği temelinde itiraz etmektedirler. İslâmın bir siyasî çoğulculuk biçimiyle uyumlu olduğunun kanıtı Malezya'da bulunabilir. İslâmın Malezya'da resmî devlet dini olmasına ve en üst yöneticinin hem dinî lider hem de devletin başı olmasına rağmen, bir tür "güdümlü" demokrasi, Başbakan Dr. Mahatir'in başkanlık ettiği Birleşik Malay Milli Organizasyonu'nun hâkimiyeti yoluyla ve çok-partili bir çerçevede işlemektedir. Mahatir Hükümeti, 1981'den beri bâriz bir biçimde Japon iktisadi kalkınma modelinden esinlenen dar bir İslâmî ve Malayyanlısı bir strateji izlemiştir. Bununla beraber 1988'den beri, bir siyasî tutuklama dalgasını ve basına sansür koyulmasını izleyen dönemde, yargı bağımsızlığının belirgin bir biçimde çökmesiyle beraber, otoriteryen eğilimler yeniden ortaya çıkmıştır.

Askerî Rejimler

Rejimlerin pek çoğu, siyasî, iktisadî, kültürel ve ideolojik faktörlerin bir bileşimi tarafından şekillendirilirken, bazıları her şeyden önce askerî güç ve sistematik baskı uygulamasıyla ayakta kalır. Bu anlamda askerî rejimler, daha geniş anlamda otoriteryanizm kategorisinde yer alırlar. Askerî otoriteryanizm en yaygın olarak Latin Amerika, Ortadoğu, Afrika ve Güneydoğu Asya'da bulunur; ama 1945 sonrası dönem-

Kavramlar

Otoriteryanizm

Otoriteryanizm, otoritenin halkın rızasına bakılmaksızın uygulandığı "yukarıdan aşağıya" yönetime inanmayı veya böyle bir yönetim pratiğini ifade eder. Bu anlamda otoriteryanizm, otoriteden ayrılır. Bunlardan ikincisi, yani otorite "aşağıdan yukarıya" ortaya çıkar ve bu anlamda meşruluğa dayanır. Otoriteryen rejimler, otoritenin bireysel özgürlüğün üzerinde olması gerektiğini iddia ederler. Bununla beraber otoriteryanizm genel olarak totaliterizmden de ayrılır. Otoriteryanizmin "yukarıdan aşağıya" hükümet uygulaması, devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımın ortadan kaldırılmasına ilişkin daha radikal hedeflerden ziyade, monarşik mutlakyetçilikle, geleneksel diktatörlüklerle ve muhalefetin ve siyasî özgürlüklerin bastırılmasıyla uğraşan askerî diktatörlüklerin çoğuyla birleşebilir. Dolayısıyla otoriteryen rejimler, iktisadî, dinî ve diğer türden özgürlüklere karşı önemli ölçüde hoşgörü gösterebilirler.

Şeriat: İlahî vahye dayandığına inanılan ve Kuran, Hadis (Muhammed'in öğretileri) ve diğer kaynaklardan gelen İslâm hukuku.

Cunta: Kelime anlamı olarak konsey; bir devrim veya *coup d'état* (darbe) ile iktidara el koyan (genellikle askerî) bir klik (hizip).

de İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da da ortaya çıkmıştır. Askerî rejimlerin temel özelliği, önde gelen hükümet makamlarının, kişilerin askerî emir komuta zinciri içindeki pozisyonlarına göre doldurulmasıdır. Genellikle normal siyasî ve anayasal düzenlemeler ile seçilmiş organlar ve özgür basın gibi muhalefetin ifade edilmesini mümkün kılan kurumlar durdurulur, zayıflatılır veya iptal edilir.

Askerî yönetimin her çeşidi ciddi bir biçimde baskıcı olmakla beraber, bu sınıflamada birçok rejim tipi vardır. Bazı askerî rejimlerde silâhlı kuvvetler hükümetin kontrolünü doğrudan üstlerine alırlar. Bunun klâsik biçimi, en yaygın olarak Latin Amerika'da bulunan hâliyle, askerî cuntadır. Bu, genellikle merkezinde kara, deniz ve hava kuvvetleri temsilcilerinden oluşan bir kumanda kurulunun bulunduğu kolektif bir askerî hükümet şeklinde işler. **Cunta** rejimlerinin genel özelliği servisler ve önde gelen sîmalar arasındaki rekabettir ve bu durum resmi iktidar pozisyonlarının nispeten sık el değiştirmeye meyilli olması sonucunu doğurur.

Askerî rejimlerin ikinci türü, askeriye tarafından desteklenen kişiselleştirilmiş diktatörlüklerdir. Bu örnekte, cunta veya rejim içinde, genellikle karizmatik bir otorite oluşturmaya yönelik bir kişilik kültü ile desteklenen tek bir birey üstünlük kazanır. Yunanistan'da 1974 ile 1980 yılları arasında albay Papadopoulos, Şili'de 1973 askerî darbesi sonrası dönemde general Pinochet ve 1993-98'de arasında Nijerya'da general Abacha yönetimleri bunun örneğidir. Askerî rejimin sonuncu türünde ise, silâhlı kuvvetlerin sadakâti rejimi ayakta tutan belirleyici faktör olmakla beraber, askerî liderler sahnenin arkasında "ipleri ellerinde tutmakla" yetinirler. Bu tür askerî rejim, örneğin 1945 sonrasında, silâhlı kuvvetlerin, askerî makam ve personel ile siyasî makam ve personel arasındaki ayrımın sürdürülmesiyle rejimin meşruluğunun güçlendirilebileceğini genellikle kabul ettikleri Brezilya'da yaşanmıştır. Bununla beraber bu tür bir ayrım, anayasal ve temsili bir yönetim arzusunu körükler; doğrudan askerî müdahalenin alanını daraltır ve böylece zaman içinde poliarsşik eğilimleri teşvik eder. Askerî rejimlerin özellikleri daha geniş olarak 18. Bölümde tartışılmıştır.

Özet

- Hükümet, düzenli bir yönetimin onun aracılığıyla gerçekleştirildiği ve temel özelliği kolektif kararlar alma ve onları uygulama iktidarı olan bir mekanizmadır. Oysa bir siyasi sistem veya rejim, sadece hükümet mekanizmasını veya devlet kurumlarını değil, toplumla karşılıklı ilişki içindeki yapıları ve süreçleri de kapsar.
- Siyasi sistemlerin sınıflandırılması iki amaca hizmet eder: İlk olarak, karşılaştırma yapmaya imkân vermek ve aksi hâlde dağınık olgu yığınları durumunda olan şeyler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları öne çıkarmaya yardımcı olmak suretiyle anlamayı kolaylaştırır. İkinci olarak, farklı siyasi sistemlerin barışısını veya etkinliğini değerlendirmemize yardım eder.
- Rejimler birçok farklı kaideye göre sınıflandırılır. “Üç dünya” yaklaşımı, kapitalist “birinci dünya”, komünist “ikinci dünya” ve gelişmekte olan devletleri içeren “üçüncü dünya”dan oluşan sistemler arasındaki maddi ve ideolojik farklılıklara vurgu yaparken, Aristoteles’ten gelen “klâsik” tipolojiler, anayasal düzenlemeler ve kurumsal yapılara odaklanmaktadır.
- Komünizmin çöküşü ve demokratikleşmenin ilerlemesi, klâsik sınıflama sistemlerini gereksizleştirerek, modern dünyanın siyasi hatlarını teşhis etmeyi çok daha güç hâle getirmiştir. Ancak, tüm sınıflandırma sistemleri eğreti olsa bile, rejimleri, kendi siyasi, iktisadi ve kültürel niteliklerini nasıl pratiğe aktardıkları temelinde ayırt etmek yine de mümkündür.
- “Tarihin sonu” teorisyenleri, Batılı liberal demokrasinin dünya çapındaki zaferiyle, tarihin sona erdiğini veya sona doğru gittiğini ilân etmişlerdir. Aslında bugün dünyada en yaygın rejim biçimi, demokrasinin farklı tarzlarıdır. Ancak rejim türlerinin hem daha karmaşık, hem de daha farklı hâle geldiğine dâir kanıtlar vardır. Batı poliarşileri, yeni demokrasiler, Doğu Asya rejimleri, İslâmî rejimler ve askerî rejimler arasında önemli farklılıklar tespit edilebilir.

Tartışma Soruları

- Aristoteles’in siyasi sınıflandırma sisteminin modern dünyada bir geçerliliği var mıdır?
- Artık “üçüncü dünya” diye bir şeyden söz edilebilir mi?
- Komünizm sonrası rejimler kendi komünist geçmişlerinden ne ölçüde kurtuldular?
- Neden liberaldemokratik kurumlar bu kadar etkili ve başarılı oldu?
- Batılı poliarşiler ne anlamda demokratiktirler?
- Konfüçyanizm ve İslâm, Batı liberalizmine karşı, modern bir rejim için temel teşkil edebilecek yaşayabilir bir alternatif oluşturabilirler mi?

İleri Okumalar

- Brooker, P. *Non-Democratic Regimes: Theory, Government and Politics* (Basingstoke: Macmillan, and New York: St Martin's Press). Demokratik olmayan farklı rejim biçimlerinin geniş ölçekli ve faydalı bir incelemesi.
- Calvocoressi, P. *World Politics 1945-2000* (8th ed.) (London and New York: Longman, 2001). 1945'ten beri yaşanan siyasî gelişmelerin kolay anlaşılır ve kapsayıcı bir değerlendirmesi.
- Hadenius, A. (ed.) *Democracy's Victory and Crisis* (New York and Cambridge: Cambridge University Press, 1997). Demokrasinin global düzeydeki dirilişini ele alan ve onun sorunlarını değerlendiren mükemmel bir rehber.
- Hague, R. ve M. Harrop, *Comparative Government and Constitution: An Introduction* (5th ed.) (Basingstoke: Palgrave, 2001) (US ed.: *Political Science: A Comparative Introduction* (3rd ed.) (New York: Palgrave)). Özgün bir uluslararası yaklaşımı yansıtan, karşılaştırmalı siyasete özlü ve uyarıcı bir giriş.
- Lijphart, A. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty Six Countries* (New Haven, CT: Yale University Press, 1999). Demokratik yönetim biçimlerini birbirinden ayırt etmeye yönelik klâsik ve hayli etkili bir çalışmanın güncelleştirilmiş versiyonu.

Bölüm

-3-

Siyasî İdeolojiler

"Filozoflar çeşitli şekillerde sâdece dünyayı yorumladılar; oysa mesele onu değiştirmektir".

Karl Marx, Feuerbach Üzerine Tezler (1845)

Hiç kimse dünyayı olduğu gibi görmez. Hepimiz dünyaya teorilerin, faraziyelerin ve önkabullerin perdesinin gerisinden bakarız. Bu anlamda gözlemlene ve yorumlama, ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır: dünyaya baktığımızda, aynı zamanda ona bir anlam da yükleriz. Bunun siyaset bilimi çalışması bakımından önemli sonuçları vardır. Özellikle siyasî araştırmaya başlarken beraberimizde getirdiğimiz önkabüllerimizin ve faraziyelerimizin açığa çıkarılması gereğini vurgular. En derin boyutuyla bu önkabüllerin kökleri, genellikle "siyasî ideolojiler" olarak kavramsallaştırılan daha geniş siyasî inançlarda veya geleneklerde. Bu "izm"lerden her biri (liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık, feminizm, faşizm vd.) ayrı bir entelektüel çerçeve veya paradigma oluşturur ve her biri bizlere kendi siyasî gerçeklik anlayışını, kendi dünya görüşünü sunar. Bununla beraber, hem ideolojinin tabiatı, hem de iyi veya kötü, siyasî hayattaki rolü hakkında derin bir uzlaşmazlık söz konusudur.

Bu bölümde ele alınacak olan başlıca konular şunlardır:

İçindekiler

Siyasî İdeoloji Nedir?	70
Liberalizm	71
Liberalizmin Unsurları.....	72
Klasik Liberalizm.....	73
Modern Liberalizm	74
Muhafazakârlık	75
Muhafazakârlığın Unsurları	76
Paternalist Muhafazakârlık.....	78
Yeni Sağ	78
Neoliberalizm.....	79
Neomuhafazakârlık	80
Sosyalizm	80
Sosyalizmin Unsurları.....	81
Marksizm.....	82
Marksizmin Unsurları	83
Ortodoks Komünizm.....	85
Modern Marksizm	86
Sosyal Demokrasi.....	87
Üçüncü Yol	89
Diğer İdeolojik	
Gelenekler	90
Faşizm.....	90
Anarşizm.....	91
Feminizm	92
Çevrecilik	93
Dini Fundamentalizm	94
İdeolojinin Sonu Mu	95
Özet	97
Tartışma Soruları	98
İleri Okumalar	98

Anahtar Konular

1. Siyasî ideoloji nedir?
2. Başlıca ideolojilerden her birinin kendine özgü temaları, teorileri ve ilkeleri nelerdir?
3. Her ideolojiyi kuşatan rakip gelenekler veya iç gerilimler nelerdir?
4. Belli başlı ideolojiler zaman içinde nasıl değişmektedir?
5. İdeolojilerin yükselişi ve düşüşü nasıl açıklanabilir?
6. İdeolojinin sonu gelmiş midir? İdeolojinin sonu olabilir mi?

Siyasî İdeoloji Nedir?

Siyasî analizde göze çarpan en ihtilâflı kavramlardan birisi de ideolojidir. Her ne kadar günümüzde bu kavramın nötr anlamda kullanılması yönünde bir eğilim varsa da, geliştirilmiş bir sosyal felsefeye veya dünya görüşüne atıfta bulunması bakımından, geçmişte ideoloji kavramının ağırlıklı olarak olumsuz veya pejoratif (kötüleyici) çağrışımları bulunmaktaydı. İdeoloji kavramı, kimi zaman eğri büğrü yollardan geçerek ulaştığı kariyeri boyunca, yaygın olarak rakip inanç veya doktrinleri suçlamak veya eleştirmek için bir silâh olarak kullanıldı.

“İdeoloji” kavramı 1796’da Fransız filozof Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından icat edildi. Tracy bu kavramı, bilinçli düşünce ve fikirlerin kaynaklarını açığa çıkarmayı amaçlayan yeni bir “fikirler bilimi”ni (ideaoloji) ifade etmek için kullandı. Onun ümidi, ideolojiye er veya geç zooloji veya biyoloji gibi yerleşik bilimlerle aynı statüyü kazandırmaktı. Ancak kavrama daha kalıcı bir anlam, 19. Yüzyıl’da Karl Marx’ın yazılarıyla yüklendi. Marx’a göre ideoloji “yönetici sınıf”ın fikirlerine, yani sınıflı sistemi desteklemeye ve sömürüyü devam ettirmeye katkıda bulunan fikirlere karşılık geliyordu. Erken dönem çalışmalarından *Alman İdeolojisi*’nde Marx ve Engels şöyle yazıyorlardı:

“Yönetici sınıfın fikirleri her çağda egemen fikirlerdir; yani toplumda maddî güce hâkim olan sınıf, aynı zamanda entelektüel güce de hâkimdir. Zihinsel üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının kontrolünü de elinde tutar.”

Marksist anlamda ideolojinin tanımlayıcı vasfı, onun sahteliğindedir: ideoloji, alt sınıfları şaşırtarak ve yanıltarak, tüm sınıflı toplumların taşıdığı çelişkilerin üzerini örter. Kapitalizm söz konusu olduğunda, mülk sâhibi olan burjuvazinin ideolojisi (burjuva ideolojisi), sömürülen proleterya arasında, onların içinde bulundukları sömürüye ilişkin gerçekleri görmelerini engelleyerek, aldanmayı veya “yanlış bilinci” besler. Bununla beraber Marx tüm siyasî görüşlerin ideolojik nitelikte olduğuna inanmadı. Sınıf sömürüsünü ve baskı sürecini ortaya koymaya çalıştığı kendi çalışmasının bilimsel olduğunu ileri sürdü. Ona göre bilim ile ideoloji, hakikat ile sahtelik arasında açık bir ayrım yapılabilirdi. Ancak bu ayrım, Lenin ve Gramsci gibi sonraki Marksistlerin yazılarında bulanıklaşmaya başladı. Onlar sâdece “burjuva ideolojisi” kavramına değil, “sosyalist ideoloji” veya “proleterya ideolojisi” gibi Marx’ın saçma bulabileceği kavramlara da atıfta bulundular.

Kavramın alternatif kullanımları, liberaller ve muhafazakârlar tarafından da geliştirildi. İki dünya savaşı arası dönemde totaliter diktatörlüklerin ortaya çıkışı, Karl Popper (1902-1994), J. L. Talmon ve Hannah Arendt gibi yazarları, ideolojiyi boyun eğme ve itaat sağlayan bir sosyal denetim aygıtı olarak görmeye yöneltti. Kavramın ağırlıklı olarak faşizm ve komünizm örneklerine dayalı Soğuk Savaş dönemi liberal kullanımı, ideolojiyi, bir hakikat tekeli iddiası olan ve muhalif fikirleri ve rakip inançları hoşgörmeyi reddeden “kapalı” bir düşünce sistemi olarak görüyordu.

Buna karşılık, temelde bireysel özgürlüğe bağlı olan liberalizm ile muhafazakârlık ve demokratik sosyalizm gibi geniş ölçüde liberal ilkelere bağlı olan doktrinler tam olarak ideoloji değildi. Bu doktrinler, özgür tartışma, muhalefet ve eleştiriye izin vermeleri, hatta bunlar üzerinde ısrar etmeleri anlamında “açık” sayılıyordu.

“İdeoloji” kavramının münhasıran muhafazakâr kullanımı, Michael Oakeshott gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Bu görüş özel olarak, büyük ölçüde insan zihninin dünyayı bütün boyutlarıyla kavrayabilme kapasitesine sâhip olmadığı inancından kaynaklanan **rasyonelizmin** değeri hakkındaki muhafazakâr şüpheciliği yansıtmaktadır. Oakeshott’un belirttiği gibi, siyasî faaliyette insan “sonsuz ve dipsiz bir denize yelken açmıştır”. Bu yaklaşımdan hareketle, ideolojiler soyut “düşünce sistemleri”; yani açıkça kavranamaz olanı açıklama iddiasıyla siyasî gerçekliği çarpıtan fikirler bütünü olarak görülürler. Bu nedenle muhafazakârlar geleneksel olarak kendilerinin de bir ideolojiye bağlı olduğu fikrini reddederler; bunun yerine muhafazakârlığı bir eğilim, bir “zihinsel tavır” olarak görürler ve kendi inançlarını **pragmatizmde**, gelenekte ve tarihte bulurlar.

Ancak bu kullanımların her birinin sakıncası, bunların olumsuz veya kötüleyici olması dolayısıyla, kavramın kullanımını sınırlamasıdır. Diğer bir ifadeyle belirli siyasî doktrinler, “ideoloji” kavramının dışında kalırlar. Örneğin Marx, kendi fikirlerinin ideolojik değil bilimsel olduğunda ısrar etmiştir; liberaller, liberalizmin de bir ideoloji olarak görülmesi gerektiğini inkâr etmişlerdir; ve muhafazakârlar, geleneksel olarak ideolojik tarz siyasetten çok pragmatik olanı benimsemişlerdir. Dahası, bu kullanımların her biri değer yüklüdür ve belirli bir siyasî doktrine uygundur. “İdeoloji”nin kapsayıcı bir tanımı (tüm siyasî geleneklere uygulanabilecek bir tanım) nötr olmalıdır; ideolojilerin “iyi” veya “kötü”, doğru veya yanlış, özgürleştirici veya baskıcı olduğu fikrini reddetmelidir. Bu, kavramın ideolojiyi eylemtemelli inanç sistemi, siyasî faaliyete rehberlik eden veya ilham veren karşılıklı olarak birbiriyle ilişkili fikirler bütünü olarak gören modern, sosyal bilimsel anlamıdır.

Liberalizm

Siyasî ideolojilere ilişkin herhangi bir anlatım liberalizmle başlamalıdır. Bunun nedeni liberalizmin aslında sanayileşmiş Batının ideolojisi olması ve genellikle bir dizi rakip değer ve inancı kucaklamaya elverişli bir **meta-ideoloji** olarak tanımlanmasıdır. Her ne kadar liberalizm 19. Yüzyıl’ın başlarına kadar tekâmül etmiş bir siyasî inanç olarak ortaya çıkmamışsa da, liberal teoriler ve ilkeler ondan önceki üçyüz yıl boyunca tedrici olarak ve farkına varılabilir biçimde gelişmişti. Liberalizm, feodalizmin yıkılışının ve onun yıkıldığı yerde

Kavramlar

İdeoloji

Sosyal bilim bakış açısında bir ideoloji, mevcut iktidar ilişkileri sistemini korumayı, değiştirmeyi veya yıkmayı amaçlayan ve organize bir siyasî eylem için temel teşkil eden, az veya çok tutarlı bir fikirler bütünüdür. Bu anlamda bütün ideolojiler (a) genellikle bir “dünya görüşü” şeklinde, mevcut düzene ilişkin bir değerlendirme sunarlar; (b) bir İyi Toplum vizyonu çerçevesinde, arzulan bir gelecek modeli sağlarlar; ve (c) siyasî değişimin nasıl olabileceği ve nasıl olması gerektiği konusunda bir çerçeve çizerler. Bununla beraber ideolojiler, değişmez bir şekilde mühürlenmiş düşünce sistemleri değildir; daha ziyade, birçok noktada bir diğeriyle kaçan değişken fikirler bütünüdür. “Temel” düzeyde ideolojiler siyaset felsefelerine benzerler; “tattbiki” düzeyde ise geniş siyasî hareketler şeklinde alırlar (Seligler, 1976).

Rasyonalizm: Dünyanın, rasyonel bir yapıda olduğu ön kabulüne dayalı olarak, insan aklı aracılığıyla anlaşılabilceği ve açıklanabileceği inancı.

Pragmatizm: Pratik durum ve hedeflerin öncelikli olarak vurgulandığı bir teori ve pratik; pragmatizm soyut fikirlere karşı bir güvensizliği ifade eder.

Meta-ideoloji: Ideolojik tartışmanın onun üzerinde yer aldığı daha yüksek veya ikinci tür bir ideoloji

bir piyasanın veya kapitalist toplumun gelişmesinin ürünüydü. Erken dönem liberalizmi kuşkusuz yükselen bir sanayi orta sınıfının arzularını yansıtıyordu ve liberalizmle kapitalizm ta o zamandan beri yakından bağlantılıydı (bazıları bunun özü gereği bir bağlantı olduğunu ileri sürmüşlerdir). En erken şekliyle liberalizm siyasî bir doktrindi. Anayasal ve -daha sonraları da- temsili hükümeti savunmak yerine mutlakıyete ve feodal imtiyazlara saldırıyordu. 19. Yüzyıl'ın başlarından itibaren *laissez-faire* kapitalizminin erdemleri olarak ünlenen ve her çeşit hükümet müdahalesini mahkûm eden ayrı bir yaklaşım olarak liberal iktisadî düşünce gelişti. Bu, klâsik liberalizmin veya 19. Yüzyıl liberalizminin merkezî teması oldu. Ancak 19. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren refah reformunu ve iktisadî müdahaleyi daha tercihe şayan gören bir çeşit sosyal liberalizm ortaya çıktı. Bu tür bir vurgu modern, 20. Yüzyıl liberalizminin kendine has bir teması hâline geldi.

Liberalizmin Unsurları

- **Bireycilik:** Bireycilik liberal ideolojinin merkezî ilkesidir. Herhangi bir sosyal gruba veya kolektif bütüne karşı olarak, bireysel insanın en yüksek derecede öneme sâhip olduğu inancını yansıtır. Bu yaklaşımda beşerî varlıklar her şeyden önce birey olarak görülür. Bireyler eşit ahlâkî değerde, ayrı ve biricik şahsiyetler olarak kabul edilir. Bu çerçevede liberalizmin hedefi, içinde bireyin serpilip gelişebileceği, her birinin yeteneği ölçüsünde yapabileceğinin en iyisini yaparak, kendi tanımladığı “iyi” doğrultusunda ilerleyebileceği bir toplum inşa etmektir. Bu da, bireylerin kendi ahlâkî kararlarını kendilerinin almasını mümkün kılan bir kurallar bütünü oluşturmaları anlamında, liberalizmin ahlâkî bakımdan nötr olduğu şeklindeki görüşü desteklemektedir.
- **Özgürlük:** Bireysel özgürlük (freedom) veya “liberty” (bu iki terim birbirinin yerine kullanılabilir), liberalizmin merkezî değeridir; ona eşitlik, adâlet veya otoriteye göre öncelik tanınır. Bu, doğal olarak bireye duyulan inançtan ve herkesin kendi seçtiği veya hoşlandığı şekilde davranmasını sağlama arzusundan kaynaklanır. Bununla birlikte liberaller, bir bireyin özgürlüğünün diğerlerinin özgürlüğünü tehdit edebileceğini ve özgürlüğün kurallara riayetsizlik hâline gelebileceğini göz önüne alarak, “hukuka bağlı özgürlük”ü savunurlar. Dolayısıyla bireylerin “herkes için aynı özgürlük” ilkesiyle uyumlu biçimde mümkün olan maksimum özgürlükten yararlanmaları idealini savunurlar.
- **Akıl:** Liberaller dünyanın rasyonel bir yapısı olduğuna ve bunun insan aklı ve eleştirel bir tetkik yoluyla keşfedilebileceğine inanırlar. Bu da liberalleri, bireylerin kendi adlarına en mâkûl yargılarda bulunma yeteneğine sâhip bulunduklarına ve pek çok durumda kendi çıkarlarının ne olduğunu değerlendirmede en iyi yargıçlar olabildiklerine ilişkin bir inanca yöneltir. Bu inanç, aynı zamanda liberalleri **ilerlemeye** ve beşerî varlıkların anlaşmazlıklarını kan dökme veya savaş yerine tartışma ve ikna yoluyla çözebilme kapasitelerine inanmaya teşvik eder.

► **Eşitlik:** Bireycilik, temele ilişkin bir eşitliği ifade eder; yani bireylerin en azından ahlâkî değer anlamında “eşit doğdukları” inancını yansıtır. Bu eşit haklara ve yetkilere ilişkin liberal bağlılıkta, özellikle de hukukî eşitlikte (kanun önünde eşitlik) ve siyasi eşitlikte (bir kişi bir oy, bir oy bir değer) belirginleşir. Ancak bireyler aynı seviyede yeteneğe ve çalışma isteğine sâhip olmadıklarından dolayı, liberaller sosyal eşitliği veya gelir eşitliğini desteklemezler. Bunun yerine, tüm bireylere kendi eşit olmayan potansiyellerini gerçekleştirmeleri bakımından eşit şans tanıyan fırsat eşitliğini (“eşit oyun alanını”) savunurlar. Dolayısıyla liberaller, kabaca yetenek artı çok çalışmayı ifade eden liyakâte dayalı **meritokrasi** (liyakât sistemi) ilkesini desteklerler.

► **Hoşgörü:** Liberaller hoşgörünün (ki bu tahammül demektir; yani insanların mutabık olmadıkları fikir, konuşma ve davranışlara müsaade etmeye gönüllü olmasıdır) hem bireysel özgürlüğün, hem de sosyal zenginleşmenin garantisi olduğuna inanırlar. Ahlâkî, kültürel ve siyasi çeşitlilik şeklindeki plüralizmin (çoğulculuk) olumlu ve sağlıklı olduğuna, bütün inançların, fikirlerin serbest piyasasında test edilmesini sağlayarak tartışmayı ve entelektüel gelişmeyi desteklediğine inanırlar. Dahası liberaller rakip fikirler ve çıkarlar arasında doğal bir âhenk veya denge olduğuna ve dolayısıyla uzlaşmaz çelişki fikrinin genellikle geçerli olmadığına da inanma eğilimindedirler.

► **Rıza:** Liberal yaklaşımda otorite ve sosyal ilişkiler dâima rızaya ve gönüllü anlaşmaya dayalıdır. Dolayısıyla yönetim de “yönetilenlerin rızasına” dayanmalıdır. Bu doktrin, liberalleri temsilden ve demokrasiden yana olmaya teşvik eder. Benzer biçimde sosyal organlar ve birlikler de kendi öz çıkarını izlemeyi amaçlayan bireylerin gönüllü olarak dâhil oldukları sözleşmeler yoluyla gerçekleştirilir. Bu anlamda otorite “aşağıdan” gelir ve dâima meşruluk temeline dayanır.

► **Anayasacılık:** Liberaller, hükümeti bir toplumda düzen ve istikrarın hayatı öneme sâhip teminatı olarak görmekle birlikte, hükümetin bireye karşı bir tiranlığa dönüşebilme tehlikesi arzettiğinin sürekli farkındadırlar (“iktidar yozlaştırır” (Lord Acton)). Bu yüzden sınırlı yönetime inanırlar. Bu hedefe ise, yönetim gücünün bölünmesiyle, çeşitli yönetim kurumları arasında bir denge ve kontrol yaratılmasıyla, devletle birey arasındaki ilişkileri tanımlayan bir haklar beyannamesi içeren kodifiye edilmiş veya “yazılı” bir anayasanın oluşturulmasıyla ulaşılabilir.

İlerleme: İleri doğru hareket etme; tarihin, bilgi birikimine ve hikmete dayalı olarak beşerî gelişmeyle karakterize edilebileceği inancı.

Meritokrasi (Liyakât Sistemi): Hünerli olanlar tarafından yönetim; makam ve mükafaatların, kabiliyet (yeterlilik) temelinde dağıtılması gerektiğine dayalı ilke.

Klâsik Liberalizm

Klâsik liberalizmin merkezî teması, onun bireyciliğin en uçtaki biçimine duyulan bağlılıktır. Beşerî varlıklar egoist, yalnızca kendi çıkarını gözeten ve kendine güvenen yaratıklar olarak görülür. C. B. Macpherson’un “sâhiplenici bireycilik” olarak kavram-

John Locke (1632-1704)

İngiliz filozof ve siyasetçi. Locke İngiltere’de, Somerset’te dünyaya geldi. 1661’de ilk Shaftsbury kontu Anthony Ashley Cooper’in sekreteri olmadan önce, Oxford Üniversitesinde tıp öğrenimi aldı. Locke’un siyasi görüşleri İngiliz Devrimi’nin hazırlayan ortamda karşı geliştirdi ve genellikle İngiltere’de Oranclı William yönetiminde mutlakiyetçi yönetime son verilip anayasal bir monarşinin kurulduğu 1688’deki “Şanlı Devrim”e meşruluk sağlayan fikirler olarak görüldü. Hayat, hürriyet ve mülkiyet olarak belirlendiği “doğal” veya Tanrı vergisi haklar üzerinde özel bir vurgu yapan Locke, erken dönem liberalizminin gelişiminde anahtar bir düşündürdü. Temsilî hükümetin ve hoşgörü-nün bir taraftarı olarak Locke’un görüşleri, Amerikan Devrimi üzerinde ciddi bir etki yaptı. Onun en önemli siyasi eserleri *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* (A Letter Concerning Toleration, 1689) ve *Hükümet Üstüne İki İnceleme*’dir (Two Treatises of Government, [1690] 1965).

sallaştırdığı bu yaklaşımda bireyler, kendi kişiliklerinin ve kapasitelerinin sâhibi olan ve topluma veya diğer bireylere hiçbir şey borçlu olmayan varlıklar olarak görülürler. Bu **atomist** toplum yaklaşımı, müdahalesizlik veya birey üzerinde dışsal bir zorlamanın yokluğu anlamındaki “negatif” özgürlük inancıyla desteklenir. Bu yaklaşımda, devlete ve tüm biçimleriyle hükümet müdahalesine karşı derin bir sempatisizlik vardır.

Tom Paine’in ifadesiyle devlet “zorunlu bir kötülük”tür. Devlet, en azından düzeni ve güvenliği tesis etmesi ve sözleşmelerin uygulanmasını sağlaması anlamında “zorunlu”dur. Bununla beraber, topluma kolektif bir irade empoze etmesi, dolayısıyla bireyin özgürlüğünü ve sorumluluğunu sınırlaması anlamında “kötülük”tür. Bu yüzden klâsik liberal idealde devlet, vatandaşın diğer vatandaşların tecavüzünden korunması rolüyle sınırlı olduğu minimal veya “gece bekçisi” devlet olarak kurgulanır. **İktisadî liberalizm** şeklinde bu konum, serbest piyasa mekanizmasına duyulan derin bir inançla ve ekonominin en iyi işleminin hükümet tarafından kendi hâline bırakıldığında gerçekleşebileceği inancıyla desteklenir. Bu bağlamda laissezfaire kapitalizmi, refahı teminat altına alan, bireysel özgürlüğü destekleyen, liyakâte göre bireylerin yükselişine ve düşüşüne izin veren ve sosyal adâleti sağlayan bir sistem olarak görülür.

Modern Liberalizm

Modern liberalizm, devlet müdahalesine daha sempatik bakmasıyla tanımlanır. Aslında ABD’de “liberal” kavramı sürekli olarak, “minimal” hükümeti değil **büyük hükümeti** destekleyenleri ifade etmek için kullanılır. Bu değişiklik, sanayi kapitalizminin sâdece yeni biçimlerde adâletsizlik ürettiğinin ve halk kitlelerini piyasanın kaprislerine tâbi kıldığının kabûl edilmesiyle ortaya çıkmıştır. J. S. Mill’in eserlerinden etkilenen ve Yeni Liberaller olarak anılanlar (T. H. Green (1836-1882), L. T. Hobhouse (1864-1929) ve A. J. Hobson (1858-1940) gibi isimler) daha geniş, “pozitif” bir özgürlük görüşünün bayraktarlığını yapmışlardır. Bu yaklaşımda özgürlük, aç kalma özgürlüğünden fazla bir şeyi ifade etmeyebilecek olan, sâdece kendi hâline bırakılma anlamına gelmez. Daha ziyâde, kişisel gelişimle ve bireyin başarılı olmasıyla bağlantılıdır; yani bireyin kendisine yeter-

Atomizm: Toplumun, genel olarak, başka bireylere çok az şey borçlu olan veya hiçbir şey borçlu olmayan, kendi kendisine yeterli bireylerden oluştuğu inancı.

İktisadî liberalizm: Piyasanın herkes için doğal olarak refah ve fırsat üretmeye eğilimli, kendi kendisini düzenleyen bir mekanizma olduğu inancı.

Büyük hükümet: Genellikle iktisadî yönetim ve sosyal regülasyonu ifade eden müdahaleci hükümet.

John Stuart Mill (1806-1873)

İngiliz filozof, iktisatçı ve siyasetçi. Mill, babası faydacı teorisyen James Mill (1773-1836) tarafından katı ve yoğun bir eğitime tâbi tutuldu. Bunun sonucu olarak Mill, 20 yaşında, Coleridge ve Alman İdealistlerinden etkilenecek daha beşerî bir felsefe geliştirdikten sonra, zihinsel bir yıkıma uğradı. Aralarında *Hürriyet Üstüne* (On Liberty, 1859), *Temsilî Hükümet Üstüne Düşünceler* (Considerations on Representative Government, 1861), *Kadının Tebaalaştırılması'nın* (The Subjection of Women, 1869) da bulunduğu başlıca eserleri, liberal fikriyatın gelişiminde güçlü bir etki yaptı. Mill'in değişken ve karmaşık eserleri, klâsik ve modern liberalizm ayrımını belirginleştirdi. Onun devlet müdahaleciliğine ilişkin güvensizliği bâriz biçimde 19. Yüzyıl'ın ilkelerinden geliyordu; ama kadınların genel oy hakkına veya işçi birliklerine duyduğu sempati kadar, bireysel hayatın niteliği ("bireyselliğe" bağlılığında ifadesini bulur) üzerindeki vurgusu da, açıkça 20. Yüzyıl'daki gelişmeleri beklledi.

li hâle gelmesini sağlama yeteneğiyle ve onun kendisini gerçekleştirmeye ulaşmasıyla.

Bu görüş sosyal liberalizm veya refah liberalizmi için temel oluşturur. Bu da devlet müdahalesinin tanınmasıyla, özellikle bireysel varoluşu çürüten sosyal kötülüklerden bireyi koruyarak özgürlüğü genişletebilecek olan sosyal refah biçimindeki müdahalelerin tanınmasıyla tasvir edilir. Bu kötülükler İngiltere'de 1942 yılındaki Beveridge Raporunda "beş dev" olarak teşhis ediliyordu. Bunlar, fakirlik, cehalet, işsizlik, bakımsızlık ve hastalıktı. Aynı şekilde modern liberaller, laissezfaire kapitalizmine ilişkin inançlarını terk ettiler. Bu durum büyük ölçüde J. M. Keynes'in, büyüme ve refaha sâdece yönetilen veya regüle edilen bir kapitalizmle ulaşılabileceğine ve anahtar iktisadî sorumlulukların devletin eline bırakılması gerektiğine dâir fikirlerinin bir ürünüydü. Bununla birlikte modern liberallerin kolektif önlemlere ve hükümet müdahalesine verdikleri destek dâima şartlı olmuştur. Onların kaygısı zayıf ve kırılgan olanın, gerçekten de kendisine yardım etmeye muktedir olmayanın içinde bulunduğu kötü durumla ilgilidir. Hedefleri, her şeyden önce bireyleri içinde bulundukları durumun gerektirdiği sorumlulukları almaya ve kendi ahlâkî tercihlerini yapmaya muktedir kılacak noktaya yükseltmektir. Liberalizmin ilkelerini refah ve yeniden dağıtım siyasetiyle uzlaştırmaya ilişkin en etkili modern girişim John Rawls tarafından gerçekleştirilmiştir.

Muhafazakârlık

Muhafazakâr fikirler ve doktrinler ilk olarak 18. Yüzyıl'ın sonlarında ve 19. Yüzyıl'ın başlarında ortaya çıktı. Bunlar, birçok bakımdan Fransız Devrimi'nde ifadesini bulan büyük ölçekteki iktisadî ve siyasî değişime karşı bir tepki olarak ortaya çıktılar. Bu anlamda muhafazakârlık **Ancien Régime'e** (Eski Rejime'e) dönmeye ilişkin bir eğilimi ifade ediyordu. Muhafazakârlık, liberalizmin, sosyalizmin ve milliyetçiliğin gelişiminin serbest bıraktığı baskılara direnmeye çalışarak, gittikçe daha güç durumlara düşen geleneksel sosyal düzenin savunmasına geçti. Ancak muhafazakâr düşüncedeki bölünmeler daha baştan itibaren bârizdi. Kıta Avrupası'nda Joseph de Maistre (1753-1921) gibi düşünürlerin çalışmalarında ifadesini bulan bir muhafazakârlık türü gelişti. Herhangi bir reform düşüncesini peşinen reddeden bu muhafazakârlık,

Yeniden dağıtım: Artan oranlı vergiler ve refah önlemleri yoluyla, maddi eşitsizliklerin azaltılması.

Ancien Régime: Fransızca, ke- lime anlamı olarak eski düzen; genellikle Fransız Devrimi'nden önce gelen mutlakiyetçi yapı- larla bağlantılı olarak kullanılır.

belirgin bir biçimde otokratik ve tepkisel. Bununla birlikte ABD ve İngiltere'de, Edmund Burke'nin "muhafaza etmek için değişim" fikrinde ifadesini bulan, daha ihtiyatlı, daha esnek ve sonuçta daha başarılı bir muhafazakârlık türü ortaya çıktı. Bu yaklaşım, 19. Yüzyıl'da muhafazakârların "Tek Ulus" paternalist sancağı altında bir sosyal reform davasını üstlenmelerini mümkün kıldı. İngiltere'de bu gelecek zirve noktasına 1950'lerde Muhafazakâr Parti'nin, savaş sonrası dönemin düzenini kabûl etmesi ve Keynezyen sosyal demokrasinin

kendine özgü bir versiyonunu benimsemesiyle ulaştı. Ancak bu tür fikirler, 1970'lerden itibaren Yeni Sağ'ın ortaya çıkmasıyla birlikte, gittikçe baskı altına alınmaya başlandı. Yeni Sağ'ın radikal anti devletçi ve anti paternalist muhafazakârlık türü, ağırlıklı olarak liberal temalara ve değerlere dayandı.

Muhafazakârlığın Unsurları

- **Gelenek:** Muhafazakâr düşüncenin merkezi teması olan "muhafaza arzusu", geleneğin idrak edilen erdemleriyle, yerleşik ananelere ve zaman içinde kalımlılığını göstermiş olan kurumlara duyulan saygıyla yakından ilişkilidir. Bu yaklaşımda gelenek, geçmişin birikmiş bilgeliğini ve "zamanının testinden geçmiş" kurum ve uygulamaları yansıtmaktadır ve hem bugün yaşayanların, hem de gelecek nesillerin yararına korunmalıdır. Aynı zamanda gelenek, bireylere sosyal ve tarihsel bir aidiyet hissi vererek, istikrar ve güvenliği geliştirme erdemine de şahiptir.
- **Pragmatizm:** Geleneksel olarak muhafazakârlar, yaşadığımız dünyanın sonsuz karmaşıklığı dolayısıyla, insanın rasyonelliğinin sınırlılığına vurgu yaparlar. Bu yüzden soyut ilkelere ve düşünce sistemlerine güvenilmez. Onların yerini tecrübe, tarihe ve her şeyin ötesinde pragmatizme duyulan inanç alır; yani eylemin pratik şartlar ve pratik hedefler tarafından, "işleyen" tarafından şekillendirilmesi gerektiği inancı. Bu çerçevede muhafazakârlar, kendi inançlarını bir ideoloji olarak tanımlamak yerine, bir "zihin durumu" veya bir "hayat görüşü" olarak tanımlamayı tercih ederler ve bunun ilkesiz bir oportünizme varacağı fikrini reddederler.
- **Beşerî mükemmel olmayış:** Muhafazakâr insan doğası anlayışı önemli ölçüde karamsardır. Bu yaklaşımda beşerî varlıklar, âşına olunana ve denenip test edilmiş olana yönelen, istikrarlı ve düzenli topluluklar içinde yaşama ihtiyacı hisseden, sınırlı, bağımlı ve güvenlik arayan yaratıklardır. Buna ilâve olarak bireyler ahlâkî bakımdan bozukturlar; bencillikle, açgözlülükle ve iktidar ihtirasıyla lekelenmişlerdir. Bu bağlamda suçun ve düzensizliğin kökleri toplumdan ziyâde beşerî bireydedir. Dolayısıyla düzenin idamesi güçlü bir devletin, sağlam kanunların ve katı cezaların varlığına ihtiyaç gösterir.
- **Organizmacılık:** Muhafazakârlar, toplumu bireysel yaratıcılığın ürünü olan bir yapım şeklinde görmek yerine, geleneksel olarak onu organik bir bütün veya yaşayan bir varlık olarak görürler. Bu çerçevede toplum, çeşitli kurumlarıyla veya toplumun sağlığına ve istikrarına katkıda bulunan "toplumun dokusu"yla (aile, ye-

Edmund Burke (1729-1797)

Genellikle AngloAmerikan muhafazakâr geleneğinin babası olarak görülen Dublin doğumlu İngiliz devlet adamı ve siyaset teorisyeni. Burke'ün eskimeyen şöhreti bir dizi eserine, özellikle de Fransız Devrimi'ni eleştirdiği *Fransadaki Devrim Üstüne Düşünceler* (*Reflections on the Revolution in France*, [1790] 1968) adlı eserine dayanır. Amerikan Devrimi'ne sempatiyle bakmasına rağmen Burke, hikmetin büyük ölçüde tecrübe, gelenek ve tarihte yattığını ileri sürerek, Fransız siyasetinin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi soyut ilkelere göre yeniden biçimlendirilmesine ilişkin çabalarını gür bir sesle eleştirdi. Bununla beraber, "muhafaza için değişim"i inatçı bir biçimde reddetmesinden dolayı Fransız monarşisinin de kendi akıbetinden sorumlu olduğunu düşünüyordu. Burke, kötülüğü önleyebileceğini ama ender olarak iyiliği arttırabileceğini düşündüğü hükümete karşı karamsar bir bakış açısına sahipti. Piyasa güçlerini ise "doğal hukuk" olarak görüyordu.

rel cemaatler, millet vb.) doğal bir gereklilik olarak inşa edilmiştir. Bütün, onu oluşturan bireysel parçaların toplamından daha fazla bir şeydir. Paylaşılan (ve genellikle "geleneksel olan) değerler ile ortak kültür de, topluluğun idamesi ve sosyal uyum bakımından hayati önemde kabul edilir.

► **Hiyerarşi:** Muhafazakâr yaklaşımda sosyal konum ve statülerin derecelendirilmesi, organik bir toplumda doğal ve kaçınılmazdır. Bunlar, örneğin memurların ve işçilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin, ailelerin ve çocuklarının farklılaşan rollerini ve sorumluluklarını yansıtır. Ancak bu yaklaşımda hiyerarşi ve eşitsizlik çatışmaya sebep olmaz; çünkü toplum karşılıklı yükümlülüklerle ve mütekabil ödevlerle birbirine bağlıdır. Aslında bir kimsenin "hayattaki mevkisi" büyük ölçüde şans ve doğuma bağlı olduğundan dolayı, müreffeh ve imtiyazlı olan, daha az talihli olanlara karşı belirli bir sorumluluk taşır.

► **Otorite:** Muhafazakârlar, bir dereceye kadar, otoritenin dâima "yukarıdan aşağıya" uygulandığını ve bunun bilgi, tecrübe veya eğitimden yoksun olanlara kendi çıkarlarını doğru olarak izleyebilmeleri için liderlik ve rehberlik ve destek sağladığını (ebeveynin çocukları üzerindeki otoritesinde olduğu gibi) düşünürler. Eskiden **doğal aristokrasi** fikri etkili olmuşsa da, bugün otorite ve liderlik, genellikle daha çok bir tecrübe ve eğitimin ürünü olarak görülmektedir. Otoritenin erdemi, onun insanlara kim olduklarına ve onlardan ne beklendiğine ilişkin somut bir duygu veren bir sosyal uyum kaynağı olmasındandır. Bu yüzden özgürlük sorumlulukla birlikte varolur; dolayısıyla da genel olarak ödev ve yükümlülüklerin gönüllü kabulünden ibarettir.

► **Mülkiyet:** Muhafazakârlar mülk sahipliğini, insanlara güvenlik ve hükümetten bağımsızlık düzeyi vermesi, onları kanunlara ve başkalarının mülkiyetine saygı göstermeye teşvik etmesi bakımından hayati öneme sahip görürler. Aynı zamanda mülkiyet, insanların kişiliklerinin dışsallaştırılması hâlidir; ki böylece onlar sahip oldukları şeylerde, yani evlerinde, arabalarında vs. kendilerini "görürler". Ancak mülk sahipliği hakları olduğu kadar sorumlulukları da kapsar. Bu yaklaşımda bizler, bir anlamda sâdece, geçmiş nesillerden devraldıklarımızı ("aile gümüşleri") ve belki de gelecek nesillerin değerlerini ifade eden mülkiyetin muhafızlarıyızdır.

Doğal aristokrasi: Kabiliyet ve liderliğin, çaba veya kendi kendisini geliştirme yoluyla elde edilemeyeceği, bunun doğuştan gelen veya fitri bir nitelik olduğu fikri.

Paternalist Muhafazakârlık

Muhafazakâr düşüncedeki paternalist damar, organizmacılık, hiyerarşi ve ödev gibi ilkelerle tamamen tutarlıdır ve geleneksel muhafazakârlığın doğal bir sonucu olarak görülebilir. Benjamin Disraeli'nin erken dönem yazılarında sıkça görülebileceği gibi paternalizm sağduyu ile ilkenin bir bileşimini oluşturur. İngiltere'nin "iki ulus: Zengin ve Fakir" olarak ikiye ayrılması tehlikesine dikkat çeken Disraeli, yaygın bir sosyal devrim korkusunu ifade etmiştir. Bu uyarı, "yukarıdan reform"un "aşağıdan devrim"e kıyasla tercihe şayan olduğunu kabûl etmesi gereken imtiyazlının özçıkârına bir sesleniştir. Bu mesaj, köklerini **noblesse oblige** (asâlet ödevi) gibi neo-feodal fikirlerde bulan ödev ve sosyal yükümlülük ilkelerine bir çağrıyla desteklenmektedir. Aslında bu yaklaşımda ödev, imtiyazın fiyatıdır; muktedir ve mülk sâhibi olan, sosyal uyum ve beraberliğe ilişkin daha geniş menfaatler adına, daha az hâli vakti yerinde olana karşı bir sorumluluğu da miras almaktadır. Tekulus ilkesiyle sonuçlanan, tam bir **Tory** duruşu olarak ifade edilebilecek olan ve birbirine bağlı ve istikrarlı bir hiyerarşi şeklindeki organik bir denge görüşünü ifade eden bu yaklaşım, sosyal eşitlik idealine fazlaca sıcak bakmaz.

Tekulus geleneği, sâdece sosyal reforma yönelik bir eğilimi tecessüm ettirmekle kalmaz; aynı zamanda iktisadî politikaya ilişkin temelde pragmatik bir yaklaşımı da yansıtır. Bu, 1950'lerde İngiltere'de Harold Macmillan (1894-1986), R. A. Butler (1902-1982) ve Ian MacLeod (1913-1970) gibi isimlerce benimsenen "orta yol" yaklaşımında görülebilir. Bu yaklaşım, iktisadî örgütlenmenin iki ideolojik modelinden, yani bir yandan *laissez-faire* kapitalizminden, diğer yandan ise sosyalizmden ve merkezî planlamacılıktan kaçınır. Bunlardan ilki, sosyal uyumu imkânsız hâle getiren ve zayıf ve kırılgan olanı cezalandıran bir serbestiyle sonuçlanacağı temeline reddedilirken, ikincisi ise yekpare taştan bir devlet direği ortaya çıkardığından ve her türden bağımsızlık ve teşebbüsü ezdiğinden dolayı reddedilir. Dolayısıyla çözüm, devletle birey arasındaki dengenin "işe yarayan"a göre pragmatik biçimde ayarlanabileceği, piyasa rekabeti ile hükümet regülasyonunun bir karışımında yatmaktadır ("bencilik içermeyen özel teşebbüs" (H. Macmillan)). Buna çok benzer sonuçlara, 1945'ten sonra Hristiyan Demokrasi ilkelerini benimseyen Kıta Avrupası muhafazakârları tarafından ulaşılmış ve en katı şekliyle Alman Hristiyan Demokratlarının (the Christlich Demokratische Union (CDU)) "sosyal piyasa" felsefesinde ifadesini bulmuştur. Bu felsefe, özel teşebbüs ve rekabetin erdemlerini yansıttığı ölçüde bir piyasa stratejisidir; ama bu yolla sağlanan refahın, toplumun daha büyük olan menfaati için kullanılması gereğine inanması bakımından da sosyaldir.

Yeni Sağ

Yeni Sağ, muhafazakâr düşüncede, hem 1945 sonrası devlet müdahalesi yönündeki eğilimlere, hem de liberal veya ilerlemeci sosyal değerlerin yaygınlaşmasına karşı bir tür karşıdevrimle sonuçlanan bir ayrılışı ifade etmektedir. Yeni Sağ fikirlerin izleri

Friedrich August von Hayek (1899-1992)

Avusturyalı iktisatçı ve siyaset felsefecisi. London School of Economics'te ve Chicago, Freiburg ve Salzburg Üniversitelerinde ders veren bir akademisyen olarak Hayek 1974'te Nobel İktisat Ödülü'nü aldı. Avusturya İktisat Okulu'nun bir taraftarı olarak, bireyciliğin ve piyasa düzeninin samimi bir inananı ve sosyalizmin amansız bir eleştiricisiydi. *Kölelik Yolu* (*Road to Serfdom*, 1948), onun iktisadî müdahaleciliğe saldırdığı öncü bir eserdir; *Özgürlüğün Anayasası* (*Constitution of Liberty*, 1960) ile *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* (*Law, Legislation and Liberty*, 1979) gibi sonraki çalışmalarında siyaset felsefesinde çeşitli temalar geliştirdi. Hayek'in eserleri, Yeni Sağ'ın yükselişinde kayda değer bir etki yaptı.

1970'lere, savaş sonrası kaydedilen refah patlamasının sona ermesiyle, sosyal çöküşe ilişkin olarak büyüyen kaygılarla ve otorite kaybıyla kendisini belli eden Keynezyen sosyal demokrasinin aynı dönemdeki bâriz başarısızlığına kadar götürülebilir. Bu tür fikirler en büyük etkisini İngiltere ve ABD'de gösterdi ve bu ülkelerde sırasıyla Thatcherizm ve Reaganizm formunda ifadesini buldu. Bunlar, devlet odaklı örgütlenme biçimlerinden piyasa odaklı olanlara doğru bir değişime sebebiyet vererek daha geniş, hatta dünya çapında bir etki oluşturdular. Bununla birlikte Yeni Sağ, genellikle "neo-liberalizm" ve "neo-muhafazakârlık" olarak kavramsallaştırılan iki ayrı geleneği nikâhlamaya ilişkin bir çaba olarak, uyumlu ve sistematik bir felsefe oluşturmaz. Her ne kadar bu ikisi arasında siyasî ve ideolojik bir gerilim mevcut olsa da, bunlar, güçlü ama minimal devlet hedefini yani Andrew Gamble'in (1981) ifadesiyle "özgür ekonomi ve güçlü devlet"i desteklemede bir araya getirilebilirler.

Neo-Liberalizm

Neo-liberalizm, Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi serbest piyasa iktisatçıların ve Robert Nozick gibi filozofların yazılarında geliştirilen klâsik siyasî iktisatın güncelleştirilmiş bir türüdür. Neo-liberalizmin merkezi ilkeleri piyasa ve bireydir. Başlıca neo-liberal hedef ise, regüle edilmeyen piyasa kapitalizminin verimliliği, büyümeyi ve yaygın refahı beraberinde getireceği inancından hareketle, "devletin sınırlarını geri itmek"tir. Bu yaklaşımda devletin "ölü eli" inisiyatifli tüketmekte ve teşebbüs gücünü kırmaktadır; hükümet ne kadar iyi niyetli olursa olsun, beşerî işlerde değişmez biçimde zarar verici etkide bulunmaktadır. Bu, liberal Yeni Sağ'ın mülkiyet politikasına ilgisinde ve devlet teşebbüsü veya millileştirmeye karşı özel teşebbüse yönelik tercihinde yansıma bulmaktadır. Kısacası "özel iyidir; kamu kötü". Bu tür fikirler, Margaret Thatcher'ın "toplum diye bir şey yoktur; sâdece bireyler ve aileleri vardır" şeklindeki meşhur iddiasında ifadesini bulan katı bir bireycilikle bağlantılıdır. **Dadı devlet**, bağımlılık kültürünün kaynağı ve piyasa ortamındaki tercih özgürlüğü olarak anlaşılan özgürlüğün tahripçisi olarak görülür. Onun yerine kendineyardıma, bireysel sorumluluğa ve girişimciliğe duyulan inanç konulur. Bu tür fikirlerin, bazılarınca neo-liberal küreselleşme olarak görülen küreselleşme süreciyle geliştiği yaygın olarak düşünülmektedir.

Noblesse oblige: Fransızca, kelime anlamı olarak soyluların yükümlülüğü; genel anlamda, daha az talihli veya daha az imtiyazlı olanları koruma veya onlara yol gösterme sorumluluğu.

Toryizm: Muhafazakârlık içinde hiyerarşiye inançla, geleneğe vurgu yapmayla ve ödev ve organizmacılığa verilen destekle nitelenen ideolojik bir duruş.

Dadı devlet: Geniş sosyal sorumlulukları olan devlet. Bu kavram, refah programlarının haklı görülemeyeceğini ve bireyi alçaltıcı olduğunu ima etmektedir.

Neo-Muhafazakârlık

Neo-muhafazakârlık, 19. Yüzyıl'ın muhafazakâr sosyal ilkelerini yeniden canlandırmıştır. Muhafazakâr Yeni Sağ her şeyden önce otoriteyi restore etmeyi ve geleneksel değerlere -özellikle de onlar arasında aile, din ve milletle bağlantılı olanlarına- dönmeyi arzular. Paylaşılan değerlerin ve ortak bir kültürün sosyal bağlı-

lık ortaya çıkardığına ve medenî varoluşu mümkün kıldığına inanılırken, otorite de, disiplin ve saygı ürettiği temelinden hareketle, sosyal istikrarın teminatı olarak görülür. Bu bağlamda neo-muhafazakârlığın düşmanları, 1960'ların değerlerindeki gibi düşünmeyi, ben kültürünü ve "herkesin kendi işine bakması"nı ifade eden **müsamahakârlıktır**. Aslında ABD'de kendisini neo-muhafazakâr olarak tanımlayanlardan pek çoğu, Kennedy-Johnson dönemi ilerlemeci reformlarının ortaya çıkardığı hayâl kırıklığı ortamında büyüyen eski liberallerden oluşur. Neo-muhafazakârlığın diğer bir boyutu, çok-kültürlü ve çok dinli toplumların ortaya çıkışını, bunların çatışma doğurucu ve doğası gereği istikrarsız oldukları gerekçesiyle, kaygıyla karşılama eğilimidir. Bu yaklaşım aynı zamanda, çok-kültürlülüktен ve Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi ulus-üstü organların büyüyen etkisinden yana şüpheli olan dar bir milliyetçilikle de bağlantılıdır.

Sosyalizm

Sosyalist fikirler 17. Yüzyıl'ın "Levellers ve Diggers"ine veya Thomas More'un *Ütopya'sına* ([1516] 1965) veya hatta Platon'un *Devlet*'ine kadar geriye götürülebilirse de, sosyalizm 19. Yüzyıl'ın başlarına kadar, siyasi bir inanç olarak şekillenmiş değildi. Sosyalizm sanayi kapitalizminin ortaya çıkışına karşı bir tepki olarak gelişti. Önceleri fabrika üretiminin yaygınlaşmasının tehdit ettiği esnaf ve zanaatkarların çıkarlarını dile getirdi; ancak bundan kısa bir süre sonra büyüyen sanayi işçi sınıfıyla, yani erken sanayileşme döneminin "fabrika yemi"yle bağlantılı hâle geldi. İlk biçimleriyle sosyalizm köktenci, ütopyacı ve devrimci karakter taşımaya eğilimliydi. Hedefi, piyasa mübadelesine dayalı kapitalist ekonomiyi kaldırmak ve yerine nitelik bakımından ondan farklı olan ve genellikle ortak mülkiyet ilkesi üzerine bina edilen sosyalist toplumu koymaktı. Sosyalizmin bu şeklinin en etkili temsilcisi, fikirleri 20. Yüzyıl komünizmi için temel oluşturan Karl Marx'tı.

Ancak 19. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren, çalışma şartlarıyla ücretlerin iyileştirilmesinin ve sendikalarla sosyalist siyasi partilerin büyümesinin bir sonucu olarak, işçi sınıfının tedrici olarak kapitalist toplumla bütünleşmesini yansıtan reformist bir sosyalist gelenek ortaya çıktı. Sosyalizmin bu türü, "parlamentar yol"u benimseyerek, sosyalizme barışçı, aşamalı ve yasal yoldan geçişin mümkün olduğunu ilân etti. Reformist sosyalizmin iki kaynağı vardı. ilki, Robert Owen (1771-1858), Charles Fourier (1772-1837) ve William Morris (1854-1896) gibi düşünürlerle bağlantılı olan ahlâki sosyalizmin hümanist geleneğiydi. Diğeri ise, özellikle Eduard Bernstein tarafından geliştirilen **revizyonist** Marksizm şeklindeydi.

20. Yüzyıl'ın büyük bölümünde sosyalist hareket böylece iki r-
kip kampa ayrıldı. Lenin ve Bolşevikler örneğini izleyen devrimci
sosyalistler kendilerini komünist olarak adlandırırken, bir tür ana-
yasal politikayı izleyen reformist sosyalistler, gittikçe daha fazla
sosyal demokrasi olarak adlandırılacak bir yolu benimsediler. Bu
rekabet sâdece sosyalizme ulaşmak için en uygun araçların neler
olduğu konusunda değil, aynı zamanda sosyalist hedefin kendisi-
nin gerçekte ne olduğu konusunda da odaklanıyordu. Sosyal de-
mokratlar ortak mülkiyet ve planlama gibi fundamentalist ilkelere
sırtlarını döndüler ve sosyalizme refah devleti, yeniden dağıtım
ve iktisadî yönetim anlamında yeniden şekil verdiler. Bununla beraber, sosyalizmin
her iki biçimi de 20. Yüzyıl'ın sonlarında, kimilerini “sosyalizmin ölümü”nü ve post-
sosyalist toplumun doğuşunu ilân etmeye teşvik eden bir krize girdi. Bu süreçteki
en dramatik hâdise, 1989-91 yılları arasındaki Doğu Avrupa devrimlerinin berabe-
rinde getirdiği komünizmin çöküşüydü; ama sosyal demokrasi de geleneksel ilkeleri
bakımından sürekli bir gerileme içindeydi ve bu yüzden bazıları onun artık modern
liberalizmden ayırt edilemediğini öne sürecekti.

Müşamahakârlık: İnsanla-
rın kendi ahlâkî tercihlerini
kendilerinin yapmasına izin
verilmesine istekli olmak;
müşamahakârlık, emredici/
resmî değerlerin olmadığını
savunur.
Revizyonizm: Orijinal veya
yerleşik inançların tādilâtı;
revizyonizm ilkenin terk edil-
mesini veya bir kanaat kaybını
ima eder.

Sosyalizmin Unsurları

- **Topluluk:** Sosyalizmin odağında, ortak bir insanîyetin varlığıyla bağlantılı
bir sosyal varlık olarak insan görüşü vardır. Şair John Donne'nin ifadesiyle “hiç-
bir insan tek başına bir ada değildir; herkes Kıtâ'nın bir kısmı ve ana karanın
bir parçasıdır”. Bu yaklaşım, topluluğun önemine bir göndermedir; ve birey-
sel kimliğin sosyal ilişkiyle, sosyal gruplara ve kolektif organlara üyelik yoluyla
nasıl biçimlendirildiğinin önemle altını çizmektedir. Sosyalistler terbiye etme,
bakma ve besleyip büyütmenin insan doğasından önemli olduğunu vurgulama
ve bireysel davranışı esas olarak doğuştan gelen niteliklerden çok sosyal faktör-
lerle açıklama eğilimindedirler.
- **Kardeşlik:** Ortak insanlığı paylaşan beşeri varlıklar olarak insanlar, birbirleri-
ne yoldaşlık veya kardeşlik hissiyle bağlıdırlar (buradaki “kardeşlik”, tüm insan-
ları içine alacak biçimde genişletilmiştir). Bu yaklaşım sosyalistleri rekabetten
çok işbirliğini tercih etmeye ve bireyciliğe karşı kolektivizmi desteklemeye teşvik
eder. Bu yaklaşımda rekabet, bireyleri birbirine karşı kıskırtır, küskünlüğü, çatış-
mayı ve düşmanlığı beslerken, işbirliği, insanların kolektif enerjilerini bir takım
faaliyetine dönüştürmelerini mümkün kılar ve topluluk bağlarını güçlendirir.
- **Sosyal eşitlik:** Eşitlik, sosyalizmin merkezî değeridir. Sosyalizm bazen eşit-
likçiliğin bir türü ve eşitliğin diğer değerlere önceliğine duyulan inanç olarak
tasvir edilir. Sosyalistler özelde sosyal eşitliğin, yani fırsat eşitliğine karşı gelir
eşitliğinin önemini vurgularlar. Bireylerin kendilerini diğer insanlarla özdeşleş-
tirmelerini teşvik eden sosyal eşitlik yolunun, sosyal istikrarın ve bütünlüğün
başlıca garantisi olduğuna inanırlar. Aynı zamanda eşitlik, hukukî ve siyasî hak-
ların uygulanması için bir temel de oluşturur.

- **İhtiyaç:** Eşitliğe duyulan sempati, aynı zamanda maddî menfaatlerin sâdece çalışma veya liyakât temelinde değil, ihtiyaç temelinde dağıtımına ilişkin sosyalist inancı da yansıtır. Bu ilkenin klâsik formülasyonu Marx'ın komünist dağıtım ilkesinde bulunur: "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre". Bu yaklaşım, temel ihtiyaçların (yeme, içme, barınma, sağlık, kişisel güvenlik, vb.) tatmininin, değerli bir beşerî varoluşun ve sosyal hayata katılımın önşartı olduğu inancını yansıtır. Ancak açıktır ki, ihtiyaca göre dağıtım, insanların sâdece maddî güdülerle değil, ahlâkî güdülerle de hareket etmelerini gerektirir.
- **Sosyal sınıf:** Sosyalizm genellikle sınıf politikasının bir şekli olarak sunulur. Öncelikle sosyalistler toplumu gelir veya refahın dağıtımı bakımından analiz etme ve dolayısıyla sınıfı önemli (genellikle en önemli) bir sosyal bölünme konusu olarak görme eğilimindedirler. İkinci olarak sosyalizm geleneksel olarak ezilen ve sömürülen işçi sınıfının (nasıl tanımlanırsa) çıkarlarının yanındadır ve yine geleneksel olarak işçi sınıfını sosyal değişimin ve hatta sosyal devrimin bir aktörü olarak görür. Bununla birlikte sınıf ayrımları tedavi edilebilir: sosyalist hedef, hem ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin tamamen kaldırılması, hem de ciddi biçimde azaltılmasıdır.
- **Ortak mülkiyet:** Sosyalizm ile ortak mülkiyet arasındaki ilişki ciddi biçimde tartışmalıdır. Bazıları bunu sosyalizmin bizzatıhi amacı olarak; diğer bazıları ise bunun sâdece daha geniş bir eşitlik ortaya çıkarmak için seçtiği basit bir aracı olarak görürler. Ortak mülkiyete ilişkin sosyalist argüman (ister Sovyet stili devlet kamulaştırması olsun, isterse de seçici devletleştirme (bir "karma ekonomi"), onun maddî kaynakları ortak iyiye ulaşma amacıyla koordine etmenin bir aracı olmasındandır. Onlara göre özel mülkiyet bencilliği, açgözlülüğü ve sosyal bölünmeyi teşvik eder. Ancak modern sosyalizm mülkiyete ilişkin bu dar yaklaşımdan epeyce ayrılmıştır.

Marksizm

Teorik bir sistem olarak Marksizm, Batı kültürüne hâkim olan ve modern dönemdeki entelektüel ilgiyi belirleyen liberal rasyonalizme karşı başlıca alternatifi teşkil etmiştir. Siyasî bir güç olarak da uluslararası komünist hareket biçiminde Marksizm, en azından 1917-1991 yılları arasında, Batı kapitalizminin başlıca düşmanı olarak görülmüştür. Bu durum Marksizmi ele almadaki merkezî bir güçlüğün altını çizmektedir: Bu, Karl Marx ve Friedrich Engels'in (1820-1895) klâsik yazılarından gelen bir sosyal felsefe olarak Marksizm ile birçok bakımdan klâsik ilkelerden ayrılan veya onları revize eden 20. Yüzyıl komünizm olgusu arasındaki farklılıktır. Dolayısıyla 20. Yüzyıl'ın sonunda komünizmin çöküşü, bir siyasî ideoloji olarak Marksizmin ölümü olarak alınmamalıdır; bu durum aslında Leninizmin ve Stalinizmin kalıntılarından kurtulan Marksizme tâze bir başlangıç imkânı da verebilir.

Aslında bir ölçüde sorun, Marx'ın kendi yazılarının geniş alanlı ve kompleks tabiatlı olmasından ve dolayısıyla onun bazılarınca iktisadî determinist (belirlenim-

Karl Marx (1818-1883)

Genellikle 20. Yüzyıl komünizminin babası olarak tasvir edilen Alman filozof, iktisatçı ve siyasî düşündür. Üniversite hocası olarak kısa bir kariyerin ardından gazeteciliğe başladı ve gittikçe daha çok sosyalist harekete dâhil oldu. 1843'te Paris'e taşındı. Prusya'dan çıkarılmasının ardından ise Londra'ya yerleşti ve hayatının geri kalanında aktif bir devrimci ve yazar olarak çalıştı. Arkadaşı ve hayat boyu onunla işbirliği yapan kişi olan Friedrich Engels tarafından desteklendi. Marx, 1864'te Birinci Enternasyonal'in kurulmasına yardım etti; ancak bu, 1871'de Marx'ı destekleyenlerle, Bakunin'in önderlik ettiği anarşistler arasındaki büyüyen çelişkinin sonucu olarak çöktü. Onun ciltler dolusu yazısı ölümüne kadar yayınlanmadan kaldıysa da, klâsik eseri üç ciltlik *Kapital*'dir (*Das Kapital*, [1867, 1885, 1894] 1970). Onun en tanınan ve en anlaşılabilir çalışması ise *Komünist Manifesto*'dur (*Communist Manifesto*, [1848] 1967).

ci), diğer bazılarınca ise hümanist sosyalist olarak yorumlanmasına imkân vermesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ayırım, onun erken dönem yazılarının niteliği ile sonraki dönem yazılarınınki arasına bir ayırım konularak yapılabilir. Genellikle bu “genç Marx” ile “olgun Marx” ayırımı şeklinde tasvir edilir. Bununla birlikte açık olan şudur ki, Marx kapitalizmin köklü bir ahlâki bir eleştirisini yapmış olmaktan ziyâde, sosyal ve tarihi gelişimin asıl doğasını keşfetmekle ilgili olması anlamında yeni bir sosyalizm türünü, bilimsel sosyalizmi geliştirdiğine inanıyordu. Marx'ın fikirleri ve teorileri onun ölümünden sonra, büyük ölçüde onun hayat boyu birlikte çalıştığı Engels'in, Alman sosyalist lider Karl Kautsky'nin (1854-1938) ve Georgi Plekhanov'un (1856-1918) yazılarıyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Genellikle **diyalektik materyalizm** olarak adlandırılan bir ortodoks Marksizm türü (bu terim Marx tarafından değil, Plekhanov tarafından icat edilmiştir) ortaya çıktı ve daha sonra Sovyet komünizminin temeli olarak kullanıldı. Bu “vülger” Marksizm, hiç kuşkusuz mekanistik teorilere ve tarihsel determinizme (belirlenimcilik), Marx'ın kendi yazılarındakinden daha güçlü bir vurgu yaptı.

Marksizmin Unsurları

► **Tarihsel materyalizm (maddecilik):** Marksist felsefenin köşe taşı, Engels'in deyişiyle “tarihin materyalist kavranışı”dır. Bu yaklaşım insanların kendi geçim araçlarını ürettiği ve yeniden ürettiği iktisadî hayat ve koşulların önemini vurgulamaktadır. Marx, esas olarak “üretim tarzı”ndan veya iktisadî sistemden oluşan iktisadî “temel”in, ideolojik veya siyasî “üstyapı”yı şartladığını veya belirlediğini ileri sürmüştür. Bu, sosyal ve tarihsel gelişimin, iktisadî ve sınıfsal faktörler çerçevesinde açıklanabileceğini ifade eder. Sonraki dönem Marksistleri bunu, beşerî aktörlerin işlevleri ne olursa olsun değişmez iktisadî “yasalar”ın tarihi ileriye taşıdığı fikrini ima eden mekanik bir ilişki olarak tasvir etmişlerdir.

► **Diyalektik değişim:** Hegel'i izleyen Marx, tarihsel değişimin itici gücünün diyalektik olduğuna, yani gelişimin daha yüksek bir aşamasıyla sonuçlanan rekabet eden güçler arasındaki karşılıklı etkileşim süreci olduğuna inandı. Materyalist versiyonunda bu model, tarihsel değişimin sınıf antagonizma-

Diyalektik Materyalizm: Ortodoks komünist devletlerde entelektüel hayata hâkim olan, Marksizmin kaba ve determinist şekli.

sında ifadesini bulan “üretim tarzı”ndaki iç çelişkilerin bir sonucu olduğu anlaşılmaya gelir. Ortodoks Marksizm (“diyalektik materyalizm”), diyalektiği, doğal ve beşerî süreci biçimlendiren gayri şahsî bir güç olarak tasvir etmektedir.

► **Yabancılaşma:** **Yabancılaşma**, Marx’ın erken dönem yazılarındaki merkezi bir temadır. Bu, kapitalizm şartları altında emeğin sadece bir tüketim malına indirgeniği ve çalışmanın kişisizleştirilmiş bir faaliyet hâline geldiği bir süreçtir. Bu yaklaşıma göre işçiler kendi emeklerinin ürününe, kendi emek süreçlerine, kendi iş arkadaşlarına ve sonuçta yaratıcı ve sosyal varlıklar olarak kendilerine yabancılaşırlar. Bu çerçevede yabancılaşmamış emek, kendi amaçlarına ulaşmanın ve kendisini gerçekleştirmenin vazgeçilmez kaynağıdır.

► **Sınıf çatışması:** Kapitalist toplumdaki temel çelişki, özel mülkiyetin varlığından doğar. Bu da burjuvazi veya kapitalist sınıfla, yani “üretim araçlarının sâhipleri” ile proleterya, yani mülk sâhibi olmayan ve dolayısıyla kendi emeklerini satarak geçinenler (“ücretli köleler”) arasında bir ayrılık yaratır. Burjuvazi “yönetici sınıf”tır. Bu sınıf zenginliğe sâhip olması bakımından sadece iktisadî gücü elinde bulundurmaz; aynı zamanda devlet aygıtı yoluyla siyasî güç de ifa eder ve sâhip olduğu fikirler dönemin “egemen fikirleri” olduğundan dolayı ideolojik iktidara da sâhiptir.

► **Artık değer:** Burjuvazi ile proleterya arasındaki ilişki, kapitalist sistemde proleteryanın zorunlu ve sistematik olarak sömürülüyor olması dolayısıyla giderilemez bir çelişkiyi ifade eder. Marx, tüm değerın malların üretimi için sarfedilen emekten geldiğine inanmıştır. Bunun anlamı, kâr arayışının kapitalist girişimcileri, işçilere harcadıkları emeğin değerinden daha azını ödeyerek, “artık değer”lerini onlardan almaya zorlamasıdır. Bu yüzden kapitalizm mahiyeti gereği istikrarsızdır; çünkü proleterya sömürü ve baskıyla ebediyen uzlaşamaz.

► **Proleterya devrimi:** Marx, kapitalizmin ölmeye mahkûm olduğuna ve proleteryanın da onun “mezar kazıcısı” olduğuna inandı. Onun analizine göre kapitalizm, gittikçe şiddeti artan bir dizi aşırı üretim krizinden geçecekti. Bu krizler proleterya devrimci bir **sınıf bilinci** getirebilirdi. Marx proleter devrimin kaçınılmaz olduğunu ve onun üretim araçlarına el koymayı amaçlayan kendiliğinden bir ayaklanma şeklinde gerçekleşeceğini öngördü. Bununla birlikte Marx, son yıllarında, sosyalizme barışçı geçişin mümkünlüğü hakkında kafa yordu.

► **Komünizm:** Marx proleter devrimin, mülksüzleştirilen burjuvazi tarafından girşilebilecek bir karşıdevrimi kontrol altına almak için, geçici bir “sosyalist” sürece götürebileceğini öngördü. Ancak sınıf antagonizması sona erdiğinde ve komünist toplum tam olarak gerçekleştirildiğinde, proleterya devleti de kolayca “sönümlenecek”ti. Komünist bir toplum, zenginliğin herkes tarafından ortak mülkiyet konusu hâline getirilmesi ve “meta üretimi”nin yerine gerçek

Yabancılaşma: Bir kişisizleşme durumu veya süreci; insanın kendi gerçek veya aslı tabiatından ayrılması.

beşerî ihtiyaçların tatminine uyarlanmış “kullanım için üretim”in koyulması anlamında sınıfsız olacaktı. Böylece “insanın tarih öncesi”, insanların ilk kez kendi kaderlerini şekillendirmelerinin ve tüm potansiyellerini gerçekleştirmelerinin (“her bir bireyin öz-

Josef Stalin (1879-1953)

1924-53 yıllarının SSCB lideri. Stalin ("çelikten adam" anlamında, sonradan alınmış bir isim) bir ayakkabıcının oğluydu. Devrimci faaliyetlerinden dolayı okulundan kovuldu ve 1903'te Bolşevik Partisi'ne katıldı. 1922'de Komünist Partisi'nin genel sekreteri oldu. Lenin'in ölümünün ardından girdiği iktidar mücadelesini kazandıktan sonra, özenle işlenmiş bir kişi kültü tarafından desteklenen ve gittikçe gaddarlaştıran totaliter bir diktatörlük kurdu. Onun ideolojik mirası, "Tek ülkede sosyalizm" doktrinine sıkıca bağlıydı. Bu doktrin, kapitalist kuşatılmaya direnme ve bir sınıf olarak *kulak*ları (zengin köylüleri) tasfiye etme ihtiyacı anlamında sanayileşme ve kamulaştırmayı meşrulaştırıyordu. Böylece Stalin, Marksistbenzeri bir sınıf savaşı fikriyle, Rus milliyetçiliğinin çekiciliğini birleştirdi.

gür gelişimi, herkesin özgür gelişiminin önkoşuludur" (Marx)) mümkün hâle gelmesiyle son bulacaktı.

Ortodoks Komünizm

Marksizm uygulamada ayrılmaz biçimde Sovyet komünizmine ve özellikle de ilk iki Sovyet lidere, V. I. Lenin'e ve Joseph Stalin'e bağlıdır. Aslında 20. Yüzyıl komünizmi en iyi Marksizm-Leninizm şeklinde, yani bir dizi Leninist teori ve doktrinle modifiye edilmiş ortodoks Marksizm olarak anlaşılabilir. Lenin'in Marksizme merkezi katkısı, onun devrimci veya öncü parti teorisidir. Bu teori Lenin'in, burjuva fikirleri ve inançları tarafından yanlış yola sevk edilen proleteryanın, kapitalizmi yıkmak yerine kendi çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirme arzusunu yansıtan "sendika bilinci"nin ötesinde bir şey geliştiremeyeceğinden ve dolayısıyla da devrimci potansiyelini gerçekleştiremeyeceğinden duyduğu korkuda ifadesini bulur. Bu nedenle Marksizmle teçhiz edilmiş öncü bir partinin, "işçi sınıfının öncüsü" olarak hizmet etmesi gerekiyordu. Bu yeni tür bir parti olacaktı; bir kitle partisi değil, birbiriyle sıkıca kaynaşmış, ideolojik liderlik yeteneğine sâhip profesyonellerin ve kendisini devrime adanmışların partisi olacaktı. Örgütlenmesi, tartışma özgürlüğü ile faaliyet birliğinin uzlaştırılmasını öngören demokratik sosyalizm ilkesine dayanacaktı. Lenin'in Bolşevikleri 1917'de Rusya'da iktidara el koyduklarında, proleterya sınıfının çıkarlarına göre hareket etme iddiasındaki bir öncü parti oluşturdular. Böylece proleterya diktatörlüğü, uygulamada Komünist Partisi diktatörlüğü oldu (Bolşevik Parti 1918'de kendisini Komünist Partisi olarak isimlendirdi). Bu parti Sovyet tek parti sisteminde "öncü ve rehber güç" olarak faaliyet gösteriyordu.

Ancak SSCB, 1930'larda Stalin'in "ikinci devrim"inden, 1917 Bolşevik Devrimi'nden çok daha derin biçimde etkilendi. Sovyet toplumunun yeniden şekillendirilmesinde Stalin ortodoks bir komünizm modeli yarattı. Bu model 1945 sonrası Çin, Kuzey Kore ve Küba gibi ülkelerle, bütün Doğu Avrupa tarafından izlendi. Stalin'in yaptığı değişiklikler büyük ölçüde onun en önemli ideolojik yeniliğinden, SSCB'nin herhangi bir uluslararası devrime gerek olmadan "sosyalizmi inşa" edebileceğini öngören "Tek Ülkede Sosyalizm" doktrininden geliyordu.

Sınıf Bilinci: Kişinin hâli hazırda sınıf çıkarlarının farında olmasını ifade eden Marksist bir kavram; sınıf bilincine sâhip bir sınıf kendisi için sınıftır.

Herbert Marcuse (1898-1979)

Alman siyaset felsefecisi, sosyal teorisyeni ve Frankfurt Okulunun kurucularından. Hitler Almanyası'ndan gelen bir sığınmacı olarak Marcuse 1934'ten sonra ABD'de yaşadı. Ağırlıklı olarak Hegel ve Freud'a dayanan bir tür NeoMarksizmi geliştirdi. Marcuse Yeni Sol'un önde gelen bir düşünürü ve öğrenci hareketinin "guru"sü olarak 1960'larda tanınmaya başladı. Marcuse, muhakerme ve tartışmayı hâkimiyeti altına alan ve muhalefeti absorbe eden her şeyi kapsayıcı bir baskıcı sistem olarak ileri sanayi toplumunu tasvir etti. Onun umudu proleterya'ya değil, öğrenciler, etnik azınlıklar, kadınlar ve Üçüncü Dünya ülkeleri gibi marjinalleştirilmiş gruplara dayanıyordu. En önemli eserleri arasında *Akıl ve Devrim (Reason and Revolution, 1941)*, *Eros ve Medeniyet (Eros and Civilization, 1958)* ve *Tek Boyutlu İnsan: İleri Sanayi Toplamlarının İdeolojisi Üstüne Çalışmalar (One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society, 1964)* da vardır.

İktisadi Stalinizm olarak adlandırılan şey, 1928'de özel teşebbüsün hızlı ve toptan biçimde kökünün kazınmasına yol açan birinci Beş Yıllık Planın uygulamaya konulmasıyla başladı. Bunu 1929'da tarımın kamusallaştırılması izledi. Tüm kaynaklar devletin kontrolü altına alındı ve Devlet Planlama Komitesi (Gosplan) tarafından idare edilen bir merkezî planlama sistemi kuruldu.

Stalin'in yaptığı siyasî değişiklikler de daha az dramatik değildi. 1930'lar boyunca, Komünist Partisinde, devlet bürokrasisinde ve orduda, tüm muhalefet ve tartışma kalıntılarının kökünü kazıyan bir dizi temizlik yapan Stalin, SSCB'yi bir kişi diktatörlüğüne dönüştürdü. Stalin, sistematik yıldırma, baskı ve terör yoluyla SSCB'yi aslında totaliter bir diktatörlüğe dönüştürdü. Her ne kadar ortodoks komünizmin bu daha gaddar olan yüzü, 1953'te Stalin'in ölümünden sonra devam etmediyse de, Leninist Parti'nin asli ilkeleri (hiyerarşik organizasyon ve disiplin) ve iktisadi Stalinizm (devlet kolektivizasyonu ve merkezî planlama) reform baskısına karşı inatçı bir biçimde direndi. Bu durum, sâdece planlama sisteminin başarısızlığı sergilemede ve uzun süreden beri baskı altında tutulan siyasî güçleri serbest bırakmakta başarılı olan Gorbaçov'un **perestroika** reform sürecinde (1985-1991) belirgin hâle geldi. Nihâyet bunlar Sovyet komünizmini Troçki'nin (Trotsky) çok farklı bir bağlamda söylediği gibi "tarihin çöp sepetine" gönderdi.

Modern Marksizm

Marksizmin daha karmaşık ve daha ince bir biçimi Batı Avrupa'da gelişti. Sovyet Marksizminin mekanistik ve bâriz biçimde bilimsel nosyonlarıyla karşıt biçimde, Batı Marksizmi Hegelyen fikirlerden ve Marx'ın erken dönem yazılarındaki "yaratıcı insan" üzerine vurgusundan etkilenme eğilimindeydi. Diğer bir ifadeyle beşerî varlıklar, sâdece gayrişahsî maddî güçler tarafından kontrol edilen kuklalar olarak değil, tarihin yapıcılar olarak görülüyordu. Ekonomi ile siyaset arasında, hayatın maddî koşulları ile beşerî varlıkların kendi kaderlerini biçimlendirebilme kapasiteleri arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığında ısrar eden Batı Marksistleri, katı "altyapı-üstyapı" deli gömleğinden ayrılıp kurtulabiliyorlardı. Bu yüzden onların fikirleri bazen neo-Marksist olarak kavramsallaştırılıyordu. Bu yaklaşım sınıf mücadelesini sosyal analizin başlangıcı ve sonu olarak almaya karşı bir isteksizliği yansıtıyordu.

Eduard Bernstein (1850-1932)

Alman sosyalist siyasetçi ve teorisyen. Alman SPD'nin erken dönem bir üyesi olan Bernstein, Ortodoks Marksizmi revize ve modernize etme çabası anlamında revizyonizmin önde gelen savunucularından birisi oldu. İngiliz Fabianizm'den ve Kant'ın felsefesinden etkilenen Bernstein, sınıf savaşının mevcut olmadığını vurgulayan ve sosyalizme barışçıl bir şekilde geçişin mümkün olduğunu ilân eden, ağırlıklı olarak ampirik bir eleştiriyi geliştirdi. Bu yaklaşım onun *Evrimsel Sosyalizm* (*Evolutionary Socialism*, [1898] 1962) adlı eserinde târif edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na muhalefeti dolayısıyla SPD'den ayrıldı ve daha sonra geri döndü. Bernstein genellikle modern sosyal demokrasinin kurucu figürlerinden birisi olarak görülür.

Macar Marksist Georg Lukacs (1885-1971), Marksizmi hümanist bir felsefe olarak sunan ilk kişilerdendi. Lukacs, kapitalizmin işçileri edilgen nesnelere veya piyasada alınıp satılan mallara indirgeyerek insanlıktan çıkardığı “şeyleştirme” sürecini vurguladı. 1929-35 arasında yazılan **Hapishane Defterleri**'nde Antonio Gramsci kapitalizmin sâdece iktisadi baskıyla değil, siyasi ve kültürel faktörlerle de muhafaza edilme düzeyinin altını çizdi. Gramsci bunu ideolojik “hegemonya” olarak isimlendirdi. Marksizmin daha açık biçimde Hegelyen şekli, önde gelen üyeleri Theodor Adorno (1903-1969), Max Horkheimer (1895-1973) ve Herbert Marcuse olan Frankfurt Okulu tarafından geliştirildi. Frankfurt teorisyenleri Marksist ekonomi politığının, Hegelyen felsefenin ve Freudçu psikolojinin bir karışımı olan ve 1960'larda Yeni Sol üzerinde ciddi bir etki yapan “eleştirel teori”yi geliştirdiler. Jürgen Habermas da Frankfurtçuların sonraki kuşağında yer aldı.

Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, klâsik liberalizmin ve fundamentalist (köktenci) sosyalizmin teorik tutarlılığından yoksundur. Bunlardan ilki piyasaya bağılıyken ve diğeri de ortak mülkiyet davasının savunucusuyken, sosyal demokrasi piyasa ile devlet ve birey ile topluluk arasında bir dengeyi savunur. Sosyalizmin kalbinde, bir yandan refah üretmenin tek güvenilir mekanizması olarak kapitalizmin bir kabûlü, diğer yandan refahın piyasa ilkelerinden çok ahlâki ilkelere göre dağıtılması arzusu arasında bir uzlaşma bulunmaktadır. Sosyalistler için piyasaya geri dönmek güç ve zaman zaman acı verici bir süreci ifade ediyordu ve bu süreç ideolojik bir kanaatten çok pratik koşullar ve seçim avantajları tarafından belirleniyordu. 20. Yüzyıl'ın başlarında bu süreç faaliyeteydi ve örneğin Alman Sosyal Demokrat Partisinin (Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD)) estirdiği reformizm rüzgarında, özellikle de Eduard Bernstein gibi revizyonist Marksistlerin doğurduğu etkide görülebiliyordu. SDP'nin 1959'daki Bad Godesburg Kongresi'nde Marksizm resmen terk edildi ve “mümkün olduğu yerde rekabet, gerekli olduğu yerde planlama” ilkesi benimsendi. Benzer bir süreç, Marksizmin kesinliğine hiçbir zaman demir atmamış olan etik veya “ütöpik” sosyalistler arasında da ortaya çıktı. Örneğin baştan beri “tedrici-

Perestroika: Rusça, kelime anlamı olarak, yeniden yapılanma; Sovyet sistemini, komünist bir çerçevede liberalleştirme ve demokratikleştirme çabasını ifade eden bir slogan.

John Rawls (1921-2002)

ABD'li akademisyen ve siyaset felsefecisi. Onun başlıca eseri *Bir Adâlet Teorisi* (*A Theory of Justice*, 1970), siyaset felsefesinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazılmış en önemli çalışma olarak görülür. Hem modern liberalleri hem de sosyal demokratları etkilemiştir. Rawls, sosyal eşitsizliğin sadece en az avantajlıları yararına olması durumunda (ki bu onlara bir çalışma güdüsü sağlayacaktır) haklılaştırılabileceği inancına dayalı bir "hakkaniyet olarak adâlet" teorisi önerdi. Eşitlik lehine bu çıkarsama, Rawls'a göre, ne kadar çok insan kendi hüner ve kabiliyetlerinin bilgisinden mahrum olursa, o kadar çok insan egaliteren olmayan bir toplumdan ziyade egaliteren bir toplumda yaşamak isteyecektir. İnsanların çoğu için fakirlikten duyulan korku, zenginliğe duyulan arzudan ağır basacağından, yeniden dağıtım ve refah, hakkaniyet zemininde savunulabilir. Onun bu erken dönem eserindeki evrenselci çıkarsamalar, *Siyasî Liberalizm* (*Political Liberalism*, 1993) adlı çalışmasında bir derece tâdil edilmiştir.

liğin kaçınılmazlığı" inancına bağlı olan İngiliz İşçi Partisi de 1950'lerden itibaren, savunduğu sosyalizme millileştirmeden ziyade eşitlik anlamında yeniden şekil verdi (Crosland 1956).

Modern sosyal demokrat düşüncenin başlıca özelliği, haksızlığa uğrayana, zayıf ve kırılgan olana ilişkin kaygısıdır. Bununla birlikte sosyal demokraside, onu sosyalist gelenekle sınırlandırmayı mümkün kılmayan bir duyarlılık da vardır. Onda acıma ve ortak insanlığa sosyalist inanç, pozitif özgürlüğe ve fırsat eşitliğine liberal bağlılık ve hatta babaya ait bir sorumluluk ve ilgiyle muhafazakâr duyarlılığı görmek mümkündür. Sosyal demokrasi, kaynakları ne olursa olsun, genellikle refah devletçiliği, yeniden dağıtım ve sosyal adâlet gibi ilkeler temelinde ifadesini bulur. İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk dönemlerde yaygın biçimde kabul edilen biçimiyle Keynezyen sosyal demokrasi, devlet müdahaleciliği yoluyla kapitalizmi "insanileştirmeye" ilişkin somut bir arzuyla birleşiyordu. Keynezyen iktisat politikalarının tam istihdamı sağlayacağına, karma ekonominin hükümetin iktisadî faaliyeti regüle etmesine katkıda bulunabileceğine ve artan oranlı vergiler yoluyla finanse edilen geniş kapsamlı refah tedbirlerinin, zengin ile fakir arasındaki mesafeyi daraltabileceğine inanılıyordu. Bununla birlikte azalan ekonomik büyüme ile en azından ilerlemiş sanayi toplumlarında "hâlden memnun çoğunluğun" (Galbraith, 1992) ortaya çıkışı, ilâve bir revizyon sürecini de beraberinde getirdi.

Sosyal demokrasi'nin sosyalist karakteri uzun zamandır birçok bakımdan sorgulanıyordu. Örneğin bazı sosyalistler, "sosyal demokrasi" kavramını ilkesiz uzlaşma ve hatta ihaneti ifade eden kötü anlamlarda kullandılar. Anthony Crosland (1918-1977) gibi diğer başkaları ise sosyalistlerin değişen tarihi gerçeklerle uzlaşması gerektiğini ileri sürdüler ve John Rawls gibi liberal teorisyenlerin fikirlerinden etkilenilmesinden memnun oldular. Ancak 1980'lerde ve 1990'larda sosyal demokrasi daha bâriz bir biçimde geriledi. Bunun birçok sebebi vardı. İlk olarak, sınıf yapısındaki değişim ve özellikle de profesyonel ve bürokratik mesleklerin büyümesi, geleneksel işçi sınıfının çıkarları odaklı sosyal demokrat siyasaların artık seçim başarısı bakımından geçerli olmadığı anlamına geliyordu. İkinci olarak küreselleşme Keynezyenizm gibi iktisadî yönetimin özellikle tüm ulusal biçimlerini gereksiz hâle getirmiş olarak görüldü. Üçüncü olarak, millileştirilmiş sanayiler ve iktisadî

planlama, en azından gelişmiş ülkelerde verimsizliğini ispatladı. Dördüncü olarak, komünizmin çöküşü, sâdece devlet kamulaştırmasının değil, tüm “yukarıdan-aşağıya” sosyalist modellerin entelektüel ve ideolojik inanırlılığının altını oydu. Bu bağlamda siyasetçiler ve siyasî düşünürler için ideolojik bir “üçüncü yol” fikrini benimsemek, gittikçe daha fazla moda olmaya başladı.

Üçüncü Yol

“Üçüncü yol”, muğlak bir kavramdır ve farklı yorumları mevcuttur. Çünkü üçüncüyol, modern liberalizmi, tekulus muhafazakârlığını ve modernize edilmiş sosyal demokrasiyi de içine alan farklı ideolojik geleneklere dayanır. Farklı ülkelerde, ABD’de Yeni Demokratları ve Bill Clinton’u, İngiltere’de Yeni İşçi Partisini ve Tony Blair’i olduğu kadar, Almanya, Hollanda, İtalya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde ortaya çıkanları da içine alan farklı üçüncüyol projeleri de geliştirilmiştir. Bununla birlikte, üçüncüyol temalarının belirli ortak özellikleri teşhis edilebilir. Bunlardan ilki, sosyalizmin veya en azından onun “yukarıdanaşağıya” devlet müdahaleciliği biçiminin öldüğüdür; yani İngiltere’de İşçi Partisi tüzüğünün 1995’te yeniden yazılan ve “dinamik piyasa ekonomisi”ne atıfta bulunan 4. Maddesinde ifade edilene alternatif yoktur. Buna, küreselleşmenin genel bir kabûlü ile kapitalizmin enformasyon teknolojisine, bireysel hünere ve işgücü ve girişim esnekliğine öncelikli bir yer veren “bilgi ekonomisi”ne dönüştüğü inancı eşlik etmiştir. Üçüncüyol politikasının ikinci boyutu ise, neo-liberalizme karşıt biçimde, hükümetin hayatî bir iktisadî ve sosyal role sâhip olduğunun tanınmasıdır. Bununla birlikte bu rol, eğitim ve maharetin geliştirilmesi yoluyla uluslararası rekabet gücünün teşvik edilmesi ile piyasa kapitalizminin yarattığı baskıyı kontrol altına almak için cemaatlerin ve sivil toplumun güçlendirilmesi amacına odaklanmıştır. Bu anlamda üçüncüyol duruşu, liberal komünteryenizmin bir formudur; onun “yeni bireyciliği” bir yandan haklar ile **girişimcilik**, diğer yandan sosyal ödev ile ahlâkî sorumluluk arasında bir denge kurmak ister.

Üçüncüyol politikasının son boyutu, onun eşitleştirmenin bir biçimi olarak görülebilecek olan sosyalist eşitlikçilikle bağlarını koparması ve onun yerine liberal fırsat eşitliği ve meritokrasi (liyakât sistemi) ilkelerini benimsemesidir. Üçüncüyol siyasetçileri genellikle refah reformunu desteklerler. Hem neo-liberallerin “kendi ayaklarının üstünde dur” ısrarını, hem de sosyal demokratların “beşikten mezara” refah devleti bağılıklarını redderek, temelde modern liberal bir inanç olan “insanlara yardım et ki onlar kendilerine yardım etsinler” veya Clinton’un insanlara “dağıtma, ellerinden tut” yaklaşımını benimserler. Bu onları “workfare state” dedikleri şeyi, yani çalışmak isteyen ve kendisine güvenen bireylere fayda veya eğitim anlamında şartlı olarak verilen hükümet desteğini desteklemeye yönelir. Öte yandan üçüncü yolün eleştirisi, onun

Kavramlar

Üçüncü Yol

“Üçüncü yol”, hem kapitalizme, hem de sosyalizme bir alternatif oluşturma fikrini kapsamaktadır. Bu yaklaşım, dikkatleri faşizm, sosyal demokrasi ve en son olarak post-sosyalizm dâhil, çeşitli geleneklerden siyasî düşünürleri cezbeden ideolojik bir pozisyona çekmektedir. Modern şekliyle “üçüncü yol”, eski-tarz sosyal demokrasiye ve neo-liberalizme bir alternatiftir. Bunlardan ilki reddedilmektedir, çünkü modern bilgi-temelli ve piyasa-odaklı ekonomiye uygun olmayan devletçi yapılarla bütünleştirmektedir. İkinci de reddedilir; çünkü toplum ahlâkî temellerinin altını oyan bir herkese açık yarış ortaya çıkarır. Anahtar üçüncü-yol değerleri, fırsat, sorumluluk ve topluluktur. Üçüncü yol kimi zaman “yeni” veya modernize edilmiş sosyal demokrasi olarak tasvir edilse de, karşıları onun sosyalist gelenekten bütünüyle koptuğunu ve piyasa ve özel sektör çözümlerini benimsediğini ileri sürerler.

Girişimcilik: Ticarî risk alma ve kâr-odaklı iş faaliyetleriyle bütünleşen değer ve pratikler.

aynı anda hem piyasanın dinamizmini destekleyip hem de piyasanın doğurduğu sosyal bölünmeye karşı uyarması bakımından çelişkili olduğu ve merkezsol projeden uzaklaşıp sağa doğru bir değişim anlamına geldiği yönünde eleştirilmiştir. Üçüncü yol, örneğin neo-liberal çerçeveyi benimsediği, özellikle global kapitalizmi desteklediği ve komünteryenlerin aileyi güçlendirme ve “kaba” kanun ve düzen politikasından yana olma talebinde somutlaşan otoriteryanizme kaymayı savunduğu gerekçesiyle mahkûm edilmiştir.

Diğer İdeolojik Gelenekler

Faşizm

Liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm 19. Yüzyıl ideolojileriyken, faşizm 20. Yüzyıl’ın çocuğudur. Bazıları onun özellikle iki savaş arası dönemin bir fenomeni olduğunu söylerler. Her ne kadar faşist inançların kökleri 19. Yüzyıl’ın sonlarına kadar geriye götürülebilir de, bu fikirler Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında; bu süreci karakterize eden devrimlerle savaşın etkili bir karışımıyla bütünleşmiş ve şekillenmiştir. Faşizmin belli başlı iki ifadesi, 1922-43 yıllarındaki İtalya’da Mussolini’nin Faşist diktatörlüğü ve 1933-45 yıllarındaki Almanya’da Hitler’in Nazi diktatörlüğüdür. Neofaşizm ve neoNazizm formlarının yeniden su yüzüne çıkışı, 20. Yüzyıl’ın son yıllarındadır; ve avantajı, iktisadi krizler ile komünizmin çöküşünü izleyen siyasî istikrarsızlığın birleşmiş olmasıdır.

Birçok bakımdan faşizm, Fransız Devrimi’nden bu yana Batı siyasî düşüncesinde hâkim olan fikirlere ve değerlere karşı bir isyanı ifade ediyordu; bir İtalyan Faşist sloganı “1789 öldü” diyordu. Rasyonalizm, ilerleme, özgürlük ve eşitlik gibi değerler, mücadele, liderlik, iktidar, kahramanlık ve savaş adına alaşağı ediliyordu. Bu anlamda faşizmin bir “anti-karakter”i vardır. Büyük ölçüde karşıtı olduğu şeylerle tanımlanır: o anti-kapitalizmin, anti-liberalizmin, anti-bireyciliğin, anti-komünizmin vd. bir şeklidir. Bununla birlikte bütün bir faşizmi ifade eden merkezî bir tema, organik olarak birleşmiş ulusal bir topluluk imgesidir. Bu onun “birlik yoluyla güçlülük” inancında ifadesini bulur. Sözlük anlamıyla alındığında birey hiçbirşeydir; bireysel kimlik topluluğunki veya sosyal grubunki tarafından tamamen absorbe edilmelidir. Faşist ideal, ödev, şeref ve kendini feda etme duygusuyla güdülenen, hayatını ulusunun veya ırkının şanına adamaya hazır ve en yüce lidere sorgusuz sualsiz bir itaatle bağlı “yeni insan”ın, bir kahramanın idealidir.

Bununla birlikte tüm faşistler birbirinin aynı değildir. İtalyan Faşizmi, devletçiliğin, temelde “totaliter” bir devlete sorgusuz sualsiz bir saygıya ve mutlak sadakâte dayalı olan aşırı bir şekliydi. Faşist filozof Gentile (1875-1944) bunu şöyle ifade ediyordu: “her şey devlet için; hiçbir şey devlete karşı değil; hiçbir şey devletin dışında değil”. Öte yandan Alman Nasyonal Sosyalizmi ise geniş ölçüde ırkçılık temeli üzerine inşa edilmişti. Onun iki merkezî teması, Aryanizm (Alman halkının “üstün ırk”tan olduğu ve dünyaya hâkim olmasının mukadder olduğu inancı) ve

Adolf Hitler (1889-1945)

Alman Nazi diktatörü. Hitler, Avusturyalı bir gümrük memurunun oğluydu. 1919'da Alman İşçi Partisi'ne (daha sonra Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP)'ye veya Nazi Partisi'ne katıldı ve 1921'de onun lideri oldu. 1933'te Almanya'nın Şansölyesi olarak atandı ve ertesi yıl kendisini Führer (Önder) ilân etti. Aynı zamanda bir tek-parti diktatörlüğü kurdu. Hitler'in dünya görüşünün *Kavgam (Mein Kampf, [1925] 1969)* adlı kitabında resmedilmiş olan merkezi özelliği, yayılcı Alman milliyetçiliğiyle keskin bir anti-Semitizmi bir tarih teorisi hâlinde kaynaştırmasıydı. Onun teorisine göre Almanlar ve Yahudiler arasında sonsuz bir savaş vardı ve bu savaş sırasıyla iyi ve kötü güçler arasındaki savaşı temsil ediyordu. Hitler'in siyasaları, kesinlikle, İkinci Dünya Savaşı'nın ve Holocaust'un vuku bulmasını katkıda bulundu.

Yahudileri doğası gereği kötü olarak betimleyen ve onların kökünü kazımayı amaçlayan anti-Semitizmin şiddetli bir biçimidir. Bu inanç daha sonra “Nihâî Çözüm”de ifadesini bulmuştur.

Anarşizm

Siyasî ideolojiler arasında anarşizm, ulusal düzeyde bile hiçbir anarşist partinin iktidara gelmeyi başaramış olması anlamında, alışılmış bir siyasî ideoloji değildir. Bununla birlikte anarşist hareket, örneğin İspanya, Fransa, Rusya ve Meksika'da, 20. Yüzyıl'ın ilk dönemi boyunca güçlüydü ve anarşist fikirler, kanunun, hükümetin veya devletin yararlı veya vazgeçilmez olduğu türünden klâsik fikirlere meydan okuyarak, siyasî tartışmayı daha verimli hâle getirdiler. Anarşizmin merkezi teması, siyasî otoritenin tüm şekilleriyle, özellikle de devlet şekliyle, hem kötü hem de gereksiz (anarşinin kelime anlamı “yönetimin olmaması”dır) olduğudur. Bununla birlikte, özgür bireylerin kendi işlerini gönüllü sözleşmeler ve işbirliği yoluyla kendilerinin idare edebileceği devletsiz bir toplum yönündeki anarşist tercih, iki rakip gelenek temelinde geliştirilmiştir: liberal bireycilik ve sosyalist komünteryenizm. Dolayısıyla anarşizm, liberalizm ile sosyalizm arasındaki bir kesişme noktası; “ultraliberalizmin” ve “ultrasosyalizmin” bir formu olarak düşünülebilir.

Devlete karşı liberal yaklaşım, bireycilik ve özgürlük ile tercih üzerine temellendirilmiştir. Liberallerden farklı olarak William Godwin (1756-1836) gibi bireyci anarşistler, özgür ve rasyonel insanların kendi işlerini barışçı ve kendiliğinden bir süreç içinde idare edebileceklerine ve hükümetin istenmeyen türden bir zorlamayı ifade ettiğine inandılar. Modern bireyciler, devlet otoritesinin yokluğunda toplumun kendi kendisini nasıl düzenleyebileceğini açıklamak için genellikle piyasaya bakarlar ve serbest piyasa ekonomisinin bir formu olan bir tür anarkokapitalizm modeli geliştirirler. Ancak daha yaygın olarak tanınan anarşist gelenek, topluluk, işbirliği, eşitlik ve ortak mülkiyet gibi sosyalist fikirlere dayanır. Bu bağlamda kolektivist anarşistler, bizim sosyal, toplu hâlde yaşamayı seven ve temelde işbirliğine elverişli tabiatımızdan gelen sosyal dayamışmaya ilişkin beşerî kapasitemize vurgu yaparlar. Bu temelden hareketle, örneğin Fransız anarşist Pierre Joseph Proudhon, bağımsız köylülerin, esnaf ve zanaatkarların oluşturdukları küçük toplulukların, kapitalizmin adâletsizliğinden

Mary Wollstonecraft (1889-1945)

İngiliz sosyal teorisyeni ve feminist. Rousseau'nun demokratik radikalizminden derin bir şekilde etkilenen Wollstonecraft, kadınlara genel oy hakkı hareketinin doğmasından 50 yıl önce ilk sistematik feminist eleştiriyi geliştirdi. Onun en önemli çalışması *Kadın Haklarının Bir Müdafası* (*A Vindication of the Rights of Woman*, [1792] 1985), Locke'cu liberalizmden etkilenmişti ve "kişilik" fikri temelinde kadınların eşit haklarını, özellikle de eğitim hakkını vurguluyordu. Ancak, bu eser, çağdaş feminizmin kaygılarıyla da ilgili olan kadınlığın kendisinin de daha karmaşık bir analizini geliştiriyordu. Wollstonecraft, anarşist William Goodwin ile evliydı ve *Frankenstein* romanını yazarı Mary Shelley'nin annesiydi.

ve sömürsünden kaçınarak, âdil ve eşit bir mübadele sistemini kullanarak kendi hayatlarını yönetebilecekleri inancını yansıtan, ortakçılık (*mutualism*) olarak adlandırıldığı bir model önermiştir. Rus Peter Kropotkin (1842-1921) gibi diğer anarşistler ise temel ilkeleri ortak mülkiyet, adem-i merkezîyetçilik ve kendi kendini yönetim olan bir anarkokomünizm formu geliştirdi.

Feminizm

Toplumlarda feminist taleplerin ifadesini bulmasının tarihi Eski Çin'e kadar geriye götürülebilirse de, bu talepler Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Bir Müdafası*'na ([1792] 1985) kadar geliştirilmiş bir siyasî teori tarafından desteklenmemiştir. Esasen, 1840'lar ve 1850'lerde kadınların oy hakkı hareketinin "ilk-dalga feminizm" adı altında ortaya çıkışına kadar feminist fikirler geniş kitlelere ulaşmış değildi. 20. Yüzyıl'ın başlarında, Batılı ülkelerin çoğunda kadınlara oy hakkı hareketinin başarıya ulaşması, kadın hareketini başlangıçtaki amacından ve örgütleyici ilkesinden yoksun bırakmıştır. Ancak 1960'larda "ikincidalga feminizm" ortaya çıktı. Bu yıllarda, büyüyen Kadının Özgürlük Hareketi'nin (WLM) talepleri daha radikal, hatta kimi zaman devrimciydi. Feminist teori ve doktrinler birbirinden farklıydı; ama onların ortak özelliği, hangi yolla olursa olsun, kadının sosyal rolünü geliştirmeye ilişkin ortak arzularıydı. Dolayısıyla feminizmin başlıca temaları, ilk olarak, toplumun cinsel veya gender (toplumsal cinsiyet) eşitsizliğiyle karakterize edilebileceği; ikinci olarak ise, erkek iktidarını yansıtan bu yapının yıkılabileceği ve yıkılması gerektiği idi.

Birbiriyle çelişen en azından üç feminist gelenek teşhis edilebilir. Wollstonecraft ve Betty Friedan gibi liberal feministler, kadının ikinci planda olmasını, toplumda hakların ve fırsatların eşitsiz dağıtılmasıyla açıklama eğilimindeydiler. Bu "eşit haklar feminizmi" temelde reformisttir. Bu hareket, "özel" veya ev içi hayatı yeniden düzenleme amacından çok "kamusal" alanın reformuyla, yani kadının hukukî ve siyasî statüsünün yükseltilmesi ve onların eğitim ve kariyer durumlarının geliştirilmesiyle ilgiliydi. Buna karşılık sosyalist feministler, kadınların örneğin ev içi emekte erkek işçilerin yükünü hafiflettikleri, kapitalist işçi nesillerini yetiştirdikleri, eğitimlerine yardımcı oldukları ve emek ordusunun yedek kuvvet-

leri olarak faaliyet gösterdikleri bir yer olarak aile veya ev hayatıyla sınırlandırılmış iktisadî önemine dikkat çekerek, genellikle kadının ikinci planda olmasıyla kapitalist üretim biçimi arasındaki bağlantıya vurgu yapıyorlardı.

Ancak ikincidalga feminizmin ayırıcı vasfı, geleneksel siyasî doktrinlerden gelmeyen bir feminist eleştirinin ortaya çıkışının, özellikle de radikal feminizmin bir ürünü olmasıdır. Radikal feministler, gender ayrımının toplumdaki en temel ve en önemli bölünmeyi ifade ettiğine inandılar. Onların gözünde, tarihi ve çağdaş tüm toplumlar patriarşi ve Kate Millett'in (1969) ifadeleriyle, "nüfusun yarısı olan kadınların diğer yarısı olan erkekler tarafından denetim altında tutulduğu" kurumlarla nitelenebilirdi. Bu yüzden radikal feministler, cinsel bir devrime, özellikle şahsî, ev içi ve aileyle ilgili hayatı yeniden yapılandıracak bir devrime ihtiyaç olduğunu ilân ettiler. Bu bağlamda radikal feminizmin ayırıcı sloganı "şahsî olan siyasîdir" şeklindedir. Ancak radikal feminizmin sâdece aşırı biçimi erkeği bir "düşman" olarak tasvir eder ve kadının erkek toplumundan çekilmesine ve kimi zaman siyasî lezbiyenlikle ifadesini bulan bir duruşa ihtiyaç olduğunu ilân eder.

Çevrecilik

Çevrecilik genellikle 20. Yüzyıl'ın sonlarındaki ekolojik veya Yeşil hareketin ortaya çıkışıyla bağlantılı yeni bir ideoloji olarak görülse de, köklerini ondokuzuncu yüzyılın sanayileşmeye karşı isyanına kadar geriye götürmek mümkündür. Bu bağlamda çevrecilik, iktisadî gelişimin artan hızının doğal dünyaya verdiği zarara ilişkin kaygıyı (nükleer teknolojinin, asit yağmurlarının, ozon tabakasının

Şekil 3.1

Çevrecilerin iddia ettikleri gibi, çevre konusunda insanların tutumu hem insanoğlunun geleceğini hem de doğayı tehdit etmektedir

delinmesinin, global ısınmanın vs. ortaya çıkmasıyla 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında şiddetlenmiştir) ve beşerî varoluşun gücünü kaybetmesinden ve sonuçta insan türünün varlığını devam ettirebilmesinden yana bir endişeyi yansıtmaktadır. Bu tür endişeler kimi zaman geleneksel ideolojiler vasıtasıyla da ifade edilir. Örneğin ekososyalizm çevre tahribatını kapitalizmin doymak bilmez kâr hırsıyla açıklamaktadır. Ekomuhafazakârlık, muhafaza davasını geleneksel değerleri ve yerleşik kurumları koruma arzusuna bağlar. Ekofeminizm ise ekolojik krizin kaynağını, erkeklerin doğal süreçlere ve doğal dünyaya karşı kadınlara göre daha az duyarlı olmaları durumunu yansıtan erkek iktidarı sistemine bağlar.

Ancak çevreciliğe radikal keskinliğini veren, onun diğer tüm ideolojilerden adapte edilen **antroposentrik** veya **insan-merkezli** duruşa bir alternatif sunmuş olduğu gerçeğidir; çevrecilik doğal dünyaya, sâdece beşerî ihtiyaçları tatmin etmeye uygun bir kaynak gözüyle bakmaz. Çevrecilik veya onun bazı taraftarları, ekolojinin önemini vurgulayarak, ekolojizm insan türünü doğanın sâdece bir parçası olarak vasıflandıran, kendi ifadeleriyle, ekosentrik bir dünya görüşü geliştirirler. Bu alandaki en etkili teorilerden birisi, James Lovelock (1979) tarafından geliştirilen Gaia hipotezidir. Bu hipotez, bir gezegen olarak dünyayı her şeyden önce kendi canlılığını koruma endişesi taşıyan yaşayan bir organizma olarak tasvir eder. Başkaları ise, Taoizm veya Zen Budizm gibi hayatın tekliğini vurgulayan Doğu dinlerine bir sempatiyi ifade ederler. “Yüzeyssel” ekolojistler veya “açık Yeşiller” gibi bazı çevreci baskı gruplarına göre, özçıkara ve sağduyuya yönelik bir çağrı, insanoğlunu ekolojik bakımdan güçlü siyasaları ve hayat tarzlarını benimsemeye ikna edecektir. Diğer yandan “Derin” ekolojistler veya “koyu Yeşiller” ise, siyasî önceliklerin radikal bir şekilde yeniden düzenlemesinin ve ekosistemin çıkarlarına tek tek türlerin çıkarları karşısında öncelik verme iradesinin dışında hiçbir şeyin gezegenimizin ve insanlığın devamını sağlayamayacağına ısrarlıdırlar. Her iki grubun üyeleri de 1970’lerden beri Almanya, Avusturya ve Avrupa’nın diğer yerlerine yayılmış olan “zıt” Yeşil partilerin içinde bulunmaktadır.

Dinî Fundamentalizm (Kökten-Dincilik)

Din ve siyaset bazı noktalarda, en azından başlıca ideolojik geleneklerin gelişiminde, birbirile örtüşür. Örneğin ahlâkî sosyalizm, çeşitli dinî inançlar üzerine temellendirilmiştir ve Hristiyan sosyalizmi, İslâm sosyalizmi vb. biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Protestanlık, siyasî ifadesini klâsik liberalizmde bulan kişisel çalışma ile bireysel sorumluluk fikirlerinin şekillenmesine yardımcı olmuştur. Bununla beraber

ber dinî fundamentalizm, siyaseti (ve aslında kişisel ve sosyal varoluşun tüm boyutlarını) dinî doktrinin “vahyedilmiş hakikat”ine göre ikinci sırada görmesi bakımından farklıdır. Bu yaklaşıma göre, siyasî ve sosyal hayat, kutsal metinlerin harfi harfine anlaşılın hakikatlerince genel olarak desteklenen aslı veya orijinal dinî ilkeler olarak görülen bir temel üzerinde örgütlenmelidir. Bu tür-

Antropocentrism (İnsan merkezçilik): İnsanın ihtiyaç ve çıkarlarının daha üstün bir ahlâkî ve felsefî öneme sahip olduğu inancı; ekososyalizm (çevre merkezçilik) zıttı.

den ilkeleri kapsayıcı bir dünya görüşü hâlinde geliştirmek mümkün olduğunda, dinî fundamentalizm başlı başına bir ideoloji olarak değerlendirilebilir.

Dinî fundamentalizmin kaynağı nedir ve onun 20. Yüzyıl'ın sonlarındaki dirilişini nasıl açıklamak gerekir? Bu konuda birbiriyle çelişen iki açıklama getirilmiştir. Bunlardan biri, fundamentalizmi esas itibarıyla bir sapma olarak, toplumların modern ve seküler bir kültüre alışmaları sürecinde gerçekleştirdikleri uyumun bir arazi olarak görür. İkinci yaklaşım fundamentalizmin (arızı değil) kalıcı olduğunu ileri sürer ve onun **sekülerizmin** insanın “yüksek” veya manevî hakikate olan sürekli arzusunu tatmin etmedeki başarısızlığının bir sonucu olduğuna inanır.

Dinî fundamentalizmin çeşitli biçimleri dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkmıştır. Örneğin, ABD’de 1970’lerden beri kürtaj karşıtı, okullarda dua edilmesi ve geleneksel aile değerlerine dönüş yanlısı kampanya yürüten “Yeni Hristiyan Sağ”nın ortaya çıkışının bir ürünü olarak Hristiyan fundamentalizminin önemi yükselmiştir. İsrail’de uzun süre küçük dinî partiler tarafından temsil edilen Yahudi fundamentalizmi, “Yahudi anavatanı”nın bazı kısımlarının yeni ortaya çıkan Filistin devletine verilmesini önleme girişimlerinin bir sonucu olarak önem kazanmıştır. Hindistan’da Hindu fundamentalizmi, Batı sekülerizminin yayılışına karşı bir direniş ve Sih dinî ve İslâm gibi rakip inançların etkisine karşı bir mücadele olarak ortaya çıkmıştır.

Modern fundamentalizmin siyasî bakımdan en önemli olanı ise, şüphesiz İslâm fundamentalizmidir. 1979’da Ayetullah Humeyni (1900-1989) liderliğinde dünyanın ilk İslâmcı devletinin kurulmasına götüren İran Devrimi’yle bu fundamentalizm önem kazanmıştır. Daha sonra bütün Ortadoğu’ya, Kuzey Afrika’ya ve Asya’nın bazı kısımlarına yayılmıştır. İran’ın Şii fundamentalizmi en hararetli bağlılığı ve kendini adamayı ortaya çıkarmışsa da, genel olarak İslâm, Batılı güçlerin yenisömürgecilğine yönelik bir antipati ile her şeyi mübah gören anlayışın ve materyalizmin yayılışına karşı bir direniş çabası olarak, anti-Batıcılığın ifadesinin bir aracı olmuştur. Bu yaklaşım en açık biçimde, 1997-2001 yılları arasında Afganistan’daki Taliban rejiminde ifadesini bulmuştur. İslâm fundamentalizmi, özelde gelişmekte olan ülkelerdeki 1970’lere kadar İslâmcı veya Marksist-Leninist biçimleriyle sosyalizme çekilen kentli yoksulların taleplerine tercüman olmakta başarılı olmuştur.

İdeolojinin Sonu mu?

20. Yüzyıl’ın sonlarında ideoloji konusundaki tartışmaların çoğu, ideolojinin ölümüne veya en azından onun azalan önemine ilişkin öngörülere odaklanmıştır. Bu, “ideolojinin sonu” tartışması olarak bilinen şeydir. 1950’lerde başlamış; İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda faşizmin ve gelişmiş Batı’daki komünizmin çöküşüyle hızlanmıştır. **İdeolojinin Sonu? 1950’lerde Siyasî Fikirlerin**

Kavramlar

Ekoloji, Ekolojizm (Çevrecilik)

Ekoloji (Yunanca oikos ve logos’tan gelir ve anlamı “ev hakkında çalışma”dır), yaşayan organizmalar ve onların çevreleri arasındaki ilişkinin çalışmasıdır. Bu anlamda yaşamın bütün formlarını destekleyen bir ilişkiler ağına varlığına dikkat çeker ve tabiattaki karşılıklı bağıntılılığı vurgular. Ekoloji (bu kavram ilk olarak 1873’te Ernest Haeckel tarafından kullanılmıştır), bir bilim, tanımlayıcı bir ilke veya hatta ahlâki bir değer olarak görülebilir. Ekolojizm (çevrecilik) ise, ekolojik öngörüler üzerinde inşa edilmiş bir siyasî doktrin veya ideolojidir. Buna göre insan doğanın bir parçasıdır, onun “efendisi” değildir. Ekolojizm bazen çevrecilikten ayrılır; bunlardan ilki biosentrik veya ekosentrik bir perspektifi benimserken, ikincisi tabiatı nihai anlamda insanın menfaati adına korumakla bağıntılıdır.

Kavramlar

Fundamentalizm (Kökten-çilik)

Fundamentalizm (Lâtince "temel" anlamındaki fundamentum'dan gelir), belirli ilkelerin muhtevasına bakılmaksızın, karşı çıkılmaz ve üstün bir otoritesi olan temel "hakikatler" olarak tanıdığı bir düşünce stildir. Bu bağlamda belli başlı fundamentalizmlerin, destekleyicilerinin doktrine ait kesinlikten gelen ciddiyet ve coşkuyu göstermeye eğilimli olmalarının dışında ortak yönleri çok azdır veya hiç yoktur. Her ne kadar genellikle dinle ve kutsal metinlerin motamot anlamıyla birlikte anılsa da, fundamentalizm siyasî akidelere de bulunur. Liberal şüphecilüğün bile, bütün teorilerden şüphe edilmesi gerektiğine ilişkin bu teorisinin kendisi hariç, bu temel inancı kapsadığı söylenebilir.

Tükenişi Üstüne (1960) adlı çalışmasında Amerikalı sosyolog Daniel Bell, siyasî fikirler stoğunun tükendiğini bildiriyordu. Onun yaklaşımına göre etiksel ve ideolojik sorunlar artık ilgisiz hâle gelmişti; çünkü Batı toplumlarının çoğunda, partiler sâdece daha yüksek düzeyde ekonomik büyüme ve maddî refah önererek iktidar yarışı yapıyorlardı. Bununla beraber Bell'in dikkat çektiği, belli başlı partiler arasında ideolojik tartışmayı askıya almaya götüren geniş bir ideolojik mutabakatın ortaya çıktığı süreç, çok da ideolojinin sona ermesi değildi. 1950'lerde ve 1960'larda egemen olan ideoloji, refah kapitalizminin bir biçimiydi ve İngiltere ile başka yerlerde Keynezyenrefah devletçi mutabakatın bir biçimini temsil ediyordu.

Bu tartışmaya daha yakın zamanlardaki bir katkı, "Tarihin Sonu?" başlıklı denemesiyle Francis Fukuyama tarafından yapıldı. Fukuyama siyasî ideolojinin artık önemsiz hâle geldiğini değil, ama daha ziyâde tek bir ideolojinin, liberal demokrasinin tüm rakiplerine karşı zafer kazandığını ve bunun nihâi zafer olduğunu ileri sürdü. Bu deneme, Doğu Avrupa'da komünizmin çöktüğü ortamda kaleme alınmıştı ve Fukuyama bu süreci dün-

ya tarihi bakımından önem taşıyan bir ideoloji olarak Marksizm-Leninizmin ölümünün göstergesi olarak yorumladı. Buna karşılık Anthony Giddens (1994) ise, küreselleşmeyle, geleneğin gücünün azalmasıyla ve **sosyal dönüşlülüğün** (reflexivity) genişlemesiyle nitelenen bir toplumda, sağın ve solun klâsik ideolojilerinin gittikçe gereksiz hâle geldiğini ileri sürüyordu. Bununla beraber, bu gelişmeleri alternatif bir yorumlama yolu, başlıca ideolojilerin veya "büyük anlatı"ların, esas olarak içinden geçmekte olduğumuz modernleşme sürecinin bir ürünü olduğunu ileri süren post-modernizm tarafından sunuldu. Diğer yandan tam da ideolojinin sonu, tarihin sonu veya modernliğin sonu iddiasının kendisi ideolojik olarak görülebilir. Nihâi anlamda ideolojinin ölümünü ilân etmekten ziyâde, bu tartışmalar belki sâdece ideolojik olanın sağ sâlim ayakta olduğunu ve ideolojinin evriminin süregelen ve belki de sonu olmayan bir süreç olduğunu göstermektedir.

Sekülerizm: Genellikle kilise ile devletin birbirinden ayrılması arzusunda ifadesini bulan, dinin seküler (dünyevî) işlere müdahale etmemesi gerektiği inancı.

Sosyal reflexivity: Karşılıklı bir ilişki ve birbirine bağımlı olma çerçevesinde, yüksek derece bir özerkliğe sâhip olan insanların karşılıklı etkileşimi.

Özet

- İdeoloji, genellikle olumsuz imalar içeren tartışmalı bir siyasî terimdir. Sosyalbilimsel anlamda siyasî bir teori, organize sosyal faaliyet için bir temel oluşturan, az veya çok tutarlı bir fikirler bütünüdür. Onun temel özellikleri, mevcut güç ilişkilerinin bir izahı, arzulanan geleceğin bir modeli ve siyasî değişimin nasıl ortaya çıkabileceğini ve çıkması gerektiğini gösteren bir taslak olmasından gelir.
- İdeolojiler siyasî teoriyi siyasî pratiğe bağlar. Bir düzeyde ideolojiler, bir değerler, teoriler ve doktrinler koleksiyonu oluşturan siyasî felsefelere benzer; ki bu da ayrı bir dünya görüşü demektir. Bununla beraber diğer bir düzeyde ise ideolojiler, daha geniş siyasî hareketler biçimini alırlar ve siyasî liderlerin, partilerin ve grupların faaliyetleriyle ifadesini bulurlar.
- Her ideoloji kendine özgü bir ilkeler ve fikirler bütünüyle birleşir. Her ne kadar bu fikirler ayrı bir yolla birbirine kenetlenmiş olmaları anlamında “elele giderler”se de, ancak nisbî bir anlamda sistematik ve tutarlıdır. Bu bağlamda tüm ideolojiler bir dizi rakip gelenekler ve içsel gerilimler oluştururlar. Dolayısıyla ideolojilerdeki iç çatışmalar, kimi zaman ideolojiler arasındakinden daha hararetli olur.
- İdeolojiler hiçbir biçimde birbirinden büsbütün yalıtılmış ve değişmez düşünce sistemleri değildirler. Birçok noktada birbirleriyle örtüşürler ve kimi zaman da ortak ilgilere ve ortak bir literatüre sâhiptirler. Hem başka ideolojilerle etkileşimde bulundukları ve onların gelişmesini etkiledikleri, hem de değişen tarihsel şartlara uygulandıkça zamanla değiştikleri için, ideolojiler dâima siyasî ve fikrî olarak yenilenirler. Belirli ideolojilerin önemi, siyasî, sosyal ve iktisadî koşullara ve kendisini teorik bakımdan yenileyebilme kapasitesine bağlı olarak artar veya azalır. 20. Yüzyıl’ın ideolojik çatışmaları, liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlık gibi belli başlı ideolojileri, kendi geleneksel ilkelerini gözden geçirmeye zorlamış; ve feminizm, ekolojizm ve dinî fundamentalizm gibi yeni ideolojileri beslemiştir.
- İdeolojinin sonu hakkındaki tartışmalar çok çeşitli biçimler almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk dönemlerde bu tartışmalar, faşizmin ve komünizmin azalan câzibesine ve iktisadî meselelerin siyasî meselelerin yerine geçtiği fikrine bağlı olarak yürütülüyordu. “Tarihin sonu” tezi liberal demokrasinin dünya çapında zafer kazandığını ileri sürmektedir. Post-modernizm ise, klâsik ideolojilerin artık gündem dışı kaldığını, çünkü onların esas olarak modernleşme sürecinin erken döneminin bir ürünü olduğunu ifade etmektedir.

Kavramlar

Post-modernizm, Post-modernlik

Post-modernizm, ilk olarak Batı sanatı, mimarisi ve genel olarak kültürel gelişimi içindeki deneysel akımları târif etmek için kullanılan ihtilâfî ve kafa karıştıran bir kavramdır. Bir sosyal ve siyasî analiz aracı olarak post-modernizm, sanayileşme ve sınıf dayanışmasıyla yapılan toplumdaki gittikçe daha fazla parçalanmış, plüralist bir bilgi toplumuna (yani post-modernliğe) doğru bir değişime dikkat çekmektedir. Bu toplumda bireyler üreticiden tüketiciye dönüşmekte ve bireycilik de etnik, dinî ve sınıfsal bağlılıkların yerini almaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, Marksizm ve liberalizm gibi klâsik ideolojiler, modernleşme sürecinde geliştirilmiş geçersiz “meta-anlatılar” olarak görülüp reddedilme eğilimindedir. Post-modernistler kesin diye bir şeyin olmadığını iddia ederler; mutlak ve evrensel hakikat, sahte bir kibir olarak görülüp dışlanır. Bu anlamda post-modernizm bir “anti-temelcilik” örneğidir. Onların vurgusu, söylemin, müzakerenin ve demokrasinin önemi konusudur.

Tartışma Soruları

- Neden ideoloji kavramı genellikle olumsuz çağrışımlar yapar?
- Liberalizmle sosyalizmi artık birbirinden ayırt etmek mümkün müdür?
- Yeni Sağ fikirler hangi bakımlardan geleneksel muhafazakârlılıklarla çatışmaktadır?
- “Üçüncü yol”, anlamlı ve tutarlı bir ideolojik yaklaşım mıdır?
- Marksizmin bir geleceği var mıdır?
- Faşizmin yükselişinde en çok hangi koşullar itici güç oluşturmaktadır?
- Anarşistler imkânsız mı istemektedirler?
- Feminizm, ekolojizm ve fundamentalizm neden önem kazanmaktadır? Bunların klâsik siyasi inançların yerini alma potansiyeli var mıdır?
- İdeolojiden vazgeçmek mümkün müdür?

İleri Okumalar

Heywood, A. *Political Ideologies: An Introduction* (2nd ed.) (Basingstoke and New York: Palgrave 1997). Başlıca ideolojik gelenekler için anlaşılır, güncel ve kapsamlı bir rehber.

McLellan, D. *Ideology* (Milton Keynes: Open University Press; Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986). Bu anlaşılması güç kavramın kısa, açık-seçik ama dört başı mamur bir tartışması.

Belirli ideolojiler hakkında iyi bir giriş için şunlara da bakılabilir: Liberalizm için Arblaster (1984), muhafazakârlık için O’Sullivan (1976), sosyalizm için Wright (1987), üçüncü yol için Giddens (2001), anarşizm için Marshall (1991), faşizm için Laqueur (1979), feminizm için Bryson (1992), ekolojizm için Dobson (1990) ve dinî fundamentalizm için Marty ve Appleby (1993).

Demokrasi

*"Demokrasi en kötü yönetim şeklidir;
zaman zaman denenen diğer tüm yönetim şekillerini hâriç tutacak olursak".*

Winston Churchill, Konuşma, İngiltere Avam Kamarası (1947)

Siyasetçilerin ve siyaset düşünürlerinin büyük bir çoğunluğunun demokrasi davasına inanmaya başlamış olmaları, siyaset tarihinin en çarpıcı ve en önemli olaylarından birisidir. Genellikle demokratik düşüncenin beşiği olarak görülen Antik Yunanda bile, demokrasiye olumsuz bir anlam yükleme eğilimi vardı. Örneğin, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, demokrasiyi bilgelik ve mülkiyet pahasına kitlelerin yönetimi olarak gördüler. 19. Yüzyıl'a kadar da bu terim, "ayak takımının yönetimi" olduğu iddiasıyla, olumsuzlayıcı çağrışımlar yapmaya devam etti. Ancak bugün artık hepimiz demokratız. Liberaller, muhafazakârlar, sosyalistler, komünistler, anarşistler ve hatta faşistler, demokrasinin faziletlerinden bahsetmeye ve kendi demokratik etiketlerini göstermeye istekli görünüyorlar. Gerçekten de, 20. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren belli başlı ideolojik sistemlerin sarsılması ve yıkılmasıyla, demokrasinin ateşi de çok daha hararetle bir şekilde yakmaya başlamış görünüyor. Sosyalizmin albenisinin solması ve kapitalizmin faziletlerinin sorgulanmaya başlanmasıyla beraber, post-modern siyasî manzara içinde demokrasi belki de tek istikrarlı ve sağlam ilke olarak belirginleşti.

Bu bölümde ele alınacak temel konular şöyle sıralanabilir:

İçindekiler

Demokrasyl Tanımlamak	101
Halk Kimlerden Oluşur	102
Halk Nasıl Yönetmeli	103
Halk Yönetiminin Sınırları	105
Nelerdir?	105
Demokrasi Modelleri	106
Klasik Demokrasi	107
Koruyucu Demokrasi	108
Gelişmecî Demokrasi	109
Halk Demokrasisi	111
Uygulamada Demokrasi:	
Farklı Görüşler	112
Plüralist Yaklaşım	113
Elitist Yaklaşım	115
Korporatist Yaklaşım	117
Yeni Sağ Yaklaşım	119
Marksist Yaklaşım	119
Özet	121
Tartışma Soruları	122
İleri Okumalar	122

Anahtar Konular

1. "Demokrasi" terimi nasıl kullanıla gelmiştir?
2. Demokrasinin tabiatı hakkındaki tartışma hangi konular etrafında dönmektedir?
3. Hangi demokratik yönetim modelleri geliştirilmiştir?

4. Bu modellerin her birinin zayıf ve güçlü yönleri nelerdir?
5. Demokratik sistem uygulamada nasıl işler?
6. Demokrasi gerçekten halk tarafından yönetimi sağlar mı?

Demokrasiyi Tanımlamak

Demokrasi teriminin kökeni Eski Yunan'a kadar geriye götürülebilir. Örneğin otokrazi, aristokrasi ve bürokrasi gibi "krasi"yle biten diğer kelimeler gibi demokrasi de iktidar veya yönetim anlamına gelen Yunanca *kratos* kelimesinden gelir. Bu bağlamda demokrasi "*demos* tarafından yönetim" anlamına gelir (buradaki *demos* "halk" anlamına gelir; ancak Yunanlılar aslında bu kelimeyi "fakirler" veya "çoğunluklar" anlamında kullanmışlardır). Bununla beraber basitçe "halk tarafından yönetim" demek de bizi çok uzağa götürmez. Demokrasinin sorunu tam da onun popüleritesindedir, (çünkü) bu popüleritenin onun anlamlı bir siyasî kavram olma özelliğini yitirmesine yol açma tehlikesi vardır. Hemen hemen herkes tarafından "iyi bir şey" olarak görülen demokrasi, neredeyse, belirli bir fikirler bütünü veya yönetim sistemini onaylamayı ima eden bir "yaşasın! sözcüğü"nden pek fazla bir şeyi ifade etmeyen bir anlamda kullanılır hâle geldi. Bernard Crick'in (1993) ifadesiyle "demokrasi kamusal işlerin dünyasında belki de en çok rasgele biçimde kullanılan bir kavramdır". Herhangi bir kimseye herhangi bir şey ifade edebilen bir terim büsbütün anlamsız olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Demokrasi kavramına yüklenen anlamlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- ▶ fakirler ve dezavantajlıların yönetim sistemi
- ▶ profesyonel siyasetçilere veya kamu görevlilerine ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan ve sürekli biçimde yönettiği bir hükümet şekli
- ▶ hiyerarşi ve imtiyazdan ziyâde eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum
- ▶ sosyal eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan bir refah ve yeniden dağıtım sistemi
- ▶ çoğunluk yönetimi ilkesine dayalı bir karar-verme sistemi
- ▶ çoğunluğun iktidarını kontrol altına alarak, azınlıkların haklarını ve menfaatlerini koruyan bir yönetim sistemi
- ▶ kamu makamlarını halkın oyunu almak için yapılan rekabetçi seçimlerle doldurmanın bir aracı
- ▶ halkın menfaatlerine, onların siyasî hayata katılıp katılmamasına bakmadan hizmet eden bir hükümet sistemi.

Demokrasinin tabiatını irdelemek için belki de en uygun hareket noktası, Amerikan İç Savaşının en şiddetli olduğu 1864 yılında Abraham Lincoln tarafından verilen Gettysburg Söylevinde bulunabilir. Lincoln "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" olarak tanımladığı demokrasinin erdemlerini övüyordu. Bu tanımda belirgin olan husus, demokrasinin yönetimi halka bağlamış olmasıdır, ama bu bağ-

lanı çeşitli şekillerde kurulabilir: halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi olarak. Demokrasinin tabiatını tam olarak taspit etmek, şiddetli bir ideolojik ve siyasî tartışmayı da beraberinde getirir. Bu bölümün izleyen ana kısmında, çeşitli demokrasi modelleri ele alınacaktır. Bu bölümde ele alınacak olan konu ise “demokrasi tartışması”nın anlamlarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda konunun ele alınması, üç temel sorunun cevaplandırılmasına indirgenmiştir:

- Halk kimlerden oluşur?
- Halk hangi anlamda yönetecektir?
- Halka ait yönetimin sınırları nelerdir?

Halk Kimlerden Oluşur?

Demokrasinin temel özelliklerinden birisi siyasî eşitliktir; yani siyasî gücün mümkün olduğunca geniş ve eşit bir şekilde dağıtılmasıdır. Ancak bu gücü hangi organ veya grup dağıtacaktır? Kısacası kimler “halk”ı teşkil eder? Dışarıdan bakıldığında cevabımız basittir: “demos” veya “halk”, kesinlikle bütün insanları ifade eder, yani ülkedeki nüfusun tamamını. Ancak pratikte her demokratik sistem, siyasî katılımı bazen ciddi şekilde sınırlar.

Yukarıda da belirtildiği gibi, eski Yunan yazarları demos’u “çoğunluk” anlamında kullandılar; yani dezavantajlı ve genellikle mülksüz kitleler anlamında. Bu anlamda demokrasi, siyasî eşitliği değil, fakirlerden yana bir tarafağırlığı ifade ediyordu. Yunan şehir devletlerinde siyasî katılım nüfusun çok küçük bir bölümüyle, yirmi yaş üzeri erkek vatandaşlarla sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla tüm kadınlar, köleler ve yabancılar dışta tutuluyordu. Öte yandan 20. Yüzyıl’a kadar ve bu yüzyıl içinde dahi, genellikle mülk sâhibi olma şartı veya kadınların dışta tutulması şeklinde, Batılı devletlerin çoğunda oy verme üzerinde katı sınırlandırmalar vardı. İngiltere’de genel oy hakkı, kadınların tüm oy haklarını elde ettikleri 1928’e kadar tesis edilmemişti. ABD’de, Afro-Amerikan (siyah) insanların güney eyaletlerinde ilk kez oy kullanabildikleri 1960’ların başlarına kadar bu hak tesis edilmiş değildi ve İsviçre’de ise kadınların nihâyet oy hakkına kavuştuğu 1971’de gerçekleşti. Bununla beraber, çocukların siyasî katılımdan dışlanması şeklindeki bir sınırlama, tüm demokratik sistemlerde uygulanmaya devam etmektedir. Gerçi seçmenlik yaşı 21’den (İran’daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olduğu gibi) 15’e kadar inmektedir, ama yine de çocukların siyasî katılımdan dışlanması şeklindeki bir hatırı sayılır politik kısıtlama tüm demokratik sistemlerde uygulanmaya devam etmektedir. Seçme hakkına, akıl hastası olduğu usûlünce tespit edilmiş olanlarla mahkûmlar örneğinde olduğu gibi, sık sık teknik sınırlamalar da getirilebilmektedir.

Kavramlar

Siyasî eşitlik

Geniş anlamda siyasî eşitlik, siyasî güç ve etkinin eşit dağılımını ifade eder. Bu anlamda siyasî eşitlik, demokrasinin merkezi ilkesi olarak düşünülür. Burada “halk” nasıl tanımlanırsa tanımlansın, onun üyesi olan her bir bireyin eşit ağırlıkta olduğu garanti altına alınır: her sesin ağırlığı eşittir. Bu, başlıca iki şekilde anlaşılır. Liberal-demokratik teoride siyasî eşitlik, siyasî hakların eşit dağıtımını ifade eder: oy verme hakkı, seçimlerde temsil etme hakkı gibi. Bu genellikle “bir kişi bir oy; bir oy bir değer” ilkesi şeklinde özetlenir. Buna karşılık, diğer birçokları gibi sosyalistler de siyasî etkiyi iktisadi kaynakların denetimi ve kitle iletişim araçlarına sâhip olma gibi faktörlere bağlarlar. Bu yaklaşımda siyasî eşitlik sadece eşit oy hakkını değil, önemli ölçüde bir sosyal eşitliği de ifade eder.

Çoğunlukçuluk: Çoğunluğun iradesine öncelik tanınmasına ilişkin teori ve pratik; çoğunlukçuluk azınlıklara ve bireylere karşı bir duyarsızlığı ifade eder.

Her ne kadar günümüzde “halk”, gerçekte bütün yetişkin vatandaşlar olarak kabul edilmekteyse de, bu kavram çok farklı yollarla anlamlandırılmaktadır. Örneğin halk, birbirine ortak veya kolektif çıkarlarla bağlı, tek ve bütünleşmiş bir yapı olarak görülebilmektedir. Bu anlamda halk bir ve bölünmezdir. Bu tür bir yaklaşım, Rousseau’nun teorisi gibi, her bir bireyin “özel irade”sinden ziyade “genel irade” veya kolektif irade üzerinde odaklaşan ve bir sonraki ana bölümde ele alınacak olan türden bir demokrasi modeline kaynaklık etme eğilimindedir. Buna alternatif olarak, bütün topluluklarda bir ayrışma ve mutabık olmayışın mevcudiyetinden dolayı “halk”, pratikte “çoğunluk” anlamında ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda demokrasi, çoğunluk iradesinin veya sayısal gücünün azınlık iradesini ezdiği, çoğunluk yönetimi ilkesinin katı bir uygulaması anlamına gelmektedir. Ancak bu yaklaşım da demokrasiyi “çoğunluğun diktatörlüğü” şeklinde yozlaştırabilir. Son olarak halk, her birinin otonom kararlar alma hakkının mevcut olduğu hür ve eşit bireylerin bir toplamı olarak düşünülebilir. Bu yaklaşım sadece **çoğunlukçuluğun** her şekliyle açıkça çatışmakla kalmaz, aynı zamanda, son tahlilde sadece herkesin üzerinde mutabık olduğu kararların demos’u bağlayabileceğini ifade eder; ki bu da demokratik ilkelerin uygulanmasını ciddi bir biçimde sınırlar.

Halk Nasıl Yönetmeli?

Demokrasi, çoğunlukla “halk tarafından yönetim” ilkesi üzerinde temellendirilir. Bu yaklaşım, halkın kendi kendisini yönettiğini, kendi hayatlarını ve kendi toplumlarının kaderini belirleyen hayati kararların alınmasına katıldığını ima eder. Ancak bu katılım çok çeşitli şekillerde olabilir. Doğrudan demokrasi örneğinde halk katılımı, referandumlar, kitle gösterileri veya hatta interaktif televizyon gibi aygıtlar aracılığıyla, karar verme sürecine doğrudan ve dâimi katılımı gerektirir. Alternatif ve daha genel bir demokratik katılım şekli ise, çoğunlukla temsili demokrasi olarak adlandırılan şeyin de temel özelliğini teşkil eden oy vermedir. Vatandaşlar oy verdiklerinde, kendi hayatlarını belirleyen kararları almaktan çok, kendileri adına bu kararları alacak olan kişileri seçmektedirler. Bununla beraber, oy vermeye demokratik niteliğini kazandıran, seçimin rekabetçi olmasından dolayı, kamuyu “işe yaramazları başımızdan atmaya” muktedir kılması ve böylece siyasetçileri kamusal olarak hesap verebilir duruma getirmesidir.

Ayrıca “halk için yönetim” ilkesi üzerine kurulu demokrasi modelleri de vardır ve bunlar çok sınırlı bir alanda kamusal katılımın doğrudan veya dolaylı herhangi bir türüne müsaade eder. Bunun en garip ve acayip örneği, Mussolini ve Hitler gibi faşist diktatörlerin yönetimi altındaki sözde totaliter demokrasilerde bulunur. Bu tür rejimlerin demokratiklik iddiaları “lider”in ve sadece onun halkın gerçek çıkarlarını ortaya

koyabileceği iddiasına dayanır. Bu yaklaşım, “gerçek demokrasi”nin mutlak diktatörlükle eşitleştirilebileceğini ima eder. Bu tür örneklerde halkın yönetimi, her şeye muktedir bir liderin iradesine itaatin orkestra eşliğindeki resmigeçitler, yürüyüşler ve gösterilerle âyin hâlinde tekrarlanmasından başka bir anlama gelmez. Bu, kimi

Totaliter Demokrasi: Demokrasiyle maskelenmiş, genellikle liderin ideolojik bilgelik tekeli iddiasına dayanan mutlak bir diktatörlük türü.

Odaklanma

Doğrudan Demokrasi ve Temsili Demokrasi

Doğrudan demokrasi (bazen "katılımcı demokrasi" de denir), hükümet işlerinde vatandaşların doğrudan, aracısız ve dâimî katılımlarına dayanır. Böylece, doğrudan demokrasi yöneten ile yönetilen arasındaki, devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımı ortadan kaldırır; bu halkın kendi kendisini yönetmesi sistemidir. Eski Atina'da bu kitle toplantıları yoluyla hükümet şeklinde gerçekleştiriliyordu; en yaygın modern ifadesi ise referandum uygulamasıdır. Doğrudan demokrasinin fazileti şöyle sıralanabilir:

- Demokrasinin tek saf şekli olarak, vatandaşların kendi kaderleri üzerindeki kontrolünü yükseltir.
- Daha iyi haberdar edilmiş ve siyasi bakımdan daha sofistike bir vatandaşlık yaratır ve böylece eğitici bir yönü vardır.
- Kamuyu, kendi kendisine hizmet eden siyasetçilere güvenmek zorunda kalmaksızın, kendi görüş ve çıkarlarını ifade etmeye muktedir kılar.
- İnsanların kendi aldıkları kararları kabul etmelerinin daha muhtemel olması anlamında, yönetime meşruluk sağlar.

Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir şeklidir. Halkın yönetime katılımının her birkaç yılda bir oy vermeyle sınırlandırılmış, seyrek ve kısa olması anlamında sınırlıdır. Kamunun iktidarı kendi eliyle kullanmaması anlamında ise dolaylıdır: kamu sadece kendi adına yönetecek olanları seçmektedir. Bu yönetim şekli, eğer temsilde yönetenler ve yönetilenler arasında güvenilir ve etkili bir bağlantı tesis edilmiş ise demokratiktir. Bu durum bazen seçmen vekâleti fikriyle ifade edilmektedir. Temsili demokrasinin gücü aşağıdakilerden gelir:

- Demokrasinin uygulanabilir bir şeklini sunmaktadır (halkın doğrudan katılımı sadece küçük topluluklarda mümkündür).
- Sıradan vatandaş karar-verme yükünden kurtarır, böylece siyasette işbölümünü mümkün kılar.
- Hükümetin daha iyi eğitilmiş, daha fazla bilgi sahibi ve daha tecrübeli olanların elinde bulunmasına imkân verir.
- Sıradan vatandaşları siyasetle mesafeli tutarak ve böylece onları uzlaşmayı kabul etmeye teşvik ederek ıstıkrarı mümkün kılar.

zaman plebisitçi demokrasi olarak da tasvir edilir. **Totaliter demokrasi** her ne kadar alışılmış demokratik yönetim fikrini karikatürize ettiğini tecrübeyle ispatmış olsa da, "halk tarafından yönetim" (veya halk katılımı) ile "halk için yönetim" (kamu yararı-na yönetim) arasında bir gerilimin mevcut olduğunu göstermiştir. Örneğin temsili demokrasinin savunucuları, siyasete kamusal katılımı oy vermeyle sınırlamayı arzula-mışlardır; çünkü kamunun çoğunluğunun kendi yararına yönetmek için gerekli olan bilgelik, eğitim ve tecrübeden yoksun olduğundan korkmuşlardır.

Halk Yönetiminin Sınırları Nelerdir?

Halkın yönetmesi gerektiğine ve onun nasıl yönetmesi gerektiğine karar verdikten sonra, onun yönetiminin nereye kadar olduğunu da karara bağlamak gerekir. Demokrasinin gerçek alanı nedir? Hangi konularda halkın karar verme hakkı vardır, hangileri bireysel vatandaşlara bırakılmalıdır? Bu tür sorular, birçok bakımdan I. Bölümde tartıştığımız kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiye dâir tartışma-nın yeniden açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Liberal bireycilik temeline dayalı olarak inşa edilen demokrasi modelleri, genellikle dar bir biçimde tanımlayarak, demokrasinin siyasi hayatla sınırlandırılmasını önerirler. Bu yaklaşımdan hareket-le demokrasinin amacı, bazı kamusal katılım süreçleri aracılığıyla, bireylerin kendi faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri ve kendi özel çıkarlarını izleyebilecekleri bir hukukî çerçevenin tesis edilmesidir. Dolayısıyla demokratik çözümler sadece spesifik olarak toplulukla ilgili konular için geçerlidir; başka şartlarda uygulan-

Radikal demokrasi: Adem-i merkezîyetçilik ile katılımı ve siyasi iktidarın mümkün olan en geniş biçimde dağıtılmasını savunan bir demokrasi türü.

Jeremy Bentham (1748-1832)

İngiliz filozof, hukuk reformcusu ve faydacılığın kurucusu. Bentham, beşerî varlıkların rasyonel biçimde kendi çıkarlarını izleyen ve faydalarını maksimize etmeye çalışan yaratıklar oldukları fikrine dayalı bir ahlâk ve felsefe sistemi geliştirdi. Böylece hukuki ve siyasî reformlar için bilimsel bir temel sağladığına inandı. Onun izleyicileri, felsefî radikaller, "en büyük mutluluk" ilkesini kullanarak, 19. Yüzyıl İngilteresi'nde yönetim, hukuk, hükümet ve ekonomi alanında pek çok reform yaptılar. *Laissez-faire* ekonomisinin bir destekçisi olarak Bentham, sonraki hayatında siyasî demokrasinin kararlı bir savunucusu oldu. Faydacı fikriyatını *Hükümet Üzerine Bir Parça (A Fragment on Government, 1776-1948)* ile daha bütünlüklü olarak *Ahlâkın ve Yasama Faaliyetinin İlkeleri (An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, 1789)* adlı eserinde geliştirdi.

diğında, demokrasi özgürlüğe tecavüze yol açacaktır. Yaygın olarak bu demokrasi korkusu, doğrudan veya katılımcı demokrasi biçimlerinin reddinde ifadesini bulur.

Bununla beraber, örneğin sosyalistler ve radikal demokratları gibi, genellikle alternatif bir demokrasi görüşü de geliştirilmiştir. **Radikal demokraside**, demokrasi sâdece bireylerin kendi işlerine gidebilecekleri bir çerçevenin tesisinin bir aracı olarak görülmez; daha ziyâde, sosyal varoluşun bütün alanlarına uygulanabilir genel bir ilke olarak alınır. İnsanların, kendi hayatlarını etkileyen her türlü karara katılma temel hakkına sâhip oldukları kabul edilir; demokrasi de basitçe, bunu yapmayı mümkün kılan kolektif bir süreçten ibarettir. Bu yaklaşım, refahın kamusallaştırılmasına ve işçilerin kendi kendilerini yönetmelerinin sağlanmasına ilişkin sosyalist taleplerde belirginleşmektedir ve bunlardan ikisi de iktisadî hayatın demokratikleştirilmesinin yolları olarak görülür. Bu yüzden sosyalistler, sâdece siyasî demokrasiyi desteklemek yerine, "sosyal demokrasi"yi veya "endüstriyel demokrasi"yi talep ederler. Benzer bir şekilde feministler de, ev içi veya özel alanda alınan kararlara herkesin katılma hakkı anlamında, aile hayatının demokratikleştirilmesini talep ederler. Bu yaklaşımda demokrasi, özgürlüğün düşmanı değil dostu olarak görülür. Baskı ve sömürü, ancak bu ilkeler gözardı edildiğinde ortaya çıkabilir.

Demokrasi Modelleri

Demokrasi sıklıkla tek anlamlı ve müphem olmayan bir kavram olarak ele alınır. Genellikle Batı toplumlarının çoğunda demokrasiye (genel oya dayalı düzenli ve rekabetçi seçimlerin yapıldığı bir sistem) ilişkin olan, demokrasinin tek veya tek meşru şekli olarak kabul edilmektedir. Bazen de bu demokrasi anlayışı, ona eklenen "liberal" sıfatıyla nitelenerek, "liberal demokrasi" olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber realitede, halk yönetimine ilişkin olarak her birinin kendi versiyonunu sunduğu, bir dizi rakip demokrasi teorisi veya modeli vardır. Bu durum sâdece demokratik şekil ve mekanizmaların çeşitliliğini göstermekle kalmaz; aynı zamanda ve ondan da önemlisi, demokratik yönetimi haklılaştırmaya yarayan çok

farklı zeminlerin de mevcut olduğunu gösterir. Liberal demokrasi kavramının kendisi dahi, demokrasinin nasıl organize edileceği konusunda birbiriyle rekabet eden liberal görüşlerin varlığını göz

önüne aldığımızda, yanıltıcı bir kavramdır. Bu çerçevede, birbirine tezat teşkil eden dört demokrasi modeli teşhis edilebilir:

- klâsik demokrasi
- koruyucu demokrasi
- gelişmeci demokrasi
- halk demokrasisi

Klâsik Demokrasi

Klâsik demokrasi modeli, Eski Yunan polisine veya şehirdevletine ve özellikle de Yunan şehirdevletlerinin en büyük ve en güçlü olanı Atina'daki yönetim sistemine dayanmaktadır. M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllar'da Atina'da işleyen doğrudan demokrasi modeli, genellikle halkın yönetime katılmasının tek saf ve ideal sistemi olarak tasvir edilir. Bununla beraber, bu model her ne kadar Rousseau ve Marx gibi sonraki dönem düşünürleri üzerinde kayda değer bir etkiye bulunmuşsa da, doğrudan yönetimin çok özel bir şekli olarak gelişen Atina demokrasisinin modern dünyada ancak çok sınırlı bir uygulanma imkânı mevcuttur. Atina demokrasisi kitle toplandı yoluyla yönetim anlamına geliyordu. Belli başlı tüm kararlar, bütün vatandaşların üye olduğu Meclis veya Ecclesia tarafından alınıyordu. Bu meclis senede en azından 40 defa toplanıyordu. Tam zamanlı olarak çalışacak kamu görevlilerine ihtiyaç duyulduğunda, bütün vatandaşları temsil eden küçük bir örnek olmaları için bu görevliler kur'a usûlüyle veya dönüşümlü olarak seçiliyorlardı ve mümkün olan en geniş katılımın sağlanabilmesi için görev dönemleri kısa tutuluyordu. Meclis'in yürütme veya idare komitesi olarak faaliyet gösteren ve 500 vatandaştan oluşan bir Konsey vardı ve 50 kişilik bir Komite de bu Konseye teklifler hazırlardı. Komite Başkanlığı görevi sâdece bir günlüktü ve hiçbir Atina'lı bu onura hayatında bir defadan fazla kavuşamıyordu. Bunun tek istisnası, çalışma ve tecrübeye duyulan ihtiyaçtan dolayı, diğer kamu görevlilerinden farklı olarak on generalin yeniden seçilmesinin mümkün olması durumuydu.

Atina demokrasisini bu kadar dikkate değer kılan özelliği, onun vatandaşlarının siyasi aktivite düzeyleriydi. Vatandaşlar sâdece Meclis'in düzenli olarak gerçekleştiren oturumlarına katılmakla kalmıyorlar, geniş topluluklar hâlinde kamu görevlerinin ve karar verme sürecinin sorumluluklarını üstlenmeye hazır görünüyorlardı. Bu demokrasi şeklinin en etkili çağdaş eleştiricisi, filozof Platon'du. Platon, halk kitlelerinin kendi adlarına kendilerini dirayetli bir şekilde yönetmeleri için ne yeterli bilgiye ve ne de gerekli tecrübeye sâhip oldukları fikrinden hareketle siyasi eşitlik fikrine saldırdı. Onun Devlet'inde geliştirdiği çözüm, yönetimin bir bilge krallar, yani Koruyucular sınıfının elinde olmasıydı ve onların yönetimi bir tür aydınlanmış diktatörlük anlamını taşıyacaktı. Bununla beraber Atina demokrasisinin en büyük eksikliği,

Kavramlar

Plebisitçi demokrasi

Plebisitçi demokrasi yönetenler ve yönetilenler arasında plebisit (veya referandum) gibi doğrudan bağlantı aracılığıyla işleyen demokratik yönetimin bir şekli. Bu yöntem, kamunun siyasi meselelerde görüşlerini doğrudan ifade etmesini mümkün kılar. Ancak, bu tür demokrasi sıklıkla eleştirilir; çünkü eleştirenlere göre demagogluğa (kitleleri hitabetle manipüle eden, onların önyargılarına ve ihtiraslarına seslenen siyasi liderler tarafından yönetim) imkân veren bir yönü vardır. Bu tür demokrasi, diktatörlüğe popülist bir cila veren kitle şaşaklığı sisteminden çok da fazla bir şey getirmez. Bununla beraber, plebisitçi demokrasi ile temsili demokrasiyi takviye etmek için referandumun kullanımı arasında bir ayırım da yapılmalıdır.

onun ancak halk kitlelerini siyasî faaliyetten dışlayarak işleyebileceği gerçeği idi. Katılım, 20 yaş üzeri Atina doğumlu erkek vatandaşlarla sınırlıydı. Köleler (ki nüfusun çoğunluğunu oluşturuyorlardı), kadınlar ve yabancıların herhangi bir siyasî hakları yoktu. Aslında Atinalı vatandaşların kendi hayatlarını siyasete böylesine fazla adanabilmeleri, tamamen köleleri sayesinde onların zahmetli işlerle uğraşmak zorunda kalmaktan kurtulmuş olmalarından ve kadınların özel alana hapsedilmesi sayesinde onların ev içi sorumluluklar da yüklenmemelerinden kaynaklanıyordu. Bu anlamda, Atina polis'i gerçekte demokratik idealin tam zıddı olarak da görülebilir. Bununla beraber, siyasî hayata doğrudan ve sürekli halk katılımına ilişkin klâsik model, dünyanın çeşitli kısımlarında, özellikle New England'daki (ABD) kasaba toplantılarında ve küçük İsviçre kantonlarındaki müşterek meclislerde canlılığını korumuştur. Bu tür katılım biçimleri aynı zamanda, özellikle de anayasal konularda referandumların daha geniş bir şekilde kullanımı ve halk panelleri ile elektronik demokrasi gibi demokrasideki yeni tecrübeler için de bir temel oluşturmuştur.

Koruyucu Demokrasi

Onyedinci ve 18. Yüzyıl'da demokratik idealler yeniden canlandığında, Eski Yunan'ın klâsik demokrasisinden çok farklı bir biçimde belirmiştir. Demokrasi, halkın siyasete katılmasını sağlayan bir mekanizma olarak daha az algılanmaya başlandı ve daha çok vatandaşların kendilerini hükümetin tecavüzünden koruyabildikleri bir mekanizma, yani koruyucu demokrasi anlamında kabûl edildi. Bu yaklaşım özellikle, temel kaygıları her şeyden önce bireysel özgürlüğe mümkün olan en geniş alanı yaratmak olan erken dönem liberal düşünürlerince savunuldu. Bireyi her şeye kadir hükümetten koruma arzusu, Aristoteles'in Platon'a verdiği ve tüm demokratik duyarlılıkların belki de en erken formu olan şu cevapta ifadesini buldu: "quis custodiet costodes?" ("Bekçileri kim bekleyecek?" / "Koruyuculardan kim koruyacak?").

Denetlenmeyen iktidardan duyulan aynı kaygıyı, 17. Yüzyıl'da, oy verme hakkının **doğal haklara**, özellikle de mülkiyet hakkına dayandığını ileri süren John Locke da dile getirmiştir. Eğer hükümet vergiler aracılığıyla mülkiyete el koyma gücüne sâhip olursa, vatandaşların da vergi koyma işini denetleyecek bir organ (yani yasama organı) oluşturmaya yetkisi olmalıydı. Diğer bir ifadeyle demokrasi, temsili bir meclis aracılığıyla işleyen "rıza dayalı yönetim" sistemi anlamına geliyordu. Bununla beraber, modern standartlara göre düşünülecek olursa, sâdece mülk sâhiplerinin oy kullanması gerektiğine, çünkü sâdece onların hükümet tarafından ihlâl edilebilecek doğal haklara sâhip olduğuna inanması bakımından, Locke'un kendisi bir demokrat değildi. Daha radikal bir genel oy fikri, 18. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren Jeremy Bentham ve James Mill (1773-1836) gibi faydacı teorisyenler tarafından geliştirildi. Demokrasi

lehine faydacı argüman, aynı zamanda bireysel çıkarların korunması ve geliştirilmesi ihtiyacına da dayanıyordu. Bentham, bütün bireyler haz aradığından ve acıdan kaçındığından dolayı, evrensel oy hakkının (ki o günlerde bu erkeklerin oy kullanması demekti)

Doğal haklar: İnsan için temel ve dolayısıyla devredilemez (vazgeçilemez) olan Tanrı-vergisi haklardır.

“en büyük sayıdaki insan topluluğu için en büyük mutluluğu” sağlamanın tek yolu olduğuna inanıyordu.

Bununla beraber, demokrasiyi koruyucu temelde haklılaştırmak, demokratik yönetim adına sâdece sınırlı bir onaylamayı ifade eder. Kısacası, koruyucu demokrasi demokrasinin dolaylı ve sınırlı bir şeklinden başka bir şey değildir. Yönetilenlerin **rızası**, uygulamada düzenli ve rekabetçi seçimlerdeki oyla sağlanır. Böylece yönetenlerin hesaba çekilebilirliği sağlanmış olur. Siyasî eşitlik de dar bir teknik anlamda, eşit oy hakkı olarak anlaşılır. Dahası bu sistem, her şeyden önce hükümetin uygulamalarını denetlemeyi sağlayan formel ve informal kurallar bütünü çerçevesinde işleyen bir anayasal demokrasi sistemidir. Eğer oy hakkı bireysel özgürlüğü savunmanın bir aracı ise, özgürlük de ayrı bir yasama, yürütme ve yargı mekanizması oluşturma yoluyla sağlanmış kuvvetler ayrılığı ve ifade özgürlüğü, hareket özgürlüğü ve keyfi tutuklamadan masun olma özgürlüğü çerçevesinde garanti altına alınmalıdır. Son olarak koruyucu demokrasi, vatandaşlara, kendi hayatlarını kendi tercih ettikleri şekilde yaşayabilmeleri için mümkün olan en geniş alanı açmayı amaçlar. Bu bakımdan *laissez-faire* kapitalizmiyle ve bireylerin ekonomik ve sosyal durumlarından bütünüyle kendilerinin sorumlu oldukları inancıyla uyumludur. Dolayısıyla koruyucu demokrasi özellikle klâsik liberaller tarafından ve modern siyasette de Yeni Sağ savunucuları tarafından benimsenmiştir.

Gelişmeci Demokrasi

Erken dönem demokrasi teorisi bireysel haklar ve çıkarları koruma ihtiyacı üzerinde odaklanmışsa da, daha sonra alternatif bir ilgi alanına, bireyin ve topluluğun gelişimi konusuna odaklanmıştır. Bu durum, genel olarak gelişmeci demokrasi sistemleri olarak ifade edilen pek çok yeni demokratik yönetim modellerini ortaya çıkarmıştır. Bu tür modellerden en yeni ve en radikal olanı JeanJacques Rousseau tarafından geliştirilmiştir. Rousseau’nun fikirleri, birçok bakımdan dönemin egemen liberal demokrasi kavrayışından bir ayrılığı ifade etmiş ve Marksist ve anarşist gelenekler üzerinde olduğu kadar, sonraki dönemlerde Yeni Sol üzerinde de etkide bulunmuştur. Rousseau’ya göre demokrasi nihâi olarak, insanların onun aracılığıyla özgürlüğe veya “bir yasaya itaat eden, kendisine itaat etmiş olur” ifadesinde somutlaşan anlamda özerkliğe ulaşabilmelerinin bir aracıdır. Diğer bir ifadeyle, vatandaşlar ancak içinde yaşadıkları topluluğun hayatının şekillendirilmesine doğrudan ve sürekli katılmaları hâlinde “özgür”dürler. Bu yaklaşım, alışılmış seçimli demokrasi anlayışının çok ötesine geçmekte ve doğrudan demokrasiye ilişkin daha radikal bir idealin desteklenmesini ifade etmektedir. Aslında Rousseau, İngiltere’de yapılan seçim uygulamasının şiddetli bir eleştiricisiydi ve Sosyal Sözleşme’sinde ([1762] 1913) şöyle diyordu:

İngiliz halkı kendisini hür zannediyor, oysa bu çok ciddi bir hata; onlar sâdece parlamentonun üyelerini seçerken özgürdürler; onlar seçilir seçilmez, halk köleleştirilmiş demektir; ve bu da bu

Rıza: Onay veya müsaade; siyasette genellikle yönetilenler ve yönetenler arasındaki mutabakat.

Genel irade: Kolektif bütünün gerçek çıkarları, ortak iyiye eşdeğer olan; kişiler bencilce davranmadığında sağlanan bütünün iradesi.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Cenevre doğumlu siyaset ve ahlak felsefecisi ve belki de Fransız Devrimi'nin başlıca entelektüel ilham kaynağı/ etkileyicisi. Rousseau tamamen kendi kendisini yetiştirmiş birisiydi. 1742'de Paris'e taşındı ve Fransız Aydınlanması'nın önde gelen isimleriyle özellikle de Diderot'la samimiyet kurdu. Onun eğitimden sanata, bilime, edebiyata ve felsefeye kadar geniş bir alanda kaleme aldığı eserleri "doğal insan"ların iyiliğine ve "sosyal insan"ların kötülüğüne derin bir inancı yansıtmaktadır. Rousseau siyasi fikriyatı *Emile veya Eğitim Üzerine (Emile ou De l'éducation, 1762)*'de ve radikal türden bir demokrasinin savunuculuğunu yaptığı ve liberaleri, sosyalistleri, Marksistleri ve bazılarının iddia edebilecekleri gibi faşist düşüncüyü etkileyen *Sosyal Sözleşme (Du contrat social ou Principes du droit politique, 1762, 1913)* adlı eserinde özetlemiştir. Otobiyografik eseri *İtiraflar (Les Confessions, 1770)*'da hayatını kayda değer bir açık sözlülükle ve zayıflıklarını açığa vurmaya duyduğu istekle tetkik etmektedir.

hiçbir şey demektir. İngiliz halkı sâhip olduğu kısa bir özgürlük ânını, onu kaybetmeyi hak edecek şekilde kullanmaktadır.

Rousseau'nun modeline yeni olma niteliği veren, onun özgürlüğün nihâi olarak genel iradeye itaat anlamına geldiğine ilişkin ısrarıydı. Rousseau, "özel" veya bencil iradenin tam karşısı olarak genel iradenin, her bir vatandaşın "doğru" iradesi olduğuna inanıyordu. **Genel iradeye** itaat ettiklerinde, vatandaşlar kendi "hakiki" doğalarına itaat etmekten başka bir şey yapmamaktadırlar ve bu anlamda genel ira-

de, bireyler diğerkâm bir şekilde davrandıklarında gerçekleşecek olan iradeyi ifade etmektedir. Rousseau'nun yaklaşımında, bu tür bir radikal gelişmeci demokrasi sistemi sâdece siyasi eşitliği değil, aynı zamanda nispeten yüksek düzeyde bir siyasi eşitliği de gerektirir. Her ne kadar ortak mülkiyetin bir savunucusu değilse de, Rousseau "hiçbir vatandaş diğerini satın alacak kadar zengin olmamalı, hiçbir vatandaş da kendisini satmaya zorlanacak kadar fakir olmamalı" diyordu ((1762) 1913:96).

Rousseau'nun teorileri, 1960'larda ve 1970'lerde yeni sol düşüncülerce savunulan katılımcı demokrasiye ilişkin modern düşüncenin şekillenmesine katkıda bulundu. Bu yaklaşım, her vatandaşın kendi hayatını şekillendiren kararlara katılarak kendi kendisini geliştirebileceği bir toplumun, yani "katılımcı toplum"un faziletlerine övgüyü ifade etmektedir. Bu hedefe toplumun bütün anahtar kurumlarında açıklık, hesaba çekilebilirlik ve adem-i merkezîyetçilik aracılığıyla ulaşılabilir. Bu anahtar kurumlar ise siyasi partiler, çıkar grupları ve yasa yapıcı organlar gibi "siyasi" kurumları olduğu kadar, aileyi, işyerini ve yerel toplulukları da kapsamaktadır. Bu modelin merkezinde ise "grassroots demokrasi" fikri, yani siyasi iktidarın mümkün olan en düşük düzeyde uygulanması inancı vardır. Ancak Rousseau'nun teorileri de, vatandaşların "hakiki" iradeleri ile "hissedilen" veya sübjektif iradeleri ayırımına dayanmakla eleştirilmiştir. Rousseau'nun bu teorisinin tehlikesi şudur: eğer genel irade basit bir şekilde vatandaşlara ne istediklerinin sorulması yoluyla tanımla-

Kavramlar

Parlamenter demokrasi

Parlamenter demokrasi halk tarafından seçilmiş olan ve yönetenler ile yönetilenler arasında detaylı bir ilişki kuran müzakereci bir meclis aracılığıyla faaliyet gösteren demokratik yönetimin bir türüdür. Bu anlamda demokrasi, esas olarak, sorumlu ve temsil bir yönetim anlamına gelmektedir. Bu çerçevede parlamenter demokrasi, elit yönetimine karşı halk katılımını dengeler; hükümet halka karşı değil ama halkın seçtiği temsilcilere karşı doğrudan hesap verir bir konumdadır. Bu tür bir sistemin çekiciliği, temsilcilerin eğitilmiş olmaları ile müzakere ve tartışma fırsatı bulmaları sayesinde, vatandaşların çıkarlarını onlardan daha iyi tanımlayabileceklerine ilişkin varsayımdan kaynaklanmaktadır. J. S Mill ve Burke'un dile getirdiği gibi klâsik şekliyle parlamenten demokrasi, parlamentelerin onları seçenler adına kendilerinin düşünüp karar vermesini gerektirir. Bununla beraber modern parti siyaseti, parlamenten demokrasi fikriyle vesayetçi demokrasiyi birleştirmiştir.

namayacaksa (çünkü bu teoriye göre vatandaşlar bencillikten dolayı körleşmiş olabilirler), genel iradenin yukarıdan, belki de toplumun “hakiki” çıkarlarını uygulama iddiasındaki bir diktatör tarafından tanımlanması için bir zemin var demektir.

Müzakereci Demokrasi: Kamu çıkarını tanımlamak için düşünce ve tartışmaya duyulan ihtiyacı vurgulayan demokrasi türü.

Rousseau, kimi zaman totaliter demokrasi adı verilen şeyin mimarı olarak görülmektedir (Talmon, 1952). Ancak, gelişmeci demokrasinin temsili hükümetin liberal modeliyle uyumlu olan daha ılımlı bir modeli geliştirilmiştir. Bu gelişmeci demokrasi görüşü kaynağını John Stuart Mill'in yazılarında bulur. Mill'e göre demokrasinin merkezî fazileti, bireysel kapasitelerin “en yüksek ve en âhenkli” gelişimini teşvik etmesidir. Vatandaşlar siyasi hayata katılarak anlayışlarını zenginleştirir, duyarlılıklarını güçlendirir ve kişisel gelişimlerini daha yüksek düzeyine ulaşırlar. Kısacası demokrasi temelde bir eğitim tecrübesidir. Sonuç olarak Mill, oy verme hakkının okuryazar olmayanlar dâhil herkesi içine alacak kadar genişletilmesi gerektiğini ileri sürerek, siyasi katılımın genişletilmesini önermiştir. Bu süreçte Mill, zamanına göre radikal bir şekilde, oy verme hakkının kadınlara kadar genişletilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna ilâve olarak, güçlü ve bağımsız yerel otoriteleri bunun kamu görevi yapmaya imkân veren fırsatları genişletebileceği inancından hareketle savunmuştur.

Diğer yandan Mill, tüm liberallerle aynı paralelde, demokrasinin tehlikesinden de haberdardı. Aslında Mill'in görüşleri, şekli siyasi eşitliği reddetmesi bakımından, ana akım liberal düşünceden ayrılıyordu. Platon'u izleyen Mill, bütün siyasi fikirlerin eşit olmadığına inandı. Bunun sonucu olarak Mill, çoklu bir oy verme sistemi önerdi. Buna göre vasıfsız işçiler tek bir oya, vasıflı işçiler iki oya, yetmiş kişilər ve donanımlı meslek mensupları beş veya altı oya sâhip olacaktı. Bununla beraber, onun demokrasi karşısındaki başlıca çekincesi, Alexis de Tocqueville'in meşhur tanımıyla “çoğunluğun tiranlığı”ndan duyulan liberal korkuya dayanıyordu. Diğer bir ifadeyle, demokrasi her zaman bireysel özgürlüklerin ve azınlık haklarının halk adına tahrip edilmesi tehlikesini içerir. Bu bağlamda Mill'in daha özel bir endişesi, demokrasinin, insanların çoğunluğun iradesini kabûl etmeyi, böylece yeknesaklığı ve kör bir konformizmi kolaylaştırarak, müzakerenin, eleştirinin ve genel olarak entelektüel hayatın kökünü kazıyabileceğiydi. Çok basit bir ifadeyle, çoğunluk her zaman haklı değildir; ve hikmetli bir fikir basit bir el kaldırıp oy vermeyle belirlenemez. Bu yüzden Mill'in fikirleri **müzakereci demokrasi** veya parlamenter demokrasi fikrini destekliyordu.

Halk Demokrasisi

“Halk demokrasisi” kavramı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet modeli şeklinde yaygınlaşan ortodoks komünist rejimlerden gelmektedir. Ancak burada kullanılan anlamıyla, genel olarak Marksist geleneğin ürettiği çeşitli demokrasi modellerini ifade etmektedir. Kendi içlerinde farklılaşmalarına rağmen bu modeller, liberal demokratik modellerle açık bir karşıtlık arzeder. Marksistler liberal veya parlamen-

ter demokrasiyi, “burjuva” veya “kapitalist” demokrasi olarak görerek reddetme eğilimindedirler. Bununla beraber Marksistler, açık egaliteryen (eşitlikçi) imaları dolayısıyla demokrasi kavramı veya ideali tarafından da cezbedilmişlerdir. Bu kavram özellikle, eşitliği sâdece zâhiren sağlayan “siyasî” demokrasinin aksine, zenginliğe ortaklaşa sâhip olma (oririnal anlamıyla “sosyal demokrasi”) yoluyla sosyal eşitlik hedefine ulaşmayı ifade etmektedir.

Marx, kapitalizmin yıkılmasının gerçek demokrasinin yeşerebilmesini mümkün kılan bir tetikleme olabileceğine inanıyordu. Onun görüşüne göre, bütünüyle komünist bir toplum, ancak “proletaryanın devrimci diktatörlüğü”yle vasıflanabilecek bir geçici dönemden sonra gerçekleşebilirdi. Sonuçta “burjuva” demokrasisi sisteminin yerini, ondan çok farklı olan “proleter demokrasi” sistemi alacaktı. Marx her ne kadar bu geçici dönemde toplumun nasıl örgütleneceğini ayrıntılı olarak açıklamayı reddettiye de, arzuladığı şeklin kabaca ne olduğunu, onun kısa süre yaşayan ve doğrudan demokrasiye yakın bir tecrübe olan 1871 Paris Komününe duyduğu hayranlıktan çıkarabiliriz. Marx, sınıf çelişkisinin sönmesi ve bütünüyle komünist bir toplumun hayata geçmesiyle, proleter devletin de “sönümleneceğini” öngörmüştür. Bu, yalnız hükümete, kanunlara ve hatta siyasete duyulan ihtiyacı sona erdirmiş olmayacak, aynı zamanda demokrasiyi de gereksiz hâle getirebilecektir.

Ancak 20. Yüzyıl’da komünist devletlerde geliştirilen bu demokrasi şekli, sâhip olduğu anlamı Marx’tan ziyâde V. I. Lenin’in fikirlerine borçludur. Her ne kadar Lenin’in 1917’deki sloganı “bütün iktidar Sovyetlere” (yani, işçilerin, askerlerin ve denizcilerin konseylerine) komün demokrasisi fikrini canlı tutmuşsa da, gerçekte iktidar Sovyet Rusya’da kısa sürede Bolşevik Parti’nin (daha sonraki ismiyle Komünist Parti’nin) eline geçmiştir. Lenin’in yaklaşımına göre bu parti, “işçi sınıfının öncüsü” olmaktan başka bir şey değildi. Marksizmle teçhiz edilmiş olan bu parti, proletaryanın gerçek çıkarlarını bilmeye ve böylece ona devrimci potansiyelini gerçekleştirmesi için rehberlik etmeye muktedir olduğunu iddia ediyordu. Bu teori, SSCB’de “Leninist demokrasi”nin köşe taşı oldu ve diğer tüm Ortodoks komünist rejimler tarafından Marksizm-Leninizmin merkezi özelliklerinden biri olarak kabûl edildi. Ancak bu modelin zayıflığı, Lenin’in Komünist Parti iktidarını (ve özellikle de onun liderlerini) denetleyecek, onu proleter sınıfa karşı duyarlı ve hesaba çekilebilir kılmayı sağlayacak herhangi bir mekanizma oluşturmakta başarısız olmasıydı. Yeniden Aristoteles’in ifadeleriyle söylenecek olursa “Komünist Partiyi kim bekleyecekti?”.

Uygulamada Demokrasi: Farklı Görüşler

En arzuya şayan demokrasinin hangisi olduğu konusundaki ihtilâf devam etse de, günümüzdeki tartışmaların çoğu, demokrasinin pratikte nasıl işlediği “demokratikleşme”nin ne olduğu konularının etrafında gerçekleştirilmektedir. Bu durum, genellikle liberal demokrasi olarak adlandırılan belirli bir demokrasi modelinin geniş, hatta dünya ça-

Vladimir İlyiç Lenin (1870-1924)

Rus Marksist teorisyen ve aktif devrimci. Lenin, Bolşeviklerin lideri olarak 1917 Rus Bolşevik Devrimi'nin baş yöneticisiydi ve SSCB'nin ilk lideri oldu. Onun Marksizme katkısı, *Ne Yapmalı?*'da (Чмо делать?, [1902] 1968) tasarısını oluşturduğu devrimci veya öncü parti, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*'nda (Имперализм, как Высшая Стадия Капитализма, Петроград: Жизнь и Знание, 1916] 1970) tanımladığı iktisadî bir olgu olarak sömürgecilik analizi ve *Devlet ve Devrim*'de geliştirdiği "sosyalizmin isyancı yolu"na sıkı bağlılığıydı. Lenin'in itibarı kaçınılmaz bir şekilde Sovyet tarihinin sonraki akışına bağlıydı; bazıları tarafından Stalinist zulmün babası olarak görüldü, ama diğer bazılarına göre bürokrasinin eleştiricisi ve tartışma ve müzakerenin savunucusuydu.

pında bir kabul gördüğünü ifade etmektedir. Bu geniş kategori içinde birbiriyle rekabet eden eğilimler mevcut olmakla beraber, yine de bazı temel özellikler şöyle sıralanabilir :

- Liberal demokrasi, siyasî makamların resmî siyasî eşitlik temelinde düzenli olarak gerçekleştirilen seçimlerdeki başarıyla kazanıldığı, dolaylı ve temsili bir demokrasi şeklindedir.
- Liberal demokrasi rekabete ve seçim tercihine dayanır. Bu, siyasî çoğulculuk, birbiriyle mücadele hâlindeki inançlara geniş bir hoşgörü ve birbiriyle çatışan sosyal felsefeler, rakip siyasî hareketler ve partilerin varlığı çerçevesinde ulaşılabilecek bir hedeftir.
- Liberal demokraside devlet ile sivil toplum arasında açık bir ayrım vardır. Bu ayrım, özerk grup ve çıkarların ve piyasa sisteminin veya iktisadî hayatın kapitalist örgütlenmesi yoluyla korunur.

Bununla beraber, liberal demokrasinin anlamı ve önemi konusunda kayda değer bir fikir ayrılığı da mevcuttur. Örneğin, liberal demokrasi siyasî iktidarın gerçek ve sağlıklı bir dağıtımını sağlayabilir mi? Demokratik süreç gerçekten de uzun dönemli çıkarları geliştirebilir mi, yoksa kendi kendisini yıkan bir süreç midir? Siyasî eşitlik iktisadî eşitsizlikle bir arada yaşayabilir mi? Kısacası bu demokrasi şekli, farklı teorisyenler tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu yorumlar arasında en önemlileri şunlardır:

- çoğulculuk (plüralizm)
- seçkincilik (elitizm)
- korporatizm
- Yeni Sağ
- Marksizm

Çoğulcu (Plüralist) Yaklaşım

Plüralist fikirler, erken dönem liberal siyaset felsefecilerine, özellikle de Locke ve Montesquieu'nun fikirlerine kadar geriye gider. Bununla beraber plüralist fikirlerin ilk sistematik gelişimi James Madison'un *Federalist Külliyyat*'a (Hamilton, Jay

ve Madison, [1787-89] 1961) yaptığı katkılarda bulunur. Amerika'nın gevşek bir devletler konfederasyonundan federal bir ABD'ye dönüşümünü değerlendiren Madison'un başlıca korkusu "hizipler sorunu"ydı. Liberallerin pek çoğuyla aynı doğrultuda olarak Madison, denetlenmeyen demokratik bir yönetimin kolaylıkla çoğunlukçuluğa (majoriteryanizm), bireysel hakların ezilmesine ve halk adına mülkiyete el konmasına götürebileceğini düşünüyordu. Ancak Madison'un çalışmasını önemli kulan, toplumdaki çıkarların ve grupların çokluğuna ilişkin vurgusu ve bu tür grupların her birinin siyasî taleplerini ifade imkânına sâhip olmaması durumunda, düzen ve istikrarın mümkün olamayacağı konusundaki ısrarıdır. Bu nedenle Madison, kuvvetler ayrılığına, çift-meclisliliğe ve federalizme dayanan, böylelikle de rakip grup ve çıkarlara çeşitli giriş noktaları sunan, bölünmüş bir hükümet sistemi önermiştir. Çoklu bir azınlık yönetimiyle sonuçlanan bu sistem, genellikle "Madisoncu demokrasi" olarak adlandırılmaktadır. Bu sistem, toplumdaki farklılığın ve çokluluğun varlığını tanıdığından ve bu tür bir çokluluk hâlini istenir gördüğünden dolayı, Madison'un modeli plüralist ilkelerin ilk gelişmiş ifadesidir.

Plüralist teorisinin en etkili modern tamamlayıcısı Robert Dahl'dır. *Kim Yönetiyor? Bir Amerikan Şehrinde Demokrasi ve İktidar* (*Who Governs?: Democracy and Power in an American City*, 1961) adlı eserinde anlattığı gibi, Dahl New Haven'da (Connecticut, ABD) iktidarın dağılımına ilişkin ampirik bir çalışma yaptı. Vardığı sonuç şuydu: Siyasî bakımdan imtiyazlı ve iktisadî bakımdan güçlü olanlar, sıradan vatandaşlardan daha fazla iktidar sâhibi olsalar da, hiçbir yönetici veya sürekli elit, siyasî sürece tek başına hâkim olacak güçte değildi. Onun vardığı sonuç, "New Haven'ın demokratik bir sistemin ... bir örneği" olduğuydu. Dahl, modern demokratik sistemin, Eski Yunan'ın klâsik demokrasilerinden belirgin bir şekilde farklı olduğunu kabul etti.

Charles Lindblom ile beraber, çokluk tarafından yönetim anlamında olan ve bunu bütün vatandaşların yönetiminden ayıran bir kavram olarak "poliarşi" kavramını üretti. Bu tür bir plüralist sistemin anahtar özellikleri, seçim zamanlarında partiler arası rekabetin mevcudiyeti, çıkar ve baskı gruplarının kendi görüşlerini serbestçe ifade edebilmeleri, yönetenler ile yönetilenler arasında güvenilir bir bağlantının tesis edilmesi ve ikisi arasında bir iletişim kanalının yaratılmış olmasıdır. Her ne kadar bu sistem, halkın kendi kendisini yönetmesi idealinin biraz uzağına düşüyorsa da, savunucuları onu demokratik olarak niteleyebilmek için gerekli olan, halk tarafından hesaba çekilebilirlik ve halkın tutumunu yansıtabilme şartlarını yeterli düzeyde sağladığını ileri sürerler.

Bununla beraber, plüralizm ile demokrasi arasındaki ilişki sağlam olmayabilir. Örneğin Madison'cu sistemin amaçlarından biri de, muhtemelen, mülkiyeti koruma ümidiyle demokrasiyi sınırlandırmaktı. Diğer bir ifadeyle, çoklu azınlıklar [çok sayıdaki

Kavramlar

Plüralizm (Çoğulculuk)

Plüralizm kavramı, birisi dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamda kullanılır. Geniş anlamda plüralizm farklılığa ve çokluğa (pek çok şeyin mevcut olmasına) duyulan bir inanç ya da bağlılıktır. Tanımlayıcı bir kavram olarak plüralizm partilerin rekabetinin (siyasî plüralizm), etik değerlerin çokluluğunu (ahlakî plüralizm) veya kültürel normların seçilirdiğini (kültürel plüralizm) ifade etmek için kullanılmaktadır. Normatif bir kavram olarak, farklılığın sağlıklı ve arzuya şayan bir durum olduğunu, genellikle bireysel özgürlüğün korunduğu ve tartışmayı, fikir geliştirmeyi ve anlamayı teşvik ettiğini ileri sürer. Daha dar anlamda plüralizm, siyasî iktidarın dağılımının teorisidir. İktidarı elit veya yönetici bir sınıfın elinde yoğunlaşmasının yerine, toplumda geniş ve eşit bir biçimde dağıtılmasını öngörür. Bu anlamda plüralizm, bireylerin genellikle üyesi oldukları örgütlü gruplar aracılığıyla temsil edildikleri ve bu türden tüm grupların siyasî sürece dâhil oldukları genellikle "grup siyaseti"nin bir teorisi olarak görülür.

küçük grupların oluşturduğu bir bütün anlamında, çev.] tarafından gerçekleştirilen bir yönetim sistemi, çoğunluğun (mülksüz kitlelerin) siyasî iktidarı kullanmalarını önlemenin basit bir aracı da olabilir. Buna ilâve bir problem ise “çoğulcu durgunluk” olarak isimlendirilebilecek bir tehlikenin söz konusu olmasıdır. Bu durum, örgütlü grupların ve onların ekonomik çıkarlarının hükümetin aşırı yüklenmesi sorunuyla sonuçlanan bir kilitlenme durumu yaratmasıyla ortaya çıkar. Böyle bir durumda, plüralist bir sistem kolaylıkla yönetilemez hâle gelebilir. Son olarak Dahl’ın *İktisadi Demokrasiye Giriş* (1985) gibi son dönem çalışmalarında teşhis ettiği sorunlar da mevcuttur. Dahl’a göre, özellikle iktisadi kaynaklara eşitsiz sâhip olma, siyasî gücün bir azınlığın elinde toplanmasına ve çoğunluğun bundan mahrum kalmasına götürür. Bu yaklaşım çizgisi, plüralist demokrasinin klâsik Marksist eleştirisiyle paralel olup, neo-plüralizmin yükselişini de beraberinde getirir.

Elitist Yaklaşım

Elitizm demokrasi ve sosyalizm gibi egaliteryen (eşitlikçi) fikirlerin bir eleştirisi olarak gelişmiştir. Bu yaklaşım toplumsal varoluşun ya kaçınılmaz ve arzu edilir bir boyutu olarak, ya da müessif ama tedavi edilebilir bir boyutu olarak, elit yönetimi gerçeğine dikkat çeker. Vilfredo Pareto (1876-1936) Gaetano Mosca (1857-1941) ve Robert Michels gibi klâsik elitistler daha çok ilk boyuta yakın olurlar. Onlara göre demokrasi çılgınca bir aldanıştan başka bir şey değildir; çünkü siyasî güç her zaman ayrıcalıklı bir azınlık tarafından, yani elitler tarafından kullanılır. Örneğin, *Yönetici Sınıf*’ta ([1896] 1939) Mosca, bütün toplumlarda “yöneten sınıf ve yönetilen sınıf olmak üzere iki sınıf insanın mevcut olduğunu ifade eder. Ona göre, yönetim için gerekli kaynaklar ve özellikler her zaman eşit olmayan bir biçimde dağıtılmıştır ve dahası, parlamenter demokratik bir sistemde bile, insicamlı bir azınlık her zaman kitleleri kontrol edip yönlendirebilecektir.

Pareto ise yönetimin ihtiyaç duyduğu niteliklerin şu iki psikolojik tipten olduğunu fikrini taşıyordu: “tilkiler (kurnazlıkla yönetenler ve kitlelerin rızasını bu yolla manipüle edebilenler) ve “aslanlar” (genellikle zor kullanma ve şiddet kullanma yoluyla egemen olanlar). Michels ise demokratik olan ve demokratik olmayan bütün örgütlerde iktidarın, ilgisiz alt tabakanın olmaktan ziyâde organize eden ve kararları alan hâkim kişiliklerin oluşturduğu küçük bir grubun elinde yoğunlaştığına dayalı alternatif bir fikir çizgisi geliştirdi. Michels bu durumu “oligarşinin demir kanunu” şeklinde kavramsallaştırdı. Bu bürokratik iktidar fikri daha sonra James Burnham tarafından geliştirildi. *İdari Devrim* (1941)’inde Burnham, hem kapitalist hem de komünist tüm sanayi toplumlarında, teknik ve bilimsel bilgileriyle, idari hünerlerinin yardımıyla idarî sınıfın hâkimiyet kurduğunu ileri sürüyordu.

Kavramlar

Çoğulcu (Plüralist) Demokrasi

Plüralist demokrasi kavramı, çok sayıda parti arasındaki rekabetçi seçimlere dayanan demokratik sistemi anlatmak için, bazen liberal demokrasiyle birbirinin yerine kullanılır. Daha spesifik olarak, halkın taleplerini dile getiren örgütlü grup ve çıkarların, hükümetin sorumluluğunu sağlama kapasitesine dayanarak işleyen bir demokrasi şeklini ifade eder. Bu yönüyle parlamenter demokrasiye ve çoğunlukçuluğun tüm biçimlerine karşı bir alternatif olarak görülebilir. Sağlıklı bir plüralist demokrasinin şartları şunlardır:

- Siyasî güç, birbiriyle rekabet hâlindeki gruplar arasında yaygın bir şekilde bölünmüştür ve özellikle elit gruplar mevcut değildir.
- Üyelerine karşı hesaba çekilebilir liderleri olan grupların, yüksek derecede bir iç uyumu mevcuttur.
- Gruplara bir dizi erişim noktası sunmak için yeterince parçalanmış [bir veya birçok gruba dayanmayan] nötr bir hükümet aygıtı vardır.

Kavramlar

Elit, Elitizm (Seçkinlik)

Bu kavram orijinal anlamıyla ve hâli hazırda anlamıyla, en üstün, en iyi veya mükemmel olanı ifade eder. Bununla beraber nötr veya ampirik kullanımıyla bu kavram, haklı veya haksız olarak, zenginlik ve imtiyazın onlarda toplandığı, iktidarı elinde tutan azınlığı ifade eder. Elitizm, bir elit veya azınlık tarafından yönetim pratiğini veya böyle bir yönetime duyulan inancı gösterir. Normatif elitizm, elit yönetimin arzuya şayan olduğunu ileri sürer: siyasî iktidar ferasetli veya aydınlanmış bir azınlığın eline bırakılmalıdır. Klâsik elitizm (Mosca, Pareto ve Michels tarafından geliştirilmiştir) ampirik olma iddiasındadır (her ne kadar normatif inançlar da sıklıkla içine sızmış olsa bile) ve elit yönetimini sosyal varoluşun kaçınılmaz ve değişmez bir gerçeği olarak görür. Modern elitizm de ampirik bir analize dayalı olarak geliştirilmiştir, ama elit yönetiminden yana fikirler hakkında daha eleştirel ve daha fark gözeticidir. C. Wright Mills (1916-1962) gibi modern elitistler, elit yönetiminin hem açıklanması, hem de ona meydan okunması ümidine dikkat çekmeyle ilgilidirler.

Klâsik elitistler demokrasinin her zaman bir masal olduğunu kanıtlamak için uğraşırken, modern elitist teorisyenler belirli siyasî sistemlerin demokratik idealin ne kadar gerisine düştüğünün altını çizme eğilimindedir. Bunun bir örneği, C. Wright Mills'in, ABD'deki iktidar yapısına ilişkin etkili değerlendirmesinde görülebilir. İktidarın geniş ve yaygın bir biçimde demokratik dağılımına ilişkin plüralist yaklaşımının aksine Mills, *İktidar Seçkinleri*'nde (1956), birbirleriyle bağlantı hâlindeki önde gelen grupların hâkimiyetinde olan bir ABD portresi çizdi. Ona göre bu "iktidar seçkinleri" büyük iş çevreleri (özellikle savunma sanayii ile ilgili olanlar) Amerikan ordusu ve başkanın çevresini kuşatan siyasî kliklerden oluşan bir triumvira (üçlü yönetim) şeklindeydi. İktisadî gücün bürokratik kontrolü ve idarenin en üst düzey icra organını elinde toplayan iktidar eliti modeli, ABD'deki liberal demokrasinin büyük ölçüde bir göz boyamadan ibaret olduğunu ifade eder. Seçime ilişkin baskılar "iktidarın orta düzeyi" (kongre, eyalet yönetimleri vb.) tarafından emilmekte ve örgütlü işgücü, küçük işletmeler ve tüketici lobileri siyasal sürece ancak marjinal düzeyde bir etkide bulunabilmektedir. Elitistler, ayrıca, sırf Dahl ve diğerleri iktidarın bir ifadesi olarak kararlamanın önemini göz ardı ettikleri için, ampirik çalışmaların plüralist hükümleri desteklediğini iddia etmişlerdir.

Bununla beraber bazı elit teorisyenleri demokratik bir hesaba-çekilebilirlik tedbirinin, elit yönetimiyle uyumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. İktidareliti modeli, birbirine yapışık ve ortak veya birbiriyle çakışan çıkar birliği içindeki bir elit tablosu çizerken, rekabetçi elitizm (bazen demokratik elitizm de denir) elitler arasındaki rekabetin önemini vurgular. Diğer bir ifadeyle birbiriyle rekabet

hâlindeki bir dizi grup ve çıkarın önde gelen figürlerinden oluşan elitler parçalı bir yapı arzeder. Bu yaklaşım, genellikle Joseph Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de (1942: 269) ortaya koyduğu "realist" demokrasi modelini akla getirir.

Demokratik metot, halkın oyunu almak için yapılan rekabetçi bir mücadele aracılığıyla bireylerin karar verme iktidarına kavuştuğu, siyasî karar almaya ilişkin kurumsal düzenlemeleri ifade eder.

Seçmenler hangi elitin yöneteceğine karar verebilirler; ama iktidarın her zaman bir elit tarafından kullanılacağı gerçeğini değiştiremezler. Bu rekabetçi elitizm modeli Anthony Downs (1957) tarafından "demokrasinin iktisadî teorisi"nin içinde geliştirilmiştir. Gerçekten de seçim rekabeti, iktidarı elde tutmaya azimli siyasetçilerin müteşebbisler gibi davrandığı, bireysel seçmenlerin kendi tercihlerini yansıtmak bakımından en yakın siyasaları savunan partiye oy veren tüketici gibi hareket ettiği bir siyasî piyasa yaratır. Downs, açık ve rekabetçi seçimlerin yapıldığı bir sistemin demokratik yönetimi garanti ettiğini; çünkü hükümeti, felsefesi, değerleri ve siyasaları bakımından en geniş seçmen gruplarının tercihi en yakın olan partinin ellerine bıraktığını iddia etmiştir. Schumpeter'in belirttiği gibi "demokrasi siyasetçilerin yönetimidir".

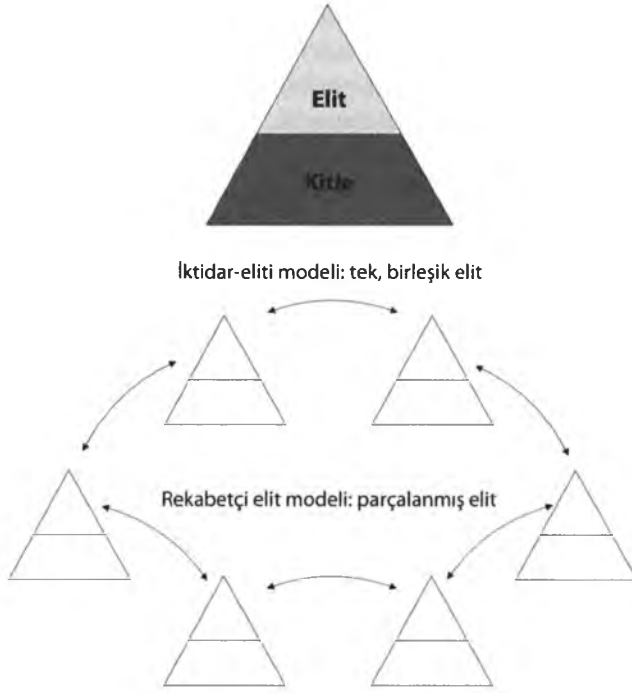
Demokratik bir siyaset modeli olarak rekabetçi elitizmin, en azından liberal demokratik siyasî sistemin işleyişine daha uygun olmak gibi bir meziyeti vardır. Bu model aslında siyasî eşitlik, halk katılımı, özgürlük vb. gibi belirli değer ve ilkeleri tavsiye etme arzusunun ürünü olmaktan çok, demokratik sürecin nasıl işlediğini tasvir etme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda demokrasi, sâdece bir siyasî metot olarak görülür. Bu modelin, kusursuz işlediği ölçüde, karar verme işlevini en bilgili, en hünerli ve siyasî bakımdan toplumun en sâdik üyelerinin eline bırakarak siyasî liderlik için kayda değer bir fırsat oluşturmak gibi bir avantajı vardır. Ama diğer yandan, iktidar için yarışma hiç şüphesiz bir ölçüde hesabaçekilebilirlik ifade etse de, rekabetçi elitizm en iyi ihtimâlle demokrasinin zayıf bir şekli olarak görülmelidir. Sâdece bir elitin ancak başka bir elitin onun yerini almasıyla iktidardan uzaklaştırılabilmesi değil, fakat genel olarak toplumun payına düşen rol (belli bir dönem için kendi adına hangi elitin yöneteceğine karar vermek) de (siyaseti) umursamamaya, ilgisizliğe ve yabancılışmaya yol açabilir.

Korporatist Yaklaşım

Korporatizmin kökeni, faşist İtalya'da işletme yöneticilerinin ve çalışanların hükümet eliyle bütünleştirilmesi yoluyla sözde bir "birleşik devlet" inşa etme çabalarına kadar geriye gider. Ancak, korporatist teorisyenler dünyanın başlıca sanayileşmiş devletlerinin paralel girişimlerine de dikkat çekmişlerdir. **Neo-korporatizm** veya liberal korporatizm şekliyle bu yaklaşım devlet görevlilerinin, patronların ve sendikaların meselelerini birbirleriyle karşılıklı olarak ele almalarını mümkün kılan organizasyonlar aracılığıyla hükümet edildiği "üç kısımlı hükümet" heylûsının yükselişini de beraberinde getirmiştir. İktisadî çıkarları hükümette birleştirmeye ilişkin bu eğilim iktisadî yönetim ve müdahalecilğe doğru bir yönelişin sonucu olarak ortaya çıkmıştı (1945'ten sonraki dönemde bu yaklaşım yaygındı ve özellikle İsveç, Norveç, Danimarka ve Avusturya gibi ülkelerde ün kazanmıştı). Hükümet iktisadî hayatı yönetme peşinde koştukça ve gittikçe genişleyen bir kamu hizmeti vermeye çalıştıkça, belli başlı iktisadî çıkarlar arasında destek ve işbirliği sağlamaya yönelik kurumsal düzenlemelere duyulan ihtiyacı kabul etmeye başlamıştı. İktisat politikasını devlet müdahaleciliğinden serbest piyasaya doğru değiştirmeye yönelik girişimlerin gerçekleştirildiği ülkelerde (1979'dan beri İngiltere'de olduğu gibi), korporatizmin etkisi belirgin bir şekilde azaldı.

Demokratik süreç açısından korportizmin önemi kolayca anlaşılabilir. İngiliz lonca sosyalistleri gibi, korporatizmin bir tür işlevsel temsili mümkün kıldığını ileri sürenler vardır. Onlara göre korporatif sistemde bireylerin görüşleri ve çıkarları, rekabetçi seçim mekanizması sistemindekinden daha iyi bir şekilde ifadesini bulur. "Birleşik plüralizm" ise toplumdaki belli başlı grup ve çıkarların, hükümet siyasasını şekillendirmek için rekabet ettikleri bir mekanizma olarak "tripartizmi" (üç kısımlı yönetimden yana olmayı) ifade etmektedir.

Neo-korporatizm: Örgütlü çıkarlara imtiyazlar verilmesine ve onların siyasa formülasyonu sürecine kurumsal katılımlarına ilişkin olarak Batı poliarsilerinde mevcut olan bir eğilim.

Şekil 4.1
Elit modelleri

Zirvedeki Örgütler: Hükümet tarafından, iş çevrelerinin veya işçilerin genel veya kolektif çıkarlarının temsilcisi olarak tanınmış bulunan bir grup.

Ancak, pek çok yorumcu, korporatizmi daha çok demokrasiye yönelik bir tehdit olarak görür. İlk olarak, korporatizm sâdece hükümete ulaşabilme ayrıcalığına sâhip olan grupların yararına işler. Böylece, “içerideki” gruplar kendilerini politik olarak ifade edebilirken, “dışarıdakiler” için bu mümkün değildir. İkincisi, korporatizm, belli başlı iktisadî çıkarların değil, daha çok devletin fay-

dasına işler; şu anlamda ki, hükümetin muhatap aldığı **zirvedeki örgütler** onların üyelerini disipline etmek ve radikal talepleri süzgeçten geçirmek için kullanılabilirler. Son olarak korporatizm, seçime dayalı parlamenter demokrasi sürecini yıkmaya yönelik bir tehdidi ifade eder. Siyasa oluşturma, temsili bir meclisin tartışmaları yoluyla değil, hükümet görevlileriyle güçlü iktisadî çıkarların temsilcileri arasındaki görüşmeler yoluyla gerçekleştirilir. Böylece çıkar gruplarının liderleri, hiçbir biçimde topluma hesap vermedikleri ve onların etkileri kurumsal bir incelemeye konu olmadığı hâlde, kayda değer bir siyasi güç kullanır hâle gelebilirler.

Yeni Sağ Yaklaşım

1970'lerden itibaren yeni sağın ortaya çıkması, demokratik siyasetin çok özel bir eleştirisini de beraberinde getirdi. Bu yaklaşım “demokratik aşırı yüklenme” olarak adlandırılan bir tehlike üzerinde odaklaştı: sınırlandırılmamış grup ve seçmen baskısına mâruz kalmış bir siyasî sistemin felç olması. Bu eleştirinin bir boyutu, korporatizmin sevimsiz yüzüne ilişkin vurguydu. Ekonominin en iyi şekilde işleminin hükümet tarafından müdahale edilmediğinde mümkün olabileceğine inanan yeni sağ teorisyenleri serbest piyasayı savunmakta gayretliyidiler. Bu perspektife göre korporatizmin tehlikesi, belirli gruplar ve iktisadî çıkar çevrelerinin hükümetten yüksek ücretler, kamu yatırımları, yardım ödenekleri, devlet koruması vs. talep etmelerini mümkün kılacak bir güce sâhip hâle getirilmesiydi. Gerçekten de korporatizm, güçlü çıkar gruplarının hükümete hâkim olmasına ve isteklerini ona dikte ettirmesine izin veriyordu. Yeni sağa göre bunun sonucu karşı konulmaz biçimde devlet müdahaleciliğine ve iktisadî durgunluğa doğru gitmek olacaktı (Olson, 1982).

Hükümetin “aşırı yüklenmesi”, seçim sürecinin bir sonucu olarak da görülebilir. Bu Samuel Birittan'ın (1977) “demokrasinin iktisadî sonucu” olarak ifade ettiği durumdu. Onun görüşüne göre seçim siyaseti, gittikçe artan şekilde siyasetçileri seçmene gerçekçi olmayan vaatlerde bulunarak rekabet etmeye teşvik eden, kendi kendisini tahrip edici bir süreçti. Burada hem oy verenler hem de siyasetçiler suçlanıyordu. Oy veren vatandaşlar, daha yüksek kamu harcamaları vaadiyle cezbediliyorlardı, çünkü onlar, bunun maliyetinin (yükselen vergi yükünün) bütün bir nüfusa yayılacağını hesap ediyorlardı. İktidarı kazanma arzusuyla yanan siyasetçiler de seçmene daha cömert harcama vaadinde bulunarak, birbirleriyle daha fazla pey sürme yarışına giriyorlardı. Brittan'a göre sınırlandırılmamış demokrasinin iktisadî sonuçları, kamu borçlanmasıyla teşvik edilen yüksek borçlanma, iktisadî girişi tahrip eden ve büyümenin altını oyan bir vergi yüküydü. David Marquand'ın (1988) benzetmesiyle “çocuklar için çikolata neyse, büyükler için de demokrasi oydu: dâima baştan çıkarıcıydı; küçük dozlar hâlinde alındığında zararsızdı ama aşırısı hasta ediyordu”. Bu bağlamda yeni sağ teorisyenleri demokrasiyi kesin bir biçimde koruyucu anlamda alıyor ve onu sosyal dönüşüm sağlamanın bir aracı olmaktan ziyade esas olarak keyfi yönetime karşı bir savunma aracı olarak görüyorlardı.

Marksist Yaklaşım

Halk demokrasisi bahsinde de işaret edildiği gibi, demokratik siyasete ilişkin Marksist yaklaşımın kökleri sınıf analizine dayanır. Bu yaklaşımda siyasî iktidar dar bir biçimde seçime ilişkin haklar veya grupların lobicilik ve kampanya yapma yoluyla çıkarlarını ifade edebilmeleri anlamında anlaşılmaz. Bundan ziyade, daha derin bir düzeyde siyasî iktidar, iktisadî iktidarın ve özelde üretken zenginliğe eşit olmayan bir sâhip olma durumunun dağılımını yansıtır. Bu bağlamda liberal demokrasinin

Hâkim Sınıf: Diğer sınıfları ve daha geniş anlamda toplumu, üretimi sağlayıcı kaynakların sâhibi olması dolayısıyla hüküm altında tutan bir sınıfı ifade eden Marksist bir kavram.
Avro-komünizm: Marksizmi liberal demokratik ilkelerle harmanlamaya çalışan, radikalizmi atılmış bir komünizm şekli.

Marksist eleştirisi, demokrasi ile kapitalizm arasındaki iç çelişkiye, yani liberal demokrasinin ifade ettiği siyasi eşitlik ile kapitalist sistemin kaçınılmaz bir şekilde ürettiği sosyal eşitsizlik arasındaki çelişkiye odaklanmaktadır. Dolayısıyla liberal demokrasiler, bir **hâkim sınıfın** tesis ettiği iktidar tarafından manipüle ve kontrol edilen “kapitalist” veya “burjuva” demokrasileridir.

Bu anlamda Marksizm plüralist demokrasinin kendine özgü bir eleştirisini sunar. Toplumda sınıf iktidarı eşitsiz bir şekilde dağıtıldığı sürece, siyasi iktidar da yaygın ve eşit bir şekilde dağıtılamaz. Aslında birçok bakımdan Marksist görüş, çoğulculuğun elitist eleştirisiyle paralellik arz eder. Her iki görüş de iktidarın nihâi olarak bir azınlığın elinde toplandığını ileri sürer. Temel farklılık, bu azınlığın “iktidar eliti” mi yoksa “yönetici sınıf” mı olduğudur. Bununla beraber başka önemli farklılıklar da teşhis edilebilir. İlk olarak elitistler iktidarın çok çeşitli kaynaklardan (eğitim, sosyal statü, bürokratik konum, siyasi bağlantılar, zenginlik vs.) geldiğini ileri sürerken, Marksistler iktisadî faktörün, özellikle de üretim araçlarının mülkiyet ve kontrolünün belirleyici önemine vurgu yaparlar. Dahası, elitistler, örneğin parçalanmış bir elit grubu arasında rekabet mevcut olduğunda, siyasetin bir ölçüde demokratik baskılar yoluyla şekillenebileceğini kabul ederler ve elitist yönetimin önemi konusunda daha az nettirler. Buna karşılık Marksistler, yönetici sınıfın kendi çıkarlarını gerçekleştirme arzusunda olduğunu ve bundan dolayı diğer sınıflara sâdece kapitalizmin istikrarını sağlamak ve eşitsiz sınıf iktidarı sistemini devamlı kılmak için tâvizler verdiğini savunma eğilimindedirler.

Ancak, modern Marksistler, seçimli demokrasiyi bir göz boyamadan ibaret görerek reddetmeye daha az isteklidirler. Örneğin **Avro-komünistler** devrim düşüncesini terk etmişlerdir ve onun yerine barışçıl, yasal ve demokratik bir “sosyalizm yolu” fikrini benimsemişlerdir. Jürgen Habermas ve Claus Offe (1984) gibi neo-Marksistler, yine de kapitalist demokrasinin çelişkilerine ve belki de ona münde-miş istikrarsızlığa dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşımda bir yandan demokratik süreç hükümeti amansız bir şekilde yükselen kamu harcamalarına ve özellikle iktisadî ve sosyal hayatta devletin sorumluluklarının gelişen bir biçimde genişlemesine götüren halkın taleplerine cevap vermeye zorlar; diğer yandan ise kapitalizmin uzunvadede ayakta kalması, yüksek vergilerin teşebbüs üzerinde olumsuz etki yaptığı ve sürekli artan kamu borçlanmalarının dâimi bir yüksek enflasyona yol açtığı bir mâli kriz tarafından tehdit edilmektedir. Hem demokratik baskılara karşı direnmek, hem de iktisadî çöküş riskiyle karşı karşıya bulunmak, Habermas’a göre (1973) kapitalist demokrasinin meşruluğunu devam ettirmeyi güçleştirmektedir. Bu konular 10. bölümde daha geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Özet

- Demokrasinin popülerliği, onun anlamlı bir kavram olarak kullanılmasını tehdit etmekte ve belki de onu sâdece bir “yaşasın! kelimesi”ne indirgemektedir. Kavramın anlamı, kitleler tarafından gerçekleştirilen bir yönetim sisteminden, çoğunluk tarafından doğrudan ve sürekli bir halk katılımıyla yönetime dayalı bir hükümet şekline ve düzenli ve popüler seçimler aracılığıyla işleyen bir parti rekabeti sistemine kadar uzanmaktadır.
- Demokrasinin tabiatı hakkındaki tartışmalar üç temel konu üzerinde odaklaşmaktadır: ilki, halkın kim olduğu veya siyasi iktidarın ne ölçüde dağıtılması gerektiğidir. İkincisi gerçekten de halkın kendi kendisini yönetip yönetmediği veya hükümetin onları temsil etme iddiasındaki siyasetçilerin ve partilerin eline bırakılıp bırakılmamasıdır. Üçüncüsü ise, demokratik süreçle kolektif kararlar almanın ne ölçüde uygun olduğu konusudur.
- Her biri halk yönetiminin kendisine özgü versiyonunu sunan bir dizi rakip demokrasi modeli vardır. Bunlar, halkın kendi kendisini yönetmesi ilkesine dayanan klâsik demokrasi; liberalizmin bireyci öngörüsüne dayanan korumacı demokrasi; halkın katılımını genişletmekle ilgili olan gelişmeci demokrasi ve sınıf iktidarının dağıtılmasına özel bir önem atfeden halk demokrasisidir.
- Eski Yunan'daki Atina siyasi sistemine dayanan klâsik demokrasi, sâdece bu sitemin halk tarafından yönetimi garanti altına aldığı zemininde savunulabilir. Korumacı demokrasi ise vatandaşlara, hayatlarını kendi seçtikleri doğrultuda yaşayabilmeleri için en geniş alanı sunar. Gelişmeci demokrasi de katılımı genişleterek özgürlüğü genişletme ve kişisel gelişimi destekleme erdemine dayalı olarak savunulabilir. Halk demokrasisi ise sâdece siyasi hakların genişletilmesinden ziyâde, iktisadî özgürleşmeye ulaşmayı amaçlar.
- Uygulamada ise, demokrasinin belirli bir modelinin, genellikle liberal demokrasi olarak adlandırılan demokrasinin genel bir kabul görmesi söz konusudur. Onun temel özelliği, düzenli olarak gerçekleştirilen seçimlere dayalı, dolaylı ve temsili bir demokrasi şekli olmasıdır. Partilerin rekabeti ve seçim tercihleri aracılığıyla işler ve devlet ile sivil toplum arasında açık bir ayrım yaparak, özerk grupların ve özel mülkiyetin mevcudiyetine izin verir.
- Liberaldemokratik sistemlerin uygulamada nasıl işlediği konusunda kayda değer bir tartışma vardır. Plüralistler, bu sistemlerin halkın sorumluluğunu ve halk tarafından hesaba çekilebilirliği garanti altına alma kapasitesini överler. Elitistler, siyasi iktidarın imtiyazlı bir azınlığın elinde yoğunlaşma eğilimine işaret ederler. Korporatistler grupların hükümette birleşmesine dikkat çekerler. Yeni Sağ, “demokratik aşırı yüklenme” tehlikesine dikkat çeker. Marksistler de demokrasi ile kapitalizm arasındaki gerilime işaret ederler.

Tartışma Soruları

- ▶ Demokrasi nasıl evrensel düzeyde böyle bir olumlu görülme özelliğine ulaşmıştır?
- ▶ Doğrudan demokrasi herhangi bir şekilde modern şartlara uyarlanabilir mi?
- ▶ Demokrasinin başlıca erdemleri nelerdir?
- ▶ Demokrasinin kusurları veya tehlikeleri nelerdir?
- ▶ En çekici demokrasi modeli hangisidir, neden?
- ▶ Temsilî demokrasinin modern türleri demokratik olarak tanımlanmayı hak eder mi?
- ▶ Modern toplumlarda demokrasiye yönelik başlıca tehditler nelerdir?

İleri Okumalar

Arblaster, A. *Democracy* (2. ed.) (Milton Keynes: Open University Press; Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994). Modern demokrasi teorisine özlü ve ihtimamlı bir giriş.

Dahl, R. *Democracy and its Critics* (New Haven, CT: Yale University Press, 1989). Demokratik idealin ve demokratik uygulamaların geniş ve mükemmel bir tartışması.

Gill, G. (2000) *The Dynamics of Democratisation: Elite, Civil Society and the Transition Process* (Basingstoke: Palgrave). Çağdaş dünyada demokratikleşmenin alanı ve niteliği konusunda açık ve anlaşılabilir bir özet.

Held, D. *Models of Democracy* (2. ed.) (Oxford: Polity Press; Stanford: Stanford University Press, 1996). Rakip demokrasi modellerinin ve demokratik teorinin bugünkü durumunun sarsıcı ve uyarıcı bir değerlendirmesi.

Macpherson, C. B. *The Life and Times of Liberal Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 1977). Liberal demokratik teorideki önemli konuların kısa, açık ve seçik ve anlaşılabilir bir tartışması.

Devlet

“Devletin amacı her zaman aynıdır: bireyi sınırlandırmak, emri altına almak, uysallaştırmak ve boyun eğdirmek.”

Max Stirner, *Ego ve Sâhip Oldukları* (1845)

Devletin gölgesi hemen hemen bütün beşerî faaliyetlerin üstüne düşer. Eğitimden iktisadî işletmeye, sosyal refahtan halk sağlığını korumaya ve iç düzenden dışa karşı savunmaya kadar, devlet şekillendirir ve denetler; şekillendirip denetlemediği yerde ise düzenler, teftiş eder, yetki verir veya yasaklar. Hayatın genellikle kişisel veya kişiye özel olduğu düşünülen boyutları bile (evlilik, boşanma, kurtaj, ibadet vs.) nihâî anlamda devlet otoritesine tabidir. Bu bakımdan, siyasetin sıklıkla devlet, onun kurumsal örgütlenmesinin analizi, onun toplum üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi vb. ile ilgili bir çalışma olarak anlaşılması şaşırtıcı değildir. ideolojik tartışma ve parti politikası, mutlaka devletin temel işlevi ve rolü etrafında döner: neler devlet tarafından yapılmalı ve neler özel bireylere ve birliklere bırakılmalıdır? Bu çerçevede, devlet gücünün tabiatı, siyasî analizin merkezi temalarından birisi olmuştur. Bu tartışma (“devlet tartışması” olarak isimlendirilir), siyaset teorisindeki en derin ve en sâbit ayrılıkları da gündeme getirmektedir.

Bu bölümde ele alınan konular şunlardır:

İçindekiler

Devlet Nedir?	126
Rakip Devlet Teorileri	128
Plüralist Devlet	129
Kapitalist Devlet	131
Leviathan Devlet	134
Patriarkal Devlet	135
Devletin Rolü	136
Minimal Devlet	137
Kalkınmacı Devlet	138
Sosyal Demokrat Devletler	139
Kamusallaştırılmış Devlet	139
Totaliter Devlet	140
“İçî Bos” Bir Devlet mi?	110
Küreselleşme	141
Devletin Yeniden	
Yapılandırılması	142
Devlet-altı Yönetişim	143
Özet	144
Tartışma Soruları	144
İleri Okumalar	145

Anahtar Konular

1. Devlet nedir ve onu hükümetten nasıl ayırabiliriz?
2. Devletin gücü nasıl incelenmeli ve açıklanmalıdır?
3. Devlet iyi bir güç müdür, yoksa kötü mü?
4. Devlete verilen roller nelerdir? Devlet ve sivil toplum arasındaki sorumluluklar nasıl tâyin edilmelidir?
5. Modern devlet tehdit altında mıdır? Eğer öyleyse, onun sâhip olduğu güçler nasıl gaspedilmektedir?

Devlet Nedir?

Devlet kavramı, bir dizi şaşırtıcı şeyi anlatmak için kullanılır: bir kurumlar bütünü, bir toprak birliği, felsefi bir düşünce, bir zorlama veya baskı aracı, vs. Bu karışıklık kısmen devletin birbirinden çok farklı üç yoldan anlaşılması gerçeğinden gelir: idealist perspektiften, fonksiyonalist (işlevselci) perspektiften ve örgütsel perspektiften. Devlete idealist yaklaşım, en açık ifadesini G. W. F. Hegel'in yazılarında bulur. Hegel sosyal varoluşun üç "unsuru"nu (evresini) tespit etmektedir: aile, sivil toplum ve devlet. Ona göre ailede, insanların kendi çıkarlarını, çocukları ve yaşlı akrabalarının iyiliği adına bir yana koymaya iten "özel diğergamlık (altruizm)" işler. Buna karşılık sivil toplum, bireylerin kendi çıkarlarını başkalarınınkinin önüne koydukları "evrensel egoizm" in alanı olarak görülür. Hegel devleti karşılıklı sempatiyle, yani "evrensel diğergamlık (altruizm)" le temellenen etik bir topluluk olarak görür. Ancak, idealizmin eksikliği, devlete eleştirel olmayan bir saygıyı beslemesidir ve devleti etik anlamda tanımlamak, onun bir parçası olan kurumlarla, onun dışındaki kurumları birbirinden net bir biçimde ayırmakta başarısızdır.

Devlete fonksiyonalist yaklaşım, devlet kurumlarının rolü veya amacı konusuna odaklanır. Devletin temel işlevi, değişmez bir biçimde, sosyal düzenin idamesi olarak görülür; devlet, düzeni destekleyen ve sosyal istikrarı sağlayan bir kurumlar dizisidir. Bu tür bir yaklaşım, örneğin, devleti kapitalist sistemi uzun vâdede ayakta tutmayı sağlayacak şekilde sınıf çatışmasını düzenleyen bir mekanizma olarak görme eğiliminde olan modern Marksistler tarafından da benimsenir. Ancak, fonksiyonalist devlet görüşünün zayıflığı, düzeni sağlayan herhangi bir kurumu (aile, medya, sendikalar ve kilise gibi) devletle birleştirmesidir. Bu sebeple, aksine bir açıklama olmadığı sürece, bu kitaptaki devlet tanımında örgütsel bir yaklaşım benimsenmiştir.

Örgütsel yaklaşım, en geniş anlamda, devleti bir hükümet aygıtı olarak tanımlar: yani, sosyal varlığın kolektif örgütlenmesinden sorumlu ve giderleri toplum tarafından karşılanan, "kamusal" olarak tanınan bir dizi kurum olarak tanımlar. Bu tanımın başarısı, devletle sivil toplumu net bir biçimde birbirinden ayırmasındadır. Devlet, çeşitli hükümet kurumlarını kapsar: bürokrasi, askeriye, polis, mahkemeler, sosyal güvenlik sistemi vs; bu, bütün bir "siyasi yapı"yla (body politic) özdeşleştirilebilir. Bu yaklaşım, ruhanî veya dünyevî nitelikteki diğer tüm kurumları ve grupları kendisine tâbi kılmakta başarılı olan merkezileşmiş bir yönetim sistemi olarak, 15. ve 16. Yüzyıllar Avrupası'nda ortaya çıkan modern devletin köklerini teşhis etmeyi mümkün kılmaktadır. Modern egemen devlet anlayışı, aslında 1648 Westphalia Antlaşması'yla resmileşmiştir. Öte yandan, örgütsel yaklaşım, devletin "ileri yuvarlanması" veya "geriye yuvarlanması", yani devletin sorumluluklarının yayılması veya daralması, onun kurumsal siyaset çarklarının genişlemesi veya ufalması hakkında konuşmamızı mümkün kılmaktadır.

Bu çerçevede devletin beş anahtar özelliğini tespit etmek mümkündür:

- ▶ Devlet egemendir. Toplumdaki diğer tüm birlik ve grupların üzerinde, mut-

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

Alman filozof. Hegel modern idealizmin kurucusuydu ve bilinçliliğin ve maddî nesnelerin gerçekte bir bütün olduğu fikrini geliştirmişti. *Ruhun Fenomenolojisi'nde* (*Phänomenologie des Geistes*, 1807), mutlak aklın kendi kendisini gerçekleştirilmeye doğru gelişimi anlamında, bütün bir beşerî tarih sürecini ve aslında evrenin kendisini yorumlayarak, geleneksel Hristiyanlığın yerini tutacak rasyonel bir sistem geliştirmeye çalıştı. Ona göre tarih, aslında beşerî ruhun belirli bir sona doğru yürüyüşüydü. Başlıca siyasi eseri *Hukuk Felsefesinin Prensipleri'nde* (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821) devleti etik bir ideal ve beşerî özgürlüğün en yüksek ifadesi olarak tasvir etti. Hegel'in eseri Marx ve "genç Hegelciler" olarak tanımlananlar üzerinde ciddi bir etki yaptı ve hem liberal, hem de faşist düşüncenin gelişimine katkıda bulundu.

lak ve sınırlandırılmamış bir iktidar icra eder. Thomas Hobbes devleti, genellikle bir deniz yaratığı olarak tanınan devasa bir canavar, bir "leviathan" olarak tasvir ederek bu fikri ifade etmiştir.

- Sivil toplumun "özel" kurumlarına karşılık, devlet kurumları "kamusal" olarak tanınır. Aile, özel işletmeler ve sendikalar gibi özel organlar, bireysel çıkarları tatmin için mevcut iken, kamusal organlar kolektif kararlar almak ve uygulamakla sorumludur.
- Devlet bir meşrulaştırma uygulamasıdır. Devletin kararları, her ne kadar zorunlu olarak değilse bile genel olarak toplumun üyeleri bakımından bağlayıcı kabul edilir. Çünkü bu kararların kamu çıkarı veya ortak iyi adına alındığı iddia edilir ve devletin de toplumun dâimi çıkarını yansıttığı varsayılır.
- Devlet bir hükmetme aracıdır. Devlet otoritesi zorla desteklenir; devlet, kanunlarına itaati sağlama ve onu ihlâl edenleri cezalandırma kapasitesine sâhiptir. Bu bağlamda bir "meşru şiddet" (Max Weber) kullanma tekel, devlet egemenliğinin pratikteki ifadesidir.
- Devlet ülkesel bir birliktir. Devletin kendi ülkesi üzerindeki yetkileri coğrafi olarak tanımlanmıştır ve bu yetki vatandaş olsun olmasın, sınırları içinde yaşayan herkesi kapsar. Bu bakımdan uluslararası düzeyde devlet, en azından teorik olarak, otonom bir varlık olarak görülür.

Devlet sâdece sivil toplumdan ayrılmaz; aynı zamanda kendi içinde de ayrı bölüm ve dalları kapsayacak biçimde farklılaşır. Bu bakımdan devlet aygıtı, siyasi icrayı veya dar anlamda hükümeti, muhtemelen bir meclis veya parlamentoyu, yargıyı, bürokrasiyi, askeriyeyi, polisi, yerel veya bölgesel kurumları vs. kapsar. Bununla beraber en önemli ayrım, sık sık birbirinin yerine kullanılan "devlet" ile "hükümet" arasındadır. Bu ayrım sâdece akademik bir ilgi konusu değildir. Bu mesele, sınırlı ve **anayasal hükümet** fikrinin de odağında yer alır. Kısacası, ancak mevcut bir hükümet mutlak ve sınırsız devlet otoritesine başvurmaktan alıkonabildiği zaman yönetimin gücünün sınırlı olduğu söylenebilir.

Kavramlar

Devlet

Devlet, belirli bir sınır dâhilinde egemen bir hükümet yetkisi tesis eden ve bir dizi dâimi kurum aracılığıyla otorite uygulayan bir siyasi birliktir. Bu kurumlar, ortaklaşa hayatın kolektif organizasyonundan sorumlu olmaları anlamında "kamusal" olarak tanınabilir olan ve kamu tarafından finanse edilen kurumlardır. Bu bağlamda devlet, çeşitli hükümet kurumlarını içine alır, ama aynı zamanda mahkemeleri, millîleştirilmiş sanayiye, sosyal güvenlik sistemini vs. de kapsar ve bütün bir "siyasi yapı" olarak teşhis edilebilir. Alman sosyolog Max Weber'e göre devlet, "meşru şiddet" kullanma araçlarının tekel, devlet olarak tanımlanır.

Anayasal hükümet: Hem devlet iktidarını sınırlandıran, hem de bireysel özgürlükleri koruyan bir dizi hukukî ve kurumsal sınırlama çerçevesinde işleyen bir hükümet sistemi.

Devlet ile hükümet arasındaki temel farklılıklar şunlardır:

- Devlet, hükümetten daha geniştir. Devlet, kamusal alandaki tüm kurumları ve -vatandaşlık sıfatıyla- topluluğun tüm üyelerini kapsar. Hükümet, devletin bir parçasıdır.
- Devlet devamlı, sürekli bir varlıktır. Hükümet ise geçicidir: hükümetler gelir gider ve hükümet sistemleri reforme edilir

ve yeniden tanzim edilir.

- Hükümet, devlet otoritesinin işletilmesini sağlayan bir araçtır. Devlet politikasının oluşturulması ve uygulanması bakımından hükümet devletin “beyni”dir ve devletin mevcudiyetini devam ettirir.
- Devlet gayrişahsi (kişisel olmayan) bir otorite icra eder. Devletin personeli -genellikle- bürokratik usullerle işe alınır ve devlet organlarının, zamanın hükümetinin ideolojik isteklerine direnmeye muktedir kılacak şekilde, siyasi bakımdan nötr olmaları beklenir.
- Devlet, en azından teorik olarak, toplumun dâimî çıkarlarını, yani ortak iyiliği veya genel iradeyi temsil eder. Öte yandan hükümet ise, belirli bir zamanda iktidarda olanların partizan sempatilerini temsil eder.

Rakip Devlet Teorileri

“Devlet” dediğimizde neyi kastettiğimiz konusunda bir mutabakata ulaşmak, daha derin bir sorunun incelenmesi için bir temel oluşturur: devlet iktidarının tabiatı nedir ve devletin temsil ettiği çıkarlar nelerdir? Bu açıdan bakıldığında devlet, “temelden ihtilâflı” bir kavramdır. Çok sayıda rakip devlet teorisi vardır ve her biri devletin kökenine, gelişimine ve topluma etkisine ilişkin farklı yaklaşımlar arzeder. Aslında devlet iktidarı hakkındaki ihtilâf, modern siyasî analize gittikçe daha fazla hâkim olmaktadır ve temeli, bu disiplindeki ideolojik ve teorik ihtilâfların kaynağına kadar gitmektedir. Bu ihtilâf, örneğin devletin toplumdan özerk veya bağımsız mı olduğu, yoksa temelde toplumun bir ürünü, geniş anlamda iktidar ve kaynak dağıtımının bir yansıması mı olduğu sorularıyla ilgilidir. Dahası, devlet ortak veya kolektif iyiye mi hizmet etmektedir, yoksa ayrıcalıklı grupların veya egemen sınıfın lehine bir taraf mıdır? Benzer biçimde, devlet sorumlulukları genişletilmesi gereken pozitif ve yapıcı bir güç müdür, yoksa sınırlandırılması veya tamamen ezilmesi gereken negatif veya yıkıcı bir güç müdür? Birbiriyle çatışan dört devlet teorisi aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- plüralist devlet
- kapitalist devlet
- leviathan devlet
- patriarkal devlet.

Odaklanma

Sosyal Sözleşme Teorisi

Bir sosyal sözleşme, bireyler arasında yapılan ve örgütlenmiş toplumu veya devleti ortaya çıkaran gönüllü bir anlaşmadır. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler tarafından teorik bir kurgu olarak kullanılan sosyal sözleşme, John Rawls gibi modern teorisyenler tarafından yeniden ihya edilmiştir. Sosyal sözleşme nâdiren tarihte yapılmış bir iş olarak görülür. Daha ziyade, hükümetin değerini ve siyasi yükümlülük zeminini göstermek için kullanılır; sosyal sözleşme teorisyenleri, bireylerin sanki sözleşmeyi kendileri yapıyorlarmış gibi davranmalarını arzularlar. Klâsik şekliyle sosyal sözleşme teorisi üç unsurdan oluşur:

- Hipotetik bir devletsiz toplum (bir “doğa durumu”) hayâli kurulur. Sınırlanmamış özgürlük, hayatın “yalnız, güçsüz, iğrenç, zâlim ve kısa” olması anlamına gelir (Hobbes).
- Bu yüzden bireyler, düzen ve istikrarı sağlayacak tek bir egemen gücü tanıyan bir sosyal sözleşmeye girerek, doğa durumundan kurtulmak isterler.
- Sosyal sözleşme, vatandaşları devleti saymaya ve ona itaat etmeye mecbur kılar; ki bu da nihâî anlamda sâdece bir siyasi yönetim sisteminin sağlayacağı istikrar ve güvenliğe minnettarlığı ifade eder.

Çoğulcu (Plüralist) Devlet

Plüralist devlet teorisi, açık bir biçimde liberal bir kaynaktan doğar. Devletin toplumda bir “hakem” veya “bilirkişi” olarak davrandığı inancından gelir. Aynı zamanda bu yaklaşım ana akım siyasî analize hâkim olan, devlete ve devlet örgütüne daha az önem verip “hükümet” üzerinde odaklaşan ve en azından AngloAmerikan düşüncesinde belirginleşen bir eğilimi de ifade etmektedir. Bu gelenekte, geniş devlet mekanizmasının unsurları olmaktan çok kendi başlarına hareket eden bağımsız aktörler olarak mahkemeler, kamu hizmeti teşkilâtı ve askeriye gibi kurumları olan bir soyutlama şeklindeki devlet anlayışının reddi az rastlanır bir durum değildir. Bununla beraber, bu yaklaşım, onun altında yatan ve çok kere farkına varılmayan, devletin tarafsızlığına ilişkin varsayımlara dayanması sayesinde mümkün olmaktadır. Devletin gözardı edilebilmesinin tek sebebi, onun görevdeki hükümetin iradesine boyun eğebilen tarafsız bir arabulucu veya hakem olarak görülmesidir.

Bu devlet teorisinin kökleri, Thomas Hobbes ve John Locke gibi 17. Yüzyıl sosyal sözleşme teorisyenlerinin yazılarına kadar geriye götürülebilir. Bu ve benzeri düşünürlerin temel ilgi odağı, **siyasî yükümlülüğün**, yani bireyin devlete itaat etmek ve saygı göstermekle yükümlü olmasının gerekçelerini incelemektir. Bu düşünürler, devletin, **doğa durumunun** güvensizliğinden, düzensizliğinden ve vahşetinden kendilerini ancak egemen bir gücü tesis ederek kurtarabileceklerini kabul eden bireylerin gönüllü bir fikir birliğinin veya bir sosyal sözleşmenin sonucu olarak doğduğunu ileri sürdüler. Devlet olmadığında, bireyler birbirlerini istismar edebilir, sömürebilir ve köleleştirebilirlerdi; oysa devletle düzen ve medenî bir varoluş teminat altına alınır ve özgürlük korunurdu. Locke, “nerede kanun yoksa, orada özgürlük de yoktur” diyordu.

Bu bakımdan liberal teoride devlet, toplumda birbiriyle rekabet eden gruplar ve bireyler arasında tarafsız bir hakem olarak görülür; devlet, her bir vatandaş, diğer vatandaşların hak ihlallerinden korumaya muktedir bir “hakem” veya “bilirkişi”dir. Devletin tarafsızlığı,

Siyasî Yükümlülük: Vatandaşın devlete karşı ödevi; devletin yönetim hakkının temeli.

Doğa Durumu: Siyasî otoriteden ve birey üzerindeki resmî (hukukî) denetimden mahrum bir toplum; genellikle teorik bir kurgu olarak kullanılır.

Kavramlar

Neo-plüralizm

Neo-plüralizm, klasik plüralizmi, örneğin elit, Marksist veya Yeni Sağ teorileri ışığında revize etme veya yenileme ihtiyacını kabul ederken, plüralist teorilere sadık kalan bir sosyal teori oluşturma stildir. Neoplüralizm geniş bir dizi perspektif ve konumu içine alsa da, belirli bazı merkezi özellikleri teşhis edilebilir. İlk olarak, post-endüstriyel ve post-kapitalist toplumun doğuşu gibi modernleşme trendlerini hesaba katmaktadır. İkinci olarak kapitalizm kesinlikle sosyalizme tercih edilirken, serbest piyasaya ilişkin iktisadi doktrinler genellikle modernleşme olarak görülmektedir. Üçüncü olarak Batı demokrasileri, büyük şirketlerin orantısız bir etkiye bulunduğu "deforme edilmiş polisler" olarak görülmektedir.

onun tüm vatandaşların çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermesini ifade eder ve dolayısıyla devlet ortak iyiyi veya kamu çıkarını temsil eder. Hobbes'un yaklaşımında, istikrar ve düzen ancak sınırsız bir devletin tesis edilmesiyle sağlanır. Diğer bir ifadeyle, vatandaşlar mutlakiyetçilik ile **anarşi** arasındaki keskin bir tercihle karşı karşıyadırlar. Oysa öte yandan Locke, sınırlı devletin daha tipik bir liberal savunusunu geliştirmiştir. Onun yaklaşımında, devletin çok spesifik bir amacı vardır: devlet, bir dizi "doğal" veya "Tanrı vergisi" bireysel hakkın, özellikle de "hayat, hürriyet ve mülkiyet" haklarının korunmasıyla sınırlıdır. Bu yaklaşım, devletin sorumluluklarıyla (özellikle de dâhilî düzenin idamesi ve mülkiyetin korunmasıyla) bireysel vatandaşların sorumlulukları (bu da genellikle sivil toplum alanı olarak görülür) arasında açık bir ayrımı ifade eder. Dahası, devlet doğal hakları koruyabileceği kadar kolaylıkla tehdit de edebileceğinden dolayı, vatandaşlar devlete karşı, Locke'un ancak anayasal ve temsili bir hükümet mekanizması tarafından sağlanabileceğini düşündüğü, bazı korunma biçimlerinden de yararlanmalıdırlar.

Bu fikirler 20. Yüzyıl'da plüralist devlet teorisi hâlinde gelişti. Bir toplum teorisi olarak plüralizm, liberal demokrasilerde iktidarın yaygın ve eşit bir biçimde dağıldığını öngörür. Bir devlet teorisi olarak plüralizm ise, muhtelif grup ve çıkarların ve bütün sosyal sınıfların etkilemesine açık olduğu sürece tarafsız olduğunu kabul eder. Devlet belirli herhangi bir çıkar veya grup lehine taraf değildir ve onun toplumdankinden ayrı, kendine has herhangi bir çıkarı olamaz. Schwarzmantel'in (1994: 52) de belirttiği gibi, "devlet toplumun hizmetçisidir, efendisi değil". Bu bağlamda devlet, onun üzerinde kullanılan baskıları ve güçleri pasif bir biçimde emen bir "iğnedenlik" olarak tasvir edilir. Bu yaklaşımda iki anahtar ön kabûlün altı çizilebilir. İlk olarak devlet, etkin bir şekilde hükümetin emrindedir. Seçilmemiş devlet organları (kamu hizmet birimleri, yargı, polis, askeriye ve diğerleri) kesin bir biçimde tarafsızdır ve siyasî âmirlerinin otoritesine bağlıdır. Bu bakımdan devlet aygıtının, kamu hizmeti ve siyasî sorumluluk ilkelerine itaat ettiği düşünülür. İkinci ön kabûl, demokratik sürecin anlamlı ve etkili olduğudur. Diğer bir ifadeyle, partilerin yarışması ve çıkar gruplarının faaliyetleri, herhangi bir zamanda iş başında olan hükümetin, kamu oyuna karşı duyarlı ve onun taleplerine cevap verici olmasını sağlar. Bu bakımdan devlet son tahlilde kamunun belirlediği yönde esen bir rüzgar fırladığı gibidir.

Ancak, modern plüralistler, neo-plüralist devlet teorisi olarak kavramsallaştırılan ve devlete daha eleştirel bakan bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Robert Dahl, Charles Lindblom ve J. K. Galbraith gibi teorisyenler, modern sanayileşmiş devletlerin, klasik plüralistlerin ifade ettiklerinden daha karmaşık ve halkın taleplerine cevap vermede de daha az etkili olduğu görüşünü benimsemektedirler. Örneğin neo-plüralistler iş dünyasının, hükümetle ilişki bakımından, diğer grupların onlarla rekabet edemeye-

Anarşi: Kelime anlamı olarak yönetimin olmayışı; anarşi sıklıkla istikrarsızlığı ve hatta kaosu ifade eden pejoratif (kötüleyici) bir anlamda kullanılır.

ceği “ayrıcalıklı bir konumda” bulunduğunu kabûl etmişlerdir. Lindblom, *Siyaset ve Piyasalar (Politics and Markets : The World's Political Economic Systems, 1997)* adlı eserinde, toplumdaki başlıca yatırımcı ve en büyük işveren olarak iş dünyasının, ideolojik yönelimleri veya açıklamış oldukları bağlılıkları ne olursa olsun, her hükümet üzerinde kayda değer bir etkide bulunmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Dahası, neo-plüralistler devletin kendine özgü çıkarlarını izleyebileceğini ve izlediğini de kabûl etmişlerdir. Üst düzey bürokratlardan, yargıçlardan, emniyet müdürlerinden, askeri liderlerden vs. oluşan bir devlet elitinin kendi kesimlerinin bürokratik çıkarlarını ve temsilcisi oldukları grupların çıkarlarını izleyebildikleri de görülebilmektedir. Bu çerçevede devlet, eğer kendine has bir siyasi aktör olarak kabûl edilecek olursa, bu taktirde toplumdaki güçlü (belki de en güçlü) çıkar grubu olarak da görülebilir. Bu yöndeki argümanlar, Eric Nordlinger’i (1981), “demokratik devletin özerkliği”ne dayalı, devletmerkezli bir liberal demokrasi modeli geliştirmeye teşvik etmiştir.

Kapitalist Devlet

Kapitalist devlete ilişkin Marksist görüş, tarafsız bir hakem olarak kabûl edilen plüralist devlet imajına açık bir alternatif sunmaktadır. Marksistler genellikle devletin, toplumun ekonomik yapısından ayrı anlaşılamayacağını ileri sürerler. Bu yaklaşım genellikle devletin sınıf baskısının bir aracından başka bir şey olmadığına ilişkin klâsik formülasyon çerçevesinde anlaşılır: devlet, sınıf sisteminden doğar ve bir anlamda da sınıf sistemini yansıtır. Bununla beraber son yıllarda Marksist teoride, bu teorinin klâsik formülasyonunun çok ötesine giden zengin bir tartışma da söz konusudur. Birçok yoldan, devlete yönelik Marksist görüşü revize etme yaklaşımı, bizzat Marx’ın yazılarındaki belirsizliklerden kaynaklanmaktadır.

Marx, sistematik veya tutarlı bir devlet teorisi geliştirmemiştir. Genel anlamda devletin, sosyal hayatın gerçek dayanağı olarak görülebilecek olan ekonomik “temel” tarafından koşullanan veya belirlenen “üstyapı”nın bir parçası olduğuna inanmıştır. Bununla beraber, temel ile üstyapı ve bu bağlamda devlet ile kapitalist üretim tarzı arasındaki mutlak ilişki açık değildir. Marx’ın yazılarında iki devlet teorisi tespit edilebilir. İlki, *Komünist Manifesto*’daki (*Communist Manifesto*, 1848: 82) sıkça alıntılanan hükümde ifadesini bulur: “modern devlet idaresi, bütün bir burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir icra komitesinden başka bir şey değildir.” Bu pespektiften bakıldığında devlet, açıkça, topluma ve tamamen onun iktisadi bakımından egemen sınıfına bağımlıdır; ki kapitalizmde bu sınıf **burjuvazidir**. Bu çerçevede Lenin, devleti “sömürülen sınıfın baskı altında tutulmasının aracı” olarak tanımlamıştır.

Ancak Marx’ın 1848 ve 1851 tarihleri arasında Fransa’daki devrimci olayları analiz ettiği Louis Bonaparte’ın Onsekizinci Brumaire’inde ([1852] 1963), bundan daha karmaşık ve daha ince olan ikinci bir devlet teorisini de bulmak mümkündür. Marx, devletin sınıf sisteminden “nispeten özerk” olarak ifa edilecek olan bir işlev görebildiğini; “korkunç bir asalak yapı” olarak işleyen Napolyonik devletin kendi

Burjuvazi: Kapitalist bir toplumun yönetici sınıfını, üretken servetin sahipliğini ifade eden Marksist bir terim.

iradesini topluma empoze edebildiğini ileri sürmüştür. Devlet eğer bir sınıfın çıkarlarını ifade ediyor idiyse, bu burjuvazinin değil, küçük toprak sahibi köylülerin oluşturduğu Fransız toplumundaki en geniş sınıfın çıkarlarıydı. Her ne kadar Marx bu görüşünü ayrıntılı olarak geliştirmemişse de, açıktır ki bu yaklaşımda devletin özerkliği ancak nisbidir; devlet çatışan sınıflar arasındaki bir aracı olarak görünür ve böylece sınıf sistemimin kendisini ayakta tutar.

Bu teorilerin her ikisi de devlet iktidarına ilişkin liberal ve daha sonra da plüralist modellerden belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu teoriler özel olarak devletin eşitsiz sınıf iktidarı bağlamının dışında anlaşılamayacağını ve devletin hem egemen sınıf tarafından kullanılan bir baskı aracı olarak, hem de sınıf çatışmasının şiddetini azaltmada ıslah edici bir mekanizma olarak kapitalist toplumdan doğduğunu ve onu yansıttığını vurgulamaktadır. Bununla beraber Marx'ın devlete yaklaşımı bütününü olumsuz değildir. Marx, kapitalizmden komünizme geçiş sürecinde, devletin "proleteryanın devrimci diktatörlüğü" şeklinde yapıcı olarak kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Kapitalizmin yıkılması burjuva devletin yıkılmasını ve onun bir alternatifinin, proleterya devletin yaratılmasını gerekecekti.

Marx devleti bir proleterya "diktatörlüğü" olarak tanımlarken, onu iktisadi bakımdan egemen sınıfın (daha sonra da proleteryanın) diğer tüm sınıfları baskı altına aldığı ve zorla itaat ettirdiği bir âlet olarak gören ilk devlet teorisini kullanıyordu. Bu çerçeveden bakıldığında tüm devletler sınıf diktatörlükleriydi. "Proleterya diktatörlüğü", mülksüzleştirilen burjuvazinin bir karşı devrime girişmesini engelleyerek devrimin hedeflerini muhafaza edecek bir araç olarak görülüyordu. Bununla beraber Marx, devleti zarurî veya sürekli bir sosyal formasyon olarak görmedi. Onun öngörüsüne göre, sınıf çatışmasının sönmesiyle beraber devlet de "silinip gidecek"ti ve tam komünist toplum aynı zamanda devletsiz toplum olacaktı. Devlet sınıf sisteminden doğduğundan, bir kere sınıf sistemi ilga edilince, gayet basit olarak, devlet de kendi varlık sebebinin yitirir.

Marx'ın bu yeterince somut olmayan mirası, modern Marksistlere veya neo-Marksistlere, devlet iktidarına ilişkin bundan başka analizler için kayda değer bir zemin oluşturdu. Bu çaba, aynı zamanda, yönetici sınıfın egemenliğinin sâdece açık bir zor kullanmadan ziyâde ideolojik manipülasyonla sağlanma derecesine vurgu yapan İtalyan Marksist Antonio Gramsci'nin yazılarıyla da teşvik edildi. Onun yaklaşımına göre burjuva hâkimiyeti büyük ölçüde "hegemonya" yoluyla ayakta tutuluyordu: entelektüel liderlik veya kültürel kontrolü ifade eden bu hegemonyanın tesis edilmesi sürecinde devlet önemli bir rol oynuyordu. 1960'larda ve 1970'lerin başlarında, devlete ilişkin Marksist teorilere, Ralph Miliband ve Nicos Poulantzas (1936-1979) tarafından benimsenen iki rakip yaklaşım egemendi. Her ne kadar bu tartışma, her iki yazarın da kendi yaklaşımlarını revize ettikleri bir dizi aşamadan geçtiyse de, tartışmanın odağında birbiriyle çatışan araçsal ve yapısal devlet görüşleri yatıyordu.

Kapitalist Toplumda Devlet (The State in Capitalist Society, 1969) adlı kitabında Miliband, devlet seçkinlerinin büyük ölçüde ayrıcalıklı ve mülk sahibi zümreden gel-

diğini vurgulayarak, devleti hâkim sınıfın bir temsilcisi veya aracı olarak tasvir ediyordu. Devletin kapitalizmden yana taraf olması, bir yandan memurların ve diğer kamu görevlilerinin, diğer yandan bankerlerin, iş dünyası liderlerinin ve sanayinin öncülerinin sosyal arkaplanlarının örtüşmesinden kaynaklanıyordu. Diğer bir ifadeyle her iki grup da, kapitalist sınıfın temsilcisi olma eğilimindeydi. Poulantzas ise Siyasî İktidar ve Sosyal Sınıflar'ında (1968) bu sosyolojik yaklaşımı reddediyor ve onun yerine iktisadî ve siyasî iktidar yapısının devlet özerkliği üzerindeki sınırlayıcı etki derecesini vurguluyordu. Bu yaklaşıma göre devletin, içinde işlediği sosyal sistemi devam ettirmekten başka bir işlevi yoktu. Kapitalist devlet örneğinde devletin rolü, kapitalizmin uzun vâdeli çıkarlarına hizmet etmekte. Bu faaliyetleri kapitalist sınıfın kendi içindeki bazı gruplar tarafından direnişle karşılaşsa bile, bu böyleydi. Bunun örnekleri, demokratik hakların genişletilmesi ve refah reformlarıydı. Her ikisi de işçi sınıfına verilen ama onları kapitalist sisteme bağlayan imtiyazlardı.

Modern Marksizmdaki gelişmeler, plüralist teorilerle Marksist teoriler arasında önemli bir yakınlaşma sağladı. Plüralistlerin büyük şirketlerin gücünün önemini gittikçe daha fazla tanıdıkları gibi, neo-Marksistler de devletin sâdece sınıf sisteminin bir yansıması olduğu fikrini terk etmeye zorlandılar. Örneğin neo-Marksistler, modern şartlarda -burjuvazi ve proleterya dayalı- klâsik iki sınıf modelinin fazla basitleştirmeci olduğunu ve anlamaya pek katkı sağlamadığını kabûl ettiler. Neo-Marksistler, Poulantzas'ı izleyerek, yönetici sınıf içinde (örneğin finans ve imâlât sermayesi arasında) önemli ayrılıklar olduğunu ve seçimli demokrasinin ortaya çıkışının, yönetici sınıfın dışındaki grup ve çıkarları güçlendirdiğini genellikle kabûl ettiler. Buna ilâve olarak, devleti gittikçe üzerinde çıkarların, grupların ve sınıfların çatıştığı bir alan olarak görmeye başladılar. Bu yaklaşım özellikle Bob Jessop'un (1982) devlete "stratejik ilişkisel yaklaşım"ında belirginleşmektedir. Jessop devleti sâdece sınıf gerilimini yatıştırma yoluyla kapitalist sistemin devamını sağlamaya çalışan bir araç olarak değil, daha çok "siyasî stratejilerin kristalleşmesi" olarak gördü; yani, birbiriyle rekabet eden grupların ve çıkarların, hâkimiyet veya hegemonya için onun aracılığıyla mücadele ettikleri bir kurumlar birliği olarak. Dolayısıyla bu yaklaşımda devlet, egemen grup veya yönetici sınıf tarafından kullanılan bir "araç" değildir. Bundan ziyâde, belirli bir zamanda, toplumdaki güç dengesini ve dolayısıyla süregelen hegemonik mücadelenin sonuçlarını yansıtan dinamik bir varlıktır.

Leviathan Devlet

Bir "leviathan" (kendi kendisine hizmet eden, genişlemeye ve büyümeye niyetli bir canavar) olarak devlet imajı, modern siyasette Yeni Sağ'ın dile getirdiği bir yakla-

Kavramlar

Neo-Marksizm

Neo-Marksizm (bazen modern Marksizm de denir), belirli Marksist ilkelere veya Marksist metodolojinin kimi yönlerine sadık kalarak, Marx'ın klâsik fikirlerini revize etme veya yeniden düzenleme çabalarını ifade eder. Neo-Marksistler genellikle Marksizmin bir hakikat tekelini sağladığını kabûl etmeyi reddederler ve dolayısıyla Hegelci felsefeyi, anarşizmi, liberalizmi, feminizmi ve hatta rasyonel-tercihler teorisini de mütalaa ederler. Bu akımda iki merkezî tema teşhis edilebilir. İlk olarak Neo-Marksistler, ekonominin öncelliğini veya proleterya ayrıcalıklı bir rol atfetmeyi reddederek, ortodoks Marksizmin mekanistik ve deterministik fikirlerine bir alternatif oluşturmaya çalışırlar. İkinci olarak, özellikle ideoloji ve devlet iktidarı analizlerini ele alarak, Marx'ın öngörülerindeki başarısızlıkları açıklamaya uğraşırlar.

şımı ifade etmektedir. Bu tür bir yaklaşım, köklerini erken dönem veya klâsik liberalizmde bulur ve özelde de bireyciliğin radikal bir şekline bağlıdır. Yeni Sağ veya en azından onun neo-liberal kanadı, iktisadi ve sosyal hayatta, bireysel özgürlüğü ve iktisadî güvenliği tehdit eden asalak bir varlık olduğuna inandıkları devlete ve onun müdahaleciliğine karşı güçlü bir antipatiyle diğerlerinden ayrılır. Bu yaklaşımda devlet, plüralistlerin öngördüklerinin aksine, tarafsız bir hakem veya bilirkişi değil, beşerî varoluşun her yönüne aşırı bir biçimde karışan veya müdahale eden zorba bir “dâdî”dir. Bu yaklaşımın merkezinde, devletin toplumunkinden ayrı çıkarlar peşinde olduğu (bu görüş onları Marksizmden ayırır) ve bu çıkarların rol ve sorumluluk bakımından devletin sürekli büyümesini beraberinde getirdiği anlayışı vardır. bu bakımdan Yeni Sağ düşünürleri, 20. Yüzyıl’daki devlet müdahaleciliği eğiliminin, toplumun iktisadi ve sosyal güvenlik yönündeki taleplerinden veya sınıf gerilimini hafifletme yoluyla kapitalizmi istikrara kavuşturma ihtiyacından değil, devletin kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığını ileri sürerler.

Yeni Sağ teorisyenleri, devlet iktidarının genişlemeci dinamiklerini, talep-yanlı ve arz-yanlı baskılara atıfta bulunarak açıklarlar. Talep-yanlı baskılar, genellikle seçimli demokrasi mekanizması aracılığıyla toplumun kendisinden gelir. 4. Bölümde de tartışıldığı gibi, Yeni Sağ, seçimli demokrasinin, siyasetçileri, birbirleriyle âdeta açık artırmaya girerek, bu tür siyasaların uzun dönemde ekonomiye verdiği zararlara (yükselen vergiler, yüksek enflasyon ve yatırımları “kovma” gibi) aldırımsızın, yüksek harcamalar ve daha cömert hükümet programları vâdetmeye teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Diğer yandan arz-yanlı baskılar ise devletin kendi içinden gelmektedir. Bunlar, devlet aygıtının kurumları ve personeli çerçevesinde açıklanabilir. En etkili biçimiyle bu argüman, hükümetin aşırı arzı tezi olarak bilinir.

Aşırı arz tezi genellikle, kamusal kararların nasıl ilgili bireylerin rasyonel öz-çıkara göre hareket ettikleri ön kabûlüne dayalı olarak alındığını inceleyen kamu tercihi teorisyenleriyle ilişkilendirilir. Örneğin William Niskanen (1971), ABD Kongresi’nde görüldüğü üzere, yasama organlarının bütçe denetimlerinin genellikle zayıf olduğunu, bütçe-hazırlama işinin de büyük ölçüde hükümet organlarının ve üst düzey bürokratların çıkarları doğrultusunda şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, hükümetin devlet tarafından baskı altında tutulduğunu (devlet eliti, seçilmiş siyasetçilerin düşüncesini biçimlendirmeye muktedirdir) ima ettiğinden dolayı, kamu-tercihi modeli ile yukarıda tartışılan Marksist model arasında paralellikler vardır. Bununla beraber bu iki görüşün farklılaştığı nokta, devlet aygıtının hizmet ettiği çıkarların niteliği meselesidir. Marksistler devletin sınıf ve diğer sosyal çıkarları yansıttığını savunurken, Yeni Sağ devleti kendi çıkarını izleyen özerk veya bağımsız bir varlık olarak tasvir etmektedir. Bu yaklaşımda bürokratik öz çıkar, değişmez bir biçimde “büyük” hükümeti ve hükümet müdahalesini desteklemektedir; çünkü bu, çalışma güvenliğini sağlamaya, ödemeleri artırmaya, teşvik uygulamalarına kapı açmaya ve kamu görevlilerinin statüsünü geliştirmeye katkıda bulunarak, bürokrasinin kendisini genişletmesini mümkün kılmaktadır. Bu kendi çıkarı peşindeki bürokrat imajı, plüralistlerin kamu hizmeti etiki ve tamamen siyasi

denetime tâbi olarak gördükleri devlet aygıtı anlayışından ayrılmaktadır.

Patriarkal (Ataerkil) Devlet

Son olarak patriarkal devlete ilişkin modern düşünce, feminist teorinin sonuçlarını da göz önüne almalıdır. Ancak bunu söylemek, feminizmin sistematik bir devlet teorisine sâhip olduğu anlamına gelmez. 3. Bölümde de vurgulandığı gibi, feminist teori bir dizi gelenek ve perspektifi içermektedir ve dolayısıyla devlet iktidarına ilişkin bir dizi farklı yaklaşım üretmiştir. Dahası feministler, aile ve ekonomik sistem gibi kurumlarda odaklaşan erkek iktidarına ilişkin daha derin bir yapı üzerinde odaklaştıklarından dolayı, genellikle devlet iktidarının tabiatını merkezi bir siyasi mesele olarak görmezler. Aslında bazı feministler, örneğin ailede ve ev içi hayatta şiddetin ve yıldırmanın rutin kullanımıyla, devletin meşru şiddet kullanma tekeli olarak tanımlanması arasında bir uyuşma bulunduğunu ileri sürerek, klâsik devlet tanımlarını sorgularlar. Bununla beraber feministler, bazen açık bazen örtük biçimde devlet iktidarı konusunda yeni ve meydan okuyucu perspektifler getirerek, devlet tartışmasının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Cinsel veya sosyal cinsiyete ilişkin eşitliğin gittikçe genişleyen reformlarla gerçekleştirilebileceğine inanan liberal feministler, temelde plüralist devlet görüşünü kabul etmeye eğilimlidirler. Kadınların hukukî ve siyasi eşitliği, özellikle de oy hakkı inkâr edildiğinde, devletin erkekler lehine bir taraf olduğunu kabul ederler. Bununla beraber devletin aslı tarafsızlığına duydukları inanç, bir reform süreciyle bu türden herhangi bir taraf tutmanın üzerinden gelinebileceği ve gelineceği inancında ifadesini bulur. Bu anlamda liberal feministler, kadınlar dâhil tüm grupların devlet iktidarına ulaşma konusunda potansiyel olarak eşit olduklarına ve bu gücün adâlet ve ortak iyiyi gerçekleştirmede tarafsız bir biçimde kullanılabilmesine inanırlar. Bu bakımdan liberal feministler genellikle devleti olumlu bir konumda görürler ve devlet müdahalesinin sosyal cinsiyet eşitsizliğini düzeltmede ve kadının rolünü iyileştirmede bir araç olarak kullanılabilmesine inanırlar. Bu bakış, eşit işe eşit ücret, kürtajın yasallaşması, çocuk bakımındaki kolaylıklarına ilişkin önlemler, refah uygulamalarının genişletilmesi vb. amaçlar için düzenlenen kapmanyalarda görülebilir. Bununla beraber, daha eleştirel ve daha olumsuz bir devlet görüşü, devlet iktidarının patriarşi şeklinde derin bir baskı yapısını yansıttığını savunan **radikal feministler** tarafından geliştirilmiştir.

Devlet iktidarı konusunda radikal feminist ve Marksist görüşler arasında bir dizi benzerlik vardır. Örneğin her iki grup da devletin kendine özgü çıkarlarının peşine olan özerk bir varlık olduğunu reddeder. Bunun yerine, devlet ve onun tarafgirliği, toplum gene-

Kavramlar

Patriarşi (Ataerkillik)

Patriarşi, kelime anlamı olarak "babanın yönetimi", aile içinde babanın/kocanın hâkimiyeti ve eşinin ve çocuklarının da ona tâbi olması anlamına gelir. Ancak, bu kavram, daha genel anlamda, kadınların tâbi oldukları baskı ve sömürünün bütünselliğine dikkat çekerek, "erkekler tarafından yönetimi" anlamında kullanılır. Bu bağlamda patriarşi kavramının kullanımı, aile içindeki babanın hâkimiyetinden gelen ve onu yansıtan bir şekilde, genel olarak toplumdaki erkek iktidarı sistemini ifade etmektedir. Patriarşi, sosyal cinsiyet eşitsizliğinin sistematik, kurumsallaşmış ve yaygın oluşunu vurgulaması bakımından radikal feminist analizde anahtar bir kavram olmuştur. Buna karşılık sosyalist feministler, patriarşi ile kapitalizmi, hüküm altına almanın paralel sistemleri olarak görerek, sosyal cinsiyet eşitsizliği ile özel mülkiyet arasındaki bağlantıyı vurgularlar.

Radikal Feminizm: Sosyal cinsiyet ayrımlarını, sosyal ayrışmanın en önemli siyasi biçimi olarak gören ve bunun aile içi hayatın yapısından kaynaklandığına inanan bir feminizm türü.

linde iktidarın “derin yapısı”na atıfla açıklanır. Marksistler devleti iktisadî bağlamda açıklarken, radikal feministler onu sosyal cinsiyet eşitsizliği bağlamında açıklarlar ve onun temelde erkek iktidarının bir kurumu olduğunda ısrar ederler. Marksizmden olduğu gibi feminist yaklaşımın da münhasıran araçsal ve yapısal versiyonları geliştirilmiştir. Araçsal yaklaşım, devleti erkekler tarafından kendi çıkarlarını savunmak ve patriarkal yapıyı desteklemek için kullanılan

bir “görevli” veya “araç”tan sâdece biraz fazla bir şey olarak görür. Bu argüman dizisi, toplumun ayrı “özel” ve “kamusal” yaşam alanlarına bölünerek patriarşinin desteklendiğine ilişkin feminist inancın odağından gelir. Kadının boyun eğdirilmesi, onun ev kadınına veya anneye çevrilerek, siyaset ve iktisatın odağındaki “kamusal” alandan dışlanması yoluyla, geleneksel olarak aile veya ev içi sorumlulukların “özel” alanına hapsedilmesiyle tamamlanmaktadır. Bu yaklaşımda oldukça basit bir biçimde devlet erkekler tarafından ve erkekler için yönetilmektedir.

Araçsal yaklaşım devlet personeli ve özellikle de devlet eliti üzerinde odaklaşırken, yapısal yaklaşım, devlet kurumlarının ne ölçüde daha geniş bir patriarkal sistem içine yerleşik olduklarını vurgulama eğilimindedir. Modern radikal feministler, patriarkal iktidarın yeni bir türünün ifadesi olarak gördükleri refah devletinin ortaya çıkışına özel bir önem atfederler. Refah , özel bağımlılıktan (yani “yuvayı yapan” olarak kadınların “aileyi geçindiren” erkeklere bağımlılıklarından) kadınların gittikçe genişleyen devlet kurumları tarafından kontrol edildiği bir kamusal bağımlılık sistemine geçişi sağlayarak, patriarşiyi destekleyebilir. Örneğin kadınlar devlet hizmetlerinin (çocukbakım kurumları, anaokulu eğitimi ve sosyal çalışma gibi) müşterisi veya tüketicisi ve özellikle de “bakım” meslekleri (çocuk bakımı, sosyal çalışma ve eğitim gibi) denilen mesleklerde çalışan memurlar olarak, gittikçe daha fazla devlete bağımlı hâle gelmektedirler. Dahası, devletin sorumluluklarının çocuk büyütme ve bakım gibi geleneksel kadın alanına doğru genişlemesi, genellikle sâdece yeni boyun eğdirme biçimleri yaratmaktadır. Özellikle de, işverenlerin esnek, düşük ücretli ve genellikle itaatkar işgücü sağlamak üzere gittikçe artan ölçüde kadınlara yönelmeleriyle birlikte, bu durum kadınların **yedek emek ordusu** olma rolünü pekiştirmiştir.

Devletin Rolü

Devlet iktidarına ilişkin birbiriyle çelişen yorumlar, devletin üstlenmesi gereken role veya sorumluluklara dâir açık ipuçları vermektedir. Devlet ne yapmalıdır? Devlet hangi işlevleri veya sorumlulukları ifa etmeli, hangileri özel bireylere bırakılmalıdır? Birçok bakımdan, seçim siyasetinin ve parti rekabetinin çevresinde dönen sorular bunlardır. Devleti temelden kötü ve gereksiz bularak dışlayan anarşistleri bir tarafa bırakacak olursak, tüm siyaset düşünürleri devleti bir şekilde değerli bulmuşlardır. “Devleti ez” şeklindeki Leninist slogandan ilham alan devrimci sosyalistler bile, kapitalizmden komünizme geçiş sürecine nezâret edecek “proleterya diktatörlüğü” şek-

lindeki geçici bir proleterya devletine ihtiyaç olduğunu kabul etmişlerdir. Bununla beraber, devletin tam olarak hangi rolü oynaması ve dolayısıyla devlet ile sivil toplum arasındaki temel dengenin nasıl kurulması gerektiği konusunda derin bir görüş ayrılığı vardır. Bu çerçevede geliştirilen çeşitli devlet şekilleri şöyle sıralanabilir:

- minimal devlet
- kalkıncı devlet
- sosyal-demokrat devlet
- kamusallaştırılmış devlet
- totaliter devlet

Minimal Devlet

Minimal devlet, bireylerin mümkün olan en geniş özgürlük alanından yararlanmalarını amaçlayan klâsik liberallerin idealidir. Bu yaklaşım, köklerini sosyal sözleşme teorisinde bulur; ama temelde “negatif” bir devlet görüşünü ifade eder. Bu perspektiften bakıldığında devletin değeri, beşerî davranışlara sınırlama getirme ve böylece bireylerin başka bireylerin haklarına ve özgürlüklerine tecavüz etmelerini önleme kapasitesine sâhip olmasından gelir. Devlet sâdece bir koruma organıdır, temel işlevi, vatandaşların kendi hayatlarını kendi en iyi anlayışları doğrultusunda sürdürmelerini sağlayan bir barış ve sosyal düzen çerçevesi olmaktır. Locke’un meşhur benzetmesiyle devlet, hizmetlerine ancak düzen içinde varoluş tehdit edildiğinde başvurulacak bir gece bekçisi olarak faaliyet gösterir. Ancak bu yaklaşım, “gece bekçisi” veya “minimal” devlete üç temel işlev bırakır. İlki ve en önemlisi, devlet dâhili düzeni devam ettirmek için vardır. İkinci olarak, özel vatandaşlar arasında yapılan sözleşmeleri veya gönüllü anlaşmaların uygulanmasını sağlar ve üçüncü olarak da dıştan gelecek saldırılara karşı bir koruma sağlar. Bu bakımdan minimal bir devletin kurumsal aygıtı, bir polis gücüyle, bir yargı sistemiyle ve bir çeşit askeri güçle sınırlıdır. İktisadi, sosyal, kültürel, ahlâki ve diğer sorumluluklar bireylere aittir ve dolayısıyla bunlar temelde sivil toplumun bir parçasını oluşturur.

Minimal devlet görüşü, modern siyasi tartışmaya Yeni Sağ tarafından taşınmıştır. Erken dönem liberal fikirlerden ve özellikle de serbest piyasa ve klâsik iktisat teorilerinden ilham alan Yeni Sağ, “devletin sınırlarını geriye itme” gereğini ilân etti. Robert Nozick’in yazılarında bu yaklaşım, Locke’çu liberalizmin, bireysel haklar, özellikle de mülkiyet hakkı savunusu temeline dayalı bir yeniden ifadesine varmaktadır. Friedrich von Hayek ve Milton Friedman gibi serbest piyasa iktisatçıları örneğinde bu yaklaşım devlet müdahalesini rekabeti, etkinliği ve verimliliği azaltan geçmişten kalma bir ayak bağı olarak görmektedir. Yeni Sağın perspektifinden bakıldığında, devletin iktisadi rolü iki işlevle sınırlanmalıdır: istikrarlı bir mübadele aracının veya “sağlam para”nın (veya sıfır enflasyonun) yürürlükte tutulması ve tekeller, fiyat sabitlemesi vs. üzerindeki kontrollerle rekabetin teşvik edilmesi.

Yedek emek ordusu: Resesyon dönemlerinde kolaylıkla kullanılacak durumda bulunan emek arzı; “ordu”nun hiçbir güvenliği yoktur ve piyasada pek bir güç teşkil etmez.

Robert Nozick (1938-2002)

ABD'li akademisyen ve siyaset felsefecisi. Nozick'in başlıca eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (*Anarchy, State, and Utopia*, 1974), siyaset felsefesi alanındaki en önemli çağdaş eserlerden biri olarak görülür ve Yeni Sağ teori ve inançları üzerinde derin bir etki yapmıştır. Locke'un anlayışına yakın ve Spooner (1808-1887) ve Tucker (1854-1939) gibi 19. Yüzyıl Amerikan bireycilerinden açıkça etkilənmiş olan bir liberteryanizm formu geliştirmiştir. Nozick, malların ilk olarak adil bir biçimde elde edilmiş veya adil bir biçimde transfer edilmiş olması şartıyla, mülkiyet hakkının tam manasıyla desteklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu yaklaşım minimal hükümet ve minimal vergilendirme yönünde bir desteği ifade etmekte ve refah devleti veya yeniden dağıtım politikasının altını oymaktadır. Nozick'in haktemelli adalet teorisi, John Rawls'in fikirlerine bir cevap olarak geliştirilmiştir. Hayatının daha sonraki dönemlerinde Nozick, aşırı liberteryanizmde bazı değişiklikler yapmıştır.

Pek çok kişi, Tayvan, Singapur ve Malezya gibi Asya devletlerini modern zamanın minimal devlet örnekleri olarak tasvir etmektedir. Ancak bu yaklaşım, bu devletlerin yatırım rehberliği yaparak ve eğitim ve öğretimin üzerinde durarak iktisadi hayatın yönetimine hangi ölçülerde angaje olduklarını gözardı etmektedir.

Kalkınmacı Devlet

Minimal devletin en iyi tarihi örnekleri, 19. Yüzyıl'ın erken sanayileşme dönemindeki İngiltere ve ABD gibi ülkelerdir. Bununla beraber, genel bir kural olarak, bir ülke ne kadar geç sanayileşirse, orada devletin rolü de o kadar artar. Örneğin Japonya ve Almanya'da, devlet baştan beri daha aktif bir "kalkınmacı" rol üstlenmiştir. Kalkınmacı bir devlet, sanayinin gelişmesi ve iktisadi kalkınmayı teşvik spesifik amaçlarıyla, iktisadi hayata müdahale eden devlettir. Bu durum, piyasanın yerine "sosyalist" bir planlama sistemini ve devletin kontrolünü koymaya çalışacağı anlamına gelmez; daha ziyade, devlet ile başlıca iktisadi çıkarlar arasında, genellikle milliyetçi ve muhafazakâr önceliklerle desteklenen bir partnerlik tesis etmeye ilişkin bir çabayı ifade eder.

Kalkınmacı devletin tipik örneği Japonya'dır. 1868-1912 yılları arasındaki Meiji Döneminde Japon devleti, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Japon ekonomisine hâkim olacak olan zaibutsu adlı büyük aile işletmeleriyle yakın ilişkiler kurdu. 1945'ten sonra Japon devletinin kalkınmacı rolü, özel yatırım kararlarının şekillenmesine yardımcı olan ve uluslararası rekabette Japon ekonomisine rehberlik eden Japon Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI) tarafından üstlenildi. Benzer bir kalkınmacı müdahale modeli de, hem sağ hem de sol hükümetlerin iktisadi planlamanın gerekliliğini tanıma eğiliminde olduğu ve devlet bürokrasisinin kendisini milli çıkarın bekçisi olarak gördüğü Fransa'da uygulandı. Avusturya'da ve bir ölçüde de Almanya'da

iktisadi kalkınma, devlet ile başlıca iktisadi çıkarlar, özellikle de büyük işletmelerle örgütlü emek arasında yakın bir ilişkinin idame ettirilmesi gereğini vurgulayan "partner devlet" in tesis edilmesiyle başarıldı. Daha yenilerde ise, iktisadi küreselleşme, örneklerini Doğu Asya'nın **kaplan ekonomilerinde** gördüğümüz "rekabet devletleri"nin ortaya çıkması sürecini besledi. Bu devletlerin rolü,

Hak: Belirli bir şekilde davranmaya veya kendisine belirli bir şekilde muamele edilmesini istemeye hukuken veya ahlâken yetkili olma; sivil haklar insan haklarından farklıdır.

yoğunlaşmış bir ulus-üstü rekabet ortamında, millî refah adına strateji geliştirmektir.

Sosyal Demokrat Devletler

Kalkınmacı devletler müdahaleciliği iktisadî gelişmeyi desteklemek için uygularken, sosyal demokrat devletler bunu genellikle hakkaniyet, eşitlik ve **sosyal adâlet** gibi ilkelere uygun olarak, daha geniş bir yeniden yapılanma ortaya çıkarmak için yaparlar. Avusturya ve İsveç gibi ülkelerde devlet müdahaleciliğine kalkınmacı ve sosyal demokratik öncelikler beraberce rehberlik eder. Bununla beraber kalkınmacılık ile sosyal demokrasi her zaman el ele yürümez. David Marquand'ın (1988) da işaret ettiği gibi, İngiliz devleti İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında itibaren başlayan dönemde sosyal demokrat yönde önemli ölçüde genişlemesine rağmen kalkınmacı bir devlet hâline gelemedi. Sosyal demokrat devleti anlamanın anahtarı, devleti zorunlu bir kötülükten biraz daha fazla bir şey olarak gören “negatif” devlet görüşünü, onu özgürlüğü genişletmenin ve adâleti güçlendirmenin bir aracı olarak gören “pozitif” devlet görüşüyle değiştirmektedir. Bu bakımdan sosyal demokrat devlet, hem modern liberallerin hem de demokratik sosyalistlerin idealidir.

Sadece düzen içinde varoluşun şartlarını korumaktan ziyâde, sosyal demokrat devlet, özellikle piyasa ekonomisinin dengesizliklerini ve adâletsizliklerini düzeltmeye yardımcı olmayı amaçlayan aktif bir katılımcıdır. Bu yüzden zenginliğin üretilmesine daha az; zenginliğin âdil ve insaflı dağıtımı olarak görülen şeye daha fazla odaklanmıştır. Bu bakımdan Keynezyenizm ve sosyal refah, sosyal demokrat bir devletin ikiz görünümleridir. Keynezyen iktisat politikalarının amacı, büyümeyi teşvik etmek ve tam istihdamı sağlamak için kapitalizmi “yönetmek” veya “regüle etmek”tir. Bu bir planlama unsurunu gerektirse de, klâsik Keynezyen strateji, mâliye politikasındaki ayarlamalarla, yani kamu harcamaları ve vergilendirme düzeyinde “talebi yönetme”yi ifade eder. Refah politikalarının benimsenmesi, vatan-daşları arasında sosyal saadeti geliştirmeye kadar genişleyen sorumluluklarıyla, refah devletinin ortaya çıkmasına götürmüştür. Bu anlamda sosyal demokrat devlet, kendisini bireyi güçlendirmeye adanmış olan “muktedir kılan devlet”tir.

Kamusallaştırılmış Devlet

Kalkınmacı ve sosyal demokrat devletler iktisadî hayata, büyük ölçüde özel ekonomiye rehberlik etmek veya desteklemek için müdahale ederken, kamusallaştırılmış devlet bütün bir iktisadî hayatı devletin kontrolü altına sokar. Bu tür devletlerin en iyi örnekleri, SSCB ile bütün bir Doğu Avrupa ortodoks komünist ülkelerinde bulunuyordu. Bunlar özel teşebbüsü tamamen ortadan kaldırmaya ve iktisat bakanlıkları ile planlama komitelerinin oluşturduğu çalışma ağları tarafından yönetilen merkezi planlamaya dayalı ekonomiler kurmaya çalıştılar. Nihâi olarak komünist partinin en yüksek

Kaplan ekonomiler: Japonya örneği model alınarak oluşturulan, hızlı büyüyen ve ihrâcat odaklı ekonomiler: örneğin Güney Kore, Tayvan ve Singapur.

Sosyal Adâlet: Maddî kaynakların ahlâken haklı görülebilir bir biçimde dağıtımı; sosyal adâlet çoğunlukla eşitlik kaygısıyla yapılan bir tarafgirliği ifade eder.

Kamulaştırma: Ortak veya kamusal mülkiyet sistemi adına özel mülkiyetin kaldırılması.

organları tarafından kontrol edilen bir “emredici planlama” sistemi tarafından örgütlenen “kumanda ekonomileri” tesis edildi. Devlet **kamulaştırmasının** haklılaştırılması, özel mülkiyete karşı ortak mülkiyete ilişkin temel sosyalist tercihe dayanır. Bununla beraber, bu hedefe ulaşmak, devlet iktidarına karşı Marx ve Engels’in klâsik yazılarında belirtilenden daha olumlu bir yaklaşımı ifade eder.

Marx ve Engels, hiçbir şekilde millileştirmeye ilişkin bir hüküm ileri sürmemişlerdir. Özellikle Engels, “proleterya diktatörlüğü” dönemi geldiğinde devletin denetiminin fabrikalara, bankalara, taşımacılığa vs. genişletilebileceğini kabul etmiştir. Bununla beraber, proleter devletin kesinlikle geçici olacağını ve sınıf çatışmasının hükmü kalmadığında onun da “sönümleneceğini” tahayyül etmişlerdir. Buna karşılık SSCB’deki kamusallaştırılmış devlet kalıcı olmuş ve gittikçe de daha güçlü ve bürokratik hâle gelmiştir. Stalin yönetimi altında sosyalizm belirgin bir biçimde devletçilikle özdeş hâle getirilmiştir ve sosyalizmde ilerleme, devlet aygıtının iktidar ve sorumluluklarının genişlemesinde yansımaları bulmuştur. Krushchev 1962’de proleterya diktatörlüğünün sona erdiğini ilân ettiğinde, devlet resmi olarak “bütün Sovyet halklarının” çıkarlarıyla özdeşleştirilmiş oluyordu.

Totaliter Devlet

Müdahaleciliğin en geniş ve en aşırı biçimi totaliter devletlerde bulunur. Totaliteryanizmin özü, beşerî varoluşun her boyutuna nüfuz eden etkisiyle, her şeyi kapsayan bir devlet inşa edilmesidir. Devlet sâdece ekonomiyi değil, eğitimi, kültürü, dini, aile hayatını vs. de doğrudan kontrolü altına alır. Totaliter devletin en iyi örnekleri Hitler Almanyası ve Stalin SSCB’si’dir. Ayrıca Saddam Hüseyin Irakı gibi bazı modern rejimlerin de totaliter devlet benzeri özellikler taşıdığı söylenebilir. Bu tür rejimlerin temel özellikleri, kapsayıcı bir gözetim süreci ve teröristçe yöntemlerle sağlanan bir âsâyiş ile yaygın bir ideolojik manipülasyon ve denetim sistemidir. Bu anlamda totaliter devletler, sivil toplumu etkili bir şekilde söndürür ve “özel” alanı bütünüyle ortadan kaldırırlar. Sâdece sosyal bütün içindeki bireysel aidiyetleri çözmeyi arzulayan faşistler bu hedefi açıkça kabul etmeye hazırdırlar. Bazen Mussolini’nin totaliter devlet fikrinin, Hegel’deki altruizm (diğergamlık/özgecilik) ve mensupları arasındaki karşılıklı sempatiyi yansıtan “etik topluluk” inancından kaynaklandığı ileri sürülür. Bu perspektiften bakıldığında beşerî medeniyetin gelişmesi, açıkça devletin büyümesine ve onun sorumluluklarının genişlemesine bağlıdır.

“İç Boş” Bir Devlet mi?

Geleneksel olarak devlet, siyasî hayatın merkezi bir figürü olarak görülüyor olsa da, onun rolü ve önemi, 20. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren dile getirilen bazı gelişmeler tarafından tehdit edilmektedir. En dramatik şekliyle bu durum, parçalanmış ve bütünlüğünü kaybetmiş bir devlet aygıtının, etnik huzursuzlukla veya gittik-

çe artan örgütlü suçla karşı karşıya bulunduğu bazı post-komünist devletlerde ve kısmen de gelişmekte olan dünyada ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu, en meşhur örneklerini Rusya Federasyonu'ndaki Çeçenlerde, Kosova'daki Arnavutlarda, Kürtlerde, Tamiillerde ve Nijerya'daki İbolarda gördüğümüz devletsiz milletler, kabileler ve klanların ortaya çıkmasıdır. Başka bazı yerlerde devletin gerilemesi daha az çarpıcı olmakla beraber, yine de önemlidir. Bu, Bob Jessop'un (1990) "içinin boşalması" olarak adlandırdığı ve daha önce devlete ait olan işlevlerin alttan alta başka kurum ve organlara aktarıldığı bir süreçtir. Bu süreç üç ayrı ancak birbiriyle bağlantılı gelişme ortaya çıkarmıştır: küreselleşme, (devletin) "geriye çekilmesi" ve yeniden yapılanması, ve devlet-altı hükümetlerin büyümesi.

Küreselleşme

Devletin veya en azından ulus-devletin karşı karşıya bulunduğu belki de en önemli tehdit küreselleşmedir (globalleşme) (Bu konu 7. Bölüm'de ayrıntılı olarak ele işlenmiştir). Geniş anlamda küreselleşme, dünyanın bir tarafındaki olayların ve kararların, dünyanın çok başka bir tarafındaki insanları etkilemeye başlaması sürecidir. Bunun bir ifadesi, bir ülkenin uluslararası sermaye akışını düzenlemesinin gittikçe daha güç, hatta belki de imkânsız hâle geldiği global bir ekonominin ortaya çıkmasıdır. Bu gelişimin devletler için dramatik bir anlamı vardır. Örneğin bu süreçte, münferit olarak devletlerin iktisadi hayatı yönetme ve genel refahı sağlama kapasiteleri sınırlıdır; çünkü Keynezyenizm gibi "millî" iktisadi stratejiler artık global bir bağlamda gerçekleştirilebilir değildir. Benzer bir biçimde bu süreç, yoğunlaşan rekabetin düşük vergiler ve düşük emek maliyeti yönünde yaptığı baskının bir sonucu olarak, refah devleti uygulamasında da genel bir gerileme getirmiştir. Bu sürecin diğer bir ifadesi ise, devletlerin, üretim ve yatırımlarını daha kolay bir şekilde başka bir yere taşıyabilecek olan çok uluslu şirketleri denetleme konusunda gittikçe daha fazla güç duruma düşmeleridir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği (AB), NATO ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası ve ulus-üstü yapıların artan öneminin de gösterdiği gibi, siyasi küreselleşmenin etkisi de daha az değildir. Örneğin açıktır ki, gittikçe daha fazla sayıdaki kararın (meselâ para politikası, tarım ve balıkçılık politikası, savunma ve dışişleri gibi) üye ülkelerden ziyâde AB kurumları tarafından alınmaya başlanması dolayısıyla, AB üyeliği devlet iktidarını tehdit etmektedir.

Küreselleşme trendinin, geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle devletin ciddi bir yeniden yapılandırılmasını da beraberinde getireceğini ileri sürenler vardır. hiç şüphesiz devletin tanımlayıcı vasıflarından birisi olan egemenlik en azından en üstün ve eşsiz bir yönetim yetkisi anlamıyla sona ermiştir. Egemenlik sonrası dönemde devlet, artık bir karşılıklı bağımlılık ve geçirgenlik çer-

Kavramlar

Devletçilik

Devletçilik (veya Fransızcasıyla *étatisme*), devlet müdahalesinin, siyasi sorunları çözmenin veya iktisadi ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmenin en uygun aracı olduğu inancıdır. Bu görüş, kolektif eylemlerin onunla organize edilebileceği ve ortak hedeflere onunla ulaşılacağı bir mekanizma olarak devlete duyulan derin ve belki de sorgulanmaz bir imanla desteklenir. Bu bağlamda devlet etik bir ideal (Hegel) veya "genel irade"ye ya da kamu çıkarma hizmet olarak görülür. Devletçilik, en açık ifadesini, iktisadi hayatın düzenlenmesinde ve kontrolünde bulur. Bu düzenleme ve kontrol, seçici millileştirme ve iktisadi yönetimden (bazen, Fransızca *diriger*, yani yönlendirmeden gelen *dirigisme* kavramı da kullanılır) korporatizme (hem liberal hem faşist biçimleriyle) ve Sovyet-stil devlet kamulaştırmasına kadar uzanır.

çevesinde işlemektedir. Fakat bu devletin gerilemesinden ziyâde farklı bir devlet türünün ortaya çıkmasına yol açabilir. Kamusallaştırılmış devlet gibi sosyal demokrat devlet de tarihin çöp sepetine gönderilmiş olabilir; ama onların yerini, globalleşmiş ekonominin gereklerine daha iyi uyum sağlamış “rekabetçi” devletler almıştır. Bu tür devletlerin kaygıları arasında, teknolojibağımlı yeni ekonomide iktisadi başarıyı garanti etmenin başlıca yolu olarak eğitim ve öğretimi güçlendirme ihtiyacı, girişimciliği ve işgücü esnekliğini teşvik ederek, piyasanın gereklerine gittikçe daha fazla cevap verme arzusu ve sosyal dışlamaya mücadele ile toplumun ahlâki temellerini destekleme ihtiyacı bulunmaktadır. Siyasî küreselleşme, devleti zayıflatmış kadar ona yeni imkânlar da açabilir. Bu durum, “paylaşılan” egemenlik fikriyle açıklanabilir. Bu fikir, tek başlarına hareket ettiklerinde zayıf veya etkisiz olabilecek devletlerin, uluslararası veya bölgesel kurumlar mekanizması aracılığıyla daha büyük etki yapabileceklerini ifade eder. Bunu, ulusal düzeydeki siyasetçilerin bölgesel düzeyde kararlar alabilmelerine imkân veren bir forum oluşturan, üye devletlerin yarattığı ve AB’nin en güçlü siyasayapan organı olan AB Bakanlar Konseyi örneğinde görebiliriz.

Devletin Yeniden Yapılandırılması

1980’li ve 90’lı yıllar, özellikle ABD ve İngiltere’de, Yeni Sağ öncelik ve inançlardan ilham alan hükümetlerin devlete karşı azimli bir saldırısına şahitlik etti. Bu süreç, regülasyonların kaldırılması, **özelleştirme** ve piyasa reformlarının kamu hizmetlerine sokulması gibi siyasalar aracılığıyla “devletin geri itilmesi”ni ortaya çıkardı. Ancak benzer siyasalar başka yerlerde de benimsendi ve belki de en tutkulu biçimde uygulandığı yerler, eski kamusallaştırılmış devlet aygıtlarını sökmeye girişen Orta ve Doğu Avrupa’nın post-komünist rejimleri oldu. Devletin geri çekilmesi her ne kadar “özel olan iyidir, kamusal olan kötü” şeklinde özetlenebilecek olan devletkarşıtı ve piyasayanlısı felsefenin etkili olduğu yerlerde daha hızlı gerçekleşiyse de, bu gelişme aynı zamanda daha geniş ve daha karşı konulmaz güçler tarafından da dikte ettirildi. Gittikçe büyüyen global rekabetin yarattığı baskılar ve yönetimden “yönetişim”e geçme ile bağlantılı olarak, kamu politikası geliştirmenin ve kamu hizmetlerini sunmanın daha etkin ve duyarlı yollarını geliştirme ihtiyacı bunlar arasındadır. Bu fikir, toplumun daha karmaşık ve daha akışkan hâle geldiği, hiyerarşik devlet kurumlarına daha az dayanan yeni yönetim metodları bulunması gerektiği ve nitekim devlet ile toplum ayrımının da bulanıklaştığı olgusundan gelir. Siyasette “yönetişime dönüş”, çeşitli eğilimlerde kendini göstermektedir. Bunlar arasında, kamusal programları özel yatırımlar aracılığıyla finanse etme yönündeki artan eğilim, doğrudan hizmet sunma yerine “imkân sağlama” veya “düzenleme” yoluyla

yönetimin “yeniden keşfi”, kamu hizmetlerinin sunulmasında hükümetbenzeri ve özel kuruluşların artan kullanımı ve özel sektör yönetim tekniklerinin devlette daha geniş olarak kabûl edilmesini öngören “yeni kamu yönetimi” yer almaktadır.

Özelleştirme: Devlet varlıklarının kamudan özel sektöre transferi. Özelleştirme, devletin sorumluluk alanında bir daralmayı ifade eder.

Devlet-Altı Yönetişim

Çok-düzeyle yönetim: Ulusal, altı, ulusal ve ulus-üstü düzeyler, hükümet ve hükümet dışı aktörleri kapsayan karmaşık bir siyasa süreci.

Devlete karşı son meydan okuma da, ulusal veya merkezî organların sorumluluklarının yerel düzeye transfer edilmesi eğilimini ifade eden adem-i merkeziyetçilik yönündeki baskılardan gelir.

Bu süreç evrensel olmamakla beraber, dünyanın pek çok bölgesinde yerel toplulukların ve etnik siyasetin büyüyen önemi, yerel veya bölgesel organların güçlendirilmesi yönündeki talepleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin 1991’de bir İskoç Parlamentosu’nun ve bir Galler Meclisi’nin kurulması, önemli ölçüde yetki devrine dayanan bir yönetim yapısına sâhip olma bakımından İngiltere’yi İspanya, Fransa ve İtalya gibi diğer Avrupa devletleriyle aynı doğrultuya getirmiştir. İskoçya örneğinde bu süreç, “federalizmbenzeri” yönetim olduğu ileri sürülebilecek ölçüde, seçilmiş hükümetin kendi kendisini yönetmesine ilişkin ciddi bir adımı ifade etmiştir. Dahası, AB’deki merkezkaç güçler, bölgesel kurum ve grupların AB organlarına gittikçe daha fazla oranda doğrudan katılması ve dolayısıyla bunların ulusal hükümetleri baypas etmeleri anlamını taşıyan bir “bölgeler Avrupası” fikrini de beraberinde getirmiştir. Bu da AB içinde, **devlet-altı organları**, devletleri ve devlet üstü organları kapsayan ve geleneksel devlet anlayışıyla uzlaştırılması güç bir çok-seviyeli yönetim modeli ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber en dramatik şekliyle merkezkaç güçler ya devlet gücünün yeniden inşasına ya da devleti yıkıma götürmektedir. Örneğin 1993’te yükselen etnik milliyetçilik, Çekoslovakya devletinin dağılarak Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak iki ayrı devletin ortaya çıkmasına götürmüştü; 1990’ların başlarında Yugoslavya devleti de milliyetçi ihtiraslarla etnik rekabetin bir karışımıyla ateşlenen bir iç savaş sonucu parçalanmıştır. Bu gibi etkenler 8. Bölümde daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Özet

- Devlet, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde en üstün hükümet etme işlevini ifa eden bir siyasî birliktir. Devletin sâdece bir parçasını oluşturan hükümetin aksine, devlet bütün kamusal organları ihtiva eder ve herhangi bir siyasetçi grubunun tarafgirâne sempatilerine dayalı tercihlerinden ziyâde, toplumun dâimî çıkarlarını temsil ettiği öngörüsüne dayalı olarak gayri şahsî bir otoriteyi yürütür.
- Birçok rakip devlet teorisi vardır. Plüralistler devleti toplumdaki yarışan çıkarlar arasında hakemlik eden nötr bir organ olarak alırlar. Marksistler devletin tâbi konumdaki sınıfı bastırarak veya sınıf çatışmasını hafifleterek, sınıf sistemi ayakta tuttuğunu ileri sürerler. Yeni Sağ, devleti kendi kendisine hizmet eden ve daha fazla büyümeye ve genişlemeye niyetli bir canavar olarak tasvir eder. Radikal feministler ise erkek egemen sistemi destekleyen devletin içindeki patriyarkal tarafgirliğe işaret ederler.
- Devleti destekleyenler, onu hem bir vatandaşı diğer vatandaşın tecavüzünden koruyan bir araç, hem de kolektif eylemi örgütleyebilmenin bir mekanizması olarak görürler. Bununla beraber eleştirenler ise, devletin hâkim sınıfın çıkarlarını yansıttığını veya onun toplumunkinden ayrı veya karşıt çıkarları olduğunu ileri sürerler. Devlet çok farklı roller ifa eder. Minimal devletler sâdece düzen içinde varoluşun şartlarını oluştururlar. Kalkınmacı devletler, büyüme ve iktisadî kalkınmayı teşvik etmeye çalışırlar. Sosyal demokrat devletler, piyasa ekonomisinin dengesizliklerini ve adaletsizliklerini düzeltmeye çalışırlar. Kamusallaştırılmış devletler bütün bir iktisadî hayat üzerinde denetim ifa ederler. Totaliter devletler her şeyi kapsayan bir siyasallaştırma ortaya çıkarırlar ve aslında sivil toplumu söndürürler.
- Modern devlet çok çeşitli tehditlerle yüz yüzedir. Bunlardan başlıcaları: iktisadî bakımdan karşılıklı bağımlılık getiren küreselleşme ve ulus-üstü organların ortaya çıkışı; sorumluluklarını özel kurumlara devrederek devleti “geriye itmek” veya “içini oymak”; devletin sorumluluklarını bölgesel, eyalete ait veya yerel organlara devretme yoluyla adem-i merkezileştirme olarak sıralanabilir.

Tartışma Soruları

- Gerçekten de doğa durumunda hayat “iğrenç, zâlimce ve kısa” mı olurdu?
- Hükümet mi devleti kontrol altında tutmaktadır, yoksa devlet mi hükümeti?
- Devlet birbiriyle rekabet hâlindeki sosyal çıkarlar karşısında tarafsız bir organ olarak görülebilir mi?
- Devlet elitlerinin tabiatı ve arkaplanı, kaçınılmaz bir şekilde onları tarafgir kılar mı?

- Devlet ile sivil toplum arasındaki olması gereken ilişki nedir?
- Devlet tamamen ortadan kalkmadan “içi ne kadar boşalabilir”?
- Küreselleşme devletin artık gereksiz olduğu anlamına mı gelir?

İleri Okumalar

Dunleavy, P. ve B. O’Leary *Theories of the State* (London: Palgrave, 1987). Devlete ve liberal siyasete ilişkin belli başlı beş yaklaşım konusunda özenle hazırlanmış ve kolay anlaşılabilir bir giriş.

Jessop, B. *State Theory: Putting Capitalist State in Their Place* (Oxford: Polity Press, 1990). Jessop’un kendi devlet teorisini geliştirdiği denemelerinden oluşan iddialı ama okunmaya değer bir derleme.

Pierre, J. ve B. Guy Peters *Governance, Politics and the State* (Basingstoke: Palgrave, 2000). Yönetişim olgusunun ve onun devletin rolüne ve doğasına ilişkin sonuçlarının faydalı bir tartışması.

Poggi, G. *The State* (Cambridge: Polity Press, 1990). Devletin tabiatına, gelişimine ve genel görünüşüne ve özellikle de “devletin krizi”ne ilişkin faydalı bir analiz.

Schwarzmantel, J. *The State in Contemporary Society: An Introduction* (London and New York: Harvester Wheatsheaf, 1994). Liberal demokratik devlete ilişkin farklı görüşlere odaklanan, siyasetin incelenmesine açık-seçik ve anlaşılır bir giriş.

Kısım

-2-

**Milletler ve
Küreselleşme**

Milletler ve Milliyetçilik

'Milliyetçilik bir çocukluk hastalığıdır. O insanlığın kızamağıdır.'

Albert Einstein, *Mektup* (1921)

Son iki yüzyıldır ulus en uygun, ve belki de tek, siyasal yönetim birimi olarak kabûl edilmektedir. Gerçekten de uluslararası hukuk büyük oranda bireyler gibi ulusların da dokunulmaz haklara sâhip olduğu varsayımı üzerine temellenmiştir. Bu hakların en önemlileri siyasal bağımsızlık ve kendi kaderini tâyin (self-determination) haklarıdır. Bununla birlikte ulusun önemi hiçbir yerde siyasal bir inanç olma potansiyelinden daha dramatik olarak sergilenmez. Birçok biçimde, milliyetçilik 3. Bölümde incelenmiş olan daha kesin ve sistematik siyasal ideolojileri gölgede bırakmıştır. O, savaşların ve devrimlerin patlak vermesine katkıda bulunmuş; yeni devletlerin doğmasına, imparatorlukların dağılmasına ve sınırların yeniden çizilmesine neden olmuş; varolan rejimleri pekiştirmenin yanı sıra onların yeniden şekillendirilmeleri için kullanılmıştır. Mamafih, ulus çağının bir sona yaklaştığını düşünmemizi sağlayacak nedenler bulunmaktadır. Birçok milliyetçi kuşağın gerçekleştirmek için çabaladığı ulus-devlet gittikçe hem iç hem de dış baskılarla yıpratılmaktadır.

Bu bölümde incelenen ana konular şöyledir:

İçindekiler

Ulus Nedir?	150
Kültürel Topluluklar Olarak	
Uluslar	151
Siyasal Topluluklar Olarak	
Uluslar	153
Milliyetçiliğin Çeşitleri	156
Liberal Milliyetçilik	157
Muhafazakâr Milliyetçilik	159
Yayılmacı Milliyetçilik	161
Sömürgecilik Karşısı Milliyetçilik	164
Çok-kültürlülük	166
Ulus-Devletin Bir	
Geleceği Var mı?	169
Özet	172
Tartışma Soruları	173
İleri Okumalar	173

Anahtar Konular

1. Ulus nedir?
2. Kültürel milliyetçilik ve siyasal milliyetçilik birbirinden nasıl farklılaşır?
3. Milliyetçiliğin doğuşu ve büyümesi nasıl açıklanabilir?
4. Milliyetçilik ne tip siyasal biçimler almıştır? Ne tip etkiler geliştirmiştir?
5. Ulus-devletin güçlü ve çekici yönleri nelerdir?
6. Ulus-devletin bir geleceği var mıdır?

Ulus Nedir?

Milliyetçilik olgusunun etrafını saran tartışmaların çoğu bir ulusu neyin oluşturduğu hakkındaki farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır. Ulus fikri o kadar yaygın bir şekilde kabûl edilmektedir ki, onun ayırt edici özellikleri nâdiren incelenmek-te veya sorgulanmaktadır; ulus basitçe veri olarak kabûl edilir. Bununla beraber, [bu konuda] kafa karışıklığı boldur. 'Ulus' terimi belirsiz bir şekilde çok kez devlet, ülke, etnik grup ve ırk gibi terimlerle eş anlamlı kullanılmaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler, bir ulusal halklar örgütü değil bir devletler örgütü olması anlamında açıkça yanlış isimlendirilmiştir. Öyleyse, ulusun karakteristik özellikleri nelerdir? Bir ulusu diğer sosyal gruplardan veya diğer kolektif kimlik kaynaklarından ayıran şey nedir?

'Ulus' terimini tanımlamanın zorluğu, tüm ulusların kültürel ve siyasal karakteristiklerin bir harmanı olarak objektif ve sübjektif özelliklerin bir karışımını içermelerinden kaynaklanmaktadır. Objektif anlamda, uluslar kültürel varlıklardır: aynı lisanı konuşan, aynı dine sâhip olan, ortak bir geçmişle bağlı olan halk toplulukları. Hiç şüphesiz, bu tip faktörler milliyetçilik siyasetini şekillendirmektedir. Kanada'da Quebec'lilerin milliyetçiliği büyük oranda Fransızca konuşan Quebec'liler ile ağırlıklı olarak Kanada'nın İngilizce konuşan geri kalanı arasındaki dil farklılıkları üzerinde temellenmektedir. Hindistan'daki milliyetçi gerilimler değişmez bir şekilde örnekleri Pencap'taki Sihlerin ayrı bir ülke (Khalistan) için verdikleri mücadele ve Keşmir'deki Müslümanların Keşmir'in Pakistan'a katılması için yürüttükleri kam-

Kavramlar

Ulus

Lâtince doğmak anlamına gelen nasciden türemiş olan ulus (nation) kültürel, siyasal ve psikolojik faktörlerin bir toplamı tarafından şekillendirilen kompleks bir olgudur. Kültürel olarak, bütün uluslar çeşitli düzeylerde kültürel çeşitlilik göstermekte beraber, ulus ortak bir lisan, din, tarih ve gelenekler tarafından birarada tutulan bir insan grubudur. Siyasal olarak, ulus kendilerini doğal bir siyasal topluluk olarak gören bir insan grubudur. Klâsik olarak bu, devlet olmayı başarma veya sürdürme arzusu olarak ifade edilmekle birlikte, yurttaşlık bilinci biçimini de alabilir. Psikolojik olarak, bir ulus paylaşılan bir sadakât veya yurtseverlik biçimindeki bir duyguyla ayırt edilen bir insan grubudur. Bununla beraber, böyle bir bağlılık bir ulusa üyeliğin zorunlu bir koşulu değildir; ulusal onuru taşımayanlar bile hâlâ bir ulusa 'ait' olduklarını kabûl edebilirler.

panyada görülen dinî ayrımlardan kaynaklanmaktadır. Mamafih, bir ulusu sâdece objektif unsurları kullanarak tanımlamak mümkün değildir. Tüm uluslar bir miktar kültürel, etnik ve ırksal çeşitliliği içinde barındırmaktadır. İsviçre ulusu, [İsviçre'de] birçok yerel diyalektlerin yanı sıra Fransızca, Almanca ve İtalyanca olmak üzere üç ana lisanın kullanılmasına rağmen kalıcı ve yaşayabilir olduğunu ispatlamıştır. Kuzey İrlanda'da rakip milliyetçiliklerin yükselmesine neden olan Katolikler ve Protestanlar arasındaki ayrımlar ada İngilteresi'nde büyük oranda önemsiz iken Almanya gibi ülkelerde sâdece marjinal bir öneme sâhip olmuştur.

Bu, nihai olarak, ulusların sâdece üyeleri tarafından subjektif olarak tanımlanabileceği gerçeğini vurgular. Son analizde ulus psikopolitik bir inşadır. Bir ulusu diğer tüm grup ve kolektivitelerden ayıran şey onun üyelerinin kendilerini bir ulus olarak kabûl etmeleridir. Bu ne demektir? Bu anlamda bir ulus kendisini özel bir siyasal topluluk olarak algılamaktadır. Bu bir ulusu bir **etnik gruptan** ayıran şeydir. Hiç şüphesiz, bir etnik grup bir topluluk kimliğine ve kültürel onur duygusuna sâhiptir, ancak, ulustan farklı olarak o kolektif siyasal emellere sâhip değildir. Bu emeller geleneksel olarak siyasal bağımsızlık ve devlet olma çabası veya [zaten olunmuşsa onu] muhafaza etme arzusu şeklini almıştır.

Johann Gottfried Herder (1774-1803)

Sıklıkla kültürel milliyetçiliğin 'babası' olarak nitelenen Alman şair, eleştirmen ve filozof. Bir öğretmen ve Lutherci din adamı olarak Herder, 1776'da Weimar'da Grand Düklüğü'nün ruhani lideri olarak yerleşene değin Avrupa'da dolaşmıştır. Hayatının erken dönemlerinde Kant ve Montesquieu gibi düşünürlerden etkilenmiş olmasına rağmen Aydınlanma'nın önde gelen bir entelektüel muhalifi olmuş ve Almanya'da romantik akımın gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Herder'in ayırt edici bir lisan, kültür ve 'ruh' ile karakterize edilen bir organik grup olarak ulus üzerindeki vurgusu hem kültürel tarihin kurulmasına hem de ulusal kültürün esasî değerini vurgulamış olan belli bir milliyetçilik türünün yükselmesine yardımcı olmuştur.

Bununla birlikte, daha mütevazı bir düzeyde, bu emeller belki de bir federasyonun veya devletler konfederasyonunun bir parçası olarak belli bir otonomi (özerklik) kazanma arzusunu içerebilir.

Mamafih, karışıklık burada sona ermemektedir. Milliyetçilik kısmen çeşitli milliyetçi geleneklerin ulus kavramını farklı şekillerde görmesi nedeniyle güç bir olgudur. İki karşıt kavram özellikle etkili olmuştur. Bunlardan biri ulusu esasen kültürel bir topluluk olarak resmeder ve etnik bağlar ve bağlılıkların önemine dikkat çeker. Diğeri ise onu esasen bir siyasal topluluk olarak görür ve vatandaşlık bağlarının ve bağlılıklarının önemini vurgular. Bu rakip görüşler sâdece ulusun kaynağı hakkında alternatif tanımlar getirmeyip aynı zamanda çok farklı milliyetçilik türlerine bağlanmışlardır.

Kültürel Topluluklar Olarak Uluslar

Bir ulusun esasen bir etnik veya kültürel varlık olduğu fikri onun 'birincil' kavramlaştırması olarak vasıflandırılmıştır (Lafont, 1968). Bu fikrin kökleri 18. Yüzyıl Almanyası'na ve Herder ve Fichte (1762-1814) gibi kişilerin yazılarına kadar götürülebilir. Herder'e göre her ulusal grubun yaratılış özellikleri nihâi olarak, yaşam biçimi, çalışma alışkanlıkları, tutumları ve bir halkın yaratıcı eğilimlerini şekillendiren doğal çevresi, iklim ve fiziksel coğrafyası tarafından belirlenir. Hepsinden önemlisi, Herder bir halkın ayırt edici gelenekleri ve tarihsel hâtıralarının cisimleşmiş hâli olduğuna inandığı lisanın önemini vurgular. Ona göre, böylece her ulus kendisini şarkılarda, mitlerde ve efsanelerde gösteren ve bir ulusa onun yaratıcılık kaynağını sağlayan bir **Volkgeist** sâhiptir. Bu nedenle Herder'in milliyetçiliği, açıkça siyasal bir devlet olma çabası yerine ulusal geleneklerin ve hâtıraların farkında olma ve değerini bilmeyi vurgulayan bir tür kültürcülüğe karşılık gelir. Bu tip fikirler 19. Yüzyıl Almanyası'nda ulusal bilincin uyanmasında önemli etkiye sahip olmuştur. Bu, eski mitlerin ve efsanelerin, örneğin Grimm kardeşlerin folk hikâyelerinde, yeniden keşfinde ve Richard Wagner'in (1813-1883) operalarında ifadesini bulmuştur.

Etnik Grup: Tipik olarak ortak bir geçmiş fikriyle bağlantılı olan ortak bir kültürel ve tarihsel kimliği paylaşan bir insan grubu.
Volkgeist: Kelime manâsı olarak, halkın ruhu; bir halkın, kültüründe ve özellikle lisanında ifadesini bulan organik kimliği.

Herder'in kültürelcilığının bir sonucu ulusların [kökünün] çok

Kavramlar

Kültürel Milliyetçilik

Kültürel milliyetçilik ulusun soyut bir siyasal topluluktan ziyade ayrı bir medeniyet olarak yeniden yaratılmasına birincil vurgu yapan bir milliyetçilik türüdür. Kültürel milliyetçiler, devleti, genellikle, yabancı değilse bile, çevresel bir varlık olarak görürler. Siyasal milliyetçilik 'rasyonel' ve genellikle ikeli iken, kültürel milliyetçilik kendi 'ruh'u' ile harekete geçirilen eşsiz, tarihsel ve organik bir bütün olarak gördüğü ulusa romantik bir inanç beslemesi anlamında 'mistik'tir. Tipik olarak, elit veya 'yüksek' kültüre dayanmaktan daha çok 'popüler' ritüeller, gelenekler ve efsanelere dayanması anlamında 'aşağıdan-yukarı' bir milliyetçilik türüdür. Karakter olarak sıklıkla modern karşıtı olmakla birlikte kültürel milliyetçilik aynı zamanda halkın kendisini 'yeni'den yaratmasını' mümkün kılarak bir modernleşme aracı da olabilir.

eski zamanlara kadar geri götürülebileceği ve aynı şekilde insan toplumu devam ettiği sürece devam edecek 'doğal' veya organik varlıklar olduğudur. Benzer bir görüş insanların bir güvenlik, kimlik ve aidiyet hissi kazanma gayesiyle gruplar kurma eğiliminde olduğuna işaret eden modern sosyal psikologlar tarafından öne sürülmüştür. Bu perspektiften, insanlığın uluslara bölünmesi, insanlığın kendilerinininkine benzer bir kültürü, geçmişi ve yaşam biçimini paylaşan insanlara doğal yakınlaşma eğiliminden başka bir şeyi ifade etmez. Bununla birlikte, bu tip psikolojik anlayışlar milliyetçiliği tarihsel bir olgu olarak, yani, belli bir zaman ve yerde, özellikle erken 19. Yüzyıl Avrupası'nda, yükselmiş olan bir olgu olarak açıklamazlar.

Milletler ve Milliyetçilik'te (Nations and Nationalism, 1983) Ernest Gellner milliyetçiliğin modernleşmeye ve özellikle de sanayileşme sürecine olan bağımlık derecesini vurgulamıştır. Gellner, modern öncesi veya 'agroliterate' tarımsal toplumların feodal bağlar ve bağımlıklar ağı tarafından yapılandırılırken doğmakta olan sanayi toplumlarının sosyal hareketliliği, kişisel mücadeleyi ve rekabeti ilerletmiş ve böylece yeni bir kültürel bütünleşme kaynağını gerektirdiğine dikkat çekmiştir. Bu milliyetçilik tarafından sağlanmış.

Bu nedenle milliyetçilik belli sosyal koşullar ve şartların ihtiyaçları'nı karşılamak üzere gelişmiştir. Öte yandan, Gellner'in teorisi modern öncesi zamanlara dönüş mümkün olmadığı için milliyetçiliğin ortadan kaldırılamaz olduğunu önermektedir. Bununla beraber, *Ulusların Etnik Kökleri*'nde (The Ethnic Origins of Nations, 1986) Anthony Smith milliyetçilik ve modernleşme arasındaki bağı modern uluslarla kendisinin 'etniklikler' olarak adlandırdığı modern öncesi etnik topluluklar arasındaki devamlılığı vurgulayarak sorgulamıştır. Bu görüşe göre, uluslar tarihsel olarak gömülüdür: onların kökleri ortak bir kültürel mirasa ve devlet olmayı başarmayı ve ulusal bağımsızlık arayışını bile önceleyebilen lisana uzanmaktadır. Bununla beraber, Smith etnisitenin milliyetçiliğin öncüsü olmakla birlikte modern ulusların sadece yerleşik etnikliklerin doğmakta olan siyasal egemenlik doktrinine bağlandığında ortaya çıktıklarını kabul etmiştir. Bu bağlantı Avrupa'da geç 18. Yüzyıl ve erken 19. Yüzyıl'da, Asya ve Afrika'da ise 20. Yüzyıl'da meydana gelmiştir.

Ulusların kaynaklarından bağımsız olarak, belli milliyetçilik biçimleri siyasal olmaktan ziyade belirgin şekilde kültürel bir karaktere sahiptir. Kültürel milliyetçilik genellikle ulusal öz-onama şeklini alır; o, bir halkın ulusal gurur ve öz-saygısının yükseltilmesi vasıtasıyla kendi kimliklerinin daha berrak bir anlamını elde etmelerini sağlayabilecek bir araçtır. Bu, siyasal bağımsızlık arayışından çok daha fazla Galce lisanını ve genel olarak Gal kültürünü koruma teşebbüsleri üzerine yoğunlaşan Gal milliyetçiliğinde gözükmemektedir. ABD, Batı Hint Adaları ve Avrupa'nın birçok kısmındaki siyah milliyetçiliği de güçlü bir kültürel karaktere sahiptir. Onun vurgusu özel bir siyah bilincini geliştirmek ve ulusal gurur hissi yaratmak üzerin-

dedir. Bu, Marcus Garvey ve Malcolm X'in (1926-1965) eserlerinde Afrika'nın ruhani ve kültürel 'anavatan' olarak yeniden keşfine bağlanmıştır. Aynı süreç modern Avustralya'da ve, bir dereceye kadar, Yeni Zelanda'da işliyor görünmektedir. Örneğin Avustralya'daki cumhuriyetçi akım ulusu Birleşik Krallık'tan* ayrı bir siyasal ve kültürel birim olarak yeniden tanımlama arzusunu yansıtır. Bu ağırlıklı olarak Anzak miti, yerli halklarla ilişki ve bir yerleşimci folk kültürünün yeniden keşfedilmesine dayanan öz-onama sürecidir.

Alman tarihçi Friedrich Meinecke (1907) bir adım daha ileri gidip 'kültürel uluslar' ve 'siyasal uluslar' arasında bir ayırım yapmaktadır. 'Kültürel' uluslar yüksek düzeyli etnik homojenlikle karakterize edilmektedir. Sonuçta, ulusal ve etnik kimlikler çakışmaktadır. Meinecke Yunanlıları, Almanları, Rusları, İngilizleri ve İrlandalıları kültürel ulusların örnekleri olarak belirlemiştir fakat bu târif aynı şekilde Kürtler, Tamiller ve Çeçenler gibi etnik gruplara da uygulanabilir. Bu tip uluslar, siyasal güçlerden ziyâde doğal veya tarihsel güçler tarafından şekillendirilmeleri anlamında 'organik' olarak kabûl edilebilir. Güçlü ve tarihsel bir ulusal birlik hissiyle bağlı olan kültürel ulusların gücü istikrarlı ve uyumlu olmalarındadır. Öte yandan, kültürel uluslar kendilerini dışlayıcı gruplar olarak görme eğilimindedirler. Ulusa üyelik, gönüllü olarak üstlenilen bir siyasal bağlılıktan değil fakat bir şekilde miras alınan bir etnik kimlikten kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, basitçe halkın inançlarını ve dilini kabûl ederek kişinin bir Alman, bir Rus veya bir Kürt 'olması' mümkün değildir. Böyle bir dışlayıcılık, dar fikirli ve gerici milliyetçilik biçimlerini beslemiş ve ulus ile ırk arasındaki ayrımı zayıflatmıştır.

Siyasal Topluluklar Olarak Uluslar

Ulusların esasen siyasal varlıklar oldukları görüşü kültürel kimlikten daha çok vatan-daşlık bağlarını ve siyasal bağlılıkları vurgular. Buna göre ulus, kültürel, etnik ve diğer bağlılıklarından bağımsız olarak esasen paylaşılmış vatandaşlık bağıyla bağlı bir insanlar grubudur. Sıklıkla bu ulus görüşü, bazen modern milliyetçiliğin 'babası' olarak görülen Jean Jacques Rousseau'nun eserlerine kadar geri götürülür. Rousseau'nun spesifik olarak ulus sorununa hitap etmemesine veya milliyetçilik olgusunu tartışmamasına rağmen, sonuçta toplumun ortak yararı anlamına gelen, 'genel irade' fikrinde ifadesini bulan halk egemenliğine vurgusu 1789 Fransız Devrimi süresince ortaya çıkan milliyetçi doktrinlerin tohumu olmuştur. Yönetimin genel irade üzerinde temellenmesi gerektiğini ilân ederek Rousseau güçlü bir monarşik iktidar ve aristokratik ayrıcalık eleştirisi geliştirmiştir. Fransız Devrimi süresince, bu radikal demokrasi ilkesi, Fransız halkının artık hükümdarın sâdece bir 'tebaası' olmayıp, dokunulmaz haklara ve özgürlüklere sâhip 'vatandaş'lar oldukları iddiasında ifadesini bulmuştur. Böylece,

* Birleşik Krallık (United Kingdom), İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'yı içine alan ülkenin kısa adıdır. Bu ülkenin tam adı Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) dir. Büyük Britanya İngiltere, İskoçya ve Galleri içerir. Türkçede genellikle Birleşik Krallık yerine İngiltere adı bu ülkenin tamamını anlatmak için kullanılmaktadır. (ç.n.)

egemen güç Fransız ulusuna aitti. Bu nedenle Fransız Devrimi'nden doğan milliyetçilik biçimi kendi kendini yöneten bir halk veya ulus vizyonuna vücut vermekte ve ayrılmaz bir şekilde özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerine bağlı kalmaktaydı.

Ulusların etnik değil siyasal topluluklar olduğu fikri birçok milliyetçilik teorisi tarafından desteklenmiştir. Örneğin, Eric Hobsbawm (1983) ulusların ne derece 'icat edilmiş gelenekler' olduklarını açığa çıkarmıştır. Modern ulusların uzun süreli yerleşik etnik topluluklardan gelişmiş olduğunu kabûl etmek yerine Hobsbawm tarihsel devamlılık ve kültürel saflığa duyulan inancın değişmez bir biçimde bir mit olduğunu ve dahası milliyetçiliğin kendisi tarafından yaratılmış bir mit olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, milletlerin milliyetçiliği yaratması değil, milliyetçiliğin milletleri yaratması söz konusudur. Örneğin, kimi zaman popüler milliyetçilik de denilen, yaygın bir ulus olma bilinci 19. Yüzyıl'ın sonlarına değin gelişmemiştir. Bu belki de ulusal marşların ve bayrakların icadı ve ilk öğretimin yaygınlaştırılmasıyla şekillendirilmiştir. Kuşaktan kuşağa aktarılan ve bir ulusal kültürü somutlaştıran 'ana dil' fikri kesinlikle sorgulanabilir. Gerçekte, lisanlar her kuşak onları kendi farklı ihtiyaç ve koşullarına adapte ettikçe yaşar ve gelişirler. Dahası, bir 'ulusal' lisan nosyonunun 19. Yüzyıl'a kadar insanların çoğunluğunun lisanlarının yazılı formunun bilgisine sâhip olmadıkları ve genellikle eğitimli elitin lisanıyla çok az ortak şeye sâhip olan bölgesel diyalektler konuştukları gerçeği göz önüne alındığında bir saçmalık olduğu ileri sürülebilir.

Benedict Anderson da (1983) modern ulusu bir yapım olarak betimlemiştir. [Bunu ifade etmek için o], 'hayâl edilmiş topluluk' (imagined community) tâbirini kullanmıştır. Anderson ulusların ortak bir kimlik fikrini sürdürmek için yüzyüze etkileşim düzeyi gerektiren gerçek topluluklardan daha çok mental görüntüler olarak var olduklarına işaret etmiştir. Uluslar içinde bireyler kendilerinin bir ulusal kimliği göya paylaştığı diğer kişilerin çok küçük bir oranını tanıma fırsatı bulur. Eğer uluslar var ise, onlar bizim için eğitim, kitle iletişim araçları ve siyasal sosyalizasyon tarafından inşa edilen, hayâl edilmiş yapımlar olarak var olur. Rousseau'nun bir ulusun demokrasi ve siyasal özgürlük fikirleriyle canlandırıldığı şeklindeki görüşüne karşın, ulusların 'icat edilmiş' veya 'hayâl edilmiş' topluluklar olduğu nosyonu milliyetçiliğin burjuva ideolojisinin bir türü olduğu şeklindeki Marksist inanışla daha fazla ortak noktaya sâhiptir. Ortodoks Marksist bakış açısından milliyetçilik, yönetici sınıfın kendisi aracılığıyla sosyal devrim tehditini ulusal bağlılığın sınıf dayanışmasından daha güçlü olmasını sağlayarak ve böylece işçi sınıfını mevcut iktidar yapısına bağlayarak karşıladığı bir araçtır.

Uluslar ister özgürlük ve demokrasi arzusuyla isterse de sâdece siyasal elitlerin veya bir yönetici sınıfın sinsi icatlarıyla ortaya çıkıyor olsun, belli uluslar yanılmaya hiç yer bırakmayacak şekilde siyasal bir karakter taşırlar. Meinecke'yi izleyerek, bu uluslar 'siyasal uluslar' olarak sınıflanabilir. Bir 'siyasal' ulus, içinde vatandaşlığın etnik kimlikten daha çok siyasal önem taşıdığı bir ulustur. Sıklıkla, siyasal uluslar birden çok etnik grubu içlerinde barındırırlar ve böylece onlar kültürel heterojenlikle belirlenirler. Birleşik Krallık, ABD ve Fransa sıklıkla siyasal ulusun klâsik örnekleri olarak görülürler. Birleşik Krallık sonuçta dört 'kültürel' ulusun bir birliğidir: İngiliz, İskoç,

Gal ve Kuzey İrlanda (bu sonuncu ulusun Protestan Birlikçiler ve Katolik Cumhuriyetçiler olmak üzere iki ulusu kapsadığı düşünülebilir). Ayırt edici bir Britanyalı ulusal kimliği varolduğu ölçüde bu Taca ortak bağlılık, Westminster Parlamentosuna saygı ve Britanya halkının tarihsel hak ve özgürlüklerine duyulan bir inanç gibi siyasal faktörler üzerinde temellenmektedir. ‘Göçmenlerin ülkesi’ olarak ABD, belirgin bir şekilde çok etnikli ve çok-kültürlü bir yapıya sâhiptir. Bu durum ABD’nin paylaşılan kültürel ve tarihsel bağlar temelinde bir ulusal kimlik inşa etmesini imkânsız kılar. Bunun yerine, bir Amerikan ulusu hissi, bilinçli bir şekilde eğitim sistemi ve özellikle Bağımsızlık Bildirgesi’nde ve Amerikan Anayasası’nda çerçevesi çizilen ortak değerler setine saygının yeşertilmesi aracılığıyla geliştirilmiştir. Benzer şekilde Fransız ulusal kimliği 1789 Fransız Devrimi’nin gelenekleri ve ilkeleriyle yakından ilişkilidir.

Teoride, bu tip ulusların ortaklaşa sâhip oldukları şey, varolan bir kültürel kimliğe karşıt olarak, onların bir ortak ilkeler veya amaçlar setinin gönüllü kabûlü temelinde kurulmuş olmalarıdır. Kimi zaman bu tip toplumlarda gelişen milliyetçilik türünün tipik olarak daha hoşgörölü ve demokratik olduğu ileri sürülür. Eğer bir ulus esasen siyasal bir varlıksa, üyeliğin lisan, din, etnik ve benzeri kriterleri karşılayanlarla sınırlı olmaması anlamında kapsayıcı bir gruptur. ‘Eritme kabı’ (melting pot) ulus imajıyla ABD ve ‘gökkuşağı toplumu’ olarak görülen ‘yeni’ Güney Afrika bunun klâsik örnekleridir. Diğer taraftan, siyasal uluslar, kültürel uluslarda bulunan organik bütünlük ve tarihsel köklülük hissini kimi zaman tecrübe edememektedirler. Örneğin bu İngiltere’de spesifik Britanya milliyetçiliğinin İskoç milliyetçiliği, Gal milliyetçiliği ve kimi zaman ‘küçük İngiltereci’ (little Englander) milliyetçiliği olarak adlandırılan İngiliz milliyetçiliğinin izole edici biçimiyle karşılaştırıldığında görece olarak zayıf olmasını açıklayabilir.

Gelişmekte olan dünya devletleri ulusal kimlik yaratma mücadelelerinde belli problemlerle karşılaşmışlardır. Bu tip uluslar iki anlamda ‘siyasal’ olarak nitelenebilir. İlk olarak, birçok durumda, devletliklerini sömürgeci yönetime karşı yürütülen bir mücadeleden sonra elde etmişlerdir. Bu durumda, ulusun ulusal kimliği ulusal bağımsızlık ve özgürlük arayışı tarafından derinden etkilenmiştir. Üçüncü dünya milliyetçiliği bu nedenle güçlü bir anti-sömürgeci karaktere sâhip olma eğilimindedir. İkinci olarak, bu uluslar sıklıkla eski sömürgeci yöneticilerinden miras alınan ülke sınırları tarafından şekillendirilmiştir. Bu durum özellikle Afrika’da söz konusudur. Afrika ulusları sıklıkla, ortak bir sömürgeci geçmişin yanı sıra çok az şey tarafından birarada tutulan geniş bir etnik, dinî ve bölgesel gruplar yelpazesidir. [Önce], devlet olmayı onun öncesinde varolan ulusal kimlik temelinde arzulayan klâsik Avrupa kültürel uluslarının yaratılmasına karşıt olarak, Afrika’da varolan devletler temelinde uluslar ‘inşa’ etme teşebbüsünde bulunulmuştur. Nitekim, sonuçta ortaya çıkan siyasal ve etnik kimliklerin uyumsuzluğu, örneğin Nijerya, Sudan, Rwanda ve Burundi’de olduğu gibi yinelenen gerilimleri beslemiştir. Ancak, bu tip çatışmalar, hiçbir surette sâdece kadim ‘kabilecelik’in yansımaları değildir. Büyük oranda onlar sömürgeci geçmişte kullanılan böl ve yönet siyasetlerinin bir sonucudurlar.

Milliyetçiliğin Çeşitleri

Milliyetçiliğin siyasal karakterini yoğun tartışma çevreler. Bir taraftan, milliyetçilik ulusal birlik ve bağımsız bir gelecek vaat eden ilerlemeci ve özgürleştirici bir güç olarak görünmektedir. Öbür taraftan, siyasal liderlerin askeri yayılma ve ulus adına savaş siyasetleri gütmelerine imkân sağlayan irrasyonel ve gerici bir itikat [da] olabilir. Gerçekten de, milliyetçilik birden fazla kişilik sendromunun siyasal denginden muztarip olmanın tüm işaretlerini sergilemektedir. Çeşitli zamanlarda, milliyetçilik ilerlemeci ve gerici, demokratik ve otoriteryen, özgürleştirici ve baskıcı, solcu ve sağcı olmuştur. Bu nedenle, belki de milliyetçiliği tek veya tutarlı bir siyasal olgu olarak görmek yerine bir 'milliyetçilikler' serisi, yani her biri kendine özgün şekilde ulusun merkezi önemini kabul etme anlamında bir ortak noktaya sâhip olan bir gelenekler kompleksi olarak görmek daha iyidir.

Bu karmaşa kısmen yukarıda incelenen ulus kavramının nasıl anlaşılması gerektiğinden ve kültürel kriterin mi yoksa siyasal kriterin mi belirleyici olduğu hakkındaki tartışmalardan kaynaklanır. Bununla birlikte milliyetçiliğin karakteri, içinde milliyetçi emellerin yükseldiği koşullar ve kendisinin ilişkili olduğu siyasal nedenlerle de yoğurulur. Böylece, milliyetçilik yabancı hâkimiyeti veya sömürgeci yönetim tecrübesine bir reaksiyon olduğunda özgürlük, adâlet ve demokrasi amaçlarına bağlı özgürleştirici bir güç olma eğilimindedir. Milliyetçilik sosyal altüst olma ve demografik değişimin ürünü olduğunda sıklıkla ayrılıkçı ve dışlayıcı bir karaktere sâhiptir ve ırkçılık ve **yabancı düşmanlığı (xenophobia)** aracı hâline gelebilir. Nihâyet, milliyetçilik onu destekleyenlerin siyasal idealleriyle şekillenir. Kendi farklı tarzlarında, liberaller, muhafazakârlar, sosyalistler, faşistler ve hatta komünistler milliyetçiliğe ilgi duymuşlardır. Tüm büyük ideolojilerden belki de sâdece anarşizm milliyetçilikle tamamıyla ters düşmüştür. Bu anlamda, milliyetçilik kapsayıcı bir ideolojidir. Milliyetçiliğin belli başlı görünüşleri şunlardır:

- ▶ Liberal milliyetçilik
- ▶ Muhafazakâr milliyetçilik
- ▶ Yayılmacı milliyetçilik
- ▶ Anti-kolonyal (sömürgecilik karşıtı) milliyetçilik

Liberal Milliyetçilik

Liberal milliyetçilik Avrupa liberalizminin klâsik biçimi olarak görülebilir. O, Fransız Devrimi'ne kadar geri gider ve onun birçok değerini içerir. Hakikaten, 19. Yüzyıl ortası Avrupası'nda, milliyetçi olmak liberal, liberal olmak da milliyetçi olmak anlamına gelmiştir. Örneğin, 1848 Devrimleri ulusal bağımsızlık ve birlik mücadelesiyle, sınırlı ve anayasal yönetim talebini birbiriyle kaynaştırmıştır. Bu hiçbir

Yabancı Düşmanlığı (Xenophobia): Bir yabancı korkusu veya düşmanlığı, patolojik etnosentrizm.

yerde, özellikle İtalyan birleşmesinin 'peygamberi' Guiseppe Mazzini tarafından ifade edildiği şekliyle, İtalyan ulusal akımının 'Risorgimento' (yeniden doğuş) milliyetçiliğindeki kadar açık değildir. Benzer ilkeler, 19. Yüzyıl'ın başında Latin Amerikan bağımsızlık hareketini yöneten ve İspanyolların Hispanik Amerika'dan çıkartılmasına yardımcı olan Simon Bolivar (1783-1830) tarafından benimsenmiştir. Liberal milliyetçiliğin belki de en açık ifadesi Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un 'Ondört Prensip'inde bulunabilir. 1918'de hazırlanmış olan bu ilkelerle, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşasının temeli hazırlanmış ve Versailles Antlaşması (1919) ile uygulanmış olan köklü sınır değişikliklerinin taslağı sağlanmıştır.

Tüm milliyetçilik biçimleriyle ortak olarak, liberal milliyetçilik insanlığın doğal olarak her biri ayrı bir kimliğe sâhip bir uluslar koleksiyonuna bölündüğü temel varsayımı üzerinde yükselir. Bu nedenle uluslar siyasal liderlerin veya yönetici sınıfların suni yaratıları değil gerçek veya organik topluluklardır. Mamafih, liberal milliyetçiliğin karakteristik konusu ulus fikri ile nihâi olarak Rousseau'dan türetilen halk egemenliğine olan inancı birbirine bağlamaktır. Bu kaynaştırma 19. Yüzyıl milliyetçilerinin kendilerine karşı savaştıkları çok-uluslu imparatorlukların da otokratik ve baskıcı olmaları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Örneğin, Mazzini sâdece İtalyan devletlerini birleştirmek istememiş aynı zamanda otokratik Avusturya'nın da etkisini yıkmak istemiştir. Bu sebeple, bu tip milliyetçiliğin merkezî konusu ulusal **kendi kaderini tâyin** hakkına bir bağlılıktır. Onun amacı bir ulus-devletin inşasıdır. Ulus-devlet, yönetimin sınırlarının mümkün olduğu kadar ulusun sınırlarıyla çakıştığı bir devlettir. J. S. Mill'in ([1861] 1951: 392) sözleriyle:

Herhangi bir güçde ulusluk duygusu varolduğu zaman, ulusun tüm üyelerini yalnızca kendilerine ait olan bir devletin [çatısı] altında birleştirmek için bir gerekçe daha ilk bakışta mevcuttur. Bu sâdece, yönetim meselesinin yönetilenler tarafından kararlaştırılması gerektiğini ifade eder.

Hepsinden önemlisi liberal milliyetçilik ilkeli bir milliyetçilik türüdür. O bir ulusun çıkarlarını diğer ulusların çıkarları pahasına savunmamaktadır. Bunun yerine, her ulusun özgürlük ve kendi kaderini tâyin hakkına sâhip olduğunu ilân etmektedir. Bu anlamda, tüm uluslar eşittir. Öyleyse, liberal milliyetçiliğin nihâi amacı bir egemen ulus-devletler dünyası inşa etmektir. Böylece, Mazzini Genç İtalya gizli örgütünü birleşik İtalya fikrini geliştirmek için kurmuştur. Aynı zamanda Mazzini tüm kıtada milliyetçi fikirleri yayma ümidiyle Genç Avrupa'yı kurmuştur. Benzer şekilde, Versailles Antlaşması'nın hazırlandığı Paris Barış Konferansı'nda, Woodrow Wilson kendi kaderini tâyin hakkı ilkesini sâdece Avrupa imparatorluklarının çöküşünün Amerika'nın ulusal çıkarlarına hizmet etmesinden dolayı değil, fakat Polonyalıların, Çeklerin, Yugoslavların ve Macarların hepsinin Amerikalıların zaten sâhip oldukları siyasi bağımsızlık hakkına sâhip olmaları gerektiğine inandığı için ileri sürmüştür.

Bu bakış açısından milliyetçilik sâdece siyasi özgürlüğü arttırmanın bir aracı değil, fakat aynı zamanda barışçı ve istikrarlı bir dünya

Ulusal Kendi Kaderini Tâyin
(National Self-Determination):
Ulusun egemen bir varlık olması ilkesi; kendi kaderini tâyin hem ulusal bağımsızlık hem de demokratik yönetim ima eder.

düzeninin de temin edilmesinin bir aracıdır. Örneğin, Wilson Birinci Dünya Savaşı'na, yayılmacılık ve savaş üzerine kurulu otokratik ve askerî imparatorlukların hâkimiyeti altında olan bir 'eski düzen'in sebep olduğuna inanıyordu. Bununla beraber, ona göre hem kültürel hem de siyasî birliğe sâhip oldukları için savaşmak ve başka ulusları kendi hâkimiyetleri altına almak dürtüsüne sâhip olmadıklarından demokratik ulus-devletler esas itibarıyla barışçı olurlar. Bunun ışığında, milliyetçilik bir güvensizlik, şüphe ve çekişme kaynağı olmaktan ziyâde her bir ulusun içinde birliği ve ulusal haklara ve özelliklere karşılıklı saygı temelinde uluslar arasında kardeşliği teşvik edebilen bir güç olarak görülmektedir.

Yine de, liberalizmin ulusun ötesine giden bir anlamı vardır. Bu iki sebepten ortaya çıkar. İlk olarak, bireyciliğe olan bağlılık liberallerin ırk, inanç, sosyal geçmiş ve milliyet gibi faktörlerden bağımsız olarak tüm insanların eşit ahlâkî değere sâhip olduğuna inandığını ima eder. Bu nedenle liberalizm bireylerin her yerde aynı statü ve haklara sâhip olması anlamında evrenselciliği tâkip eder. Bu son zamanlarda yaygın olarak **insan hakları** nosyonunda ifade edilir. Liberaller bireyi ulusun üzerine yerleştirerek, 'beyaz' Güney Afrika rejimini *apartheid*'i terketmeye zorlamak için gerçekleştirilen uluslararası kampanyada olduğu gibi ulusal egemenliği ihlâl eden bir temel tesis ederler. İkinci neden, liberallerin egemen ulus-devletler dünyasının bir 'uluslararası doğa hâli'ne dönüşebileceği korkusudur. Tıpkı sınırsız özgürlüğün bireylerin birbirlerini sûiistimâl etmelerine ve köleleştirmelerine imkân sağlaması gibi, ulusal egemenlik de yayılmacılık ve fetih için bir kisve olarak kullanılabilir. Özgürlük dâima hukuka tâbi olmalıdır ve bu aynı şekilde bireyler ve uluslar için de geçerlidir. Sonuç olarak, liberaller Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi ulus-üstü kurumlar tarafından nezâret edilecek bir uluslararası hukuk sisteminin tesis edilmesine yönelik kampanyaların en önünde yer almışlardır. Bu görüşe göre, milliyetçiliğin bu nedenle asla ayrılıkçı ve dışlayıcı olmasına müsaade edilmemeli ve fakat daha çok kozmopolitanizm üzerine olan [ve milliyetçilikle] rekabet hâlindeki bir diğer vurguya karşı dengelenmelidir.

Liberal milliyetçiliğin eleştirileri iki kategoriye girme eğilimindedir. İlk kategoride, liberal milliyetçiler naif ve romantik olmakla itham edilebilir. Onlar, milliyetçiliğin ilerici ve özgürleştirici yüzünü görmektedir; onlarınkisi hoşgörülü ve rasyonel milliyetçiliktir. Bununla birlikte, liberaller belki de milliyetçiliğin daha karanlık olan yüzünü görmezlikten gelmektedirler: yani, 'bizi' yabancılardan ayıran ve 'onlar'ı tehdit eden irrasyonel '**kabilecilik**' bağlarını. Liberaller, milliyetçiliği evrensel bir ilke olarak görmekte fakat onun savaş zamanında insanları neredeyse uluslarının davasının âdil olup olmadığına bakmaksızın savaşmaya, öldürmeye ve ülkeleri için ölmeye ikna edebilecek olan duygusal gücünü daha az anlamaktadırlar. Böyle bir bakış 'benim ülkem, haklı veya haksız' şeklindeki savunmada ifadesini bulmaktadır.

İkinci olarak, liberal milliyetçiliğin bir ulus-devletler dünyasının inşası şeklindeki amacı temelden yanlış yönlendirilmiş olabilir. Kendisi temelinde Avrupa haritasının büyük parçalarının yeniden çizildiği Wilsoncu milliyetçiliğin hatası, ulusların uygun ve ayrı

İnsan Hakları: İnsanların insan olmaları nedeniyle sâhip oldukları haklardır; evrensel ve temel haklar.

Giuseppe Mazzini (1805-1872)

İtalyan milliyetçi ve liberal cumhuriyetçilik havarisi. Bir doktorun oğlu olarak İtalya'nın Cenova kentinde doğmuştur. Devrimci siyasetle gizli yurtsever topluluğu Carbonari üyesi olmasıyla tanışmıştır. Bu onun yakalanmasına ve Fransa'ya sürgün edilmesine, Fransa'dan sınırdışı edilmesinin ardından da İngiltere'ye sürgün edilmesine neden olmuştur. 1848 Devrimleri sırasında kısa bir süre İtalya'ya dönmüş ve Milan'ın kurtuluşuna yardım etmiş ve kısa ömürlü Roma Cumhuriyeti'nin başı olmuştur. Bundan sonra adanmış bir cumhuriyetçi olarak Mazzini'nin etkisi Garibaldi de (1807-1882) dâhil olmak üzere diğer milliyetçiler İtalyan birliğini ortaya çıkarmak için Savoy Ev'i'ne (İtalyan Kraliyet Ailesi, ç.n.) döndükçe azalmıştır. Resmî olarak bir daha İtalya'ya dönmemekle beraber, Mazzini'nin liberal milliyetçiliği tüm Avrupa'da ve ABD'deki göçmen grupları üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur.

coğrafi bölgelerde yaşadıklarını ve devletlerin bu bölgelerle çakişacak şekilde kurulabileceklerini varsaymasıydı. Pratikte, tüm sözde 'ulus-devletler', bazıları kendilerini 'ulus' olarak kabul eden, birden çok dilsel, dinî, etnik ve bölgesel grubu kapsamaktadır. Bu hiçbir yerde, Versailles'de barış görüşmecileri tarafından 'Slavların ülkesi' olarak nitelenen eski Yugoslavya'dan daha açık bir şekilde görülmemiştir. Bununla beraber, eski Yugoslavya aslında etnik toplulukların, dinlerin, lisanların ve farklı tarihlerin oluşturduğu bir mozaikten ibaretti. Dahası, Yugoslavya'nın 1990'ların başındaki dağılışının gösterdiği gibi, onun kurucu cumhuriyetlerinin her biri bir etnik mozaikti. Gerçekten de, Nazilerin ve daha sonra Bosnalı Sırpların farketdiği üzere, siyasal olarak birleşik ve kültürel olarak homojen bir ulus-devleti yaratmanın tek kesin yolu bir **etnik temizlik** programı uygulamaktır.

Muhafazakâr Milliyetçilik

Tarihsel olarak, muhafazakâr milliyetçilik liberal milliyetçilikten daha sonra gelişmiştir. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar muhafazakâr siyasetçiler milliyetçiliği devrimci olmasa bile yıkıcı bir inanç olarak gördüler. Bununla birlikte yüzyıl ilerledikçe muhafazakârlık ve milliyetçilik arasındaki bağ gittikçe aşikâr olmuştur. Bunun örnekleri Disraeli'nin 'Tek Ulus' idealinde, Bismarck'ın Alman milliyetçiliğini Prusya'nın güçlenme davasının hizmetine koşmasında ve Çar III. Alexander'ın pan-Slavik milliyetçiliği onaylamasında görülmektedir. Modern siyasette, milliyetçilik tümü için değilse bile çoğu muhafazakâr için bir iman meselesi hâline gelmiştir. Bu Birleşik Krallık'da en açık şekilde Margaret Thatcher'in 1982 Falkland Savaşı'ndaki galibiyete verdiği muzaferâne tepkisinde gözükmektedir. Aynı şekilde bu tekrar tekrar ortaya çıkan 'federal Avrupa' öcüsüne ilişkin olarak Muhafazakâr sağın yerleşik 'Avrupa şüheciliği'nde (Euroskepticism) belirgindir. Benzer bir milliyetçilik biçimi ABD'de, Reagan tarafından Grenada'nın işgali ve Libya'nın bombalanması ve Bush tarafından Panama'nın işgali ve 1991 Körfez Savaşı sırasında daha öne çıkan bir dış siyasetin kabulüyle yeniden alevlenmiştir.

Muhafazakâr milliyetçilik evrensel kendi kaderini tâyin hakkına

Kabilecilik: Tecrit etme ve dışlamayla karakterize olan grup davranışı, tipik olarak rakip gruplara düşmanlıkla beslenir. **Etnik temizlik:** 'Yabancı' insanların güce dayalı olarak sınır dışı edilmesi veya yok edilmesi; sıklıkla soykırımın yumuşak bir ifadesi olarak kullanılır.

Kavramlar

Kozmopolitizm

Kozmopolitizm kelime anlamıyla kozmopolis'e veya 'dünya devletine' inanmak anlamına gelir. Böylece o ulusal kimliklerin silinmesi ve tüm insanları birleştiren ortak bir siyasal bağlılığın tesis edilmesini ima eder. Bununla birlikte, terim genellikle milletler arasında karışıklı anlayış, hoşgörü ve hepsinin üstünde, karşılıklı bağımlılık temelinde kurulan uluslar arasındaki daha mütevazı barış ve uyum amacını ifade etmek için kullanılmaktadır. Böylece 19. Yüzyıl 'Manchester liberalleri' Richard Cobden (1804-1865) ve John Bright (1811-1889) serbest ticareti uluslararası anlayış ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı ilerletmesi ve nihâi olarak savaşı imkânsız kılması temelinde savunurken kozmopolitizmi onaylamışlardır. Kozmopolitizm ideal ulus-devletin yerini almaktan ziyade uluslar arasında işbirliğini ilerleten ulus-üstü yapılar tarafından da geliştirilir.

dayanan ilkeli milliyetçilikten çok, ulusal yurtseverlik duygusun-da somutlaşan sosyal bütünlük ve kamu düzeni vaadi ile ilgilidir. Hepsinden önemlisi, muhafazakârlar ulusu insanların bir temel güdü olarak kendileriyle aynı görüşlere, alışkanlıklara, yaşam biçimine ve görünüşe sâhip olan kimselere yakınlık hissetmelerinden doğan bir organik varlık olarak görürler. Kısaca, insanlar bir ulusal topluluğa üyelik vasıtasıyla güvenlik ve kimlik arayışındadırlar. Bu bakış açısıyla, yurtsever bağlılık ve ulus olma bilinci büyük oranda milliyetçiliği tarih tarafından onaylanmış değerlerin ve kurumların bir savunusu hâline dönüştüren bir ortak geçmiş fikrinde kök bulmaktadır. Böylece milliyetçilik bir gelenekselcilik biçimine dönmektedir. Bu muhafazakâr milliyetçiliğe belirgin bir nostaljik karakter vermektedir. ABD'de bu, Göçmen Atalar, Bağımsızlık Savaşı, Philadelphia Konvansiyonu ve benzeri şeylere vurgu yapılması vasıtasıyla sağlanır. Britanya milliyetçiliği veya daha doğrusu İngiliz milliyetçiliği durumunda ise ulusal yurtseverlik monarşi kurumuyla yakından ilişkili sembollere dayanır. Birleşik Krallık ulusal marşı Tanrı Kraliçeyi Korusundur ve Kraliyet Ailesi Ateşkes Günü gibi ulusal kutlamalarda ve Parlamentonun açılışı gibi devlet törenlerinde önemli rol oynarlar.

Muhafazakâr milliyetçilik ulus inşası sürecinde olanlardan ziyade yerleşik ulus-devletlerinde gelişme eğilimindedir. [Bu tip milliyetçilik], tipik olarak ulusun içeriden veya dışarıdan bir şekilde tehdit altında olduğu algısından ilham alır. Geleneksel 'dâhili düşman' sınıf düşmanlığı ve nihâi sosyal devrim tehlikesi olmuştur. Bu bağlamda, muhafazakârlar milliyetçiliği sosyalizmin panzehiri olarak görmüşlerdir: yurtsever bağlılıklar sınıf dayanışmasından daha güçlü olduğu zaman, işçi sınıfı fiilen ulusa entegre olmaktadır. Bu nedenle, ulusal birlik çağrıları ve tâvizsiz yurtseverliğin bir kamusal erdem olduğu inancı muhafazakâr düşüncede tekrar tekrar gündeme gelen konulardır. Ulusal kimliği tehdit eden 'hâricî düşmanlar' göç ve ulus-üstücülüktür.

Bu bakışa göre, göç yerleşik ulusal kültürü ve etnik kimliği zayıflatma eğiliminde olduğu ve böylece düşmanlığı ve çatışmayı kışkırttığı için bir tehdit oluşturur. Bu korku 1960'larda Birleşik Krallık'da daha fazla Milletler Topluluğu (Commonwealth) göçünün ırksal çatışma ve şiddete yol açacağı uyarısında bulunan Enoch Powell tarafından ifade edilmiştir. Benzer bir konu 1979'da Margaret Thatcher'ın Birleşik Krallık'ın göçmenler tarafından 'silinip süpürülme' tehlikesi altında olduğu şeklindeki referansında gündeme gelmiştir. Britanya Milliyetçi Partisi tarafından yürütülen göçkarşıtı kampanyalar, Le Pen'in Fransa'daki Ulusal Cephesi ve Almanya'da Cumhuriyetçiler gibi aşırı sağ gruplar da ilhamlarını muhafazakâr milliyetçilikten almaktadırlar. Aynı şekilde, ulusal kimlik ve onunla birlikte bizim güvenlik ve ait olma kaynağımız ulus-üstü kurumların artışı ve kültürün küreselleşmesiyle

Kabilecilik: Tecrit etme ve dışlamayla karakterize olan grup davranışı, tipik olarak rakip gruplara düşmanlıkla beslenir.

tehdit altındadır. Birleşik Krallık'da ve diğer AB üye devletlerinde ortak bir Avrupa para birimine direniş sâdece ekonomik egemenliği kaybetme endişesini değil aynı zamanda ulusal paranın ayrı bir ulusal kimliğin devam ettirilmesinde hayati önem taşıdığı inancını yansıtmaktadır.

Muhafazakâr milliyetçilik askerî mâcera ve yayılma ile bağlantılandırılmış olsa da onun ayırt edici karakteri içe dönük ve ayrılıkçı olmasıdır. Eğer muhafazakâr yönetimler dış siyaseti kamu heyecanını canlandırmak için bir araç olarak kullanmışlarsa bu muhafazakâr milliyetçiliğin tâvîzsiz bir şekilde saldırgan ve doğası gereği militer olmasından değil bir siyasal oportünizm eylemi olmasındandır. Bu muhafazakâr milliyetçiliğin esasen bir elit manipülasyonu veya yönetici sınıf ideolojisi türü olduğu eleştirisine yol açar. Bu bakış açısına göre, 'ulus' icat edilmiştir ve kesinlikle siyasal liderler ve yönetici elitler tarafından rıza üretmek ve siyasal pasiflik yaratmak maksadıyla tanımlanmıştır. Kabaca, başları derde girdiğinde tüm hükümetler 'milliyetçilik kartı'nı oynamaktadır. Bununla birlikte, muhafazakâr milliyetçiliğin daha ciddi bir eleştirisi onun hoşgörüsüzlük ve bağnazlık ürettiği şeklindedir. Ayrılıkçı milliyetçilik dar bir kültürel ulus kavramına dayanır: yani, ulusun genel olarak geniş bir aileye benzeyen dışlayıcı bir etnik topluluk olduğu inancı. Bu nedenle, bir ulusun üyeleri olanlarla ona yabancı olanlar arasında kesin bir ayrım yapılır. Kültürel saflık ve yerleşik geleneklerin korunmasında ısrar ederek muhafazakârlar göçmenleri veya genel olarak yabancıları bir tehdit olarak resmedebilir ve böylece ırkçılığı ve yabancı karşıtlığını ilerletebilir veya en azından meşrulaştırabilir.

Yayılmacı Milliyetçilik

Milliyetçiliğin üçüncü biçimi saldırgan, militer ve yayılmacı bir karaktere sahiptir. Birçok bakımdan, bu milliyetçilik türü liberal milliyetçiliğin özünü teşkil eden eşit haklar ve kendi kaderini tayin hakkına olan ilkeli inancın antitezini teşkil eder. Milliyetçiliğin saldırgan yüzü ilk kez 19. Yüzyıl'ın sonlarında Avrupa güçleri ulusal şan ve 'güneş altındaki yerleri' adına 'Afrika için kapışma'ya giriştiklerinde gözükmiştir. 19. Yüzyıl Avrupa emperyalizmi önceki dönemlerin sömürgeci genişlemesinden, ulusal prestijin gittikçe bir imparatorluk sahipliğiyle bağlantılandırıldığı ve her sömürgeci zaferin popüler coşku gösterileriyle veya **jingoizm** ile selâmlandığı bir popüler milliyetçilik ikliminde beslenmesi anlamında farklıdır. Büyük oranda, 20. Yüzyıl'ın her iki dünya savaşı bu yayılmacı milliyetçilik türünün sonucudur. Uzun süreli bir silâhlanma yarışı ve bir uluslararası krizler serisinin ardından Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde fetih ve askerî zafer ümidi Avrupa'nın tüm büyük başkentlerinde kendiliğinden kamusal sevinç yaratmıştır. İkinci Dünya Savaşı büyük oranda Japonya, İtalya ve Almanya tarafından tâkip edilen milliyetçiliğin ilham verdiği emperyal

Kavramlar

Yurtseverlik

Lâtince'de 'anavatan' anlamına gelen patria kelimesinden türemiş olan yurtseverlik (patriotizm) bir duygu, bir kimsenin ülke sevgisi anlamında ulusuna karşı hissettiği psikolojik bağlılıktır. Milliyetçilik ve yurtseverlik terimleri sıklıkla birbirine karıştırılır. Milliyetçilik doktriner bir karaktere sahiptir ve ulusun siyasal organizasyonun bir biçimde merkezî ilkesi olduğu inancını içerir. Yurtseverlik bu inancın duygusal boyutunu sağlar. Böylece yurtseverlik tüm milliyetçilik türlerini destekler. Bir ulusal grubun en azından bir miktar yurtseverliğe ve ulusal bilince sahip olmaksızın örneğin siyasal bağımsızlık talep etmesini düşünmek zordur. Uluslarıyla kendilerini özdeşleştiren, ve hatta onu seven, herkes yurtseverliği siyasal taleplerin geliştirilmesinin bir aracı olarak görmemektedir.

Kavramlar

İrksalcılık (Racialism), İrkçilik (Racism)

İrksalcılık ve ırkçılık terimlerinden ikincisi modern kullanımda daha yaygın hâle gelmekle birlikte bu iki terim sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. İrksalcılık insanlığın biyolojik olarak ayrı ırklara bölündüğü fikrinden siyasal veya sosyal sonuçlar çıkartan tüm inanç ve doktrinleri kapsar. Böylelikle ırksalci teoriler iki varsayım üzerine temellenmektedir. İlk olarak, genetik farklılıklar insanlığın ırkların bir toplamı olarak muamele görmesini meşrulaştırmaktadır (ırk nihâti olarak türü ima etmektedir). İkinci olarak, insanlar arasındaki kültürel, entelektüel ve ahlâki farklılıklar daha temel genetik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Siyasal terimlerle, ırksalcılık ırksal ayırım (*apartheid*) taleplerinde ve 'kan' üstünlüğü ve aşağılığı (örneğin Aryanizm ve anti-Semitizm) doktrinlerinde belirgindir. İrkçilik daha dar anlamda, bu gelişmiş bir ırksal teoriye bağlı olsun veya olmasın, insanlara yönelik olarak onların ırksal kökenleri temelinde önyargı veya düşmanlık beslemeyi ifade etmekte kullanılabilir.

yayılmanın bir sonucudur. Bu tip milliyetçiliğin Avrupa'daki en yıkıcı modern örneği Bosnalı Sırpların 'Büyük Sırbistan'ı yaratma hayâlleri olmuştur.

En uç şekilde, bu tip milliyetçilik yoğun bir duygudan ve hatta kimi zaman bütüncül milliyetçilik (integral nationalism) adı verilen histerik bir milliyetçi coşkudan kaynaklanmaktadır. Bütüncül milliyetçilik terimi, sağcı Action Française'in (Fransız Hareketi) lideri Fransız milliyetçi Charles Maurras (1868-1952) tarafından uydurulmuştur. Maurras'ın siyasetinin merkezi noktası ulusun büyük öneminin vurgulanmasıydı. Buna göre ulus her şey birey hiçbir şey idi. Ulus böylelikle herhangi tek bir bireyin hayatının ötesinde bir anlam ve varlığa sâhiptir. [Ayrıca] bireysel varoluş sâdece ulusun birlik ve devamlılığına adandığı ölçüde bir anlama sâhiptir. Böylesine fanatik bir yurtseverlik, milliyetçiliği kendisi aracılığıyla gurur ve öz-saygının yeniden kazanılabileceği bir araç olarak gören yabancılaşmış, tecrit edilmiş, ve güçsüz kimseler için özellikle güçlü bir çekiciliğe sâhiptir. Bununla birlikte bütüncül milliyetçilik, milliyetçilik ile demokrasi arasında daha önce tesis edilmiş olan bağı koparır. Bir 'bütüncül' ulus, gönüllü bağlılıklardan ziyâde geçmişten gelen bağlılıklarla birarada tutulan dışlayıcı bir etnik topluluktur. Ulusal birlik serbest tartışma ve iktidar için açık ve yarışmacı bir mücadele gerektirmemektedir; o disiplin ile tek ve üstün lidere itaat gerektirir. Bu Maurras'ı demokrasiyi bir zayıflık ve yozlaşma kaynağı olarak tasvir etmeye ve yerine monarşik mutlakıyetin yeniden tesis edilmesini talep etmeye yönlendirmiştir.

Bu militan ve yoğun milliyetçilik türü değişmez bir biçimde şovenistik inançlar ve doktrinlerle ilişkilendirilmektedir. Napolyon'a fanatik bağlılığı ile bilinen bir Fransız askeri olan Nicolas Chauvin'in isminden türetilen şovenizm (chauvenism) bir kimsenin kendi grup veya halkının hâkimiyeti veya üstünlüğüne duyulan ırrasyonel bir inanıştır. Bu nedenle ulusal şovenizm, tüm ulusların eşit olduğu fikrini ulusların özel karakteristikleri ve nitelikleri olduğu ve bu yüzden çok farklı kaderlerinin olduğu şeklindeki inancın lehine reddeder. Bazı uluslar yönetmeye uygundur; diğerleriye yönetilmeye. Tipik olarak, bu ulusçuluk türü etnik ve ırksal üstünlük doktrinleriyle geliştirilir. Böylece o milliyetçilik ve ırkçılığı birbiriyle kaynaştırır. Şovenistin kendi ulusu tek ve özel, bir biçimde 'seçilmiş halk' olarak görülür. Fichte ve Jahn gibi erken Alman milliyetçilerine göre sâdece Almanlar gerçek Volk (organik bir halk) idi. Sâdece onlar kan saflığını koruyabilmiş ve lisanlarının kirlenmesini engelleyebilmişti. Maurras'a göre, Fransa benzersiz bir şaheser, tüm Hristiyan ve klâsik erdemlerin bir hazinesidir.

Bununla birlikte, bu tip milliyetçilikte daha az önemli olmayan bir şey bir tehdit veya düşman olarak bir başka ulus veya

Jingoizm: Askerî yayılma ve emperyal zapt ile uyarılan bir kamusal heyecan ve kutlama havası.

ırk imajıdır. Düşman karşısında, bir tür ‘negatif bütünleşme’ batararak, ulus birbirine yaklaşır ve kendi kimliğinin ve öneminin yoğunlaşmış bir hissini kazanır. Böylece, şovenistik milliyetçilik ‘onlar’ ve ‘biz’ arasında kesin bir ayırım tesis eder. ‘Biz’ hissini tesis edilmesi için kendisiyle alay edilecek veya kendisinden nefret edilecek bir ‘onlar’ın olması zorunludur. Böylece dünya genellikle ırksal kategoriler aracılığıyla bir ‘iç grup’ bir de ‘dış grup’a bölünmüştür. ‘Dış grup’, ‘iç grup’un çektiği bütün sıkıntıların ve hayâl kırıklıklarının günah keçisi olma vazifesini görür. Bu en net şekilde Alman Nazizminin temeli olan nefret dolu anti-Semitizmde görülmüştür. Hitler’in *Kavgam*’ı (*Mein Kampf*, [1925] 1969) sırasıyla tarihi aydınlık ve karanlık güçleri veya iyilik ve kötülüğü temsil eden Aryanlar ve Yahudiler arasındaki Manichean’ bir mücadele olarak tasvir etmiştir.

Yayılmacı milliyetçiliğin tekrarlanan bir konusu ulusal yenden doğuş veya yeniden yaratılış fikridir. Bu tür milliyetçilik yaygın olarak geçmişteki büyüklük ve ulusal şan efsanelerine dayanır. Mussolini ve İtalyan faşistleri Emperyal Roma günlerine özlem duymuşlardır. Rejimlerini ‘Üçüncü Reich’ olarak betimleyerek Alman Nazileri, hem Bismarck’ın ‘İkinci Reich’ına hem de Şarlman’ın Kutsal Roma İmparatorluğu’na atıfta bulunuyordu. Bu tip mitler yayılmacı milliyetçiliğe açıkça geriye dönük bir karakter vermekte ve fakat ulusun kaderini belirlemeleri anlamında aynı zamanda geleceğe de bakmaktadırlar. Eğer milliyetçilik büyüklüğün yeniden tesisinin ve ulusal şanın yeniden elde edilmesinin bir aracı ise, o değişmez bir şekilde militer ve yayılmacı bir karaktere sâhip olacaktır. Kısaca, savaş bir ulusun sınav zeminidir. Bütüncül milliyetçiliğin gönlünde genellikle yayılma arzusu veya koloniler arayışı içeren bir imparatorluk projesi yatar. Bu durum **pan-nasyonalizmin** türlerinde görülebilir. Nitekim, Nazi Almanyası yine en iyi bilinen örnektir. Hitler’in yazıları üç aşamalı bir yayılma programının yol haritasını ortaya koymuştur. İlk aşamada, Naziler Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya’daki etnik Almanları genişlemiş Reich’in içine dâhil ederek bir ‘Büyük Almanya’yı yaratmayı amaçlamışlardır. İkinci aşamada, Rusya’nın içlerine kadar uzanan Alman hâkimiyetindeki bir imparatorluk kurarak bir Lebensraum’u (yaşam alanı) gerçekleştirmeye niyet etmekteydiler. Üçüncü aşamada, Hitler nihâi olarak Aryan hâkimiyetindeki bir dünyayı hayâl etmekteydi.

Kavramlar

Anti-Semitizm

Semitler geleneksel olarak Nuh’un oğlu olan Shem’in torunlarıdır. Orta Doğu’nun halklarının çoğunu kapsamaktadırlar. Anti-Semitizm Yahudilere yönelik bir ön yargı veya nefrettir. En erken sistematik biçiminde, anti-Semitizm dini bir karakter taşımıştır. Bu Yahudilere karşı İsa’nın katlinde sözde yardımlık etmelerinden ve onu Tanrı’nın oğlu olarak kabul etmeyi reddetmelerinden ötürü Hristiyanların duyduğu düşmanlıkta ifadesini bulur. Ekonomik anti-Semitizm Orta Çağlardan itibaren gelişmiş ve Yahudilerin fâizci ve tüccar olmalarından duyulan hoşnutsuzluğu belirtmiştir. Yahudiler böylece zanaat loncalarından dışlanmış ve toprak sâhibi olmaları engellenmiştir. 19. Yüzyıl Wagner ve H. S. Chamberlain’in (1855-1929) Yahudi halkını esastan kötü ve yıkıcı bularak lanetleyen eserlerinde ırksal anti-Semitizmin doğuşuna şahit olmuştur. Bu fikirler Alman Nazizminin ideolojik temellerini sağlamış ve en kaba ifadesini Holocaust’ta bulmuştur.

* Milâdi 3’üncü ve 5’inci asırlar arasında rağbet bulan ve Zerdüşti mezhebinden mülhem olup hem Allah hem Şeytan’a inanan bir mezhep. Bkz. Redhouse Sözlüğü İngilizce Türkçe, 8. Baskı, (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1971).

Sömürgecilik Karşıtı (Anti-Kolonyal) Milliyetçilik

Gelişmekte olan dünya, tamamı bir biçimde kolonyal (sömürgeci) yönetime karşı mücadeleden ilham almış olan çeşitli milliyetçilik türlerini bol miktarda üretmiştir. Bu tip milliyetçiliğin ironisi ilk kez Avrupa'da 'ulus-inşası' sürecinde geliştirilmiş olan doktrinleri ve ilkeleri Avrupalı güçlerin kendilerine karşı yöneltmesindedir. Bir diğer ifadeyle, kolonyalizm (sömürgecilik) milliyetçiliği küresel önemi haiz bir siyasal inanca dönüştürmeyi başarmıştır. Afrika ve Asya'da o 'ulusal bağımsızlık' arzusuyla şekillenen bir ulus olma hissini geliştirmeye yardımcı olmuştur. Hakikaten, 20. Yüzyıl boyunca dünya siyasal coğrafyasının büyük bir bölümü anti-kolonyalizm tarafından dönüştürülmüştür. İki savaş arası dönemde ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından yeni bir ivme kazanmıştır. Aşırı genişlemiş olan Britanya, Fransa, Hollanda ve Portekiz imparatorlukları yükselen milliyetçilik karşısında çökmüşlerdir.

Hindistan İkinci Dünya Savaşı sırasında bağımsızlık sözü almış ve bu söz 1947 yılında yerine getirilmiştir. Çin gerçek birlik ve bağımsızlığı sâdece işgâlcı Japonlara karşı verilen sekiz yıllık bir savaşın ardından 1949 komünist devrimiyle gerçekleştirmiştir. Bir Endonezya cumhuriyeti 1949'da Hollanda'ya karşı yürütülen üç yıllık bir savaşın ardından ilân edilmiştir. Askerî bir başkaldırı Fransızları 1954 yılında Vietnam'dan çekilmeye zorlamış ancak nihâi bağımsızlık ABD'ye karşı verilen ondört yıllık bir savaşın ardından Kuzey ve Güney Vietnam'ın birleştiği 1975 yılına değin kazanılamamıştır. Güney Doğu Asya'daki milliyetçi mücadeleler Afrika'da benzer akımlara ilham kaynağı olmuştur. Gana'da Nkrumah, Nijerya'da Dr. Azikiwe, daha sonra Tanzanya olacak olan Tanganyika'da Julius Nyerere ve daha sonra Malawi olacak olan Nyasaland'da Hastings Banda gibi liderlerin önderliğinde bağımsızlık hareketleri doğmuştur. Afrika'da kolonilerin sona ermesi (dekolonizasyon) 1950'lerden itibaren hızlanmıştır. Nijerya İngiltere'den bağımsızlığını 1960'ta, Cezayir [ise] Fransızlara karşı verilen uzun süreli bir savaştan sonra 1962'de kazanmıştır. Kenya 1963'te, Tanzanya ve Malawi ise bir yıl sonra bağımsız olmuşlardır. Afrika'nın geriye kalan son kolonisi olan Güney Batı Afrika nihâyet 1990'da Namibya olarak bağımsızlığını almıştır.

Anti-kolonyalizmin erken biçimleri ağırlıklı olarak 'klâsik' Avrupa milliyetçiliğine dayanmış ve ulusal kendi kaderini tâyin fikrinden ilham almıştır. Bununla beraber, ortaya çıkmakta olan Afrika ve Asya ulusları 19. Yüzyıl'ın yeni yaratılmış devletlerinden farklı bir konumdaydılar. Afrika ve Asya ulusları için siyasal bağımsızlık emeli, sosyal gelişme ve onların Avrupa'nın sanayileşmiş devletleriyle ABD'ye tabiyetlerine bir son verilmesi arzusuyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıydı. Bu nedenle 'ulusal kurtuluş' hedefi, siyasal boyutun yanı sıra ekonomik bir boyuta da sâhiptir. Bu anti-kolonyal hareketlerin milliyetçi özlemlerini ifade etmenin bir aracı olarak liberalizm yerine neden tipik bir şekilde sosyalizme ve özellikle de Marksizm-Leninizme döndüklerini açıklamaya yardımcı olur. Yüzeysel olarak, milliyetçilik ve

Pan-nasyonalizm: Dağınık bir halkı ya yayılmacılık veya siyasal dayanışma ile birleştirmeye adanmış bir milliyetçilik türü (pan tüm veya her biri anlamlarına gelmektedir).

sosyalizm birbiriyle uyumsuz siyasal inançlar olarak görünmektedirler. Sosyalistler insanlığı tek bir varlık olarak görmeleri ve onun ayrı uluslara bölünmesinin şüphe ve düşmanlığı beslediğini ileri sürmeleri itibarıyla geleneksel olarak uluslararasılığı savunmuşlardır. Özellikle Marksistler sınıf dayanışması bağlarının milliyet bağlarından daha güçlü ve daha gerçek olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncüyü Marx *Komünist Manifesto*'da ([1848] 1967:102) 'Emekçinin ülkesi yoktur' diyerek ortaya koymuştur.

Sosyalizmin gelişmekte olan dünyaya yönelik çekiciliği, sosyalizmin içerdiği topluluk ve işbirliği değerlerinin geleneksel, sanayi öncesi toplumlarının kültürlerinde derin bir şekilde yerleşmiş olması gerçeği üzerine temellenir. Bu anlamda, her ikisi de sosyal dayanışma ve kolektif eylemi vurguladığı oranda milliyetçilik ve sosyalizm birbirleriyle bağlantılıdır. Bu kritere göre milliyetçilik sosyalizmin daha zayıf bir şekli olarak görülebilir. Buna göre, milliyetçilik 'sosyal' boyutu sâdece ulusu, sosyalizm de tüm insanlığı kapsayacak şekilde uygulamaktadır. Daha spesifik olarak, sosyalizm, ve özellikle Marksizm, kolonyal tecrübenin kendisi aracılığıyla anlaşılıp meydan okunabileceği bir eşitsizlik ve sömürü analizi sunmaktadır. Tıpkı baskı altında olan ve sömürülen proleteryanın, kurtuluşu kapitalizmin devrimci bir yolla yıkılmasında görmüş olması gibi üçüncü dünya milliyetçileri de 'silahlı mücadele'yi hem siyasal hem de ekonomik kurtuluşun aracı olarak görmüşler ve böylece siyasal bağımsızlık ve sosyal devrim amaçlarını birbiriyle kaynaştırmışlardır. Çin, Kuzey Kore, Vietnam ve Kamboçya gibi ülkelerde anti-kolonyal akımlar açıkça Marksizm-Leninizmi benimsemişlerdir. İktidara gelmelerinin ardından, Sovyet tarzı planlı ekonomiler yaratma doğrultusunda yabancı mal varlıklarına el koymaya ve ekonomik kaynakları millileştirmeye yönelmişlerdir. Afrika ve Orta Doğu devletleri, Cezayir'de, Libya'da, Zambia, Irak, Güney Yemen ve diğer yerlerde uygulanan, daha az ideolojik bir milliyetçi sosyalizm şekli geliştirmişlerdir. Bu ülkelerde ilân edilen 'sosyalizm' genellikle, tipik olarak güçlü bir 'karizmatik' lider tarafından sâhiplenilen birleştirici bir ulusal davaya veya çıkara hitap etme şeklini alır.

Bununla birlikte, gelişmekte olan dünyadaki milliyetçiler dâima Batı'dan ödünç alınan sosyalizm veya Marksizmin lisansıyla milliyetçiliklerini ifade etmekle yetinmemişlerdir. Özellikle 1970'lerden bu yana Marksizm-Leninizmin yeri dinî fundamentalizm türleri, özellikle de İslâmî fundamentalizm, tarafından alınmıştır. Bu, gelişmekte olan dünyaya spesifik olarak Batılı olmayan, aslında, Batı karşıtı bir ses vermiştir. En azından teoride, İslâm bir 'İslâm ulusu' içerisinde Muhammed Peygamberin öğretilerini ve 'İslâmın yolunu' kabûl edenleri birleştiren bir ulusaşırı siyasal kimlik geliştirmeye teşebbüs eder. Bununla beraber, Ayetullah Humeyni'yi (1900-1989) iktidara taşıyan 1979 İran Devrimi, İslâmî fundamentalizmin ulusal ve ruhanî yenilenmenin bir amentüsü olma potansiyelini göstermiştir. 'İslâm cumhuriyeti'nin tesisi genel ola-

Kavramlar

Kolonyalizm

Kolonyalizm yabancı bir toprak üzerinde kontrol kurma ve onu bir 'koloni' hâline getirme teorisi veya pratiğidir. Böylece kolonyalizm emperyalizmin belli bir türü olmaktadır. Kolonyalizm genellikle yerleşim ve ekonomik hâkimiyetle ayırt edilir. Afrika ve Güney Doğu Asya'da tipik olarak uygulandığı şekliyle kolonyal yönetim 'yerli' nüfustan etnik olarak farklı olan'ana ülke'den gelmiş bir yerleşimciler topluluğu tarafından uygulanmıştır. Fransız kolonyalizminde koloniler ana ülkenin parçası olarak görülür. Bunun anlamı kolonyal halkların resmi vatandaşlık hakları tanındığıdır. Buna karşın, neo-kolonyalizm, örneğin Latin Amerika'daki sözde Amerikan' dolar imparatorluğu'nda görüldüğü gibi, gelişmiş bir ülkeden daha az gelişmiş bir ülkeye sermaye ihracıdır.

rak Batı maddeciliğinin özel olarak da 'Büyük Şeytan'ın (ABD) etkisini geleneksel değerlere ve Şariat veya kutsal İslâm hukukunda somutlaşan ilkelere dönerek temizlemeyi amaçlamaktaydı. Ancak, İslâmî milliyetçilik hiçbir şekilde türdeş bir karaktere sâhip olmamıştır. Örneğin, Sudan ve Pakistan'da İslâmileştirme esasen yönetici elitlerin iktidarını pekiştirmek üzere bir devlet idaresi aracı olarak kullanılmıştır. Yine de, Mısır ve Cezayir'de şehirli yoksullar adına ahlâkî yenilenme ve siyasal temizlenme talep eden devrimci İslâmî hareketler doğmuştur.

Çok-Kültürlülük*

Çok-kültürlülüğün yükselmesiyle birlikte, özellikle 1960'lardan beri, kültürel ve siyasal anlamda birleşik bir bütün olarak ulus fikrine meydan okunmuştur. Milliyetçilik insanlara kim olduklarını söylemesi anlamında dâima kimlik siyasetinin bir örneği olmuştur. O insanlara bir tarih verir; bir sosyal bağ ve kolektif kimlik geliştirir ve bireysel varoluşdan daha büyük bir kader hissi yaratır. Çok-kültürcülük de bir kimlik siyaseti türüdür ve fakat onun vurgusu daha ziyâde kültürel çeşitliliğin boyutu ve birçok modern toplumdaki kimlikle ilgili farklılıkların altını çizen 'farklılık siyaseti' üzerindedir. Böyle bir çeşitlilik yaş, sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet veya cinsellikle bağlantılı olabilecek olmakla beraber, çok-kültürcülük genellikle ırk, etnisite veya lisan üzerine temellenen kültürel farklılaşma ile ilişkilidir. Çok-kültürcülük sâdece kültürel çeşitlilik gerçeğini kabûl etmez fakat aynı zamanda bu tip farklılıklara saygı duyulması ve onların kamusal olarak tanınması gerektiğini ileri sürer. Bir göçmen toplumu olarak ABD uzun süre çok-kültürlü bir toplum olmasına rağmen, bu anlamda çok-kültürlülük davası 1960'larda siyahî bilinçlilik hareketinin yükselişine değin ele alınmamıştır. Avustalya, gittikçe artan 'Asyalılaşma'sının kabûlü sonucunda 1970'lerin başlarından beri resmî olarak çok-kültürcülüğe bağlı kalmıştır. Yeni Zelanda'da bu ayrı bir ulusal kimliğin geliştirilmesinde Maori kültürünün rolünün tanınmasına bağlı olmuştur. [Çok-kültürcülük] Kanada'da Fransızca konuşan Quebec ile İngilizce konuşan çoğunluk nüfusu arasında uzlaşmayı sağlama teşebbüsü ve yerli Inuit halklarının haklarının kabûlü ile ilişkilendirilir. İngiltere'de çok-kültürcülük hatırı sayılır büyüklükte siyah ve Asyalı toplulukların varlığını kabûl eder ve onların beyaz topluma asimile olması talebini terkeder. Almanya'da bu Türk gruplara ilişkin olarak geçerlidir.

Çok-kültürcülük ve milliyetçilik arasındaki ilişki komplekstir. Çok-kültürlülükle geçinmeye en eğilimli milliyetçi gelenekler liberal milliyetçilik ile anti-kolonyal milliyetçiliktir. Bunun nedeni her iki geleneğin de kültürel ve 'etnik' bir varlıktan ziyâde esasen siyasal ve 'kamusal' bir varlık olarak ulusun 'kapsayıcı' bir modelini benimsiyor olmalarıdır. Böylece ulusun üyeleri birleştirici bir kültürden ziyâde ortak vatandaşlık ve paylaşılan bağlılıklarla birbirlerine bağlanmaktadır. Hakikaten, liberalizmin ilke-

* Yazar, Türkçede bir sosyal olgu olarak çok-kültürlülük kavramı ile bu sosyal olguya yönelik normatif bir politika olarak çok-kültürcülük kavramlarını tek bir kavramla (multiculturalism) karşılamaktadır. Türkçede ayrı anlamları işaret eden "multiculturalism" teriminin karşılığı olarak bu iki kavram bağlama uygun bir şekilde kullanılmıştır.

sel olarak çok-kültürcülüğün lehine olduğu düşünülebilir. En temelde, liberal çok-kültürlülük özgürlük ve hoşgörüye bağlılıkta kökünü bulmaktadır. J. S. Mill'in *Hürriyet Üstüne (On Liberty)* [adlı eserinde] ([1859] 1982) klâsik olarak ifade edildiği şekliyle hoşgörünün hem birey hem de toplum için çok önemli olduğu düşünülebilir. Birey için bir kimsenin ahlâki inançlarını, kültürel pratiklerini ve yaşam biçimini bunların başkaları tarafından onaylanıp onaylanmadığına bakmaksızın seçebilme yeteneği özgürlüğün ve kişisel gelişmenin temel bir garantisidir. 'Negatif' hoşgörü olarak görülebilecek şeyin böyle bir savunması en azından yaşa-ve-yaşat çok-kültürcülüğünü veya kayıtsızlık siyasetini meşrulaştırır. Bununla birlikte Mill, çeşitliliği beslemesi bağlamında hoşgörünün toplumun gücüne ve sağlığına katkıda bulunması ve tartışmayı teşvik ederek ilerlemeyi sağlaması itibarıyla ilâve bir fayda sağladığına inanmıştır. Böyle bir 'pozitif' hoşgörü savunusu toplumsal çeşitliliğin sâdece kabul edilmeyip, belki de istemeyerek, aynı zamanda herkes için bir canlılık ve zenginlik kaynağı olarak 'pozitif' bir şekilde karşılandığı modern çok-kültürcülük etiğine çok yaklaşıır.

Bununla birlikte, liberalizm ve çok-kültürcülük tamamıyla birbirleriyle uyumlu değildirlir. İlk olarak, liberalizmin temel ilkesi olan bireycilik, şahsi ve bireysel kimliğin etnisite, ırk, lisan veya her ne üzerinde temelleniyor olursa olsun tüm kolektif kimlikler üzerindeki birincil önemini vurgulaması anlamında çok-kültürcülükle çatışır. Öyle ki, liberalizm hem çok-kültürcülüğün hem de milliyetçiliğin ötesine giderek uluslararasılık ilkesini destekler. İkinci olarak, liberalizm aralarında özgürlük ve hoşgörünün açıkça baş rolü oynadığı bir temel değerler setine öncelik vermesi anlamında evrenselcidir. Bir diğer ifadeyle, liberalizm kişisel özerklik ve tercih özgürlüğünün kişisel gelişim için hayati önkoşullar olarak görüldüğü belli bir 'iyi hayat' kavramlaştırması sunar. Bu nedenle liberaller hoşgörülü olanı hoşgörmeye eğilimindedirler. Buna karşın onlar önceden ayarlanmış evlilikler (eşlerin rızası olmadan, ç.n.), kadın giyim kuralları veya homoseksüel erkek ve kadınlara karşı ayrımcılık gibi uygulamalar ve kültürel inanışları illiberal ve hoşgörüsüz bulmaktadırlar. Kendi hesaplarına çok-kültürcüler liberal hoşgörünün kültürel emperyalizmden daha fazla bir şey olmadığını [düşünür ve onu] Batı inanışlarını, değerlerini ve hassasiyetlerini dünyanın geri kalanına empoze etme teşebbüsü olarak görürler.

Bir çok-kültürcülük teorisi için daha sağlam temeller değer çoğulculuğu düşüncesinde bulunabilir. Isaiah Berlin pek çok çok-kültürlülükçü tarafından farklılık siyasetini meşrulaştırmada kullanılmış olan bir çoğulculuk teorisi geliştirmiştir. Berlin'e göre tek, diğerlerinin üzerinde bir 'iyi hayat' kavramlaştırması olmayıp daha ziyâde birçok yarışan kavramlaştırmalar vardır: kısaca, insanların hayatın nihâî amaçları hakkında farklı düşünceleri kaçınılmazdır. Değerler çatıştığında in-

Kavramlar

Çok-Kültürlülük

Çok-kültürlülük hem tasvir edici hem de normatif bir terim olarak kullanılmaktadır. Tasvir edici bir terim olarak, bir toplum içerisinde inançları ve pratikleri farklı kolektif kimlik hisleri yaratan iki veya daha fazla sayıda grubun varlığından yükselen kültürel çeşitliliği ifade eder. Çok-kültürlülük değişmez bir biçimde ırksal, etnik veya lisan farklılıklarından doğan toplumsal çeşitlilik için ayrılmıştır. Normatif bir terim olarak, çok-kültürlülük farklı kültürel grupların saygı ve kabul görme hakkı veya ahlâki ve kültürel çeşitliliğin daha geniş topluma yönelik sözde faydaları temelinde toplumsal çeşitliliğin bir pozitif onayını ima etmektedir. Bu anlamda çok-kültürlülük inançların, değerlerin ve yaşam biçimlerinin hem bireyler hem de gruplar için kendini tanıma ve öz-değer tesis etmedeki önemini teslim eder. Çok-kültürlülüğün eleştirmenleri çok-kültürlü toplumların doğal gereği çatışmacı ve istikrarsız olduklarını ileri sürmekte ve çok-kültürlülüğü bir siyasal doğruculuk örneği olarak görmekte dirler.

Isaiah Berlin (1909-1997)

İngiliz fikirler tarihçisi ve filozof. Berlin Letonya'nın Riga şehrinde doğmuş ve 1921 yılında Britanya'ya gelmiştir. Deneyimciliğe yaşam boyu bir bağlılık üzerine temellenmiş ve Vico (1668-1744), Herder ve Alexander Herzen (1812-1870) gibi düşünürleri içeren Aydınlanma karşıtı düşüncülerden etkilenmiş bir liberal çoğulculuk türü geliştirmiştir. Berlin'in felsefi duruşunun temelinde ahlâkî çoğulculuğa yönelik bir inanç yatmaktaydı. Buna göre değerler çatışması insan hayatının aslında olan bir şeydir. En çok bilinen siyasal eseri 'negatif' özgürlüğün erdemlerini 'pozitif' özgürlüğün erdemleri karşısında yücelttiği *Özgürlük Üzerine Dört Deneme*'dir (*Four Essays on Liberty*, 1958). Berlin'in yazıları totaliteryanizme karşı Batı liberalizminin bir savunusunu oluşturmaktadır.

sanın açmazı kaçınılmaz olarak ahlâkî çatışma ile karakterize olmaktadır. Bireyler düşünüldüğü sürece, yarışan değerler ve amaçlar arasında fedakarlıklar yapılarak uzlaşma noktaları bulunmalıdır. Toplum düşünüldüğü sürece, barış ve karşılıklı saygıyı sürdürürken farklı ahlâkî ve kültürel değerlere sâhip insanların aynı siyasal alanda birlikte var olmalarını sağlamanın yolları bulunmalıdır. Berlin'in çoğulculuğu çok-kültürlü toplumlar gözönünde bulundurularak geliştirilmemekle beraber o en azından bir yaşa-ve-yaşat çok-kültürcülük modeline temel hazırlamaktadır. Bununla birlikte Berlin'in fikirleriyle çok-kültürcülük arasında gerilimler mevcuttur. Berlin, sâdece bireysel özgürlüğe saygı gösteren bir toplum içerisinde ahlâkî çoğulculuğun var olabileceğine inandığı ölçüde bir liberal olarak kaldığı için, liberal ve il-liberal kültürel değerlerin aynı toplumda uyum içinde varolabileceğini göstermekte başarısız olmuştur. Çok-kültürcülük için alternatif bir temel Bhikhu Parekh (2000) tarafından geliştirilmiştir. Parekh'e göre, kültürel çeşitlilik özünde insan doğası ve kültür arasındaki diyalektik etkileşimin bir yansımasıdır. İnsanlar aynı türden gelmenin sonucunda ortak fiziksel ve akli yapıları sâhip doğal yaratıklar olmakla birlikte onların eğilimlerinin, davranışlarının ve yaşam biçimlerinin ait oldukları gruplar tarafından biçimlendirilmesi anlamında kültürel olarak oluşturulmuşlardır. İnsan doğasının karmaşıklığının ve her kültürün gerçekten insan olmanın ne anlama geldiğinin sâdece bir parçasını ifade etmesi gerçeğinin kabûlü, bir tanıma siyaseti ve böylece yaşatılabilir bir çok-kültürlülük biçimi için bir temel hazırlar.

Bununla birlikte, çok-kültürcülük muhafazakâr milliyetçilik ve yayılmacı milliyetçilikle uyuşmadığı açıktır. Bunun nedeni bu milliyetçilik geleneklerinin kültürel türdeşliği ve, bazı durumlarda, ırk saflığını vurgulayan bir 'dışlayıcı' ulusal kimlik nosyonu üzerine temellenmeleridir. Çok-kültürcülük karşı muhafazakâr argüman istikrarlı ve başarılı toplumların paylaşılan değerler ve ortak bir kültür üzerinde temellenmek zorunda olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre, insanlar kendilerine benzeyen kimselere doğal olarak yakınlık duyan sınırlı ve bağımlı, fakat aym şekilde, bir biçimde [kendilerinden] farklı olanlardan korkan ve onlara güvenmeyen yaratıklardır. Bu nedenle, Burke önyargıyı kaçınılmaz ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirdiği ölçüde sosyal anlamda faydalı olarak betimlemiştir. Çok-kültürlü toplumlar bu nedenle parçalanmış ve çatışma esiridirler: farklı etnik topluluklar arasında şüpheli, düşmanlık ve hatta şiddet, hoşgörüsüzlük, cehalet ve sosyal eşitsizliğin ürünü

değil fakat sosyal psikolojinin basit bir gerçeğidir. Böylece muhafazakâr milliyetçiler kültürel çeşitliliğin daha önce işaret edildiği üzere göç üzerine sınırlamalar getirilerek sınırlandırılmasını tavsiye ederler veya azınlık topluluklarının çoğunluk topluluğunun değerlerini, tutumlarını ve bağlılıklarını kabûl ettiği asimilasyoncu stratejide ısrar ederler.

Yayılmacı ve şovenist milliyetçilikler basitçe bu argümanları en uç noktaya götürürler. 'Ulusal topluluğun' gücü kesin bir şekilde onun etnik ve kültürel birliğine dayanır. Bu faşistler tarafından azınlık gruplarının ülkelerine geri gönderilme, sınır dışı edilme veya başka yöntemlerle ortadan kaldırılmasını meşrulaştırmak için kullanılmış bir fikirdir. Bu Nazizmde, çok-kültürlülük karşıtlığının açıkça ırkçı olan bir versiyonu soykırımcı bir anti-Semitizm programıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, çok-kültürlülüğe yönelik muhafazakâr ve aşırı sağ itirazlar en azından iki noktada sorunludur. Birincisi, onlar açıkça ırkçı olmasalar bile farklı etnik topluluklar arasında düşmanlığı meşrulaştıran ve belki de cesaretlendirmeye hizmet eden üstü örtülü ırkçılığı barındırır. İkincisi, onlar modern toplumlarda çok uzun zamandır ortadan kaybolmuş olan ve sâdece yaygın baskıyla yeniden tesis edilebilecek olan sosyal, ahlâki ve kültürel türdeşlik fikrine hayranlık duymaktadırlar.

Ulus-Devletin Bir Geleceği Var mı?

20. Yüzyıl ilerledikçe, milliyetçilik çağının sona erdiği iddiaları ortaya atılmıştır. Bu milliyetçiliğin yerinin 'daha üstün' süper ulus bağlılıkları tarafından alınmasından değil fakat onun görevinin tamamlanmış olmasından kaynaklanmaktadır: dünya bir ulus-devletler dünyası hâline gelmiştir. Sonuçta, ulus tek meşru siyasal yönetim birimi olarak kabûl görmüştü. Kesinlikle, 1789'dan beri dünya esas olarak milliyetçi çizgiler boyunca yeniden şekillendirilmiştir. 1989'da Birleşmiş Milletler'in tam üyesi olarak tanınan 159 devletin sâdece 15 tanesi 1910'da var idi. 20. Yüzyıl'ın uzunca bir döneminde dünya halklarının pek çoğu hâlen Avrupa imparatorluklarının birinin kolonyal tebası konumundaydılar. Şu an Orta Doğu ve Afrika'da varolan 65 devletten sâdece üç tanesi 1910 öncesinde varolmuş ve 1959'dan bu yana 74'ten az olmayan devlet varlık alanına girmiştir. Bu değişiklikler büyük oranda ulusal bağımsızlık özlemiyle ateşlenmiştir ve bu yeni devletler istisnasız ulus-devlet örtüsünü üzerlerine almışlardır.

Hiç şüphesiz tarih ulus-devletin yanında gözükmemektedir. 20. Yüzyıl'ın üç büyük jeopolitik kargaşasının (Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Doğu Avrupa'da Komünizmin Çöküşü) her biri bir siyasal örgütlenme ilkesi olarak ulus kavramına ciddi ivme kazandırmıştır. 1991'den beri 14'ü SSCB'nin dağılması neticesinde ortaya çıkan en azından 18 yeni devlet kurulmuş ve bunların hepsi ulus-devlet olduklarını ilân etmişlerdir. Ulus-devletin güçlü yanı onun hem kültürel bütünlük hem de siyasal birlik ümidi sunmasındadır. Ortak bir kültürel veya etnik kimliği paylaşan bir halk kendi kendini yönetme hakkını kazandığında topluluk ve vatandaşlık birbiriyle çakışır. İşte bu nedenle milliyetçiler, bağımsız ulus-devletler yaratan güçlerin doğal ve karşı konulamaz güçler olduklarına ve başka hiçbir sosyal

Kavramlar

Ulus devlet

Ulus-devlet [hem] bir siyasal örgütlenme türü [hem de] bir siyasal idealdir. İlk durumda, o çakışan vatandaşlık ve milliyet bağlarıyla birarada tutulan otonom bir siyasal topluluktur. Böylece o çok-uluslu imparatorluklara ve şehir-devletlerine bir alternatiftir. İkinci durumda, ulus-devlet Mazzini'nin 'her ulus bir devlet, tüm ulus sadece bir devlet' şeklindeki idealinde ifadesini bulan bir ilke veya bir ideal-tiptir. Bu hiçbir modern devletin kültürel olarak türdeş olmadığını veya olamayacağını kabul eder. Ulus-devletle ilgili iki karşıt görüş vardır. Liberaler ve çoğu sosyalist için ulus-devlet büyük oranda yurttaşlık sadakâtları ve bağlılıklarından oluşturulmuştur. Muhafazakârlar ve bütüncül milliyetçilere göre o etnik veya organik birlik üzerine temellenmiştir.

grubun anlamlı bir siyasal topluluk oluşturamayacağına inanmaktadırlar. Onlar ulus-devletin nihâi olarak tek uygulanabilir siyasal birim olduğuna inanmaktadır. Bu görüş örneğin Avrupa Birliği gibi ulus-üstü yapıların ulusal yönetimlerin meşruiyet tesis etme ve halkın bağlılığına hükmetme kapasiteleriyle asla yarışamayacağını ima etmektedir. Bu nedenle, ayrı lisanlar, kültürler ve tarihlere sahip halklar hiçbir zaman kendilerini birleşik bir siyasal topluluğun üyeleri olarak düşünemeyecekleri için Avrupa bütünlüşmesi sürecine kesin sınırlar konulmalıdır.

Bununla birlikte, tam da ulus-devlet ilkesi en geniş desteği aldığı sırada, ulus-devleti lüzumsuz kılma tehditinde bulunan diğer etkili güçler ortaya çıkmıştır. İç baskıların ve dış tehditlerin bir kombinasyonu yaygın olarak 'ulus-devletin krizi' olarak tâbir edilen şeyi üretmiştir. İçten, ulus-devletler etnik ve bölgesel siyasetteki bir yükselişle yaratılan çözülmeci baskılara mâruz kalmaktadırlar. Hakikaten, etnisiteye yönelik bu artan ilgi, ekonomik ve kültürel küreselleşme bağlamında, ulusların artık anlamlı bir kolektif kimlik veya sosyal aidiyet hissi sağlamaya muktedir olmadığı gerçeğini yansıtıyor olabilir. Tüm ulus-devletlerin bir miktar kültürel çeşitliliği bünyelerinde barındırdığı gözönüne alındığında etnik uyum siyaseti ulus

ilkesine bir meydan okumayı sunacaktır. Uluslardan farklı olarak, etnik ve bölgesel gruplar kendi başlarına yaşatılabilir siyasal varlıklar değildir ve bu nedenle federalizm ve konfederalizm formlarına, onları siyasal milliyetçiliğe bir alternatif olarak sunmak üzere yönelirler. Örneğin, Avrupa Birliği'nin sağlamış olduğu çerçeve içerisinde, Belçika'nın Flaman ve Valon bölgeleri öyle bir kendi kendini yönetme düzeyi elde etmiştir ki, Belçika sadece tam manâsıyla şekli anlamda bir ulus-devlet olmaktadır. Bu tip çözülmeci güçlerin doğası 8. Bölümde daha detaylı tartışılmaktadır.

Ulus-devlete yönelik dışsal tehditler çeşitli biçimlerde. İlk olarak, savaş teknolojisindeki gelişmeler ve özellikle de nükleer çağın ilerlemesi, dünya barışının ulus-üstü ve uluslararası yapılar tarafından güvenlik altına alınması taleplerini doğurmuştur. Bu Milletler Cemiyeti'nin daha sonra da Birleşmiş Milletler'in yaratılmasına yol açmıştır. İkinci olarak, ekonomik hayat gittikçe küreselleşmiştir. Pazarlar artık dünya pazarlarıdır, işletmeler artan bir şekilde uluslararası işletmeler hâline gelmiştir ve sermaye dünya etrafında bir göz açıp kapama süresinde hareket etmektedir. Hiçbir ulusal hükümetin kendi ekonomik kaderini kontrol edemediği bir dünyada ulus-devletin bir geleceği var mıdır? Üçüncü olarak, ulus-devlet doğal çevrenin düşmanı ve küresel ekolojik dengeye bir tehdit olabilir. Uluslar öncelikli olarak kendi stratejik ve ekonomik çıkarlarıyla ilgili olup çoğu kendi eylemlerinin sonuçlarına çok az dikkat etmektedir. Bunun ahamklığı 1986'da Ukrayna'da vuku bulan Çernobil nükleer kazasında görülmüştür. Bu kaza Avrupa'da 50 yıl içerisinde kanserle ilişkili tahmini 2000 ölüme yol açacak olan bir nükleer radyasyon dalgasını tüm Kuzey Avrupa'ya yaymıştır.

Nihâyet, ulus-devleti diğer siyasal organizasyon biçimlerinden ayıran sosyal

uyum kaynağı olarak farklı ulusal kültürler ve gelenekler, ulusaşırı ve hatta küresel bir kültürün ortaya çıkışıyla zayıflatılmıştır. Bu uluslararası turizm ve uydu televizyondan ‘bilgi süperotoyolları’na kadar iletişim teknolojilerindeki dramatik artışla kolaylaştırılmıştır. Amerikan filmlerinin ve televizyon programlarının tüm dünyada izlendiği, Hint ve Çin mutfaklarının Avrupa’da yerel yemekler kadar popüler olduğu, ve insanların dünyanın öbür ucuyla komşu kasabayla olduğu gibi kolayca iletişim kurabildiği bir zamanda ulus-devlet artık anlamlı bir varlık mıdır? Bunlar ve bunlara ilişkin meseleler daha derinlemesine 7. Bölümde tartışılmaktadır.

Özet

- Uluslar kültürel ve siyasal faktörlerin bir bileşimiyle tanımlanır. Kültürel olarak, onlar bir ortak lisan, din, tarih ve gelenekler tarafından birarada tutulan insan gruplarıdır. Mamafih, nihâi olarak, uluslar kendilerini paylaşılan bir yurttaşlık bilincinin varlığıyla tanımlarlar. Bu klâsik olarak devlet olmayı başarmak veya sürdürmek arzusu olarak ifade edilir.
- Farklı kültürel ve siyasal milliyetçilik biçimleri tespit edilebilir. Kültürel milliyetçilik, eşsiz, tarihsel ve organik bir bütün olarak ulus fikri temelinde ulusun ayrı bir medeniyet olarak yeniden yaratılmasını vurgular. Siyasal milliyetçilik, öte taraftan, ulusu soyut bir siyasal topluluk olarak tanımakta ve böylece egemenlik ve kendi kaderini tâyin gibi fikirlerle bağlantılanmaktadır.
- Bazı siyasal düşünürler milliyetçiliği sanayileşme ve demokrasinin yükselişiyle ilişkili modern bir olgu olarak betimlerken, diğerleri onu modern öncesi etnik bağlılıklar ve kimliklere kadar geri götürmektedirler. Milliyetçiliğin karakteri ciddi çeşitlilik göstermiş ve hem içinde yükseldiği tarihsel koşullardan hem de kendisinin ilişik olduğu siyasal nedenlerden etkilenmiştir.
- Siyasal milliyetçiliğin birbiriyle karşıt birden çok görünümleri olmuştur. Liberal milliyetçilik, evrensel kendi kaderini tâyin hakkının bir kabûlü üzerinde temellenmiştir. Muhafazakâr milliyetçilik ulusal yurtseverliğin sosyal uyum ve siyasal birlik yaratma kapasitesine değer verir. Yayılmacı milliyetçilik saldırganlık ve emperyal zapt için bir araçtır. Anti-kolonyal milliyetçilik sıklıkla sosyal gelişme ile kaynaşan ulusal bağımsızlık mücadelesiyle ilişkilendirilir.
- Çok-kültürlülüğün yayılması milliyetçiliğe birden çok biçimde meydan okur. Liberal bir bakış açısından ulusal kimlik etnik veya kültürel türdeşlikten ziyâde sivil ve siyasal bağlılıklar temelinde inşa edildiği sürece bunlar kontrol altında tutulabilir. Yine de kültürel çeşitlilik hoşgörü ve kişisel özgürlük ile desteklenmelidir. Öte taraftan, muhafazakârlara göre çok-kültürlülük şüphe, düşmanlık ve hatta şiddeti besleyerek ulusal birliği zayıflatır.
- Dünya çapında en geniş şekilde kabûl edilen siyasal örgütlenme biçimi ulus-devlettir. Ulus-devlet sıklıkla tek meşru siyasal yönetim birimi olarak görülür. Onun gücü hem kültürel uyum hem de siyasal birlik şansı sunması ve böylece ortak kültür ve etnik kimlik paylaşılanlara bağımsızlık ve kendi kendini yönetme hakkını tecrübe etme imkânı sağlamasıdır.
- Şimdi ulus-devlet birden çok sorunla yüzyüzedir. Ulus-devletler etnik siyasetin artışıyla çözülmeci baskıların altındadır. Dışsal olarak, uluslararası yapıların artan gücü, ekonomik ve kültürel küreselleşmenin ilerlemesi ve çevresel krizlere uluslararası çözümler bulma ihtiyacı tarafından [ulus-devlete] meydan okunmaktadır.

Tartışma Soruları

- Milletler nasıl doğar? Milletler doğal oluşumlar mıdır yoksa suni oluşumlar mıdır?
- Millî gurur ve vatansever sadakât neden değerli görülmektedir?
- Kültürel milletçiliğin tek yaptığı bir ulusu geçmişine hapsetmek midir?
- Milliyetçilik, böylesine güçlü bir siyasal güç olduğunu nasıl ispatlamıştır?
- Çok-kültürcülük bir sosyal zenginlik kaynağı mı yoksa toplumsal istikrara yönelik bir tehdit midir?
- Ulus-devlet yegâne meşru siyasî yönetim birimi midir?

İleri Okumalar

- Alter, P. *Nationalism* (Milliyetçilik) (London: Edward Arnold, 1989). Milliyetçiliğin çeşitli türlerine okunabilir ve oldukça faydalı bir giriş.
- Gellner, E. *Nations and Nationalism* (Milletlet ve Milliyetçilik) (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983). Milliyetçiliğin ortaya çıkışının ve karakterinin oldukça etkili bir târifi.
- Hobsbawm, E. *Nations and Nationalism Since 1780* (2nd ed.) (1780'den beri Milletler ve Milliyetçilik) (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). Milliyetçilik olgusunun modern Marksist bir perspektiften bir analizi.
- Hutchinson, J. ve A. D. Smith (eds) *Nationalism* (Milliyetçilik) (Oxford and New York: Oxford University Press, 1994). Milliyetçilik üzerine olan son tartışmaları içeren kapsayıcı ve yetkin bir eser.
- Parekh, B. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (Çok-kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori) (Basingstoke: Palgrave and Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000). Aynı zamanda çok-kültürlü toplumların pratik problemlerini tartışan kültürel çeşitlilik üzerine çoğulcu perspektifin kapsayıcı bir savunusu.

Küresel Politika

'Bizim bilimsel çağımızda savaş er ya da geç evrensel ölüm anlamına gelmektedir.'

Bertrand Russell, *Rağbet Görmeyen Denemeler*, (1950)

20. Yüzyıl'ın sonu, dünyanın, Marshall McLuhan'ın sözleriyle, bir 'küresel köy' olduğu kabulünü beraberinde getirmiştir. Küreselleşme olgusu siyaset anlayışımızı ve siyasal etkileşimin doğasını tamamiyle değiştirmiştir. Geleneksel siyaset görüşü devlet merkezliydi: devlet ana siyasal aktör olarak muamele görmüş ve dikkatler ulusal düzeydeki devlet faaliyeti üzerine yoğunlaşmıştı. Bundan dolayı, iç siyasetle dış siyaset arasında, yani, bir ulus-devletin sınırları içinde ne olup bittiğiyle sınırları dışında ne olup bittiği arasında, keskin bir ayrımın olduğu kabul edilmiştir. Esasen, ikinci mesele, [yani, bir ulus-devletin sınırları dışında ne olup bittiği meselesi] yeni ve ayrı bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin çalışma konusu hâline gelmiştir. Mamafih, küreselleşme, bazılarının ileri sürdüğü gibi, bir dünya toplumunun ortaya çıkmasına yol açarak, 'iç' ve 'dış' arasındaki ayrımı zayıflatmış, ve belki de tamamiyle yıkmıştır. Dünya sahnesinde ulus-devletler en önemli aktörler olmaya devam etmekle beraber, ulus-üstü (supranational) kurumların ve ulusası (transnational) grup ve örgütlerin artan etkisini inkâr etmek imkânsızlaşmıştır.

Bu bölümde incelenen ana konular şöyledir:

İçindekiler

Dünya Siyasetini	
Anlamak.....	176
İdealizm.....	176
Realizm.....	178
Pluralizm.....	180
Marksizm.....	181
Değişen Dünya Düzeni.....	182
Soğuk Savaş'ın Yükseliş ve	
Çöküşü.....	182
Yirmibirinci Yüzyıl Dünya	
Düzeni.....	185
Küreselleşmenin	
Dinamikleri.....	189
Küreselleştiren Eğilimler.....	189
Küreselleşme: Teoriler ve	
Tartışmalar.....	192
Bölgeselleşme.....	196
Avrupa Birliği.....	199
Dünya Devletine	
Doğru Mu?.....	204
Birleşmiş Milletler.....	206
Özet.....	210
Tartışma Soruları.....	211
İlave Okuma.....	211

Anahtar Konular

1. Uluslararası siyaset veya dünya siyaseti [bu zamana değin] nasıl analiz edilmiş ve açıklanmıştır?
2. 21. Yüzyıl'da dünya düzeni barış ve harmoni ile mi yoksa kaos ve düzensizlik ile mi karakterize edilecektir?

3. Küreselleşme nedir? Bunun ulus-devlet için yansımaları nelerdir?
4. Küreselleşme yararlı mı yoksa yıkıcı mı bir güçtür?
5. Ulus-üstü bölgesel kurumların geleceği nedir?
6. Dünya devleti fikri bir gün gerçek olabilir mi?

Dünya Siyasetini Anlamak

Soğuk Savaş: Amerikan hâkimiyetindeki Batı ile SSCB hâkimiyetindeki Doğu'nun 1945'ten komunizmin çöktüğü 1989-1991 devrimlerine kadar uzanan rekabet dönemi.

Siyasetin uluslararası bir boyutunun olduğu kabûlü disiplinin kendisi kadar eskidir. Bu kabûl, Eski Yunan'ın şehirdevletleri arasındaki çatışma ve savaş anlatılarına kadar geri gider. Bununla birlikte, modern uluslararası sistem merkezi devletlerin 16. ve 17. Yüzyıllar'da ortaya çıkmasına değin varlık alanına girmemiştir. Bu süreç, Otuz Yıl Savaşları'nı Avrupa güçlerinin her devletin ege-men bağımsızlığını resmî olarak tanınması ile sona erdiren Westphalia Antlaşması (1648) ile tamamlanmıştır. Avrupa devlet sistemi daha sonra 1898'de ABD'nin İspanya'yı mağlup etmesi ve Japonya'nın Rusya üzerindeki 1904-1905 tarihli zaferrinin ardından büyük güçler olarak kabûl edilmeleriyle genişletilmiştir. Emperyalizm, ve özellikle 19. Yüzyıl'ın sonlarında Avrupalıların Afrika ve Asya'da 'koloniler için kapışma'sı uluslararası sisteme tam bir küresel boyut vermiştir.

Böylece 20. Yüzyıl uluslararası örgütler ve devletler arasındaki çatışma ve işbirliği kalıplarının bütün küreye yayılması anlamında dünya siyasetinin ortaya çıkışına şahit olmuştur. Bu en tüyler ürpertici şekilde Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) ve **Soğuk Savaş** sırasında görülmüştür. Mafih, 20. Yüzyıl kapanırken bizzatihi siyasal hayatın parametrelerinin değişmiş olduğu şeklinde gittikçe kuvvetlenen bir kabûl bulunmaktaydı. Bu kabûl, daha radikal bir şekilde, bir iç siyaset ve bir de uluslararası siyaset alanının varolduğu şeklindeki konvansiyonel ayrımı sorgulanır hâle getirmiştir. Bu kompleks ve çok boyutlu değişimler gittikçe artan bir şekilde 'küreselleşme' olarak nitelenmiştir.

Ancak, bu ve diğer gelişmeleri analiz edebilmek için [öncelikle] uluslararası siyasetin geleneksel olarak kendileri vasıtasıyla incelendiği perspektifleri ele almak gerekir. Başlıca uluslararası siyaset teorisi 'okulları' şunlardır:

- ▶ idealizm
- ▶ realizm
- ▶ pluralizm
- ▶ Marksizm.

İdealizm

İdealizmin belirleyici karakteristiği onun uluslararası siyaseti ahlâki değerler ve yasal normlar perspektifinden görmesidir. Bu perspektif, normatif yargularla (yani, ulus-

Immanuel Kant (1724-1804)

Alman filozof. Kant bütün yaşamını o dönemde Doğu Prusya'da yer alan Königsberg'de geçirmiştir. Kant 1770'te Königsberg Üniversitesi'nde mantık ve metafizik profesörü olmuştur. Onun eleştirel felsefesi bilginin sadece duyu izlenimlerinin bir toplamı olmadığını fakat insan anlayışının kavramsal aracına da dayandığını ileri sürer. Kant'ın siyasal düşüncesi ahlâkın sâhip olduğu merkezi önem ile şekillenmektedir. Kant, akıl kanunun, en önemlisi diğer kişilere asla sadece 'araçlar' olarak değil fakat 'amaçlar' olarak muamele etmeyi gerektiren kategorik emperatifler buyurduğuna inanmıştır. Kant'ın en önemli eserleri arasında *Saf Akılın Eleştirisi* (*Kritik der reinen Vernunft*, 1781), *Pratik Akılın Eleştirisi* (*Kritik der praktischen Vernunft*, 1788) ve *Yargının Eleştirisi* (*Kritik der Urteilkraft*, 1790) yer almaktadır.

lararası aktörler nasıl davranmalıdır?), ampirik analiz ile (yani, uluslararası aktörler nasıl davranır?) olduğundan daha fazla ilgilidir. Bu nedenle, idealizm bazen ütopyacılığın bir türü olarak görülür. Geniş bir idealist teoriler yelpazesi geliştirilmiştir. Örneğin, Orta Çağlar'da Thomas Aquinas (1224-1274) yöneticilerin uluslararası eylemlerini ahlâki bir temele yerleştirmeye teşebbüs ederek 'âdil savaş'ın doğasını tartışmıştır. Savaşın sadece şu üç koşulun sağlanması hâlinde meşrulaştırılabileceğini ileri sürmüştür. Birinci olarak, böyle yapmaya yetkili olan bir yönetici tarafından ilân edilmek zorundaydı. İkinci olarak, savaşın yapılmasının nedeni yapılan bir yanlışın öcünü almak için yapılması anlamında âdil olmalıydı. Üçüncü olarak, âdil saldırının niyeti açgözlülüğü veya vahşeti körüklemek değil, ya bir iyiyi gerçekleştirmek ya da bir kötülüğü önlemek olmak zorundaydı. İmanuel Kant [da] dünya devletinin ilk versiyonuna karşılık gelebilecek bir düşünceyi geliştirmiştir. O'na göre, ahlâk ve akıl birleşerek savaşın olmaması gerektiğini dikte etmektedir. Buna göre, insanlığın geleceği 'evrensel ve sürekli barış' görüşü üzerine temellenecekti.

İdealizmin çoğu biçimleri, insan ilişkilerinin sadece ulusal prensiplere göre değil evrensel prensiplere göre de düzenlenmesi gerektiği inancını taşıyan uluslararasıçılıkla (internationalism) desteklenir. Bu da genellikle, gerek ülkesel düzeyde gerekse de uluslararası düzeyde, insan ilişkilerinin harmoni ve işbirliği ile karakterize edildiği varsayımında ifadesini bulur. En etkili idealizm biçimlerinden biri liberalizmde bulunur. Liberaller geleneksel olarak ulusu ana siyasal örgütlenme birimi olarak kabul etmekle beraber, basitçe 'savaşın kimseye yaramadığını' ileri sürerek, karşılıklı bağımlılık ve serbest ticaretin önemini de vurgulamışlardır. Bu uluslararasıçılık, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerde vücut bulan uluslararası hukuka ve kolektif güvenliğe duyulan inançta da ifadesini bulur. Örneğin ABD Başkanı Woodrow Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nın çok-uluslu imparatorlukların tâkip ettiği militarizm ve yayılcılıktan kaynaklandığını ileri sürmüştür. O'na göre, savaşın en iyi panzehiri, ortak çıkar alanlarında işbirliği yapmaya hazır, fetih ve yağma yapmak için herhangi bir müşevviki olmayan devletlerden oluşan bir demokratik ulus-devletler dünyasının inşasıydı.

Realist teorisyenlerin elinde yıllar süren aşağılanma ve alay edilmenin ardından, 20. Yüzyıl'ın sonunda idealizm yeniden canlanmıştır. Genellikle **neo-idealizm** olarak nitelenen şey, süpergüç

Neo-idealizm: Ahlâkın pratik değerini ve özellikle de insan haklarına ve ulusal bağımsızlığa saygıyı vurgulayan bir uluslararası siyaset perspektifi.

Kavramlar

Uluslararasııcılık

Uluslararasııcılık ulusların veya küresel işbirliği üzerine temellenen siyaset pratiği veya teorisidir. Bu kavram, kendisini, siyasal kimliğin büyük oranda milliyet tarafından belirlendiğini vurgulayan siyasal milliyetçilikle karşı karşıya getiren evrensel varsayımlara dayanır. Ana uluslararasııcılık gelenekler liberalizm ve sosyalizmden doğmaktadır. Liberal uluslararasııcılık bireycilik temelinde yükselmektedir. Bu, örneğin, evrensel insan haklarının nihâi olarak ulusun egemen otoritesinden daha yüksek bir statüye sahip olduğu fikrinde ifadesini bulur. Sosyalist uluslararasııcılık, ortak insanlık varsayımları tarafından desteklenen bir uluslararası sınıf dayanışması (proleter uluslararasııcılık) fikri üzerinde temellendirilmektedir. Feminizm ve çevrecilik de özgün uluslararasııcılık duruşları geliştirmişlerdir.

döneminin ahlâka kayıtsız **güç siyaseti** anlayışından duyulan tatsızlığı ifade eder. Bunun ilk örneklerinden birisi, 1970'lerde Başkan Carter'ın ekonomik ve askeri yardımların yardım alan ülkelerin insan hakları karnesine bağlı olduğunu vurgulayarak Amerikan dış politikasına bir ahlâki boyut kazandırma teşebbüsüdür. Uluslararası işbirliği ve güvenlik konusu, 1980'lerin sonlarında Sovyet Başkanı Mikhail Gorbaçov tarafından daha cesur bir şekilde ele alınmıştır. Gorbaçov bir 'ortak Avrupa evi'nden söz etmiş ve insan hakları doktrininin komünizm ve kapitalizm arasındaki ideolojik rekabeti aştığını ilân etmiştir.

Birçok açıdan, Doğu ve Batı tarafından yıllarca artan askeri harcamanın ürünü olarak toptan nükleer yok oluş ihtimali, idealist teorilere daha büyük ivme vermiştir. Bu, sıklıkla pasifizm ile bağlantılandırılan ve geniş anlamda uluslararasııcılık bir felsefeyi kucaklayan barış hareketinin ortaya çıkışında görülmüştür. Pasifizm, savaşın ve her tür şiddetin temelden kötü bulunarak ilkesel olarak reddedilmesidir. Neo-idealist duruş da, sıkça Avustralyalı diplomat ve bilim adamı John Burton (1972) ile ilişkilendirilen bir 'dünya toplumu' fikri çerçevesinde ortaya konmuştur. Dünya devleti perspektifi egemen ulus-devlet fikrini modası geçmiş bu-

olarak reddeder. Bunun yerine bu perspektif, Burton'un örümcek ağı imajıyla tasvir ettiği karşılıklı bağımlılığa dayalı kompleks bir yapıyı vurgular. Bu bakış açısına göre geçmişin güç siyaseti büyük oranda yerini uluslararası çatışmaları çözmenin zora dayanmayan ve işbirlikçi araçlarına bırakmıştır.

Realizm

Bazen 'siyasal realizm' olarak da adlandırılan realist gelenek, en eski uluslararası siyaset teorisi olduğunu iddia edebilir. Bu gelenek, Thucydides'in Peloponnes Savaşı (M. Ö. 431) anlatısına ve, yaklaşık olarak aynı dönemde Çin'de yazılmış olan, Sun Tzu'nun strateji üzerine olan klâsik eserine kadar geri götürülebilir. Realist gelenekteki diğer önemli kişiler Machiavelli ve Thomas Hobbes'dur. Bununla beraber, realizm ivmesini Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından alarak ancak 20. Yüzyıl'da baskın uluslararası perspektif olabilmiştir. İdealizmin uluslararası ilişkilerin ahlâki değerler tarafından yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamasına karşılık, realizm güç siyaseti ve ulusal çıkarın tākibine yapılan bir vurgu üzerinde yükselir. Realizmin merkezi varsayımı devletin

dünya sahnesindeki ana aktör olduğu ve sâhip olduğu egemenliği sayesinde otonom bir varlık olarak eylemde bulunma kabiliyetine sâhip olduğu şeklindedir. Dahası, milliyetçiliğin yükselişi ve modern ulus-devletin ortaya çıkışı devleti bütüncül bir siyasal topluluk hâline getirmiştir. Bu topluluk içerisinde diğer tüm bağılıklar ulusa olan bağılıktan sonra gelir.

Güç Siyaseti: Güç arayışının birincil insan amacı olduğu biçimindeki düşünce üzerine temellenen bir siyaset yaklaşımı; terim bazen tasvir edici bir şekilde kullanılır.

E. H. Carr (1939) ve Hans Morgenthau (1948) gibi realist bilim insanları idealizmin uluslararasılıca ve doğal uyuma olan inancına yönelik olarak acımasızca eleştirdiler. Nitekim, Carr'a göre, iki savaş arası dönemde uluslararası hukuka ve kolektif güvenliğe duyulan safça inanç Atlantik'in her iki kıyısındaki devlet adamlarını Alman yayılcılığını anlamaktan ve böylece onu durdurmak için eyleme geçmekten alıkoymuştur. Buna karşın realistler egemen devletten daha yüksek bir otorite olmadığı için uluslararası siyasetin bir 'doğa durumu'nda gerçekleştiğini ve bu nedenle harmoni ile değil fakat anarşi ile karakterize edildiğini ileri sürmektedirler. Anarşik bir uluslararası sistem, her devletin kendi başının çaresine baktığı ve, en basit anlamıyla, devletin devamı ve ülkenin savunulması olarak tanımlanan kendi ulusal çıkarına öncelik verdiği bir durumdur.

Realistlerin uluslararası ilişkilerde gücün rolüne bu kadar önem vermeleri ve gücü de askerî kapasite veya güç olarak anlamalarının nedeni işte bundandır. Bununla beraber, uluslararası anarşi sürekli bir çatışma ve bitmeyen bir savaş durumu anlamına gelmemektedir. Bunun yerine, realistler devlet sistemi içindeki çatışma ve işbirliği kalıbının büyük oranda bir **güç dengesinin** gereklerine uyduğunda ısrar etmektedirler. Bu görüş, ulusal güvenlik arayışında devletlerin alyanslar kurduğunu kabul eder. Eğer birbirlerini dengeleyebilirlerse, bu alyanslar uzun süreli barış ve uluslararası istikrar sağlayabilirler. Bununla beraber, bu tip bir uluslararası sistem doğası gereği dinamiktir ve güç dengesi bozulduğunda savaş muhtemel sonuçtur.

Realistler, güç, zenginlik ve kaynakların devletler arasında eşit olarak dağılmasından ötürü uluslararası sistemin klâsik bir 'doğa durumu' olmadığını dâima kabul etmişlerdir. Önde gelen aktörler geleneksel olarak **büyük güç** (great power) (Soğuk Savaş döneminde süper güç) statüsüne sâhip olmuşlardır. Sonuçta ortaya çıkan devletler hiyerarşisi, uluslararası sisteme bir düzen empoze eder. Bu düzen, büyük güçlerin tâbi devletler üzerinde ticaret blokları, 'etki alanları' ve doğrudan kolonizasyon aracılığıyla uyguladığı kontrolde ifadesini bulur. Soğuk Savaş dönemi boyunca bu iki-kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu düzen içinde Amerikan ve Sovyet güç bloklarının arasındaki rekabet dünyanın büyük bir bölümüne yayılmıştı. Mamafih, realistler iki-kutupluluğun artan askerî harcamaların, özellikle 1960'larda karşılıklı kesin yıkım (mutually assured destruction, MAD) durumunun kabulünden sonra, efektif bir nükleer caydırıcılığı ortaya çıkarmasıyla barışı sürdürmeye yardımcı olduğunu ileri sürmeye hazırdırlar. Böylece kabul edilmiş kurallar ve süreçler temelinde yükselen istikrarlı bir hiyerarşi, anarşiyi uzakta tutmuş ve realistleri Hedley Bull'un (1977) 'anarşik toplum' olarak nitelediği şeyin değişmiş bir şeklini benimsemeye cesaretlendirmiştir.

Kavramlar

Egemenlik

Egemenlik, en basit anlamıyla, mutlak ve sınırsız güç ilkesidir. Ancak, yaygın olarak, yasal ve siyasal egemenlik ile iç ve dış egemenlik nosyonları arasında ayrımlar yapılır. Yasal egemenlik en üstün yasal otoriteyi ifade eder; yani, hukuk tarafından tanımlandığı şekliyle, karşı gelinmez bir itaat talep etme hakkıdır. Buna karşın, siyasal egemenlik sınırsız siyasal gücü ifade eder; yani, tipik olarak zor kullanma tekelini tarafından sağlanan itaat edime yeteneğidir. İç egemenlik devlet içinde bir en üstün güç/otorite nosyonudur. Bu en üstün güç/otorite bir devletin sınırları içindeki tüm vatandaşlar, gruplar, kurumlar üzerinde bağlayıcı kararlar alan organın elindedir. Dış egemenlik, bir devletin uluslararası düzen içindeki yeri ve bağımsız ve otonom bir varlık olarak hareket edebilme yeteneği ile ilişkilidir.

Güç Dengesi: Saldırganlığı ve yayılcılığı, onları uyulanamaz kılarak sınırlandırma eğilimindeki bir devletler arası karşılıklı etkileşim kalıbı. **Büyük Güç:** Hiyerarşik bir devlet sisteminde, en güçlüler arasında yer aldığı düşünülen bir devlet. Bir devletin bu konumu, küçük devletler üzerinde sâhip olduğu etkisinde ifadesini bulur.

Kimi zaman 'yeni' veya yapısal realizm olarak da adlandırılan **neo-realizm** 1980'ler boyunca Waltz (1979) ve diğer kişilerin etkisi altında gelişmiştir. Neo-realistler gücün merkezî önemini kabul etmeye devam etmekle birlikte, olayları bireysel devletlerin amaçları ve oluşumlarıyla açıklamaktan ziyade uluslararası sistemin yapısı aracılığıyla açıklama eğilimindedirler.

Realizm ve neo-realizm oldukça sert eleştiriler toplamıştır. Ana eleştiri, siyaseti ahlaktan ayırarak realist perspektifin askerî yarışı ve büyük güçlerin hegemonyacı arzularını meşrulaştırdığı şeklindedir. Bu görüş, güç siyasetinin dünyayı nükleer kaosun kıyısında tuttuğu ölçüde barışa hizmet etmediğini ileri sürer. İkinci bir realizm eleştirisi, güç peşinden koşma davranışı ve ulusal güvenlik ve askerî güç saplantısını öncelikleri saldırganlık ve rekabet olan erkek siyasetçilerin dünya çapında hâkim olmasının bir yansıması olarak gören feminist teorisyenler tarafından yöneltilmektedir. Realist teorisyenlerin teorilerinin merkezi ampirik zayıflığı dikkatlerini hâkim uluslararası aktör olarak devlete yoğunlaştırırken, 20. Yüzyıl'ın sonlarında uluslararası siyasetin çehresini yeniden şekillendiren çoğulcu eğilimleri ihmal etmiş olmalarındadır. Böylelikle, 'klâsik' realizm büyük oranda yerini neo-realizme bırakmıştır.

Pluralizm

Uluslararası siyaset üzerine olan Pluralist (çoğulcu) perspektif, özellikle ABD'de, 1960'lar ve 1970'lerde ortaya çıkmış ve bir liberal fikirler ve değerler temeli üzerine inşa edilmiştir. Geleneksel anlamında, pluralizm birbiriyle yarışan pek çok kurum ve grup arasında güç dağılımını vurgulayan bir sosyopolitik teodir. Bir uluslararası siyaset teorisi olarak, pluralizm devletin geçirgenliğini vurgular ve realist modelin devlet merkezçiliğine bir alternatif sunar. Devlet merkezci yaklaşımın sınırlılıkları John Burton'un (1972) bilardo masası benzetmesiyle resmedilmiştir. Bu benzetmeye göre realizm devletlerin bilardo topları gibi geçirgen olmayan ve kendi kendine yeten içine kapalı birimler olduklarını varsayar. Buna göre, devletler birbirlerini sâdece dış baskıyla etkiler. Böylece, bir uluslararası anarşi sisteminde birbiriyle etkileşen egemen devletler, masanın üstünde birbirleriyle çarpışarak ilerleyen bilardo topları gibi hareket ediyor olarak görülür. Pluralistlere göre bu benzetme hem çok uluslu şirketler ve sivil toplum örgütleri gibi ulusaşırı aktörler tarafından gittikçe artan oranda uygulanan etkinin derecesini ihmal etme hem de özellikle ekonomik ilişkiler anlamında devletlerin karşılıklı bağımlılığını kabul etmekte başarısız olma anlamında uluslararası siyaseti çarpıtmaktadır.

Sonuçta ortaya çıkan pluralist perspektif, ulus-devleti gözardı etmeden, uluslararası siyasetin çok daha geniş bir çıkarlar ve gruplar yelpazesi tarafından şekillendirildiğini vurgulayan bir karmaaktör modelini önerir. En azından realizm için merkezî önemi olan egemenlik vurgusu daha mütevazı otonomi (özerklik) kavramıyla yer değiştirmek zorundadır. Bu Greenpeace, Filistin Kurtuluş Örgütü, Coca Cola ve Papalık gibi kurumları, tıpkı Fransa ve Arjantin devletlerini olduğu gibi uluslararası aktör-

Neo-realizm: Güç-siyaseti modelini uluslararası sistemin yapısal sınırlılıklarını vurgulayarak değiştiren bir uluslararası siyaset perspektifi.

ler olarak görmeyi mümkün kılar. Esasen, güç yayılımına olan vurgusu gözönüne alındığında tüm aktörlerin (devlet veya devletdışı) bağımsız hareketi sınırlayan bir kontrol ve sınırlılıklar çerçevesi içinde eylemde bulunduğuna dikkat çekerek otonom aktör fikrinin kendisini vurgular. Örneğin bu görüş, 1962 Küba füze krizini inceleyen Allison'un (1971) kararların 'rasyonel' ulusal çıkarı takip etmekten ziyâde bürokratik-siyasal bağlam tarafından şekillendirildiği fikrini ileri sürmesini mümkün kılmıştır.

Nihâyet, pluralist yaklaşımın uluslararası siyaset için önemli yansımalarından biri güç siyaseti ve tek taraflı ulusal büyümeden bir kopuşu vurgulamasında yatar. Bu, idealizmde olduğu gibi soyut ilkelere duyulan inançtan ziyâde, güç yaygın bir şekilde dağıtıldığında, rekabetin kendi kendisini baltalama eğiliminde olduğu fikrinde ifadesini bulur. Sonuç olarak pluralistler, gittikçe karşılıklı bağımlılığın arttığı bir dünyada işbirliği ve bütünleşmeye doğru olan eğilimin (belki de en açık olarak Avrupa'da ortaya çıkmakta olan şekliyle) nihâi olarak karşı konulamaz olacağını ileri sürmektedir.

Marksizm

Marksizm, uluslararası siyasete geleneksel paradigmalara kesin karşıtlık içeren bir perspektif getirir. Marksist yaklaşımı farklı kılan şey, onun ekonomik güce ve uluslararası sermaye tarafından oynanan role olan vurgusudur. Marx esasen ulusal kapitalizmin yapısını, ve de özellikle burjuvazi ve proleterya arasındaki düşmanca ilişkiyi, analiz etmek kaygısında olmakla beraber, üstü kapalı da olsa uluslararası bir perspektif onun çalışmalarında mevcuttur. Bu Marx'ın sınıf bağlılığının ulusal ayrılıkları aştığı kabulünde aşikârdır. Bu kabul, O'nun, *Komünist Manifesto*'nun (*Communist Manifesto*, [1848] 1967) sonunda 'dünya işçileri birleşin!' diyebilmesini mümkün kılmıştır. Bir diğer ifadeyle, liberal ve realist teoriler dünyanın bağımsız devletlere bölünmesini yansıtan bir şekilde gücün dikey olarak örgütlendiğini düşünürken, Marksizm uluslararası sınıf temelinde bir yatay örgütlenme teorisi öne sürer. Mamafih, kapitalizmi bir uluslararası sistem olarak görmenin yansımaları Lenin'in *Emperyalizm: Kapitalizmin En yüksek Aşaması* (*Империализм, как Высшая Стадия Капитализма, Петроград: Жизнь и Знание*, [1917] 1970) adlı eserine kadar tam olarak incelenmemiştir. Lenin, emperyal yayılmanın ulusal kapitalizmin fazla sermayeyi ihraç ederek kâr oranlarını muhafaza etme çabasını yansıttığını ve bunun da büyük kapitalist güçleri birbiriyle çatışmaya soktuğunu ileri sürmüştür. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı esasen Afrika, Asya ve dünyanın diğer bölgelerindeki kolonileri kontrol etmek için yapılmış emperyalist bir savaştır.

Bununla birlikte, modern veya neo-Marksistler klâsik Marksist-Leninist modelin sınırlılıklarını kabul etmektedirler. Bu sınırlılıklar arasında, 20. Yüzyıl'ın başındaki emperyalizmin kapitalizmin en yüksek, yani nihâi, aşaması olduğu, ve devlet siyasetinin sâdece kapitalist çıkarların bir yansıması olduğu varsayımlarının dar görüşlülüğü yer almaktadır. Aslında, devletin 'görelî otonomi'sini kabul ettikleri oranda, neo-Marksistler dünya sahnesinde pek çok kurumun (ulus-altı, ulus ve uluslararası) etkide bulunduğu şeklindeki pluralist düşünceye yaklaşmışlardır. Mamafih, neo-

Marksist perspektifin ayırt edici özelliği, klâsik Marksizmin ayrı ulusal kapitalizmler arasındaki rekabeti vurgulamasına karşılık, onun 20. Yüzyıl boyunca küresel bir kapitalist sistemin gelişimine dikkatini yoğunlaştırmasıdır.

Neo-Marksist analizde, bu sistemin merkezî özelliği çok-uluslu şirketlerin ortaya çıkışıyla uluslararası bir temelde sınıf çıkarlarının örgütlenmesidir. Bu görüşe göre, bu şirketler sâdece dünya sahnesinde baskın aktörler olarak egemen devletlerin yerini almadılar; aynı zamanda onlar, devletlerin kendileri ve uluslararası örgütler gibi, küresel kapitalizmin uzun dönemli çıkarlarını koruyan yapısal sınırlar içerisinde işlerler. Neo-Marksistlere göre, bu küresel üretim ve değişim yapısı, dünyayı 'merkez' ve 'çevre' bölgeler olarak bölmesi anlamında oldukça düzenlidir. Gelişmiş kuzey gibi merkez bölgeler teknolojik gelişmelerden, yüksek ve sürekli yatırımdan faydalanırken az gelişmiş Güney gibi çevre bölgeler ucuz işçilik kaynağı sağlamakta ve sıklıkla işlenmemiş tarım ürünlerinin satışına bağımlı olmaktadır. Bu tip küresel eşitsizlikler, ulusal ekonomilerin içinde bölgesel düzeyde varolan eşitsizliklerin bir yansımasıdır. Ülke içindeki merkezî bölgeler küresel ekonomiyle bütünleşirken çevresel bölgeler sıklıkla etnik milliyetçiliği besleyecek bir şekilde marjinalleşmektedir. Böylece, ekonomik küreselleşme ulusal çözölmeye el ele gitmektedir.

Değişen Dünya Düzeni

Soğuk Savaş'ın Yükseliş ve Çöküşü

9 Kasım 1989'da, zafer sarhoşu Doğu Alman göstericiler Berlin Duvarı'na hücum ettiler ve Soğuk Savaş döneminin ana sembolü olan şeyi yıkmaya koyuldular. 1990 baharı itibarıyla, Irak saldırganlığına karşı koymak üzere geniş bir uluslararası ittifakın kurulmasına şahit olan Kuveyt krizi esnasında Amerikan başkanı Bush 'yeni bir dünya düzeni'nin ortaya çıktığını ilân etti. Kasım 1990'da Doğu-Batı sürtüşmesinin askerî yüzleri olan Varşova Paktı ve NATO'nun temsilcileri düşmalığın sona erdiğini resmî olarak ilân etmek üzere Paris'de biraraya geldiler. Böylece Soğuk Savaş defteri resmen kapanıyordu. Bununla birlikte, evvelâ Soğuk Savaş nasıl başlamıştı? Soğuk Savaş'ı 'soğuk' tutan ve 'sıcak bir savaş'a dönmesini engelleyen şey neydi? Soğuk Savaş'ın bitmesi ne getirdi? Soğuk Savaş'ı kazanan biri var mıydı?

Soğuk Savaş'ın nedenleri hakkındaki tartışma Soğuk Savaş'ı bizzatihi başlatmaya yardımcı olan ideolojik algılamalarla ve çekişmelerle yakından ilişkilidir. Geleneksel veya 'ortodoks' açıklama suçu SSCB'nin omuzlarına yıkar. Bu açıklama, SSCB'nin Doğu Avrupa üzerindeki boğucu hâkimiyetini, Marksist-Leninist dünya çapında sınıf mücadelesi doktriniyle yeni bir ivme kazanmış olan ezeli Rus emperyal arzularının bir ifadesi olarak görür. Bu bakış açısı, 1947 gibi erken bir dönemde George Kennan'ın Sovyet komünizmini esasen saldırgan olarak resmeden meşhur 'Mr. X' makalelerinde geliştirilmiş ve 1980'lerde Başkan Ronald Reagan'ın SSCB'yi bir 'şer imparatorluğu' olarak betimlemesiyle yeniden canlanmıştır. Bu perspektiften, sorun komünist **yayılmacılıktı**. Truman'dan itibaren ABD politikası sınırlama üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu

sınırlama, başlangıçta Marshall Plan'ı (1946) aracılığıyla Avrupa'nın ekonomik yeniden-inşası vasıtasıyla, sonradan da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization, NATO) adındaki askeri ittifakın yaratılmasıyla sağlanmıştır.

Bununla beraber, Soğuk Savaş'ın Gabriel Kolko (1988) gibi akademisyenlerin Vietnam Savaşı sırasında gittikçe artan desteğini çeken 'revizyonist' bir yorumu geliştirilmiştir. Bu görüş, Sovyet siyasasını saldırgan olmaktan ziyade savunmacı olarak sunmaktadır. Buna göre SSCB, esasen kendisi ile düşman Batı arasında bir tampon bölge oluşturma arzusuyla ve sürekli olarak zayıflamış bir Almanya görme isteğiyle hareket etmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda ABD'nin yayılmacı siyasetine de dikkat çekmiştir. Bu görüşe göre, Amerikan siyasasının amacı, dünya pazarlarını Amerikan kapitalizmine açık tutacak bir Pax Americana kurmaktır. ABD'nin ekonomik hâkimiyet arzusu McCarthy döneminin fanatik komünizm karşıtlığı ile fiilen gizlenmiştir. Mamafih, hem ortodoks hem de revizyonist açıklamaların zayıflığı, tarihsel bilgiyi ilerletmeyi amaçlamaktan ziyade Soğuk Savaş'ın suçunu karşı tarafa atma arzusunu temsil eden tek yanlı görüşler olmalarındadır. Bu nedenle bazı 'post-revizyonist' açıklamalar geliştirilmiştir.

Bunların bazıları, Soğuk Savaş'ın İngiltere'nin tükenmesinin yanı sıra hem Almanya hem de Japonya'nın yenilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunun kaçınılmaz bir sonucu olarak doğduğunu ileri sürerek her iki süper gücün de hegemonyacı arzularını teslim eder (Yergin, 1980). Alternatif açıklamalar yanlış anlamalar ve kaçırılmış fırsatlara daha büyük ağırlık verir (McCauley, 1983). İkinci Dünya Savaşı sonrası düzeniyle ilişkili olarak erken umut işaretleri gerek Başkan Roosevelt'in yeni yaratılmış olan Birleşmiş Milletler'in nezâretinde ortaya çıkacak barışçıl işbirliğine duyduğu inançta gerekse de Stalin'in Yugoslavya'da Tito ve Çin'de Mao'ya karşı açıkça cesaret kırıcı olan tutumunda gözükmekteydi. Bununla beraber bir kez 'bombalar, dolarlar ve doktrinler' mentalitesi hem Doğuda hem de Batıda yerleştikten sonra karşılıklı şüphe ve içselleşmiş düşmanlık kaçınılmaz olmuştur.

Soğuk Savaş'ın ilk etabı Avrupa'da cereyan etmiştir. Sovyet Kızıl Ordusunun doğudan, ABD, İngiltere ve müttefiklerinin Batıdan bastırması sonucu Almanya'nın yenilmesiyle ortaya çıkan Avrupa'nın bölünmüşlüğü kısa zamanda kalıcı bir hâl almıştır. Winston Churchill'in ifadesiyle Doğu ile Batı arasına bir 'demir perde' inmiştir. Bu süreç, 1949'da 'iki Almanya'nın yaratılmasına ilâve olarak NATO ve 1955'te tesis edilen Varşova Paktı'nı içeren rakip askeri ittifakların da kurulmasıyla tamamlanmıştır. Bu noktadan sonra Soğuk Savaş küresel hâle gelmiştir. 1949 Çin Devrimi'nden sonra 1950-1953 yılları arasındaki Kore Savaşı Soğuk Savaş'ın Asya'ya yayıldığını işaret etmişti. 1960'lar ve 1970'ler boyunca, Orta Doğu'dan Latin Amerika'ya, Afrika'dan HintÇin'ine

Kavramlar

Emperyalizm

En geniş anlamıyla, emperyalizm, bir devletin iktidarını veya hâkimiyetini sınırları ötesinde genişletmesi siyasetidir. En erken kullanımında emperyalizm, genellikle milliyetçi ve ırkçı doktrinlere dayanarak, askeri yayılma ve emperyal ele geçirmeyi destekleyen bir ideolojiydi. Terim şimdi daha çok, bu amaçların tesis etmeye yardımcı olduğu siyasal hâkimiyet ve ekonomik sömürü sistemini betimlemek için kullanılır. Marksist gelenekte, emperyalizm tipik olarak sermaye ihraç etme baskısından doğan bir ekonomik olgu olarak görülür. Bununla birlikte, neo-Marksistler, daha zor farkedilen bir emperyalizm biçimine dikkat çekerekler. Neo-kolonyalizm olarak adlandırılan bu yeni emperyalizm formunda sanayileşmiş güçler yaban-ı ülkeleri, onların formal siyasal bağımsızlıklarını tanıırken, ekonomik hâkimiyet aracılığıyla kontrol etmektedir. Bununla beraber, realist teorisyenler, devletler tarafından yayılma ve zaptetme yoluyla güç ve stratejik avantaj arayışı olarak gördükleri emperyalizmi bir siyasal olgu olarak kabul etmektedirler.

Yayılmacılık: Emperyalizmle yakından ilişkili bir olgu olarak toprak kazanma amacına yönelik askeri saldırganlık siyaseti.

Soğuk Savaş

Walter Lippman tarafından 1944'te uydurulmuş olan 'soğuk' savaş terimi, ülkeler veya rakip ittifaklar arasında topyekün savaşa varmadan devam eden uzun süreli bir aşırı gerilim hâlini ifade eder. Terim, en yaygın şekliyle kapitalist Batı Bloku'yla komünist Doğu Bloku, yani ABD ve Sovyet süper güçleri arasındaki siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri rekabet dönemiyle ilişkilendirilir. Bazıları bu dönemin başlangıcını 1945 tarihli Potsdam Konferansı'na ve hatta 1918-1921 yılları arasındaki Rus Sivil Savaşı esnasında Bolşeviklere karşı Batılıların müdahalesine kadar geri götürmekle beraber genellikle onun 1947'de Truman Doktrini'nin tesis edilmesiyle başladığı düşünülür. Savaş, hasımların doğrudan çatışmaya girmemesi anlamında 'soğuk' olmakla beraber gizli operasyonlar ve arka planında süper güçlerin yer aldığı diğer küçük devletlerin savaşları dönemin özellikle rindendi. Reagan dönemindeki Amerikan askeri yığınıyla ilişkilendirilen yenilenmiş süper güç gerilimi İkinci Soğuk Savaş (1981-1990) olarak bilinir.

kadar dünya çapında ortaya çıkan uluslararası krizler, komünizm ve kapitalizm arasındaki daha geniş çatışmayı temsil eden SSCB ve ABD arasındaki mücadeleye eklenmiştir. Mamafih, Soğuk Savaş'ın **iki-kutuplu** modeli, 1960'lardan itibaren daha belirsiz hâle gelmeye başladı. İlk olarak, bu, özellikle Moskova ve Pekin arasındaki derinleşen düşmanlığın neticesinde komünist dünyanın artan parçalanmasının sonucuydu. İkinci neden, Japonya ve Almanya'nın 'ekonomik süpergüçler' olarak yeniden ortaya çıkmalarıydı. Gelişmekte olan bu çok kutupluluğun bir sonucu Doğu ile Batı arasında *détente* durumunun ortaya çıkmasıydı. Bu Başkan Nixon'un 1972'de Çin'e yaptığı tarihi ziyaret ile 1967 ve 1979 arasında gerçekleşen Stratejik Silâhları Sınırlama Görüşmelerinde (Strategic Arms Limitation Talks, SALT) ifadesini bulmuştur. Bu görüşmeler sonunda SALT I ve SALT II antlaşmaları yapılmıştır.

Soğuk Savaş'ın sonuna ilişkin tartışma, başlangıcına ilişkin olan tartışma kadar ideolojik çekişmeye saplanmıştır. Bir bakış açısı, Ronald Reagan'ın, yenilenmiş bir Amerikan askeri yığınağı başlatarak Soğuk Savaş'ı sona erdirdiğini ileri sürer. 'İkinci Soğuk Savaş'ı ateşleyen bu askeri yığınak 'yıldız savaşları' olarak da bilinen Stratejik Savunma İnisiyatifi (Strategic Defense Initiative, SDI) formunda olmuştur. Bunun sonucu, SSCB'nin zaten kırılgan olan ekonomisinin kaldıramayacağı bir silâhlanma yarışına çekilmesidir. Daha geniş bir şekilde, bu açıklama, diğer kimselerin yanısıra Fukuyama (1992) tarafından muzafferâne 'tarihin sonu' tezi olarak geliştirilmiştir. Bu tez, Batının Soğuk Savaş'ı sadece Amerikan tipi liberal demokrasinin

sürdürülebilir bir ekonomik ve siyasal sistem ortaya koyabilmesi sayesinde 'kazandığını' ileri sürmektedir. Mamafih, diğer versiyonlar, Sovyet ekonomisinin yapısal zayıflıklarına ve reform sürecinin Mikhail Gorbacov tarafından feci sonuçlar doğuracak biçimde kötü yürütülmesine ağırlık vermektedirler.

Bu perspektiften, merkezî planlama sisteminin etkinsizliği ve reformları daha erken bir dönemde başlatamama, gittikçe artan Batı tipi tüketim malları ve Batı tipi siyasal özgürlük taleplerini tatmin edemeyen Sovyet ve Doğu Avrupa komünist rejimlerinin meşruiyetini zayıflatmıştır. 1985'te başlatılan Gorbacov reformları sadece etkinsiz ancak hâlen işler olan bir ekonomik sistemin çöküşünü sağlamıştır. Bu reformlar aynı zamanda Komünist Partinin dizginlerini gevşeterek 1991'in sonunda SSCB'nin yıkılışını hazırlayacak olan çözülme güçlerini de harekete geçirmiştir. Bazıları Soğuk Savaş'ın ve hatta Ronald Reagan dönemindeki yenilenmiş düşmanlığın SSCB'nin ömrünü uzattığını ileri sürmektedir. Bir dışsal 'kapitalist' tehdit fikrini canlı tutarak, Soğuk Savaş en azından belli bir içsel dayanışmayı ortaya çıkarmıştır.

Bununla beraber, Soğuk Savaş'ın yükseliş ve çöküşü gibi büyük tarihi olayların tek bir nedenle açıklanıp açıklanamayacağı şüpheli-

İki-Kutupluluk:

Uluslararası sistemin ana güç blokları olan iki kutup etrafında dönmesi eğilimi, iki-kutupluluk denge ve istikrar ima eder.

Détente: Kelime anlamı olarak gevşetmek; daha önceden düşman olan devletler arasındaki gerilimin azalması.

dir. Örneğin, 1980'lerin olaylarının bir dereceye kadar 1970'lerdeki *détente* ile tesis edilen bir sürecin üzerine inşa olduğu açıktır. *Détente* her iki tarafta sürekli düşmanlığın zorunlu veya arzulanır bir şey olup olmadığına sorgulanmasına yardım eden stratejik önceliklerin yeniden değerlendirilmesini başlatmada etkin olmuştur. Bu açıdan, 1980'lerin başında barış hareketinin yeniden doğuşu da sürekli süper güç çatışmasına ülke içinden olan desteği zayıflatmıştır. Mamafih, daha geniş anlamda, Soğuk Savaş'ın sonunun küresel güç dengesinde bir değişimi yansıttığı düşünülebilir. İki kutuplu süper güç dönemi ABD ve SSCB'nin dünya sahnesinde hâkim güçler olmalarını sağlayan bir güç boşluğu tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemin Amerikan hâkimiyetindeki **tek-kutuplu** bir dünya düzeni mi yoksa yeni bir **çok-kutuplu** dünya düzeni mi olacağı belli değildir.

21. Yüzyıl Dünya Düzeni

Soğuk Savaş sonrası dünyasının doğuşuna bir iyimserlik ve idealizm dalgası eşlik etmiştir. Süper güç dönemi, bütün dünyaya yayılmış DoğuBatı rekabetiyle belirlenmiş ve gezegeni yokolma tehditiyle karşı karşıya bırakan nükleer yığınağa yol açmıştı. Doğu Avrupa'da komünizm çökerken ve Sovyet gücü hem ülke içinde hem de uluslararası alanda gerilemedeyken 'tek bir ses'le konuşan 'tek bir dünya' gerçekleşiyor gibi gözüküyordu. En azından baba George Bush tarafından hayâl edilen 'yeni dünya düzeni' ideolojik çatışma ve terör dengesi üzerine değil fakat uluslararası normların ve ahlâk standartlarının üzerine inşa edilecekti. Doğmakta olan bu dünya düzeni için merkezi değeri olan husus, anlaşmazlıkları barışçıl bir biçimde çözme, saldırganlık ve yayılmacılığa direnme, askerî silâhlanmayı kontrol edip azaltma ve insan haklarına saygı göstererek ülke halklarına âdil muamele etme ihtiyaçlarının kabûlüydü. Dahası, Soğuk Savaş sonrası dünya ilk mühim sınavlarını kolayca geçmiş gözükmekteydi.

Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i ilhaki, 1991 Körfez Savaşı boyunca Irak kuvvetlerinin kovulmasını sağlayan geniş bir Batılı ve Müslüman güçler ittifakını ortaya çıkarmıştır. Sırbistan ve Hırvatistan arasında savaşa yol açan Yugoslavya'nın 1991 yılındaki dağılması Aralık 1994'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) olarak yeniden adlandırılacak olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) uluslararası krizlerle mücadele aracı olarak ilk kez kullanılmasına şahit olmuştur. Bu, AGİK'in nihâi olarak hem Varşova Paketi'nin hem de NATO'nun yerini alacağı ümitlerini doğurmuştur. 1975 Helsinki Konferansı'yla kurulmasından beri süper güçler arasındaki çekişmenin gölgesinde kalmış olmakla birlikte Soğuk Savaş'a resmen son veren antlaşmayı üreten AGİK devlet başkanlarının Kasım 1990'daki Paris toplantısı olmuştur. Ancak, bu ilk uyum ve işbirliği ümitlerinin, yeni rahatsızlık ve istikrarsızlık formları su yüzeyine çıktıkça, aldatıcı olduğu anlaşılmıştır.

Birçok biçimde, ümit edilen yeni dünya düzeninin kilit aktörü ABD idi. İki kutuplu bir dünya, ABD'nin efektif bir şekilde müdahale edebilmek için gerekli askerî kapasite ve siyasal otoriteye sâhip

Tek-Kutupluluk: İçinde sâdece bir büyük devletin yer aldığı uluslararası sistem; tek bir büyük gücün varlığı.

Çok-Kutupluluk: Akıcılık ve belki de popülerite lehine bir yanlılık yaratan içinde üç veya daha fazla sayıda güç merkezinin olduğu bir uluslararası sistem.

İnsanî Müdahale

İnsanî müdahale, stratejik amaçlardan ziyâde insanî amaçlar güderek gerçekleştirilen askerî müdahaledir. İnsanî müdahaledeki artış, insan hakları gibi evrensel doktrinlerin daha yaygın kabulünün ve savaş için demokratik desteğin gittikçe sâdece ahlâkî bir gerekçeyle mobilize edilebileceği gerçeğinin bir yansımasıdır. İnsanî müdahale taraftarları, bu durumu, küresel bir çağda devletlerin ahlâkî sorumluluklarını sâdece kendi halklarıyla sınırlı tutmalarının mümkün olmamasının bir delili olarak görürler.

İnsanî müdahalenin aşağıdaki koşullarda meşru olduğu düşünülmüştür.

- Büyük sayıda savunmasız insanın sürülmesi veya yok edilmesi gibi ağır insan hakları ihlalleri durumunda
- Bu tip ihlaller komşu devletlerin güvenliğini tehdit ettiğinde
- Demokrasinin yokluğu ulusal kendi kaderini tayin hakkı ilkesini zayıflatığında
- Diplomatik yollar tüketicikten sonra ve müdahale etmenin insanî maliyetinin müdahale etmemenin insanî maliyetinden daha az olması durumunda.
- Mamafih, insanî müdahale eleştirilenleri şu eleştirileri yapmaktadırlar:
- Devlet egemenliğine yönelik tüm ihlaller dünya düzeninin oturmuş kurallarını zayıflatır.
- Saldırganlık hemen her zaman insanî gerekçelerle meşrulaştırılmıştır. Örnekler arasında Mussolini ve Hitler de yer alır.
- Askerî müdahale işleri dâima kötüye götürür, iyiye değil; ayrıca müdahale güçlerini uzun dönemli olarak müdahale edilen yere bağlar.

tek güç olduğu tek-kutuplu bir dünyaya yerini bırakmıştı. Böyle bir dünyada ABD, 'dünyanın polis gücü' rolünü oynamaktaydı. Dahası, önceki hegemonik güçlerden farklı olarak, ABD liberal demokrasi ilkelerine bağlıdır ve bu nedenle yağma ve fe-tihten ziyâde siyasal özgürlük ve piyasa kapitalizminin yayılmasıyla ilgilidir. Latin Amerika ve Asya gibi dünyanın daha önce otoriteryanizmin hüküm sürdüğü bölgelerinde ABD tarafından desteklenen bir demokratikleşme trendi bu görüşü desteklemiştir. Kısaca, Amerikan küresel hâkimiyeti uluslararası barış ve siyasal-ekonomik gelişmeyi sağlamayı vaatetmiştir.

Mamafih, bu Amerikan destekli uluslararası kardeşlik ve dünya barışı imajını sorgulamak için çeşitli nedenler vardır. İlk olarak, Noam Chomsky (1994) gibi, ABD'nin kendi çıkarı peşinde olmayan bir dünya gücü olduğu düşüncesine karşı çıkan kişiler bulunmaktadır. Bu kişiler, 'yeni dünya düzeni'nin de 'yeni' bir şey olmadığı görüşündedirler. Örneğin, 1990-91 tarihli Irak karşıtı koalisyon belki de sâdece ABD ve daha genelinde Batı'nın petrol kaynaklarıyla ilgili kaygılarıyla, Suriye ve Suudi Arabistan gibi Müslüman güçlerin 'Daha Büyük Bir Irak' hakkındaki endişelerinin çakışması gerçeğini yansıtmaktadır. Bir diğer ifadeyle, uluslararası hukuk ve ulusal gemenlik üzerine olan retorik sâdece güç siyasetini ve ulusal çıkar arayışını kamufle etmiştir. Esasen, bizzatıhi yeni dünya düzeni fikri, Amerikan çıkarlarını korumaya ve ABD'nin küresel ekonominin efendisi olma konumunu idame ettirmeye yönelik tarih mühendisliğinin bir parçası olabilir.

Ayrıca, böyle bir şey arzu ediliyor olsaydı bile, ABD'nin dünyanın polis gücü rolünü oynama kapasitesi hakkında şüpheler vardır. İlk olarak, baskın nükleer güç, ABD'nin 1970'lerde Vietnam'daki başarısızlığı ve 1995'te Somali'den utanç verici geri çekilişinde görüldüğü gibi, her zaman etkin bir askerî kapasiteye dönüşmemektedir. Mamafih, daha derinde, özellikle Japonya ve Almanya'nın ekonomik yeniden yükselişiyle vur-gulanan göreceli alçalma bağlamında, ABD'nin küresel rolünü sürdürmek için gerekli

Noam Chomsky (1928-....)

Amerikan linguistik teorisyeni ve radikal aydın. Chomsky Doğu Avrupalı göçmen ebeveynlerin oğlu olarak Philadelphia'da doğmuştur. Akademisyen olarak ilk başarı-sını linguistik çalışmalar alanında elde etmiştir. İnsanların lisan öğrenmeye yönelik doğal bir kapasiteleri olduğunu öne süren 'dönüşümsel gramer' teorisiyle *Sözdizimsel Yapılar* (*Syntactic Structures*, 1957) adlı eseri disiplinde devrim yaratmıştır. Vietnam Savaşı sırasında radikalleşen Chomsky daha sonra *Amerikan Gücü* ve *Yeni Mandarinler* (*American Power and the New Mandarins* [1969]) ve *Yeni Askerî Hümanizm* (*New Military Humanism* [1999]) gibi eserlerde fikirlerini geliştirerek Amerikan dış siyasetinin radikal bir eleştirmeni olmuştur. Edward Herman ile birlikte yazdığı *Rıza Üretmek* (*Manufacturing Consent* [1988]) gibi eserlerde kitlesel medyanın radikal bir eleştirisini geliştirmiş ve emperyalist saldırganlık için popüler desteğin nasıl mobilize edildiği gösterilmiştir.

ekonomik kaynaklara sahip olup olmadığı sorgulanabilir. Aşağıda tartışıldığı üzere, bu, daha önceki büyük güçlerin de tecrübe ettiği, **emperyal aşırı genişleme** eğilimine ABD'nin teslim olduğunun bir delili olabilir. Bunun bir göstergesi, **tecritçilik** siyasetindeki yükseliştir. Daha ne kadar Amerikalılar 'bir numara' olmanın bedelini ödeyecekler? Aynen Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, ABD'nin kendisini uluslararası ilişkilerden koparması fıkri ABD'de kuvvetli bir cazibeye sahiptir. Bu George W. Bush'un 2000'de seçilmesi ve uluslararası silâh kontrolü antlaşmalarından ve küresel iklim değişimiyle ilgi Kyoto Protokolü'nden çekilme kararıyla ortaya konmuştur. Bununla birlikte, 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen yıkıcı terörist saldırılar ABD'nin dünyanın başka yerlerindeki olaylar karşısındaki kırılganlığını öylesine dramatik bir şekilde göstermiştir ki, muhtemelen bu saldırılar geleneksel tecritçilik siyasetine dâimî olarak son vermiştir.

Yeni dünya düzeni içinde, Soğuk Savaş'ın kontrol altında tutulmasına yardımcı olduğu gerilim ve çatışmaların serbest kalmasıyla daha başka sıkıntılar ortaya çıkmıştır. İster uluslararası komünizm isterse de kapitalist kuşatma olsun bir dış tehditin varlığı içsel bütünlüğü sağlar ve topluma bir amaç ve kimlik duygusu verir. Örneğin, bir dereceye kadar, Batı kendisini Doğuya, Doğu da Batıya karşı düşmanlıkla tanımlamıştır. Birçok devlette dış tehditin ortadan kalkmasının genellikle ırksal, etnik ve dinsel gerilimler biçiminde çözülmeci (centrifugal) baskıların ortaya çıkmasına yardım ettiğine ilişkin kanıt bulunmaktadır. Bu dünyanın pek çok bölgesinde olmakla birlikte, eski Yugoslavya'da Sırplar, Hırvatlar ve Müslümanlar arasındaki uzun süre akan kan ve Rusya ile ayrılıkçı Çeçenya Cumhuriyeti arasında 1994'te patlak veren savaş tarafından gösterildiği üzere özellikle Doğu Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu tip çatışmalar, etnik milliyetçilik ve bölgesel çatışmalarla gittikçe daha tehlikeli bir dünya ihtimalini yaratmaktadır. Adâlete ve insan haklarına saygıya dayanan bir dünya düzeni tesis etmenin çok ötesinde, uluslararası topluluk eski Yugoslavya'da ve Kosova krizine kadar, Sırbistan'ın yayılma siyasetine ve İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılanları anımsatan soykırım eylemlerini işlemesine seyirci kalmıştır.

Emperyal Aşırı Genişleme:

Artan askerî sorumluluklar ülke ekonomisinin büyümesini aşıkça emperyal genişlemenin sürdürülemez olma eğilimi (Kennedy, 1989)

Tecritçilik: Uluslararası ilişkilerden ve özellikle de diğer devletlerle siyasal ve askerî bağılıklardan kaçınma siyaseti.

* Isolationism: tecritçilik veya yalnızcılık olarak çevrilebilir. (ç.n.)

Düzenli ve güvenliği sağlanmış bir dünyaya karşıt olarak, doğmakta olan uluslararası sahne hukuksuzluk ve eylemsizlikle karakterize ediliyor görünmektedir. Bazı açılardan, bu daha çok bir yeni dünya düzensizliğine benzemektedir. Her durumda, tek bir hâkim devletin diğer devletler arasında hoşnutsuzluk ve düşmanlık beslemesi ve dünya polis gücü rolünün nihâi olarak sürdürülemez olması nedenleriyle istikrarlı bir tek-kutupluluk fikri dâima bir efsane olarak kalabilir. Bu nedenle tek-kutupluluk sâdece bir geçiş dönemi olabilir. 'Haydut' devletler (rogue states) olarak nitelenen devletler ve uluslararası terörizmin sunduğu asimetrik tehditleri saymaksızın, 21. Yüzyıl dünya düzeninin, beş veya muhtemelen daha fazla sayıda büyük aktörün ortaya çıkmasıyla çok kutuplu bir yapıya sâhip olacağına dâir güçlü deliller mevcuttur. Entelektüel sermaye ve ileri teknoloji gibi 'güvenli' güçlerde liderliği açık bir şekilde elinde tutan ABD'ye ilâveten ana aktörler arasında Çin, Almanya tarafından hâkim olunan bir AB, Japonya ve Rusya ile Brezilya ve Hindistan gibi önemli bölgesel oyuncular yer alacaktır. Çin'in büyük güç statüsü talebi, 1970'lerde piyasa reformlarının başlatılmasından beri olan hızlı ekonomik ilerlemesine, devasa nüfusuna ve artan askerî kapasitesine bağlıdır. Dünya Bankası'nın tahminine göre, eğer şu anki büyüme oranları devam ederse 2020 yılı itibarıyla Çin dünyanın en büyük ekonomisi hâline gelecektir. Almanya ve AB 1950'lerden beri devamlı ekonomik gelişme göstermiş ve Soğuk Savaş'ın sonundan beri daha fazla öne çıkma ve ABD ile NATO'dan bağımsız olma işaretleri vermiştir. Bu gelişmeler, parasal ve siyasal birliğin artan hızında, AB'nin genişlemesinde ve bir savunma kapasitesinin gelişmesinde kendisini göstermektedir. Japonya dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sâhiptir ve buna ilâve olarak doğuyla ve güneydoğu Asya 'kaplanları' ile olan bağlarından istifade etmektedir. Rusya, Doğu Avrupa'nın kontrolünü kaybetmiş olabilir ve artık bir ekonomik süper güç olmayabilir (şâyet geçmişte olduysa); fakat sâhip olduğu nükleer cephaneliği onun dâima ana bir diplomatik aktör olmasını sağlamakta ve ayrıca nüfusu ve doğal kaynakları gelecekteki ekonomik ilerleme için kesin temeller sunmaktadır.

Ancak, çok kutuplu bir dünya düzeninin yansımaları henüz belirsizdir. 21. Yüzyıl dünya düzeni 19. Yüzyıl'da Avrupa'da işlemiş olan klâsik güç dengesi sistemine benzeyebilir. Bu sistem güç dengesi bozulduğunda savaşlarla ara verilen istikrar dönemleri görmüştür. Kötümser çok kutupluluk görüşü onun doğası gereği istikrarsız olduğu şeklindedir. Karşılıklı düşmanlık temelinde de olsa iki-kutupluluğun yapılandırılmış olmasına karşılık, çok kutupluluk, büyük güçlerin rolleri ve sorumlulukları hakkında emin olamadıkları daha akıcı ve daha az tahmin edilebilir koşullar yaratmaktadır. Büyük güçler birbirlerine daha eşit oldukça, her biri güç ve hegemonik statü için yarışma motivasyonuna sâhip olacağından istikrarsızlık daha muhtemel olacaktır. Böylece, belki de, ABD ve AB gibi eski müttefiklerin rakip olduğu ve ABD ve Rusya veya Çin ve Japonya gibi eski rakiplerin müttefik olduğu dalgalanan ittifaklar yapısı gelişebilir. Bu tip yeni durum alışı iki büyük ittifak sisteminin ortaya çıkmasıyla yeni bir iki-kutuplulukla bile sonuçlanabilir. Terörist grupların ve 'haydut' devletlerin ekonomik ve siyasal güçlerinin çok ötesinde askerî hasar verme kapasiteleri çok kutuplu istikrarsızlık imajını daha da pekiştirmektedir.

Bununla birlikte, iyimser çok kutupluluk görüşü onun barış ve istikrar yanlısı olduğu şeklindedir. Daha plüralistik bir dünya düzeni küresel hâkimiyet hayallerini tamamıyla gerçek dışı kılabilir ve otonom aktörlerin ve değişken alyansların varlığı bir güç dengesini devam ettirmeye yardımcı olabilir. Ancak, 21. Yüzyıl uluslararası sistemi, önemli bir açıdan, önceki tüm uluslararası sistemlerden farklı olmak durumundadır. Tüm devletler, hatta büyük güçler ve süper güçler, özerk hareket edebilme yeteneklerini azaltan bir karşılıklı bağıllık ve bağımlılık ağı içerisinde hareket etmektedirler. Bu durum, küreselleşmenin ilerlemesinin ve uluslararası örgütlerin artan öneminin bir sonucudur.

Küreselleşmenin Dinamikleri

Küreselleştiren Eğilimler

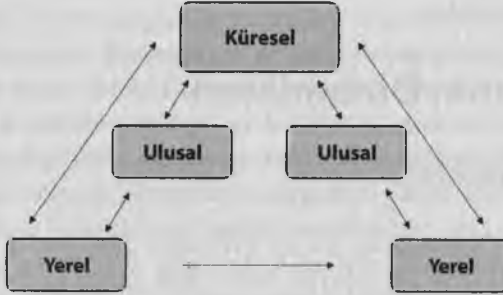
Küreselleşme kaygan ve kavranılması güç bir kavramdır. 1980'lerden beri küreselleşme olgusu üzerindeki artan ilgiye karşın, terim hâlen, çeşitli şekillerde, bir süreci, bir siyaseti, bir pazarlama stratejisini, bir engeli ve hatta bir ideolojiyi anlatmak üzere kullanılır. Küreselleşmeyle ilgili problem bu kavramın 'onlar' olduğu kadar 'o' olmamasıdır: o tek bir süreç olmayıp kimi zaman çakışan ve içiçe geçen ve kimi zaman da birbirleriyle çelişen ve karşıt olan bir süreçler kompleksidir. Bu nedenle küreselleşmeyi tek bir meseleye indirgemek güçtür. Belki de bunu gerçekleştirmeye doğrultusundaki en iyi teşebbüs Kenischi Ohmae'nin 'sınırsız dünya' fikridir (1989). Bu, sâdece ulusal ve devlet sınırları üzerine temellenmiş geleneksel siyasal sınırların aşılabilir olma eğilimine değil [fakat] aynı zamanda daha önceden zaman ve yerle birbirinden ayrılmış insanların arasındaki ayrımların da daha az anlamlı ve kimi zaman [da] tamamıyla anlamsız hâle gelmesine atıfta bulunur. Bu nedenle Scholte (2000) küreselleşmenin insanlar arasında 'sınırlarüstü' (supraterritorial) ilişkilerin artışına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu, bağlantıların gittikçe artan oranda 'dünya çapında' (transworld) veya 'sınır aşan' (transborder) bir karaktere sâhip olması nedeniyle içinde sınırların (territory) daha az önemli olduğu bir sosyal alanın yeniden şekillendirilmesidir. Örneğin, çok büyük miktarlardaki elektronik para artık bir bilgisayar düğmesine basılmasıyla, dünya etrafında hızla hareket etmektedir. Bu durum, döviz ve diğer finansal piyasaların dünyanın herhangi bir yerindeki ekonomik olaylara ânında tepki vermesini sağlamaktadır. Benzer şekilde, kablo ve uydu teknolojisi telefon mesajlarının ve televizyon programlarının dünya etrafında neredeyse ânında iletilmesine imkân sağlamaktadır.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı karşılıklı bağımlılık (interconnectedness) çok boyutludur. Küreselleşmenin popüler imajı onun dünyanın her tarafında izini bırakan tek bir küresel sistemin kurulması anlamında yukarıdan aşağıya bir süreç olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre, küreselleşme hepimizin aynı televizyon programlarını izlediği, aynı malları satın aldığı, aynı yiyecekleri yediği, aynı spor yıldızlarını desteklediği ve aynı ünlülerin garip davranışlarını takip ettiği bir dünyada kültürel, sosyal,

Kavramlar

Küreselleşme

Küreselleşme, hayatlarımızın gittikçe bizden uzak bir mesafede alınan kararlar, meydana gelen olaylar tarafından şekillendirildiği anlamına gelen kompleks bir karşılıklı bağıntılılıklar ağıнын ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle küreselleşmenin merkezi özelliği, coğrafi mesafelerin azalan öneme sahip olması ve ulus-devletlerin aralarında varolan türden karasal sınırların daha az anlamlı hâle gelmesidir. Bununla beraber, küreselleşme hiçbir şekilde 'yerel' ve 'ulusal'ın 'küresel'e göre daha aşağı konumda olduğunu ima etmemektedir. Daha ziyade, o siyasal sürecin yerel, ulusal ve küresel olayların (veya belki de yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel olaylar) sürekli karşılıklı etkileşmesi anlamında hem genişlemesini hem de derinleşmesini vurgular. Sonuçta ortaya çıkan sistemik karşılıklı bağıntılılıklar şekil 7.1'de gösterilmektedir.

Şekil 7.1
Sistem Bağıntılılıkları

ekonomik ve siyasal çeşitliliğin yok edildiği homojenleşmeyle bağlantılıdır. Bununla birlikte, küreselleşme sıklıkla yerelleşme, bölgeleşme ve çok-kültürlülükle el ele gider. Bu birçok nedenle ortaya çıkar. İlk olarak, ulus-devletin ekonomik ve siyasal yaşamı anlamlı bir şekilde organize etme kapasitesindeki azalma, gücün (veya iktidarın, çn) yukarı doğru sıkılmasının yanı sıra aşağı doğru emilmesine de imkân sağlar. Böylece, ulus ve siyasal milliyetçilik temelinde yükselen bağılıklar erirken onların yerini yerel cemaat ve bölgelere veya dinî ve etnik kimliklere olan bağılıklar alır. Örneğin, dinî fundamentalizm küreselleşmeye bir cevap olarak görülebilir. İkinci olarak, homojenleşme korkusu veya tehdidi, özellikle bir emperyalizm şekli olarak algılandığında, kültürel ve siyasal direnişi kışkırtır. Bu gerilemekte olan lisanlara ve azınlık kültürlerine yönelik ilgide yeniden bir canlanmaya yol açabileceği gibi en bâriz şekliyle anti-kapitalist ve serbest ticaret karşıtı sosyal akımların ortaya çıkışıyla küreselleşmeye karşıt bir tepkiye de yol açabilir. Üçüncü olarak, basitçe bir küresel tek kültür ortaya çıkarmaktan ziyade, küreselleşme çeşitli biçimlerde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan devletlerde daha kompleks sosyal ve kültürel çeşitlilik kalıpları ortaya çıkarmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde Batılı tüketim malları ve imajları bir benimseme süreciyle daha geleneksel kültürel pratiklere sindirilmektedir. Gelişmiş devletler de kültürel değişimin daha geniş etkisinden kaçabilmiş değillerdir. Coca-Cola, McDonald's ve MTV'ye karşılık olarak [gelişmiş devletler] gittikçe artan bir şekilde Batı dışı dinler, ilaçlar, terapatik pratikler ve sanat, müzik ve edebiyattan etkilenmektedir.

Ekonomik, kültürel ve siyasal [olmak üzere] farklı küreselleşme biçimleri tespit edilebilir. Ekonomik küreselleşme hiçbir ulusal ekonominin artık bir ada olmadığı

Odaklanma

Kuzey-Güney Ayrımı

'Kuzey-Güney ayrımı' fikri, Kuzey-Güney: Hayatta Kalmak için Bir Program (1980) ve Ortak Kriz: Dünyanın Kurtuluşu için Kuzey-Güney İşbirliği (1983) adlı çalışmaları içeren Brandt Raporları ile popüler hâle gelmiştir. Dünyanın bir Kuzey ve bir de Güney olarak ikiye ayrılma-sı endüstriyel gelişmenin kuzey yarımkürede ve yoksulluk ve dezavantajların (Avustralasya bölgesi hariçinde) güney yarımkürede yoğunlaşması eğilimi üzerinde temellenmekle bera-ber, esasen bu terimler coğrafi olmaktan çok kavramsaldır. Kuzey-Güney ayrımı kavramı yardım, üçüncü dünya borcu ve çok-uluslu şirketlerin pratiklerinin yüksek ücretli, yüksek yatırımı sanayileşmiş Kuzey ile düşük ücretli, düşük yatırımı ve ağırlıklı olarak kırsal Güney arasındaki yapısal eşitsizlikleri nasıl sürdürdüğünü dikkat çeker. Brandt Raporları, aynı zamanda, Kuzey'in uzun dönemli refahının Güney'in gelişmesine bağımlı olduğunu altını çizerek Kuzey ve Güney arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulamıştır.

fikrinde yansıtılır: tüm ekonomiler, az veya çok derecede, içiçe geçmiş bir küresel ekonomiye bağlanmıştır. Böylece, OECD (1995) küreselleşmeyi 'ayrı ulusal ekonomiler dünyasından içinde üretimin uluslararasılaştığı ve finansal sermayenin ülkeler arasında serbestçe ve ânında dolaştığı bir küresel ekonomiye geçiş' olarak tanımlamıştır. Komünizmin çöküşü ekonomik küreselleşmeye, küresel kapitalist sistemin onun dışında kalan son önemli devletler blokunu da içine almasına yol açması anlamında hız vermiştir. Ekonomik küreselleşme, bu açıdan, düşük ticaret bariyerleri, döviz kontrollerine bir son verilmesi ve yatırım sermayesinin daha 1980'lerden itibaren daha serbest dolaşımı sayesinde kapitalist Batı ile ekonomik olarak durgun komünist Doğu arasındaki ekonomik uçurumu genişleterek komünizmin çöküşünü hızlandırmıştır. Ekonomik küreselleşmenin anahtar yansımalarından biri ulusal hükümetlerin ekonomilerini yönetme ve serbest piyasa çizgisinde yeniden yapılandırılmalarına direnme kapasitelerindeki azalmadır.

Kültürel küreselleşme, dünyanın bir bölgesinde üretilen bilgi, mal ve imajların, milletler, bölgeler ve bireyler arasındaki kültürel farkları 'düzleştirme' eğilimindeki bir küresel akıma girmesi sürecidir. Bu bazen **McDonald'slaştırma** (McDonaldization) süreci olarak resmedilmiştir. Kısmen ulusaşırı şirketlerin artışı ve küresel malların ortaya çıkması ile harekete geçirilen kültürel küreselleşme aynı zamanda bilgi devrimi, uydu iletişiminin yayılması, telekomünikasyon ağları, bilgi teknolojisi, İnternet ve küresel medya şirketleri tarafından desteklenmektedir. Bununla birlikte, önceden işaret edildiği gibi, kültür küreselleşme güçlerine hem hizmet eder hem de [onları] kısıtlar. Hollywood filmlerinin, Nike koşu ayakkabılarının ve Starbucks kafelerinin her tarafta karşımıza çıkmasına ilâve olarak, dünya üzerinde mal satmak yerel kültüre ve sosyal pratiklere hassasiyeti gerektirir.

Siyasal küreselleşmenin [varlığı], uluslararası örgütlerin artan öneminden bellidir. Bunlar tek bir devletin içinde değil fakat birkaç devleti kapsayan uluslararası bir bölge içinde yasal güç kullanma hakkına sâhip olmaları anlamında ulusaşırıdır. Bu tip örgütlerin çoğu 1945 sonrası dönemde ortaya çıkmıştır: Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve onun çeşitli tâkipçileri olarak AT ve AB, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Ör-

McDonaldizasyon: Küresel malların ve fast-food sanayiiye ilişkilendirilen ticaret ve pazarlama pratiklerinin gittikçe daha fazla sektörü ele geçirmesi süreci.

gütü (OECD), ve Dünya Ticaret Örgütü örnekler arasındadır. Devletlerarasıcılık ilkelerine uyduklarında, uluslararası örgütler, en azından teoride, devletlerin ulusal egemenliklerini feda etmeden uyumlu faaliyette bulunmalarını mümkün kılan bir mekanizma sağlar. Öte yandan, ulus-üstü kurumlar kendi iradelerini ulus-devletlere empoze etmeye muktedirlerdir. Siyasal küreselleşmenin devletler arası vurgusu, devlet-dışı ve piyasa temelli aktörleri vurgulayan rakip ekonomik ve kültürel küreselleşme kavramlarından onu farklı kılar. Dahası, bir tür dünya hükümeti şekline ve uluslararasılığa idealist bir bağlılığı yansıttığı ölçüde, siyasal küreselleşme ekonomik ve kültürel küreselleşmenin oldukça gerisinde kalır. Bir küresel devlet çok uzak bir olasılık olarak dururken, ulusaşırı şirketlerin, hükümet-dışı örgütlerin (NGO'lar) ve uluslararası baskı gruplarının faaliyetleri üzerine temellenen küresel sivil toplum büyük oranda bir gerçekliktir.

Küreselleşme: Teoriler ve Tartışmalar

Küreselleşme oldukça tartışmalı bir mesele hâline gelmiştir. Birçok hükümet ve merkezdeki siyasal partiler yeni küreselleşmiş ekonominin faydalarından istifade etmek üzere kendilerine pozisyon almakta arzulu iken, en güçlü şekilde gelişmiş ülkelerde fakat aynı zamanda, bir ölçüde, gelişmekte olan ülkelerde bir küreselleşme karşıtı akım doğmuştur. Bazı açılardan, küreselleşme üzerine olan bölünmeler kapitalizm ve sosyalizm arasındaki ideolojik çatışma üzerine temellenen daha geleneksel sol-sağ bölünmelerinin yerini almıştır. Nitekim, küreselleşme taraftarı ve karşıtı tartışmasının daha eski ve bildik ideolojik bölünmenin yeni bir şekli olduğu yönünde bir anlayış mevcuttur. Bu, küreselleşmenin kalbinde yatan karşılıklı bağlılığın, hâlen, değişmez bir biçimde piyasa değişimi ve ticarî pratiklerin genişlemesine bağlı olması nedeniyledir. Bu sebeple, küreselleşme belirgin bir neo-liberal veya serbest-piyasa ideolojik karakterine sahiptir. Kısaca, kapitalizm gündemde kalmaktadır. Kimi zaman küreselci (globalist) olarak adlandırılan küreselleşme taraftarları, genellikle kapitalizmin genel refah ve artan fırsatlar yaratma eğiliminde olduğunu ve bu nedenle küresel kapitalizmin bu faydalardan daha fazla ülkede daha fazla insanın yararlanmasını sağlayacağını ileri sürmektedir. Öte yandan, küreselleşme karşıtları kapitalizmi eşitsizlik ve sömürü ile ilişkilendirme eğiliminde olup küresel kapitalizmin sâdece yeni yoksulluk ve adaletsizlik türleri yaratacağını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte, önemli bir açıdan, küreselleşme tartışması yenidir: Bu tartışma artık piyasa yapılarına ve kapitalist örgütlenmeye uygulanabilir bir alternatifin olmadığını kabul eden post-sosyalist bir çerçeve içerisinde cereyan etmektedir. Bu nedenle seçim, küresel kapitalizm ile niteliksel olarak farklı olan bir alternatif arasında olmaktan ziyade neo-liberal küreselleşme ile düzenlenmiş küreselleşme arasındadır.

[Küreselleşme hakkındaki] tartışmaların bir ilk seti küreselleşmenin gerçekten olup olmadığı, ve bunun bir uzantısı olarak, onu iten güçler hakkında küreselleşmenin varlığına inananlar ve şüphe edenler arasındadır. Sürecin hem destekçilerini hem de karşıtlarını içeren inananlar [grubu], küreselleşmenin 1980'lerden beri yo-

ğunlaşan çok büyük, ve hatta devrimsel, ekonomik, kültürel, teknolojik ve siyasal değişimlere dikkat çektiğini ileri sürerler. Bunların başlıcaları çok daha yüksek dünya ticaret düzeyleri ve özellikle finans ve döviz işlemlerinde dramatik bir artış; tüm dünya üstünde imajlara ve mesajlara ânında erişim sağlayan yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi; ve dünyanın neredeyse her yerinde elde edilebilir olan küresel malların ortaya çıkmasıdır. Bu görüşün hiper-küreselcilik (hyperglobalism) [adı verilebilecek olan] en uç versiyonunda, bilgisayarlı finansal ticaret, uydu iletişimi, cep telefonları ve internet gibi teknolojiler yaygın bir şekilde ulaşılabilir hâle gelir gelmez yeni, küreselleşmiş kültürel ve ekonomik kalıpların kaçınılmaz [olarak ortaya çıktığını] ifade eden bir teknolojik belirlenimciliğe bağlanılır. Bununla beraber, 1990'lardan itibaren küreselleşmenin hızında bir yavaşlamanın olduğuna dâir kanıtlar vardır. Bu yavaşlama 11 Eylül 2001 olaylarının, örneğin, küresel ekonomi ve devletler arası güvenlik tedbirleri üzerindeki etkisiyle daha da artmıştır.

Öte yandan, sıklıkla kapitalizmin geleneksel veya 'eski' sol bir analizine bağlı kalan şüpheciler ya küreselleşme hakkında [söylenenlerin] çok azının yeni şeyler olduğunu ya da etkisinin siyasal nedenlerle abartıldığını ileri sürmektedirler. Artık sınıf mücadelesinin bir öncüsü olmaktan ziyade bir küreselleşme teorisini olarak yeniden doğan K. Marx, 19. Yüzyıl'ın ortası gibi erken bir dönemde kapitalist örgütlenmenin uluslararası karakterine dikkat çekmiştir. J. A. Hobson (1858-1940) ve V. I. Lenin 20. Yüzyıl'ın başında kapitalizm ve emperyalizm arasındaki içkin bağları vurgulamışlardır. Dahası, 19. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren dünya ticaretindeki şüphe götürmeyen artışa rağmen, şüpheciler ekonomik faaliyetin ağırlıklı olarak hâlâ ulusal sınırlar ötesinde değil, içinde meydana geldiğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, ulusal ekonomiler küreselleşme teorisyenlerinin genellikle ileri sürdüğü kadar önemsiz değildir. Bu perspektiften, küreselleşme devrimci bir ekonomik veya teknolojik güç olarak görülmekten ziyade neo-liberal ekonomiyi destekleyen ve şirketlerin çıkarlarını ilerletmeyi arzulayan politikacı ve teorisyenler tarafından kullanılan ideolojik bir araç olarak görülür (Hirst ve Thompson, 1999). Bu açıdan küreselleşme tezinin iki büyük avantajı vardır. İlk olarak, emek esnekliği ve daha zayıf sendikalar, kamu harcamaları ve özellikle refah devleti bütçeleri üzerindeki kontroller, iş dünyasına müdahalede azalma gibi belli eğilimleri kaçınılmaz ve bu nedenle karşı konulamaz olarak resmeder. İkinci olarak, bu tip değişimlerin küreselleşme eğilimleri tarafından çıkarlarına hizmet edilen büyük iş çevreleri gibi bir ajana bağlı olmayan gayri şahsî bir sürecin parçası olduğunu ileri sürer.

Bununla birlikte, küreselleşme hakkındaki en yoğun tartışma onun eşitlik ve yoksulluk üzerine yansımaları hakkındadır. Küreselleşmenin eleştirmenleri, yeni ve derin eşitsizlik kalıplarının ortaya çıkışına dikkat çekmiştir: böylece küreselleşme bir kazananlar ve kaybedenler oyunu olmaktadır. Kazananlar, değişmez bir şekilde, çok-uluslu şirketler ve genellikle endüstriyel olarak ileri devletler, özelde de Amerika Birleşik Devletleri; buna karşın, kaybedenler ücretlerin düşük olduğu, regülasyonun zayıf veya hiç olmadığı, ve üretimin gittikçe ülke ihtiyaçlarından çok küresel pazarlara uyumlandığı gelişmekte olan dünyadır. Amerika ve Avrupa ekonomileri

1980'ler ve 1990'larda küreselleşme ve teknolojik gelişme temelinde güçlü bir şekilde büyümüşken, dünyanın en fakir bölgelerinde, özellikle halkın yüzde 40'ının yoksulluk sınırının altında yaşadığı Afrika'nın Sahra Çölü'nün güneyinde kalan kısmında, mutlak yaşam standartları düşmüştür. Esası itibarıyla sömürüye dayalı olduğu şeklindeki Marksist kapitalizm anlayışı temelinde Wallerstein (1984) eşitsiz siyasal ve ekonomik gelişmenin yapısal koşulunu vurgulamıştır. [Bu yapısal koşul], ekonomik dünya-sisteminin 'merkez' ve 'çevre' bölgeleri arasında gittikçe artan bir eşitsizliğe yol açmaktadır. Küresel gerilimler Doğu-Batı karşıtlığından çok Kuzey-Güney bölünmesi anlamında görülmeye başlamıştır.

Bununla beraber, küreselciler zenginlerin daha zenginleşmiş olabileceğini ancak fakirlerin de, pek çok durumda, artık daha az yoksul olduğuna işaret etmektedirler. Liberal pluralizm perspektifinden, küresel bir ekonominin doğuşu, serbest ticaret her ülkenin üretmeye en uygun olduğu mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmasını sağladığı için hoşnutlukla karşılanacaktır. Bu durum uluslararası uzmanlaşmaya ve karşılıklı çıkara hizmet eder. Örneğin, üretimin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere transferi gelişmiş ülkelere üretim maliyetlerini, ve dolayısıyla fiyatları, düşük tutması nedeniyle fayda sağlarken, gelişmekte olan ülkelere de ülke ekonomisini canlandırıp özel teşebbüsü teşvik edecek olan ücret düzeylerinin, düşük bir düzeyden başlasa da, yükselmesine neden olarak fayda sağlar. Bu bakış açısına göre, dünyanın küreselleşmeden faydalanamayan yerleri sadece onun dışında kalan bölgeleridir.

Küreselleşme, risk, belirsizlik ve istikrarsızlık eğilimi sebebiyle de eleştirilmiştir. Küreselciler her rekabetçi piyasa düzeninde içkin olan dinamizmi elbette kabul etmekte, fakat klâsik iktisatın ilkelerine bağlı kalarak, piyasaların uzun dönemli denge eğiliminde olduğuna yani arzın er ya da geç taleple aynı çizgiye geleceğine işaret etmektedirler. Bu görüşe göre, daha istikrarlı ekonomik faaliyet biçimleri şekillendikçe küresel ekonominin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilen belirsizlik ve güvensizliğin azalması muhtemeldir. Bununla birlikte, küreselleşme en azından üç derin biçimde artan risk ve belirsizlikle ilişkilendirilmiştir. İlk olarak, artan bir şekilde ekonomik karar alma doğası itibarıyla istikrarsız olan küresel finans piyasalarından etkilenmektedir. Bu onların pek çok faaliyetinin spekülâtif olması ve kısa vâdeli ekonomik hesaplarla yönlendiriliyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Şirketlerin, endüstrilerin, ulusal ekonomilerin ve hatta dünya bölgelerinin kaderi finans piyasalarının kaptırmasına tabidir. 1995'teki Meksika finansal krizi ve 1997-99 Asya finansal krizi, kriz eğilimli ve daha tahmin edilemez bir dünya ekonomisinin sadece birer erken göstergeleri olabilir. George Soros (1998) bu tip krizlerin açık toplumu tehdit ettiğini ve sadece spekülâtif finansal akımlarını kontrol altına almayı amaçlayan çok daha büyük bir regülasyonla önlenebileceğini ileri sürmüştür.

Bir ikinci belirsizlik formu Ulrich Beck'in (1992) 'risk toplumu' fikrinde özetlenmektedir. Bir risk toplumu, yükselen bireycilik ve bununla ilişkili olarak yerleşik kurumların, cemaatin ve geleneklerin zayıflamasıyla karakterize edilir. Bu açıdan, kişisel ve hatta ruhsal bir boyuta sâhip olması anlamında, belirsizlik ekonomik ve

sosyal değişimin hızında bir artış ve tahmin edilebilirliğinde bir düşüşten daha öteye gider: tüm sabit noktaların altı oyulduğunda insanların temel değerleri ve hatta kimlik duyguları sorgulanır hâle gelmektedir. Marx'ın Komünist Manifesto ([1848] 1967)'da ortaya koyduğu gibi, 'Sağlam olan her şey eriyip havaya uçmaktadır.' Bir üçüncü istikrarsızlık şekli, küreselleşmenin çevrenin yok edilmesine ve bir çevre krizi açmasına yönelik olarak sâhip olduğu iddia edilen eğilimdir. Eko-sosyalistler bunu kapitalizmin gözü dönmüş kâr hırsı ve ekolojik meselelere duyarsızlığına referansla açıklamaktadır. Kendi hesaplarına, radikal ekolojistler, küreselleşmenin büyük ölçekli üretim, sermaye birikimi ve amansız bir büyüme ile karakterize edilen bir ekonomik sistem olan sanayiciliğin (industrialism) genişlemesinden ibaret olduğuna inanmaktadırlar. Sanayicilik, maddeciliği yayarak ve bilim ve teknolojiye olan mutlak imanı pekiştirerek insanî değerleri zayıflatmakta ve ekolojik duyarlılıkları öldürmektedir. Reformcu çevreciler küresel çevre koruması talep etmektedir. Bununla beraber, iklim değişimiyle ilgili 1997 Kyoto Protokolü'nün istikrarsız uygulama sürecinin gösterdiği gibi, içerdiği ekonomik fedakarlıklar nedeniyle bu alanda devletlerin [birbirleriyle] uyumlu faaliyeti başarılması güç bir şeydir.

Küreselleşmeyle ilişkili en önemli siyasal tartışma onun demokrasiye olan etkisiyle ilgilidir. Küreselleşme taraftarları onun demokratikleşme yönündeki trendin altında yatan önemli bir etken olduğunu ileri sürmektedirler. Fukuyama (1989, 1992) tarafından ileri sürülen en iyimser şekliyle bu görüş, küreselleşme neticesinde piyasa kapitalizminin genişlemesinin liberal demokratik ilkelerin ve yapıların evrensel olarak kabûlüne yol açarak 'tarihin sonu'nu hazırlayacağını ifade etmektedir. Piyasa ekonomileri tarafından serbest bırakılan kompleks ve çeşitli baskılar, sâdece açık ve demokratik toplumlarda kontrol edilebileceğinden ekonomik özgürlük kaçınılmaz olarak siyasal özgürlükle ilişkilidir. Öte yandan küreselleşmenin en azından iki biçimde demokrasiyi zayıflattığı düşünülebilir. İlk olarak, küreselleşme ekonomik gücü, dolayısıyla da siyasal gücü, çok-uluslu şirketlerin ellerinde toplamıştır. Bunlar birden fazla devlette çıktı üreten işletmelerdir. Şu anda çok-uluslu şirketler dünya pazarlarının çoğuna hâkimdir. General Motor, Ford, Esso, Shell, BP, McDonald's, AT&T ve haber şirketleri belli başlı örnekler arasındadır. Sâdece bir örnek olarak, General Motor neredeyse İrlanda, Yeni Zelanda, Uruguay, Sri Lanka, Kenya, Namibya, Nikaragua ve Çad'ın milli hâsıllarının bileşimine eşit bir yıllık gelire sâhiptir. Böyle bir ekonomik ve finansal güç tüketici zevklerini manipüle etme ve markaların geliştirilmesiyle maddeci değerleri pekiştirme yeteneği ile de ittifak hâlinededir (Klein, 2000). Nitekim, çok-uluslu şirketlerin sermaye ve üretimi dünyanın başka bir yerine taşıma yeteneği onlara ulusal hükümetler karşısında kesin bir avantaj sağlar ve onların, sonuç olarak, demokratik kontrolden kaçmalarını mümkün kılar. Bu açıdan, gelişen dünya devletleri çok-uluslu şirketleri uzun vâdeli yatırım yapmaya ve karar alma gücünü kendi ülkelerinden ev sâhibi ülkeye getirmeye zorlayamaksızın onlara ucuz iş gücü ve düşük üretim maliyeti sağlamaları sebebiyle bilhassa istismara açıktırlar.

İkinci olarak, demokrasi ekonomik küreselleşmenin hızı siyasal küreselleşmenin hızından çok daha fazla olması nedeniyle tehdit altındadır. Ekonomik faaliyet ulu-

Demokratik Açık: Yürütme organlarının halk meclislerine hesap verme noksanlığı veya halk katılımı için yetersiz fırsatlar.

sal sınırlara gittikçe [daha] az önem atfederken siyaset bu sınırlar içinde faaliyet göstermeye devam etmektedir. Varolan uluslararası örgütler de küresel kapitalizmi hesap vermeye zorlayamayacak kadar zayıftır. Bu [durum] demokrasinin bir kozmopolitan kavranışı çağrılarına yol açmıştır (Held, 1995). Demokratik formların ve

süreçlerin coğrafi sınırlar ötesine genişletilmesi sâdece Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin güçlendirilmesini değil, fakat aynı zamanda bu örgütlerin kendisinden mağdur oldukları **demokratik açığın** azaltılmasını gerektirmektedir. Dahası, IMF, Dünya Bankası, OECD, ve G7 gibi küresel ekonomi yönetiminin kurumları çok-uluslu şirketlerin çıkarlarından bir parça bağımsızlık kazanma ve insan hakları, ekonomik adâlet ve çevre koruma gibi meselelere daha fazla dikkat etme ihtiyacındadır.

Bölgeselleşme

Bir küreselleşme görüşü, küreselleşmenin işbirliği ve uyum yanlısı olduğunu ileri sürer. Bu durumda, gittikçe dünyanın daha fazla bir bölümü ekonomik ve siyasal karşılıklı bağımlılık kalıplarına entegre olacaktır. Bununla birlikte, alternatif bir görüş, küreselleşmenin yeni gerilim ve çatışma biçimleri ürettiği şeklindedir. Ulusal hükümetlerin azalan etkinliği ışığında, bu gerilimler genellikle bölgeselleşmenin artışıyla kendisini göstermektedir. Belli sınırlarla belirlenmiş ulus-devletler güvenlik, istikrar ve refahı sağlamakta daha etkinsiz görüldüğü için bu hedefler gittikçe artan oranda komşu ve coğrafi olarak yakın ülkelerle işbirliği ile gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki ilişki açık değildir. Bölgeselleşme küreselleşme yolunda sâdece bir basamak olabilir: Başlangıçta, ekonomik karşılıklı bağımlılığın artısının, bölgesel örgütlerin ulus-devletler ve küresel güçler arasındaki ilişkileri yönlendirmeye muktedir olması anlamında bölgesel bir karakter göstermesi muhtemeldir. Öte yandan, bölgeselleşme bir karşıt küresel eğilim, küreselleşmeye karşı bir direniş şekli de olabilir. Bu son yorumun en karamsar tarihsel öncüsü uluslararası açık ekonomik sistemin 19. Yüzyıl'da ekonomik milliyetçiliğin yayılması sonucunda erezyonu ve yıkılmasıdır. Artan **korumacılık** ve ekonomik rekabet, nihâi olarak Birinci Dünya Savaşı'na sebep olan uluslararası gerilimlerin şiddetlenmesine katkıda bulunmuştur. Ekonomik ve diğer çıkarların korunmasında ulusun artık etkin bir araç olmaması nedeniyle, bu rol ileride bölgelere düşebilir.

Bölgeselleşme, stratejik, ekonomik ve muhtemelen kültürel faktörlerce beslenmiştir. Bölgesel savunma örgütleri 1945 sonrası dönemin başlarında ortaya çıktılar ve Soğuk Savaş tarafından yaratılan yeni stratejik gerilimleri ifade ettiler. GüneyDoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) gibi diğer örgütler de ortaya çıkmakla birlikte NATO ve Varşova Paktı bu örgütlerin en önde gelenleriydi. Bununla beraber, 1989-1991 yıllarında komünizmin çöküşüne kadar, NATO ve Varşova Paktı, Amerika tarafından domine edilmiş olan Batı ve Sovyetler tarafından domine edilmiş Doğu arasında bir

askeri dengeyi sağlamaktan öte çok az şey yapmıştır. Bu, her iki tarafın da diğer tarafın nüfuz alanına saygı göstermesi (örneğin NATO, Varşova Paktı 1956'daki Macaristan ayaklanmasını çok sert bir şekilde bastırduğunda seyirci kalmış, ve Sovyetler Birliği de Vietnam Savaşı'na karışmaktan geri durmuştur) ve her iki tarafın nükleer silâhlara sâhip olması sayesinde kurulan yaklaşık bir askeri eşitlik sayesinde [mümkün] olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, herhangi bir önem taşıyan tek bölgesel savunma örgütü olarak geride kalan NATO'nun amacında ve rolünde büyük değişimlere yol açmıştır. Sınırlamak amacıyla kurulduğu Sovyet tehditinin yokluğunda, NATO basitçe gereksiz gözükmetedir. Bununla birlikte, eski Varşova Paktı üyelerinin, kısmen Rusya'dan askeri ve siyasal bağımsızlık kazanmak maksadıyla üyelik başvuruları nedeniyle NATO'nun sınırlarının genişlemesi muhtemel gözükmetedir. Dahası, onun güvenlik koruma rolünün yeri insani müdahale (humanitarian intervention) ve barışı muhafaza (peacekeeping) rolleri tarafından alınmış gözükmele beraber, 1999'da Kosova'daki Sırp işgâline son vermek için [yapılan] askeri müdahalenin gösterdiği gibi, bu hâlen savaş açma kapasitesini de içermektedir.

Korumacılık: Yerli üreticileri korumak üzere dizayn edilmiş kotalar ve tarifeler gibi ithalat sınırlamaları.

Mamafih, uluslararası bölgeselleşmeye yönelik en önemli etken hiç şüphesiz ekonomiktir. Uluslararası ticaret hem çıkarların uyumunu sağlayabilir hem de şüpheler ve kızgınlıklar doğurabilir. Ülkeler dâima diğer ülkelerin piyasalarına girmek arzusunda olmakla beraber kendi piyasalarını yabancı rekabetten korumak doğrultusunda aynı şiddette bir teşvik unsuruna sâhiptir. Geleneksel olarak serbest ticaret savunusu, kendilerinin yabancı rekabetten korkmak için çok az nedeni varken daha zayıf devletleri piyasalarını açmaya teşvik eden baskın ekonomik güçler (19. Yüzyıl'da Birleşik Krallık ve 20. Yüzyıl'ın ortasından beri Amerika Birleşik Devletleri) tarafından sâhiplenilmiştir. Ancak, bu durum, daha az gelişmiş devletler kendilerini gayri âdil rekabet olarak gördükleri şeyden korumak istedikleri için korumacılığa neden olabilir: örneğin, geç 19. Yüzyıl Avrupası'nda ekonomik milliyetçiliğin yükselmesi kısmen Birleşik Krallığın endüstriyel baskınlığına karşı bir reaksiyondur. Eğer ulusal korumacılık veya 'tek bir ülke içinde korumacılık' artık sürdürülebilir bir seçenek olarak kabul görmüyorsa, bölgesel olarak temellenmiş ekonomik işbirlikleri hem uluslararası ticareti kolaylaştırma hem de şiddetlenen küresel rekabete karşı koruma sağlama aracı olarak gittikçe çekici hâle gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi bazı bölgesel ticaret blokları gelişmiştir. Fakat bunların çoğu 1990'dan beri ekonomik küreselleşmeye bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Önde gelen örnekler arasında NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması), APEC (AsyaPasifik Ekonomik İşbirliği) ve [kurulması] önerilen FTAA (Amerikalar Arası Serbest Ticaret Bölgesi) yer alır. Hali hazırda, dünya ticaretinin üçte birinden fazlası dört bölge içinde gerçekleşmektedir: Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Asya ve Okyanusya (Oceania) ve Afrika ve Orta Doğu. Ekonomik bölgeselleşmenin yansımaları açıkça bu ticaret bloklarının küreselleşmeye direnen içe dönük 'ekonomik kaleler' mi yoksa bir taraftan içsel işbirliğini ilerletirken, [öbür taraftan da] kendi bölgelerinin

Odaklanma

Bölgesel Ekonomik Bloklar

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (North Atlantic Free Trade Agreement, NAFTA): Kanada, Meksika ve ABD tarafından 1993'te imzalanmıştır. NAFTA kısmen Avr-u-pa bütünleşmesinin artan hızına bir karşılık olarak kurulmuştur. O aynı zamanda tüm Batı yarıkürenin ekonomik işbirliğine bir temel sağlama amacı taşır.

Avrupa Birliği: 1957'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun gelişmesiyle 1993'te kurulmuştur. AB 6'dan 15 üyeye çıkmıştır ve birçok eski komünist ülkeyi de kapsamak üzere doğuya doğru genişleyecektir. Ekonomik ve siyasal düzeylerde en gelişmiş bölgesel bütünleşme örneğidir.

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC): Bu informal forum 1989'da kurulmuş ve Avusturalya, Kanada, Çin, Japonya ve ABD'nin de katılımıyla 12 üyeden 18 üyeye genişlemiştir. Kolektif olarak bu devletler dünya nüfusunun %40'ına ve dünya üretiminin % 50'sine karşılık gelmektedir.

Güney-Doğu Asya Ulusları Birliği (Association of South-East Asian Nations, ASEAN): Bu örgüt Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın katılımıyla 1967'de kurulmuştur. Vietnam daha sonra dâhil olmuştur. ASEAN Güney-Doğu Asya devletlerinin ekonomik bağımsızlıklarını sürdürmelerini sağlayacak bir serbest ticaret bölgesi oluşturma-ya teşebbüs etmiştir.

Mercosur: Mercosur antlaşması Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay, Şili ve Bolivya'yı birlik üyeleri olarak birbirleriyle bağlar. Latin Amerika'nın en büyük ticaret bloğudur ve Kolombiya, Ekvator, Peru ve Venezuela'yı içeren And grubu ülkelerini de serbest ticaret birliğinin içine alarak genişleme planları bulunmaktadır.

Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area of the Americas, FTAA): Bu, 1994 Miami Amerikalılar zirvesinde 2005'e kadar bütün batı yarıküreyi kapsayacak şekilde genişlemesi planlanan bir serbest ticaret bölgesi kurma antlaşmasıdır. FTAA'nın 34 geçici üyesi olmakla beraber en baskın üyeler ABD ve Kanada'dır.

küresel ekonomiye entegrasyonuna yardımcı olan dışa dönük örgütler mi olduklarına bağlıdır. Bu aynı zamanda özellikle WTO (Dünya Ticaret Örgütü) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi küresel ekonomik yönetim kurumlarının ticaret liberalizasyonunu geliştirmedeki başarılarından da etkilenecektir.

Bölgeselleşmenin bir başka boyutu kültürelidir. Tüketici kapitalizminin değerlerini yaymaya, ve Fukuyama'ya (1992) göre, liberal demokratik buluşmayı (convergence) ortaya çıkarmaya yardım etmesi anlamında kültürel küreselleşme homojenleştirici bir güç olmakla birlikte o aynı zamanda yerel kültürler, lisanlar ve benzeri şeylere yönelik yenilenmiş bir ilgi anlamında bir direnişi de uyabilir. Dahası, küreselleşme siyasal milliyetçiliğin anlamlı bağılıklar yaratma kapasitesini zayıflattığı için onun yerine etnik, kültürel ve dinî milliyetçilik biçimleri ortaya çıkma eğilimindedir. Samuel Huntington (1996), 21. Yüzyıl çatışmasının esasen ideolojik veya ekonomik olmayıp daha çok 'farklı medeniyetler' den milletler ve grupların çatışması anlamında kültürel olacağı inancı temelinde bir gelecek 'medeniyetler çatışması'nı uyararak üzere böyle bir tezin en radikalini geliştirmiştir. Huntington büyük medeniyetlerin (Batı, Çin, Japon, Hint, İslâm, Budist, Latin Amerikan ve Ortodoks Hristiyan), küreselleşmeye tepki olarak dünya meselelerinde ana aktörler olacağını ileri sürmüştür. Huntington, gelecek dünya savaşının devletlerden ziyâde medeniyetler arasında olacağını tahmin etmiştir. Bu savaş en büyük ihtimâlle Çin ve Batı medeniyetleri veya Batı ve İslâm medeniyetleri arasında olacaktır. Esasen, bazı kişiler, George W. Bush'un Eylül 2001'de New York ve Washington'a düzenlenen saldırılar ardından ilân ettiği 'terörizme karşı savaş'ı (war on terror) ikincisinin kanıtı olarak görmüşlerdir. Bununla beraber, Huntington'ın tezi oldukça eleştirilmiştir. En yaygın eleştiriler, bu tezin küreselleşmenin dünyanın

Samuel P. Huntington (1927-....)

Amerikalı akademisyen ve siyasal yorumcu. Huntington üç alanda önemli katkılar yapmıştır: askerî siyaset, strateji ve asker-sivil ilişkileri; Amerikan siyaseti ve karşılaştırmalı siyaset; siyasal gelişme ve az gelişmiş ülkelerin siyaseti. *Üçüncü Dalga* (*Third Wave*, 1991) adlı eserinde 'demokratikleşme dalgaları' nosyonunu geliştirmiş ve 1975'ten sonraki demokratikleşme sürecini birisi 1828-1926 diğeri de 1943-1962 arası dönemleri kapsayan önceki iki dalgaya bağlamıştır. En çok tartışılan eseri olan *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Kurulması*nda (*The Clash of Civilizations and the Making of World Order*, 1996) 21. Yüzyıl'da dünyanın ana medeniyetleri arasındaki çatışmanın savaşa ve uluslararası düzensizliğe yol açacağı şeklindeki tartışmalı tezi ileri sürmüştür.

pek çok kısmında kültürel farklılıkları zaten ne denli azalttığını görmekte başarısız kaldığı; kültürel farklılık ve düşmanlık arasındaki bağın temelsiz olduğu (örneğin, savaşların çoğu farklı medeniyetlerden değil, aynı medeniyetten devletler arasında cereyan etmektedir); medeniyetler arasındaki çatışmanın kültürel rekabetten ziyade algılanan ekonomik ve siyasal adaletsizliklerin bir ifadesi olduğu şeklindedir.

Avrupa Birliği

Çok genel olarak, tarihsel, kültürel ve dil farklılıklarından bağımsız olarak, Avrupa'nın tek bir siyasal topluluk oluşturduğu şeklindeki 'Avrupa fikri', 1945'ten çok daha önce doğmuştur. 16. Yüzyıl'daki Reformasyondan önce, Roma'ya yönelik ortak bağlılık Papalığı Avrupa'nın çoğu üzerinde uluslar üstü bir otoriteyle donatmıştır. Avrupa devlet sistemi varlık alanına girdikten sonra dahi, Rousseau, Saint-Simon (1760-1825) ve Mazzini kadar birbirinden farklı düşünürler Avrupa işbirliği davasının liderleri olmuş ve bazı durumlarda Avrupa genelinde siyasal kurumların kurulmasını savunmuşlardır. Mamafih, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar bu özlemler ümitsiz derecede ütöpik kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, Avrupa, bazılarının iddia ettiği gibi, Winston Churchill'in 1946'da 'Avrupa Birleşik Devletleri' dediği şeyin yaratılmasını amaçlayan, tarihsel olarak eşi görülmemiş bir bütünleşme sürecinden geçmiştir. Bazen, ulus-devletin olumsuzluklarının her geçen gün daha çok ortaya çıkması nedeniyle, Avrupa bütünleşmesinin dünya genelinde kabul edilecek bir siyasal örgüt modelini sunmakta olduğu da ileri sürülmektedir.

Bu sürece 1945 sonrası Avrupası'nda güçlü ve muhtemelen karşı konulamaz, bir tarihsel koşullar bütünüünün ön ayak olduğu açıktır. Bunların en önemlileri şunlardır:

- Savaş yıkımına uğramış bir Avrupa'yı işbirliği ile yeniden inşa etmek ve daha büyük bir pazar yaratmak ve böylece korumacılığa ve ekonomik milliyetçiliğe geri dönüşü engelleme ihtiyacı
- 1870-71 Fransız-Prusya savaşından sonra 1871'de birleşik Almanya'nın kurulmasından kaynaklanan ve 1914 ve 1939'da savaşa yol açan sert Fransız-Alman rekabetini tamamen ortadan kaldırarak barışı koruma arzusu
- 'Alman Sorunu' nun (yani güçlü ve hırslı merkezî bir Avrupa gücünün ortaya çık-

Jean Monnet (1888-1979)

Fransız ekonomist ve yönetici. Monnet büyük oranda kendi kendini eğitmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız-İngiliz savaş malzemelerinin koordinasyonu ile meşgul olmuş ve daha sonra da Milletler Cemiyeti'nin Genel Sekreter Yardımcılığına atanmıştır. Petain Vichy rejimi kurulduğunda terk edilecek olan Winston Churchill'in 1940'taki İngiltere ile Fransa arasında birlik kurulması önerisinin fikir babasıdır. Monnet 1945'te de Gaulle'ün yönetiminde Fransız modernleşme programını yürütmüştür. 1950'de daha sonra kendisinden Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun gelişeceği Schuman Plan'ını üretti. Monnet devletlerarasıcılığı ulus-üstü devlet lehine reddetmekle birlikte Avrupa federalizminin resmî bir savunucusu da değildi.

masıyla sebep olunan Avrupa devletler sistemindeki yapısal istikrarsızlığın) sâdece Almanya'nın daha geniş bir Avrupa'ya entegrasyonu ile aşılabileceğinin kabûlü

- Avrupa'yı Sovyet yayılmacılığı tehditinden korumak ve iki-kutuplu bir dünya düzeninde Avrupa için bağımsız bir rol ve kimlik yaratma arzusu
- ABD'nin hem Amerikan mallarına bir pazar olarak hem de komünizm ve Sovyet etkisinin yayılmasına karşı bir set olarak müreffeh ve birleşik bir Avrupa yaratma arzusu
- Özellikle Kıta Avrupası'nda egemen ulus-devletin barış ve refahın düşmanı olduğu ve bu nedenle ulus-üstü yapılar tarafından aşılmasına dâir varolan yaygın kanı

Bir dereceye kadar, Avrupa bütünleşmesine doğru olan akım uluslararasıcılığa (internationalism) yönelik idealist bir bağlılık ve uluslararası örgütlerin ulus-devletlerin hükmettiğinden daha yüksek bir ahlâkî otoriteye hükmettiğine ilişkin inanç tarafından beslenmiştir. Bu, örneğin, Jean Monnet ve Robert Schuman (1886-1963) tarafından benimsenen 'federalist' bir birleşmiş Avrupa rüyasında açıktır. Bununla birlikte, içinde Avrupa uluslarının egemenliklerinin biraraya getirileceği bir 'federal' Avrupa'nın ilk hayâllerinden hiçbir şey çıkmamıştır. Örneğin, 1948'deki bir Avrupa parlamentosu kurulması doğrultusundaki planlar sâdece Avrupa Konseyi'nin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kurum zamanla bir tartışma topluluğundan çok az farklı olan bir yapıya bürünmüş ve seçilmiş üyelerden değil fakat ulusal yönetimlerin atadığı üyelerden oluşturulmuştur. Bunun yerine, bütünleşme doğrultusunda **işlevsel** (functional) bir yol izlenmiştir. İşte bu nedendir ki, Avrupa projesi, devletler tarafından en az tartışmalı fakat en gerekli bütünleşme biçimi olarak görülen, ekonomik işbirliğini ilerletme araçları üzerine yoğunlaşma eğiliminde olmuştur. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın danışmanı olan Jean Monnet'nin inisiyatifiyle 1952'de kurulmuştur. Roma Antlaşması (1957) altında, Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak hayata kavuşmuştur. Bu [yapı], bir Avrupa ortak pazarının [yaratılması] ve 'Avrupa halkları arasında her zamankinden daha yakın bir birlik' kurulması şeklindeki daha büyük bir amaca yönelikti. Bu gelişmelrin sonrasında, **yeni işlevselcilik** (neo-functionalism) en etkili Avrupa, ve aslında bölgesel, bütünleşme teorisi olmuştur.

Veto: Bir karar veya eylemi, ona onay vermeyi reddederek bloke etmenin dayandığı resmî güç.

AKÇT, AET ve Euratom (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) Avrupa Topluluğu (AT) olarak bilinecek olan şeyi oluşturmak üzere 1967 yılında resmen birleşmişlerdir. Kurucu (orijinal) 'altılar'a (Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla Topluluk'un genişlemesine rağmen, 1970'ler bir duraklama dönemi idi. Bununla birlikte, bütünleşme süreci, 1993 yılında uygulamaya konmak üzere, malların, hizmetlerin ve insanların Avrupa'nın tamamında sınırlanmaksızın dolaşımını öngören Tek Avrupa Senedi'nin (TES) 1986'da imzalanmasıyla yeniden ateşlenmiştir. 1991'de tartışılıp 1992'de onaylanan ve 1993'te uygulanmaya konan Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) (Maastricht Antlaşması) [da] Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşunu ilân etmiştir. Bu AB'nin 15 üyesini (Yunanistan AT'ye 1981'de, Portekiz ve İspanya 1986'da, Avusturya, Finlandiya ve İsveç 1995'te katılmıştı) hem siyasal birliğe hem de para birliğine bağlıyordu. Bu teklifin merkezî parçası, tek bir Avrupa parası olan Euro'nun 1999'da yaratılmasıydı. Euro 2002'den itibaren banknot ve madenî para olarak tedavüle girmiştir.

AB kategorize edilmesi çok güç olan bir siyasal örgüttür. Kelimenin tam anlamıyla, o artık AET ve AT'nin başlangıç aşamalarında olduğu gibi devletlerarasıcılık (intergovernmentalism) temelinde işleyen bir bağımsız devletler konfederasyonu değildir. Üye devletlerin egemenlikleri 1966 tarihli 'Lüksemburg Uzlaşısı'nda kayıt altına alınmıştır. Bu uzlaş, Bakanlar Konseyi'nde oybirliği genel uygulamasını kabul etmiş ve her üye devlete hayati ulusal çıkarlarını tehdit eden meselelerde doğrudan **veto** hakkı vermiştir. Mamafih, TES ve ABA'nın sonucu olarak, en büyük devleti bile safdışı bırakabilen nitelikli çoğunluk oyu uygulaması daha geniş bir siyasalar alanına uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulama ulusal vetonun alanını daraltmaktadır. Bu yönelim AB hukukunun tüm üye devletleri bağlaması ve belli AB organlarının gücünün ulusal devletlerin aleyhine genişlemesi gerçekleriyle daha da şiddetlenmiştir. Sonuç, hem devletlerarasıcılık hem de ulus-üstü özellikleri sergileyen siyasal bir yapıdır. İlk özellik Bakanlar Konseyi'nde ikinci özellik ise Avrupa Komisyonu ve Adâlet Mahkemesi'nde göze çarpar. AB henüz federal bir Avrupa yaratmamış olabilir, fakat Avrupa hukukunun üye devletlerin ulusal hukuku üzerindeki üstünlüğü sebebiyle, belki de, federalleşen bir Avrupa'dan bahsetmek daha doğrudur.*

İşlevsellik: Yönetimin esasen insan ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçladığı şeklindeki teori; işlevsellik, üye devletlerin kontrolündeki bir hızda, spesifik siyaset-oluşturma alanlarında bölgesel bütünleşmeye doğru atılan tedrici adımlarla ilişkilendirilir.

Yeni-işlevsellik: İşlevsellikğin revize edilmiş bir hâlidir. Bir alandaki bölgesel bütünleşmenin 'sıçrama' şeklinde daha fazla bütünleşme baskısı yarattığını kabul eder.

Kavramlar

Devletlerarasıcılık, Ulus-Üstüçülük

Devletlerarasıcılık, egemen bağımsızlık temelinde devletler arasında cereyan eden her türlü etkileşim biçimidir. Bu, antlaşmalar ve ittifakların yanı sıra Milletler Cemiyeti ve AET gibi cemiyetler ve konfederasyonları da içerir. Egemenlik, en azından ulusal açıdan hayati önem taşıyan konularda veto yetkisi veren oybirliğine dayalı karar alma süreci ile korunur.

Ulus-üstüçülük, ulus-devletin otoritesinden daha üstün ve iradesini ulus-devlete kabul ettirebilme kapasitesine sahip bir otoritenin varlığıdır. Bu yüzden, o, egemenliğin merkez ve çevre yapılarında paylaştığı uluslararası federasyonlarda bulunabilir. Avrupa Birliği devletlerarasıcılık ve ulus-üstüçülük unsurlarının bir karışımını içerir.

* AB'nin siyasî bir birlik olması doğrultusunda gerekli yapılanma ilkelerinin belirlenmeye çalışıldığı Aralık 2000'deki AB Nice Konsey Kararları tarihi önemde kararlardır. Bu Zirvede aynı zamanda "oy birliği" ilkesinden "nitelikli çoğunluk" ilkesine geçişin esasları da belirlenmiş ve 2001 sonrasında da belirli alanlarda uygulamaya konulmuştur. Böylece "veto" mekanizmasının AB'nin işlevselliğini tıkamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yine bu Zirvede alınan kararla toplanan ve AB için bir Anayasa taslağı hazırlayan "AB Anayasa Konvansiyonu'nun hedefleri arasında da AB'nin işlevselliği ve

Odaklanma

Avrupa Birliği'nin İşleyişi

Avrupa Komisyonu: Bu Avrupa Birliği'nin idarî-bürokratik koludur. Büyük devletlerin her birinden iki küçük devletlerden birer tane olmak üzere 20 komisyer ve bir başkan tarafından yürütülür (Romano Prodi'nin başkanlığı 2000 yılında başlamıştır). Yasama teklif eder, AB antlaşmalarına uyulup uyulmadığını izler ve genel olarak siyaset uygulamalarından sorumludur.

Bakanlar Konseyi: Kendi meclislerine ve hükümetlerine hesap verme durumunda olan 15 devletin bakanlarından oluşur. AB'nin karar alma organıdır. Bakanlar Konseyinin başkanlığı üye devletler arasında her altı ayda bir el değiştirir. Önemli kararlar oybirliği ile alınırken diğer kararlar **nitelikli çoğunluk oyu** veya basit çoğunluk esasına göre alınır.

Avrupa Birliği Konseyi: Bu devlet başkanlarının dış işleri bakanları ve iki komisyer eşliğinde katıldığı ve Birliğin çalışmasının genel yönünü tartıştığı üst düzey bir forumdur. Konsey periyodik olarak toplanır ve AB için stratejik liderlik sağlar.

Avrupa Parlamentosu: AP, her beş yılda bir doğrudan seçilen 626 üyeden oluşur. Avrupa Parlamentosu yasama değil fakat bir denetleme meclisidir. Avrupa Birliği'nin bütçesini reddetmek ve Avrupa Komisyonu'nu dağıtmak olan ana erkleri [filiyatta] uygulanamayacak kadar geniş kapsamlıdır.

Avrupa Adalet Mahkemesi: AAM, Avrupa Birliği hukukunu yorumlar ve karar verir. Her üye devletten bir tane olmak üzere 15 hâkim ve mahkemeye tavsiyede bulunan 6 genel savcından oluşur. AB hukuku üye devletlerin hukukunun üzerinde olduğu için mahkeme ülke hukuklarının uygulamasını durdurabilir ve/veya geçersiz kılabilir. Bir Birinci Derece Mahkemesi bireyler ve şirketler tarafından açılan belli davalara bakmakla görevlidir.

Nitelikli çoğunluk oyu: Farklı meselelerde farklı çoğunluklara ihtiyaç duyulan bir oylama sistemi. Bu sistemde devletler kabaca büyüklüklerine göre ağırlığa sahiptir.

Avrupa Birliği kategorize edilmesi güç olan bir örgüt olmaya devam etmekle birlikte, hiç şüphesiz dünyanın en ileri bölgesel bütünleşme deneyidir. Aslında, devletler tarafından gönüllü olarak ortaya çıkarılmış, ekonomik, parasal ve önemli bir dereceye kadar, siyasal bir birlik olarak AB eşsiz bir siyasal yapıdır. ABA tarafından gerçekleştirilen Topluluk'tan Birlik'e geçiş, devletler arası işbirliğini dış işleri, güvenlik siyaseti, iç işleri ve adalet, göç ve polis hizmetleri gibi alanlara genişletmekle kalmayıp aynı zamanda herhangi bir üye devlette yaşam, çalışma ve siyasal olarak aktif olma hakkı aracılığıyla AB vatandaşlığı nosyonunu tesis etmiştir. Bu bütünleşme düzeyi, güçlü baskıların, bazılarına göre de istisnai olan, bir kombinasyonu sayesinde mümkün olmuştur. Buna göre, 1945 sonrası Avrupası'ndaki [özel koşullar] kamusal tutumları milliyetçilikten işbirliğine doğru çevirmeye ve elitleri ulusal çıkarlara, bağımsızlıktan ziyade uyumlu eylemle (concerted action) daha iyi hizmet edileceğine ikna etmeye yardım etmiştir. Sıkça, Avrupa'nın 'uyumsuz ortağı' olarak nitelenen İngiltere gibi bu tip önkoşulların zayıf olduğu yerlerde, bütünleşme sürecine katılım ya isteksiz ya da aksak olmuştur (İngiltere AET'ye katılmaya dönük daveti 1957'de reddetmiş ve ABA'nın Sosyal Mevzuatına ve para birliğine katılmamayı 1991'de müzakere etmiştir).

Mamafih, AB, Charles de Gaulle ve Margaret Thatcher'ın bir bağımsız devletler konfederasyonu olarak Avrupa vizyonunun çok ötesine giderek, Roma Antlaşması'nın 'her zamankinden daha yakın bir birlik' amacını gerçekleştirmek doğrultusunda çok şey yapmış olmasına rağmen, [hâlen] erken federalistlerin bir

bu amaçla da "nitelikli çoğunluk" ilkesinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesi önemli bir yer tutmaktaydı. 2005 yılında AB üye ülkelerinde onaylanma süreci başlatılan AB Anayasası 9 ülkede kabul edildikten sonra önce Fransa, ardından da Hollanda'da referandumlarda reddedilince ortaya bir belirsizlik çıkmıştır. AB kurumlarının çalışma ilkeleri ve yapısı, Anayasanın kabulü ya da başka bir düzenlemeye kadar Nice Zirvesi Kararları çerçevesinde devam edecektir. (ç. n.)

Avrupa süperdevleti hayâlinin çok uzağında kalmaktadır. Bu kıs-
men ABA'da vücut bulan **yetki ikâmesi** (subsidiarity)' ilkesine
saygıdan, kısmen de Fransa ve Almanya gibi anahtar ülkeler taraf-
ından bütünleşmeye yönelik pragmatik yaklaşımdan kaynaklan-
mıştır. 'Yeni Avrupa' içinde karar-alma gittikçe çok katmanlı yön-
etim (multilevel governance) temelinde gerçekleşmektedir. Buna
göre, siyasa oluşturma süreci birbiriyle bağlantılı ulus-altı, ulus,
uluslararası ve ulus-üstü düzeylerden oluşmaktadır. Bu düzeyler
arasındaki denge farklı meseleler ve siyasa alanlarına göre değiş-
mektedir. Bu kompleks siyasa oluşturma imajı ulusal egemenlik ve
AB dominasyonu arasındaki kısır savaş fikrinden daha faydalıdır.

Gerçekleştirdiği ilerlemeye rağmen, AB birçok sınıyıcı sorunla
yüzyüzedir. Belki de bunların en eskisi AB fonlarının büyük bölü-
münü hâlen rekabetçi olmayan çiftçiliği sübvans e etmekte kullanıl-
masını sağlayan Ortak Tarım Siyaseti' dir (OTS). OTS'yi reforme
etme ihtiyacı genel olarak kabûl edilmekle birlikte bu, Fransa ve
Almanya gibi büyük devletler ile güney Avrupa'daki güçlü tarım lo-
bileriyle mücadeleyi gerektirmektedir. Bir ikinci sorun, 'demokratik
açık' olarak nitelenen şeydir. Bundan genellikle AB'nin demokra-
tik hesap verme konusundaki eksiklik anlaşılmaktadır. Bu eksiklik,
AB'nin doğrudan seçilmiş tek organı olan Avrupa Parlamentosu'nun
zayıflığında [da] görülmektedir. Üçüncü olarak, 12 yeni devletin ka-
tılımıyla gerçekleşecek olan genişlemenin yarattığı sorunlar bulun-
maktadır. Bu sürecin 2008 itibarıyla tamamlanması muhtemeldir.
Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya ve Slovenya'nın
katılım süreçlerinin hızlı bir şekilde gerçekleşeceği düşünülmekte-
dir.¹ Mamafih, genişleme daha az gelişmiş eski komünist devletleri desteklemek için
kullanılan AB bütçeleri üzerine yük olabilir ve hem siyasal birlik konularını düzenleyen
1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ve hem de genişleme hakkındaki düzenlemele-
ri içeren 2000 tarihli Nice Antlaşması'nın da yetersiz olduğunu gösterdiği karar-alma
sürecinin daha da karmaşıklaşmasına yol açabilir. Dördüncü olarak, AB'nin ekonomik
olarak güçlü kalma yeteneği artık tek para projesinin başarısına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu,
diğer şeylerin yanında, ortak faiz oranlarının farklı ekonomik şartlarla yüzleşen devlet-
lerin hepsini memnun etmesini gerektirmektedir. Nihâyet, AB'nin daha fazla bağım-

Kavramlar

Yetki İkâmesi

Yetki ikâmesi (subsidiarity), yedek kuvvetler birliği anla-
mina gelen Lâtince subsidiari
kelimesinden gelmektedir.
Genel olarak karar alma
yetkisinin merkeze daha alt
kademelere devri anlamına
gelir. Ancak, birbirinden
önemli biçimde farklılaşan iki
anlaşılışı mevcuttur. Almanya
gibi federal devletlerde,
yetki ikâmesi halk katılımı ve
adem-i merkezleşmeyi ima
eden siyasal bir ilke olarak
anlaşılmaktadır. Buna dayalı
olarak yerel ve bölgesel ku-
rumlar desteklenir. Bu, ABA'da,
kararlar mümkün olduğun-
ca vatandaşın yakın/olarak
oluşturulmalıdır biçimindeki
prensibe bağlılık şeklinde ifade
edilmektedir. Bununla birlikte,
yetki ikâmesi, genellikle anti-
federalistler tarafından, AB
kurumlarının tecavüzüne karşı
ulusal egemenliği savunan bir
anayasal ilke olarak da yorum-
lanmaktadır. Bu ABA'da Avrupa
Birliği'nin yetkisi' üye devletler
tarafından tatmin edici bir
şekilde gerçekleştirilemeyecek'
şeylerle sınırlandırılmalıdır
ilkesine bağlılık ifadesini
bulmaktadır.

* "Yetki İkâmesi"; "Yerellik"; "Yetki Devri" gibi Türkçeye çevrilen "subsidiarity" ilkesi genel olarak, kamu hizmetlerinin uygun bir şekilde yürütülebileceği en alt düzeye devredilmesi anlamına gelmekte ve Avrupa Birliği bağlamında uygun olan her durumda yetkinin AB tarafından üye devletlere ya da bölgelere aktarılması olarak anlaşılmaktadır. (ç. n.)

* 1 Mayıs 2004'te AB'ye on ülke daha katılmış, böylece üye sayısı 25'e çıkmıştır. Bu yeni üye ülkeler şunlardır: Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta ve Kıbrıs (Rum Yönetimi). AB, 2007'de üye olmaları hedefi ile hâlen Bulgaristan ve Romanya ile müzakereleri yürütmektedir. Ayrıca Hırvatistan ve Türkiye ile de 2005 yılı itibarı ile üyelik müzakerelerinin başlaması öngörülmektedir." (ç. n.)

Odaklanma

Avrupa Bütünleşmesi: Lehte ve Aleyhte Görüşler

Avrupa'nın bütünleşmesinin lehindeki görüşler şunlardır:

- Kozmopolitanizmi geliştirerek Avrupa halklarını dar ve yalıtıcı milliyetçilikten kaçınmaya teşvik eder.
- Ekonomik, parasal ve siyasal birlik Avrupa'da savaş veya büyük bir çatışmayı düşüncülemez kılacak bir devletlerarası karşılıklı bağımlılık düzeyi yaratır.
- Tüm kıtayı kapsayacak bir pazarın tesisi zenginlik ve büyümeyi destekler ve Avrupa'ya küresel ekonomi içinde güvenlik verir.
- Egemenliklerin bir havuzda toplanması Avrupa devletlerinin dünya sahnesinde büyük ve bağımsız bir etkiye bulunabilmelerinin tek yoludur.
- Tek bir pazarın ortak bir kurallar ve kararlar setiyle yönetilmesi anlamında siyasal ve ekonomik birlik elele gider.
- Avrupa vatandaşlığı bireylere daha geniş ve bazen daha güçlü bir haklar, özgürlükler ve fırsatlar dizgesi sunar.

Avrupa'nın bütünleşmesinin aleyhindeki görüşler şöyledir:

- Ulusal egemenliğin erozyonu farklı ulusal ihtiyaç ve çıkarların karar alma sürecinde dikkate alınmayacağı anlamına gelir.
- Tarihsel olarak içselleştirilmiş kimlikler zayıflatılmaktadır. Bu da bazen düşmanlık ve milliyetçi geri tepmeler yaratmaktadır.
- Ulusal, kültürel ve lisan farklılıkları AB organlarının gerçek bağlılıklar tesis etmesini imkânsız kılmaktadır.
- AB kurumlarıyla Avrupa halkları arasındaki mesafeden ötürü demokratik açık asla kapatılamaz.
- Bütünleşme büyük oranda Avrupa halklarını Yeni Avrupa'yı destekleme doğrultusunda manipüle etmeye teşebbüs eden siyasal elitler ve şirket çıkarları tarafından sürdürülmüştür.
- Bütünleşme esasen büyük ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet etmektedir ve nihâi olarak Almanya hâkimiyetindeki bir Avrupa'ya yol verecektir.

sızlığı ve dünya sahnesinde öne çıkması diğer büyük güçlerle olan ilişkilerinin yeniden ayarlanmasına yol açabilir. Örneğin Avrupa'nın [askeri açıdan] bir hızlı karşılık verme gücü yaratması ve bunun NATO'nun statüsü ve durumuna yönelik yansımalarıyla ilgili olarak Amerika'nın duyduğu rahatsızlık açık olarak görülmektedir.

Dünya Devletine Doğru mu?

Dünya devletinin arkasındaki mantık devletin klâsik liberal meşrulaştırmasıyla aynıdır: sosyal sözleşme teorisi. Tıpkı farklı çıkarlara sâhip bireyler arasında düzen ve istikrarı sağlamanın tek yolunun egemen bir devlet kurmak olması gibi her biri kendi ulusal çıkarını tâkip eden devletler arasında uluslararası çatışmayı önlemenin tek yolu üstün bir dünya gücü yaratmaktır. Bu mantık 20. Yüzyıl boyunca daha baskın bir hâle gelmiştir. İlk olarak, Birinci Dünya Savaşı askeri teknolojideki gelişmelerin savaşta daha yüksek insani ve ekonomik maliyet anlamına geldiğini göstermiştir. Bu savaş sâdece askeri profesyonelleri değil sivil nüfusları da etkilemiştir. Bunun doğrudan sonucu olarak, evrensel yetki alanı tesis etmesi amaçlanan Milletler Cemiyeti 1919 yılında dünyanın ilk uluslararası örgütü olarak kurulmuştur. Maalesef, Milletler Cemiyeti hiçbir zaman adına yaraşamamıştır. ABD Başkanı Wilson'un çabalarına rağmen, Amerikan Kongresi Amerika'nın Cemiyet'e üyeliğini engellemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş olan Almanya 1926'da kabul edilmiş ve Hitler 1933'te iktidar olur olmaz Almanya'yı Cemiyet'ten çekmiştir. Başta üyelikten uzak durmuş olan SSCB, ancak Almanya ve Japonya ayrıldıktan sonra 1934'te üye olmuştur. Uluslararası işbirliğini destekleyen ikinci faktör ekonomik istikrar

arzusuydu. 1930'ların Büyük Depresyonu ekonomik istikrarsızlığı derinleştiren, ulusal rekabet ve hoşnutsuzlukları kışkırtan bir korumacılık dalgasına neden olmuştur. Ekonomik milliyetçilik böylece siyasal milliyetçiliği beslemiştir. Böyle durumlarda **otarşi** ve imparatorluk hayalleri yayılır. Bunun tek örneği olmamakla beraber en açık örneği Hitler'in askerî yayılma programıdır. 1944'te İtilaf güçleriyle savaşı 44 ülke ABD'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods'da savaş sonrası uluslararası ticaret ve para sistemini yönetecek yeni kurallar ve kurumlar oluşturmak üzere bir araya gelmişlerdir.

'Bretton Woods Sistemi'nin amacı ulusal egemenliği sağlamlaştırtıp gelecekteki finansal krizleri engelleyecek istikrarlı ve işbirlikçi bir uluslararası para sistemi inşa etmektir. Küresel ekonomiyi düzenlemek üzere şu üç kurum tesis edilmiştir: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF), Târifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (the General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) ve Dünya Bankası. Bu yeni para sistemi açık bir uluslararası ekonomi tesis etme fikrine bağlı olmakla beraber, o aynı zamanda, İngiltere delegasyonunun lideri olan John Maynard Keynes'in teorilerinde yansıtılan devletin ekonomik işlerin yürütülmesinde oynadığı önemli rolü de kabûl etmiştir. Bu anlamda, Bretton Woods sistemi klâsik iktisat tarafından savunulan ticarî liberalizmden ziyade **merkantilizmle** uyumlu hâle gelmiştir. Bretton Woods antlaşmasının kalbinde dalgalı kurların tabiatı itibarıyla istikrarsız olduğu ve ulusal ekonomik planlamayı imkânsız kıldığı inancı temelinde sâbit bir döviz kurları sistemi kurmayı yönelik öneri yatıyordu.

Bununla birlikte, Bretton Woods sistemi 1970'lerin başlarında ABD'nin doları dalgalanmaya bırakması kararının sâbit döviz kuru rejimini yıkıp IMF'yi ana görevinden yoksun bırakmasıyla çökmüştür. Bu durum, savaş sonrası para sisteminin köşe taşı ve sâbit döviz kurunun ana garantörü ABD'nin yaşadığı gittikçe şiddetlenen ekonomik güçlüklerden kaynaklanmaktaydı. Bu ekonomik güçlükler kısmen Vietnam'a askerî müdahalenin maliyetinden kısmen de Almanya ve Japonya gibi yeni rakiplerin ortaya çıkmasından kaynaklanıyordu. Dalgalı döviz kurunun gelişimi temel bir siyaset ve ideoloji dönüşümüne önyak oldu. Siyasal anlamda, bu dönüşüm piyasa güçlerine daha fazla hâkimiyet verdi ve hükümet müdahalesinin alanını daralttı. Örneğin, ekonomik güçlükler yaşayan devletler paralarının değerinde bir kayba mâruz kalacaklar ve bu da, teoride, ihrâcâtı ucuz ithalâtı pahalı kılarak bu güçlükleri aşmayı mümkün kılacaktı. İdeolojik anlamda, IMF, GATT ve Dünya Bankası 1970'ler boyunca serbest Pazar ve serbest ticaret ilkeleri üzerinde yükselen bir uluslararası ekonomik düzen fikrine dönmüşlerdir. 1980'lerde neo-liberalizmin yükselişi,

Kavramlar

Serbest Ticaret

Serbest ticaret devletler arasında târifeler veya diğer korumacılık biçimleriyle sınırlandırılmamış bir ticaret sistemidir. Serbest ticaretin genellikle ekonomik ve siyasal avantajlara sâhip olduğu düşünülür. Ekonomik olarak, devletlerin üretiminde en başarılı oldukları mallar ve hizmetlerde uzmanlaşmasını sağlar. Bu karşılıklı yararlar ortaya çıkarır. Siyasal olarak, serbest ticaret karşılıklı bağımlılık ve kozmopolitanizmi geliştirir. Bu da savaşı daha az olası ve belki de imkânsız hâle getirir. Serbest ticaret eleştirmenleri, onun kendilerinin yabancı rekabetten korkmak için nedeni olmayan hâkim güçlere zayıf devletlerin pazarlarını açarak ekonomik eşitsizlikleri genişlettiğine işaret etmektedirler. Eleştirmenlere göre serbest ticaret, ekonomileri yerel ihtiyaçlardan ziyade küresel pazarlara göre ayarlamak ve kâr, topluluk istikrarının, işçilerin haklarının ve çevresel zararın önüne koymaktadır. Serbest ticaret meselesi küreselleşmenin arzu edilirliliği ve etkisi hakkındaki tartışmalarda merkezi önem taşır.

Otarşi: Kelime anlamı olarak öz-yönetim; genellikle kolonyal yayılma veya uluslararası ticaretten çekilerek ekonomik olarak kendi kendine yetme olarak anlaşılır.

Merkantilizm: Uluslararası ticareti yönetme ve zenginlik yaratmada devletin rolünü vurgulayan bir iktisadi düşünce okulu.

Odaklanma

Küresel Ekonomik Yönetim

Uluslararası Para Fonu (IMF): IMF genel olarak küresel para yönetimi kurallarını izlemek, özel olarak da sabit döviz kuru aracılığıyla kur istikrarını idame ettirmek amacıyla kurulmuştur. 1971'den beri IMF neo-liberal bir ekonomik model benimsemiştir ve yardım almanın koşulu olarak katı piyasa temelli reformların yapılmasını ülkelerden talep etmektedir. IMF kurucu 29 üyeden 182 üyeye genişlemiştir. Merkezi Washington'dadır.

Dünya Bankası: Önceden Uluslararası Yeniden İnşa ve Gelişme Bankası adını taşıyan Dünya Bankası dış borç vermede risk unsurlarını idare etmek ve böylece de ekonomik istikrarı desteklemek amacıyla dizayn edilmiştir. 1980'lerden beri Banka borç vermesini, ekonomilerin piyasa ilkeleri etrafında yeniden uyumlanması ve küresel ekonomiyle bütünleşmesi anlamına gelen 'yapısal adaptasyon'a (structural adjustment) bağlamıştır. Dünya Bankası'nın merkezi Washington'dadır.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO): DTÖ Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması'nın (GATT) yerini almak üzere 1995'te kurulmuştur. 1986-1994 arasındaki 'Uruguay Round'u müzakereleriyle yaratılmış olan DTÖ, GATT'tan daha güçlü ve geniş yetkilere sahiptir. DTÖ'nün misyonu dünya ticaretini 'liberalleştirmek' ve 'açık' bir küresel ticaret sistemi yaratmaktır. DTÖ 2000 yılında 140 üyeye sahipti ve 30 ülke de katılma başvurusu yapmış bulunmaktaydı. Merkezi Cenevre'dedir.

ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher'in yönetiminde hem dünya ekonomisinde bir dönüşümü yansıtmış hem de ona ideolojik hız kazandırmıştır. 1995'te GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) alması serbest ticaret ajandasını güçlendirmiş ve ekonomik küreselleşmenin hızının artmasına yardımcı olmuştur. DTÖ bazılarınca oluşum sürecindeki bir küresel yönetim [birimi] olarak görülmektedir. Taraftarlarına göre, DTÖ tarifeleri ve ticaretin önündeki diğer engelleri yıkarak dünya çapında gelişme ve zenginliğe katkıda bulunmaktadır. Mamafih, karşıtları ise şirket çıkarlarının sözcüsü ve çevresel ve sosyal meselelere duyarsız olduğu gerekçesiyle onu eleştirmektedirler.

Kavramlar

Kolektif Güvenlik

En basit şekliyle, kolektif güvenlik fikri saldırganlığın birden çok devletin birleşik eylemi ile en iyi engellenebileceğini ifade eder. Kolektif güvenlik teorisi savaş ve uluslararası çatışmanın güç siyasetinin belirsizlik ve güvensizliğinde yattığı varsayımı üzerine temellenmektedir. Buna göre, devletler birbirlerini savunma sözü verdiği sürece ya ilk etapta saldırganlığı caydırma ya da uluslararası düzen bozulursa saldırganı cezalandırma kapasitesine sahip olacaklardır. Başarılı kolektif güvenlik üç koşula dayanır. İlk olarak, devletler kabaca birbirine eşit olmalıdır veya en azından baskın bir devlet olmamalıdır. İkinci olarak, tüm devletler diğer devletleri savunmanın sorumluluklarını taşımaya ve maliyetlerine katlanmaya istekli olmalıdır. Üçüncü olarak, etkin eylemde bulunabilmek için gerekli ahlaki otorite ve askeri yeteneğe sahip bir organ bulunmalıdır.

Birleşmiş Milletler

İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerindeki San Francisco Konferansı'nda (Nisan-Haziran 1945) kurulan Birleşmiş Milletler bugüne değin varolan en ileri düzeydeki dünya hükümeti deneyidir. BM, 1930'lar boyunca Almanya, Japonya ve İtalya yayılmacı amaçlarını takip ederken seyirci kalan Milletler Cemiyeti'nin büyük başarısızlıklarından kaçınmayı amaçlamıştır. BM, realizmin ve idealizmin bir karışımından doğmuştur. Bir taraftan ABD, SSCB ve İngiltere'nin İtilaf devletleri karşıtı ittifakını savaş sonrası döneme uzatmanın açık avantajları bulunmaktaydı öte yanda en açık şekliyle Franklin D. Roosevelt tarafından ifade edilen yüksek beklentiler bulunmaktaydı. Buna göre, bu dönem geçmiş dönemin güç siyasetinin reddiyle öne çıkacak ve bu da barışa ve uluslararası işbirliğine yol verecekti.

BM şartı, örgüte katılmak isteyen ülkeler için en yüksek uluslararası eylem standartlarını getirmiştir. Bu standartlar, güç kullanımını reddetmeyi, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla aşılmasını kabul etmeyi, insan hakları ve özgürlüklerine saygıyı sağlamak

doğrultusunda işbirliği yapmayı, ulusal egemenliği ve kendi kaderini tayin hakkını (self-determination) tanımayı içeriyordu. Bu yaklaşımın temelinde kolektif güvenlik ilkesine bağlılık ve kolektif eylemin 'eski siyaset'e bir alternatif yaratabileceği inancı yatmaktadır. 'Eski siyaset' ulusal çıkarın tâkibi ve güç dengesinin devam ettirilmesi üzerine temellenmişti. Bununla beraber, Milletler Cemiyeti'nden farklı olarak, BM hiç şüphesiz kendisini gerçek bir dünya örgütü olarak tesis etmiş olmasına ve çoğunluk tarafından uluslararası siyaset sahnesinin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmesine rağmen, onun, kurucularının beklentilerine bugüne değin karşılık verebildiğini veya ilerde verebileceğini ileri sürmek oldukça güçtür.

BM'nin yapısı her biri tek oya sâhip üye devletlerin tümünü içeren Genel Kurul (General Assembly) etrafında şekillenir. Genel Kurul, şart tarafından kapsanan her meseleyi tartışıp karar verebilir. Önemli kararlar 2/3 çoğunlukla alınmalıdır. Ancak bu kararlar uygulanabilir uluslararası hukuk olmaktan ziyâde tavsiye niteliğindedir. BM etkin bir parlamento olmaktan ziyâde bir propaganda arenası olup gelişmekte olan ülkelerin büyük sayıları tarafından domine edilmektedir. En önemli BM organı, uluslararası barış ve güvenliği sağlamakla görevlendirilmiş olan Güvenlik Konseyi'dir. Böylece Güvenlik Konseyi BM'nin arabulucu, gözlemci, barış koruyucu ve nihâi olarak barış tesis edici rollerini gerçekleştirmekten sorumludur. Konsey 15 üyeden oluşur. 'Büyük Beşler' dâimî 'veto gücü'ne sâhiptir. Bu onların diğer Konsey üyelerince alınacak kararları iptal edebilecekleri anlamına gelir. Diğer 10 üye Genel Kurul tarafından iki yıllığına seçilen geçici üyelerdir. Mamafih, Güvenlik Konseyi'nin yapısı gittikçe daha fazla eleştirilmektedir. Özellikle, İngiltere ve Fransa'nın sürekli pozisyonları Japonya ve Almanya'nın büyüyen statüleri tarafından sorgulanmakta ve gelişmekte olan ülkeler genellikle Hindistan ve Brezilya'nın katılımı şeklinde dâimî temsil için bastırmaktadırlar.

Daha önce Uluslararası Adâlet Divanı olan Dünya Mahkemesi, BM'nin yargı koludur. Bu mahkeme, hem Genel Kurul'un hem de Güvenlik Konseyi'nin üyelerinin çoğunluğu tarafından dokuz yıllık süreler için seçilmiş 15 yargıçlık bir panelden oluşur. Mahkemenin zayıf noktaları, sâdece devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları mahkemeye getirmeyi tercih etmeleri hâlinde karar verebilmesi ve BM'e üye devletlerin yaklaşık olarak sâdece üçte birinin onun herhangi bir alanda yetkisini kabûl etmeye hazır olmasıdır. Sekreteryâ, BM'nin yürütme koludur ve BM Genel Sekreteri (Aralık 1996'dan beri Kofi Annan) tarafından yürütülür. Güvenlik meselelerinde, Genel Sekreter Güvenlik Konseyi'yle yakın bir şekilde çalışır. 'Dünya başkanı'na en yakın şey olarak, o, örgütün durumunu ve yönünü belirlemek hususunda çok şey yapabilir. BM, en fazla, yüksek düzeyli barış-koruma operasyonlarıyla bilinmekle beraber, onun şöhreti daha çok Genel Kurul'un Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından koordine edilen uzman örgütler tarafından belirlenir. Bu ör-

Kavramlar

Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk tüm devletler üzerinde bağlayıcı olan ve bu nedenle devletler arasında ilişkileri tanımlayan bir kurallar sistemidir. (Hukuk kamusal ve zora dayalı olarak yürütülen bir kurallar dizisidir.) Bir dünya yasama organının yokluğunda, uluslararası hukuk birkaç kaynaktan doğar: antlaşmalar, gelenek, toprak bütünlüğüne saygı gibi genel ilkeler ve uluslararası mahkemeler tarafından verilen kararların birikmesiyle oluşan yasal içtihatlar. İdealistler geleneksel olarak, onu ahlâki ilkelere saygı göstererek düzen kurmanın aracı olarak görerek, uluslararası hukuka büyük önem vermişlerdir. Böylelikle uluslararası hukuk, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl çözümünü mümkün kılmaktadır. Öte taraftan realistler, zora dayalı olarak yürütülebilir olmadığı için hukuk değil fakat sâdece bir ahlâki ilkeler seti olduğunu ileri sürerek uluslararası hukukun statüsünü sorgulamışlardır.

gütlr arasında, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) bulunmaktadır.

BM'nin bir dünya devletine dönüşme kapasitesi onun esasen üyelerinin bir yaratusı olduğu gerçeğiyle ciddi bir şekilde sınırlandırılmaktadır: O, üye devletlerin, özellikle de Güvenlik Konseyi'nin dâimi üyelerinin müsaade ettiklerinden fazlasını yapamaz. Bunun sonucunda, BM'nin rolü uluslararası çatışmaları barışçıl çözüm bulmaya yardımcı olacak mekanizmalar sağlamakla sınırlı kalmıştır. Mamafih, bu açıdan bile, BM'nin karnesi pek parlak değildir. Hiç şühesiz, BM, 1959'da Hindistan ve Pakistan arasında ateşkesi müzakere etmek, 1960'ta Katanga tarafından teşebbüs edilen ayrılmadan sonra, şimdi Zaire olan, Belçika Kongo'sunda barışı muhafaza etmek ve 1962'de Hollandalılar ve Endonezyalılar arasında Yeni Gine hakkında arabuluculuk yapmak gibi tartışılmaz başarılarla imza atmıştır. Ancak, tarihinin büyük kısmında BM süpergüçlerin rekabetiyle felce uğramıştır. Soğuk Savaş, meselelerin çoğunda, ABD ve SSCB'nin muhalif pozisyonlar almasını sağlamış ve, bu da, Güvenlik Konseyi'ni kesin eyleme geçmekten alıkoymuştur.

BM'nin 1950'de Kore'ye müdahalesi, komünist Çin'in dışlanması protesto amacıyla SSCB'nin geçici olarak Güvenlik Konseyi'nden çekilmesiyle mümkün olmuştur. Her durumda, bu gelişme BM'nin Batı tarafından domine edildiği korkularını beslemiştir. 1962'deki Küba Füze Kriz sırasında dünya nükleer savaşın eşiğine gelirken, BM güçsüz bir seyirci olarak kalmıştır. Sovyetler'in 1956 Macaristan, 1968 Çekoslovakya, ve 1979 Afganistan işğallerini engellemekte başarısız kalmış ve 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarındaki müteakip Arap-İsrail savaşlarında çok az etkiye sâhip olmuştur. Bununla birlikte, dünya meseleleri üzerindeki pratik etkisinden bağımsız olarak, BM'nin uluslararası hukukun kendisi aracılığıyla tesis edilebileceği başlıca araç olarak hatırı sayılır bir ahlâki otoriteye hükmettiği de inkâr edilemez. Bu durum, İngiltere'nin 1982 Falkland Adaları Savaşı sırasında BM kararlarına uygun şekilde hareket ettiğini gösterme endişesinde ve ABD'nin 1991'deki Körfez Savaşı'nda, BM'nin otoritesi dışında hareket etme korkusuyla, kaçmakta olan Irak kuvvetlerini Irak içlerine doğru takip etmeme kararında açık bir şekilde sergilenmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi BM için yeni bir dönemin başlangıcıydı. Bu kadar uzun zaman süper güçlerin düşmalılığıyla marjinalize olduktan sonra, BM birdenbire 'tek bir dünya'nın kendisi aracılığıyla ortaya çıkartılabileceği bir araç olarak yeni bir önem kazanmıştır. BM'nin 1990-91'de Irak'ı Kuveyt'ten atmak için yaptığı müdahale, saldırganlığı caydırma ve barışı muhafaza etme yükümlülüğünü gerçekleştirmeye doğrultusunda yenilenmiş bir kapasiteyi gösterir gibi gözükmuştür. Ancak, bu erken umutlar kısa zamanda yerlerini hayâl kırıklıklarına bırakmıştır. BM barış güçleri 1994'te Ruanda'daki soykırımı yaklaşan katliam sırasında [etkisiz bir] seyirciden çok az farklıydılar. Somali'deki BM destekli Amerikan müdahalesi 1995'te aşışılama ve geri çekilme ile sonuçlanmış ve yerel diktatörlerin savaşı da yavaşlamaksızın devam etmiştir. Eski Yugoslavya'da tekrar tekrar başlayan çatışmalar

BM'nin gözetiminde müzakere edilen ateşkeslerin ve Sırbistan'a yönelik kısıtlamaların etkinsizliğini göstermiştir. Peki neden böyle olmuştur?

Çok basitçe, BM, 'eski' dünya düzeninin yıkılmasının sebep olduğu değişen dengelerin ve güvensizliğin kayıplarından birisi olmuştur. Proto-dünya-devleti olarak sahnenin merkezine adım atmak yerine, BM bir sıra yeni problemler ve çatışmalarla yüzleşmek zorunda bırakılmıştır. Bunlar arasında, artık Doğu-Batı rekabetiyle güvenliği tehdit altında olmayan devletlerin kolektif güvenlik davasına veya yerkürenin öbür ucundaki devletlerin savunmasına kaynaklarını bağlamadaki çekimserlikleri bulunmaktadır. Bu '**yeni tecritçilik**' AB üyesi devletlerin Bosna'da uyumlu bir şekilde eylemde bulunmalarını engellemeye katkıda bulunmuş ve aynı zamanda ABD'yi daha erken bir aşamada harekete geçmekten caydırmıştır. Dahası, yeni uluslararası sistemde sorumlulukların ve külfetlerin dağıtılmasıyla ilgili ciddi problemler bulunmaktadır. Örneğin, bir taraftan görece ekonomik gerileme ABD'nin dünyanın polis gücü rolünü gerçekleştirmesi yeteneğine zarar verirken, öbür taraftan cârî ekonomik süpergüçler olan Japonya ve Almanya, zenginliklerine zarar verir ve büyüme oranlarını düşürür korkusuyla bu rolü üstlenmekte isteksizdirler. Nihâyet, uluslararası siyasal odağın kendisi değişmiştir. BM'nin rolü komünizm ve kapitalizm arasındaki çatışma tarafından domine edilmiş bir dünyada barışı muhafaza etmektir. Şimdi BM küresel kapitalizmin dinamikleri tarafından yapılandırılan bir dünyada kendine yeni bir yol bulmaya zorlanmaktadır. Bu yeni dünyada çatışma gittikçe zenginlik ve kaynak dağılımındaki dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle DTÖ, IMF ve dünyanın baskın ekonomik güçlerinin örgütü olan G7'nin artmakta olan gücü ışığında, BM'nin ekonomik güç eksikliği önemli bir zayıflıktır. Bununla birlikte, bu tip durumlar belki de sâdece, örgüt ve onun Genel Sekreteri Kofi Annan 2001'de Nobel Barış Ödülü'nü aldığı anda kabul edildiği üzere, BM'nin benzersiz rolüne ve ahlâkî otoritesine dikkat çekmektedir.

* 'New isolationism' terimi, 'yeni yalnızcılık' olarak da çevirilebilir. (ç. n.)

Özet

- Uluslararası siyaset çeşitli şekillerde analiz edilmiştir. İdealizm, ahlâkî değerler ve yasal normlar üzerinde temellenen bir perspektif kabûl eder. Realizm, güç siyasetinin önemini vurgular. Neorealizm, uluslararası sistemin yapısal sınırlılıklarını öne çıkarır. Çoğulculuk (Pluralism) karma-aktör modelini öne sürer ve gücün gittikçe artan yayılımına vurgu yapar. Marksizm küresel kapitalist sistem içindeki ekonomik eşitsizliklere dikkat çeker.
- 21. Yüzyıl'da dünya düzeni çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bazı gözlemciler iki-kutuplu dünyanın sona ermesinin Soğuk Savaş'ın yerleşik düşmanlığından karşılıklı bağımlılık temelinde daha geniş işbirliğine geçişi mümkün kıldığını ileri sürmektedir. Diğerleri iki-kutupluluğun en azından istikrarlı olduğunu, buna karşın çok kutupluluğun yeni ve tahmin edilemez uluslararası çatışma biçimleri doğurabileceğini düşünmektedir..
- Küreselleşme, hayatlarımızın gittikçe [artan oranda] bizden uzakta alınan kararlar ve eylemlerle şekillendiği anlamına gelen kompleks bir karşılıklı bağılıklar ağıdır. Ekonomik küreselleşme, ekonomik egemenlik fikrini yıkan, ulusaşırı sermaye ve mal akışındaki artışı gösterir. Kültürel küreselleşme homojenize edici bir güçtür. Bununla beraber küreselleşme 'yukarıdan aşağıya' [empose edilen] bir süreç değildir.
- Küreselleşme oldukça tartışmalı bir süreçler setidir. Hem onun ne olup ne olmadığı hakkında hem de onu besleyen güçler hakkında tartışma vardır. Küreselleşme taraftarları onun demokratikleşmeyi desteklediği, zenginliği ve gelişmeyi arttırdığı, seçenek ve fırsatları genişlettiğini ileri sürmektedir. Karşıtları artan eşitsizlikten, şirketlerin demokratik kontrolden kaçabilme yeteneklerinden ve çevresel felâketten onu sorumlu tutmaktadırlar.
- Bölgesel bütünleşme trendleri küreselleşmeyi dengeleyebilir. Bazıları bölgeselcililiğin milliyetçiliğin yerini alacağını ileri sürmektedir. Avrupa Birliği, siyasal birliğin yanısıra ekonomik birliğin de bir örneği olarak bölgesel bütünleşmede en ileri deneydir. Mamafih, egemenliği sınırlamakta büyük mesafe katetmekle birlikte, henüz bir Avrupa süper devleti olmaktan oldukça uzaktır.
- Esas olarak dünya devleti lehindeki argüman eğer küresel devlet yoksa uluslararası sistemin bir 'doğa durumu' olarak işleyeceği şeklindedir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletlerin bu rolü oynama kapasitesi devletlerin kolektif güvenlik davasına kaynakları ayırmadaki isteksizleri, yeni uluslararası sistemde sorumlulukların eşitsiz dağılımı ve artık Doğu-Batı rekabeti tarafından yapılandırılmayan bir dünyada BM'ye yeni bir rol bulmaktaki güçlük tarafından kısıtlanmaktadır.

Tartışma Soruları

- Hangi uluslararası siyaset perspektifi çağdaş gelişmelere en fazla açıklamayı getirmektedir?
- Çok-kutuplu bir dünya düzeni zorunlu olarak istikrarsız mıdır?
- Küreselleşme bir efsane mi yoksa bir gerçeklik midir?
- Küreselleşmiş bir ekonomi herkes için fırsat mı yoksa daha fazla güvensizlik ve daha büyük eşitsizlik mi anlamına gelmektedir?
- Avrupa Birliği bir istisna mıdır yoksa bölgesel bütünleşme için bir model olacak mıdır?
- Yeni uluslararası sistemde BM ne rol alabilir veya almalıdır?
- Dünya devleti çekici bir beklenti midir?

İleri Okumalar

Burchill, S. ve diğerleri. *Theories of International Relations* (Basingstoke: Palgrave, 2001). Uluslararası ilişkiler alanındaki teorik geleneklere özlü ve bilgilendirici bir giriş.

Chomsky, N. *World Order, Old and New* (London: Pluto Press, 1994). Yeni dünya düzeninin keskin bir incelemesi. ABD'nin hegemonik arzularını vurgulamaktadır.

Hettne, B., A. Inotai and O. Sunkel (Der.) *Globalism and the New Regionalism* (London: Palgrave, 1999). Bölgeselleşme ve Küreselleşme arasındaki ilişkiyi inceleyen 5 ciltlik bir eserin ilk cilti.

Held, D. Ve A. McGrew (Der.) *The Global Transformation: An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge and Malden MA: Polity Press, 2000). Küreselleşme tartışmasında temel meseleleri inceleyen tam ve kapsamlı bir çalışma.

Kegley, C. W. And E.R. Wittkopf *World Politics: Trend and Transformation* (Boston and New York: Bedford/ St Martin's and Basingstoke: Palgrave, 2001). Teorik meseleleri güncellenmiş ampirik analizle başarılı bir şekilde bütünleştiren dünya siyasetindeki yönelimlerin oldukça kapsayıcı bir araştırması.

McCormick, J. *Understanding the European Union: A Concise Introduction* (2nd Ed.) (London: Palgrave, 2002). AB'nin işleyişine, gelişimine ve Avrupa'nın bütünleşmesinin yansımalarına özlü, canlı ve okunabilir bir giriş.

Scholte, J. A. *Globalization: A Critical Introduction* (London: Palgrave, 2001). Küreselleşme hakkındaki birçok girişin en kapsayıcısı ve ulaşılabilir.

Ulus-Altı Politika

“Tüm siyaset yereldir”

Amerikan Temsilciler Meclisi Eski Başkanı Thomas (Tip) O’Neill Jr.’ın en sevdiği sözü.

Her ne kadar ulus devletler uluslararası siyaset açısından birbirlerinden ayrı ve kendi içinde bütünlüğü olan varlıklar muamelesi görse de her ulus-devlet bir dâhili bölümlenmeyi ve değişik iktidar düzeylerini içinde barındırır. Bunlardan en önemlisi, merkezi veya ulusal yönetim ile bölge, eyalet veya yerel ölçekte coğrafi bölgeler temeline yapılan ayrımdır. Bu tip ayrımlar her devletin kendi anayasal düzeni, yani o devletin federatif ya da üniter bir yönetim sistemini tercih etmesiyle şekillendirilir. Her bir sistem iktidarı coğrafi olarak kendine özgü bir biçimde dağıtır ve böylece içinde merkez-çevre ilişkilerinin yürütülebileceği bir yapı meydana getirir. Tüm modern devletler aynı zamanda değişik oranlarda da olsa birbirleriyle çelişen baskılara da mâruz kalırlar. Bir yandan, ekonomi, uluslararası ilişkiler ve diğer bazı alanlardaki etmenler amansız gibi görünen bir merkezileşme eğilimini yönlendirmektedir. Diğer yandan, özellikle 20. Yüzyıl’ın sonlarında, etnik, bölgesel ve topluluk merkezli siyasaların yükselişle çözölme (centrifugal) eğilimler artmaktadır.

Bu bölümde incelenen bellibaşlı konular şunlardır:

İçindekiler

Merkezden Yönetim mi,	
Yerinden Yönetim mi?	214
Merkez-Çevre İlişkisi	215
Federalist Sistemler	216
Neden Federalizm	217
Federalizmin Özellikleri	219
Federalizmin	
Değerlendirilmesi	220
Üniter Sistemler	222
Yerel Yönetim	223
Yerli Devri (Devolution)	225
Etnik ve Topluluk	
Siyaseti	227
Etnik Siyasetin Yükselişi	227
Bir Topluluk Siyaseti mi?	230
Özet	232
Tartışma Soruları	232
İlave Okuma	233

Anahtar Konular

1. Merkezî ve adem-i merkezî sistemlerin kendilerine özgü yararları nelerdir?
2. Federal ve üniter sistemler arasındaki farklar nelerdir ve bu sistemler bölgesel ve diğer farklılıkları nasıl uzlaştırmaktadırlar?
3. Neden daha çok merkezileşme eğilimi vardır?
4. Etnik siyasetin yükselişi hangi etmenlerle açıklanabilir? Bu gelişme ulus-devlet için ne ölçüde bir tehdit oluşturmaktadır?
5. Modern toplumlarda siyasetin ilgi odağı olarak topluluk kavramı ne ölçüde ulus kavramının yerini alabilir?

Merkezden Yönetim mi, Yerinden Yönetim mi?

Tüm modern devletler merkez (ulusal) ve çevresel (peripheral) (bölgesel, il temeline (provincial) veya yerel) olarak coğrafi temelde bölümlere ayrılmışlardır. Ne var ki bu bölümlerin doğası muazzam bir çeşitlilik gösterir. Bu değişiklikler merkez-çevre ilişkisinin yürütüldüğü anayasal çerçeveyi, [yönetisel] işlev ve sorumlulukların yönetim birimleri arasında paylaşılmasını, personellerin atama ve işe alınma yöntemlerini, merkezin çevreyi siyasi, ekonomik, yönetsel ve diğer güçleri yolu ile denetlemesini ve çevre kurumlarının bağımsızlığını içermektedir. Ne var ki, açık olan şudur ki, ne merkezdeki, ne de çevredeki kurumlardan tamamen vazgeçilebilir.

Merkezî yönetimin yokluğunda, bir devlet uluslararası alanda bir aktör olarak işlev göremez. [Merkezî yönetimin yokluğunda devlet] stratejik ittifaklara girmek, ticarî antlaşmalar müzakere etmek, uluslararası zirve toplantılarında temsil edilmek, veya uluslarüstü kuruluşlara üye olmak için bir araca sâhip olamaz. Bu nedendir ki merkezî yönetim, dışişleri, diplomasi ve savunma siyasalarını kontrol etmesiyle de görüldüğü gibi, her zaman bir devletin dış ilişkilerinden sorumludur. Buna ek olarak, çevre kurumları arasında mevcut olan ortak çıkar alanlarındaki işbirliğinin sağlanması için de merkezî yönetim gereklidir.

Çoğu zaman bu, merkezî yönetimin devletin ekonomik yaşamının genel kontrolünü elinde tutması ve iç ticaret, ulaşım ve iletişim gibi konuları denetlemesi anlamına gelir. Bununla birlikte, merkezî yönetimi çevre kurumları karşısında daha çok güçlendirmenin önemli nedenleri vardır:

Merkezden yönetim [fikrinin] dayanakları şunlardır:

Ulusal Bütünlük: Sadece merkezî yönetim, [ülkenin] çeşitli parçalarından çok bütününe, yani parçasal, etnik veya bölgesel çıkarları değil ulusal çıkarları dile getirebilir. Güçlü bir merkez, yönetimin tüm toplumun çıkarlarını göz önüne almasını sağlar; zayıf bir merkez ise [bölgeler arasında] rekabete ve uyumsuzluğa neden olur.

Tektiplik: Sadece merkezî yönetim, insanların ülkenin bir yanından diğerine daha kolay hareket etmesine olanak veren tektip yasaları ve kamu hizmetlerini sağlayabilir. Bir ülkede değişik vergi, hukuk, eğitim ve sosyal güvenlik sistemleri olduğunda coğrafi hareketlilik de sınırlandırılmış olur.

Eşitlik: Yerinden yönetim [ilkesinin] çevre kurumlarını kendi yöre veya bölgelerindeki kaynaklara dayanmaya zorlaması gibi bir mahzuru vardır. Sadece merkezî yönetim, en çok toplumsal ihtiyacı olan bölgelerin gelir sağlama konusunda en az potansiyeli olduğu gerçeğinden kaynaklanan eşitsizlikleri düzeltebilir.

Refah: Ekonomik gelişme ve merkezden yönetim hep elele giderler. Örneğin sadece merkezî yönetim, [ülke çapında] tek bir para birimini yönetebilir; sürdürülebilir kalkınmayı göz önünde tutarak vergi ve harcama politikalarını kontrol edebilir; ve gerekirse kara ve demiryolları, havaalanları ve benzeri altyapıyı sağlayabilir.

timin de sınırları vardır. Gerçekten de, onlarca ve hatta yüzlerce milyon vatandaşın yaşadığı modern devletlerin sadece merkezden yönetilebileceği fikri komiktir. Örneğin, eğer modern bir devletin tüm hizmetleri ve işlevleri merkezden yönetilse idi, bunun sonucu ekonomi uzmanlarının ‘ölçek ekonomisinin olmaması’ (diseconomies of scale) olarak adlandırdığı durumu yansıtan umutsuz bir [yönetim] etkisizlik ve bürokratik kaos olurdu. Genelde çevre kurumlarına verilen sorumluluklar, içsel (domestic) olanlardır. Yani temel olarak ülkede yaşayanların eğitim, sağlık, toplumsal refah ve planlama gibi ihtiyaçlarına yanıt verirler. Yine de merkezden çevre kurumlarına diğer bazı sorumlulukların ve karar verme yetkisinin aktarılması için kayda değer baskılar vardır.

Yerinden yönetim [fikrinin] dayanakları şunlardır:

Katılım: Vatandaşlar için mensup oldukları topluluğun siyasi yaşamına katılım olanakları sağlamak bakımından yerel veya bölgesel yönetim kesinlikle merkezi yönetimden daha etkilidir. Siyasi katılımın boyutlarını artırmanın yararları, daha iyi eğitilmiş ve bilgilendirilmiş bir vatandaş kitlesi yaratmayı da içerir.

Yanıt Verirlik (Responsiveness): Çevre kuruluşları genel olarak insanlara daha ‘yakındır’ ve onların ihtiyaçlarına karşı daha duyarlıdır. Bu durum hem demokratik sorumluluğu güçlendirir, hem de yönetimin sadece toplumun genel sorunlarına değil, daha küçük toplulukların özel sorunlarına da eğilmesini sağlar.

Meşruiyet: Hükümetten fiziksel olarak uzak olma durumu yönetimin kararlarının kabul edilebilirliğini ve haklılığını (rightness) etkiler. Yerel düzeyde verilen kararlar daha anlaşılabilir, dolayısıyla meşru sayılabilir. Bu durumun tersine, merkezi yönetim, hem coğrafi, hem de siyasi olarak ‘uzak’ görünebilir.

Özgürlük: İktidar yozlaşmaya yatkın olduğu için merkezden yönetim devleti bireye karşı bir zorba yönetim hâline getirme tehdidini içinde barındırır. Yerinden yönetim, özgürlüğü, hükümetin gücünü yayarak (disperse) korur ve böylece bir frenleme ve dengeleme (checks and balances) ağı oluşturur. Çevre kurumları, hem merkezi devleti, hem de birbirlerini denetlerler.

Merkez-Çevre İlişkileri

Bir devletteki merkezden yönetim ve yerinden yönetim arasındaki denge, birçok tarihi, kültürel, coğrafi, ekonomik ve siyasi etmen tarafından şekillendirilir. Bu etmenlerin en önemlileri devletin anayasal yapısı ve siyasi sistemdeki egemenliğin nerede olduğudur. Her ne kadar diğer etmenlerce etkilenirse de anayasal yapı en azından merkez-çevre ilişkilerinin yürütüldüğü bir çerçeve (framework) sağlar. Modern dünyada en çok rastlanan iki tür bölgesel örgütlenme biçimi federal ve üniter sistemlerdir. Bir üçüncü tür olan **konfederasyonun** genelde sürdürülemez olduğu tecrübe edilmiştir. Konfederasyonlar, egemenlik gücünü çevre kurumlarına vererek sadece en gevşek ve en yerinden yönetimi bir siyasi birlik kurdukları için, en başta

Yerinden yönetim: Yerel özerkliğin güçlerin ve sorumlulukların merkezi kurumlardan aktarılması yoluyla artırılmasıdır.

Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)

Fransız anarşist. Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirmiş bir matbaacı olan Proudhon, radikal siyasete 1847'de Paris'e yerleşmeden önce Lyon'da atıldı. 1848 Kurucu Meclisi'nin bir üyesi olarak Proudhon'un anayasa hakkında 'bir anayasa olması nedeniyle olumsuz oy kullanması ünlüdür. Daha sonra üç yıl boyunca hapse atılmış, sonrasında da aktif siyasetden hayâl kırıklığına uğrayarak yazmaya ve kuramcılığa odaklanmıştır. En bilinen eseri olan ve ünlü 'mülkiyet hırsızlıktır' sözünü de içeren *Mülkiyet Nedir?* (*Qu'est-ce que la propriété?*, [1840] 1970)'de anarşizm konusunu 'müştereklik' ilkesi temelinde ilk kez sistematik bir biçimde tartışmıştır. *Federal İlke* (*Du Principe fédératif*, 1863)'de Proudhon, anarşizmini asgari bir düzeyde devletin 'bir şeyleri harekete geçirmek' için gerekli olduğunu kabul ederek değiştirmiştir. (Yine de 'federal' ile kastettiği, kendi kendini yöneten topluluklar arasındaki siyasî sözleşme, yani konfederalizmdir).

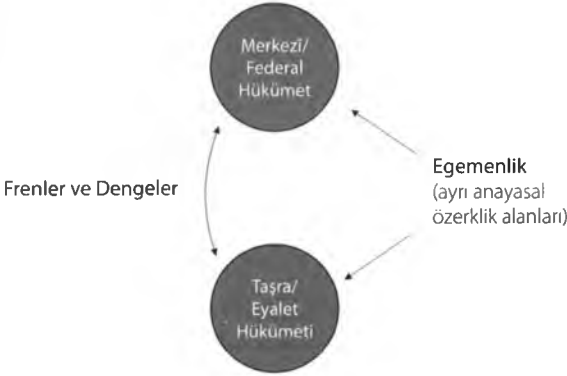
gelen destekleyicilerinin Pierre-Joseph Proudhon gibi anarşistler olması şaşırtıcı değildir. Aslında konfederal ilke, NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği Örgütü (OAU) ve İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) gibi uluslararası örgütlerde de görüldüğü gibi, çoğunlukla devletlerarası ilişkiler şeklinde uygulanır. Konfederasyonun ulus-devlet ölçeğindeki örnekleri daha nadir bulunur. Amerika Birleşik Devletleri ilk başta Kıta Kongresi (1774-1781) şeklinde ve sonra Konfederasyon Maddeleri (1781-1789) altında bir konfederasyondur. Konfedere devletin en önemli modern örneği, 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin resmen yerini alan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'dur. BDT, 15 eski Sovyet Cumhuriyeti'nin 11'i tarafından kurulmuştur (Gürcistan ve üç Baltık Cumhuriyeti katılmayı reddetmişlerdir). Buna rağmen, icra yetkisini haiz değildir ve bu nedenle ara sıra toplanan bir tartışma ve uzlaşma alanı olmaktan öteye pek gidememiştir. Gerçekten de, elimizdeki kanıtlar göstermektedir ki, etkin bir merkezi kurumun yokluğunda konfederasyonlar ya ABD gibi kendilerini federal devletlere dönüştürmekte ya da az çok BDT örneğinde olduğu gibi çözülmeci baskılara dayanamayarak tamamen dağılmaktadırlar.

Federal Sistemler

Federal yönetim sistemleri konfederal sistemlere göre daha yaygındır. Dünya nüfusunun üçte birinden fazlası bir çeşit federal sistemi olan devletler tarafından yönetilmektedir. Bu devletler arasında ABD, Brezilya, Pakistan, Avusturalya, Meksika, İsviçre, Nijerya, Malezya ve Kanada gibi ülkeler vardır. Her ne kadar herhangi iki federal sistem birbirinin aynısı değilse de, hepsinin temel özelliği egemenliğin merkez ve çevre kurumları tarafından paylaşılmasıdır. Bu, en azından kuramsal olarak, heriki düzeydeki yönetimin de birbirlerinin hâkimiyetine tecavüz etmemelerini temin eder (Bakınız Şekil 8.1). Bu anlamda federasyon, egemenliği çevre kurum-

larına veren bir konfederasyon ile gücün merkezi kurumlarda bulunduğu üniter devlet arasında kalan ara bir siyasal örgütlenme türüdür. Federal sistemler, birlik ve bölgesel çeşitlilik, etkin bir merkezi güç ihtiyacı ile bu gücün sınırlandırılması ve kontrol edilmesi ihtiyacı arasındaki uzlaşma üzerinde temellendirilmişlerdir.

Konfederasyon: Her devletin bağımsızlığının genelde oybirliği ile karar alma kurallarıyla garantilendiği devletler birliği.

Şekil 8.1.
Federal Devletler

Neden Federalizm?

Federal devletlerin (veya federal özellikler gösteren devletlerin) bir listesi incelendiğinde, belli başlı bazı ortak özellikler görülebilir. Bu gösterir ki, federalizm ilkesi, bazı devletlere diğerlerine oranla daha kolaylıkla uygulanabilir. İlk olarak, tarihsel benzerlikler tespit edilebilir. Örneğin, federasyonlar genelde yerleşik siyasal toplulukların kendi ayrı kimliklerini ve bir yere kadar da özerliklerini muhafaza etme kaydı ile biraraya gelmesiyle oluşturulmuşlardır. Bu [tespit] kesinlikle dünyanın ilk federal devleti olan ABD için geçerlidir. Her ne kadar 13 eski İngiliz kolonisi konfederasyon tipi örgütlenmenin yetersizliğini çabucak farketmişse de, her biri yeni ve daha merkezi bir anayasal yapıda korunması kararlaştırılan ayrı siyasal kimlik ve bir gelenekler grubuna sâhipti. Gerçekten de Rhode Island ve Connecticut gibi imtiyazlı koloniler (charter colonies) İngiliz tacından o derece bağımsız olmaya alışmışlardı ki koloni imtiyazları, en azından ilk yıllarda, eyalet anayasası olarak da kullanıldı.

Eski kolonilerin güçlü bir merkezi yönetim kurma konusundaki isteksizlikleri Birleşik Devletler Anayasası'nın taslağının hazırlandığı 1787 tarihli Philadelphia Anayasa Kongresi'nde ve ertesindeki onaylama tartışmaları ile de görüldü. Anayasanın onaylanması taraftarı olan 'Ulusçu' duruş 1787-1789 arası yayımlanan Federalist Yazılar yardımıyla geliştirildi. Bu yazılar, Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay (1745-1829) tarafından yazıldı ve toplu hâlde Publius imzası ile yayımlandı. [Bu yazılar] hem güçlü bir merkezi yönetim kurmanın, hem de aynı zamanda eyaletlerin ve bireylerin özgürlüklerini korumanın önemini vurguluyordu. Anayasanın onaylanması ancak, Haklar Beyannamesi'nin kabûlü ve özellikle federal yönetime verilmeyen hakların eyaletler ve bireyler için saklanacağını belirten anayasanın 10. maddesinin değişikliğinin sonucu olarak 1789'da gerçek-

Kavramlar

Federalizm

Lâtince'de sözleşme veya anlaşma anlamına gelen feodus sözcüğünden gelen federalizm genellikle iktidarı bir devlet içinde bölgesel olarak bölüştüren yasal ve siyasal yapıları anlatır. Bununla birlikte, asıl anlamına uygun olarak, 'karşılıklık' veya 'ortaklık' (Proudhon), veya Alexander Hamilton ve James Madison'un yazılarındaki gibi, daha geniş bir çoğulculuk ideolojisinin bir parçası olarak da ifade edilmiştir. Ama siyasî bir biçim olarak federalizm birbirlerine hukuksal ve siyasî olarak tâbi olmayan iki ayrı yönetim seviyesinin varlığını gerektirir. Bu nedenle temel özelliği egemenliğin paylaşılması fikridir. Bu tanımdan yola çıkarsak, klasik federasyonlar sınırlı sayıdadır: Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Belçika, Kanada ve Avustralya. Bununla beraber, birçok başka devlet federal özelliklere sâhiptir.

Alexander Hamilton (1755-1805)

ABD'li devlet adamı ve James Madison ve John Jay ile birlikte Federalist Yazarlar'ın (Hamilton, Jay ve Madison, [1787-89] 1961) yazarlarından biri, Hamilton Batı Hint Adaları'nda doğdu. Amerikan Devrimi'nde savaştı ve George Washington'un emir subayı oldu (1777-1781). Hukuk öğrenimi gördükten sonra 1782'de Kongre'deki görevine geri döndü ve ABD'nin ilk hazine bakanı olarak görev yaptı (1789-1895). Kurduğu Federalist Parti'yi rakibi Aaron Burr ile yaptığı düelloda ölene kadar yönetti. Hamilton'un federalizminin temel özellikleri demokrasiye derin bir güvensizlik, etkin bir merkezî yönetimle destek verme ve imalat sanayisini ulusal mâlî ve ekonomik politikalar yardımıyla teşvik etmektir. Bu nedenle 'Hamiltonculuk', güçlü bir yürütme yetkisi yolu ile yeni oluşan ulusal bir ekonomiyi destekleyen kudretli bir merkezî yönetim fikrini temsil eder duruma gelmiştir.

leşt. Bu, Birleşik Devletler federalizminin anayasal temelini sağladı. Benzer bir süreç Almanya'da meydana gelmiştir. Her ne kadar 1871'deki birleşme Prusya'nın artan kudretini yansıtsa da federal bir yapı uzun süredir siyasal bağımsızlığın keyfini süren 38 Alman devlet[ciği]nin merkezî denetim korkularını gidermekte yardımcı olmuştur. Nazi dönemi sırasında kısa bir süreliğine kesilen bu bölgesel özerklik geleneği, 11 Lander (il veya eyalet)'in her birine kendi anayasasını hazırlama hakkı veren 1949 tarihli Federal Almanya Anayasası'nda da resmiyet kazanmıştır. Almanya'nın 1990'da yeniden birleşmesi ile bu sayı 16'ya yükselmiştir.

Federasyonların oluşmasını etkileyen ikinci bir etmen de bir dış tehdidin olması veya uluslararası olaylarda daha etkin bir rol oynama arzusudur. Örneğin, küçük ve stratejik olarak savunmasız devletlerin daha geniş siyasal birliklere katılmak için daha güçlü nedenleri vardır. Nitekim, Birleşik Devletler Konfederasyon Maddeleri'nin zayıf bir yönü, yeni özgürlüklerini kazanmış eyaletlere diplomatik alanda açık bir söz hakkı vermemek, antlaşmalar müzakere etmelerini ve ittifaklara girmelerini zorlaştırmak gibi şeylerdir. Alman devletlerinin 19. Yüzyıl'da federal bir birliğe katılma yönündeki istekliliği ve etkili bir Prusyalılaştırılmayı kabulü büyük güçler arasında artan rekabete ve özellikle Avusturya ve Fransa'nın yarattığı tehdide çok şey borçludur. Benzer bir şekilde, 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla başlayan federal bir Avrupa'nın inşası yönündeki eğilim kısmen Sovyet saldırganlığından duyulan korkudan ve ortaya çıkan iki-kutuplu dünyada Avrupa etkisinin kaybı algılamasından doğmuştur.

Üçüncü bir etmen ise coğrafi büyüklüktür. Dünyanın alan olarak en büyük ülkelerinden çoğunun federal sistemleri seçmesi tesadüf değildir. Bu [açıklama] ABD için doğru idi ve federalizm Kanada (1867'de federe hâle geldi), Brezilya (1891), Avustralya (1901), Meksika (1917) ve Hindistan(1947)'da da uygulamaya konulmuştur. Coğrafi olarak büyük devletler, kültürel olarak da çeşitli olma eğilimindedirler ve genelde güçlü bölgesel gelenekleri vardır. Bu [durum] genellikle üniter bir sistem içinde karşılanamayacak ölçüde yerinden yönetim ve [siyasal] gücün dağıtılması yönünde baskı yaratır.

Federalizmin benimsenmesini teşvik eden son etmen de kültürel ve etnik farklılıklardır. Kısacası federalizm, çoğu zaman toplumsal bölünmeler ve farklılıklara

karşı verilen kurumsal bir karşılık olmuştur. Örneğin Kanada'nın 10 bölgeye ayrılması sâdece yerleşik bölge geleneklerini değil, aynı zamanda ülkenin İngilizce ve Fransızca konuşulan bölgeleri arasındaki dilsel ve kültürel farklılıkları da yansıtır. Hindistan'ın 25 müstakil eyaleti temelinde [bölgede] konuşulan dillere göre belirlenmiştir ama Pencap ve Keşmir gibi eyaletlerde dinsel farklılıklar da gözönüne alınmıştır. Nijerya'nın 19 eyaletli federal anayasası da benzer bir şekilde, özellikle ülkenin kuzeyi ve güneydoğusu arasındaki kabile ve din farklılıklarını tanıır.

Federalizmin Özellikleri

Federal (ulusal) ve eyalet (bölgesel) yönetim birimleri arasındaki ilişkiler sâdece anayasal kurallarla değil, aynı zamanda siyasal, tarihsel, coğrafi, kültürel ve toplumsal şartların karmaşık bir toplamı tarafından belirlendiği için her bir federal sistem eşsizdir (unique). Örneğin bazı açılardan parti sistemi, her yönetim düzeyine anayasayla paylaştırılmış güçler kadar, federal ve eyalet yönetimlerinin ilişkilerinde önemli bir belirleyicidir. Bu nedenle, ABD'nin aksine 15 cumhuriyetinin her birine birlikten ayrılma hakkı veren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) federal yapısı, katı hiyerarşik merkezi planlama sistemi göz ardı edilse bile, iktidardaki Komünist Parti'nin aşırı merkeziyetçi doğasından ötürü tamamen bir aldatmaca idi. Benzer bir durumun olduğu Meksika'da da hâkim Kurumsal Devrim Partisi (PRI) bilinçli olarak ABD sistemi örnek alınarak oluşturulmuş federal sistemi etkin bir şekilde tesirsiz hâle getirmiştir. Diğer yandan, ABD, Kanada, Avusturalya ve Hindistan'da yerleşmiş parti sistemleri eyalet ve bölge yönetimlerinin iktidarlarını korumuşlardır.

Tipik örneği ABD'deki başkanlık sistemi olan, **yasama** ve **yürütme** erkleri arasında 'güçler ayrılığı' [ilkesini] işleten federal rejimlerle yasama ve yürütme güçlerinin kaynaştığı parlamenter rejimler arasında ek bir karşıtlık vardır. İlki iktidarın bölgesel ve işlevsel olarak dağıtılmasını yani iki yönetim seviyesi arasında birçok bağlantı noktası olmasını emniyete almaya yönelir. Bu da ABD ve İsviçre sistemlerinde de görüldüğü gibi federal ve eyalet yönetimleri arasında karmaşık bir karşılıklı nüfuz etme modeline neden olur. Halbuki parlamenter sistemler çoğu zaman [örnekleri] özellikle Kanada ve Avustralya'da görülen 'idari federalizm' (executive federalism) olarak adlandırılan duruma neden olurlar. Böyle durumlarda federal denge büyük ölçüde her bir yönetim düzeyindeki yöneticiler arasındaki ilişkiler tarafından belirlenir. Yine de belli birtakım özellikler federal sistemlerin tümü için olmasa da çoğu için ortaktır:

- **İki görece özerk yönetim düzeyi:** Hem merkezi (federal) hem de bölgesel yönetim (eyalet seviyesi) diğerinin el uzatamayacağı bir dizi güce sâhiptir. Bu güçler en azından yasama ve yürütme yetkisini ve gelir elde etme gücünü ve dolayısıyla bir dereceye kadar mâli bağımsızlığı içerir. Ne var ki her yönetim düzeyinin özel yetki alanları ve her birinin diğer yönetim düzeyinin yetki alanını etkileme gücü çok fazla farklılık gösterir. Örneğin Almanya ve Avustralya'da merkezi hükümetin politikaların ana belirleyicisi olduğu ve bölgesel hükümetin

de politikaların uygulanmasının ayrıntılarından sorumlu bulunduğu bir çeşit 'yönetmel' (administrative) federalizm uygulanmaktadır.

► **Yazılı anayasa:** Her bir yönetim düzeyinin sorumluluk ve yetkileri bir anayasa sistemli bir şekilde kaleme alınmıştır. Böylece merkez ve çevre arasındaki ilişkiler resmî ve yasal bir çerçevede görülür. Her bir düzeyin özerkliği genellikle hiçbirinin anayasayı tek taraflı olarak değiştirememesi olgusu ile garanti altına alınır. Örneğin ABD Anayasası'nda yapılacak değişiklikler için Kongre'nin her iki meclisinin üçte ikisinin ve 50 eyalet meclisinin de dörtte üçünün desteği gereklidir. Örneğin Avusturalya ve İsviçre'de de anayasa değişiklikleri halkoyuna sunulurak kabul edilmek zorundadır.

► **Anayasal Hakem:** Anayasanın resmî hükümleri, federal ve eyalet yönetimleri arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda hakem görevi görecektir olan bir yüksek mahkeme tarafından yorumlanır. Her bir yönetim düzeyinin yetki alanını belirlerken federal bir sistemdeki yargı organı federalizmin uygulanmada nasıl çalıştığını belirler ve bu, yargıyı kaçınılmaz olarak politik sürecin içine çeker. 20. Yüzyıl boyunca federal sistemlerin hepsinde meydana gelen merkezileşme, yargı tarafından onaylanmıştır.

► **Birleştirici/Bağlayıcı (Linking) Kurumlar:** Federal yönetim ve eyalet yönetimleri arasında işbirliği ve uzlaşmayı teşvik etmek için bölgeler merkezî politika belirleme süreçlerine dâhil edilmelidirler. Genellikle bu amaca ikinci veya üst meclisinde eyaletlerin çıkarlarının temsil edildiği çift-meclisli bir parlamento yoluyla erişilir. Örneğin Avusturalya Senatosu'nun 76 üyesi altı eyaletin her birinden 12'ser, Avusturalya Bölgesi'nden iki ve Kuzey Bölgesi'nden iki üye gelecek şekilde oluşturulmuştur. Bu konudaki istisna Senato (Dewan Negara) üyelerinden çoğunun hükümdar tarafından seçilmesine izin veren Malezya'daki zayıf federal düzenlemelerdir.

Federalizmin Değerlendirilmesi

Federal sistemlerin temel kuvvet kaynaklarından birisi, üniter sistemlerin aksine, bölgesel ve yerel çıkarların siyasî temsilini anayasal garanti altına almış olmalarıdır. Eyaletler veya bölgeler genellikle, yukarıda da bahsedildiği gibi federal yasama organının ikinci meclisi yoluyla bir dizi özerk gücü kullanır ve merkezî hükümette de bir ölçüde temsil yeteneğine sâhip olurlar. Diğer yandan federalizm 20. Yüzyıl'daki genel merkezileşme eğiliminden de kendini kurtarabilmiş değildir. Federal sistemlerde eyalet ve bölge yönetimlerinin haklarının anayasal olarak korunmasına rağmen, büyük ölçüde ekonomik ve toplumsal müdahalelerin artması ve merkezî hükümetin kendi gelir artırıcı yeteneğinin fazlalığı nedeniyle merkezî hükümetin gücü artmıştır.

Örneğin ABD sistemi, ilk başlarda federal yönetimin ve eyalet yönetimlerinin ayrı ve görünüşte yokedilemez siyasî güç alanlarını kapladığı 'ikili federalizm' ilkesine göre işlemiştir. 19. Yüzyıl'dan itibaren, bu [sistem] yerini federal yönetimce eyalet ve yerel yönetimlere verilen 'yardım-amaçlı bağışlar'ın (grants-in-aid) artmasına

dayalı 'İşbirlikçi (Cooperative) Federalizm'e bırakmıştır. Böylece eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler, özellikle 1930'lardaki Yeni Düzen (New Deal) programı çerçevesinde ekonomik ve toplumsal programların artması sonucunda giderek artan oranda federal kaynakların akışına bağımlı hâle gelmiştir. Ne var ki, 1960'ların ortalarından itibaren federal yönetim ve eyalet yönetimleri arasındaki bir çeşit ortaklığa dayanan ortaklaşa federalizminin yerini 'zorlayıcı federalizm' aldı. Bu, federal yönetimin yasalar çıkarak eyaletlerin yetkilerini ellerinden alması ve resmi emirler (mandate) vermesi yoluyla eyalet yönetimlerini ve yerel yönetimleri sınırlandırdığı ve onları itaate zorladığı bir sistemdi.

Federalizmin ikinci bir yararı da yönetim yetkisini yayarak kişisel özgürlükleri koruyacak bir frenler ve dengeler sistemi yaratmasıdır. James Madison'un da dediği gibi "ihtirasın ihtirası dengelemesi sağlanmalıdır". Dünya çapındaki merkezileşme eğilimine rağmen ABD, Avusturalya ve Kanada'dakiler gibi federal sistemler ulusal politikacıları zaptetmekte üniter sistemlerden genellikle daha etkili olmuştur. Bununla beraber yönetim birimleri arasında sağlıklı bir gerilim yaratmayı amaçlayan yapılar aynı zamanda düş kırıklığı ve tikanıklık da üretmektedirler. Federal sistemlerin bir zayıflığı da merkezi yönetimi sınırlandırarak cesur ekonomik ve toplumsal programların uygulanmalarını güçleştirmelerindedir. Örneğin ABD'de F. D. Roosevelt'in Yeni Düzen'i federal yönetimin eyalet yönetimlerinin sorumluluklarına el atmasını önleyen Yüksek Mahkeme kararları tarafından önemli ölçüde zayıf düşürülmüştür. 1980'lerde Ronald Reagan federalizmi bilinçli bir şekilde 'büyük idari teşkilât' (big government) a, özellikle artan sosyal devlet harcamalarına karşı bir silâh olarak kullanmıştır. 'Yeni federalizm' sloganı altında Reagan sosyal devlet harcamaları sorumluluğunu federal yönetimden daha az zengin eyalet yönetimlerine vererek sosyal harcamaları azaltmaya çalışmıştır. Almanya'daki işbirlikçi federalizm anlayışı ise tam tersine kapsamlı ve yeterli kaynak sağlanmış bir sosyal güvenlik sisteminin kurulmasını engellemenin tersine, teşvik etmiştir.

Nihâyet, federalizm parçalanmış toplumların kendisi aracılığıyla birlik ve uyumu sürdürebileceği bir kurumsal mekanizma sunmuştur. Bu bakımdan, federal çözüm sâdece sınırlı sayıda, etnik olarak çeşitlilik gösteren ve bölgesel olarak bölünmüş toplumlara uygun olabilir. Fakat bu durumlarda kesinlikle hayati olabilir. Örneğin belki de Amerikan federalizminin dahiyâne yönü 13 orijinal devlete birlik için bir temel hazırlamasından daha çok ABD'ye, göçün 19. Yüzyıl ortalarından itibaren çıkardığı güçlükleri karşılamasını sağlayan kurumsal bir mekanizma sunmasındadır. Bununla birlikte federalizmin tehlikesi yönetsel bölünmeyi destekleyerek çözülme baskıları güçlendirebilmesinde ve nihâi olarak dağılmaya yol açabilmesindedir. Sonuç olarak, bazı kimseler, federal sistemlerin, ya sâdece bir üniter sistemin sunabileceği garantili birliğe yönelme eğiliminde olan ya da daha çok yerinden yönetime ve nihâi çöküşe yönelme eğiliminde olan doğaları icabı istikrarsız sistemler olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Yürütme: Yönetimin yasa ve politikaların uygulanması ve yerine getirilmesinden sorumlu olan bölümü
Yasama: Yönetimin kuralları resmi olarak yasalaştırma yolu ile kanun hâline getirme yetkisi verilmiş bölümü.
Yazılı Anayasa: Yönetim kurumları arasında görev, güç ve işlevleri paylaştıran ve bölge'de daha yüksek düzeydeki yasa' olarak adlandırılan tek yetkin belge.

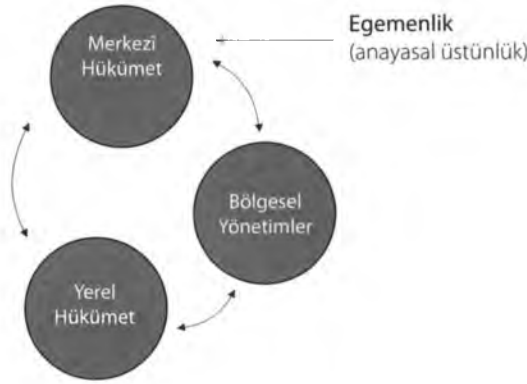
Ayrıllıkçılık: Bağımsız bir devlet kurma amacıyla siyasal bir kurumdan kopma emeli.

Örneğin eğer Kanada'da federalizmin amacı hem Fransızca konuşan hem de İngilizce konuşan halkların uyum içinde yaşayabileceği bir siyasal birlik oluşturmak idiyse, onun başarısızlığa uğradığı düşünülebilir. Ağırlıklı olarak frankofon (Fransızca konuşan)

Quebec bölgesindeki artan **ayrıllıkçılığa** cevap olarak Kanada 1980'lerin sonundan beri Quebec'i Kanada federasyonu üyeliğiyle yeniden uzlaştırmak için faydasız bir anayasal formül arayışına girmiştir. Quebec'e federasyon içinde 'özel statü' vererek daha fazla özerklik taleplerini karşılamak teşebbüsünde bulunan 1987 Meech Lake Mutabakatı, üç yıl sonra Manitoba ve Newfoundland [bölgeleri] 'asimetrik federalizm' ilkesini reddettilerinde başarısız olmuştur. 1992 Charlottetown Antlaşması bir başka formül önermiştir ancak o da, kısmen Quebec'clilerin onun özerklik sağlamakta yeterince tatmin edici olmadığını düşünmeleri ve kısmen de birçok anglofon (İngilizce konuşan) Kanadalının onun Kanada devletinin bütünlüğünü tehdit edeceğinden korkması nedeniyle ulusal bir referandumla reddedilmiştir. Bununla beraber, ayrılıkçı Parti Québécois tarafından güçlü bir şekilde desteklenen tamamiyle bağımsız bir Quebec seçeneği 1995'in sonunda bir referandumda Quebec halkı tarafında az bir farkla reddedilmiştir.

Üniter Sistemler

Çağdaş devletlerin büyük çoğunluğu üniter yönetim sistemlerine sahiptir. Bunlar egemen gücü tek, ulusal bir kuruma vermektedirler. Birleşik Krallık'ta bu kurum, en azından teoride rakipsiz ve meydan okunamaz yasama yetkisine sahip Parlamento'dur. Parlamento istediği yasayı yapabilir veya kaldırabilir; onun güçleri kodifiye edilmiş veya yazılmış bir anayasa tarafından kontrol edilmez; onun otoritesine meydan okuyabilecek herhangi bir rakip Birleşik Krallık yasama organı mevcut değildir ve onun kanunları diğer tüm İngiliz ve İskoç hukuk türlerinin üzerindedir. Üniter bir sistemde anayasal üstünlük merkeze verildiği için herhangi bir çevresel veya yerel yönetim sisteminin varlığı merkezin isteğine tâbidir. İlk bakışta bu, sınırlanmamış merkezden yönetim hayâletini yaratmaktadır. Yerel kurumlar isteğe bağlı olarak yeniden şekillendirilebilir, yeniden organize edilebilir ve hatta ortadan kaldırılabilir; onların güçleri ve sorumlulukları nasıl kolayca genişletilebilmişse o kadar kolayca daraltılabilir. Bununla beraber, uygulamada üniter sistemlerdeki merkez ve çevre arasındaki ilişki, federal sistemlerde olduğu kadar karmaşıktır. Siyasal, kültürel ve tarihî faktörler daha formel anayasal sistemlerde olduğu kadar önemlidir. Bununla birlikte, çevresel otoritenin iki ayrı kurumsal türü üniter devletlerde mevcuttur: yerel yönetim ve yetki devredilmiş meclisler. Bunların her biri merkez-çevre ilişkilerine ayırt edici bir şekil vermektedir.

Şekil 8.2.
Üniter Devletler

Yerel Yönetim

En basit anlamıyla yerel yönetim örneğin bir köy, mahalle, kasaba, şehir veya bölge gibi belli bir yere mahsus yönetimdir. Daha özel olarak, egemenlikte payı olmayan ve böylece tamamıyla merkezi otoriteye veya federal bir sistemde eyalet veya bölge yönetimine tâbi olan bir yönetim türüdür. Esasen bu yönetim düzeyi üniter sistemlerin yanı sıra hem federal, hem de Konfederal sistemlerde bulunması anlamında evrenseldir. Örneğin ABD’de, federal ve eyalet düzeylerinde istihdam edilen toplam 8.000.000’den az personele karşılık 11.000.000’den fazla personel istihdam eden 86.000’in üzerinde yerel yönetim birimi bulunmaktadır. Bununla beraber yerel yönetimi üniter sistemlerde özellikle önemli kulan şey, onun çoğu durumda merkezin dışında kalan tek yönetim biçimi olmasıdır.

Yine de yerel yönetimin anayasal tâbiyetinin onun siyasal olarak kayda değer olmadığı anlamına geldiğini varsaymak bir hata olur. Yerel yönetimin bizatihi her yerde mevcudiyeti onun hem idarî olarak gerekli hem de halka ‘yakın’ olması sebebiyle kolayca anlaşılır olması gerçeğini yansıtır. Dahası, seçilmiş yerel siyasetçiler, onları resmî güçlerini ve sorumluluklarını genişletmeye muktedir kulan belli bir demokratik meşruiyete sâhiptir. Bu sıklıkla merkez-yerel ilişkilerinin yukarıdan aşağıya dikte edilerek değil fakat bir pazarlık ve ara bulma süreciyle yürütüldüğü anlamına gelir. Merkez ve çevre arasındaki dengeye siyasal kültür (özellikle yerleşik yerel özerklik ve bölgesel çeşitlilik gelenekleri tarafından) ve parti sisteminin doğası gibi faktörler tarafından da etki edilir. Örneğin, ulusal partilerin gittikçe yerel siyasete hâkim olması anlamında yerel siyasetin artan ‘siyasallaşma’ eğilimi kendisiyle birlikte daha çok merkezleşme getirmiştir. Federalizmin sağladığı anayasal çerçeve türlerinin yokluğunda yerel özerkliğin korunması, önemli bir dereceye kadar, merkezin kendi kendini sınırlandırmasına dayanır. Bu üniter sistemlerde yerinden yönetimin derecesinin hem zaman içinde hem de ülkeden ülkeye önemli oranda değiştiği anlamına gelme eğilimindedir. Bu durum Birleşik Krallık ve Fransa’nın karşıt tecrübeleriyle gösterilebilir.

Yerel Demokrasi: Hem yerel özerklik hem de halk katılımı fikrini içeren bir ilke.

Yerel Demokrasi: Hem yerel özerklik hem de halk katılımı fikrini içeren bir ilke.

Quango: Yarı özerk hükümet dışı örgütler için kısa ad: Siyasetçiler veya kamu görevlilerinden ziyade atanmış kimselerce oluşturulan bir kamusal organ.

Birleşik Krallık geleneksel olarak yerel yönetimlerin Parlamento tarafından oluşturulan yasal bir çerçeve içinde önemli kararlar alma gücüne sâhip olduğu görece desantralize (adem-i merkezî) bir yerel yönetim sistemine sâhipdir. Gerçekten de **yerel demokrasiye** saygı uzun süredir Birleşik Krallık'ın yazılı olmayan anayasasının bir özelliği olarak görülür. J. S. Mill'i izleyerek anayasal otoriteler yerel yönetimi hem merkezî güç üzerinde bir fren hem

de halk katılımının kendisi aracılığıyla sağlanacağı ve dolayısıyla siyasal eğitim için bir araç olarak görüp yüceltmişlerdir. Bununla birlikte, 1945 sonrası dönemde devletin ekonomik ve sosyal rolünün genişlemesi yerel yönetimlerin gittikçe merkezî hükümet adına kamu hizmetlerini sunmakla görevlendirilmesi anlamına gelmiştir. Yerel-merkez ilişkilerine yönelik bu ortaklık yaklaşımı 1980'lerin ve 1990'ların Muhafazakâr hükümetleri tarafından, diğer ara kurumlarla ortak bir şekilde, kendilerinin radikal piyasa-yönelimli siyasetlerinin uygulanmasının önünde engel olarak [görülmesi sebebiyle] âniden terkedilmiştir.

1984'te 'oran sınırlaması'nın (rate capping) başlatılması yerel yönetimlerin yerel vergi düzeylerini kontrol etme ve böylece kendi harcama siyasetlerini belirleme yeteneğini içeren en önemli güçlerini ellerinden almıştır. Büyük Londra Konseyi ve metropolitan bölge konseyleri gibi merkeze meydan okuyan yerel otoriteler ortadan kaldırılmış onların işlevleri daha küçük bölge ve kasaba konseylerine ve yeni yaratılmış çeşitli **quangolar**a devredilmiştir. Aynı zamanda yerel yönetimlerin sorumlulukları örneğin okullar için ulusal bir müfredatın hazırlanması ve okullara yerel otorite kontrolünden çıkma hakkını veren yasamayla sınırlandırılmıştır. Bu siyasaların nihâi hedefi, rolü hizmetleri kendisinin sunmak olmadığı ancak ihale ve özelleştirme kanalıyla özel kurumlar tarafından sunulan hizmetlerin denetlenmesi olan 'muktedir kâlici' konseyler yaratarak yerel yönetimi kökten bir şekilde yeniden biçimlendirmektir. Bu tip siyasalar yaygın bir şekilde yerel demokrasiye saldırı olarak yorumlanmıştır. Bir taraftan iktidar yerelden merkezî yönetime transfer edilmiştir, öte yandan da, yerel otoriteler 'tüketiciler' ve 'müşteriler' olarak yeni rollerinde yerel toplulukların üyelerinden gelen yoğunlaşmış piyasa baskılarına mâruz kalmıştır.

Aynı dönemde Fransa'da çok farklı siyasalar kabûl edilmiştir. Fransız toplumunun karakterini ve özellikle Beşinci Cumhuriyet'in Jakobenlerden ve Napolyon'dan miras aldığı merkezden yönetim geleneğini dönüştürmeye yönelik bilinçli bir teşebbüsle, Başkan Mitterrand 1982 ve 1986 arasında İç İşleri ve Yerinden Yönetim Bakanı Gaston Defferre tarafından uygulanan bir siyasal yerelleştirme programına girişmiştir. Geleneksel olarak, Fransa'da merkez-yerel ilişkilerine Fransa'nın 96 département'ının baş yöneticileri olan ve İç İşleri Bakanı tarafından atanıp doğrudan ona karşı sorumlu olan vâillerce yürütülen sıkı bir idari kontrol sistemi hâkimdi. Bu nedenle yerleşik Fransız sistemi büyük oranda hiyerarşik bir emir komuta zinciri olarak işledi. Bölgesel yönetimi yeniden canlandırmanın yanı sıra Defferre reformları hem sorumlulukları hem de yerel yönetimin güçlerini genişletmiştir. Özellikle, vâilelerin yönetsel güçleri yerel olarak seçilmiş olan başkanlara

aktarılmış ve vâlilerin yeri esasen ekonomik planlamayla meşgul olan Cumhuriyet Komiserleri (Commissaires de la République) tarafından alınmıştır. İlâveten, yerel otoriteler idarî ve harcama kararlarında önceden onay alma ihtiyacından azad edilmişlerdir. Bu birimler artık sâdece *a posteriori* yasal ve finansal kontrole tâbidirler. Bu reformların net sonucu, Fransa'ya 1789 devriminden bu yana sâhip olduğundan daha yerinden yönetime dayalı bir devlet yapısı vermek olmuştur.

Yetki Devri (Devolution)

Yetki devri, en azından onun yasama formunda, bir üniter yönetim sisteminde mümkün olan en fazla yerinden yönetimi tesis eder. Yani kısacası [üniter sistemin] bir federal sisteme dönüştürülmesidir. Yetki devredilmiş meclisler, bir devletin içinde gittikçe artan çözülmeci gerilimlere karşı ve özellikle de artan bölgesel ve bazen ulusal baskıları yatıştırma teşebbüsü olarak yaratılmışlardır. Yerleşik güçleri olmamakla birlikte, bu tip meclisler bir kez kurulup da kendilerine ait bir siyasal kimlik elde ettiklerinde ve belli bir demokratik meşruiyete sâhip olduklarında zayıflatılmaları oldukça güç ve, normal şartlar altında, ortadan kaldırılmaları imkânsız [organlardır]. Kuzey İrlanda'nın Stormont Parlamentosu bir istisna teşkil etmiştir. Stormont Parlamentosu sâdece, onun ağırlıklı olarak Protestan Birleşmeci partilerin hâkimiyetleri altında olmasının Kuzey İrlanda'da bir iç savaşa dönüşme tehlikesi taşıyan yükselen toplumsal şiddet dalgasının bastırılmasını engellediğinin aşikâr olmasının ardından, 1972 yılında askıya alınmış ve yerine Westminster Parlamentosu tarafından doğrudan yönetim tesis edilmiştir.

Avrupa'da en eski yetki devredilmiş yönetim geleneklerinden birisi İspanya'da bulunur. 1570'lerden beridir bir merkezî devlet olmakla birlikte İspanya her biri belli bir miktar öz-yönetim uygulayan 50 vilayete bölünmüştür. General Franco'nun 1975'te ölümüne müteakip demokratik yönetime geçişin bir parçası olarak yetki devri süreci 1979 yılında 17 yeni özerk topluluğun yaratılmasıyla genişletilmiştir. Bu yeni bölgesel yönetim dizisi iç siyasetin kontrolüne yönelik geniş yetkilerle donatılmış seçilmiş meclisler üzerine temellenmiştir. Bu reform Bask bölgesinde uzun süredir var olan Katalan özerklik taleplerini karşılamak üzere dizayn edilmekle birlikte, o sâdece ayrılıkçı ETA (Euskadi Ta Askatasuna) hareketi tarafından gerçekleştirilen yeni bir terörizm dalgasını uyarmaktan öte bir şey yapmamıştır. Fransız hükûmeti de yetki devrini bölgesel kimliklerin sürekliliğine ve en azından Bretanya ve Occitania bölgelerinde **etnik milliyetçilik** türlerinin doğmasına cevap olarak kullanmıştır. Fransa'daki Defferre reformlarındaki anahtar bir unsur idarî yetki devrinden yasama yetki devrine geçiştir. 'İşlevsel bölgeselcilik' stratejisinin bir parçası olarak 1972'de yerel yatırım ve planlama karar-

Kavramlar

Yetki Devri

Yetki devri gücün merkezî yönetimden alt bölgesel kurumlara transferidir (Yetki devretmek demek güçlerin ve görevlerin daha yüksek bir otoriteden daha düşük bir oteriteye verilmesi demektir). Böylece yetki devredilmiş organlar merkezî ve yerel yönetimler arasında bir ara yönetim düzeyi oluştururlar. Bununla beraber, yetkili oldukları alanlar benzer olmakla beraber yetki devredilmiş organların egemenlikte payı olmaması anlamında yetki devri federalizmden ayrılır. Onların yetki ve sorumlulukları merkezden kaynaklanmakta ve merkez tarafından verilmektedir. En zayıf şekli olan idarî yetki devri bölgesel kurumların başka bir yerde alınmış kararları uygulaması anlamına gelir. Kimi zaman 'kendî evini yönetme' (home rule) olarak da adlandırılan yasama yetki devri türünde ise yetki devri siyasa oluşturma yetkileriyle ve belli bir mâli bağımsızlıkla donatılmış seçilmiş bölgesel meclislerin oluşturulmasını içerir.

Etnik Milliyetçilik: Esasen sıcak bir etnik farklılık ve onu muhafaza etme hissiyle körüklenen bir milliyetçilik türü.

Marcus Garvey (1887-1940)

Jamaikalı siyasal düşünür, aktivist ve siyah milliyetçiliğinin er-ken bir savunucusu. Garvey 1914 yılında kurulan Evrensel Zenci İlerletme Birliği'nin (Universal Negro Improvement Association, UNIA) kurucusudur. Garvey, siyah onur ve eko-nomik kendi kendine yeterlik mesajının kendisine özellikle Harlem gibi gettolarda gittikçe büyüyen bir takipçi kitlesi yarattığı New York'a gitmek için 1916 yılında Jamaika'dan ayrıldı. Siyah işletme teşebbüsünün başarısızlığına ve Afrika'ya geri dönüş çağrısının büyük oranda göz ardı edilmiş olmasına karşın Garvey'in siyah onuru tesis etme üzerine olan vurgusu ve 'anayurt' olarak Afrika vizyonu daha sonraki Siyah Güç hareketine temel sağlamıştır. Rastafarianizm de büyük oranda onun fikirleri üzerine temellenmiştir. Garvey 1923 yılında posta sahteciliği yüzünden hapse girmiş ve daha sonra sınır dışı edilmiştir. Nihâyetinde Londra'da meç-hul bir biçimde ölmüştür.

ların koordinasyonunu geliştirmek için 22 bölgesel kamu organı yaratılmıştır. Ancak bunlar demokratik bir temelden yoksundular ve sınırlı yetkilerle donatılmışlardı. 1982'de her biri doğrudan seçilen konseye sâhip tam donanımlı bölgesel yönetimlere dönüştürülmüşlerdir. Ayrılıkçılığı ve yükselen terör dalgasını önleme teşebbüsüyle Korsika adasına onu fiilen kendi kendini yönetir hâle getiren Kolektif Bölge özel statüsü verilmiştir. Bununla birlikte, Avrupa'da yerinden yönetime doğru olan eğilim aynı zamanda AB'nin içindeki gelişmeler ve özellikle de 1980'lerin sonlarından beri 'Bölgeler Avrupası' fikrinin doğuşuyla körüklenmiştir. Bölgesel ve vilayet yönetim düzeyleri Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu'nun doğrudan yardım dağıtımından istifade etmiş ve hem Brüksel'de doğrudan temsil edilmeyi isteyerek hem de ekonomik planlama ve alt yapı gelişimine katılımlarını güçlendirerek cevap vermişlerdir.

Geleneksel olarak en merkezî üniter devletlerden birisi olan Birleşik Krallık, yetki devrine kucak açmakta biraz yavaştı. 1960'ların sonlarında İskoç ve Galler milliyetçiliklerinin yeniden uyanışı yetki devrini siyasal ajandaya sokmuş ve hatta 1978'de ve tekrar 1979'da azınlık İşçi hükümetinin başarısız yetki devri tasarılarına neden olmuştur. Ancak yetki devredilmiş organlar 1999'a değin tesis edilememiştir. İskoç Parlamentosu bir poundda üç peniye kadar gelir vergilerini arttırma veya azaltma yeteneğini içeren vergi çeşitlendirme gücü ve dâhili siyaset meselelerinde birincil yasama yetkisiyle donatılmış en geniş ve en güçlü yeni [yetki devredilmiş] organdır. Bununla birlikte, anayasal meseleler, savunma, dış ilişkiler, ulusal güvenlik ve AB ile ilişkiler Westminster Parlamentosu'na ait olmaya devam etmektedir. Galler Meclisi vergilemede kontrole sâhip olmaması ve sâdece tâbi veya 'ikincil' yasama yetkisine sâhip olması anlamında idarî yetki devrinin bir örneğidir. Kuzey İrlanda Meclisi Good Friday Antlaşması'nın bir parçası olarak süregiden 'barış süreci'nin sonucunda kurulmuştur. Bazı birincil yasama güçlerine sahiptir ancak vergilemede herhangi bir kontrolü yoktur. Bununla beraber, [bu meclisin yetkileri] eğer iktidar paylaşımı başarılı olursa 'artan' yetki devri ilkesine göre genişletilecektir. Yetki devrinin savunucuları özellikle İskoçya ve Galler'e belli bir miktar "kendi kendini yönetme'nin verilmesiyle, ayrılıkçı milliyetçilik tarafından yaratılan çözülmeci baskıların azaltılacağı ve bunun çok-uluslu Birleşik Krallık devletini pekiştirmeye yardım edeceğini ileri sürmektedirler. Öte yandan eleştirmenler yetki devrinin Birleşik Krallık'ın nihâi dağılışına yol açacağı uyarısında bulunmakta ve İskoç Ulusal Partisi (SNP) ve Plaid Cymru ise [bunu bilhassa] ümit etmektedirler.

Bununla beraber Birleşik Krallık'da yetki devri, İskoç, Galler ve Kuzey İrlanda organları anayasal olarak kök salmamış olmakla birlikte halk meclislerinin referandumlar sonucunda kuruluyor olması nedeniyle demokratik meşruiyete sâhip olması ve böylece siyasal olarak kök salmış olması anlamında zaten 'yarı-federal' bir karaktere sâhiptir. Dahası, Birleşik Krallık'taki yetki devrinin asimetrik doğası yetki devredilmiş organların güçlerinin birbirini kitlemesine yol açabilecek dinamik baskılar yaratmaktadır: Galler ve Kuzey İrlanda meclisleri İskoç Parlamentosu'nun güçlerine özenecekler, ve bu da İskoç Parlamentosu'na üstün statüsünü sürdürmesi için bir teşvik olacaktır. En önemlisi, yeni yasama organları siyasal ve yurtsever bağlılıkların odağı olarak hizmet etmeye başladığı ölçüde yetki devri, Birleşik Krallık devletinin ülke bütünlüğünün altında yatan kırılan 'Britanyalılık' hissini daha da zayıflatır. [Bu olgu] belki de fedaralizme yönelik baskıları ve, bazılarının uyardığı üzere, devletin çöküşünü karşı konulamaz hâle getirebilir.

Etnik ve Topluluk Siyaseti

Etnik Siyasetin Yükselişi

Siyasal yerinden yönetim davası ve uç durumlarda devletin çöküşü olgusu gittikçe yeni tarz bir siyasetin ortaya çıkmasıyla beslenmiştir: etnik bağlılık ve bölgesel kimlik siyaseti. Bazı açılardan 20. Yüzyıl'ın sonlarında etnik siyasetin yükselişi 19. Yüzyıl'da milliyetçi siyasetin yükselişiyle paralellik göstermiştir ve benzer şekilde oldukça geniş kapsamlı sonuçları olabilir. Milliyetçiliğin bir ulus inşası ve çokuluslu imparatorlukların yıkımı sürecini ortaya çıkarmasına karşılık etnik siyaset ulusun kendisinin uzun süreli varlığını sorgulandır hâle getirebilir. Bir diğer ifadeyle, milliyetçiliğin yeri çok-kültürlülük tarafından alınabilir. Bu yeni tarz siyasetin yükselişini açıklayan şey ve onun siyasal karakteri nedir?

Batıda etnik bilincin gittikçe artan önemi tam manâsıyla bir İkinci Dünya Savaşı sonrası olgusudur. Gerçekten de onun izi 1960'lara kadar geri götürülebilir. Bununla birlikte, siyasette etnisitenin yenilenen önemi çoğu yorumcu için bir sürpriz olmuştur. Bunun nedeni liberal-demokratik değerlerin yayılmasının atalardan gelen (atavik) çekişmelerin ve topluluk dayanışmalarının terk edilmesi anlamına geleceği için modernitenin etnik farklılığı sulandıracağı şeklindeki yaygın varsayımdı. Bununla beraber, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında ayrılıkçı gruplar ve etnik milliyetçilik türleri Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın birçok bölgesinde ortaya çıkmıştır. Bu en çok Kanada'da Quebec'de, Britanya'da İskoçya ve Galler'de, İspanya'da Katalonya ve Bask bölgesinde, Fransa'da Korsika'da ve Belçika'da Flanders'da belirgindir. Bu gelişme siyasal yerinden yönetim doğrultusunda baskı yaratmış ve kimi zaman büyük anayasal değişikliklere sebep olmuştur. Bu süreç İtalya'da Lombardy'deki Kuzey Ligi'nin 1990'lardaki yükselişine değin işlemeye başlamamıştır. Etnik taleplerin benzer görünüşleri Kanada ve ABD'deki yerli Amerikalılar, Avustralya'da aborijin halklar, ve Yeni Zelanda'da Maoriler arasında olmuştur. En azından son iki durumda, bu [talepler] ulusal kimliğin köklü bir yeniden değerlendirilmesini ortaya çıkarmıştır.

Kavramlar

Etnisite

Etnisite, farklı bir halk, kültürel grup veya coğrafi alana yönelik bağlılık duygusudur. Terim hem ırksal hem de kültürel tonlar içermesi sebebiyle karmaşıktır. Etnik grupların üyelerinin, doğru veya yanlış, sıklıkla ortak atalardan gelmiş oldukları düşünülür. Böylece gruplar kan bağı ile bağlı geniş akrabalık grupları olarak görülür. Daha yaygın biçimde, etnisite, her ne kadar derin ve duygusal bir düzeyde işliyor olsa da, bir kültürel kimlik türü olarak anlaşılır. Bir 'etnik' kültür değerler, gelenekler ve uygulamaları kapsar ve fakat daha önemlisi o genellikle orijinlerine ve geçmişlerine odaklanarak bir halka ortak kimlik ve farklılık hissi verir. Bazıları ulusları başıçe geniş etnik gruplar olarak görürken, diğerleri bir kimsenin bir etnik gruba 'katılmaması' anlamında etnik grupların esasen kültürel ve dışlayıcı olduklarını, buna karşın ulusların daha kapsayıcı ve nihayetinde siyasal olarak tanımlanmış olduklarını vurgularlar.

Birçok biçimde, bu yeni tarz siyasetin öncüsü ve belki de prototipi siyah milliyetçiliğinin doğuşunda bulunmuştur. Siyah bilinçlilik hareketinin başlangıcı 20. Yüzyıl'ın başına ve Marcus Garvey gibi aktivistler tarafından ilham olunan 'Afrika'ya geri dönüş' akımının ortaya çıkışına kadar geri gider. Bununla beraber siyah siyaset akımı hem reformcu hem de devrimci kanatlarının 1960'lardaki yükselişiyle daha büyük önem kazanmıştır. Reformcu görünüşünde, akım ABD'de Martin Luther King'in (1929-1968) ve the National Association for the Advancement of Colored People'in (NAACP) (Siyah Halkın Gelişimi için Ulusal Birlik) liderliğinde ulusal ilgi düzeyine ulaşan bir sivil haklar mücadelesi biçimini almıştır. Protesto ve şiddet içermeyen sivil itaatsizlik stratejisi doğmakta olan Siyah Güç hareketi tarafından reddedilmiştir. [Siyah Güç hareketi] siyah ayrılıkçılığı ve 1966'da kurulmuş olan Siyah Panter Partisi'nin liderliğinde fiziksel güç kullanımını ve silâhlı mücadeleyi savunmuştur. Bununla birlikte, Amerikan siyasetinde daha uzun süreli öneme sâhip olan, siyah Amerikalıların kadim bir Müslüman kabileden geldikleri fikri üzerinde temellenen ayrılıkçı bir inancı savunan Siyah Müslümanlar olmuştur. 1929'da kurulmuş olan Siyah Müslümanlar 40 yıldan fazla süreyle Elijah Muhammad (1897-1975) tarafından yönetilmiş ve en önemli aktivistleri arasında militan siyah lider Malcolm X'i (1925-1965) saymışlardır. İslâm Uslusu (Nation of Islam) olarak yeniden isimlendirilen akım Louis Farrakhan'ın liderliğinde etkide bulunmaya devam etmektedir.

Siyah milliyetçilik etnik siyasetin kaynaklarından birini açıkça vurgular: ekonomik ve sosyal marjinalleşmeye ve kimi zaman ırkçı baskıya meydan okuma arzusu. Bu anlamda etnik siyaset, düşmanı yapısal dezavantaj ve kökleşmiş eşitsizlik olan siyasal kurtuluşun bir aracı olmuştur. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki siyahlar için, bir etnik kimliğin tesis edilmesi geleneksel olarak onların aşağılıklarını vurgulayan ve onlardan başeğme talep eden baskın bir beyaz kültüre karşı mücadele aracı sağlamıştır. Yeniden dirilen bölgesel bağlılıklar sıklıkla, 'çevresel' coğrafi bölgelerin bir 'öz' veya 'merkez' tarafından sömürüldüğü 'dâhili kolonyalizm' sisteminden kaynaklanmıştır. Böylece İskoçya ve Galler'deki milliyetçi duygu kısmen bu bölgelerin İngiltere'ye ve özellikle de güneydoğu İngiltere'ye ekonomik bağımlılığından kaynaklanmaktadır. Bu durum onların 'ağır' sanayiye geleneksel bağımlılıklarında, daha yüksek işsizlik düzeylerinde ve daha düşük ücret ve maaş düzeylerinde görünür. Aynı şeyin Fransa'da Bretanya, İspanya'da Katalonya ve Bask bölgeleri için doğru olduğu söylenebilir. Böyle durumlarda eğilim etnik milliyetçiliğin solcu bir karaktere sâhip olması yönündedir. Bu tip milliyetçilik genellikle geniş anlamda sosyalist felsefeye sâhip partiler ve hareketler tarafından ifade edilir.

Odaklanma

Merkez-Çevre Modeli

Merkez-çevre modeli, ekonomik gelişmede bölgesel dengesizliklerin nasıl ve niçin meydana geldiklerini göstermeyi amaçlayan açıklayıcı bir çerçevedir. Ya bir dâhili kolonyalizm teorisi olarak bir devlet içindeki bölgesel dengesizliklere ya da bir dünya düzeni teorisi olarak küresel ekonomideki dengesizliklere uygulanabilir. Bununla birlikte, o sıklıkla ikisi arasındaki çakışmaları kabûl eder. Örneğin 'merkez' bölgeler küresel ekonomiyle daha iyi bütünleşmiş olanlardır. Merkez-çevre modeli, merkez bölgelerin spesifik olarak çevre bölgeleri az gelişmişliğe iterek sömürüp geliştiği ve müreffeh olduğu bir eşitsiz değişim sisteminin altını çizer. Böylece merkez görelî olarak yüksek ücretler, ileri teknoloji ve çeşitlenmiş bir üretim karışımıyla karakterize edilirken, çevre düşük ücretler, daha basit teknoloji ve basit bir üretim karışımı ile karakterize edilir.

Öte yandan, 'çevresel' bölgelerin artan önemiyle yüz yüze gelen 'merkez' bölgelerde bölgesel bağılılıklar yoğunlaştığında, etnik siyaset sıklıkla daha sağcı bir karakter almıştır. Meselâ bu durum Belçika'da ağırlıklı olarak Fransızca konuşulan Wallonia'daki ekonomik gelişme Flanders'da neo-faşist hareketlere desteği hızlandırdığında ortaya çıkmıştır. Göçmenlerin kitlesel olarak sınır dışı edilmesini isteyen ve açıkça ırkçı olan Flemish blok 1990'larda endüstriyel bölgelerde ve özellikle Antwerp'te oy ilerlemesi kaydetmiştir. Benzer biçimde, İtalya'nın Lombardy bölgesindeki Kuzey Ligi'nin serbest pazar felsefesi kısmen, ekonomik olarak ileri İtalyan Kuzeyi'nin (Padania olarak adlandırılan) kendisini daha kırsal ve daha az müreffeh olan Güney'den ayırmak arzusunu ifade eder.

Yine de, yapısal eşitsizlikler ve dâhili kolonyalizm etnik ve bölgesel siyasetin ortaya çıkışını kendi başlarına açıklayamazlar. Örneğin etnik ve bölgesel kimlikler, onların ortadan gidermeye çalıştıkları adaletsizlikler yüzyıllarca değilse bile kuşaklarca geriye gittiği hâlde niçin 20. Yüzyıl'ın sonunda bu kadar önemli hâle geldi? Bunun cevabı postmodernizm olgusunda yatıyor olabilir. Tıpkı Gellner'in (1983) modern, endüstrileşmiş toplumlarda kültürel uyum sağlama kaynağı olarak milliyetçiliğin ortaya çıktığını ileri sürmesi gibi etnik bilinç doğmakta olan postmodern toplumlarda zorunlu bir bütünleştirici güç olabilir. Postmodernizmin problemi onun çeşitliliği geliştirip geleneksel sosyal kimlikleri zayıflatmasıdır. Örneğin, artan sosyal hareketlilik ve piyasa bireyciliğinin yayılması hem sınıf dayanışmasının hem de yerleşik siyasal bağılılıkların altını oymuştur. Aynı zamanda ulusun güçlü ve istikrarlı bir sosyal kimlik tesis etme kapasitesi küreselleşmenin ekonomik, kültürel ve siyasal biçimleri tarafından zayıflatılmıştır. Bu tip durumlarda, etnisite birincil sosyal bütünleşme kaynağı olarak milliyetin yerini alabilir. Onun erdemi ulusların 'sivil' bağılılıklar ve bağlarla birarada tutulmalarına karşılık etnik ve bölgesel grupların daha derin bir 'organik' kimlik hissi yaratmaya muktedir olmalarındadır.

Etnik bilincin yükselişi kesinlikle sâdece Batı'da olmamıştır. Sıklıkla kabilecilik olarak betimlenen etnik çekişme kimi zaman Afrika ve Asya siyasetinin özgün bir özelliği olarak görülse de o kolonyalizmle bağlantılı bir olgu olarak daha iyi anlaşılır. Örneğin, kolonyal yönetime karşı mücadele anti-kolonyalizm silâhı olarak harekete geçirilme eğilimindeki etnik bilincin yükseltilmesine yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, kolonyal dönemin böl-ve-yönet siyaseti birçok yeni bağımsızlı-

Kavramlar

Topluluk

Günlük dilde topluluk, bir köy, bir kasaba, bir şehir ve hatta bir ülke gibi belli bir bölgedeki insanların bir toplamını ifade eder. Bununla beraber, sosyal veya siyasal bir ilke olarak topluluk terimi yoldaşlık, sadakat ve görev bağları üzerine temellenen güçlü bir kolektif kimliğe sahip olan bir toplum grubu çağırır. Ferdinand Tönnies (1855-1936) tipik olarak geleneksel toplumlarda bulunan ve doğal bağlılık ve karşılıklı saygı ile karakterize edilen Gemeinschaft veya 'topluluk' ile daha gevşek, yapay ve sözleşmeye dayanan tipik olarak kentsel ve sanayileşmiş toplumlarda bulunan Gessellschaft veya 'birlik/toplum' (association) arasında bir ayrım yapar. Emile Durkheim (1858-1917) topluluğun ne denli sosyal ve ahlâki kodların devam ettirilmesinin üzerine temellendiğini vurgulamıştır. Eğer bunlar zayıflarsa, tecrit edilme, yalnızlık ve anlamsızlık duyguları anlamına gelen 'anomi' ortaya çıkar.

ğını kazanmış 'ulusa' bir kızgınlık ve dargınlık mirası bırakmıştır. Birçok durumda bu [miras] çoğunluktaki etnik grupların 'ulus inşası' kisvesi altında kendi hâkimiyetlerini pekiştirme çabalarının sonrasında şiddetlenmiştir. Bu tip gerilimler örneğin 1960'larda Nijerya'da Biafran Savaşıyla, Güney Sudan'da uzun süreli sivil savaşla ve Sri Lanka'da ağırlıklı olarak Hristiyan olan Tamillerin terörizme başvurusuyla sonuçlanmıştır. Etnik kan dökülmesinin son zamanlardaki en kötü örneği ise 1994'te tahmini olarak 1.000.000 Tutsi ve ılımlı Hutu'nun militan Hutular tarafından bir başkaldırıda katledildiği Rwanda'da gerçekleşmiştir.

Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü etnik çekişme ve bölgesel çatışma hayâletini hortlatmıştır. Örneğin, eski SSCB, Çekoslovakya ve Yugoslavya'da bu devletin çöküşüne ve bir yeni ulus-devletler serisinin yaratılmasına yol açmıştır. Nedenler karmaşıktır. İlk olarak, komünist rejimler 'milliyetler problemi'ni 'sosyalist insan'ı yaratarak çözme arayışında olmuş ise de kanıtlar onların etnik ve ulusal bağlılıkları sâdece yeraltına sürerek fosilleştirdiğini göstermektedir. İkinci olarak, etnik ve dinî milliyetçilik hiç şüphesiz anti-komünizmi veya anti-Sovyetizmi ifade etmenin araçlarıydı. Üçüncü olarak, komünizmin çöküşünün hızlandırdığı siyasal istikrarsızlık ve ekonomik belirsizlik 'organik' bir kolektif kimlik hissi sunan siyaset türü için mükemmel bir gelişme zemini yaratmıştır. Bununla beraber, bu yeni yaratılmış ulusların kendileri derin et-

nik çekişmelere ve gerilimlere tabidir. Bu Rusya'da Çeçenlerin ayaklanması ve eski Yugoslavya'nın Bosna Cumhuriyeti'nin 'etnik olarak saf' Müslüman, Sırp ve Hırvat bölgelere ayrılmasıyla ispatlanmıştır.

Bir Topluluk Siyaseti mi?

Etnik siyasetin popülist bir hareket olarak aşağıdan doğmasına karşılık topluluk siyaseti genellikle siyasal elitlerin bir ilgi konusu olmuştur. Bir diğer ifadeyle o sıklıkla, sosyal çöküş ve parçalanmayı daha geniş bir 'topluluğun çöküşü'nün parçası olarak yorumlayan akademisyenlerin ve siyasetçilerin özel ilgi alanıdır. Bu konu Batı siyasetinde 1960'lardan beri gittikçe önemli hâle gelmiş ve 1990'larda 'komüniteryenizm' (cemaatçilik/toplulukçuluk) olarak adlandırılan şeyin eski sol/sağ ayrımını gereksiz hâle getirecek tam kapsayıcı bir siyasal felsefe olma tehditinde bulunması noktasına ulaşmıştır. Komüniteryen mesajın özünde, birinci olarak, bir topluluk hissinin sağlıklı bir toplum için hayatî olduğu ve, ikinci olarak, modern dönemde topluluk bağlarının gittikçe zayıfladığı iddiaları yatmaktadır.

Topluluk siyasetine yönelik bir ilgi ve 'yerel'in yeniden keşfi 7. Bölümde tartışılan küreselleşmenin ilerlemesine paralel olarak gelişmiştir. Bu anlamda, küreselleş-

me ve yerelleşme ulus devletin gerilemesine yönelik birbiriyle bağlantılı cevaplar olabilir. Topluluk davası bir ideolojik mirasa sâhip olduğu ölçüde bu, özyönetim ve işbirliği üzerindeki geleneksel anarşist vurguda yatmaktadır. Proudhon, Peter Kropotkin (1842-1921) ve Gustav Landauer (1870-1933) gibi klâsik anarşistler, içinde insanların hayatlarını kendiliğinden organize edebilecekleri

ve aralarındaki anlaşmazlıkları yüz yüze etkileşimle çözebilecekleri küçük, yerinden yönetime dayanan toplulukların veya **komün**lerin erdemlerini yüceltmışlerdir. Benzer amaçlar aynı şekilde İsrail'de kibutz sisteminin kurulmasına ilham vermiştir. Murray Bookchin (1989) gibi çağdaş anarşistlere göre topluluk üzerine böyle bir vurguya olan ihtiyaç modern şehir hayatının soğuk ve gayri şahsî olması nedeniyle 19. Yüzyıl'da böyle bir vurguya olan ihtiyaçtan çok daha âcildir. Bookchin'in yeni toplumun temel birimi olarak 'yakınlık grupları' (affinity groups) üzerine olan vurgusu geniş alana yayılmış mülkler ve büyük ölçekli imar projelerinden uzaklaşıp 'kentsel köyler'in (urban villages) inşasını tercih etmeye başlayan şehir planlamacılarını gittikçe etkilemektedir. Benzer bir mesaj Alman ekonomist ve çevre teorisyeni Fritz Schumacher tarafından telkin edilmiştir. *Küçük Güzeldir: İnsanlar Önemliymişcesine Bir İktisat Çalışması* (Small is Beautiful: A Study of People As If People Mattered, 1973) adlı eserinde Schumacher daha küçük çalışma birimleri, topluluk mülkiyeti ve yerel emek ve kaynaklardan faydalanan bölgesel işyerleri üzerinde temellenen 'insani ölçekli' bir ekonomiye doğru geçişi savunmuştur.

Topluluk fikri, onu liberal bireyciliğin kusurlarını göstermek üzere kullanmış olan Michael Sandel (1981) ve Alisdair MacIntyre (1981) gibi akademisyenler tarafından da ele alınmıştır. Komüniteryenler, liberalizmin bireyi mantıksal olarak topluluktan önce ve onun dışında görerek sâdece bencil davranışı meşrulaştırdığını ve kamu yararı fikrinin önemini azalttığını ileri sürmüşlerdir. Amitai Etzioni'nin eserleri aracılığıyla bu görüşler ABD'de Clinton yönetimini ve Birleşik Krallık'da İşçi Partisi ve Muhafazakâr Partiyi etkilemiştir. Etzioni sosyal parçalanma ve çöküşten büyük oranda bireylerin haklarına yönelik saplantılarının ve karşılıklı görevler ve ahlâkî sorumlulukları kabul etmeyi reddetmelerinin sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Bu durum 'ebeveynlik etme açığı' (parenting deficit) olarak adlandırılan şeyde görülür. [Ebeveynlik etme açığı], kendi yaşam tarzları ve kariyerleriyle daha meşgul olan anne ve babalar tarafından ebeveynlik yükümlülüklerinin terkedilmesini ifade eder. Bununla birlikte, eleştirmenlere göre, haklar pahasına görevleri yüceltme, bireysel özgürlükten uzaklaşıp otoriteye doğru bir yönelişi temsil edebilir. Dahası, aile gibi mevcut sosyal kurumları güçlendirme teşebbüsü ile ilişkilendirilme eğilimi sebebiyle topluluğa yönelik bir ilginin genellikle muhafazakâr yansımaları vardır. Bu şekliyle, komüniteryenizm statükoyu, ve aile meselesinde, kadının geleneksel ev hanımı, anne ve bakıcı rollerini meşrulaştırmayı amaçlamaktadır.

Komün: Muhtemelen kişisel ve haneye ait düzenlemeleri de (kapsayacak şekilde) genişletilen, zen-ginlik ve güç paylaşımı temelinde yükselen küçük ölçekli bir kolektif örgütlenme.

Özet

- ▶ Hem merkezden yönetimin hem de yerinden yönetimin avantajları vardır. Merkezden yönetimin erdemleri şunları içerir: Devletin uluslararası bir aktör olmasını, ekonomik yaşamın daha verimli örgütlenmesini, ulusal birliğin sağlanmasını ve bölgesel eşitsizliklerle mücadele edilmesini mümkün kılmak. Yerinden yönetimin çekici yanları siyasal katılımın alanını genişletmesi, yönetimi halka 'yaklaştırması', siyasal kararları daha akla uygun yapması ve yönetim içinde fren ve denge mekanizmaları geliştirmesidir.
- ▶ Ülkesel örgütlenmenin en yaygın biçimleri federal ve üniter sistemlerdir. Federalizm, iktidarın merkez ve çevre yönetim düzeyleri arasında dağıtıldığı paylaşılmış egemenlik nosyonu üzerinde temellenir. Buna karşın üniter sistemler egemen gücü, merkezin ülke çapında örgütlenme biçimini belirlemesini mümkün kılan tek bir ulusal kuruma verir.
- ▶ Ülkesel bölümleri etkileyen diğer faktörler arasında parti sistemi ve siyasal kültür, ekonomik sistem ve maddi gelişme düzeyi, devletin coğrafi boyutu ve kültürel, etnik ve dini çeşitlilik düzeyi bulunmaktadır. Tüm sistemlerde değilse bile çoğu sistemde merkezden yönetime yönelik bir eğilim olmuştur. Bu, özellikle, sadece merkezi yönetimin ekonomik yaşamı yönetmek ve kapsayıcı refah hizmetleri sunmak için gerekli stratejik konuma ve kaynaklara sahip olduğu gerçeğini yansıtır.
- ▶ Siyasal yerinden yönetim etnik bilincin ve bölgesel kimliklerin güçlenmesiyle beslenmiştir. Etnik siyasetin yükselişi, etnisitenin tipik olarak ulusal bilinçle ilişkilendirilen 'kamusal' bağlar ve bağlılıklardan daha güçlü bir 'organik' kimlik hissi yaratma kapasitesiyle bağlantılandırılır. Bir dereceye kadar, etnik milliyetçiliğin yükselişi küreselleşmenin etkisini yansıtır.
- ▶ Topluluğun kaybedilişi ve 'yerel'i yeniden keşfetme ihtiyacı hakkında gittikçe artan kaygı ifade edilmiştir. Komüniteryenizm radikal yerinden yönetim ve öz-yönetim talepleri, karşılıklı haklar ve sorumluluklar nosyonu, otoriteye saygı ve geleneksel değerler ve kültürün güçlendirilmesi talepleri ile ilişkilendirilmiştir.

Tartışma Soruları

- ▶ Merkezden yönetim ile yerinden yönetim arasındaki denge nerede kurulmalıdır?
- ▶ Federal ilke belli devletlere mi yoksa tüm devletlere mi uygulanabilir?
- ▶ Federalizm ve yetki devrinin erdemleri nelerdir?
- ▶ Modern devletlerdeki merkezden yönetime yönelik eğilim karşı konulabilir bir eğilim midir?

- Etnik siyasetin yükselişi sivil milliyetçiliğin düşüşünü mü ifade eder?
- Topluluğu güçlendirme teşebbüsleri dâima üstü kapalı biçimde muhafazakârlık mı içerir?

İleri Okumalar

- Bookchin, M. *Remaking Society* (Toplumu Yeniden Yaratmak) (Montreal: Black Rose, 1989). Önde gelen modern bir anarşistten yerinden yönetim ve sürdürülebilir toplumlar ihtiyacı hakkında kamçılayıcı bir tartışma.
- Burgess, M. And A.-G. Gagnon (eds) *Comparative Federalism and Federation* (Karşılaştırmalı Federalizm ve Federasyon) (London and New York: Harvester Wheatsheaf, 1993). Federal sistemlerin faydalı ve geniş kapsamlı bir taraması.
- Glazer, N. And D. Moynihan *Ethnicity: Theory and Experience* (Etnisite: Teori ve Tecrübe) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975). Etnik siyasetin gelişimi ve önemine dâir bir giriş.
- Norton, A. *International Handbook of Local and Regional Government* (Yerel ve Bölgesel Yönetimin Uluslararası El Kitabı) (Aldershot and Brookfield, VT: Edward Elgar, 1994). Yerel yönetimleri dokuz ülkede inceleyen faydalı bir referans kitabı.
- Wachendorfer-Schmidt, U. (ed.) *Federalism and Political Performance* (Federalizm ve Siyasal Performans) (London and New York: Routledge, 2000). Aynı zamanda federal ve üniter sistemlerin performansını karşılaştıran, federalizmin işleyişi üzerine bir değerlendirme.

Kısım

-3-

**Siyasî
Etkileşim**

Ekonomi ve Toplum

"İşte bu ekonomi, aptal!"

1992 yılı Amerika başkanlık seçimi kampanyası boyunca Bill Clinton'ın ofisinin duvarında asılı olan yazı.

Politika, neredeyse her aşamada ekonomi ve toplumla iç içe geçer. İdeolojik bir argüman ve tartışma, geleneksel olarak birbirine rakip iki ekonomik felsefe olan kapitalizm ve sosyalizm arasındaki mücadele etrafında döner. Oy kullanma davranışı ve parti sistemleri, büyük ölçüde toplumsal bölünmeler ve çatışmalar tarafından şekillenir. Partiler iktidar elde etmek için ekonomik büyümeyi artırma, enflasyonu düşürme, yoksulluğu ortadan kaldırma sözü vererek birbirleriyle yarışır. Başkan Clinton'ın idrak ettiği gibi seçim sonuçları genellikle ekonominin içinde bulunduğu durum tarafından belirlenir: Ekonomi bir patlama yaşadığında hükümet seçimi kazanır; ancak iktisadi bir çöküş ve fiyatlarda ani düşüşlerin yaşandığı bir ortamda hükümet büyük ihtimâlle seçimi kaybeder. Hatta ortodoks Marksistler daha da ileri giderek siyasetin ekonomik "temel" tarafından belirlenen veya şekillenen "üst yapının" bir parçası olduğunu ve siyasî sürecin sınıf sisteminin bir yansımasından başka bir şey olmadığını iddia eder. Az sayıda insan (Marksistler de dâhil olmak üzere) böyle basit bir görüşe sâhip olsa bile sosyo-ekonomik faktörlerin siyasî analizde hayati bir önem taşıdığını hiç kimse inkâr edemez. Basitçe ortaya koymak gerekirse politika, ekonomi ve toplumsal şartlar içinde ele alınmadan anlaşılamaz.

Bu bölümde incelenecek temel konular şunlardır:

İçindekiler

İktisadi Sistemeler	238
Dünya Üzerindeki Kapitalist Sistemler	240
Teşebbüs Kapitalizmi	240
Sosyal Kapitalizm	242
Kolektif Kapitalizm	243
Yönetilen Kapitalizm mi Yoksa Yönetilmeyen Kapitalizm mi?	245
Sosyalizmin Çeşitleri	247
Devlet Sosyalizmi	248
Piyasa Sosyalizmi	249
İktisadi Bir "Üçüncü Yol" var mıdır	251
Sosyal Yapı ve Bölünmeler	252
Sosyal Sınıf	253
Sınıf Temelli Politikanın Yükselişi ve Düşüşü	254
Alt Sınıf Kimlerden Oluşur?	256
İrk	257
Toplumsal Cinsiyet	258
Özet	260
Tartışma Soruları	260
İleri Okumalar	261

Anahtar Konular

1. Ekonomi, nasıl ve ne ölçüde politikayı şekillendirir?

2. Bugün dünyada mevcut olan başlıca iktisadî sistemler hangileridir? Her bir sistemin, güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?
3. Hükümet ne ölçüde ekonomiyi kontrol edebilir ve etmelidir?
4. Modern toplumlarda, temel ekonomik ve toplumsal ayrışmalar nelerdir?
5. Sınıf, ırk ve cinsiyet yapıları ne oranda siyasî yaşamı etkiler?

İktisadî Sistemler

İktisadî sistem, bu sistem vasıtasıyla mal ve hizmetlerin üretildiği, dağıtımının yapıldığı ve değiş tokuş edildiği bir organizasyon biçimidir. Marksistler, iktisadî sistemleri “üretim biçimleri” olarak tanımlar. Mamafih bu konuda sürekli karşı karşıya kalınan zorluk, bu tip iktisadî örgüt sistemleri ve bu sistemleri savunmakta başvuru- lan fikirler ve doktrinler arasında mevcut olan karışıklıktır. Meselâ kapitalizm bazen sâdece bir iktisadî sistem olarak değil, aynı zamanda özel mülkiyeti savunan, rekabetin erdemi üzerinde duran ve genel refahın kişisel çıkarların takip edilmesinin bir sonucu olduğunu iddia eden kendi başına bir ideoloji olarak tanımlanır. Bu karmaşaya, aslında daha fazla sosyalizm örneğinde işaret edilir. Sosyalizm kavramı, hem belirli bir değerler, teoriler ve inançlar seti hem de bu değerlerin onun vasıtasıyla gerçekleştirileceği farz edilen bir iktisadî organizasyon sistemi olarak tanımlanırdı. Her ne kadar bu bölümde iktisadî sistemlerin zayıf ve güçlü yönleri (bu sistemlerin nasıl savunulduğu ve neden eleştirildiği) üzerinde durulacaksa da buradaki temel kaygı, bu sistemleri normatif siyasî teori olarak değil, sosyo-ekonomik organizasyon olarak ele almaktır. İlgili ideolojik ihtilâfların tam açıklaması 3. Bölümde bulunabilir.

Yaklaşık olarak 200 yıldan bu yana, iktisadî örgütlenme üzerine gerçekleştirilen tartışmalar birbirine rakip iki iktisadî sistem olan kapitalizm ve sosyalizm arasında mevcut çatışma etrafında dönmüştür. Çok temel bir tercih ortaya çıktı ve politik görüşleri bir kişinin iktisadî örgütlenme içinde nerede durduğu sorununa indirgeyerek siyasî spektrumun kendisini oluşturdu. Sol kanat görüşlerin sosyalizmi savunduğu, sağcı görüşlerin ise kapitalizme sempati duyduğu düşünüldü. Birbirine rakip sistemlerin, temelde birbirine oldukça muhalif görünmeleri gerçeği bu dikotomiyi sağlamlaştırdı.

Kapitalist ekonomiyle ilişkilendirilen temel özellikler şunlardır:

- ▶ Genelleştirilen bir meta üretimi vardır; meta, mübadele etmek için üretilen mal ve hizmettir ve bir piyasa değerine sâhiptir.
- ▶ Üretici servet (üretim araçları), çoğunlukla özel sektörün elinde bulunur.
- ▶ İktisadî hayat, piyasa ilkelerine göre düzenlenir: arz ve talep güçleri.
- ▶ Maddi anlamda kişisel çıkar ve kâr maksimizasyonu, teşebbüs ve sıkı çalışma için motivasyon sağlar.

Buna karşın, sosyalist ekonominin ise şu ilkelere dayandığı düşünülürdü:

Kavramlar

Piyasa

Piyasa, mal ve hizmet satın almak isteyen alıcıları, aynı şeyleri satmak için pazara arz eden satıcılarla buluşturan ticarî mübadele sistemidir. En basit piyasalar hâricinde bütün piyasalarda, mübadele takas yoluyla değil, parayla gerçekleştirilir. Piyasalar, kişilere bağlı olmayan mekânizmalardır; piyasa güçleri olarak adlandırılan arz ve talep arasındaki dengeyi yansıtan fiyat dalgalanmaları tarafından idare edilir.

Piyasayı savunanlar, piyasanın aşağıdaki avantajlara sahip olduğunu iddia eder:

- Kâr elde etme güdüsünün sağladığı disiplin aracılığıyla piyasa, verimi artırır.
- Piyasa, yeni ürünler ve daha iyi üretim süreçleri biçiminde ortaya çıkan yenilikleri teşvik eder.
- Piyasa, üreticilerin ve tüketicilerin kendi çıkarlarının peşinde koşmasına ve tercih etme özgürlüğünü yaşamasına izin verir.
- Piyasa, bireylerin sonsuz sayıda tercihlerinin ve kararlarının koordinasyonu vasıtasıyla denge yaratır.

Mamafih, piyasayı eleştirenler piyasanın çok ciddi dezavantajları olduğunu iddia eder:

- Piyasa, güvensiz bir ortam yaratır, çünkü insanların hayatı kontrol edemedikleri güçler tarafından şekillenir.
- Piyasa, maddî anlamda eşitsizliği derinleştirir ve yoksulluğu artırır.
- Piyasa, hırs ve bencilliği artırır ve toplumun genelinin ihtiyaçlarını göz ardı eder.
- Piyasa, periyodik olarak fiyatlarda yaşanan âni yükseliş ve düşüşler nedeniyle istikrarsızlığa yol açar.

- En azından teoride insan ihtiyaçlarının tatmini için düzenlenen kullanıma yönelik bir üretim sistemi vardır.
- Çoğunlukla özellikle ekonominin “erişilebilecek yüksekliği” de dâhil olmak üzere üretken servetin devlet ya da ortak mülkiyeti söz konusudur.
- İktisadî örgütlenme, kaynak dağıtımının rasyonel süreci olduğu varsayılan planlamaya dayanır.
- Çalışma, genel refahı artırma yönündeki isteğin sonucunda ortaya çıkan iş-birliğine dayanır.

Mamafih iktisadî sistemler pratikte, hep daha karmaşıktır ve bu sistemleri gruplandırmak her zaman zor olmuştur. Öncelikle, evrensel olarak kabul edilen, tek bir kapitalizm veya sosyalizm modelinin olduğunu iddia etmek bir hataydı. Pratikte, toplumlar içinde bulundukları özel ekonomik ve siyasî şartlara; kültürel ve tarihsel miraslarına dayanarak kendi kapitalizm ve sosyalizm modellerini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla kapitalizmleri ve sosyalizmleri tartışmak daha anlamlı olacaktır. Ayrıca “sosyalizm karşısında kapitalizm” şeklindeki basit iktisadî örgütlenme modeli (Soğuk Savaş’ın sonucu olarak), iki model arasındaki farklılığa aşırı vurgu yaparak gerçeği tahrif etmiştir.

1989-91 yıllarında gerçekleşen Doğu Avrupa devrimlerinin akabinde merkezi planlamanın birden bire ortadan kalkması yalnızca **devlet sosyalizmine** bir son vermedi, aynı zamanda “saf” bir sosyalist sistemin veya “saf” bir kapitalist sistemin olduğu yönündeki illüzyonu da yok etti. Hiçbir kapitalist sistem tamıyla iş yasaları ve en azından refahın güvenlik ağı düzeyi (safety net level of welfare) gibi “sosyalist” etmenlerden bağımsız değildir. Aynı şekilde iş piyasası ve “kara” ekonomi gibi “kapitalist” faktörleri içinde barındırmayan hiçbir sosyalist sistem yoktur. Bundan

Devlet Sosyalizmi: Devletin -teoride- insanların menfaatleri için hareket ederek iktisadî hayatı denetlediği ve idare ettiği sosyalizm modeli.

başka ne kapitalist ne de sosyalist modellere uymayan iktisadî sistemler inşa etme yolunda çabalar da mevcuttur: bunlar genellikle “üçüncü yol” olarak tanımlanır. Faşist İtalya’da korporatizm, Arjantin’de Peronizm ve İsveç sosyal demokrasisi hep bu şekilde tanımlanmıştır. Çevreciler kendi hesaplarına, kapitalizm ve sosyalizmin her ikisinin de üretim bazlı ve kalkınma odaklı olmaları sebebiyle esasen benzer olduğunu iddia ederek bu sistemlere yönelik kendi eleştirilerini geliştirmişlerdir. Yeşillerin öne sürdüğü şekliyle ekonomi, iktisadî önceliklerde sürdürülebilirlik ve ekolojik denge konuları çerçevesinde radikal bir değişimi gerekli kılacaktır.

Dünya Üzerindeki Kapitalist Sistemler

Kapitalist iktisadî sistemler, ilk olarak onaltıncı ve 17. Yüzyıl Avrupası’nda, esas itibarıyla feodal toplumlar içinde ortaya çıktı. Feodalizm, toprak sahipliği, belirli toplumsal hiyerarşiler ve sıkı bir görev ve yükümlülükler yapısının ihtiyaçları için düzenlenen tarıma dayalı üretimle tanımlanır. Kapitalist uygulamalar, ilk başta piyasaya doğru yönlendirilen ve serflerden ziyade, büyük oranda ücretli işçilere dayalı ticarî tarım biçiminde kök saldı. Yeni yeni oluşmaya başlayan kapitalist sistemin temel taşı niteliğindeki piyasa mekanizması, teknolojik yenilikler yönündeki baskıyı yoğunlaştırdı ve üretim kapasitesinde önemli bir gelişmeye yol açtı.

Üretimi ve verimliliği artırma yönündeki baskı, “tarım devrimi”ne yansıdı, ki bu devrim aşırı kullanımdaki ortak toprakların çitlenmesini ve gübre ve bilimsel üretim metodlarının gittikçe daha fazla kullanılmasını da kapsadı. 18. Yüzyıl’ın ortalarında, ilk önce Büyük Britanya’da ardından Amerika’da ve Avrupa’da sanayi devrimi başlıyordu. Sanayileşme, makineleşmeye dayalı fabrika üretiminin ortaya çıkması ve nüfusun köylerden, genişleyen kasaba ve şehirlere doğru gerçekleşen tedrici akınıyla toplumu tamamen dönüştürdü. Gerçekten de kapitalizm ve sanayileşme birbiriyle o kadar yakından ilişkilidir ki endüstriyel kapitalizm genellikle kapitalizmin klâsik biçimi olarak ele alınır. Mamafih, modern dünyada üç çeşit kapitalist sistem tanımlanabilir:

- teşebbüs kapitalizmi
- sosyal kapitalizm
- kolektif kapitalizm

Teşebbüs Kapitalizmi

Teşebbüs kapitalizmi, özellikle Anglo-Amerikan dünyada, diğer kapitalizm modellerinin kaçınılmaz bir biçimde ondan türediği “saf” kapitalizm ideali olarak görülür. Bununla birlikte bu modelin Birleşik Krallık’ta Keynesci sosyal demokrasiyle 1945 sonrasında gerçekleşen yakınlaşmasına rağmen Amerika (teşebbüs kapitalizminin kaynağını aldığı yer) dışında bütün dünyada reddedilmiş olduğu da açıktır. Teşebbüs kapitalizmi, Adam Smith ve David Ricardo (1772-1823) gibi klâsik iktisatçıların ortaya koyduğu ve Milton Friedman ve Friedrich von Hayek gibi teorisyenler tarafından güncelleştiril-

Adam Smith (1723-1790)

İskoç iktisatçı ve filozof; genellikle "İktisat bilimi (kasvetli bilim)"in kurucusu olarak görülür. Glasgow Üniversitesi'nde mantık ve ahlak felsefesi dersi verdikten sonra Smith, Fransa ve Cenevre'ye gitmesini ve iktisadi teorilerini geliştirmesini sağlayan Buccleuch Dükü'nün özel hocası oldu. *Ahlaki Duygular Kuramı* (*The Theory of Moral Sentiments*, 1759), bireyin öz çıkarıcılığını regüle edilmemiş bir toplumsal düzenle uzlaştırmaya çalışan bir motivasyon teorisi geliştirdi. Smith'in en ünlü eseri, *Milletlerin Zenginliği* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, [1776] 1930), işbölümünün önemine vurgu yaparak, iktisatın çalışma mantığını piyasa kavramlarıyla açıklama yönündeki ilk sistematik girişimdir. Çoğunlukla serbest piyasa kuramcısı olarak görülse de Smith aynı zamanda piyasanın sınırlılıklarının da farkındaydı.

len düşüncelere dayanır. Bu modelin temel özelliği, piyasanın kendi kendini idare eden bir mekanizma olduğu (veya Adam Smith'in ortaya koyduğu gibi "görünmez el") yönündeki inançtan doğan piyasa rekabetinin bağımsız/hür işleyişine olan güvendir. Bu görüş, Adam Smith'in herkes tarafından bilinen şu sözlerinde de belirtilmiştir: "Akşam yemeğimizi soframızda bulmamızın sebebi kasabın, biracının veya fırıncının cömertliği değil, onların kendi çıkarlarına olan düşkünlüğüdür." Bu tip serbest piyasa ilkeleri, Amerika'da devlet mülkiyetinin minimumda tutulmasını ve refah yardımlarının güvenlik açısından fazla bir işleve sâhip olmamasının garanti edilmesini sağladı. Amerikan iş sektörü, tipik olarak kâr odaklı çalışır; yüksek verim ve işçi esnekliğine özel önem verilir. Sendikalar, genellikle zayıftır; bu durum, güçlü işçi örgütlerinin kâr maksimizasyonu önünde bir engel oluşturacağı yönündeki korkuyu yansıtır. Kapitalizmin bu türünün, büyümeye ve teşebbüse olan vurgusu, bir bakıma, üretken servetin, yatırımlarından büyük oranda kazanç talep eden sigorta şirketleri ve emeklilik fonları gibi mâli kurumlar tarafından sâhip olunduğu gerçeğinden kaynaklanır.

Amerika'nın mutlak ekonomik gücü, teşebbüs kapitalizminin kudretini ispat eder. Nispeten bir düşüşün yaşandığına dâir açık kanıtlar olsa da (1945 yılında Amerika dünyadaki üretimin yarısına sâhipken, 1990 yılında bu pay beşte bire düştü) Amerika'daki ortalama üretkenlik Almanya'dan ve Japonya'dan hâlâ daha yüksek. Amerika, kıta kapsamında iç pazar, doğal kaynak serveti ve sağlam bir bireyci popüler kültür başta olmak üzere "sınır ideolojisi" olarak görülen piyasa ilkelerini uygulayarak kazanç elde etmesini sağlayan açıkça doğal üstünlüklere sâhip. Mamafih, Amerika'nın elde ettiği başarı sâdece piyasaya indirgenemez. Meselâ, Amerika güçlü ve açık bir ulusal hedef duygusuna ve rekabete dayanan davranışların en uç aşırılıklarını engelleyen regüle edici organlardan oluşan bir ağa sâhiptir.

Teşebbüs kapitalizminin ilkeleri ekonomik anlamda yaşanan küreselleşmeyle birlikte Amerika'nın sınırlarının ötesine geçti. Küreselleşme, pek çok biçimde **piyasalaşmayı** geliştirdi. Meselâ, yoğun uluslararası rekabet, hükümetlerin ekonomiye müdahale etmemesini ve "ülkeye" yatırım yapılması beklentisiyle vergi oranlarını düşürmesini teşvik etti. Ekonomi siyasasının temel hedefi olarak enflasyonu kontrol etmenin tam istihdamı sağlamanın yerini alması gerçeğinden yola çıkılarak, kamu harcamalarının ve özellikle refaha ayrılan bütçenin azaltılması yönünde güçlü baskı uygulandı. Ayrıca ürün ve işçi esnekliğini sağlama ihtiyacı, sendika faaliyetlerinin yasa

Piyasalaşma: Ticarî mübadeleye ve kişisel maddî çıkara dayanan piyasa ilişkilerinin ekonomiye ve muhtemelen topluma yayılması.

Kavramlar

Sosyal Piyasa

"Sosyal piyasa ekonomisi" fikri, 1950'lerde Almanya'da ortaya çıktı. Alfred Muller-Armack gibi iktisatçılar tarafından geliştirildi ve Ludwig Erhard başta olmak üzere Hristiyan Demokratlar tarafından zirveye taşındı. Sosyal piyasa, piyasa ilkelerine göre yapılandırılan, büyük ölçüde hükümet müdahalesinden bağımsız, geniş kapsamlı refah sistemi ve etkin kamu hizmetleri aracılığıyla toplumsal uyumun temin edildiği bir toplum içinde işleyen bir ekonomidir. Dolayısıyla, piyasa bizi bir amaç değil, daha kapsamlı toplumsal hedeflere ulaşmak için servet yaratmanın bir aracıdır. Ortaklık, işbirliği ve subsidiarite üzerine yapılan vurgu, sosyal piyasayı serbest piyasadan ayırır. Sosyal piyasa stratejisi, Almanya'nın siyasada konservatif ve sosyalist görüşleri birleştiren ve pek çok Avrupa Birliği üyesi ülkesinin uyguladığı bir konsensüse ulaşmasını sağlar.

veya başka araçlarla denetlenmesine izin verdi. Uygulanan bu tip baskılar, "yeni" politik ekonomi olarak adlandırılan yapının şekillenmesini sağladı; bu, doğrudan devlet müdahalesinin azaltıldığı ve piyasanın iktisadî hayatın merkezine konduğu iktisadî yönetimin depolitize edilmiş biçimiydi. Mamafih, bu "yeni" politik ekonomi, en azından başka iki özelliğe daha sahiptir. Bunlardan ilki, teknolojik yenilik ve gelişmeye özellikle de enformasyon ve iletişim teknolojisinin yaygın kullanımına yaptığı vurgudur. Teknolojik üstünlük, özellikle de Amerika'da, 1990'larda "turbo kapitalizm" in hayâletiyile gelişmeye başladı. "Yeni" politik ekonominin ikinci özelliği ise eğitim seviyesinin yükselmesinin, hem ekonominin arz yönündeki özelliklerini geliştireceği hem de vatandaşların daha esnek ve kendine güvenen kişiler olmasını sağlayacağı inancıyla hükümetlerin gitikçe insan sermayesine yatırım yapmayı hedeflemeye başlamasıdır.

Mamafih teşebbüs kapitalizmi ciddi dezavantajlara da sahiptir. Belki de bunlardan en önemli olanı, maddi anlamda yaygın bir eşitsizliğin ve toplumsal bölünmelerin ortaya çıkması yönündeki eğilimdir. Bu durum, meselâ Avrupa'da görülmeyen Amerika'daki mutlak yoksulluk düzeyinde ve düşük eğitilmiş ve refah programlarına bağlı alt sınıfın (under class) nüfusunda görülen artışta ortaya çıkar. Bu sorunların yol açtığı gerilimler, toplumsal hareketlilik yönündeki ihtimâli canlı tutan büyüme seviyelerinde de var olabilir.

Mamafih Amerika'nın sâhip olduğu kültürel ve ekonomik kaynak-

lardan yoksun olan Birleşik Krallık'taki gibi toplumlarda, teşebbüs kapitalizmi bu tip derin toplumsal gerilimler yaratabilir. Daha önemli bir sorun ise teşebbüs kapitalizminin "turbo" özelliklerinin, tüketicilerin harcama ve borç alma, işletmelerinse yatırım yapma yönünde gösterdikleri isteklilikten daha az piyasanın veya teknolojik yeniliklerin dinamizmiyle ilgili olabileceğidir. Dolayısıyla bu iktisadî model, özellikle mâlî piyasaların tuhafıklarına ve tüketici ve işletmelere olan güvendedeki değişime açıktır.

Sosyal Kapitalizm

Sosyal kapitalizm, merkez ve Batı Avrupa'nın büyük bölümünde gelişen kapitalizm biçimidir. bu modelin kaynaklandığı yer Almanya'dır ancak sosyal kapitalizmin temel ilkeleri Avusturya, Benelux ülkeleri, İsveç, Fransa ve İskandinavya'nın büyük bir kısmında çeşitli biçimlerde uyarlanmıştır. Bu ekonomik model, Smith ve Ricardo tarafından oluşturulan klâsik politik ekonominin katı piyasa prensiplerinden ziyâde daha çok Friedrich List (1789-1846) gibi iktisatçıların esnek ve pragmatik fikirleri üzerinden şekillendi. Bununla birlikte Zollverein (Alman gümrük birliği)'in önde gelen müdafisi olan List, meselâ bebek sanayileri çetin yabancı rekabetine karşı korumak için devlet müdahalesinin uygulanması gerektiğini iddia ederek, siyasetin ve siyasî gücün/iktidarın önemi üzerinde durdu. Bu modelin temel noktası, sosyal piyasa düşüncesidir; yani piyasa rekabeti disiplinleriyle toplumsal uyuşma ve birlik ihtiyacını birleştirme çabasıdır.

Almanya'da bu sistem, sanayi ve mâli sermâye arasındaki bağ üzerinde kurulmuştur; bu, işletmeler ve bölgesel olarak yerleşik bankalar -ki bunlar da genellikle işletmelerin en büyük hissedarlarıdır- arasındaki yakın bir ilişki biçiminde tezâhür eder. Alman ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bu temel nokta etrafında değişim geçirdi ve bu model, ekonomiyi kısa dönemli kârlardan ziyâde uzun dönemli yatırımlara yöneltti. Rhine-Alpine kapitalizmi olarak adlandırılan iş organizasyonu, sosyal ortaklığa dayandığı için Anglo Amerikan kapitalizminden de ayrılır. Sendikalar, iş konseyleri aracılığıyla işçileri temsil eder ve genellikle sanayicilerin gerçekleştirdiği yıllık ücret belirleme görüşmelerine katılır. İşçilere ve diğer korunmasız insanlara sosyal güvence sağlayan geniş kapsamlı ve iyi finanse edilen refah yardımları bu ilişkinin temelini oluşturur. Bu şekilde, işçilerin ve geniş manâda toplumun çıkarlarını hesaba katan "çıkart ortaklığına dayanan kapitalizm" biçimi gelişti. Bu, Amerika'da ve Birleşik Krallık'ta var olan "hissedar kapitalizmi"ne zıt bir modeldir (Hutton, 1995).

Sosyal kapitalizmin güçlü yönleri, savaşla yıkılan Almanya'yı 1960'larda Avrupa'nın lider ekonomik gücü hâline getiren "ekonomik mucize" ile açıkça ortaya konur. Sermâye yatırımının yüksek ve istikrarlı seyri, eğitime ve mesleki ve zanaata yönelik beceri kazandırmaya yapılan güçlü vurguyla birlikte Almanya'nın Avrupa'daki en yüksek verimlilik düzeyine erişmesini sağladı. Mamafih sosyal piyasanın erdemleri hiçbir şekilde evrensel olarak kabul görmedi. Yarattığı sakıncalardan biri, müzakere, görüşme ve konsensüse (mutabakat) yaptığı yoğun vurgu sebebiyle değişmemeyi teşvik etmesi ve işletmeler için değişen piyasa şartlarına (meselâ ekonomik küreselleşme ve Doğu Avrupa, Lâtin Amerika ve Doğu Asya'dan gelen yoğun rekabet) uyum sağlamayı zorlaştırmasıdır. Daha ağır bir yük, yüksek kalitedeki refah yardımlarını temin etmek için gerekli olan nispeten yüksek sosyal harcamalar tarafından yüklenir. Bunlar, vergileri artırır; dolayısıyla hem işverenlerin hem de işçilerin üzerine ağır bir yük yükler. Sosyal piyasayı savunanlar, toplumsal kaygıların ve piyasanın özünde birbiriyle bağlantılı olduğu hususunda ısrar ederken, bu modeli eleştirenler sosyal kapitalizmin kavramsal bir çelişkidir başka bir şey olmadığını iddia eder. Onlara göre, sürekli genişleyen sosyal programları finanse etmenin maliyeti, uluslararası rekabette yaşanan düşüş ve ekonominin servet yaratma temelini zayıflatmak olur.

Kolektif Kapitalizm

Kapitalizmin üçüncü biçimi, 1945 sonrası Japonya'daki örneğe dayanır. Doğu Asya "kaplanları"nın (Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi) büyük bir hevesle uyguladıkları bir modeldir ve son zamanlarda yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan Çin kapitalizmini etkilemiştir.

Kavramlar

Laissez-faire

Laissez-faire (Fransızcadaki "bırakınız yapınlar" anlamı taşıır) devletin ekonomiye müdâhil olmaması ilkesidir. Devletin ekonomiyi kendi hâline bıraktığında, ekonominin en iyi şekilde işleyeceği yönündeki doktrinin kalbini oluşturur. Bu kavram, 18. Yüzyıl Fransı'nda "*Laissez-faire et Laissez-passer*" (bireyleri kendi hâline bırakın, malların serbestçe dolaşmasına izin verin /bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) sloganını ortaya atan Fizyokrat-lar tarafından yaratılmıştır. David Ricardo ve Alfred Marshall (1842-1924) gibi klasik iktisatçı-lar, bu kavramı Adam Smith'den almışlardır. *Laissez-faire*'in temel varsayımı, engellenmemiş piyasa ekonomisinin doğal olarak bir denge yaratacağıdır. Bu husus genellikle "tam rekabet" kuramıyla açıklanır. Bu bakış açısından, kartelleri denetlemek ve istikrarlı fiyatları korumak gibi piyasa rekabetini teşvik etme faaliyetleriyle sınırlandırılmadıkça devlet müdahalesi zararlıdır.

Kolektif kapitalizmin ayırt edici özelliği, müşterek uzun dönem ilişkiler üzerine yaptığı vurgudur. Bu, ekonominin kişilere bağlı olmayan fiyat mekanizması tarafından değil, “piyasalardaki mevcut ilişkiler” vasıtasıyla idare edilmesini sağlar. Bu duruma verilecek örnek, Japonya’da sanayi ve finans sektörleri arasında yakın bir ilişkinin olmasını temin eden birbirine kenetlenmiş mülkiyet ortaklığı yapısıdır. Tokyo borsasında işlem gören hisselerin yüzde 40’ı, kigyo shudan kardeş şirketler ağını oluşturan sanayi gruplarının elindedir. Sanayi kuruluşlarını onların çok sayıdaki taşeronuyla bağlayan çapraz hissedarlık ağları olan keiretsu Tokyo borsasındaki mevcut hisselerin yarısına sâhiptir. Mülkiyetteki bu istikrar, Japon firmalarına sermaye bolluğu sağlar; bu, kısa veya orta vâdeli kâr elde etmekten ziyâde uzun vâdeli yatırımlara dayanan stratejiler geliştirmelerine imkân verir.

Bu firmalar bizzat Japon halkının sosyal hayatının merkezini oluşturur. İşçiler (özellikle büyük işletmelerdeki erkek işçiler), Amerika’da hatta sosyal piyasanın var olduğu Avrupa’da bile gerçekleşmeyecek bir biçimde firmaların birer “üyesi”dir. Sadakâtlerinin, bağlılıklarının ve sıkı çalışmalarının karşılığında işçiler başından beri hayat boyu istihdam, emeklilik, sosyal güvence, boş zaman ve eğlence fırsatlarından faydalanma hakkına sâhiplerdi. Yöneticiler ve işçiler arasında nispeten düşük bir gelir faklılığının var olmasıyla temeli oluşturulan takım çalışması ve kolektif bir kimliğin yaratılması hususuna özel bir önem verilir. İşçiye ve işbirliğine dayalı çalışma üzerine yapılan bu vurgu, Japon sisteminin “halkçı (peoplism)” olarak adlandırılmasına yol açtı. Bu ekonomik karışımın son unsuru hükümettir. Her ne kadar Doğu Asya’daki kamu harcamaları ve vergilendirme oranı uluslararası standartlara göre nispeten düşük olsa da (GSMH’nın %30’unun altında) devlet, yatırımı “yönlendirme”, araştırma ve ticari kararların verilmesinde hayati bir role sâhiptir. Buna verilecek en iyi örnek hiç şüphe yok ki (1950 ve 1960’lardaki kadar olmasa da) Japon ekonomisini hâlâ “yol gösterici (indicative)” planlama yoluyla denetlemeye devam eden Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI)’dir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Japon ekonomisi pek çok bakımdan kâr maksimizasyonu yönündeki kaygı ve kısa dönemli düşünme eğilimi dâhil olmak üzere teşebbüs kapitalizminin çoğu özelliğini taşıyordu. Mamafih savaş öncesinde başlayan ve gittikçe gelişen iktisadî anlamda yeniden yapılanma, olağanüstü bir başarı kazandı. Japon “ekonomik mucizesi”, bir sanayi gücü/devi yarattı ve şu anki yatırım oranları korunursa 2005 yılı itibarıyla dünyadaki en büyük ekonomi hâline gelecek. Mamafih, Japonların elde ettiği bu başarı, kalkınma oranları Doğu Asya “kaplanları”nı geçen Çin’in yükselişiyle çok yakında gölgede bırakılacak. Bununla birlikte bu başarının bedelinin ödenmesi gerekiyor. İşbirliği ve ortaklığın görünen yüzünün ardında Japon ekonomik modeli, işçiler ve aileleri üzerinde ağır bir yük yükler. Uzun saatler ve oldukça sıkı disipline edilmiş çalışma şartları, bireyselliğin gelişmesinin engellendiği ve çalışmanın insanın varoluşunun temel parçası hâline geldiği anlamına gelebilir. Aynı şekilde Japon toplumunda “müşterek sâhip olunan” firmaların hâkimiyeti, görevin haklara saygı ilkesinin üzerinde tutulmasıyla birlikte neo-feodal görev/yükümlülük duysunu canlı tuttu. Dolayısıyla eleştiriler, kolektif kapitalizmin temelinin her zaman otoriteryanizm tarafından oluşturuldu-

John Maynard Keynes (1883-1946)

İngiliz iktisatçı. Keynes ününü, *Barışın Ekonomik Sonuçları* (*The Economic Consequences of the Peace*, 1919)'de Versailles Antlaşması'na getirdiği eleştiriyi elde etti. En önemli çalışması *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (*The General Theory of Employment, Interest and Money*, [1936] 1965), neo-klasik iktisadî kuramlardan belirgin bir biçimde ayrıldı ve günümüzde makro-iktisat olarak bilinen disiplinin oluşmasına katkıda bulundu. *Laissez-faire* ilkelerine meydan okuyarak İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki dönemde Batılı devletlerce yaygın olarak uygulanan talep yönetimi siyasasının kavramsal temelini oluşturdu. Keynezyen teoriler, hem modern liberalizm hem de sosyal demokrasi üzerinde muazzam bir etkiye sahiptir.

ğunu iddia eder; otoriter kapitalizmin en açık örneği, Çin'in burjuvalaşan kapitalizmiyle sağlam tek parti komünist yönetimin karışımında bulunabilir. Sonuç olarak, 1997-1999 yılı Doğu Asya'nın yaşadığı dramatik ekonomik düşüş, istikrarsız mâli pratiklere dayandığında iktisadî başarının ne kadar kırılgan olduğunu gösterdi.

Yönetilen Kapitalizm mi yoksa Yönetilmeyen Kapitalizm mi?

Dünya üzerindeki kapitalist modellerin bu kısa özetinin açıklığa kavuşturduğu gibi ekonomik siyasa hakkındaki temel mesele, siyaset ve ekonomi, dolayısıyla devlet ve piyasa arasında uygun/doğru bir denge oluşturmaktır. Kapitalist bir ekonomi, devlet tarafından kendi başına bırakıldığında mı en iyi şekilde çalışır yoksa istikrarlı bir büyüme ve genel anlamda refah, iktisadî yönetim sistemi vasıtasıyla mı elde edilebilir? Pratikte, bu soru birbirine rakip iki iktisadî stratejinin değerlendirilmesine indirgenir: Keynesyenizm ve monetarizm (parasalcılık). Klâsik politik ekonomiye Keynes'in *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (*The General Theory of Employment, Interest and Money*, [1936] 1965) çalışmasında yaptığı meydan okumanın temel noktası, kendi kendini regüle eden bir piyasaya dayanan doğal ekonomik düzen fikrinin reddedilmesidir. Keynes, devlet ve ekonomi arasında katı bir ayrım yaratan *laissez-faire* siyasalarının kesin olarak istikrarsızlık ve işsizlik yaratmış olduğunu ve bunun 1930'larda yaşanan Büyük Buhran'la en iyi biçimde açığa çıktığını iddia etmiştir.

Keynes'e göre işsizliğin artmasıyla piyasa güçlerinin ücretlerde kesintilere gitmesi, bunun da daha sonra mal ve hizmetlere olan talebi azaltması sebebiyle kapitalist ekonomiler 1930'lu yıllar boyunca iyice yoğunlaşan ekonomik buhranın içine düşmüştü. Keynes iktisadî faaliyet düzeyinin "toplam talebi" yani yürüttüğü vergi ve kamu harcamaları siyasaları vasıtasıyla hükümetin yönlendirme kapasitesine sâhip olduğu ekonomideki toplam talep seviyesini belirlediğini söyleyerek serbest piyasa geleneğine karşı çıktı. İşsizlik oranı yükseldiğinde, devlet ya kamu harcamalarını artırarak ya da vergileri keserek ekonomiyi "düze çıkarmalıdır". Ortaya çıkacak olan bütçe açığının katlanılabilir olacağını, çünkü meydana gelen büyümenin vergi gelirlerini artıracığını ve devletin borçlanma ihtiyacını azaltacağını ileri sürdü. Bunun yanında ekonomiyi canlandıracak bu tip her tür uyarıcının, **çarpan** (multiplier) etkisiyle yoğunlaştırılacağını belirtti.

Milton Friedman (1912-2006)

Amerikalı akademisyen ve iktisatçı. 1948 yılından bu yana Chicago Üniversitesi'nde iktisat profesörü ve Chicago Okulu'nun kurucusu. Friedman aynı zamanda *Newsweek* dergisinde köşe yazarı ve Amerika başkanlık danışmanı olarak görev yapmaktadır. 1976 yılında iktisat alanında Nobel ödülü kazanmıştır. Monetarizm ve serbest piyasa ekonomisinin önde gelen savunucusu olan Friedman, Keynezyen teorinin ve "vergilendir ve harca" siyasalarının güçlü bir eleştirmenidir. En önemli eserleri *Kapitalizm ve Özgürlük* (*Capitalism and Freedom*, 1962) ve eşi Rose ile birlikte yazdıkları *Tercih Özgürlüğü* (*Free to Choose*, 1980), Yeni Sağ'ın iktisadi düşüncesi üzerinde devasa etkiye sahiptir.

Keynezyen talep yönetiminin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkması, ekonomi siyasasını kökünden değiştirdi ve hükümetlere sürdürülebilir büyümeyi ve sürekli yayılan bir refahı temin etmek için güvenilir araçlar sağladı. Pek çok insan için Keynesyenizm 1950 ve 1960'larda "ekonomide yaşanan uzun soluklu patlama"da anahtar role sahipti; bu, dünya üzerinde tecrübe edilen en istikrarlı ekonomik büyüme idi. Mamafih Keynesyenizmin entelektüel anlamdaki güvenilirliği, 1970'lerde "stagflasyonun" (işsizlik ve enflasyonda eş zamanlı olarak ortaya çıkan artış) meydana gelmesiyle büyük yara aldı; bu, Keynes'in teorilerinin tahmin edemediği ve açıklayamadığı bir durumdu. Politik olarak Keynezyen fikirler, serbest piyasa iktisatçılarının yatırım ve teşebbüsü azalttığını ve süreklilik arz eden yüksek enflasyon (fiyat düzeyinde genel bir artış) yaratarak gelişmenin önünü tıkadığını iddia ettiği "vergilendir ve harca" siyasalarıyla ilişkilendirildiği için zayıfladı. Bu şartlar altında, Keynes öncesi monetarist fikirler, özellikle siyasi haklar konusunda yeniden önem kazandı.

Monetarizmin (parasalcılık) yükselişi, özellikle Friedrich von Hayek ve Milton Friedman gibi iktisatçıların çalışmalarının sonucunda, ekonomik önceliklerde işsizliği düşürmekten enflasyonu kontrol altına almaya doğru bir değişimin sinyalini verdi. 1980'lerde İngiltere'de Thatcher hükümeti ve Amerika'da Reagan yönetimi tarafından başlatılan hareket içinde devletin temel iktisadi sorumluluğu "güçlü/sağlam para"yı garanti etmek olarak görülmeye başlandı. Hükümetin görevi, enflasyonu sistemden çekip atmak ve gelişme, istihdam ve verimlilik gibi konuları piyasanın doğal seyrine bırakmaktı. Monetarizm, Friedman'ın sözleriyle "enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir fenomen" olduğunu iddia eder. Monetarizmin sonucu, üretimi artırmak ve enflasyonu düşürmek için tasarlanan Keynezyen siyasaların sadece hükümeti borç almaya ve dolayısıyla "para basmaya" teşvik ederek enflasyonu körüklemesidir. Bunun alternatifi, tüketicileri tüketmeye teşvik eden talep yönündeki siyasalardan ziyade üreticileri üretmeye teşvik eden arz yönündeki siyasalar üzerinde durmaktır. Monetaristler için bunun anlamı kesinlikle deregülasyon ve vergi kesintileridir.

Çarpan (Multiplier): Toplam talepte gerçekleşen değişimin, ekonomi içinde dolaşımı sırasında milli gelir üzerinde artan etkiye sahip olmasını sağlayan mekanizma.

Mamafih modern iktisat büyük oranda Keynesyenizmin ve monetarizmin önerdiği basit çözüm reçetelerinin ötesine geçti ve çok daha karmaşık ekonomik stratejiler, hatta "yeni" bir politik ekonomi geliştirdi. Monetaristler, en azından Keynezyen iktisatçıları, enflasyonun önemli ve ekonominin arz yönünün anlamlı olduğunu

ikna etmekte başarı sağladı. Ekonomik alanda yaşanan küreselleşmenin neticesinde, mevcut farklı ulusal ekonomilere dayanan 1950 ve 1960'ların iktisadî yönetim modelleri “kaba” Keynesyenizmin yerini aldı. Diğer taraftan, regüle edilmeyen piyasa ekonomisi fikrinin de bu tip bir ekonomi için düşük yatırım, kısa dönemlilik ve toplumsal ayrışma veya bölünme yaratma eğilimi varken sürdürülmesi zordu. Francis Fukuyama'nın (1996) belirttiği gibi, servet yaratmanın her çeşidi sâdece kişilere bağlı olmayan piyasa güçlerine değil, güven biçiminde ortaya çıkan **sosyal sermaye**ye dayanır. Dolayısıyla yukarıdan aşağıya dayatılan iktisadî yönetimi reddeden, aynı zamanda piyasanın işleyişinin belirsizlik, eşitsizlik ve farklı bilgi düzeyleri tarafından güçleştirildiği gerçeğini kabul eden “yeni Keynesyenizm” ortaya çıkmıştır.

Sosyalizmin Çeşitleri

Modern sosyalistler, kapitalizmin servet yaratmanın tek güvenilir aracı olduğunu kabul etmeye hazırlar. Bu sebeple kapitalizmi ortadan kaldırmanın değil, yenilemenin veya “insanileştirmenin” yollarını arıyorlar. Bu da genellikle Keynezyen tezlerin veya sosyal piyasa fikirlerinin kapsanmasını gerektirir. Mamafih geleneksel olarak sosyalistler, sosyalizmi niteliksel açıdan kapitalizmden farklı bir ekonomik yapılanma olarak görerek piyasa kapitalizmine bir alternatif oluşturmaya çalışmıştır. Bu tip çabalar, sosyalizmin hem ahlâkî açıdan hem de verimlilik açısından kapitalizmden daha üstün olduğu varsayımına dayanmıştır. Sosyalist literatür bol miktarda ekonomik modellerle dolu olmasına rağmen (Saint Simon'ın (1760-1825) teknokratik sanayileşme görüşünden Peter Kropotkin'in merkezi olmayan öz yönetim anlayışına kadar), en etkili olanları Marksist gelenek içinde geliştirilmiştir. Mamafih, sosyalist modellerin ortak noktası, piyasa mekanizmasının yerinin bir çeşit iktisadî planlamayla değiştirilebileceği ve değiştirilmesi gerektiği yönündeki inançtır.

Maalesef Marx, gelecekteki sosyalist toplumun ekonomik ör gütlmesi için bir proje ortaya koymadı, bunun yerine kendini çok sayıda geniş kapsamlı ilke oluşturmakla sınırlandırdı. Hiç şüphesiz Marx, özel mülkiyetin ortadan kalkacağını ve yerini güçlü piyasanın dikte ettiklerinden ziyâde toplumun maddî ihtiyaçlarına hizmet eden ekonominin var olmasını sağlayan kolektif veya toplumsal mülkiyetin alacağını tasavvur etmişti. Toplumdaki her kademedeki halkın geniş katılımını desteklerken ve komünizm tam anlamıyla kurulduğunda devletin “silinip gideceği” yönünde tahminde bulunurken, Marx yine de kendisini 20. Yüzyıl Sovyet ekonomisini tanımlayan devletin kamusallaştırılması ve merkezi planlamadan uzak tutmuştu.

Birbirinden farklı iki sosyalist ekonomi modeli geliştirilmiştir:

- devlet sosyalizmi
- piyasa sosyalizmi

Monetarizm (Parasalcılık): Para arzında meydana gelen artışın enflasyona sebep olduğunu belirten teori: “Çok fazla para, çok az malı kovalar”.
Sosyal Sermâye: Toplumsal uyum, siyasî istikrar ve refahın temin edilmesine yardım eden kültürel ve ahlâkî kaynaklar.

Kavramlar

Planlama

Planlama, üretim, dağıtım ve mübadelenin kısmi veya tam koordinasyonu vasıtasıyla gerçekleştirilen açıkça belirlenmiş hedefler gereğince rasyonel kaynak tahsisine bağlı, bir ekonomik örgütlenme sistemidir. Mamafih pratikte, planlama sistemleri açıkça birbirinden ayrılır. Sosyalist devlet rejimleri, ekonomik yatırımların hepsi için oluşturulan ürün hedefleri etrafında temellenen ve parti-devlet kurumlarının kendi içindeki hiyerarşisi vasıtasıyla merkezi olarak yönetilen direktif/doğrudan (direct-ve) planlama sistemi geliştirdi. Sözde indikatif/yol gösterici (indicative) planlama, meselâ Fransa'da, Hollanda'da ve Japonya'da devletin yönlendirmesinden ziyade iktisadi yönetim araçlarını kullanarak kapitalist ekonominin işleyişini geliştirmek ve yönlendirmek için kullanıldı.

Planlamanın güçlü yönleri şunlardır:

- Ekonomiyi, kişilere bağlı olmayan ve kimi zaman geçici hevesleri içinde barındıran piyasanın işleyişine teslim etmek yerine insanın denetimine bırakır.
- Ekonomiyi, kişisel kazancı maksimize etme yönünde değil, insan ihtiyaçlarını tatmin etme yönünde düzenler.
- Değişkenliğe ve krizlere karşı piyasadan daha dirençlidir.
- Maddî anlamda yüksek seviyede eşitliği temin edebilir.

Bununla birlikte planlamanın muhalifleri şu noktalar üzerinde durur:

- Planlama, modern sanayi ekonomisinin karmaşıklığıyla başa çıkamaz.
- Merkezi aktörlerin ekonomiyi kontrol etmesine izin vermesi sebebiyle, doğrudan ve dolaylı olarak otoriter bir uygulamadır.
- Tüketicilerin taleplerine cevap vermek yerine, toplum içindeki elit grupların görüşlerini halka/kitlelere empoze eder.
- Yatırımı ödüllendirmez veya teşvik etmez; bürokratik durgunluğu yol açar.

Devlet Sosyalizmi

1917 Bolşevik Devrimi'nin akabinde, SSCB sosyalist iktisadî organizasyon modelini açıkça uygulamaya koyan ilk toplum oldu. Bu model, 1930'larda Stalin'in gerçekleştirdiği sözde "ikinci devrime" kadar tam olarak geliştirilmedi; bu dönemde piyasa organizasyonunun önemli yönleri 1920lerde Lenin'in yürürlüğe koyduğu Yeni Ekonomik Siyasa altında devam etti. Daha sonra Doğu Avrupa'ya ihraç edilen ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Ortodoks komünizmini hâkim kılan bu model, ekonomik Stalinizm olarak adlandırılabilir. Bu sistem, bütün ekonomik kaynakları parti-devlet aygıtının kontrolü altına alan devletin kamusallaştırılmasına dayanır. SSCB'de "yönetici planlama" sistemi ekonomik siyasanın bütün denetimini, planlama kurum ve komite ağı vasıtasıyla (5 Yıllık Planlar biçiminde) hedeflerin hazırlanmasını kontrol eden Komünist Parti'nin en üst organlarının eline verdi. Anahtar organ tüm ekonomi için üretim hedefleri koyan ve süreç içinde her teşebbüse kaynak dağıtan, ticareti kontrol eden ve fiyatları, ücret seviyelerini, vergileri ve devlet yardımlarını/ödeneklerini belirleyen Gosplan (Devlet Planlama Komitesi) idi. Bu planların yürürlüğe konması, ekonominin belirli sektörlerini denetleyen ve bankalar, fabrikalar, mağazalar ve devlet ve kolektif çiftlikler gibi Sovyet teşebbüslerin çalışmalarını yöneten güçlü ekonomi bakanlıklarının sorumluluğu altındaydı.

1989-91 devrimlerinden sonra Doğu Avrupa ve SSCB'de devlet sosyalizmi modelinin görülmeye değer çöküşü, merkezi planlamanın tabii/içsel kusurlarını ortaya koymak için yaygın olarak kullanıldı ve planlama fikrinin çürütülmesi yönünde büyük etkisi oldu. Mamafih bu, Sovyet planlama modelinin hiç şüphesiz elde etti-

gi başarıları göz ardı etmektir. Meselâ merkezi planlama sistemi, “ağır” sanayiye inşa etmekte kuşkusuz başarılı oldu ve 1941 yılında Nazi saldırısına karşı koymak için SSCB’ye oldukça güçlü bir sanayi alt yapısı temin etti. Bunun yanında, planlama Batı tarzı tüketim ürünleri imâl etme çabalarında feci bir biçimde başarısız oldu. Yine de planlama SSCB’nin ve pek çok Doğu Avrupa ülkesinin, bazı gelişmiş kapitalist ülkelerin fakir mahallelerde hüküm sürmeye devam eden evsizlik, işsizlik ve mutlak yoksulluk gibi sorunların yok edilmesine yardım etti. Kronikleşen ekonomik geriliğine rağmen, meselâ Küba %98’in üzerinde bir okur yazar oranına ve pek çok Batı ülkesiyle olumlu olarak mukayese edilebilen temel sağlık bakımı seviyesine ulaştı.

Devlet Kapitalizmi: İktisadi güçleri parti-devlet elitinin elinde toplayarak, kapitalist sınıf ilişkilerini aynı şekilde devam ettiren, devlet mülkiyetine dayanan sistem.

Mamafih merkezi planlamanın kusurlarını gizlemek zordur. Belki de en temel noksanlıklarından birisi, planlamacıların ne kadar ehil ve işlerine bağlı olurlarsa olsunlar üstesinden gelemedikleri farklı ve karmaşık bilgilerle karşı karşıya kalmalarıdır. Dolayısıyla bu, tabiatı itibarıyla verimsiz bir sistemdir (Hayek, 1948). Meselâ nispeten daha sınırlı bir merkezi planlama sisteminde bile planlamacıların evrende mevcut olan atom sayısından daha fazla seçenekle karşı karşıya oldukları tahmin edilir. Komünist sistemin gösterdiği kötü ekonomik performansın sebebine ilişkin yapılan diğer bir açıklama, sâhip olduğu eşitlikçi dağıtım sistemiyle birlikte merkezi planlamanın içinde inşa edilen sosyal zırhların, yatırımı teşvik etmek veya verimliliği artırmak yönünde hiçbir etkiye sâhip olmamasıdır. Basit bir biçimde ortaya konacak olursa, Sovyet işçilerinin hepsinin bir işi olmasına rağmen onların gerçekten çalıştıklarını garanti etmek çok zordu. Son olarak, merkezi planlama, siyasî veya bürokratik mevkilere göre yeni toplumsal bölünmelerin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirildi. Milovan Djilas’ın sözleriyle, Batılı toplumlarda kapitalist sınıfın sâhip olduğuna eş statüde ve imtiyazlar elde eden parti-devlet bürokratlarından oluşan “yeni bir sınıf” ortaya çıktı. Sol kanat eleştiricilerin gözünde Sovyet planlama, **devlet kapitalizminden** çok da farklı bir şey değildi.

Piyasa Sosyalizmi

Yoğun bir biçimde merkezi yapıya sâhip Sovyet iktisadî modeline alternatif olarak, sosyalizmin ilkeleri piyasa rekabetinin dinamikleriyle uzlaştırılmaya çalışıldı. Bu model, 1949’da Yugoslavya Başkanı Tito ve Stalin arasında meydana gelen ayrılığın takiben Yugoslavya’da ortaya çıktı ve SSCB’nin 1956 yılında patlak veren siyasî isyanı bastırmasının ardından Macaristan’da uygulandı. Benzer fikirler, SSCB’de 1985-90 yılları arasında Mikhail Gorbachev’in yürüttüğü “ekonomik yeniden yapılanma” programı perestroika süresince uygulandı. Perestroika, istikrarsız bir program olarak gelişti ve ilk başta kooperatiflerin ve tek bir mal sâhibi olan işletmelerin merkezi planlama sistemini desteklemesi için gelişmesine izin verdi, ancak sonunda Sovyet yatırımlarının planlama sisteminden tamamen bağlarını koparmasına ve kendi kendini finanse eden ve yöneten bir sistem hâline gelmesine imkân tanıdı.

E. F. Schumacher (1883-1946)

Almanya doğumlu İngiliz iktisatçı ve çevre bilimci. "Fritz" Schumacher, 1930 yılında Oxford Rhodes öğretim üyesi olarak Birleşik Krallık'a gitti. Akademik hayata dönmeden önce iş sektöründe, çiftçilikte ve gazetecilikte pratik anlamda tecrübe kazanmak amacıyla çalıştı. Almanya'da İngiliz Denetim Komisyonu'na (1946-1950) ve Birleşik Krallık Ulusal Kömür Kurulu'na (1950-1970) ekonomi alanında danışmanlık yaptı. Önemli eseri *Küçük Güzeldir* (*Small is Beautiful: A Study of Economics As If People Mattered*, 1973) insan ölçekli üretim konusunu savundu ve ahlâkın önemi ve "doğru geçim yolu" üzerinde duran "Budist" iktisadi felsefeyi (insanı konu alan iktisat) geliştirdi. Schumacher, fikirlerinin yayılması için Orta Düzey Teknoloji Geliştirme Grubu'nu (Intermediate Technology Development Group) kurdu.

Dolayısıyla sosyalist piyasa ekonomisinin temel özelliği, piyasa rekabetine karşı öz yönetimi dengede tutma çabasıdır. Bu, kapitalizmin yeniden düzenlenmesi anlamına gelmez, zira iktisadi teşebbüsler işçiler tarafından sâhip olunup, kontrol edildiği için emek için piyasa; dolayısıyla sömürü mevcut değildir. Mamafih, bu tip bir sistemi Sovyet modelinden kesin olarak ayıran şey, kendi kendini yöneten teşebbüslerin "planlamacıların zorbalığına" göre değil, rekabet, müşevvikler ve kâr tarafından şekillenen piyasa ortamı içinde işlemesidir.

Piyasa sosyalizminin câzibesini, merkezî planlamanın ciddi eksikliklerinin çoğunu telâfi ediyor görünmesinden kaynaklanır. Piyasa ortamı, sâdece tüketici duyarlılığı ve etkinliğini güvence altına almaz aynı zamanda bürokratik yapılanmanın sâhip olduğu gücün neden olduğu tehlikeleri de yok eder. Mamafih bu, sosyalist piyasanın tamamen plansız olduğu ve regüle edilmediği anlamına gelmez. Aslında, "uygulanabilir" veya "sürdürülebilir" bir sosyalizm biçimini (Nove, 1983; Bretenbach, Burden ve Coates, 1990) oluşturma yönündeki bütün girişimler, etkileşime ve işbirliğine dayanan prosedürler kullanılsa da temel bir planlamaya sürekli olarak ihtiyaç duyulduğunu kabûl eder. Aynı zamanda öz yönetim işbirliğini teşvik etmesine ve maddî anlamda yüksek düzeyde bir eşitliği sağlamasına rağmen, piyasanın sıkı bir disiplini dayattığı inkâr edilemez. Başarısız işletmeler ortadan kalkar ve verimsiz sanayiler yok olur, fakat uzun vâdede bu durum, canlı ve başarılı bir ekonominin var olması için ödenmesi gereken bedeldir.

Mamafih ne Yugoslavya ne de Macaristan ekonomileri, daha önce yapılan vaatlere rağmen, Sovyet merkezî planlama sisteminden daha başarılı ve güçlü olmadı. Perestroika hiç şüphesiz SSCB'ye sürdürülebilir bir alternatif sağlayabilmesiyle değil, daha çok mevcut iktisadi sistemi yok etmekteki rolüyle açıklandı. Piyasa sosyalizminin en temel eksikliği, öz yönetimin piyasa disiplinleriyle çatışmasıdır; zira işletmelerin öncelikle çalışanlarının çıkarlarına yanıt vermesi gerektiğini dayatır.

Dolayısıyla serbest piyasa iktisatçıları, hiyerarşik olarak örgütlenmiş özel işletmelerin sâdece en yüksek verimlilikle ulaşabileceğini iddia eder; zira yalnızca onlar piyasanın dayattığı şeylere tutarlı olarak yanıt vermeye muktedirdir, öyle ki kâr maksimizasyonunu tüm diğer amaçların üzerine yerleştirir.

Piyasa Sosyalizmi: Kendiliğinden yönetilebilen girişimcilerin olduğu, piyasa rekabetinin sömürü olmaksızın sözde efektif yapabildiği bir ekonomik sistem

İktisadî Açıdan “Üçüncü Yol” Var mıdır?

Kapitalizme ve sosyalizme alternatif olarak ortaya konan iktisadî anlamda “üçüncü yol” fikri pek çok farklı gelenekten siyasi düşünürü etkiledi. Meselâ bu, ilk olarak Mussolini tarafından korporatizmle ilişkilendirilerek tanımlanan, daha sonra meselâ Birleşik Krallık’ta Moseley ve Arjantin’de Peron tarafından kabûl gören faşist düşünce içinde tekrar gündeme gelen meseledir. Faşist korporatizm, liberal biçiminden farklı olarak, işletme ve işçinin, organik ve ruhanî açıdan birbiriyle bütünleşmiş bir bütün içinde bir araya getirildiği inancına dayanır. Mamafih pratikte, İtalya’da korporatizm faşist devletin bağımsız sendikaları mahvetmek ve çoğu işletmeyi sindirmeye çalışmakta kullandığı bir araçtan başka bir şey değildir. Çok farklı bir “üçüncü yol” –Keynezyen sosyal demokrasi- 1945 sonrası İsveç’te en gelişmiş biçimiyle kuruldu. İsveç iktisadî modeli, hem sosyalizm hem de kapitalizm unsurlarını bir araya getirmeye çalıştı. Üretken servet, büyük oranda özel sektör elinde toplandı, ancak sosyal adâlet, en kapsamlı refah sistemi ve dünya üzerindeki en yüksek vergi rejimi vasıtasıyla temin edildi. Bu anlamda sosyal demokratik “üçüncü yol” sosyal kapitalizmin sol kanat versiyonu olarak görülebilir. Mamafih gittikçe daha fazla rekabete dayanan küresel bir ekonomi içinde yüksek düzeyde seyreden sosyal harcamaların sürdürülebilirliği hakkında sosyal piyasa modelinde şüpheler belirmeye başladı. Bu durum, uluslararası rekabetin neden olduğu baskıya karşı artan duyarlılığın ve refaha yönelik önceliklerden geri adım atma yönündeki eğilimin ortaya çıkmasıyla 1980’lerde ve 1990’larda İsveç’te açığa çıktı. 1990’lardan beri süregelen “üçüncü yol” yönündeki ideolojik düşüncenin post-sosyalist modele dayandığı açıktır. Bu konu 3. bölüm’de daha ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştır.

İktisadî örgütlenmeye getirilen tamamıyla farklı bir yaklaşım, çevre bilimciler tarafından geliştirilmiştir. Onların görüşüne göre, kapitalizm ve sosyalizm aynı “süper-ideoloji” olan **sanayileşmenin** farklı ifadeleridir. Diğer bir deyişle, bunlar aslında insanoğlunun maddî ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı sömürmesinin alternatif yollarıdır. Çevreciler, sırf ekonomik büyüme yönünde sürekli olarak duyulan bu endişenin sâdece doğal çevreyi tahrip etmediğini, aynı zamanda bütün hayatın bağlı olduğu kırılğan ekosisteme zarar vererek insan türünün hayatını da tehdit ettiğini iddia eder. Yeşil alternatif, sürdürülebilirliğe, yani, bir sistemin (burada söz konusu olan gezegen Dünya) sağlığını koruma ve varlığını sürdürme kapasitesine dayanarak iktisadî öncelikleri yeniden şekillendirir. Ekososyalistler (çevreci sosyalistler) kapitalizmin kâr peşinde koşma yönündeki dur durak bilmez çabasını çevresel yıkımın temel sorumlusu olarak ele alsalar da devlet sosyalizmi rejimlerinin “sürdürülebilir bir büyüme” sağlaması hakkındaki veriler pek iç açıcı değildir. Sürdürülebilirlik ilkesi belki de mülkiyet ve servetin organizasyonu hakkındaki sorunların daha temel bir mesele olan insanoğlu ve doğal dünya arasındaki ilişki karşısında ikinci öneme sâhip olduğunu ileri sürer. Tabiatın insan ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut bir kaynak olduğu yönündeki görüşü terk etmek için tamamıyla farklı bir de-

Sanayileşme: Büyük ölçekli fabrika üretimine ve aralıksız sermaye birikimine dayanan iktisadî teori veya sistem.

Kavramlar

Bireycilik/Kolektivizm

Bireycilik herhangi bir toplumsal grup veya kolektif bir organ karşısında bireyin önceliğine/üstünlüğüne olan inanç. Bireycilik, bireyin bütün siyasi teori veya toplumsal açıklamalar için merkezi bir yere sahip olduğunu ileri sürer. Bu görüş, klasik liberalizmle ve modern dönemde Yen Sağ ile yakından ilişkilendirilir. Bu görüşe göre, toplum hakkındaki bütün ifadeler, onu oluşturan bireyler hakkında yapılmalıdır; kelimenin tam anlamıyla "toplum diye bir şey yoktur" (Margaret Thatcher). Bu yaklaşım, genellikle insanoğlunun tabii olarak şahsi çıkarlara sahip olan ve büyük oranda kendine güvenen, sahip olduğu yetenek ve becerileri için topluma hiçbir şey borçlu olmayan varlıklar olduğu inancı üzerine temellenir.

Kolektivizm insan oğlunun + çabadan ziyade birlikte çalışarak arzulanan hedeflere ulaşma yeteneğini ve isteğini vurgulayarak kolektif davranışta bulunma becerisi üzerinde durur. İnsan doğasında sosyal bir merkezin var olduğu, yani toplumsal grupların ("toplumun" kendisi de dâhil olmak üzere) anlamlı siyasi varlıklar olduğu yönündeki inançtan ortaya çıkar. Bu görüş, milliyetçi ve ırkçı doktrinlerde olduğu gibi meselâ sınıf analizleri üzerine yapılan sosyalist vurguda ve feministlerin kullandığı cinsiyet kategorilerinde görülebilir. Kolektivizm zaman zaman devletçilikle ilişkilendirilir, her ne kadar bu ilişki hiçbir biçimde zarurî olmasa da.

ğer sistemi inşa etmek, ekolojiyi iktisat, ahlâk ve maddecilik karşısında öncelikli bir yere koymak gerekir. Bu tip görüşler E. F. Schumacher (1973) tarafından "Budist iktisat" nosyonu içinde geliştirildi.

Sosyal Yapı ve Bölünmeler

Ders kitaplarında belirtildiği gibi politikanın toplumsal konteks içinde meydana geldiğini iddia etmek politikanın ve toplumsal hayatın birbiriyle ne kadar derinden ilişkili olduğunu ortaya koymaz. Politika tabiatı itibarıyla toplumsal bir faaliyettir ve bazıları tarafından sadece toplumun içinde bulunduğu çatışmaların açıkça ortaya konmasını ve belki de ortadan kaldırılmasını sağlayan bir süreç olarak görülür. Bu anlamda, toplum saf bir "konteks" değil, politikanın temel maddesi ve esasıdır. Mamafih, "sosyal" ve "siyasi" kavramları, belirli (özünde birbiriyle bağlantılı) faaliyet alanlarını belirtir. "Toplum" derken neyi kastediyoruz? En genel anlamıyla toplum, aynı yerleşim yerinde yaşayan insan topluluğudur. Mamafih, insanların oluşturduğu her grup bir toplum meydana getirmez. Toplumlar, olağan sosyal etkileşim yapılarıyla tanımlanır. Bu durum, bir tür sosyal yapının, yani çok sayıdaki unsurlar arasında karşılıklı istikrarlı ilişkiler setinin varlığını ortaya koyar. Ayrıca "sosyal" ilişkiler karşılıklı olarak bir farkındalığı ve en azından bir derece işbirliğini içerir. Meselâ savaş hâlinde olan kabileler birbiriyle yakın yaşamalarına ve düzenli olarak etkileşim hâlinde olmalarına rağmen bir "toplum" oluşturmaz. Toplumlar aynı zamanda grupların ve bireylerin farklı konumlar işgal ettiği toplumsal bölünmelerle de tanımlanır; bu durum toplum içinde konum/statü, servet ve/veya güç/iktidar bağlamında eşitsiz bir dağılımın varlığını gösterir. Bu bölünmelerin ve kırılmaların doğası ve belirli bölünmelerin (sınıf, ırk, cinsiyet, yaş, din, vb.) siyasi açıdan önemi /anlamı elbette toplumdan topluma farklılık gösterir.

Ancak, her durumda, toplumun, pek çok açıdan önemli biçimde politikayı biçimlendirdiği görülür:

- Toplum içinde, servetin ve diğer kaynakların dağıtımı devlet gücünün doğası- nı belirler (5. bölümde tartışıldığı gibi).

Kavramlar

Sosyal Sınıf

Sınıf, geniş anlamda benzer sosyal ve ekonomik konuma sahip insanların oluşturduğu grup-tur. Marksistlere göre, sınıf bireylerin üretim araçlarıyla olan ilişkisiyle tanımlanan ekonomik iktidara bağlıdır. Bu görüşe göre, sınıf bölünmeleri "sermaye ve işçi" yani üretken servet sahipleri (burjuvazi) ve emeklerini satarak geçimlerini sağlayanlar (proletarya) arasındaki bölünmelerdir. Marksist olmayan sınıf tanımlamaları genellikle meslek grupları arasındaki gelir ve statü farklılıklarına dayanır. Buna verilecek örnek, "orta" sınıf, beyaz yakalı (veya el emeğiyle çalışmayan) ve "işçi" sınıfı, mavi yakalı (veya el emeğiyle çalışan) işçiler arasındaki farklılıktır. Piyasa temelli daha karmaşık ayırım kimi zaman uzmanlar (A sınıfı), yöneticiler (B sınıfı), idari çalışanlar (C1), kol gücüyle çalışan kalifiye işçiler (C2), yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler (D) ve işsizler, çalışmak için uygun olmayanlar veya çalışamayacak durumda olanlar (E) arasında yapılır.

- Toplum, kamu oyunu ve siyasî kültürü etkiler (10. Bölümde tartışıldığı gibi)
- Toplumsal bölünmeler ve çatışmalar, reformlar ve devrimler biçiminde siyasî değişimlere yol açar (10. Bölümde tartışıldığı gibi).
- Toplumsal yapı, siyasî davranışı -kimin oy kullanacağı, nasıl oy kullanılacağı, siyasî partilere kimlerin katılacağı vb.- şekillendirir (11-13. Bölümlerde tartışıldığı gibi).

Mamafih toplumun doğası, siyasî ve ideolojik tartışmaların oluşturduğu en çekişmeli alanlardan biridir; aslında insan doğasını tanımlama çabalarından hiç de az tartışmalı bir konu değildir. Meselâ Marksistler ve diğerleri, toplumun uzlaştıramaz çatışmalarla tanımladığını iddia ederken, liberaller birbiriyle rekabet hâlindeki çıkarlar ve gruplar arasında bir uyumun var olduğunun üzerinde durur. Aynı şekilde liberaller, toplumu çok çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler tarafından şekil verilen bir yapı olarak görme eğilimindeyken, muhafazakârlar geleneksel olarak toplumu nihai anlamda doğal ihtiyaç güçleri tarafından şekillendirilen organik bir yapı olarak tanımlar. Mamafih, en önemli tartışma, birey ve toplum arasındaki ilişki ve "toplum" diye bir varlığın olup olmadığı hakkındadır. Bu sorunun tam kalbinde, birbirine zıt iki tür toplumsal kavrayış arasındaki rekabet yer alır: bireycilik ve kolektivizm.

Sosyal Sınıf

Modern sanayi toplumunun ortaya çıkışından bu yana sınıf genel olarak en derin ve siyasî anlamda en önemli toplumsal bölünmelerden biri olarak görülür. Sâbit toplumsal hiyerarşiler sâdece geleneksel toplumlarda mevcuttur ve sanayi öncesi katmanlaşma sistemleri etkin olmaya devam etmiştir. Meselâ Hindistan'da kast sistemi etkisini kaybetse de Harijan (eskiden "dokunulmayanlar (untouchables) olarak bilinen) önemli bir siyasî güç olmayı sürdürür. Sınıf bölünmeleri toplum içindeki ekonomik ve toplumsal farklılıkları yansıtır; dolayısıyla servetin, gelirin ve/veya toplumsal statünün eşitsiz dağılımına dayanır. Bu yüzden toplumsal sınıf, benzer ekonomik ve toplumsal konumlara sahip insanların oluşturduğu bir gruptur ve sahip olunan ortak bir ekonomik çıkar sebebiyle bir araya gelirler. Mamafih, sınıf ve politika arasındaki ilişkiye yönelik her türlü analiz, ortaya çıkan çok sayıda sorun yüzünden karmaşık bir hâle gelir. Bu sorunlar, sınıf bölünmelerini tanımlamakta ve

sınıflar arasında ve içinde ilişkiler inşa etmekte karşılaşılan zorlukları kapsar. Ayrıca bir diğer soru şudur: Sınıfın sebep olduğu etki azaldı mı? Azaldıysa bunun sebebi nedir? Bununla birlikte bu soruların altında yatan mesele, toplumsal sınıfın tam olarak nasıl tanımlanması gerektiği hususunda anlaşmazlığın olmasıdır.

Sınıf Temelli Politikanın Yükselişi ve Düşüşü

Sınıf temelli politika teorisinin en önemli destekçileri Marksist gelenekten gelir. Marksistler, sınıfı en temel ve siyasî anlamda en önemli/anamlı toplumsal bölünme olarak değerlendirir. Marx'ın *Komünist Manifesto* ([1878] 1967)'nın giriş bölümünde belirttiği gibi, "başlangıcından beri mevcut bütün toplumların tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir". Bu, politikanın hukuk, kültür, sanat ve din gibi hayatın diğer pek çok yönüyle birlikte ekonomik "temel" tarafından belirlenen ve şekillenen "üst yapının" bir parçası olduğu yönündeki görüşü yansıtır. Kabaca bir tâbirle, bu görüş siyasî sürecin sınıf temelli gerilimleri ve çatışmaları çözmekten başka bir şey olmadığı anlamına gelir. Bunlar da üretim biçiminde ve nihai olarak özel mülkiyet kurumunda temellendirilir.

Bu görüşe göre kapitalist sistemde, mülkiyet sâhibi "yönetici" sınıfı (burjuvazi), ücretli köleler sınıfına (proleterya) hükmeder ve onları sömürür. Bu durum, çatışma ve ilerlemeci polarizasyona vurgu yapan sanayi kapitalizminin iki sınıflı modelinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Marx'a göre, sınıflar siyasî arenada en önemli aktörlerdi ve tarih yapmaya muktedirlerdi. Marx, tarihin proleterya'yı kapitalizmin "mezar kazıcıları" olarak belirlediğini iddia etti. "Sınıf bilincini" kazandığında ve gerçek sınıfsal çıkarlarının farkına vardığında, dolayısıyla sömürüldüğü gerçeğini idrak ettiğinde bu kaderi gerçekleştirecektir. Bu yüzden proleterya, "kendiliğinden sınıf" tan (ekonomik olarak tanımlanan kategori) "kendi için sınıf"a (devrimci bir güç) dönüşecektir. Marx bunun kapitalizmin içine düştüğü gittikçe derinleşen krizin ve işçi sınıfının içinde bulunduğu maddi koşullardaki kötüye gidişin veya sefaletin bir sonucu olacağına inanıyordu.

Mamafih, Marksist ikili sınıf modeli, Marx'ın tahminlerinin gerçekleşmemesiyle ve en azından ileri kapitalist toplumlarda sınıf çatışmasının varlığını doğrulayan göstergelerin azalmasıyla itibarını kaybetti. Hatta 19. Yüzyıl'ın sonlarında sanayi toplumlarının sınıfsal yapısının gittikçe karmaşık bir hâle geldiği ve zaman içinde

Kavramlar

Statü

Statü, bir insanın hiyerarşik düzen içinde sâhip olduğu konumdur. Bu düzenin diğer üyeleriyle ilişkili olarak kişinin sâhip olduğu rol, haklar ve görevler tarafından tanımlanır. Statü onur, prestij, konum ve güç/iktidar gibi faktörlerin bir bileşimi olduğu için sınıf gibi esas itibarıyla ekonomik bir kategoriden daha zor tanımlanır. Ayrıca statü toplumsal saygınlığın bir göstergesi/ölçüsü (yani bir kişinin toplumsal derecelendirme içinde "yüksek" ya da "düşük" bir konuma sâhip olduğunun ölçüsü) olduğu için daha subjektiftir. Geleneksel toplumlar tipik olarak açık ve belirgin/değişmez statü hiyerarşilerine sâhip olmasına rağmen bunlar, statünün genellikle servet ve meslekle ilişkilendirildiği modern sanayi toplumlarında daha değişkendir. Dolayısıyla statü hiyerarşileri ailenin kökeni, eğitim, cinsiyet, ırk ve etnisite gibi faktörlere bağlı olarak işlemeye devam eder.

olduğu kadar sistemden sisteme de farklılık gösterdiği iyice aşikâr bir hâl almaya başladı. Max Weber ekonomik ve sınıfsal farklılıkları kabul eden ama aynı zamanda siyasi partilerin ve toplumsal statünün önemini de hesaba katan tabakalaşma üzerine bir teori geliştirerek, bu değişimi değerlendiren ilk teorisyenlerden biridir. Bir grubun hayat tarzında ifade bulan “saygınlığın/onurun toplumsal takdiri” olarak statüye dikkati çekerek, Weber sosyal ve siyaset bilimciler tarafından yaygın olarak kullanılan modern mesleki sınıf nosyonu yönünde bir temel oluşturulmasına yardım etti. Modern Marksistler de bu yüzeysel ikili sınıf modelini yenilemeye giriştiler. Servet mülkiyetinin önemi üzerinde durmayı sürdürürken yöneticiler ve teknikerlerden oluşan “ikinci düzeydeki” sınıfların ortaya çıktığını ve hem burjuvazi hem de proleterya içinde bölünmelerin var olduğunu kabul etmeye başladılar. Meselâ finansal sermaye ve sanayi sermayesi arasında, büyük işletmeler ve küçük işverenler arasında, âmir konumunda olan işçiler ve sadece denetlenen işçiler arasında bir rekabet mevcuttur.

Mamafih bazıları için 20. Yüzyıl’ın sonları sınıf temelli politikanın son başarısızlığıydı. 1960’larda, Herbert Marcuse gibi neo-Marksistler, kentteki proleteryanın radikalleşmekten uzaklaşması karşısında büyük üzüntü duydu ve bunların yerine öğrencilerde, kadınlarda, etnik azınlıklarda ve üçüncü dünya ülkelerinde var olan devrimci potansiyele yöneldi. Sosyalizm ve işçi sınıfı arasındaki geleneksel bağ, Andre Gorz’un *İşçi Sınıfına Veda* (*Farewell to the Working Class*, 1982) gibi çalışmalarda resmen kaldırıldı. Aynı dönemde, seçim davranışı üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar, sınıfın yeniden tanımlanma süreci, toplumsal sınıf ve parti desteği arasındaki ilişkinin zayıflaması konularına dikkati çekti. Oy kullanmanın bireyin sınıf dayanışması anlamında değil, maddi öz çıkarını gözetmesini yansıtan sonuç temelli olmaya başladığı görüldü.

Çoğu uzman sınıfın siyasi anlamının azalmasının altında sanayisizleşme (deindustrialization) fenomeninin yattığını kabul eder. **Sanayisizleşme**, kömür, çelik, gemi yapımı sanayileri gibi geleneksel emek-yoğun sanayilerin azalmasıdır. Bu sanayiler, açık siyasi sadakat ve genellikle güçlü bir sendika organizasyonu içinde temellenen dayanışmacı bir kültürle tanımlanma eğilimindedir. Buna karşın, ekonomilerin genişleyen hizmet sektörü, daha bireyci ve etkili davranışlar geliştirir. *İkinci Endüstriyel Bölünme: Zenginlik için Fırsatlar* (*The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, 1984)’de Piore ve Sabel, bu değişimlerin “Fordist” dönemden “post-Fordist” döneme dönüşümün bir parçası olduğunu ileri sürdü. Kitle üretimi ve kitle tüketimi sisteminin başarısızlığı, yani Fordizmin temel nitelikleri daha çoğulcu sınıfsal oluşumlar yarattı. Siyasi alanda bu durum, sınıf temelli siyasi partilerde bir düşüşün yaşanmasıyla ve meselâ feminizm, dünya barışı, hayvan hakları ve çevrenin korunması gibi kaygıları ifade eden yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla kendini gösterdi.

Kavramlar

Fordizm ve post-Fordizm

Fordizm ve post-Fordizm, üretim biçimi ve örgütlenmesinde gerçekleşen değişime dayanarak modern toplumun yaşadığı ekonomik, politik ve kültürel dönüşümü açıklamak için kullanılan kavramlardır. Fordizm, Amerika Detroit’te Henry Ford tarafından öncülük edilen büyük ölçekli kitle üretim yöntemlerini içerir. 1960’lara kadar yaygın olarak kabul edilen teknikleri kullanarak Ford, standartlaştırılmış ve nispeten ucuz ürünler üretmek için makineleşmeye ve sıkı bir biçimde düzenlenmiş üretim bandı biçimindeki iş sürecine dayalı üretim gerçekleştirdi. Fordist üretim yapan toplumlar, büyük oranda dayanışmacı sınıfsal bağlılıklarla yapılandırıldı. Post-Fordizm, işçilere daha fazla özerklik sağlayan ve taşeron olarak çalışma ve parça üretimi gibi yenilikleri mümkün kılan mikro elektroniğe dayalı daha esnek makinelerin tanıtılmasıyla ortaya çıktı. Post-Fordizm işyerinde ademi-merkeziyetçilikle, toplumsal ve siyasi parçalanmayla, tercihin ve bireyselliğin daha fazla vurgulanmasıyla ilişkilendirilir.

John Kenneth Galbraith (1908-2006)

Kanadalı iktisatçı ve sosyal kuramcı. Savaş döneminde Amerikan Stratejik Bomba Araştırma Yöneticisi olarak hizmet vermesinin ardından Harvard Üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu. 1961-1963 yılları arasında Hindistan'da Amerikan Büyükelçisi olarak görev aldı. Galbraith Demokrat Parti'yle olan yakın ilişkisiyle tanınır ve Keynezyen ekonominin belki de en önemli taraftandır (kesinlikle en yenilikçi savunucusu). Amerika'nın en ünlü toplumsal eleştirmeni olmuştur. En önemli eserleri, *Bolluk Toplumu* (*The Affluent Society*, 1958), *Yeni Endüstriyel Devlet* (*The New Industrial State*, 1967) ve *Memnuniyet Kültürü* (*The Culture of Contentment*, 1992).

Alt Sınıf Kimlerden Oluşur?

Yine de sınıfın öldüğü yönündeki göstergeler fazla abartıldı. Sosyalistler tarafından ele alındığında bu göstergeler acı bir hayâl kırıklığını ortaya koyar ama liberaller ve muhafazakârlar tarafından ele alındığında bunlar hüsnü kuruntudan başka bir şey değildir. Modern sanayi veya hatta post-Fordist toplumlar, ne servetin ortak mülkiyeti olarak Marksist tanımla ne de tam bir fırsat eşitliği olarak liberal tanımlamayla sınıfsız bir toplumdur. Meselâ İngiltere'de 1990 yılında nüfus içinde en zengin %10, servetin %51'ine sâhip ve 12.000.000 (nüfusun %20'si) ülke ortalamasının %50'sinden daha az gelire sâhip hane halkı içinde yaşıyordu (*Social Trends*, 1993). Mamafih, bunun sonucunda, eski sınıf bölünmelerinin yerine yeni mahrumiyet ve sefillik yapıları ortaya çıktı.

Bu değişimin ve yol açacağı siyasi sonuçların tartışıldığı en etkili çalışma, J. K. Galbraith'in *Memnuniyet Kültürü* (*The Culture of Contentment*, 1992) adlı eseridir. Galbraith, modern toplumlarda –en azından siyasi olarak faal olanlar arasında– içinde bulundukları maddi refah düzeyi ve sâhip oldukları ekonomik güvencenin siyasi olarak muhafazakâr olmaya teşvik ettiği “hâlden memnun bir çoğunluğun” ortaya çıktığına işaret etmiştir. Meselâ bu hâlden hoşnut çoğunluk, 1970'lerden bu yana moda olmaya başlayan refah programları karşısı ve vergi kesintileri getiren siyasalar için seçmen temeli sağlamıştır. Yoksulluğu ve dezavantajlı konumda olmayı nüfusun küçük bir azınlığı arasında toplamak, “üçte iki, üçte bir” toplum veya Will Hutton (1995) tarafından İngiltere için yeniden biçimlendirildiği gibi “beşte üç, beşte iki” toplum olarak adlandırılan bir yapının gelişmesine yansdı. Dolayısıyla sosyal eşitsizliğin doğası üzerine yapılan tartışmalar gittikçe yaygın olarak kullanılan “aşağı sınıf” kavramı üzerinde odaklanmaya başladı.

Aşağı sınıf terimi, hem başarısız bir tanımlama hem de siyasi anlamda tartışmalı bir kavramdır. En geniş anlamıyla pek çok yoksunluktan muzdarip (işsizlik veya düşük ücret, kötü barınma koşulları, yetersiz eğitim, vb.) ve toplumsal olarak marjinal hâle gelmiş, “öteki”lerdir. Mamafih Charles Murray (1984) gibi sağ kanat yazarlar aşağı sınıfın ortaya çıkışını büyük oranda refah programlarına bağımlılıkla ve kişisel yetersizliklerle açıklar. Bu bakış açısından bakıldığında refah programları, dezavantajlı konumda olmanın sebebidir, merhemi değil. Bu görüşe göre, “bağımlılık kül-

Sanayisizleşme: “Ağır” sanayide yaşanan gerilemeye kendini gösteren ekonominin imalat temelinde meydana gelen daralma.

türü” bireysel inisiyatifini zayıflatmak ve bireyleri öz-saygı ve kişisel sorumluluklardan arındırmak suretiyle işsiz, kötü ve çaresiz durumda olanlar arasında gelişti. Bunun dışında Murray refahın, kadınların “ekmek parası kazanan” erkeklere olan bağımlılığını ortadan kaldırdığı için ailelerin parçalanmasının en önemli sebebi olduğunu ve bekâr anne ve babasız çocuklardan oluşan aşağı sınıfı yarattığını ileri sürdü. Richard Herrnstein ile birlikte yazdıkları *Çan Eğrisi: Amerikan Hayatında Bilgi ve Sınıf Yapısı (The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life, 1995)*’da Murray daha da ileri giderek, toplumsal olarak yoksun konumda olmayı, özellikle Amerikalı zencilerin tabiatı itibarıyla aşağı konumda olmalarıyla ilişkilendirdi.

Diğer taraftan sol kanat yazarlar aşağı sınıfı, yapısal olarak var olan sakıncalar ve küresel ekonominin değişen dengeleri bağlamında tanımlama eğilimindedirler. Onların bakış açısına göre, en temel sorun uzun dönemli işsizlik ve teknolojik değişimlerle ve sert uluslararası rekabetle yüz yüze olan pek çok modern ekonominin pek çok vatandaşına açıkça iş sağlayamamasıdır. Galbraith’e göre aşağı sınıf bütün sanayi ülkelerinin daha şanslı durumda olan işçilerin nahoş ve alçaltıcı olarak görüp reddettiği işleri yapan, düşük ücretli işçilerin oluşturduğu bir havuza ihtiyaç duymasının sonucu ortaya çıkan “işlevsel aşağı sınıftır”. Bu ihtiyaç genellikle etnik azınlıklar ve göçmen işçiler tarafından karşılandığı için hem toplumsal dışlanma hem de etnik önyargılardan muzdarip olan aşağı sınıfın iki misli dezavantajlı konumda olması pek az rastlanır bir durum değildir.

İrk

İrkçi ve etnik bölünmeler pek çok modern toplumun önemli bir özelliğidir. Mafih ırk ve politika arasındaki bağlantı konusunda yeni bir şey yok. Açıkça ortaya konan ilk ırkçı siyasi teoriler, 19. Yüzyıl’da Avrupa emperyalizminin geçmişi karşısında geliştirildi. Gobineau’nun çalışması *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme (Essay on the Inequality of Human Races, [1855] 1970)* ve H. S. Chamberlain’in 19. Yüzyıl’ın Kurulması (*The Foundation of the Nineteenth Century, [1899] 1913*) Avrupa’lı ve Kuzey Amerikalı “beyaz” ırkın Afrikalı ve Asyalı “siyah” “kahverengi” ve “sarı” ırk üzerindeki hâkimiyetini bilimsel olmayan/bilimsel verilerle haklılaştırmaya çalıştı. Anti-Semitik siyasî partiler ve hareketler, 19. Yüzyıl’ın sonlarında Almanya, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerde ortaya çıktı. 20. Yüzyıl’da ırkçılığın en akıl almaz dışa vurumu, “Nihai Çözüm” aracılığıyla Avrupa Yahudiliğini yok etmeye çalışan Alman Nazizmiydi. Güney Afrika’da *Apartheid* (Afrikalılar için ayrılık.) 1948 yılında Milliyetçi partinin seçimi ve 1994 yılında Afrika Ulusal Kongresi’nin (ANC) liderlerinde ırkçı olmayan bir demokrasinin kurulması arasında geçen dönemde beyazlar ve beyaz olmayanlar arasında belirgin bir ayrımı ihtiva ediyordu. Başka yerlerde ırkçılık meselâ İngiliz Ulusal Partisi (BNP) ve Fransa’da Le Pen’in Ulusal Cephe (FN) tarafından örgütlenen göçe karşı yürütülen kampanyalar vasıtasıyla canlı tutuldu.

Sömürgecilğe karşı yürütülen mücadelenin ve genel olarak ırkçı ayrımcılık ve kötü muamelenin sonucunda çok farklı ırkçı ve etnik politikalar gelişti. Pek çok Batı top-

lumunda etnik azınlıklar, siyasî elit grupları içinde yeterince temsil edilmez; yerli ve beyaz nüfusa oranla daha yüksek düzeyde işsizlik ve sosyal anlamda yoksunluklardan muzdariptirler. Meselâ zenci Amerikalıların %31,9'u hükümetin koyduğu fakirlik sınırının altında yaşarken, bu rakam beyaz Amerikalılarda %8,8'dir (Peele vd., 1994:260). Irk ve toplumsal temelli dezavantajlı konumun birleşmesi çok çeşitli siyasî hareketlerin ortaya çıkmasına neden oldu.

1960'lar Amerika'da hem Martin Luther King (1929-1968)'in liderliğinde şiddete başvurmadan itirazını ortaya koyan vatandaşlık hakları yönünde bir hareketin hem devrimsel bir mücadeleye girişen militan Siyah Güç hareketinin hem de ırkçı ayrımı vaaz eden Malcolm X (1926-1965) ve Zenci Müslümanlar örneklerinin belirmesine tanık oldu. Başka örgütler, ırkçılık karşıtlığını harekete geçirmeye ve faşist hareketlerin yükselmesine toplu yürüyüşler, eylemler ve diğer gösteriler aracılığıyla karşı koymaya çalıştı. İngiltere'de bu görev, Ulusal Cephe'yle mücadele etmek için 1970'lerde kurulan ve 1990'larda BNP ile çatışmak için yeniden kurulan Nazi Karşıtı Birlik tarafından üstlenildi. SOS Racisme 1980'lerde Fransa'da FN'ye benzer bir karşı duruş sunmak için kuruldu. Bu tip faaliyetler olağan parti sistemlerinin dışından gelen örgütlenmeler tarafından gerçekleştirildi, zira ana akım partiler genel olarak açıkça ırkçılıkla karşı karşıya gelerek sâhip oldukları seçmen temelini zayıflatma riskiyle yüz yüze gelmekten korktu. Etnik ve irksal anlamda bir uyumun inşa etmekteki amaç genellikle çok-kültürlülük fikriyle günümüzde geliştiriliyor.

Toplumsal Cinsiyet

Kavramlar

İrk

İrk, deri ve saç rengi, fiziksel ve yüz özellikleri gibi biyolojik temelde bir insan grubunu diğerlerinden ayırdığı varsayılan fiziksel veya genetik farklılıklardır. Dolayısıyla ırk, ortak bir soydan ve "tek bir kan"dan gelen insan grubudur. Mamafih bu kavram hem bilimsel hem de siyasî anlamda tartışmalı bir kavramdır. Bilimsel olarak elde edilen deliller, insanlar arasında tür farklılığı anlamında "ırk" diye bir şeyin olmadığını ileri sürer. Siyasî olarak ırk bazında yapılan sınıflandırma, genel olarak kültürel stereotiplere/şablonlara dayanır ve en iyimser bakışla basit, en kötümser bakışla öldürücü bir tanımlamadır. Biyoloji temelli olmayan kültürel ve toplumsal farklılıklar anlamına geldiği için etnisite kavramının kullanılması tercih edilir.

Toplumsal cinsiyet veya cinsiyet üzerine dayanan sosyal ayrışmalar üzerinde geleneksel olarak meselâ sosyal sınıf temelli ayrışmalardan daha az durulmuştur. Büyük oranda erkeklerden oluşan araştırmacılar ve akademi üyeleri, ya kendi sıralamaları ve toplum içinde bütünü hâkim konumlar içinde kadınların temsil edilmediğini idrak edememiş ya da bu durumun aslında doğal ve kaçınılmaz olduğunu varsaymışlardır. 1960'larda "ikinci dalga" feminizmin yükselişi, bu yanlışın düzeltilmesi ve toplumsal cinsiyetin siyasî olarak önemini açıkça fark edilmesini sağlamak için çok şeyler yaptı. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin azaltılmasında 1960'lardan bu yana alınan mesafeye rağmen, Birleşmiş Milletler dünya çapında kadınların çalışma saatlerinin %66'sına katkıda bulunduğunu, dünya gelirinin %10'unu kazandığını ve dünyadaki mülkiyetlerin yalnızca %1'ine sâhip olduğunu tahmin ediyor. İngiltere'de önemli şirketlerin yönetim kurulu üyelerinin %4'ünden azını kadınlar oluşturuyor. Kadınlar her ne kadar 1918 yılında oy kullanma hakkını elde etmiş olsalar da 1996 yılında Parlamento Üyeleri'nin sâdece %9'u (yaklaşık 60 kişi) kadındı.

Japonya gibi daha geleneksel toplumlarda hâlâ güçlü enformal (ve kimi zaman da resmî) kurallar, kadınların işten ayrılmalrı ve

evlenmek, hâmile kalmak için veya 30 yaşına gelince evlerine dönmeleri gerektiğini ifade eder. İslâm ülkelerinde, kadınlar örtü takmak ve diğer giyim kurallarına uymak zorundadır. Kimi zaman kadınlar zorla eve kapanmaya tâbi olurlar ve tamamen siyasî hayattan dışlanabilirler. Kadınların siyasî temsil hususunda büyük başarılar elde ettiği ileri İskandinav ülkelerinde bile kadınlar ulusal meclislerin üyelerinin sâdece dörtte birini veya üçte birini oluşturur.

Kate Millet (1970) ve Mary Daly (1978) gibi radikal feministlerin gözünde toplumsal cinsiyet bölünmeleri bütün toplumsal ayrışmaların en derini ve siyasî açıdan en önemlisidir. Bütün çağdaş ve eski toplumlar ataerkiyle, yani aile içinde kocababa hâkimiyeti temelinde erkek egemenliği ve kadınların ikincil konumda olmasıyla tanımlanır. Bu görüş açısından, ekonomik ve siyasî yapıyı değiştirmenin yanında kültürel ve kişisel ilişkileri de dönüştüren “cinsiyet devrimi”nden başka hiçbir şey toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği ortadan kaldıramaz.

Mamafih, kadınların oluşturduğu pek çok siyasî örgüt, liberal veya reformist bir duruş geliştirdi. Bunlar, kamusal hayatta üst düzey siyasî, idarî ve meslekî pozisyonlarda kadınların düşük temsili ve kürtaj karşıtı yasa, yetersiz çocuk bakımı ve kadınlara yönelik refah yardımı konularında yaşanan adaletsizlikler gibi yok edilebilir eşitsizliklerin üstesinden gelmek için kuruldu. Bu durum, liberal kadın örgütlerinin bu tip hedeflere kadınlar ve erkekler arasında gerçekleştirilecek bir “cinsiyet savaşıyla” değil, yavaş yavaş işleyen bir reform süreciyle ulaşılabileceği yönündeki inançlarını yansıtır. Bu tip en ileri düzeydeki örgütler Amerika’da gelişti: Ulusal Kadın Örgütü (National Organization for Women NOW) (1966 yılında kuruldu), Ulusal Kadın Siyasî Komitesi (National Women’s Political Caucus NWPC) ve Emily’nin Listesi (Emily’s List). Kullandıkları yöntem, Kongre’ye ve eyalet yasama meclislerine daha fazla kadının seçilmesini sağlamak için toplumsal cinsiyet farkını (kadınlar ve erkekler arasında oy kullanma davranışında görülen farklılık) kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabasını kapsar. Her ne kadar bu alanda ellerinde var olan veriler çok güçlü olmasa da bu gruplar, yine de kadın hakları meselelerinin önemi/popülerliğini artırdı. Meselâ 1980’lerde ve 1990’larda Yargıtayın ölüm cezası karşısında bir duruş geliştirmesi yönündeki ısrarında başarı elde etti.

Kavramlar

Toplumsal Cinsiyet (gender)

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet terimleri her ne kadar günlük dilde genellikle birbirini yerine kullanılsa da toplumsal ve siyaset teorisi açısından aralarındaki fark çok önemlidir. Bu bağlamda gender terimi, kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal ve kültürel farklılıkları ifade ederken, cinsiyet (sex) terimi kadın ve erkek arasındaki biyolojik -dolayısıyla ortadan kaldırılamaz- farklılıkları belirtir. Bu sebeple gender/toplumsal cinsiyet, “kadınsı” ve “erkeksi” davranış stereotiplerine dayanan toplumsal bir yapıdır. Feminist teoriler tipik olarak fiziksel ve biyolojik farklılıkların (cinsel farklılıkların) kadınların ve erkeklerin farklı toplumsal rollere ve konumlara (gender/toplumsal cinsiyet) sahip olmasını gerektirmediğini göstermek için bu farklılığı belirtir. Kısaca, toplumsal cinsiyet anlamında bir eşitliği aramak cinsel farklılıkların hiçbir sosyal ve siyasî anlamının olmadığı yönündeki inancı yansıtır. Feminizm karşıtı duruşlar, genellikle toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasındaki bu farkın reddi üzerinde temellenir; bu da basitçe şu durumu ifade eder: “Biyoloji kaderdir”.

Özet

- ▶ İktisat, politikayı hemen hemen her düzeyde etkiler. Partiler, büyümeyi artırmak, enflasyonu düşürmek gibi hususlarda daha fazlasını vaat ederek birbirleriyle rekabet ederler. Oy kullanma davranışı, büyük oranda sınıf bölünmeleri ve toplumsal ayrışmalarla şekillenir. Seçim sonuçları, her zaman ekonominin içinde bulunduğu durumdan etkilenir. İdeolojik bölünmeler de geleneksel olarak mülkiyet ve iktisadi örgütlenme hakkındaki sorunlar etrafında gelişir.
- ▶ Geleneksel olarak kapitalizm ve sosyalizm açıkça birbirinden farklı iktisadi modeller olarak görüldü. Kapitalizm, genel anlamda meta üretimi, servetin özel mülkiyeti ve iktisadi hayatın piyasa temelli örgütlenmesi olarak tanımlandı. Sosyalizm, planlamaya dayanan kamu veya ortak mülkiyet sistemi olarak nitelendirildi ve piyasanın taleplerini değil, insan ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlendiği varsayıldı.
- ▶ Mamafih, ne kapitalizm ne de sosyalizm “saf” hâllerıyla hiçbir zaman var olmadı. Dünyadaki kapitalist sistemler, teşebbüs ve piyasa temelli bireyciliği vurgulayan, sosyal adâleti tanıyan ve işbirliğine dayalı uzun dönemli ilişkilere dayanan kapitalist modelleri içerir. Sosyalist sistemler, ya devlet kolektivizmini uyguladı ya da yönetilen ve regüle edilen kapitalizm biçiminde piyasayla bir uzlaşma sağlamaya çalıştı.
- ▶ Bütün piyasa sistemleri bir biçimde regüle edilir. Regülasyonu savunanlar iktisadi yönetimin iktisadi bunalım ve yüksek işsizliğe yol açabilen piyasada istikrarsızlığın yaşanması yönündeki kaçınılmaz eğilime karşı koymak için önemli olduğunu ileri sürer. Mamafih muhalifler iktisadi yönetimin piyasanın hassas dengesini bozabileceği, rekabeti ve verimliliği azaltacağı ve önüne geçilemez bir enflasyon yaratacağı uyarısında bulunur.
- ▶ Toplumun yapısı ve özellikle de toplum içinde yaşanan bölünmeler çok çeşitli biçimlerde politikayı etkiler. Servetin dağılımı, devletin sâhip olduğu gücün doğasını belirler. Toplum, kamu oyunu ve siyasi kültürü etkiler. Toplumsal çatışmalar, ya reform ya da devrim vasıtasıyla değişim yaratır. Toplumsal yapı, her türlü siyasi davranışı ve katılımı şekillendirir.
- ▶ Sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet bölünmeleri, modern toplumda görülen toplumsal bölünmelerin siyasi açıdan en önemli/anlamlı olanıdır. Sınıf temelli politika, post-Fordizmin ortaya çıkmasıyla hafifletildi, fakat hâlâ varlığını sürdürüyor; özellikle de “alt sınıfların” etkisi sebebiyle. Sivil hakların ve kadın hareketlerinin gelişmesi, göz ardı edilen ırk ve toplumsal cinsiyete dayalı bölünmelerin günümüzde sınıf temelli bölünmeler kadar önemli olduğunun kabul edilmesini sağlıyor.

Tartışma Soruları

- ▶ Niçin siyasi sorunlar genellikle ekonomik meselelere indirgeniyor? Bu, sağlıklı/doğru bir yaklaşım mı?

- 21. Yüzyıl'da en uygulanabilir kapitalist sistem hangisidir?
- Serbest piyasa ekonomileri doğası gereği istikrarsız ve eşitsizlik yaratan bir yapıya mı sâhiptir?
- Sosyalist ekonomik modeller günümüzde anlamını hâlâ koruyor mu?
- Ekolojik açıdan sürdürülebilir bir ekonominin özellikleri neler olacaktır?
- Modern toplumlarda sınıf çatışmaları tamamen ortadan kalktı mı yoksa sâdece bastırıldı mı?
- İrk ve toplumsal cinsiyet temelli bölünmelerin tanınması ne ölçüde anlamlı siyasî değişimlere yol açtı?

İleri Okumalar

Balam, D. N. Ve M. Veseth, *Introduction to International Political Economy* (London:Prentice Hall, 2001). Küreselleşmenin yaşandığı bir çağda iktisat ve siyaset arasında var olan bağlantıların anlaşılması için geniş kapsamlı bir giriş.

Brown, M. B. *Models in Political Economy: A Guide to the Arguments* (2nd ed.) (Harmondsworth: Penguin, 1995). Toplumsal ve siyasî sorunların altında yatan çeşitli iktisadi sistemler ve iktisadi faktörler hakkında ulaşılabilir ve etraflı bir izah.

Hampden-Turner, C. Ve F. Trompenaars, *The Seven Cultures of Capitalism* (New York:Doubleday, 1993). Farklı tür kapitalist biçimler hakkında ilginç ve güvenilir bir özet.

Rush, M. *Politics and Society: A Introduction to Political Sociology* (Hemel Hempstead:Harvester Wheatsheaf, 1992). Siyasî ve toplumsal kurumlar arasında ve toplumsal ve Siyasal davranış arasındaki ilişki hakkında kapsamlı bir giriş.

Toplumsal bölünmeler konusunda kaynaklar için bkz: Sosyal sınıf üzerine Saunders (1990), ırk ve etnisite üzerinde Rex ve Mason (1992) ve toplumsal cinsiyet bölünmeleri üzerine McDowell ve Pringle (1992).

Siyasî Kültür, İletişim ve Meşruiyet

“En güçlü olan, gücün kendisi olmazsa ve itaat görev olmazsa asla yeterince güçlü değildir.”

Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme* (1862)

Siyasetin büyük bir bölümü kafamızın içinde vuku bulur; yani fikirlerimiz, değerlerimiz ve toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiği hakkındaki varsayımlarımız ve hükümete ilişkin umutlarımız ve korkularımız tarafından şekillenir. Sonunda, yaşadığımız toplum hakkında sâhip olduğumuz inanç, toplumdaki güç yapısı ve kaynakların ve fırsatların gerçek dağılımından daha önemli olabilir. Algı, sâdece gerçekte varolandan daha önemli olmayabilir; pratik anlamda belki de algı gerçeğin kendisidir. Bu durum, siyasî kültürün oynadığı hayati rolü vurgular. İnsanların sâhip olduğu inançlar, semboller ve değerler, hem siyasî sürece karşı tutumlarını hem de, daha da önemlisi, içinde yaşadıkları sistem hakkındaki düşüncelerini, özellikle bu sistemi yasal veya meşru olarak değerlendiren değerlendirmediklerini belirler. Dolayısıyla, meşruiyet, siyasî istikrar için hayati öneme sâhiptir ve sistemin varlığını devam ettirmesinin ve başarısının temel kaynağıdır.

Bu bölümde incelenecek temel konular şunlardır:

İçindekiler

Düşünce Bağlamında Siyaset: Kültür ve İletişim	264
Yurttaşlık Kültürü veya İdolojik Hegemonya	264
Kitle İletişim Araçları ve Siyasî Anlamda İletişim	268
Sosyal Sermâyede Meydana Gelen Düşüş	273
Meşruiyet ve Siyasî İstikrar	276
İktidarı Meşrulaştırma	277
Meşruiyet Krizleri	280
Devrimlerin Meydana Gelmesinin Sebebi Nedir?	282
Marxist Devrim Teorileri	283
Marxist Olmayan Devrim Teorileri	284
Özet	287
Tartışma Soruları	288
İleri Okumalar	288

Anahtar Konular

1. gruplar, siyasî tutumlarını ve değerlerini nasıl kazanır?
2. Demokratik rejimler, ayrı bir “yurttaşlık kültürü”nün varlığına mı dayanır?
3. Modern toplumlar, değerler ve fikirler arasındaki serbest rekabetten mi yoksa “hâkim” bir kültür tarafından mı tanımlanır?
4. Rejimler nasıl meşruiyet kazanır?

5. Modern toplumlar, bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya mı?
6. Meşruiyet ortadan kalktığında ne olur? Devrimler niçin meydan gelir?

Düşünce Bağlamında Siyaset: Kültür ve İletişim

Siyaset bilimciler tarih boyunca tutumların, değerlerin ve inançların önemini kabul etmiştir. Mamafih, bu düşünürler bu unsurları “siyasî kültür”ün birer parçası olarak görmediler. Meselâ Burke gelenek ve görenekler, Marx ideoloji ve Herder ulusal ruh üzerine yazılar yazdı. Bununla birlikte bu düşünürlerin hepsi, bir rejimin/sistemin istikrarının sağlanması ve varlığını devam ettirmesinde değerlerin ve inançların hayati bir rol oynadığı konusunda mutabıktı. Siyaset bilimciler arasında siyasî kültüre olan ilgi, 1950 ve 1960’larda bu konuda daha geleneksel ve kurumsal yaklaşımların yerini alan davranış analizinin yeni yöntemleri olarak ortaya çıktı. Bu konu üzerine yazılan klâsik eser Almond ve Verba’nın *Medenî Kültür* (*The Civic Culture*, 1963)’ıdır; burada Amerika, İngiltere, Batı Almanya, İtalya ve Meksika olmak üzere beş ülkede siyasî tutumları ve demokrasiyi analiz etmek için insanlara anket uygulandı. Bu çalışma bir bakıma iki dünya savaşı arasındaki dönemde İtalya’da, Almanya’da ve diğer ülkelerde temsili hükümetin çöküşünü ve 1945 yılının ardından bağımsızlıklarını yeni kazanan gelişmekte olan devletler-

de demokrasinin yaşadığı başarısızlığı açıklama arzusuyla teşvik edildi. Siyasî kültüre ilgi, 1970 ve 1980’lerde azalmış olsa da bu tartışma 1990’lardan beri Doğu Avrupa’da komünizmin küllerinden bir demokrasi inşa etme çabaları ve Amerika gibi oturmuş demokrasilerde sosyal sermaye ve yurttaşlık bağlarında görülen düşüş yüzünden artan endişe sonucunda yeniden canlandırıldı. Mamafih, siyasî kültürün elit grupların düşünceleri ve çıkarları tarafından şekillendirilip şekillendirilmediği hakkında bir tartışma da söz konusudur. Bu da, kitle iletişimi ve hükümetin günümüzde hangi ölçüde siyasî anlamda iletişimi manipüle edebildiği hakkında birbiriyle rekabet hâlindeki görüşlerle bağlantılıdır.

Yurttaşlık Kültürü veya İdeolojik Hegemonya

Siyasî kültürün doğası üzerine yapılan tartışma genellikle Almond ve Verba (1963,1980)’nın yazdıklarıyla ilişkilendirilen yurttaşlık kültürü üzerinde durur. Almond ve Verba, demokratik siyaseti en etkin biçimde destekleyen siyasî kültürü tanımlamaya çalışır. Genel olarak üç siyasî kültür biçimi tanımlarlar: katılımcı kültür, tebaa kültürü ve dar grup/cemaat kültürü.

Kavramlar

Siyasî Kültür

En geniş anlamıyla kültür, insanların yaşama biçimidir. Sosyologlar ve antropologlar “kültür” ve “doğa/nitelik” arasında ayırım yapma eğilimindedir; kültür biyolojik miras yoluyla değil öğrenme vasıtasıyla bir nesilden bir sonraki nesle geçen unsurları kapsar. Mamafih, siyaset bilimciler, bu kavramı, insanların psikolojik açıdan yönlendirilmesi olarak daha dar anlamıyla kullanır. Onlara göre siyasî kültür, partiler, hükümet, anayasa gibi inançlar, semboller ve değerler bağlamında ifade edilen siyasî objelerin “yönelimler yapısı”dır. Siyasî kültür, kamu oyundan farklıdır; zira, basitçe, insanların belirli siyasalara ve sorunlara gösterdiği tepkilerden ziyade uzun zamandan beri var olan değerlerin neticesinde ortaya çıkmıştır.

Katılımcı siyasî kültür, vatandaşların siyasete yakın ilgi duyduğu ve siyasete katılımı etkili ve arzu edilir bir şey olarak değerlendirdiği bir kültürdür. Tebaa siyasî kültürü, vatandaşların daha pasif olmasıyla ve hükümeti etkilemek konusunda çok sınırlı bir etkiye sâhip olduklarını idrak etmesiyle tanımlanır. Cemaat siyasî kültürü, vatandaşlık duygusunun yokluğuyla tanımlanır; öyle ki insanlar kendilerini bir ulusa mensup olmalarıyla değil, bölgesellikleriyle tanımlarlar ve ne siyasete katılma yönünde bir isteğe ne de bu doğrultuda bir beceriye sâhiptirler. Almond ve Verba, katılımcı kültürün demokratik idealle yakınlaştığını kabul etmesine rağmen, “yurttaşlık kültürü”nün, hükümetin ülkeyi yönetmesi yönündeki hayati ihtiyaçla birlikte siyasî sürece vatandaşlarının katılımını sağlaması bakımından bu üç kültürün bir karışımı olduğunu iddia eder. Onlara göre demokratik istikrar, vatandaşlar açısından aktifliğin ve pasifliğin bir karışımı ve hükümet açısından yükümlülük ve gösterilen performans arasındaki denge tarafından tanımlanan siyasî bir kültür üzerine temellenir.

Yaptıkları ilk çalışmada (1963) Almond ve Verba, İngiltere’nin katılımcı ve tebaa kültürünün özelliklerini göstererek yurttaşlık kültürüne yaklaştığı sonucuna vardı. Diğer bir ifadeyle, İngilizler hükümeti etkileyebileceklerini düşünürken aynı zamanda otoriteye boyun eğmeye de razı oldular. Amerika da bu konuda yüksek bir skora sâhipti, sâhip olduğu nisbi zayıflık öyleydi ki Amerikalılar -katılımcı tutumlar tebaa davranışlarına hâkim olduğu için- kanunlara itaat eden insanlar değillerdi. Yurttaşlık kültürünü inşa etmek veya yeniden inşa etmekteki zorluk hem Batı Almanya hem de İtalya örneklerinde yatıyordu. Faşizmin çökmesinin ardından geçen onbeş yılda Almanya’da özne kültürü hâkimken, İtalya’da cemaate ait davranışlar sağlam bir biçimde var olmaya devam ederken, bu ülkelerin hiçbirinde görünüşte güçlü bir katılımcı kültüre sâhip olmadı. Almond ve Verba’nın sonraki çalışmaları (1980), meydana gelen çok sayıda değişikliği vurguladı; en belirgin olanı Almanya’da yurttaşlık eğilimlerinde görülen artışın aksine İngiltere ve Amerika’da ulusal gurur ve güven duygusunda yaşanan düşüştür.

Mamafih, siyasî davranışlar ve değerler konusunda ortaya konan yurttaşlık kültürü yaklaşımı, geniş kapsamlı bir eleştiriye mâruz kaldı. İlk olarak, istikrarlı bir ekonomi temin etmek için geliştirilen psikolojik düzenlemeler modeli büyük oranda tartışmalıdır. Özellikle pasifliğe yapılan vurgu ve otoriteye itaat etmenin sağlıklı olduğunu idrak etmek, siyasî katılımın demokratik yönetimin en önemli maddesi olduğunu ileri sürenler tarafından eleştirilir. Almond ve Verba, “uyuyan köpekler” teorisini ortaya koydu, buna göre düşük seviyede katılım hükümetten genel anlamda memnun olunduğunu göstermekteydi ve siyasetçiler bunu muhafaza etmeye istekli olacaktı. Diğer taraftan, Amerika’da olduğu gibi, yetişkin nüfusun yarısından azı oy kullanma zahmetine katlandığında, bu durum, siyasete olan yaygın yabancılaşmayı ve içinde bulunulan kökleşmiş kötü koşulları yansıtır.

Kavramlar

Hegemonya

“Lider” anlamındaki Yunanca hegemonia kelimesinden gelen) hegemonya en basit anlamıyla bir sistem içindeki herhangi bir unsurun diğerleri üzerindeki üstünlüğü veya hâkimiyetidir (devletin birlik veya konfederasyon içinde hâkim bir pozisyonunda olması buna bir örnek teşkil eder). Marksist teoride, bu kavram daha teknik ve belirgin bir anlamda kullanılır. Antonio Gramsci’nin yazılarında hegemonya, egemen sınıfın baskı kullanımına alternatif bir yöntem olarak hâkimiyeti altındakilerin rızasını kazanmak suretiyle gücünü kullanma becerisini tanımlar. Zorlayıcı olmayan sınıfsal bir yönetim biçimi olarak hegemonya, tipik olarak toplumun geneline burjuvazinin değerlerinin ve inançlarının yayılması vasıtasıyla işlevini yerine getiren kültürel veya ideolojik bir süreç olarak tanımlanır. Mamafih, hegemonyanın aynı zamanda siyasî ve iktisadî bir yönü de vardır. İnsanların sisteme gösterdiği rıza, ücret artışları veya siyasî ve sosyal reformlarla manipüle edilebilir.

Antonio Gramsci (1891-1937)

İtalyan Marksist ve sosyal teorisyen. Bir devlet memurunun oğlu. Gramsci 1913 yılında Sosyalist Parti'ye katıldı, 1921 yılında yeni kurulan İtalyan Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri oldu. Parla-
mentonun seçilmiş bir üyesi olmasına karşın, 1926 yılında Mussolini tarafından hapsedildi. Ölene
kadar hayatını hapiste geçirdi. 1929-35 yılları arasında yazdığı *Hapishane Defterleri* (*Quaderni del
carcere*, 1971) siyasi ve entelektüel mücadelenin önemi üzerinde durarak ortodoks Marksizm için
de "bilimsel" determinizme (belirlenimcilığe) yapılan vurguyu dengelemeye çalıştı. Eurokomünizm
tarafırları ondan esin-lendiklerini iddia etseler de Gramsci hayatı boyunca Leninist ve devrimci
bir teorisyendi.

İkinci olarak yurttaşlık kültürü tezi, siyasî tutumlar ve değerlerin, davranışları
şekillendirdiği, bunun tersinin olmadığı, yönündeki ispatlanmamış bir varsayıma
dayanır. Kısaca, yurttaşlık kültürü demokrasinin nedeni değil, daha çok bir sonucu
olabilir. Eğer durum böyleyse, siyasî kültür demokrasinin düzgün işleyip işlemedi-
ğini gösteren bir indeks temin edebilir, ancak bu, istikrarlı demokratik bir yönetimin
sağlanmasının bir aracı olarak görülemez. Son olarak Almond ve Verba'nın yaklaşımı,
siyasî kültürü ulusal kültür, bir şifreden çok da fazla bir şey olmayan homojen bir yapı
olarak değerlendirme eğilimindedir. Bunu yaparken, bu yaklaşım, siyasî alt kültürlere
pek dikkat çekmez ve parçalanmaları ve toplumsal çatışmaları gizlemeye çalışır. Buna
karşın, siyasî kültür konusundaki radikal yaklaşımlar sınıf, ırk ve toplumsal sınıf te-
melli toplumsal bölünmelerin önemini vurgulama eğilimindedir.

Siyasî kültürün oynadığı rol ve doğası hakkında çok farklı bir görüş de Marksist
gelenek içinde geliştirildi. Marx, kapitalizmi üretim araçlarının mülkiyeti vasıtasıyla
işleyen sınıfsal bir sömürü ve baskı sistemi olarak nitelendirse de, fikirlerin, de-
ğerlerin ve inançların sâhip olduğu gücü kabul ediyordu. Marx ve Engels'in *Alman
İdeolojisi* (*German Ideology*, [1846] 1970:64)'de ortaya koyduğu gibi "her çağda
yönetici sınıfın fikirleri hâkim fikirler olmuştur; yani toplumun maddi anlamda
hâkim gücü olan sınıf aynı zamanda toplumun hâkim entelektüel gücüdür". Marx'a
göre fikirler ve kültür ekonomik "temel" -üretim biçimi- tarafından şekillenen ve
belirlenen "üst yapının" birer parçasıdır.

Bu fikirler, Marksizm içinde iki kültür teorisi ortaya koymuştur. İlk teori, kültü-
rün aslında sınıf temelli olduğunu iddia eder; bir sınıfa mensup olan insanlar aynı
tecrübeleri paylaştıkları ve ekonomik açıdan ortak bir konuma ve çıkarlara sâhip
oldukları için onlar büyük ihtimâlle genel anlamda benzer fikirlere, değerlere ve
inançlara sâhiplerdir. Marx'ın kendi kelimeleriyle, "insanların var oluşlarını belir-
leyen bilinçleri değil, bilinçlerini belirleyen toplumsal var oluşlarıdır". Dolayısıyla,
proleter kültür ve fikirlerin burjuvazinin sâhip olduklarından belirgin bir biçimde
farklı olması beklenebilir. İkinci kültür teorisi, yönetici sınıfın fikirlerinin (Marx'ın
deyimiyle "ideolojinin") hangi ölçüde toplumun geneline yayıldığı ve dönemin
"hâkim fikirleri" hâline geldiği üzerinde durur. Bu görüşe göre, siyasî kültür, hatta
yurttaşlık kültürü, bu yüzden, **burjuvazi ideolojisi**nden başka bir şey değildir. Or-
taya konan bu görüşle ilgili önemli nokta kültürü, değerleri ve inançları gücün/ikti-

darın bir biçimi olarak görmesidir. Marksist perspektiften bakıldığında, ideolojinin işlevi, çeşitli mitler, aldatmacalar ve yalanlar (Engels'in deyimiyle "yanlış bilinç") üretip, bunları topluma yayarak ikincil konumda bulunan sınıfların sömürü ve baskı altında tutulmaya razı olmalarını sağlamaktır. Daha sonra Marksistler bu süreci burjuva "hegemonya"sı bağlamında anladılar.

Çağdaş Marksistler burjuvazinin "hâkim fikirlerinin" hiçbir biçimde birbiriyle mücadele hâlindeki bütün görüşleri dışlayarak kapitalist toplumda entelektüel ve kültürel hayatı tekkeleştirmedigini çabucak kabûl etmiştir. Bunun yerine, kültürel, ideolojik ve siyasî anlamda rekabetin mevcut olduğunu kabûl ederler, ancak, bu rekabetin eşit olmadığı üzerinde dururlar. Oldukça basit biçimde kapitalist düzeni destekleyen fikirler ve değerler, bu düzeni sorgulayan veya ona meydan okuyan fikirler ve değerler üzerinde ezici bir üstünlüğe sâhiptir. Ashnda bu tip ideolojik bir hegemonya tam bir başarı elde edebilir, zira ifade özgürlüğü, açık rekabet ve siyasî çoğulculuk illüzyonunun arkasında işlevini yerine getirir; Herbert Marcuse bunu "baskıcı tolerans" olarak adlandırır.

Bu görüşün 20. Yüzyıl'daki en etkin savunucusu Antonio Gramsci'ydi. Gramsci sınıf sisteminin sâdece eşitsiz iktisadi ve siyasî güç tarafından değil aynı zamanda burjuva hegemonyası tarafından da desteklenme derecesine dikkat çekti. Bu durum, medya, kiliseler, gençlik hareketleri, sendikalar gibi "sivil toplum" aracılığıyla burjuva değerlerinin ve inançlarının yayılması suretiyle ortaya çıkan yönetici sınıfın ruhanî ve kültürel üstünlüğünü içerir. Bu süreci bu kadar gizli kapaklı yapan şey bunun resmî öğrenme ve eğitimin sınırlarını aşarak dönemin ortak bir değeri hâline gelmesidir. Gramsci'nin ortaya koyduğu analizin önemi, sosyalizmin inşa edilebilmesi için "düşünce savaşının" başlatılması gerektiğini söylemesidir; bu şekilde proleter ilkeler, değerler ve teoriler burjuvazinin empoze ettiklerinin yerine geçer veya en azından onlara meydan okur.

Marksizmin kültürü ideolojik bir güç olarak nitelendirmesi, öznel veya algılanan çıkarlar (insanların istediklerini düşündükleri şeyler) ve nesnel veya gerçek çıkarlar (insanlar özgür ve bilinçli tercihler yapabilselerdi isteyecekleri şeyler) arasındaki ayrıma dayanır. Bu, Stephen Lukes'in (1974:27) güç üzerine radikal bir yaklaşım/görüş olarak adlandırdığı şeye dikkat çeker: "A, B'nin menfaatine ters düşecek şekilde B'yi etkilediğinde A, B üzerinde güç kullanır". Mamafih, siyasî kültüre dâir bu tip bir görüş, hayli fazla sayıda eleştiriye de kendisine çekti. Bazıları, sıradan insanların değerlerinin ve inançlarının manipülasyon ve telkinle onlara zorla kabûl ettirildiğini iddia etmenin haksız bir müdafaa olduğunu ileri sürer. Meselâ işçi sınıfının kapitalist değerleri ve inançları kabûl etmesi sâdece onların kapitalizmin düzgün bir biçimde işlediği yönündeki algılarını yansıtır olabilir.

Siyasî kültürün hâkim ideoloji modeli, aynı zamanda modern toplumun değerleri ve inançları içindeki homojenliğin derecesini abartabilir. "Hâkim" ideoloji egemen sınıfa, öz inanç ve bir amaç fikri sağlayabilirken, Abercrombie, Hill ve Turner (1980)'in iddia ettiği gibi ikincil konumda olan sınıfların, bu değerler sistemine

Burjuvazi İdeolojisi: Kapitalist toplumun içinde var olan çatışmaları gizlemek suretiyle burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden fikirler ve teorileri tanımlayan, Marksist terminoloji içinde kullanılan, bir kavram.

başarılı bir biçimde entegre olduğu çok açık değildir. Son olarak, sınıfsal güç eşitsizliği ve kültürel ve ideolojik yönlendirme/önyargı arasında bir bağlantı kurma iddiasında olan Marksist görüş, belki de bütün toplumlarda güçlü grupların kendine hizmet eden fikirleri yayma yönünde bir eğilime sâhip olduklarını belirtmekten başka bir şey yapamaz. Bu durumun, tutarlı, değişmeyen bir mesajın kitle iletişim araçları, okullar, kiliseler vasıtasıyla yayıldığı hâkim bir değer sistemini meydana getirip getirmediği çok tartışmalı bir konudur.

Kitle İletişim Araçları ve Siyasî Anlamda İletişim

Kitle iletişim araçları, 19. Yüzyıl'ın sonlarında okur yazarlığın kitleler arasında yaygınlaşması ve popüler basın anlayışının ortaya çıkmasından bu yana siyasî anlam taşıyan bir unsur olarak algılandı. Mamafih, toplumsal ve teknolojik değişimlerin birleşmesiyle medya gittikçe çok daha güçlü bir siyasi bir aktör hâline geldi ve bir bakıma siyasi sürece derinden nüfuz etti. Özellikle üç gelişme bahsedilmeye değer. İlk olarak, aile ve toplumsal sınıf gibi **siyasî anlamda sosyalleşmenin** "birincil" temsilcilerinin etkisi azalmıştır. Bilhassa çocukluklarının son dönemlerinde ve gençliklerinde insanlar, yetişkin olduklarında edindikleri deneyimlerin değiştirip derinleştirdiği ama nâdiren radikal olarak dönüştürdüğü siyasî anlayış ve bilgi yapısını edinirken, modern toplumda bu süreç, büyük orandaki sosyal ve coğrafik hareketlilik ve bireyci ve tüketimci değerlerin yaygınlaşmasıyla zayıflatılmıştır. Bu yüzden siyasî bağlılıklara ve alışılmış oy kullanma yapılarına dayanmak, siyasete daha enstrümantal bir yaklaşımın ortaya konmasını sağlamıştır; öyle ki insanlar vaat edilen meseleler ve siyasalar temelinde kişisel öz çıkar hesaplamalarına göre siyasî tercihlerde bulunmaya başladılar. Bu da medyanın siyasî etkisinin nüfuz ettiği alanı genişletir, zira medya meseleler ve siyasalar, dolayısıyla siyasî tercihler hakkındaki enformasyonun halka sunulmasını sağlayan başlıca mekanizmadır.

Kavramlar

Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları her çeşit bilgi, enformasyon ve eğlencenin üretimi ve dağıtımıyla ilgili-nen toplumsal kurumlardır. Kitle iletişim "kitle" özelliği, medyanın geniş ve farklılaşmış izleyicilere oldukça ileri teknolojiler kullanılarak iletişim imkânı sağlaması gerçeğinden ortaya çıkar. Gramer kurallarına göre ve siyasî olarak kitle iletişim araçları çoğuldur. Farklı mesajlar, "broadcast" medya (televizyon ve radyo) ve "basılı" medya (gazeteler ve dergi-ler) tarafından yayılır. Benzer şekilde, tabldot ve büyük boyutlu (broadsheet) gazeteler farklı anlayışlar sunar. "Yeni" iletişim araçlarının gelişi (kablo ve uydu telekomünikasyon araçları, Internet, vb.) tartışmalı bir biçimde medyanın ortaya koyduğu ürünlerde ve seyircilerde var olan farklılaşmayı artırarak kitle iletişim araçları nosyonunu dönüştürdü.

İkinci olarak, 1950'lerden başlayarak bir televizyon seyircisi kitlenin belirmesi ve son zamanlarda "yeni" medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte kanallardaki ve medya ürünlerindeki çeşitlenme/farklılaşma kitle iletişim araçlarının insanların günlük hayatlarına daha fazla nüfuz etmesine yol açtı. Bu durum, halkın daha önce olmadığı kadar çok kitle iletişim araçlarına bağlı hâle gelmesi anlamına gelir: Meselâ, televizyon, haber ve güncel olaylar hakkındaki enformasyon siyasî toplantılardan daha önemli bir kaynaktır; çoğu insan spor karşılaşmalarına katılmak yerine onları televizyondan seyrederek ve hatta alışveriş bile alışveriş kanalları ve internet aracılığıyla gerçekleştirilir hâle geliyor. Üçüncü olarak, medya çok daha güçlü bir ekonomik aktör hâline gelmiştir. Önemli medya şirketleri küresel anlamda güçlü aktörler hâline geldi, bununla birlikte çok sayıda şirket yayıncılık, televizyon, film, müzik, bilgisayar ve telekomüni-

kasyon gibi önceleri birbirinden farklı olan bu faaliyet alanlarını tek devasa bir “bilgiğence (infotainment)” sanayisinde birleştirme eğilimindeydi (Scammel, 2000). Microsoft, AOL Time Warner, Disney ve Rubert Murdoch’ın Haber Şirketi (News Corporation) gibi medya işletmeleri hiçbir hükümetin göz ardı edemeyeceği büyüklükte ekonomik güç ve piyasa gücü elde etti.

Siyasî Anlamda Sosyalleşme: Bireylerin siyasî inanç ve değerleri öğrendiği; bunların kuşaktan kuşağa aktarıldığı süreç.

Pek az yorumcu, medyanın siyasî davranışları ve değerleri şekillendirebileceğinden veya en azından meselelerin ve sorunların doğası ve önemi hakkında halkın algılamasını etkileyerek siyasî ve seçimle ilgili tercihini belirleyebileceğinden şüphe duyar. Mamafih, bu etkinin siyasî anlamı hakkında önemli bir tartışma söz konusudur. Birbiriyle rekabet hâlindeki çok sayıda teori, medyanın siyasî etkisi hakkında birbirine zıt görüşler ortaya koyar. Bu teorilerin en önemlileri çoğulcu model, hâkim ideoloji modeli, piyasa modeli ve elit değerler modelidir. Çoğulculuk, genel olarak farklılığa ve çeşitliliğe vurgu yapar. Kitle iletişim araçları hakkında geliştirilen çoğulcu model, medyayı çok çeşitli siyasî görüşlerin tartışıldığı ve ele alındığı ideolojik bir pazar olarak tanımlar. Bununla birlikte, bu model, medyanın siyasî görüşleri ve eğilimleri etkileyebileceğini reddetmezken, medyanın, geniş anlamda toplumdaki güç dengesini yansıttığı için, etkisinin aslında belirleyici olmadığını iddia eder.

Bununla birlikte, çoğulcu görüş, medyayı tamamıyla olumlu terimlerle tanımlar. “Vatandaşların bilgilendirilmesini” sağlamak suretiyle medya hem demokrasinin kalitesini artırır hem de hükümetin iktidarının denetlenmesini garanti eder. Medyanın üstlendiği bu “watch dog” rolü, klâsik anlamda 1974 yılında Washington Post’un Amerikan Başkanı Richard Nixon’un istifasına yol açan Watergate Skandalı üzerine yaptığı incelemeyle ortaya kondu. Ayrıca bazıları “yeni” medyanın, özellikle de internetin gelişmesiyle, çoğulculuğu ve siyasî rekabeti, “kapitalizm karşıtı” faaliyetler yürütenler de dâhil olmak üzere muhalif gruplara nispeten ucuz ve oldukça etkili bir bilgi yayma ve kampanyalar örgütleme araçları sağlayarak güçlendirdiğini ileri sürer. Mamafih, çoğulcu model önemli noksanlıklara sâhiptir. Meselâ, zayıf ve örgütlenmemiş gruplar merkezî yayıncılık ve yayımcılığa erişimin dışında tutulur; bu da medyanın ideolojik olarak yapılanan piyasasının nispeten dar olduğu ve genel olarak sistem lehine çalışma bir özelliğine sâhip olduğu anlamına gelir. Ayrıca, özel mülkiyet ve resmî olarak hükümetten bağımsız olmak, hükümet, gazeteciler ve yayımcılar arasındaki iyice artan symbiotik ilişkinin ışığında medyanın muhalif özelliğini garanti altına almak için yeterli değildir.

Hâkim ideoloji modeli, kitle iletişim araçlarını ekonomik ve sosyal açıdan elit grupların çıkarları doğrultusunda hareket eden ve halk kitleleri içinde itaat ve siyasî açıdan tepkisizlik yaratmaya hizmet eden siyasî anlamda konservatif bir güç olarak tanımlar. Bu görüşün Gramsci gibi kuramcılarla birleştirilen Marksist versiyonunda, medyanın büyük işletmelerin ve medya patronlarının çıkarları doğrultusunda hareket ederek burjuvazinin fikirlerini yaydığı ve kapitalist hegemonyanın devam etmesini sağladığı iddia edilir. Diğer bir deyişle, mülkiyet nihai olarak kitle iletişim araçlarının yaydığı siyasî ve diğer görüşleri belirler ve mülkiyet, gittikçe az sayıdaki

Propaganda: Düşünceleri şekillendirmek ve belki de siyasî bir hareketi teşvik etmek için bilinçli bir çaba göstererek yayılan enformasyon; manipülasyon aracı olarak iletişim.

global medya işletmelerinin elinde toplanır. En büyük altı medya şirketi, AOL-Time Warner, News Corporation, Viacom, Disney, Vivendi Universal ve Bertelsmann AG'dir. Bu bakış açısından bakıldığında, medya küreselleşmenin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynar, zira medyanın Batı tüketim kültürüyle uyumlu fikirleri, imajları ve değerleri yayma yönündeki eğilimi, yeni pazarların açıl-

masına ve işletmelerin etkisinin dünya çapında yayılmasına yardım eder.

Hâkim ideoloji modelinin en etkili ve en karmaşık biçimlerinden biri Noam Chomsky ve Ed Herman tarafından **"propaganda modeli"** olarak Manufacturing Consent (1994)'de geliştirildi. Chomsky ve Herman, beş "filtre" tanımlar; bunlar aracılığıyla haberler ve siyasî meseleler, medyanın bizzat kendi yapıları tarafından çarpıtılır/tahrif edilir. bu filtreler şunlardır:

- Medya sâhibi şirketlerin çıkarları
- Reklam verenlerin ve sponsorların görüşlerine ve kaygılarına karşı gösterilen hassasiyet.
- Hükümetler ve işletmelerin desteklediği *think-tank*ler gibi "iktidarın/gücün temsilcilerinden" haber ve enformasyon alma.
- Yasal tebligat tehdidi de dâhil olmak üzere gazetecilere uygulanan kınama/eleştiri veya baskı.
- Piyasa rekabetinin ve tüketici kapitalizmin yararları konusunda sorgulanamaz inanç.

Chomsky'nin yaptığı analizler, kitle iletişim araçlarının meselâ Amerika'da emperyalist dış politika hedefleri yönünde halk desteği temin etmek suretiyle demokrasiyi ne ölçüde alt üst edebileceği hususu üzerine odaklanır. Bununla birlikte, hâkim ideoloji modeli, bazı eleştirilere mâruz kalır. Bu modele yapılan itirazlar, modelin, basın ve yayıncıların, özellikle de devlet televizyonu yayıncılarının, ilerlemeci, toplumsal, ırksal ve kalkınmayla ilgili meselelere dikkat çekme düzeyini küçümsediğini ileri sürer. Ayrıca, medya ürünlerinin siyasî tutumları şekillendirdiği varsayımı determinist bir yaklaşımdır ve medyanın yaydığı mesajları süzmek ve belki de bunları reddetmek hususunda insanların kendi değerlerinin oynadığı rolü göz ardı eder.

Elit-değerler modeli, odak noktasını medya şirketlerinin mülkiyetinden medya ürünlerinin denetlenmesini sağlayan mekanizmaya kaydırır. Bu görüş, editörlerin, gazetecilerin ve yayıncıların, önemli ölçüde meslekî bağımsızlığa sâhip olduklarını ve hatta en müdahaleci medya patronlarının bile sâdece geniş kapsamlı siyasî gündem oluşturabildiğini, günlük editoryal karar alma sürecini denetleyemediğini iddia eder. Dolayısıyla, medyanın siyasî yönlendirmesi, üst düzey çalışanlar arasında eşitsiz bir biçimde temsil edilen grupların sâhip olduğu değerleri yansıtır. Mamafih, bu modelin, siyasî açıdan önemli olduğu düşünülen özellikleri göz önüne alındığında, çok sayıda farklı türü mevcuttur. Bu modelin bir türü, çoğu ana akım gazetelerin, dergilerin ve televizyonların sosyalizm karşıtı ve siyasî anlamda konservatif

görüşlerinin, buralarda çalışan üst düzey görevlilerin iyi maaş almasından ve genel olarak orta sınıfa mensup olmalarından kaynaklandığını ileri sürer. Çok daha farklı bir türü, medyanın, değerleri ve temayülleri halkın geri kalanından oldukça farklı olan, üniversite eğitimi almış, liberal entelektüellerin görüşlerini yansıttığına inanan konservatifler tarafından geliştirilir. Feminist versiyonunda bu model, üst düzey gazeteciler ve yayıncılar arasında erkek egemenliği üzerinde durur ve bu durumun, hem kitle iletişim araçları tarafından kadınların görüşlerine ve kadınlarla ilgili meselelere gösterilen yetersiz ilgiyi açıkladığını hem de zaman zaman yayıncılar ve gazeteciler tarafından başvurulmuş mülakat ve siyasî tartışma biçimini izah ettiğini iddia eder. Elit-değerler modeli, kitle iletişim araçları tarafından ifade edilen bir dizi siyasî görüşün neden genellikle çoğulcuların iddia ettiğinden daha fazla sınırlandırıldığını açıklamaya yardım etse de bu modelin de bazı sınırlılıkları mevcuttur. Bu modelin temel sınırlılığı, üst düzey medya görevlileri üzerindeki baskıyı yeterince hesaba katmamasıdır: Bu tip baskılar, meselâ, medya sâhiplerinin görüşleri ve çıkarları, özellikle “rating” oranları biçiminde kendini gösteren ticarî kaygılardır.

Kitle iletişim araçları hakkında ortaya konan piyasa modeli, medyanın yanlışlığı fikrini kabul etmemesi bakımından diğer modellerden ayrılır: Gazeteler ve televizyon halkın genelinin görüşlerini şekillendirmekten ziyâde bunları yansıtır; zira medya sâhiplerinin ve üst düzey görevlilerin kişisel görüşleri ne olursa olsun, özel medya kuruluşları en başta kâr maksimizasyonu ve piyasadan aldığı payı artırma kaygısı taşıyan işletmelerdir. Dolayısıyla medya, insanlara “istediklerini” verir; katılmayacakları siyasî görüşleri sunarak mevcut ve potansiyel seyircileri ve okurları uzaklaştırma riskini alacak bir konumda değildir. Bu tip kaygılar, BBC gibi ticarî baskılar ve reklam baskılarından nispeten daha izole olan devlet televizyonu yayıncılarını daha az zorlar, ancak burada bile “rating” kavgaları gittikçe aşikâr bir hâl almaya başlıyor.

Piyasa modeli, kitle iletişim araçlarının siyasî birer kurum olduğu fikrini kabul etmese de medyada yer bulan konuların siyasî tartışmaların odağını ve gerçekleştirilme tarzını nasıl etkileyebildiğini kabul ederek modern siyasî eğilimlere ilginç bir açıklama getirir. Bu durumun bir yönü, siyasa ve ideolojik sorunlar pahasına özel hayatlar ve siyaset adamlarının günlük davranışları hakkında gittikçe artan ilgidir. Bu bir bakıma, medyanın, özellikle de televizyonun, meselelerden ziyâde imajlar ve yürütülen siyasalardan ziyâde şahsiyetler üzerine odaklanmasından kaynaklanır. İngiltere’de ve diğer parlamenter sistemlerde bu durum, politikaların “başkanlık sistemine dönüştürülmesi” veya “Amerikanlaşması” yönünde var olan eğilimde açıkça ortaya konur. Bu eğilimler, medyanın meselelerle ve siyasalarla fazla ilgilenmediği varsayılan seyirci kitlesine siyaset “satmak” yönünde çaba harcaması anlamında çok fazla bilinçli bir yanlışlığını yansıtmaz. Benzer kaygılar/düşünceler, seçimlerin de “at yarışı” hâline gelmesine yol açmıştır; öyle ki dikkatler seçim sonucunun bizzat kendi içindeki anlamından ziyâde seçimi kimin kazanacağı üzerine odaklanır ve bu durum, genel anlamda “ciddî” haberlerin ve siyasî tartışmaların azalmasıyla sonuçlanır. Mamafih, bu tip eğilimler, basitçe, piyasanın baskılarına gösterilen bir tepki olarak görülebilse de bu eğilimler aynı zamanda bu tip baskıların ilk olarak ortaya

Haberi yorum katarak sunmak (Spin): Enformasyonun, arzu edilen tepkinin ortaya çıkmasını veya 'gerçekle sınırlı ölçüde yansıtmayı' sağlayacak şekilde sunumu.

çıkmasına imkân tanır. Meselâ, siyasî tartışmaları rakip sloganlar üretmeye ve birbiriyle yarışan vaatlerde bulunmaya indirgemek, sâdece siyasî tercihler üzerine cesur ve stratejik düşünceyi balta-lamakla kalmaz aynı zamanda politikacıları sığ ve medya takıntılı insanlar olarak tanımlayarak politikaya olan ilgiye de zarar verir.

Kitle iletişim araçları içinde ve aracılığıyla işleyen siyasî yönlendirmelere ek olarak modern siyaset içinde hükümet ve medya arasında yakın bir ilişkinin var olduğu ve kendi amaçları doğrultusunda her ikisinin de birbirini kullandığı yönünde kaygı duyulmuştur. Bu durum, hem kamu oyunu hem de muhtemelen siyasî kültürü etkileyerek, siyasî iletişimin tarzında ve niteliğinde bir dönüşüme yol açmıştır. Hükümetler, kendi paylarına, her zaman, gerçekte güvenilir bir ilişki içinde olmuştur. Siyasetçiler öncelikle iktidarı kazanmak ve elde tutmakla ilgilenirler ve dolayısıyla dâima halkın desteğini kazanma ihtiyacı içindedirler. Bu nedenle, olumluyu vurgulama ve olumsuzluğu gizleme arzusu karşı konulamaz bir istektir. Özgür medyanın varlığının “resmî” propaganda ve katı ideolojik manipülasyonları ortadan kaldırdığı liberal demokratik bir ortam içinde hükümetler, genellikle “haber yönetimi” veya “siyasî pazarlama” olarak adlandırılan enformasyonun denetimi ve yayılması hususunda yeni teknikler kullanarak haber gündemini belirlemeye başlar hâle gelmiştir. Dolayısıyla enformasyonun ve siyasaların arzu edildiği şekliyle yapılan sunumu, yani **haberi yorum katarak sunmak** (spin), modern hükümetlerin en önemli meşguliyeti hâline geldi.

“Akıl hocaları” (spin-doctors) tarafından gerçekleştirilen “haberleri yorumlayarak sunma” sanatının çok farklı yönleri vardır. Bunlar:

- Medya önüne çıkarmadan önce enformasyonun ve tartışmaların dikkatli “incelemesi”
- Sâdece resmî “çizgide” olan bilginin sunulduğunu temin etmek için enformasyonun kaynağının denetimi.
- Altında başka anlamlar içermeyen brifinglerin verilmesi veya “gizli bilgilerin ifşa edilmesi”.
- Sâdece sempati duyulan medya kaynaklarına bilgi verilmesi.
- Denetimi ve karşı argüman geliştirilmesini engellemek için enformasyonu medyaya son anda verilmesi.
- “Kötü” haberin daha önemli diğer olayların haber gündemine hâkim olduğu zamanlarda verilmesi.

Bu türden bir haber yönetimi, en fazla Amerika’da geliştirilmiştir; kendi adayları başkanlığı kazanırsa Beyaz Saray’da üst düzey görevler elde edecek olan seçim stratejileri geliştiren kişiler ve kampanya yöneticileri arasında sık rastlanır hâle gelmiştir. Clinton yönetiminin, “istenilen doğrultuda bilgiyi sunma” ve yeni ve daha sofistike düzeylerde siyasî sunum becerisi edindiği yaygın bir biçimde biliniyor. İngiltere’de Blair hükümeti de siyasetin yeni bir ambalajla sunulmasına özel bir ilgi

gösterdi, ki bu, bazılarının, siyasetin niteliğinden ziyâde tarzıyla daha çok ilgilenildiği için bu tutumu eleştirmesine yol açtı. Blair yönetimi altında gerçekleşen gelişmeler arasında, hükümetin halkla iletişimini başbakanlık basın ofisinin denetimi altında merkezileştirmek, gazetelerinde yönetim hakkında olumlu yazılar yazdıkları için enformasyonla ödüllendirilen ama eleştiri yaptıkları için cezalandırılan gazetecilere yönelik “havuç ve sopa” yaklaşımı ve Downing Caddesi’nden dayatılan denetim aracılığıyla bakanlık enformasyon ofislerinin siyasileşmesi sayılabilir.

Mamafih medyanın haber yönetiminin gelişmesinde gönülsüz veya pasif bir oyuncu olduğunu varsaymak hatalı olacaktır. Hükümetin kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyduğu kadar kitle iletişim araçları da hükümete ihtiyaç duyar. Hükümet dâima haber ve enformasyonun en önemli kaynağı olmuştur, ancak oynadığı rol, daha da hayati önem arz etmeye başladı, zira medya kanallarında –televizyon kanalları, web siteleri, dergiler ve gazeteler görülen gelişme “haber değeri taşıyan” hikâyelerin temin edilmesi için çok baskı yarattı. Bazı vâkialarda, yayıncılar, editörler ve gazeteciler “akıl hocalarıyla” birlikte karşılıklı kazançlar elde etmek üzere haberleri kullanmak için komplolar hazırlarlar. İngiltere’de Blair yönetimi ve Murdoch grubu gazeteleri hakkında bu tür iddialar ortaya atıldı; zira meselâ hükümetin gizlilik yasaının çıkartılması için baskı yapmaktaki isteksizliğiyle, ilk olarak İngiltere’nin en çok satan tabloit gazetesi Sun’ın ve ardından The Times’in İşçi Partisini destekleyen gazeteler hâline dönüşmesi aynı zamana rastladı. Siyasî haber yapmanın önemi ve bağımsızlığına zarar vermesi yanında medyanın yönlendirmesine tâbi bir hükümetin ortaya çıkmasının birçok başka anlamı vardır. Bazıları meselâ bunun hükümetin halkla doğrudan ilgilenmesini ve halkın görüşlerine ve kaygılarına daha etkin bir biçimde cevap vermesini sağlayarak demokrasiyi güçlendirdiğini iddia eder. Diğerleri ise, manipülasyon ve sahtekârlığın etki alanını genişlettiği ve meclisler ve parlamentolar gibi temsili kurumların oynadığı rolü zayıflattığı için bu durumu demokratik sürece bir tehdit olarak görür. Bunun yanında, medyanın yönlendirdiği hükümet, kayıtsızlığa yol açabilir ve özellikle oy verme ve parti üyeliği gibi siyasî faaliyetin geleneksel biçimlerine olan ilgiye zarar verebilir. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi “istenilen doğrultuda bilgi sunma” tarzının bizatihi medyanın ilgi odağı hâline gelmesi ve sıradan insanların hayatları ve kaygılarından tamamen kopmuş, devasa bir propaganda aracı olarak hükümetin imajını güçlendirmesidir.

Sosyal Sermâyede Meydana Gelen Düşüş

Eski komünist devletlerde yaşanan siyasî ve iktisadî yeniden yapılanma süreci, 1990’lardan beri siyasî kültür meselesine yeniden ilgi gösterilmesini teşvik etmiştir. Bunun sebebi, birkaç kuşaktır kontrolü elinde tutan, hayatın her alanına yayılmış olan devletin, demokratik siyasetin sürdürülmesini sağlayan toplumsal bağları ve yurttaşlık sorumluluğu kavramını açık bir biçimde yok etmiş veya bastırmış olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, iş sektörleri, çıkar grupları, klüpler de dâhil olmak üzere özerk gruplar ve dernekler biçiminde sivil toplumu yeniden inşa etme yö-

Robert D. Putnam (1940-....)

Amerikalı siyaset ve sosyal bilimci. Putnam'ın çalışması, siyasî kültür konusuna yeniden ilgi duyulmasını sağladı ve "biz'in içinde ben'i" geliştiren toplumdaki güven ve işbirliği düzeyi olan "sosyal sermaye"nin önemine dikkat çekti. Putnam'ın en etkili çalışması *Yalnız Yuvarlanmak: Amerikan Toplunun Çöküşü ve Dirilişi*'nde (*Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, 2000) Amerika'daki topluluk faaliyetlerinde ve siyasî aktivitelere katılımda yaşanan düşüşü göstermek için bir takım içinde değil, tek başına bowling oynayan bir adam imajını kullandı. Bu düşüşe sebep olan unsurlar içinde Putnam, televizyonun insanlar üzerindeki artan etkisini, aile yapısında yaşanan değişimi ve coğrafi açıdan artan hareketliliği sıraladı.

nünde hissedilir bir ihtiyaç mevcuttu. Aslında bu tip fikirlerin kökeni, 19. Yüzyıl'da Amerika'nın eşitlikçi kurumlarını ve uyguladığı demokratik pratikleri bu ülkenin katılım ve sivil dernekler yönündeki eğilimini referans göstererek açıklayan Alexis de Tocqueville'e kadar uzanır. Siyasî kültüre yönelik yeniden canlanan bu ilgi, post-komünist devletlerde ortaya çıkmaya başlar başlamaz, oturmuş demokrasilerde karşı karşıya olunan sorunlara uygulanıyordu.

Meselâ Robert Putnam (1993), İtalya'nın farklı bölgelerindeki yerel hükümetlerin niteliğinde görülen farklılıkların, farklı düzeylerdeki oy kullanımı, gazete okuma ve dinî cemaatlere ve futbol klüplerine üyeliğe yansıyan sivil katılımın var olup olmamasıyla belirlendiğini iddia etti. Putnam, *Yalnız Yuvarlanmak* (*Bowling Alone*, 2000)'da Amerika'nın düşüş hâlindeki "sosyal sermayesine" dikkat çekti ve diğer sanayileşmiş ülkelerin büyük ihtimâlle Amerikan trendini izleyeceğini ileri sürdü. Putnam, "post-sivil" neslin ortaya çıkışı üzerinde durdu. Bu durum, 1965'ten bu yana gönüllü klüplerin ve derneklerin sayısında yaşanan %25-50 oranındaki düşüşle ve siyasî parti üyeliği ve faaliyetlerinde olduğu kadar kamusal, kasaba ve okul toplantılarına olan katılımda görülen ciddi azalmayla kendini gösterdi. Putnam'ın komüniteryenizmden (cemaatçılık/toplulukçuluk) esinlenerek ortaya koyduğu bu görüş, sosyal sermayenin azalmasını çeşitli yollardan izah eder. Bunlar arasında banliyöleşmenin yaygınlaşması, dolayısıyla işe gitmek için kat edilen mesafenin artması; aile içinde hem kadının hem de erkeğin çalışması ve bu durumun, sahip olunan çocuk sayısına ve çocuk yetiştirmenin kalitesine olan etkisi ve televizyonun boş zamanı özelleştirme, toplumsal algılamaları yanlış yönde şekillendirme ve çocukların başarı düzeylerini gösterme

Kavramlar

Sosyal Sermâye

Sermâye, mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan varlıklar anlamına gelir. "Sosyal Sermâye" kavramı, 1970'lerde servet üretiminin temelini oluşturan sosyal ve kültürel unsurları açıklamak için geliştirildi. Bu kavram o zamandan beri bağlar, normlar ve sivil katılımı sağlayan güven tarafından temsil edilen toplumsal bağlılık anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla, toplumsal sermaye, başarılı toplumlar ve iyi yönetim için ön şarttır. Ekonomik varlıklar gibi toplumsal sermaye de genellikle eğitim ve faal bir yurttaşlığa yapılan vurguyla artıp, azalabilir. Modern toplumda toplumsal sermayede yaşandığı iddia edilen düşüş, "çocuk yapma açığı" (parenting deficit), bireycilikteki yükselme, sosyal ve coğrafi hareketlilikte meydana gelen artışla ilişkilendirilir. Bu kavrama yönelik eleştiriler, toplumsal sermayenin ya demokratik yönetimin sebebinden ziyade bir sonucu olduğunu veya sivil bağlılığı beslemekte içinde bulunulan ekonomik durumun sahip olduğu rolü göz ardı ettiğini iddia eder.

Michael Oakeshott (1901-1990)

İngiliz siyaset bilimci. Oakeshott, 1951 yılından başlayarak 1968'de emekli olana kadar London School of Economics'de siyaset bilimi dersi verdi. Yazılarında oluşan bir derleme olan *Rationalism in Politics and Other Essays* (1962) ve siyaset felsefesi üzerine yazdığı daha sistematik bir çalışma olan *On Human Conduct* (1975) genellikle muhafazakâr gelenekçiliğe yapılan en önemli katkılar olarak görülür. Sivil toplumun önemini vurgulayarak ve politikanın sınırlı etki alanı üzerinde durarak Oakeshott aynı zamanda liberal düşünceyle de yakından ilişkili görüşler geliştirdi. Siyasetin ideolojik olmayan biçiminin müdafisi olarak görülse de Oakeshott Yeni Sağ'ın pek çok düşünüründen etkilenmiştir.

yönündeki etkisi yer alır. Mamafih, bu görüşe alternatif olarak ortaya konan sosyal demokrat perspektiften bakıldığında, sivik katılımda görülen düşüş, tüketimci kapitalizmin kazandığı zaferle ve maddeci ve bireyci değerlerin yaygınlaşmasıyla izah edilir.

Muhafazakâr düşünürler uzun zamandan beri sosyal sermaye hakkındaki görüşlerini gelenek ve özellikle de “geleneksel değerler” adı altında savunur. Bunlar, önceki nesillerden miras alınan ve dolayısıyla bir çeşit kültürel temel meydana getiren değerler ve inançlardır. Muhafazakâr siyasetçiler, bu tip değerlerin toplumsal birlik ve siyasî istikrar için kilit öneme sahip olduğuna inanarak, sürekli olarak bunların “sağlamlaştırılması” veya “korunması”nı ister. Meselâ 1980’lerde İngiltere’de Margaret Thatcher, “Victoria Dönemi değerleri” olarak adlandırdığı kültürel değerlerin yeniden hayata geçirilmesini isterken, John Major’un talihsiz “Esaslara Dönüş” girişimi, 1990’larda hemen hemen aynı şeyi yapmaya çalıştı. Amerika’da Ronald Reagan, geçmişe giderek “sınır ideolojisi” nosyonuna kucak açtı; bu nosyonun, Amerikalı Batı’nın fethini ve kendine güvenin, sıkı çalışmanın ve mâceracılığın erdemlerini açıkladığına inanıyordu. Pek nâdir olmamakla birlikte bu tip değerler, aile, kilise ve ulusla ilişkilendirilir; bunlar uzun zaman önce kurulmuş devamlılığı ve birbirine karşı tahammülü bünyesinde barındırdığı varsayılan kurumlardır.

Michael Oakeshott *Siyasette Akılcılık* (*Rationalism in Politics* [1962]) adlı eserinde, devamlılık ve geleneğin daha ileri bir savunusunu geliştirdi. Oakeshott, geleneksel değerlerin ve yerleşik âdetlerin bilindik olmasının güven, istikrar ve emniyet duygularının oluşmasını sağladığını; bu nedenle desteklenip, saygı gösterilmesi gerektiğini iddia eder. Bu görüş, geleneği yeniliğe/değişikliğe, yerleşigi yeniye tercih eden genel bir insan doğasının mevcut olduğunu ileri sürer. Muhafazakâr olmak, Oakeshott’ın

Kavramlar

Post-Materyalizm

Post-materyalizm, siyasî kaygıların ve değerlerin doğasını iktisadi kalkınma açısından izah eden bir teoridir. Bu teori, kabaca Abraham Maslow’un (1908-1970) itibar ve kendini gerçekleştirme maddî veya ekonomik ihtiyaçların üzerine koyan “ihtiyaçlar hiyerarşisi”ne dayanır. Post-materyalizm, maddî anlamda var olan kısıtlı koşullarının egoistik ve açgözlülük değerlerini beslediğini varsayar; bu da ekonomik meselelerin politikaya hâkim olduğu anlamına gelir. Mamafih, yaygın bir refahın yaşandığı koşullar altında bireyler, “post-materyal” konulara veya “hayat kalitesi” ile ilgili meselelere daha çok ilgi gösterir. Bütün bunlar tipik olarak ahlâk, siyasî adâlet ve kişisel tatminle ilgilidir ve feminizm, dünya barışı, ırkların uyumu, ekoloji ve hayvan haklarını içerir. Post-materyalizm, sınıfın yeniden sınıflandırılması ve yeni toplumsal hareketlerin artışı gibi gelişmeleri izah etmek için kullanılır.

iddia ettiği, “aşına olunanı bilinmeyene tercih etmek; denenmiş denenmemişe, hakikati gizeme, kesinliği olasılığa, sınırları belli olmayı sınırsızlığa, yakını uzağa, yeter miktarda olanı bolluğa, orta düzeyde uygun olanı mükemmele, bugünün küçük kahkahalarını/mutluluğunu ütöpik büyük mutluluklara tercih etmektir” (Oakeshott, 1962:169).

Geleneksel değerlerin ve yerleşik inançların savunusu, hem piyasanın yol açtığı baskılara hem de fazla müsamaha göstermenin yaygınlaşmasının sebep olduğu kutsal değerlerdeki tahribata karşı uyarıda bulunan Daniel Bell (1976) ve Irving Kristol (1983) gibi sosyal teorisyenler tarafından geliştirilen yeni muhafazakârlığın merkezi temasını oluşturur. Mamafih, bu bakış açısında mevcut olan sorun, düzen ve istikrarın bağlı olduğu otoriter bir ahlâki/moral sistemin mevcut olduğunu varsaymasıdır. Şurası basit bir gerçek ki, farklı kültürleri ve dinleri içinde barındıran modern toplumlarda herhangi bir değerler dizisinin otoriter olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği şüphelidir. Belirli değerleri “geleneksel”, “yerleşik” veya “çoğunluğun benimsediği” olarak tanımlamak basitçe belirli bir ahlâki sistemi toplumun geri kalanına empoze etme çabasıdır. Aslında ampirik veriler siyasî kültürün gittikçe parçalanmaya başladığı ve modern toplumun artan ahlâki ve kültürel çeşitlilikle tanımlandığı yönündeki görüşü destekler görünüyör.

Sosyal sermaye tartışmasına getirilen alternatif bir görüş, sivik katılımı ve toplumsal bağlılıkta bir düşüşün yaşanmadığını, sâdece bunların biçim değiştirdiğini iddia eder. Inglehart (1977,1990)’a göre, bu değişimler zenginliğin/refahın yaygınlaşması ve özellikle gençler arasında “post-materyal” değerlerin artmasıyla ilişkilidir. 1960’lardan beri yeni nesil -en azından gelişmiş sanayi toplumlarında- ekonomik güven ve maddî refaha alışık oldukları bir ortamda büyüdükları için cinsellik, evlilik ve kişisel davranışlar konularındaki “geleneksel” fikirler yerini daha “liberal” veya “açık/hoşgörülü” olanlara bıraktı. Aynı zamanda geleneksel siyasî tutumlar ve bağlılıklar zayıfladı ve bunların yerini kimi zaman feminizm, nükleer silâhsızlanma, hayvan hakları ve çevrenin korunması gibi meselelere gösterilen gittikçe artan ilgi aldı. Dolayısıyla, parti üyeliği ve seçimlere katılımı bir azalma yaşanmış olabilir ama tek bir konu üzerine yapılan siyaset ve bu yönde kampanya yapan gruplara yönelik artan bir ilgi söz konusudur. Post-Fordist teorisyenler bu tip kültürel değişimlerin karşı konulamaz olduğunu ileri sürer, çünkü bu, otoriteye boyun eğmede düşüşü ve bireyselleşimde bir artışı beraberinde getiren ekonomik ve siyasî örgütlenmede gerçekleşen topyekûn bir değişimle ilişkilidir.

Meşruiyet ve Siyasî İstikrar

Meşruiyet konusu -bir rejimin veya yönetim sisteminin yasallığı- en eski ve en temel siyasî tartışmalardan biri olan siyasî zorunluluk/yükümlülük sorunuyla ilişkilidir. Vatandaşlar niçin hükümetin otoritesini kabul etmeye kendilerini mecbur hissederler? Devlete saygı göstermeye ve yasalarına itaat etmeye mecburlar mı? Mamafih, modern siyasî tartışmada meşruiyet, genellikle, ahlâki zorunluluk açısın-

Max Weber (1864-1920)

Alman politik iktisatçı ve sosyolog. 1898 yılında gerçekleşen çöküşü takiben Weber akademiyi bıraktı ama hayatının sonuna kadar yazmaya ve araştırma yapmaya devam etti. Weber, modern sosyolojinin kurucularından biridir ve bilimde, bilimsel ve değerlerden bağımsız bir yaklaşımı savundu. Weber ayrıca toplumsal eylemin anlamı ve bilincin önemi üzerinde durdu. Weber, toplumsal katmanlaşma, hukuk, iktidar/güç ve din örgütlenmesi gibi farklı konular üzerine eğildi. En önemli eserleri şunlardır: *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (*The Protestant Ethic and Spirit of Capitalism*, 1902), *Dinin Sosyolojisi* (*Sociology of Religion*, 1920), *İktisat ve Devlet* (*Economy and Society*, 1922).

dan ziyâde, siyasi davranış ve inançlar açısından anlaşılır. Başka bir ifadeyle, tartışma insanların neden devlete itaat etmeleri gerektiği sorusuna değil, daha soyut anlamda neden belli bir devlete veya yönetim sistemine itaat ettikleri sorusu üzerinde durur. İnsanları otoriteyi yasal olarak görmeye, dolayısıyla rejimin istikrarını desteklemeye teşvik eden koşullar ve süreçler nelerdir? Bu durum, felsefeden sosyolojiye doğru bir geçişi yansıtır ama aynı zamanda meşruiyet kavramının tartışmalı doğası/niteliği üzerinde durur.

İktidarı Meşrulaştırma

Sosyolojik bir fenomen olarak meşruiyet kavramına klâsik anlamda ilk katkı Max Weber tarafından yapılmıştır. Weber, belirli “hâkimiyet sistemleri”ni sınıflandırdı ve her bir sistemde, meşruiyetin üzerine kurulduğu temeli tanımladı. Bunu, siyasi yönetimin oldukça karışık doğasını anlamaya yardımcı olacağını umduğu üç ideal-tip veya kavramsal model inşa ederek gerçekleştirdi. Bu ideal-tipler, üç tip otorite anlamına gelir:

- geleneksel otorite
- karizmatik otorite
- yasal-rasyonel otorite

Bunların hepsi, belli bir siyasi meşruiyet kaynağı ve dolayısıyla insanların bir rejime itaat etmelerini sağlayan farklı nedenler tarafından karakterize edilir. Bu süreç içinde Weber, nispeten daha basit yapıda olan geleneksel toplumlardaki ve sanayileşmiş ve oldukça kapsamlı bir bürokratik yapılanmaya sâhip toplumlardaki tahakküm sistemlerini karşılaştırmak suretiyle toplumun dönüşümünü anlamaya çalıştı.

Weber’in ilk siyasi meşruiyet tipi, uzun zaman önce inşa edilmiş gelenek ve görenekler üzerine temellenir. Aslında geleneksel otorite “her zaman varolduğu” için meşru kabul edilir: Önceki nesiller bunu kabul ettiği için tarih tarafından kutsallaştırılmıştır. Tipik olarak bu otorite biçimi, somut kurallardan oluşan bir yapıya göre çalışır; bu yapı içinde birtakım şeylerin bugüne kadar nasıl olageldiğini yansıttığı için haklılaştırılmasına gerek duyulmayan değişmez ve sorgulanamaz gelenekler mevcuttur. Geleneksel otoritenin en açık örneği, patriarkalizm (aile içinde erke-

Kavramlar

Meşruiyet

Meşruiyet kavramı (Lâtince "yasal ilân etmek" anlamındaki legitimare'den gelir) genel itibarıyla yasalık anlamına gelir. Bu nedenle meşruiyet, bir düzen tesis eder veya otoriter ya da zorlayıcı bir özelliğe hâkimdir; dolayısıyla iktidarı/gücü otoriteye dönüştürür. Meşruiyet, yasalıktan farklıdır; öyle ki yasalık, bir hükümetin saygı gördüğünü veya vatandaşlarının hükümete itaat etme görevini kabul ettiğini garanti altına almak zorunda değildir. Siyaset felsefecileri, meşruiyeti ahlâki veya rasyonel bir ilke, hükümetlerin vatandaşlarından itaat etmelerini talep edebildiği temeller olarak ele alır. Meşruiyet iddiası, dolayısıyla, itaat gerçeğinden daha önemlidir. Mamafih, siyaset bilimciler, genellikle meşruiyeti bir kural sistemine itaat etmeye rıza gösterme olarak ele alır. Weber'in görüşlerini takip edersek, bu görüş meşruiyeti, meşruiyete olan inanç anlamında, yani "yönetme hakkı"na olan inanç olarak ele alır.

ğin veya köleleri üzerinde "efendi"nin hâkimiyeti) ve gerontokrasi (yaşlıların yönetimi, genellikle bir köydeki yaşlıların otoritesi şeklinde görülür) biçiminde kabileler veya küçük gruplar arasında mevcuttur. Geleneksel otorite, meselâ Suudi Arabistan, Kuveyt ve Fas'ta mevcut olan hanedanlık yönetiminde görüldüğü gibi güç ve imtiyazın kalıtsal sistemleriyle yakından ilişkilidir. İleri sanayileşmiş ülkelerde pek az öneme sâhip olmasına rağmen monarşinin anayasal biçimde olsa da İngiltere, Belçika, Hollanda ve İspanya'da varlığını devam ettirmesi meselâ itaat, saygı ve görev sorumluluğu gibi değerleri canlı tutmak suretiyle siyasî kültürün şekillenmesine yardımcı olur.

Weber'in ortaya koyduğu ikinci meşru hâkimiyet biçimi karizmatik otoritedir. Bu otorite biçimi, bireyin kişiliğinde mevcut olan güce, yani "karizmasına" dayanır. Kişinin statüsü, toplumsal konumu veya göreviyle hiçbir biçimde ilgili olmayan karizmatik otorite, tamamıyla bir liderin bir çeşit kahraman veya aziz olarak takipçileri üzerinde doğrudan ve kişisel etki yaratma yeteneği vasıtasıyla işler. Her ne kadar Gaulle, Kennedy ve Thatcher gibi modern siyasî liderler hiç şüphesiz sâhip oldukları otoriteyi kişisel nitelikleri ve halkın kendilerine sadakatini geliştirme yetenekleri vasıtasıyla genişletmiş olsalar da, bu, karizmatik meşruiyet anlamına gelmez, zira, bu liderlerin otoriteleri esasında bulundukları makamların resmî anlamdaki gücüne dayanıyordu. Napolyon, Mussolini, Hitler, Ayetullah Humeyni, Fidel Kastro ve Albay Kaddafi karizmatik otorite biçimine daha uygun olan örneklerdir.

Mamafih, karizmatik otorite basitçe kişiye bahşedilmiş bir deha veya doğal bir yetenek değildir; kesin amacı karizmayı "meydana getirmek" olan "kişilik kültürleri" kişisel yönetim sistemlerinin temelini oluşturur. Bununla birlikte meşruiyet, büyük oranda veya tamamıyla liderin kişiliğinde saklı olan güçle inşa ediliyorsa, genellikle bu durumun iki sonucu vardır. İlk olarak, resmî kurallara veya prosedürlere dayanmadığı için karizmatik otoritenin genellikle sınırları yoktur. Lider, yanılmaz ve tartışılmaz nitelikte olan bir Mesih'tir, halk kitleleri ise otoriteye boyun eğmek ve itaat etmek zorunda olan takipçileri veya müritleri olur. İkinci olarak, otorite belli bir kişiye çok bağlıdır; öyle ki kişisel yönetim sistemi için o sistemin kurucu figüründen daha uzun süre yaşamak oldukça zordur. Bu, hiç şüphesiz, Napolyon, Mussolini ve Hitler rejimleri için geçerlidir.

Weber'in üçüncü siyasî meşruiyet biçimi olan yasa-rasyonel otorite, otoriteyi açıkça yasal olarak tanımlanmış kurallarla ilişkilendirir. Weber'in görüşüne göre, yasal-rasyonel otorite, modern devletlerde görülen otorite biçimidir. Başkanın, başbakanın veya hükümet görevlilerinin gücü/iktidarı nihai analizde resmî, ana-

yasal kurallar tarafından belirlenir; bu kurallar makamında bulunan kişilerin yapabileceklerine engel olur veya bunları sınırlar. Bu otorite biçiminin hem geleneksel hem de karizmatik otorite karşısındaki avantajı, bir kişiden ziyade bir göreve/makama bağlı olması sebebiyle kötüye kullanılması veya adaletsizliğe yol açması ihtimalinin çok az olmasıdır. Bu yüzden, yasal-rasyonel otorite, sınırlı bir devlet yönetimini temin eder ve bununla birlikte rasyonel bir iş bölümü yoluyla etkinliği/verimliliği artırır. Mamafih, Weber, bu siyasî meşruiyet biçiminin de karanlık bir yönünün olduğunu fark etti. Weber, artan verimliliğin bedelinin, bürokratik örgütlenme biçimlerinin durmaksızın yaygınlaşmasıyla simgelenen çok daha kişiliksizleştirilmiş ve zâlim bir toplumsal ortam/düzen yaratacağından endişe ediyordu.

Weber'in yaptığı meşruiyet biçimleri sınıflandırmasının hâlâ geçerli olduğu kabul edilmesine rağmen bu sınıflandırmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Bunlardan biri şudur: siyasî bir rejimin veya yönetim sisteminin meşruiyeti üzerinde durarak, bu sınıflandırma, halk tarafından kabul görmeyen siyasalar veya güvenilmeyen bir lider veya hükümet yüzünden siyasî otoritenin yasallığının sorgulandığı koşullar hakkında bize çok az şey söyler. Meselâ, 1990 yılında İngiltere'de nüfus vergisine karşı gerçekleştirilen kampanya hiç şüphesiz hükümet tarafından yürütülen siyasaya karşı halkın gösterdiği yaygın muhalefetini ortaya koyuyordu ve aynı yılın Kasım ayında Başbakan Margaret Thatcher'ın düşüşüne yol açtı. Mamafih, bu durum, bir meşruiyet kaybı anlamına gelmedi, zira, siyasî sistemin yasallığına gölge düşürmedi. Beetham (1991)'in daha açık bir biçimde işaret ettiği üzere meşruiyeti Weber'in yaptığı gibi sadece "meşruiyete olan inanç" olarak görmek meşruiyetin nasıl meydana geldiğini göz ardı etmektir. Bu tutum, meşruluğun belirlenmesini büyük oranda halkla ilişki kurmayı sağlayan kampanyaları ve bunun gibi etkinlikler aracılığıyla yasallığı "üretebilen" iktidar sahibinin ellerine bırakabilir.

Beetham, üç koşul yerine getirildiği takdirde iktidarın meşru olduğunun söylenebileceğini iddia eder. İlk olarak, iktidar/güç, ister resmî yasal kodlar şeklinde isterse de gayri resmî anlaşmalar şeklinde olsun yerleşik kurallara göre kullanılmalıdır. İkinci olarak, bu kurallar, yöneten ve yönetilen tarafından paylaşılan inançlar açısından haklılaştırılmalıdır. Üçüncü olarak, meşruiyet yönetilenlerin rıza gösterdiklerini belirten ifadeleri tarafından ispat edilmelidir. Meselâ, 1990 yılında İngiltere sisteminin meşruiyeti, halkın –her ne kadar halk tarafından kabul görmeyen siyasalar ve liderler çıkabilse de- hükümetlerin seçim yoluyla iktidara getirildiğini ve yine aynı şekilde iktidardan indirilebileceğini idrak etmesiyle sağlandı. Bu durum, meşruiyet sürecinin iki temel özelliğini vurgular. İlki, halkın iktidara rıza gösterip

Kavramlar

Gelenek

Gelenek kavramı, kuşaktan kuşağa geçen veya geçmişten bugüne aktarılan her şeyi kapsar (uzun zamandır var olan gelenekler ve pratikler, kurumlar, toplumsal veya siyasî sistemler, değerler ve inançlar, vb.). Kelime anlamıyla gelenek, gericiilikten farklıdır, zira gelenek "zamanı geriye döndürme" ve geçmişten yeniden bugüne inşa etme çabasından ziyade geçmişin devamlılığını gösterir. Devamlılık, genellikle nesilleri birbirine bağlamak olarak anlaşılır, ancak, geleneksel ve tamamıyla moda/güncel olan arasındaki çizgi çoğunlukla belirsizdir. Gelenek kavramı aynı zamanda "geleneksel" toplumlarla "modern" toplumları karşılaştırmak için kullanılır. Geleneksel toplumlar, genel olarak statü temelinde ve organik hiyerarşiler tarafından; modern toplumlar ise, sözleşme temelinde ve demokratik süreçler tarafından şekillendirilir.

Jürgen Habermas (1929-....)

Alman filozof ve toplum bilimci. Nazi döneminde çocukluğunu geçirdikten sonra Habermas, Nuremberg davalarında, toplama ve ölüm kamplarının ardından artan bilinçle politik bir kimlik kazandı. Adorno (1903-1969) ve Horkheimer (1895-1973) ile birlikte okuduktan sonra Habermas, Frankfurt Okulu'nun ortaya koyduğu eleştirel teorinin "ikinci neslinin" önde gelen savunucusu oldu. Habermas'ın çalışmaları epistemolojiden, gelişmiş kapitalizmin dinamiklerine, rasyoneelliğin doğasına ve sosyal bilimlerle ve felsefe arasındaki ilişkiye kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır. 1970'ler boyunca eleştirel teoriyi "iletişimsel etkinlik" teorisine dönüştürerek ortodoks Marksizmden uzaklaşmıştır. Önemli eserleri *Teori ve Pratik* (Theory and Practice, 1974), *Akılcı Bir Topluma Doğru* (Towards a Rational Society, 1970) ve *İletişimsel Eylem Kuramı* (The Theory of Communicative Competence, 1984, 1988)'dir.

göstermediğini ortaya koyabilmesini sağlayan bir sistem olan seçimlerin ve partiler arası rekabetin varlığıdır (Bölüm 11 ve 12'de bu konu tartışılacaktır). Meşruiyet sürecinin ikinci özelliği ise genel anlamda insanların yönetilmeleri gerektiğinde ne hissettiklerini yansıtan anayasal kuralların varlığıdır (Bölüm 14'te incelenecek).

Meşruiyet Krizleri

Meşruiyete yönelik Weberyen yaklaşıma alternatif görüşler neo-Marksist kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Ortodoks Marksistler, burjuvazinin ortaya attığı bir mitten başka bir şey olmadığını düşünerek meşruiyeti göz ardı etme eğilimindeyken, Gramsci önderliğindeki modern Marksistler, kapitalizmin kısmen siyasî destek temin etme yeteneği sayesinde desteklendiğini kabûl ederler. Dolayısıyla, Jürgen Habermas ve Claus Offe (1984) gibi neo-Marksistler, sâdece sınıf sistemi değil, aynı zamanda meşruiyetin tesis edilmesini sağlayan sistem (demokratik süreç, partiler arası rekabet, refah ve toplumsal reformlar, vb.) üzerinde durdu. Bununla birlikte neo-Marksistler eşit olmayan sınıfsal güce dayanan siyasî bir sistemi meşrulaştırmanın özü itibarıyla zor bir iş olduğunu ortaya koydular. Habermas, *Meşrulaştırma Krizi* (Legitimation Crisis, 1973)'da kapitalist toplumlarda sâdece halkın rızasını kazanarak siyasî istikrarı temin etmeyi zorlaştıran bir dizi "kriz eğilimleri"ni tanımladı. Habermas bu gerilimin tam kalbinde bir tarafta kapitalist birikimin mantığı diğer tarafta demokratik siyasetin serbest bıraktığı halk baskısı arasındaki çekişmeler ve çatışmalar bulunduğunu ileri sürdü.

Habermas'a göre, kapitalist ekonomiler kâr peşinde koşma güdüsünün dikte ettiği acımasız bir yayılmacılık üzerine kuruludur. Mamafih, bu tip sistemler içinde meşruiyeti inşa etme çabası dâhilinde siyasî ve toplumsal hakların yaygınlaşması, kendisine yönelik aynı şiddette baskıları beraberinde getirmiştir. Özellikle demokratikleşme süreci, artan halk katılımı ve toplumsal eşitlik yönünde olduğu kadar toplumsal refah yönündeki taleplerin çoğalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte bunun sonucunda devletin iktisadî ve toplumsal hayatta sorumluluklarının artması ve vergilendirme ve kamu harcamalarında görülen büyük artış, kâr düzeylerini sınırlamak ve teşebbüsü kösteklemek suretiyle kapitalist birikimi engeller. Habermas'ın bakış açısına göre, kapitalist demokrasiler hem sosyal güvenlik ve refah siyasaları yönündeki talepleri hem de kişisel çıkara dayalı piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarını

kalıcı bir biçimde karşılayamaz. Ya halk tarafından gelen baskılara karşı koymaya ya da ekonomik çöküş riskini almaya zorlanan bu tip toplumlar için meşruiyeti temin etmek gittikçe zorlaşacak ve sonunda imkânsızlaşacaktır.

1970’lerde benzer bir sorun “aşırı yük altında olan” hükümet biçiminde ortaya çıktı. Anthony King (1975) ve Richard Rose (1980) gibi yazarlar, hükümetlerin ülkeyi yönetmeyi gittikçe zor bir faaliyet olarak görmeye başladıklarını, çünkü aşırı taleplere mâruz kaldıklarını iddia etti. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi hem siyasetçilerin ve siyasî partilerin iktidara gelmek için birbirlerinden daha fazla vaatlerde bulunmaya teşvik edilmiş hem de baskı gruplarının amansız ve birbiriyle bağdaşmayan taleplerle hükümetleri kuşatmış olmasıdır. Hükümetin hüküm verme kapasitesi de korporatizme doğru genel bir sürüklenişle yavaş yavaş yok edildi; bu, hükümet kurumları ve örgütlü gruplar arasında gittikçe artan karşılıklı bir dayanışma yarattı. Mamafih, neo-Marksistler 1970’lerde ortaya çıkan “kriz eğilimleri”nin kapitalist demokrasilerin denetim kapasitesinin ötesinde olduğuna inanırken, aşırı yükleme kuramcıları “büyük” hükümet yaklaşımından vazgeçilmesi şeklinde siyasî ve ideolojik önceliklerde önemli bir değişimin gerekli olduğunu ileri sürdüler.

1980’lerde ve 1990’larda yürütülen siyaset pek çok bakımdan bu meşruiyet veya aşırı yükleme krizine karşı gösterilen bir tepki olarak görülebilir. Önceliklerde bir değişimin gerçekleşmesi talebi en belirgin şekilde Yeni Sağ’dan geldi. Samuel Brittan (1977) gibi teorisyenler **refah devletinin içine düştüğü mâlî krizi** vurguladı ve “demokrasinin yol açtığı iktisadî tutarsızlıklar” üzerinde durdu. 1990’larda Amerika’da Reagan ve İngiltere’de Thatcher hükümetleri, halkın hükümetten beklentilerini azaltmaya çalıştı. Bunu, sorumlulukları devletten alıp, bireye yüklemeye çalışarak gerçekleştirdi. Meselâ refah, büyük oranda, bireysel sorumluluğa tâbi bir mesele olarak tanımlandı; bireyler sıkı çalışma, özel sigortalar ve sağlık sigortaları vasıtasıyla refahı kendileri için temin etmeye teşvik edildi. İşsizlik bundan böyle hükümetler tarafından hükümetlerin sorumluluğu olarak görülmedi; sâdece “ücretlerini yüksek tutarak işlerini kaybeden” açgözlü işçiler tarafından artırılabilen “doğal bir işsizlik oranı” mevcuttu.

Daha radikal bir biçimde, Yeni Sağ, devletin sorumluluklarının ilerlemeci bir biçimde yaygınlaşmasını meşrulaştıran teorilere ve değerlere karşı çıkmaya ve sonunda bunları ortadan kaldırmaya çalıştı. Bu bağlamda, Yeni Sağ birbirlerine rakip bireyi ve piyasayı savunan birtakım değerler ve teoriler oluşturmaya çalışan “hegemonik bir proje” olarak nitelendirildi. Bu, sert bireyciliği öven ve “dadı devlet”i kötüleyen açık bir felsefeyi oluşturdu. Bu projenin başarısı, İngiltere, Fransa, İspanya,

Kavramlar

Karizma

Karizma esasında “Tanrı vergisi” anlamına gelen teolojik bir kavramdı. Bu, İsa’nın havarileri üzerindeki gücünün ve Katolik teolojide azizlere atfedilen gücün kaynağıydı. Ancak, sosyo-politik bir kavram olarak karizma, diğer insanlar üzerinde psikolojik açıdan denetim kurmak suretiyle liderlik oluşturma yeteneği olan câzibe veya kişisel güç manâsına gelir. Dolayısıyla, karizmatik otorite, hemen hemen mistik bir niteliğe sahiptir ve sadakâti, duygusal bağlılığı ve hatta kendini adamayı teşvik etmeye muktedirdir. Karizmatik otorite genellikle “doğal” yetenek olarak görülmesine karşın bütün siyasî liderler, karizmatik vasıflarını propaganda, yaptıkları konuşmalar, hitabet yetenekleri, vb. vasıtasiyla oluştururlar. Weber, (bir kişiye bağlanan) bireysel karizma ile (bir konuma/makama bağlanan) görev/makam karizmasını birbirinden ayırır.

Refah Devletinin İçine Düştüğü Mâlî Kriz: Sosyal harcamaların artışı, durgunluk ve vergi gelirlerinin azalmasıyla aynı zaman rastladığında devletin mâlî durumunda meydana gelen kriz.

Mao Zedong (Tse-Tung) (1893-1976)

Çinli Marksist teorisyen ve 1949-76 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti lideri. Mao, Hunan'da yaşayan bir çiftçinin oğluydu. Mao, ilk önce kütüphaneci ve öğretmen olarak çalıştı. 1921 yılında Çin Komünist Partisi'nin kurulmasında rol oynadı ve 1935'te partinin lideri oldu. Siyaset kuramcısı olarak Mao, Marksizim-Leninizmi büyük ölçüde tarımsal ve geleneksel bir toplumun ihtiyaçlarına adapte etti. Onun mirası genellikle radikal eşitlikçi bir hareket olan elitsizm ve "kapitalist üretim yöntemlerini teşvik etmekte suçlanan Çinli komünist"i kötüleyen ve yaygın toplumsal bölünmelerle, baskı ve ölümlerle sonuçlanan Kültür Devrimi (1966-1970) ile ilişkilendirilir. Maoizm, genellikle Marksizmin halk kitlelerinin sahip olduğu radikal coşkuya bel bağlayan bürokratik olmayan biçimi olarak nitelendirilir.

Avustralya ve Yeni Zelanda'daki farklı sosyalist partilerin genel itibarıyla benzer hedeflere ve değerlere kendilerini uydurması gerçeğiyle ispatlanır. Bu proje gerçekleştirildiği için önceden sosyal adalet, refah hakları ve kamusal sorumluluklar üzerinde duran siyasî kültür tercih, teşebbüs, rekabet ve bireysel sorumlulukların çok daha önemli olduğu bir kültürün ortaya çıkmasına yol açtı.

Devrimlerin Meydana Gelmesinin Sebebi Nedir?

Kavramlar

Devrim

Devrim (revolution) kavramı, en eski kullanımıyla (revolve -dönmek- fiilinden) İngiltere'de "İhtilâsî Devrim" (1688)'de "uygun" siyasî düzenin yeniden yapılandırılmasında olduğu gibi döngüsel değişim anlamına geliyordu. Mamafih, Fransız İhtilâli (1789), eski düzenin yıkımını ve yerine yenisinin inşa edilmesini kapsayan dramatik ve geniş kapsamlı bir değişim süreci olarak modern bir ihtilâli kavramı oluşturdu. Devrimler, yasa dışı kitle hareketini içeren halk ayaklanmalarıdır; genellikle özelliği itibarıyla şiddet içerir. Bu, devrimi küçük bir grup tarafından iktidarı ele geçirilmesi olan *coup d'état*'dan ayırır. İhtilâller, sadece siyasanın değişimi veya yönetici elit grubun alışılagelmiş edilmesi karşısında kökten değişimler (siyasî sistemin bizzat kendisinde meydana gelen bir değişim) getirmeleri bakımından işyanlardan ve ayaklanmalardan farklıdır.

Meşruiyet, siyasî istikrarı ve rejimin varlığını teminat altına almaya yardımcı oluyorsa, meşruiyet ortadan kalktığı anda, bunun sonucu muhtemelen ya bastırma yoluna gitme ya da geniş kapsamlı siyasî bir değişim olacaktır. Değişim, siyasî hayatın en önemli özelliklerinden biridir. Siyasetle meşgul olan pek çok kişi, Marx'ın *Feurbach Üzerine Tezler (Theses on Feuerbach, [1845] 1968)*'da ortaya attığı "Filozoflar sâdece dünyayı pek çok açıdan yorumladı; mamafih, önemli olan mesele dünyayı değiştirmek" yönündeki iddiasını kesinlikle kabûl edecektir. Mamafih, siyasî düşünürler arasında değişimi gerçekleştirme tutumu muazzam bir biçimde birbirinden farklılık gösterdi. Muhafazakârlar genellikle "muhafaza etme arzusu" gösterip, devamlılık ve gelenek adı altında değişime karşı çıkarken, liberaller ve sosyalistler gelişimin bir ifadesi olarak değişimi memnuniyetle karşıladı. Gelişim yönündeki inanca derinden nüfuz eden şey, insan aklına ve insanların bilgi ve irfanlarını geliştirmek suretiyle tarihi ileri götürme ve daha ileri bir toplum yaratma kapasitesine olan inançtır.

Değişim ister gelişme veya çürüme getirsin ister büyümeye veya düşüşe yol açsın, iki süreçten birinin sonucunda ortaya çıkan bir üründür: evrim veya devrim. Evrimci değişim, genellikle reform olarak düşünülür; toplumsal ve siyasî bir sistem içinde vuku bulan tedrici ve artış gösteren ilerlemeler. Dolayısıyla, reform, devamlılık içinde meydana gelen bir değişimi; meselâ bir kurumun tamamen

ortadan kaldırılmasını ve yerine yenisinin konmasını değil, yeniden örgütlenmesini veya yeniden yapılandırılmasını temsil eder. Diğer taraftan, devrim, baştan aşağı, kökten bir değişimi ifade eder. Devrimler, tipik olarak, geçmişten beklenmedik ve çoğunlukla şiddetle dayalı bir kopuşu beraberinde getirerek siyasî düzeni tamamıyla yeniden şekillendirir. Hem devrimlerin doğası hem de devrimlerin patlak vermesine yol açan tarihsel, toplumsal ve siyasî koşullar hakkında büyük tartışmalar olmuştur.

Marksist Devrim Teorileri

Marksistler “devrim” kavramını çok belirgin dar bir anlamda kullanırlar. Marksistler devrimlerin bir hükümetin alaşağı edilmesini veya tamamıyla yeni bir rejimin kurulmasını içeren önemli siyasî olaylar olduğunu idrak etmelerine rağmen, bu değişimleri derin toplumsal dönüşümlerin bir yansıması olarak yorumlarlar. Bu açıdan bakıldığında, devrimin esasî kökten toplumsal bir değişim, yani bir iktisadi sistemin veya “üretim biçiminin” yıkılması ve yerine bir başkasının kurulmasıdır. Dolayısıyla, bir Marksist, Amerikan Devrimi’nin (1776) devrimsel bir değişim getirdiği yönündeki fikri reddeder, zira, bu devrim, eski İngiliz kolonilerine bağımsızlığı getirmiş ve anayasal bir cumhuriyetin kurulmasını sağlamış olmasına rağmen mülkiyet sistemini ve toplumsal yapıyı değiştirmemiştir. Bununla birlikte, pek çok Marksist İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri’ni feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine tedrici bir dönüşümü sağlaması bakımından “burjuva” devrimleri olarak nitelendirir. Bu bakış açısından, devrimler, sâdece beklenmedik ve dramatik siyasî kargaşa dönemleri değildir, aynı zamanda toplumsal dönüşümün gerçekleştiği uzun ve çok derin dönemlerdir. Bu bağlamda, Rus Devrimi, 1917 yılında başladı ama 1991 yılında SSCB yıkılana dek devam etti; devrimin “komünizmi inşa etme” hedefi bugün hâlâ tamamlanmış değil.

Marksist teoride, devrim sosyo-ekonomik seviyede mevcut olan çatışmalar sonucunda ortaya çıkar. Devrim, baskı uygulayan ve baskıya maruz kalan; sömüren ve sömürülen arasındaki çatışmayı yansıtır. Dolayısıyla, sınıf temelli bütün toplumlar, korkunç bir sonla karşı karşıyadır. Marx, devrimin sınıf mücadelesinin bir sonu olduğunu devirip, yerini almasını sağlayan açık bir çatışmaya dönüştüğü noktada gerçekleşeceğine inanıyordu. Fransız Devrimi “burjuva” devrimi olarak nitelendirildiği gibi Rus Devrimi de daha sonra sosyalizmin inşa edilmesiyle ve sonunda tamamen komünizmin tesis edilmesiyle sonuçlanacak bir süreci başlatan “proleter” bir devrim olarak görüldü. Marx’a göre, sınıf sistemi –“üretim ilişkileri”- üretici tekniklerin ve yaratıcılığın –“üretim güçleri”nin- gelişmesi önünde “engel” hâline geldiği zaman toplumsal devrim çağı başladı. Marx, bu durumun sömürülen sınıfa (kapitalizmde proleterya) “sınıf bilinci” kazandırmak suretiyle sınıfsal düşmanlığı

Kavramlar

Sınıf Bilinci

Sınıf bilinci, bir sınıfın menfaatlerinin ve içinde bulunduğu nesnel durumun öznel olarak idrak edilmesidir. Dolayısıyla, bu bilinç, “kendiliğinden sınıf” ve “kendi için sınıf” arasındaki kritik Marksist ayrımı aydınlatır. “Kendi için sınıf”ın, aktif bir biçimde kendi ortak (ve gerçek) menfaatlerinin peşinde koşan bir sınıf dayanışmasını belirttiği varsayılır. Bu nedenle sınıf bilinci, mevcut bir gerçeklik olan sömürüyü alt sınıflardan saklayan, dolayısıyla siyasî anlamda pasif olmayı besleyen yanıltıcı bir algılayış olan yanlış bilincin tam zıttıdır. Marx, sınıf bilincinin yoğunlaşan sınıf çatışmasının neticesinde kaçınılmaz olarak meydana geleceğine inanıyordu. Lenin, “öncü” veya devrimci partinin liderliği ve rehberliği aracılığıyla proleteryanın sınıf bilincine erişmesinin sağlanması gerektiğini iddia etmişti.

artıracağına inanıyordu. Proleterya sınıf bilincini kazandığında, devrimci bir güç hâline gelecek ve spontane bir biçimde ayaklanma/isyan başlatacaktı.

Marx'a göre devrimci bir değişim, tarihi bir dizi dönemden geçirip, sonunda iç çatışmaların yaşanmadığı bir toplum olan sınıfsız topluma ulaştıracak kaçınılmaz bir sürecin parçasıydı. Mamafih, devrimler, Marx'ın tahmin ettiği gibi meydana gelmedi. Devrim -Marx'ın olmasını beklediği gibi- Batı ve Orta Avrupa'daki ileri kapitalist ülkelerde ortaya çıkmadı. Kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesi önünde bir engel teşkil eden sınıf sistemi yerine hayat standartlarında sürekli -istikrarsız/ dengesiz bir seyir izlese de- bir gelişme sağlayarak, teknolojik yenilikler yönünde sonsuz bir üretkenlik ortaya koydu. Bunun sonucunda, proleterya, siyasî açıdan pasif bir hâle getirildi. 20. Yüzyıl'da Marksist devrimlerin vuku bulduğu yerlerde devrimler çok farklı bir biçime büründü.

Lenin tarafından gerçekleştirilen 1917 Bolşevik Rus Devrimi, Marksist devrim teorisini iki önemli açıdan geliştirdi. İlk olarak, klâsik Marksistler devrimi sınıflı toplumun nesnel koşullar oluştuğunda meydana gelecek kaçınılmaz çöküşü olarak tanımlarken, Lenin devrimlerin yapılması gerektiği düşüncesindeydi. "Burjuva" devrimi olarak varsayılan hareket, Şubat 1917'de meydana gelmesine rağmen Bolşevikler, Ekim 1917'de iktidarı ele geçirdi ve proleterya hâlâ küçük bir gruptu ve siyasî açıdan bilgisizdi. İkinci olarak, Lenin Bolşevikler (daha sonra Komünist Parti olarak yeniden tanımlandı) tarafından üstlenilen bir rol olan "öncü parti" tezâhüründe siyasî anlamda liderliğe ihtiyaç olduğunu fark etti. Bu nedenle, teorik olarak, Rus Devrimi, halk tarafından gerçekleştirilen bir devrimden ziyâde bir *coup d'etat*'dır. Çar'ın alaşağı edilmesine yol açan Şubat Devrimi'nden farklı olarak Ekim 1917'de iktidar, büyük bir halk kitlesi tarafından değil, kendi adlarına hareket eden birbirine sıkı sıkıya bağlı bir zümre tarafından ele geçirildi. Dolayısıyla, pek çok kişi, 20. Yüzyıl'da komünist rejimlerin Marksist devrimci idealin çarpıtılmış bir biçimi olan Marksizm-Leninizm bayrağı altında kurulduğunu iddia etmiştir.

Marksist teoride gerçekleşen bir diğer önemli değişim, "devrimci sınıf" olarak köylü sınıfının proleteryanın yerini almasıydı. Lenin, 1917 yılında kent proleteryası ve köylü sınıfı arasındaki ittifak üzerine yaptığı konuşmasında bu konudan üstü kapalı olarak bahsetmişti, ancak, bu değişim Mao Zedong önderliğinde yürütülen Çin Devrimi'yle (1949) daha açık bir biçimde gerçekleştirildi. Latin Amerika'daki, Afrika'daki ve Asya'nın diğer bölgelerindeki Marksistler tarafından daha sonra uygulanan bu yöntemde Çin Devrimi büyük kentlerden ziyâde kırsal alanda gerçekleştirilen köylü devrimiydi. Toplumsal devrim felsefesi olarak hizmet etmekten ziyâde Marksizm-Leninizm pratikte özellikle daha çok gelişmekte olan ülkeler için cazip olan modernleşme ve sanayileşme ideolojisi olarak kabul görüyordu.

Marksist Olmayan Devrim Teorileri

Çok sayıda Marksist olmayan devrim teorisi geliştirildi. Bu teorilerin her biri, toplumsal çatışmanın vurgulanmasında Marksist görüşe katılır, ancak, Marksizmle iki önemli

açıdan farklılaşır. İlk olarak, bu teoriler siyasî olayları sâdece derin ekonomik veya toplumsal gelişmelerin bir yansıması olarak değerlendirmek için ortaya konmaz. Devrim, toplumsal sistemden çok siyasî sistemin dönüşmesi olarak algılanır. İkinci olarak, devrim kaçınılmaz (yani tarihin mantığı dışında çalışan) bir süreç olarak değil, aksine belirli siyasî ve toplumsal koşulların bir sonucu olarak görülür. Mamafih, hangi koşulların ve hangi sosyo-politik faktörlerin devrimlerin meydana gelmesine yol açtığı hakkında önemli tartışmalar mevcuttur.

Sistemler Teorisi: Siyasî sistemi, âmirâne kararları veya “çıktıları” (siyasaları) yerine getirmek suretiyle “girdilere” tepki veren, kendi kendini regüle eden bir mekanizma olarak değerlendirilen teori.

En etkili devrim teorilerinden biri, siyasete yönelik **sistemler teorisi** yaklaşımı temelinde geliştirildi. Bu yaklaşım, hükümetin yaptığı “icraatlar”/“çıktılar”ın “girdiler” veya hükümet üzerine uygulanan baskılarla bir araya getirilmesi sebebiyle siyasî sistemin uzun dönemli bir istikrar eğiliminde olacağını iddia eder. Bu bağlamda, devrimler sistemin kendisinin tepki veremediği ekonomik, toplumsal, kültürel veya uluslararası değişimlerin beraberinde getirdiği siyasî sistemde meydana gelen “dengesizlik” olarak algılanabilir. Meselâ Revolutionary Change’de Chalmers Johnson, siyasî sistemin değişim yönünde birbiriyle rekabet eden taleplerin baskısı altında dağıldığı “çok boyutlu olarak işlevlerin yerine getirilmediği” koşullarda devrimlerin meydana geldiğini iddia etti. Meselâ Rusya’daki otokratik Çarlık rejiminin, Birinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı erken dönem sanayileşmenin, yerleşik değerlerde görülen farklılaşmanın ve yığınlığın sebep olduğu baskıların hepsine karşılık vermeye muktedir olmadığı kanıtlandı. Benzer şekilde, 20. Yüzyıl’ın sonlarında SSCB ve Batı Avrupa’daki ortodoks komünist rejimlerin şehirleşen, eğitimli ve siyasî bakımdan bilinçli bir nüfusun gelişmesiyle ortaya çıkan zorluklarla baş edemediği iddia edilebilir. Mamafih, sistemler analizi, devrimin ortaya çıkmasına neden olan önemli öznel ve psikolojik faktörleri göz ardı etme eğilimindedir.

İkinci bir devrim teorisi, sosyal psikoloji derslerinden geliştirilmiştir ama belki de ilk olarak Alexis de Tocqueville tarafından 1789 Fransız Devrimi’nin meydana gelmesini açıklamak için kullanılmıştır. Ortaya konan bu fikirlerin hepsi, “artan beklentiler neticesinde ortaya çıkan devrim” modeli içinde geliştirildi. *Eski Rejim ve Devrim* (*L’Ancien Régime et la Révolution*, [1856] 1947)’da Tocqueville devrimin, daha sıklıkla ümitsizlik, kabullenme ve siyasî ataletle ilişkilendirilen koşullar olan mutlak bir yoksulluğun ve büyük mahrumiyetin sonucunda nâdiren ortaya çıktığına işaret etti. Aksine, devrimler, uzun baskıcı bir yönetimin ardından hükümetin denetim mekanizmasını esnettiğinde patlak verir. Tocqueville’in belirttiği gibi, “kötü bir yönetim için en tehlikeli an, yönetim tekniklerini iyileştirmeye çabaladığı dönemlerdir”. Meselâ, böyle bir durum, Fransa’da XVI. Louis 1788 yılında Estates General’ı resmî olarak göreve getirdiğinde; ayrıca –her ne kadar tartışmaya açık olsa da– Doğu Avrupa’nın pek çok bölgesinde, Gorbacov’un 1980’lerin sonlarında gerçekleştirdiği reformların sonucunda ortaya çıktı. Siyasî değişim yönündeki talebi karşılamak yerine reformlar halkın beklentilerini artırabilir ve devrimci hareketlerin ortaya çıkmasına yol açabilir.

Bu devrim teorisinin en klâsik ifadesi Ted Gurr’un *İnsan Neden İsyan Eder?* (*Why Men Rebel*, 1970)’inde bulunabilir. Gurr’a göre, isyan/ayaklanma, insanların sâhip

Alexis de Tocqueville (1805-1859)

Fransız politikacı, siyaset kuramcısı ve tarihçi. Fransa'da 1830 yılında gerçekleştirilen Temmuz Devrimi'ni takiben Tocqueville görünüşte ceza sistemi üzerine çalışmak için Amerika'ya gitti. Bu seyahat, Tocqueville'in epik eseri *Amerika'da Demokrasi* (*De la démocratie en Amérique*, 1835-1840)'yı yazmasıyla sonuçlandı. Siyasî kariyeri Louis Napolyon'un 1849'da gerçekleştirdiği devrimle sona erdi; böylece Tocqueville zamanını *Eski Rejim ve Devrim* (*L'Ancien Régime et la Révolution*, [1856] 1947) gibi tarihsel çalışmalara adadı. J. S. Mill'in arkadaşı ve takipçisi olan Tocqueville'in eserleri, siyasî demokrasinin gelişimi yönünde hayli muğlak bir yaklaşım sergiledi. Fikirleri akademi içinde sosyologları olduğu kadar hem liberal hem de muhafazakâr teorileri etkiledi.

olmayı bekledikleriyle ("değer beklentileriyle") gerçekten sâhip oldukları ("değer kapasiteleri") arasındaki fark olarak ortaya çıkan "görelî yoksunluğun" sonucunda meydana gelir. Dolayısıyla, devrimin patlak vermesi ihtimâlinin en yüksek olduğu dönem, beklentilerin artmasını sağlayan ekonomik ve toplumsal gelişmelerin birden tersine çevrildiği zamanlardır. Bu durum, devrimin meydana gelmesine yol açabilen beklentiler ve sâhip olunanlar arasında bir fark yaratır. *İnsan Neden ve Ne Zaman?* (*When Men Revolt and Why?*, 1971)'da James Davies bu durumu, J-egrisi devrimler teorisiyle izah etti. "J" harfinin şekli, birden bire önü kesilen yükselen beklentilerin yaşandığı dönemi temsil eder. Görelî yoksunluk kavramı burada çok önemlidir, zira insanların içinde bulundukları durumu nasıl algıladıklarının nesnel koşullardan çok daha önemli olduğuna dikkat çeker. Burada kritik olan, insanların yakın geçmişe veya diğer insanların sâhip olduklarına kıyasla kendi durumlarını nasıl değerlendirdiğidir. Meselâ, 1980'lerin sonlarında, halkın hoşnutsuzluğu ve içinde bulunulan istikrarsızlık, hiç şüphe yok ki, bir bakıma kapitalist Batı toplumlarının refaha ve siyasî özgürlüğe sâhip olduklarının algılanmasıyla güçlendi.

Üçüncü devrim teorisi, siyasî sistem içinde meydana gelen baskılardan ziyâde, devletin bizatihi sâhip olduğu güçlü ve zayıf yönler üzerinde durur. Hâkimiyetini devam ettirmek için zora dayalı bir güce ve bu gücü kullanabilmek için siyasî iradeye sâhip olduğu müddetçe devletin her türlü içsel baskıya dayanabileceği yönünde bir algılama söz konusudur. Bu anlamda, meşruiyet kaybının neticesi ya devrimdir ya da baskıdır. Hitler Almanyası, Stalin Rusyası ve Saddam Hüseyin Irakı gibi rejimler, kesinlikle içeriden gelen muhalefeti terör ve baskı yoluyla ezmek suretiyle varlıklarını devam ettirdiler. Bu tip rejimlerde, siyasî değişim büyük ihtimâlle halk tarafından yapılan bir devrimden ziyâde siyasî ve askerî elit grup içinde ortaya çıkan ayaklanmanın sonucunda meydana gelir.

Fransız, Rus ve Çin Devrimlerinin karşılaştırmalı bir analizini yapan Theda Skocpol (1979), devrimlere sosyal yapısal bir açıklama geliştirdi; burada bu rejimlerin uluslararası arenada zayıf olmaları ve ülke içinde etkin olamamalarının çöküşe yol açtığı üzerinde durulur. Savaş ve istilâ, meselâ genellikle devrime zemin hazırlayan koşulların yaratılmasında mutlak olmuştur; böyle durumlar 1911 ve 1949 yıllarında Çin'de; 1905 ve 1917 yıllarında Rusya'da gerçekleşmiştir. Ülke içi siyasette, devletler silâhlı güçlerin bağılıklarına güvenemediği veya ülke içinde geniş çaplı bir baskı rejimi uygulama yönünde kararlılığa ve bunu uygulayacak güce

sâhip olmadığı zaman devrime karşı koyamaz. Bu durum, Haziran 1989'da Tia-nanmen Square'de Çin'li öğrencilerin başlattığı ayaklanmanın vahşice ama başarılı bir biçimde bastırılmasıyla aynı yılın bahar ve kışında Batı Avrupa'daki komünist rejimlerin çabuk ve kansız bir biçimde yıkılması olaylarının mukayesesıyla ortaya konur. İkinci olaydaki en belirgin faktör Gorbaçov yönetimindeki SSCB'nin daha önce Doğu Almanya'da (1949), Macaristan'da (1956) ve Çekoslovakya'da (1968) yaptığı gibi ne baskıyı onaylama ne de yeni oluşan devrimleri bastırmak için adım atma yönünde istekli olmayışydı.

Özet

- Siyasî kültür, insanların partiler, hükümet ve anayasa gibi siyasî objeler hakkında psikolojik olarak yönlendirilmesidir; insanların sâhip oldukları siyasî tutumlar, inançlar, semboller ve değerler içinde ifade edilir. Siyasî kültür, belirli siyasalara, sorunlara veya kişilere verilen tepkiden ziyâde yerleşik değerler açısından şekillenmesi bakımından kamuoyundan farklıdır.
- Bireyler ve gruplar, siyasî tutumlarını ve değerlerini siyasî anlamda toplumsallaşma süreci vasıtasıyla elde ederler. Bu, ya insanın hayatı boyunca devam eden öğrenme süreci olarak ya da büyük oranda çocukluk çağında gerçekleştirilen değerlerin nesilden nesile aktarımı şeklinde görülebilir. Toplumsallaşmanın en önemli araçları, aile, eğitim, din, kitle iletişim araçları ve hükümettir.
- Yurttaşlık kültürü fikri etrafında önemli bir tartışma mevcuttur. Yurttaşlık kültürü, istikrarlı demokratik bir yönetimi temin etmeye yardımcı olan yönetime katılım ve saygı gibi psikolojik yönlendirmeleri tanımlamak için kullanıldı. Mamafih yurttaşlık kültürü demokrasinin gelişmesine yol açan bir sebepten ziyâde onun bir sonucu olabilir. Otoriteye boyun eğmenin değerini abartıp, kültürel heterojenliğin kapsamını küçümseyebilir. Radikaller ve Marksistler, “hâkim” kültürün imtiyazlı grupların menfaatleri doğrultusunda yukarıdan aşağıya doğru empoze edildiğini iddia eder.
- Kitle iletişim araçları, toplumsal ve teknolojik değişimleri birleştirmek suretiyle siyasî açıdan önem kazandı. Çoğulcular, medyayı siyasî tartışmaları ve seçim tercihini artıran ideolojik bir pazar olarak tanımlar. Mamafih, medya aynı zamanda yönetici sınıfın propagandasını veya elit grupların değerlerini yaymanın bir aracı ve halkın görüşlerinin ve beğenilerinin bir yansıması olarak da görülür.
- Modern toplumların kimi zaman *sivik* katılımın azalması şeklinde kendini gösteren toplumsal sermayede yaşanan düşüşten muzdarip olduğuna inanılır. Bu durum, yükselen bireyciliğin bir sonucu veya artan eşitsizliğin bir yansıması şeklinde toplumsal ve kültürel değişimin bir neticesi olarak değerlendirilir.
- Meşruiyet, siyasî istikrarı temin eder, zira bir rejime yönetim hakkı sağlar, böylece rejimin insanlar üzerindeki otoritesinin temelini oluşturur. Meşruiyet, geleneksel, karizmatik veya yasal-rasyonel otoriteye dayanır. Anayasallık ve seçim demokrasisi vasıtasıyla yasal/meşru davranışın inşa edilmesiyle ilişkilendirilen yasal-rasyonel otorite, modern toplumlarda meşruiyetin dayandığı temeldir.
- Modern toplumda var olan yapısal dengesizlik, meşruiyetin temin edilmesini gittikçe zorlaştırabilir. Meşruiyet krizi, demokrasinin yol açtığı toplumsal ve ekonomik açıdan müdahalecilik yönündeki baskı ve diğer yandan piyasa ekonomisinin girişim, yatırım ve fiyat istikrarı yönündeki talebi arasındaki çatışmadan ortaya çıkabilir.
- Devrimler, siyasî sistemin değiştirmeyi amaçlayan yasa dışı kitle hareketlerini kapsayan halk ayaklanmalarıdır. Devrimler, çok farklı biçimlerde izah edilmiş-

tir. Mevcut olduğu varsayılan derin toplumsal dönüşümlerin bir göstergesi, siyasî sistemdeki dengesizliğin bir işareti, artan beklentilerin engellenmesinin ve devletin etkinliğinin azalmasının bir sonucu olarak tanımlanmıştır.

Tartışma Soruları

- ▶ Yurttaşlık kültürü, etkin demokratik bir yönetimin sebebi mi yoksa sonucu mudur?
- ▶ Medya kamuoyunu yansıtır mı yoksa onu şekillendirir mi?
- ▶ Modern hükümetler, siyasî faaliyetlerden ziyâde siyasî açıdan pazarlamayla mı ilgileniyorlar?
- ▶ Sivik katılımı bir düşünüş yaşandı mı yoksa sâdece yeni bir biçim mi aldı?
- ▶ Modern toplumlarda meşruiyeti temin etmek için hangi koşullar gereklidir?
- ▶ Kapitalist toplumlar kaçınılmaz olarak meşruiyet krizi içine mi girecek?
- ▶ Devrimler, en iyi şekilde toplumsal bir fenomen olarak mı yoksa siyasî bir fenomen olarak mı anlaşılır?

İleri Okumalar

Almond, G. A. ve S. Verba (eds.) *The Civic Culture Revisited* (Boston, MA. Little, Brown, 1980). Yazarın demokratik istikrar için gerekli koşullar üzerine yaptığı 1963 klâsik analizinin güncellenmiş versiyonu.

Bartle, J. Ve D. Griffiths (EDS) *Political Communcations Transformed: From Morrison to Mandelson* (London: Palgrave, 2001). Medya, siyasî partiler ve İngiltere'deki oy kullanan insan portresinde yaşanan dönüşümü analiz eden makalelerin toplandığı yararlı bir eser.

Cohen, A. *Theories of Revolution: An Introduction* (London: Nelson, 1975). Devrimi her yönüyle anlayabilmek için farklı yaklaşımların açık ve anlaşılır bir analizi.

Philo, G (ed) *Message Received* (London: Longman, 1999) Glasgow Media Group'un yaptığı araştırmalara dayanan kitle iletişim araçları hakkında radikal bir analiz.

Putnam, R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (New York: Simon & Schuster, 2000). Amerika'da sivik katılımı ve toplumsal anlamda katılımı yaşanan düşünüşün çok etkili bir analizi.

Temsil, Seçimler ve Oy Kullanma

“Eğer oy kullanma herhangi bir şeyi değiştirseydi onu ortadan kaldırırlardı/lağvederlerdi.”

Ken Livingston’un kitabının adı (1987)

Seçimler genellikle siyasî sürecin tam kalbi olduğu düşünülür. Belki de siyasetteki hiçbir soru, bizi yöneten politikacıları biz mi seçiyoruz ve bu seçimler hangi koşullar çerçevesinde gerçekleştiriliyor şeklindeki bu iki sorudan daha önemli değildir. Seçimler, demokrasinin uygulamaya konmasından başka bir şey değildir. İnsanların, nihâi olarak “yaramazları dışarı atmak” suretiyle hükümetlerini denetlemesini sağlayan araçlardır. Bu nosyonun tam kalbinde yatan unsur, temsil ilkesidir. Basit bir biçimde ifade edecek olursak, temsil politikacıları halkın hizmetkârı olarak tanımlar ve kendilerini seçen insanlar için veya onlar adına hareket etme sorumluluğu verir. Doğrudan ve devamlı halk katılımı biçiminde klâsik anlamında demokrasinin pratik olarak gerçekleştirilmesinin zor olduğu düşünüldüğünde, temsil halkın yönetimine en fazla yaklaşılabileceğimiz noktadır. Bununla birlikte, temsilin pratikte nasıl uygulanacağı, politikacıların nasıl seçilmesi gerektiği ve seçim sonuçlarının gerçekte ne anlam ifade ettiği hakkında büyük bir tartışma söz konusudur.

Bu bölümde incelenecek temel konular şunlardır:

İçindekiler

Temsil	292
Temsil Teorileri.....	292
Mütevelli Modeli.....	293
Delege Modeli.....	294
Vekâlet Modeli.....	296
Benzerlik Modeli.....	297
Seçimler	298
Seçimlerin İşlevleri.....	299
Seçim Sistemleri: Tartışmalar ve Müzakereler.....	301
Seçimlerin İhtiva Ettiği Anlam Nedir?.....	308
Oy Verme Davranışı	310
Oy Verme Teorileri.....	312
Parti Kimliği Modeli.....	312
Sosyolojik Model.....	312
Rasyonel Tercih Modeli.....	313
Hâkim İdeoloji Modeli.....	314
Özet	315
Tartışma Soruları	315
İleri Okumalar	316

Anahtar Konular

1. Temsil Nedir? Bir kişi bir başkasını nasıl “temsil eder”?
2. Temsil uygulamaya nasıl konur?
3. Seçimler ne işe yarar? İşlevleri nelerdir?

4. Seçim sistemleri birbirinden nasıl ayrılır? Farklı seçim sistemlerinin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?
5. Seçim sonuçları ne anlam taşır?
6. İnsanlar neden şu anda olduğu gibi oy kullanırlar? Seçim davranışı nasıl izah edilebilir?

Temsil

Temsil konusu, derin ve sürekli tekrarlanan siyasî bir tartışma yaratmıştır. Eski mutlak hükümdarların bile üç siyasî sınıfın –asilzâdeler, ruhban sınıfı ve avam tavsiyelerini almak suretiyle yönetmesi beklendi. Bu anlamda, 17. Yüzyıl'da Kral ve Parlamento arasında gerçekleşen İngiliz İç Savaşı, önemli grupların ve çıkarlarının temsil edilmesini reddetme teşebbüsü sonucunda patlak vermiştir. Benzer şekilde, ondokuzuncu ve 20. Yüzyıl'da demokrasinin yayılması konusu, büyük oranda, kimin temsil edilmesi gerektiği sorusu üzerinde odaklandı. Temsil, politika konusunda bilinçli bir biçimde hareket etmek ve üzerinde ciddi olarak kafa yormak için gerekli yeterliğe, eğitime ve belki de boş zamana sâhip insanlarla mı (çoğunlukla bunlar erkek, mülk sâhipleri veya belirli ırk ve etnik gruplar olarak görülür) sınırlandırılmalıdır yoksa temsil bütün yetişkin vatandaşları mı kapsamalıdır?

Bu tip sorular bugün artık büyük oranda siyasî eşitlik ilkesinin yaygın olarak kabûl neticesinde, en azından resmî anlamda evrensel oy hakkı ve “bir kişi, bir oy” ilkesiyle çözüldü. Meselâ çoğul oy kullanma, İngiltere’de 1949 yılında ortandan kaldırıldı, İsviçre’de 1971 yılında kadınlara oy hakkı verildi, Güney Afrika’da oy kullanmak için öne sürülen ırkçı kriterler 1994 yılında iptal edildi. Mamafih bu, temsil konusuna çok indirgemeci bir yaklaşımdır; zira temsili, seçimlerle ve oy kullanmayla eş görür; politikacıları sâdece seçimle işbaşına geldikleri için “temsilci” olarak nitelendirir. Bu yaklaşım, bir kişinin bir başkasını temsil ettiği nasıl söylenebilir ve bu kişi neyi temsil eder gibi cevaplanması çok daha zor soruları göz ardı eder. Temsil edilen şey, temsil edilenlerin görüşleri mi, onların çıkarları mı, mensup oldukları gruplar mı yoksa başka bir şey midir?

Kavramlar

Temsil

Temsil kavramı, günlük dilde bir resmin bir manzarayı veya bir kişiyi temsil ettiği söylendiğinde olduğu gibi “tanımlamak” veya “mevcut kılmak” anlamı taşır. Siyasî bir ilke olarak temsil, bir bireyin veya grubun daha geniş bir insan topluluğu adına hareket etmesini sağlayan bir ilişki biçimidir. Temsil, demokrasiden farklı bir şeydir; temsil yönetim ve yönetilen arasındaki ayrımı kabûl ederken, demokrasi –en azından klâsik biçiminde– bu ayrımı ortadan kaldırmayı ve halkın kendi kendini yönettiği bir sistem inşa etmeyi amaçlar. Bununla birlikte temsili demokrasi sınırlı ve doğrudan olmayan demokratik bir yönetim biçimidir; insanların görüşlerinin savunulması veya çıkarlarının garanti altına alınması suretiyle temsil, yönetimin ve yönetilenlerin birbirine bağlanmasını sağlar.

Temsil Teorileri

Üzerinde mutabakata varılmış tek bir temsil teorisi bulunmamaktadır. Aksine, birbiriyle çatışan çok sayıda farklı teori mevcuttur; bunlar, belirli ideolojik ve siyasî varsayımlara dayanır. Meselâ, temsili hükümet, hükümetin çeşitli konuları halktan “daha iyi bildiği” ya da hükümete halk tarafından bir biçimde ne yapması gerektiğinin “tâlimatının verildiği” veya hükümetin halkın karak-

teristik özelliklerini geniş anlamda yansıtmayı sebebiyle halka “benzediği” anlamına mı gelir? Bunlar, sâdece akademik çevrelerin ilgilendiği konular değildir. Belirli temsil modelleri, temsilciler açısından çok farklı davranışları dikte eder. Meselâ, seçimle iş başına gelen siyasetçiler seçim boyunca anlatılan ve oy verenler tarafından onaylanan siyasalara ve siyasî duruşlara bağlı mı kalmak zorundadırlar yoksa onların işi kamuoyunu yönlendirmek ve böylece halkın çıkarlarını tanımlamak mıdır? Ayrıca, temsili hükümeti temin etmek için tek bir modelin kendi başına yeterli olmadığı ileri sürülerek, aynı siyasî sistem içinde birden çok temsil ilkesinin mevcut olması da nâdir rastlanan bir durum değildir.

Dört temel temsil modeli ortaya konmuştur:

- Mütevellilik/vesayet
- Delegasyon
- Vekâlet
- Benzeyiş

Mütevellî Modeli

Mütevellî, bir başkasının sâhip olduğu mülk veya onu ilgilendiren meselelerde kendisine resmî olarak sorumluluk yetkisi verilen kimsedir. Mütevellilik biçimindeki temsilin ilk klâsik ifadesi Edmund Burke’ün 1774 yılında Bristol seçmenlerine hitâben yaptığı konuşmadır:

Siz aslında bir üye seçiyorsunuz, ancak, onu seçtiğinizde, o artık Bristol’ün değil, parlamentonun bir üyesidir... Temsilciniz sâdece çalışmaları için değil, kendi yargıları için de size karşı sorumludur; bunu sizin fikrinize kurban ederse size hizmet etmek yerine ihanet etmiş olur. (Burke, 1975:157)

Burke’e göre temsilin esası “olgun/yerinde kararlar” vererek ve “aydınlanmış vicdan muhasebesi” yaparak seçmenlere hizmet etmektir. Kısaca, temsil ahlâkî bir görevdi: eğitim ve bilgi edinme şansına sâhip olanlar, onlardan daha az şanslı olanların menfaatleri yönünde hareket etmelidir. Bu görüş, çok güçlü elitist anlamlar taşır, zira, temsilcilerin, bir kere seçildiklerinde, halk kitlelerinin kendi çıkarları için neyin iyi olduğunu bilmemeleri temeline dayanarak kendi başlarına düşünüp, bağımsız kararlar /hükümler vermeleri gerektiği üzerinde durur. Benzer bir görüş J. S. Mill tarafından liberal temsil teorisi biçiminde geliştirilmiştir. Bu, bütün bireylerin temsil edilme hakkına sâhip olmasına rağmen bütün siyasî görüşlerin eşit değere sâhip olmadığı varsayımına dayanıyordu. Dolayısıyla Mill, belli bir eğitime ve diplomaya sâhip olanlara dört veya beş oy, kalifiye ve yönetim kadrosunda olan işçilere iki veya üç oy, sıradan işçilere tek oy kullanma hakkının verildiği çoğul/çoklu oy kullanma sistemini ortaya koydu. Mill ayrıca rasyonel düşünen seçmenlerin sâdece oy veren insanların görüşlerini yansıtan siyasetçilerden ziyâde bilinçli bir biçimde kendileri adına hareket eden siyasetçileri destekleyeceklerini iddia etti. Dolayısıy-

Thomas Paine (1737-1809)

Birleşik Krallık doğumlu, yazar ve devrimci. Quaker (bir Protestan tarikatı) üyesi olan bir ailede büyüdü. 1774 yılında Amerika'ya gitti ve kolonistler için Bağımsızlık Savaşı'nda mücadele verdi. 1789'da İngiltere'ye döndü ama vatana ihanetle suçlanması üzerine cumhuriyet davasının bir müdafisi olarak terör sırasında giyotinden kıl payı kurtulduğu Fransa'ya kaçtı. Paine'in radikalliği halk egemenliğine derin bir inançla, siyasî özgürlüğe bağlılıkla örtüşüyordu; bu hem liberal cumhuriyetçilik hem de sosyalist eşitlikçilik için ilham kaynağı olmuştur. En önemli eserleri şunlardır: *Sağduyu* (*Common Sense*, [1776] 1987), *İnsan Hakları* (*The Rights of Man*, 1791-1792) ve *Aklın Çağı* (*Age of Reason*, 1794).

la, mütevellî temsil profesyonel siyasetçileri eğitilmiş elit grubun bir üyesi oldukları sürece temsilci olarak tanınırlar. Bu, bütün vatandaşların kendileri için neyin en iyisi olduğunu bilmediği görüşünden yola çıkılarak ortaya konan, bilginin ve aklın toplum içinde eşit olarak dağıtılmadığı yönündeki inanca dayanır.

Mamafih, Burke'nün ortaya koyduğu temsil nosyonu ciddi eleştirilere mâruz kalmıştır. Meselâ, bu görüşün açıkça anti demokratik unsurlar taşıdığı görünmektedir. Eğer halk câhil, düşük eğitimli veya kandırılmış olduğu için siyasetçilerin kendi başlarına hareket etmeleri gerekiyorsa, o zaman hiç şüphe yok ki halkın temsilcilerini seçmelerine izin vermek başından yanlıştır. İkinci olarak, temsil ve eğitim arasındaki ilişki de tartışmalıdır. Eğitim karmaşık siyasî ve ekonomik sorunların anlaşılmasında önemli bir değer olabilir, ancak, başkalarının çıkarları doğrultusunda doğru ahlâki yargılamalar yapmak için siyasetçilere yardımcı olduğu hususu kesinlikten uzaktır. Meselâ Burke'nün ve Mill'in eğitimin **altruizme** (diğerergamlık) yol açtığı ve insanlara kapsamlı bir toplumsal sorumluluk verdiği yönündeki inancını destekleyen çok az kanıt mevcuttur. Son olarak, geleneksel olarak Thomas Paine gibi radikal demokratlar tarafından ortaya konduğu üzere eğer siyasetçilerin kendi yargılarını uygulamalarına izin verilirse bu serbestliği kendi bencil çıkarları yönünde kullanacakları korkusu mevcuttur. Bu şekilde, temsil demokrasinin sâdece bir ikâmesi olabilecektir. Paine, risâlesi *Sağduyu* (*Common Sense*, [1776] 1987: 68)'de "seçilmişler asla seçmenlerden bağımsız olarak kendi çıkarları için çalışmamalıdır" düşüncesi üzerinde ısrar ederek vekil temsili idealine yaklaştı.

Delege Modeli

Delege, verilen açık öneri ve tâlimatları temel alarak başkaları adına hareket etmesi için seçilen kimsedir. Diğer bir deyişle, kendi yargılarını veya tercihlerini uygulama yetkisine sâhip olmayan, kendisinden diğer insanların görüşlerini ifade eden bir aracı olarak davranması beklenen kimsedir. Kurallara göre hiçbir kendi başına karar verme yetkisine sâhip olmayan satış temsilcileri ve bü-yükelçiler bu gruba dâhildir. Benzer şekilde, nasıl oy kullanacağı ve ne söyleyeceği yolunda tâlimatlar alarak bir konferansa katılan bir sendika görevlisi, orada Burke'nün tanımladığı biçimde temsilci gibi

Altruizm (Diğerergamlık/Öze-cilik): Aydınlanmış öz çıkar veya insanlık yararının tanınması temelinde başkalarının refahı için duyulan kaygı.

Odaklanma

Referandumlar: Yararları ve Sakıncaları

Referandum, seçmenlerin belli bir devlet siyasası konusunda görüşlerini belirtmelerini sağlayan oylamalarıdır. Referandum, seçimlerden farklıdır; seçimler esasında kamu makamlarına insan yerleştirmenin bir aracıdır ve yürütülen siyasasının içeriğini etkileyecek doğrudan veya güvenilir bir yöntem sağlamaz. Dolayısıyla, referandum, doğrudan demokrasinin bir aracıdır. Genellikle, temsili kurumların yerine değil, onlara ek olarak kullanılır. Referandumlar, halkın görüşlerini almak suretiyle ya bir tavsiye niteliğindedir ya da bağlayıcı ve yaptırım gücüne sâhiptir; aynı zamanda tartışılmak üzere çeşitli meseleleri ortaya koyabilir (inisiyatifler) veya siyasalara (teklifler, plebisitler) karar vermekte kullanılabilir.

Referandumun sağladığı yararlar şunlardır: Referandumun sağladığı yararlar şunlardır:

Referandumun sağladığı yararlar şunlardır:

- ▶ Seçilmiş hükümetlerin kamuoyuyla aynı çizgide kalmasını temin etmek suretiyle hükümetlerin iktidarını denetler.
- ▶ Siyasî katılımı teşvik eder, böylece daha eğitilmiş ve daha donanımlı seçmenler yaratmaya yardımcı olur.
- ▶ Belirli konularda halka görüşlerini ifade etmeleri için bir fırsat sağlamak suretiyle meşruiyeti sağlamıştır.
- ▶ Ya önemli anayasal meseleleri ortaya koyma ya da önemli partilerin üzerinde mutabakata vardıkları için seçimlerde ortaya konmayan konularda kamuoyunu ölçme fırsatı sağlar.

Referandumun sakıncaları ise şunlardır:

- ▶ Siyasî kararları, çok az eğitilmiş ve çok az deneyime sâhip ve medya ve çevrelerdeki diğer etmenlerden kolay etkilenen kişilerin ellerine bırakır.
- ▶ En fazla belli bir zaman dilimindeki kamuoyunun bir enstantanesini verir.
- ▶ Siyasetçilerin, siyasî gündemi manipüle etmesini ve zor kararları verirken kendilerini sorumluluktan muaf tutmasını sağlar.
- ▶ Siyasî meseleleri, sadece evet/hayır seçenekleri olan sorulara indirmek suretiyle bu konuları basitleştirir ve tahfif eder.

değil, bir vekil olarak hareket eder. Delegasyon biçimindeki bu temsil modelini savunanlar genellikle siyasetçilerin mümkün olduğunca temsil edilenlerin görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olmasını sağlayan mekanizmaları destekler. Bu mekanizmalar, Paine'in düzenli seçimler ve kısa süreli iktidarlar biçiminde temsilciler ve onların seçmenleri arasında var olan "sık sık tekrarlanan değişim" olarak adlandırdığı şeyi kapsar. Buna ek olarak, halka siyasetçiler üzerinde daha fazla denetim vermenin bir aracı olarak radikal demokratlar **inisiyatif** kullanmayı ve **geri çağırma** (recall) hakkını savundular. Delegasyon, doğrudan demokrasiden yoksun olmaya bir son verse de bunu savunanlar temsili sisteme ek olarak referandumların kullanılması taraftarıdır.

"Yetki vermek suretiyle gerçekleşen temsil" olarak adlandırılabilen temsil biçiminin erdemi, halkın katılımını mümkün kılan çok büyük fırsatlar sağlaması ve politikacıların kendi çıkarlarına hizmet etme yönündeki eğilimlerini denetlemesidir. Dolayısıyla, **halk egemenliği** idealini gerçekleştirmede temsili hükümette mümkün olan duruma yaklaşıp. Bununla birlikte, bu modelin sakıncaları da çok açıktır. İlk olarak, temsilcilerin seçmenlerinin çıkarlarına bağlı olmasını sağlayarak bölgeselliği besler ve çatışma yaratır. Yasama üyelerinin bir ulusun temsilcileri olmaktan ziyade seçmenlerinin talimatlarını yerine getiren büyükelçiler olarak hareket etmesi Burke'ün tam olarak meydana gelmesinden korktuğu şeydir. Burke'ün ortaya koyduğu gibi; "Parlamento, tek bir çıkara sâhip bir ulusun –bütün bir toplum- belli bir amaç doğrultusunda oluşturulmuş meclisidir. İkinci dezavantajı, profesyonel politikacılara kendi yargılarını uygulama-

Inisiyatif/Girişim: Halkın yasama konusunda önerilerde bulunmasını sağlayan bir tür referandum.

Geri Çağırma: Seçmenlerin, başarısız kamu görevlilerini hesap vermeleri için çağırıp bunun sonucunda da görevden aldığı süreç.

Kavramlar

Vekâlet

Vekâlet, kendisine itaat edilmesini talep eden üst düzey bir organdan gelen tâlimat veya emirdir. Halkın vekâleti fikri, seçimi kazanan bir parti adına partinin ortaya koyduğu vaatlerin bunları hükümet programları hâline dönüştürme yetkisi vererek onaylandığı iddiası neticesinde ortaya çıkar. Dolayısıyla, vekâlet doktrini, sorumlu parti hükümetini garanti eder; öyle ki, iktidardaki parti sadece aldığı emirname/ vekâlet çerçevesinde hareket edebilir. Bu, "siyasal vekâlet"dir. Daha esnek bir nosyon olan "yönetici vekâlet" veya liderler için "kişisel vekâlet" kimi zaman geliştirilmiştir ama bu durumun iktidara gelen politikacıları nasıl sınırladığını kestirmek zordur.

ları yönünde güven duyulmadığı için delegasyonun liderliğin ve devlet adamlığının faaliyet alanını sınırlamasıdır. Politikacılar, seçmenlerinin görüşlerini yansıtmaya hatta onların olumsuz isteklerini tatmin etmeye zorlanır; dolayısıyla yeni bir vizyon veya ilham sağlayarak insanları harekete geçiremez.

Vekâlet Modeli

Mütevelli model ve delege modeli, modern siyasi partilerin ortaya çıkmasından önce gelişti, dolayısıyla, her iki model de temsilcileri esasında bağımsız aktörler olarak görür. Mamafih, günümüzde adaylar artık nâdiren sâhip oldukları kişisel niteliklerine ve becerilerine göre seçiliyor; onlar yaygın olarak bir partinin neferi olarak görülüyor ve partinin halkın gözündeki imajı veya ortaya koyduğu siyasalar neticesinde destekleniyorlar. Bu doğrultuda da yeni temsil teorileri ortaya çıkmıştır. Bu teorilerden en etkili olanı, vekâlet doktrini. Bu model, bir partinin bir seçimi kazanarak halkın vekâletini aldığı düşüncesine dayanır; bu, partiye seçim kampanyası boyunca açıkladığı bütün siyasaları ve

programları gerçekleştirme yetkisi verir. Temsilin aracı politikacılardan ziyâde bir parti olduğu için vekâlet modeli, parti birliği ve parti disiplini yönünden açık bir meşruiyet kazandırır. Aslında politikacılar seçmenlerine kendilerini düşünerek veya onların görüşlerini nakletmenin bir aracı olarak hareket ederek değil, partiye ve parti siyasalarına bağlı kalarak hizmet ederler.

Vekâlet doktrininin güçlü yönü, partinin özelliklerinin ve parti siyasalarının şüphe götürmez pratik önemini dikkate almasıdır. Ayrıca, politikacıların verdikleri sözlerle bağlı kalmasını sağladığı gibi seçim sonuçlarına belli bir anlam yüklemenin araçlarını temin eder. Yine de bu doktrin, sert eleştirilere mâruz kalır. İlk olarak, seçmenlerin siyasalar ve meseleler temelinde oy kullandıklarını ileri süren oy verme davranışının çok tartışmalı bir modeli üzerine dayanır. Seçmenler, bu modelin iddia ettiği gibi rasyonel ve iyi bilgilendirilmiş insanlar değildirler her zaman. Liderlerin kişilikleri, partilerin sâhip olduğu imaj, alışılmış sadakâtler ve toplumsal şartlanma gibi çok çeşitli "irrasyonel" unsurlardan etkilenebilirler.

İkinci olarak, seçmenler siyasalardan etkilense bile, **manifesto**da ileri sürülen belirli vaatlerle muhtemelen cezbedilecekler ama diğer bölümlerle daha az ilgilenecekler ya da belki de onlara karşı çıkacaklardır. Dolayısıyla, bir partiye verilen bir oy, partinin ortaya koyduğu manifestonun tamamına, aslında her bir seçim vaadine verilen onay olarak alınmamalıdır. Üçüncü olarak, bu doktrin âdeta bir deli gömleği niteliğindedir. Hükümet siyasalarını, partinin seçim boyunca açıkladığı görüşler ve siyasalarla sınırlar ve değişen şartlar doğrultusunda siyasaların dönüştürülmesi için olanak tanımaz. Meselâ, uluslararası

Halk Egemenliği: Halk iradesinden daha büyük bir otoritenin olmadığı ileri süren ilke (klasik anlamda demokrasi kavramının temeli).

Manifesto: Bir partinin iktidara geldiğinde gerçekleştireceğini vaat ettiği siyasaları veya programı özetleyen (kaba taslak) belge.

Joseph Schumpeter (1883-1950)

Moravia doğumlu Amerikalı ekonomist ve sosyolog. Erken dönem akademik kariyeri ve Birinci Dünya Savaşı sonrası Avusturyası'nda yürüttüğü kısa süreli maliye bakanlığını takiben Schumpeter 1932 yılında Harvard Üniversitesi'nde ekonomi profesörü oldu. İktisat düşüncesi, kapitalist sistemin uzun dönem dinamikleri ve özellikle "riske atılmayı seven" müteşebbislerin rolü konularını esas alan *İktisadi Kalkınma Teorisi* (*Theory of Economic Development*, 1912) ve *İş Çevrimleri* (*Business Cycles*, 1939) adlı çalışmalarında geliştirdi. *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de (*Capitalism, Socialism and Democracy*, 1942) Schumpeter, Batı kapitalizminin bir sosyalizm biçimine doğru evrim geçirdiği yönündeki meşhur iddiası geliştirmek için ekonomik, sosyolojik ve politik teoriler oluşturdu.

veya ekonomik bir kriz hâlinde vekâlet yönergeleri nasıl bir rehberlik önerir? Son olarak, (bu bölümün bir sonraki ana başlığında tartışılacağı gibi) vekâlet doktrini sâdece çoğulcu seçim sistemlerinde uygulanabilir ve seçimden galip çıkan parti, oyların %50'sini almayı başaramazsa, bu modelin kullanımı anlamsız bir hâle gelir.

Benzerlik Modeli

Son temsil teorisi, temsilcilerin seçilme usûlüne temsil ettikleri iddiasında oldukları grupları simgelemelerinden veya onlara benzemelerinden daha az dayanır. Bu nosyon, pazar ve kamuoyu araştırmacıları tarafından kullanıldığı gibi "temsilci kesit" fikriyle dışa vurulur. Bu standarda göre, temsili hükümet, toplumun (sosyal sınıf, cinsiyet, din, etnisite, yaş bakımından) bütün gruplarından ve kesimlerinden gelen üyelere sâhip ve genel anlamda toplum içinde mevcut olan grupların büyüklüğüyle orantılı sayıda olacak şekilde geniş anlamda toplumun bir örneğini (mikrokozmu) oluşturacaktır. Tipik temsil fikri veya genelde adlandırıldığı üzere "mikrokozmetik temsil", geleneksel olarak sosyalist ve radikal düşünürler tarafından kabul görmüştür. Bunlar, önemli kurumlar içinde işçi sınıfı, kadınlar ve azınlıklar gibi grupların yüksek mevkilerde "temsil edilmemesi"nin bu grupların çıkarlarının marjinalleşmesini veya tamamen göz ardı edilmesini sağladığını ileri sürerler.

Benzerlik modeli, belli bir gruptan gelen ve o grubun tecrübelerini paylaşan insanların sâdece bütünüyle o partinin çıkarlarıyla özdeşleşebildiğini ileri sürer. "Kendini başkasının yerine koyma" ve diğer insanların yaşadıklarını doğrudan ve kişisel olarak tecrübe etme arasındaki fark budur. "Yeni adam" veya "feminizm taraftarı erkek" meselâ kadınların kaygılarını paylaşır ve cinsiyet eşitliği ilkesini destekler, ancak, asla, kadınlar kadar kadınların sorunlarını ciddiye almayacaktır; zira, bunlar onun sorunları değildir. Diğer taraftan, temsilcilerin temsil edilenlere benzemesi gerektiği düşüncesi hiç şüphesiz çok sayıda probleme sebep olur.

Bu zorluklardan biri, bu modelin kadınları sâdece kadınların temsil edebileceğine, zenci bir kişinin sâdece diğer zencileri temsil edebileceğine, sâdece işçi sınıfına mensup bir kişinin işçi sınıfını temsil edebileceğine inanarak çok açık olmayan dar bir anlamda temsil kavramını tanımlamasıdır. Eğer bütün temsilciler geldikleri grupların çıkarlarını gerçekleştirirlerse, bunun sonucu hiç kimsenin ortak yararı

Seçimler: Önceden belirlenmiş bir insan topluluğunun -seçmenlerin- tercihleri vasıtasıyla bir makama veya pozisyona insan yerleştirmenin aracıdır.

gözetmediğı veya geniş kapsamlı kamu çıkarını gerekleştirmediğı toplumsal bölünme ve çatışma olacaktır. Bunun yanında, toplumun bir temsili olan hükümet, toplumun güçlü yönlerini olduğı kadar zayıf taraflarını da yansıtacaktır. Meselâ, nüfusunun çoğunluğı meseleler karşısında ilgisiz olan, yanlış bilgilendirilmiş ve yetersiz eğitilmiş kişilerden oluşan bir topluma benzeyen bir hükümetin sağladığı avantajlar nelerdir? Son olarak, mikrokozmik ideale yalnızca seçim tercihi ve bireysel özgürlüğe güçlü baskılar uygulanması sayesinde ulaşılabilir. Temsil adına, siyasi partiler kadınlar ve azınlıklar için kotalar oluşturmaya zorlanabilir, seçmenler belli bir grup ve çevreden gelen adaylar için bir kenara atılabilir veya daha dramatik olarak, seçmenler sınıf, cinsiyet, ırk temelinde sınıflandırılabilir ve sâdece kendi gruplarına mensup adaylar için oy kullanılmasına izin verilebilir.

Seçimler

Temsilin doğası hakkındaki tartışma genişlemeye devam ederken, bir nokta üzerinde mutabık kalınmıştır: temsil süreci, özünde seçimlerle ve oy kullanmayla ilişkilendirilir. Seçimler kendi başına siyasî temsilin yeterli koşulu olmayabilir ancak gerekli koşul olduğı konusunda pek az şüphe vardır. Aslında bazı düşünürler daha ileri gidecek seçimleri demokrasinin kalbi olarak tanımlar. Bu, Joseph Schumpeter tarafından *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (*Capitalism, Socialism and Democracy*, 1942)'de geliştirilen görüştü. Burada Schumpeter, demokrasiyi halkın oyunu almak için girişilen mücadele yoluyla devlet makamına gelmenin bir aracı olarak "kurumsal bir düzenleme" anlamında tanımladı. Onun ortaya koyduğı gibi, "demokrasi, halkın kendilerini yönetecek kişileri kabûl veya reddetme olanağına sâhip olması anlamına gelir." Demokrasiyi sâdece siyasi bir yöntem olarak değerlendirerek Schumpeter aslında demokrasiyi seçimlerle, özellikle rekabete dayalı seçimlerle tanımladı. Az

sayıda modern demokratik teorisyen demokrasiyi basitçe rekabete dayalı seçimlere indirgemeye hazırken, yine de çoğı, seçimlerin gerçekleştirilmesine kılavuzluk eden kurallar ve mekanizmalar bakımından demokratik hükümeti anlamada Schumpeter'i takip eder. Bu görüş, seçimlerin alabileceğı farklı biçimler üzerine odaklanır.

İlk olarak, hangi makamlar ve pozisyonlar seçim ilkelerine tabidir? Seçimler,

Şekil 12.1
Güney Afrika'nın ilk seçim yarışı 1994

genel olarak kamu makamlarına insan yerleştirmek için yapılır da -ki bu makamlara gelen kişiler siyasa yapma sorumluluğu taşırlar (yasama ve özellikle yürütme)- önemli siyasî kurumlar kimi zaman bu konuda istisna tutulurlar. Meselâ, bu durum, İngiltere ve Kanada gibi ve anayasal monarkların hâlâ devletin başı olarak hizmet ettiği ülkelerde ikinci yasama meclisi anlamına gelir. *İkinci olarak*, kimlere oy kullanma hakkı verilmiştir, oy hakkının kapsamı ne genişliktedir? Yukarıda belirtildiği gibi, mülkiyet, eğitim, cinsiyet ve etnik köken gibi faktörlere dayanan oy kullanma hakkına getirilen kısıtlamalar pek çok ülkede ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte seçim kayıtlarını tamamen vatandaşların ellerine bırakan pek çok Amerikan eyaletinde uygulama hâlindeki resmi olmayan kısıtlamalar olabilir; bunun sonucunda kayıt yaptırmamak ve oy kullanmamak yaygın bir hâl alır. Öte yandan, meselâ Avustralya, Belçika ve İtalya'da oy vermek zorunludur.

Üçüncü olarak, oylar nasıl verilir? 1989 yılında kadar SSCB'de açık oy bir norm olmasına ve hâlâ yaygın olarak küçük örgütler içinde niyetini açıklama biçiminde uygulanmasına rağmen modern siyasî seçimler genellikle gizli oy pusulaları (ilk kez 1856 yılında Güney Avustralya'da uygulandığı için bazen "Avustralya oy pusulası" olarak adlandırılır) biçiminde gerçekleştirilir. Gizli oy pusulası, genellikle yozlaşma ve yıldırma tehlikesinin ortaya çıkmasını önlediği için "âdil" seçimlerin teminatı olarak görülür. Bununla birlikte, seçimlerin âdil olması, basitçe, sâdece insanların nasıl oy kullandığı meselesine indirgenemez. Aynı zamanda seçmenlerin doğru ve dengeli enformasyona erişimi, sunulan tercih çeşitliliği, seçim kampanyasının yürütüldüğü koşullar ve son olarak oyların ne oranda dürüstçe sayıldığı âdil seçimleri etkiler.

Dördüncü olarak, seçimler rekabete dayanır mı yoksa dayanmaz mı? Bu konu genellikle en hayati ayrım olarak değerlendirilir; zira, seçimlerin var olduğu ülkelerin yalnızca yarısı seçmenlerine gerçek bir aday ve parti tercihi sunar. Meselâ, tek adaylı seçimler, ortodoks komünist rejimlerde bir kuraldı. Etkin bir biçimde, komünist parti tarafından belirlenen aday gösterme süreci vasıtasıyla kamu makamları doludur. Seçim rekabeti hayli karmaşık ve genellikle tartışmalı bir meseledir. Bu konu, sâdece insanların seçimleri savunma hakkı ve partilerin aday gösterme ve yasal olarak kampanya düzenleme becerisiyle değil, aynı zamanda partilerin mâli kaynakları ve medyaya erişimleri gibi parti performansını etkileyen geniş kapsamlı unsurlarla da ilgilidir. Bu bakış açısından, parti sisteminin doğası gerçek rekabetin korunmasında kimlerin aday olup kimlerin oy kullanabileceği konusundaki kurallara kadar hayati öneme sâhip olabilir. Son olarak, seçim nasıl gerçekleştirilir? İleride tartışılacağı üzere, şaşırtıcı derecede çok sayıda farklı seçim sistemleri mevcuttur; her biri kendine has belirli siyasî ve anayasal anlamlar ihtiva eder.

Seçimlerin İşlevleri

Farklı türde seçimlerin ve çok çeşitli seçim sistemlerinin var olması sebebiyle, seçimlerin oynadığı rol ve sâhip oldukları işlevler hakkında genelleme yapmak her zaman için zordur. Bununla birlikte 1980'lerde ve 1990'larda bir bakıma komü-

nizmin yakılmasıyla teşvik edilen demokratikleşme, evrensel oy hakkı, gizli oy ve seçim rekabetiyle karakterize edilen liberal demokrat seçim sistemlerinin uygulamaya konmasıyla ilişkilendirilmiştir. Mamafih, bu tip sistemlerin içerdiği anlamı tanımlamak çok daha zordur. Harrop ve Miller'in (1987) izah ettiği gibi rekabete dayalı seçimlerin işlevleri hakkında birbiriyle çatışan iki görüş vardır.

Geleneksel görüşe göre seçimler, politikacıların hesap vermeye çağırılmasını ve bir bakıma kamu oyunu yansıtan siyasaları önermeye zorlanmasını sağlayan bir mekanizmadır. Bu, seçimlerin aşağıdan yukarıya olan işlevleri üzerine vurgu yapar: siyasî istihdam, temsil, hükümet kurmak, siyasayı etkilemek, vb. Öte yandan, Ginsberg (1982) tarafından geliştirilen seçimlere yönelik radikal görüş, seçimleri hükümetlerin ve siyasî elit grupların insanları daha pasif, uysal ve nihai olarak yönetilebilir hâle getirmek suretiyle halk üzerinde denetim kurabilmelerini sağlayan bir araç olarak tanımlar. Bu görüş, yukarıdan aşağıya doğru olan işlevler üzerinde durur: meşruiyet zemini yaratmak, kamu oyunu şekillendirmek ve elit grupları güçlendirmek. Mamafih gerçekte seçimlerin tek bir ortak özelliği bulunmamaktadır; ne basitçe halka karşı duyulan sorumluluk mekanizmalarıdır ne de siyasî denetimi temin etmenin bir aracıdır. Siyasî iletişimi sağlayan diğer pek çok kanal gibi seçimler de hükümete ve insanlara, elit gruplara ve kitlelere birbirlerini etkileme fırsatı sağlayan "iki yönlü bir yol" niteliğindedir. Seçimlerin temel işlevleri şunlardır:

► **Politikacı İstihdamı:** Demokratik devletlerde, partilerin aday göstermelerini sağlayan süreçler de göz önüne alındığında, seçimler siyasî istihdamın temel kaynağıdır. Dolayısıyla, politikacılar, seçmenlerin isteklerini yerine getirmelerini, komitelere hizmet etmelerini, hükümetin bölümlerini idare etmelerini sağlayan becerilerden ziyade karizma, hitabet yeteneği ve iyi bir dış görünüş gibi seçim propagandasıyla ilgili beceri ve yeteneklere sâhiptir. Seçimler, tipik olarak, kamu hizmeti veya adliye olduğu gibi, özel bilgi ve tecrübe gerektiren makamlara eleman almak için yapılmaz.

► **Hükümetler kurmak:** Seçimler sadece siyasî yönetimin doğrudan seçildiği Amerika, Fransa ve Venezüella gibi ülkelerde hükümetleri doğrudan kurar. Daha yaygın olan parlâmenter sistemlerde, seçim sistemi tek bir partiye açık parlâmenter çoğunluk verdiğinde seçimler hükümetlerin kurulmasında etkili olur. Oransal temsilin kullanımı, hükümetlerin seçim sonrası anlaşmalar aracılığıyla kurulduğu ve hükümetlerin seçimlere ihtiyaç olmadan kurulabileceği veya kurulamayacağı anlamına gelir.

► **Temsiliyet sağlamak:** Âdil ve rekabete dayalı olduklarında seçimler, taleplerin halktan hükümete aktarılmasını sağlayan bir araç görevi görür. Mamafih, inisiyatiflerin kullanılmasının ve geri çağırmanın mümkün olmaması hâlinde, seçmenler bir sonraki seçimde politikacılara ağır bir ceza verme gücüne sâhip olmaları dışında, tâlimatların yerine getirilmesini sağlayan etkin araçlardan mahrum olurlar. Bunun yanında, seçilmiş hükümetler dünya üzerinde hiçbir yerde genel anlamda toplumun bir mikrokozmunu/temsiliyi oluşturmaz.

► **Siyasayı etkileme:** Seçimler, radikal ve halk tarafından beğenilmeyen siyasaları yürütmekten hükümetleri alıkoyar; ancak sâdece istisnâî durumlarda tek bir konu seçim kampanyasına hâkim olduğunda seçimlerin siyasayı doğrudan etkilediği söylenebilir. Aynı zamanda seçimlerde ortaya konan çok çeşitli siyasa seçeneklerinin hayli dar kapsamlı olması sebebiyle sonucun sâdece marjinal siyasa anlamında bir öneme sâhip olduğu ileri sürülebilir. Diğer taraftan, hükümet siyasasının her bakımdan seçim telâkkilerinden ziyâde ekonominin içinde bulunduğu durum gibi pratik sorunlarla şekillendiği iddia edilir.

► **Seçmenleri eğitmek:** Kampanya süreci, seçmenlere partiler, adaylar, siyasalar, mevcut hükümet kayıtları, siyasi sistem hakkında bol miktarda enformasyon sağlar. Mamafih, sağlanan bu enformasyon -ve temin edilme yolu- ilgisizlik ve yabancılaşma yerine halkın ilgisini çeker ve tartışma yaratırsa eğitime yol açar. Adaylar ve partiler, halkı eğitmekten ziyâde onları ikna etme yönünde bir arayış içinde oldukları için yetersiz ve tahrif edilmiş enformasyon sağlama yönünde güçlü bir eğilime sâhiptirler.

► **Meşruiyet zemini inşa etme:** Otoriter rejimlerin bile –rekabete dayalı olmasa bile- seçim yapma zahmetine girmesinin sebebi, seçimlerin yönetim sistemini haklılaştırmak suretiyle sisteme meşruiyet kazandırmaya yardımcı olmasıdır. Bu durumun meydana gelmesinin sebebi, yürütülen kampanyalardaki ritüellerin seçime resmî/törenselsel bir konum ve önem atfetmesidir. Daha da önemlisi, vatandaşları politikaya müdâhil olmaları yönünde cesaretlendirmek suretiyle seçimler –oy kullanmanın sınırlı biçiminde bile olsa- aktif olarak rıza göstermeyi teşvik eder.

► **Elit grupları güçlendirmek:** Seçimler, elit grupların kitleleri yönlendirdiği ve denetlediği bir araç olarak da görülebilir. Bu ihtimâl, Proudhon'u “evrensel oy hakkı, karşı devrimdir” yönünde uyarıda bulunmaya sevk etmiştir. Siyasî açıdan duyulan hoşnutsuzluk ve muhalefet, seçimler tarafından anayasal çizgiye yöneltilecek ve rejimin kendisi varlığını devam ettirirken farklı hükümetlerin iktidara gelmesini sağlayarak etkisiz hâle getirilebilir. Seçimler, vatandaşlara aynı zamanda devlet üzerinde güç kullandıkları izlenimi verdiği için bu bakımdan özellikle etkilidir.

Seçim Sistemleri: tartışmalar ve müzakereler

Seçim sitemi, seçimlerin nasıl gerçekleştirileceğini belirleyen kurallar setidir. Bu kurallar dünya üzerinde farklılık göstermekle kalmaz aynı zamanda pek çok ülkede ciddi tartışmalara ve çekişmelere de konu olur. Bu kurallar şu şekilde birbirinden farklılaşır:

- Seçmenlerden, adaylar arasında veya partiler arasında tercih yapmaları istenebilir.
- Seçmenler, ya tek bir adayı veya desteklemek istedikleri adayları sıraya koyarak tercihten önce oy kullanabilirler.
- Seçmenler, seçim birimleri ve bölgeleri içinde gruplandırılabilir veya gruplandırılmaz.

- ▶ Seçim bölgeleri tek bir üye veya belli bir sayıda üye bildirebilir.
- ▶ Bir adayın seçilmesi için gerekli desteğin düzeyi, çokluktan (en fazla oy veya “görelî” oy çoğunluğu) tam veya “mutlak” çoğunluğa ya da bir çeşit kotaya kadar farklılık gösterir.

Mamafih, genel amaçlar için, mevcut sistemler, oyları mecliste sâhip olunan sandalye sayısına nasıl dönüştürüldüğü konusuna dayanılarak iki genel kategoriye ayrılabilir. Bir yanda, büyük partilerin tipik olarak seçimde elde ettikleri oy oranlarından daha fazla oranda mecliste kendilerine yer bulduğu çoğunlukçu sistemler mevcuttur. Bu durum, tek bir partinin meclis çoğunluğunu elde etme ve tek başına iktidar olma şansını artırır. Meselâ İngiltere’de 1935 yılından bu yana hiçbir parti seçim çoğunluğunu elde etmemiş olmasına rağmen tek partiden oluşan bir hükümet oldukça sağlam bir biçimde kurulur. Diğer yandan, bir partinin mecliste elde ettiği sandalye sayısı ile seçimlerde aldığı oy arasında eşit -en azından daha eşit- bir ilişkiyi garanti eden nispî sistemler bulunmaktadır. Saf bir nispî temsil (PR) sisteminde, oyların %45’ini alan bir parti, meclisteki sandalyelerin de tam olarak %45’ini kazanacaktır. Dolayısıyla, *Nisbî Temsil* sistemleri, tek parti çoğunluğundan oluşan bir yönetimi daha az muhtemel kılar ve büyük oranda çok-partili sistemlerle ve koalisyon hükümetiyle ilişkilendirilir. İleriki bölümlerde kutu içinde tanımlanan seçim sistemleri, en çoğunlukçu sistemle en saf temsili sistem arasında değişiyor.

Bazı ülkelerde seçim sistemleri bu konuya ilgi uyandırarak küçük tartışmaları kı-

Kavramlar

Nisbî Temsil

Nisbî temsil ilkesi, partilerin seçim başarılarıyla doğrudan oransıl olarak mecliste veya parlâmentoda temsil edilmesi; yani mecliste sâhip oldukları sandalye sayısı ile seçimlerde elde ettikleri oy sayısının birbirine eşit olması gerektiği ilkesidir. Bu kavram genellikle tek bir seçim yöntemini değil, nisbî sonuçları veya en azından yüksek ve güvenilir düzeyde bir oransallığı güvence altına alabilen çok sayıda seçim mekanizmasını ifade etmek için kullanılır. Nisbî ve çoğunlukçu sistemleri birbirinden ayıran çizgi kimi zaman kesin olmasa da en bilindik nisbî temsil sistemleri, parti listesi sistemi, tek transfer edilebilir oy sistemi ve ilâve üye sistemidir. Genel olarak Kıta Avrupası’nda kullanılan nisbî temsil sisteminde temel kaygı birey olarak adayların temsilinden ziyâde partilerin temsildir. Bu sistem, özellikle bölünmüş ve çoğulcu toplumlar için daha uygundur.

kırtmasına rağmen, başka ülkelerde âcil siyasi ve anayasal öneme sâhip bir meseledir. Meselâ Fransa, seçim sistemini o kadar çok değiştirmiştir ki bu konu hakkında ortaya konacak herhangi bir ifade geçerliliğini kaybetme, zamanın gerisinde kalma riskiyle karşı karşıyadır. İkinci oy pusulası, Fransa’nın bölgesel liste sistemine geçtiği 1985 yılında, parlâmento seçimlerinde kaldırıldı ancak 1993 seçimlerinde yeniden getirildi. Büyük Britanya’da çoğulcu “en fazla oyu alan kazanır” sistemi genel seçimlerde kullanılmaya devam etse de daha nisbî sistemler 1999 yılından beri İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda, Londra Kent Meclisi ve Avrupa Parlâmentosu’ndaki devredilen organların seçimlerinde kullanılmıştır. Seçim reformları tartışmasında kafa karıştırıcı olan nokta, gerçekleşen değişimlerin tutarlı bir yapı yansıtmamasıdır. 1994 yılında, Yeni Zelanda en fazla oyu alan kazanır sisteminin yerine nisbî temsil sistemini uygulamaya koyarken, İtalya tam tersi yönde hareket ederek parti listesi sistemini nisbî ilâve üye sisteminin yerine koydu (Meclis üyelerinin %75’i en fazla oyu alan kazanır sistemiyle seçilir).

Seçim sistemlerinin dikkat çekmesinin sebebi bir bakıma partilerin performansı ve özellikle de iktidara gelme (veya en azından iktidarı paylaşma) başarısı üzerinde sâhip olduğu hayati etkidir. Bu durumda seçim sistemine karşı takınılan tavırların büyük oranda parti avantajı tarafından şekillendiğini reddetmek saçma olacaktır.

Odaklanma

Seçim Sistemleri: tek üyeli çoğunluk sistemi (SMP) ("en fazla oy alan kazanır") Seçim Sistemleri: tek üyeli çoğunluk sistemi (SMP) ("en fazla oy alan kazanır")

Kullanılan Yerler: Büyük Britanya (Avam Kamarası), Amerika, Kanada ve Hindistan

Tür: Çoğunlukçu (majoritarian)

Özellikleri:

- Ülke, genellikle eşit büyüklükte tek üyeli seçim bölgelerine ayrılır.
- Seçmenler, çoğunlukla oy pusulasında adayın ismini işaretlemek suretiyle tek bir aday seçerler.
- Kazanan adayın, sadece oyların çoğunluğunu alması gerekir ("en çok oyu alan kazanır" kuralı)

Avantajları:

- Sistem, seçmenlerin üzerlerine düşen görevleri yerine getirmesini temin ederek temsilcilerle seçmenler arasında açık bir bağ oluşturur.
- Seçmenlere, iktidar için olası partilerden açık bir tercih sunar.
- Seçmenlerin çoğunluğunun desteğine dayansa da seçmenlerden açık vekâlet alan hükümetlerin oluşturulmasına imkân verir.
- Küçük radikal partilerin güvenilirlik ve mecliste sandalye kazanmasını zorlaştırmak suretiyle aşınılışı önler.
- Tek parti, genellikle mecliste çoğunluğa sahip olduğu için güçlü ve etkin bir hükümet oluşturur.
- Tek partiden oluşan hükümetler, ayrılık ve hizipçilik sonucunda nâdiren dağıldığı için istikrarlı bir hükümet kurar.

Dezavantajları:

- Bu sistem, pek çok oyu (belki de çoğunu) "ziyan eder"; kaybeden adaylara oy verenler ve çokluk çizgisi üzerindeki kazanan adaylara oy verenler.
 - Küçük ve coğrafi açıdan eşit olarak dağılan desteğe sahip partilerin yeterince temsil edilmemesine sebep olarak seçim tercihlerini tahrif eder ("üçüncü parti etkisi").
 - Döopolistik (iki büyük parti) eğilimleri sebebiyle, sadece sınırlı oranda tercih şansı sunar.
- Hesaba çekilemeyen bir hükümetin ortaya çıkmasına yol açar; öyle ki yasama kurulu genellikle yürütmeye tabidir, zira üyelerinin çoğunluğu yönetici partinin destekçileridir.
- Geniş bir seçmenler topluluğuna çekici gelen adaylar lehinde toplumsal olarak geniş bir alana yayılmış adayların seçilmesinin önünü tıkar.
 - Hükümetler genellikle çoğunluk yönetimi sistemini üreterek, azınlığın desteğini aldığı için bu sistem, hükümetin meşruiyetini sarsar.
 - Hükümette meydana gelen bir değişim, siyasalarda ve takip edilen çizgide radikal değişimlere yol açabileceği için bu sistem, istikrarsızlık yaratır.

Fransa'da başkan Mitterand'ın 1980'ler ve 1990'lardaki zigzagları Ulusal Meclis'te Sosyalistlerin temsilini güçlendirme arzusu tarafından yönlendirildi. Benzer şekilde, İngiltere İşçi Partisi'nin 1980'lerden bu yana seçim reformlarına olan ilgisi en fazla oyu alan kazanır sisteminin kurallarıyla seçimleri kazanıp kazanamayacağına göre arttı ve azaldı. Partinin devredilen organlar için nisbi temsil sistemine dönmesi ve 1997 yılında Avam Kamarası için seçim reformu konusunda referandum yapma taahhüdünde bulunması bir bakıma 18 yılı muhalefette geçirmesinin bir sonucudur. İşçi Partisinin 1997 ve 2001 seçimlerinde oyların büyük çoğunluğunu kazanarak elde ettiği zaferler Westminster seçimlerinin değiştirilmesi yönündeki parti içi ilginin azalmasıyla çakışmış olması ve vaat edilen referandumun gerçekleşmemesi dikkate değerdir. Mamafih, daha az sinik ve daha sağlam faktörlerin göz önüne alınması gerekir. Aslında sorun, "en iyi seçim sistemi" diye bir şeyin olmamasıdır.

Seçim reformu tartışması, hükümetin arzu edilen doğası ve "iyi" hükümetin temelini oluşturan ilkeler hakkındadır. Meselâ temsili hükümet etkin hükümetten

Odaklanma

Seçim Sistemleri: İkinci Oylama Sistemi

Kullanılan yerler: Fransa (Fransa'nın seçim sisteminde sık sık değişim yaşansa da)

Tür: Çoğunlukçu

Özellikleri:

En çok oyu alan kazanır sisteminde (FPTP) olduğu gibi tek adaylı seçim bölgeleri ve tek tercihli oy kullanma söz konusudur.

- İlk oylamada kazanabilmek için, bir aday kullanılan oyların çoğunluğuna ihtiyaç duyar.
- İlk oylamada hiçbir aday çoğunluğu elde edemezse, önde giden iki aday arasında beraberiği gidermek için ikinci oylama yapılır.

Avantajları:

- Bu sistem, seçimsel tercihi genişletir; seçmenler ilk oylamada tercih ettikleri aday için bütün samimiyetleriyle ve ikinci oylamada ise en az kötü olan aday için mantıklarını devreye sokarak oy kullanırlar.
- Adaylar sadece çoğunluğun desteğini alabildiklerinde seçimi kazandıkları için çekiciliklerini mümkün olduğunca yaygınlaştırmaları teşvik edilir.
- En çok oyu alan kazanır sisteminde (FPTP) olduğu gibi bu sistemde de güçlü ve istikrarlı bir hükümetin kurulması mümkündür.

Dezavantajları:

- Bu sistem, en çok oyu alan kazanır sistemine (FPTP) nazaran biraz daha oransal olduğu için tercihleri tahrif eder ve "üçüncü" partiler için adaletsizdir.
- İkinci turdaki adaylar, kısa süreli olarak halkın ilgisini kazanma arayışında veya mağlup olan adaylarla yapılan anlaşmalar sonucunda ilkelerinden vazgeçmeye teşvik edilir.
- İkinci oylamayı gerçekleştirme, seçmenlerin sabırlarını ve politikaya olan ilgilerini zorlar.

daha mı önemlidir? Uzlaşma ve konsensüs lehinde var olan bir yanlılık, inanç ve ilke lehinde var olandan daha tercih edilir bir unsur mudur? Bunlar, nesnel cevaplar verilmesine imkân tanımayan normatif sorulardır. Bunun yanında oynadıkları karmaşık rol bakımından seçimler birbiriyle çatışan çok farklı kriterlere göre değerlendirilebilir. Dolayısıyla, seçim sistemleri, avantajların dezavantajları aşmasını ve diğer sistemlere nazaran sâhip olduğu güçlü yönlerini yansıtan nitelikli bir desteğe değer verir. Bu kriterler, iki genel kategori içinde özetlenebilir: temsilin niteliğiyle ilgili olanlar ve hükümetin etkinliğiyle bağlantılı olanlar.

Çoğunlukçu sistemler, temsilci işlevleri açısından değerlendirildiğinde, en zayıf sistem olarak nitelendirilir. Çoğunlukçu sistemler halkın tercihlerini tahrif eder, zira parti temsili seçim başarısıyla orantılı değildir. Bu durum en çarpıcı şekilde küçük ve coğrafi olarak eşit dağılmış bir desteğe sâhip partilere yönelik bu sistemlerin "adaletsizliği"nde; büyük ve coğrafi olarak belli bir alanda toplanmış desteğe sâhip partilere gösterdiği "aşırı-adalet"te kendini gösterir. Meselâ, 2001 yılında, İngiltere'de, İşçi Partisi kazandığı %40'lık oyla meclisteki sandalyelerin %63'ünü elde etti, Muhafazakârlar oyların %31'ini alıp meclisteki sandalyelerin %25'ini elde etti ve Liberal Demokratlar %18 oyla sandalyelerin %8'ini aldı. Bu tip bir yanlılığın, temsiliyet anlamında haklılaştırılması imkânsızdır; zira şanssız/zavallı "üçüncü" partiler halkın gözünde uç partiler değil, genellikle merkez partilerdir.

Dolayısıyla, iki partili sistemler ve tek partili hükümet, seçim sisteminin çoğunlukçu yanlılığı tarafından "imâl edilir" ve halkın tercihlerinin dağılımını yansıtmaz. Bunun yanında partilerin oyların beşte ikisini alarak iktidara gelebilecekleri ger-

Odaklanma

Seçim Sistemleri: Alternatif oylama sistemi (AV); Yedek (Ek) Oylama (SV)

Kullanılan yerler: Avustralya (Temsilciler Meclisi - AV) ve İngiltere (Londra Belediye Başkanı - SV)

Tür: Çoğunlukçu

Özellikleri:

- Tek üyeli seçim bölgeleri vardır.
- Tercihli oylama vardır. Alternatif oylamada, seçmenler ilk tercihlerini 1'e, 2. tercihlerini 2'ye olacak şekilde tercihlerini bir sıraya koyarlar. Ek oylamada ise sadece bir ek oy vardır.
- Kazanan adayların oyların %50'sini alması gerekmektedir.
- Oylar, ilk tercihlere göre hesaplanır. Eğer hiçbir aday %50'ye erişemezse en alttaki aday elenir (çıkarılır) ve onun oyları 2. (ya da sonraki) tercihlere göre diğer partiler arasında yeniden dağıtılır. Bu uygulama, bir aday çoğunluğu elde edene kadar sürer. Yedek oylamada, en üstteki (en başarılı) 2 aday hariç tüm adaylar seçimden çekilir.

Avantajları:

- En fazla oy alan kazanır sistemine nazaran daha az oy boşa gider.
- İkinci oylama sisteminden farklı olarak, sonuç adaylar arasında yapılan pazarlıklardan/anlaşmalardan etkilenmez.
- Kazanan adayların en azından %50'lik bir desteği garantilemesi gerekse de tek partiden oluşan çoğunluk hükümeti yok ihtimali dışlanmaz.

Dezavantajları:

- Bu sistem, en fazla oy alan kazanır sisteminden daha nisbi değildir ve büyük partiler lehinde hâlâ belli bir yanlılığı ihtiva eder.
- Seçim sonucu, küçük ve muhtemelen uç partileri destekleyenlerin tercihleriyle belirlenebilir.
- -Kazanan adaylar, küçük oranda ilk tercih desteğini elde edebilir ve sadece halk tarafından en az sevilen aday olmama erdemine sâhiptir

çeği (meselâ 1974'te İngiltere'de İşçi Partisi oyların %39,2'sini kazanarak Avam Kamarası'nda çoğunluğu elde etti) tüm siyasî sistemin meşruiyetini zorlar ve radikal, ideolojik partilerin hitap ettikleri alanı genişletmeleri yönünde yapılan sınırlı orandaki baskıyla, iktidarda uzun süreler kalabildiği koşullar yaratır. Bu yüzden İngiltere'de Muhafazakârlar seçimlerde asla %43'ten daha fazla bir destek elde edememiş olmalarına rağmen 1980'lerde ve 1990'larda piyasa odaklı reformları içeren programları uygulayabildiler. Seçmenlerin çoğunluğu iktidardaki partiye karşı olduğunda, bu partinin herhangi bir şey için halkı temsil ettiğini iddia etmek zordur.

Bu açıdan bakıldığında nisbi seçim sistemleri açıkça daha temsilci sistemler olarak görülür. Bununla birlikte seçim adâletini oransallıkla eş tutmak meseleyi basite almak olur. Meselâ oransal temsil sistemlerine yöneltilen eleştirilerin büyük bölümü, bu sistemlerin koalisyon hükümetlerini daha muhtemel kılması gerçeğinden ortaya çıkar. Tek partili hükümetlerden farklı olarak koalisyonların seçmenlerin %50'sinin desteğini aldığı ileri sürülebilse de yürüttükleri siyasalar genellikle seçim sonrası yapılan anlaşmalarla ortaya konur, dolayısıyla hiçbir seçmen grubu tarafından desteklenmez. Buna ek olarak bir diğer tehlike, koalisyon hükümeti içindeki partiler seçimde elde ettikleri güçle/başarıyla aynı çizgide bir etki uygulayamayabilirler. Bu duruma verilecek klâsik örnek şudur; küçük merkez partiler (meselâ Almanya'daki Hür Demokratlar) desteklerini başka partiye yönlendirme tehdidinde bulunarak büyük partilere (meselâ Almanya'daki CDU veya SPD) direktifler verirler.

Odaklanma

Seçim Sistemleri: Yedek (İlave) Üyelik Sistemi (AMS)

Kullanıldığı yerler: Almanya, İtalya, Rusya, Yeni Zelanda ve Büyük Britanya (İskoç Parlamentosu ve Galler Meclisi)

Türü: Nisbi

Özellikleri:

- Sandalye sayısının dağılımı (meselâ bu oran Almanya’da %50 dir, fakat, İtalya, İskoçya ve Galler’de daha fazladır.), tek üyeli seçim bölgesini kullanan en fazla oy alan kazanır (FPTP) sistemi tarafından belirlenir.
- Kalan sandalyeler, parti listesi kullanılarak doldurulur (Parti-listesi sisteminde açıklandığı gibi).
- Seçmenler, biri seçim bölgesi adayı, diğeri parti için olmak üzere iki oy kullanırlar.

Avantajları:

- Bu sistemin iki yönlü özelliğİ, seçimin adil olması yönünde duyulan ihtiyaç karşısında seçim bölgesini temsil etme zorunluluğunu dengede tutar. Parti listesi süreci, meclisin bütünüyle oransal olarak temsilci niteliğinde olmasını sağlar.
- Sistem, sonuçları açısından genel olarak oransal olsa da, tek partili hükümet olasılığını canlı tutar.
- Seçmenlerin bir partiden seçim bölgesi temsilcisi seçmesine izin verirken, diğeri taraftan hükümeti kurmak için başka bir parti seçmesine olanak verir.
- Seçim bölgesini temsil etmenin ve bakanlık görevi yürütmenin birbirinden farklı görevler olduğu ve farklı yetenekler ve tecrübeler gerektirdiğİ gerçeğini hesaba katar.

Dezavantajlar:

- Tek üyeli seçim bölgelerinin muhafaza edilmesi, yüksek düzeyde bir oransallığa ulaşmayı engeller.
- Sistem; biri seçim bölgesindeki görevleri yüklenen, diğeri ise yüksek statülü bakanlık görevi yürütme iddiasında olan iki sınıflı temsilci yaratır.
- Seçim bölgesinin büyüklüğü yüzünden seçim bölgesinin temsili sekteye uğrar. (genellikle fazla oy alan kazanır (FPTP) sisteminin iki katı büyüklükte olur.)
- Partiler bu sistem sayesinde daha merkezi ve daha güçlü olurlar; zira onlar sadece kimin listede yer almayı garantilediğİ ve kimin seçim bölgelerinde mücadele vereceğİne değil, aynı zamanda adayların listede hangi sırada yer alacağına da karar verirler.

Çoğunlukçu sistemlere yönelik savunma, genelde hükümet işlevleri ve özel olarak da bu tip sistemlerin istikrarlı ve etkin bir yönetim gösterme becerileri üzerinde temellenir. Diğeri bir ifadeyle, oransallıktan yoksun olmak güçlü bir hükümete sâhip olmak için ödenecek bir maliyet olabilir. Bu tip sistemlerde, tek parti yönetimi lehindeki yanlılık seçmenlerin genellikle ortaya konan taahhütleri hükümet programına dâhil etmek suretiyle seçim vaatlerini gerçekleştirme gücüne sâhip iki parti arasında tercih yapabileceğİ anlamına gelir. Mecliste uyumlu bir çoğunluk tarafından desteklenen bu tip hükümetler genellikle iktidarda görev süresinin bitimine kadar kalabilirler. Buna karşın, koalisyon hükümetleri zayıf ve istikrarsızdır; zira bu hükümetler sürekli olarak birbiriyle çatışan görüşleri uzlaştırma çabası içindedir ve hükümet içindeki çatlaklar ve bölünmeler neticesinde her zaman yıkılma eğilimindedir. Bu durumun en klâsik örneğİ, 2001 yılına kadar 59 hükümet değİştiren 1945 sonrası İtalyası’dır.

Öte yandan, oransal temsil sisteminin müdafileri, siyasalarını zorla kabul ettirebilen bir hükümet anlamında güçlü bir hükümete sâhip olmanın hiçbir biçimde nitelsiz bir erdem olmadığını iddia eder. Aksine, “güçlü” hükümetin halkın desteğİ ve vatandaşların hükümete itaat etme ve saygı gösterme yönündeki isteklilikleri bakımından anlaşılması gerektiğİni ileri sürerler. Geniş temelli koalisyonlar, bu niteliklere tek partili hükümetlere nazaran daha fazla sâhiptir. Aynı şekilde, “istikrarlı”

Odaklanma

Seçim Sistemleri: Aktarılabılır Tekli Oy Sistemi (STV)

Kullanıldığı yerler: İrlanda Cumhuriyeti ve Büyük Britanya (Kuzey İrlanda Meclisi)

Türü: Nisbi

Özellikleri:

- 5 üyeye kadar çıkabilen çok üyeli seçim bölgeleri vardır.
- Partiler, mevcut sandalye sayısı kadar aday gösterebilir.
- Seçmenler, alternatif seçim sisteminde olduğu gibi tercihli oy kullanabilirler.
- Barajı aşan sayıda oy alan adaylar seçilir. Bu sayı, belirlenen sayıda adayı seçmek için ihtiyaç duyulan minimum oy sayısıdır; Droop

Formülüne göre hesaplanır:

kullanılan oy sayısı

Baraj = $\frac{\text{kullanılan oy sayısı}}{\text{mevcut sandalye sayısı} + 1} + 1$

mevcut sandalye sayısı + 1

Örneğin, 4 adayın seçilebileceği bir seçim bölgesinde 100 000 oy kullanılmışsa; baraj için $100,000 / (4 + 1) + 1 = 20,001$ 'dir.

- Kullanılan oylar ilk tercihler göre sayılır. Bütün sandalyeler doldurulamazsa, en az oy alan aday elenir. Bu adayın aldığı oylar, ikinci tercihlere göre diğer adaylar arasında yeniden dağıtılır. Son sandalye de sâhibini bulana kadar bu sıralama 2.ler, 3.ler, 4. ler vb. tekrar edilir.

Avantajları:

- Bu sistem, oy kullananların tercihlerinin sonuçlara yansımada büyük bir doğruluk oranına sâhiptir.
- Aynı partinin listesinde yer alan adayların rekabeti onların geçmişlerinde yaptıklarıyla değerlendirilebilmelerini ve partilerinin bakış açılarıyla ne kadar örtüşüklerinin görünmesini sağlar.
- Birden fazla üyenin seçilebilmesi, seçmenlerin şikâyetlerini kime daha iyi aktarabileceğini düşünüyorsa onu seçmelerine olanak verir.

Dezavantajları:

- Elde edilen oransallığın derecesi büyük oranda parti sistemine bağlıdır.
- Güçlü ve istikrarlı bir tek partili hükümet kurulması muhtemel değildir.
- Parti içi rekabet (adayların listedeki sıralamaları) bölünmelere yol açabilir ve üyelerin seçim bölgelerine karşı olan sorumluluklarından uzaklaşmalarına neden olabilir.

hükümet, bir hükümetin tek bir seçim dönemi boyunca iktidarda kalabilmesinden ziyâde değişen çok sayıdaki hükümet boyunca devlet siyasalarının tutarlı bir biçimde gelişimi anlamına gelebilir. Bu, iktidar el değiştirdiğinde, kişi ve önceliklerde gerçekleşen geniş kapsamlı değişimlerin kaçınılmaz olduğu tek partili hükümetlerden ziyâde daha büyük ihtimâlle (pek çok hükümet boyunca bir veya daha fazla partinin iktidarda kalabildiği) koalisyon hükümetleri tarafından gerçekleştirilir.

Mamafih, seçim reformu tartışması seçim sisteminin öneminin abartılması riskini içerir. Pratikte, seçimler siyasî süreci şekillendiren çok sayıdaki faktörden sadece biridir ve en önemlileri arasında sayılamaz. Aslında, belirli seçim sistemlerinin etkisi büyük oranda başka koşullar tarafından belirlenir: siyasî kültür, parti sisteminin doğası ve politikanın gerçekleştirildiği ekonomik ve toplumsal konteks. Meselâ, koalisyon hükümetlerinin doğası hakkında yapılan genellemeler, çok şüphelidir. İtalya'daki koalisyonlar genelde zayıf ve kısa süreliken, Almanya'da çoğunlukla istikrarlı ve etkin hükümetler oluştururlar. Benzer şekilde, bir hükümet bir başkasını takip ettiği için çoğunlukçu sistemler siyasada önemli değişimlere yaratabilmesine rağmen geniş kapsamlı bir konsens az rastlanır bir durum değildir. 1950'lerde ve 1960'larda, iktidarın Muhafazakâr ve İşçi partileri arasında gidip gelmesine rağmen İngiltere devlet

siyaseti, Keynezyen sosyal demokrasiye bağlılık temelinde açıkça tutarlı bir siyaset çizgisi izledi. Ayrıca seçim sistemlerinin ne tür hasarlara yol açabildiği hâlâ açıklıktan uzaktır. Parti listesi seçim sisteminden vazgeçilmesinin sorumlu tutulduğu İtalya'nın gösterdiği meşhur siyasi istikrarsızlığa rağmen, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde en azından ülkenin kuzey bölümü, İtalya'yı 1990'larda Avrupa Birliği ülkeleri arasında en başarılı üçüncü ülke hâline getiren sağlam bir ekonomik büyüme gösterdi.

Seçimlerin İhtiva Ettiği Anlam Nedir?

Seçimlerin önemi şüphe götürmez. En azından, halka siyasi süreci etkilemek için açık resmi bir fırsat sağlar ve doğrudan veya dolaylı olarak kimin iktidara geleceğini belirlemeye yardımcı olur. Bu bakış açısından, seçimler elde edilen sonuçlarla, diğer bir ifadeyle kimin kazanıp, kimin kaybettiğiyle ilgilidir. Bu görüş, seçimlerin medyada kapsamlı yer bulmasıyla teşvik edilir; öyle ki kamu oyu yoklamalarının yardımıyla seçimler gittikçe at yarışı hâline gelir. Bununla birlikte, politikacılar da seçimlerin geniş kapsamlı ve derin anlamlar ihtiva ettiğini iddia etmekten geri kalmazlar. Bu bakımdan seçimler kamu çıkarının gözle görülür bir ifadesinden başka bir şey değildir; kısaca, seçimler yoluyla, “halk konuşur.” Siyasi yorumcular da meselâ seçimlerin “halkın içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyede yaşanan değişimi” yansıttığını ileri sürerek kendi görüşlerini dile getirirler. Mamafih, sorun, bu tip iddiaların ve yorumların çok keyfi nitelikte olmasıdır; seçimlere bir “anlam” atfetme yönündeki her girişim büyük tehlikeler içerir. İnsanlar konuşabilir fakat ne dediklerini anlamak sıkıntılı ve zordur.

Bu sorunların pek çoğu, “kamu çıkarı” nosyonundan kaynaklanır. Eğer “kamu” çıkarı diye bir şey varsa, bu, kesinlikle, bütün vatandaşların ortak ve kolektif çıkarlarını yansıtır. Bu, tam olarak J. J. Rousseau'nun “genel irade” fikrinde ifade ettiği şeydir; ki bu, ona göre her bir vatandaşın hareket etmesi sartıyla, bütün vatandaşların iradesi anlamına gelir. Bu görüşteki karmaşıklık ve zorluk açıktır. Çok basit bir biçimde ortaya konacak olursa, bireyler, genel veya kolektif irade uyarınca pratikte kendilerini gözetmeden hareket etmezler; bölünmez kamu çıkarı diye bir şey yoktur. Dolayısıyla, “kamu” veya “seçmenler” hakkında yapılan bütün genellemelere ciddi anlamda şüpheyle yaklaşılmalıdır. Bu türden bir seçmen yoktur; sadece her birinin belirli çıkarları, görüşleri ve bağlılıkları olan seçmenler topluluğu mevcuttur. Seçim sonuçları, en fazla oy kullananların çoğunluğunun veya belki de çoğunun tercihlerini yansıtır. Mamafih, bu aşamadan sonra bile, bu onların ne “anlam” ifade ettiğine karar verme konusunda başa çıkılmaz sorunlar mevcuttur.

Seçim sonuçlarını yorumlamadaki zorluk, belki de oy veren insanların neden oy verdiklerini anlama yönündeki imkânsız çabada yatmaktadır. Bir sonraki bölümde daha açık bir biçimde ifade edildiği üzere, siyaset bilimciler nesiller boyu seçim davranışı sorunuyla boğuşmuşlar, ancak, evrensel olarak kabul gören bir oy kullanma teorisi geliştirememişlerdir. Yüzeyde oldukça basit bir davranış gibi görünen oy kullanma bilinçli ve bilinçsiz, rasyonel ve irrasyonel, bencil ve fedakârca çok karma-

Odaklanma

Seçim Sistemleri: Parti Listesi Sistemi

Kullanılan yerler: İsrail, Avrupa devletleri (Belçika, Lüksemburg ve İsviçre de dâhil) ve Avrupa parlamentosu.

Türü: Nisbi

Özellikleri:

- ▶ Ya tüm ülke tek bir seçim bölgesi olarak değerlendirilir ya da bölgesel parti listeleri varsa geniş çok üyeli seçim bölgeleri mevcuttur.
- ▶ Partiler, listelerini seçimlerden önce ve adaylarına verdikleri önceliğe göre sıralarlar.
- ▶ Seçmenler, adaylar için değil partiler için oy verirler.
- ▶ Partilerin kazandıkları sandalye sayısı seçimlerden aldıkları oylarla doğru orantılıdır. Kazandıkları sandalye sayısı kadar adayı parti listelerinden yerleştirirler.
- ▶ Parlâmentoda sandalye sâhibi olabilmek için bir "baraj" belirlenebilir. (Almanya'da %5.) Barajın amacı küçük, aşırı uçlarda olması muhtemel partilerin parlamento'ya girmesini engellemektir.

Avantajları:

- ▶ Nisbi temsilin muhtemelen tek saf sistemidir, bu nedenle tüm partiler için âdildir.
- ▶ Sistem, seçmenlerin seçim bölgesinden ziyâde milliyet ve bölgelere göre tanımlamalarını destekleyerek birlik sağlar.
- ▶ Sistem, parti listesinde olmaları hâlinde, kadınların ve azınlık adaylarının da seçilmesini sağlar.
- ▶ Çok sayıda küçük partinin temsil ediliyor olması; müzakere, pazarlık ve oy birliğinin var olmasını temin eder.

Dezavantajları:

- ▶ Birçok küçük partinin olması, güçsüz ve istikrarsız bir hükûmetin oluşmasına neden olabilir.
- ▶ Temsilciler ve seçim bölgeleri arasındaki zincir tamamen kopmuştur.
- ▶ Halkın desteklemediği ama listede iyi bir yerde olan adaylar bu görevden çıkarılamazlar.
- ▶ Partiler ağırlıklı olarak merkezîyetçi bir yapıya sâhiptir, çünkü parti liderleri parti listesini düzenler ve genç adaylar listede yer alabilmek umuduyla liderlerine sâdik olma yönünde bir eğilim gösterirler.

şık faktörler tarafından şekillenir. Dolayısıyla, bütün teoriler kısmidir, bu nedenle de çeşitli başka düşüncelerle desteklenmelidir. Bu durum, Anthony Downs (1957) tarafından geliştirilen ekonomik demokrasi teorisi çerçevesinde görülebilir. Bu teori, oy kullanma davranışının tüketicilerin satın almak için mal ve hizmetleri seçme biçimiyle hemen hemen benzer şekilde işlediğini ileri sürer. Bu bağlamda, seçimleri kazanan parti, ortaya koyduğu siyasaların oy kullananların büyük bir bölümünün çıkarlarına hizmet ettiğini iddia edebilir.

Diğer yandan, seçmenler, "siyasaları" satın almaktan ziyâde siyasî meseleler hakkında yanlış ve eksik bilgilendirilme ve alışkanlıklar, toplumsal şartlanmalar, partilerin ortaya koydukları imajları ve liderlerin kişilikleri gibi çok sayıda "irrasyonel" faktörün etkisi altındadırlar. Bunun yanında, partilerin oy çekme becerileri, reklam, siyasî kampanyalar, propaganda vasıtasıyla bu malların "satılma" şekline satmak için arz edilen "mallara" nazaran daha fazla bağlıdır. Bu durumun doğru olmasına bağlı olarak, seçim sonuçları rekabet eden partiler için oy kullanan kitlelerin çıkarlarını hazır bulunan kaynaklar ve mâlî destekler kadar yansıtmaz.

Daha önemli -ve kimilerine göre çözümü zor olan- bir sorun da hiçbir seçim mekanizmasının güvenilir bir biçimde seçmenlerin çok çeşitli tercihlerinin ifade edilmesine imkân vermemesidir. Bu, Amerikalı iktisatçı Kenneth Arrow'un "imkânsızlık teoreminde" açıkladığı sorundur. Social Choice and Individual Values'da (1951) Arrow,

Kavramlar

Kamu Çıkarı

Kamu çıkarı, toplumun bütünü için iyi olan, toplumun genel ve kolektif çıkarlarından oluşur. Kamu çıkarının birbiriyle çatışan iki nosyonu tanımlanabilir. Güçlü versiyonları, kamusal ve özel çıkarları, kolektif bir yapı olarak kamunun çıkarlarıyla her bir bireyin bencil ve şahsî çıkarlarını, açık bir biçimde birbirinden ayırır. Rousseau ve pek çok sosyalist bakış açısından, kamusal çıkarlar bireylerinkinden "daha üstün" veya "ahlaki bakımdan daha yüce"dir. Zayıf versiyonlar, sadece özel çıkarları kabul eder, dolayısıyla, kamusal çıkarı her bireyin kendisi için iyi olduğunu idrak ettiği özel çıkarların bir toplamından başka bir şey olarak görmez. Liberal bireyciler, genellikle "kamu" çıkarını saçma bulduklarından, bu kavramı göz ardı ederler.

seçmenlere sadece tek bir oy kullanmak yerine adaylar veya siyasa seçenekleri için çok çeşitli tercihlerini ifade etmelerine izin verildiğinde ortaya çıkan "geçişkenlik" sorununa dikkat çekti. Tek bir oy kullanmanın sakıncası, sadece bunun kabaca ya hep ya hiç şeklinde bir araç olması değil aynı zamanda hiçbir adayın veya seçeneğin çoğunluğun desteğini alamayabileceğidir. Meselâ aday A, oyların %40'ını, aday B %34'ünü ve aday C de %26'sını almış olsun. Eğer ikinci tercihler de işin içine dâhil edilirse, bu durum iyice karışık bir hâl alacaktır.

Aday A'yı destekleyenlerin hepsinin ikinci tercihinin C olduğunu, B'yi destekleyenlerin ikinci tercihinin A'dan yana olduğunu ve C'yi destekleyenlerinkinin de B olduğunu varsayalım. Bu, her adayın seçmenlerin çoğunluğu tarafından tercih edildiğini iddia edebildiği bir durum yaratır. Aday A için birinci ve ikinci tercihlerin toplamı %74'e ulaşır (% 40 artı aday B'nin aldığı %34). Aday B %60 oranında desteğe sâhiptir (%34 artı aday C'nin aldığı %26), Aday C % 66 oranında destek alır (%26 artı Aday A'nın aldığı %40). Bu 'döngüsel çoğunluklar' problemi, bireysel tercihler ile kolektif seçimler arasında güvenilir bir bağlantı kurmanın mümkün olamayabileceği gerçeğine dikkat

çekerek. Diğer bir deyişle; seçim sonuçları kendi başına hiçbir anlam ifade etmez ve seçim sonuçlarından anlam çıkarma iddiasında olan politikacılar ve siyaset yorumcular bir bakıma keyfî bir biçimde hareket ederler. Fakat bu durumun politikacılara verdiği rahatlık elbetteki sınırsız değildir, çünkü politikacılar ve politik yorumcular bir sonraki seçimlerde bu sonuçları referans alacaklardır. Bu sonuçların ışığı altında, belki de seçimlerin en önemli özelliği, halk adına konuşma iddiasında olan politikacıların nihai olarak halk tarafından yargılanması gerektiğini garanti altına almak suretiyle keyfî yönetimlere sınırlamalar koymaktır.

Oy Verme Davranışı

Oy verme davranışına olan akademik ilginin artması davranışsal politika biliminin yükselişiyle bağlantılıdır. Politik davranışın en yaygın ve ölçülebilir biçimi olan oy verme, örneklem araştırmalarının ve istatistikî analizlerin yeni teknikleri için odak noktası hâline gelmiştir. Michigan Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen titiz bir araştırmanın ürünü olan *Amerikan Seçmeni* (*The American Voter*, Campbell vd., 1960), bu alandaki lider çalışma hâline gelmiştir ve Butler ve Stokes'un yürüttüğü *Britanya'da Siyasi Değişim* (*Political Change in Britain*, 1969) gibi benzer çalışmaların zenginleşmesini teşvik etmiştir. Davranışsal devrimin en yüksek noktasında, oy vermenin, belki de politik kitle psikolojisi kurallarının gelişmesine imkân tanıyarak politik sistemin tüm sırlarını açığa çıkarmada anahtar elinde tuttuğu düşünülmüştür. Bu büyük umutlar gerçekleştirilemese de, *psephology* (oy verme davranışının bilimsel

analizi), hâlâ politik analizlerde merkezî bir konumdadır. Bunun sebebi oy vermenin bireyler, toplum ve politikacılar arasındaki ilişkiye dâir bilgi edinmenin en zengin kaynaklarından biri olmasıdır. Oy verme davranışının sırlarını inceleyerek, politik sistemin doğasıyla ilgili önemli bilgiler edinebilir, sosyal ve politik değişim sürecini anlayabiliriz.

Oy verme davranışı açıkça kısa dönemli ve uzun dönemli etkilerle şekillenir. Kısa dönemli etkiler, belirli bir seçime özeldir ve genel oy verme modeliyle ilgili sonuçlar çıkarmaya imkân vermez. En önemli kısa dönem etki, genellikle hükümetin popülerliği ile işsizlik, enflasyon ve kullanılabilir gelir gibi ekonomik değişkenler arasında bir bağlantı olduğu gerçeğini yansıtan, ekonominin içinde bulunduğu durumdur. Burada bireyin içinde bulunduğu maddî koşullar karşısındaki iyimserliği ('iyi-hissetme' faktörü) özellikle önemli hâle gelir. Aslında, hükümetlerin yeniden seçilme şansını geliştirmek umuduyla seçim öncesinde atılımlar yapma çabası içinde oldukları iddia edilir. Siyasî dalgalanmaların ve konjonktür dalgalanmalarının aynı düzeye getirilme ihtimâli, hükümetin seçime ne zaman gideceğine karar vermesine imkân tanıyan esnek zamanlı seçimler tarafından güçlendirilmiştir.

Oy verme üzerindeki bir diğer kısa dönemli etki ise parti liderlerinin kişilikleri ve halkın gözündeki pozisyonlarıdır. Bu konu özellikle önemlidir, zira medya parti liderlerini partinin markası olarak resmeder. Bu, bir partinin, -1990'da İngiltere'de Muhafazakârların Margaret Thatcher'la ve 1991'de Avustralya İşçi Partisi'nin Bob Hawke ile yaptığı gibi- seçimlerden sorumlu tutulan bir liderin yerine başkasını getirmek suretiyle halkın desteğini yeniden kazanmaya çalışabileceği anlamına gelir. Diğer bir faktör ise partilerin seçim kampanyalarının yürütülme biçimi ve etki derecesidir. Bir kampanyanın uzunluğu, esnek zamanlı seçimlerde iki haftayken, Amerikan başkanlık seçimleri gibi sâbit dönemli seçimlerde iki yıla kadar çıkabilir. Kamu oyu yoklamalarının, ya bir adayın veya partinin kampanyasını hareketlendirmesi ya da seçmenler arasında hayâl kırıklığı veya hatta ilgisizliğe yol açması bakımından, genellikle bu anlamda önemli olduğu düşünülür.

Oy verme üzerindeki son kısa dönemli etki medyadan gelir; çeşitli konuların yanlı ve partizan bir dille sunulması ve basında mülkiyet gibi yapısal, dolayısıyla dâimi faktörleri yansıtmaması durumunda kitle iletişim araçları da uzun süreli öneme sâhip olabilir. Mamafih, medyanın meseleleri sunma biçimi seçimden seçime değişebilir. Örnek olarak; Tony Blair liderliğindeki İngiltere İşçi Partisi, Murdoch basınıyla iyi ilişkiler kurma yönünde yoğun çaba sarf etmiştir; ki bu da partinin 1997'de tekrar iktidara gelişini açıklamaya yardımcı olur. Tüm bu düşünceler, yine de, oy verme üzerindeki psikolojik, sosyolojik, ekonomik, ve ideolojik etkiler çerçevesinde işler. Bunlar, birbiriyle rekabet eden oy verme modelleriyle en iyi şekilde incelenebilir. Bu modellerin en önemlileri şunlardır:

- Parti kimliği modeli
- Sosyolojik model
- Rasyonel tercih modeli

► Hâkim ideoloji modeli

Oy Verme Teorileri

Parti Kimliği Modeli

Oy verme davranışının ilk teorisi olan parti kimliği modeli, insanların partilere olan psikolojik bağımlılık duygusu esasına dayanmaktadır. Seçmenler, partiyi kendi partileri olarak nitelendiren, partinin dâimî destekçileri olan ve kendilerini partiyle tanımlayan insanlar olarak görülür. Bu sebeple oy verme, siyasalar, şahsiyetler, kampanyalar ve medya etkisi gibi faktörlerden etkilenen hesaplamanın ürünü değil, partizanlığın en açık ifadesidir. Bu model, aileyi politik bağımlılığın gelişmesini sağlayan en temel araç olarak görerek, erken dönem politik sosyalleşmeye büyük vurgu yapar. Bunlar daha sonra grup üyeliği ve ileriki toplumsal tecrübelerle takviye edilir.

Bu modelde, siyasalara ve liderlere karşı takınılan tutumlar, bunun yanında grup ve kişisel çıkarlar hakkındaki algılamalar parti kimliği temelinde geliştirilme eğilimindedir. Bu sebeple, olaylar önceden var olan sadakât ve bağlılık ile yorumlanır. Bu partizan uyum, özellikle oy vermenin yapısal alışkanlıkları açısından çoğunlukla bir ömür boyu süren istikrar ve devamlılık yaratır. Bu bakış açısından, partizanlık

seviyesi referans alınarak bir partinin alacağı normal oy düzeyi belirlenebilir. Bu normal düzeyden sapmalar tahminen kısa dönemli faktörlere karşı verilen tepkilerdir. Bu modelin zayıf noktalarından biri, birçok ülkede partizan gruplaşmalarda görülen düşüş yönündeki artan göstergelerdir. Bu, parti kimliğinde genel bir düşüşü ve alışılmış oy verme biçimlerinde meydana gelen azalmayı gösterir. Amerika'da partizan desteğin azalması Demokratlar ve Cumhuriyetçi partilere kayıtlı üye sayısında bir düşüşe ve Bağımsızların sayısında bir artışa sebep olmuştur (1920'de yüzde 9'dan 1980'de yüzde 30'a çıkmıştır). İngiltere'de bu durum, Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi'ne karşı duyulan bağlılığının gücünde yaşanan düşüşle ortaya konmuştur; "oldukça güçlü" bir biçimde her iki partiyle kendini tanımlama 1966'da %43'ten, 1997'de %16'ya düşmüştür.

Sosyolojik Model

Sosyolojik model, oy verme davranışı ile grup üyeliğini, seçmenlerin ait oldukları grubun içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumunu yansıtan bir oy verme biçimi geliştirme eğiliminde olduklarını ileri sürerek birbirine bağlar. Ailenin yaptığı etkiye dayanarak bir partiye psikolojik bağlılık geliştirmek yerine, bu model, toplum içindeki çeşitli bölünmeleri ve gerilimleri göstererek toplumsal bağlılığın önemini vurgular. Bu bölünmelerin en önemli olanları sınıf, cinsiyet, etnisite, inanç ve bölge temellidir. Sosyalleşmenin etkile-

Kavramlar

Partizan Gruplaşmaların Dağılımı

Partizan gruplaşmaların dağılımı insanların kendilerini bir partiyle tanımlayarak o partinin safına geçmesinde yaşanan düştür. Partiyeye duyulan sadakât zayıfladığı için, seçim davranışı daha değişken bir hâle gelir; bu durum da büyük bir belirsizliğe ve belki de yeni partilerin ortaya çıkıp eskilerin etkisini kaybetmesine yol açar. Partilerin sâhip olduğu "normal" destek düşer ve gittikçe daha fazla seçmen farklı partiler arasında gidip gelen, değişken tercihlerde bulunan seçmenler hâline gelir. Partizan gruplaşmaların dağılımının altında yatan temel sebepler, eğitimin yaygınlaşması, coğrafi ve toplumsal hareketlilikte yaşanan artış ve siyasî enformasyonun kaynağı olarak televizyona olan artan bağımlılıktır. Bazı insanlar, partizan gruplaşmalarda yaşanan düşüşün geleneksel politika hakkında artan bilinci ve parti sisteminin sanayi sonrası toplumun ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısızlığını yansıttığını iddia eder.

ri bu model için geçersiz olmamasına rağmen, toplumsal temelli açıklamalar, grup çıkarlarının partiye duyulan bağlılıkların şekillenmesine yardımcı olduğu derecede rasyonelliği izin verir.

Çoğunlukla, parti sistemlerinin, sağ kanat partilerin seçmen temeli olan orta sınıf ve sol kanat partilerin seçmen temelini oluşturan işçi sınıfıyla, sınıf sistemlerini yansıttığı görülür. İngiltere'deki İşçi -Muhafazakâr, ikili parti sistemi tam olarak bu bağlamda anlaşılmıştır. Peter Pulzer (1967: 98), ünlü bildirisinde 'sınıf, İngiliz Parti politikasının temelini oluşturur, gerisi süsleme ve detaydır' demiştir. Mamafih, toplumsal gruplara odaklanan sosyolojik model, bireyi ve kişisel çıkarların rolünü göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilere mâruz kalmıştır. Buna ek olarak, modern toplumlar da sosyolojik faktörler ile partilere yönelik destek arasındaki bağın zayıfladığına dair çok sayıda ampirik kanıt mevcuttur. Özellikle, sınıfsal gruplaşmaların dağılması olgusuna dikkat çekilmiştir. Sınıfsal gruplaşmalardaki düşüşe dair göstergeler çoğunlukla Batı toplumlarında göze çarpmaktadır. Örneğin; İngiltere'de mutlak sınıfsal oy (kendi "doğal" sınıfsal partilerine oy veren seçmenlerin oranı), 1996'da %66'dan, 1983'te %47'ye düşmüştür. 1997'de, İşçi Partisi, ilk defa, işçi olmayan kesimden, işçi kesime oranla daha fazla oy almıştır.

Rasyonel Tercih Modeli

Rasyonel tercih modeli, toplumsal grupların davranışlarından ve sosyalleşmeden ziyâde bireye dikkat çeker. Bu açıdan bakıldığında, oylama, seçmenlerin kendi öz çıkarlarına göre parti seçimi yaptığı, rasyonel bir eylem olarak görülmektedir. Oylama alışılmış bağlılık ve sadakâtin geniş kapsamlı bir ifadesinden ziyâde bir hedefe ulaşmak için kullanılan temel bir araçtır. V. O. Key (1966) gibi bazı düşünürler, oylamayı iktidardaki partinin geçmişe dönük yorumu ve bu partinin gösterdiği performansın vatandaşların tercihlerini nasıl etkilediğinin bir göstergesi olarak görürken, Himmelweit, Humphreys ve Jeager (1985) gibi diğerleri, seçmeni mevcut siyasa seçenekleri arasından bir tercih yapan tüketici olarak görmesi bakımından rasyonel tercih modeli farklılık gösterir.

Bir başka görüş, 'problem oylaması' olarak adlandırılan konu üzerinde durur ve partilerin yürüttükleri siyasaları revize ederek ve yeniden şekillendirerek seçimlerdeki performanslarını önemli ölçüde etkileyebileceklerini ileri sürer. Genel olarak partizan ve sınıfsal gruplaşmalarda yaşanan düşüşün sonuçlarından birinin problem oylaması olduğu kabul edilir. Bu durum aynı zamanda post-modernizmin beslediği çoğulculuk ve bireycilik tarafından teşvik edilmiştir. Rasyonel tercih teorilerinin zayıf tarafı, bireyi sosyal ve kültürel çevresinden soyutlamasıdır. Başka bir deyişle, bir bakıma, meseleleri değerlendirme ve öz çıkarı (araşsal oyla-

Kavramlar

Sınıfsal Gruplaşmaların Dağılımı

Sınıfsal gruplaşmaların dağılması, sosyal sınıf ve parti desteği arasındaki ilişkinin zayıflamasıdır. Toplumsal sınıf ne de, sınıfsal gruplaşma seçim tercihini etkileyen önemli (belki de en önemli) bir faktör olmayı sürdürebilir. Gruplaşmaların dağılmasının etkisi, sınıf temelli geleneksel partilerin, özellikle solun işçi sınıfı partilerinin ortadan kalkmasıyla kendini göstermiştir, ki bu durum genellikle parti sisteminin yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Sınıfsal gruplaşmalarda yaşanan düşüşün nedenine yönelik açıklamalar genellikle sınıf kimliğinin dayanışmacı özelliğini zayıflatan toplumsal yapıda meydana gelen değişimler üzerinde durur. Bu değişimler, artan refah, imâlât hizmet sektörüne doğru yaşanan değişim ve kamu-özel sektör ayrımına dayanan sektörel ayrımların iyice önem kazanmasıyla ortaya konan işçi sınıfının burjuvalaşmasını içerir.

manın temeli) hesaba katma becerisi geniş anlamda partiye duyulan bağlılık ve bir gruba yönelik sadakât tarafından yapılandırılır.

Hâkim İdeoloji Modeli

Oylama ile ilgili radikal teoriler, bireysel tercihlerin ideolojik manipülasyon ve kontrol ile şekillendiğini vurgular. Bu tip teoriler, oylamanın kişinin sosyal hiyerarşi içindeki pozisyonunu yansıttığını ileri sürmesi bakımından bazı açılardan sosyolojik modele benzer. Mamafih bu teorilerin sosyolojik modelden ayrıldığı nokta, grupların ve bireylerin içinde bulundukları durumu nasıl değerlendirdiklerinin eğitim, devlet ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla bunun onlara nasıl sunulduğuna bağlı olduğunu vurgulamasıdır. Meselâ, Dunleavy ve Husbands (1985), İngiltere’de sınıfin oy verme üzerindeki etkisi azaldığı için medya, partiler arası rekabete ve siyasi tartışmalara gittikçe daha fazla etki eder.

Kitle iletişim araçlarının, önceden var olan tercihleri desteklediği yönündeki önceki bakış açılarına karşın bu model medyanın hem tartışmalar için gündem oluşturarak hem de tercihler ve görüşleri yapılandırarak siyasi bilgi akışını tahrif edebileceğini iddia eder. Bu durumun asıl sonucu, eğer seçmenler hâkim ideolojinin temel prensiplerine uyan bir tutum içinde olursa, partilerin o ideolojinin dışında politika belirleyemeyeceğidir. Bu yolla, toplumdaki gücün ve kaynakların mevcut dağılımına karşı çıkmak bir kenara seçim süreci mevcut olanı destekler. Hâkim ideoloji modelinin zayıf tarafı, toplumsal koşullanma sürecini abartmak suretiyle, bireysel hesaplamayı ve kişisel özerkliği tamamen konu dışı bırakmasıdır.

Özet

- Temsil, bireyin ya da grubun büyük topluluklar adına veya onların yerine davranmasını içeren ilişkidir. Buna, eğitilmiş elit gruplar tarafından akıl ve ilimin uygulamaya konması, bir delegeye verilen yönerge ve tâlimatlar, halkın rızasını kazanma veya temsil ettikleri grup içinden çıkan temsilciler vasıtasıyla ulaşılabilir.
- Modern politikada temsil, değişmez bir şekilde seçimlerle bağlantılıdır. Seçimler, politik temsil için yeterli bir şart olmamakla beraber kesinlikle gerekli bir koşuldur. Mamafih, seçimlerin temsilin amaçlarına hizmet etmesi için rekabete dayalı, serbest ve âdil olması ve evrensel oy hakkı temelinde gerçekleştirilmesi gerekir.
- Seçimlerin çeşitli fonksiyonları vardır. Bir taraftan, siyasî istihdam, temsili, hükümet kurma ve siyasaları etkileme gibi “aşağıdan yukarı” doğru olan fonksiyonlara sâhiptir. Diğer taraftan, radikal kuramcılar, seçimlerin meşruiyet sağlama, kamu oyunu şekillendirme ve elit kesimi güçlendirme gibi “yukarıdan aşağıya” doğru olan fonksiyonlarını vurgularlar.
- Seçim sistemleri, genellikle ya çoğunluk sistemleri ya da nisbî sistemler olarak sınıflandırılırlar. Çoğunluk sistemlerinde, büyük partiler tipik olarak kazandıkları oylardan çok daha yüksek oranda mecliste sandalye elde ederler; dolayısıyla bu durum tek partili hükümetin kurulma olasılığını artırır. nisbî sistemlerde, kazanılan sandalye ve oy sayısında eşit -en azından daha eşit- bir ilişki vardır; bu durum koalisyon hükümeti olasılığını artırır.
- Çoğunlukçu sistemler genellikle olası hükümetler arasından açık bir tercih sunması, kazanan partilere siyasa tâlimatları vermesi ve güçlü ve istikrarlı bir hükümetin oluşturulmasına yardım etmesi bakımından savunulur. Buna karşın, nisbî sistemler ise hükümete geniş bir seçim temeli sağlaması, çok sayıda farklı partiler arasında konsensüs ve birlikteliği geliştirmesi ve yürütme ve meclis arasında sağlıklı bir denge oluşturması bakımından müdafaa edilir.
- Seçimlerin ihtiva ettiği anlam, oy verme davranışını şekillendiren faktörlerle yakından ilişkilidir. Çok sayıdaki oy verme teorileri arasında, parti kimliği ve alışılmış bağlılıklar üzerinde duran, grup üyeliğinin ve toplumsal uyumun önemini vurgulayan, rasyonel tercih ve öz çıkar hesaplamasını temel alan ve bireysel tercihlerin, ideolojik manipölasyon ve kontrol tarafından şekillendiği iddia eden modeller bulunmaktadır.

Tartışma Soruları

- Temsil, demokrasinin yerine ikâme edilebilir mi?
- Temsili hükümeti, en iyi hangi koşullar geliştirir?
- Seçimler, politikacıların hesap vermelerini sağlama konusunda mı yoksa rejimin

devamını garanti altına alma hususunda mı daha önemli bir etkiye sâhiptir?

- Güçlü ve istikrarlı bir hükümet oluşturmak için âdil bir seçimden kaçınılmaz olarak feragat etmek mi gerekir?
- Kamu çıkarını tanımlama hususunda seçimler ne kadar başarılıdır?
- Oy kullanma davranışı ne ölçüde rasyonel ve konu temelli bir faaliyettir?

İleri Okumalar

Birch, A. H. *Representation* (Londra: Macmillan; New York: Praeger, 1972). Temsili kavramı ve temsili hükümet koşulları hakkında açık ve kapsamlı bir çalışma.

Farrell, D. M. *Electoral Systems: A Comparative Introduction* (Londra: Palgrave, 2001). Hâlihazırda kullanılan altı temel seçim sistemine giriş niteliğinde bir eser.

Harrop, M. Ve W. L. Miller *Elections and Voters: A Comparative Introduction* (Basingstoke: Palgrave, 1987). Seçimlerin oynadığı rol ve oy kullanma davranışı üzerine yapılan tartışma hakkında hayli bilgilendirici bir analiz.

Katz, R. *Democracy and Elections* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1997). Demokrasi ve seçimlerle ilişkili konular hakkında faydalı bir çalışma.

LeDuc, L. R. Niemi ve P. Norris (EDS) *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective* (Londra: Sage, 1996). Seçim demokrasisinin doğası ve sağlamlığı ve seçim sistemlerinin önemi üzerine iyi bir inceleme.

Partiler ve Parti Sistemleri

“Politikada ortak düşmanlıklar hemen hemen her zaman dostlukların temelidir”

Alexis De Tocqueville, *Amerika’da Demokrasi* (1835)

Siyasî partiler modern politikanın işleyişinde çok önemli bir yere sâhip olmalarına rağmen bu rolleri ve taşıdıkları anlam genelde ciddiye alınmaz. Meselâ partilerin çok yakın bir zamana ait bir keşif olduğu unutulmaktadır. Seçimleri kazanmak ve iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenen siyasî bir mekanizma olarak siyasî partiler henüz 19. Yüzyıl’ın başlarında ortaya çıkmıştır. Şimdilerde ise her yerde görünür durumdadırlar. Dünyada siyasî partilerin bulunmadığı yerler sâdece diktatörlükle ya da militarizmle baskı altında tutulan bölgelerdir. Basit olarak, siyasî partiler modern politikanın baş organize edici ilkeleridir. İster demokrasinin temel aracı isterse de baskı ve zulmün kaynağı olsun, siyasî partiler devlet ve sivil toplum; hükümet kurumları ve toplum içindeki gruplar ve menfaatler arasındaki hayati bir bağ niteliğindedir. Ama ne yazık ki partiler ve parti sistemleri, artan bir şekilde saldırıya uğramaktadırlar. Modern toplumlara gerekli olan yeni ve daha çeşitli istekleri hayata geçirme- de ve birçok ciddi problemi çözme ve hatta belirlemede başarısız olmakla suçlanmaktadırlar.

Bu bölümde incelenen ana konular şu şekildedir:

İçindekiler

Parti Politikası	320
Parti Bölümleri.....	321
Partilerin İşlevleri.....	325
Temsil.....	325
Seçkinler Sınıfı Oluşturma ve	
İstihdam Etme.....	327
Hedef Belirleme.....	327
Çıkarları İfade Etme ve	
Gerçekleştirme.....	328
Sosyalleşme ve Harekete	
Geçme.....	328
Hükümet Organizasyonu.....	366
Parti Organizasyonu: Güç Nerede	
Durur.....	329
Parti Sistemleri	332
Tek Parti Sistemleri.....	333
İki Partili Sistemler.....	335
Hâkim Parti Sistemleri.....	337
Çok Partili Sistemler.....	338
Partilerin Düşüşü?.....	340
Özet	343
Tartışma Soruları	344
İleri Okumalar	344

Anahtar Konular

1. Siyasî parti nedir? Partiler nasıl sınıflanabilir?
2. Siyasî partilerin temel işlevleri nelerdir?
3. Partiler nasıl örgütlenir, partilerin içerisinde güç nereye yerleştirilir?

4. Ne tür parti sistemleri bulunmaktadır?
5. Parti sistemleri genel anlamda siyasî süreci nasıl şekillendirir?
6. Partiler düşüş hâlinde midir ve bu düşüş önemli midir?

Parti Politikası

Siyasî partiler çoğu ülkede ve çoğu politik sistemde mevcuttur. Partiler, otoriter ya da demokratik olabilirler; iktidarı seçimler ve devrim yoluyla ele geçirme arayışı içinde olabilirler; sol, sağ ya da merkez ideolojileri savunuyor hatta hepsini aynı anda birleştiriyor olabilirler. Mamafih Brezilya'dan Burundi'ye ve Norveç'ten Yeni Zelanda'ya belirli biçimde partiler bulunmaktadır. Siyasî partilerin gelişimi ve bir parti sisteminin hayata geçirilmesi, siyasî anlamda modernleşmenin bir işareti sayılmaktadır. 1950'lerin sonlarıyla birlikte dünya devletlerinin %80'inden fazlası siyasî partiler tarafından yönetiliyordu. Mamafih gelişmekte olan dünyada, 1960'larda ve 1970'lerin başlarına doğru militarizmin yayılmasıyla siyasî partilerde gerileme yaşandı. Siyasî partiler ihtilâl yaratmakla, hızla yükselen açlık problemlerini ve etnik, sosyal düşmanlıkları çözmede başarısız olmakla suçlandılar. Bunun yanında, ayrıca, ekonomi ve ordu makamlarınca uygunsuz oldukları kanıtlanmaya çalışıldı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda demokratikleşmenin artması, partilerin yeniden önem kazanmasını sağladı. Asya'da, Afrika'da ve Lâtin Amerika'daki askeri yönetimlerin gevşemesi ya da çökmesi, hiç şüphesiz, partilerin yeniden ortaya çıkmasına imkân verdi. Eski komünist devletlerdeki tek partili yönetimler, rekabetçi parti sistemleriyle yer değiştirdi.

Mamafih partilerin her zaman var olduklarını varsaymak bir hata olur. Siyasî partiler, 19. Yüzyıl sırasında temsili hükümetin ortaya çıkması ve oy hakkının yaygınlaşmasıyla kendine yer edinebilmiş kitle politikası yapılarının bir parçasıdır. O zamana kadar "hizipler" ya da "partiler" olarak adlandırılan şeyler, genelde anahtar konumdaki bir liderin ya da ailenin etrafında kurulmuş olan aynı düşünceye sâhip politikacılardan

Kavramlar

Siyasî Parti

Siyasî parti, iktidarı seçime ya da başka yollarla kazanmak için örgütlenen insan topluluğudur. Partiler genellikle çıkar grupları veya toplumsal hareketler ile karıştırılır.

Dört önemli özellik genelde partileri diğer topluluklardan ayırmaktadır:

- Partiler, politik çoğunluğu kazanarak iktidarı ele geçirmeyi amaçlar (küçük partilerse seçimleri iktidarı ele geçirmek için değil, bir taban kazanabilmek için kullanılır).
- Partiler, üyelerinin resmî üyelik kartlarına sâhip olduğu örgütlü yapılardır. Bu özellik, partileri daha geniş ve yaygın toplumsal hareketlerden ayırmaktadır.
- Partilerin, tipik olarak devlet siyasasının temel alanlarının her birini hedefleyen geniş bakış açıları vardır (öte yandan küçük partilerin, tıpkı demekler gibi, tek bir konu odakları olabilir).
- Farklı düzeylerde partiler ortak bir politik tercihin ve genel bir ideolojik kimliğin etrafında birleşmişlerdir.

Kavramlar

Hizip, hizipçilik

Esasen, hizip ve parti kavramları, birbirlerinin yerine kullanılıyordu. Günümüzde ise hizip daha çok büyük bir oluşumun, genelde bir siyasi partinin, içerisindeki grup ya da altgrup anlamında kullanılmaktadır. Hizipler, durağan ve uzun süreli olabilmelerine ve resmi oluşum ve üyelik gerektirmelerine rağmen, amaçları ve örgütsel statüleri kendi partileriyle uyum içindedir. Aksi takdirde grup "parti içerisindeki parti" şeklinde görünür. Hizipler ve eğilimler arasında bazen bir ayrımı vardır; daha esnek ve informal gruplar olan eğilimler sadece ortak bir siyaset veya ideolojik duruşla tanımlanır. Hizipçilik, ya hiziplerin çoğalması ya da hizipler arası rekabetin keskinleşmesi anlamına gelmektedir. Hizip kelimesi genellikle kötülemek amaçlı kullanılmıştır: hizipçilik kavramı, içerdeki mücadeleyi zayıflatmak anlamına gelmesi sebebiyle her zaman bir ifadedir.

oluşan gruplardan çok da farklı değillerdi. Meselâ "saray (court)" partileri denilen partiler, genelde sözü geçen kimseler ve danışmanların etkisi ile büyük çabalar sonucunda otokratik monarşiler içerisinde gelişmiştir. Bu yüzden, Edmund Burke, 18. Yüzyıl'ın sonlarında, bir partiyi, üzerinde mutabık kaldıkları belirli bazı ilkeler etrafında birleşmiş insanlar yapısı olarak tanımladığında, partilerin içinde gelişmek üzere olduğu örgütlü ve gittikçe disiplinli hâle gelen mekanizmalar üzerinde değil, Whigler ve Toryler gibi sabit ve resmi olmayan grup oluşumları üzerinde düşünüyordu.

Modern anlamdaki ilk partiler ABD'de ortaya çıkmıştır. Amerikan anayasasının yaratıcıları olan "ülkenin kurucu babaları"nın partilere duyduğu nefrete rağmen, Federal Parti (daha sonra Whigs, 1860'tan itibaren de Cumhuriyetçi Parti) 1800 yılındaki Amerikan başkanlık seçimlerinde taban parti olarak ortaya çıkmıştır. Pek çok muhafazakâr ve liberal parti, hayatlarına yasama hizipleri olarak başlamışlardır. Bundan yalnızca bir süre sonra, daha geniş bir seçmen grubuna seslenmeye zorlanarak, seçim bölgelerinde şubeler, yerel temsilciler gibi parlamento dışında bir mekanizma geliştirdiler. Buna karşın, sosyalist partiler ve dini ve etnik grupları temsil eden partiler ise değişmez bir şekilde devletin dışında işlevlerini yerine getiren toplumsal hareketler ve çıkar grupları olarak doğmuşlardır. Bunun devamında ise bu partiler, resmi seçimleri kazanma ve devlet siyasasını etkileme konusunda umutlu ve tamamen olgunlaşmış parlamenter partiler hâline gelmişlerdir. 20. Yüzyıl'ın başarılarıyla birlikte, partiler ve parti sistemleri, toplumu önemli ölçüde etkileyen sosyal ve diğer bölünmelerin politik bildirileri hâline gelmiştir. Mamafih, neticede ortaya çıkan parti biçimleri çok çeşitlenmiştir.

Parti Biçimleri

Siyasi partiler için çok çeşitli sınıflandırmalar kullanılmaktadır. Bunlardan en önemlileri şu şekildedir:

- ▶ Çekirdek ve kitle partileri
- ▶ Temsilci ve birleştirici partiler
- ▶ Anayasal ve devrimci partiler
- ▶ Sağ-kanat ve Sol-kanat partiler

En yaygın ayırım, çekirdek ve kitle partileri arasında yapılır. Çekirdek parti kavramı esasında kitlesel bir örgüt kurmayı gereksiz gören gayri resmî liderler grubu tarafından yönetilen “ileri gelenler partisi” anlamına gelmektedir. Bu tür partiler, oy kullanma hakkının sınırlı olduğu zamanlarda parlamenter hiziplerden ya da kliklerden ortaya çıkmışlardır. Mamafih, çekirdek terimi, günümüzde daha yaygın bir biçimde (komünist partilerdeki gibi) siyasî anlamda büyük bir bağlılık ve doktrinel disiplin göstermesi beklenen eğitilmiş ve uzman parti mensupları anlamında kullanılmaktadır. Bu yüzden Sovyetler Birliği Komünist Partisi (CPSU, Communist Party of the Soviet Union), Almanya’daki Nazi Partisi ve İtalya’daki Faşist Parti; tıpkı modern dönemde Çin Komünist Partisi (CCP, Chinese Communist Party) ve hatta çoğu bakımdan Hindistan Kongre Partisi çekirdek partileriydi. Çekirdek partilerin ayırt edici özelliği, bu partilerin kitlelere ideolojik liderlik sunabilme yeteneğine sâhip, politik olarak aktif (genelde yarı ordu disiplinine sâhip) seçkinlere bağlı olmasıydı. Partiye üye olmanın altında katı politik kriterler yatıyor olmasına rağmen, tıpkı CSPU’da ve Nazilerde olduğu gibi kariyer yapma ve basit şekilde rahata erişme, bu tür partilere katılmak için güçlü motive edici unsurlar olmuşlardır.

Öte yandan, kitle partisi, üyelerini çoğaltmaya ve geniş bir seçmen kitlesi oluşturmaya büyük önem verir. Oy kullanma hakkının yaygınlaşması, liberal ve muhafazakâr partileri kitlesel bir katılım sağlama arayışı içine girmeye zorlarsa da kitle partilerinin ilk örnekleri, örgütlerini özellikle çalışan sınıfa destek olmak adına kurmuş olan Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD, Social Democratic Party) ve Büyük Britanya İşçi Partisi gibi Avrupalı sosyalist partilerdir. Bu gibi partilerin temel özellikleri, üye alımı/kabûlü ve örgütlenmeye, ideolojik ve siyasi inançlardan daha fazla önem vermiş olmalarıdır. Bu gibi partilerin genelde resmî demokratik örgütleri olmasına rağmen, küçük aktif gruplar dışında üyelik ve partiye katılım için fazla bir şey gerekmeyordu, ilkeler ve amaçlarda genel bir mutabakata varılması yeterliydi.

Çoğu modern partiler, Otto Kirchheimer’in de (1966) tanımladığı gibi “herkesi yakala partileri” kategorisine uygun düşmektedir. Bu partiler, sâhip oldukları ideoloji birikimini mümkün olabilecek en büyük seçmen sayısına ulaşabilmek için ciddi bir şekilde azaltmış partilerdir. Kirchheimer bunu söylerken özellikle Almanya’daki Hristiyan Demokrat Birliğini kastetmiş olmasına rağmen, “hepsini yakala” türündeki partilere en iyi örnekler Cumhuriyetçiler ve Demokratlar şekliyle ABD’de bulunmaktadır. Alman Sosyal Demokratlar ve İngiltere’deki İşçi Partisi gibi modern anlamda yeniden ideolojileşmiş olan sosyalist partiler de bu tanıma uygun düşmektedir. Bu partiler, liderliğe ve birliğe önem vermeleri ve sâdece tek bir sosyal sınıfa ya da sosyal bölüme sırtını dayamaktansa geniş kapsamlı koalisyonlar kurma çabasında parti üyelerinin bireysel rolünü azaltmak bakımından klâsik kitle partisi modelinden ayrılmaktadırlar.

İkinci parti ayırımı Sigmund Neumann (1956) tarafından yapılan temsil partileri ve birleştirici partiler şeklindeki ayırımdır. Temsilci partiler kendilerinin öncelikli işlevlerini seçimlerde kullanılan oyların güvenliğini sağlamak olarak görmektedirler. Bu yüzden kamu oyunu şekillendirmekten ziyâde onu yansıtmaya çalışırlar.

Bu yüzden temsil partileri, hepsini yakala stratejisini uygular ve buna bağlı olarak da ilkelerden önce pragmatizme, kitleler içinde yaşanan hareketlilikten önce de piyasa araştırmalarına yer verirler. Modern politikada bu gibi partilerin yaygınlığı, tıpkı Joseph Schumpeter ve Anthony Downs gibi düşünürlerin politikacıları, kendilerine seçimlerde başarı sağlayacak her türlü politikaya uyum sağlayan güç meraklısı yaratıklar olarak tanımladıkları gibi, siyasî davranışın **rasyonel tercih** modellerini temel alan tartışmalara önemli oranda güç kazandırmıştır.

Rasyonel Tercih: Bireylerin kendi öz çıkarlarının rasyonel olarak farkında olan aktörler olduğu varsayımına dayanan siyaset yaklaşımı, "ekonomik" siyaset teorisi.

Öte yandan, birleştirici partiler, tam tersine, reaktif politik stratejilerinden ziyade proaktif olanları benimserler; yığınların kaygılarına cevap vermektense onları hareketlendirmeyi, eğitmeyi ve teşvik etmeyi tercih ederler. Neumann, tipik bir hareketlendirici partiyi ideolojik olarak disipline edilmiş bir çekirdek partisi olarak görse de kitle partileri de harekete geçirici eğilimler gösterebilirler. Meselâ, sosyalist partiler seçimlerdeki başarısızlıktan ötürü cesaretlerini kaybedinceye kadar; kamu mülkiyeti, tam istihdam, âdil dağıtım ve sosyal refah gibi konuların sağladığı yararları inanarak seçimlerden galibiyetle ayrılacaklarına kendilerini hazırlamışlardı. Bu yaklaşım daha da ironik bir şekilde Margaret Thatcher öncülüğünde Büyük Britanya Muhafazakârları tarafından 1980'lerde benimsenmiştir. İdeoloji ve soyut ilkeler karşısında partinin geleneksel nefretini bir kenara bırakan Thatcher, vergilerin kesilmesi, teşebbüsün teşvik edilmesi, bireysel sorumluluğun ödüllendirilmesi, sendika sorununun çözülmesi gibi uygulamalara verilen tam desteğe dayanan harekete geçirici stratejileri takip ederek, "inanç politikalarına" sarılmıştır.

Üçüncü tip sınıflandırma, anayasal partilerle devrimci partileri birbirinden ayırmaktadır. Anayasal partiler diğer partilerin mevcut haklarını ve gerekliliklerini kabul ederler, dolayısıyla bu partiler belli sınırlar ve kurallar içersinde işlerler. Bu partiler, parti ve devlet; iktidardaki parti (o gün iktidarda olan hükümet) ve resmî anlamda bağımsız ve siyasî açıdan yansız olan devlet kurumları (bürokrasi, yasama, polis, vb.) arasında bir ayrımın mevcut olduğunu kabul eder. Bütün bunların da üstünde, anayasal partiler seçim rekabetinin kurallarını benimser ve bunlara saygı duyarlar. İktidar için seçilmeleri kadar seçilememelerinin de çok kolay gerçekleşebileceğinin farkındadırlar. Liberal demokrasilerdeki ana akım partilerinin hepsi bu tip anayasal özellik gösterirler.

Devrimci partilerse, öte yandan, sistem ve anayasa karşısı sağ ya da sol kanat partileridir. Bu tür partiler, açık ayaklanma ve halk tarafından gerçekleştirilen devrimlerden Nazilerin ve Faşistlerin uygulamaya koyduğu güya meşru yönetime kadar çeşitli yöntemler kullanarak iktidarı ele geçirmeyi ve varolan anayasal yapıyı ortadan kaldırmayı amaçlarlar. Bazı durumlarda devrimci partiler, tıpkı 2. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da olduğu gibi, "aşırı uçta" ve "anti-demokratik" sınıfa sokuldukları için resmî olarak yasaklanmışlardır. Mamafih, bu partiler, iktidarı ellerine geçirdiklerinde rakip partiler üzerinde baskı kuran ve devlet aygıtıyla kalıcı bir ilişki inşa etmiş olan "hükümet" ya da rejim partileri hâline gelirler. Komünist, faşist,

Odaklanma

Siyasi Spektrum

Sağ-sol siyasî spektrumu politikacıların, partilerin ve hareketlerin içinde bulundukları ideolojik konumları özetleyen politik fikirleri ve inançları tanımlamanın kısa bir yoludur. Temelleri Fransız Devrimi'ne ve 1789'da yapılan ilk Fransız Estates General toplantı-sındaki grupların uyarladıkları pozisyonlara kadar gitmektedir. Mamafih, sağ ve sol kavramlarının tam olarak karşılıklı yoktur. Dar bir bakış açısı içerisinde doğrusal politik spektrum (bkz. şekil 12.1), ekonomiye ve devletin oynadığı role karşı farklı tutumları özetlemektedir: sol-kanat görüşler, müdahaleyi ve kolektivizmi desteklerken, sağ-kanat görüşler piyasaya ve bireyselliğe önem vermektedir. Bu durumun daha derin ideolojik ve değer farklılıklarını yansıttığı varsayılır, bunlar:

Sol	Sağ
Otorite	Özgürlük
Hiyerarşi	Eşitlik
Sınıf	Kardeşlik
Görevler	Haklar
Gelenek	Yenilik/İlerleme
Tepki	Reform
Ulusalcılık	Uluslararasılık

Alternatif olarak, *atnralı-şekilli* politik spektrum 2. Dünya Savaşı sonrasında faşizm ve komünizmin totaliter ve monistik (anti-pluralist) eğilimlerini vurgulamak üzere, ana akım görüşlerin sahip olduğu iddia edilen tolerans ve açıklıkla tezat oluşturacak şekilde tasarlan-mıştır. İki boyutlu politik spektrumu geliştiren Hans Eysenck (1964) gibi düşünürler, dikey yönde bir otoriter-liberteryen/özgürlükçü spektrum (bkz. şekil. 12-3) ekleyerek geleneksel sağ-sol spektrumunun eksik yanlarını ve tutarsızlıklarını en aza indirmeye çalışmışlar-dır. Bu spektrum, iktisadî örgütlenme içindeki konumların sivil özgürlükle ilişkili olanlardan ayrılmasını mümkün kılmıştır.

milliyetçi ya da başka herhangi bir rejim altında kurulmuş olan tek partili sistemler-de, parti ile devlet arasındaki ayrım o kadar zayıflamıştır ki, “yönetici” parti, iç içe geçmiş “parti-devlet” aygıtı yaratarak kendini devlet yerine koymaya başlamıştır. Meselâ, bu, SSCB’de çok yaygın olarak karşılaşılan bir durumdu; CPSU’da Genel Sekreter olan kişi, resmî devlet görevi üstlenme zahmetine girmeden devletin başı ya da başbakan gibi davranırdı.

Partiler arasında yapılan son ayrım sa partilerin ideolojik yönelimlerini temel alan ve özellikle solkanat ve sağkanat diye isimlendirilen partiler arasında yapı-lan ayrımdır. “Sol” un bir parçası olarak görülen partiler (ilerlemeci, sosyalist ve komünist partiler) sosyal reform ya da topyekün ekonomik dönüşüm şeklindeki değişimlere olan bağlılıkları ile karakterize edilirler. Bu eğilimler, geleneksel olarak fakir ve âciz durumda olanlardan destek görür ve buna göre şekillenir (kentli çalış-an sınıf). “Sağ” düşünceleri (özellikle muhafazakâr ve faşist partiler) temsil ettiği düşülen partilerse, genelde mevcut sosyal düzeni savunurlar ve bu anlamda devam-lılık yönünde bir eğilim taşırlar. Bu görüşün müdafileri içinde genelde iş sektörü ve maddi açıdan hâlden memnun orta sınıf yer alır. Mamafih, bu çok açık ve kesin sağsol parti ayrımı nosyonu, en iyi ihtimâlle basit, en kötü ihtimâlle ise büyük oran-da yanıltıcıdır. Sağ ve sol partiler sâdece reformcu/devrimci ve anayasacı/düzene karşı çıkanlar şeklinde ayrılmazlar, aynı zamanda, bütün partiler, özellikle de anaya-sal partiler, aslında, sağ ve sol kanatları kapsadıkları ölçüde “uç noktalara ev sahibi” hâline gelme eğilimindedirler. Bunun da ötesinde seçim yarışı ideolojik kimlikleri bulanıklaştırma /belirsiz hâle getirme ve bir zamanlar yaygın olarak kabûl gören

ilkeleri oy uğruna yok etme yönünde bir etkiye sâhiptir. Meselâ Büyük Britanya İşçi Partisi “orta sınıf İngiltere” diye anılan kesimden oy toplayabilmek adına kendine “yeni” İşçi Partisi adını bile vermiş ve orta sınıf ideolojisine yönelmiştir. Son olarak da, eski sınıf kutuplaşmalarından uzaklaşması ve çevre, hayvan hakları ya da feminizm gibi yeni politik konuların içerisine girilmesi belki de sağ ve solun geleneksel fikirlerini gereksiz kılmaktadır (Giddens, 1994).

Partilerin İşlevleri

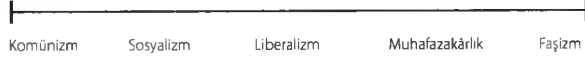
Siyasî partiler, merkezi bir işlevle tanımlansa da (siyasî makamın doldurulması ve iktidarın kullanılması) siyasî sistem üzerindeki etkisi kesin olarak daha geniş kapsamlı ve daha karmaşıktır. Bu tanıma bağımlı kalmak partilerin işlevlerini genellemek anlamına gelmektedir ve bu genelleme de tehlikelidir. Seçim yarışı kavramı ile işleyen anayasal partiler, demokrasinin savunucuları şeklinde görülme eğilimindedirler; ama aslında bu partilerin varlığı genelde sağlıklı bir demokratik sistemi sınavan bir test niteliğindedir. Öte yandan, siyasî gücü tekelinde bulunduran rejim partileri ise yaygın olarak müdahalenin ve siyasî denetimin araçları olarak görülürler. Buna rağmen, partilerin birçok genel işlevi olduğu söylenebilir. Bu ana işlevlerden bazıları şu şekildedir:

- temsil
- seçkinler sınıfı oluşturma ve yetiştirme
- hedef belirleme
- menfaatleri ortaya koyma ve açıklama
- sosyalleşme ve sosyal hareketlilik
- hükümetin organizasyonu

Temsil

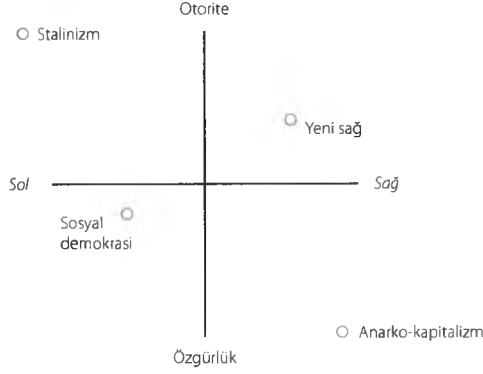
Temsil, genelde partilerin temel işlevi olarak görülmektedir. Temsil, partilerin seçmenlerinin ve üyelerinin görüşlerine karşılık verebilme ve ifade edebilme kapasitesidir. Sistem teorisi tanımına göre siyasî partiler, hükümetin toplumun büyük bölümünün istek ve ihtiyaçlarına gereken önemi vermesini sağlayan ana “güdöleyici” araçlardır. Açıkça, bu, partileri halkın tercihlerine karşılık vermeye zorlayan açık ve rekabete dayalı bir sistem içinde en iyi şekilde - hatta bazılarının da söyleyebileceği üzere sâdece bu şekilde- yürütülen bir işlevdir. Anthony Dawns (1957) gibi rasyonel-tercih teorisyenleri, bu süreci politikacıların girişimciler gibi davranarak oy aradıklarını ve siyasî piyasanın ekonomik piyasayla paralel gittiğini öne sürerek açıklarlar. Dolayısıyla, iktidar nihai bir şekilde tüketicilere yani seçmenlere bağlıdır. Mamafih, bu “ekonomik model”, partilerin kamu oyunu “şekillendirme” ve ona cevap verme arayışı içerisinde olmaları; iyi bilgilendirilmiş, rasyonel ve meseleler karşısında duyarlı tüketiciler biçimindeki seçmen imajının tartışmalı olması ve tüketici (seçmen) tercih alanının genellikle dar olması temelinde eleştirilir.

Doğrusal Spektrum

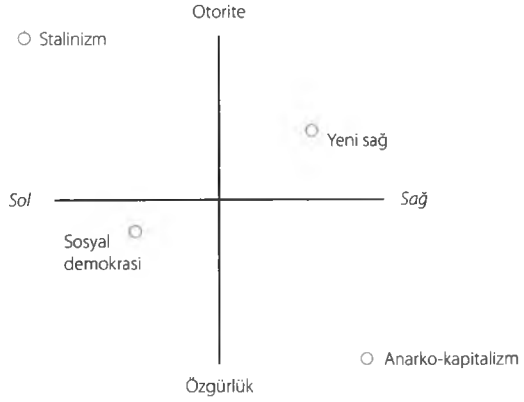
Şekil 12.1
Doğrusal spektrum

İki Boyutlu Spektrum

Şekil 12.2
Atnalı spektrum

İki Boyutlu Spektrum

Şekil 12.3
İki boyutlu siyasî spektrum

Seçkinler Sınıfı Oluşturma ve İstihdam Etme

Her türlü parti, kendi politik liderleriyle kendisini ifade etmekten sorumludur. Bu kural dışında görülen ender istisnalardan biri General de Gaulle'dir, kendisini 1944'te Fransa'ya parti bölünmelerinin üzerinde bir "kurtarıcı figür" olarak takdim etmiştir. Onun bir partiye ait olmasının tersine, Yeni Cumhuriyet Birlik Partisi (UNR) gibi partiler, De Gaulle tarafından yaratılan partilerden biridir. Daha yaygın olarak, politikacılar parti içindeki görevlerinde gösterdikleri meziyetlerle makam elde ederler: Başkanlık seçimindeki adaylar parti liderleridir; parlamenter sistemlerde ise meclisteki en baskın partinin lideri normal olarak başbakan olur. Kabine ve diğer bakanlıklar genelde önderlik eden parti figürleri arasından seçilir, gerçi ABD'deki gibi partiden olmayan kişilerin bakanlıklarda görev almasına müsaade eden istisnai başkanlık sistemleri de bulunmaktadır.

Bu yüzden çoğu durumda partiler, politikacılarını birtakım becerilerle donatarak, onlara bilgi ve tecrübe kazandırarak ve bazı kariyer imkânları sağlayarak bir eğitim altyapısı sunarlar; partinin geleceği zor da olsa bir bakıma buna bağlıdır. Öte yandan, partilerin devlet makamları üzerindeki boğucu baskıları, siyasi liderlerin görece olarak çok küçük bir yetenek havuzu içerisinde çıkmasını sağladığı için eleştirilebilir, bu havuzu genelde baskın partiler içerisinde öne çıkan figürler oluşturur. Ancak, ABD'de aday seçimi ve atama süreci üzerindeki parti kontrolünü azaltan ön seçimlerin yaygınlaşmasıyla bu boğucu baskı azaltılmıştır.

Hedef Belirleme

Siyasî partiler, geleneksel olarak toplumların kolektif hedefler belirlemesini ve bazı durumlarda bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayan araçlar olmuşlardır. Partiler bu rolü üstlenirler, çünkü iktidar arayışı içindeyken devletin programlarını (konferanslar, kongreler, seçim programları ve bunun gibi araçlar yoluyla) halkın desteğini çeken bir fikirle formüle ederler. Bu sâdece, partilerin siyasa oluşturmaının temel kaynağı olduğu anlamına gelmez, aynı zamanda partilerin seçmenlere gerçek ve ulaşılabilir hedefler arasından seçme şansı veren tutarlı siyasa seçenekleri formüle etmelerini teşvik eder.

Bu işlev, genelde seçildikleri zaman kendi siyasalarını uygulayabilmek için vekâlet hakkına sâhip olabilecekleri parlamenter sistemler içerisinde bulunan partiler tarafından ortaya konur. Mamafih, bu durum, tıpkı ABD'de 1994'teki kongre seçimlerinde Cumhuriyetçilerin "Amerika ile Sözleşin" vâkiasında olduğu gibi programı bulunmayan partilerle birlikte başkanlık sisteminde meydana gelir. Bunun tersine, ideolojileşmemiş, hepsini-yakala şeklindeki partiler yönündeki eğilim ve seçim kampanyalarının siyasalar ve meselelerden ziyâde kişilikler ve imajlar üzerinde durması genel olarak partilerin siyasa oluşturulmasında sâhip olduğu etkiyi azaltmıştır.

Kavramlar

Ön Seçim

Ön seçim, "resmî" seçimde yarışacak adayların parti içerisinde seçilmesidir. 20. Yüzyıl boyunca ön seçimler ABD'de kullanılan başlıca aday gösterme aracı olmuştur, ayrıca kongre delegelerini ve parti liderlerini seçimde kullanılmıştır. Çoğu ABD eyaletleri partiyi kayıtlı destekçilerin (parti üyesiyle aynı şey değil) katılımına açık olacak şekilde önseçimler yapmıştır. "Açık" seçimler partiyi bağı olsun olmasın bütün seçmenlerin katılımına müsaade eder. Ön seçimlerin önemli alt tabakadaki seçmenlere parti meselelerinde daha fazla söz hakkı vermesi ve daha az parti-odaklı ve daha fazla aday-odaklı siyaset stiline önderlik etmesidir. Ön seçimlerdeki başarı, bir adayın işleri partinin kendisine bırakmaktansa, parti mekanizmasının kontrolünü eline geçirmesine müsaade eder.

Bununla beraber, parti programlarının ulusal ve uluslararası koşullar altında olduğu gibi devlet memurları ve çıkar gruplarından gelen baskıyla değiştirildiği neredeyse kesin bir gerçektir. Öte yandan, siyasa uygulamaları, “yönetici” partinin devleti her kademede denetlediği Ortodoks komünist devletler gibi tek partili sistemler dışında, genelde partilerden ziyade bürokrasiler tarafından uygulamaya konur.

Çıkarları İfade Etme ve Gerçekleştirme

Kolektif hedefleri ortaya koyma sürecinde partiler, toplum içerisinde mevcut olan birçok menfaatin ortaya konulmasına ve gerçekleştirilmesine de yardımcı olurlar. Partiler, genelde işletmelerin, işçilerin, dinî, etnik veya diğer grupların çıkarlarını savunmalarını sağlayan araçlar olarak gelişirler. Meselâ, Büyük Britanya İşçi Partisi, işçi-sınıfının politik temsilini gerçekleştirme amacını taşıyan sendika hareketiyle inşa edilmiştir. Diğer partiler, verimli bir şekilde seçmen tabanlarını genişletmek üzere çeşitli çıkar gruplarını bünyelerinde barındırırlar, tıpkı ABD’deki partilerin 19. Yüzyıl’ın sonlarında ve 18. Yüzyıl’ın başlarında göçmen gruplara yaptığı gibi.

Ulusal partilerin çok sayıdaki farklı grupların taleplerini ifade ettiği gerçeği, bu grupları karşılıklı olarak çatışan çıkarlar arasında bir denge oluşturmak suretiyle tüm bu çıkarları tutarlı bir bütün hâlinde ifade etmeye zorlar. Anayasal partiler bunu yapmaya açık bir şekilde seçim rekabeti baskısıyla zorlanırlar, diğer yandan tekelci partiler bile devlet ve ekonomiyle olan yakın ilişkileri dolayısıyla çıkarları açıklamaya ve gerçekleştirmeye zorlanırlar, özellikle de merkezi planlı sistemlerde. Mamafih, en rekabetçi parti sistemlerinde dahi, bütün çıkarlar ifade edilemez, en zayıfların çıkarları dışlanır.

Sosyalleşme ve Harekete Geçme

Kampanya ve seçim rekabetiyle olduğu kadar içsel hesaplaşma ve tartışma yoluyla da partiler siyasî eğitimin ve sosyalleşmenin önemli bir aracıdır. Partilerin siyasî gündemi oluşturmak için üzerinde durmayı tercih ettikleri konular, dile getirdikleri değerler ve tutumlar daha büyük parti kültürünün parçası hâline gelir. Monopolistik partilerin

Odaklanma

Oligarşinin Tunç Kanunu

Oligarşi, azınlık bir grubun yönetimi veya hâkimiyetidir. Michels ([1991]1962) tarafından formüle edilen oligarşinin demir kuralı, siyasî örgütlerin -bu anlamda bütün örgütlerin- oligarşik bir yapıya sahip olma yönünde eğilimleri olduğunu öne sürmektedir. Katılımcı ya da demokratik yapılar oligarşik eğilimleri kontrol edemezler, sadece üstünü örtebilirler.

Michels bu kuralı desteklemek için bir dizi önerme geliştirmiştir:

- Elit gruplar, uzmanlaşma ihtiyacından doğarlar. Elit üyelerin, sıradan üyelere hem daha iyi organizasyonel becerileri hem de daha büyük uzmanlıkları vardır.
- Liderler tutarlı gruplar oluştururlar, çünkü bunun iktidarda kalma şanslarını artıracaklarını bilirler.
- Organizasyonun alt tabakasında yer alan üyeler meselelere ilgisiz olma eğilimindedirler, bu yüzden de genelde ikincil konularını kabul ederler ve liderlere saygı gösterirler.

durumunda ise “resmî” ideolojinin propagandasının (Mraksizm-Leninizm, Nasyonel Sosyalizm ya da basit hâliyle karizmatik bir liderin fikirleri olabilir) bilinçli olarak -en üst düzeyde olmasa da- merkezi bir faaliyet olduğu kabul edilir.

Rekabet sistemlerindeki ana-akum partiler de grupları oyunu demokrasinin kurallarıyla oynamaya yüreklendirme konusunda daha önemsiz bir rol üstlenmezler; böylece rejimin kendisi için gerekli desteği harekete geçirirler. Meselâ, 19. Yüzyıl’ın sonlarında ve 20. Yüzyıl’ın başlarında sosyalist partilerin ortaya çıkması, çalışan sınıfı endüstriyel topluma entegre etmede önemli bir araç olmuştur. Ama bunun yanında partilerin harekete geçirme ve sosyalleştirme yetisi, partizan dernekleşmeler ve geleneksel sistem üstü partiler arasındaki ayrımı büyütmesi sebebiyle kuşkuları da beraberinde getirmiştir. Partilerin içine düştükleri sorun, bir bakıma, partilerin partizan duygudaşlık oluşturmakta ve duygusal yakınlıkları cezbetmekte daha az etkin olmasını sağlayan devlet tecrübesiyle sosyalleşmeleridir (bazılarının diyeceği gibi yozlaşmasıdır).

Hükümetin Organizasyonu

Karmaşık modern toplumların, siyasî partilerin var olmaması durumunda yönetilemeyeceği sık sık ileri sürülür. Partiler ilk olarak hükümetlerin oluşturulmasına yardımcı olurlar, parlamenter sistemlerde ise bir bakıma “parti hükümetinden” bahsetmek mümkündür. Özellikle hükümet üyeleri tek bir partiden oluşuyor ve dolayısıyla ortak duygudaşlık ve bağlılıklarla birleşiyorsa, partiler bu durumda hükümetlere istikrar ve tutarlılık sağlar. Partiler koalisyonundan oluşturulan hükümetler bile birlik oluşturma ve anlaşmaya varma konusunda hepsinin kendi önceliklerinin olduğu ayrı bireyleri içeren hükümetlerden daha başarılıdır.

Partiler, bunların da ötesinde, devletin iki ana kolu arasındaki yardımlaşmayı sağlarlar: meclis ve yönetim. Parlamenter sistemlerde bu, hükümetin mecliste çoğunluğa sahip olan ana parti ve partiler tarafından kurulmasıyla etkin bir biçimde teminat altına alınır. Mamafih, başkanlık sistemlerinde bile partinin başı parti birliğinin oluşturulması yönünde gösterilen istek aracılığıyla belli bir düzeyde etkiye sahip olabilir. Son olarak, partiler en azından rekabetçi sistemlerde, hükümetin hem içinden hem de dışından gelen muhalefetin ve eleştirinin temel kaynağını oluştururlar. Bu durum, siyasî tartışmaları genişletmenin ve seçmenleri eğitmenin yanı sıra devlet siyasasının daha esaslı bir biçimde incelendiğini ve dolayısıyla daha uygulanabilir hâle geleceğini garantiler.

Parti Organizasyonu: Güç Nerede Durur?

Partilerin oynadığı kritik rolden ötürü parti içinde gücün nerede durduğuna çok dikkat çekilir. Partilerin organizasyonu ve yapısı, bu yüzden, bir bütün olarak top-

Kavramlar

Parti Demokrasisi

Parti demokrasisi, demokratik bir kurum olarak parti içinde işleyen halk yönetiminin bir biçimidir. Bunun nasıl başarılabileceğine dair iki görüş vardır. Öncelikle (parti içi demokrasi anlamında) partiler, gücün parti içinde yaygın ve eşit bir şekilde dağıldığı demokratik birer temsilciliktir. Meselâ bu, liderlerin seçilmesinde ve adayların belirlenmesinde geniş katılımın olması gerektiği ve siyasa belirleme aşamasında konferansların ve kongrelerin önemli bir rol üstlendiği anlamına gelmektedir. İkinci modelde ise demokrasi, siyasa yapıcı gücün, seçilmiş ve dolayısıyla da halka karşı sorumlu olan parti üyelerinin elinde bulunmasını öngörür. Bu görüşe göre, parti içerisinde gücün geniş ve eşit bir biçimde dağılımı, seçilmemiş aktif seçmenlerin zorba yönetimine sebep olabilir.

lum içinde gücün dağılımı hakkında önemli ipuçları verir. Partiler, katılımı ve güce erişimi yaygınlaştıran bir demokratik yapı olarak çalışabilirler mi? Ya da, basitçe, liderlerin ve elitlerin hâkimiyetini mi sağlamlaştırırlar?

Parti içi demokrasiyi araştırmak üzere ortaya koyulan en erken denemelerden biri Moisei Ostrogorski'nin *Demokrasi ve Siyasî Partilerin Örgütlenmesi* (*Democracy and the Organization of Political Parties*)'de (1902) ortaya konmuştur; burada Ostrogorski, bireysel çıkarların temsiline parti düzeneğinin artan etkisi ve bir grup partinin önde gelen figürü tarafından ortaya konulan denetim karşısında yenik düştüğünü savunuyordu. Bu görüş, daha fazla, hatırlanacağı üzere, Robert Michel tarafından *Siyasî Partiler* (*Political Parties*, [1911] 1962)'de "oligarşinin demir kanunu" şeklinde ya da Michel'in de dediği gibi "her kim organizasyondan bahsederse oligarşiden bahseder" şeklinde ifade edilmiştir. Çok bilinen elit bir teorisyen olan Michels (1876-1936), Alman SPD'nin güç yapısını analiz etmeyi istemişti; partinin resmî demokratik organizasyonuna rağmen gücün parti liderlerinden oluşan küçük bir grubun elinde toplandığını iddia etmiştir.

Michel'e göre, bu "kanun" demokratik sosyalizmin kaçınılmaz başarısızlığını açıklamış ve dolayısıyla da politik demokrasi efsanesini çürütmüştür. Mamafih, eleştiriler Michel'in gözlemlerinin zaman içerisinde belli bir andaki tek bir partiyi temel alarak oluşturulan genellemeler olduğunu işaret etmiş ve ayrıca kuşkulu psikolojik teoriler üzerine dayandığını vurgulamıştır. Pratikte, parti elitlerinin Michel'in ileri sürdüğünden daha fazla hizipçilik doğrultusunda hareket ettikleri ve kitle üyeliklerinin daha az itaatkâr ve pasif oldukları ispatlanmıştır. Aynı teorisinin daha modern bir versiyonu Robert McKenzie tarafından *İngiliz Siyasî Partileri*'nde (*British Political Parties*, 1955) geliştirilmiştir. MacKenzie, Muhafazakâr Parti'nin elitist olduğu ve lider-hâkimiyeti altında, İşçi Partisi'nin ise büyük oranda bir iç-sel demokrasiyle karakterize edildiği yolundaki kalıplaşmış fikirlere karşı çıkmıştır. Partilerin sâhip olduğu değişik yapılara ve değer sistemlerine rağmen, Mackenzie iki parti içerisindeki gücün dağılımının da esasen aynı olduğu sonucuna varmıştır: her iki parti de parlamenter liderler ağı tarafından yönetilmektedir.

Reformlar yoluyla partilerin demokratik ve katılımcı özelliklerini kuvvetlendirme yönünde çaba gösterilmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden biri ABD'de 1970'lerde ve 1980'lerde gerçekleşmiştir. ABD'deki partiler birçok açıdan Avrupa'daki muadillerinden daha farklıdır. Başkanlık seçimi yarışında ihtiyaç duyulandan biraz daha fazlaca çatışan çıkarların bir araya getirildiği ayrık/dağınık ko-

alisyonlar niteliğindeki bu partiler, son derece adem-i merkezî ve genelde programsızdırlar. Geleneksel olarak devlettemelli ya da şehirtemelli parti patronları (20. Yüzyıl'ın başlarında **makina politikası** efsanesi) iktidar komisyoncuları/bankerleri gibi rol yapmış ve kongreleri yürütmede çok kritik bir tesir icra etmişlerdir. Mamafih, 1968'de Chicago'da Demokratların ulusal kongresinde gerçekleşen protestolar ve çatışmaları takiben yerel parti liderlerinin gücünü zayıflatmak ve alt kademedeki üyelerin rollerini kuv-

Makina Politikası: Parti "patronlarının" bir kitle örgütünü korumacılık ve kayırma yoluyla kontrol ettiği bir politika şeklidir. **Komite:** Parti üyelerinin seçim aday adaylarını belirlemek veya resmî tutanaklara geçmeden önce kanun önerilerini görüşmek üzere toplandıkları bir toplantıdır.

vetlendirmek üzere bir reform hareketi patlak vermiştir.

Bu hareket, büyük oranda öncelikli aday seçimlerinin ve **komitelerin** yaygın bir şekilde kullanılmasıyla başarılabilmektedir. Bunlar öncelikli olarak Demokratları daha sonra da Cumhuriyetçileri olmak üzere, gitgide daha fazla konuyu ve parti politikasında aktif olan adayı etkilemiş ve 1972’de Demokratlar için George McGovern ve 1980’de Cumhuriyetçiler için Ronald Reagan gibi daha ideolojik isimlerin aday gösterilmesine öncülük etmiştir. Bu tür eğilimler, özellikle daha açık ve katılımcı yapıların seçilmeye uygun olmayan “ötekilerin” aday gösterilmesiyle sonuçlanacağından korkan Demokratlar arasında kaygı yaratmıştır. ABD’nin her iki ana partisi de buna özellikle de ulusal, kongre ve senatörlük düzeylerinde komite yapılarını güçlendirerek ve modernize ederek karşılık verdiler. Bu, “parti yenileme” süreci olarak tanımlanmış olsa da, aslında, Avrupa tarzı parti odaklı seçimlerden ziyade partilerin bireysel adaylar için daha iyi bir seçim desteği sağlama yönünde duydukları isteğin bir kanıtıdır.

Demokratikleşme yönündeki benzer girişimler 1980’lerin başlarında İngiltere İşçi Partisi içinde de görülmektedir. Meclisteki liderlerin “sosyalizmin ihaneti” hakkında aktif seçmenler arasında gittikçe artan hoşnutsuzluk partinin 1979 seçimlerinde aldığı yenilginin ardından açık bir çatışma yarattı. Tony Benn tarafından örgütlenen reformcular, Parlamento Üyelerinin (MPs) zorunlu olarak yeniden seçilmelerini ve lideri ve vekilini seçmek üzere bir **seçim okulunu** önererek parlamento dışı partiyi güçlendirme girişiminde başarılı olmuşlardır. Bu girişim ilk defa o seçim bölgesindeki parti üyelerinin ve bağlı sendikaların liderlik seçimlerine katılmalarına izin vermiştir. Mamafih, parti içi demokrasinin güçlenmesi parti içerisindeki bölünmeleri derinleştirmiş, bu durum da 1981’de Sosyal Demokrat Parti’nin kurulmasına sebep olan ayrılmayla sonuçlanmış ve partinin 1983’te tutarsız bir seçim programı ile ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İşçi Partisi’nin peş peşe gelen seçim yenilgilerine gösterdiği tepki merkezleşmiş liderliğe geri dönmek oldu. Yukarıdanaşağıya otorite yapısının yeniden ortaya çıkması, sonraki İşçi Partisi lideri Neil Kinnock tarafından başlatılan 198789 yılındaki siyasanın yeniden gözden geçirilmesi girişiminde, 1993 yılında John Smith’in liderliğinde “bir üye, bir oy” (OMOV) propagandasının tanıtılması suretiyle sendikaların etkisinin azaltılmasında ve Tony Blair’in 1995’te İşçi Partisinin anayasasının (partiyi kamu malı olarak tanımlayan) 4. maddesini yeniden yazarak gösterdiği başarıda ve 1997’den bu yana partinin “yeni” İşçi Partisi olarak ülke yönetimini sürdürmesinin garanti altına alınmasında görülebilir. 1980 yıllarının başlarında solkanat eylemcilerin hegemonyasından lider hâkimiyetine geri dönüş birçoklarını İşçi Partisi ve Muhafazakâr Partinin güç yapılarının temelinde aynı olduğunu iddia eden Robert Mackenzie’nin 1950’lerin oligarşik tezine karşı çıkmaya teşvik etmiştir. Mamafih, bu süreçle ilgili asıl ilginç olan şey oligarşik eğilimlerin sâdece örgütlenme dinamiklerinden değil, partinin birlik ihtiyacı ve seçmenlerin gözündeki güvenilirliğini yeniden inşa etme çabasından ortaya çıkmasıdır.

Hiziplerin ve eğilimlerin varlığı parti içerisindeki gücün yeri-

Seçim Okulu: Doğrudan olmayan bir seçim mekanizmasıdır; kamu makamını ya da bir partinin tepe makamını seçmekle yükümlü bir grup seçmen. Demokratik merkezîyetçilik: Konuşma özgürlüğü ve katı hareket birliği arasında var olduğu farz edilen dengeye dayanan Leninici parti örgütlenmesi ilkesi.

nin belirlenmesinde resmî organizasyonlar kadar önemlidir. Bütün partiler, monolitik karakterli olanlar bile, belli derecede politik ve ideolojik karşıtlık göstergeleri de bunun örgütlü ve birbiriyle uyum içindeki gruplar arasında bir çatışmaya ne derecede yansıtıldığı parti liderlerinin otoritesinin boyutunu belirlemede önemlidir. Bazı durumlarda ise, Avrupa'da 1917 Rusya Devrimi'ni takiben komünist partilerin sosyalist partilerden ortaya çıkmasında olduğu gibi, hizipler partilerden ayrılabilirler. Hizipçilik genellikle partilerin politik düşüncelere ve ideolojik görüşe verdiği ağırlığa bağlanır. Pragmatik sağ-kanat partiler çoğunlukla basitçe karşıt eğilimleri dengelemek veya onlarla uzlaşmak zorundayken, daha ideolojik sol partiler her zaman açık anlaşmazlıklar ve kurumsallaşmış karşıtlıklarla baş etmek zorundadırlar. Parti içi demokrasiyi destekleme yönündeki eğilimleriyle birlikte, bu durum genellikle sosyalist partilerin idare edilmesini liberal veya muhafazakâr partilerden daha zor bir hâle getirmiştir.

Mamafih, belki de üzerinde düşünülmesi gereken daha önemli şey, partilerin, iktidarda ne derece güvenli bir biçimde kalabildikleridir. Hizipçilikse bir bakıma sâdece uzun süre iktidarda kalan partilerin kaldıracabilecekleri bir lükstür. Bu, monopolistik komünist partilerin sâdece **demokratik merkezîyet**çiliğin şiddetli eleştirileri yoluyla katı bir disiplin uygulayarak hizipçiliği perdeleyebilmelerinin sebebidir. Bu durum ayrıca Japonya'daki Liberal Demokrat Parti (LDP) ve İtalyan Hristiyan Demokrat Partisi (DC) gibi "başat" partilerin tamamen hizipçi olan niteliğini açıklamaktadır. Büyük Britanya Muhafazakâr Partisi üzerine vurgu yapılan bir değerler ve inançlar sistemine, her şeyden önce sadakât ve itaat yapısına sâhip bir parti mahiyetindedir ama 1980'lerde ve 1990'larda daha ideolojik bir karaktere bürünmesinin ve 1979'dan sonra sürdürdüğü seçim başarısının birleşimi ile gittikçe hizipleşmiştir. Bu yüzden, aşağıdan yukarıya doğru yapılan baskılar, partiye, önceki lider hâkimiyeti yapısı altında mümkün olandan çok daha demokratik bir nitelik kazandırmıştır. Bu sürecin en açık sonucu ise, üç genel seçimi başarılı bir şekilde kazanmasına rağmen, 1990 yılında parti liderliğinden indirilen Margaret Thatcher'dır. Aynı olgu John Major'm 1992-1997 periyodunda liderlik için savaştığı zamanda da ortaya çıkmıştır.

Parti Sistemleri

Siyasî partiler, sâdece ortaya koydukları fonksiyonların çeşitliliği (temsil etme, uzman yetiştirme, çıkarların bir araya getirilmesi vb.) yüzünden değil, aynı zamanda partilerin birbirleri arasındaki ve kendi içlerindeki karmaşık ve karşılıklı ilişkilerin siyasî sistemleri pratikte işleme biçimini yapılandırmada kritik olduğu için de önemlidirler. Bu ilişkiler ağına parti sistemi denmektedir. Farklı parti sistemlerini birbirinden ayırt etmenin en bilindik yolu, iktidar için birbiriyle yarışan partilerin sayısına başvurmaktır. Bu temele dayanarak, Duverger (1954) "tek partili", "iki partili" ve "çok-partili" sistemler arasında bir ayırım yapmıştır. Böyle bir ayırım, yaygın bir şekilde kullanılıyor olmasına rağmen, parti sistemleri bir "rakamlar oyununa" indirgenemez.

İktidar için birbirleriyle yarışan partilerin sayısı kadar, seçimdeki ve yasamadaki

güçlerine yansıyan göreceli büyüklükleri de önemlidir. Sartori (1976)'nin de belirttiği gibi, asıl önemli olan, hükümeti oluşturmayla ilgili olarak partiler arasındaki “bağı” kurmak ve özellikle de kapasitelerinin iktidarı elde etme veya en azından iktidara ortak olma şansını taşıyıp taşımadığıdır. Bu yaklaşım genelde “ana” ya da devlet-odaklı partilerle çevre, “azınlık” partileri arasında yapılan ayrımında yansıtılmaktadır (hiçbir kategori tam bir matematiksel doğrulukla ifade edilememesine rağmen). Üçüncü düşünce ise bu “uygun” partilerin birbirleriyle nasıl ilişkili hâle geldiğidir. Parti sistemi yardımlaşma ve konsensüs (mutabakat) ile mi yoksa çatışma ve kutuplaşma ile mi ifade edilmektedir? Bu, parti sisteminin ideolojisinin karmaşıklığı ve bu sistemi oluşturan partilerin sâhip olduğu gelenekler ve tarihle yakından ilgilidir.

Mamafih partilerin varlığı parti sisteminin de varlığını garantilemez. Partiler arasındaki ilişki yapısı, yalnızca istikrar ve belli derecede bir düzenle karakterize ediliyorsa, bir sistem oluşturur. İstikrarın ve düzenin olmadığı yerde, bir parti sistemi oluşum aşamasında olabilir veya bir parti sisteminden bir başkasına bir geçiş gerçekleşiyor olabilir. Bu durumun komünizmden sonraki Rusya’da yaşandığı ifade edilebilir. Komünizmin 1991’deki çöküşü ve SBKP’nin ilk engellemeleri, rekabete dayalı bir parti sisteminin kurulmasını zor, belki de işkenceli bir hâle getirecekti. Rusya’nın asıl sorunu, sayısı hızla artmakta olan partilerin ve politik grupların hiçbirisinin kitle üyeliği veya ulusal örgütlenmeyi kurmayı başaramamış olmalarıdır. 43 partiden daha fazlası 1995 Aralık’taki parlâmenter seçim yarışına katılmış ve aralarındaki en büyük parti, Rusya Komünist Partisi, oyların sâdece % 22’sini alabilmişti. Mamafih, bazılarının savunduğuna göre, partizan birliğinin ve değişken oy kullanma yapılarının olduğu bir zamanda parti sistemleri, “sistematik” karakterlerini kaybederler; ki bu durum bir sistemi diğerinden ayırmayı iyice zorlaştırır. Buna ek olarak da, ulus-altı yapıların anlamlı etki yaptıkları yerlerde değişik parti sistemleri parti sisteminin içersindeki değişik düzeylerde işleyebilir.

Her şeye rağmen, modern siyasette bulunan ana parti sistemleri şunlardır:

- ▶ Tek-partili sistemler
- ▶ İki-partili sistemler
- ▶ Hâkim-parti sistemleri
- ▶ Çok-partili sistemler

Tek Parti Sistemleri

“Sistem”in, birçok sayıdaki girdi arasındaki etkileşimi ifade etmesinden ötürü, tek-parti kavramı bir çelişkiye sebep olmaktadır. Öte yandan, bu kavram, tek bir partinin diğer bütün partileri dışlayarak iktidarı tekelinde bulundurduğu (politik ya da anayasal araçlar yoluyla) siyasi sistemler ile çok sayıdaki parti arasındaki rekabete dayalı mücadeleyle karakterize edilen siyasi sistemleri birbirinden ayırt etmeye yardımcı olur. Tekelci partiler, kendilerini iktidardan edici bir mekanizma olmaksızın (isyan ya da devrim) verimli bir şekilde kalıcı hükümet gibi fonksiyon gösterdiklerinden ötürü,

devlet mekanizmasıyla değişmez bir biçimde sarsılmaz bir ilişki kurarlar. Bu durum, bu tip devletlerin “tek parti devletleri” olarak sınıflandırılmasını, mekanizmalarının sigorta niteliğinde “parti-devlet” aygıtı olarak görülmesine imkân verir. Mamafih, birbirinden hayli farklı özelliklere sâhip iki tek partili sistem tanımlanabilir.

İlk tip, “yöneten” komünist partilerin neredeyse toplumun bütün kurumlarını ve hayatın her yönünü kontrol ettiği ve yönlendirdiği sosyalist devlet rejimlerinde bulunmaktadır. Bu tür partiler, Marksizm-Leninizm ilkeleri doğrultusunda katı ideolojik disiplin uygulayarak ve içsel organizasyonlarını demokratik merkeziyetçiliğe göre yapılandırır. Bu partiler, üyeliğin politik ve ideolojik temellerle sınırlandırılması açısından çekirdek partileridir. Çin nüfusunun % 4’ü Çin Komünist Partisi’nin üyesidir ve Sovyet nüfusunun da yaklaşık % 9’u CPSU’ya üyedir. Bu tür bir partide parti merkezi iyi para ödenen tam zamanlı görevlileri, *apparatchiki*’leri kapsamaktadır, bunlar *parti aparatı*’nı yani aygıtını işletmekle ve devlet mekanizması ve sosyal kurumlar üzerinde bir denetim uygulamakla görevlidirler.

Komünist partilerin devleti, ekonomiyi ve toplumu kontrol etmek ve ayrıca “alt düzeydeki” organları “üste düzeydekilere” tâbi kılmak için kullandıkları merkezi araç, *nomenklatura* sistemidir. Bu, verimli bir şekilde bütün üst makamların parti-onaylı adaylar tarafından doldurulduğu iyi araştırılmış atamaların yapıldığı bir sistemdir. Hem partinin iktidar üzerindeki tekelinin hem de devlet ve sosyal kurumlar üzerindeki yönetiminin haklı çıkartılmasının altında Leninist öngörü olan; partinin çalışan sınıflara devrimsel efsaneyi bitirebilmeyi sağlamak için gerekli olan ideolojik liderliği ve rehberliği sağlayan “proleteryanın öncüsü” olduğu fikri yatmaktadır. Ancak, **öncülük** fikri, elitlerin, sonradan Stalinizmin ortaya çıkmasına zemin hazırladıkları yönündeki eleştirilere hedef olmalarına sebep olmuştur. Öte yandan, Troçki (1937), Sovyet gelişimine önderlik eden “yönetici” partiden uzakta, iktidarın resmî anlamdaki tekelinin, devlet bürokrasisinin hızla büyüyen etkisini perdelediğini ileri sürerek alternatif bir yorum getirmiştir.

İkinci tip tekpartili sistemse, gelişmekte olan dünyada anti-kolonist ulusçuluk ve devlet birleşmeleri ile bağdaştırılmıştır. Meselâ Gana, Tanzanya ve Zimbabve’de “yönetici” parti, ulus inşa etme ve ekonomik gelişme ihtiyacını öneren bir bağımsız hareketten ortaya çıkmıştır. Zimbabve’de tek partili yönetim sâdece her ikisi de eski gerillâ grupları olan iki ana partinin; ZANU ve ZAPU’nun birleşmesi süreciyle birlikte 1986’da gelişmiştir (bağımsızlıktan altı sene sonra). Diğer örneklerde ise bu tür partiler Bangladeş’teki General Erşat’ın Halkın Partisinde ve Zaire’deki Mobutu’nun Devrimin Halk Hareketinde olduğu gibi, bir ulusal liderin iktidarını sağlamlaştırmasını sağlayan araçlardan daha önemli unsurlar olarak gelişmişlerdir.

Afrika’daki ve Asya’daki tek-partili sistemler, genelde bir karizmatik liderin başat rolü ve o liderin görüşleri doğrultusunda sâhip oldukları ideolojik kimlik etrafında inşa edilmiştir. 1996’da ihraç edilmesine kadar Gana’daki Halkın Geleneksel Partisi (Convention People’s Party) lideri olan Kwame Nkrumah, genelde bu lider tipine bir örnek olarak görülmüştür, diğer örnekler de

Tanzanya'da Lulus Nyerere ve Zimbabve'de Robert Mugabe'dir. Bu partiler (komünist tek-partili devletlerde görülen sıkı disiplinden çok farklı olarak) genellikle zayıf bir şekilde organize olurlar ve siyasa üretimi sürecinde en fazla ikincil bir rol oynarlar. Öte yandan, tekelci konumları otoriteryanizmi sağlam bir şekilde yerleştirmeye ve ahlâki anlamda yozlaşma tehlikesini canlı tutmaya yardımcı olur.

İki-Partili Sistemler

İki-partili sistem, hükümet gücünü kazanmak için eşit şansa sahip iki "ana" parti tarafından yönetilen bir sistemdir. Klâsik şekliyle, iki-partili sistem üç kriterle tanımlanabilir:

- ▶ Belli sayıdaki "ikincil" partiler bulunmasına rağmen, sadece iki parti iktidarı ka- zanma yönünde gerçekçi bir şansa sahip olmaya yeterli seçimsel ve kanunî güce ulaşabilirler.
- ▶ Daha büyük parti tek başına yönetmeye hak kazanırken (genelde hükümete dâir çoğunluk temeliyle) diğer partiler muhalefeti oluştururlar.
- ▶ İktidar bu partiler arasında sırayla tecrübe edilir; her ikisi de "seçilebilir", muhalefet ise "kanatlardaki hükümet" olarak görev yapar.

Büyük Britanya ve ABD en fazla örnek olarak gösterilen iki-partili sisteme sahip devletlerdir; Kanada, Avustralya ve Yeni Zelânda da bu gruba dâhil edilebilir. Ancak, kıdemli iki-partili politika örnekleri son derece azdır. Büyük Britanya, örneğin, model alınacak iki-partili sistem olarak gösterilmektedir, buna rağmen üç tanımlayıcı kriter tarihinde sadece belli periyotlarda uymuştur (bazıları tipik olmadığını savunabilir). İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde görülen İşçi-Muhafazakâr iki-partili sistemi bile (iktidar 1945 ve 1970 yıllarında dört kez el değiştirmiştir) 13 yıllık devamlı bir Muhafazakâr Parti yönetimiyle anılmaktadır (1951-1964), ki bu, İşçi Partisi'nin seçilmesinin sorgulandığı zaman aralığına denk gelmektedir. Bunun yanında, Büyük Britanya'daki Avam Kamarası'nın süregelen büyük parti hâkimiyetine rağmen, "ülkede" 1974 yılından bu yana iki partili sistemin var olduğu daha da şüphelidir. Bu durum, 1979 yılından bu yana bir veya diğer büyük partinin hâkimiyetiyle birlikte İşçi-Muhafazakâr Parti desteğinin azalmasıyla (1950'lerin başlarından itibaren % 95'in altına, 1974'ten beri de tutarlı bir şekilde % 75'in altında) ortaya atılmıştır.

Amerika'nın açıkça görülen dönüşümsüz iki-partili sistemi -örneğin orada Cumhuriyetçiler ve Demokratlar, Temsilciler Meclisi ve Senatadaki bütün sandalyeleri kendi aralarında paylaşmış görünürler- bile sorgulanabilir. Başkanlık sistemi, 1984'te olduğu gibi, kesin bir hükümet-muhalefet ayrımını mümkün kılmayacak şekilde, diğer partilerin Capitol Hill'i (kongreyi) kontrol etmelerine izin verirken, Beyaz Saray'ın da (başkanlığın) tek parti tarafından ele geçirilmesine de izin vermektedir. Öte yandan, "üçüncü" parti adayları da bazen önemli olabilirler. Ross Perot'un 1992'deki başkanlık seçiminde %16'lık oy alması, sadece Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerin düşüşünü değil aynı zamanda tartışmaya açık bir şekilde

Kavramlar

Parti Hükümeti

Parti hükümeti, tek bir partinin hükümeti oluşturabildiği ve kendi siyasa programlarını yürütebildiği bir sistemdir. Rekabetçi parti sistemlerinde parti hükümeti hiçbir şekilde ilk biçimiyle yer alamaz; dolayısıyla var olup olmadığının bahsetmekten, daha fazla parti hükümetinden ve daha az parti hükümetinden bahsetmek daha mantıklıdır. Parti hükümetinin anahtar özellikleri şunlardır:

- Ana partiler açık bir program karakterine sahiptirler, dolayısıyla da seçmene potansiyel hükümetler arasında anlamlı bir tercih sunarlar.
- Yönetici parti, halk desteği iddiasında olabilir ve vaatlerini yerine getirmek için yeterli düzeyde ideolojik uyum ve örgütsel bütünlük kurabilir.
- Sorumluluk, hükümetin aldığı vekâlet neticesinde seçmenlere hesap veriliğiyle ve dengeleyici bir güç olarak hareket eden güvenilir bir muhalefetin varlığıyla sağlanır.

Clinton'un zaferinin sağlamlaştığını da kanıtlamıştır.

İki-partili sistemler, cevap veriliği düzenle ve temsili hükümeti verimli/etkin hükümetle yeniden birleştirmek için en emin yol olarak gösterilmiştir. En önemli avantajı; istikrar, tercih ve sorumlulukla karakterize edildiği varsayılan bir parti hükümeti sistemini mümkün hâle getirmesidir. İki ana parti, seçimi doğrudan rakip programlar ve alternatif hükümetler/yönetimler arasındaki bir seçim/tercih olarak gösterme yetisine sâhiptir. Seçmenler, bir partiyi, o parti seçimi kazandığında koalisyon ortaklarıyla anlaşmadan ya da onları ikna etmeye gerek kalmadan parti programındaki vaatlerini yerine getireceğini bilerek desteklerler. Bu bazen, çoğulcu seçim sistemlerinin büyük partilere olan desteği abarttığı çekici yanlarından biri olarak gözüktür. İki partili sistemler, ayrıca iktidar ve muhalefet arasında süregelen rekabete dayanan güçlü ve halka karşı sorumlu hükümeti kurdukları için yüceltilir. Hükümet devleti yönetebilse de sâbit bir şekilde hükümeti bekleyen bir muhalefet tarafından sınırlandırıldığından ötürü asla rahatlayamaz ya da tasasız davranamaz. İki-partili sistem, ılımlılık lehine bir yanlılık yaratır; zira iktidara ulaşma amacıyla iki aday da “ortada/kararsız” oylar için merkez tabanda savaşmak zorundadır. Bu durum örneğin, 1950’lerde ve 1960’larda Büyük Britanya’da ortaya çıkan sosyal-demokrat konsensüste yaşanmıştır.

Mamafih, iki-partili politika ve parti yönetimi 1970’lerden bu yana aynı şekilde değerlendirilmemiştir. İki partili sistemler, ılımlılığı garanti-lemektense, tıpkı Büyük Britanya’da olduğu gibi, rekabete dayalı politikaya doğru periyodik bir eğilim göstermişlerdir. Bu durum, Büyük Britanya’da en iyi 1980’lerin başlarındaki “Thatcherlaşmış” bir Muhafazakâr Partinin daha sağa kaymasında ve radikalleşmiş bir İşçi Partisinin ise sola kaymasında ortaya konmuştur; yeni bir Thatcher-sonrası konsensüs hemen ardından kurulmuş olmasına rağmen. Rekabete dayalı iki partili sistemler, genelde, parti desteğinin sınıfsal niteliğine referans verilerek (parti çatışması üst düzeyde sınıf çatışmasının bir yansıması olarak görülmüştür) veya partinin demokratikleşmesinin ve ideolojik köktenci eylemcilerin etkisinin bir sonucu olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

İki-partili sistemle ilgili daha ileri bir sorunsal, eşit bir şekilde eşleştirilmiş iki partinin birbirlerinin seçim vaatlerinin üzerine çıkarak, hatta belki de kamu harcamalarını artırarak ve böylece enflasyonu körükleyerek oy yarışına girmeleri konusunda cesaretlendirilmeleridir. Bu, sorumluluk almayan parti hükümeti anlamına gelir; yani partiler seçim sırasında gerçekleştirmeye muktedir olmadıkları vaatler temelinde iktidara gelirler. İki-partili sisteme dâir son zayıflık, seçimsel ve ideolojik seçimlere açıkça uyguladıkları sınırlamalardır. İki hükümet programı arasındaki seçim, partizan düzenin ya da sınıf dayanışmasının olduğu bir zamanda yeterli gibi görünse de, daha büyük bireyselleşmenin ve de sosyal çeşitliliğin olduğu bir

zamanda çok yetersiz gözükmetedir.

Hâkim-Parti Sistemleri

Pek çok ortak özellik gösterebilir de, hâkim-parti sistemleri tek-partili sistemlerle karıştırılmamalıdır. Hâkim-partili bir sistem çok sayıda partinin düzenli aralıklarla ve halkın katılımıyla yapılan seçimlerde iktidar için birbiriyle yarışması bakımından rekabete dayalı bir ortamdır, ama öte yandan da seçimler sonucunda uzun bir zaman boyunca iktidarda kalan bir parti tarafından yönlendirilir. Mamafih, görünüşte basit olan bu tanımlama, bir partinin “hâkim” olarak değerlendirilebilmesi için yönetimde kalma süresinin ne kadar “uzun” olması gerektiğinin belirlenmesi konusunda birtakım problemleri de beraberinde getirir. Japonya genelde hâkim-partili sistemlere klâsik bir örnek olarak gösterilmektedir. 1993’teki düşüşüne kadar, Liberal Demokrat Parti 38 yıl boyunca iktidardaydı; Temsilciler Meclisi’nde yalnızca 1976, 1979 ve 1983’te ekserî çoğunluğu alamamışlardır (Japon parlamentosunun daha alt kolu). LDP’nin hâkimiyeti, Japon “ekonomik mucizesi”nin temelini oluşturmuştur. Ayrıca süregelen Japon geleneksel yaşamında görevin ve zorunluluğun partinin neo-Confucian ilkelerinin güçlü değerini ve partinin iş dünyasıyla kurduğu güçlü bağları da yansıtmıştır. LDP hâlâ Japonya’nın en büyük partisi olmaya devam etse de, hükümet kurmak için diğer partilere bağımlıdır.

Hindistan’daki Kongre Partisi 1947’de bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte hükümette 30 yıllık kırılmaz bir tecrübe yaşamıştır. Indra Gandhi’nin 1975-77 yıllarında kurduğu hükümeti takiben 1989’a kadar sâdece 3 yıl boyunca muhalefette kalmıştır. Afrika Ulusal Kongresi (ANC) de aynı şekilde 1993’teki (APARTHEID) ayrımcılığın bitimine kadar Güney Afrika’da hâkim parti olmuştur, bu partinin içinde bulunduğu konum beyaz kanunlarına karşı verilen uzun mücadeledeki önemli rolü üzerine temellenmiştir. Hâkim-partili sistemlerin Avrupa’daki en iyi örnekleri Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin (SAP) 1951-1993 arasında iki sene hâric (tek parti ya da koalisyon partisi olarak) iktidarda kaldığı İsveç’te ve 1992-94 yıllarındaki yeniden yapılandırma sürecindeki çöküşüne kadar ülkenin 2. Dünya Savaşı sonrasındaki 52 hükümetini de yöneten Hristiyan Demokrat Partisi’nin (DC) bulunduğu İtalya’dır.

Hâkim-partili bir sistemin en bilinen özelliği, politik odağın partiler arasındaki rekabetten hâkim partinin kendi içerisindeki hizipler arası çatışmaya dönüşmüş olmasıdır. Meselâ, İtalya’daki Hristiyan Demokrat Parti, İtalyan toplumundaki ayrıcalıklı çıkarların ve grupların koalisyonundan daha fazlasını yaparak, çeşitli hiziplerin arasını bozucu bir rol üstlenmiştir. Bu gruplar arasında en güçlü olanları Katolik Kilise (Katolik Hareket gibi organizasyonlar aracılığıyla etkili olmuştur), çiftçi topluluğu ve sanayici çıkar gruplarıydı. Bu grupların her biri, seçmen bağlılığını yeşertebiliyor ve İtalyan parlamentosundaki Hristiyan Demokrat’ların üyeleri üzerinde etkili olabiliyordu.

Hizipler ayrıca Japonya’daki siyasî süreçte önemli birer kurumdur. İktidar için

uzun süreli bir mücadele, LDP içindeki birçok alt grubun yükselmekte olan ya da güçlü bireyler etrafında toplanmasıyla meydana gelmiştir. Bu türde bir hizipçilik, hizip liderlerinin kendi destekçilerine politik öncelikler verme yetenekleriyle ve parlâmenter düzeyde de parti makamlarının ve hükümet görevlerinin dağıtılmasıyla yerel düzeyde kalmıştır. Parti içerisindeki çatışmalar ve anlaşmazlıklar küçük partileri oluşturabilecek araçlar olarak görülse de Japonya'daki hizipçilik ideolojik ya da politik bölünmeler şeklinde değil daha çok kişisel farklılıklar düzeyinde işleme eğilimindedir. Buna bir örnek Fkuda ve Tanaka hizipleri arasında 1970'lerde ve 1980'lerde yaşanan ve her ikisinin de sahneden silinmesine kadar süren çatışmadır.

Diğer rekabetçi parti sistemlerinin destekçileri ya da en azından savunucuları varken, çok azı hâkim-partili sistemi savunmaya hazırlıklıdır. İstikrar ve tahmin edilebilirlik yönündeki eğilimin dışında hâkim-partililik genelde vahim ve sağlıksız bir olgudur. İlk olarak, devletle iktidardaki parti arasındaki önemli anayasal ayrımı yok eder. Hükümetleri oluşturan partiler belli aralıklarla değişmediğinde devlet makamları ve kurumlarının hâkim partinin politik önceliklerine uyması ile birlikte alternatifsiz bir politizasyon süreci yaşanır. Meselâ, LDP'nin parlâmentodaki üyelerinin dörtte-birine yakını eski kamu görevlileriydi, bu da genelde tek-partili sistemle bağdaştırılan bir parti-devlet düzeni yaratmaktadır.

İkinci olarak, hükümette uzun süreler boyunca kalmak hâkim-parti içinde yerinden memnun olmayı, kibiri ve hatta yozlaşmayı beraberinde getirebilir. Meselâ Japonya ve İtalya'nın izlediği politikalar, sıkça finans çöküntüsü iddiaları içeren skandallarla bölünmüştür. Aslında 1990'lı yıllarda hem LDP'nin hem de Hristiyan Demokrat Partisi'nin düşüşü, bu tip iddialarla yakından ilgiliydi. Partiler "oy sandıklarından" korkmayı bıraktıklarında halkın isteklerine duyarsız ve ideolojiye bağlı bir hâle gelirler. Meselâ Büyük Britanya'da 1979'dan itibaren uzun süren Muhafazakâr yönetim, partide Thatcher mirasının kırılmasını ve özellikle de **Avrupa-kuşkuculuğu**'nun (euroscepticism) terk edilmesini ya da piyasanın dogmalığını sorgulamayı imkânsız hâle getirmiştir.

Üçüncü olarak, hâkim-partili bir sistem zayıf ve verimsiz bir muhalefetle karakterize edilmektedir. Eleştiri ve protestolar eğer artık iyi bir rakip olarak görülmeyen partilerden geliyorsa kolayca yok sayılabilir. Son olarak da "kalıcı" bir iktidar partisinin varlığı, seçmeni değişimden korkmaya sevk ederek o partinin hükümete "doğal" parti olarak görülmesini sağlamak suretiyle demokratik ruhu zedeleyebilir. Hâkim-partili sistemler, daha sonraları psikolojik olarak kendini ebedileştirebilir. Saf bir demokratik politik kültür, bütün partilere karşı ihtiyatlı davranan ve daha da önemlisi başarısız olan partileri iktidardan indirme yönünde istekli olan bir halk kitlesine ihtiyaç duyar.

Çok-Partili Sistemler

Çok-partili bir sistem, tek-partili hükümet olasılığını aza indiren ve koalisyonlarının yükselten iki partiden daha fazla parti arasındaki rekabetle tanımlanmaktadır. Mamafih, çok-partili sistemleri bazen özellikle hükümetten büyük partileri dışla-

Avrupa kuşuculuğu (Euro-scepticism): Egemenlik ve ulusal kimlik konusunda yol açacağı etkileri temel olarak daha ileri bir Avrupa birliğine karşı çıkma.

mak üzere küçük partileri kapsayan koalisyonlarla işleyen sistemlerdeki gibi ana partilerden yola çıkarak tanımlamak zordur. Bu durum 1950’lerde Fransız Komünist Partisi’ne (Parti Communiste Français ya da PCF) ve varlığı boyunca İtalyan Komünist Partisi’ne (PCI) olanlarla tam olarak aynıdır. Eğer bu şekildeki bir koalisyon hükümeti çok-partili sistemin bir göstergesiye o zaman bu sınıflandırma birçok sayıda alt kategori içermektedir.

Almanya, örneğin, 1990’lara kadar “iki-buçuk-partili” sisteme sâhip gibi görünmektedir, CDU ve SDP’nin tıpkı Büyük Britanya’daki İşçi ve Muhafazakâr partilerinin olduğu kadar eşit seçim güçleri vardı. Mamafih, sonradan eklenen üye seçim sistemi çalışmaları sonucunda bu partiler küçük bir parti olan Hür Demokrat Parti ile koalisyon yapmaya zorlanmışlardı. İtalyan çok-partili sistemi geleneksel olarak daha fazla sayıda göreceli küçük partiler içermektedir. Bu yüzden, Demokrat Hristiyanlar bile % 40 oy oranına yaklaşmayı çok ender başarabilmişlerdir. Sartori (1976), çok-partili sistemleri orta ve kutuplaşmış çoğulcu sistemler şeklinde ikiye ayırmıştır. Bu ayırmada, orta düzeyde çoğulculuk, ana partiler arasındaki ideolojik ayrımların çok az olduğu ve koalisyonları kurmaya ve orta tabana doğru kaymaya yönelik genel bir eğilimin olduğu Belçika, Hollanda ve Norveç gibi ülkelerde mevcuttur. Öte yandan, kutuplaşmış çoğulculuk ise, daha fazla ideolojik farklılıkların ana partileri ayırdığı, bazı partilerin sistem karşıtı duruşlarının olduğu zamanlarda gözükmektedir. 1990’lara kadar Fransa, İtalya ve İspanya’da olduğu gibi seçimsel anlamda güçlü komünist partilerin olması ya da Movimento Sociale Italiano (MSI) (1995’te “post-faşist Alleanze Nazionale şeklinde yeniden doğmuştur) gibi önemli faşist hareketlerin olması kutuplaşmış çoğulculuğa kanıt sağlamıştır.

Çok-partili sistemlerin gücü, hükümet içerisinde iç denetimler ve dengelemeler yaratması ve tartışma açısından bir taraflılık göstermesi, yani uzlaşma ve anlaşma yaratmasıdır. Koalisyon oluşturma süreci ve koalisyonun devam etmesini sağlayan dinamikler, rekabet eden görüşleri ve çatışan çıkarları hesaba katmak zorunda olan geniş bir sorumluluğu garantiler. Bu yüzden Almanya’daki liberal Hür Demokratlar muhafazakâr CDU ve sosyalist SPD üzerinde ılımlı bir etki yaratmışlardır. SPD-Yeşiller koalisyonunun Landers’te olduğu zamanlarda, Yeşillerin varlığı çevresel konuların politik gündeme dâhil edilmesine yardımcı olmuştur. Aynı şekilde, koalisyon hükümetlerinin sık rastlandığı çok-partili bir sistem olan İsveç sisteminde, SAP daha geniş sağlık konsensüsü oluşturmaya ve iş dünyasına yabancı kalmamış daha ılımlı siyasetlerin kovalanmasına ön ayak olmuştur. Meselâ, bunun yanında, 1980’lerde ve 1990’larda Büyük Britanya’da Thatcherizm diye örneklendirilerek suçlanan politikalar ve ideolojik radikalizm, çok-partili bir sistemde imkânsız olacaktır.

Çok-partili sisteme yöneltilen en büyük eleştiri, koalisyon kurmanın zorlukları ve tehlikeleri ile ilgilidir. Tek bir parti hükümeti kuracak kadar güçlü olmadığında, seçim sonrası müzakerelerin ve pazarlıkların tamamlanması haftalar ya da (İsrail ve

Kavramlar

Koalisyon

Koalisyon, rakip partilerin amaçlarını tek başlarına başaramayacaklarını fark ettiklerinde ya da ortak bir tehdit algıladıklarında bir araya gelmeleridir. Seçim koalisyonları ise, rakip partilerin temsilci sayılarını maksimuma çıkarmak için birbirleriyle yarışmayacaklarına dair anlaşmaya varımlardır.

Yasama koalisyonları, iki ya da daha fazla sayıda partinin belli bir programı desteklemek üzere anlaşmalarındır. Koalisyon hükümetleri iki ya da daha fazla parti arasında devlet makamlarının partiler arasında dağıtımını gerektiren bir resmî antlaşmadır. Genelde meclisin çoğunluğunu kontrol edebilmek için bir araya gelirler. "Önemli" ya da "ulusal" bir koalisyon, bütün ana partileri kapsar, ancak sadece ulusal kriz ya da ekonomik kalkınma zamanlarında kurulur.

İtalya'da olduğu gibi) bazen aylar sürebilir. Daha da ciddi anlamda, koalisyon hükümetleri, koalisyon partileri arasındaki tartışmalara hükümet meselelerinden daha fazla önem vererek çalkantılı ve dengesiz olabilir. İtalya her zaman için bu durumun klâsik bir örneği olarak gösterilmektedir; 1945'ten sonraki hükümetler ortalama olarak sâdece on ay sürmüştür. Ama koalisyonların her zaman dengesizlikle bağdaştırılması hata olur, çünkü tıpkı Almanya ve İsveç'te olduğu gibi rekor sayılabilecek düzeyde dengeli ve verimli koalisyon hükümetleri de kurulabilir. Aslında bazı yönlerden İtalya'daki durum, eşine az rastlanır bir durumdur ve bunun sorumlusu çok-partili sisteminin dinamiklerinden ziyâde ülkenin politik kültürü ve parti sisteminin ideolojik karmaşıklığıdır.

Son bir problem uyum ve anlaşmaya yönelik eğilimin, çok-partili sistemlere siyasî merkez tarafından büyük oranda hâkim olunması anlamına gelir ki, bu, açık ideolojik alternatiflerin çıkmasını imkânsız hâle getirir. Koalisyon politikası, doğal olarak, inanç ve ilke politikasından ziyâde, ortak nokta arayışı içinde uzlaşma ve ara yolu bulma unsurlarıyla karakterize edilme eğilimindedir. Bu süreç, tamamıyla yozlaşmış olması bakımından eleştirilebilir, çünkü partiler iktidar yarışı için siyasetleri ve ilkeleri bir kenara

atmaya teşvik edilmişlerdir. Bu durum ayrıca merkezdeki partilerin ve merkezde yer alan grupların çıkarlarının fazlaca temsil edilmesine sebep olabilir, özellikle de Almanya'da olduğu gibi, küçük bir merkez partisi daha büyük muhafazakâr ve sosyalist partilere koalisyon için tek uygun ortaktır. Aslında, bu durum, nisbî temsile dayanan seçim sistemlerinin sakıncalarından biri olarak görülür; bu tip sistemler, partilerin yönetimdeki oranın onların seçimde elde ettikleri gücü yansıtmamasını temin etmek suretiyle çok-partili siyaset ve koalisyon hükümeti lehinde yanlılık sergilerler.

Partilerin Düşüşü?

Siyasî partilere dair eleştiriler açıkçası çok yeni değildir. Aslında siyasî partilerin ortaya çıkması hep ciddi kuşkuyla ve güvensizlikle karşılanmıştır. Örneğin, ABD Anayasası'nı yazan diğer bütün "kurucu baba"larda görüldüğü gibi Thomas Jefferson da partilerin ve hiziplerin kurulmasına, çatışmayı tetikleyeceği ve toplumun bütünlüğünü bozabileceği düşüncesiyle kuşkuyla yaklaşmıştır. Bölünemez toplum ya da bölünmez ulusal çıkarın var olduğu görüşü, modern dönemde rakip partilere mazeret sunmak için tek-partili sistemler tarafından ya da diğer bütün partiler üzerindeki baskıyı açıklayabilmek için askerî hükümetler tarafından kullanılmıştır. J. S. Mill gibi liberaller tarafından dile getirilen daha ileri bir endişe ise, kolektif bir yapı olan partilerin kaçınılmaz olarak düşünce özgürlüğünü ve bireyin vicdanına

Thomas Jefferson (1743-1826)

ABD'li siyaset filozofu ve devlet adamıdır. Virjinyalı zengin bir çiftçi olan Jefferson, 1779-81 arasında Virginia valisi olarak, 1789-94 arasında ise ABD dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. ABD'nin üçüncü başkanıdır. Jefferson Bağımsızlık Bildirgesi'nin baş yazarıdır, çok sayıda nutuk ve mektup yazmıştır. Bir doğal aristokrasi tarafından yönetim ile sınırlı devleti ve lasissez faire'i birleştirmeye çalışan demokratik ziraatçılık biçimi geliştirdi. Halk eğitiminin genişlemesine, köleliğin kaldırılmasına ve daha büyük ekonomik eşitliğe önem vererek sosyal reformlara sempati gösterdi.

ait politikayı baskı altına aldığıdır. Mamafih partilerle ilgili modern dönemde ortaya konan kaygılar ve endişelerse, partilerin temsil görevindeki ve halkla hükümet arasında iyi bir bağ kurabilmedeki başarısızlığına dâir kanıtlardan yola çıkmaktadır.

“Parti politikasının krizi” yönündeki başka bir gösterge de parti üyeliğinde ve partizanlıkta yaşanan düşüşte, yani partizan oluşumunun düşüşünde görülebilir. Meselâ Büyük Britanya’da 1950’lerdeki parti üyeliğinin tepeye vurmasından bu yana İşçi Partisi üyelerinin üçte-ikisini, Muhafazakârlarsa yarısını kaybetmiştir. Parti üyelerinin yaşlarındaki açık artış da gayet önemlidir, öyle ki 1998’de Muhafazakâr Parti üyelerinin yaş ortalamaları 63’e çıkmıştır. Hükümetteki partilere karşı dramatik seçim dalgalanmaları bu tür kuşkuları daha da yoğunlaştırmıştır. Bu durumun dikkat çekici örnekleri 1993’teki Fransız Sosyalistleri’nin 282 sandalyeden sâdece 70 sandalyeye düşmesi ve aynı yıl yalnızca mecliste iki sandalyesi kalan Kanada Yenilikçi Muhafazakârların bertaraf edilmesidir. Seçmenlerin sayısında görülen bu düşüş aynı zamanda partilerin seçmen desteğini koruyamadıklarını göstermektedir. Örneğin, 2001’deki Büyük Britanya genel seçimlerinde katılım %71’den (1945-sonrasından daha düşük) %59’a düşmüştür.

Bütün bu değişimlerle beraber “anti-politika”nın ortaya çıktığına dâir kanıtlar bulunmaktadır; bu da siyasî hareketler ve örgütlenmelerde görülen artıştır. Burada ki ortak nokta, geleneksel iktidar merkezlerine karşı duyulan antipati ve hükümetin yerleşik partilerine karşı gösterilen muhalefettir. Bu durum, hükümete gelmeyerek kirlenmemiş durumda olan ve bu yüzden çekici gelen yeni politik hareketlerin ortaya çıkmasında yansımaktadır. Buna en iyi örnekler, trilyoner Ross Perot’un 1992’de ABD başkanlığı için koyduğu bağımsız adaylığının %19 destek alması ve medya patronu Silvio Berlusconi’nin yeni yarattığı Forza İtalya’nın 1994’teki dramatik başarısıdır. Kadın hakları, çevre hareketleri ve barış hareketleri gibi yeni sosyal hareketlerin yükselişi de yine aynı olgunun bir parçasıdır. Bu hareketler, görüşlerini parti organizasyonlarında dile getiriyor olsalar da, tıpkı Yeşillerde olduğu gibi, aslında **anti-parti partilerin** bir katmanı olarak gösterilirler.

Partilerin düşüşü nasıl açıklanabilir? Partilerin yaşadığı problemlerden biri, sâhip oldukları gerçek ya da algılanan oligarşik karakterdir. Partiler sıradan halktan gelen üyelerinin pasif ya da gereksiz ve rutin işler yaptığı (toplantılara katılmak, komite-

Anti-Parti Partiler: Parlâmenter uzlaşmayı reddederek ve popüler hareketliliğe önem vererek geleneksel parti politikalarına meydan okuyan partiler.

lerde oturmak ...vb.) bürokratik siyasî mekanizmalar olarak görülmektedir. Bunun tersine, tek bir mesele üzerine odaklanan gruplar özellikle de gençler arasından üye ve destek çekmede daha başarılı olmuşlardır; bunun sebebi bu organizasyonların daha esnek örgütlenmelere sâhip olmaları, daha yerel olmaları ve katılıma ya da hareketliliğe daha fazla önem vermeleridir. Partilerin toplum gözündeki

imajları, hükümetle ve profesyonel politikayla olan bağlarından ötürü zedelenmiştir. Politik anlamda “içeride” olan partiler, üst makamlarla bağdaştırılan güçle, hırsla ve ahlâksızlıkla kirlenmişlerdir. Başka bir deyişle, partiler artık “insanların” değildir; genelde politik kavgalar ve iktidar elde etmek için girişilen rekabetle harcanmış olarak görülürler, dolayısıyla, sıradan insanların kaygılarından uzaklaşmışlardır.

Partilerin düşüşünü açıklamak için alternatif bir yol da, bu durumu karmaşık ve modern toplumların yönetilmesinin iyice zorlaştığını gösteren bir semptom olarak görmektir. Hayâl kırıklığı ve kinizm, partiler problemleri çözmek ve koşulları iyileştirebileceklerini ilân ederek iktidar arayışına girip, hükümete geldiklerinde vaatlerini gerçekleştirmekte başarısız olduğunda büyümektedir. Bu durum, çıkar gruplarının gittikçe genişleyen gücü ve artan küreselleşen ekonomi biçiminde hükümette olan her partinin karşı karşıya kaldığı artan zorlukları yansıtır. Son bir açıklama ise, öncelikli olarak partilerin ortaya çıkmasını sağlayan geleneksel bağlılıklar ve sosyal kimlikler ortadan kaybolduğu için partilerde bir düşüş yaşanmış olabileceğidir. Bu durum kesinlikle post-Fordizm olgusuyla bağlantılı olan sınıf politikasının düşüşünde görülebilir. Buna ek olarak, eski sosyal, dinî ve diğer yapıların çöküşüyle birlikte politik gündemde özellikle de post-materyalizmle ilgili yeni istekler ve duyarlılıklar gelişmiştir. Geniş, programa dayalı partiler, bir zamanlar seçmenlerin büyük bir kesiminin hedeflerini gerçekleştirebilmişse de, cinsiyet eşitliği, nükleer güç, hayvan hakları, çevre kirliliği gibi konuların dile getirilmesi için yeni ve değişik parti oluşumlarına ihtiyaç duyulabilir. Bu yüzden, tek bir meseleye odaklanan gruplar ve sosyal hareketler, hükümetle toplum arasındaki önemli bağı kurarak partilerin yerini alma işlemini gerçekleştirebilirler.

Özet

- Bir siyasî parti, iktidarı kazanmak üzere organize olmuş insan grubudur ve genelde belli bir ölçüde ideolojik uyum gösterir. Partilerin genel sınıflandırılması partileri, çekirdek ve yığın ya da daha sonraları yapıldığı üzere hepsini-yakala partileri, temsilci ve bütünlükçü partiler, anayasal ya da “ana akım” partileri ve devrimsel ya da anti-sistem partileri, son olarak da sol-kanat ve sağ-kanat partileri olarak ayırmaktadır.
- Partilerin politik sistem içinde birçok fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonlar; temsil, politik uzmanları yaratma ve yetiştirme, toplumsal hedeflerin ve devlet siyasasının belirlenmesi, çıkarların dile getirilmesi ve gerçekleştirilmesi, seçmenlerin sosyalleşmesi ve hareketliliği ve son olarak da yönetim süreçlerinin ve kurumsal ilişkilerin organizasyonunu kapsamaktadır.
- Partilerin örgütlenmesi ve yapısı, toplum içinde gücün geniş anlamda yayılmasını ciddi şekilde etkiler. Parti demokrasisi, parti içinde gücün yaygın olarak dağılması veya gücün partinin seçilmiş ve halka karşı sorumlu üyelerinin elinde toplanmasıyla geliştirilebilir. Oligarşik eğilimler, organizasyonun kaçınılmaz bir sonucu olabilir ya da parti bütünlüğü veya seçimlerde güvenilir olarak değerlendirilmeye duyulan ihtiyaçtan ötürü ortaya çıkabilir.
- Bir parti sistemi partilerin etkileşim içinde bulunduğu ve politik süreçleri etkilediği ilişkiler ağından ibarettir. Tek-partili bir sistem içinde, “yönetici” parti, verimli bir şekilde kalıcı bir hükümet olarak görev yapabilir. İki-partili sistemlerde iktidar, iki “ana” parti arasında gidip gelir. Hâkim-partili sistemlerde “ana” parti iktidarı uzun süreler boyunca elinde bulundurur. Çok-partili sistemlerde ise hiçbir parti tek başına iktidara gelecek kadar güçlü değildir, dolayısıyla bu durum koalisyon hükümetlerinin önünü açar.
- Parti sistemleri geniş politik süreçleri birçok anlamda etkiler. Seçmenler için mevcut olan çok çeşitli ve farklı tercihleri etkiler; hükümetlerin bütünlüğü ve istikrarı üzerinde etkilidir. Yönetimle meclis arasındaki ilişkiyi yapılandırır, ya çatışma ya da konsensüs lehinde bir taraflılık yaratır ve politik kültürün genel karakterini oluştururlar.
- Parti politikasındaki düşüşe kanıt olarak parti üyeliğindeki ve partizanlıktaki düşüş ve aynı şekilde “anti parti” gruplarının ve hareketlerinin yükselişi gösterilebilir. Bu durum, partilerin güçle, hırsla ve ahlâksızlıkla kirlendiği görüşüyle ve bunun sonucu olarak da vaatlerini yerine getirememenin yarattığı genel bir hayâl kırıklığıyla açıklanabilir. Partilerin ayrıca post-materyalizm ve post-modernizm ile yayılan istekler ve duyarlılıkları karşılamakta yetersiz kaldığı görülmektedir.

Tartışma Soruları

- ▶ Bütün modern siyasî partiler hepsini-yakala partileri midir?
- ▶ Hükümet şu andaki durumda politik partiler olmaksızın işleyebilir mi?
- ▶ Hangi yollarla ya da ne ölçüde siyasî partiler demokrasiyi desteklemektedirler?
- ▶ Siyasî partiler neden sürekli olarak lider-hâkimiyetinde olma eğilimindedirler?
- ▶ Parti sistemleri hangi kriterle yargılanmalıdır?
- ▶ Modern partiler sınıf politikasının düşüşüne ve de geleneksel bağların azalmasına nasıl uyum sağlamaktadırlar?

İleri Okumalar

- Castles, F. Ve R. Wildmann (EDS) *The Future of Party Government*- Vol. 1 (Berlin: Gruyter, 1986). Parti hükümeti koşullarının ve bununla ilgili sorunların bir analizi.
- Graham, B. D. *Representation and Party Politics: A Comparative Perspective* (Oxford: Blackwell, 1993). Partiler, temsil ve demokrasi arasındaki ilişki üzerine geniş kapsamlı bir tartışma.
- Mair, P. *The West European Party System* (Oxford: Oxford University Pres, 1990) Batı Avrupa'daki partiler ve parti sistemleri hakkında kapsamlı bir çalışma.
- Sartori, G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis* (Cambridge: Cambridge University Pres, 1976). Partilerin oynadığı rol ve parti sistemlerinin niteliklerinin klâsik bir analizi.
- Wolinetz, S. (Ed) *Political Parties* (Aldershot and Brookfield VT: Ashgate, 1997). Siyasî partilerin işleyişinin bütün yönlerini ve önemini inceleyen kapsamlı makalelerden oluşan bir çalışma.

Gruplar, Çıkarlar ve Hareketler

“Anayasasız iktidar, haksız bir güçtür”

Thomas Paine, *The Rights of Man* (1795)

Siyasi etkileşme biçimleri, 20. Yüzyıl'da, örgütlü grupların ve çıkarların önemlerinin artmasıyla değişime uğramıştır. Gerçekten de, grup siyaseti konusundaki coşkunluk üst düzeyde olduğu 1950'lerde ve 1960'larda, iş dünyası çıkarları, sendikalar, çiftçi lobileri ve benzerlerinin kilit siyasi aktörler olarak meclislerin ve siyasi partilerin yerini aldığı değerlendirilmeleri geniş ölçekte yapılmıyordu. Çıkar grupları dünyası, özellikle de 1960'lardan sonra, tüketicinin himâyesinden hayvan haklarına ve cinsiyet eşitliğinden çevrenin korunmasına uzanan konularla meşgul olan tek-meseleli protesto gruplarının artmasıyla daha da genişlemiştir. Bu tür gruplar çoklukla, daha geniş toplumsal hareketlerle (kadın hareketi, sivil haklar hareketi, Yeşiller hareketi vesaire) işbirliği yapmakta ve kimi zaman 'yeni siyaset' diye adlandırılan yeni tarz eylemciliği ve kampanyaları benimsemeleriyle karakterize edilmektedir. Yine de grupların, çıkarların ve hareketlerin yapısı ve önemi, bilhassa demokratik süreç üzerindeki etkileri hususunda epeyce tartışma mevcuttur.

Bu bölümde incelenen ana konular şunlardır:

İçindekiler

Grup Siyaseti	348
Grup Türleri	348
Komünal Gruplar	349
Kurumsal Gruplar	349
Dernek Grupları	350
Grup Siyaseti Modelleri	352
Çoğulcu (Plüralist) Model	352
Korporatist Model	354
Yeni Sağ Modeli	355
Grup Siyaset Tarzları	357
Çıkar Grupları Ne Kadar Önemlidir?	357
Gruplar Etkilerini Nasıl Gösterirler?	360
Toplumsal Hareketler	364
Yeni Toplumsal Hareketler	364
Özet	368
Tartışma Soruları	369
İleri Okumalar	369

Anahtar Konular

1. Çıkar grupları hangileridir ve bunlar ne kadar farklı şekillerde ortaya çıkmaktadırlar?
2. Belli başlı grup siyaseti teorileri nelerdir?
3. Gruplar demokrasiye ve etkili yönetime yardımcı mı, yoksa engel mi olmaktadır?
4. Çıkar grupları nasıl bir etkiden yararlanmaktadır?
5. Çıkar gruplarının başarı ya da başarısızlıklarını ne belirlemektedir?
6. Yeni toplumsal hareketler nasıl ortaya çıkmıştır ve bunların asıl önemi nedir?

Grup Siyaseti

Tıpkı siyasî partiler gibi çıkar grupları da, modern toplumlarda yönetim ile yönetilen arasındaki en önemli bağlantılardan birini oluştururlar. Bazı bakımlardan kökleri siyasî partilerinkiyle paraleldir. Çıkar grupları, yeni bir temsili yönetim çağıının çocuklarıydı ve yükselen sanayi toplumunun giderek artan karmaşık bölünme ve parçalanmalarını birbirine eklemek için ortaya çıkmıştır. Seçimleri kazanmakta ilgilenen siyasî partiler destek koalisyonları oluşturmaya ve câzibelerini artırmaya çalışırken, çıkar grupları genellikle temsil ettikleri insanların belli özlem ve değerlerine uygun, daha kesin ve net bir pozisyon almaya çaba gösterirler.

Bu tür grupların en eskisinin hangisi olduğunu bilmek zordur. Sözelimi İngiltere’de köle ticaretine karşı çıkmak için 1787’de kurulmuş olan Köleliği Yok Etme Cemiyeti gibi bazı gruplar, temsili hükümet döneminin öncesinde de mevcuttu. 1839’da kurulan Hububat Kanunu Karşıtları Derneği, sonraki İngiliz gruplar açısından çoğu zaman bir model olarak görülür, çünkü hükümet üzerinde özel amaçlı bir baskı oluşturmak üzere kurulmuştu. Alexis de Tocqueville 1830’larda ABD’yi ziyaretinin ardından, **dernek** diye adlandırdığı şeyin esasen ‘güçlü bir faaliyet aracı’ hâline gelmiş olduğunu kaydetmiştir. 1831’de İtalyan yurtsever Giuseppe Mazzini tarafından kurulmuş olan Genç İtalya, daha sonraları Avrupa’nın her yanına yayılmış olan kardeş milliyetçi örgütler için örnek teşkil etmiştir. Aynı şekilde 1866’da Fransa’da kurulan Kadın Hakları Cemiyeti, dünya çapında bir kadınlara oy hakkı hareketini kamçulamıştır. 19. Yüzyıl’ın sona ermesiyle birlikte, pek çok sanayi toplumunda giderek büyüyen bir sendika hareketinin yanı sıra güçlü çiftçi ve iş dünyası çıkarları da etkili olmaya başlamıştı. Ancak, hâlihazırda mevcut çıkar gruplarının birçoğunun kökeni çok daha yakın dönemlere gider. Bunlar esasen, 1960’lardan bu yana ortaya çıkan baskı ve protesto siyasetindeki patlamanın bir ürünüdür. Bu nitelikleriyle, harekete geçirme ve temsil vasıtaları olan siyasî partilerin güçten düşmesi ve örgütlü grupların ve toplumsal hareketlerin öneminin artması şeklinde anlaşılan daha kapsamlı bir sürecin birer parçası olabilirler.

Grup Türleri

Grupların yapılarının muğlaklığı ve şekillerinin çeşitliliği göz önünde tutulursa, bunları târif etme ve sınıflama işinin tehlikelerle yüklü olduğu görülür. Meselâ biz gruplarla mı, yoksa **çıkarlar**la mı ilgileniyoruz? Diğer bir deyişle grupları belli seviyede bir bağlılık ve örgütlenmeye sâhip dernekler olarak mı, yoksa sâdece tesadüfen aynı çıkarları paylaşan fakat meseleye ilişkin bilinçten yoksun halk toplulukları olarak mı kabul ediyoruz? Benzer şekilde, çıkar grupları bencil ve maddî çıkarlarla mı

ilgileniyorlar, yoksa daha kapsamlı hedefler ve kamusal amaçlar da güdüyorlar mı? Çıkar grupları ile hükümet arasındaki ilişkiye dâir zor bir mesele daha söz konusudur. Çıkar grupları her zaman, dışarıdan etki eden özerk gruplar mıdır, yoksa devletin içinde ve onun aracılığıyla iş görüyor ve hatta bizatihi devlet aygıtının bir parçası

Dernek: Paylaşılan çıkarların veya ortak endişelerin kabulünün bir sonucu olarak, gönüllü faaliyetle oluşturulan bir grup.

olabilirler mi?

Bu alanla ilgilenen siyaset bilimciler arasında uzlaşmış bir terminolojinin olmaması da bu karmaşıklığı artırmaktadır. Örneğin ABD’de ve başka yerlerde, ‘çıkarcı grubu’ terimi bütün örgütlü grupları tasvir etmek için kullanıldığı hâlde, İngiltere’de yalnız üyelerinin çıkarlarını geliştirip koruyan grupları adlandırmada kullanıma eğilimindedir. Bu yüzden de İngiltere’de genellikle, kapsamlı sınıflamanın bir alt kategorisi olarak kullanılmaya elverişli olan ‘baskı grubu’ terimi tercih edilmektedir.

Her şeye rağmen, gruplar üç tür hâlinde sınıflanabilir:

- komünal gruplar
- kurumsal gruplar
- dernek grupları

Komünal Gruplar

Komünal grupların başlıca özelliği, üyeliğin kaydedilme yerine doğuma dayanması anlamında toplumsal doku içine gömülmüş olmalarıdır. Bu gruplara örnekler, aileler, kabileler, sosyal sınıflar ve etnik gruplardır. Üyelerin mensubiyet için seçildiği ve resmî bir yapı ve örgütlenmeye sâhip klâsik çıkar gruplarından farklı olarak, komünal gruplar, paylaşılan bir miras ve geleneksel bağlar ve sadakâtler üzerinde temellenir. Bu tür gruplar, gelişmekte olan ülkelerin siyasetinde hâlâ çok önemli bir rol oynamaktadır. Sözgelimi Afrika’da, etnik, kabilesel ve hısımlık bağları çoğu defa çıkar temsiliinin en önemli temelidir. İtalya ve İrlanda gibi ülkelerdeki etnik milliyetçiliğin ve Katolik grupların öneminin yeniden dirilmesiyle sergilendiği gibi, komünal gruplar, gelişmiş sanayi toplumlarında da var olmaya ve etki göstermeye devam etmektedir.

Kurumsal Gruplar

Kurumsal gruplar, devlet mekanizmasının bir parçası olan ve o mekanizma aracılığıyla bir etki göstermeye çalışan gruplardır. Çıkar gruplarından ayrılırlar, çünkü bir özerklik ya da bağımsızlık ölçüsüne sâhip değildirler. Bürokrasiler ve ordu, kurumsal grupların en bâzır örnekleridir ve bunların her birinin rekabet hâlindeki birtakım çıkarları ihtiva ettikleri az görülmemektedir. Tipik şekilde özerk grupları ve hareketleri baskı altında tutan otoriter ve totaliter devletlerde, kurumsal gruplar arasındaki rekabet, çıkar temsiliinin başlıca şekli olabilmektedir. Meselâ, SSCB’deki büyük ölçüde merkezileşmiş Stalinist sistem çoğunlukla, kökleşmiş bürokratik ve ekonomik çıkarlar, özellikle de ağır sanayi çevresinde yoğunlaşmış olan çıkarlar tarafından yürütülüyordu. Aynı şekilde, görünürde tek parçalı olan 1933–45 arasındaki Almanya Hitler devleti, Nazi liderlerinin bitmez tükenmez bir iktidar mücadelesi içinde yayılmacı imparatorluklar inşa etmiş olmaları sebebiyle bir bürokratik çatışma gerçeğini içinde saklıyordu.

Kurumsal gruplar yalnız demokratik olmayan rejimlerde önemli

Çıkar: Bir fert ya da gruba fayda sağlayan şey; (istekler veya tercihlerden farklı olarak) çıkarlar genellikle nesnel ya da ‘reel’ olarak görülür.

Doğrudan Eylem: Anayasal ve yasal yapının dışında yer alan siyasi eylem; doğrudan eylem, pasif direnişten terörizme kadar değişebilir.

değildir. Bazıları işi, fiiliyatta politika sürecini bürokratik seçkinlerin ve demokratik sistemlerdeki bakanlıklarda, departmanlarda ve birimlerde edinilmiş çıkarların biçimlendirdiğini öne sürmeye kadar vardırmışlardır: bunlar seçilmiş siyasetçileri ve seçilmiş hükümetleri sınırlama, kimilerinin ifadesiyle onlara dikte etme işlevi görmektedirler.

Ünlü 'ordu-sanayi kompleksi' durumunda olduğu gibi, bu tür gruplar kesinlikle, klâsik çıkar gruplarıyla ittifaklar da oluştururlar. Bürokrasi ve ordunun önemi ve bunlar içinde ve bunlar aracılığıyla etkisini gösteren çıkarların önemi, 17. ve 18. Bölümlerde tartışılacaktır.

Dernek Grupları

Dernek grupları, paylaşılan ama sınırlı amaçları gütmek üzere bir araya gelmiş kişilerce oluşturulmuş olanlardır. Dernekler şeklindeki gruplar, gönüllü faaliyetin ve ortak çıkarlar, özlemler ve kanaatlerin varlığıyla karakterize edilir. Dolayısıyla dernek gruplarının en belirgin örnekleri, genellikle çıkar grupları veya baskı grupları olarak düşünülenlerdir. Ancak bunlarla komünal gruplar arasındaki ayırım bazen bulanıklaşabilmektedir. Sözelimi sınıfsal bağlılıklar güçlü ve dayanışmacı olduğunda, sendika gibi bir dernek grubunun üyeliği, belli bir amacı gerçekleştirmeyi hedefleyen bir araçsal eylemden daha çok toplumsal kimliğin bir ifadesi olabilmektedir. Dernek grupları gelişmekte olan ülkelerde gittikçe daha önemli hâle geliyor olsalar da, genellikle sanayi toplumlarının bir özelliği olarak ön plana çıkmaktadırlar. Sanayileşme, hem karmaşık bir yarışan çıkarlar ağı biçiminde toplumsal farklılaşmayı üretmekte ve hem de en azından kapitalist bir bağlam içinde, âdet ve gelenek tarafından biçimlendirilenler yerine kendi çıkarını düşünen ve bireyselleşmiş davranış kalıplarının gelişmesini teşvik etmektedir. Bu tür grupların birincil fonksiyonları hükümet ve diğer kamusal organlarla uğraşmak olduğunda, bunlar genellikle çıkar grupları olarak adlandırılırlar.

Çıkar grupları değişik şekil ve büyüklükte ortaya çıkabilmektedir. Bunlar muazzam sayıda mesele ve hedeflerle ilgilenmekte, kamu organlarına hizmet ve hükümet programlarının yürütülmesine yardım etmekten sivil itaatsizlik kampanyaları ve halk protestoları düzenlemeye kadar değişen taktikler kullanmaktadırlar. Ancak, anayasa dışı ve yarı-askeri gruplar bu sınıflamanın dışındadır. Kara Panterler ve İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) gibi gruplar çıkar grubu olarak sınıflanamazlar, çünkü bunlar siyasi sistemi sâdece etkilemeye değil, onu temelden yeniden yapılandırmaya çalışmakta, baskı siyaseti yerine terörizm taktikleri ve baskı politikası yerine **doğrudan eylem** biçimleri kullanmaktadırlar. Bununla birlikte, farklı grup türlerini teşhis etmeye çalışarak, şekilsiz gibi görünen çıkar grubu dünyasına belli bir yapı getirmek durumundayız. En yaygın iki sınıf şunlardır:

- ▶ kesimsel ve geliştirici gruplar
- ▶ içeriden ve dışarıdan gruplar

Kesimsel gruplar (kimi zaman koruyucu veya fonksiyonel gruplar diye de adlandırılırlar), üyelerinin (genellikle maddî) çıkarlarını geliştirmek veya korumak için mev-

cuttur. Sendikalar, şirketler, ticari birlikler ve meslek örgütleri bu grup çeşidinin başlıca örnekleridir. ‘Kesimsel’ karakterleri, bunların toplumun bir kesimini temsil etmeleri olgusundan kaynaklanır: işçiler, işverenler, tüketiciler, bir etnik veya dinî grup vesaire. Ancak, tam olarak ifade edersek, sâdece mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve mübadelesiyle ilgilenen gruplar ‘fonksiyonel gruplar’ olarak görülebilir. ABD’de kesimsel gruplar, başlıca endişelerinin toplumun geneli değil, yalnızca üyelerinin durumlarını ıslah etmek olduğunu vurgulamak üzere, çoğunlukla ‘özel çıkar grupları’ olarak sınıflanırlar.

Buna karşılık geliştirici gruplar (ki bazen amaç veya kanaat grupları olarak adlandırılırlar), paylaşılan değerleri, idealleri ya da ilkeleri geliştirmek üzere kurulmuşlardır. Bu amaçlar pek çoktur. Bunlar, bebek aldırma konusunda ‘tercih yanlısı’ ve ‘hayat yanlısı’ lobiler, sivil özgürlükle lehindeki veya televizyondaki cinsellik ve şiddete karşı kampanyalar, çevre kirliliğini ve hayvanlara işkenceyi protesto ya da geleneksel veya dinî değerleri savunma gibi amaçlardır. ABD’de geliştirici gruplar, seçici olanlardan ziyâde ortaklaşa yararı artırdıklarına vurgu yapılması bakımından ‘kamusal çıkar grupları’ diye isimlendirilir. Dolayısıyla bu gruplar, kendi üyelerinden başka gruplara yardım etmeyi amaçlamaları gerçeğine göre tanımlanır. Sözgelimi Balınayı Kurtar, balinalardan biri değil, balinalar için kurulmuş bir örgüttür. Kuşkusuz kimi örgütler hem kesimsel, hem de geliştirici özelliklere sâhiptir. Beyaz Olmayan İnsanların Geliştirilmesi Ulusal Derneği (NAACP: The National Association for the Advancement of Coloured People), (ayrımcılığa karşı çıkarak ve istihdam fırsatlarını artırarak) siyah Amerikalıların kesimsel çıkarlarına yönelmiştir, ama ayrıca sosyal adâlet ve ırk uyumu gibi meselelerle de ilgilenmektedir.

Bir başka sınıflama sistemi, grupların hükümete göre sâhip oldukları statüye ve etki kullanmak için benimsedikleri stratejilere dayanmaktadır.

İçeriden gruplar devamlı olarak ayrıcalıklar elde ederler ve genellikle, rutin danışma veya devlet organlarında temsil edilme yoluyla, kurumsallaşmış bir biçimde hükümete ulaşırlar. Çoğu hâllerde kesimsel ve içeriden grup sınıflamaları üst üste çakışmışlardır. Bu ise, iş dünyası grupları ve sendikalar gibilerin, önemli ekonomik çıkarları konusunda, eğer görüşleri hükümet tarafından dikkate alımı- yorsa güçlü yaptırımlara başvurabileceklerini gösterir. Hükümet ayrıca, ellerinde uzmanlık bilgisi ve uygulanabilir politikalar oluşturma becerisi bulunduran gruplara danışmaya eğilimli olabilir. Ancak, içeride olma hâli her zaman bir avantaj değildir, çünkü yalnızca, hükümetinkilerle açıkça uyumlu amaçlara ve mutabık kalınan kararlara üyelerinin itaat etmesini sağlama konusunda kanıtlanabilir beceriye sâhip gruplara danışılır.

Öte yandan dışarıdan gruplara hükümet tarafından ya hiç danışılmaz, ya da ancak arada bir ve genelde alt düzeyde danışılır. Birçok durumda dışarıdan olma hâli zayıflığın bir göstergesidir, çünkü hükümete resmî olarak ulaşamama, bu grupları,

Kavramlar

Çıkar Grubu

Çıkar grubu (ya da baskı grubu), hükümetin politika veya faaliyetlerini etkilemeyi amaçlayan örgütlenmiş bir kurumdur. Çıkar grupları, yönetim erkini ele geçirmek ya da yürütmek yerine dışardan bir etki kullanmaya çalıştıkları için siyasi partilerden ayrılırlar. Ayrıca çıkar grupları belirgin biçimde dar bir konu merkezine sâhiptirler, çünkü genellikle belli bir grubun özel bir meselesi ya da çıkarıyla ilgilenirler ve genellikle siyasi partilerin sâhip olduğu kapsamlı bir program veya ideolojik özellikleri nâdiren taşırlar. Çıkar grupları, daha büyük ölçekteki resmî örgütlenmelerle toplumsal hareketlerden de ayrılırlar. Yine de bütün çıkar grupları resmî anlamda üyelere sâhip değildir: bu nedenle bazı yorumcular, bunlar hakkında daha gevşek bir tanım olan ‘örgütlenmiş çıkarlar’ı tercih etmektedirler.

Robert Dahl (1915-....)

ABD'li siyaset bilimci. 1946'da Yale Üniversitesi'ne siyaset bilimi profesörü olarak atandı. Dahl daha sonra ABD'nin en seçkin siyasi analizcilerinden biri oldu. 1953'te, (Charles Lindblom ile birlikte) modern toplumları klâsik demokrasiden ayırt etmek üzere 'poliarsi' (çoğunluğun yönetimi) terimini icat etti. Dahl'in ilk yazıları pozitivist ve davranışsalci doktrinlerin etkisini yansıtır ve 1950'lerle 1960'ların başlarında Dahl, klâsik bir çoğulcu fikir geliştirmiştir. Ancak 1960'ların sonlarından itibaren, Lindblom ve Galbraith'le birlikte, belli başlı kapitalist şirketlere giderek artan bir ilgi ortaya çıkaran, radikalleşmiş bir liberalizm, neo-plüralizm türü geliştirmiştir. En önemli eserleri, *Demokratik Teoriye Bir Önsöz* (A Preface to Democratic Theory, 1956), *Kim Yönetiyor?* (Who Governs?, 1961) ve *Çoğulcu Demokrasinin Açmazlarıdır* (Dilemmas of Pluralist Democracy, 1982).

politika süreci üzerinde dolaylı bir etki oluşturma umuduyla 'halka gitme'ye zorlar. Demek ki, bir çıkar grubunun kamusal görüntüsü ile yararlandığı siyasi etki arasında, tuhaf biçimde ters bir ilişki vardır. Çevreyi koruma ve hayvan hakları gibi alanlardaki radikal protesto grupları, dışarıdan olma konusunda pek fazla tercih hakkına sâhip değildirler. Sâdece amaçlarının hükümetin önceliklerine çoğunlukla uymaması değil, ayrıca üyelerine ve taraftarlarına, bu tür grupların hükümetle yakın ilişkilerle bozulmamış olmasının cazip gelmesi söz konusudur. O anlamda bu gruplar, gerek ideolojik saflıklarını ve bağımsızlıklarını ve gerekse adem-i merkezci iktidar yapılarını korumak amacıyla dışarıda kalmayı tercih edebilirler.

Grup Siyaseti Modelleri

Bazı yorumcular, grup siyasetinin şekil ve anlamının bütünüyle, her siyasi sisteme özgü faktörlerden türediğine inanırlar. Bu nedenle grupların rolü, belli bir siyasi kültürün, parti sisteminin, bir dizi kurumsal düzenlemenin ve diğerlerinin sonucudur. Bunun anlamı, grup siyasetinin niteliği konusunda genel sonuçlar çıkarılamayacağıdır. Diğer taraftan grup siyasetinin anlaşılması çoğu zaman, hem politika sürecinin yapısına ve hem de gücün toplumdaki dağılımına ilişkin geniş varsayımlarla biçimlendirilir. Bu varsayımlar, 5. Bölümde incelenen rakip devlet teorileriyle yakından bağlantılıdır. Çıkar grubu siyaset modelleri olarak bunların en etkilileri şunlardır:

- çoğulculuk
- korporatizm
- Yeni Sağ

Çoğulcu (Plüralist) Model

Çoğulcu teoriler, en olumlu grup siyaseti görüntüsünü ortaya koyar. Bu teoriler, grupların hem bireyi hükümete karşı savunma ve hem de demokratik cevap verebilirliği artırma kapasitelerini vurgularlar. Çoğulculuğun ana teması, siyasi iktidarın parçalanmış ve geniş ölçüde dağılmış olduğudur. Kararlar, çok sayıda grubun görüş ve çıkarla-

rının dikkate alınmasını temin eden karmaşık bir pazarlık ve karşılıklı etkileme süreci vasıtasıyla alınır. Çoğulcu bir 'grup teorisi' geliştirme girişimlerinin en eski ve en etkililerinden birini, Arthur Bentley, *Yönetim/İdare Süreci* (*The Process of Government*, [1908] 1948) adlı eserinde yapmıştır. Bentley'in politika sürecinin temel yapı taşları olarak örgütlü gruplara verdiği önem, onun şu ünlü deyişinde net biçimde özetlenmiştir: "gruplar yeterince ifade ettiklerinde, her şey ifade edilmiş olur". Sonuçları daha dar biçimde ABD politika sürecine odaklanmış olsa da, David Truman'ın *İdari Süreç*'i (*The Governmental Process*, 1951) de genellikle bu geleneğin devamı olarak görülür.

Çıkarların dile getirilmesi ve birleştirilmesi aracı olarak gruplar konusuna duyulan ilgi, 1950'lerde ve 1960'ların başlarında davranışsalculuğun yayılmasıyla artmıştır. Örneğin sistemlerin analizi, çıkar gruplarını, idareye yönelik ortaya konmuş pek çok talebi uygulanabilir istekler dizisine dönüştürecek biçimde süzen 'kapı görevlisi' olarak tasvir etmiştir. Aynı zamanda, Robert Dahl (1961) ve Nelson Polsby (1963) gibi analizciler tarafından gerçekleştirilen toplumsal iktidar araştırmaları, tek bir yerel elitin bile toplumun karar almasında egemen olamayacağı biçimindeki çoğulcu teze ampirik destek bulduklarını iddia etmiştir.

Çoğulcu bakış açısından grup siyaseti, demokratik sürecin tam özüdür. Gerçekten de, bir çoğulcu demokrasi şeklinin, daha alışılmış olan seçim demokrasisinin yerine geçtiğini öne sürmek, 1960'larda epeyce yaygınlaşmıştı, zira gruplar ve örgütlenmiş çıkarlar, yönetim ile yönetilen arasındaki başlıca bağlantı olma bakımından siyasi partilerin yerini almıştı. Bu teorinin ana varsayımları, bütün grup ve çıkarların örgütlenme ve hükümete ulaşma potansiyeline sâhip olduğudur, çünkü bunlar, liderlerin üyelerinin çıkar ve değerlerini geniş biçimde dile getirmeleri ve siyasi etkilerinin desteklerinin büyüklük ve yoğunluğuyla kabaca aynı düzeyde olması anlamında dâhilen cevap verebilirlerdir. Bunun kanıtlanabileceği tek yol, siyasi iktidarın hiçbir grup veya çıkarın herhangi bir dönem boyunca üstünlük elde edemeyeceği bir biçimde parçalanmış olmasıydı. Dahl'ın (1956:145) ortaya koyduğu gibi, "toplumdaki bütün faal ve meşru gruplar, karar verme sürecinin önemli bir basamağında kendilerini iştirilmiş kılabilir". 'Telâfi edici güçler' konusunda, diyelim ki işadamlarının başarısının, işçiler veya tüketiciler gibi muhaliflerini o başarıya mukabele etmek üzere örgütlenmeye teşvik etmesi gibi bir dinamik dengenin doğal olarak ortaya çıkacağını öne süren alternatif bir fikir de, Galbraith'in ilk yazılarında geliştirilmiştir. Bu sebeple grup siyaseti kabaca bir güç dengesi olarak nitelenmektedir.

Grup siyasetine ilişkin bu epeyce iyimser görüş, seçkinciler ve Marksistler tarafından ağır biçimde eleştirilmektedir. Seçkinciler, iktidarın sırf bir 'yüz'ünün, yani karar almayı etkileyebilmenin farkında olduğunu öne sürdükleri çoğulculuğun ampirik iddialarına karşı çıkmaktadırlar. Elit teorisyenleri, iktidarın büyük ölçüde ve düz biçimde dağılmış olduğu fikrinin tersine, ticarî şirketlerin başkanları, siyasi liderler ve ordu komutanlarından oluşan bir 'iktidar eliti'nin varlığına dikkat çekmektedirler (Mills, 1956). Marksistlere gelince, onlar öteden beri siyasi iktidarın, üretim araçlarının mülkiyetiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu, bunun da bir kapitalist 'egemen sınıf'ın varlığı anlamına geldiği vurgusunu yapmaktadırlar. Ralph Miliband

Kavramlar

Korporatizm

Korporatizm, en geniş anlamıyla, örgütlenmiş çıkarları yönetim sürecine katmanın bir yoludur. Korporatizmin iki yüzü vardır. Birincisi olan otoriteryen korporatizm, İtalyan Faşizmiyle sıkı sıkıya benzeyen bir ideoloji ya da ekonomik şekildir. Sanayinin siyasî gözdağıyla ve bağımsız sendikaları yok etmesiyle karakterize edilmiştir. İkincisi olan liberal korporatizm ('toplumsal' korporatizm ya da 'neo-korporatizm'), oligunlaşmış liberal demokrasilerde bulunan, örgütlü çıkarlara politika oluşturma sürecine imtiyazlı ve kurumsal ulaşma sağlanması eğilimine atıfta bulunur. Bunu sağlayan mekanizmalar ve keza grupların bütünleşme derecesi de büyük ölçüde değişmektedir. Otoriteryen türünün aksine liberal korporatizm, hükümeti gruplar karşısında değil, grupları hükümet karşısında güçlendirir.

(1969) gibi neo-Marksistlere göre bu, işadamları ile işçi grupları arasında, birincilerin ekonomik kaynakların kontrolünü, kamusal bir statüyü ve ikincilerin baş edemeyeceği düzeyde bir hükümete ulaşma fırsatını elde ettiği, 'eşit olmayan bir rekabet'i yansıtır. Küreselleşmenin doğuşu, bazılarının, sermaye hareketlerinin artmasının ve uluslararası serbest ticaret sisteminin, yönetimin 'yekvücut üstlenilmesi'yle sonuçlandığını öne sürmelerine yol açarak, bu gibi tezleri yeniden canlandırmıştır (Hertz, 2001). Bu tür eleştiriler karşısında, çoğulculuğun daha eleştirel veya daha nitelikli bir formu olan neo-plüralizm doğmuştur. Bu belki de en net biçimde, Batı poliarşilerinde işadamı gruplarının elde ettiği ayrıcalıklı konuma ışık tutan, buna karşılık bunun, böyle toplumların demokratik olduğu iddiasını ciddi biçimde tehlikeye düşürdüğünü itiraf eden, Charles Lindblom'un *Politics and Markets*'inde (1977) ifade edilmiştir.

Korporatist Model

Korporatist grup siyaseti modelleri, sanayileşmiş toplumlarda gruplar ile devlet arasında gelişmiş olan daha yakın bağların izini takip etmeye çalışmalarıyla çoğulculuktan ayrılırlar. Korporatizm,

bazı grupların hükümet karşısında, kamu politikasının oluşturulması ve yürürlüğe konmasını etkilemelerine imkân veren imtiyazlı bir konum elde ettiğini vurgulayan bir sosyal teoridir. Kimi yorumcular, korporatizmi, özel tarihi ve siyasî şartların biçimlendirdiği, o devlete özgü bir fenomen olarak görürler. Bu nedenle de onu Avusturya, İsveç, Hollanda ve bir ölçüde Almanya ve Japonya gibi, hükümetlerin geleneksel olarak bir tür ekonomik yönetim uyguladığı ülkelerle özdeşleştirirler.

Ancak, diğerleri, korporatizmi, ekonomik ve toplumsal gelişmenin içinde gizli eğilimlerden kaynaklanan genel bir fenomen olarak görür ve bu nedenle onun şu veya bu biçimde bütün ilerlemiş sanayi toplumlarında aşikâr olduğuna inanırlar. Genellikle çoğulcu demokrasinin örneği olarak tasvir edilen ABD bile düzenleyici dâirelerine yarı yasama yetkisi vermiş ve bu suretle hükümet ile belli başlı çıkarlar arasındaki resmî bağların gelişmesini desteklemiştir. Bu bakış açısından korporatist eğilimler, sırf gruplarla hükümet arasında mevcut ortak-yaşam [sembiyotik] ilişkisini gösterebilir. Gruplar 'içeriden' olma statüsünü elde etmeye çalışırlar, çünkü bu onların, üyelerinin çıkarlarını daha iyi savunmalarına imkân verecek şekilde politika oluşturma sürecine katılmalarını sağlar. Diğer taraftan hükümet de, hem bilgi ve danışma kaynağı olarak ve hem de politikanın işleyebilmesi için belli başlı çıkarların rızasının zorunlu olması sebebiyle gruplara muhtaçtır. Giderek farklılaşp karmaşılaşan sanayi toplumlarında danışma ve pazarlık etme ihtiyacı, belki de kaçınılmaz olarak bunu kolaylaştırmak üzere kurumsal mekanizmaların ortaya çıkması sonucunu da vererek artmaya devam etmektedir.

İlerlemiş kapitalist ülkelerde, özellikle 1960'larda ve 1970'lerde telâffuz edilen korporatizme doğru kayma, çıkar gruplarının rolü ve gücü hakkında endişeler uyandırmıştır. Her şeyden önce korporatizm, hükümete ulaşabilen grupların sayı ve alanını büyük oranda azaltmıştır. Korporatizm her zaman ekonomik veya fonksiyonel gruplara ayrıcalık tanır, çünkü hükümeti işadamlarına ve örgütlü işçilere bağlayan bir **üç parçalılık** [tripartitizm] çeşidine yol açar. Ancak tüketici ya da geliştirici grupları yüzüstü bırakabilir ve kurumsal ulaşma muhtemelen, bir dizi örgüt ve grup yararına konuşan ve 'tepedekiler' denen derneklerle sınırlı kalır. Avusturya'da bu rol Ticaret Odası Sendika Federasyonu, İngiltere'de İngiliz Sanayi Konfederasyonu (CBI) ve Sendika Kongresi (TUC), ABD'de ise Ulusal Fabrikatörler Derneği ve Amerikan İşçi Federasyonu-Sınai Örgütler Kongresi (AFL-CIO) tarafından yerine getirilmektedir.

Çoğulcu modelin aksine ikinci bir problem de, korporatizmin çıkar gruplarını hiyerarşik olarak sıralanmış ve üyelerine karşı doğrudan sorumlu olmayan liderlerinin egemenliğinde tasvir etmesidir. Gerçekten de kimi zaman, grup liderleri- nin hükümete ayrıcalıklı ulaşma için ödedikleri bedelin, üyelerinin rızasını almayla gönüllü olmaları olduğu iddia edilir. Bu bakış açısından, 'danışarak yönetme', sırf, korporatizmin toplumu kontrol etme mekanizması olarak iş gördüğü gerçeğini gizleyen bir aldatmaca olabilir. Üçüncü olarak, korporatizmin temsili demokrasiye getirdiği tehditten endişe duyulduğu ifade edilmektedir. Çoğulculuk grup siyasetinin temsil sürecini tamamladığını öne sürerken, korporatizm demokratik kontrolün menzili dışında ve hiçbir surette halkın denetimine açık olmayan bir pazarlık süreciyle kararlar alınması şeklindeki heyulâyı yaratmaktadır. Son olarak, korporatizm, hükümetin danışılan gruplar tarafından fiilen 'ele geçirildiği' ve böylece onların taleplerine direnemediği, 'aşırı yüklü' hükümet problemiyle yakından ilgilidir. Bu eleştiri, en sistematik biçimde Yeni Sağ tarafından geliştirilmiştir.

Yeni Sağ Modeli

Yeni Sağ'ın çıkar gruplarına olan soğukluğu, ideolojik olarak, neo-liberal ekonomilerin merkezinde bulunan bireycilikten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, her türden sosyal gruplara ve kolektif organlara şüphe ile bakılır. Bu durum, Yeni Sağ'ın kendine güven ve girişimcilikle yürütülen bir piyasa ekonomisi tercihinde açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Yeni Sağ, korporatizm ile kamu harcamalarının artması arasında olduğu varsayılan bağlantı ve bununla birlikte gelen aşırı-hükümet sorunları konusunda özel bir endişe dile getirmiştir. Yeni Sağ'ın korporatizm karşıtlığı kamu tercihi teorisinden, özellikle de Mancur Olson'un *The Logic of Collective*

Kavramlar

Kamu Tercihi

Kamu tercihi teorisi, neo-klasik ekonominin varsayımlarına dayanan, rasyonel tercih teorisinin bir alt alanıdır. Temel iddiası, siyasi meselelerin en iyi, rasyonel bencil aktörler olarak kabul edilen bireylerin davranışını inceleyerek anlaşılacağıdır. Kamu tercihinin 'kamusal' karakteri, onun kamu malları denen ve piyasadan çok hükümet tarafından temin edilen mallara olan ilgisinden kaynaklanır; zira bu malların (temiz hava örneğinde olduğu gibi) faydası, bunların tedarikine katkıda bulunmamayı tercih eden bireylerden esirgenemez. Kamu tercihi teorisyenleri genellikle, bürokrasinin politika süreci üzerine etkisi ve lobicilik ile çıkar grubu siyasetinin sonuçları gibi meselelere odaklanarak, hükümetin kamu malları konusundaki yetersizliklerine ve kusurlarına ışık tutmuşlardır.

Üç Parçalılık [tripartitizm]: Hükümeti, işadamlarını ve sendikaları temsil eden organlarının, grup danışmayı kurumsallaştırmak üzere yapılandırılması.

Odaklanma

Çıkar Grupları: Avantaj ve Dezavantajları

Çıkar grupları lehindeki tezler şunlardır:

- Siyasi partilerin ihmâl ettiği çıkarları dile getirerek ve görüşleri geliştirerek, ayrıca iki seçim dönemi arasında hükümeti etkileme için bir yol temin ederek temsili güçlendirirler.
- Müzakere ve tartışmayı artırır, bu suretle daha bilgili ve daha eğitilmiş bir seçim ortamı yaratır ve kamu politikasının kalitesini yükseltirler.
- Hem alışılmış parti siyasetine bir alternatif getirerek ve hem de halk eylemliliği için fırsatlar sunarak siyasi katılımın alanını genişletirler.
- Hükümet gücünü kontrol ederler ve süreç içinde devletin dinç ve sağlıklı bir sivil toplumla dengelenmesini temin ederek özgürlüğü savunurlar.
- Hükümet ile halk arasında bir iletişim kanalı oluşturarak ve çıktılarla girdileri aynı çizgiye getirmek suretiyle siyasi istikrarın devamına yardımcı olurlar.

Çıkar grupları aleyhindeki tezler ise şunlardır:

- Finans, eğitim ve örgütsel kaynaklara ulaşma hakkı elde etmiş zengin ve imtiyazlıların sesini yükselterek siyasi eşitsizliği kökleştirmektedirler.
- Toplumsal ve siyasi açıdan bölücüdürler, çünkü genelle değil özelle ilgilenmektedirler ve bütün bir toplumunkilere karşı azınlık haklarını geliştirmektedirler.
- Meşru olmayan bir güç kullanmaktadır, çünkü bunların liderleri, siyasetçilerden farklı olarak halka karşı sorumlu değildirler ve bunların etkileri temsil sürecini baypas etmektedir.
- Etkilerini hiçbir şekilde kamunun incelemesine açık olmayan görüşmeler ve pazarlıklarla kullanmak suretiyle, politika sürecini kapalı ve daha sırlı bir hâle getirmeye müsaittirler.
- Toplumlara yönetilemez kılmaktadırlar, çünkü hükümetin önceliklerini engelleyebilen ve politikayı işleme hâle getiren bir dizi kazanılmış çıkar yaratmaktadır.

Action: Public Goods and the Theory of Groups'undan (1968) etkilenmiştir. Olson, insanların çıkar gruplarına sırf 'kamu malları'nı güvence altına almak için katıldığını öne sürmüştür: yani bir dereceye kadar bölünemez olan mallar, çünkü onların tedarikine katkıda bulunmayan bireylerin bunlara sâhip olmaları önlenemez.

Bu suretle bir ücret artışı da kamusal maldır, çünkü sendika üyesi olmayan veya ücret talebini kolaylaştırmak üzere grev yapmayı istemeyen işçiler de sendika üyeleri ve grev yapmış olanlarla eşit ölçüde bu artıştan yararlanırlar. Bu durum, bireyler için, grup üyelerinin karşı karşıya kaldığı çeşitli maliyetlere mâruz kalmadan faydaları hasat ederek 'bedavacılar' olma fırsatını yaratır. Bu analiz önemlidir, çünkü ortak bir çıkarın var olmasının, o çıkarı geliştirmek ve savunmak için bir örgüt oluşturulmasına yol açacağına garanti olmadığı anlamına gelir. Böylece, bütün grupların bir şekilde siyasi düşüncesini söyleme hakkı olduğu şeklindeki çoğulcu varsayım epeyce şüpheli hâle gelmektedir. Olson, ayrıca, grup siyasetinin çoğu defa büyükle- rin zararı pahasına küçük grupları güçlendirebileceğini de iddia etmiştir. Daha büyük bir grup üyeliği bedavacılığı teşvik edecektir, zira bireyler grubun etkililiğinin katılmadaki başarısızlık yüzünden bir parça zarar göreceğini hesap edebileceklerdir.

Bu analiz, Olson'ın, bazı ülkelerin refahının ya da ekonomik başarısızlığının başlıca belirleyicisi olarak gördüğü çıkar grubu faaliyetine sert bir eleştiri getirdiği daha sonraki eseri *Milletlerin Yükselişi ve Çöküşü*'nde (*The Rise and Decline of Nations*, 1982) biraz daha geliştirilmiştir.

Örneğin İngiltere ve Avustralya, 'kurumsal tıkanma'ya mâruz kalmış olarak gö-

rülmektedir. Bu hâl, sendikaların, işadamları örgütlerinin ve meslek derneklerinin içinde bulunduğu dar, kesimsel çıkarlar koalisyonlarının belirgin biçimde egemen olduğu, güçlü çıkar grubu ağlarının ortaya çıkması yüzünden meydana gelmiştir. Bir tarafta güçlü ve iyi örgütlenmiş çıkar grupları ile diğer tarafta ekonomik büyüme ve ulusal refah arasında ters bir ilişki olduğu mesajı, Yeni Sağ'ın politika ve öncelikleri üzerinde kuvvetli bir etkiye sahip olmuştur. Bunun en açık göstergesi, 1980'lerde ABD'de Reagan'ın, İngiltere'de Thatcher'ın öncülük ettiği, korporatizm aleyhtarı şiddetli tepkiydi. ABD'de bu, düzenleyici birimleri zayıflatarak ekonomiyi denetimden azat etme girişimi formunu almıştı; İngiltere'de ise Ulusal Ekonomik Gelişme Konseyi (NEDC ya da Neddy) gibi korporatist organların marjinalleştirilmesi ve daha sonra da ilga edilmesi ve sendikal güce karşı planlanmış bir hücumdan belliydi.

Grup Siyaseti Tarzları

Çıkar Grupları Ne Kadar Önemlidir?

Çıkar grubu faaliyetinin ekonomik ve sosyal gelişmeyle yakından ilişkili olduğu, geniş ölçekte kabul görmektedir. Tarıma dayalı ya da geleneksel toplumlara az sayıda çıkar egemen olduğu hâlde, ileri sanayi toplumları karmaşık ve epeyce farklılaşmıştır. Bu nedenle ve özellikle de eğitimin yaygınlaşmasının siyasî bilgilenmeyi ve örgütlenme hünerlerini artırmasıyla, çıkar grupları, devlet ile daha parçalı yapıdaki toplum arasında aracılık etmede merkezi bir öneme sahip olma noktasına gelmiştir. Bu, meselâ, 1970'lerde resmî siyasî tek parçalılığın direnmesine rağmen, pek çok yorumcunun görünen şeyin 'kurumsal çoğulculuk' olduğunu kabul etmek zorunda kaldığı SSCB'de vuku bulmuştur. Ancak örgütlü çıkarların rolü ve önemi sistemden sisteme, devletten devlete ve zaman içerisinde değişebilmektedir. Grupların etkisini tâyin eden başlıca faktörler şunlardır:

- siyasî kültür
- kurumsal yapı
- parti sisteminin yapısı
- kamu politikasının yapısı ve tarzı

Siyasî kültür iki sebeple hayati önemdedir. İlki, bunun, çıkar gruplarının meşru aktörler olarak mı yoksa gayri meşru aktörler olarak mı görüldüğünü, oluşmalarına ve etkilerine izin verilip verilmemesini ve teşvik edilip edilmemesini vesaire belirlemesidir. İkinci olarak da, insanların örgütlü çıkarlar tesis etmeye veya bunlara katılmaya, ya da grup siyasetiyle meşgul olmaya gönüllü olmalarını etkilemesidir. Bir uçta, rejimler tek, itiraz edilemez bir devlet gücü merkezi temin etmek üzere her türden gönüllü dernek faaliyetini yasaklayarak **monizm** (tekçilik) uyguluyor olabilirler. Bu durum askerî rejimlerde ve tek partili devletlerde tipik olarak ortaya çıkar. Çağdaş veya tarihteki hiçbir devletin bütün grup ve hizip faaliyetlerini tümüyle yok etmede başarılı olamamasına rağmen, monist rejimler, en azından grup faaliyetini yeryüzüne

Monizm (Tekçilik): Yalnız bir tek teori ya da değere duyulan inanç; monizm siyasi açıdan tek bir güce itaate zorlamayı gösterir ve bu yüzden zımnen totaliterdir.

iterler veya bunun parti-devlet aygıtı tarafından ifade edilmesini ve böylece rejimin siyasi ve ideolojik amaçlarıyla karıştırılmasını temin ederler.

Öte yandan çoğulcu rejimler grup siyasetine izin vermekle kalmaz, ayrıca bunu teşvik eder, hatta kimi durumlarda mecbur tutarlar. Gruplardan politika oluşturulmasına katılmaları veya kamu organlarında ya da quangolarda temsil edilmeleri istenir. Meselâ, grup faaliyetinin ABD’de genel olarak yüksek düzeyde bulunmasının sebeplerinden biri, ABD siyasi kültüründe özel grupların seslerini duyurma hakları olduğunun kabul edilmiş olmasıdır. Bu, özgür ifade, basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü ve benzer anayasal garantilerle koruma altına alınmıştır. Japonya’da kamu ve özel alanlar arasında net ayrımların olmayışı, demokrasi öncesi ile demokratik dönemleri benzerleştiren, hükümet ve iş dünyası arasında yakın bir ilişkinin varmış gibi kabul edildiği bir siyasi kültür meydana getirmiştir.

Buna karşılık, bazı Avrupa ülkelerinde örgütlenmiş çıkarlara şüpheyle bakılmaktadır. Bu, Jakoben ideolojinin etkisinde bulunan ve grupların hem halkın ‘genel irade’sinin kuyusunu kazdığı ve hem de Fransız devletinin güç ve birliğine itiraz ediyor olarak görüldüğü Fransa’da eskiden beri geçerli olan durumdur. Sözgelimi, en üst düzeyde bulunduğu 1975’te, Fransız işgücünün yalnızca yüzde 24’ü -ki bu sayı 1989’da yüzde 13’e düşmüştür- bir sendikaya üyeydi. Ama, Fransız siyasi kültürü, aynı zamanda, Fransız çiftçilerinin başvurduğu yol kapatma ve hatta kamyon gasp etmelerle ve Mayıs 1968’deki siyasi gerginlikler esnasında öğrenciler ve sendikaların ayaklanmasıyla sergilenen bir doğrudan eylem geleneğinin de içerisinde barındırmaktadır.

Devletin kurumsal yapısı, çıkar gruplarının faaliyetleri hususunda açık bir öneme sâhiptir, çünkü politika sürecine ulaşma yollarını bu yapı tesis eder. İngiltere’ninki gibi üniter ve merkezi siyasi sistemler, grup siyasetinin alanını daraltma ve bunu devletin yürütme kolunun etrafında toplama eğilimindedir. Bu yapı grupları marjinal bir konuma mahkûm etmese de, ‘içeridekiler’ statüsüne büyük bir vurgu yapmakta ve günün hükümetinin grup baskısına cevap verip vermeme tercihinde bulunma keyfiyetini artırmaktadır. Bu durum, 1980’lerde Thatcher yönetimindeki İngiltere’de korporatist organların derecelerinin düşürülmesi ve sendikaların siyasetin kırsalına sevk edilmesinde en açık biçimiyle görülmüştür. Fransa’daki çıkar grubu faaliyeti de benzer şekilde, bilhassa 1958’deki Beşinci Cumhuriyetle birlikte başkanlık hükümetinin güçlenmesi ve Milli Meclis’in zayıflamasından bu yana, yönetimin doğrudan danışması konusu üzerine odaklanmaktadır.

Diğer taraftan ABD hükümeti parçalı ve adem-i merkezidir. Bu, çift-meclisliliğin, kuvvetler ayrılığının ve yargı incelemesi yetkisinin bir sonucudur. Çıkar gruplarına bir ‘ulaşma noktaları’ alanı sunulması, ABD sistemini kendine özgü bir biçimde grup baskılarına açık hâle getirmektedir. Meselâ gruplar, Kongre’de kaydedilen mücadelelerin mahkemelerde, eyaletlerde yani yerel düzeyde vesaire, yeniden verilebileceğini bilirler. Bu durumun grup oluşturma için teşvik edici bir şey olduğu ve etkili grupların sayısını artırdığı tartışmasız olsa da, kendi kendini bozguna uğratabildiği de gö-

rülmektedir, çünkü grup faaliyetlerinin birbirlerini iptal etmesiyle de sonuçlanabilmektedir. Bu sebeple örgütlü çıkarlar ancak 'veto grupları' olarak iş görebilmektedir.

Siyasî partiler ile çıkar grupları arasındaki ilişki her zaman karmaşıktır. Bazı hâllerde bunlar açıkça rakiptirler. Partiler çıkarları birleştirmeye ve belirgin biçimde geniş ideolojik amaçlara dayanan siyasi programlar oluşturmaya çalışırken, çıkar grupları daha dar ve daha özel-likli konular ve amaçlarla ilgilenmektedirler. Yine de çıkar grupları çoğu defa partiler içinde ve onlar aracılığıyla etkide bulunmaya çalışırlar ve hatta kimi durumlarda iktidara doğrudan ulaşma girişimiyle parti doğururlar. İngiliz İşçi Partisi gibi pek çok sosyalist parti fiilen sendikalar tarafından kurulmuş ve her ne kadar değişikliğe uğramış olsa da, kurumsal ve finansal bağları bugüne kadar sür gelmiştir.

Çıkar grubu siyasetinin tarzı, parti sisteminden de etkilenmektedir. Son derece doğaldır ki, egemen parti sistemleri, grup siyasetini iktidar partisinin içinde toplayarak onun odak noktasını daraltma eğilimindedir. Bu yüzden İtalya ve Japonya'daki belli başlı birçok sınaî ve ticarî çıkar, Hristiyan Demokratlar ve Liberal Demokratik Parti gibi 'iktidar' partileri aracılığıyla baskı kullanmaya çalışmışlardır ki, süreç içinde hi-zipsel eğilimleri bu partilerin içine fazlaca yerleştirmişlerdir. Diğer yandan, çok-partili sistemler, çıkar grubu faaliyeti için verimli bir zemin teşkil eder, çünkü bunlar ulaşma alanını genişletir. Çıkar gruplarının yasamaya etkisi, siyasî partilerin hem örgütlenme hem de disiplin bakımından zayıf olduğu ABD'ninki gibi parti sistemlerinde belki de en fazladır. Bu durum, 1970'lerin sonunda, iş dünyasının çıkarlarının, gerek Temsil-ciler Meclisi ve gerekse Senato'da Demokrat çoğunluğun varlığına rağmen, Başkan Carter'ın enerji programını fiilen ortadan kaldırma becerisinde görülmüştür.

Son olarak, grup faaliyetinin seviyesi, özellikle devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi ölçüsünde, kamu politikasında değişiklikler konusunda dalgalanmaktadır. Her ne kadar hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğu hakkında anlaşmazlık bulunsa da, genel bir kural olarak **müdahalecilikle** korporatizm el ele giderler. Mü-dahaleci politikalar, bilgi, tavsiye ve işbirliği elde etmek umuduyla hükümeti örgütlü çıkarlarla daha yakın bir işbirliğine mi zorlamaktadır? Yoksa gruplar mı üyeleri adına sübvansiyonlar, destekler ve diğer faydalar elde etmek için hükümete ulaşabilmesini kötüye kullanmaktadır? Cevap hangisi olursa olsun, Batı ülkeleri içinde örgütlü çı-karların, özellikle de fonksiyonel çıkarların kamu hayatına entegrasyonunun en fazla mesafe kaydettiği yerler, sosyal demokrat politikaların sürdürüldüğü ülkelerdir.

İsveç bunun klâsik örneğidir. Çıkar grupları her seviyede, İsveç siyasî sahnesi-nin ayrılmaz birer parçasını oluştururlar. Sendikalar ile Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SAP) arasında, kurumsal olmasa bile yakın bağlar mevcuttur. Riksdag'daki yasama süreci, etkilenen çıkarlara geniş çaplı bir danışmayla donatılmıştır ve devlet görevli-leri, İsveç Sendikalar Konfederasyonu ve Çalışanlar Konfederasyonu gibi 'tepedeki' dernekleri 'sosyal ortakları' olarak kabûl ederler. Benzer bir tüzel temsil modeli de, ticaret, tarım ve işçi gibi belli başlı çıkarların yasal olarak temsilini sağlayan Avusturya 'kamara' sisteminde gelişmiştir. Almanya'da, Alman Çalışanlar Dernekleri Federasyo-

Müdahalecilik: Ekonomik hayatı düzenlemek ya da kontrol altına almak amacıyla tasarlanan hükümet politikaları; daha geniş olarak, bir meşgul olma ya da karışma politikası.

nu, Alman Sanayi Federasyonu ve Alman Sendikalar Federasyonu gibi önemli ekonomik gruplar politika oluşturulmasına öyle yakından müdahil olmuşlardır ki, sistem bir ‘poliarşik elitizm’ olarak tasvir edilebilir.

Gruplar Etkilerini Nasıl Gösterirler?

Çıkar grupları kendi tasarruflarında çok sayıda taktik ve siyasî strateji bulundurulur. Gerçekten de bir grubun kendisini tek bir stratejiyle sınırlaması ya da yalnız bir etkilme aracıyla etkisini göstermesi gerekliliği, neredeyse düşünülemez bir şeydir. Grupların kullandığı metotlar, birtakım faktörlere göre değişmektedir. Bunlar, grubun ilgilendiği mesele ve o alanda politikanın nasıl şekillendirileceğidir. Meselâ İngiltere’de, sivil özgürlüklere ve siyasî haklara ilişkin çoğu politikalar İçişleri Bakanlığı tarafından geliştirildiğinden, Özgürlük (eskiden Sivil Özgürlükler Ulusal Konseyi idi) gibi bir grup, kendi uzman bilgisini ve siyasî saygınlığını vurgulayarak ‘içerideki’ statüsü elde etmeye çalışmaktadır. Yine grubun yapısı ve elindeki kaynakları da onun siyasî stratejisinin çok önemli belirleyicileridir. Söz konusu kaynaklar şunlardır:

- grup ve amaçlarına yönelik halk sempatisi
- üye ya da eylemci tabanının büyüklüğü
- parasal gücü ve örgüt becerileri
- bir bakıma hükümeti rahatsız edecek veya engelleyecek yaptırımlar uygulama becerisi
- siyasî partilerle veya hükümet organlarıyla sâhip olduğu kişisel ya da kurumsal bağlar

İşadamları gruplarının profesyonel lobiciler istihdam etme ya da pahalı kamu ilişkileri kampanyaları oluşturmaları, sözgelimi sendikalar veya tüketici gruplarına göre daha muhtemeldir, çünkü çok basitçe bunlar, bu şeyleri yapacak parasal yeterliliğe sâhiptirler. Çıkar gruplarının kullandığı metotları, etkinin ortaya konduğu ulaşma kanalı biçimlendirir. Mevcut belli başlı ulaşma kanalları şunlardır:

- bürokrasi
- meclis
- mahkemeler
- siyasî partiler
- kitle medyası
- uluslar üstü organlar

Bütün ülkelerdeki çıkar grubu faaliyetleri, politika oluşturma sürecindeki anahtar kurum olan bürokrasi üzerinde toplanma eğilimindedir. Bu kanal üzerinden ulaşma büyük oranda, dev şirketler, işveren dernekleri, sendikalar, çiftçi çıkarları ve önemli meslekler gibi büyük ekonomik ve fonksiyonel gruplarla sınırlıdır. Örneğin Avusturya, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde, ‘tepedeki’ işveren ve çalışan birliklerine ge-

nellikle belli bir ölçüde resmî temsil sağlayan korporatist kurumlar, özel olarak grup danışmayı kolaylaştırmak için geliştirilmişlerdir. Daha yaygın olarak, nâdiren kamuya açık ve halkın denetim alanının dışında olan toplantılar ve düzenli temaslar aracılığıyla gerçekleşen danışma süreci gayri resmîdir, ama yine de kurumsalmıştır.

Buradaki önemli ilişki, genellikle üst düzey bürokratlar ile önde gelen ticarî ya da sınaî çıkarlar arasında olanıdır. İşadamları gruplarının bu bakımdan elde ettiği avantajlar, ekonomide imâlâtçı, yatırımcı ve patron olarak oynadıkları kilit rol, iş dünyası liderleriyle bakanlar ve üst düzey görevliler arasındaki sosyal arka plan ve siyasî köken itibarıyla çakışma ve iş dünyası çıkarlarının ulusal çıkarla aynı olduğu şeklindeki geniş ölçüde benimsenen halk inancı ('General Motors için iyi olan şey, Amerika için de iyidir') gibi hususlardır. Bu ilişki, çoğu zaman, emekli olan bürokratların, sayesinde özel sektördeki yüksek ücretli işlere geçtiği bir 'döner kapı'yla pekiştirilir. Japonya'da bu uygulama öylesine alenî tesis edilmiştir ki, amakudari olarak bilinir ve sözlük anlamı da 'cennetten çıkış'tır. Büyük işadamlarının bakanlar ve bürokratlar üzerindeki kontrolünü daha da güçlendiren iki faktör, küresel bir ekonomide şirketlerin üretim ve yatırımlarını bir başka yere kaydırabilmelerindeki kolaylığın artması ve hükümetlerin yatırım ve bazen de kamu hizmetlerinin sunulmasında özel sektöre giderek daha fazla bağımlı hâle geldikleri 'yeni' kamu yönetiminin ortaya çıkmasıdır (Monbiot, 2001).

Sıklıkla lobicilik olarak adlandırılan ve meclis vasıtasıyla kullanılan etki, çıkar grubu faaliyetinin bir diğer önemli şeklidir. Bunun bir göstergesi de, 1990'da Washington DC'de kayıtlı 11 000'in üzerinde bulunan profesyonel lobicilerin sayısındaki artıştır. Meclisin yani yasamanın bu husustaki önemi iki faktöre bağlıdır: birincisi meclisin siyasî sistem içinde oynadığı rol ve politikayı şekillendirebilme derecesi ve ikinci olarak parti sisteminin gücü ve disiplindir. ABD Kongresi'nin çevresini saran çıkar grubu faaliyeti, genellikle dünyadaki en yoğununu olarak görülür. Bu, Kongre'nin anayasal bağımsızlık konusundaki gücünün ve güçlü komite sisteminin, ayrıca adem-i merkezci parti sisteminin, birey olarak temsilcilerin, gruplar ve amaçlar tarafından kolaylıkla ikna edilebilmelerine imkân vermesi olgusunun bir sonucudur. Bu etkinin çoğu, siyasî faaliyet komiteleri (PAC'ler) tarafından seçim kampanyalarına yapılan parasal katkılar sayesinde kullanılabilir. 1990'da, 4 000'in üzerinde PAC, Senato ve Temsilciler Meclisi yarışlarında adaylara 1.5 milyar \$ gibi bir para dağıtmıştır.

Politika ağırları da, yasa koyucular (özellikle yasama komitelerinin önemli şahsiyetleri) ile 'etkilenen' gruplar ve çıkarlar arasında kurumsallaşan temaslar sayesinde oluşmuştur. Bunlar ABD'de, ülke içi politika üretiminin çoğuna egemen olan ve 'demir üçgen' denen şeyin iki 'bacağı'nı (ki üçüncü bacak yürütmeye bağlı birimlerdir) oluştururlar. Meclis üzerine odaklanan lobicilik faaliyetleri, parti disiplininin

Kavramlar

Lobi

Lobi terimi, parlamento veya meclislerde, halkın yasa koyuculara ricada bulunabilirdiği ya da siyasetçilerin siyasî meseleleri tartışmak için bir araya geldiği mekânlardan türetilmiştir. Modern kullanımda terim hem bir fiil, hem de bir isimdir. Lobi yapmak fiili, tez veya ikna yoluyla bir politika yapıcıya doğrudan sunumda bulunmak anlamına gelir. Daha geniş anlamıyla ise lobi (isim olarak) bir çıkar grubunun karşılığıdır, çünkü sözgelimi çiftçi lobisi, çevre lobisi ve yol lobisinde olduğu gibi, her ikisi de kamu politikasını etkilemeyi amaçlar. ABD'deki uygulamayı takip edersek, daha dar anlamıyla lobicî, bir profesyonel ikna edicidir; yani çıkar grubu olan müşterilerinin tezlerini sunmak üzere kiralanan bir adamdır. Profesyonel lobicilik siyasî etkinin 'satın alınmasına' varlığı için eleştirilmektedir.

güçlü ve parlamentonun genellikle yürütmenin kontrolüne mâruz olduğu Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde daha az yoğun ve daha az önemlidir. Yine de İngiltere’de, 1980’lerde, genellikle parlamento danışmanlıklarının profesyonel lobiciliğe harcadığı para miktarının üç katına çıkması ile ABD tarzı bir lobicilik endüstrisi gelişmiştir. Ancak bu, bilhassa MP’ler [Parlamento Üyeleri] arasında, genel olarak kamu hayatındaki standartlarda bir düşme olduğu şeklinde artan bir endişe yaratmıştır ve bu da 1995’te, kamu hayatındaki standartlar konusunda Nolan Komitesi’nin kurulması sonucunu vermiştir.

Mahkemelerin yasamaya itiraz edemediği ve yürütmenin faaliyetlerini nâdiren kontrol edebildiği sistemlerde çıkar grubu faaliyetinin yargı üzerine odaklanması sınırlı bir öneme sâhiptir. Bu durum, 1980’lerde ve 1990’larda yargı aktivizmine doğru genel bir eğilimin sivil özgürlükleri ve özellikle de mahkemeler aracılığıyla kampanyalar açma konusunda çevreci grupları yüreklendirmiş olsa da, İngiltere ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde söz konusudur. Ancak, Avustralya ve ABD’de olduğu gibi kanunlaştırılmış anayasaların yargıçlara resmî yargı incelemesi yetkisini verdiği yerlerde, mahkeme sistemi, çıkar gruplarının çok daha büyük ilgisini çeker. Bunun ABD’deki klâsik örneği, yasalar arasında ayırım gözetmenin anayasallığını reddeden, Yüksek Mahkeme’nin 1954’teki *Brown v. Board of Education* davasında verdiği dönüm noktası kararıydı. Beyaz Olmayan İnsanların Geliştirilmesi Ulusal Derneği (NAACP), ırk ve ayrımcılık gibi konulardaki kanaatlerini değiştirmek maksadıyla, ABD hukuk topluluğunda yıllar boyunca lobicilik yapmış ve davanın finanse edilmesine yardımcı olmuştur. Benzer şekilde 1980’ler ve 1990’larda ABD hayat yanlısı (bebek aldırma karşıtlarının) lobinin tüm enerjisi, özellikle bebek aldırmanın anayasaya uygunluğunu kabul eden 1974 tarihli *Roe v. Wade* kararını iptal ettirme girişimi biçiminde büyük ölçüde Yüksek Mahkeme’ye yöneltmişti.

Çıkar grubu baskısı çok defa siyasî partiler aracılığıyla uygulanır. Bazı hâllerde partiler ve gruplar tarihsel, ideolojik ve hatta kurumsal bağlarla birbirlerine öylesine bağlıdır ki, basitçe onların aynı toplumsal hareketin iki halkası olduklarını düşünmek en iyisidir. İngiliz ve Avustralya işçi partileri, daha küçük bir ölçüde de olsa, geniş bir emek hareketinin birer parçası olarak bu yolla ortaya çıkmışlar ve hâlâ aynı biçimde işlev görmektedirler. İsveç ve Norveç’in Merkez partileri gibi tarımcı partiler hâlâ geniş çiftçi hareketinin bir koludur ve hatta orta Avrupa’daki Hristiyan Demokrat partiler de büyük Katolik hareketinin bir parçası olarak görülebilir. Ancak, diğer kimi durumlarda partilerle gruplar arasındaki ilişki daha faydacı ve araçsaldır.

Grupların partileri başlıca etkileme yolları kampanyaları finanse etme şeklindedir ve elde etmeyi umdukları fayda bellidir: ‘parayı veren düdüğü çalar’. Dünyanın her tarafında muhafazakâr ya da sağ cenah partileri ve adayları, büyük ölçüde iş dünyasının katkılarıyla finanse edilir, buna karşılık sosyalist veya sol cenanhtan olanlara da, geleneksel olarak, çoğunlukla örgütlü işçilerden destek gelir. Sözelimi George W. Bush’un 2000 yılındaki başkanlık seçim harcamaları yalnız ABD tarihindeki en pahalı kampanya değildi, aynı zamanda, büyük ölçüde belli başlı şirket ve endüstriyel çıkarlar tarafından finanse edilmişti. Ancak grupların partilerle çok

yakın bir birliktelik kurmaktan kaçınmak için esaslı gerekçeleri de olabilmektedir. Evvelâ, eğer 'partileri' muhalefetteyse, günün hükümeti onların çıkarlarına daha az sıcak bakabilmektedir; bir başka husus, açık partizanlık, diğer partilerin taraftarları arasından atama yapabilmelerini sınırlayabilmektedir. Sonuç itibariyle İngiltere'deki Barınma ve Çocuk Yoksulluğu Eylem Grubu gibi gruplar, sürekli olarak partili olmama statülerini devam ettirmektedirler. Bundan başka, kendilerini çıkar gruplarından uzak tutmaya çalışan siyasî parti örnekleri de mevcuttur. 1990'larda İngiliz İşçi Partisi, kendisinin sırf sendika hareketinin bir kuklası olduğu imajını yok etmek amacıyla, ilişkili olduğu sendikaların partinin her düzeyindeki etkisini azaltmıştı. Ancak bu sağlandığında, parti, başarıları onun ideolojik zeminde ortalara doğru yer değiştirmesinin pekiştirilmesine yardımcı olan iş dünyasından taraftarları cezbedecek şekilde bir 'büyüleyici taarruz'la kuşatıldı.

Hükümeti dolaylı olarak kitle medyası ve kamuoyu kampanyalarıyla etkilemeye çalışan gruplar, çok farklı metotlar kullanmaktadırlar. Bu noktadaki taktikler, dilekçe vermek, protestolar ve gösterilerden sivil itaatsizliğe ve hatta taktiksel şiddet kullanımına kadar değişmektedir. Çıkar grupları bu yöntemleri iki gerekçeden biriyle kullanmaktadır. Bu gerekçe, ya grubun dışarıda kalma durumu ve politika üretimine doğrudan katılım elde edemeyişidir, ya da grubun eylemci tabanının yapısından yahut ideolojik amaçlarının özelliğinden ileri gelmektedir. Bu tarz siyasetin geleneksel uygulayıcıları, grevler, gösteriler ve yürüyüşler biçiminde 'sınai güç'lerini kullanmış olan sendikalardır.

Ancak, geliştirici ve dava gruplarının 1960'lardan bu yana göz alıcı yükselişi, barış kampanyacıları, çevre lobicileri, hayvan hakları grupları, yol karşıtı protestocular ve saire tarafından ortaya konan yeni tarz eylemcilik siyasetinin gün yüzüne çıkmasına eşlik etmiştir. Bu grupların ortak hedefi, medyanın dikkatini çekmek, halkın bilgilennesini sağlamak ve sempatisini uyandırmaktır. Meselâ Greenpeace ve Yeryüzü Dostları, özellikle nükleer denemelere, hava ve su kirlenmesine, ormanların yok edilmesi ve yenilenemez enerji kaynaklarının kullanılmasına karşı protestolar icat etmede epeyce yaratıcı olmuşlardır. Yeni toplumsal hareketler bağlamında bu tür eylemlerin yapısı ve önemi, bu bölümün bir sonraki konu başlığında incelenecektir.

Son olarak, 20. Yüzyıl'ın son birkaç on yılından beri, çıkar grubu faaliyetleri küreselleşmenin etkisine ve uluslar üstü organların güçlenmesine göre ayarlanmıştır. Bu tür değişimlerin avantajını elde etmeye en uygun gruplar arasında, zaten ulusal sınırları aşan bir yapıları ve uluslararası üyeleri bulunan hayır kurumları ve (Greenpeace ve Yeryüzü Dostları gibi) çevre kampanyacıları bulunmaktadır. Sözgeli mi, kurulduğu 1971'den bu yana Greenpeace, 30'u aşkın ülkede bürolar kurmuş ve 50.000.000 \$'lık bir yıllık gelir oluşturmuştur. Bu örgütlerin birçoğu, 1992'de Brezilya'da yapılan (ve yaygın olarak Yeryüzü Zirvesi diye bilinen) BM Çevre ve Gelişme Konferansı'nda hükümet dışı örgütler (NGO'lar) olarak resmî temsil hakkı elde etmişlerdir. Daha iyi finanse edilen NGO'ların şu anda Washington DC ve Brüksel'de, BM ve AB'nin çalışmalarını izleyen ve sürekli lobi kampanyaları icra eden kalıcı büroları mevcuttur.

Kavramlar

Sivil İtaatsizlik

Sivil itaatsizlik, 'yüksek' dini, ahlâki veya siyasi ilkelere atıfta bulunularak meşrulaştırılan bir yasa ihlâlidir. Sivil itaatsizlik, yakalanmadan paçayı sıyırmak değil, aleni ve kamusal bir eylemdir; 'dikkat çekmek' için bir yasa ihlâl etmeyi amaçlar. Gerçekten de manevi gücü, büyük oranda o yasanın ihlâlinden doğacak cezaların gönüllü olarak kabulüne dayanır. Bu hem eylemin insaflı veya ilkeli yapısını vurgular, hem de onun ardında yatan duygu ya da bağlılığın derinliğine bir işaret sağlar. Sivil itaatsizliğin ahlâki özelliği, normalde, Gandhi'nin (1869–1948) satyagraha (sözlük anlamı 'hakikatte ısrar' demektir), yani şiddet içermeyen direniş kavramının gösterdiği gibi, şiddetten kesinlikle uzak durmayla ortaya konur. Sivil itaatsizliğin diğer taraftarları D. H. Thoreau (1817-1862) ve Martin Luther King (1929-1968) olmuştur.

Avrupa Birliği üyesi devletlerdeki kesimsel çıkar grupları ayrıca, birtakım siyaset alanlarındaki önemli kararların ulusal kurumlardan ziyâde AB kurumları tarafından alınıyor olması gerçeğine de kendilerini ayarlamışlardır. Bu özellikle, tarım, ticarî antlaşmalar, rekabet politikaları ile sosyal ve emek hakları konularında geçerlidir. AB düzeyinde çalışan gruplar içinde parasal açıdan en güçlü ve en iyi örgütlenmiş olanları, kuşkusuz işadamlarının çıkarlarıdır. Bunların etkisi değişik yollarla sergilenmektedir: büyük şirketlerin, ulusal ticarî organların ve 'tepedeki' derneklerin doğrudan lobicilikleriyle ve Avrupalı Sanayiciler Yuvarlak Masası, Avrupa Sanayici ve İşadamları Birliği (UNICE) gibi yeni sınıftan 'tepedeki' derneklerin faaliyetleriyle. Bununla beraber, İngiliz sendika hareketi ve bilhassa Sendikalar Kongresi (TUC), AB kurumları aracılığıyla emek ve sosyal haklar lehine kampanyalar yürüterek, ulusal seviyedeki marjinalleşmesini belli bir ölçüde telâfi edebilmektedir.

Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlere ilgi, 1960'lardan itibaren 'yeni' denen toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla canlanmıştır: kadın hareketi, çevre ya da Yeşil hareketi, barış hareketi vesaire. Ama toplumsal

hareketler 19. Yüzyıl başlarına kadar geri götürülebilir. İlk örnekleri, büyüyen çalışan sınıfının şartlarının iyileştirilmesi için kampanya yürüten emek hareketi, genellikle çok uluslu Avrupa imparatorluklarından bağımsızlık için mücadele eden çeşitli ulusal hareketler ve özellikle orta Avrupa'da Katoliklere hukuki ve siyasi haklarının verilmesi suretiyle özgürlük mücadelesi yapan bir Katolik hareketiydi. 20. Yüzyıl'da, klâsik siyasi partilerden ziyâde hareket olarak görülen, faşist ve sağ cenah otoriter grupları da yaygındı.

Yeni Toplumsal Hareketler

20. Yüzyıl'ın son birkaç on yılında ortaya çıkan toplumsal hareketler hangi açıdan 'yeni'dir? Her şeyden önce bunların daha eski olan muadilleri bastırılmış ya da karşı çıkan hareketler oldukları hâlde, çağdaş toplumsal hareketler, genç, iyi eğitilmiş ve nispeten zenginleri yaygın biçimde cezbetmiştir. Bu, ikinci farkla ilgilidir: toplumsal ilerlemeden daha çok 'hayatın kalitesi' meseleleriyle ilgilenen yeni hareketler, bâriz şekilde maddecilik sonrası [postmaterial] bir yönelim sergilemektedirler. Sözelimi kadın hareketi eşit ücret ve eşit fırsat gibi maddi konulara da yönelse bile, cinsiyet eşitliği ve ataerkillik karşıtlığının getirdiği bir değerler dizisinden hareket etmektedir. Üçüncü olarak eski hareketler az sayıda ortak noktaya sâhip oldukları ve nâdiren işbirliği içinde çalıştıkları hâlde, yeni toplumsal hareketler, her zaman iyi târif edilmiş olmasa da, ortak bir ideolojinin altına imza atmaktadırlar.

Kavramlar

Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareket, eyleme geçme güdüsünün büyük oranda üyelerinin kanaat ve özemlerinden doğduğu, belirgin biçimde gevşek bir örgüt yapısı içinde hareket eden, özel bir kolektif davranış biçimidir. Bir toplumsal hareketin parçası olmak, resmî ya da kimlik kartı üyeliğinden ziyade belli bir düzeyde bağlılık ve siyasi eylemciliği gerektirir; her şeyden önce, hareketler hareket eder. Toplumsal hareket, (ayaklanma ya da isyan gibi) kendiliğinden bir kitle eyleminden farklıdır, çünkü kabul görmüş bir toplumsal hedefin peşindeki belli bir düzeyde amaçlı ve planlı eylem anlamını taşır. Toplumsal hareketlerin çıkar gruplarını içinde barındırması ve siyasi partileri doğurması az görülmüş şeyler değildir: örneğin sendikalar ve sosyalist partiler, büyük çaplı emek hareketinin bir parçası olarak görülebilirler.

Kaba terimlerle, bunların ideolojik eşiği Yeni Sol'la bağlantılıdır: egemen toplumsal amaçlara ve siyaset tarzlarına karşı çıkmakta ve kişisel kendini gerçekleştirme ve kendini ifade gibi liberteryen özemleri benimsemektedir. Dolayısıyla, kadın hareketi, hayvan hakları, barış, yol karşıtlığı, 'anti-kapitalist' veya küreselleşme karşıtlığı ve diğer hareketler arasında karşılıklı yaklaşma kadar önemli sayıda üyelik çakışmasının olması da şaşırtıcı değildir.

Geleneksel ile yeni toplumsal hareketler arasındaki son bir fark da yeni hareketlerin adem-i merkezileşmeye ve katılımcı karar almaya önem veren örgüt yapılarına sahip ve yeni siyasi eylem biçimleri geliştirmiş olmalarıdır. Böylece bunlar, kimi zaman 'yeni siyaset' denen ve 'kurulu' siyasi partilerden, çıkar gruplarından ve temsili süreçlerden, daha yenilikçi ve tiyatral bir protesto siyasetine doğru yönelen bir siyaset tarzı uygulamaktadırlar. Bunların en heyecanlı örnekleri, 1999'da, Dünya Ticaret Örgütü aleyhindeki kitle gösterilerinin polis ile protestocu gruplar arasında şiddetli çatışmalara doğru yozlaştığı 'Seattle Mücadelesi' denen şey ve sözgelimi 2000 yılında Prag'da ve 2001'de Cenova'daki 'anti-kapitalist' veya 'küreselleşme karşıtı' diğer benzer protesto gösterileri olmuştur. Bu tür gösteriler, başlıca iletişim yollarını sağlayan İnternet ve mobil telefonlar sayesinde, bir dizi farklı çevre, kalınma, etnik milliyetçi, anarşist ve devrimci sosyalist grupları da içine almaktadır. Yükselen küreselleşme karşıtı hareketin fikirleri, Noam Chomsky ve Naomi Klein (2000) gibi yazarların eserlerinde ifade edilmektedir.

Yeni eylem tarzları uygulayan yeni nesil toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, bi-zatihi bu hareketlerin niteliği ve önemi konusundaki görüşleri büyük ölçüde değiştirmiştir. İki dünya savaşı arası dönemdeki totaliteryanizm tecrübesi, Erich Fromm (1900-1980) ve Hannah Arendt gibi **kitle toplumu** teorisyenlerini, hareketleri

Kavramlar

Yeni Sol

Yeni Sol, ilerlemiş sanayi toplumuna karşı radikal bir eleştiri geliştirerek sosyalist düşüncüyü canlandırmaya çalışan düşünürler ve (1960'lar-da ve 1970'lerin başlarında öne çıkan) entelektüel hareketlerden oluşmaktadır. Yeni Sol her iki 'eski' sol alternatifini de reddetmektedir: hem Sovyet tarzı devlet sosyalizmini hem de radikallikten arınmış Batı sosyal demokrasisini. 'Genç' Marx'ın hümanist yazılarından, fenomenoloji (görüngübilim) ve egzistansiyalizmin (varoluşçuluk) radikal formlarından etkilenen Yeni Sol'un teorileri çoğunlukla dağınıktır. Buna rağmen yaygın temaları, baskıcı olduğu için alışılmış toplumun ('sistem'in) temelinden reddi, 'özgürleşme' biçiminde kişisel özerkliğe ve kendini gerçekleştirmeye bağlılık, devrimci bir etken olarak emekçi sınıfın rolü konusunda hayâlden uzaklaşma ve adem-i merkezçilik ve katılımcı demokrasinin tercih edilmesinden ibarettir.

Naomi Klein (1970-....)

Kanadalı gazeteci, yazar ve şirket karşıtı eylemci. Klein'in *No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında* (*No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies*, 2000) adlı eseri, markalı hayat tarzının ve emeğin sömürülmesinin geniş çaplı bir eleştirisi ve küreselleşme ile şirket egemenliğine karşı ortaya çıkan direniş tarzlarını ele almaktadır. Bu eser, hareketin bir parçası hâline gelen kitap olarak nitelenmektedir, fakat tüketim kapitalizminin doğası ve marka kültürünün zorbalığı hususundaki kanaatleri harekete geçirmede kapsamlı bir öneme sahip olmuştur. Klein sık ve etkili bir medya yorumcusudur. Toronto'da yaşamakta, ama yükselen şirket karşıtı eylemciliğin izini takip ederek, Kuzey Amerika, Asya, Latin Amerika ve Avrupa'nın her tarafına seyahatler yapmaktadır.

açıkça olumsuz terimlerle ifade etmeye teşvik etmiştir. Kitle toplumu perspektifinden toplumsal hareketler, yalnızlaşmış bireylerin bir davaya fanatik bağlılık ve (genellikle faşist) bir lidere itaat çabası içinde, 'özgürlükten kaçış'ını gösterir (Fromm, 1941). Buna karşılık yeni toplumsal hareketler genellikle, biçimsel ve klâsik olmayan yolları kullanmaları kendilerinin mevcut kaynaklarını gösteren, rasyonel ve araşsal aktörler biçiminde yorumlanmaktadır (McCarthy ve Zald, 1973). Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı büyük oranda, **sanayi sonrası** toplumlarda iktidarın giderek dağıldığı ve parçalandığı gerçeğinin delili olarak görülmektedir. Bu suretle sınıf esaslı eski siyasetin yerini, Laclau ve Mouffe'nin (1985) 'demokratik çoğulculuk' olarak adlandırdığı temele dayanan yeni siyaset almıştır. Yeni hareketler sâdece rakip güç merkezleri sunmakla kalmamakta, ayrıca bürokratikleşmeye direnerek ve daha kendiliğinden, daha tesirli ve daha adem-i merkezci örgütlenme biçimleri geliştirerek gücü yaymaktadırlar.

Yine de toplumsal hareketlerin etkisini değerlendirmek, siyasi partilerinkini veya çıkar gruplarınınkini değerlendirmekten daha zordur. Bunun sebebi, onların amaçlarının kapsamlı yapısı ve bir ölçüde, daha az elle tutulur kültürel stratejiler aracılığıyla etki gösteriyor olmalarıdır. Ancak, kadın hareketi ve çevre hareketindeki gibi hâllerde, yıllar boyunca meydana gelen kültürel değerler ve ahlâki kanaatlerdeki değişimler vasıtasıyla muazzam siyasi değişiklikler de elde edilmektedir. Örneğin, Kadınların Özgürleşmesi Hareketi (WLM) 1960'larda, Betty Friedan, Germaine Greer (doğ. 1939) ve Kate Millet'in (doğ. 1934) yazılarında ifade edildiği gibi, 'ikinci dalga' feminizmin yayılan fikirleriyle harekete geçen grupların ve örgütlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Kadın hareketinin eşit ücret, bebek

aldırmanın yasallaşması gibi belli alanlarda sağladığı gelişmelerle elde ettiği kazanımlara rağmen, onun belki de en önemli kazanımı, cinsiyet meselelerine ilişkin genel bilgi düzeyinin giderek artması ve ataerkil fikir ve kurumlara olan desteğin erimesi olmuştur. Bu, birçok seviyedeki kamu politikası üzerinde, sonsuz olmasa da derin bir etki meydana getirmiş olan, kültürel bir değişimdir.

Çevre hareketi de benzer siyasi-kültürel değişikliklere neden olmuştur. Hükümetler yalnızca Greenpeace, Yeryüzü Dostları ve

Kitle Toplumu: Atomlaşma, kültürel ve siyasi köksüzlükle karakterize edilen toplum; bu kavram, modern toplumdaki kötümser eğilimleri yansıtmaktadır.

Sanayi Sonrası Toplum: Artık imalatçı sanayiye bağımlı olmayan, bunun yerine bilgi ve iletişime bel bağlayan toplum; 'bilgi toplumu'.

Betty Friedan (1921-2006)

Bazen kadının özgürleşmesi hareketinin 'anası' olarak da gösterilen ABD'li feminist ve siyasi eylemci. Betty Friedan'ın *Kadını Gizem'i* (*The Feminine Mystique*, 1963) 'ikinci dalga' feminizmin ortaya çıkışını hareketlendirdiğine çoğunlukla inanılmaktadır. Bu eserde Friedan 'isimsiz problem'i incelemektedir: varoşlardaki Amerikan kadınına üzen hüsrân duygusunu ve çaresizliği. 1966'da Ulusal Kadınlar Örgütü'nün (NOW) kuruluşuna yardım etti ve ilk başkanı oldu. Friedan, *İkinci Aşama'da* (*The Second Stage*, 1983) 'kişileşme' peşinde koşmanın, kadınları çocukların, evin ve allenin önemini reddetmeye teşvik edebileceği tehlikesine dikkat çekti. Daha sonraki yazıları *Çağın Kaynağı'nda* (*The Fountain of Age*, 1993) yer almıştır.

Evrensel Doğa Fonu gibilerinin düzenlediği çıkar grubu kampanyalarıyla yüz yüze gelmekle kalmamış, bu tür örgütlerin resmî temsilcilikleri tarafından ifade edilen epey ötesine varan, çevreye ilişkin daha geniş çaplı endişelerden de etkilenmişlerdir. 1970'lerden bu yana söz konusu endişeler Yeşil partiler tarafından da dile getirilmektedir. Bu partiler kendilerini 'sistem karşıtı' partiler biçiminde adlandırarak ve adem-i merkezcilikle halk eylemliliğine büyük önem vererek, bâriz şekilde 'yeni siyaset' fikrini benimsemişlerdir. Çevre hareketinin etkisi, pek çoğu kendi Yeşil programlarını oluşturmaya çalışarak yeni kamusal hassasiyetlere karşılık veren klâsik, yani 'gri' partilere de uzanmıştır. Buna karşılık, 'anti-kapitalist' hareket, daha doğrusu küreselleşmeye ve onunla birlikte gelen tüketici değerlerine ve serbest ticaret uygulamalarına direnmenin bir araya getirdiği gevşek koalisyon grupları, henüz epey küçük bir başarı sağlamışlardır. Uluslararası zirve toplantıları düzenlemenin çok daha zorlaşmış olmasına rağmen, hükümetlerin ya da ana akım siyasi partilerin serbest ticarete ve ekonomik düzenleme yapmama politikalarına olan desteklerini yeniden gözden geçireceklerine ilişkin pek fazla işaret mevcut değildir.

Özet

- Bir çıkar ya da baskı grubu, hükümetin politikalarını yahut faaliyetlerini etkilemeyi amaçlayan, örgütlü bir birliktir. Kesimsel grupların, üyelerinin (genellikle maddî) çıkarlarını artırma ya da korumalarına karşılık, geliştirici olanlar, paylaşılan değerler, idealler veya ilkelerle meşgul olurlar. İçeriden gruplar politika oluşturulmasına imtiyazlı bir katılım elde ederlerken, dışarıdan gruplar ise hükümete ulaşamazlar ve bu nedenle 'halka gitme'ye mecbur olurlar.
- Grup siyaseti farkı şekillerde anlaşılmaktadır. Çoğulculuk, iktidarın dağıtılmasına ve grupların demokratik hesap verebilirliği güvence altına alabilmesine vurgu yapar. Korporatizm bazı grupların hükümet nezdinde ayrıcalıklı bir konum elde etmelerine ışık tutar. Yeni Sağ ise grupların ortaya koyduğu aşırı-hükümet ve ekonomik yetersizlik tehdidinde dikkat çeker.
- Örgütlü gruplar, temsili güçlendirerek, müzakere ve tartışmayı artırarak, siyasî katılımı genişleterek hükümet gücü üzerinde bir kontrol işlevi görerek siyasî sisteme faydalı olurlar. Ama yine de bir tehdit meydana getirirler, çünkü siyasî eşitsizliği kökleştirirler, sosyal ve siyasî açıdan bölücüdürler, meşru olmayan ve hesap vermeyen bir güç kullanırlar ve politika sürecini daha kapalı ve gizli hâle getirirler.
- Çıkar grupları etkilerini, bürokrasi, meclis, mahkemeler, kitle medyası, partiler ve uluslararası organların içinde yer aldığı çok değişik kanallar vasıtasıyla kullanırlar. Ancak belli bir sistem içinde grupların sâhip olduğu etkinin düzeyi, o sistemin genelde grup faaliyetine ne kadar uygun olduğu ve politika üretme gücünün dağılımı konusunda gruplara ne kadar ulaşma noktası sunduğuyla ilgilidir.
- Çıkar grupları çok geniş bir dizi taktikler ve siyasî stratejiler kullanabilmektedir. Kaynakları gruba ve amaçlarına beslenen halk sempatisi, üye veya eylemci tabanının büyüklüğü, parasal gücü ve örgütsel becerileri, hükümete karşı yaptırım uygulayabilme yeteneği ve siyasî partiler ve hükümet organlarıyla kişisel ya da kurumsal bağlantılarıdır.
- Bir toplumsal hareket, resmi bir örgütlenmeye dayanması gerekmeyen, yüksek düzeyde bir bağlılık ve siyasî eylemliliğin mevcut olduğu kolektif bir organdır. Yeni toplumsal hareketler, genç, iyi eğitilmiş ve nispeten zenginleri cezbetme kapasitesiyle, genellikle maddecilik sonrası yönelimiyle ve kimi zaman 'yeni siyaset' diye adlandırılan yeni biçimlerde siyasî eylemlilik icra etmesiyle ayırt edilmektedir.

Tartışma Soruları

- Çıkar gruplarıyla siyasî partiler arasında ayırım yapmak bazen niçin zordur?

- Modern toplumlarda çıkarların dile getirilmesinin başlıca yolu örgütlü gruplar mıdır?
- Korporatizm daha çok grupların yararına mı, yoksa hükümetin yararına mı işlemektedir?
- Çıkar grupları demokrasinin geliştirilmesine mi, yoksa baltalanmasına mı yardım etmektedir?
- Niçin bazı çıkar grupları diğerlerinden daha güçlüdür?
- Yeni toplumsal hareketler kamu politikası üzerinde ne ölçüde etkiye sâhiptir?

İleri Okumalar

- Cigler, C ve B. Loomis (der.) *Interest Group Politics* (Washington DC: Congressional Quarterly Pres, 1998). ABD'deki grup siyasetinin çeşitli yönlerine ilişkin bir inceleme.
- Richardson, J. (der.) *Pressure Groups* (Oxford and New York: Oxford University Pres, 1993). Mukayeseli bir bakış açısından baskı grubu siyasetini analiz eden kapsamlı bir makaleler dizisi.
- Smith, M. *Pressure Groups* (Manchester: Baseline Boks, 1995). İngiltere'deki baskı gruplarının rolü ve faaliyetlerine bir giriş.
- Tarrow, S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (Cambridge and New York: Cambridge University Pres, 1998). Toplumsal hareketlerin yapısı ve önemine ilişkin faydalı bir giriş.
- Wilson, G. *Interest Groups* (Oxford: Blackwell, 1990). Liberal demokrasilerde grupların rolüne ilişkin açık ve özlü bir tartışma.

Kısım

-4-

**Hükümet
Mekanizması**

Bölüm -14-

Anayasalar, Hukuk ve Yargı

'Anayasasız iktidar, haksız bir güçtür'

Thomas Paine, *The Rights of Man* (1795)

1950'lerde ve 1960'larda, anayasalara ve anayasal meselelere ilişkin araştırmalar, açıkçası moda değildi. Siyasî analizciler, bunun yerine, siyasî kültür, ekonomik ve toplumsal gücün dağılımı gibi, daha derin siyasî gerçekler olarak görülen şeylere yönelmişlerdi. Anayasalarla meşgul olmak, siyasete ilişkin geçersiz, kanunlara aşırı riayetkâr ve basbayağı sıkıcı bir yaklaşımı sürdürmek ve bir siyasî sistemin gerçekte nasıl işlediğinden ziyâde, onun kendisini nasıl târif ettiği konusuna odaklanmak demektir. Ancak, 1970'lerden beri, anayasal sorunlar siyasî sahnenin merkezine doğru hareket etmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan devletler, yeni anayasalar kabul etmişlerdir ve siyasî mücadele, giderek artan ölçülerde anayasal reform arayışları doğrultusunda târif edilmiştir. Bu durum, esasında hukukun rolü ve yargıçların konumu açısından önemli imalar içermiştir. Teoride mahkemeler ve yargı sistemleri siyasetten kesinlikle ayrılmış olsalar da, uygulamada, dünyanın pek çok yerinde bunlar kamu siyasasını gittikçe artan bir biçimlendirme kapasitesi bulunan, önemli siyasî kurumlar hâline dönüşmüşlerdir.

Bu bölümde incelenen önemli meseleler şunlardır:

İçindekiler

Anayasalar	374
Anayasaların Sınıflı anması	375
Anayasanın Amacı	380
Devletleri Yetkilendirmek	381
Değerler ve Hedefler	381
Oluşturmak	381
Yönetimde Denge Sağlamak	382
Özgürlüğü Korumak	382
Rejimleri Meşrulaştırmak	383
Anayasalar Önemli Midir?	383
Hukuk	385
Hukuk, Ahlak ve Siyaset	385
Yargı	388
Yargıçlar Siyasî Midirler?	389
Yargıçlar Siyaset	389
Yapmakta mıdır?	391
Özet	394
Tartışma Soruları	395
İleri Okumalar	395

Anahtar Konular

1. Anayasa nedir ve alabileceği şekiller nelerdir?
2. Anayasanın amacı nedir?
3. Anayasalar siyasî uygulamayı ne ölçüde şekillendirir?
4. Hukuk ve siyaset arasındaki ilişki nedir?
5. Mahkemelerin siyasî önemi nedir?
6. Yargıçlar siyasetin dışında kalabilirler mi? Kalmalı mıdır?

Anayasalar

Geleneksel olarak, anayasalar iki sebeple önemli görülmüştür. Birincisi, bunların önemli kurumlar ve rollerine ilişkin, özlü bir takdim şeklinde, bizzatıhi devletin bir târifini veriyor olduklarına inanılmıştır. İkincisi, anayasalar liberal demokrasinin dingil çivisi, hatta onun târif edilme biçimi olarak görülmüşlerdir. Ama ne yazık ki, iki görüş de doğru değildir. Anayasalar, içerisinde devletin ve siyasî faaliyetin ele alınacağı bir çatı oluşturmayı amaçlasalar da, hiçbirisi bu hususta tam başarılı olmamıştır. Bütün anayasalarda kusurlar, çarpıklıklar ve ihmâller bulunabilmektedir. Benzer şekilde, anayasacılık fikri liberal değer ve özllemelerle yakından ilişkili olmasına rağmen, bir anayasanın anti-demokratik veya otoriter olmasını önleyecek hiçbir şey yoktur. Komünist ülkelerde ve bazı gelişmekte olan ülkelerde, anayasalar gerçekten de büyük ölçüde anti-liberal olmuşlardır. Öyleyse, niçin anayasalar sorun yaratır? Neden devlet mekanizmasını anlatmaya bir anayasa tartışmasıyla başlanır? Sebep şudur: anayasaların amacı, siyasî sistem için etraflı kurallar koymaktır. Aslında bunlar, devletin kendisini yöneten kurallardır. Devletin toplumda genel olarak kurulu bir düzeni tesis etmesi gibi, anayasanın amacı da devletin fiillerine denge, öngörülebilirlik ve sistem getirmektir.

Devletin işleyişi için kılavuzluk eden bir kurallar manzumesi fikrinin kökleri antik döneme kadar gider. Bu kurallar, genellikle dîni özelliğe sâhip ve dünya işlerinin ona uygun olduğu varsayılan daha yüce bir ahlâkî güç fikrinden ilham alır. Mısır firavunları *Ma'at*'ın, yani 'adâlet'in otoritesini kabûl etmişler, Çin imparatorları *Ti'en'e*, yani 'tanrı'ya boyun eğmişler, Yahudi kralları Musa Kanunu'na saygı göstermişler ve İslâm hâlifeleri de *Şeriat hukukuna* uymuşlardır. Meselâ, Atina anayasasındaki *nomos* (sâdece özel bir işlemle değiştirilebilen yasalar)

ile *psephismata* (bir meclis kararıyla verilebilen hükümler) arasındaki ayırmadan da anlaşılacağı gibi, 'yüce' ilkelerin doğal hukuka göre yasalaştırılması az görülen bir şey değildir. Ancak, bu tür antik yasalar, modern anlamdaki anayasalar hâline gelmemişlerdir, çünkü bunlar, çeşitli kurumların yetki ve sorumluluklarına ilişkin özel hükümler getirmede genellikle yetersiz kalmış, hükümlerin tatbik edilebileceği ve temel yasanın ihlâlinin cezalandırılacağı emredici bir mekanizmayı, nâdiren tesis etmişlerdir.

Bu nedenle, anayasaları nispeten yeni bir gelişme olarak düşünmek en iyisidir. İngiliz anayasasının evrimi bazen 1689 Haklar Bildirgesi'ne ve 1701 İskân Yasası'na, hatta Magna Carta'ya (1215) kadar götürülse de, anayasaların 18. Yüzyıl icadı olduğunu düşünmek daha iyidir. 'Anayasalar çağı', ilk yazılı anayasaların kabûl edilmesiyle başlamıştır: 1787'de ABD anayasası ve 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi. ABD ve devrim Fransası örnekleri, daha sonraki anayasa yapıcılara biçim ve yönünden takip edecekleri bir model sunmakla kalmamış, anaya-

Kavramlar

Anayasa

Anayasa, geniş anlamıyla, devletin çeşitli kurumlarının görevlerini, yetkilerini ve işlevlerini oluşturmaya çalışan, onlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devlet ile birey arasındaki ilişkiyi târif eden, yazılı ve yazılı olmayan bir kurallar dizisidir. Yazılı (kanunlaştırılmış) ve yazılı olmayan (âdet hükümünde ve teâmüle dayalı) kurallar arasındaki denge, sistemden sisteme değişir. Anayasa terimi ayrıca, daha dar anlamıyla, amacı belli başlı anayasal hükümleri bir sisteme bağlamak olan bir tek, emredici belgeyi kastetmek üzere de kullanılır; o, ülkedeki en üst yasaı oluşturur. Bütün temel hükümler bir tek belgede toplanamayacağından, bu anlamıyla anayasa, anayasa hukukuyla aynı kapsamda değildir.

saların niçin ve nasıl var olacakları konusunda ışık tutmuştur.

Bir anayasanın kabûlü, genellikle savaş, devrim ya da ulusal bağımsızlık gibi bir karışıklıktan kaynaklanan, siyasi süreklilikteki önemli bir kesintiye işaret eder. Her şeyden önce, anayasalar, bir eski düzenin reddedilmesini, çökmesini ya da başarısızlığını takiben yeni bir siyasi düzenin kurulma aracıdır. Bu bakımdan, (Portekiz, İspanya, Kanada, İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde kabûl edilen yeni anayasalarla ve sözelimi İngiltere, Hindistan ve Avustralya gibi ülkelerde ise anayasal reform meselesinin daha fazla öne çıkmasıyla) 1970'lerden beri anayasalara ilgideki canlanma, mevcut siyasi sistemlerin büyüünden giderek daha fazla kurtulmayı, hatta oluşan hayâl kırıklığını göstermektedir. Genel olarak, siyasi ihtilâfların yalnızca değişiklik isteyenlerin siyasi oyunun kurallarını sâdece yeniden ayarlamak değil, yeniden yazmak istediklerinde de anayasal boyutun dâhil edildiği söylenebilir. Bu nedenle anayasa değişikliği, hem gücün ve hem de siyasi otoritenin yeniden bölüşülmesiyle ilgilidir.

Anayasaların Sınıflanması

Anayasalar çok değişik şekillerde tasnif edilebilir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- ▶ anayasanın şekli ve kurallarının statüsü (anayasanın yazılı olup olmadığı veya kanun hâlinde sistemleştirilip sistemleştirilmediği)
- ▶ anayasanın değiştirilebilme kolaylığı (katı ya da esnek oluşu)
- ▶ anayasaya uygulamada riayet edilme derecesi (etkin mi, sâdece ismen mi mevcut veya görünürde mi olduğu)
- ▶ anayasanın muhtevası ve tesis ettiği kurumsal yapı (meselâ monarşik mi, cumhuriyetçi mi, federal mi, üniter mi, ya da başkanlık sistemi mi, yoksa parlamenter sistem mi öngördüğü)

Yazılı ve yazılı olmayan anayasalar arasındaki ayrıma genellikle büyük vurgu yapılır. Teoride, yazılı anayasalar yasalarla korunan, buna karşılık yazılı olmayan anayasalar âdet ve geleneklerde somutlaştığı varsayılan anayasalardır. Birinciler, 'icât edilme' anlamında insan eseridir, ikinciler ise, tarih boyunca inkişâf etmiş olan organik varlıklar gibi görülürler. Ancak, şimdilerde bu sınıflama sisteminden büyük ölçüde vazgeçilmiştir. Her şeyden önce, devletlerin büyük çoğunluğu, önemli anayasal hükümler getiren temel yazılı belgelere sâhiptir. Butan, Suudi Arabistan ve Umman gibi bir avuç anti-demokratik ülkeyle birlikte, sâdece üç liberal demokrasi (İsrail, Yeni Zelanda ve İngiltere), yazılı olmayan anayasalara sâhip olmaya devam etmektedir. Ayrıca bu sınıflama her zaman yanıltıcı olmaktadır. Bütün kurallarının şekli ve yasal olarak yürütülebilir olması anlamında, hiçbir anayasa bütünüyle yazılı değildir. Sözelimi, ancak az sayıdaki anayasa siyasi partilerin ve çıkar gruplarının rollerini açıklar ve hatta zikreder. Benzer şekilde, hükümlerinin hiçbirinin herhangi bir yasal esası olmaması, tümünün teamül, âdet veya gelenek olması anlamında, hiçbir anayasa da tamamen yazılı olmayan bir anayasa değildir.

Kavramlar

Konvansiyon [Teâmül]

Günlük dilde konvansiyon, ya resmi bir siyasi toplantı ya da tartışma ve müzakere yoluyla varılan bir anlaşma demektir. Ancak anayasal konvansiyon [teâmül], yasa değil, âdet ve geçmiş örneklere dayanan bir yönetim ve davranış kuralıdır. Yasaya dayanmayan bu kurallar, ya bir anayasal uygunluk (‘doğru’ olan) anlayışıyla veya uygulamadaki koşullarla (‘pratik’ olan) desteklenir. Bu tür teâmüller bütün anayasal sistemlerde mevcuttur ve resmi kurallardan açık olmadığı veya yetersiz olduğu durumlarda genellikle rehberlik ederler. ‘Yazılı olmayan’ anayasalarda bunlar özellikle önemlidir, çünkü süreçleri ve belli başlı kurumların yetki ve görevlerini târif ederler; böylelikle kanunlaştırılmış bir belge yokluğunu telâfi ederler. Bunlar, katı hukuka getirilen yetkilerin etkisini belirgin biçimde

Öyleyse, bütün anayasalar, her ne kadar aralarındaki denge önemli ölçüde değişse de, bir yazılı ve yazılı olmayan kurallar karışımıdır. Anayasal belgelerin, siyasi kurumların yetki ve sorumluluklarını büyük oranda ayrıntılı biçimde açıklayan devlet yasa-sı olarak işlev gördüğü Fransa ve Almanya gibi ülkelerde, yazılı kurallara net biçimde vurgu yapılır. Ancak, (dünyanın ilk yazılı anayasası olan) ABD anayasası, kendisini temel ve geniş ilkelerle sınırlayan ve bu suretle yalnızca gevşek bir devlet yapısı getiren, yalnızca 7000 kelimeden ibaret bir belgedir. Elbette bir anayasal önemi bulunan kongre komisyonları, ön seçimler ve bürokrasi gibi ABD kurumları zaman içinde basit değişimlere uğramışlardır. Diğer anayasalar ise, her ne kadar tamamen yazılı olmayan anayasalarlar olmasalar da, teamüllere büyük vurgu yapmaktadır. Örneğin, İngiltere bakanlarının Kraliyet İmtiyazındaki yetkileri kullanabilmeleri, bireysel ve ortaklaşa olarak Parlamento’ya karşı sorumlulukları, büyük ölçüde teâmüle dayanmaktadır.

Ama yine de, dünya çapındaki eğilim, yazılı ve şekli kuralların benimsenmesi yönündedir. Yazılı olmayan anayasaların sayısı sâdece azalmakla kalmamakta, ayrıca bunlar, yasal kurallara gide-rek daha fazla dayanmaktadır. Her ne kadar, Yahudilerin kutsal

kanun kitabı Tevrat, İsrailileri emredici bir anayasal belge olmaksızın 1948’de bağımsız bir devlet kurmaya teşvik etmişse de, takip eden iki yıl zarfında Knesset, bu tür bir anayasanın belirlenmeyen bir zaman süreci içinde evrim yoluyla benimsenmesini oylayarak kabûl etmiştir. İngiltere’de, Bakanlar için Yönteme ilişkin Sorular gibi belgelerin yayınlanması, daha önceleri iyi târif edilmemiş teamüllerin belirlediği uygulamalara ayrıntılı bir biçimsel muhteva kazandırmıştır. Yeni Zelanda’da, 1986 tarihli Anayasa Kanunu’nun (ki evvelce dağınık olan yasa ve ilkeleri birleştirmiştir) meclisten geçmesi ve 1990’da bir haklar bildirgesinin kabûlü, birçok yorumcu tarafından, Yeni Zelanda’nın artık yazılı anayasası olmayan devletler sınıfı içinde kabûl edilemeyeceğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Yazılı/yazılı olmayan ayırımından daha faydalı (ve daha doğru) olanı, kadifiye edilmiş ve edilmemiş anayasalar biçimindeki ayırımdır. Kadifiye edilmiş bir anayasa, önemli anayasal hükümlerin, yaygın olarak ‘yazılı anayasa’ veya sâdece ‘anayasa’ olarak bilinen tek bir belgenin içinde bir araya toplandığı bir anayasadır. Yukarıda işaret edildiği gibi, anayasal ayrıntıların açıklanma derecesine ve diğer hükümlerin yazılı olmaması ölçüsüne göre birbirlerinden farklılaşabilmelerine rağmen, anayasaların çoğu bu sınıfa sokulabilir. Her şeye rağmen kadifiye etmenin önemi büyüktür.

Öncelikle, kadifiye edilmiş bir anayasada, belgenin kendisi, ‘daha üst’ bir yasa, had-di zatında ülkenin en üst yasasını oluşturma anlamında emredicidir. Anayasa, sıradan yasaları çıkaran da dâhil olmak üzere, bütün kurumları bağlar. Böylelikle, kadifiye edilmiş bir anayasanın varlığı, bir yasalar hiyerarşisi meydana getirir. Üniter devlet-

Odaklanma

Kodifiye Edilmiş Bir Anayasa: Güçlü ve Zayıf Yanları

Kanunlaştırılmış, yani yazılı bir anayasanın güçlü yanları şunlardır:

- Ana ilkeler ve önemli anayasal hükümler, günün hükümetinin müdahalesinden uzak tutularak korunmuştur.
- Yasamanın gücü, egemenliğin bir ölçüye göre kısıtlanması suretiyle sınırlanmıştır.
- Anayasa hükümlerinin diğer kamu organlarının desteklenmesini sağlamak üzere siyasî olmayan yargıçlar anayasayı kontrol altında tutabilirler.
- Bireysel özgürlük daha güvenli bir şekilde korunur ve otoriteryenlik uzaklaştırılmış olur.
- Kadifiye edilmiş belgenin eğitici bir değeri de vardır, çünkü siyasî sistemin ana değerlerine ve kapsamlı hedeflerine ışık tutar.
- Kadifikasyonun sakıncalı ya da zayıf yönleri de şunlardır:
- Ka bir anayasa daha katıdır ve bu nedenle, kanunlaştırılmamış anayasaya göre daha az cevap üretir ve daha az adapte edilebilir.
- Hükümet gücü, düzenli seçimlerle, bir anayasal belge ile olduğundan daha etkin bir şekilde sınırlanabilir.
- Kadifiye edilmiş bir anayasa ile anayasal üstünlük, halka karşı sorumlu siyasetçilerden ziyade seçilmemiş yargıçlara bırakılır.
- Âdet ve teâmmüllerle korunan anayasal hükümler daha büyük bir saygı görürler, çünkü tarih tarafından onaylanmışlardır ve 'icat edilmiş' değildirler.
- Anayasal belgeler kaçınılmaz olarak taraflıdır, çünkü bir dizi değer ve ilkeyi diğerlerine tercihle desteklerler, bunun anlamı, çözümlüklerinden daha fazla ihtilâfa neden olmalarıdır.

lerde, ulusal yasama tarafından yapılan anayasanın üst yasa konumunda olduğu, iki dereceli bir hukuk sistemi bulunur. Federal devletlerde ise, 'alt' eyalet veya il yasaları biçiminde üçüncü bir derece daha mevcuttur. İkinci olarak, kadifiye edilmiş belgenin [anayasa] statüsü, en azından bazı hükümlerinin, değiştirilmesi veya ilga edilmesi zor olacak şekilde yerleştirilmiş olması suretiyle güvence altına alınır. Dolayısıyla, anayasayı oluşturma ve sonradan değiştirme prosedürleri, sıradan statüdeki yasaların çıkarılma prosedüründen daha karmaşık ve daha zordur. Son olarak, kadifiye etmenin mantığı, anayasanın, devlet kurumlarının görev, yetki ve fonksiyonlarını 'üst' yasaya göre açıkladığı gibi, bütün siyasî organların, mahkemelerin otoritesine, özelde bir üst mahkeme ya da anayasa mahkemesinin otoritesine tâbi olma anlamında yargılanabilir olmaları gerektiğini kabul ettirir. Bu da, esas itibâriyle, yargıçların, veya, en azından, gerçekte anayasanın nihâi hakemleri olan ve bu suretle yargı incelemesi yetkisini kazanan üst düzeydeki yargıçların önemini artırmaktadır.

Az sayıda olmalarına rağmen kadifiye edilmemiş anayasalar, çok farklı özelliklere sahiptirler. Haklı olarak kadifiye edilmemiş diye düşünülen, fakat kısmen yazılı bir anayasa olan İngiliz anayasası, değişik kaynaklardan çıkarılır. Bunlar arasında başlıcaları, Parlamento tarafından yapılan pozitif hukuk ile teamüller ve anayasanın yazılı olmayan unsurlarını açıklayan ve izah eden çeşitli otoritelerin eserleri olan **örf hukukudur**. En önemlisi, kadifiye edilmemiş bir belgenin yokluğu, yasamanın egemenliğine ya da itiraz edilemez otoriteyi elinde tuttuğuna işaret eder. Yasama, hiçbir organın onun yasalarını çiğneme veya önem vermeme hakkına sâhip olmaması suretiyle, her ne olursa olsun bir yasayı yapma veya yapmama hakkına sâhipdir. Yasama üstünlüğü sebebiyle, İngiliz Parlamentosu ve

Örf Hukuku: Âdet ve teâmmüle dayanan hukuk; herkes için 'ortak' olduğu varsayılan hukuk. **Seçilmiş Diktatörlük:** Yürütme gücünün sadece sonraki seçimlerde kazanmaya muhtaç oluşuyla denetlenebildiği bir anayasal dengesizlik hâli.

İsrail'deki Knesset gibi organlar, anayasanın nihai hakemleri olarak işlev görebilmektedirler: anayasa, onlar ne kastettiğini söylüyorlarsa, onu kasteder.

Özellikle İngiltere'de, bu durum derin bir ihtilâfa ve geniş ölçekli bir eleştiriyi neden olmuştur. Lord Hailsham'ın (1976) **seçilmiş diktatörlük** olarak adlandırdığı şeyden, parlamenter egemenlik sorumlu tutulmuştur: yani hükümetin, Avam Kamarası'ndaki çoğunluğu kontrol etmeye devam ettiği sürece, canının istediği her şekilde icraat yapabilmesi. Bunun yol açtığı, gücün yürütme organının elinde toplanması ve sonuçta bireysel haklar ve özgürlükler üzerinde ortaya çıkardığı tehdit, bazıları, İngiltere'nin hiç anayasası olmadığını iddia etme yönünde cesaretlendirmiştir. Eğer hükümetler, bir kez seçildikten sonra istedikleri gibi hareket ederlerse, kendi yetkilerini diledikleri gibi genişletmekte kesinlikle özgür ve dolayısıyla hiçbir türden anayasal kurallarla sınırlanmamış olurlar. Griffith'in (1991) deyiimiyle, İngiltere'nin anayasası, 'olan şey'dir. Bu tür endişeler, 1980'ler ve 1990'larda, İngiltere'de giderek büyüyen köklü bir anayasa reformu kampanyasını ateşledi ve bu, İşçi Partisi'nin 1979-97 arasındaki uzun süreli muhalefetiyle birlikte, partiyi sonunda reform davasına inandırdı. 1997'den bu yana Blair hükümeti, İngiltere'nin anayasal görüntüsünün önemli yönlerini yeniden biçimlendirmiştir. İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'ya yetki devri gerçekleştirildi ve nispi seçim sistemleri daha geniş ölçekte kullanıldı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Kanunu (1998) yoluyla İngiliz hukukuna dâhil edildi, veraset yoluyla girmiş olan lordlar, Lordlar Kamarası'ndan çıkarıldı ve bilgi edinme özgürlüğü yasası geçirildi. Bu program kadifiye etme anlamına gelmese de, bazıları bunun, parlamenter egemenlikten halk egemenliğine doğru bir kayma olduğunu iddia etmişlerdir (Hazell, 1999).

Bir diğer sınıflama şekli, katı ve esnek anayasalar arasında ayırım yapmaktır. Bir anayasanın değiştirilmesi için hangi prosedürler mevcuttur? Anayasa, değişen şartlara ne kadar kolaylıkla adapte edilebilir? Görünüşe göre, kadifiye edilmiş anayasaların nispeten daha az esnek olmaları muhtemeldir, çünkü bunların hükümleri bir bakıma 'üst' yasada korunmuştur. Aynı ipucuyla, kadifiye edilmemiş olanlar esnek ve adapte edilebilir görünmektedir, çünkü sıradan yasama süreçleri ve teâmmüllerle değiştirilebilen anayasal öneme sâhip yasalar, doğaları gereği davranış ve uygulamaya dayanırlar. Ancak, yazılı anayasalar ile katılık, ya da yazılı olmayanlarla esneklik arasında basit bir ilişki yoktur.

Değişik derecelerde esneklik mümkündür ve şaşırtıcı biçimde, bir anayasanın esnekliği, onun prosedürleri ve kurallarının biçimselliğiyle doğrudan orantılı değildir. Tâdilâtlarla da olsa, ABD anayasası 1787'den beri kalıcı olduğu hâlde, aşağı yukarı aynı süre içinde Fransa'nın 17'den fazla anayasası olmuştur. Benzer şekilde, tâdilât prosedürleri daha fazla veya daha az karmaşık ya da zor olabilmektedir. Örneğin, Avustralya, Danimarka, İrlanda ve İspanya'da, anayasa tâdilâtları için halkın onayını almak, ya da yasama tarafından kabûl edilmiş olanları halkın tasvip etmesi için referandumlar kullanılmaktadır. Diğer hâllerde, tâdilâtların hem Bundestag'da ve hem de Bundesrat'ta üçte iki desteğe sâhip olmasını gerektiren Almanya'nın Temel Yasası'nda olduğu gibi, yasamada özel çoğunluklar aranma-

lıdır. ABD’de, Kongre’nin her iki meclisindeki üçte iki çoğunluğa ek olarak, anayasa tâdilâtlarının, eyaletlerin dörtte üçü tarafından da onaylanmış olması gerekmektedir. Bu gereklilik, ancak 26 anayasa tâdilâtının, üstelik bunlardan (Haklar Bildirgesi diye adlandırılan) on tanesinin anayasanın yapısına ilk iki yıl içinde sokulmasını sağlamıştır.

Ancak, bunun ortaya çıkardığı görünürdeki katılık yanıltıcıdır. ABD anayasasının ve diğer kadifiye edilmiş belgelerin lâfızlarının çok az değişmiş olmasına rağmen, anlamları, mahkemenin yorumu ve yeniden yorumu vasıtasıyla sürekli bir gözden geçirme ve güncellemeye uğramaktadır. Adli sistemin bu husustaki rolü, bu bölümün son ana faslında incelenecektir. Yazılı hükümler esnekliğe imkân verebildiği gibi, yazılı olmayanlar da zaman zaman katı olabilmektedir. İngiltere’de bakanların sorumluluğuna ilişkin teâmüllerin, neredeyse günün hükümetinin rahatlıkla yeniden biçimlendirebileceği kadar kolay adapte edilebilir oldukları ortaya çıktığı hâlde, diğer teâmüller, siyasi kültür ve toplumsal beklentiler tarafından öylesine içselleştirilmiştir ki, terk edilmeleri veya değiştirilmeleri hakikaten düşünülemez. Bu durum, kraliyetin siyasi rolünü sınırlayan ve kralların Parlamento otoritesine itirazını önleyen teâmüllerde kesin olarak geçerlidir.

Üçüncü bir sınıflama sistemi, bir yandan anayasal kurallarla ilkeler arasında ilişkiyi, diğer yandan devletin işleyişini (‘işleyen’ anayasa) göz önüne alır. Tâ 1867’de, Walter Bagehot, *İngiliz Anayasası (The English Constitution, [1867] 1963)* adlı eserinde anayasanın, toplumsal sadâkati artıran fakat etkinliği az bir iktidar kullanan ‘asil’ kısımları (monarşi ve Lordlar Kamarası) ile ‘etkili’ kısımları (kabine ve Avam Kamarası) arasında bir ayrıma gitmişti. *Etkili* anayasa, iki kriteri yerine getiren bir anayasadır. Birincisi, en azından önemli hususlarda, hükümetin pratik uygulamalarının anayasa hükümlerine uymasındır. İkincisi ise, bunun olmasının, anayasanın her vasıta ile hükümet davranışını sınırlama kapasitesinin bulunması sebebine dayanmasıdır.

Dolayısıyla, etkili anayasa, sâdece anayasal kuralların varlığını değil, ayrıca bu kuralların, hükümeti sınırlama ve anayasacılığı tesis etme kapasitesine sâhip olmasını gerektirir. Ancak, aşağıda göreceğimiz gibi, bütün anayasalar az veya çok ihlâl edilmektedir; bu nedenle, asıl mesele, bu tür ihlâllerin önem ve süreklilik derecesidir. Bazı anayasalar nominal olarak sınıflanabilir, çünkü metinleri veya ilkeleri hükümet davranışını doğru olarak târif edebilir, fakat, onu sınırlamada yetersiz kalır. Sözciklerimi, SSCB gibi komünist devletlerin, diğer pek çok şey yanında, ülkedeki komünist parti iktidarının tekel olduğunu kabul eden anayasaları vardı, ama anayasalar siyasi olarak konu dışıydı, çünkü anayasanın yorumlanmasını üstlenmiş olan yargı, partinin sıkı kontrolü altında tutuluyordu. Diğer bazı devletlerse, sahte ya da görünürde anayasalara sâhiptir. Bunlar, siyasi uygulamadan büyük ölçüde ayırır ve olsa olsa bir propaganda rolü oynamaya müsaittirler. Bu durum özellikle, bireysel hak ve özgürlük taahhüdünün, devletin anayasal belgelerinin içeriğinin çok az ötesine geçtiği diktatörlüklerde veya otoriter devletlerde böyledir.

Anayasalar, muhtevalarına göre ve özellikle destekledikleri kurumsal yapı ile de

Kavramlar

Anayasacılık

Dar anlamda anayasacılık, bir anayasanın varlığıyla sağlanan sınırlı devlet uygulamalarıdır. Dolayısıyla bu anlamda, devlet kurumlarının ve siyasi süreçlerin anayasal kurallarla etkin bir şekilde sınırlanması durumunda anayasacılığın mevcut olduğu söylenebilir. Daha geniş anlamıyla anayasacılık, iktidar gücü üzerinde iç ve dış denetimler oluşturmak suretiyle özgürlüğü koruma arzusunu yansıtan bir siyasi değerler ve özlemler dizisidir. Bu anlamda anayasacılık, bir siyasi liberalizm türüdür. Belirgin biçimde, bu amaca ulaştıracak anayasal hükümlere destek şeklinde ifade edilir: sözgelimi, kanunlaştırılmış bir anayasa, bir haklar bildirgesi, kuvvetler ayrılığı, çift-meclislilik ve federalizm veya adem-i merkeziyetçilik.

sınıflanmaktadır. Bu, birtakım ayrımlar yapılmasına da imkân verir. Örneğin, anayasalar, geleneksel olarak, ya *monarşik* ya da *cumhuriyetçi* olarak kategorize edilmektedir. Teoride, birinci türün anayasal üstünlüğü hanedandan gelen bir hükümdara vermesine karşılık, ikincisinde siyasi otorite halktan kaynaklanmaktadır. Ancak, iktidarın fiilen temsilci kurumlara aktarıldığı anayasal monarşilerin ortaya çıkışı, Nepal ve Suudi Arabistan gibi devletlerdeki mutlak monarşilerin devam etmesini bir kenara bırakırsak, bu ayrımın artık büyük önemi olmadığı anlamına gelmiştir. Buna karşılık, geniş ölçüde kullanılan, üniter ve federal anayasalar arasındaki (8. Bölümde daha tatmin edici şekilde tartışılmış olan) ayrımır: yani, egemenliği tek bir ulusal organda toplayan anayasalarla, onu iki seviyeli iktidar arasında paylaştıranlar arasındaki fark.

Yanı sıra bir başka yaklaşım ise, parlamenter anayasalar ile başkanlık anayasaları olarak görülen iki tür arasında ayrım yapmaktır. Buradaki kilit nokta, yürütme ile meclis arasındaki ilişkidir. Parlamenter sistemlerde yürütme organı meclisten çıkar ve ona karşı sorumludur, buna karşılık, başkanlık sistemlerinde yönetimin bu iki dalı, kuvvetler ayrılığı temelinde çalışır. Bu farklı sis-

temler, 15. ve 16. Bölümlerde incelenecektir. Son olarak, çoğulcu anayasalar, tek-elci olanlarla mukayese edilir. Birinciler, liberal demokrasilerin özelliğidir, çünkü bunlar, genellikle katılım hakları ve parti rekabeti garantileri sayesinde siyasi gücün dağılmasını temin ederler. İkincisi ise, sorgulanamaz bir 'hükmedici' parti veya üstün liderin resmî olarak güvenceye alındığı, bu suretle bir anayasanın ve liberal anayasacılığın mecburen el ele yürümediğini kanıtlayan komünist ya da otoriter devletlerde yaygın olarak görülür.

Anayasanın Amacı

Sadece devletlerin büyük çoğunluğu değil, ayrıca çoğu kurumlar ve örgütlenmiş gruplar da, bir tür anayasal etkisi bulunan kurallara şahiptir. Bu durum, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası organlar durumunda, ayrıca, bölgesel ve yerel hükümetler, siyasi partiler, çıkar grupları, dernekler, kiliseler, kulüpler ve saire için de geçerlidir. Bu anayasal kuralların yaygınlığı, anayasaların örgütlerin işleyişinde bir ölçüde hayatî bir rol oynamaları gerçeğine dikkatleri yöneltmektedir. Devletler ve örgütlenmiş kurumlar için anayasasız bir işleyiş niçin zor ve belki de imkânsızdır? Bu soruyu cevaplayanın güçlüğü, anayasaların bir tek ve basit amacının olmayışındandır. Tersine, anayasaların birtakım fonksiyonları vardır ve değişik şekillerde işe yararlar. Bu fayda ve fonksiyonların en önemlileri şunlardır:

- ▶ devletleri yetkilendirmek
- ▶ birleştirici değerler ve hedefler oluşturmak

- yönetimde denge sağlamak
- özgürlüğü korumak
- rejimleri meşrulaştırmak

Devletleri Yetkilendirmek

Anayasaların bilinen imajı, iktidar gücünü sınırlamaları olsa da, daha temel bir fonksiyonları devletlerin var oluş sınırlarını çizmeleri ve onların bağımsız otorite alanlarına ilişkin talepler oluşturmaktır. Yeni devletlerin kurulması (ister sömürgeciliğin alt edilmesi, ister büyük devletlerin parçalanması, isterse küçük devletlerin bir araya gelmesi suretiyle olsun), her zaman bir anayasanın kabûlüyle olur. Gerçekten de, bu tür devletlerin ancak bir anayasaya sâhip olduklarında var olacakları, çünkü bu olmadan, belli bir bölge üzerinde resmî yargı yetkisinden veya bu yargı yetkisini etkin bir şekilde kullanabilen bir yönetim aparatından yoksun olacakları kolaylıkla öne sürülebilir.

Bu nedenle, Hindistan devletinin, bağımsızlığının onaylandığı 1947 ile federal anayasasını kabûl ettiği 1950 arasındaki süre içinde var olmaya başladığı söylenebilir: bu süre boyunca, İngiltere tarafından atanan bir Genel Vâli nezâret görevine devam etmiştir. Aynı şekilde, 1776'daki Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, ABD'nin devletliğe ulaştığı süreci başlatmış, fakat bu süreç, ABD anayasasının 1789'da onaylanmasına kadar tamamlanamamıştır. Yetkilendirme ihtiyacı, ulus-altı ve ulus üstü kurumlar için de geçerlidir. Örneğin, federal sistemlerde, devleti oluşturan illerin veya eyaletlerin de, merkezî hükûmetinkine bağlı kendi yetki alanlarını garanti altına almak üzere kendi anayasaları vardır. Roma Antlaşması (1957), Tek Avrupa Kanunu (1986) ve Avrupa Birliği Antlaşması (ya da Maastricht Antlaşması) (1992) gibi antlaşma ve sözleşmeleri kapsayan AB 'anayasası', AB organlarını, AB üyesi devletlerin meselelerine çeşitli şekillerde müdahale konusunda yetkilendirmektedir.

Değerler ve Hedefler Oluşturmak

Devlet için bir yapı oluşturmaya ek olarak, anayasalar her zaman, geniş bir siyasi değerler, idealler ve hedefler dizisini temsil ederler. Çünkü anayasalar yansız olamaz; dâima, az veya çok aleniyetle ideolojik önceliklere bulaştırılmıştır. Bu yüzden anayasa yapıcıları, bir bakıma ideolojik bir amaçla, rejimlerini birleştirici değerler dizisiyle ve siyasi davranışlarda kullanılabilen bir lügatle yetkilendirmeye çalışırlar. Genellikle ulusal ideallerin ifadesi olarak iş gören bu hedefler, çoğu durumlarda anayasal belgelerin önsözlerinde açıkça ifade edilir. Bu idealler, demokrasinin, özgürlüğün veya refah devletinin yürürlüğe konmasından, sosyalizm, federalizm veya İslâm'daki bir inanca kadar değişebilmektedir. Bu surettir ki, 1977 Sovyet anayasası, SSCB'nin bir 'kalkınmış sosyalist toplum' olma amacını ilân ettiği hâlde, Almanya'nın Temel Yasası, 'dünya barışına hizmet etme' kararını ifade etmektedir.

Ancak, başka yerlerde, bu değerler ve ideolojik öncelikler büyük oranda zımnidir.

Sınırlı Devlet: Genellikle bir yasa, anayasa, ya da kurumsal kuvvetler ayrılığı tarafından konan sınırlar içinde iş gören devlet.

Örneğin, Charles Beard (1913), ABD anayasasının hükümlerini esas itibarıyla ekonomik çıkarların, özellikle de mülksüz kitlelerin yükselen gücüne karşı mülkiyeti koruma arzusunun şekillendirdiğini öne sürmüştür. Benzer şekilde, ABD anayasasının Ondördüncü ve Onbeşinci Tâdilâtlarının ırk ayrımının önemini itiraf ettiği hâlde, anayasanın sosyal sınıf ve cinsiyetten ileri gelen bölünmeleri fiilen gizlediği iddia edilebilir. İngiliz anayasasında ise, parlamenter egemenlik doktrini, parlamento dışı siyasi faaliyet şekillerinin cesaretini kırmanın, hatta gözden düşürmenin bir aracı gibi yorumlanmaktadır.

Yönetimde Denge Sağlamak

Anayasalar, devletin çeşitli kurumları arasında görev, yetki ve fonksiyon tahsis ederken, 'örgüt sözleşmesi', 'tanımlama rehberi' veya 'kurumsal plan' olarak iş görürler. Bu suretle, siyasi organlar arasındaki ilişkileri resmîleştirerek düzenlerler ve ihtilâfların hükme bağlanıp çözülebileceği bir mekanizma sağlarlar. Sözgelimi, Hindistan anayasası, neredeyse 400 madde içeren uzunca bir belge içinde, kurumsal yetki ve ilişkilerin fazlasıyla ayrıntılı bir tasvirini ihtiva eder. Açıklık ve etkinlik dereceleri bakımından ne kadar farklılaşsalar da, bütün anayasalar, devletin işleyişine bir denge, düzen ve öngörülebilirlik ölçüsü getirmek şeklindeki hayati bir fonksiyonu icra ederler. Bu bakış açısından, anayasal devletin zıddı, rasgele, havai ve keyfi bir devlettir. Bunun kesin sebebi, anayasaların organizasyonla el ele yürümesidir. Karmaşık sosyal etkileşme modelleri, ancak, eğer ilgili herkes 'oyunun kuralları'nı biliyorsa ve kimin ne yapacağı önceden kestirilebiliyorsa sürdürülebilir.

Özgürlüğü Korumak

Liberal demokrasilerde, çoğu zaman, anayasanın esas amacının, bireysel özgürlüğü koruma görüşü vasıtası ile hükümeti sınırlamak olduğuna hükmedilir. Bunun sebebi, anayasaların **sınırlı devleti** tesis ve devam ettirme araçları olarak görülmesi eğilimidir. Anayasalar, kesinlikle, hükümet otoritesi ile kişi özgürlüğünün kendi alanlarının sınırlarını çizmek suretiyle, devlet ile birey arasındaki ilişkiyi tesis ederler. Anayasalar, bunu, büyük ölçüde, bir haklar bildirgesi vasıtasıyla sivil hak ve özgürlükleri târif ederek yaparlar. Liberal anayasacılığın etkisi, çoğu hâllerde, ifade özgürlüğü, dinî ibadet özgürlüğü, toplantı ve yürüyüş özgürlüğü gibi 'klâsik', yani geleneksel sivil özgürlüklerin anayasal olarak güvence altına alınarak 'temel' olarak kabul edilmelerini sağlamıştır. **Negatif haklar** olarak bilinen bu özgürlükler liberal bir karaktere sâhiptir, çünkü bu suretle, hükümetin faaliyette bulunmama alanının sınırları çizilerek, devlet, bireye tecavüz etmekten men edilir.

Ayrıca, giderek artan sayıda devlet, sağlık-bakım hakkı, eğitim hakkı, hatta çalışma hakkı gibi, bir dizi ekonomik, sosyal ve kültürel hakkı kabul etmiştir. Ancak bu **pozitif haklar**, devletin sınırlanmasına değil genişlemesine bağlı olduklarından ve ayrıca hükümlerinin, söz konusu devletin elinde mevcut ekonomik ve sosyal

kaynaklardan bağımsız olması nedeniyle, ihtilâfa yol açmıştır. Bu hak ve özgürlüklerin verilmesini güvence altına almanın hayata geçirilme şartları mevcut olmadığında, bunlar ‘temel’ olarak düşünülebilir mi? Hindistan anayasasında, sözgelimi çalışma hakkının ‘ekonomik kapasite ve gelişmenin sınırları içinde’ güvenceye alınması şartı getirilerek, bu itiraf edilmektedir.

Pozitif Haklar: Hükümetin, kaynaklardaki hükümlere uygun taleplerini yerine getiren ve destekleyen, böylece sorumluluklarını genişleten haklar.

Negatif Haklar: Sınırlanmamış bir eylem alanının hudutlarını çizen ve böylece hükümetin sorumluluklarını kontrol eden haklar.

Rejimleri Meşrulaştırmak

Bir anayasanın son fonksiyonu da, meşruluk tesisine yardımcı olmaktır. Bu, sırf ismen var olan veya tamamen görünüşte mevcut anayasalara şahip devletler tarafından bile anayasaların yaygın olarak neden kullanıldığını izah etmektedir. Bu meşrulaştırma sürecinin iki boyutu vardır. Her şeyden önce, bir anayasanın varlığı, bir devletin uluslararası topluma üyeliği ve diğer devletler tarafından tanınması için ön gerekliliktir. Ama daha önemlisi, halk nezdinde saygı ve rızanın geliştirilmesi aracılığıyla ülke içinde meşruiyet inşa etmek üzere anayasanın kullanılabilmesidir. Anayasanın, yönetici seçkinlerin değerlerini hem simgelemesi, hem de yayması ve ayrıca yönetim sistemini bir meşruiyet örtüsü ile kuşatması sayesinde bu mümkün olur. Anayasayı bu hususta daha etkili kılmak için, ya tarihsel önemi bulunan bir belge veya ulusal amaç ve kimliğin bir simgesi olarak anayasanın kendisine büyük bir saygı oluşturma girişimlerinde sıkça bulunulur.

Anayasalar Önemli midir?

Bir anayasanın değeri, çoğunlukla veri kabûl edilir. Bu suretle, bu varsayımın ulaştığı sonuç, bir anayasanın varlığının, siyasi denge, sınırlı devlet ve güvence altına alınmış haklar ve özgürlükler gibi faydalar sağladığıdır. Bir anayasaya olan inanç, hiçbir yerde, Louis Hartz’ın (1955) ifadesiyle ‘anayasaya ibadet kültü’ne dönüştüğü ABD’den daha fazla gelişmemiştir. Kuşkusuz, bu inanç, 1972 seçim kampanyası esnasında önemli Beyaz Saray görevlilerinin, yasadışı fiilleri örtbas etmede Başkan Richard Nixon’a yardım ettiği iddiaları dolayısıyla, Watergate krizi sırasında az sınanmamıştır. Yine de, Nixon’ın 1974’teki istifası, halefi Gerald Ford’un, anayasacılığın klâsik ifadesi olan ‘biz insanların değil, yasaların devletiyiz’ sözünü tekrarlayarak, ‘anayasamızı işliyor’ açıklamasını yapmasına imkân tanımıştır. Ancak, anayasanın varlığı, tek başına, bir devletin anayasal olmasını sağlamaz. Gerçekten de, bir anayasanın, tiranlığa karşı birincil garanti olduğuna ilişkin deliller çok azdır ve yine ‘Ütopya’ya bilet’ temin ettiği de çok az görülür.

Anayasalar, belli şartlarda ‘iş görür’. Bir başka deyişle, anayasa ancak, diğer bir dizi kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar onu desteklediğinde çeşitli amaçlara hizmet eder. Özellikle ana-

Kavramlar

Haklar Bildirgesi

Haklar bildirgesi, bireyin hak ve özgürlüklerini açıklayan ve böylece sivil özgürlüğün ölçüsünü târif eden bir anayasal belgedir. Güvenceye alınmış bir haklar bildirgesi, yasa niteliğinde olandan farklıdır. Güvenceye alınmış bir haklar bildirgesi, ‘yüksek’ yasa da korunur ve bu suretle anayasal yargı incelemesi (için bir temel sağlar. Yasa niteliğindeki bir haklar bildirgesi, yani haklar yasa, diğer yazılı kanunlarla aynı süreçler kullanılarak tâdil veya feshedilebilir. Haklar bildirgesi taraftarları, bunların yurttaşlara, devlete karşı sadece yasal ve muhtemelen anayasal himâye sağlamada etkin araçlar olduklarını ve bir ‘insan hakları kültürü’ geliştirmede eğitici değere sahip bulunduklarını öne sürmektedirler. Muhallifleri ise, bu bildirgelerin, seçilmiş siyasetçiler aleyhine yargıçıların yetkilerini artırdıklarına; esnemez ve yapay olduklarına ve kavgacı bir kültürü beslediklerine işaret etmektedirler

Kavramlar

Özgürlük

Özgürlük (ya da serbestiyet) terimi, en geniş anlamıyla, bir kimsenin dilediği gibi düşünme-bilmesi veya davranabilmesi demektir. Yine de, bir 'negatif' ve 'pozitif' özgürlük ayrımı, yani bir şeyden özgürlük ile bir şeyi yapma özgürlüğü arasında bir ayrım, çoğunlukla yapılır (Berlin, 1958). Negatif özgürlük, müdahalesizlik, yani bireye harici sınırlamaların olmaması demektir. Bu şekilde birey, dilediği gibi davranma özgürlüğü içindedir. Pozitif özgürlük ise, genellikle kişisel gelişme, kendi kendini gerçekleştirme veya öz egemenlik gibi belirlenebilir bir amaç ya da faydanın elde edilmesine bağlıdır. Ancak, 'den özgürlük' ve '-e yönelik özgürlük' ayrımı yanıltıcıdır, çünkü her özgürlük örneği, iki şekilde de tasvir edilebilir. Meselâ, cehaletten özgür olmak, bir eğitim elde etmeye yönelik özgürlük anlamına gelir.

yasalar, siyasî kültüre tekabül etmeli ve onun tarafından desteklenmelidir; başarılı anayasalar, yaratıcılarının olduğu kadar, siyasî kültürün de bir ürünüdürler. Sömürgeci yöneticilerin ayrılırken miras bıraktıkları pek çok liberal demokratik anayasa modelinin, gelişmekte olan bu ülkelerde kökleşmemelerinin sebebi de budur. Bireysel hakları ve siyasî rekabeti güvence altına alan anayasal kurallar, kolektivist değer ve geleneklerin derinlemesine yerleşmiş olduğu toplumlarda, özellikle de bu toplumlar temel ekonomik ve sosyal gelişmeyi başarma mücadelesi vermekte iseler, tamamen aykırı düşebilmektedir.

Aynı şekilde, çeşitli Sovyet anayasaları, sâdece halk kitlesine yabancı olan 'sosyalist' değerleri yerleştirememekle kalmamış, ayrıca SSCB'nin varlığının devam ettiği 74 yıl boyunca, bu değerlere halk desteğinin sağlanmasında da başarısız olmuştur. ABD'de, yaygın ve kurumsallaşmış ırkçılığın bir sonucu olarak, İç Savaş'tan sonra yasalaşan Amerikan zenci toplumunun sivil hakları ve oy kullanma hakkına ilişkin anayasal garantiler, 1960'lara kadar Güney eyaletlerinde destek görmemiştir. Öte yandan, 1947 Japon anayasasının, işgâlcı ABD tarafından dikte edilmiş ve daha geleneksel olan göreve ilişkin Japon vurgusunun yerine bireysel hakları vurgulamış olması gerçeğine rağmen, ülkenin savaş sonrası yeniden inşası ve siyasî gelişmenin

sağlanması açısından dengeli bir yapı oluşturarak, büyük ölçüde başarılı olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, bununla birlikte, savaş sonrası Almanya'da olduğu gibi, Japon anayasası da, bir 'ekonomik mucize' tarafından desteklenme avantajını taşımıştır.

İkinci bir önemli faktör, bir anayasaya yöneticiler tarafından saygı gösterilmediği ve anayasanın, egemen grupların çıkarları ve değerleriyle bağdaşp bağdaşmadığıdır. Örneğin, Almanya'nın Weimar anayasası, etkileyici bir haklar ve özgürlükler nizamı tesis etmiş olması gerçeğine rağmen, 1930'larda, Hitler'in kendi Nazi diktatörlüğünü kurması üzerine, kolaylıkla bir kenara bırakılmıştı. Sırf Weimar rejimindeki rekabetçi demokrasi, Nazilerin ve iş dünyası ile ordudaki muhafazakâr seçkinlerin hırslarıyla uyuşmamakla kalmadı, fakat ayrıca, ekonomik krizle karşı karşıya kalan ve temsili hükümete pek alışkın olmayan halk tarafından da çok az desteklendi. 1975-77 yılları arasında Indira Gandhi'nin yönetimi altındaki Hindistan'da ve 1977-81 yılları arasında General Ziyau'l Hak'ın yönetimindeki Pakistan'da, anayasanın temel hükümleri, 'olağanüstü hâl' deklarasyonu ile yürürlükten kaldırıldı. Bu olgularda, askeri liderlerin desteğinin, anayasanın inceliklerine saygıdan çok daha önemli olduğu ortaya çıktı. İngiltere'nin kadifiye edilmemiş anayasasının, sûiistimâle olağanüstü bir hareket alanı temin ettiği, çünkü büyük ölçüde günün hükümetinin kendi kendini sınırlamasına bel bağladığı, sıklıkla ifade edilir. Bu, özellikle, 1980'lerin ve 1990'ların Muhafazakâr hükümetleri, devlet memuriyeti, yerel yönetimler ve işçi sendikaları gibi kurumların anayasal rollerini değiştirmek üzere

parlamentar egemenlikte aslen var olan esnekliği istismar ettiğinde görünür hâle gelmiştir ve bazıları, sivil özgürlüklerin altının muazzam şekilde oyulduğunu öne sürmüşlerdir (Graham ve Prosser, 1988).

Son faktör, bir anayasanın uyum kabiliyeti ve değişen siyasî şartlara rağmen uygun kalabilme yeteneğidir. Hiçbir anayasa cârî siyasî gerçekleri yansıtmaz ve pek azı özellikle bunu yapmaya çalışır. Başarılı anayasalar, genellikle, geniş ve her zaman müsait bir yapı içindeki değişikliğe uyum sağlamaya yetecek ölçüde esnekler; açık ifade etmek gerekirse, sonsuz derecede esnek olanlar, hiçbir surette anayasa değildirler. ABD anayasası, özellikle bu bakımdan ilginçtir. Onun 'özel vasfı', geniş ilkeler üzerine yoğunlaşmasını ve dolayısıyla kendi eksikliklerini tashih etmesini sağlayan alanıdır. Böylece ABD hükümeti, yeni itirazlara ve yeni taleplere karşılık vermede ilerleme kaydedebilmiştir. Örneğin, resmi tâdilât işlemi, ABD kurumlarının demokratikleştirilmesine imkân vermiş ve 20. Yüzyıl'daki yargı yorumu, başkanlık yetkilerinin artmasını, yani eyaletten federal hükümete bir yetki kaymasını ve bazı bakımlardan bireysel hakların genişlemesini mümkün kılmıştır.

Ancak, bu tür değişikliklerin anayasa sınırları içinde vuku bulduğu, çünkü kuvvetler ayrılığı, federalizm ve bireysel özgürlük gibi temel ilkelerin her ne kadar yeni bir form içinde de olsa saygı görmeye devam ettiği söylenebilir. Aynı şey, Blair hükümetinin 1997'den bu yana İngiltere'nin kanunlaştırılmamış anayasasına soktuğu reformlar için de geçerlidir. Buna karşılık, Dördüncü Fransız Cumhuriyeti anayasasının işlemez olduğu ortaya çıkmıştır, çünkü onun Ulusal Meclis üzerine yaptığı vurgu, zayıf ve sağlam olmayan bir hükümetler silsilesinin ortaya çıkmasına elvermiştir. Anayasanın bu kördüğümüne bir çözüm üretememesinin sonucu, General De Gaulle tarafından hazırlanan bir plan doğrultusunda başkanın yetkilerini genişleten ve Beşinci Cumhuriyeti başlatan, 1958 tarihli yeni bir anayasa olmuştur.

Hukuk

Hukuk, Ahlâk ve Siyaset

Hukuk ile ahlâk arasındaki ilişki, siyaset teorisindeki en dikenli problemlerden biridir. Görünüşte hukuk ve ahlâk, çok farklı şeylerdir. Hukuk, toplumsal kontrolün, icbar edici araçlarla desteklenen kesin şeklidir; neyin yapılabileceğini ve neyin yapılamayacağını târif eder. Öte yandan, ahlâk, etik sorunlarla ve 'doğru' ile 'yanlış' arasındaki farkla ilgilenir; neyin yapılması gerektiğini ve neyin yapılmaması gerektiğini tavsiye eder. Ayrıca, hukuk nesnel bir karakterdedir, çünkü toplumsal bir olgudur, buna karşılık ahlâk, genellikle öznel bir varlık, yani bir görüş ve kişisel değerlendirme

Kavramlar

Parlamentar Egemenlik

Parlamentar egemenlik, istediği herhangi bir yasayı yapabilecek, tâdil edebilecek veya feshedebilecek şekilde, bir parlamentonun veya yasa koyucunun mutlak ve sınırsız yetkisi anlamına gelir. Parlamentar egemenlik, genellikle İngiliz anayasasının ana ilkesi olarak görülür ve kanunlaştırılmış bir anayasasının olmayışından, yazılı kanunun diğer yasa şekillerine olan üstünlüğünden, rakip yasa koyucular olmamasından ve parlamentonun kendi hâlelerini belirleyememesinden ileri gelir. Taraftarları, bu ilkeyi, anayasal üstünlüğü yapay bir kurallar organı veya seçilmiş yargıçlar topluluğu yerine temsilci bir kuruma verdiği için tavsiye etmektedirler. Eleştiricileri ise, bu ilkenin, parlamentoya yürütmenin egemen olması durumunda bir 'seçilmiş diktatörlük'e yol açacağı için, zımnen otoriteriyen olduğuna dikkat çekmektedirler.

meselesi olarak muamele görür. Buna rağmen, Platon'a ve Aristo'ya kadar giden doğal hukuk teorileri, hukukun bir tür ahlâk sisteminden kaynaklandığını ya da kaynaklanması gerektiğini öne sürer. Modern çağın başlarında, bu tür teoriler çoğu zaman, Tanrı tarafından verilmiş 'doğal haklar' fikrine dayandırılıyordu. Hukuk ile ahlâk arasındaki bağlantıya ilişkin bu değerlendirme, 20. Yüzyıl'ın sonlarına doğru tekrar revaç bulmuş ve çoğunlukla buna sivil özgürlük ve insan hakları gibi fikirler eşlik etmiştir.

Ancak, 19. Yüzyıl'da yükselen 'pozitif hukuk bilimi', hukuk ile ahlâk arasında bambaşka bir görüş sunmuştur. Bu görüşün amacı, çok basit olarak, hukuk anlayışını ahlâk, din ve mistik varsayımlardan özgürleştirmekti. Hukuku, yüksek ahlâki veya dini ilkelere uygunluğuna göre değil, tesis edilmiş ve uygulanmış olması gerçeğine göre târif eden bu 'hukuki pozitivizm' teorisini John Austin (1790-1859) geliştirmiştir: hukuk hukuktur, çünkü itaat edilir. Bu yaklaşım, H. L. A. Hart tarafından, *Hukuk Kavramı* (*The Concept of Law*, 1961) adlı eserinde rafine edilmiştir. Hart, hukukun, her biri özel bir fonksiyon icra etmiş olan 'birincil' ve 'ikincil' kuralların birleşmesinden doğduğunu öne sürmüştür. Birincil kurallar sosyal davranışı düzenler ve hukuk sisteminin 'muhtevası' olarak düşünülebilir: ceza hukuku bunlara bir örnektir. Öte yandan, ikincil kurallar, yetkileri devlet kurumlarına tevdi eden kurallardır. Bunlar, birincil kuralların nasıl yapılacağını, uygulanacağını ve hüküm verileceğini emreder ve bu suretle onların geçerliliğini belirler.

Hukukun toplumsal davranışı düzenlemede oynadığı çok önemli role bakıldığında, onun son derecede büyük bir siyasî anlama sâhip olduğundan kuşku duyulamaz. Buna rağmen, hukuk ile siyaset arasında -hukukun niteliğini, fonksiyonunu ve olması gereken ölçüsünü yansıtan- doğru ve arzu edilir bir ilişki hakkında -ki sorular, derin ihtilâfları ateşlemiştir. Hukuk anlayışımız, büyük ölçüde liberal teoriden türemiştir. Bu anlayış, büyük oranda toplumsal sözleşme teorisinden ilham alarak, hukuku, sivilleşmiş ve bir düzen içinde var olmanın başlıca garantisi olarak tasvir eder. Devletin ve bir hukuk sisteminin yokluğunda -yani bir 'doğa durumu'nda- her birey, diğer bütün bireyleri süiistimâl veya tehdit etmekte özgürdür. Öyleyse, hukukun rolü, toplumun her bir üyesini, hemcinsi başka üyelerden korumak ve bu suretle haklarını ve özgürlüklerini tecavüze uğramaktan muhafaza etmektir.

Bu himâye, baştanbaşa bütün toplumu ve onun her bir üyesini kapsadığı için, liberaller, hukukun tarafsız bir niteliğe sâhip olduğunda ısrar ederler. Bu nedenle hukuk, siyasetin 'üzerinde'dir ve hukuk ile siyaset arasında harfi harfine bir ayırım, birey karşısında devletin, fakir karşısında zenginin, kadın karşısında erkeğin, siyah karşısında beyazın, vesaire, lehine olan hukuku önleme iddiasında olmalıdır. Liberallerin, hukuk düzeni ilkesinde somutlaşan, hukukun evrensel otoritesine bu denli büyük vurgu yapmalarının sebebi budur. Bu hukuk görüşü, görevi yasayı yorumlamak ve taraflar arasında tartışılan konu hakkında hüküm vermek olan yargı için de önemli anlamlar içerir. Özellikle, yargıçlar, hükümet mekanizmasının 'üstünde' veya 'dışında' olmaları anlamında bağımsız olmalı ve siyasî etkiye mâruz olmamalıdır.

Ancak, eğer hukukun ana amacı özgürlüğü korumak ise, bu,

Hukuk: Siyasî bir topluluğa uygulanan alenî ve zorla uygulanma kabiliyetine sâhip kurallar dizisi: Hukukun genellikle bağlayıcı olduğu kabul edilir.

Kavramlar

İnsan Hakları

İnsan hakları, insanların insan olmaları sayesinde layık oldukları haklardır; bunlar, doğal hakların modern ve seküler bir versiyonudur. İnsan hakları, belli bir devletin, ırkın, dinin, cinsiyetin ya da bir grubun üyeleri yerine bütün insanlara ait olmaları anlamında evrensel'dir. Bunlar ayrıca 'temel'dir, çünkü devredilemezler; sivil haklardan farklı olarak, belli bir toplumdaki yurttaşlara verilmiş özgürlükler ve statülere bağlı değildirler. İnsan hakları doktrininin taraftarları, bunları, geleneksel ideolojik ayrımın üstünde yer alan, evrensel olarak uygulanabilir ahlâki ilkeler olarak târif ederler. Diğer taraftan, muhalifleri ise, bireylerin, ait oldukları gelenek, kültür ve toplumlardan ayrı haklara sahip olduklarını öne sürmenin saçma olduğunu iddia etmektedirler.

ayrıca, hukukun kendi gerçek alanının sınırlanması gerektiği anlamına da gelecektir. Diğer bir deyişle, hukuk ancak, özgürlüğü daraltmaktan ziyade onu genişlettiği sürece desteklenmelidir. Bu ilkenin en net liberal ifadelerinden birini, *Hürriyet Üstüne* (*On Liberty*, [1859] 1982:73) adlı eserinde, 'Birey[in] kendi üzerinde, kendi vücudu ve zihnî üzerinde egemen' olduğunu savunan John Stuart Mill kullanmıştır. Mill, hukukun meşruiyetini, yalnızca 'başkalarına zarar vermeyi önlemek' için tasarlanması hâlinde kabûle hazırды. Bu, ahlâk felsefecileri tarafından 'zarar ilkesi' olarak isimlendirilmektedir. Bu standarda göre, bağımlılık yapan ilaçları yasaklamak veya arabalarda emniyet kemeri kullanmaya zorlamak gibi kendi kendine zarar verilmesini önlemeyi veya intihar ya da fahişelik aleyhindekiler gibi sözde ahlâkî davranış geliştirmeyi amaçlayan paternalist yasalar, bütünüyle temelsizdir.

Alternatif bir hukuk görüşü de, muhafazakâr teorisyenler tarafından geliştirilmiştir. Bu görüş, hukukun düzene bağlı olduğu, hatta 'hukuk ve düzen'in tek, kaynaşmış bir kavram hâline gelmesi ölçüsünde bunun böyle olduğu fikri üzerinde daha ağırlıklı olarak durur. Bu görüş iki kaynaktan beslenir. İlki, koyu kötümser, hatta Hobbesçu insan doğası görüşüdür. *Leviathan*'da ([1651] 1968:49), Thomas Hobbes, insanın eğiliminin, 'ancak ölümlle biten, dâimî ve huzursuz bir güç ve yine güç arzusu' olduğu ilkesini tasvir etmiştir. Bu görüş ışığında, toplumsal düzensizliğin köklerinin birey olarak insanda yattığı görülebilir ki bu, kimi zaman 'ilk günah' şeklindeki Hristiyan doktriniyle irtibatlandırılır. Dolayısıyla, düzen, ancak, müsamahasız yasalarla, sıkı uygulamalarla ve sert cezalarla sağlanabilir. Hobbes'a göre hukuk, keşmekeşe ve barbarlığa gidişi önlemenin tek yoluydu.

Hukukun önemi konusundaki bu muhafazakâr görüşün ikinci kaynağı, toplum-sal dengenin, paylaşılan değerlerin ve bir ortak kültürün mevcudiyetine bağlı olduğu inancıdır. Bu düşüncenin klâsik ifadesi, toplumun hukuk aracılığıyla 'kamusal

Kavramlar

Hukukun Hâkimiyeti

Hukuk düzeni, bütün hareket ve davranışların uyduğu bir yapı tesis etme ve ister özel yurttaş, ister devlet görevlisi olsun, toplumun bütün üyelerine eşit olarak uygulanma anlamında hukukun 'buyurması' gereken ilkedir. Bu nedenle, hukukun hâkimiyeti, anayasacılık ve sınırlı devlet gibi fikirleri somutlaştıran temel bir liberal-demokratik ilkedir. Kıta Avrupası'nda, ekseriya, Alman Rechtsstaat, yani hukuka dayalı devlet kavramında formüleştirilmiştir. ABD'de hukukun hâkimiyeti, 'yüksek' yasa olarak anayasanın statüsüyle ve davanın yürürlükteki kanun ve kurallara göre yürütülmesi '[due process] doktriniyle yakından ilişkilidir. İngiltere'de ise, köklerinin örf hukukunda yattığı ve kanunlaştırılmış anayasaya bir alternatif oluşturduğu görülmektedir (Dicey, [1885] 1939).

Thomas Hobbes (1588-1679)

İngiliz siyaset felsefecisi. Hobbes, daha sonra ailesini terk eden, ikinci dereceden bir rahibin oğluydu. Sürgündeki Galler Prensi Charles Stewart'ın özel öğretmeni oldu ve Cavendish ailesinin himâyesi altında yaşadı. İngiliz Devrimi'nin yol açtığı bir belirsizlik ve iç çatışma ortamında yazan Hobbes, Aristoteles'ten beri ilk kapsamlı doğa ve insan davranışı teorisini geliştirmiştir. Klâsik eseri olan *Leviathan* (1651), siyâsi yükümlülüğün temellerini tartışmış ve şüphesiz İç Savaş'ın etkisini yansıtmıştır. Mutlakyetçi hükümete bir savunma temin etmiş, ama toplumsal sözleşme biçimindeki muhakeme edilmiş bir teze başvurarak, ilâhî hak savunucularını da hayâl kırıklığına uğratmıştır.

ahlâk' dayatma hakkı olduğunu öne süren, Patrick Devlin'in *Ahlâkın İcrası* (*The Enforcement of Morals*, 1968) adlı eserinde ortaya konmuştur. Bu görüş, sözgelimi, eşcinsellik ve uyuşturucu alımı gibi 'uzlaşımlayan' uygulamalar olarak görülen şeylere karşı toplumun kendisini koruma hakkı olduğunu imâ ederek, açıkça, Mill'in **liberteryanizminin** ötesine geçmektedir. 1980'ler ve 1990'larda, Yeni Sağ, 'gele- neksel ahlâk' ve 'aile değerleri' erdemlerini överek ve ayrıca bunların yasa otoritesi marifetiyle desteklenmesi gerektiğine de inanarak, benzer bir tutum takınmıştır.

Yargı

Yargı, hukukî tartışmalarda karar vermek üzere yetkilendirilen devlet koludur. Dolayısıyla, yargıçların temel fonksiyonu, yasayı yorumlamaları veya 'inşa et- me'leri anlamında, yasanın mânâsı konusunda hüküm vermektir. Bu rolün öne- mi, devletten devlete ve sistemden sisteme değişir. Ancak, bizatihi anayasanın yorumlanmasını kapsadığı ve böylece yargıçlara, devletin temel kurumları ya da devlet ile birey arasındaki ihtilâflarda hakemlik etme imkânının tanındığı, kadifi- ye edilmiş anayasası bulunan devletlerde bu rol, özellikle önemlidir.

Yargının önemi, uluslararası hukukun öneminin artmasıyla daha da çoğalmıştır. Lahey'deki Uluslararası Adâlet Divanı (bilinen adıyla Dünya Mahkemesi), Birleş- miş Milletler'in yargı koludur. Bu mahkeme, devletler arasındaki ihtilâfların çözüme bağlandığı bir forum olarak görev yapmaktadır, gerçi, her ne kadar uluslararası hu- kuk, egemenlik ilkesine saygı gösteriyor olsa da, bu bütün tarafların rızasını gerektirir. Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC), 1945-46'da Nuremberg **savaş suçları**, ya da 'insanlık aleyhine suçlar' duruşmalarının oluşturduğu fikri yeniden canlandırmıştır. ICC, 2001'de eski Yugoslavya devlet başkanı Sloban Miloseviç de dâhil, kitlesel suç işleyen birtakım insanlar hakkında dava açmış ve onları tutuklamıştır. Ayrıca, Lük- semburg'daki AB Avrupa Adâlet Divanı ve Strazburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mah- kemesi gibi bölgesel yargı yetkisi bulunan uluslararası mahkemeler de mevcuttur.

Yargının -liberal- demokratik sistemlerde, onun tanımlayıcı özelliği olan- başlıca karakteristiklerinden biri de, yargıçların kesinlikle bağımsız ve siyaset dışı aktörler olmalarıdır. Gerçekten de, yargıçların siyasetin 'üzerinde' olabilmeleri, doğal olarak,

hukuk ile siyaset arasındaki ayrımın çok önemli garantisi olarak görülür. Ancak, yargının bu imajı, her zaman yanıltıcıdır. Yargı sâdece hukukî değil, en çok da siyasi bir kurum olarak düşünülür. Hukuk sürecindeki ana figürler olarak, yargıçlar, ihtilâfların çözümü ve devlet otoritesinin devamı gibi siyasi faaliyet olduğu reddedilemeyecek aktivitelerde hayati bir rol oynarlar. Her ne kadar yargıçlar, kararlarının reddedilemez bir siyasi etkisi olması anlamında alenen siyasi olsalar da, yargının siyasi önemi konusundaki tartışma, daha ihtilâflı iki soru etrafında dönmektedir. Birincisi, eylemlerinin siyasi anlayışlar ya da baskılar tarafından şekillendirilmesi bakımından siyasi midirler? İkincisi, yargıçlar, siyasetçilerin usûlünce sâhip oldukları sorumluluklarına tecavüz etme anlamında siyaset yapmakta mıdır-lar?

İlâhi Hak: Yeryüzündeki hükümdarların Tanrı tarafından seçildiği, bu nedenle itiraz edilemez bir yetki kullandıkları şeklindeki doktrin; bir monarşik mutlakiyetçilik savunusudur.

Liberteryanizm: Genellikle kamu otoritesini asgarî kılma girişimlerinin eşlik ettiği, bireysel özgürlük alanının azamileştirilmesi gerektiği inancı.

Savaş Suçları: Genellikle sivilere ya da savaş esirlerine karşı gerçekleştirilen saldırgan savaş veya gaddarlık içeren ve savaştaki davranışlara ilişkin uluslararası sözleşmeleri ihlâl eden eylemler.

Yargıçlar Siyasî midirler?

Bazı siyasi sistemler, yargı tarafsız ve âdilmiş gibi davranmazlar. Sözelimi, gele-neksel komünist rejimlerde, ‘sosyalist yasallık’ ilkesi, yargıçların yasayı, devletin komünist partisinin ideolojik yetkisine tâbi olan Marksizm-Leninizm-e uygun şekilde yorumlamalarını emreder. Böylece, yargıçlar, bizatihi rejimin siyasi ve ideolojik amaçlarını gerçekleştiren, salt birer memur hâline gelirler. Bu durum, en canlı biçimiyle, 1930’larda, SSCB’deki ‘gösteri duruşmaları’nda sergilenmiştir. Nazi dönemindeki Alman mahkemeleri de, benzer biçimde, ideolojik baskı ve siyasi zulmün birer aracı olarak kullanılmıştır. Ancak, diğer devletlerde, yargıçlardan sıkı bir siyasi tarafsızlık gözetmele-ri beklenir. Herhangi bir türdeki liberal anayasacılığı kabûl eden devletlerde, hukuk yetkisi, esasında hukukun, bağımsız ve tarafsız yargıçlarca yorumlandığı varsayımına dayanan, siyasi olmayan karakteriyle ilgilidir.

Yargıçlar, iki anlamda siyasi olabilirler: dışsal tarafılığa ya da içsel tarafılığa tâbi olabilirler. Dışsal tarafılık, partiler, meclis ve hükümet gibi, yargıya tesir edebilen siyasi organların etkisinden türer. İçsel eğilim ise, yargıçların kendilerinin önyargı ve ilgilerinden, bunların özellikle de adli karar verme süreçlerine müdahil olanlarından kaynaklanır. Dışsal tarafılığın, **yargı bağımsızlığı** ilkesine saygıyla uzaklaştırıldığı varsayılır. Liberal demokrasilerin çoğunda, yargının bağımsızlığı, yargıçların iş güvenceleriyle (iş-ten çıkarılamamaları olgusu), ayrıca onların ve mahkeme kararlarının eleştirilmesine getirilen sınırlamalarla korunur. Ancak uygulamada, siyasi organların, yargıçların durumunun iyileştirilmesi ve terfileri sürecine yakından karışmaları sebebiyle, yargıçların bağımsızlığı tehlikeye düşebilmektedir.

Kavramlar

Tarafsızlık

Tarafsızlık, her çeşit partizanlık ya da bağlantının olmamasıdır; ‘taraf tutma’nın reddedilme-sinden ibarettir. Uluslararası ilişkilerde tarafsızlık, bir dev-letin bir çatışma ya da savaşa karışmayacağını açıkladığı ve taraflardan birini destekle-mekten veya yardımdan uzak duracağını gösterdiği bir hukukî durumdur. Bireysel bir davranış ilkesi olarak tarafsızlık, yargıçlar, memurlar, askerler ve diğer kamu görevlilerine uygulandığında, harfi harfine söylersek, siyasi sempati ve ideolojik eğilimlerin olmaması anlamına gelir. Böylece ta-rafsız aktörler, siyasi hadimler demektir. Uygulamada ise genellikle tarafsızlık şartı daha az bir titizlikle görülmektedir. Bu ise, mesleki ya da kamusal sorumlulukları engellemediği veya bunlarla çelişmediği sürece, siyasi yakınlıkların koru-nabilmesine imkân verir.

Kavramlar

Yargı İncelemesi Yetkisi

Yargı incelemesi yetkisi, yargının yasaları, kararnameleri ve devletin diğer birimlerinin, özellikle de yasama ve icranın diğer eylemlerini 'inceleme' yetkisidir. Klâsik anlamıyla yargısal denetim ilkesi, bir yazılı anayasanın varlığından kaynaklanır ve mahkemelerin, anayasaya uymaz addedilen 'anayasal olmayan' fiilleri hükümsüz bırakmalarına imkân verir. Yargı incelemesinin, yazılı anayasası olmayan sistemlerde bulunan daha ilimli bir şekli ise, icranın yetkileri dışında davranıp davranmadığını belirlemek için yetki aşımı [ultra vires] ilkesi kullanılarak, doğal hukuk ışığında icra faaliyetlerinin incelenmesiyle sınırlıdır. Bir 'yasalar hükümeti' temin ettiği için pek çokları tarafından liberal anayasacılığın temel kurumu olarak görülen yargı incelemesi, iyi veya kötü, kuvvetler ayrımının da ötesine de geçerek, yargının üstünlüğüne varır.

ABD'deki yargıçlar, 'iyi davranış' şartıyla ömür boyu memur sayılmaktadırlar. Ancak, Yüksek Mahkeme yargıçları ABD başkanı tarafından atanmaktadır ve bu atamalar Senato'nun onayına bağlıdır. F. D. Roosevelt'in 1930'larda mahkemeye olan mücadelelerinden beri bu süreç, alenî bir siyasi atama modeline yol açmıştır.

Başkanlar, yargıçları partiye yakınlıklarına ve ideolojik eğilimlerine göre seçmekte ve 1980'lerde Robert Bork'un başına geldiği gibi, Senato bu kişileri aynı gerekçelerle reddedebilmektedir. Bu suretle, liberal eğilimlere sâhip Warren Mahkemesi (1954-69) ve daha muhafazakâr eğilimli Burger Mahkemesi (1969-86), ardından Rehnquist Mahkemesi, büyük oranda dışsal siyasi baskıyla oluşturulmuşlardı. İngiliz yargıçları da, kıdemlileri Lordlar Kamarası Başkanı'nın tavsiyesi üzerine başbakan tarafından olmak üzere, günün hükümeti tarafından atanmaktadır. Bu tür atamaların tarafsız olmasını şart koşan teamüllere rağmen, 1980'de, eski bir Muhafazakâr encümen üyesi ve sendika faaliyetlerine yasal sınırlamalar getirilmesi taraftarı olan Lord Donaldson'un Master of the Rolls görevine atanmasında olduğu gibi, çoğunlukla siyasi mülâhazalar işin içine sokulmaktadır.

Fransa'da, yasaların anayasallığını denetleme yetkisi verilen ve bu suretle hem yasamayı, hem de yürütmeyi sınırlayabilen Conseil Constitutionnel (Anayasa Konseyi), özellikle belirgin bir siyasi etkiye mâruzdur. Onun üyeleri büyük ölçüde, profesyonel yargıçlardan ziyâde uzun süreli deneyime sâhip siyasetçilerden oluşmaktadır. Partiye yakınlıkları en önemli faktör olmak üzere, Fransa devlet başkanı, Ulusal Meclis başkanları ve Senato'dan her biri, mahkeme üyelerinin üçte birini seçerler. Japonya'da Yüksek Mahkeme, yüksek yargıçlarının kabinenin isim listesinden imparator tarafından seçilmesi suretiyle, fiilen kabine tarafından atanır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki uzun süreli Liberal Demokrat Parti egemenliği, bu mahkemenin, sıkı sıkıya Millet Meclisi'ne tâbi kalmasını sağlayarak, LDP'nin orayı kendi taraftarlarıyla doldurması anlamına gelmiştir. Bunun sonuçlarından biri de, kırsal yörelerde seçim bölgelerinin büyük ölçüde LDP lehine **ayarlanmasına** [gerrymandering] rağmen, Yüksek Mahkemenin, sandalyelerin orantısız tahsisi sebebiyle seçimlerin anayasaya aykırı olduğunun açıklandığı 1983 seçimlerinde bile seçim sonuçlarını iptal etmeye niyetli olmamasıydı (Eccleston, 1989).

Yargı bağımsızlığı tek sorun değildir; tarafsızlık, yargıçların sâhip oldukları değerler ve kültürleri vasıtasıyla da, dış baskıyla olduğu kadar kolay nüfuz edebilir. Bu perspektiften bakıldığında, asıl mesele pek de yargıçların nasıl taraftar hâline getirildiği değil, kim tarafından bunun yapıldığıdır. Uzun süredir devam eden bir sosyalist yargı eleştirisi, yargının toplumun egemen değerlerini ifade ettiğini ve bu nedenle mevcut siyasi ve sosyal düzeni savunma rolünü oynadığını öne sürmektedir. Bu eğilim, yargıçların toplumsal istisnailiği, kendine özgü statüleri ve normalde yar-

gıçlık mesleğine uygun olan saygıyla desteklenmektedir. Griffith (1191), bu muhafazakâr taraftarlığın, özellikle İngiliz yüksek yargıçlarında belirgin olduğunu ve bunun, ezici çoğunluk itibarıyla erkek, beyaz, üst-orta sınıftan, özel okul ve 'Oxbridge' [Oxford ve Cambridge Üniversiteleri, ç.n.] mezunu olan kıdemli yargıçların dikkate değer bu homojenliklerinden kaynaklandığını ileri sürer. Benzer argümanlar, yargıçların, kadınlar, etnik azınlıklar ve cidden sınıfları içinde az temsil edilen herhangi bir grup aleyhine önyargılı olduklarını öne sürmek içinde kullanılmaktadır.

ABD Yüksek Mahkemesi, 1950'lerden bu yana bünyesinde ismen mevcut bir zenci ve şimdilerde iki de kadın yargıç barındırsa da, onun üyeleri, genellikle, ABD'nin orta ve üst-orta sınıflarından alınan beyaz, Anglo-Sakson, Protestan ağırlıklıdır. Öte yandan, Avustralya gibi devletlerde, yargıyı toplumu daha fazla temsil eder hâle getirerek bu tür eğilimlere karşı koyma girişimlerinde bulunmaktadır. Sözgelimi, 1980'lerden beri Avustralyalı yargıçlar, avukatlar arasından olduğu gibi, akademik gruplardan da alınmaktadır. Ama, buna rağmen, yargı eleştirmenleri bile, yargıçların toplumu tam temsil eder hâle getirilme ölçüsünün de bir sınırı olduğunun farkındadırlar. Toplumun yargıdaki tam bir minyatürünü elde etmek için, yargıçların atanmasında, tecrübe ve profesyonel yeterlilik gibi kriterlerin tümüyle ihmal edilmesi gerekecektir.

Yargı Bağımsızlığı: Yargı ve devletin diğer kolları arasında kesin bir ayrım gerektiren anayasal prensip; güçler ayrılığının bir uygulaması.

Gerrymandering: Bir parti ya da adayın siyasi avantaj elde edeceği şekilde seçim bölgesi sınırlarının manipüle edilmesi.

Yargıçlar Siyaset Yapmakta mıdır?

Sırf hukuk uygulayıcısı olarak yargıç imajı, her zaman bir efsane olmuştur. Yargıçlar, sözde 'yasanın metni'ni uygulayamazlar, çünkü tek ve kendinden belli anlamı olan hiçbir yasa, hukuki terim ya da ilke yoktur. Uygulamada, yargıçlar, kendilerini mümkün birtakım anlam veya yorumlar arasında seçim yapmaya zorlayan bir 'tefsir' süreciyle, yasaya anlam yüklerler. Bu bakımdan, her yasa, bir yargıç-ürünü hukuktur. Ancak, açıkçası, bu konuda yargıcın takdir alanı ve onların anlam yükledikleri yasaların anlamı, büyük oranda değişmektedir. Burada iki faktör önemlidir. Birincisi, yasanın sahip olduğu netlik ve ayrıntıdır. Geniş olarak düzenlenmiş yasalar veya anayasal ilkeler, genellikle, yargının yorumlamasına daha geniş bir alan sunarlar. İkinci faktör ise kadifiye edilmiş, yani 'yazılı' bir anayasanın varlığıdır. Böyle bir belgenin varlığı, yargı incelemesi yetkisiyle kuşatmak suretiyle, yargının statüsünü önemli ölçüde artırır.

Kimi zaman, 1610'daki Dr. Bonham Davası'yla, eski bir tarihte İngiliz hukukundan doğduğu düşünülse de, yargı incelemesini, dünyanın ilk yazılı anayasasının oluşturulmasından kaynaklanan ABD kökenli bir gelişme olarak görmek en doğrusudur. ABD anayasası yargı incelemesini zikretmez, fakat onu kaçınılmaz olarak ortaya çıkaran mantığı somutlaştırdığı ispat edilebilir. Anayasa, devlet kurumlarının davranışları için hukuki standartlar emretmişse, bunların denetlenmesi ve düzenlenmesinin gerekeceği ve bu amaçla donatılmış tek kurumun da yargı (daha açık söylemek gerekirse Yüksek Mahkeme) olacağı açıktır. Yargı incelemesi yetkisi ilk defa, Baş Yargıç John Marshall'ın *Marbury v. Madison* (1803) kararında kullanılmıştır. Bu kararda, Yüksek

Yargı Aktivizmi: Yargıçların, sırf yasanın ne demek istediğini söylemeye karşı koyarak, siyasi tartışmalarda hakemlik etmeye istekli olmaları.

sek Mahkeme, 1789 tarihli Adliye Kanunu'nun, ABD anayasasının 'fevkalâde üstün hukuku'na uygun olmadığını açıklamıştır. Bu, Yüksek Mahkeme'yi, Robert Dahl'ın öne sürdüğü gibi, 'ulusal siyasanın ihtilâflı meseleleri üzerinde kararlar veren bir kurum, yani siyasi bir kurum' hâline getirmiştir.

Bir siyasa üreticisi olarak Yüksek Mahkeme'nin önemi, ABD tarihi boyunca belirgin olmuştur. Örneğin, 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başında, *laissez-faire* ilkelere bağlı olan Yüksek Mahkeme, refah ve sosyal yasaları iptal etmek üzere 'due process' [üst mahkeme tarafından inceleme süreci, ç.n.] doktrinini kullandı: mahkeme özellikle, 1930'ların başlarında, Roosevelt'in New Deal programının çoğunu engelledi. Ekonomik ve sosyal müdahaleciliğe kayılmasının yargı tarafından onay görmesi, Hugo Black ve William O'Douglas gibi New Deal taraftarı yargıçların atanmasını takiben, 1937'deki sözde 'mahkeme devrimi'nin hemen sonrasına rastlar. 1950'ler ve 1960'lar boyunca, Baş Yargıç Earl Warren'ın yönetimi altında, mahkeme, okullarda ayrımcılığı anayasaya aykırı bularak reddettiği *Brown v. Okullar İdare Heyeti* (1954) ve ABD'deki yasama seçim bölgelerinin aynı büyüklüğe sâhip olmasını gerektiren, *Baker v. Carr* (1962) davalarındaki dönüm noktası sayılan liberal kararları almıştır.

1960'ların ortalarındaki sivil haklar reformu davasında olduğu gibi, birçok davada, Yüksek Mahkeme, çoğunlukla daha sonraki yasama faaliyetinin yolunu açmak suretiyle Kongre'nin ve başkanlığın ilerisinde olmuştur. Benzer şekilde, seçimle gelmiş kurumların böyle derin ihtilâflı bir meselede söz söylemeyi reddettiği bir dönemde, Yüksek Mahkeme, *Roe v. Wade* (1973) davasında, çocuk aldırmanın anayasallığını onaylamıştır. Bu dönemdeki yargı aktivizminin, Nixon, Reagan ve baba George Bush gibi Cumhuriyetçi başkanların muhafazakâr atamalarının etkisini ortaya çıkaracak şekilde daha sonraki yıllarda dibe çökmesine rağmen, mahkeme, para cezasının tedricen yeniden uygulamaya geçilmesi ve çocuk düşürme hakkı üzerindeki sınırlamaların artmasına izin vererek, bu etkiyi kullanmaya devam etmiştir. Her şeye rağmen, Yüksek Mahkeme yargıçlarının belki de en fazla siyasi anlam taşıyan kararı, 2000 yılı Aralık ayında, Florida Yüksek Mahkemesi'nin bir kararını bozarak, tartışmalı başkanlık seçimini George W. Bush'un lehine çözmesi olmuştur. Bazıları, Mahkemenin böyle yapmakla kendisini fiilen Amerikan halkının yerine koyduğunu öne sürmüşlerdir.

Ancak, ABD tarzı anayasal yargı denetlemesinin, yargının üstünlüğünü garanti ettiğini ifade etmek yanlış olacaktır. Her şeyden önce, yargı denetimi, ancak, yargıçlar devletin diğer kurumlarından titizlikle bağımsız kaldıkları sürece etkili olacaktır. Yukarıda işaret edildiği gibi, uygulamada bu ender görülen bir durumdur. Örneğin, 2000 yılındaki başkanlık seçiminin sonucuna karar verirken, Cumhuriyetçi atamalar çoğunluğu teşkil edecek şekilde Mahkeme'nin parti saflarına göre bölünmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, yargıçlar yasaları ve hatta anayasayı yorumlayabilmelerine rağmen, kendi üsluplarına karar vermez ya da tesir etmezler. Bu yüzden de, mahkeme kararları, ABD anayasasının Onaltıncı Tâdilâtı'nın federal gelir vergisinin anayasaya

aykırı olduğunu ilân eden eski bir Yüksek Mahkeme kararını iptal etmesinde olduğu gibi, anayasa tādilâtlarıyla hükümsüz kılınabilmektedir. Ancak, yargıçların ve mahkemelerin belki de en büyük zaafı, uygulama araçlarının olmaması ve bu suretle devletin diğer kollarına istinat etmeleridir. Bu durum, 1958'de, Başkan Eisenhower'ın, o güne kadar aldırış edilmemiş olan, Mahkeme'nin 1954 tarihli ayrımcılık aleyhindeki kararına okullarında uyulması için Arkansas, Little Rock şehrine federal askerî birlikleri sevk etmek zorunda kaldığı zaman gözler önüne serilmişti.

Eğer yargıçlar siyasa yaparlarsa, o zaman, daha geniş bir hükümet mekanizmasının bir parçası olarak ve siyasî kültür ve kamuoyunun oluşturduğu sınırlar içinde iş görmek zorunda kalırlar. Yargının, anayasanın koruyucusu olarak rolünü ifa etmede karşılaşılabileceği zorluklar, İndira Gandhi ile Hindistan mahkemelerinin 1970'lerdeki mücadelesinde ortaya çıkmıştır. Yazılı anayasasına rağmen, Hindistan'daki ABD tarzı yargı denetimi ile İngiliz [Westminster] usulü parlamenter egemenlik arasındaki denge sorunu hiçbir zaman çözülememiştir. Başbakan Gandhi'nin otokratik liderlik tarzı konusunda tırmanan eleştirilerin ortasında, Hindistan Yüksek Mahkemesi, Haziran 1975'te, onu seçim süiistimâlinde suçlu bulduğunu açıkladı ve beş yıllığına siyasî faaliyetten menetti. Her ne kadar Hindistan Yüksek Mahkemesi, bir başvuru üzerine bu siyasetten ihraç kararını askıda bıraktı ise de, o günlerde Gandhi, yüzlerce siyasî muhalifinin tutuklanmasına ve sıkı bir sansürün yürürlüğe konmasına imkân veren bir 'olağanüstü hâl' ilân etti. Yargı, 1997 Mart'ında olağanüstü hâlin kaldırılmasından sonra otoritesini yeniden kazanabildiyse de, bundan sonra kendi kendisine daha büyük bir sınırlama uyguladı ve bir daha günün hükümetine böyle açıktan bir itirazda bulunmaya hep isteksiz oldu.

Yargıçların siyasa yaptığı görüşü, kadifiye edilmiş bir anayasa bulunmadığında daha az inandırıcıdır. Anayasanın yazılı olmadığı durumlarda, yargıçların, siyasî faaliyetlerin ve hükümet kararlarının anayasallığını ölçebilecekleri bir hukuk standartları bulunmaz. İngiltere Parlamentosu bu nedenle egemendir ve yargı ona tâbidir. İngiltere'de 1688'deki Şanlı Devrim'den önce, Dr. Bonham Davası'nda olduğu gibi, yargıçlar, Parlamento faaliyetleri doğal hukuk ilkelerini ihlâl ettiğinde bunları iptal etmeye hazırıldılar. Ancak, devrim, yazılı yasanın (Parlamento tarafından yapılan yasanın) üstünlüğünü tesis etti ki bu, daha sonraları mahkemelerin hiç itiraz etmediği bir ilke olmuştur.

Her şeye rağmen, yargı incelemesi yetkisi, yetkilendirici yasamadan kaynaklanan icra yetkisi davalarında, daha dar bir anlamda uygulanabilmektedir. Bu gibi davalarda, sözelimi bakanların işlemlerinin yasadışı olduğunu ilân etmek için yetki aşımı ilkesi kullanılabilir. Gerçekten de, 1980'ler ve 1990'lar, İngiltere'de yargıçların siyasî öneminin artmasını izah edecek ölçüde, yargı aktivizminde ciddi bir kabarmaya tanık olmuştur. Örneğin, 1984'te, Lordlar Kamarası, Yüksek Londra Encümeni'nin Londra Ulaşımı'na verdiği maddî destek sisteminin ('uygun bilet ücretleri' sisteminin) yasadışı olduğunu ilân eden bir Temyiz Mahkemesi kararını desteklemiştir. Benzer biçimde, 1995'te, o zamanki İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, denizaşırı yardım bütçesini Malezya'daki Pergau Barajı inşaatı için yasadışı olarak kullandığı için suçlanmıştır. 1992 ile 1996 arasında, İngiltere İçişleri

Bakanı Michael Howard, mahkemeler tarafından en az on defa iptal kararıyla karşılaşmıştır. Bu artan aktivizm, hem İngiliz yargısı içinde ‘insan hakları kültürü’nün yaygınlığını, hem de İngiltere’de etkin bir anayasal kuvvetler ayrılığı yokluğundan kaynaklanan, icra yetkisinin yanlış kullanımı konusunda artan gerginliği yansıtmaktadır. Ancak, 2000 yılında uygulamaya konmuş olan İnsan Hakları Yasası (1988), derhal Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürülebilen davaların İngiliz mahkemeleri tarafından daha zahmetsiz ve daha hızlı bir şekilde haber alınabilmelerini sağlayarak, bu eğilimi sâdece kısmen desteklemektedir.

Özet

- Anayasa, devlet kurumlarının yükümlülük, yetki ve fonksiyonlarını tesis etmeye ve devlet ile birey arasındaki ilişkiyi târif etmeye çalışan bir kurallar dizisidir. Anayasalar, kurallarının statüsüne, bu kuralların ne kadar kolay değiştirilebildiğine, kurallarının uygulamada yerine getirilme ölçüsüne, kuralların muhtevasına ve tesis ettikleri kurumsal yapıya göre sınıflanabilir.
- Anayasalar tek ve basit bir amaca hizmet etmezler. Fonksiyonları arasında, bağımsız otorite alanını târif ederek devletleri yetkilendirme, toplum için bir değerler, idealler ve hedefler dizisi oluşturma, devletin işlerine bir denge, düzen ve öngörülebilirlik getirme, bireyi devletten koruma ve diğer devletlerle onların halkları gözünde rejimi meşrulaştırma da vardır.
- Bir anayasanın muhtevası ile siyasî uygulama arasında kusurlu bir ilişki mevcuttur. Anayasalar, özellikle siyasî kültürle uyumlu oldukları ve onun tarafından desteklendiklerinde, yöneticilerden saygı gördüklerinde, baskı gruplarının çıkar ve değerlerine uygun olduklarında ve siyasî şartlardaki değişikliklere uyulanabilir ve uygun kalabilir olduklarında ‘iş görürler’.
- Hukuk ile siyaset arasında mevcut ve arzu edilen ilişkilere dâir meseleler fazlasıyla ihtilâfıdır. Sivil özgürlükler ve insan hakları konusunda hassas olan liberal teori, sâdece düzen içinde var olmayı güvence altına almanın bir aracı olarak işleyen hukukun sınırlı yetki alanına vurgu yapma eğilimindedir. Ancak, muhafazakâr görüş, hukukun toplum ahlâkını güçlendirmede önemli bir role sâhip olduğunu kabûl ederek, hukuk ile toplumsal denge arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır.
- Hukukun siyasetten ayrılması, yargıyı bağımsız ve tarafsız kılma girişimleriyle başarılmaktadır. Ancak, yargı bağımsızlığı, siyasî organların yargıdaki atama ve terfilere yakından müdâhil olmalarıyla tehdit altındadır. Yargı tarafsızlığı, yargıçların hiçbir yerde toplumun çoğunluğunun temsilcileri olmamaları yüzünden tehlikededir. Örneğin, Batı poliarşilerinde, yargıçlar, kahir ekseriyetle erkek, beyaz, parasal olarak ayrıcalıklı ve nispeten yaşlıdır.
- Yargıçlar yasaya anlam katabilseler de, uygulama sürecine karışmamaktadırlar. Etkilerinin ölçüsü, yasanın sâhip olduğu açıklık ve ayrıntıya, yargının yo-

rumu için bırakılan alana ve yargıçlara yargı denetimi yetkisi veren kadifiye edilmiş, yani yazılı bir anayasanın olup olmamasına göre değişmektedir.

Tartışma Soruları

- Bir anayasa, siyasî uygulama kılavuzu olarak ne kadar faydalıdır?
- Yöneticilerin kendi anayasalarına gösterdikleri saygının seviyesini hangi faktörler belirler?
- Kadifiye edilmiş anayasalar ve haklar bildirgeleri sırf yargı despotizmine mi yol açar?
- Yasayı ihlâl etmek (eğer varsa) hangi gerekçelerle haklı görülebilir?
- Hukukun siyasetten ayrı olması arzu edilir bir şey midir, eğer öyleyse, niçin?
- Yargı bağımsızlığı, uygulamada ne kadar titizlikle korunabilmektedir?
- Yargının toplumsal kompozisyonunun genel olarak toplumu yansıtmaması problem midir?

İleri Okumalar

- Alexander, L. (der.) *Constitutionalism: Philosophical Foundations* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1998). Anayasacılığı destekleyen teori ve fikirler konusundaki kanaatleri teşvik etmektedir.
- Bogdanor, V. (der.) *Constitutions in Democratic Politics* (Aldershot: Gower, 1988). Anayasacılığın niteliğini ve anayasal reform meselesini ele alan iyi bir deneme koleksiyonu.
- Griffiths, J. A. G. *The Politics of the Judiciary* (London: Fontana, 1997). İngiltere bakımından, yargıçların siyasi rolü hakkında önemli bir analiz.
- Lane, J. E. *Constitutions and Political Theory* (Manchester: Manchester University Press, 1996). Anayasalar ve anayasacılığa ilişkin önemli münâkaşalar konusunda tam ve tutarlı bir tartışma.
- O'Brien, D. *Storm Centre: The Supreme Court in American Politics* (New York: Norton, 1993). ABD Yüksek Mahkemesi'nin rolü ve önemi konusunda faydalı bir analiz.

Bölüm -15-

Meclisler

“Parlamento, az ya da çok aylak insanların büyük bir toplantısından başka bir şey değildir”

Walter Bagehot, *The English Constitution* (1867)

Meclisler (ki bazen parlamento ya da kanun koyucu diye de adlandırılır), devlet mekanizması içinde kilit bir konum işgâl ederler. Geleneksel olarak, meclisler, devletin halka ait, hatta demokratik yüzü olarak, özel bir saygı ve statüde muamele görürler. Meselâ, yazılı anayasalarda, yürütmeden ve yargıdan önce tasvir edilerek, meclislere en yüksek mevki verilir. Meclisler saygı görürler, çünkü eğitilmiş ya da uzman devlet görevlilerinden çok halkı temsil iddiasında olan halktan gelen siyasetçilerden oluşurlar. Ayrıca, meclisler, hükümet siyasalarının ve günün meselelerinin açıkça tartışılabilirdiği ve çözülebildiği ulusal müzakere odaları ve kamusal forumlar olarak çalışırlar. Çoğu durumda meclisler, onlara kamu siyasasını biçimlendirme veya en azından etkileme yeteneği sağlayan, resmî yasa yapma yetkisiyle de donatılmışlardır. Her şeye rağmen, 20. Yüzyıl'ın, parlamenter gücün, meclislerin güç kaybetmesi şeklinde giderek artan bir zayıflayışına tanık olduğu, büyük ölçüde öne sürülmektedir. Bazıları hâlâ siyaset sürecinde önemli bir rol oynamaya devam etseler de, meclislerin çoğu, fiilen başka yerlerin aldığı kararların ıstıraplığundan başka bir şey yapmayan 'konuşma mekânları'na indirgenmiştir.

Bu bölümde incelenen ana konular şunlardır:

İçindekiler

Meclislerin Rolü	398
Parlamenter Sistemler ve Başkanlık Sistemleri	399
Meclislerin Fonksiyonları	402
Yasama	403
Temsil	404
İnceleme ve Teftiş	405
Siyasete Katma ve Eğitim	406
Meşruluk	406
Meclisleri Yapısı	407
Bir Meclis mi, Yoksa İki mi?	407
Komisyon Sistemleri	410
Meclislerin Performansı	412
Meclisler Siyaset Üretir mi?	412
Niçin Meclisler Güç Kaybetmektedir?	416
Disiplinli Siyasî Partiler	416
'Cüsseli' Hükümet	417
Liderlik Yokluğu	417
Çıkar Grupları ve Medya Gücü	418
Meclisler Yükselişte mi?	418
Özet	419
Tartışma Soruları	420
İleri Okumalar	420

Anahtar Konular

1. Meclis nedir?
2. Parlamenter yönetim sistemleri başkanlığa dayalı olanlardan nasıl ayrılır?
3. Meclislerin ana fonksiyonları nelerdir?
4. Meclisler nasıl örgütlenirler ve içyapıları nasıl farklılaşır?

5. Parlamenter gücün ana belirleyicileri nelerdir?
6. Meclisler neden güç kaybetmektedir? Bu önemlerini azaltır mı?

Meclislerin Rolü

Uygulamada, çok benzer fonksiyonlara sâhip siyasî organları tasvir etmek için şaşırtıcı çoklukta terim kullanılmaktadır: kongre (ABD), millî meclis (Fransa), temsilciler meclisi (Japonya), parlamento (Singapur), milletvekilleri kongresi (İspanya), vesaire. Karşılaştırmalı siyaset çalışanlar, bu tür organları genellikle, meclisler, kanun koyucular veya parlamentolar olarak sınıflarlar. En basit anlamıyla meclis, sözgelimi bir okul meclisinde olduğu gibi, insanların bir araya gelmesi ya da toplanmasıdır. Siyasî bir terim olarak ise meclis, halkın vekili olarak görülen ve kesinlikle Fransız geleneğinde temsil ve halkın yönetimiyle ortaya çıkmış bir kongredir. Bu sebeple terim, bazen çift-meclisli sistemlerde (örneğin Pakistan ve Fransa'da olduğu gibi) daha alt düzeydeki, halk tarafından seçilmiş meclis için bazen de tek-meclisli sistemlerdeki (Mısır ve Türkiye'de olduğu gibi) tek meclis için kullanılmaktadır. Ancak, bu kitapta, meclis terimi hem kamaralar ya da meclisler için ve hem de birbirlerinin yerini tutacak şekilde yasa koyucu ve parlamento ile birlikte kullanılmıştır.

Bu organları yasa koyucu olarak görmek, bunları yasa yapma organları şeklinde birincil fonksiyonlarına göre sınıflamak demektir. Bu bakış açısından, devletin üç farklı kolu şu şekilde sınıflanabilir:

- Yasayı yapan yasa koyucu; yasa ihdas eder.
- Yasayı yürürlüğe koyan yürütme; yasayı yürütür.
- Yasayı yorumlayan yargı; yasanın anlamı konusunda hüküm verir.

Devletin yasama, yürütme ve yargı şeklindeki bu bölünüşü, kuvvetler ayrılığı doktriniyle ayakta tutulmaktadır ve Montesquieu'dan bu yana, devletin üzerinde analiz edildiği geleneksel temel olmuştur. Ancak, bu görüş, ciddi şekilde yanıltıcıdır. Bıçimsel olarak yasa koyucu şeklinde sınıflanan kurumlar, yasa yapma yetkisini nâdiren tekellerinde bulundururlar. Sözgelimi, yürütme, kararname veya yönerge gibi araçlarla belli bir yasa yapma ehliyetine ve genellikle resmî yasama sürecini biçimlendirme

Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1775)

Fransız siyaset felsefecisi. Montesquieu, aristokrat bir aileden gelmiştir ve *İran Mektupları* (*Lettres persanes*, 1721) adlı eserinin yayınıyla yazı şöretini yapmadan önce avukattır. 1726'da Paris'e yerleştikten sonra, siyasî ve sosyal kurumları araştırmak üzere bütün Avrupa'yı dolaşmıştır. Montesquieu'nun başyapıtı *Kanunların Ruhu* (*De l'Esprit des Lois*, [1748] 1949), uzun ve konudan konuya atlayan, mukayeseli bir siyaset ve hukuk incelemesidir. O, Locke'un yazılarına ve bir ölçüde, İngiliz siyasî tecrübesinin yanlış yorumlanmasına dayanan bir çeşit parlamenter liberalizmi savunmuştur. Montesquieu, devlet gücünü, özellikle de kuvvetler ayrılığı aracılığıyla bölerek despotizme karşı çıkma ihtiyacını vurgulamıştır.

Kavramlar

Parlamente Hükümet

Parlamente yönetim sistemi, hükümetin meclis ya da parlamentoya hâkim olduğu ve onun aracılığıyla yönettiği, bu suretle yasama ve yürütme güçlerini 'kaynaştıran' bir sistemdir. Resmen ayrı olsalar da, meclis ve yürütme (ki genellikle hükümet olarak görülür), kuvvetler ayrılığı doktriniyi ihlâl eden bir surette birbirlerine bağlıdır ve bu da bu sistemi başkanlık sistemlerinden açıkça uzaklaştırır.

Parlamente sistemin belli başlı özellikleri şunlardır:

- ▶ Hükümetler, meclis seçimlerinin sonucu ve parti temsil gücüne dayanarak oluşturulur; ayrı bir icra organı seçimi yoktur.
- ▶ Hükümet üyeleri genellikle, meclis çoğunluğunu kontrol eden parti ya da partilerin liderlerinden başlayarak, meclis içinden alınırlar.
- ▶ Hükümet, meclisin güvenine dayanması anlamında meclise karşı sorumludur ve o güveni kaybettiğinde (genellikle alt meclis tarafından) düşürülebilir.
- ▶ Hükümet, çoğu durumda meclisi feshedebilir ki bunun anlamı, seçim dönemlerinin azami bir sınır içinde genellikle esnek olmasıdır.
- ▶ Hükümetin başkanı (genellikle başbakan) bir parlamento üyesidir ve ayrıca bir devlet başkanı vardır; bir anayasal monark ya da icracı olmayan bir başkan.

değilse bile etkileme kapasitesine sâhiptir. Ayrıca, yasa çıkarmak, yasamanın fonksiyonlarından yalnızca biridir ve ille de en önemlilerinden biri olmak zorunda değildir.

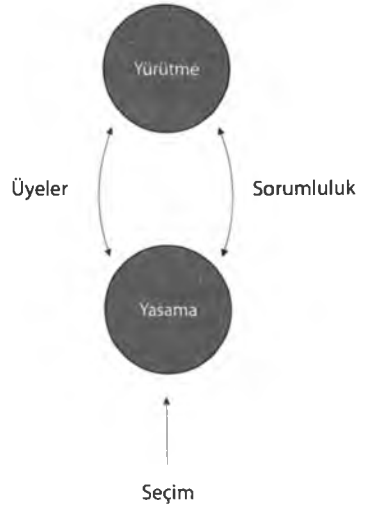
Meclis teriminin sınırlılığından ve yasama teriminin karışıklığından kaçınmak için, bazen Parlamento terimi (ki Fransızca *parler*, yani 'konuşmak'tan gelir) tercih edilir. Ne olursa olsun, her şey, bu organların özel bir niteliğe sâhip olduğunu düşündürmektedir. Bunların tanımlayıcı özelliğinin, danışma yani müzakere organları olduğu anlamını taşımaktadır. Yasama yetkilerine ve temsili özelliklerine bakılmaksızın, parlamentolar her şeyden önce müzakere odalarıdır: yani siyasetlerin ve siyasî meselelerin açıkça tartışılabildiği ve enine boyuna ele alınabildiği forumlardır.

Parlamente Sistemler ve Başkanlık Sistemleri

Bir siyasî sistemin en önemli özelliklerinden biri, meclis ile hükümet, yani yasama ile yürütme otoritesi arasındaki ilişkidir. İstisnâî durumlarda, ayrı bir yürütme organı olmaksızın, yürütme ve yasama yetkisinin meclise verildiği bir tür 'meclis hükümeti' şekli ortaya çıkabilir. Meselâ, böyle bir sistem, Fransız Devrimi sırasında, Rousseau'nun radikal demokrasisinden etkilenilerek, Robespierre ve Jakobinlerin yönetiminde kısa süreli olarak uygulanmıştır. Diğer hâllerde ise, özellikle geleneksel komünist rejimlerde, hem yasama hem de yürütme organları, 'iktidar' partisinin itiraz edilemez otoritesine boyun eğmişlerdir. Ancak, meclis-yürütme ilişkileri daha genel olarak iki kurumsal düzenlemeden birine uyar: parlamente ya da başkanlık yönetim sistemleri.

Pek çok liberal demokrasi, parlamente hükümet (Şekil 15.1) biçimini benimsemiştir. Bunlar çoğunlukla Westminster tarzı sistemlerdir, çünkü İngiliz Parlamentosu modeline dayanmaktadırlar. Sıklıkla 'parlamentoların anası' diye tasvir edilen Westminster Parlamentosu'nun kökleri, silâhşorların ve kasaba temsilcilerinin kralın mahkemesine dâhil edildiği 13. Yüzyıl'a kadar gitmektedir. 14. Yüzyıl'da, bir yanda silâhşorları ve kasaba temsilcilerini, diğer yanda baronları ve kilise üyelerini

Şekil 16.1
Parlamber yönetim sistemi

temsil etmek üzere ayrı kamaralar (Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası) oluşturuldu. Buna rağmen, Parlamento'nun krala üstünlüğü, 1688'deki Şanlı Devrim'e kadar kurulamadı ve hükümeti hesap vermeye çağırma yetkisi ise, 19. Yüzyıl esnasında bir demokratik oy kullanma hakkının tedricen ortaya çıkışına kadar kabul edilmedi.

Benzer parlamenter sistemler, Almanya, İsveç, Hindistan, Japonya, Yeni Zellanda ve Avustralya gibi devletlerde ortaya çıkmıştır. Bu sistemlerin ana özelliği, yasama ve yürütme gücünün kaynaşmış olmasıdır: hükümet parlamentodur, çünkü meclis ya da parlamentonun içinden çıkar ve ona karşı sorumludur. Bu sistemin gücü, etkin, ama **sorumlu hükümet** varsayımına dayanır. Hükümet etkindir, zira meclisin güvenine yaslanır ve böylece, çoğu hâllerde yasama programının meclisten geçmesini temin edebilir. Özetle, hükümetler her şeyi yapabilirler. Bununla birlikte sorumlu hükümet de sürdürülür, çünkü hükümet ancak, meclisin güvenini elinde bulundurduğu sürece yönetmeye devam edebilir. Teoride üstün olan meclistir, zira nihai gücü o elinde bulundurmaktadır: hükümeti devirme gücü.

Ancak, parlamenter sistemler, maalesef bu yüksek beklentileri çoğunlukla yerine getirememektedir. Güçlü istişare ve ortaklık normlarının desteklediği meclisin (*Riksdag*), hükümetin çalışmalarını kilitleme tehdidi olmaksızın kuvvetli bir siyasi etkiyi kullandığı İsveç gibi örnekler kesinlikle mevcuttur. Ama, parlamenter hükümet sistemi, çoğu defa yürütmenin egemenliği sorununu da beraberinde getirmektedir. Sıkı bir parti disiplini ve oransız bir seçim sistemi (basit çoğunluk sistemi) ikilisinin, hükümetin, Avam Kamarası'ndaki birbirine tutkun ve itimat edilir bir çoğunluk vasıtasıyla Parlamento'yu kontrol altına almasına imkân verdiği İngiltere'deki durum böyledir. Lord Hailsham'ı (1976), İngiliz hükümetini bir 'seçilmiş diktatörlük' olarak adlandırmaya yö-

Sorumlu Hükümet: Seçilmiş bir meclise ve onun vasıtasıyla halka hesap verebilir ve sorumlu olan hükümet.

Kilitlenme (İmmobilizm): Meclisteki ve (muhtemelen) toplumdaki çok fazla bölünmenin sebep olduğu güçlü bir yürütmenin olmamasından kaynaklanan siyasi felç durumu.

nelten de budur. Bu nedenle, parlamenter sistemler, tuhaf şekilde, parlamentoların 'konuşma mekânları'ndan daha fazla bir şey olmasına ve üyelerinin de sırf birer 'lobi yemi'ne indirgenmesine fırsat verebilmektedir.

Parlamenter sistemler, zayıf hükümetler ve siyasi istikrarsızlıkla da ilişkilen- dirilmektedir. Bu, genellikle, parti sistemi çok parçalı olduğunda meydana gelmektedir ve çoğu zaman, yüksek oranlı seçim sistemleriyle ortaya çıkmaktadır. Meselâ, 1945–58 yılları arasındaki Fransa Dördüncü Cumhuriyeti'nde, 12 yıl gibi kısa bir sürede 25 hükümet gelmiş ve gitmiştir. Bu süre boyunca, hem soldan komünistlerin, hem de sağdan De Gaullecülerin amansızca, bizatihi rejime muhalif oldukları Milli Meclis'te, hiçbir Fransız hükümeti istikrarlı bir çoğunluğa hükmedememiştir. Benzer sorunlar İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan siyasetini de sıkıntıya sokmuştur. Kutuplaşmış bir çok-partili sistem, 1945 ile 2001 yılları arasında 59'dan fazla hükümetin kurulmasına yol açmıştır. Ancak, görünürdeki böyle bir **kilitlenme** yanıltıcı olabilmektedir. Söz gelimi, İtalya'daki hükümet değişiklikleri, bir siyasi ayaklanmayı değil, belirgin biçimde bakanlık kadrolarının yeniden dağılımını gerektirmekte ve sâdece ara sıra genel seçimle sonuçlanmaktadır.

Parlamenter sistemin başlıca alternatifi, başkanlık hükümet sistemidir (bkz., Şekil 16.1). Başkanlık sistemleri, kuvvetler ayrılığı doktrininin sıkı sıkıya uygulanmasına dayanır (bkz., Şekil 15.2). Bu sistem, meclisin ve yürütmenin birbirlerinden resmen bağımsız olmalarını ve ayrı ayrı seçilmelerini temin eder. Bunun klâsik örneği, 'kurucu babalar' denen kişilerin, başkanlığın İngiliz monarşisinin pelerini üzerine giyebileceğinden korkarak, aşırı güçlü bir yürütmenin ortaya çıkmasını önleme konusunda özellikle arzu- lu oldukları ABD'de bulunmaktadır. Bu yüzden de sistem, sonuçta bir **kontrol ve denge** (checks and balances) ağını devreye sokmuştur. Kongre, ABD başkanlığı ve Yüksek Mahkeme, üye ya da personelinin çakışmasına izin verilmemesi anlamında ayrı kurumlardır, ama buna rağmen, birbirlerinin gücünü sınırlayabilme ehliyetine sâhiptirler. Bu

Kavramlar

Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı doktrini, devletin üç fonksiyonundan (yasama, yürütme ve yargı) her birinin, devletin ayrı bir kurumuna (sırasıyla, meclis, hükümet ve adliye) emanet edilmesi gerektiğini ileri sürer (bkz., Şekil 15.2). Amacı, despotizmi uzak tutacak ve özgürlüğü savunacak şekilde devlet gücünü parçalara ayırmaktır. Biçimsel anlamıyla, bağımsızlık gerektirir, çünkü, kurumlar arasında personel çakışması olmamalıdır. Ancak, bu, ayrıca, kontrol ve dengeyi var olmasını sağlamak üzere yetkilerin paylaşılması biçiminde bağımsızlık anlamına da gelir. Kuvvetler ayrılığı, en sıkı biçimde, anayasanın temelini oluşturduğu ABD'de uygulanmaktadır. Yine de bu ilke, özellikle yargı bağımsızlığı ilkesi şeklinde, bütün liberal demokrasilerde belli bir ölçüde saygı görmektedir.

Şekil 16.2
Kuvvetler ayrılığı

Kontrol ve Denge (Checks and Balances): Kurumsal ayrışmadan kaynaklanan, devlet sistemi içindeki iç gerilimler.

Bir Arada Yaşama: Yarı başkanlık sisteminde başkanın bir rakip parti tarafından kontrol edilen bir hükümet ve meclisle çalıştığı durum.

suretle, Kongre yasa yapabildiği hâlde başkan bunu veto edebilmekte, ama Kongre de yeri geldiğinde, her iki meclisin üçte iki çoğunluğuyla bu vetoyu aşabilmektedir. Aynı biçimde, başkanın elinde önemli yürütme ve yargı üyelerini atayabilme yetkisi bulunmasına karşılık, bu atamalar, Kongre'nin üst meclisi olan Senato'nun onayına bağlıdır.

ABD'nin dışında, ABD tarzı başkanlık sistemleri, büyük ölçüde Latin Amerika'yla sınırlıdır. Bununla birlikte, Fransa'da da, Beşinci Cumhuriyet sırasında 'melez', yani bir yarı başkanlık sistemi kurulmuştur. Bu sistemde, ayrı olarak seçilmiş bir başkanın, Milli Meclis'ten çıkan ve ona karşı sorumlu olan bir başbakan ve bakanlar kurulu ile birlikte çalıştığı bir 'ikili yürütme' söz konusudur. Böyle bir sistemin uygulamada nasıl işlediği, bir yandan nâzik bir dengeye ve başkanın kişisel otorite ve ününe, öte yandan Milli Meclis'in siyasi karmaşıklığına bağlıdır. Benzer bir yarı başkanlık sistemi, başkanın büyük ölçüde dışişleriyle ilgilendiği ve ülke içi sorumluluk yükünü kabineye terk ettiği Finlandiya'da işlemektedir.

Başkanlık sistemlerinin başlıca üstünlüğü, yasama gücünü yürütme gücünden ayırmak suretiyle, bireysel hak ve özgürlükleri korumaya yardım eden iç gerilimler yaratmalarıdır. Hobbes'un ortaya koyduğu gibi, 'özgürlük, parçalara ayırma gücüdür'. Sözgelimi, ABD'de, yürütmenin baskısı tehlikesine, Kongre'ye tevdi edilen yetki alanı sayesinde karşı konur. Meselâ Kongre, savaş ilân etme ve vergi koyma hakkına sâhiptir, Senato'nun antlaşmaları onaylaması ve başkanın atamalarını tasdik etmesi bir zorunluluktur ve iki meclis, başkanı suçlamak ve güvensizlik tesis etmek üzere bir araya gelebilir. Ancak, bu tür bir kurumsal ayrışmanın dezavantajları da olabilmektedir.

Başkanlık sistemleri, özellikle devletin yürütme ve yasama kollarını bir 'müca deleye dâvet' etmeleri sebebiyle verimsiz ve hantal olabilmektedir. Örneğin, ABD sistemine yönelik eleştiriler, bu sistemin, başkanın teklif etmesine ve Kongre'nin takdir etmesine imkân tanınması sebebiyle kurumsal bir çıkmaz veya 'hükümetin kilitlenmesi' için bir tertipten başka hiçbir şey olmadığını öne sürmektedir. Bu durum, Beyaz Saray (başkanlık) ve Capitol Tepesi'nin (Kongre) rakip partiler tarafından kontrol edildiği durumlarda daha muhtemeldir, ama 1977-81 arasındaki Carter yönetiminin de gösterdiği gibi, her iki kurumu aynı partinin kontrol ettiği zamanlarda da olabilmektedir. Benzer bir sorun, Mitterand yönetimindeki 1986-88 ve 1993-95 dönemlerinde iki defa olduğu gibi, başkanın hasım bir başbakan ve Milli Meclis'le çalışmak zorunda kaldığı **bir arada yaşama** biçiminde, Fransa'da ortaya çıkmıştır.

Meclislerin Fonksiyonları

Meclisleri basitçe müzakere odaları veya temsil organları olarak sınıflamak, onların gerçek anlamını gizler. Meclisin rolü devletten devlete ve sistemden sisteme değişmekle birlikte, her hâlükârda o, karmaşık birtakım fonksiyonlar icra eder. Her şeyden

önce meclisler, hem yönetimi destekleyip rejime arka çıkan ve hem de onu toplumun talep ve kaygılarına cevap vermeye zorlayan bir iletişim kanalı olarak, yönetim ile halk arasında bir bağlantı sağlarlar. Meclislerin başlıca fonksiyonları şunlardır:

- ▶ yasama
- ▶ temsil
- ▶ inceleme ve teftiş
- ▶ siyasete katma ve eğitime
- ▶ meşruluk

Yasama

Yaygın biçimde yasama organı olarak sınıflandırılmasının da açıkça gösterdiği gibi, yasama, çoğu zaman, meclislerin ana fonksiyonu olarak görülür. Meclislere veya parlamentolara, yasaların bu suretle emredici ve bağlayıcı görülmelerini sağlama umuduyla yasama yetkisi verilmiştir. Bu, iki sebeple uygundur. Birincisi, meclis, teklif edilen yasaların açıkça tartışılabilmesi ve müzakere edilebildiği bir forumdur. İkinci olarak, meclisler, halkın (veya demokrasi öncesi dönemlerde toplumdaki belli başlı grupların) yasaları kendilerine mâl ettikleri fikrini uyandıracak şekilde oluşturulmuşlardır. Ancak, meclislerin resmî yasama yetkisini ellerinde tuttukları düşüncesi, çoğu zaman son derecede yanıltıcıdır. Yukarıda işaret edildiği gibi, meclisler, yasama yetkisini nâdiren tekellerinde bulundurlar. Anayasayla ilgili yasalar, genellikle meclisin yetkisinin dışında bırakılmıştır. Meselâ anayasa tâdilâtları İrlanda'da referandumla, Belçika'da ise özel anayasa kongreleriyle yapılır. Fransa başkanı gibi yürütme görevlileri, çoğunlukla kararnameyle yasa yapabilmekte veya ABD başkanı gibiler, kabûl edilen yasaları veto edebilmektedirler. Avrupa hukuku, büyük ölçüde Bakanlar Konseyi tarafından yasalâştırılmış olduğundan, Avrupa Parlamentosu, hiçbir surette bir yasama organı değildir. Parlamento'nun yasal ege-menlikle kuşatıldığı İngiltere'de bile, bakanlar, parlamentonun etkili incelemesine çok az tâbi olan yasa niteliğindeki belgelerle, rutin olarak yasa yapmaktadırlar.

Daha önemlisi, parlamentolar çok az pozitif yasama yetkisi kullanmaktadırlar. Yasa teklifleri ve programları, büyük ölçüde, örgütsel tutarlılığa sâhip, uzman tavsiyesine ve uygulamaya koyma formülleri için gerekli bilgiye sâhip olan yürütme organından gelmektedir. Meselâ, İngiliz Parlamento Üyeleri [MP'ler], kişisel üye teklifleri biçiminde az da olsa yasamayı başlatma yetkisine sâhiptirler, ama bunlar, ancak eğer hükümet kendi yasama programı esnasında bunlara zaman ayırmaya gö-nüllü ise müzakere edilmektedir. Gelişmiş dünyanın en bağımsız ve en güçlü meclisi olan ABD Kongresi tarafından, şu sıralarda müzâkere edilen yasaların yaklaşık yüzde 80'i ABD başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. Meclislerin negatif yasama yetkileri -yani teklif edilen yasaları ret ya da tâdil etme ehliyetleri de sınırlıdır. Dutch Genel Eyaletleri'nin Birinci Meclisi gibi örneklerde, bütün yasal düzenlemelerin yarısından fazlası, parlamento müzakerelerinin sonucunda önemli

ölçüde yeniden kaleme alınmıştır. Ancak, İngiltere’de, Avam Kamarası’nda hükümetin yenilgiye uğraması nâdir, hatta istisnai olaylardandır. Pek büyük bir sıklıkla, yasalar meclisler tarafından yapılmaktan çok, meclisler aracılığıyla kabul edilmektedir.

Temsil

Meclisler, yönetimle halk arasında bir irtibat sağlayarak, temsilde önemli bir rol oynarlar. Bu durum, 18. Yüzyıl’da İngiliz yönetimine isyan eden 13 Amerikan kolonisince benimsenen bir sloganla şöyle ifade edilmişti: ‘temsil yoksa vergi de yok’. Oy hakkının genişlemesi ve sonuçta yetişkinlerin oy hakkının her tarafta elde edilmesi, meclisleri halk forumlarına, halkın kendisini ‘temsil eden’ organlara dönüştürdü. Bu sebeple, bir meclisin siyasî sistem içindeki gücü, genellikle, demokratik yönetimin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Ama, bu temsil fonksiyonunun uygulamada ne kadar yerine getirildiği daha az belirgindir.

Temsil, çelişen birtakım anlamlara sâhip, karmaşık bir ilkedir. Örneğin, İngiliz geleneklerine dayanan Westminster tarzı parlamenter sistemler, çoğu zaman, temsilcileri, birincil sorumlulukları kararlarını ve aklını seçmen yararına kullanmak olan emanetçiler olarak tasvir eder. Ancak, temsilcileri bağımsız aktörler olarak kabul eden bu Burkeci kavramlaştırma, parlamentoların çoğunda, özellikle de parlamenter sistemdekilerde, şimdilerde mevcut olan sıkı parti disipliniyle şiddetli biçimde çelişmektedir. Alternatif temsil teorisi olan vekâlet doktrini temsili meydana getiren mekanizma olarak meclisleri değil, partileri görmektedir.

Başka devletlerde, seçim bölgesi temsili daha önde gelmektedir. Bu, özellikle, nispeten zayıf parti sisteminin ve alışılmadık ölçüde kısa olan iki yıllık Temsilcilik süresinin sonucu olarak, ABD Kongresi’nde böyledir. Hem Temsilcilerin hem de Senatörlerin başlıca endişesi ‘istediğini elde etmek’tir. Bu yüzden Kongre’ye ‘pork barrel’ denen, ‘karşılıklı paslaşma’ diye bilinen ve yasama üyeleri arasındaki bir işbirliğiyle yürütülen, kendi seçim bölgelerine çıkarlar sağlama amaçlı düzenlemelerle karakterize edilen bir siyaset tarzı, yaygın şekilde egemendir. Ancak, kendisini uygunsuz bir siyasa üreticisi kulan temsil fonksiyonu yüzünden Kongre’nin gerçek etkinliği budur; kendisinin tutarlı bir alternatif sunmasındansa başkanın programını tıkamayı başarmak daha iyidir.

SSCB ve diğer komünist devletlerde, seçim tercihi ve parti rekabetinin olmaması yüzünden, temsil çoğunlukla, meclislerin toplum geneline benzemeleri ölçüsüne dayandırılmıştı. Böylece Yüksek Sovyet, gelişmiş Batıdaki meclislerin her zaman olduklarından çok daha fazla Sovyet toplumunun (cinsiyet, milliyet, meslek ve saire bakımından) bir minyatürü olmaya yaklaşmıştı. Son olarak, meclisler çoğu defa çıkar temsili bir mekanizmasıdır. Bu durum, özellikle, meclisler önemli bir siyasî etki kullandığında ve parti sistemleri çıkar gruplarına bir giriş noktası sağlayacak kadar gevşek olduğunda geçerlidir. Hâlihazırda Kongre seçim maliyetlerinin yaklaşık dörtte birinin siyasî faaliyet komisyonları (PACler) tarafından karşılandı-

ğı ABD, bu konuda da en önemli örnektir. İngiltere’de 1980 ve 1990’larda profesyonel lobicilikteki hızlı artış da, MP’lerin seçmenlere olan geleneksel sadakatinin, işadamları çıkarlarının giderek artan etkisiyle tehlikeye düşeceği endişesini artırmıştır (Leigh ve Vulliamy, 1997).

İnceleme ve Teftiş

Meclislerin yasama ve temsil rollerinin önemli ölçüde azalmasına karşılık, yürütme erkini sınırlama veya kontrol etme yeteneklerine daha büyük bir vurgu yapılmaktadır. Meclisler, giderek artan ölçüde, başlıca rolü sorumlu veya hesap sorulabilir hükümetler meydana getirmek olan inceleme organları hâline gelmektedir. Pek çok meclis, bu rolü kolaylaştırmak için tasarlanan kurumsal mekanizmalar geliştirmiştir. Sözelimi, parlamenter sistemler, klâsik örneği İngiliz Avam Kamarası’ndaki Sorgulama Dönemi olmak üzere, bakanları düzenli aralıklarla sözlü veya yazılı sorgulamaya tâbi tutmaktadırlar. Bu durum, başbakanın haftada bir kez sorgulanmasına imkân verir, diğer önemli bakanları da yaklaşık ayda bir kez benzer bir teftişle karşı karşıya bırakır. Almanya ve Finlandiya, bir sözlü sorgulama ve müteakiben, verilen cevaba göre meclisin güveninin oluşması için bir oylama süreci olan ‘gensoru’ uygulamasını kullanmaktadır. Meclis genel kurulundaki sorgulama ve müzakere kaçınılmaz olarak genel bir yöne doğru kayacağından, inceleme çalışmalarının çoğu, bu amaçla kurulmuş komisyonlarca gerçekleştirilir. ABD Kongresi’nin güçlü dâimî komisyonları, bu hususta pek çok başka meclise bir model oluşturma hizmetini görmüştür.

Ancak, meclisler, yürütmeyi hesap vermeye çağırma her zaman etkili değildir. Örneğin, Çin’de tek parti tarafından kontrol edilen Ulusal Halk Kongresi’nin, hükümet siyasasını neredeyse dâima ittifak hâlinde onaylaması, meclisi sırf bir propaganda silâhına dönüştürmüştür. Başka ülkelerde parti disiplini de parlamento incelemesini sınırlamaktadır. Meselâ, Westminster tarzı sistemlerde, meclisin başlıca fonksiyonunun hükümeti onaylamak ve desteklemek olduğu öne sürülebilir, zira, meclis üyelerinin çoğunluğu iktidar partisindedir. Böylece, hükümet çoğunluğu elinde bulundurduğu sürece, inceleme işi, hükümeti devirecek gücü olmayan muhalefet partilerine geçmektedir.

Bir başka önemli faktör, meclisin yürütme erkinden bilgi elde edebilme gücüdür. Bilgi güçtür; tam ve doğru bilgi olmadan anlamlı bir inceleme mümkün değildir. Sözelimi ABD, Fransa, Hollanda, Kanada ve Avustralya’da, kamunun, hükümetin bilgi ve kayıtlarına erişebilmesi için genel bir hak tesis etme amacıyla, resmî bilgi edinme özgürlüğü yasaları kabul edilmiştir. Son olarak, icranın denetim altında tutulması, parlamentodaki vekillere yeterli kaynak teminini ve onların araştırma servisleri ile uzman tavsiyelerini elde edebilmelerini

Kavramlar

Sorumluluk

Sorumluluk iki farklı şekilde anlaşılabilir. Birincisi, çoğunlukla başka türlü davranma baskısı karşısında bile, hassas, mâkul veya ahlâken doğru biçimde hareket etmek demektir. Buna göre bir hükümet, seçim baskılarına direndiğinde ve uzun vâdeli kamu çıkarlarını sağlamak için tasarladığı siyasaları izleyerek gözden düşme riskini üstlendiğinde, ‘sorumlu’ olduğunu iddia edebilir. İkinci olarak, sorumluluk, hesap verebilirlik yani cevap verebilirlik anlamına gelir. Bu ise, bir birey ya da organın kendisine bağlı olduğu ve kendisini kontrol edilebilen daha yüksek bir otoritenin varlığına delâlet eder. Bu anlamda hükümet, eğer faaliyetleri, onu iktidardan uzaklaştırma ehliyetine sahip bir meclisin inceleme ve eleştirisine açıkça, ‘sorumlu’ demektir. Terimin bu anlamı, önemli bir ahlâki boyut da taşır: bu, hükümetin suçlanmaya ve uygun bir cezayı üstlenmeye gönüllü olması anlamına gelir.

Retorik: İkna ya da etkileme amacıyla dili kullanma sanatı; retorik, yüksek sesli fakat öz itibarıyla boş söz anlamına da gelebilmektedir.

Retorik: İknâ ya da etkileme amacıyla dili kullanma sanatı; retorik, yüksek sesli fakat öz itibarıyla boş söz anlamına da gelebilmektedir.

gerektirmektedir. Bu noktada, ABD Kongresi üyelerine sağlanan mebzul miktardaki fonlar ve çok sayıdaki kişisel kadrolardan, bazen aşırı derecede çalışan İngiliz MP'lere az ve yetersiz ödeneklere kadar uzanan, çarpıcı zıtlıklar mevcuttur.

Siyasete Katma ve Eğitim

Meclisler, içerisinde önde gelen karar vericilerin çıkacağı bir yetenekliler havuzu oluşturmak suretiyle, çok zaman siyasete insan katmanın en önemli kanalları olarak iş görürler. Bu durum, ıstampa meclislerin ciddi siyasetçileri nâdiren bünyesinde topladığı otoriter devletlerde ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin, icra organının görevdeki meclis üyeleriyle doldurulmasını önlediği başkanlık sistemlerinde daha az geçerlidir. Bununla birlikte, son zamanlarda ABD başkanlarının eski eyalet vâlilerinden olmaları eğilimine karşılık, Kennedy ve Nixon gibi başkanlar, işe önce Kongre üyesi olarak başlamışlardır. Fakat, parlamenter sistemlerde, daha sonra yürütmadaki görevleri süresince meclisteki koltuklarını da ellerinde bulundurmaya devam edecek olan bakanlar ve başbakanlar için meclisteki hizmetleri, zorunlu bir kariyer süreci oluşturmaktadır. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede meclisler, siyasi müzakere ve politik analiz tecrübesi kazandırmak suretiyle, gelecek nesli siyasi lider olarak siyasete katmakta ve yetiştirmektedir.

Diğer yandan, meclisler bu hususta da yetersiz olabilmektedirler. Parlamenterler, **retorik**, yani küçümseyici ifadeyle 'nutuk atmak' olarak bilinen şey konusunda kesinlikle bir tecrübe kazanırlar, fakat devlet kurumlarını çalıştırmak ve siyasa üretme sürecini idare etmek için gerekli olan bürokratik ve idari hünerleri kazanmaya pek fazla fırsat bulamazlar. Ayrıca, kimi zaman da meclislerin, siyasetçiler, seçmenlerinin taleplerinden ve halka yakın parti çalışanlarının içgüdülerinden uzaklaştıran norm ve değerlere uydurarak, onları 'ıfsat ettiği' iddia edilmektedir. Böylece, meselâ sosyalist parlamenterler, sosyalizmin ilkeleri için yaptıklarından daha istekli olarak parlamenterliğin ideallerinin altına imza atmaya doğru gitmektedirler (Miliband, 1972).

Meşruluk

Meclislerin son fonksiyonu, halkı, sistemi 'dürüst' bir düzen olarak görmeye teşvik ederek, rejimin meşruluğunu artırmaktır. Bu, en otoriter hatta totaliter devletlerin bile, şüphesiz yasama bağımsızlığı ya da siyasa üretme yetkisi olmayan meclisleri dahi hoş görmelerinin sebebidir. Meclislerin rızayı harekete geçirme yetenekleri, büyük oranda, onların yasaları ve siyasaları kendi çıkarları kadar halk adına da onaylayarak, halk kongreleri şeklinde bir fonksiyon görebilmelerine bağlıdır. Propaganda değeri taşımalarına ek olarak, meclisler, epeyce övgüye değer eğitim işlevleri de yerine getirebilmektedirler. Parlamento müzakereleri, hükümetin icraatı ve gündemin önemli meseleleri hakkında yurttaşları bilgilendirmeye ve eğitmeye de yardımcı olabilmektedir. Bu suretle, 1982'de, Falkland adalarının Arjantin tarafından işğaline İngiltere'deki tepkiler, Avam Kamarası'nın olağanüstü Pazar oturumundan açıkça etkilenmişti ve

James Madison (1751-1836)

ABD'li devlet adamı ve siyaset felsefecisi. 1787 Anayasa Kongresi'nin Virginia delegesi olan Madison, ABD milliyetçiliğinin güçlü bir taraftarı ve anayasa onayının şiddetli bir savunucusuydu. Daha sonra Jefferson'ın Dışişleri Bakanı (1801-09) olarak görev yapmış ve ABD'nin dördüncü başkanı (1809-17) olmuştur. Genellikle çoğulculuğun ve bölünmüş yönetimin önde gelen taraftarı olarak görülen Madison, federalizmin, çift-meclisliliğin ve kuvvetler ayrılığının benimsenmesinde ısrar etmiştir. Ancak, iş başına geldiğinde, ulusal iktidarı güçlendirmeye hazırlanmıştır. En iyi bilinen siyasi yazıları, *Federalist Papers*'a (Hamilton, Jay ve Madison [1787-89] 1961), Alexander Hamilton ve John Jay'le birlikte yaptığı katkılardır.

1988'de, ABD halkının İran-Kontra meselesini biliyor olması, önemli ölçüde, Senato Komisyonu'nun İstihbarat konusundaki oturumuna dayanıyordu.

Ancak, meclislerin propaganda/egitim rolü, giderek artan ölçüde kitle medyası tarafından üstlenilmektedir. Elektronik medyanın radyo ve özellikle televizyon biçimindeki yükselişi, iktidara, önceden olduğu gibi parlamento müzakere ve tartışmalarına ilişkin raporlara bel bağlamak yerine, gerçek anlamda milyonlarca seçmene doğrudan ulaşma imkânı vermiştir. Sonuç olarak, meclislerin gittikçe daha fazla elde ettikleri statü, onların anayasal konumlarından daha fazla, üzerlerine çektikleri medya ilgisine dayanmaktadır. Bu, televizyonların onları takip etmelerindeki artış karşısında, meclislerin niçin gittikçe daha çok endişeli olduklarını izah etmeye yardımcı olmaktadır. ABD kongre komisyonlarına toplumsal etki, oturumlarının televizyonlarca yayınlanmasıyla, epey zamandır artmıştır. İngiltere'de ise, 1989'a kadar, yani Sovyet parlamentosuna kameraların ilk girişinden kısa bir süre sonrasında dek, televizyon kameralarının Avam Kamarası'na girmesine izin verilmiyordu.

Meclislerin Yapısı

Meclisler bazı bakımlardan farklıdır. Sözelimi, üyeleri seçilmiş, atanmış ve hattâ miras yoluyla seçilmiş, ya da bu metotlardan birkaçının kombinasyonu şeklinde de olabilmektedir. Üyeler seçimle geldiklerinde ise bu, nüfus bazında (eşit miktardaki seçmenler tarzında) veya bölgeler ya da eyaletler yoluyla olabilmektedir. Oy verme hakkı sınırlı ya da herkes için olabilmekte ve yine değişik seçim sistemleri kullanılabilmektedir. Meclislerin büyüklüğü de önemli ölçüde değişebilmektedir. Orta-Batı Pasifik'te bulunan minnacık Nauru cumhuriyeti, her biri yaklaşık 440 kişiyi temsil eden 18 üyeli bir meclise sâhiptir. Öteki uçta ise, her üyesinin 350 000'den fazla kişiyi temsil ettiği, 2000 üyeli Çin Ulusal Halk Kongresi vardır. Bunun yanı sıra, meclisler arasındaki başlıca yapısal farklılıklar, bunların bir ya da iki meclis ihtiva etmeleri ve komisyon sistemlerinin yapısı ve rolüdür.

Bir Meclis mi, Yoksa İki mi?

Yugoslavya bir zamanlar beş meclisli bir parlamentoyu denemiş ve Güney Afrika,

1984'ten 1994'e kadar üç meclisli bir parlamentoya sâhip olmuş olsa da, parlamentoların çok büyük çoğunluğu ya bir, ya da çift-meclislidir. Tek-meclisli, yani ünika-meral parlamentolar, Afrika'nın büyük bölümünde, Çin gibi komünist devletlerde ve eski tek-meclislilik geleneğini devam ettiren komünizm sonrası devletlerde yaygındır. Cidden, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde tek-meclisliliğe doğru açık bir gidiş vardır. Meselâ, 1948'de İsrail, tek-meclisli bir parlamento (*Knesset*) kurmuş ve 1950'de Yeni Zelanda'da, 1954'te Danimarka'da ve 1970'te İsveç'te, ikinci meclisler lağvedilmiştir. Bu gibi gelişmeler, tek-meclisli parlamentoların, özellikle de küçük ve nispeten birbirine tutkun toplumların ihtiyaçlarını karşılamada daha kolay işlediği ve etkili olduğu görüşünü desteklemektedir. Abbé Siéyès'in 1789'daki ünlü sözünde dediği gibi: 'eğer ikinci Meclis birinciyle aynı görüşte ise o şey zaten gereksizdir; eğer farklı görüşteyse, o şey zararlıdır'. Her şeye rağmen, dünya devletlerinin yaklaşık yarısı çift-meclisli, yani bikameral parlamentolara sâhiptir.

Meclis içinde ve yürütme ile meclis arasında kontrol ve dengeyi güçlendirme bakımından çift-meclislilik, genellikle, liberal anayasacılığın temel ilkesi olarak görülmektedir. Bu, 1787'de ABD anayasasını yazan 'kurucu babalar'ın arasında cereyan eden müzakerelerdeki meseleydi. İngiliz Lordlar Kamarası gibi eski ikinci meclisler, güçlü ekonomik ve sosyal çıkarların yönetimde temsil edilebilmesinin araçları olarak kurulduğu hâlde, James Madison gibi delegeler, ABD Senatosu'nu yasama gücünü parçalamaya ayırmanın bir aracı ve icranın egemenliğine karşı bir güvence olarak görmüşlerdir.

Çift-meclisliliğin temsili avantajları, egemenlik paylaşımının merkez ile çevre arasında sürekli bir uzlaşmaz çelişki tehlikesi yarattığı federal devletlerde özellikle önemlidir. Dünyadaki 16 federal devletin hepsi, bu nedenle, çift-meclisli parlamentolara sâhiptir ve bunların 14'ünde ikinci meclisler illeri veya oluşturucu eyaletleri temsil ederler. Bu il ya da eyaletler, Avustralya, İsviçre ve ABD'de olduğu gibi eşit temsil elde edebilir veya Avusturya ve Almanya'da olduğu gibi nüfus büyüklüklerine göre temsil edilebilirler. İkinci meclisler, bazı federal olmayan devletlerde de bölgesel farklılıkları halletmek amacıyla kullanılmaktadır. Fransa'da ikinci meclis üyelerinin çoğu ve Hollanda'da ise hepsi, yerel yönetim aracılığıyla dolaylı olarak seçilmektedir.

Pek çok ikinci meclis, genellikle halk otoritesinin mahalli olarak görülen birinci meclislere anayasal ve siyasi olarak tâbidir. Bu, özellikle, hükümetin alt meclise karşı genellikle sorumlu olduğu ve büyük ölçüde ya da tamamen onun içinden çıktığı parlamenter sistemlerde böyledir. Norveç, Hollanda ve Fiji'de bütün tasarılar, Hindistan, Kanada ve İngiltere'de ise paraya ilişkin **tasarılar**, birinci meclis tarafından teklif edilmek zorundadır. İkinci meclislerin veto yetkileri de reddedilebilir. Japon birinci meclisi olan Temsilciler Meclisi böylece, üçte ikilik bir çoğunlukla Danışmanlar Meclisi'ni aşabilmektedir. İngiliz Lordlar Kamarası ise, yargıçların işten atılmasını ve parlamento seçimlerinin ertelenmesini hâlâ veto edebiliyorsa da, finansla ilgili olmayan yasaları sâdece tek bir yıl için geciktirme yetkisine sâhiptir.

İki meclisliliğin bu tür zayıf versiyonlarının, üst meclisin sınırlı temsil temelini so-nucu olması durumu pek ender değildir. Meselâ Almanya, Avusturya ve Hindistan'da

Odaklanma

Çift-Meclislilik (Bikameralizm): Güçlü ve Zayıf Yanları

İki meclisliliğin başlıca yararları şunlardır:

- İkinci meclis, birinci meclisin gücünü kontrol eder ve çoklukçu düzeni önler.
- İki meclisli parlamentolar yürütmenin gücünü daha etkili bir biçimde kontrol eder, çünkü hükümetin kusurlarına ışık tutan iki meclis vardır.
- İki meclisli parlamentolar, her bir meclisin farklı çıkar aralıklarını seslendirmesine ve farklı seçmen gruplarına cevap vermesine imkân sağlayarak, temsil tabanını genişletirler.
- İkinci bir meclisin varlığı, birincinin yasama yükünü hafifleteceği ve onun hata ve kusurlarını tashih edeceği için, yasaların daha titiz bir şekilde incelenmesini sağlayabilir.
- İkinci meclisler, çelişkili yasaların geçişini geciktirerek ve tartışma ve toplumsal müzakere için zaman kazandırarak, bir anayasal güvence olarak iş görebilirler.

İki meclisliliğin dezavantajları ise şunlardır:

- Tek-meclisli parlamentolar daha verimlidir, çünkü ikinci bir meclisin varlığı yasama sürecini gereksiz yere karmaşık ve zor kılabilir.
- İkinci meclisler, özellikle de üyeleri seçimle gelmedikleri ya da dolaylı olarak seçildiklerinde, çok defa demokratik düzen önünde bir engel gibi davranabilir.
- İki-meclisli parlamentolar hükümet için bir kilit olduğu kadar, yasama içinde de bir kurumsal çatışma düzeni getirirler.
- İki-meclisli parlamentolar nihai yasama kararlarını müşterek komisyonların eline terk ederek siyasa üretim sürecine girişi daraltabilir.
- İkinci meclisler, mevcut anayasal düzenlemeleri ve bazen de toplum seçkinlerinin çıkarlarını destekleyerek, muhafazakâr bir siyasî temayül üretir.

dolaylı seçimler, Belçika, Malezya ve İrlanda'da ise seçim ve atamadan ibaret bir kombinasyon kullanılmaktadır. Kanada Senatosu ve İngiliz Lordlar Kamarası bütünüyle atanmaktadır; gerçekten de 1999'da katılma hakları ortadan kaldırılınca-ya kadar, Lordlar Kamarası üyelerinin çoğunluğu miras yoluyla bu hakkı elde eden asilzâdelerdi. İki meclisliliğin daha güçlü bir versiyonu, büyük ölçüde eşit yetkilere sâhip çift-meclisli parlamentolarda bulunmaktadır. Örneğin, İtalyan Mebuslar Meclisi ve İtalyan Senatosu'nun her ikisi de bütün yetişkinlerin oylarıyla seçilmiştir ve yasama bakımından ortaklaşa eşittir. Her iki meclisi temsil eden ve seçimle gelmiş bir heyet, başkanı seçer ve başbakan ile bakanlar kurulu, bütün meclise karşı ortaklaşa sorumludur. ABD Kongresi, egemen konumda bir üst meclisi bulunan parlamentoların belki de tek örneğidir. Bütün vergi yasalarının Temsilciler Meclisi'nde teklif edilmesi zorunluluğuna rağmen, Senato, onay ve tasvip yetkisini tek başına kullanır.

Yasamanın parçalanmasının en büyük dezavantajlarından biri, iki meclis arasında anlaşmazlık ihtimâlidir. Meclisler büyük oranda eşit yetkilere sâhip olduğunda, farklılıkları gidermek ve kurumsal kilitlenmeyi önlemek için bir aygıtı ihtiyaç olur. ABD Kongresi'nde bu amaçla en yaygın kullanılan mekanizma, her iki meclisin kıdemli şahsiyetlerinden oluşturulan özel bir müşterek kongre komisyonunun, uzlaşmış bir mutabakat ortaya koymak üzere yetkilendirilmesidir. Almanya'da alt meclis (Bundestag) çoğu hâllerde yasama bakımından üstün olsa da, üst meclis (Bundesrat), *Länder*'e [alt meclis] ilişkin anayasal sorular ve meseleler konusunda hatırı sayılır bir veto yetkisi elde etmektedir. İhtilâf ortaya çıktığında ise, üyeleri her iki meclisten eşit oranlarda

Tasarı: Bir taslak şeklinde teklif edilen yasa; eğer geçerse, tasarı yasalaşmış olur.

Odaklanma

Komisyonlar: Avantajları ve Dezavantajları

Komisyon, daha büyük bir organdan alınan üyelerden oluşan ve özel sorumluluklar üstlenen küçük bir çalışma grubudur. O konuya mahsus komisyonlar özel bir amaç için kurulduğu ve görevini tamamladığında dağıldığı hâlde, kalıcı, yani dâimi komisyonlar ise devam eden sorumluluklara ve kurumlaşmış bir role sahiptir. Komisyon türü oluşumlar, müzakere ve istişare forumları ve ayrıca karar verici organlar olarak, devletin yasama ve yürütme kollarında giderek daha göze çarpar hâle gelmişlerdir.

Komisyonların avantajları arasında şunlar yer alır:

- Geniş bir görüş, düşünce ve çıkar aralığının temsil edilmesine imkân verirler.
- Daha tam, uzun ve ayrıntılı bir müzakere fırsatı sağlarlar.
- Engelleyici görüşlerin alanını daraltarak kararların daha etkili ve hızlı bir şekilde alınmasını teşvik ederler.
- Bilirkişilik ve uzmanlık bilgisinin yoğunlaşmasını teşvik eden işbölümünü mümkün kılarlar.

Ancak, komisyonlar, aşağıdaki sebeplerle eleştiri de almaktadır:

- Onları kuran ve kadrolarını temin edenlerce kolaylıkla manipüle edilebilirler.
- İstişare maskesi altında, başkanın gelişmelere egemen olmasına imkân vererek merkezleşmeye yol açarlar.
- Karar vermede göz önüne alınan görüş ve çıkar aralığını daraltırlar.
- Bir çeşit sahte temsil meydana getirerek komisyonun üyelerinin ana organla ilişkisini keserler.

alınan bir *Bundestag-Bundesrat* uzlaşma komisyonuna havale edilir. İki meclisliliğe bir başka eleştiri de, onun muhafazakâr bir siyasi eğilimi takviye etmeye müsait olduğudur. İkinci meclisler radikal ya da ihtilâflı düzenlemelerin geçmesini daha da zorlaştırmak suretiyle anayasal yapıyı savundukları müddetçe, bu eğilim genelde takdire değer bulunur. Ancak, ikinci meclisler, demokratik yollarla seçilmiş olan birinci meclislerin onayladığı yasaların önünü tıkama veya geciktirme ehliyetine sâhip olduklarında, bunlar, olsa olsa siyasi ve sosyal seçkinleri halk baskısından kurtarmaya yardım etmiş olurlar. Tuhaf biçimde, bunun tersi de geçerli olabilir. ABD Senatosu şimdiki hâliyle liberal, ya da Temsilciler Meclisi'nden daha liberaldir ve yine 1980'lerdeki İngiliz Lordlar Kamarası, Thatcher hükümeti üzerinde, Avam Kamarası'ndan daha etkili bir kontrol uyguluyordu.

Komisyon Sistemleri

Neredeyse bütün meclisler, bir tür komisyon sistemine sahiptir. Gerçekten de meclislerde ya da başka yerlerde komisyonların kullanımına doğru olan eğilim, çoğu kez, modern siyasetin ayırt edici özelliklerinden biri olarak görülmektedir. Komisyon sistemleri, gittikçe artan ölçüde, parlamento meclislerinin gücü, yani yasama sürecinin gerçek merkezi olarak nitelenmektedir; parlamento meclislerinin konuşma mekânları olmasına karşılık, komisyonlar iş görme yeridir. Woodrow Wilson'ın ([1885] 1961) ifade ettiği gibi: 'Kongre'nin yönetilmesi, komisyonların yönetilmesidir. Oturum hâlindeki Kongre, halka gösteriş hâlindeki Kongre'dir. Komisyon odalarındaki Kongre ise çalışan Kongre'dir'. Bu nedenle, meclislerin çoğunlukla komisyonlarına göre sınıflanması şaşırtıcı değildir. Kaba bir ifadeyle, güçlü meclisler güçlü komisyonlara, zayıf meclisler ise zayıf komisyonlara sâhip olanlardır.

Meclis komisyonları genelde üç fonksiyondan birine sâhiptir. Birincisi, yasal düzenlemeler ve finansla ilgili teklifler konusunda ayrıntılı mütalâalar yapabilmeleridir. Böylece sırf meclislerin yasama yükünü hafifletmeye yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda meclis genel kurulunda mümkün olduğundan daha tam ve doğru bir inceleme yapmış olurlar. Bu görev genellikle, İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi geniş ve esnek veya Almanya ve ABD'de olduğu gibi sürekli ve yüksek düzeyde uzmanlaşmış bulunan dâimî komisyonlarca gerçekleştirilir. İkincisi, komisyonlar, devlet yönetimini araştırmak ve yürütme erkinin kullanımını gözlemlemek üzere kurulabilirler. Bu tür komisyonlar kalıcı ve uzmanlaşmış olmalıdır, çünkü, etkili olabilmeleri için ayrıntılı bilgi ve uzmanlık açısından yürütmeyle rekabet edebilir olmaları gerekir. Örneğin, ABD Kongresi'nde, yasama ve araştırma sorumlulukları dâimî komisyonlara tevdi edilmiştir, buna karşılık, İngiliz Parlamentosu'nda ve Fransız Milli Meclisi'nde müstakil seçim veya denetleme komisyonları oluşturulmaktadır. Üçüncü olarak, o işe mahsus [*ad hoc*] komisyonlar, kamuyu ilgilendiren meseleleri soruşturmaktadır. Soruşturma komisyonlarının en önemli örnekleri, dikkate değer olanları Watergate konusundaki Irvin Komisyonu ve 1950'lerde **McCarthyism**'in bir aracı hâline gelmiş olan Ülke İçi Amerikan Aleyhtarı Faaliyetler Komisyonu olmak üzere, ABD'de bulunmaktadır.

Mâdemki güçlü komisyonlar güçlü bir meclis demektir, öyleyse komisyonları güçlü kılan nedir? Ekseriyetle ABD Kongresi'nin dünyanın hiçbir yerinde olmayan, çok güçlü komisyonlara sâhip olduğu ve bunların, diğer birçok ülke meclisi tarafından benimsenmeye çalışılan bir model sunduğu ileri sürülmektedir. Bu komisyonların gücü, kesinlikle, onların sorumluluklarında uzmanlaşmış olmalarından, dâimî üyelikten, ayrıca fon temini ve uzman tavsiyesine ulaşma konusundaki sınırsız destekten kaynaklanmaktadır. Bu, onların bürokrasinin uzmanlığına üstün gelmelerine imkân sağlar. Dahası, bu komisyonların yasama sürecindeki rolleri çok önemlidir. İngiltere, Fransa ve Japonya'da, tasarılar, meclis genel kurulunda tartışılmış ve prensipte onaylanmış olarak komisyonlara geldiği hâlde, ABD Kongresi'nde komisyonların incelemesi daha öncedir. Bunun anlamı, tasarıların tümüyle ikinci kez müsvedde hâline getirildiği ve diğerlerininse asla yürürlüğe konmadığıdır.

Ama, en önemli olanı, Kongre'nin, komisyonların büyük oranda başkanlıktan bağımsız olmasını sağlayan, nispeten zayıf bir parti sistemine sâhip olmasıdır. Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi sıkı bir parti disiplininin söz konusu olduğu yerlerde komisyonlar, üyelerinin günün hükûmetine ezici bir sadakât borçlu olmaları gerçeği yüzünden fiilen iğdiş edilir. Almanya bu hususta bir istisnadır. Orada etkili bir parti sistemi bulunmasına rağmen, Almanya, büyük ölçüde koalisyon hükûmetlerinin iki veya daha fazla partinin desteğini almaya devam etmek için meclisle uzlaşma ihtiyacının bir sonucu olarak, güçlü yasama komisyonlarına da sâhiptir.

1979'da, İngiltere'de, Parlamento'yu yürütme karşısında güçlendirme amaçlı bir girişim çerçevesinde, bölümler hâlinde seçilmiş komisyonlar oluşturuldu. Bunlar bilinçli bir şekilde ABD'den örnek alınmıştı ve sistem, hükûmet belgelerinin incelenmesine ve bakanlar ile üst düzey memurların sorguya çekilmesine imkân sağlayarak,

McCarthyizm: 1950'lerde ABD Senatörü Joseph McCarthy tarafından 'komünistler'e karşı yapıldığı gibi, cadı avlarının ve insafsız soruşturmaların yapılması.

açık hükümeti yerleştirmeye çalıştı. Bu komisyonların, hükümet siyasasını etkileyebilecek, tesirli birer denetleyici makam olacakları umulmuştu. Ancak, uygulama, birtakım sebeplerle hayâl kırıklığı yarattı. Birincisi, komisyonların daha az partizan özelliğe sâhip olmaları beklentisi başarısızlığa uğradı, çünkü hükümet, parti disiplininin komisyon çalışmalarına sokulmasını sağladı. İkinci olarak, seçilmiş komisyonlar yetersiz kaynaklara ve sınırlı yetkilere sâhipti. 'Kişileri, belgeleri ve kayıtları' isteyebildilerse de, ne bazı devlet memurlarını veya bakanları toplantılara katılmaya zorlayabildiler, ne de sorularının tam olarak cevaplanmasını sağlayabildiler. Üçüncüsü, komisyonlar etrafında hiçbir alternatif meslek yapısı geliştirilmedi; MP'ler, hâlen hükümetteki memuriyetler doğrultusunda mesleklerini geliştirmeye yönelmektedirler ve böylelikle parlamentodan gelenlerden ziyâde parti baskılarına daha hassas olma eğilimindedirler. Esasında, bazı eleştirmenler, Avam Kamarası'nı güçlendirmek bir yana, seçilmiş komisyonların onu zayıflattığını, çünkü tek başına sorumlu hükümeti sağlama kabiliyetine sâhip olan meclis genel kurulundaki faaliyetlerden dikkatleri uzaklaştırdığını iddia etmektedirler.

Meclislerin Performansı

Meclisler Siyaset Üretir mi?

Meclislerin performansını değerlendirmedeki zorluk, onların çok geniş bir aralıkta fonksiyon icra etmeleri sebebiyledir. Meclislerin kabûl ettikleri yasanın kalitesi, kamuoyunu harekete geçirmedeki verimlilikleri ve kamu görüşünü temsil etme dereceleri hakkında hüküm verilmeli mi ya da ne denmelidir? Fakat, en önemli siyasî mesele, meclislerin siyasete etkileriyle ilgili olandır: yani, bilfiil yaptıkları şeyleri biçimlendirme ya da en azından etkileme kapasiteleri. Meclisler, kamu siyasasının içeriğini etkileme anlamında güç sâhibi midir, yoksa sırf, hükümetin asıl işlerinin olup bittiği yerden dikkatleri uzaklaştıran birer konuşma mekânı mıdır? Buradaki asıl sorun, meclis-yürütme ilişkilerinin yapısı ve devletin bu iki kolu arasındaki güç dağılımıdır. Bu temele göre, dünyadaki meclisler şu üç geniş kategoriye ayrılabilir:

- büyük bir özerklik elde etmiş ve siyasa üzerinde aktif bir etkiye sâhip, siyasa üretici meclisler
- siyasaı sâdece yürütmenin inisiyatiflerine tepki göstererek dönüştüren, siyasaı etkileyici meclisler
- çok küçük bir etkisi bulunan veya sırf yürütmenin kararlarının ıstampası olan icra egemenliğindeki meclisler

Siyasa üretici meclisler nâdirdir. Siyasa süreci üzerinde aktif bir tesir meydana getirebilmesi için bir meclisin yerine getirmesi gereken üç kriter vardır. Öncelikle önemli bir anayasal otorite ve saygı elinde bulundurması lâzımdır. İkinci olarak, yürütme erkinden anlamlı bir siyasî bağımsızlığı bulunmalıdır ve üçüncüsü, kararlaştırılmış faaliyeti üstlenecek örgütsel tutarlılığa sâhip olmalıdır. İngiltere

Odaklanma

Muhalefet Siyaseti: Olumluluk ve Olumsuzlukları

Muhalef siyaset, siyasi hayatı sürekli bir seçim mücadelesine dönüştüren, büyük partiler arasındaki zıt bir ilişkiyle karakterize edilen bir siyaset tarzıdır. Bu nedenle, parlamento müzakereleri, 'kamuoyunun kürsüsü' denen şeyin huzurundaki bir 'sürekli polemik' hâline gelir.

Muhalefetçilik şu gerekçelerle savunulmaktadır:

- Seçmene net seçenekler sunar, böylece seçim tercihlerini ve demokratik hesap sorulabilirliği artırır.
 - Muhalefet ve araştırmanın var olmasını sağlayarak iktidar erkini kontrol altında bulundurur.
- Buna rağmen şu tehlikeleri de vardır:
- İlmî ve mâkul tartışmayı engeller ve uzlaşmayı imkânsız hâle getirir.
 - Kutuplaşmayı besler ve hükümetleri değiştireceğinden, siyasi istikrarsızlığa yol açar.

Parlamentosu söz konusu edildiğinde bu şartlar, belki de sâdece 'altın çağ' denen, 1832 tarihli Büyük Reform Kanunu ile 1867'deki İkinci Reform Kanunu arasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, oy kullanma hakkının genişlemesiyle otoritesi artan ama etkili bir parti disiplininin ortaya çıkışının henüz yeterince engel olmadığı Parlamento, hükümetleri değiştirmiş, bakanları görevden uzaklaşmaya zorlamış, hükümetin yasalarını reddetmiş ve önemli düzenlemeleri başlatmıştır.

Modern dönemde, siyasa üretici meclislere en iyi (ve bazılarının iddiasına göre, tek) örnek, ABD Kongresi'dir. Kongre belki de emsâlsizdir, çünkü görülmemiş bir avantajlar bütünü elinde bulundurur. Kuvvetler ayrılığı Kongre'ye anayasal bağımsızlık ve etkileyici bir özerk yetkiler dizisi tevdi eder. Nispeten zayıf parti bağlılığı da başkanı, alışılmış yasamayı kontrol etme araçlarından mahrum etmektedir. Güçlü bir komisyon sistemi ise, Kongre'nin örgütsel etkililiğini güvence altına almaktadır. Son olarak, özellikle Yasamanın Reorganizasyonu Kanunu'yla (1946) birlikte, Kongre, yürütme erkini yardımına bağımlı kalmaksızın çalışabilecek kadro ve bilgiye de sâhip olmuştur.

Bu avantajlarına rağmen, Kongre, yine de, 20. Yüzyıl'da etkisinin bir kısmını yitirmiştir. New Deal döneminden itibaren ABD halkı ve o nedenle de bizatihi Kongre, gittikçe daha fazla Beyaz Saray'ın (başkanlığın) siyasi liderliğini gözetmiştir. Bu yüzden, Kongre faaliyetinin esas kısmı, başkanın yasama programını incelemektir. Bu ise, Kongre'nin bir siyasi başlatıcı olma rolünü zayıflatmış ve 'başkan teklif eder, Kongre tanzim eder' şeklindeki bir duruma yol açmıştır. Gerçekten de, Kongre'nin boyun eğmesi konusundaki endişe, güya bir 'emperyal başkanlık'ın ortaya çıktığı biçimindeki korkuyla 1960'larda ifade edilmişti. Ancak, Watergate skandalının kötü sonucu karşısında yeniden dirilen Kongre, başkanlığın yetkisine karşı daha iddialı bir tutum benimseyerek, komisyon ve kıdemlilik sistemlerinde bir dizi reform başlattı. Bu reformlar, komisyon makamlarının etkisini azaltarak kongrenin gücünü parçaladı ve atamalarda partinin etkisini artırarak, parti sadakâtini güçlendirdi. Kongre'nin kamu siyasasının kontrolünü ele geçişi en çarpıcı örneği, 1994 seçimlerinden sonra, Meclis Başkanı Newt Gingrich liderliğindeki Cumhuriyetçi Kongre, 'Amerika'yla Sözleşme Yap' sloganı gereğince bir vergi ve kesinti harcaması programını sonuca ulaştırdığında ortaya çıkmıştır.

Siyasi Çoğulculuk: Özellikle rekabetçi bir parti sisteminde, geniş bir siyasi değerler, felsefeler ve hareketler yelpazesinin mevcudiyeti.

SSCB'de komünizmin çöküşü ve post-komünist bir rejimin ortaya çıkışı da, biraz olsun parlamenter gücün önemini vurgulamıştır. 1980'lerin sonundaki siyasi reformlarının bir parçası olarak, Başkan Gorbaçov, yumuşak başlı Yüksek Sovyet'in yerine, rekabet içinde seçilen Halk Vekilleri Kongresi'nin yine Yüksek Sovyet olarak ad-

landırılan bir dâimi meclisi seçtiği, iki katmanlı bir parlamentoyu getirdi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (CPSU) 1990'da iktidar tekelliliğinden vazgeçmesini takiben, ilk defa **siyasi çoğulculuk** şartları altında, 15 Sovyet cumhuriyetinde benzer parlamentolar seçildi. Muhafazakârlar 1991 Ağustos'unda Gorbaçov'u devirmek üzere askerî darbeyi başlattıklarında, Boris Yeltsin, derhal askerî kalkışmaya direncin odak noktası hâline gelen Rus Parlamentosu'na (Beyaz Saray) karargâh kurmuştur.

Ancak, Aralık'ta SSCB'deki darbenin başarısız olup çöktürülmesi, Başkan Yeltsin'in, yönetiminin yürürlüğe koymaya kalktığı liberal reformlara büyük ölçüde soğuk bakan bir parlamentoyla karşı karşıya kalması anlamına gelmiştir. Yeltsin önemli bakanları görevden almaya ve büyük ekonomik reformları yavaşlatmaya, hatta tersine çevirmeye mecbur bırakıldı. Ama bu gerçek parlamento hükümeti dönemi, sertlik yanlıları Yeltsin'in parlamentoyu dağıtma kararına başkaldırdıklarında, görülmeye değer bir sonla bitti. Bu da 1993 Ekim'inde Parlamento'nun askerlerin eline geçmesine ve başkanlık düzeninin kabul edilmesine yol açtı. Yeltsin'in 1993'te yürürlüğe koyduğu yeni anayasa gereğince, parlamentonun yerine, Devlet Duması (alt meclis) ile Federasyon Konseyi'nden (üst meclis) oluşan Federal Meclis geçti. Bu Meclis önemli bir yasama rolü üstlenmiş olsa da, temsil ve araştırma fonksiyonları zayıf kalmaktadır.

Parlamenter sistemlerde meclisler, genellikle bir siyasa üretiminden ziyade siyaseti etkileme rolünü icra ederler. İtalyan meclisinde ve Dördüncü Fransız Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, istisnaların olduğu durumlardaysa, bu çoğunlukla, zayıf bir koalisyon hükümetinin ve parçalı bir parti sisteminin sonucudur. Daha yaygın olarak ise, meclis-yürütme ilişkilerini parti bölünmeleri şekillendirir. Bu, çoğunlukçu ya da zayıf nispi seçim sistemlerinin, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya'da geleneksel olarak ortaya çıktığı gibi meclisin çoğunluğunu bir tek partiye tevdi ettiği hâllerde apaçık görülen durumdur. Bu gibi durumlarda parlamenter sistemin ana dinamiği, çoğu kez 'muhalefet siyaseti' olarak adlandırılan, hükümet ile muhalefet arasındaki bir zıtlık ilişkisidir. Hükümet bir yasama programını ortaya koyma ve daha sonra yürütmeden sorumlu olma anlamında yönetir, buna karşılık meclis, esas itibarıyla reaktif bir rol oynar.

Bu şartlar altında meclisin siyaseti etkilemek üzere sâhip olduğu alan, büyük oranda iki faktöre bağlıdır: iktidar partisinin meclis içindeki gücü ve partinin kendi içindeki birliği sürdürme yeteneği. Blair hükümeti, 1997 ve 2001'de kazandığı parlamentodaki büyük çoğunluk ve İşçi Partisi'nin kendi içindeki çok derin ideolojik bölünmeleri iktidara gelmeden önce çözmedeki başarısı sebebiyle İngiliz Avam Kamarası'na egemen olmuştur. Yine de, parlamenter sistemlerdeki hükümetler, yeni parlamento üyelerinin moral durumu konusunda sürekli olarak hassas olmak zorundadırlar. Örneğin, Margaret Thatcher, 1990'da, Avam Kamarası'nda hâlâ büyük bir

çoğunluğu elinde bulundurduğu hâlde, birdenbire Muhafazakâr Parti liderliğinden ve dolayısıyla başbakanlıktan uzaklaştırılmasıyla, bunun kendisine maliyetini görmüştür. Hakikaten, Norton (1993) gibi yorumcular, meclislerin daha fazla bağımsızlığı ve parti birliğinde azalış şeklinde yansıyan, parlamenter gücün yeniden dirilişi yönünde uzun vâdeli bir eğilimin olduğunu iddia etmektedirler. Siyaset üzerinde güçlü bir etki kullanan diğer meclisler, Alman Bundestag ve İsveç Riksdag'dır. Ancak, bunların her ikisinde de parlamenter etki, muhalefet siyasetinden daha fazla, gerek siyasî kültürün ve gerekse uzun süreli koalisyon hükümetleri tecrübesinin beslediği, kökleşmiş müzakere ve uzlaşma alışkanlıklarından kaynaklanır.

Bir tek partinin uzun süreli hâkimiyetine alışmış parlamenter sistemler çoğunlukla, zayıf veya yürütmenin egemenliğinde olan meclislere sâhiptir. Beşinci Fransız Cumhuriyeti'nde, Dördüncü Cumhuriyeti alttan alta mahvetmiş olan çatışma ve engellemelerden uzak kalınacak şekilde, parlamenter gücü kasıtlı bir zayıflatma girişiminde bulunulmuş ve rasyonalize edilmiş bir parlamentarizm sistemi vücuda getirilmiştir. Bu ise, 1962 ve 1968'de De Gaulle'ün, 1981 ve 1988'de Mitterand'ın yaptığı gibi, Fransa devlet başkanının büyük ölçüde parti vasıtasıyla hükümete egemen olmasına ve ayrıca, yeni bir çoğunluk elde etmek üzere yine bu güçle Milli Meclis'i feshetmesine fırsat vermiştir. De Gaulle, bundan başka, Millî Meclis'in siyaseti kontrol yetkilerini azaltmış ve yasalarının anayasaya uygunluğunu temin etmek üzere Anayasa Konseyi'ni [Conseil Constitutionnel] kurarak, onun yasama gücünü sınırlamıştır. Ama De Gaulle hâkimiyetinin 1981'de sona ermesi, özellikle de Sosyalistler meclisteki kontrollerini kaybettiği ve Mitterand, Jacques Chirac yönetimindeki De Gaullecü bir hükümetle birlikte çalışmaya mecbur kaldığında, daha büyük bir parlamento etkisi için fırsat yaratmıştır. Aynı şey, 1997'den sonra Başkan Chirac'ın, Jospin liderliğindeki Sosyalistlerin öncülük ettiği hükümetle karşı karşıya kalmasıyla da söz konusu olmuştur.

Japon Diet'i [Genel Meclisi] (Kokkai), geleneksel olarak tâbi olmuş meclislere bir başka örnektir. 1980'lere kadar Diet'ten, yürütmenin kararlarını onaylamaktan çok daha azını yapması isteniyordu: bu, Liberal Demokratik Parti'nin 1955'ten itibaren devam eden egemenliğinin bir sonucuydu. Rakip partiler ebediyen dışarıdakilerdi ve LDP içindeki hizipsel bölünmeler ise, genellikle Diet'ten uzakta tutuluyorlardı. Ancak, LDP çoğunluğunun giderek azalması, 1970'lerle birlikte, parlamento muhalefetine karşı daha az zıt ve daha uzlaşmacı bir tutuma neden oldu. Meselâ, dâimî komisyon üyelikleri, LDP'nin parlamento süreci üzerindeki etkisini gevşetmeye başlamasıyla, azınlık partilerini de içerecek şekilde genişletildi. LDP'nin 1993 seçimindeki bozgunundan sonra, Japonya'da nihayet tam bir parlamento araştırma ve inceleme sistemi ortaya çıkmıştır.

Marjinal meclislerin daha az muğlak örnekleri, komünist rejimlerde ve gelişmekte olan ülkelerde mevcuttur. Komünist ülkelerde, 'iktidar'daki komünist partilerin sıkı kontrolü ve rekabetçi olmayan seçim uygulamaları, meclislerin hükümetin programına resmî onay vermekten başka bir şey yapmamasını sağlamıştır. Bu kontrol gevşediğinde, sonuçlar rejim açısından çoğu zaman harap ediciydi.

Örneğin, Polonya'da 1989'daki parlamento seçimlerinde Dayanışma'nın silip süpüren zaferleri, doğrudan, 1945'ten beri iktidarda bulunan komünist hükümetin düşmesine yol açmıştır. Afrika ve Asya'nın gelişmekte olan ülkelerindeki meclisler, siyaseti etkilemekten ziyade ekseriyetle tamamlayıcı bir rol oynamışlardır. Bunların temel fonksiyonu, meşruiyeti güçlendirmek ve böylece ulus inşa etme sürecine yardım etmek olmuştur. Askerî düzenlerin, genellikle meclislerin askıya alınması veya ilgasıyla birlikte kurulduğunu belirtmek, meclislere yapılmış eleştiri niteliğindeki bir övgüdür. Bu durum 1970'lerde Şili, Pakistan ve Filipinlerde, 1970'lerde de Türkiye ve Nijerya'da vuku bulmuştur.

Meclisler Niçin Güç Kaybetmektedir?

'Meclislerin güç kaybetmesi' tartışması yeni bir şey değildir. 19. Yüzyıl'ın sonlarından bu yana, yürütme organlarının ve özellikle de bürokrasilerin meclislerin aleyhine güçlendiği endişesi ifade edilmektedir. Bu endişe, Locke ve Montesquieu'nün döneminden beri meclislerin, sorumlu ve temsili hükümet meydana getirmenin başlıca araçları olarak görülmeleri gerçeğiyle daha da artmaktadır. Ancak, iyi hükümet güçlü bir meclis gerektirir fikri tartışmalıdır. Meclis gücü, bilhassa kilitlenmeye ve siyasî faaliyetsizliğe sebep olduğunda kesinlikle 'aşırı' olabilmektedir. Sözgelimi, ABD Kongresi modeli, hayranları olduğu kadar, pek çok eleştiriye de muhataptır. Buna rağmen, 20. Yüzyıl boyunca meclislerin güç ve statülerinin değiştiği ve genellikle daha kötüye gittiği konusunda genel bir mutabakat mevcuttur. Bunun genel bir 'meclislerin güç kaybı' ölçüsüne mi vardığı, yoksa daha çok amaç ve fonksiyonları yönünden bir değişiklik mi olduğu, bir başka mevzudur. Bu değişiklikleri doğuran belli başlı faktörler şunlardır:

- ▶ disiplinli siyasî partilerin ortaya çıkışı
- ▶ 'cüsseli' hükümetlerin inkişafı
- ▶ meclislerin örgütsel zayıflığı
- ▶ çıkar gruplarının ve medya gücünün yükselişi

Disiplinli Siyasî Partiler

19. Yüzyıl sonlarından ileriye doğru kitle hâlinde üyeleri bulunan partilerin ortaya çıkması, meclisleri pek çok bakımlardan zayıflatmıştır. Her şeyden önce gevşek hi-ziplerden disiplinli parti gruplarına geçiş, tek tek üyelerin, kendi karar ve bilinçlerini kullanan vekiller olarak seçmenlerini temsil edebilme yeteneklerini mahvetmiştir. Bu suretle meclislerden ziyade, vekâlet doktrini ile işleyen partiler, temsilin başlıca araçları hâline gelmiştir. Parti sadakâti, meclisleri müzakere odaları olma fonksiyonları yönünden de zayıflatmıştır. Ne kadar açık, ateşli veya ikna edici parlamento konuşmaları yapılsa yapılsın, bunların parti egemenliğindeki meclislerde ya çok az etkisi vardır, ya da hiç yoktur ki, bunun anlamı, müzakerenin verimsiz veya âdet yerini

bulsun kabilinden bir şekle dönüşmesidir. Richard Cobden'in (1804-1865) İngiliz Avam Kamarası hakkındaki yorumunda dediği gibi, 'Bu Mecliste, insanları gözyaşı dökmeye sevk eden -fakat kesinlikle tek bir oyu değiştirmeyen- pek çok konuşma dinledim'. Ama, bundan daha önemlisi, yürütmenin egemenliğini kolaylaştıran parti birliği eğilimidir. Özellikle parlamenter sistemlerde, parlamenterlerin çoğunluğu için, parti vasıtalarına sadakât ve hepsinden önemlisi kendi partilerinin önde gelen üyelerini kapsayan, günün hükümetine sadakât. Bu nedenle, yürütme organını kontrol ve hatta güçlük çıkarmak bir yana, meclislerin birçoğu, icranın gönüllü suç ortağı veya yiğit savunucuları olarak iş görme durumuna gelmiştir.

'Cüsseli' Hükümet

Bilhassa sosyal refah ve ekonomik yönetim alanlarında hükümetin rollerindeki artış, genellikle, gücün meclislerden hükümetlere doğru yeniden dağılımını getirmiştir. Bu üç sebeple olmaktadır. Birincisi, bu artış, hükümet siyasasını icra etmektен ve sürekli genişleyen bir kamu hizmetleri yelpazesini gözetmekten sorumlu olan bürokrasinin boyut ve statüsünde artışa yol açmaktadır. İkinci olarak bu, siyasa başlatma ve oluşturma sürecine daha büyük bir vurgu yapmaktadır. Bireysel olarak meclis üyeleri belli alanlarda siyasa üretebiliyorlarsa da, geniş ve tutarlı yönetim programları geliştirmek, onları epeyce aşmaktadır. Bu yüzdendir ki, 20. Yüzyıl boyunca birçok meclis, kendi ana rolünü siyasa üretmekten ziyâde incelemek ve eleştirmek olarak kabûl ettiği için, pozitif yasama yetkisini kaybetmeye alışmıştır. Üçüncüsü, 'cüsseli' hükümet, hükümet siyasasının gittikçe daha karmaşık ve anlaşılması güç olması anlamına gelmiştir. Bu da hâliyle, 'amatör' siyasetçilerden çok 'profesyonel' bürokratların daha fazla sâhip olduğu bir nitelik olan uzmanlığa daha yüksek bir itibar kazandırmıştır.

Liderlik Eksikliği

Temsil forumları ve müzakere mekânları olma fonksiyonları yüzünden, meclisler bir takım örgütsel zaafarla malûldür. Özellikle de hepsi oy kullanabilme ve tartışmalara katılabilmek anlamında resmî eşitliğe sâhip yüzlerce üyeden oluşmaktadırlar. Meclislerin bu eşitlikçi ve parçalı karakteri başka hususlarda avantajlı olsa da, bu özellik, lider çıkarma ve birlikte iş görme yeteneklerini zayıflatmaktadır. Bu problem, halkın sosyal sorunları çözecek ve sürdürülebilir refahı sağlayacak hükümetler aradığı dönemlerde ve uluslararası meselelere ve küresel siyasete katılmaktan başka seçeneği olmayan ülkelerde had safhaya ulaşmıştır. Partiler tarafından kurulmuş meclisler, açık ve tutarlı iç ve dış siyasalar benimseme konusunda kesinlikle daha ehildir, ama bu durumlarda lider çıkarma işi, partiler tarafından ve yalnızca meclisler aracılığıyla olma eğilimindedir. Genelde daha yüksek örgütsel tutarlılıkları ve çoğu defa bir başkan ya da başbakan olan bir tek fert tarafından yönetilmeleri sebebiyle, meclislerden ziyâde siyasî iktidarlar bu liderlik ihtiyacına karşılık verebilmektedirler.

Çıkar Grupları ve Medya Gücü

Yalnızca güç ve toplum ilgisi meclislerden yürütme organlarına kaymamış, meclisler ayrıca çıkarlara ve hükümet dışı güçlere karşı da duyarsızlaşmışlardır. Çıkar gruplarının yükselişi, meclisleri iki bakımdan tehdit etmiştir. Birincisi, grupların halka alternatif bir temsil mekanizması sağlamış olmasıdır. Çoğunlukla bu amaçla kurulmuş olan çıkar grupları, halkın şikâyetlerini ele almada ve belli grupların endişe ve özelemlerini dile getirmede, meclislerden daha etkili olma yolundadır. Sözelimi tek meseleli [single-issue] gruplar, şu sıralarda, daha önce parlamento salonlarında yapılan kamusal tartışmalarla ilgilenmekte ve geliştirmektedirler. İkinci faktör ise, meclisler siyasa ortaya koyma sürecinden gittikçe daha fazla dışlanırken, örgütlü çıkarların, hem 'etkilenen gruplar'ın temsilcileri ve hem de uzmanlık tavsiyesi ve bilgisinin kaynakları olarak daha fazla göze batmalarıdır. Kitle medyası ve bilhassa yeni elektronik iletişim biçimleri de meclisleri gereksiz görülür hâle getirmede yardımcı olmuşlardır. Bu durum, gazete ve televizyonların belli başlı siyasî tartışma forumları olarak meclislerin yerini alması ve siyasî liderlerin halkla iletişimlerini meclisler aracılığıyla dolaylı olarak kurmaktan ziyâde medya üzerinden yapmayı giderek daha çok istemeleri sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Meclisler Yükselişte mi?

Pek çokları, yukarıdaki analizin aşırı kasvetli bir resim çizdiğini iddia etmektedir. Meclislerin siyasî süreçteki rollerinin kökten değiştiği şeklindeki muhtemelen daha önemli gerçeği bir dereceye kadar gizlediğinden dolayı, 'meclislerin güç kaybettiği' fikri çok ezici bir düşüncedir. Meclislerin yasama ve siyasa biçimlendirici organlar olarak güç kaybettikleri neredeyse tartışılmaz olduğu hâlde, hiç değilse 'iletişim mekanizmaları' olarak daha önemli hâle geldikleri konusunda, pek çok kimse Blondel (1973) ile mutabıktır. Artan sayıda meclisin, toplantılarını televizyon kameralarına açmaya gönüllü olmaları, kamusal görünümelerini yükseltmelerine, müzakere arenası ve denetim ajansı olarak güçlenmelerine yardımcı olmuştur. Bir başka ifadeyle, kitle medyası meclislerin derecesini aşağı düşürebileceği gibi, onları yüceltebilir de. Keza, meclis çalışmalarının profesyonelleştirilmesi yönünde bir eğilim de mevcuttur. ABD Kongresi örneği takip edilerek, uzmanlaşmış komisyonların benimsenmesi ve güçlendirilmesi, ayrıca her bir meclis üyesinin elde edebileceği şekilde kadro ve kaynaklarda iyileştirme ihtiyacı, tecrübe ile sâbit olmuştur.

Daha genel olarak, İngiltere'de ve başka yerlerde, sıkı disiplinli bloklar olan partilerin güç kaybetmesinin sonucu olarak, meclislerin daha önemli ve bağımsız hâle geldiklerine ilişkin deliller mevcuttur. Sadece daha çok bilgi sâhibi oy kullanıcıların daha bireysel davranan meclis üyelerini beklemesi değil, fakat ayrıca daha eğitilmiş ve daha fazla kaynağa sâhip meclis üyelerinin de partinin çizgisine boyun eğmeye ve bir 'lobi yemi' olarak davranmaya daha az gönüllü olmaları söz konusudur. Hiç değilse, bir siyasî sistemin meşruluk ve istikrarının, onun meclisinin, kendisinin gücü zayıfladığında protesto seslerinin yükseleceğini garanti etmesi yönündeki algılanan

etkinliğine bağlı olduğu şeklinde bir genel kabul mevcuttur. Bununla birlikte, nihai olarak meclis ile yürütme arasındaki arzu edilen denge, bir yandan temsil ve hesap verebilirlik gereği, öte yandan liderlik ve güçlü hükümet ihtiyacı konusundaki normatif bir karar olarak özetlenmektedir.

Özet

- Meclis, yasama organı ve parlamento terimleri genellikle birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Meclis terimi, bu organın, eğitimli ve uzman hükümet görevlileri yerine halkı temsil etme iddiasındaki meslekten olmayan siyasetçilerden oluştuğu için, halkın vekili olduğunu akla getirir. Yasama organı terimi yanıltıcıdır, çünkü meclisler, kesinlikle, yasa yapma gücünü tekellerinde bulundurmazlar. Parlamento terimi ise meclis içindeki tartışma ve müzakerenin önemine dikkat çeker.
- Parlamenter sistem, hükümetin meclis ya da parlamento içinde ve onun aracılığıyla yönettiği bir sistemdir ve hükümet meclisin içinden çıkar ve ona karşı sorumludur. Başkanlık sistemi ise, meclis ile yürütme arasındaki kuvvetler ayrımına dayanır. Bu durum, iki organ arasında bağımsızlık ile karşılıklı bağımlılığın birleşimiyle karakterize edilen bir ilişki oluşturur.
- Meclisler, yönetim ile halk arasında bir irtibat sağlarlar: yani, yönetimi destekleyen ve rejimi savunan, yönetimi ise halkın taleplerine karşılık vermeye zorlayan bir iletişim kanalı. Bir meclisin başlıca fonksiyonları, yasa yapmak, temsil organı görevini üstlenmek, yürütmeyi teftiş ve incelemek, siyasete adam katmak ve yetiştirmek, siyasî sistemin meşruluğunu sürdürmesine yardım etmektir.
- Meclisler genellikle bir ya da iki meclisten oluşur. Özellikle federal sistemlerde faydalı olan çift-meclisliliğin cazip yönü, kontrol ve dengeyi [checks and balances] güçlendirmesi ve temsili genişletmesidir. Bu tür bir sistemdeki dezavantaj ise, faaliyetsizlik ve hükümetin kilitlenmesine yatkınlığın söz konusu olmasıdır. Komisyon sistemi, yasama sürecinde gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır; güçlü meclisler, genellikle güçlü komisyonları bulunanlardır, zayıf meclisler ise komisyonları zayıf olanlardır.
- Meclisler nâdiren siyasa üretirler. Daha çok siyaseti etkilerler ya da yürütmenin egemenliğindedirler. Bir meclisin sâhip olduğu gücün ölçüsünü çeşitli faktörler belirler. Bunlar, meclisin anayasal otoritesinin büyüklüğü, yürütmeden siyasî bağımsızlığının derecesi, parti sisteminin yapısı ve meclisin örgütsel bağlılık düzeyidir.
- Sorumlu ve temsili bir hükümetle bağlantılı olması sebebiyle, meclislerin güç kaybetmesi bir endişe yaratmaktadır. Meclisler, disiplinli siyasî partilerin ortaya çıkışı, hükümetin rolündeki artış, yürütmenin siyasa oluşturma ve liderlik etme konusunda daha fazla olan yeteneği ve çıkar grupları ile kitle medyasının artan gücü nedeniyle güç kaybetmektedir.

Tartışma Soruları

- Parlamenter yönetim sisteminin yaygın şekilde benimsenmesi sistem başarısını ve etkinliği mi göstermektedir?

- Kuvvetler ayrılığı neden böylesine önemli bir liberal ilke olarak görülmektedir?
- Sorumlu devletin teşvik edilmesi için en elverişli şartlar nelerdir?
- İki meclis her zaman tek meclisten iyi midir?
- Karmaşık modern toplumlarda meclisler, yürütmenin kontrolüne girmeye mahkûm mudur?
- Meclislerin gerilemesi, temsili ve hesap verebilirliği zorunlu olarak zayıflatır mı?

İleri Okumalar

Davidson, R. and W. Oleszek *Congress and its Members* (Washington DC: Congressional Quarterly, 1999). ABD Kongresi'nin rolü ve kongrenin gücündeki değişiklikler konusunda faydalı bir tartışma.

Lijphart, A. (der.) *Parliamentary Versus Presidential Government* (Oxford: Oxford University Press, 1992). Parlamenterizmin ve başkanlık sisteminin üstünlüklerini tartışan, geniş kapsamlı bir denemeler koleksiyonu.

Olson, D. *Legislative Institutions: A Comparative View* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1994). Meclisler konusuna iyi ve kolay anlaşılabilir bir başlangıç.

Norton, P. (der.) *Parliaments and Governments in Western Europe* (London: Frank Cass, 1998). Batı Avrupa'daki meclislerin performansı konusunda tam bir analiz.

Russell, M. *Reforming the House of Lords: Lessons from Overseas* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2000). İngiltere'deki reform sürecine özel bir dikkat sarf eden ikinci meclisler konusuna kolay anlaşılabilir bir başlangıç.

Siyasî İktidarlar

‘Bir hükümdar, iyiden başka bir şey olmayı öğrenmelidir.’

Niccolò Machiavelli, *Hükümdar* (1513)

Yürütme, devletin küçümsenemez merkezidir. Siyasî sistemler anayasasız, meclissiz, yargısız ve hatta partisiz işleyebilir, ama devlet siyasasını oluşturan ve yerine getirilmesini sağlayan bir yürütme organı olmaksızın ayakta kalamazlar. Siyasî faaliyetlerin pek çoğunun, yürütmeyi bir anayasal yapı içinde çalışmaya zorlamak ya da onu bir halk meclisine veya demokratik seçime karşı hesap verebilir hâle getirmek suretiyle kontrol ya da sınırlama girişimleri biçiminde gelişmesi, yürütmenin işte bu potansiyel gücü sebebiyledir. Siyasî iktidarlar ve özellikle yürütmenin başı, kesinlikle, genel olarak kamunun en çok kendisi sayesinde tanındığı, siyasetin çehresidir. Bunun nedeni, yürütmenin siyasî liderliğin kaynağı olmasıdır. Bu rol, devletin gerek iç ve gerekse uluslararası alandaki sorumluluklarının genişlemesiyle ve medyanın siyaseti kişilere göre tasvir etme eğilimi sebebiyle büyük ölçüde artmıştır. Ancak, yürütme üzerine odaklanan umut ve beklentiler, onun felâket nedeni de olabilmektedir. Pek çok siyasî sistemde, liderler, ‘beklentileri karşılama’yı gittikçe daha zor görmektedir. Bu sorun, genelde siyaset ve özelde siyasetçiler hususunda artan hayâl kırıklığıyla ilgilidir.

Bu bölümde ele alınacak ana konular şunlardır:

İçindekiler

Yürütmenin Rolü.....	424
Yürütmede Kim, Kimdir?.....	424
Hükümet Mekanizması:	
Siyasî Yürütmenin	
Fonksiyonları.....	426
Merasim Önderliği.....	426
Siyasa Üretmede Liderlik.....	426
Halk Liderliği.....	427
Bürokratik Liderlik.....	427
Kriz Liderliği.....	427
Yürütmenin Gücü:	
Kim Yönetiyor?.....	428
Başkanlar.....	429
Başbakanlar.....	433
Kabineler.....	437
Liderlik Siyaseti.....	440
Liderlik Teorileri.....	441
Liderlik Tarzları.....	444
Özet.....	447
Tartışma Soruları.....	447
İleri Okumalar.....	448

Anahtar Konular

1. Devletin yürütme organı nedir? Kimlerden oluşur?
2. Siyasî iktidarların başlıca fonksiyonları nelerdir?
3. Başkanlık iktidarları parlamenter iktidarlardan nasıl ayrılır?

4. Siyasî iktidarların gücü nerede yatar?
5. Siyasî liderlik nasıl anlaşılmalı ve açıklanmalıdır?
6. Modern siyasette bir liderlik krizi var mıdır?

Yürütmenin Rolü

Yürütmede Kim, Kimdir?

Teknik olarak yürütme, devletin, siyasanın icrasından, yani yürürlüğe konmasından sorumlu olan koludur. Fakat uygulamada, yürütmenin sorumlulukları karmaşıklaştığı gibi, muazzam ölçüde genişleme eğilimindedir. Bu karmaşıklık, yürütmenin teşkiline de uzanmaktadır. Yürütme üyeleri iki yoldan biriyle sınıflanmaktadır. Birincisi, çok defa 'siyasî yürütme' ile 'bürokratik yürütme' arasında yapılan bir ayırımdır. Bu ayırım, siyasetçiler ile devlet memurları, daha kabaca siyaset ile idare arasındaki farkı netleştirir. İkincisi, yürütmenin içinde değişik statü ve sorumluluk seviyelerinin belirlenmesidir. Meclislerin, üyeleri arasında en azından biçimsel bir eşitliği göz önünde bulundurmalarına karşılık, açık bir liderlik yapısına göre örgütlenen yürütme organları, belirgin biçimde piramidaldir.

Siyasî ile bürokratik, yani resmi görevler arasındaki ayırım, göreve gelmede, sorumlulukta, statüde ve siyasî yönelimdeki farklılıkların kolayca ayırt edilir olduğu parlamenter yürütme şeklinde, son derecede belirgindir. Parlamenter sistemlerde, siyasî yürütme seçilmiş siyasetçilerden, meclisten alınan ve ona hesap veren bakanlardan oluşur: görevleri, partilerinin ideolojik önceliklerine göre siyaset üretmek ve onun yürütülmesine nezâret etmektir. Resmî yürütme ise, görevleri, siyasî tarafsızlığın gereklerine ve bakanlarına sadakâtlerine tâbi olarak tavsiye sunmak ve siyaseti uygulamak olan, atanmış ve profesyonel devlet memurlarından meydana gelir.

Kavramlar

Yürütme

Geniş anlamıyla yürütme, yasama tarafından yapılan yasaların ve siyasaların yürürlüğe konmasından sorumlu olan devlet organıdır. Yürütme organı, hükümet başkanından, polis ve ordu gibi icra güçlerine kadar uzanır ve hem bakanları ve hem de devlet memurlarını kapsar. Terim, şimdilerde daha yaygın olarak, hükümet siyasasını yönlendirmek ve koordinasyonun bütün sorumluluğunu üstlenen, daha küçük ölçekli karar verme organını ifade etmek üzere, daha dar anlamda kullanılmaktadır. Önemli kişilerin bulunduğu bu göbek, resmî yürütme, yani bürokrasinin zıddı olarak, siyasî yürütme (kabaca 'günün hükümeti' ya da başkanlık sistemlerinde 'idare' karşılığı olarak) şeklinde adlandırılmaktadır. 'Merkezî' yürütme terimi bazen, iktidar erkinin en tepe noktasında bulunan aktörleri ve organları isimlendirmede kullanılmaktadır.

Buna rağmen, Avustralya, Kanada, Hindistan ve İngiltere'deki gibi parlamenter sistemlerde siyasî/bürokratik ayırımı, üst düzey devlet memurlarının çoğu zaman siyaset üretimine büyük katkı yapmaları ve siyasetçilerce geçici olarak görevlendirilmiş danışmanların yaygın ölçüde kullanılması sebebiyle bulanıklaşmıştır. Bu kısmî aynılık, başkanlığa dayalı yürütme sistemlerinde genellikle daha da büyüktür. Meselâ ABD'de, başkan, yürütme içinde seçilmiş gelen tek siyasetçidir. Kabine üyeleri gerçekte atanmış görevlilerdir ve bütün üst düzey ve çoğu orta düzey devlet memurları ise siyasî olarak partili ve geçicidir. Komünist yürütme organlarında, sözelimi Çin ve eski SSCB'de, 'iktidardaki' komünist partinin her alana nüfuz etmesiyle bu ayırım gerçekten gereksiz

Odaklanma

Devlet Başkanı

Devlet başkanı, devletin güç ve otoritesinin bir kişide somutlaşmasıdır. Devletin başta gelen temsilcisi olan devlet başkanı, ülkedeki en yüksek statüyü elinde bulundurur. Ancak o çoğu defa, esas itibarıyla sembolik, yani biçimsel öneme sahip bir figürdür ve gerçek güç, hükümet başkanının (aynı kişi tarafından olabileceği gibi, farklı kişi tarafından da üstlenilebilen bir görev) elindedir. Devlet başkanlarının, şeref pâyesi vermek, yasa ve antlaşmaları onamak ve konuk devlet başkanlarını kabul etmek gibi bir dizi törensel yetki ve sorumlulukları vardır. Yine de hükümet başkanını atama yetkileri (ki parlamenter sistemlerde önemlidir), belli bir siyâsî etki alanlarının kalmasına imkân sağlar. Devlet başkanı, genelde ya bir başkan, ya da bir monarktır.

hâle gelmiştir. Bu nedenle Çinli bürokratlar, her hâlükârda ideolojik olarak görevlendirilmiş taraftarlar olmaları anlamında ‘siyasî’dirler ve genellikle de Çin Komünist Partisi üyesidirler.

Siyasî/bürokratik ayrımlarına kıyasla, yürütme içindeki hiyerarşik bölünmelerin teşhisi daha kolaydır. Her şeyden önce yürütme, tekil bir ferdin liderliği etrafında kümelenme eğilimindedir. Montesquieu’nün ortaya koyduğu gibi, ‘sevk ihtiyacı içindeki, devletin bu kolu, birçok kişi yerine tek kişiyle daha iyi yönetilir’. Yine de, her ne kadar aynı kişi tarafından üstlenilebilse de, birbirinden ayırt edilebilen iki farklı görev söz konusudur. Bir tarafta, resmî otorite ve büyük ölçüde sembolik öneme sahip bir görev olan devlet başkanlığı vardır. Diğer tarafta siyasa üretimini ve siyasî sorumlulukları üstlenen bir görev olan hükümet yani yürütme başkanlığı mevcuttur. ABD, Rusya ve Fransa’da olduğu gibi, yürütmenin başkanlarının ‘iki şapka giyebilmeleri’ne karşılık, parlamenter sistemlerde bu görevler ayrıdır. Bir başbakan icranın başı olarak görev yapar, devlet başkanlığı görevi ise genellikle, partili olmayan, göstermelik biri tarafından üstlenilir.

Yürütme başkanının altında, belli alanlarda siyasa geliştirme veya yürütme sorumluluğu bulunan bir dizi bakan veya sekreter [ABD’de bakanın karşılığı, ç.n.] bulunur. Bu bölüm yöneticileri arasında, çoğu zaman, ya siyasî alanlarının önemine göre zorunlu olan (ekonomi ve dışişleri genellikle ön sırayı işgâl eder) veya **kabine**-de ya da önemli komisyonlardaki koltuklarının hak edişine göre oluşan bir hiyerarşi vardır. Biraz daha aşağıda anlatılacağı gibi, kabineler, siyasa üretiminin bir ortaklaşa liderlik biçiminde paylaşılmasından, tavsiye sunmaya ve yürütme siyasasının daha geniş kapsamlı koordinasyonuna uzanan sorumluluklar taşırlar. Daha alt seviyede, en azından teoride, siyasa oluşturmaktan çok siyasayı yürütmeye ilgilenen, kitle hâlindeki bürokratlar ve yöneticiler (17. Bölümde anlatılmaktadır) silsilesi yer alır. Son olarak, emniyet güçleri ve silâhlı kuvvetler (18. Bölümde ele alınmaktadır) gibi yürütme organları ile halk arasında quangolar olarak bilinen bir dizi yarı-hükümet organı bulunur. Bunlar, hükümet siyasasının yürürlüğe konmasına yardım etmeleri ölçüsünde, yürütmenin bir parçasıdır, ancak, kadroları, en azından resmî olarak, hükümetin kendisinden bağımsızdır.

Kabine: Resmî ve düzenli olarak toplanan ve icranın başkanının yönettiği önemli bakanlardan oluşan bir grup; siyasa oluşturabilir ya da danışma organı niteliğinde olabilir.

Siyasî Yürütmenin Fonksiyonları

Çoğu örneklerinde siyasî icranın görevi liderlik yapmaktır. Bu anlamıyla yürütme, devlet aygıtının 'emredici zirvesi', devletin merkezi olarak görev yapar. Bu rol, çok değişik alanları kapsar ve bu da siyasî yürütme üyelerinin, bazen aynı anda çeşitli fonksiyonları icra etmek zorunda oldukları anlamına gelir. Bu alanların en önemlileri şunlardır:

- ▶ merasim görevleri
- ▶ siyasa oluşturulmasını elinde tutma
- ▶ halkın siyasî liderliği
- ▶ bürokrasi yönetimi
- ▶ kriz göğüsleme

Merasim Önderliği

Devlet başkanı, hükümet başkanı ve bir dereceye kadar önemli bakanlar devleti 'temsil ederler'. Devlet otoritesine kişisel bir biçim vererek, toplumu temsil eder ve doğru ya da yanlış, onun bütünlüğünü simgelerler. Bu rol, büyük ölçüde biçimsel ve törenseldir, meselâ, devletin önemli günlerini, yabancı konukları, uluslararası konferansları, antlaşma ve yasaların onanmasını kapsar. Yürütmeye dâhil olmayan başkanlar ve anayasal monarklar bazen, diğer yürütme üyelerinin günlük hükümet işleriyle ilgilenmelerini sağlamak için, esasen törensel olan bu sorumlulukları üstlenirler. Yine de bu rol, iki sebepten dolayı daha geniş bir anlam taşır. İlk olarak birlik ve siyasî bağlılık için bir odak noktası temin eder ve böylece meşruluğun tesisine yardım eder. İkinci olarak da, yürütmenin zirvesindekilerin kendilerini 'ulusal liderler' olarak tanıtmalarına imkân verir ki bu, halk desteğinin ve seçimlerdeki güvenilirliliğin devamı için hayati önemdedir.

Siyasa Sretmede Liderlik

Siyasî icranın en önemli fonksiyonu, siyaset sürecini yönlendirmek ve kontrol etmektir. Kısacası, icradan 'yönetme'si beklenir. Bu rol, 20. Yüzyıl boyunca hükümetlerin genişleyen sorumluluklarına cevaben muazzam ölçülerde büyümüştür. Siyasî yürütme, özellikle, daha karmaşık ve siyasî açıdan karmaşık toplumların ihtiyaçlarını karşılayan tutarlı ekonomik ve sosyal programlar geliştirmeye ve giderek daha çok karşılıklı bağımlı hâle gelen dünyada, devletin çeşitli dış ilişkilerini kontrol etmeye çalışır. Bunun önemli bir sonucu, yürütmenin yasa yapma yetkilerindeki artış ve meclisin geleneksel sorumluluklarına el uzatması olmuştur.

Siyasî yürütme, sâdece genellikle yasama programlarını başlatmak ve ikna ya da yönlendirmeye yasama sürecini işletmekle kalmaz, çoğu hâllerde, kararname, yönerge ve diğer araçları kullanarak, geniş yelpazeli bir yasa yapma yetkisi kullanır. Ancak, siyasî icranın siyasa sürecine her zaman egemen olduğunu söylemek yanıltıcıdır. Örneğin,

çoğu siyasalara siyasî partiler ve çıkar grupları öncülük ederler. Dahası, bilirkişilikleri ve uzmanca bilgileri sebebiyle bürokratlar yani devlet memurları, en azından siyasî icrayı, hükümet siyasasının ancak genel yönünü tesis etmeyle karşı karşıya bırakacak şekilde, siyasa oluşturmada can alıcı bir rol oynayabilmektedir.

Halk Liderliği

Siyasî icranın halkça sevilmesi, bir bütün olarak rejimin karakter ve dengesi açısından, siyasî sistemin diğer herhangi bir unsurundan çok daha önemlidir. Siyasa düzeyinde, genel kamuoyunun rıza ve işbirliğini temin eden şey, yürütmenin desteği harekete geçirme kabiliyetidir. Çok basit olarak, halkın veya toplumdaki önemli grupların desteği olmaksızın bir siyasa yürürlüğe koymak zor, belki de imkânsızdır. Daha önemlisi, siyasî yürütmenin popülaritesi, genel olarak rejimin meşruluğuyla ilgilidir. Bir hükümetin veya yönetimin halk tarafından sevilmemesi, tek başına, siyasî sisteme olan desteği zayıflatmaz, ama eğer o hükümeti uzaklaştırmak ve yenisini getirmek için bir mekanizma yoksa, bu söz konusu olabilir. Bu, bir bakıma, düzenli ve rekabetçi seçimlerin böyle yaygın biçimde neden kullanıldığını izah eder. Kuşkusuz bu, istenmeyen ve görevden uzaklaştırılabilen yürütme organlarının her zaman sistematik olarak çökeceklerini ifade etmek anlamına gelmez. Böyle rejimler ayakta kalabilir, ama sâdece, halk rızasının baskı ve ideolojik manipülasyon sayesinde elde edilmesi demek olan otoriteryanizmin yardımına başvurularak.

Bürokratik Liderlik

Siyasasının yürütülmesine nezâret etme görevi, siyasî yürütmenin çok önemli bürokratik ve idarî sorumlulukları bulunması anlamına gelir. Bu anlamda yürütmenin başı ve bakanlar, devlet aygıtını yürütmekle görevli bir 'üst yönetim' oluştururlar. Bu iş, büyük ölçüde, bakanlık bürolarında, belli siyasa alanlarından sorumlu bakan yardımcıları ve o alanları yönetmekle görevli bürokratlarca organize edilir. Daha üst seviyede ise, genellikle bir tür kabine sistemiyle icra edilen bir siyasa koordinasyonuna ihtiyaç vardır.

Ancak, bu bürokratik liderliğin etkililiği konusunda kuşkular ifade edilmektedir. Öncelikle, siyasî icranın kadroları siyasetçiler tarafından atandığı için, bunlar çoğunlukla oturmuş bir bürokrasi aygıtını kontrol edecek yeterlilik, idarî tecrübe ve bilgiden yoksundur. İkinci olarak, bazı devlet dâireleri, özellikle de güçlü hizmet alıcısı gruplarla ittifak oluşturarak, kendi çıkarlarını kollayabilmektedirler. Üçüncüsü de, bir bütün olarak bürokrasi, kendisini geçici siyasî yöneticilere direnç gösterme konusunda cesaretlendirecek şekilde, siyasî icranınkinden farklı çıkarlar geliştirebilmektedir. Bu konular, 17. Bölümdeki bürokratik güç bağlamında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Kriz Liderliği

Siyasî yürütmenin meclise göre sâhip olduğu en önemli avantajı, süratli ve kesin karar alabilme yeteneğidir. İç ya da dış siyasada bir kriz patlak verdiğinde, hiyerarşik konu-

Kavramlar

Başkanlık Hükümeti

Başkanlık hükümeti sistemi (bkz. Şekil 16.1), devletin yasama ve yürütme organları arasındaki anayasal ve siyasi kuvvetler ayrılığı ile karakterize edilir. Bu suretle yürütme yetkisi, meclise karşı doğrudan sorumlu ve onun tarafından görevinden alınamayan, bağımsız olarak seçilmiş bir başkana tevdi edilir.

Başkanlık sisteminin belli başlı özellikleri şunlardır:

- Yürütme ve yasama organları ayrı ayrı seçilir ve her birine bağımsız bir dizi anayasal yetki verilir.
- Devlet ve hükümet başkanlarının (icranın başı) rolleri başkanlık ofisinde birleştirilmiştir.
- Yürütme yetkisi başkanın ve sırf başkana karşı sorumlu danışmanlar olan kabine ve bakanların ellerinde toplanmıştır.
- (Yarı başkanlık sistemleri hârici), yasama ve yürütme organlarının kadroları arasında resmi bir ayırım mevcuttur.
- Seçim dönemi sâbittir. Ne başkan meclisi feshedebilir, ne de yasama organı başkanı görevden alabilir (muhtemel bir suçlama durumu hârici)

mu ve kişisel liderlik yaptığı alan sebebiyle, yürütmenin buna mukabelede bulunması kaçınılmazdır. Meclislerin savaş dönemlerinde siyasi icraya neredeyse diktatörlük yetkileri verdiğinin ve yine yürütmenin, doğal felâketler, terör tehdidi, iş dünyasında huzursuzluk ve iç karışıklık gibi iç krizlerle karşılaştığında 'olağanüstü yetkiler' aldığı'nın sık görülmesi, işte bu nedenledir. Ancak, 'olağanüstü durum' ilân etme ve etkili bir yürütme düzeni ihdas etme yetkisi, açıkça sûiistimâle elverişlidir. Hükümetlerin bu yetkileri, anayasayı koruma maskesi altında siyasi muhalefeti zayıflatmak veya yok etmek için kullandıkları az görülmemiştir.

Yürütmenin Gücü: Kim yönetiyor?

Evvelce belirtildiği gibi siyasi yürütmenin rolü ve sorumlulukları, demokratik siyasetin ortaya çıkışı, artan yönetim müdahalesi ve ekonomik küreselleşme nedeniyle önemli ölçüde genişlemiştir. 20. Yüzyıl boyunca siyasi icra sürekli genişleyen siyasa üretme ve yasama sorumlulukları elde etmiş, yayılan bürokrasi mekanizmasını komutasına al-

muş ve giderek daha fazla toplumsal siyasetin ve medya ilgisinin odak noktası hâline gelmiştir. Bu gelişmeler, hâliyle, devletin icra kolunun iç örgütlenmesini ve içerisindeki güç dağılımını muazzam şekilde etkilemiştir. Ortak mutabakatla, bu sürecin başlıca yararlanıcısı icranın başı olmuştur. Şimdilerde, hükümetin başkanları, yaygın olarak, kurumsal sorumluluklara, siyasi bir statüye ve onları kabinelerinden

ya da bakan meslektaşlarından ayıran bir kamusal profile sâhiptir. Her şeye rağmen, bu artan merkezileşme imajı ve kişisel güçteki yükseliş, açık bir liderlik başarısızlığı ve icra başkanının, halkın kendilerini yapmaları için seçtiği şeyi gerçekleştirmede gittikçe artan yetersizliğiyle alenen çelişmektedir. Yürütme yetkisinin karmaşık dinamikleri, başkanların, başbakanların ve kabinelerin rollerine bakılarak daha yakından incelenebilir.

Fakat, bu üç hâlin her birinde, gücün üç boyutlu olduğu hatırdâ tutulmalıdır:

- gücün resmî boyutu: yürütme yetkililerinin anayasal rolleri ve sorumlulukları, içerisinde iş gördükleri kurumsal yapı.

Suçlama: Kişisel veya mesleki bir hata vukuunda, resmî görevin ortadan kaldırılmasına yönelik resmî süreç.

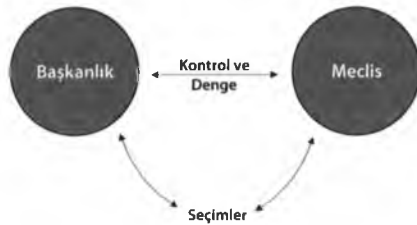
- gücün resmî olmayan boyutu: kişiliğin, siyasî hünerlerin ve tecrübenin rolü, parti ve kitle medyası gibi faktörlerin etkisi.
- gücün hârici boyutu: hükümetin siyasî, ekonomik ve diplomatik bağlamı ve yürütme organının üzerine etkide bulunan daha geniş baskılar.

Başkanlar

Başka devletlerde bir kral ya da imparator tarafından kullanılan bir unvan olan başkan, devletin şekli olarak başıdır. Ancak, anayasal başkanlarla icracı başkanlar arasında önemli bir ayırım yapılmalıdır. Örneğin, Hindistan'da, İsrail'de ve Almanya'dakiler gibi anayasal, yani icracı olmayan başkanlar, parlamenter sistemlerin bir özelliğidir ve çoğunlukla törensel görevlerle sınırlı olan sorumluluklar taşırlar. Bu şartlarda başkan, yalnızca bir göstermelik figürdür ve icra yetkisi bir başbakan ve/veya bir kabine tarafından kullanılır. Bu kısımda anlatılan konuysa, bir devlet başkanının şekli sorumluluklarıyla bir yürütme başkanının siyasî yetkisini kendisinde toplayan icracı başkanlarla ilgilidir. Bu tür başkanlıklar, parlamenter hükümetin (bkz. Şekil 15.1) zıddı olan ve başkanlık hükümeti (bkz. Şekil 16.1) diye adlandırılan şeyin temelini oluşturur.

Başkanlığa dayalı yürütme, sınırlı ya da sınırsız olabilir. Başkanlığa dayalı sınırlı yürütme, anayasa, siyasî demokrasi, parti rekabeti ve bir tür kuvvetler ayrılığının koyduğu sınırlar içinde işler. Hepsinden önemlisi, başkanın yetkileri, halka karşı sorumlu meclisinkilerle dengelenir. Sınırlı başkanlığın en bilinen örneği ABD'de bulunandır, ama Fransa ve Finlandiya'dakiler gibi **yarı-başkanlık sistemleri** de bu modele uyar.

Şekil 16.1
Başkanlık yönetim sistemi
(sınırlı başkanlık)

Öte yandan, sınırsız bir başkanlığa dayalı yürütmede başkana neredeyse hiç kontrol edilmeyen yetkiler verilmiştir ki, bunun anlamı, bu rejimlerin fiilen diktatörlük olduğudur. Bu sistem ekseriyetle, yoğun biçimde ordunun desteğine dayanan tek partili devletlerde bulunur. Bu tür sistemler ancak, meselâ Libya, Irak ve Endonezya gibi ülkelerde bulunabilir.

ABD tarzı başkanlık yönetimi, en çok Latin Amerika'da ve son zamanlarda Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Rusya gibi eski komünist ülkelerde olmak üzere ve her ne kadar Rusya dışın-

Yarı-Başkanlık Sistemi: Ayriyeten seçilmiş bir başkanın, meclis içinden çıkan ve ona karşı sorumlu olan bir hükümete başkanlık ettiği yönetim sistemi.

dakilerde başkanlar fiilen parlamenter sistem içinde işliyor olsa da, dünyanın her tarafında sınırlamalar doğurmaktadır. ABD anayasasının mimarları, icra yetkisini başkana verirlerken, aslında bir 'seçilmiş krallık' yarattıklarının elbette farkındaydılar. İngiliz Yönetimi altında ortaya çıkacağına inandıkları yetkinin kötüye kullanımını engelleme arzusuyla, yasama, yürütme ve yargı arasında girift bir kuvvetler ayrılığı tesis ettiler. Bu, Richard Neustadt ([1964] 1980) tarafından, 'yetkileri paylaşan farklı kurumlar' biçiminde daha doğru bir şekilde tasvir edilmiştir. Böylece başkana devletin başı, yürütmenin başı, silâhlı kuvvetlerin başkumandanı ve baş diplomat unvanları, çok geniş atama yetkileri ve yasaları veto etme hakkı verilmiş olsa da, Kongre'ye de çok güçlü, dengeleyici yetkiler tevdi edilmiştir. Özelde, Kongre savaş ilân edebilir, başkanın vetolarını aşabilir ve Senato da atamaları ve antlaşmaları onamak üzere yetkilendirilmiştir. Gerçekten de, 20. Yüzyıl'ın başlarına kadar başkanlık, genel olarak ikincil bir kurum olarak kalmıştır; gerekli olan böyle bir siyasi liderlik, Kongre tarafından sağlanmıştır.

ABD başkanlığının statüsü, daha sonraları, çok önemli iki gelişmeyle değişikliğe uğramıştır. Bunlardan ilki, hükümetin geleneksel *laissez-faire* siyasalarından vazgeçerek, ekonomik ve sosyal hayata daha müdahaleci bir yaklaşımı benimsemesini gerektiren ulusal ekonomidir. İkincisi ise, ABD'nin diğer ülkelerden soyutlanma siyasasını terk ederek, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki iki-kutuplu (ki şimdilerde tek-kutuplu olduğu iddia edilebilir) dünya sisteminde bir süper güç statüsünü aldığı, dünya ölçeğindeki bir rolü kabul etmek zorunda kalmasıdır. Başkan Franklin Roosevelt'in 1930'lardaki New Deal programından beri ABD başkanları yasamanın başı rolünü üstlenmişler ve 1945'ten bu yana da 'hür dünya'nın lideri pelerini giymişlerdir. Kongre tarafından resmen ilân edilmiş bir savaş olmadan, Başkan Johnson ve Başkan Nixon'ın Vietnam Savaşı'nı kızıştırmalarının orduyu kolaylıkla alarma geçirmesinden dolayı, Arthur Schlesinger (1974), anayasal bağlarından kurtulmuş ve devletin diğer iki koluna tahakküm edeceğe benzeyen bir başkanlığın, yani 'emperyal başkanlık'ın zuhur ettiğini açıklayacak kadar ileri gitmiştir.

Her şeye rağmen, başkanlık yetkisi çoğunlukla kırılğan ve zayıftır. Neustadt'ın klâsik metni *Presidential Power* [Başkanlık Yetkisi] ([1964] 1980) geçerliliğini sürdürmektedir: ABD başkanının en önemli yetkisi 'ikna etme yetkisi'dir: yani pazarlık, teşvik, hatta tatlı sözlerle inandırabilme, ama asla dikte etmeme. ABD başkanlarının işlerini yürütebilmeleri, özellikle şu dördüyle olan çok önemli ilişkilerine bağlıdır:

- Kongre
- federal bürokrasi
- Yüksek Mahkeme
- kitle medyası

Başkanın Kongre'yle ilişkisi, kuşkusuz, en önemli olanıdır. Meselâ, bir başkanın başarısı, çoğu zaman Kongre'deki 'başarı oranı'yla, yani kongre incelemesini geçen yasa tekliflerinin oranıyla ölçülür. Ancak Vietnam Savaşı ve Watergate skandalından sonra, başkanlar, kaybettikleri bazı yetkilerini geri almaya kararlı ve daha iddialı

Kongrelerle karşı karşıya kalmak durumunda olmuşlardır. Bunun ilk örneği, ABD birliklerinin ülke dışına gönderilmesi için kongre desteğinin gerekeceği anlamına gelen 1974 tarihli Savaş Yetkileri Kanunu'nun kabul edilmesiydi. Daha önemlisi, ABD'nin nispeten zayıf parti sisteminin, parlamenter hükümetlerde mevcut olan yasamayı kontrol etme araçlarından başkanı mahrum etmesidir. Bu, Başkan Jimmy Carter'ın 1970'lerde farkına vardığı gibi, her iki mecliste de kendi partisi egemen olduğunda bile, Kongre'nin başkanları püskürtebileceği anlamına gelmektedir.

Başkanlar, keza, muhalefet partisinin egemen olduğu bir Kongre'yle karşı karşıya kaldıklarında da zayıf olabilmektedirler. Bu da Başkan Clinton'ın 1994'te Cumhuriyetçi bir Kongre'nin seçilmesinden sonra başına gelen problemdi. George W. Bush'un Kongre üzerindeki etkisi de, 2001 yılı başlarında bir Cumhuriyetçi Senatörün ayrılmasından sonra Demokratların Senato'da hâkimiyeti ele geçirmesi üzerine ciddi biçimde sınırlanmıştı. Bir başkanın karşılaşacağı zorluk, parti mensubiyetine bakmaksızın, gerek Temsilcilerin gerekse Senatörlerin öncelikle 'insanların evlerine dönmesi'yle ilgilenmesidir. Gerçekten de onları iç meseleleri ele almaya zorlayan bu ilgi, yorumcuları 'iki başkanlık'tan bahsetmeye itmiştir. Bunlar, tipik olarak siyasa yetersizliği ve kilitlenme ile tanımlanan ve başkanların çoğunun kendisinden kaçtığı 'ülke içi' başkanlık ve liderlik kimliklerini sergileme umuduyla daha fazla ağırlık verdikleri 'ülke dışı' başkanlıktır. Hatta ekonominin üzerine 'bir lazer ışını gibi' odaklanma vaadiyle göreve seçilen Başkan Clinton bile, Rose'un (1987) ifadesiyle 'uluslararası kaçış'tan kurtulamamıştır. Bu eğilim, 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'a yapılan terör saldırılarıyla daha da güçlenmiştir.

Teoride federal bürokrasinin varlık sebebi başkana hizmettir, fakat pratikte, çoğu kez kuşatıcı bir sınırlama şeklinde davranmaktadır. Başkanlar, yönetimlerindeki üst ve orta derecelere doğrudan ve dolaylı, yaklaşık 3000 atama yapmalarına rağmen, sayıları 2.000.000'un üzerinde olan ABD'deki profesyonel bürokratların toplam sayısına nispetle bu küçük bir sayıdır. Ayrıca bu bürokratların çok defa, yönetimin öncelikleriyle ters düşen çıkarlara hizmet ettikleri sık sık iddia edilmektedir. Woodrow Wilson yönetiminde Denizcilik Bakanı olan F. D. Roosevelt, Denizcilik Bakanlığı'nı bir kuştüyü yastığı yumruklamak şeklinde etkileyici bir tasvirde bulunmuştur: 'siz yumrukluyorsunuz, yumrukluyorsunuz, fakat o hep aynı kalıyor'. Halefi General Eisenhower konusundaki ünlü yorumunda, Başkan Truman da benzer bir problemi zikretmektedir:

Burada oturacak ve 'Bunu yap! Şunu yap!' diyecek, ama hiçbir şey değişmeyecek. Zavalı lke -işler birazcık bile Ordudaki gibi olmayacak.

Benzer zorluklar, Yüksek Mahkeme ile olan ilişkilerde de söz konusudur. 1950'den beri Mahkeme, üzerlerinde kısmî bir etki kullandığı başkanları siyasî gündemlerini şekillendirmeye zorlayarak ABD'nin siyasî hayatında önemli bir rol oynamıştır. Başkanların Yüksek Mahkeme'ye yargıç atamaları yapmalarına rağmen, bu atamalar (Nixon'ın iki kez ve Reagan'ın bir defa başına geldiği gibi) Senato tarafından reddedilebilmektedir ve bu yargıçlar, atandıktan sonra, görev sürelerindeki güvenceler se-

bebiyle kontrol edilememektedir. 1930'lardaki New Deal programının çoğu, ta ki F. D. Roosevelt'in 1937'deki 'mahkeme devrimi' vasıtasıyla ideolojik dengesini değiştirmeyi başarmasına kadar Yüksek Mahkeme tarafından engellenmiştir. Zamanı geldiğinde de Eisenhower, yargısal aktivizmden hoşlandığını ve anayasaya getirdiği liberal yorumunu fark ettiği Earl Warren'ı derhal Baş Yargıçlığa atamıştır.

Çok önemli son ilişki, ABD başkanı ile kitle medyası arasındakiidir. ABD halkına, 'Kongre'nin yapabileceğinin fevkinde', doğrudan ulaşmak zorunda olan başkanlar için medya hayatı önemlidir. Bu hususta, eski bir aktör ve gazeteci olan Ronald Reagan gibi başkanlar, medya takibini 'yönlendirme'de ve kendi lehine yorumlar yaptırmada dikkate değer başarı sağlamışlardır. Ancak, medya sayesinde yaşayan başkanlar, yine onun yüzünden ölebilmektedir. Hem siyasi bağımsızlığı ve hem de gerçeği araştırmadaki ünüyle ödüle lâyık olan kitle medyası, sık sık ABD'nin dördüncü yönetim kolu olarak nitelenmektedir. *The Washington Post*'un Watergate skandalını ortaya çıkarması, neticede Başkan Nixon'un 1974'te istifasına yol açmıştı ve 1990'ların başında Whitewater meselesinin medyaca ısrarlı takibi, Clinton yönetimini ciddi anlamda zayıflatmıştı.

Başkanlık sistemleri içindeki kurumsal çatışma potansiyeli, komünizm sonrası dönemin başlangıcında Rusya'da Rus parlamentosunun, giderek daha fazla, Başkan Yeltsin'in 'şok tedavî' reform paketine direnmeye azimli uzlaşma karşıtlarının kontrolüne girmesiyle fark edilmiştir. Sonuçta Yeltsin'in başkanlığı ancak, Ekim 1993'teki parlamento ayaklanmasını bastıran ordunun desteği sayesinde ayakta kalabilmişti ve bu olay da, başkanlık düzeninin yürürlüğe konmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, Rusya'da sınırsız bir başkanlık yürütmesinin ortaya çıkma ihtimali, Yeltsin'in, Rus siyasi sistemi içindeki gelip geçici ve birbirleriyle çelişen baskıları dengeleme ihtiyacı sayesinde telâfi edilmiştir. Radikal reformcular, muhafazakâr uzlaşma karşıtları ve tutucu milliyetçiler arasında sıkışıp kalan Yeltsin, seçimlerdeki güvenilirliğini sürdürme ve hükümetinin etkililiğini devam ettirme mücadelesi vermiştir. Her şeye rağmen, Rusya'nın geleneksel güçlü icra liderliği, 2000'den itibaren Başkan Putin tarafından yeniden tesis edilmiştir. Putin, kendisinin 'hukuk diktatörlüğü' adını verdiği ve Çeçenistan'a karşı girişilen savaş ve bölgesel ayrılıkçılığa göğüs germesi sayesinde kazandığı popülaritenin de güçlendirdiği bir hegemonik başkanlık kurmuştur.

Bir diğer başkanlığa dayalı yönetim şekli, Fransa, Avusturya, Finlandiya ve Portekiz gibi yarı-başkanlık sistemlerinde bulunmaktadır. Bunlar melez sistemlerdir. Bu sistemler, başkanlık sistemlerinde olduğu gibi geniş yetkilerle donatılmış ve ayrı olarak seçilen bir başkan ve parlamenter sistemlerdeki gibi genellikle meclisten çıkmış ve ona hesap veren bir başbakan ve bir kabinenin öncülük ettiği bir hükümetten oluşur. Sözgelimi Finlandiya ve Avusturya'da bu tür sistemler, önemli ölçüde, başkanın dışişlerine ve daha kapsamlı anayasal meselelere yoğunlaşmasını, buna karşılık başbakan ve kabinenin iç siyaseti üstlenmesini sağlayan, bölünmüş bir yürütme sorumlulukları şeklinde işler.

Ancak, Beşinci Fransa Cumhuriyeti'nde inşa edilen ve 1962'de başkanın ayrı

Odaklanma

Monarşi Tartışması

Monarşi, bir kişinin egemen olduğu bir yönetim sistemidir (kelimesi kelimesine 'tek kişinin yönetimi' anlamına gelir, ancak, genel kullanımda monarşi, devlet başkanlığı makamının miras ya da hanedan verasetiyle doldurulduğu kurumun adıdır. Mutlak monarşilerde monarklık, nadiren kullanılsa bile bir siyasî iktidar tekeli gerektirir (örnekleri Suudi Arabistan, Nepal ve Fas'tır). Anayasal monarşilerde ise monark, büyük ölçüde siyasî önemi olmayan ve esas itibarıyla törensel olan bir fonksiyon icra eder (örneğin, İspanya, Hollanda ve İngiltere'de).

Anayasal bir monarşinin avantajları şunlardır:

- Parti siyasetinin 'üzerinde' ve partili olmayan bir devlet başkanı ihtiyacını karşılar.
- Monark geleneksel otoriteyi somutlaştırır ve böylece yurtsever sadakâtın ve ulusal birliğin sembolü işlevini görür.
- Monark, bilhassa anayasal meselelerde, seçilmiş hükümetler için bir tecrübe ve bilgelik deposu görevi yapar.
- Anayasal bir monarşinin dezavantajları ise aşağıdaki gibidir:
- Demokratik ilkeleri ihlâl eder, çünkü siyasî otorite halkın rızasına dayanmamaktadır ve hiçbir suretle halka hesap vermez.
- Monark, hiyerarşi, riayet ve kalıtsal bir servet ve sosyal statüye saygı gibi muhafazakâr değerleri simgeler (belki de destekler).
- Monarşi, ulusları modası geçmiş yollarla ve geçmişin sembolleriyle bir arada tutar ve böylece ilerlemeye engel olur.

olarak seçilmeye başlanmasıyla tamamlanan sistem, çok daha karmaşıktır. Bir taraftan ABD başkanının devletin başı, yürütmenin başı ve atamaların uygulayıcısı olarak üstlendiği rolleri icra etmesine ek olarak, Fransa devlet başkanları, görevlerinde yedi yıllık sabit bir süre elde etmekte ve Milli Meclis'i feshetme yetkilerini kullanarak yasamayı da hizaya getirebilmektedirler. Diğer taraftan ise, hükümetlerin parlamento ve halk desteğini sürdürebilme zorunlulukları yüzünden ciddi biçimde kuşatılmaktadırlar. Bu yüzden 1958–69 arasında De Gaulle, 1969–74 arasında Pompidou ve 1974–81 arasında Giscard d'Estaing gibi başkanlar, güçlerini büyük oranda, De Gaullecü güçlerin Milli Meclis'te ellerinde bulundurdıkları hâkimiyetten elde etmişlerdir. Ancak, genel seçim isteme hakkı, Sosyalist Başkan Mitterand'ın 1986'da önce Chirac'ın, sonra da 1993'te Balladur'un öncülüğündeki De Gaullecü hükümetlerle birlikte çalışmak zorunda kalmak suretiyle başına geldiği gibi, Milli Meclis üzerindeki parti kontrolünü garanti etmemektedir. Benzer şekilde, seçilmiş bir monarkın resmi yetkilerini elinde tuttuğu hâlde De Gaulle'un başkanlığı, Mayıs 1968'deki öğrenci hareketleri ve bir mâli krizin ardından, 1969'da istifa etmesiyle sona ermiştir. Başkanlık yetkisinin kırılganlığı, özellikle Jospin'in Sosyalistler öncülüğündeki hükümetinin 1997'de iktidara gelmesi üzerine Başkan Chirac üzerinde oluşan baskılarla bir kez daha kanıtlanmıştır.

Başbakanlar

Modern dünyadaki siyasî icraların çoğu, parlamenter yürütme sınıfına sokulabilir. Parlamenter sistemlerde bulunan yürütme gücünün yapı ve biçimi, başkanlık sistemindekilerden önemli ölçüde ayrılır. Parlamenter yürütmenin üç temel özelliği vardır. İlki, siyasî yürütme meclis içinden çıktığı ve parti siyasetiyle yakından ilişkili olduğu için, törensel görevleri yerine getirmek ve yurtsever sadakâtın odak noktası

olarak işlev görmek üzere bir anayasal monark ya da icracı olmayan bir başkana gerek duyulmasıdır. İkinci olarak, başkanlık sistemlerinde bulunan ve yasamada görev alanlarla yürütmedekilerin ayrı kişiler olması anlamına gelen siyasi yürütmenin meclisten çıkması durumunun, parlamenter sistemlerde mutlaka bulunması gerekmez. Üçüncüsü, icranın parlamentonun güveni devam ettiği sürece işbaşında kalması anlamında, doğrudan parlamento ya da en azından onun alt meclisine karşı sorumlu olmasıdır.

Bu nedenle, parlamenter sistemlerdeki yürütme gücünün dış dinamikleri, başkanlık sistemindekilerle taban tabana zıttır. Kısaca, parlamenter yürütme meclis içinde ve onun aracılığıyla yönetmek zorundadır, buna karşılık başkanlık sistemindeki yürütme, bir kişisel vekâlete ve bağımsız bir dizi anayasal yetkiye dayanma durumundadır. Bu, özellikle parlamenter yürütmeler üzerinde, çoğu zaman bu sistemlerdeki kabinenin yüksek statüsü neticesini veren, ortaklaşa karar alma ve işbirliği için büyük bir baskı meydana getirir. Ama, birçok yorumcu, başbakanlık yetkilerinin artmasının, başbakanları fiilen yarı başkan hâline getirdiğini öne sürmüştür.

Başbakanlar (bazen Almanya'da olduğu gibi şansölye, Hollanda'da olduğu gibi şef bakan olarak adlandırılır veya İrlanda Taoiseach'i gibi yerel bir unvanla isimlendirilir), gücünü meclisteki çoğunluk partisinden veya partiler koalisyonundan alan, hükümetin başıdır. Başbakana göreviyle birlikte verilen resmî yetkiler alanı, icracı başkanlarınkine kıyasla belirgin ölçüde mütevazıdır. Bu yetkilerin en önemlisi, atama hakkını elinde bulundurmasıdır -bakanları göreve getirme, görevden alma, terfi veya tenzil ettirme yetkisi. Meselâ Hollanda ve Avustralya'da bu yetki bile meclis ya da çoğunluk partisi tarafından kullanılır. Başbakanın görevi anayasada ancak müphem bir şekilde târif edildiği için, bu görevin, onu elinde bulunduranın yerine getirmeyi, daha doğrusu yerine getirebilmeyi tercih etmesi olduğunu söylemek abartma olmayacaktır.

Uygulamada bu, çok önemli iki tür başbakanlık ilişkisini getirir. Birinci grup ilişkisi, kabineyle, tek tek bakanlarla ve devlet dâireleriyle olmalıdır. İkincisi ise, partisi ve onun vasıtasıyla meclis ve halk ile olanıdır. Kabinenin desteği, özellikle İngiltere, Hindistan ve Avustralya'dakiler gibi, primus inter pares (eşitler arasında birinci) olarak adlandırılan başbakanlar için son derecede önemlidir. Bu statü, başbakanları bir kolektif kabine hükümeti sistemiyle çalışmaya zorlamaktadır. Bu nedenle yetkileri, atama hakkını kullanma, kabineyi çekip çevirme ve devlet aygıtını kontrol altında bulundurma derecelerinin bir sonucudur, böylelikle bakanların kendi emirleri altında hizmet etmelerini sağlayabilirler. Buna karşılık, Alman şansölyeleri, hükümet siyasasının genel hatlarına karar verme konusunda, Temel Yasa'nın 65. maddesiyle yetkilendirilmişlerdir. Ancak, aynı madde, bakanların kendi bakanlıkları hususunda özerk olmalarını şart koşarak da, şansölyenin yetkisini sınırlamaktadır.

Başbakanlık yetki ve etkisinin anahtarının, o kişinin parti lideri olarak sâhip olduğu konumda yattığına şüphe yoktur. Gerçekten de, modern başbakanlık, büyük oranda, siyasi parti disiplininin ortaya çıkışının ürünüdür. Parti liderliği sâdece başbakanlık görevini tahsis etmekle kalmaz, ayrıca onu elinde bulundurana, meclisi kontrol etme vasıtalarını ve bir ulusal lider imajının üzerine inşa edilebileceği temeli de sağlar. Parti birliğinin derecesi, başbakanın partisinin parlamentodaki gücü (bil-

Odaklanma

Başbakanlık Hükümeti: İyi ve Kötü Yanları

Başbakanlık hükümetinin iki temel özelliği vardır. İlki, başbakanın meclisten çıkması ve ona hesap vermesi, ayrıca icranın ve bürokrasinin başı olarak hizmet etmesi sebebiyle, başbakanlık görevinin, devletin yasama ve yürütme organları arasındaki ana bağlantı olmasıdır. İkincisi ise, başbakanlık hükümetinin, icra yetkisinin başbakanın elinde toplanması ve hem kabinenin ve hem de tek tek bakanların fiilen itaati sonucunu vermesidir. Bu hususta başkanlık sistemiyle paralellik gösterir.

Başbakanlık hükümeti, aşağıdaki gerekçelerle eleştirilmektedir:

- Önceden kabine ve bakanlık dâireleri tarafından uygulanan sınırlamaları zayıflatarak merkezileşmeyi güçlendirmektedir.
- Eleştiriyi ve alternatif bakış açılarını engelleyerek siyasî müzakereyi daraltmakta ve denetimi zayıflatmaktadır.

Ancak, aşağıdaki gerekçelerle de savunulabilir:

- Başbakanın genel seçimlerde aldığı kişisel vekâleti yansıtmaktadır.
- Departmancılığa ve ortaklaşa karar almanın 'itiş kakış'ında somutlaşan merkezkaç baskılarını kontrol ederek, hükümet siyasasına daha net bir yön kazandırır.

hassa tek başına mı yoksa bir koalisyonun üyesi olarak mı hükümet ettiği) ve parlamentoya yahut en azından alt meclisine emanet edilen yetki de, başbakanlık yetkisinin önemli belirleyicileridir. Örneğin LDP içindeki hizip rekabeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin büyük bölümünde Japon başbakanlarının görev sürelerinin kısa olmasına (1974 ile 1982 arasında beş başbakan gelmiş ve gitmiştir) ve kabinelerin sık sık yeniden kurulmasına yol açmıştır. Benzer şekilde, İtalya'nın parçalı parti sistemi, genellikle, başbakanları, kırılğan olmaya yatkın koalisyon hükümetleri içinde bir komisyoncu rolü oynamaya zorlamaktadır. Kendi düşüncelerine göre, Alman şansölyeleri de Länder'in, yani ikinci meclisin gücünün bağımsızlığı, Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi ve ayrıca Bundesbank'ın özerkliği sebebiyle sınırlanmaktadır.

Her şeye rağmen, anayasal ve siyasî konumları birbirinden ayrılrsa da başbakanlık yetkisinin son yıllarda arttığı konusunda mutabakat vardır. Bu, kısmen, elektronik medyanın özellikle kişilikler üzerine yoğunlaşmasıyla olmaktadır ve başbakanların, partilerinin bir tür 'marka imajı' hâline gelmeleri anlamını taşır. Uluslararası zirve toplantıları ve ülke dışı ziyaretlerdeki artış da, başbakanlara, devlet adamlığı imajını besleme fırsatını vermekte ve kendilerini ulusal lider olarak tasvir etmeleri için onlara bir faaliyet alanı temin etmektedir. Bazı hâllerde bu, başbakanların fiilen kendilerini kabine zincirlerinden kurtardıkları ve bir tür başkanlık hükümeti tesis ettikleri iddiasına yol açmıştır. Sözgelimi, Hindistan'da, Indira Ghandi ve oğlu Rajiv yönetiminde, 1975-77'deki olağanüstü hâl esnasında had safhaya ulaşan bir emperyal tarzı başbakanlık ortaya çıkmıştır. Bu durum, Kongre partisinin parlamentoda elde ettiği güvenilir çoğunluk, merkezi yönetim üzerinde uygulanan acımasız kontrol ve Gandhi ailesinin yararlanmaya devam ettiği, Hindistan halkının önde gelen kesimleri üzerindeki nüfuz sayesinde olmuştur.

İngiltere'de, Crossman (1963) ve Mackintosh (1977) gibi yorumcuların gündeme getirdiği, başbakanlık hükümeti tarzına ilişkin çeşitli iddialarda bulunmaktadır. Başbakanlar tarafından kullanılan alışılmamış düzeydeki yetki, aşağıdakilerin de içinde bulunduğu çeşitli kaynaklardan gelmektedir:

- görevlendirme yetkisinin düzey ve alanı
- kabine sistemini kontrol etmeleri, özellikle kabine komisyonlarını kurup kadrolarını atayabilmeleri
- en büyük partinin lideri olarak, bilhassa o parti alt meclisin çoğunluğunu elinde bulundurduğunda meclise egemen olabilmeleri
- devlet memurlarının başı olma konumları ve bunun bürokrasi mekanizması üzerinde onlara sağladığı kontrol
- seçmenlere kişi bazında başvurmalarını mümkün kılan, medyaya doğrudan erişimleri

Crossman'ın görüşüne göre, başbakanlar devletin idarî ve siyasî kollarının zirvesinde durmaktadır ve bu da kabinenin artık siyasa oluşturma sorumluluğu kullanmayacağı, ABD tarzı bir danışma organına dönüştürülmüş olması demektir. Başbakanlık hükümeti tezi, Margaret Thatcher'ın başbakanlık görevinin yapısını ve yetkilerini yeniden düzenlediği 1980'ler boyunca, İngiltere'de bir gerçek hâlinde ortaya çıkmıştır. Tony Blair'in 1997'den bugüne gelen başbakanlığı da pek çok bakımdan bu temellerin üzerine inşa edilmiştir.

Thatcherizm: Margaret Thatcher tarafından benimsenen, serbest piyasa/güçlü devlet ideolojik duruşu; Yeni Sağ [New Right] siyasi projesinin İngiliz versiyonu.

Başkanlıkçılık: İcraçı başkan tarzında, partiden veya diğer yönetim organlarından kurtarılmış, kişileştirilmiş liderlik.

Thatcher'ın başbakanlığını farklı kılan şey, **Thatcherizm** diye adlandırılmaya başlayan fikirler etrafında yönlendirilen ideolojik liderlik ve siyasî bağlılığı temin etme rolünü üstlenerek, kendisini 'ikna başbakanı' olarak görmesi olgusudur. Benzer biçimde Blair, eski tarz sosyalist olanların yerine partiyi 'yeni' İşçi ve 'üçüncü yol' gibi ideolojik önceliklerle yeniden damgalanmış kabul eden 'modernleştirici' projelerin ortaya çıkışıyla, kendisinin İşçi Partisi liderliğini güçlü

bir şekilde bir araya getirmiştir. Michael Foley'e (2000) göre bu gelişme, 'hakiki bir İngiliz başkanlığı'nın ortaya çıkış derecesini göstermiştir. Parlamenter yürütmenin sergilemeye başladığı **başkanlıkçılığın** özellikleri şunlardır:

- **uzaylı liderlik:** başbakanların kendilerini 'yabancı' gibi sunarak veya kendi ideolojik duruşlarını geliştirerek, kendilerini partilerinden ve hükümetlerinden uzaklaştırma eğilimi.
- **popülist el uzatma:** başbakanların en içten umut ve korkularını ifade ettiklerini öne sürerek halkla doğrudan ilgilenme girişimleri
- **kişiyeye özgü seçim kampanyaları:** yeni medyanın kişilikle ilgili takıntısı ve liderleri partilerinin ve hükümetlerinin 'yepyeni imajı' olarak tasvir etme eğilimi
- **kişisel vekâlet:** başbakanların seçim otoritesi talep etme ve kendilerini partilerinin ve hükümetlerinin ideolojik bilinci olarak görme eğilimleri
- **özel danışmanlar:** başbakanların kabinelerinden, bakanlarından veya üst düzey devlet memurlarından ziyade kendi seçtikleri siyasî danışmanlara bel bağlama eğilimleri

Birbirine tutkun parlamento çoğunluklarına hâkim olan başbakanlar, pek çok başkanın imreneceği bir gücü kullanıyor olsalar da, önemli sınırlamalara da mâruzdurlar.

Meselâ, hiçbir şekilde işe alma ve işten çıkarma konusunda elleri serbest değildir. Partinin değişik fraksiyonlarının ve ideolojik cenahlarının kabine içinde temsil edilmelerini sağlayarak parti birliğini devam ettirme ihtiyacı ve Kanada gibi ülkelerde ise bölgesel ve dilsel temsili sürdürme baskısı, başbakanlığın gücü üzerinde önemli denetimler olarak rol oynarlar. Son olarak, başbakanlar, ancak kabineleri, partileri ve onlara güçlü olma imkânını veren geniş siyasi çevreler kadar güçlüdürler. Bu durum, 1970'lerdeki fazlasıyla olağanüstü hâlin ardından, başbakanın kadrosunu azaltan koalisyon ya da azınlık hükümetlerine önderlik yapan Desai, Singh ve Rao gibi başbakanların, bakanlık dâirelerinin özerkliğine saygı göstermeye ve eyalet hükümetlerinin işlerine daha az müdahale etmeye razı oldukları Hindistan'da görülebilmektedir.

İngiltere'de Margaret Thatcher'ın kullandığı gücün, onun baş eğmez karakterinden ve ideolojik kararlılığından ziyâde, karşılaştığı alışılmamış derecede lehine olan şartların bir sonucu olması da ilginçtir. Bunlardan en önemlileri, İşçi Partisi muhalefetinin zayıf ve bölünmüş yapısı, 1982'deki Falkland zaferi, 1980'lerin ortalarında dünya ekonomisinin yeniden canlanması ve kısmen bunların bir sonucu olarak, Muhafazakârların, onun liderliğinde üst üste üç seçimi kazanabilmesidir. Ancak, başbakanlık gücünün kırılacağı, onun Kasım 1990'da liderlikten uzaklaştırılmasıyla iyice vurgulanmış oldu.

John Major'ın başbakanlığının, özellikle 1992-97 dönemindeki nispi zayıflığı, daha çok hükümetinin yüz yüze gelmek zorunda kaldığı güçlüklerden ve daha az kendi kişisel yetersizliğinden ileri gelmiştir. Bunlar, İngiltere'nin 1990'ların başındaki ekonomik gerileyişinin düzelmesindeki yavaşlık, Muhafazakârların parlamento çoğunluğunun 1992'den sonra azalması, partinin Avrupa çapında derinleşen çatlağı ve hükümetin seçimlerde daha inanılır ve daha etkili bir İşçi Partisi muhalefetiyle yüz yüze kalmasıydı. Buna karşılık, Tony Blair, sâdece kendisinin büyük çoğunluklarından ve Muhafazakâr Parti'nin seçimlerdeki oy kayıplarından değil, 18 yıl muhalefette kaldıktan sonra İşçi Partisi'nin güçlü liderlik ve birlik taleplerine daha duyarlı olması gerçeğinden istifade etmiştir. Bu duyarlılık, görevinin ilk yıllarındaki sürekli büyüme ve düşük enflasyon sayesinde de artmıştır.

Kabineler

Gerçekte bütün siyasi icralar, bir tür kabine özelliği sergilerler. Fransa'da kabine Bakanlar Konseyi olarak bilinir ve SSCB'de Politbüro olarak adlandırılırdı. Kabine, çeşitli hükümet departmanlarını veya bakanlıkları temsil eden bakanlardan oluşan bir komisyondur. Bu terim, Fransa ve Avrupa Birliği'nde her bir bakanı destekleyen küçük siyasi danışmanlar grubunu tasvir için kullanılan kabine ile karıştırılmamalıdır. Kabinelerin yaygın biçimde kullanılması, siyasi icra içindeki ortaklaşa siyasi ve idari işlem ihtiyacının bir sonucudur. Her şeyden önce kabineler, hükümete, meclis ve halk karşısında ortak bir yüz sergileme imkânını verir. Kabine olmazsa, hükümet, bir tek kişi tarafından kullanılan kişisel bir araç görüntüsü verebilir. İkinci olarak, kabineler, hükümet siyasasının etkili bir biçimde koordine edilmesini sağlamak için ta-

Odaklanma

Kabine Hükümeti: Avantaj ve Dezavantajları

Kabine hükümeti, iki ana özellikle karakterize edilir. Birincisi, kabine, devletin yasama ile yürütme organları arasındaki başlıca bağlantıyı oluşturur; üyeleri parlamentodan alınır ve oraya hesap verir, ama ayrıca çeşitli bakanlık departmanlarının siyasi başkanları olarak da görev yaparlar. İkinci olarak, kabine üst icra organıdır ve siyasa üretme sorumluluğu onun içerisinde paylaşılmıştır, başbakan ise sadece ismen 'birinci'dir. Bu sistem, genellikle ortaklaşa sorumlulukla desteklenir —kabinenin bütün bakanlarının 'aynı şarkıyı söylemeleri' ve resmi hükümet siyasasına destek olmaları beklenir.

Kabine hükümetinin üstünlükleri şunlardır:

- Önerileri etkili bir incelemeye tâbi tutarak, kabine toplantılarının demokrasisi içinde tam ve samimi siyasi müzakereye teşvik eder.
- Kabine kararları ortaklaşa aldığı ve birlikte bunların arkasında durduğu için, hükümetin birlik ve beraberliğini güvence altına alır.
- Ancak, kabine hükümeti şu sebeplerle eleştirilebilir: almaktadır:
- Başbakanın gücünü gizleme görevi yapar, çünkü muhalif bakanları, mutabık kalınan hükümet siyasasını halkın karşısında desteklemek zorunda bırakır.
- Kararlar, rekabet hâlindeki bakanlar ve bakanlık çıkarları arasındaki karşılıklı tâvizlere dayandığından, Hükümet siyasasının tutarsız ve uyumsuz olması anlamına gelir.

salanmış idari araçlardır. Kısacası kabine olmasaydı, hükümet, Nazi Almanyası'ndaki Hitler devletinde epeyce olduğu gibi, her biri kendini büyütmeyi aklına koymuş, rakip bürokratik imparatorluklardan oluşacaktı.

Kabinelerin kesin rolü ve siyasi önemi, sistemden sisteme ve devletten devlete değişir. ABD'deki gibi başkanlık sistemlerinde kabine, siyasa üretiminden ziyade siyasi danışman işlevi görerek başkana hizmet etmek için vardır. Gerçekten de, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında ABD'de yürütmenin büyümesi büyük ölçüde, kabine seviyesinde değil, bir Başkanlık İcra Ofisi'nin (17. Bölüm'de tartışılacaktır) inşa edilmesi biçiminde olmuştur. Bunun tersine kabine, İngiltere, Commonwealth ülkelerinin çoğu ve İtalya, İsveç ve Norveç dâhil muhtelif Avrupa ülkeleri gibi kabine hükümeti ilkesine saygı gösteren devletlerde, en azından teoride, yürütmenin zirvesidir.

Buna rağmen, uygulamada, bir kabine ya da eşdeğeri bir organ vasıtasıyla çalışan ortaklaşa yürütme örnekleri bulmak zordur. Teoride, Sovyet toplumunda tek bir liderden ziyade Komünist Parti'nin önde ve öncü güç olduğu şeklindeki Marksist-Leninist inancın ürünü olan bir ortaklaşa liderlik türü SSCB'de işlemişti. Pratikteyse Stalin'den itibaren Komünist Parti genel sekreterleri *Politbüro* ve onun muadili devlet organı olan Bakanlar Konseyi Prezidyumu üzerinde öylesine egemendiler ki, 1964'teki bir parti darbesinin kurbanı olan Kruşçev ve Gorbaçov hâric, bütün parti genel sekreterleri ölünceye kadar görevde kalabilmeyi başarmışlardır. Almanya'da ve yaygın olarak Kıta Avrupası'nın her yerindeki departman uzmanlaşması, bakanların kendilerini 'takım oyuncuları' olarak görmelerini engellemekte ve böylece kabine hükümetine doğru herhangi bir eğilime karşı çıkmaktadır. İngiliz sisteminde bile, kabine hükümetinin ilk örneği sayılan kabineyi karar verici bir organ, fakat yine de demokratik bir forum olarak küçük görmek zordur.

İngiliz hükümetinin kolektif yapısını altüst eden sadece başbakanlık gücünün artışı olmamış, ayrıca hükümet siyasasının alan ve karmaşıklığındaki artış da, birçok

kararın fiilen başka yerlerde alınmasına ve böylece kabineye önceden paketlenmiş bir şekilde ulaşmasına neden olmuştur. Bu durum, kabine komisyonlarının, aslında alt komisyonların etkisini olduğu kadar, hükümet dâirelerinin siyasa oluşturmaya olan önemli katkısını da göstermektedir. İngiltere’de ve başka yerlerde, bütün kabine yalnızca, siyasa önerilerini kabinede mümkün olduğundan daha ayrıntılı ve derinlemesine inceleyebilecek uzman komisyonlarından ibaret bir kabine sisteminin poyrasıdır. Bu sistem, gerek komisyonları kuran ve kadrolarını atayan başbakanın elinde mevcut kontrol manivelalarını güçlendirdiği ve gerekse bütün kabinenin komisyonlardan çıkan tekliflere itiraz edebilecek zaman ve uzmanlıktan yoksun olduğu için, kabineyi zayıflatmaktadır. Bu durumdan doğan karmaşık ilişkiler, bazı yorumcular tarafından ‘merkezi yürütme’ kavramıyla izah edilmektedir (Rhodes ve Dunleavy, 1995).

Öte yandan, kabineleri salt ‘yüksek’ kurumlar olarak bir kenara atmak da hatalı olacaktır. Örneğin, pek çok başbakan, modern hükümet içindeki kolektif öğeyi ihmâl etmenin yüksek faturasını ödemiştir. Genellikle, Alman şansöyelerinin İngiliz başbakanlarından bile daha güçlü oldukları düşünülür, zira, onlar ancak bir ‘yapıcı güvensizlik’ oyuyla görevden uzaklaştırılabilmektedirler. Bunun anlamı, Bundestag’ın, bir hükümeti (İngiltere’de olduğu gibi) sâdece desteğini çekerek değil, bir alternatifini de onaylayarak görevden uzaklaştırabileceğidir. Ama, buna rağmen, Şansölye Schmidt, 1982’de, küçük ortak Hür Demokratik Parti, Helmut Kohl öncülüğündeki Hristiyan Demokratlarla gücünü birleştirmek üzere Sosyal Demokratlar önderliğindeki koalisyon kabinesinden çekildiğinde, istifa etmek zorunda kalmıştı. İtalyan başbakanların sürekli olarak başlarına geldiği gibi, koalisyonlar kabinenin yönetimine kesinlikle birtakım zorluklar getirirler, ama tek partili bir kabine de yürütmenin başı açısından sorunlara yol açabilir.

Margaret Thatcher’ın 1990’da istifa edişi, önemli ölçüde, kabine içindeki desteğinin azalmasının sonucuydu. Gerçekten de, Kasım 1990’daki hâdiselere ilişkin kendi ifadesine göre Thatcher, ilk oylamada parti liderliğine yeniden seçilmesini güvenceye almada başarısız olur olmaz, bakanların desteklerini çekmeleri sonucu bir kabine darbesiyle görevinden edildiğini iddia etmiştir (Thatcher, 1993). Bob Hawke’un 1991’de Avustralya başbakanlığından alınması, parlamento liderlerinin kabine desteği olmaksızın uzun süre ayakta kalamayacaklarına ilişkin dersi teyit etmektedir. Yardımcısı Paul Keating’in yaz başındaki liderlik teşebbüsüne direnen Hawke, sırf Keating’in ikinci meydan okuyuşuna yenik düştüğü için, federal hazine bakanı John Kerin’i görevden alarak otoritesini yeniden tesis etmeye çalışmıştır.

Kavramlar

Merkezi Yürütme

Merkez yürütme, hükümet siyasasının kapsamlı yönetiminde kilit roller oynayan kurumlar ve insanlar ağıdır. Genellikle başbakanı, üst düzey siyasi danışmanlarını, önde gelen kabine üyelerini, kabine komisyonlarını ve stratejik olarak önemli bakanlıklardaki kadroyu içine alır. Merkezi yürütme modeli, alternatifleri olan kabine hükümetine ve başbakanlık hükümetine göre birtakım üstünlüklere sahiptir. Birincisi, basitleştirici ‘kabineye-başbakan’ tartışmasından uzaktır, çünkü bu organların kurumsal bir bağlam içinde çalıştıklarını kabul eder. İkincisi, siyasi etkinin ittifaklar ve destek koalisyonları kurarak kullanılma ölçüsünü kabul eder. Üçüncüsü, ekonomik ve diplomatik gelişmeler gibi daha geniş faktörlerin etkisine imkân tanır, çünkü bunlar, merkezi yürütme aktörlerinin elindeki kaynakları etkiler. Son olarak bu model, yürütme gücünün yerleşiminde zaman içinde değişen ilişkiler ve kaynak dağılımındaki dalgalanmalara da imkân verir.

Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Alman felsefeci. Nietzsche 25 yaşındayken, Basel'de bir Rumca profesörüydü. Filoloji uğruna teolojiden vazgeçmiş ve Schopenhauer'in (1788-1860) fikirleriyle ve Wagner'in (1813-1883) müziğiyle giderek daha çok ilgilenmişti. 1889'dan sonra artan hastalığı ve cinneti, onu, yazılarını yayına hazırlayan ve tahrif eden kız kardeşi Elizabeth'in kontrolü altına soktu. Nietzsche'nin karmaşık ve hirs yüklü eseri, iradenin, özellikle de 'iktidar iradesi'nin önemi üzerinde durmuş ve insanların kendi dünyalarını yarattıkları ve kendi değerlerini oluşturdıklarını vurgulayarak, modern varoluşçuluğu önceden tahmin etmiştir. En fazla bilinen yazıları, *Zerdüş Böyle Buyurdu* (Thus Spoke Zarathustra, 1883-1884), *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (Beyond Good and Evil, 1886) ve *Ahlakın Soykütüğü'dür* (On the Genealogy of Morals, 1887).

Liderlik Siyaseti

Siyasî liderlik konusu amacının, bazı bakımlardan, modası geçmiş gibi görünmektedir. Toplumun liderler ve taraftarları şeklinde bölünmesi, liderlerin 'en iyiyi bildikleri' ve toplumun önderlik ve rehberlik edilmeye, harekete geçirilmeye ihtiyacı olduğu demokrasi öncesi bir itaat ve saygı kültürüne dayanmaktadır. Demokratik siyaset, liderlere olan ihtiyacı ortadan kaldıramamıştır, fakat liderleri belirgin biçimde hesap verebilir hâle getirerek ve görevden uzaklaştırılabilecekleri kurumsal bir mekanizma tesis ederek, liderlere kesinlikle güçlü sınırlamalar getirmiştir. Ama yine de liderlik siyaseti, ana konuları siyasî liderlerin psikolojik mizaçlarının ve motivasyonlarının araştırılması olan ayrı bir siyasî psikoloji disiplininin kurulmasına katkıda bulunmak suretiyle, giderek daha fazla önem kazanmıştır (Kressel, 1993).

Liderlik üzerine odaklanmadaki bu artış, birtakım sebeplerle ortaya çıkmıştır. Sözelimi demokrasinin kendisi, siyasî liderleri, seçimde oy kazanmak umuduyla aslında 'kendilerini ön plana çıkarma'ya zorlayarak, kişiliğin önemini artırmıştır. Kuşkusuz, bu eğilim, siyasalardan ziyade kişiliklere vurgu yapmaya ve siyasî liderle-

Kavramlar

Liderlik

Liderlik, ya bir davranış modeli, ya da kişisel bir nitelik olarak anlaşılır. Davranış modeli olarak liderlik, bir birey veya grup tarafından, daha büyük bir topluluk üzerinde, o topluluğun çabalarını istenen amaçları elde etme yönünde organize etmek ve yönlendirmek üzere kullanılan bir etkidir. Kişisel nitelik olarak liderlik ise, liderin başkaları üzerinde etki kullanabilmesine imkân veren karakter özelliğine atıfta bulunur; bu nedenle liderlik, fiilen karizma ile eş tutulur.

Liderliğin olumlu yanları şunlardır:

- ▶ Aksi takdirde hareketsiz ve yönsüz kalacak olan halkı harekete geçirir ve coşturur.
- ▶ Toplum birliğini artırır ve bir grubun üyelerini aynı yönde hareket etmeye teşvik eder.
- ▶ Bir sorumluluklar ve roller hiyerarşisi meydana getirerek örgütlenmeyi güçlendirir.

Liderliğin tehlikeleri ise şunlardır:

- ▶ Gücü tek elde toplar ve bu suretle bozulmaya ve zorbalığa yol açabilir; bu nedenle demokratik talep, liderliğin hesap verebilirlikle kontrol edilmesini gerektirir.
- ▶ Kölece bir itaat ve saygı doğurur, böylece insanları kendi hayatları için sorumluluk almaktan uzaklaştırır.
- ▶ Müzâkere ve tartışmayı azaltır, çünkü onun vurgusu, aşağıdan yukarıya doğru çıkan değil, yukarıdan aşağıya doğru inen fikirlerdir.

re kamusal imajlarını manipüle edecekleri güçlü silâhlar temin etmeye müsait olan modern kitle iletişim araçları (özellikle televizyon) tarafından da güçlendirilmektedir. Dahası, toplum giderek daha karmaşık ve parçalanmış hâle geldikçe, insanlar, içinde yaşadıkları dünyaya tutarlılık ve anlam kazandırmak üzere birey olarak liderlerde gittikçe daha fazla kişisel vizyon aramaktadırlar. Öyleyse, tuhaf biçimde liderlik hiçbir zaman bu kadar önemli, fakat doğması da bu denli zor olmamıştır.

Liderlik Teorileri

Siyasî liderlik sorununun etrafı çelişkilerle çevrilidir. Liderlik, özgürlük ve demokrasiyle ne ölçüde uyumludur? Liderlik coşturur ve motive mi eder, yoksa boyun eğdirip bastırır mı? Güçlü liderlere hayran mı olunur, onlardan korkulur mu? Bu ihtilâfların merkezinde, siyasî liderliğin doğasına ilişkin farklı görüşler yatmaktadır. Liderlik fenomeni nelerden ibarettir? Liderlik nereden doğar? Birbiriyle çelişen dört liderlik teorisi tanımlanabilir:

- bir *kişisel* yetenek olarak liderlik
- bir *sosyolojik* fenomen olarak liderlik
- bir *örgütsel* zorunluluk olarak liderlik
- bir *siyasî* maharet olarak liderlik.

Geleneksel liderlik görüşü, onu ender rastlanan, ama doğal bir yetenek olarak kabul eder. Aristoteles'in ifade ettiği gibi, 'insanlar doğum anlarından başlayarak yöneten ya da yönetilen olarak damgalanırlar'. Bu perspektiften liderlik, kesinlikle bir bireysel nitelik ve geleneksel olarak 'insanların alınyazısı' şeklinde düşünülen şeyin kişiliklerde sergileniştir. Bu teorinin en uç versiyonu, faşist 'lider kuralı'nda (Führerprinzip) bulunur. Bu, tek başına, kitleleri kendi kaderlerine götürmeye muktedir, tek ve üstün lider (dâima erkek) düşüncesine dayanmaktadır. Böyle bir düşünce kısmen, Friedrich Nietzsche'nin, klâsik ahlâkın 'sürüye katılma içgüdüsü'nün üzerine çıkan ve böylece kendi kendine egemenlik elde eden *Übermensch* ('süpermen') kavramından türemektedir. Bu teori, daha ılımlı bir formunda, genellikle kişiliğin gücünün kastedilmesi olarak anlaşılan karizma fikrinde somutlaşır. Her ne kadar daha ılımlı, ama daha az etkili olmayan şekilleri olarak, F. D. Roosevelt'in 'ocak başı sohbetleri' ve neredeyse bütün modern liderlerin tecrübe yüklü televizyon hüneleri de karizmatik niteliklerden yararlanmaktaysa da, karizmatik liderliğin klâsik örnekleri, çoğunlukla (Hitler, Castro, Nasser ve Thatcher gibi) güçlü kişiliklerde görülmektedir. Ancak, Nelson Mandela ve Dalai Lama gibi (bkz. Resim 16.2) gerçek mânevi otorite sergileyen liderler, ne yazık ki çok nâdirdir.

Modern siyasî psikoloji de benzer bir liderlik görüşünü benimser, çünkü onu insan kişiliğine göre analiz eder. Bu husustaki ilk girişimlerden biri, 1920'lerin sonlarında, Başkan Woodrow Wilson konusundaki tartışmalı bir psikolojik araştırmada Sigmund Freud (1856–1939) ile William C. Bullitt'in işbirliği idi (Freud ve Bullitt, 1967). Harold Laswell'in temel atıcı nitelikteki eseri *Psychopathology and Politics*

Şekil 16.2

Başkan Nelson Mandela ve
Dalai Lama, 1996'da, Cape-
town, Güney Afrika'da.

(1930), liderlerin büyük ölçüde, sonradan kamu çıkarı kabul edilen fiillerle rasyonelize edilen özel ve hemen hemen patolojik çelişkilerle motive olduklarını öne sürmektedir. Siyasî liderliğin genişçe tartışılan modern bir analizi de James Barber (1988) tarafından geliştirilmiştir. Barber, 'başkanlık karakteri' dediği şey üzerine odaklanarak, ABD başkanlarını iki önemli değişkene göre sınıflamıştır: birincisi, işlerinde ortaya koydukları enerji konusunda 'aktif' mi, 'pasif' mi oldukları ve ikinci olarak, siyasî görev konusunda hissettiklerine göre 'pozitif' mi, 'negatif' mi olduklarıdır. Bu şekilde dört karakter tipi târif etmiştir:

- aktif-pozitif
- aktif-negatif
- pasif-pozitif
- pasif-negatif

Aktif-pozitif başkanların örnekleri Kennedy, Baba George Bush ve Clinton'dır. Ak-

tif-negatif başkanlar ise Harding ve Reagan'dır. Nixon bir pasifpozitif başkan örneğiysen, Coolidge ve Eisenhower pasif-negatif idiler. Yine de Barber'ın analizi, George W. Bush'un pasif-pozitif bir başkanken 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırıları sonucu daha kesin iddialı ve aktif hâle dönüşmesiyle, geçerliliğinin sınırlı olduğunu kanıtlamıştır.

Bir başka liderlik görüşü, onu psikolojik olmaktan çok sosyolojik bir fenomen olarak kabul etmektedir. Bir başka deyişle, bu bakış açısından, liderler, özel sosyo-tarihi etkenler tarafından 'yaratılırlar'. Liderler, iradelerini, tarihsel güçleri kendisi aracılığıyla kullanacakları bir araç olarak işlev gören dünyaya çok fazla zorla da kabul ettirmezler. Bu, kesinlikle, tarihsel gelişmenin bir sınıf mücadelesinin sonucu olarak büyük oranda ekonomik faktörlerle şekillendiğine inanan Marksistlerin benimsediği yaklaşımdır. Bu nedenle, birey olarak liderlerin kişilikleri, dile getirdikleri geniş sınıfın çıkarlarından daha az önemlidir. Yine de, Marx, **Bonapartizmin** bir istisna olduğunu kabul etmiştir. Bonapartizm, 1851'de Fransa'da, burjuvânın iktidarı kaybettiği, ama proletaryanın da onu ele geçirecek kadar gelişmemiş olduğu bir ortamda Louis Bonaparte'in kişisel bir diktatörlüğün kurulmasına yol açan *coup d'état*'sına dayanan bir fenomendi. Ancak, bu hâlde bile, Marx, Bonapartist diktatörlüğün, Fransa'daki sayısal olarak en güçlü sınıfın, küçük toprak sahibi köylülerin çıkarlarını yansıttığında ısrar etmiştir. Benzer şekilde, SSCB'deki Stalinizmi analiz ederken Troçki, Stalin iktidarının, devlet bürokrasinin egemenliğindeki köklenme derecesini vurgulamıştır (Troçki, 1937). Sosyolojik faktörler de, siyasal liderliğin büyük ölçüde kolektif davranışın bir ürünü olduğu şeklinde çok farklı bir düşünceye temel sağlamıştır. Yeni ufuklar açan *Kitle Psikolojisi* (*The Crowd: Study of Popular Mind*, [1985] 1960) adlı eserinde Gustav Le Bon, liderlerin başka hiçbir yolla değil, sadece kitlelerin kolektif davranışıyla sevk edildiklerini öne sürerek, kitle psikolojisinin dinamiklerini analiz etmiştir.

Üçüncü liderlik teorisi, liderliği rasyonel ya da bürokratik bir araç olarak, büyük ölçüde teknik kavramlarla açıklamaktadır. Bu görüşe göre, liderlik, esas itibarıyla, karmaşık bir kurum içindeki tutarlılık, birlik ve yön ihtiyacından kaynaklanan, örgütsel bir zorunluluktur. Bu sebeple liderlik, bürokrasiyle el ele gider. Modern, büyük ölçekli örgütler, sonuçta bir görevler ve sorumluluklar hiyerarşisine yol açan bir uzmanlaşma ve işbölümü gerektirirler. Bu bürokratik liderlik, Weber'in yasal-rasyonel otorite dediği şeye uygundur, çünkü bu, esasen kişisel olmayan ve resmî, genellikle de yazılı kurallara dayanan bir şeydir. Anayasal devletin doğuşu, şüphesiz, yetkinin görevi elinde tutandan ziyade siyasal bir göreve tevdi edilmesini sağlayarak, siyasal liderliği güçlü bir bürokratik karakterle kuşatmıştır. Her şey rağmen bu, siyasal liderleri iktidarı kazanmak ve elde tutmak için kârizma oluşturmaya ve kişisel niteliklerine vurgu yapmaya zorlayan demokratik baskılarla karşılaşmaktadır.

Kavramlar

Kişilik Kültü

Kişilik kültürü (ya da liderlik kültürü), onun aracılığıyla bir siyasal liderin kahraman veya Tanrı-benzeri bir figür olarak tasvir edildiği bir propaganda aracıdır. Lideri bütün siyasal aklın ve ulusal çıkara ilişkin yanılmaz hükümlerin kaynağı şeklinde kabul eden kült, herhangi bir türden eleştiri ya da muhalefetin ihanet veya delilik anlamına geleceğine delâlet eder. Kişilik kültürü, belirgin biçimde, totaliter rejimlerde (ilki Stalin'dir), modern kitle iletişim araçları imkânlarının istismarı ve ritüelleştirilmiş bir tür putlaştırma oluşturmak için devlet baskısının kullanılması yoluyla gelişmiştir. Ancak (bütün sistemlerde bulunan) rutin propagandanın tamamen olgunlaşmış bir 'kült' hâline geldiği nokta, uygulamada belirsiz olabilmektedir.

Bonapartizm: Kişisel liderlikle muhafazakâr milliyetçiliği kaynaştıran bir yönetim tarzı; Marksistlere göre bu, devletin nispi özerkliğinin bir sonucudur.

Son liderlik teorisi, onu çok fazla yapay bir şey olarak tasvir etmektedir: yani, öğrenilebilen ve uygulanabilen bir siyasî hüner olarak. Bu anlamıyla siyasî liderlik, belki de bir kitle iletişim çağında demokratik siyasetin kaçınılmaz bir özelliği olarak, manipülasyon sanatına yakındır. Bu, en canlı biçimde, Mao Zedung, Albay Kaddafi ve Saddam Hüseyin gibi şahsiyetlerin diktatörlüğe dayalı liderliklerini desteklemek için oluşturulan kişilik kültlerinde görülebilir. Gerçekten de, karizmatik liderliğin klâsik örneklerinin pek çoğunun, uygulamada, imâl edilmiş liderlik şekilleri olduğu rahatlıkla görülebilir. Meselâ Stalin, kendi popülaritesini, 1920'lerde, ihtimamlı bir Lenin kültü inşa ederek desteklemiştir; heykeller dikmiş, cadde ve şehirleri yeniden adlandırmış ve Lenin'in mumyalanmış cesedini Kızıl Meydan'daki bir müzeye yerleştirmiştir. Stalin, 1930'lar boyunca da kendisini Lenin'in mirasıyla dikkatli bir şekilde irtibatlandırarak, bu kültü kendisine aktarmıştır.

Aynı şekilde, Nuremberg'daki heyecanlı toplantılarda Hitler'in sergilediği performans, Albert Speer tarafından dikkatle sahneye konuyordu. Onun her kelimesi ve hareketi dikkatle prova ve koreografiye ediliyordu; bütün toplantı, Hitler'in görünmesiyle birlikte açığa çıkacak olan bir duygusal gerilim oluşturacak şekilde tasarlanıyordu. Şimdiki televizyon çağına göre olan hünerler, kitle toplantılarına ve halk gösterilerine uygun olanlara kıyasla daha ılımlı ve rafine olsalar da, modern demokratik siyasetçiler de kendilerini ve kişisel vizyonlarını ön plana çıkarmaya daha az ihtiyaç duymamaktadırlar. Her şeye rağmen liderlik, yapay kalmaya devam etmektedir; vurgusu tamamen televizyon hünerlerine, 'ses tonları'nın kullanılmasına ve medya danışmanlarına, yani 'lâfazanlık doktorları'na güvenmeye doğru kaymıştır.

Liderlik Tarzları

Liderlik tarzı, bir liderin amaçlarına ulaşmaya çalıştığı stratejiler ve davranış kalıpları anlamına gelir. Çok basitçe söylersek, liderlerin tamamı aynı değildir: liderlik birtakım farklı yollarla icra edilebilir. Belli bir liderlik stratejisi ya da tarzının benimsenmesini şekillendiren faktörler, kuşkusuz çok sayıdadır. En göze batanları arasında, liderin kişiliği ve amaçları, içerisinde çalıştığı kurumsal yapı, iktidarın kazanıldığı ve elde tutulduğu siyasî mekanizmalar, mevcut kitle iletişim araçları ve temel siyasî kültürün doğası sayılabilir. Üç farklı liderlik tarzı tanımlanmaktadır (Burns, 1978):

- *laissez-faire* liderlik
- iş görücü liderlik
- değişimci liderlik

Laissez-faire liderliğin baş özelliği, liderin kendi kişisel sorumluluğunun dışında kalan meselelere müdahale etmekte isteksiz oluşudur. Bu tür liderler, kabine ve bakanlıkların yönetimine 'elini sürmez'. Böyle bir liderlik örneği, Reagan'ın Beyaz Saray'ında ve Reagan'ın kendi yönetiminin günlük çalışmalarına gösterdiği nispeten zayıf ilgide görülebilir. Aynı şekilde George W. Bush da, sorumluluklarını önemli danışmanlarına havale etme yönünde güçlü bir eğilime sâhipti, fakat 2001'de başlayan

sözde ‘terörizme karşı savaş’, onu daha doğrudan bir liderlik tarzı benimsemeye zorlamıştır. *Laissez-faire* tarzı liderlik ideolojik liderlikle uzlaşmaz, ama kesinlikle, ideolojik hedeflerin ancak kabaca ifade edilmiş bir stratejik vizyon oluşturmalarını gerektirir. Bu liderlik yaklaşımının güçlü yanları, astlara daha büyük sorumluluk verilmesi sebebiyle, uyum ve ekip çalışmasını teşvik etmesi ve liderlerin idarî yükümlülüklerinin hakkını vererek, siyasî ve seçimle ilgili meselelere yoğunlaşmalarına imkân tanınmasıdır. Ama, diğer yandan, bakanlara ve memurlara kendi çıkar ve inisiyatiflerinin peşinden koşmaları için çok fazla alan bırakarak, hükümet siyasasının koordinasyonunun zayıflamasına da sebep olabilir. Örneğin, İran-Kontra meselesi, Başkan Reagan’ın, güya kendilerinden sorumlu olduğu CIA ve Beyaz Saray görevlilerinin faaliyetleri hakkında ne kadar az şey bildiğini ispatlamıştır.

Bunun tersine, iş görücü liderlik, daha ‘aktif katılımcı’ bir liderlik tarzıdır. İş görücü liderler, siyasa üretme ve hükümet yönetimi konusunda daha pozitif bir rolü benimserler, fakat, aslında pragmatik hedefler ve telâkkilerle motive olurlar. Bu hedefler arasında öne çıkanlar, muhtemelen, parti birliğinin ve hükümetin bütünlüğünün devamı, kamu desteğinin ve seçim güvenilirliğinin güçlendirilmesi olsa gerektir. Bu tür liderler, rakip bireylerin, hiziplerin ve çıkarların birbirleriyle uzlaştırılması ve dengelenmesini düzenleyerek, hükümetin topluma dönük yönünü ayakta tutmakla meşgul olan arabulucular şeklinde hareket ederler. ABD’de Lyndon Johnson ve Baba George Bush, keza İngiltere’de Harold Wilson ve John Major, iş görücü liderler olarak görülebilir. Bu, her şeyden önce, avantajı güçlü bir biçimde uygulanabilmesi ve taktik esneklik için alan bırakması olan, menajerliğe dayalı, hattâ teknokratik bir liderlik tarzıdır. Ama, en önemli dezavantajı da, bu tür liderlerin kesin ilkelerden veya derin fikirlerden mahrum, fırsatçı, kurnaz kimseler olarak görülebilmesidir. Bunun en canlı örneği, George Bush’un 1992 ABD başkanlık seçimleri sırasında, ‘vizyon diye bir şey’i anlamadığını kabûl etmesinden gördüğü zarardır.

Değişimci liderlik denen üçüncü liderlik tarzında, lider, bir ilham verici ya da önsezi sâhibi gibi pek de öyle koordinatör veya menajer değildir. Bu tür liderler sâdece güçlü ideolojik fikirlerle motive olmakla kalmazlar, ayrıca bunları uygulamaya koyacak kişisel kararlılığa ve siyasî iradeye de sâhiptirler. Değişimci liderler, oybirliği ve uzlaşma aramak yerine kendi kişisel vizyonlarını gerçekleştirmek için hükümet, parti ve genel kamuoyu içinde desteği harekete geçirmeye çalışırlar. Howard Gardner (1996), liderin ‘bir efsane yaratan kişi’ olduğunu öne sürmüştür. Böyle bir liderin etkililiği, söz konusu liderin efsaneyi ‘somutlaştırma’ derecesine ve efsanenin kamuoyunda yankılanma ölçüsüne bağlıdır.

Sözelimi, General De Gaulle, Fransa’da başkanlık sistemini Beşinci Cumhuriyet şeklinde yeniden tesis ederek, kendisini bir ‘baba şahsiyet’ ve ‘ulusal lider’ şeklinde takdim etmesi ölçüsünde, siyasî liderliğin yapısını yeniden biçimlendirmiştir. Benzer bir tarz, İngiltere’de, göreve gelirken açıkladığı amaç bir ‘ikna hükümeti’ olan Margaret Thatcher tarafından benimsenmiştir. Gaullizm ve Thatcherizm gibi terimlerin kullanılmaya devam ediyor olması, bu liderlerin ideolojik vizyonlarının

Kavramlar

Popülizm (Halkçılık)

(Lâtince'de 'halk' demek olan *populus* kelimesinden gelen) popülizm, hem ayıncı özelliği olan hareketleri ve hem de belli bir siyâsi düşünce geleneğini tasvir için kullanılmaktadır. Popülist olarak nitelenen hareket ya da partiler, 'fırsatçı' ekonomik ya da siyâsi elitler karşısında halkın genelini destekleme iddialarıyla karakterize edilirler. Siyâsi bir gelenek olarak popülizm, halkın içgüdü ve arzularının, siyâsi faaliyete en önemli meşrulaştırıcı kılavuzluğu sağladığı inancını yansıtır. Bu yüzden popülist siyasetçiler, hiçbir aracı kuruma güvenmeyerek, doğrudan halka başvurur ve onun en derin umut ve korkularını ifade etmeye talip olurlar. Popülizm bir amaç ve ideolojiyle ilişkilendirilse de, 'popülist' demokrasi 'çoğulcu' demokrasinin düşmanı kabul edilmediğinden, çoğunlukla zımnen otoriteren olarak görülür.

hâlâ yaşayan etkisine tanıklık etmektedir. İngiltere'de Tony Blair de, önce İşçi Partisi'ni 'yeni' İşçi olarak yeniden şekillendirirken, sonra hükümetinin eski tarz sosyalist önceliklerden ziyâde 'üçüncü yol'u takip etmesini sağlarken ve son olarak dünya çapında bir devlet adamı ününü kazanırken, hep değişimci bir duruş sergilemiştir. Bu tür liderlerin, kendilerinin 'halk'ın endişe ve çıkarlarını dile getirdiklerini gösterme arzularının sonucu olarak, popülizmle ilişkilendirilmeleri ender değildir. Değişimci liderlik, radikal sosyal, ekonomik ve siyâsi reformları sonuçlandırmaya zemin hazırlaması gibi bir avantajına rağmen, otoriteryenliğe doğru kaymayı teşvik edebilmekte ve ideolojik katılığa yol açabilmektedir. Bu yüzden Thatcher'ın kendisini Thatcherizmin kazazedelerinden biri olarak görmek mümkün olmuştur, zira 1990'da Thatcher, otoriter liderlik tarzının ve seçimlerde gözden düşmüş olan siyâsi önceliklerini değiştirmeye isteksiz oluşunun bedelini ödemiştir.

Benimsedikleri liderlik tarzına bakılmaksızın, modern siyâsi liderlerin, seleflerinin karşılaştığından daha büyük itirazlarla karşıya olduklarına inanmak için sebepler mevcuttur. Bu önemlidir, çünkü liderler hakkındaki kanaatler ve onların algılanan verimlilikleri, halkın siyâsi sürece ilişkin genel görüşünü çok fazla etkilemektedir. Liderlerin karşılaştıkları birinci zorluk, modern

toplumların çok karmaşık hâle gelmesi ve siyasetçilerin işlerin yapılmasını neredeyse imkânsızlaştırdığını gördükleri küresel etkilerle ağ gibi sarılmış olmasıdır. Bu sebeple liderler, beklentileri karşılayamamaya, hayâl kırıklığına uğratmaya mahkûm olmaktadır. İkinci olarak liderler, eski ideolojik ve ahlâkî kesinliklerin parçalanmasından mustariptirler ve bu da kamusal sarsıntı oluşturacak, zorlayıcı hitabetlerde bulunmayı daha güç kılmaktadır.

Üçüncü olarak, modern toplumlar gittikçe daha çeşitli ve parçalı hâle gelmektedir. Dolayısıyla, siyâsi liderler için, ortak bir kültüre ve paylaşılan bir değerler dizisine dayanan siyâsi hitap geliştirmek giderek daha da zorlaşmaktadır. Dördüncü ve son olarak, siyâsi ve siyâsi olmayan dünyalar arasında belki de bir kültürel boşluk meydana gelmiştir. Siyâsi liderler, gittikçe, hayat tarzları, hassasiyetleri ve hatta li-sanları sivil yurttaşların ilgilerinden uzak olan kariyer siyasetçileri olmaktadır. İlham verici ve toplumun umut ve özlemlerini ifade ediyor olmaları bir yana, modern liderler, kendi kendilerine hizmet eden ve ulaşılamaz kişiler olarak görülmeye müsaittirler. Bunun gerçek olması ölçüsünde, insanlar geleneksel siyasetten uzaklaşmakta ve belki de siyâsi liderliğin kaynaklarını başka yerlerde aramaktadırlar.

Özet

- ▶ Devletin yürütme kolu, siyasanın icrası, yani yerine getirilmesinden sorumludur. Siyasî yürütme, üst düzey şahsiyetlerin yer aldığı çekirdektir ve kabaca 'günün idaresi' ya da 'idare' demektir. Bürokratik yürütme ise kamu görevlileri, yani devlet memurlarından oluşur. Ancak, siyasî/bürokratik ayrımı, siyaset yapma sürecinin karmaşıklıklarından dolayı, çoğu zaman net değildir.
- ▶ Siyasî yürütme, devlet aygıtının 'kumanda eden zirveleri' olarak işlev görür ve birtakım liderlik rollerini icra eder. Bunlar, törensel etkinliklerde devleti temsil etmek, stratejik öncelikler konusunda siyasa üretme öncülüğü yapmak, devlet ya da yönetime kamusal desteği harekete geçirmek, bürokrasi aygıtına nezâret etmek ve iç veya uluslararası kriz durumlarında inisiyatifi ele almaktır.
- ▶ Başkanlığa dayalı yürütmelerde icra yetkisi, devlet başkanı ve hükümet başkanı rollerini kendisinde toplayan, fakat anayasal ve siyasî bağımsızlığı bulunan bir meclisle karşı karşıya olan başkanın elinde bulunmaktadır. Parlamenter sistemlerdeki başbakanlar ise, çok önemli iki ilişki sayesinde faaliyet gösterirler: birincisi, kabineleriyle, bakanları ve devlet dâireleriyle olan, ikincisi ise, partileriyle ve iktidarlarının kaynağı durumundaki meclisle olan ilişkileridir.
- ▶ Başbakanların gücü, medya ve seçim siyasetinin kişilik ve imaja odaklanmasıyla, uluslararası meseleler ve zirvelerin sunduğu devlet adamlığı sergileme fırsatlarıyla ve giderek daha büyük ve karmaşık hâle gelen yürütme organı içindeki siyasî ve ideolojik liderlik ihtiyacı sebebiyle artmaktadır. Yine de bu güç, hükümet ve parti bütünlüğünün, meclis desteğinin sürmesi ihtiyacının ve genişlemekte olan bürokrasi aygıtına hâkim olmadaki zorluğun kontrolü altındadır.
- ▶ Siyasî liderlik çeşitli şekillerde anlaşılmaktadır. Karizma gibi bireysel niteliklere dayanan kişisel bir özellik, liderlerin belli sosyo-tarihsel zorlamaları ifade ettiği sosyolojik bir fenomen, bütünlük ve yön birliği ihtiyacından kaynaklanan örgütsel bir zorunluluk ve meslektaşları ile kitleleri manipüle etme amacındaki liderlerin öğrenebileceği bir siyasî hüner olarak yorumlanmaktadır.
- ▶ Liderler amaçlarına ulaşmak için çok farklı stratejileri benimserler. *Laissez-faire* liderler, astlarının sorumluluklarını genişleterek uyum ve ekip çalışmasını artırmaya uğraşırlar. İş görücü liderler, birbirleri aleyhindeki rakip hizipler ve çıkarlar arasında arabulucu ve denge unsuru olarak görev yapmaya çalışırlar. Değişimci liderler, kendilerinin ilham verme ve kişisel vizyon geliştirme yetenekleri sayesinde desteğin harekete geçirilmesine büyük önem verirler.

Tartışma Soruları

- ▶ Devlet başkanı hangi şartlarda önemli bir siyasî rol oynayabilir?
- ▶ Yürütme başkanının ikna etme gücü, elinde bulundurduğu tek güç müdür?

- Başkanlar mı, yoksa başbakanlar mı daha güçlüdür?
- Kolektif kabine hükümeti, korunmaya değer bir ilke midir?
- Güçlü liderlere hayran mı olunmalı yoksa onlardan korkulmalı mı?
- Kişilik kültürü, bütün siyasi sistemlerin mi, yoksa sadece diktatörlüklerin mi bir özelliğidir?
- Hak ettiğimiz siyasi liderlere sahip miyiz?

İleri Okumalar

Elgie, R. *Political Leadership in Liberal Democracies* (Basingstoke: Palgrave, 1995). Siyasi liderlik dinamikleri konusunda iyi ve anlaşılması kolay bir analiz.

Gardner, H. *Leading Minds* (London: Harper Collins, 1996). Liderliğin doğası ve liderlerin hüner ve stratejileri konusunda büyüleyici bir araştırma.

Rhodes, R. ve P. Dunleavy (der.) *Prime Minister, Cabinet and Core Executives* (Basingstoke: Palgrave, 1995). İngiltere’de icra yetkisinin yerini analiz eden bir makaleler derlemesi.

Rose, R. *The Postmodern Presidency: The White House Meets the World* (2. baskı) (New York: Chartam House, 1991). Başkanlık yetkisine ilişkin ‘kazanılan yok’ teorisini inceleyen teşvik edici bir analiz.

Wright, V., B. Guy Peters, ve R. Rhodes (der.) *Administering the Summit: Administration of the Core Executive in Developing Countries* (Basingstoke: Palgrave, 2000). Başbakanların ve merkezî yürütmenin rolüne ilişkin, faydalı bir mukayeseli önsöz.

Bürokrasi

'Bürokrasi, cüceler tarafından işletilen dev bir mekanizmadır.'

Honore De Balzac, *Epigrams*

Birçoklarına göre bürokrasi terimi, etkisizliği, anlamsız ve zaman harcayan formaliteleri, kısaca 'kırtasiyecilik'i akla getirmektedir. Siyaset sahasında ise bürokrasi idarî devlet mekanizması demektir: yani, yönetme işinin icrasıyla görevli devlet memurları ve kamu görevlileri kitlesi. Bazıları, bürokrasiyi sâdece devlette değil, modern toplumun bütün katmanlarında bulunan farklı bir örgütlenme biçimi olarak gören Max Weber'e uymaktadırlar. Ancak, şüphe edilemeyecek olan şey, devlet büyüdükçe ve sorumlulukları genişledikçe, bürokrasinin, siyasi hayatta önemi giderek artan bir rol oynamaya başladığıdır. Artık devlet memurları salt idareci veya siyasa uygulayıcısı diye önemsemezlikten gelinemez; onlar daha çok, siyasi süreçteki anahtar figürlerdir ve hatta bazen ülkelerini onlar yönetirler. Temsil ve demokratik hesap verebilirliğin arka cephesinde bir 'memurlar düzeni' yatmaktadır. Bu yüzden, bürokratik gücün organizasyon ve kontrolü, modern siyasetin en sıkboğaz edici problemlerinden biridir ve hiçbir siyasi sistemde çözümünü kolay görülmemiştir.

Bu bölümde ele alınan önemli konular şunlardır:

İçindekiler

Bürokrasi Teorileri	451
Rasyonel-İdarî Model	452
Güç Bloğu Modeli	453
Bürokratik Aşırı Arz Modeli	456
Bürokrasilerin Rolü	457
Bürokrasilerin Fonksiyonları	457
İdare	458
Çıkarları Dile Getirmek	458
Siyasi İstikrar	459
Bürokrasilerin Örgütlenmesi	460
Bürokratik Güç:	
Kontrol Dışı mı?	464
Bürokratik Gücün Kaynakları	464
Bürokratlar Nasıl kontrol	
Edilebilir?	467
Siyasi Hesap Verebilirlik	468
Siyasallaştırma	470
Karşı Bürokrasiler	471
Özet	473
Tartışma Soruları	474
İleri Okumalar	474

Anahtar Konular

1. Bürokrasi nedir?
2. Belli başlı bürokrasi teorileri nelerdir?
3. Bürokrasilerin fonksiyonları nelerdir?
4. Bürokrasiler nasıl örgütlenirler? Nasıl örgütlenmelidir?
5. Bürokratlar niçin bu kadar güçlüdür ve bürokratik güç neden böyle yayılmaktadır?
6. Bürokrasiler ne ölçüde ve ne kadar başarıyla kontrol edilmektedir?

Bürokrasi Teorileri

Bürokrasi sorunu, derin siyasi ihtirasları teşvik etmektedir. Modern dönemde bunlar her zaman olumsuz biçimde tezâhür etmektedir. Liberaller bürokrasiyi açıklık ve hesap sorulabilirliği olmadığı için eleştirmektedirler. Sosyalistler ve özellikle Marksistler ise sınıfsal boyun eğdirmenin bir aracı olduğu için kınamaktadırlar; Yeni Sağ [New Right] da, bürokrasiyi, kendi kendisine hizmet eden ve aslen anlamsız olarak nitelemektedir. Bu zıt görüşlerin altında yatan şey, bürokrasinin gerçek yapısı konusundaki daha derin ihtilâftır. Çok basit olarak, bürokrasi terimi öyle farklı anlamlarda kullanılmaktadır ki, daha etraflı bir tanım geliştirme girişimlerinden hep birlikte vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Albrow (1970:84–105) yediden fazla modern bürokrasi kavramı târif etmiştir:

- rasyonel bir örgütlenme olarak bürokrasi
- örgütsel yetersizlik olarak bürokrasi
- memurlar düzeni olarak bürokrasi
- kamu yönetimi olarak bürokrasi
- memurların yönetimi olarak bürokrasi
- örgüt olarak bürokrasi
- modern toplum olarak bürokrasi

Bu zıt kavramlar ve kullanımları, belli ölçüde, bürokrasinin farklı akademik disiplinlerce farklı şekillerde görülmesinin sonucudur. Meselâ yönetim bilimleri öğrencileri, bürokrasiden, geleneksel olarak sözlük anlamıyla ‘büro yönetimi’ni, yani atanmış memurların yönetimini anlamaktadır. Bu nedenle, *Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler* (*Considerations on Representative Government*, [1861] 1951) adlı eserinde, J. S. Mill, bürokrasiyi temsili yönetim şekilleriyle -bir başka ifadeyle, seçilmiş ve hesap verebilir siyasetçilerle- karşılaştırmıştır. Sosyoloji alanında ise bürokrasi tipik olarak, özel bir tür örgütlenme, bir hükümet sisteminden ziyâde bir yönetim sistemi olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamıyla bürokrasi, yalnız demokratik ve otoriter devletlerde değil, ticari kurumlarda, sendikalarda, siyasi partilerde vs. de bulunabilir. Diğer taraftan ekonomistler, kimi zaman bürokrasileri kendilerine özgü ‘kamu’ örgütlenmeleri şeklinde görmektedirler. Dolayısıyla bunları, ne kâr güdüsüyle disipline edilebilme, ne de piyasa baskılarına karşı duyarlı olmaları, buna karşılık vergi sistemiyle finanse edilmeleri gerçeğiyle karakterize etmektedirler. Bu değişik kullanımları anlaşılır kılmak için, üç farklı bürokrasi teorisi ele alınacaktır:

- rasyonel-idâri bir aygıt olarak bürokrasi
- muhafazakâr bir güç bloğu olarak bürokrasi
- aşırı masraflı yönetimin kaynağı olarak bürokrasi

Rasyonel-İdarî Model

Bürokrasi konusundaki akademik araştırmalar, Max Weber'in eseriyle yoğunluk kazanmıştır. Weber'e göre bürokrasi, gelenek ya da karizmanın tersine, bir rasyonel kurallar sistemine dayanan, 'ideal tür'de bir düzendir. Weber, bürokratik örgütlenmeyi karakterize ettiği varsayılan bir ilkeler dizisi tanımlamıştır. En önemlileri şunlardır:

- Yargı bölgeleri sabit ve resmidir, yasalar ya da kurallarla düzenlenir.
- Alt görevlerin, bir komuta zinciri içinde, uzmanlaşmış üst görevler tarafından denetlenmesini temin eden sıkı sıkıya düzenlenmiş bir hiyerarşi mevcuttur.
- İşler, yazılı belgelere ve bir dosyalama sistemine göre yürütülür.
- Görevlilerin yetkisi şahsî değildir ve kişisel statüden değil, tamamen ellerinde bulundurdıkları görevden kaynaklanır.
- Bürokratik kurallar, kişisel takdir alanını asgariye indirecek kadar sıkıdır.
- Bürokrasi içinde atanma ve yükselme, eğitim, uzmanlık ve idarî ehliyet gibi profesyonel kriterlere dayanmaktadır.

Weberci bakış açısından, bürokrasinin temel özelliği rasyonelliğidir, çünkü bürokrasileşme, güvenilir, önceden tahmin edilebilir ve hepsinden önemlisi etkili bir sosyal örgütlenme yoludur. Weber'e göre bürokrasi, tamamen modern toplumda bulunan kendine özgü örgütlenme biçimiydi ve yine onun görüşüne göre genişlemesi geriye döndürülemezdi. Bu sadece bürokrasinin diğer yönetim biçimlerine olan teknik üstünlüğünün değil, ayrıca büyük ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmenin de bir sonucuydu. Bürokrasileşmenin ilerleyişi, kapitalist ekonomilerin özellikle de ekonomik verimlilik üzerindeki daha büyük baskı ve büyük ölçekli ticarî birliklerin ortaya çıkışı- doğuşuyla yakından ilgilidir. Modern devletin ortaya çıkması ve sorumluluklarının sosyal ve ekonomik sahalara genişlemesi de, güçlü devlet bürokrasilerinin oluşmasına yol açmıştır.

Weber'e göre, bürokrasileşmenin artması, gelenek, imtiyaz ve görev gibi fikirleri zayıflatan ve bunların yerine açık rekabet ve seçkinler yönetimini [meritocracy] getiren demokratikleşme baskısıyla daha da fazla kamçılanmıştır. Weber, 'rasyonelleşme' sürecinin, adı ister kapitalist ister komünist olsun, benimsedikleri bürokratik yönetim şekilleri nedeniyle bütün sanayi toplumlarının giderek daha fazla birbirlerine benzemelerini sağlayacağına inanıyordu. **Yakınsama tezinin** (convergence thesis) bu versiyonu, daha sonraları, James Burnham (1905–87) tarafından, *Yönetimsel Devrim* (*The*

Kavramlar

Bürokrasi

Bürokrasi (sözlük anlamıyla 'memurların yönetimi'), günlük dilde, anlamsız idarî usüller, yani 'kırtasiyecilik' anlamına gelen aşağılayıcı bir terimdir. Sosyal bilimlerde bürokrasi kavramı, da-ha özel ve tarafsız bir anlamda kullanılır, fakat seçilmemiş görevlilerin yönetimi, devletin idarî aygıtı ve rasyonel bir örgütlenme biçimi gibi farklı fenomenlere işaret eder. Mevkii ve özelliği konusunda ihtilâf olsa da, soyut örgütlenmenin ve kurallarla çekilip çevrilen profesyonel bir yönetimin, bürokrasinin özellikleri olduğu genelde kabul görülür. Mukayeseli yönetim alanında, bürokrasi teriminin kullanılmasında daha az zorluk mevcuttur. Bu alanda bürokrasi, devletin idarî mekanizmasına ve bürokratlar da seçimle gelmemiş kamu görevlileri ya da devlet memurları anlamına gelmektedir.

Yakınsama Tezi: Siyasî-ekonomik faktörlerin, kapitalist ve sosyalist devletlere gittikçe birbirlerine benzemelerini zorla kabul ettirmesi teorisidir.

Yönetimcilik: Modern toplumda sınıfsal bölünmenin yerini, idarî konuma ve bürokratik güce dayananların aldığı şeklindeki teori; teknokrasi (birlikçiler veya uzmanların yönetimi).

Managerial Revolution, 1941) adlı eserinde geliştirilmiştir. **Yönetimcilik** (managerialism) konusundaki bu öğretici kitap, ideolojik farklılıklarına bakılmaksızın bütün sanayi toplumlarının, teknik ve idari hünerleri sebebiyle kendilerine yetki verilen bir yöneticiler, teknokratlar ve devlet memurları sınıfı tarafından yönetilmekte olduğunu öne sürmektedir.

Weber, her şeye rağmen, bürokrasinin kutsalla karışık bir şey olduğunu biliyordu. Her şeyden önce, örgütsel verimlilik, demokratik katılım bedel verilerek satın alınacaktı. Her ne kadar liyakâte dayansalar da, komutanın kitleler tarafından aşğıdan yürütölmekten ziyâde, üst düzey tarafından, yukarıdan yürütölecek olması anlamına gelen bürokrasileştirme, hiyerarşik eğilimleri güçlendirecekti. Bu ise, Weber'in (doğruluğı ortaya çıktığı gibi) bir 'memur diktatörlüğü'ne dönüşeceğini önceden gördüğü proletarya diktatörlüğü şeklindeki sosyalist rüyayı yok edecekti. Bu hususta, Weber, siyasî partiler konusundaki araştırması temelinde oligarşinin demir yasasını geliştirmiş olan arkadaşı Robert Michels'inkilere (1878–1936) benzer sonuçlar çıkarmıştır.

Ama Weber, liberal demokrasinin geleceğı ilişkin umutları bakımından Michels' tan daha az kötümserdi. Weber bürokratların bürokrasinin devamını sağlama ve onu idari fonksiyonunun ötesine geçirme eğilimlerinin farkında olsa da, seçim rekabeti ve kurumsal ayrışma gibi liberal araçların kullanılması sayesinde buna en azından direnilebileceğıne inanıyordu. Weber'in ışık tuttuğı diğeri bir muhtemel tehlike, sosyal çevre giderek kişisel ilişkileri kesilmiş ve mekanik bir hâle geldikçe, bürokratik idealin egemenliğinin bir 'hayâlet yuvası'na yol açabileceğidir. Bu yüzden, akıl ve bürokrasi, insan arzularını ve bireysel özgürlüğü hapseden bir 'demir kafes'e dönüşebilirdi.

Güç Bloğı Modeli

Bir güç bloğı olarak bürokrasi görüşü, büyük oranda sosyalist analizden ve özellikle Marksizmden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Marx Weber'inki gibi sistematik bir bürokrasi teorisi geliştirmeyse de, yazılarından bir teori taslağı çıkarılabilir. Marx, bürokrasiyi karmaşık bir sanayi toplumunun ortaya çıkışının sonucu olarak görmekten ziyâde, onu kapitalizmin belli ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmiştir. Böylelikle, geniş bir sosyal fenomen olarak bürokrasiyle daha az, devlet bürokrasisi tarafından oynanan sınıfsal rolle daha fazla ilgilenmiştir. Özelden bürokrasiyi burjuva çıkarlarının desteklenme ve kapitalist sistemin savunulma mekanizması olarak görmüştür.

Devlet bürokrasisini çabucak gözden geçiren bu sınıfsal eğilimler analizi, Ralph Miliband (1969) gibi neo-Marksistler tarafından genişletilmiştir. Üst düzey devlet memurlarının, sosyalist bakanların ve sosyalist hükümetlerin radikal inisiyatiflerini sulandıran hatta engelleyen muhafazakâr bir veto grubu olarak davranma kabiliyetlerine özel olarak dikkat çekilmiştir. Miliband'ın ileri sürdüğü gibi, üst düzey devlet memurları 'kedilerine ayrılmış alan içinde, mevcut ekonomik ve sosyal seçkinlerin bilinçli veya bilinçsiz müttefikleri olmaları anlamında muhafazakârdırlar'. Bu, bazı

Leon Troçki (1879-1940)

Rus, Marksist siyasi düşünür ve devrimci. 1905 St. Petersburg Sovyeti'nde, Lenin'in parti ve lider teorisine eski bir eleştirisinden sonra, 1917'de Bolşeviklere katıldı ve önce Dışişleri, daha sonra Savaş Bakanı oldu. 1924'te Lenin'in ölümünden sonra tecrit edildi ve manevra dışı bırakıldı, 1929'da SSCB'den sürüldü ve 1940'ta Stalin'in talimatıyla Meksika'da katledildi. Troçki'nin Marksizme teorik katkısı, kendisine ait 'sürekli devrim' teorisi, enternasyonalizme (uluslararasıılığa) devamlı desteği ve Stalinizmi bir 'bürokratik yozlaşma' biçimi olarak analiz etmesinden ibarettir.

sebeplerle olur. Bunların en belirgin olanı, resmi anlamda siyasi tarafsızlıklarına rağmen, devlet memurları, sanayiciler ve işadamlarıyla aynı eğitim ve sosyal arka planlara sahiptirler ve bu nedenle de onların fikirlerini, önyargılarını ve genel bakışlarını paylaşırlar. Radikal veya sosyalist sempatiler besleyen devlet memurlarının yükselme ihtimali de, onların ideolojik 'sağlamlık'larını temin edecek şekilde tasarlanan, göreve atanma ve terfi süreçleri tarafından belirlenir.

Miliband, üst düzey devlet memurlarının muhafazakâr bakış açılarını pekiştiren en önemli faktörün, onların yekvücut kapitalizm dünyasına sürekli artan yakınlıkları olduğuna inanıyordu. Bu durum, sürekli olarak 'ulusal çıkarlar'ı gizli kapitalizmin çıkarlarına göre tanımlama noktasına varan devlet memurları ile işadamları grupları arasındaki ilişkinin devamını sağlayan, ekonomik hayata giderek artan devlet müdahalesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sırasında bu ilişki, devlet bürokrasisinin özel sektörden personel alması ve devlet memurlarına emekli olduklarında kârlı iş fırsatlarının sunulduğu, devlet ve iş dünyası arasındaki personel alışverişi (çoğunlukla 'döner kapı' olarak nitelenmektedir) ile de takviye edilmektedir. Bu analizin anlamı, eğer üst düzey bürokratlar kapitalizmin çıkarlarıyla nikâhlanırlarsa, bunun, anayasal yollarla sosyalizme ulaşma girişimlerinin önünde büyük bir engel oluşturacağıdır.

Marksist bürokrasi teorisinin kusurlarından biri, sosyalist sistemlerdeki bürokrasileşme sorununa pek az dikkat sarf etmesidir. Marx ve Engels'e göre bu sorun, sınıfsız, komünist bir topluma ulaşıldığında devletle birlikte bürokrasinin de 'zeval bulacağı' varsayımıyla fiilen aşılmıştı. Bürokrasinin daha geniş bir sosyal fenomen olduğunu ve ortak mülkiyet ile planlamaya yapılan sosyalist vurgunun olsa olsa onu güçlendirebileceğini öne süren Weber ve Michels gibi sosyal bilimciler, Marksizmi eleştiriye açık bırakmışlardır. 20. Yüzyıl'daki komünizm tecrübesi de, Marksist düşünürlerin bu sorunu görmezden gelmeye devam etmelerini imkânsız kılmıştır.

Kapitalizm sonrası bürokrasinin en etkili Marksist analizini Leon Troçki yapmıştır. *The Revolution Betrayed*'inde, Troçki, 'bürokratik yozlaşma' sorununa ışık tutmuştur. Ona göre, Rusların geri kalmışlığı ile proletaryanın siyasi tecrübe yoksunluğunun birleşmesi, devlet bürokrasisinin genişleyebildiği ve sosyalizme doğru ileri adımların önünü tıkadığı şartları yaratmıştır. Bu nedenle, Stalinist diktatörlük, kitlelerinkinden tamamıyla kopuk olan bu egemen bürokratik çıkarların siyasi ifadesinden başka bir şey değildi. Troçki bürokrasiyi siyasi devrimle ortadan kaldırı-

labilecek bir katman olarak görürken, Yugoslav muhalif (ve Mareşal Tito'nun eski arkadaşı) Milovan Djilas (1911–95) onu bir 'yeni sınıf' olarak nitelemişti. Djilas'a göre (1957) geleneksel komünist rejimlerdeki bürokrasinin gücü, verimli serveti kontrol etmesinden kaynaklanıyordu ve bunun anlamı, komünist sosyal sistemlerin gittikçe daha fazla bir tür **devlet kapitalizmine** benzediği idi.

Bürokratik Aşırı Arz Modeli

Bürokrasi eleştirilerinin yalnızca soldan geldiği fikri, rasyonel tercih ve kamu tercihi teorilerinin ortaya çıkışıyla altüst olmuştur. Bunlar Yeni Sağ üzerinde hatırı sayılır etkiler yapmış ve özellikle de onun devletin niteliği ve 'cüsseli' devletin ortaya çıkışı konusundaki görüşlerini yeniden biçimlendirmesine yardımcı olmuştur. Bu bürokrasi modelinin merkezi, bizzat bürokratların çıkarları ve motivasyonlarına ilgidir. Rasyonel tercih teorisi, neo-klâsik ekonomilerdeki insan doğasına ilişkin varsayımların aynılarına dayanır: yani bireylerin rasyonel olarak çıkarıcı yaratıklar ve fayda azamileştirici olmaları. Özellikle ABD'de öne çıkan Virginia siyasi analiz ekolüyle ortaya çıkan kamu tercihi teorisi ise bu ekonomik karar alma modelini kamu sektörüne uygulamaktadır.

William Niskanen, *Bürokrasi ve Temsili Hükümet (Bureaucracy and Representative Government, 1971)* adlı eserinde, kamu görevlisi olarak imajlarına bakılmaksızın, yüksek düzey bürokratların, öncelikli olarak meslekî anlamdaki kişisel çıkarlarıyla motive olduklarını ve içinde çalıştıkları dâireyi büyümeye ve bütçelerini artırmaya çalıştıklarını öne sürmüştür. Bunun sebebi, bürokratik büyümenin iş güvencesini temin etmesi, ilerleme beklentilerini artırması, ücretlerini yükseltmesi ve üst düzey görevlilere daha büyük güç, yetki ve saygınlık getirmesidir. Bu nedenle bürokrasiler, bizzat devletin büyümesine ve kamusal sorumluluklarının genişlemesine yol açan güçlü bir iç dinamik ihtiva ederler. Yeni Sağ'a göre, atanmış görevlilerin seçilmiş siyasetçilere siyasa öncelikleri dikte edebilmeleri, çok farklı ideolojik görüşlere sâhip yönetimler altında bile devletlerin büyümesinin nasıl meydana geldiğini izah yönünde çok iş görmektedir. Benzer biçimde, doğal sosyal demokrat olan bürokratların imajı, devletin sınırlarını geriye çekmeye kararlı Yeni Sağ hükümetleri açısından önemli anlamlara sâhiptir. Basitçe, onlar, bürokratik güç kontrol edildikçe veya engellenmedikçe, serbest piyasa siyasası takip etme girişimlerinin başarısızlığa mahkûm olacağına inanıyorlardı.

Yeni Sağ, eleştirilerini ayrıca devlet bürokrasilerinin piyasaya uymayan karakterine dikkat çekmeye de yoğunlaştırmakta ve özel sektör ile kamu sektörü kurumları arasında methedici olmayan bir mukayese de yapmaktadır. Bu görüşe göre, ticarî şirketler gibi özel sektör kurumları, iç ve dış faktörlerin birleşimiyle yapılanmaktadır. Bir ticarî kuruluşun üzerindeki başlıca iç etki, firmayı, maliyetleri sürekli aşağıda tutma gayretiyle daha büyük bir verimliliğe zorlayan, kârın azamileştirilmesi arayışıdır. Ticarî kuruluşlar, dışarıda ise onları ürün yenilikleri ve fiyat ayarlamalarıyla tüketici baskılarına karşılık vermeye zorlayan bir rekabetçi piyasa atmosferi içinde çalışırlar.

Buna karşılık bürokrasiler, kâr güdüsüyle disipline edilmemişlerdir. Eğer maliyetler gelirin üzerine çıkarsa, vergi mükellefi, faturayı karşılamaya hazırdır. Aynı şekilde, devlet bürokrasileri genellikle tekeldirler ve dolayısıyla hiçbir zaman piyasa baskılarına karşılık vermek zorunda kalmazlar. Sonuç, bürokrasilerin (bütün kamu sektörü kuruluşları ile birlikte) savurgan ve verimsiz olmalarıdır. Dahası, verdikleri hizmet dâima düşük kalitede ve tüketici ihtiyaç ve isteklerini karşılayamaz hâldedir. Yeni Sağ'ın bu 'özel iyi, devletse kötü' felsefesi, sâdece devlet bürokrasilerinin azaltılması değil, ayrıca, bu mümkün değilse bile, onlara özel sektör yönetim tekniklerinin sokulması gerekliliğini de dikte etmektedir.

Kamu tercihi ekolüne yönelik eleştiriler genellikle onun kusurlu olduğunu, çünkü bireyi sosyal çevresinden soyutladığını öne sürmektedir. İddia, insanların dâima rasyonel olarak çıkarıcı olduğu varsayımına dayalı bir teorinin üzerine inşa edilmiş muhafazakâr bir değer önyargısı, diye devam etmektedir. Bununla birlikte, başkaları da kamu tercihi yaklaşımını kullanmışlar, fakat çok farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin Dunleavy (1991)'e göre, eğer bireysel olarak bürokratlar rasyonel aktörler iseler, klâsik kamu tercihi teorisinin ileri sürdüğü gibi, onların bütçeyi azamileştirici olmaktansa, büro biçimlendirme stratejilerini yeğlemeleri daha muhtemeldir.

Bütçe azamileştirme öncelikleri, bilhassa piyasa disiplininin olmaması duru munda, kesinlikle devletin büyümesiyle el ele gider. Ancak, bu amaca ulaşmak için ortak eylem üstlenmek zordur ve üst düzey görevliler, dar anlamıyla parasal çıkarlardan ziyâde işle ilgili çıkarlarla daha fazla ilgilenme eğilimindedirler. Dunleavy, muhtemelen bürokratların en büyük önceliklerinin, kendileri için zevklerine uygun bir iş, uyumlu ve cazip bir iş ortamı sağlamak olduğunu öne sürmüştür. Bunun sebepleri, hem üst düzey devlet memurlarının özellikle iş yükümlülüklerinin çıkar ve önemiyle ilgilenmeleri ve hem de kamu sektöründeki istihdamın, ücretlerini, iş güvencelerini ve terfi umutlarını artırmaları için onlara nispeten en mütevazı fırsatları sunuyor olmasıdır. Açıkçası, üst düzey görevlilerin büro yönetmekle ilgilenmeleri, Yeni Sağ demonolojisinin imparatorluk yönetim sistemi oluşturucularından çok daha farklı bir tarzda işleyecektir.

Bürokrasilerin Rolü

Bürokrasinin Fonksiyonları

Görünüşe göre bürokrasiler tek, fakat hayati bir rol icra ederler. Onların öncelikli işleri yasama organı tarafından çıkarılan yasaları ve siyasî icranın karar verdiği siyasaları uygulamaya koymak ve yürütmektir. Gerçekten de, yönetimin (temsil, siyasa üretme ve çıkarları dile getirme gibi) diğer fonksiyonları değişik kurumlar tarafından yerine getirildiği hâlde, siyasanın yürütülmesi, siyasî patronların emri altında çalışıyor olsalar da, sâdece devlet memurlarının sorumluluğundadır. Dahası, rasyonel ve nesnel araçlar şeklindeki Weberci bürokrasi modeli, yönetim dünyasını politik dünyadan ayırıyor gibidir. Bu görüşe göre bürokratlar, sırf bir makinedeki

çark dışlıleri, sâbit bir hiyerarşi içinde ve açıkça târif edilmiş kurallara göre çalışan, güvenilir ve verimli yöneticiler olarak görülürler. Oysa gerçek çok farklıdır. Şeklen ast durumunda ve tarafsız olmalarına rağmen, bürokratlar, siyaset süreci üzerine hatırı sayılır bir etkiye bulunur ve bu suretle, bir siyasî sistem içinde birtakım kilit fonksiyonlar icra ederler. Bu fonksiyonların en önemlileri şunlardır:

- idarî işleri yürütmek
- siyasî tavsiyelerde bulunmak
- çıkarları dile getirmek ve birleştirmek
- siyasî istikrarı sürdürmek.

İdare

Bürokrasinin ana fonksiyonu yasaları ve siyasaları uygulamak veya yürürlüğe koymaktır: bu suretle, yönetim işini çekip çevirmekle görevlidir. Bürokrasinin kimi zaman 'idare' olarak anılmasının, buna karşılık siyasî icranın 'hükümet' diye adlandırılmasının sebebi budur. Bu ayırım, siyasetçilerin siyasa üretme rolü ile bürokratların siyasa yürütme rolü arasında net bir çizgi çizilebileceği anlamına gelir. Şu kesindir ki, dünyadaki devlet memurlarının çok geniş bir çoğunluğu, hemen hemen sâdece, refah ve sosyal güvenlik programlarının yürütülmesinden ekonominin düzenlenmesine, ruhsat verilmesinden yurt içi ve yurt dışındaki vatandaşlara bilgi ve tavsiye sunulmasına kadar değişen idarî sorumlulukları üstlenirler. Bu nedenle bürokrasilerin büyüklüğü, hükümetin geniş anlamdaki sorumluluklarıyla yakından ilişkilidir. İngiltere'deki devlet memuru istihdamı, 20. Yüzyıl boyunca hükümetin rolüyle orantılı olarak genişlemiştir. 1970'lerde sayı 735 000'lik doruk noktasına ulaşmış, fakat 1980'lerden başlayarak neo-liberal siyasalar takip edilmesine bağlı olarak 1996'da 499 000'e kadar düşmüştür. ABD'de federal bürokrasi, büyük ölçüde New Deal programının sonucu olarak genişlemiş ve şimdilerde 2.5 milyon üzerine çıkmıştır. SSCB'nin merkezi planlama sistemi ise, onu yönetmek için fiilen 20 milyon devlet görevlisi gerektiriyordu.

Yine de, bürokratların sırf kuralları uygulayan ve başkalarının yayınladığı emirleri yerine getiren fonksiyonerler olduğu görüntüsü, yanıltıcı olabilmektedir. Her şeyden önce çok fazla idarî ayrıntının memurlara bırakılması gerekliliğinden dolayı, siyasanın kesin olarak nasıl yürütüleceğine karar vermede, kamu görevlilerine önemli bir ihtiyat payı bırakılabilmektedir. İkinci olarak, bürokrasi üzerindeki siyasî kontrolün derecesi, devletten devlete büyük ölçüde değişmektedir. Çin'de, devlet görevlileri sıkı ve sürekli bir parti denetimine mâruz kaldıkları hâlde, Fransa ve Japonya'da onların yüksek statüsü ve uzmanlıktaki şöhretleri, kendilerine önemli derecede bir özerkliği garanti etmektedir. Üçüncüsü, siyasî danışmanlık yeteneklerinden dolayı, en azından üst düzey devlet memurları, daha sonra yerine getirilmesi gereken siyasaları biçimlendirebilmektedir.

Bürokrasinin siyasî önemi, büyük oranda onun siyasa bilgisinin ve hükümetin ihtiyaç duyduğu danışmanlığın başlıca vericisi olma rolünden kaynaklanır. Bu politik rol, siyasetçilerle her gün temasta olan ve kendilerinden siyasî danışmanlık yapmaları beklenen üst düzey devlet memurlarının, daha rutin idarî meselelerle ilgilenen orta ve alt düzey devlet memurlarından ayırt edilmelerini sağlamada yardımcı olur. Bu yüzdendir ki, bürokrasilerin siyasî önemi konusundaki tartışmalar, daha çok bu seçkin üst düzey görevli grubu üzerinde yoğunlaşma eğilimindedir. Bürokratların siyasa sorumlulukları ile siyasetçilerinkiler arasında kesin bir ayırım yapılması teoride mümkündür. Siyasanın siyasetçilerce yapıldığı, bürokratlarınsa yalnız tavsiye sunduğu varsayılır. Dolayısıyla, devlet memurlarının siyasî rolü, iki fonksiyon olarak özetlenir: bakanlara mevcut siyasa seçeneklerinin taslağını sunmak ve bunların muhtemel etki ve sonuçlarına göre siyasa önerilerini yeniden gözden geçirmek. Üst düzey görevlilerin siyasî etkisi, onların ya İngiltere, Japonya ve Avustralya'da olduğu gibi siyaseten tarafsız olmalarının gerekmesi, ya da ABD'de olduğu gibi bir siyasî atama sistemine tâbi olmaları gerçeği sebebiyle daha da sınırlanmaktadır.

Ancak, devlet memurlarının siyasî rolünün yukarıda öne sürülenden daha önemli olduğuna inanmak için gerekçeler mevcuttur. Sözelimi, siyasa üretmek ile siyasa tavsiyesi sunmak arasında net bir ayırım yoktur. Çok basit olarak, kararlar mevcut bilgiye dayanılarak alınır ve bu da kararların muhtevasının her zaman, sunulan danışmanlıkça oluşturulduğu anlamına gelir. Ayrıca, siyasetçiler için danışmanlığın başlıca yapıcısı olan bürokratlar, bilginin akışını fiilen kontrol altında bulundururlar: siyasetçiler, yalnız memurların onlara anlattıklarını bilir. Bu şekilde bilgi, bürokrasinin tercihlerini yansıtmak üzere gizlenebilir veya en azından 'biçimlendirilebilir'. Her şeye rağmen, bürokratik gücün başlıca kaynağı, yine bürokrasi içinde biriken bilirkişilik ve uzmanlık bilgisidir. Hükümetin sorumlulukları arttıkça ve siyasa daha karmaşık hâle geldikçe, 'amatör' siyasacıların 'profesyonel' bürokratik danışmanlara bağımlı kalmaya devam etmeleri neredeyse kaçınılmazdır.

Çıkarları Dile Getirmek

Hiçbir suretle resmî görevi olmamasına rağmen, bürokrasi, çıkarların ifade edilmesinde ve bazen de birleştirilmesinde sık sık yardımcı olur. Bürokrasi, siyasa yürürlüğe koyma görevi ve siyasanın oluşturulması ve tavsiye sürecine müdahil olması sayesinde, çıkar gruplarıyla temasa girer. Bu temas, örgütlenmiş çıkarlar ile devlet dâireleri arasındaki ayrımı bulanıklaştıran korporatist eğilimlerin bir sonucu olarak artmıştır. Kendileriyle ilgili birimlerden hizmet alan ve ayrıca değerli bir bilgi ve danışma kaynağı olarak hizmet eden doktorlar, öğretmenler, çiftçiler ve ticarî şirketler gibi gruplar, böylelikle 'hizmet alıcısı gruplar' hâline gelmişlerdir. Bu **klientalizm**, konsensüsün

Kavramlar

İdare

İdare terimi çeşitli şekillerde kullanılır. 'Clinton yönetimi' ifadesinde olduğu gibi, yürütmeye alt düzey personeli toplu olarak ifade etmek için kullanılabilir. Daha genelde ise siyasaları koordine etme ve yürütme görevini ifade eder. İdare terimi, başkalarına yardım etme veya hizmet etme (kelime kökü '-e hizmet etme' olmak üzere) anlamını içerir. Bu anlamda bütün devlet memurları idareye dâhildir. Daha dar anlamda ise idare, bilgilendirme işini görmek ve kontrolü sağlamak demektir. Bu anlamıyla idare, günübirlik yürütme işinin aksine, alt kademe görevlilerinin idari yükümlülüklerine işaret eder. Kamu idaresi ise, ya kamu siyasasının yürürlüğe konduğu mekanizma ve kurumlar veya bu mekanizmaları araştıran akademik disiplin anlamına gelir.

Klijantalizm: Devlet dâirelerinin, düzenleme ve denetlenmelerinden sorumlu oldukları hizmet alıcısı grupların çıkarlarına hizmet etmeye başladıkları bir ilişki biçimi.

devamına yardımcı olduğu sürece siyasî sisteme de faydalıdır. Siyasa oluşturulmasına dâhil olmaları sayesinde, örgütlenmiş çıkarların hükümet siyasasıyla işbirliği içinde olmaları daha muhtemel olacaktır. Ama, öte yandan, klijantalizm, devlet memurlarının kamusal sorumlulukları ve yükümlülüklerine müdahale de edebilir. Bu durum, örneğin ABD'deki düzenleyici birimler, sonunda, sözde düzenledikleri sanayiler tarafından kontrol edilir hâle geldiklerinde ortaya çıkmaktadır. Grup çıkarları bürokrasininkilerle çakıştığında, demokratik siyasetçilerin koparmayı imkânsız gördükleri bir siyasî bağ meydana gelebilir.

Siyasî İstikrar

Bürokrasilerin sonuncu fonksiyonu, siyasî sistemler içinde bir istikrar ve süreklilik odağı temin etmeleridir. Bu kimi zaman, eğitilmiş, meslekten memurların varlığının, yönetimin düzenli ve güvenilir bir tarzda işletilmesinin tek güvencesini sağladığı gelişmekte olan ülkelerde özellikle önemli görülür. Bu istikrar, çok büyük oranda, bürokratların kalıcı ve profesyonel kamu görevlileri olarak statülerine bağlıdır: bakanlar ve hükümetler gelir giderler, oysa bürokrasi her zaman oradadır. Modern İngiliz kamu hizmetini meydana getiren 1870 Northcote-Trevelyan reformları, tarafsız seçim, siyasî tarafsızlık, kalıcılık ve anonimlik ilkelerine dayanmaktaydı. Üst düzey görevlilerin 'spoils sistemi' denen bir sistemle siyasî olarak atandığı ABD'de bile, federal bürokratların büyük çoğunluğu meslekten devlet memurudur.

Fakat sürekliliğin de dezavantajları vardır. Etkili kamu denetimi ve hesap verebilirlik olmadığında, kuşkusuz bu, geniş çapta yoksulluk ve yoksunlukla birleştiği pek çok gelişmekte olan ülkede görülen bir sorun olan rüşvete yol açacaktır. Diğer hâllerde ise kalıcılık, devlet memurlarında ya kendini beğenmişlik ve dar görüşlülük eğilimini, ya da muhafazakârlığa yatkınlığı besleyebilmektedir. Meslekten devlet memurları, ortak iyiyi veya genel iradeyi tanımlamaya seçilmiş siyasetçilerden daha ehil olduklarına inanmaya başlayabilirler. Dolayısıyla, kendilerini devletin çıkarlarının hâimleri olarak görüp, radikal veya reformcu siyasî eğilimlere direnmede kendilerini haklı görebilirler.

Bürokrasilerin Örgütlenmesi

Weber'in bürokrasi teorisinin zayıf yönlerinden biri, verimlilik ve rasyonelliğe sevk etmenin, dünyanın her tarafında özü itibarıyla aynı bürokratik yapıların benimsenmesine yol açacağı iddiasıdır. Böylelikle, Weber'in 'ideal-tip'i, bürokrasilerin içerisinde işlediği siyasî, sosyal ve kültürel bağlamlardan ileri gelen farklılıkları olduğu kadar, onların değişik örgütlenebilme şekillerini de ihmal etmektedir. Bürokrasilerin örgütlenmesi iki sebeple önemlidir. Hükümetin idarî verimliliğine tesir eder ve halka hesap verirliliğe ve siyasî kontrole ulaşılma derecesini etkiler. Ancak, örgütlenme meselesi, bilhassa 1980'lerden bu yana kamu harcamalarını azaltma

baskısı olduğundan dolayı, daha derin bir önem kazanmıştır. Bu kısmen Yeni Sağ fikirlerinin yaygınlaşmasının bir sonucudur, ama ayrıca ekonomik küreselleşmenin sonuçlarından da biridir. Bu yüzden pek çok devlet, idare mekanizmasını rasyonelleştirmeye çalışmaktadır ki bu, bazen 'devletin yeniden yaratılması' olarak nitelenen bir süreçtir. Yine de bu sürecin bazı siyasî, hatta anayasal anlamları mevcuttur.

Bütün devlet bürokrasileri belli bir amaç veya fonksiyon temelinde örgütlenir. Bu örgütlenme belli bir siyasa alanının eğitim, iskân, savunma, ilâç kontrolü, vergi vesaire- sorumluluğunu üstlenmiş bakanlıkların, kurumların ve dâirelerin yapılandırılmasıyla tamamlanır. Şüphesiz, fonksiyonel sorumluluklarının bölünmesine veya birleştirilme şekillerine bağlı olarak, bu tür kurum ve dâirelerin sayısı zaman içinde ve devletten devlete değişir. Örneğin, ABD yönetiminin sorumluluklarındaki genişleme, 1953'te Sağlık ve İnsani Hizmetler, 1965'te de İskân ve Kentleşme Bakanlıklarının kurulmasına neden olmuştur. İngiltere'de hükümetin ilgi alanlarının değişmesi, 1997'de Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı'nın ihdas edilmesine, 2001'de ise İstihdam Bakanlığı'nın yerine Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı'nın kurulmasına yol açmıştır.

Fonksiyonel olarak tanımlanan bu bürokrasilerin en önemli özelliği, kendi içle rindeki merkezileşme yahut adem-i merkezileşme dereceleridir. Çin gibi hâlen devam eden komünist rejimlerde bulunan ve her düzeyde sıkı bir parti kontrol ve denetimine tâbi olan sistemler, dünyadaki bürokratik sistemlerin en merkezileşmiş olanlarındandır. Her şeye rağmen komünist bürokrasilerin büyüklük ve karmaşıklığı, hatırı sayılır bir büro ve bölüm bağımsızlığı da sağlamıştır. Meselâ, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (CPSU) şekli 'liderliği'ne rağmen, Sovyet bürokrasisi, bir tür 'kurumsal çoğulculuk' şekline varacak şekilde, çıkarların dile getirildiği ve birleştirildiği bir dolambaç mekanizması olarak iş görmüştür (Hough, 1977). İngiliz kamu hizmeti, geleneksel olarak merkezidir. Ortak bir işe alma ve terfi siyasası, yine tek bir kariyer ve ücret yapısı vardır. 1966 tarihli Fulton Raporu, bir tür sınıf sistemine dönüşmüş olan büro, yürütme ve idarî tabakalar arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak, birleştirilmiş bir kamu hizmeti idealini bazı bakımlardan kolaylaştırmıştır. Ama, ayrıca, bu, önem vurgusunu üst düzey konumdaki 'genelciler'den alarak, alan uzmanlığına ve uzman bilgisine daha büyük önem vermiş ve böylece 'departmantalizm'i güçlendirmiştir. Dahası, işe alma, terfi ve çalışma koşulları ile ilgili sorumlulukları üstlenen Kamu Hizmeti Bakanlığı'nın (ki daha sonra lağvedilmiştir) kurulmasıyla, bürokratik özerkliğinde önünü açmıştır.

En merkezî liberal-demokratik bürokrasi, Fransa'da geleneksel olarak mevcut olanıdır. İngiltere ve Almanya gibi devletlerdeki bürokrasiler bir reform ve uyum süreciyle geliştikleri hâlde, Fransız sistemi Napolyoncu yönetim modeli temelin-

Kavramlar

Yozlaşma (corruption)

(İngilizcede hem bozulma, hem de rüşvet anlamına gelen 'corruption' kelimesi) Genel anlamıyla, bir ahlâk bozukluğu veya ahlâkî kırılılık hâlidir. Bundan dolayı, iktidarın bir bozulma olduğu, çünkü tahakküm arzusunun ve başkalarının ıstıraplarına duyarsızlığı beslediği söylenir. Daha özelde ise rüşvet anlamına gelir ve bu, özel kazanç peşinde koşma sebebiyle olması gereken'de, yani kamusal sorumlulukları yerine getirmede kusur anlamına gelen yarı-hukukî bir terimdir. Çoğu hâllerde rüşvet, en yaygın siyasî belirtileri para alma veya 'yolsuzluk' olan, maddî veya dar anlamıyla parasal bir özelliğe sahiptir. Bir kurum veya sistemdeki rüşvetin yaygınlığı, hâricî kontrollerin etkililiği, idarî disiplin seviyesi, iç mevzuat veya normların gücü ve genel ekonomik gelişme düzeyi gibi bir dizi faktörden etkilenir.

Kavramlar

Departmentalizm

Departmentalizm, bakanlıkların ve dâirelerin bireysel kimliğini güçlendiren bir bürokratik yapı içindeki merkezkaç baskıları ifade eder. Böylece dâireler, kendi özel çıkarlarını takip edebilir ve hem siyâsi denetime hem de daha geniş anlamdaki idâri disipline direnebilirler. Bir devlet dâiresinin karakteristik kültürü, onun siyasa sorumlulukları, görevliler heyetinin ortaklaşa çıkarları ve hizmet ettiği hizmet alıcısı grupların çıkarları gibi faktörlerce biçimlendirilir. Memurları dâireden dâireye atayarak veya daha sıkı siyâsi denetime zorlayarak departmantalizme mukabele etme girişimleri, bilrkişilik ve uzmanlık düzeylerinin aşağıya çekme riski demektir. Ayrıca bu tür girişimler, bakanların ve üst düzey görevlilerin 'yerli gibi yaşamayı', yani bakanlıklarının kültürü içinde absorbe edilmeye olan eğilimleriyle de aşındırılır.

de inşa edilmiştir. Bu sistem, Fransa devletinin uzun vâdeli çıkarlarıyla nikâhlı, büyük ölçüde merkezileşmiş ve hiyerarşik olarak yapılanmış teknik uzmanlar topluluğunun önemine vurgu yapmaktadır. Conseil d'État (Devlet Konseyi), Fransa'da en üst idari organdır; yasama ve yönetim konularında tavsiyelerde bulunur ve en yüksek idare mahkemesi olarak görev yapar. Büyükler topluluğu denemlere (üst düzey yöneticiler ve teknik uzmanlara) benzersiz bir saygınlık kazandıran *École Nationale d'Administration* ve *École Polytechnique*, devlet memurlarının yetiştirildiği okullar işlevini görürler. Ancak, bir dereceye kadar, Napolyoncu sıkı disiplin ve tek-biçimlilik hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilememiştir. Genelciler ile uzmanlar, büyükler topluluğu ile alt düzey devlet memurları, rakip büro ve departmanlar, özellikle de mâliye bakanlığı ile belli başlı sarfiyatçı bakanlıklar arasında bölünme eğilimleri mevcuttur.

Buna karşılık ABD, adem-i merkezci bürokrasinin bir örneğidir. Federal bürokrasi, baş idareci olan başkanın resmî otoritesi altında çalışır. Ancak, öylesine yayılmış ve hantaldır ki, bütün başkanlar, onun faaliyetlerini koordine etmek ve yönlendirmek için mücadele vermektedir. Bu parçalanmanın bir sebebi, federal hükümetin sorumluluklarının, etkili bir yürütmeyi temin için işbirliği yapmaları gereken eyalet ve yerel hükümetleriyle üst üste binmiş olmasıdır. İkinci bir sebep, kuvvetler ayrılığının etkisidir. Yürütme birimleri ve dâireleri, kabinenin bakanları ya

da yöneticiler üzerinden başkanın otoritesi altında çalışırken, Kongre tarafından, sersemletici bir bağımsız düzenleme komisyonları düzeni yaratılmış ve finanse edilmektedir. Başkanlar bu komisyonların üyelerini atayabildikleri hâlde, görevden uzaklaştıramamakta ve Kongre'nin koyduğu sorumluluklarına müdahale edememektedirler. Üçüncü bir sebep ise, rekabetçi ve halka açık sınavlar sonucu atanan ve Genel Çizelge sınıfına dâhil edilen kalıcı devlet memurları ile C Çizelgesi görevleri denen çok daha az sayıdaki siyâsi atanmışlar arasındaki gerilimdir. C Çizelgesi'ndekilerden öncelikleri olarak yönetime sadakât göstermeleri beklendiği hâlde, Genel Çizelgedekiler, bürolarının büyümesini veya kendi hizmet ve programlarının devamını sağlamaktadırlar.

Klasik devlet bürokrasileri yapısı, 1970'lerden itibaren özel bir teftiş ve baskı altına girmiştir. Ekstrem hâllerde ise bu durum, devlet idaresini yeniden yapılandırma girişimlerine götürmüştür. Örneğin, Clinton yönetimi, Osborne ve Gaebler'in *Reinventing Government*'ta (1992) ortaya koydukları fikirlerden derinlemesine etkilenmiştir. Bu eser, yönetim işinin 'kürek çekmek' değil, 'dümen kullanmak' olduğunu ileri sürmektedir: bir başka deyişle, hükümet en iyi, kendisini siyasa üretmekle meşgul edip, hizmetlerin görülmesini veya siyasanın yürütülmesini devlet birimleri olarak görev yapan diğer organlara bıraktığında işler. Teoride böyle bir yaklaşımın, devlet sorumluluklarının daraltılmasıyla ilgili olması gerekmemektedir, fakat, kuşkusuz, bunun en coşkulu taraftarları, bu analizi 'cüsseli' devlete kap-

samlı hücumlarının bir parçası olarak benimsemiş bulunan Yeni Sağ'dan çıkmaktadır.

Bu fikirler ABD'de ve diğer birtakım Batı ülkelerinde etkili olmuştur. 'Kolaylaştırıcı devlet'in ve hatta 'iskelet devlet'in inşası yönünde en fazla Yeni Zelanda'da yol alınmıştır, ama onlar da, İngiltere'nin, Thatcher ve Major tarafından gündeme getirilen ve Blair tarafından daha da geliştirilen kamu hizmeti reformlarından etkilenmişlerdir. Bu fikirler, 'yeni kamu yönetimi'nin temelini hazırlamıştır. 1988'de, bu yolda çok önemli bir adım, İsveç'te olduğu gibi, bakanlıkları kendi 'merkezi' siyasa fonksiyonlarıyla sınırlandırarak ve yürütme sorumluluğunu icracı dâirelerin eline bırakarak birleşik bir ulusal yönetimi parçalara ayırmaya başlamış olan Geleceğin Adımları inisiyatifinin girişimleriyle atılmıştır. 1996'da, özel bölümlere indirgenmiş olarak büyüyen bir çalışma organı aracılığıyla, İngiliz devlet memurlarının yüzde yetmiş bu Geleceğin Adımları birimlerinde çalışıyordu.

Kamu yönetiminde iddia edilen verimsizlik ve ihtiyacı karşılamamayı telâfi etme girişimleri, performans hedeflerinin ve kalite ölçümünün daha geniş ölçekte kullanılmasına sebep olmuştur. 1997'den itibaren Blair hükümeti, hedef gerçekleştirmeyi para teminiyle ve 'eksik performans'ı halka ifşa edilmeye razı olmayla ilişkilendirerek, bütün İngiliz kamu sektörü için bir hedef koyma ve performans değerlendirme kültürünü yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu tür yeniliklerle birlikte, sağlık, eğitim, kentsel gelişim ve düzenleme gibi yönetim hizmetlerinde *quangoların* rollerinde ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. 1996'da, İngiltere'de, yılda 60 milyar paund (toplam kamu harcamasının yüzde otuz beşi) harcayan ve 60 000 personel çalıştıran, tahminen 5207 yarıhükümet [quasi-governmental] organı bulunuyordu. Ancak, İngiltere'deki en köklü 'devleti eski durumuna getirme' girişimleri, 1980'lerden bu yana, telekomünikasyon, elektrik, gaz, su ve yerel ulaşım gibi endüstrileri kamudan özel mülkiyete aktaran özelleştirme siyaseti sayesinde gerçekleştirilmiştir. Kamu-özel sektör ortaklığı da kamu hizmetinin finansmanı ve dağıtımında özel kuruluşlara daha büyük bir rol vermiştir.

Hükümetler kamu harcamalarını kontrol altında tutma mücadelesi verdikçe, bu gibi gelişmeler, özellikle de siyasa danışmanlığı ile siyasa yürütmeyi birbirinden ayırma, daha yaygın hâle gelmektedir. Ancak, kolay ve elverişli yönetime, verimliliği artırmaya ve maliyetleri kısma teşvik, siyasî faturalar da taşımaktadır. Bunların en belirgin olanı, halka hesap veriliğin zayıflaması ve bir 'demokratik hesap açığı'nın ortaya çıkmasıdır. Birleştirilmiş bir kamu hizmetinin avantajlarından biri, atanmış görevlilerin nihâi olarak seçilmiş siyasetçilere ve onlar vasıtasıyla halka hesap verebilirliklerini sağlayan bakan sorumluluğu doktriniyi desteklemesidir. Yarı-bağımsız yürütme birimlerinin oluşturulması ve hepsinden önemlisi quango-

Kavramlar

Yeni kamu yönetimi

Yeni kamu yönetimi (NPM), geniş ölçüde, özel sektör yönetim tekniklerinin devlette kullanılması ve hükümet fonksiyonlarının özel sektöre devrini temsil etmektedir. NPM'nin felsefesi, devlet 'dûmeni kullanmalı' (siyasaya karar vermeli), buna karşılık özel kuruluşlar 'kürek çekmeli' (hizmetleri yürütmeli) ve kamu organlarına 'müteşebbis ruhu' iyye massedilmeli şeklindedir. Bu müteşebbis ruhunun örnekleri, sonuçlardan direkt olarak sorumlu, sonuçları değerlendirmek üzere açık hedefler koyan, kaynakları sonuçlara göre tahsis eden holding yöneticileri istihdam etmeyi ve kısa vâdeli sözleşmeler ile açık işe alma stratejilerini kullanmayı kapsamaktadır. Yeni kamu yönetimi, hiyerarşilerden piyasalara, hükmetmekten yönetmeye doğru bir kaymayı temsil etmektedir. Taraftarları bunu '3 E' (economy, efficiency, effectiveness: ekonomi, verimlilik, etkililik) ile bir tutmaktadırlar. Eleştirenler ise kamu hizmeti kavramını baltadığını ve hesap verebilirliği zayıflattığını; yeni düzenleme veya denetleme organları ortaya çıkardığını; ya da 'özelise iyi, devlete kötü' felsefesinin temelden kusurlu olduğunu öne sürmektedirler.

Odaklanma

Quangolar: avantaj ve dezavantajları

Quango, yarı-özerk hükümet dışı örgütün [quasi-NGO] baş harfleriyle oluşturulan bir kısaltmadır. Bu, müphemlik ve karışıklığıyla kötü ün yapmış bir terimdir. En genel anlamıyla quango, kadrosu bakanlar veya devlet memurları yerine atanmışlardan oluşan ve hükümetin fonksiyonlarını icra eden bir organ demektir. Böylelikle quangolar, danışma komisyonları ve mahkemeler gibi, çeşitli türlerde yürütme fonksiyonları bulunan organlardır. Quangoların yarı özerk statüleri, onların 'kol-mesafesi' hükümetin parçası olmaları; hükümet dışı özellikleri ise 'seçimle gelmemiş devlet' olmaları anlamını taşır.

Quangoların faydalı yönleri şunlardır:

- Hükümetin, kendi dışındaki danışmanların tecrübe, bilirlilik ve uzmanlık bilgilerine başvurmasına imkân sağlar.
- 'Resmî' devlet dairelerinin ve birimlerinin iş yükünü azaltır.

Quangolar şu sebeplerle de eleştirilmektedir:

- Bakanların patronluk alanlarını genişletir ve böylece siyasi gücün merkezileşmesine katkıda bulunur.
- Temsil kurumlarının hükümetin çalışmalarını izleme yeteneklerini azaltarak demokratik hesap verebilirliği zayıflatır.
- Kamu yönetimini daha parçalanmış ve daha az sistematize hâle koyarak **balkanlaşmayı** besler.

lar, bakanların artık günlük idarî veya işlemlerle ilgili sorumlulukları üstlenmemesi anlamına gelmektedir. Öte yandan, reorganizasyonun savunucuları, patentler ve diğer performans hedeflerinin kullanılması yoluyla hizmet verme standartlarının iyileşmesi sayesinde bunun dengelenebileceğini öne sürmektedirler.

İkinci bir problem de, özel sektörden yönetim tekniklerinin, yapılarının ve giderek daha fazla personelin kamuya sokulmasının, devlet bürokrasilerinin yıllar boyunca geliştirmeye çalıştığı kamu hizmeti kavramını zayıflatabilecek olmasıdır. Japonya, Hindistan, Fransa ve İngiltere gibi farklı devletlerdeki kamu hizmeti kültürü, soğukluğu ve hatta kibirliliği yüzünden eleştirilebilmektedir, ama bu, özel kazanç ve girişimcilikten ziyade, hiç olmazsa kamu hizmeti ve ulusal çıkar gibi fikirlerle irtibatlandırılmaktadır. Kamu hizmeti kültürü, başka şeylerin yanı sıra, en asgarisinden dünyanın pek çok çoğulcu demokrasisinde rüşvetin sürdürülmesine yardım etmiştir. Üçüncü bir dezavantaj, bu örgütlenme türünün, devletin eski durumuna döndürülmesiyle ilişkilendirmekle birlikte, uygulamada daha büyük bir merkezileşme ve hükümet kontrolüne yol açabilmesidir. Bunun sebebi, hükümetin, hizmetlerin doğrudan görülmesi sorumluluğundan elini çektikçe, kaynak temini ve düzenleyici fonksiyonları icra etmek için bir dizi yeni organ kurmak zorunda kalmasıdır. Sırası geldiğinde, bu, siyasetçilerin patronlukları ve performans hedefleri koyabilmeleri sayesinde, daha önceleri profesyonel bürokratların karar verme alanı içinde kalan yetkiler üzerinde etkili olmalarına imkân verecektir (Jenkins, 1995). Son olarak, istenmeyen sonuçlar kuralıyla ilgili problemler vardır. Böylece ekonomiyi, verimliliği ve etkililiği artırma girişimleri, uygulamada, amaca zararı dokunur hâle gelebilir. Meselâ, SSCB'de görüldüğü gibi, hedeflere dayalı 'rasyonel-üstü' planlama sistemleri, fiiliyatta kaynakları yanlış yönlendirebilmekte ve ket vurmaya yol açabilmektedir.

Bürokratik Güç: Kontrol Dışı mı?

Bürokratik Gücün Kaynakları

Balkanlaşma: Bir siyasi birimin, (Balkanlarda sık sık ortaya çıktığı gibi), muhalif güçlerin yamalarına dönüşecek şekilde parçalara ayrılması.

Sadık ve destekleyici kamu görevlileri şeklindeki anayasal imajlarına rağmen bürokratlar, büyük ölçüde, topluca ‘devletin dördüncü kolu’nu oluşturan güçlü ve etkili figürler olarak görülmektedir. Weber, Burnham ve Troçki gibi farklı teorisyenler, bürokratik güç ve siyasetçilerin ona boyun eğme derecesi fenomenine dikkat çekmişlerdir. Japon devlet memurları, özellikle de prestiji yüksek, Japonya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı’nda görev yapanlar, 1950’ler ve 1960’ların Japon ‘ekonomik mucizesi’ni çekip çeviren ‘dâimi siyasetçiler’ olarak görülürler. Kellner ve Crowther-Hunt (1979), İngiliz kamu sektörünü ‘İngiltere’nin egemen sınıfı’ olarak adlandırmıştır. Bu görüş, Richard Crossman (1979), Barbara Castle (1980) ve Brian Sedgemoore (1980) gibi eski bakanların anılarıyla da desteklenmiştir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği’ni parasal ve siyasi birlik olmanın ötesine geçiren itici gücün, eurokratlar diye adlandırılan, Avrupa Komisyonu’nun Brüksel merkezli idari kadrosu olduğu şeklinde bir algılama mevcuttur.

Bürokratik güç konusundaki endişe, klâsik kamu hizmeti tarafsızlığını terk etmiş olan, siyasi sol ve siyasi sağda bulunanlar arasında özellikle doruk noktadadır. Yukarıda işaret edildiği gibi, Marksistler, eskiden beri, sınıf çıkarlarının, bilhassa sosyalist hükümetlerin köktenci siyasa inisiyatiflerini sulandırma eğiliminde olan bürokrasi aracılığıyla işletildiğini öne sürmüşlerdir. Yeni Sağ ise çıkarıcı kamu görevlilerinin devletin büyümesini teşvik ettiğinde ve bu suretle neo-liberal veya serbest piyasa siyasalarına direnme eğiliminde olduğunda ısrarlıdır. Ancak, bürokratik gücün doğasının, belki de kaçınılmaz olarak, bilinmezlik ve varsayım içinde gizlendiğini hatırlamak gerekir. Bunun nedeni, hem devlet memurlarının kullandıkları gücü, kamu denetimine tâbi olmayan, bakanlarla olan özel iş ilişkileri sayesinde kullanıyor olmaları, hem de bakanlar üzerinde etkili olan diğer çok sayıdaki baskıdan dolayı, kamu hizmetinin etkisinin miktar olarak ölçülememesidir. Yine de, bürokratik gücün belli başlı üç kaynağı tespit edilebilir:

- ▶ bürokratların siyaset sürecindeki stratejik konumları
- ▶ bürokratlarla bakanlar arasındaki lojistik ilişki
- ▶ bürokratların statüsü ve uzmanlıkları.

Bütün modern devletlerdeki siyasa süreci, kamu hizmetinin etkisine hatırı sayılır bir alan bırakacak tarzda yapılanmaktadır. En önemlisi de, devlet memurlarının siyasi danışman olarak bilgiye ulaşma yetenekleri ve o bilginin, âmirleri olan bakanlara akışını kontrol edebilmeleridir. Devlet dâirelerinde bilgi kuşkusuz güçtür ve bakanların neyi bilip neyi bilmeyeceklerine karar veren de kamu görevlileridir. Siyasa tercihleri ancak böyle seçilebilir, değerlendirilir ve istenen karara varılacak şekilde ortaya konur. Şüphesiz, bunun, bürokratların mutlaka kasıtlı olarak manipüle edici veya açıkça siyasi oldukları anlamına gelmesi gerekmez, bu yalnızca,

onların -bilinçli ya da bilinçsiz- tercihlerinin siyasî müzakereyi önemli ölçüde belirlediğine ve böylece alınan kararların muhtevasını etkilediğine işaret eder.

Bürokrasi ile örgütlü çıkarlar arasında oluşan irtibatlar, bürokratların konumunu daha da güçlendirir. Hükümet ile iş, işçi ve meslekî çevreler ve diğer gruplar arasında ki en önemli ara satıh olan bürokrasi, güçlü ittifaklar oluşturabilir ve siyasa seçeneklerinin formüle edilmesinde ve gözden geçirilmesinde çok kritik bir rol oynayabilir. Bu durum, 'siyasa ağları'nın, yani halkın veya seçilmiş siyasetçilerin etkisinden nispeten uzak, üst düzey bürokratlarla çıkar gruplarının temsilcileri arasındaki karmaşık ilişkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bürokratik gücün, politik kararların alınmasında rol oynamaktan vazgeçmediğini belirtmeye bile gerek yoktur. Siyasacılar alternatif siyasî danışmanlık kaynakları araştırırlarken, siyasanın yürütülmesini ister yekvücut olarak örgütlenmiş isterse bir dizi yarı-bağımsız birimler şeklinde olsun, bürokrasinin eline terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu yürütmeyi kontrol etmeleri, devlet memurlarına onun muhtevasını yeniden yorumlama, hatta onu geciktirme veya yürürlüğe girmesini engelleme fırsatını da vermektedir.

Bürokratik gücün ikinci kaynağı, bakanlar ile devlet memurları arasındaki iş ilişkileri ve avantaj dağılımıdır. Görünürde bakanlar siyasî emrediciler ve atanmış bürokratlar da onlara bağlı astlardır. Ancak, uygulamada bu ilişkinin farklı olduğuna, hatta tersine döndüğüne inanmak için yeterli sebepler vardır. Bunların ilki, önde gelen bürokratların sayıca siyasetçilerden çok fazla olmasıdır. Meselâ ABD'de, sâdece üst düzeydeki siyasî olarak atanmışlar (Senato'nun onayı gerekenler) göz önüne alındığında bile, 20'den daha az sayıda bakandan destek alan ABD başkanları, 600'den fazla kıdemli memurla karşı karşıyadır. İngiltere'de, müsteşar ve müsteşar altı seviye devlet memurlarına oranı 2:13'tür. Dolayısıyla, siyasetçilerin kontrol menzilleri son derecede sınırlıdır ve bunun anlamı, onların siyasî ve idarî sorumluluklarını yerine getirirken, devlet memurlarının hatırı sayılır bir takdir yetkisi kullanmalarına mecburen izin verecek olmalarıdır.

İkinci bir sebep ise, devlet memurlarının ve seçilmiş siyasetçilerin meslekî yapılarındaki farktır. ABD'deki gibi bir 'spoils sistemi'nin yürürlükte olduğu yerler hâriç, devlet memurları, hükümetler gelip gitse bile görevde kalmaları anlamında dâimidirler. Buna karşılık bakanlar ancak geçicidirler ve değişikliklerin sık görüldüğü İngiltere'ninki gibi parlamenter sistemlerde yalnızca ortalama iki yıl görevde kalabilmektedirler. Bu yüzden göreve yeni başlayan bakanlar, kendi bakanlıklarını etkili bir şekilde yürütmek için gereken idarî tecrübe ve uzmanlık bilgisini edininceye kadar memurların etkisine mâruz kalabilmektedirler ve bu görevleri tamamlandığında ise kolaylıkla bir başka bakanlığa kaydırılabilmektedirler. Dolayısıyla devlet memurları, kendilerinin sevimsiz siyasî âmirlerinden daha uzun süre görevde kalmasının çok muhtemel olduğunu bilmenin güveni içindedirler.

Devlet memurlarının elde ettiği üçüncü bir avantaj da, kendilerinin tam gün siyasî danışman, bakanların ise günün sâdece belli bir kısmında bakanlıklarının âmiri olmalarıdır. Aynı zamanda, hükümet işlerinin miktar ve karmaşıklığının artmasına bağlı olarak bakanlık iş yükü fazlaştıkça, bakanlar da zaman ve enerjilerini daha çok ver-

melerini gerektiren bir alanla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunlar, kabine ve kabine komisyonlarındaki görevler, bazen parlamento sorumlulukları, seçim bölgesiyle ilgili işler, medyada görünmek, törenler ve kamusal faaliyetler ve dış ziyaretler, zirveler gibi işlerdir. Kısacası, ne kadar kendilerini adanmış, azimli ve becerikli olurlarsa olsunlar, siyasanın detaylarının ve işleyiş meselelerinin çoğunu atanmış görevlilere bırakmaları gerektiğini bilen bakanların rolü, stratejik rehberlik yapmakla sınırlıdır.

Bürokratik gücün son bir kaynağı da, devlet memurlarına çoğu kez verilen statü ve duyulan saygıdır. Bu, esas itibarıyla onların bilirkişilik ve uzman bilgilerinden kaynaklanır. Pek çok sistemde üst düzey bürokratlar meritokratik seçkinler olarak görülür ve kendilerine ulusal çıkarların sorumluluğu tevdi edilir. Bu kesin olarak, liyakâte ve devlet memurlarının işe alınma ve eğitimlerindeki başarıya vurgunun sonucudur. Sözgelimi, üst düzey Alman devlet memurları üniversite mezunu, genellikle de hukuk mezunları topluluğundan rekabete açık bir sınavla atanır ve daha sonra ikinci derecede bir sınavı takiben üç yıllık çok yoğun bir eğitim programına tâbi tutulur. Fransa'da *École Nationale d'Administration*, bilhassa ulusun üst düzey genel devlet memurlarını işe almak ve eğitmek, böylece teknik uzmanlar yetiştiren *École Polytechnique* gibi okulların faaliyetini tamamlamak üzere kurulmuşlardır. Japon bürokratların seçkin statüsü, 40 adaydan ancak birini işe alan ve üçte ikisi hukuk mezunu olan ve üst düzey devlet memurlarının yüzde 70'ini oluşturan Tokyo Üniversitesi çıkışlıların ağırlığı teşkil ettiği bir sınav sistemiyle sağlanır. Bu statü, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeniden yapılanma sürecinde, özellikle de planlı bir piyasa ekonomisinin tesis edilmesinde, nispeten tasfiye edilmemiş olan Japon bürokrasisinin üstlendiği sorumluluk sayesinde iyice yükselmiştir. İngiliz kamu yönetiminin statüsü de, benzer şekilde, Oxbridge'li adaylara duyulan güvene ve sıkı cereyan eden giriş prosedürünün bu zorluğuna bağlanmaktadır.

Göreceli olarak, hükümetler ve bakanlar göreve iyi hazırlanmamış olarak gelirler ve tavsiye ve desteğe ihtiyaç duyarlar. Hükümetler, parti programları ve bildirimlerine dayanılarak kurulsun da, yüzeysel siyasa hedeflerini uygulanabilir ve işleyebilir yasa programlarına dönüştürmede devlet memurlarına bağımlıdırlar. Bu sorun, seçimle gelinen bir görevi kazanmak için gereken hüneler ile etkili bir yönetim için gereken özellikler arasındaki uyumsuzluk sebebiyle, özellikle doruğa çıkar. Bilhassa parlamenter sistemlerde, bakanlar olağanüstü küçük bir yetenek havuzundan (meclisteki çoğunluk partisi veya partilerinin üyeleri arasından) atanmaktadır ve bunların, bakanlıklarının sevk ve idaresine ilişkin uzmanlık bilgileri ya da önceden edinilmiş büyük ölçekli bir örgütü yönetme tecrübeleri nâdiren mevcuttur.

Bürokratlar Nasıl Kontrol Edilebilir?

Bürokrasiyi kontrol etme ihtiyacı duyulması, çok sayıdaki endişenin bir sonucudur. Bunların en önemlisi, kontrol edilmeyen bürokratik gücün, temsili ve sorumlu hükümetin yok olmasını ifade etmesidir. Siyasî demokrasinin anlamlı olabilmesi

için, atanmış görevlilerin, sırası geldiğinde toplumun geneline hesap verecek olan siyasetçilere bir şekilde hesap vermesi gerekir. Gerçekten de, uzun süre devam eden liberal demokrasi eleştirilerinden biri, görünürdeki parti rekabeti ve halka hesap verebilirliğin ardında hiç kimseye karşı sorumlu olmayan bürokratların kuşatıcı gücünün yattığıdır. Bu nedenle, rüşvet, **kötü yönetim** ve devlet gücünün keyfi kullanımına karşı güvenceler tesis edilmelidir.

Kendi mesleki rahatlıklarını ve maddî güvencelerini devam ettirmeye kararlı olan bir bürokraside verimliliği artırma ihtiyacı ve departmantalizmin merkezkaç baskılarına direnmek için idarî koordinasyon gerekliliği sebebiyle de siyasî denetim lâzımdır. Bürokratların kendileri, özellikle Almanya, Fransa, Hindistan ve İngiltere'deki gibi kalıcı kamu hizmetindeki sıkı mesleki standartların ve derinlemesine kökleşmiş kamu hizmeti mantığının zorunlu kıldığı oto-disiplin sebebiyle hârici denetimin gerekli olmadığını öne sürebilirler. Ama, diğer taraftan, böyle bir kamu hizmeti kültürü, çözümünden ziyâde sorunun bir parçası da olabilir: 'bürokratlar en iyisini bilir' inancına dayalı, tepeden bakan bir kendini beğenmişlikle kuşatılmış olabilir. Bürokrasiler üzerindeki belli başlı denetim şekilleri şunlardır:

- ▶ siyasî hesap verme mekanizmalarının oluşturulması
- ▶ kamu hizmetinin siyasallaştırılması
- ▶ karşı-bürokrasilerin tesis edilmesi.

Siyasî Hesap Verebilirlik

Devlet bürokrasileri, siyasî yürütmeye, meclise, yargıya ya da halka hesap verebilir hâle getirilebilir. Devletin yönetimindeki kapsamlı sorumluluğu ve kamu hizmetiyle yakın iş ilişkisi sebebiyle, bu organların en önemlisinin siyasî yürütme olduğu kolaylıkla söylenebilir. En ayrıntılı yürütme denetimi sistemi, hiyerarşik olarak yapılanmış bir parti organları ağının paralel yürütülmek ve devlet yönetimi üzerinde denetleme yapmak üzere oluşturulduğu, Çin ve SSCB gibi sosyalist devlet rejimlerinde bulunmaktadır. Ancak, bu rejimlerdeki devlet mekanizması öyle karmaşık ve yoğun ki, 'iktidar' partisinin her yere nüfuz eden etkisi bile komünist bürokrasileri kendi çıkarlarını geliştirmekten veya ekonomik, sosyal ve bölgesel çıkarları dile getirebildikleri kanallar olarak hareket etmekten men edememiştir.

Liberal demokrasilerde, özellikle de parlamenter yürütmeye dayananlarda, siyasî denetim, büyük ölçüde bakan sorumluluğu doktrinine bağlıdır. Bu doktrin, bakanların, kendi personelinin işlemleri ve bakanlıklarının takip ettikleri siyasalar bakımından meclise karşı tek başlarına sorumlu olduğunu savunur. Bakan sorumluluğu, bu doktrinin, devlet memurlarının bakanlarına ve dolayısıyla günün hükümetine karşı özel bir sorumluluğu olması anlamında kabul edildiği İngiltere'de en uç şekilde gelişmiştir. Yine de bu doktrinin siyasî denetimi yerine getirme yeteneğini azaltan üç faktör söz konusudur. Birincisi, yukarıda ele alındığı

Kötü Yönetim: Kusurlu yönetim; yetkilerin yanlış kullanılması, kuralların önyargılı uygulanması, prosedürlere uyumda yetersizlik veya basitçe beceriksizlik.

gibi, modern bürokrasilerin uzmanlık, büyüklük ve karmaşıklık-
nın, etkili bir bakan denetimini gerçek anlamda imkânsız hâle
getirmesidir. İkinci olarak, bakanlar, memurları (ya da kendileri)
tarafından yapılan hatalar yüzünden istifa ederek siyasi kariyerle-
rini fedâ etmeye isteksiz olmaktadır ve başbakanlar da olumsuz
propagandayı cezbedecek olan istifalara teşvik etmede gönülsüz
davranmaktadırlar. Üçüncü olarak da, meclisler, bakanları ya da
devlet memurlarını etkili bir incelemeye tâbi tutacak uzmanlık ve
siyasi iradede genellikle yoksundurlar.

Yasama denetimi de, bürokratların siyasi açıdan hesap verebilir
olmalarını temine yardımcı olabilmektedir. 1979'da, İngiltere'de,
bakanlar kadar üst düzey devlet memurlarını da sorguya çekmek
üzere yeni oluşturulan bakanlık seçim komiteleri, bakan sorum-
luluğu sisteminin yetersiz olduğunun zımnen itirafıydı. Ancak,
etkili bir yasama denetimi de para teminine bağlıdır. ABD Kong-
resi başkanlık bütçesini denetlemektedir ve çeşitli bakanlık ve bi-
rimler için fon sağlama konusunda anayasal bir yetkiye sâhiptir.
Bu durum, kongre komisyonlarına, her bakanlığın çalışmalarını
araştırma ve soruşturma, hesaplarını inceleme, kötü yönetim
ve usûlsüzlük durumlarını ortaya çıkarma fırsatını vermektedir.
Ama, yine de, kongre denetimi bile, 'demir üçgenler' diye adlan-
dırılan güçlü ittifaklar oluşturulmasına imkân verebilmektedir:
yürütme dâiresi, ilgili olduğu kongre komisyonu ve bu ikisinin ilgilendiği çıkar
gruplarından oluşan siyasa ağları.

Bürokrasinin yargı tarafından incelenmesi, özellikle, devletin yürütme organlarının
yetkilerini ve fonksiyonlarını târif eden idare hukukunun, kamu hukukunun ayrı bir
kolu olarak tesis edildiği sistemlerde mevcuttur. Kıta Avrupası'ndaki pek çok devlette,
devlet bürokrasisi ile yurttaşlar arasındaki ihtilâfları karara bağlamak üzere yetkilendi-
rilen bir idare mahkemeleri ağının tesisine gidilmiştir. Fransa'da *Conseil d'État*, en üst
idare mahkemesidir. Fransız idaresinin bütün kuruluşları üzerinde genel bir denetleme
yetkisi kullanmakta, fakat devlet memurlarını siyasi âmirlerinin istenmeyen müdaha-
lelerinden koruyarak, siyasi denetimi de zayıflatabilmektedir.

Bürokratlar, resmî ve resmî olmayan birtakım yollarla da halka hesap verebilir hâle
getirilebilir. Köken itibarıyla İskandinav olan, ama daha sonra Yeni Zelanda, Avust-
ralya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelere farklı türleriyle yayılan bir metot, ombudsman
[kamu denetçisi] sistemidir. Her ne kadar ombudsman sistemi, birey şikâyetlerinin
giderilebileceği bir yol gösterse de, ombudsmanlar nâdiren yasa gücünü arkalarına
alarak çalışırlar ve genellikle kararlarını doğrudan uygulama araçlarından yoksundur-
lar. İngiliz Parlamento İdare Komiseri özellikle etkisizdir, çünkü şikâyetler doğrudan
halk tarafından değil, bir parlamenterin başvurusuyla yapılabilmektedir ve yine bu

Kavramlar

Bakan Sorumluluğu

Bakan sorumluluğu ('bireysel' sorumluluk) doktrini, bakanlar ile bakanlıkları arasındaki ilişkiyi târif eder ve görünürde kamu hizmetinin halka hesap verebilir olmasını garanti eder. Bu doktrin, en açık İngiltere'de olmak üzere, çoğu parlamen-ter sistemde görülür ve iki önemli özelliği vardır. Birincisi, bütün kararların kendi adlarına alındığı uydurmasını öne süren bakanlar, bakanlıklarının fiil ve kusurlarından sorumlu-
durlar: 'sorumluluk bakanda kalır'. İkincisi, bakanlıklarında süre giden herhangi bir şeyden sorumlu olmaları ve memurlarının yanlış işleri ve yetersizlikleri durumunda görevden uzaklaştırılabilmeleri anlamında, bakanlar meclise hesap verirler. Teorik olarak bakan sorumluluğu, devlet memurlarını, bakanları ve meclis üzerinden halka bağlayan bir sorumluluk zinciri oluşturur. Uygulamada ise bu çoğu zaman o günün hükümetinin iradesine bağlıdır

Kavramlar

Bakan Sorumluluğu

Bakan sorumluluğu ('bireysel' sorumluluk) doktrini, bakanlar ile bakanlıkları arasındaki ilişkiyi tanımlar ve görünürde kamu hizmetinin halka hesap verebilir olmasını garanti eder. Bu doktrin, en açık İngiltere'de olmak üzere, çoğu parlamenter sistemde görülür ve iki önemli özelliği vardır. Birincisi, bütün kararların kendi adlarına alındığı yurtdışını öne sürer bakanlar, bakanlıklarının fiil ve kusurlarından sorumlu dururlar: 'sorumluluk bakanada kalır'. İkincisi, bakanlıklarında süre giden herhangi bir şeyden sorumlu olmaları ve memurlarının yanlış işleri ve yetersizlikleri durumunda görevden uzaklaştırılabilmesi anlamında, bakanlar meclise hesap verirler. Teorik olarak bakan sorumluluğu, devlet memurlarını, bakanları ve meclis üzerinden halka bağlayan bir sorumluluk zinciri oluşturur. Uygulamada ise bu çoğu zaman o günün hükümetinin iradesine bağlıdır

görev ve fonksiyonu konusunda genel olarak halkın bilgisi yoktur.

Bürokrasi üzerindeki resmî olmayan baskılar, kitle medyasının ve iyi örgütlenmiş çıkar gruplarınıninkilerdir. Resmî hesap verme mekanizmalarından bağımsız olarak, bürokratlar, statülerinin ve kamusal saygınlıklarının, skandalların, rüşvetin ve idarî yeteneksizliğin ortaya çıkmasından zarar görebileceğinin farkındadırlar. Bu suretledir ki, 1970'lerde ABD'de Watergate meselesinin açığa çıkması, Merkezi Haber Alma Örgütü (CIA) ve Federal Soruşturma Bürosu (FBI) gibi devlet birimlerinin daha sıkı bir denetim altına alınmasına yol açmıştı. Benzer biçimde, Fransız gazetesi Le Monde, 1985'te Greenpeace gemisi Rainbow Warrior'ın batırılışını gün ışığına çıkarmada önemli bir rol oynamış ve böylece savunma bakanının istifasına katkıda bulunmuştu. Öte yandan, bu tür soruşturmalar, devlet yönetimine genellikle hâkim olan mahremiyet kültürü ve açık hükümet yokluğu sebebiyle ciddi şekilde engellenebilmektedir.

Siyasallaştırma

Siyasî denetim gerçekleştirmenin en yaygın yollarından biri, üst düzey bürokrasiyi günün hükümetinin ideolojik coşkusunun içine çekmektir. Bu uygulama, siyaset ile yönetim ve siyasetçi ile kamu görevlisi arasındaki ayrımları fiilen bulanıklaştırır. Denetim, alenen bir siyasî atama sistemiyle gerçekleştirilir. Bilinen adıyla 'spoils (yağ-

ma) sistemi', ABD'de, Andrew Jackson'ın federal kamu hizmeti kadrolarının yaklaşık yüzde 20'sini kendi adamlarıyla değiştirmesi sonucu, 19. Yüzyıl'da kurumsallaşmıştır. Yeni bir ABD başkanı göreve geldiğinde, yönetim kadroları değişir. Çoğunlukla, Kasım ayındaki seçim ile Ocak'ta yeni başkanın göreve başlama töreni arasındaki dönemde yaklaşık 3000 üst düzey kadro siyasî atamalarla doldurulur. Muhtemelen bu atamaların 200'den daha azı şahsen başkan tarafından yapılmakta, diğerleri ise başkanın onayına tâbi olarak üst düzey yürütme görevlilerince gerçekleştirilmektedir.

Almanya'da bakanlarca yapılan atamaların alanı sınırlı olsa da, Berufsverbot (söz-lük anlamı 'bir göreve alınmanın reddedilmesi'dir) sistemi, göreve gelen bakanların ve hükümetlerin, istemedikleri görevlileri tam ücretle emekliye sevk ederek ıskartaya çıkarmalarına ve onların yerine daha yakın bulduklarını atamalarına imkân vermektedir. Ancak, örtülü siyasallaştırma daha yaygındır. İngiltere'de 1981'de Kamu Hizmeti Bakanlığı'nın lağvedilmesi, üst düzey kamu hizmeti personelinin 'Thatcherlaştırılması' iddialarına yol açmıştır. Eleştiriler, Margaret Thatcher'ın yeni üst düzey atamalar sistemine olan yakın ilgisinden ve reklamı iyi yapılmış terfi kriterlerinden kaynaklanıyordu: onlar 'bizden birileri mi?' Tony Blair de, bakanlık basın görevlerinin siyasallaştırılmasına ve Downing Street'ten yönlendirilmesine izin verdiği için eleştirilmiştir. Sessiz sedasız siyasallaştırma, Fransız yönetiminin de bir özelliği olmuştur. Yaklaşık 500 üst görev, şimdilerde hükümetin önde gelen simalarının doldurulmaktadır ve 1980'lerden beri, bu atananlar son derecede partizan bir görüntü çizmişler veya ki-

şisel ya da siyasî olarak üst düzey siyasacılarla ilişkilendirilmişlerdir. O nedenle Fransız üst düzey kamu hizmeti artık, parti siyasetinin üzerinde yer alan bütünleşmiş bir organdan çok, politize olmuş kabilelerden ibaret bir yamaya benzemektedir.

Politize olmuş bir üst düzey bürokrasinin câzibesi, böyle bir grupta, siyaseten tarafsız devlet memurları arasında muhtemelen görülebilecek olandan daha yüksek seviyede bir sadakât ve teslimiyetin mevcut olmasıdır. Ayrıca, devlet bürokrasisinde bir tür siyasî eğilimin kaçınılmaz olduğunu öne sürerek, tarafsızlığın dâima bir efsane olduğuna inanan gözlemciler, genellikle, alenen siyasallaştırmaya dayanan bir sistemin, örtülü siyasallaştırmaya göre daha tercihe şayan olduğunu savunmaktadırlar. Ancak, siyasî teslimiyet ciddi dezavantajlar da getirir. Her şeyden önce siyasallaştırma, profesyonel ve kalıcı kamu hizmeti fikrini kalbinden vurur. Bürokratlar, günün hükümeti tarafından bir kez siyasî gerekçelerle tercih yapmaya ya da kendi ideolojik yaklaşımlarını paylaşmaya teşvik edildiklerinde, onların atanmaları da siyasî âmirlerinininki kadar geçici hâle gelir. Bu, haddizatında, bilgi ve tecrübenin birtakım hükümetlerde birikmediği ve ABD’de olduğu gibi, yönetimdeki bir değişikliğin devletin devamlılığında çok önemli bir kırılmaya sebep olacağı anlamına gelir.

Dahası, kamu hizmetinde hem siyasî teslimiyetin hem de meritokrasinin bir arada bulunması zordur. Politize edilmiş bir hizmette, atamalar, yetenek ve eğitimden ziyâde siyasî yakınlık ve kişisel sadakâte dayalı olarak yapılmakla kalmaz, yüksek nitelikli kadroları herhangi bir iş güvencesi sunmayan geçici görevlerde çalışmaya cezbetmek de daha zor hâle gelir. Bundan daha sinsi bir tehlike ise, ideolojik coşkunun, devlet memurlarını siyasa seçeneklerinin sakınca ve dezavantajlarına karşı körleştirebilmesidir. Bu bakış açısından tarafsızlığın erdemi, bürokratların incelenmesi gereken siyasa seçeneklerinin güçlü yönlerini olduğu kadar zayıf yönlerini de görmelerine imkân verecek şekilde, bürokratlarla siyasetçiler arasında bir ‘kol mesafesi’ ilişki tesis etmesidir. Meselâ, belki de, 1980’lerin sonlarında İngiltere’de icat edilen ‘kelle vergisi’ felâketi, Margaret Thatcher yönetimindeki devlet memurlarının ‘Fakat sayın bakan...’ şeklindeki araya girmeleri ne denli terk ettiklerini göstermektedir.

Karşı-Bürokrasiler

Sonuncu siyasî denetim mekanizması, siyasetçileri desteklemek veya yardım etmek, ya da resmî bürokrasiye dengeleyici ağırlık şeklinde görev yapmak üzere tasarlanan yapılar aracılığıyla olmalıdır. Bu tür bir sistemin en basiti, şimdilerde neredeyse bütün modern devletlerin bir özelliği hâline gelmiş olan, siyasî danışman, yani ‘dışarıdan’ birilerinin istihdamıdır. Daha önemlisi, bakanların iş yüklerini paylaşmak ve onlara

Kavramlar

Ombudsman (Kamu denetçisi)

Ombudsman, İngilizce tam karşılığı bulunmayan, İskandinav kökenli bir kelimedir. Ombudsman, yurttaşların belli bir sektördeki haklarını korumak ve yetkilerin kötüye kullanımından prosedürleri doğru izlememeye ve sıradan liyakatsızlığa uzanan kötü yönetim iddialarını soruşturmak üzere atanmış bir devlet görevlisidir. Ombudsmanın rolü, idare mahkemeleri veya seçilmiş temsilciler gibi normal şikâyet yollarının yerini almak değil, onları tamamlamaktır. Ancak ombudsmanlar geniş kapsamlı idari ahlâkla ilgilendiklerinden, soruşturmaları ve bulguları, nâdiyen yasal güce sahiptir. Ombudsman sistemi denetim ve tazmini güçlendirdiği hâlde, simgesel olduğu (ombudsmanlar icra yetkisinden mahrumdur) ve (genellikle ‘içeriden’ biri olan) ombudsmanın niteliklerine çok fazla bel bağladığı için eleştirilmektedir.

kişisel danışman kadroları sağlamak üzere değişik türlerde kurumlar tesis edilmektedir. İngiltere’de bu, sırf bu iş için [*ad hoc*] esasına göre uygulanmaktadır. Edward Heath 1970’te Merkezî Siyasa Gözden Geçirme Kadrosu’nu (CPRS) kurmuş, Harold Wilson da 1974’te Siyasa Birimi’ni oluşturmuştur. Margaret Thatcher ise 1980’lerde Özel Ofis’in rolünü genişletmiş ve ayrıca Siyasa Araştırmaları Merkezi ve Adam Smith Enstitüsü gibi sağ cenahtan ‘think tank’ kuruluşlarından tavsiye almaya çalışmış, buna karşılık Blair, 1997’den itibaren Kabine Ofisi’ni güçlendirmiş ve Kamu Siyasası Araştırma Enstitüsü ve Demos gibi organların danışmanlıklarından yararlanmıştır. Daha genel bir uygulama ise cabinet ministériel aygıtıdır. Bunlar Fransa’da uzun zamandan beri mevcuttur ve İtalya, Avusturya gibi ülkelerin yanı sıra, AB’de de işletilmeye başlamıştır. Bu yapılar, siyasanın oluşturulmasına katkıda bulunan, bakanlık faaliyetlerinin izlenmesine yardımcı olan ve bakanların diğer çeşitli sorumluluklarını yerine getirmelerini kolaylaştıran (Fransa’da genellikle 1520’den az olmayan), bakanların kişisel danışman ekipleridir.

Karşı-bürokrasi fikri, en itinalı şekliyle, Başkan’ın Yürütme Ofisi (EOP) tarzında, ABD’de geliştirilmiştir. Bu ofis, Brownlow Komisyonu’nun ‘Başkan’ın yardıma ihtiyacı var’ açıklamasını takiben, Başkan Roosevelt tarafından kurulmuştur. EOP, başkanın kişisel bürokrasisidir. Sayıları gittikçe artan konseyler ve bürolardan oluşmakta ve yaklaşık 1400 kişi istihdam etmektedir. En önemli birimleri, başkanın en yakın siyasî danışmanlarından oluşan Beyaz Saray Ofisi, bütçenin ve bununla ilgili yasa tekliflerinin hazırlanmasına yardım eden Bütçe Yönetimi Ofisi, savunma ve dışişleri konularında tavsiyelerde bulunan Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) ve ekonomik siyasa konusunda başkana profesyonel danışmanlık sunan Ekonomik Danışmanlar Konseyi’dir.

Karşı-bürokrasilerin kurulma amacı, amatör, geçici ve sayıca az olan siyasetçilerle onların uzman, dâimi ve profesyonel görevlileri arasındaki ilişkinin denge bozulduğuna telâfi etmektir. Ancak, bu siyasî denetim şeklinin dezavantajları da vardır. EOP’un durumunu ele alırsak, devlet birimlerinin ikiz hâle gelmesine yol açmakta ve böylece karar yetkisi çatışmalarına ve bir ölçüde bürokratik kavgaya sebep olmaktadır. Bu, özellikle, Ulusal Güvenlik Konseyi ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki çoğu zaman yüklü ilişkide belirginleşmektedir.

Bir başka zorluk da, karşı-bürokrasilerin siyasî denetim sorununu çözmekten çok meydana getirebilmesidir. Sözgelimi, Margaret Thatcher, 1983’te, o yılın seçim kampanyası esnasındaki zarar verici sızıntıların kaynağı olarak gördüğü CPRS’yi lağvetmiştir. Benzer biçimde, Yarbay Oliver North’un da içinde bulunduğu NSC kadrosu, 1980’lerde Reagan yönetimini sarsan İran-Kontra sorununun tam göbeğindeydi. Son olarak, siyasetçilerin özenle seçilmiş danışman kadrolarıyla etraflarını örmelelerine neden olan bu uygulama, onların siyasî gerçeklikten kendilerini koparmaları ve sâdece duymak istediklerinin kendilerine söylenmesi tehlikesini doğurmaktadır. Bu sorun, Başkan Nixon ve Başkan Reagan’ın, temelde düşman kabul ettikleri federal bürokrasiye ne güvenileceklerine ne de onu denetleyebileceklerine inanmadıkları için EOP danışmanlarına aşırı bağımlı hâle geldiklerinde ortaya çıkan Watergate ve İran-Kontra meseleleriyle dikkatleri üzerinde toplamıştır.

Özet

- Bürokrasi terimi farklı birtakım şekillerde kullanılmaktadır. Köken olarak, seçilmiş siyasacılara rağmen görevlilerin yönetimi anlamına gelmiştir. Sosyal bilimlerde ise, genellikle bir örgütlenme tarzı olarak anlaşılmaktadır. Ancak, modern siyasî analizciler, bürokrasi terimini, bürokratların siyasî denetime tâbi olan ya da olmayan, seçilmemiş kamu görevlileri ya da devlet memurları olduğu, idarî devlet aygıtını kastetmek için kullanmaktadırlar.
- Üç temel bürokrasi teorisi geliştirilmiştir. Weberci model, bürokrasinin, modern toplumun rasyonel bir idarî aygıtı, karakteristik bir örgütlenme biçimi olduğunu öne sürer. Muhafazakâr güç bloğu modeli, bürokrasinin geniş sınıf çıkarlarını yansıtmaya ve siyasî denetime direnebilme ölçüsüne vurgu yapar. Bürokratik aşırı masraf modeli ise, devlet memurlarının kendi yararlarına meslekî kariyer çıkarları peşinde koşmalarının sebep olduğu 'cüsseli' hükümete doğru olan eğilimi vurgular.
- Bürokrasinin ana fonksiyonu, yönetme işini çekip çevirerek hukuku ve siyasayı yürürlüğe koymak veya icra etmektir. Ancak, devlet memurları, bakanlara siyasa tavsiyesi sunmada, (özellikle hizmet alan gruplarla bağlantıları sayesinde) çıkarları dile getirme ve birleştirmede ve bir hükümet ya da yönetim değişikliği olduğunda siyasî istikrarın sürdürülmesinde de önemli bir rol oynamaktadırlar.
- Bürokrasiler, geleneksel olarak, amaç veya fonksiyon temelinde örgütlenirler: bakanlıklara, dâirelere ve birimlere bu nedenle ayrılırlar. Aralarındaki merkezileşme veya adem-i merkezileşme dereceleri büyük ölçüde değişmektedir. Bununla birlikte modern eğilimler, siyasa üretmenin siyasa yürütmeden ayrılması ve tamamen özelleştirme olmasa bile özel sektör yönetim tekniklerinin sokulması yönündedir.
- Demokratik hesap verebilirliğe getirdiği tehdit sebebiyle bürokratik güç konusunda endişeler mevcuttur. Bürokratik gücün başlıca kaynakları, devlet memurlarının bilgi akışını kontrol edebilmeleri ve böylece siyasî âmirlerinin neyi bileceklerini tâyin edebilmeleri, dâimî ve tam gün kamu görevlileri olarak elde ettikleri lojistik avantajlar ve uzman ve ulusal çıkarın bekçileri olarak sâhip oldukları statüdür.
- Bürokrasiler üzerinde çeşitli yollarla denetim kurulabilir. Bakanlara, meclislere, mahkemelere ya da ombudsmanlara karşı kamusal hesap verme mekanizmaları tesis edilebilir. Ayrıca, kamu hizmeti, günün hükümetinin ideolojik coşkusunu paylaşacak şekilde siyasallaştırılabilir. Alternatif danışmanlık kaynağı sağlamak ve seçilmiş siyasetçilerin ellerini güçlendirmek üzere karşıbürokrasiler de oluşturulabilir.

Tartışma Soruları

- ▶ Ülkeleri gerçekten de bürokratlar mı 'yönetir'?
- ▶ Siyasa üretme ile siyasa danışmanlığı sunma arasında kesin bir ayırım oluşabilir mi?
- ▶ Devlet memurları her zaman siyasî açıdan tarafsız olabilirler mi?
- ▶ Kamu bürokrasileri aslen verimsiz midir?
- ▶ Siyasî olarak icra edilen kamu hizmetinin faydaları maliyetlerini geçiyor mu?
- ▶ Bürokratik gücü denetlemenin en etkili mekanizmaları nelerdir?

İleri Okumalar

- Beetham, D. *Bureaucracy* (Milton Keynes: Open University Press, 1987). Bürokrasi modelleri ve bürokratik güç teorileri hakkında açık ve kısa bir tartışma.
- Bekke, H., J. Perry ve T. Toonen *Civil Service Systems in Comparative Perspective* (Bloomington, Ind: Indiana University Press, 1996). Dünyanın farklı yerlerindeki kamu hizmetlerine ilişkin geniş kapsamlı ve eksiksiz bir araştırma.
- Guy Peters, B. *The Politics of Bureaucracy* (White Plains, NY: Longman, 2001). Bürokrasilerin siyasî ve siyasa üretimindeki rolleri konusunda ansiklopedik bir izah.
- Self, P. *Government by the Market? The Politics of Public Choice* (Basingstoke: Palgrave, 1994). Yönetimin piyasa rekabeti ve verimlilik ilkelerine göre yeniden biçimlendirilmesine dâir zekice bir tartışma.
- Verheijes, T. Ve D. Coombes (der.) *Innovations in Public Management: Perspectives from East and West Europe* (Cheltenham and Northampton, MA: Edward Elgar, 1998). Yeni kamu yönetimi düşünceleri ve etkileri konusunda mukayeseli bir analiz.

Ordular ve Güvenlik Güçleri

‘Siyasî iktidar, bir silâhın namlusundan doğar.’

Mao Zedung *Problems of War and Strategy* (1938)

Hiçbir rejim, sırf siyasî meşruiyet ve idarî verimliliğe dayanarak iktidarda kalamaz. Bütün yönetim sistemleri, az veya çok, ordu ve polis kurumları vasıtasıyla zorlayıcı bir güç kullanılarak desteklenir. Ancak, ordu ve polisin zorlayıcı gücü, farklı bir dizi siyasî kullanıma bırakılabilir. Ordular sırf dış siyasa araçları olarak fonksiyon icra edebilirler yahut belki halk hareketlerini bastırarak ve hatta halkın sevmediği rejimleri destekleyerek, kesin bir ülke içi rol de oynayabilirler. Güçlü çıkar grupları olarak işleyebilirler veya askerî rejimler tesis etmek suretiyle, sivil yönetime bir alternatif olabilirler. Aynı şekilde polis de kamu düzeninin ve sivil özgürlüğün devam ettirilme vasıtası yahut aşırı hâllerde bir polis devletinin kurulmasına da yol açabilen bir siyasî baskı mekanizması işlevi görebilir. Bu kurumların potansiyel güçleri o kadar büyüktür ki, bunların nasıl kontrol edilebileceği veya halka hesap verebilir hâle getirileceği konusundaki sorular, hâlâ siyasî önemini muhafaza etmektedir.

Bu bölümde incelenen ana konular şunlardır:

İçindekiler

Ordu ve Siyaset.....	478
Ordunun Rolü.....	479
Savaş Aracı.....	479
İç Düzenin Güvencesi.....	481
Çıkar Grubu.....	482
Sivil Düzenin Alternatifi.....	484
Ordunun Kontrol Edilmesi.....	485
Ordu Ne Zaman İktidara.....	488
El Koyar?.....	488
Polis ve Siyaset.....	491
Polisin Rolü.....	492
Toplum Polisliği.....	492
Siyasî Polislik.....	493
Polis Devletleri.....	495
Siyasî Kontrol ve Hesap.....	496
Verebilirlik.....	499
Özet.....	499
Tartışma Soruları.....	499
İleri Okumalar.....	500

Anahtar Konular

1. Siyasî bir kurum olarak ordunun ayırt edici özellikleri nelerdir?
2. Ordu nasıl ve hangi yollarla siyasete müdahale edebilmektedir?
3. Askerî güç siyasî denetim altına nasıl alınabilir?
4. Sivil polislik siyasî polislikten nasıl ayrılır?
5. Güvenlik güçlerini halka hesap verir kılmanın mekanizmaları nelerdir?

Ordu ve Siyaset

Modern silâhlı kuvvetlerin ortaya çıkışı, Avrupalı güçlerin, genellikle sürekli bir orduya dayanan standartlaştırılmış bir askeri örgütlenme biçimini geliştirmeye başladıkları, Orta Çağ takip eden döneme kadar geri götürülebilir. 19. Yüzyıl boyunca ordu, toplumun diğerlerinden farklı, profesyonel bir liderliği olan uzmanlaşmış bir kurumu olmaya başlamıştır. Sırasında Avrupa sömürgeciliği, orduyu devlet örgütlenmesinin neredeyse evrensel bir bileşeni hâline dönüştürerek, bu ordu modelinin dünyanın her tarafında benimsenmesini temin etmiştir. Porto Rico, kimi zaman bu düzenin klâsik istisnası olarak târif edilmiştir, ama silâhlı kuvvetlerinin olmaması, muhtemelen, sırf güvenliğinin ABD ordusu tarafından sağlanması sebebiyledir.

Ordu, çok özel türde bir siyasi kurumdur. Orduyu diğer kurumlardan ayıran ve ona, diğer sivil örgütlere nispetle farklı, hatta bazen ezici bir avantaj sağlayan dört faktör söz konusudur. Birincisi, bir savaş aracı olarak ordunun, gerçek bir silâhlanma tekeli ve bunun neticesi zorlayıcı bir güç elde etmesidir. Ordu bir rejimi destekleme veya devirme kapasitesine sâhip olduğundan, onun sadakâtı devletin ayakta kalması için zorunludur. İkinci faktör, silâhlı kuvvetlerin, bir rütbe hiyerarşisi ve kesin bir itaat kültürüyle karakterize edilen, sıkı örgütlenmiş ve yüksek disiplinli bir organ olmasıdır. Bu yüzden, Weberci anlamdaki bürokrasinin ekstrem bir örneğidir. Bu, her ne kadar esnekliği ortadan kaldırsa ve inisiyatif kullanma, yenilik yapma cesaretini kırsa da, orduya alışılmamış derecede bir örgütsel verimlilik kazandırır. Üçüncü olarak, ordu her zaman, ayırt edici bir kültür ve değerler sistemi ile personelini savaşmaya, öldürmeye ve belki de ölmeye hazır tutan bir ekip ruhu [esprit de corps] ile karakterize edilir. Kimi zaman (liderlik, görev ve şeref geleneksel vurgusu yüzünden) üstü kapalı olarak muhafazakâr ve son derecede otoriter diye nitelenen ordu kültürü, devrimci sosyalizm (Çin’de) veya İslâmî fundamentalizm (İran’da) gibi inançlarda da zemin bulabilmektedir. Dördüncüsü, silâhlı kuvvetlerin, devletin güvenlik ve bütünlüğünü güvence altına aldıkları için ulusal çıkarın muhafaza edildiği yer olmaları anlamında, çoğunlukla siyasetin ‘üzerinde’ görülmeleri ve genellikle de kendilerini öyle görmeleridir. Bu, pek çok ordunun özel bir statüye sâhip olmasını ve saygı görmesini sağlar, ama ayrıca, özellikle de kendi görüşüne göre hayati ulusal çıkarlar tehdit altında olduğu zaman, ordunun siyasete müdahale etme eğilimini güçlendirir.

Öte yandan, orduyu tekil, tutarlı ve bütün toplumlarda ortak siyasî özelliklere sâhip bir kurum olarak görmek hatadır. Ordu içindeki bölünmeler, değişik kaynaklardan gelebilir. Meselâ, çoğunlukla seçkin arka planları sebebiyle göreve getirilen büyük ölçüde muhafazakâr üst düzey görevlilerle, terfi konusunda sabırsız veya ilerlemeci ya da radikal fikirlere daha açık olabilen daha alt düzeydeki personel arasında çatışmalar ortaya çıkabilir. Benzer biçimde, hem toplumsal hem de meslekî olarak imtiyazlara sâhip olan muvazzaf bir personelle, genellikle işçi veya köylü sınıfından gelen askere alınmış bir görevli arasında gerilim olması muhtemeldir. Prestij için rekabet ve yarışma, ayrıca yetersiz kaynaklar da, ordu içindeki çeşitli servisleri ve birimleri bölebilir, bu arada bölgesel veya etnik bölünmeler de önemli olabilir.

Belli bir silâhlı kuvvetin karakteri, iç ve dış faktörler tarafından biçimlendirilir. Bunlar ordunun tarihi ve gelenekleri, özel alayları yahut birimleri ve genel siyasî sistemin doğası, siyasî kültür ve rejimin kendi değerleridir. Sözelimi Çin'de, Halkın Özgürlük Ordusu (PLA), 1949'da komünist rejimin kurulmasında oynadığı kesin rolden ve Çin ordusu üzerinde her seviyedeki sıkı parti kontrolünden derinlemesine etkilenmektedir. Batı Almanya'da silâhlı kuvvetler, Nazi sempatisinin ve değerlerinin kökten sökülüp atılması ve siyasî demokrasi ilkelerine destek oluşturulması için sistematik bir siyasî endoktrinasyon sürecine tâbi tutulmuştu. Son olarak, orduların siyasî hayatta oynayabildiği gerçekten farklı roller sebebiyle, onların yapısı ve önemi konusunda genelleme yapmak zordur. Bu rollerin en önemlileri şunlardır:

- bir savaş aracı
- siyasî düzen ve istikrarın güvencesi
- bir çıkar grubu
- sivil düzenin alternatifi.

Ordunun Rolü

Savaş Aracı

Ordunun temel amacı, eğer gerekiyorsa diğer siyasî toplumlara karşı yöneltilebilen bir savaş aracı olarak hizmet etmektir. Bunun sebebi, ordunun modern Avrupa'nın ilk döneminde devlet sisteminin doğuşuyla aynı zamana rastlayan ayrı ve kalıcı bir kurum olarak gelişmiş olmasıdır. Ancak, kritik olan, silâhlı kuvvetlerin savunma veya saldırı amaçlı olarak kullanılabilmesidir. Modern devlette polis gücünden, mahkemelerden veya posta servisinden daha az zorunlu görülmemek üzere pratikte bütün ülkelerin silâhlı kuvvetler bulundurmasını sağlayan, onun bir ülkeyi dış saldırıya karşı savunma yeteneğidir. Fakat, bu savunma rolü, ordunun büyüklük ve yapısı açısından çelişen anlamlara sâhip olmaktadır.

Bir yandan silâhlı kuvvetler, en azından muhtemel saldırganların gücüne karşı koyabilecek kadar ve tercihen her şeyden önce onları caydıracak kadar güçlü olmalıdır. Komşu devletlere bir saldırı tehdidi oluşturuyormuş gibi görünen savunma takviyeleri uluslararası gerilim yarattığından, bu tür hesapların silâhlanma yarışına yol açtığı ve savaşla sonuçlandığı az görülmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki yıllarda İngiltere ile imparatorluk Almanyası arasında ortaya çıkan savaş gemisi yarışında olan şey, kesinlikle budur. Ancak, Soğuk Savaş döneminde görüldüğü gibi, etkili bir güç dengesini sağlayan bir silâhlanma yarışı, askeri saldırganlıktan vazgeçirebilmektedir de.

Kavramlar

Savaş

Savaş, iki veya daha fazla taraf (genellikle devletler) arasında, açık bir silâhlı çatışma hâlidir. Savaş terimi, 'sınıf savaşı', 'ticari savaş' ve 'Soğuk Savaş'ta olduğu gibi mecâzî anlamda da kullanılır. Savaşın örgütlü ve hedefe yönlendirilmiş bir faaliyet olarak ortaya çıkışı, modern çağın başlangıcında, Avrupa devlet sisteminin oluşumuna dayanır. Savaş resmi ya da yarıhukukî bir karaktere sâhiptir, çünkü 'savaş hâli'nin ilânı, mutlaka düşmanlıkların baş göstermesi ile birlikte olmak zorunda değildir. Savaşın kontrol altında olmayan barbarlığı meşrulaştırdığı anlayışına kimi zaman, ihtilâflı bir savaş suçları kavramıyla itiraz edilmektedir. İç savaş ise, bir ülke içinde, genellikle devletin kontrolünü ele geçirmek (veya elde tutmak) ya da yeni bir devlet kurmak amacıyla savaşın, siyasi olarak örgütlenmiş gruplar arasındaki bir çatışmadır.

Kavramlar

Militarizm

Militarizm terimi iki anlamda kullanılabilir. İlk olarak, askerî güç kullanılarak amaçların elde edilmesini ifade eder. Bu anlamda askerî yollar kullanılarak sorunları çözme girişimi militarizm olarak tasvir edilebilir. İkinci ve daha yaygın olarak, militarizm, askerî önceliklerin, ideallerin ve değerlerin toplum geneline yayıldığı bir kültürel ve ideolojik fenomendir. Bu, belirgin biçimde, silahlı kuvvetlerin övülmesi, yüceltilmiş bir ulusal yurtseverlik anlayışı, savaşın meşru bir siyaset aracı olarak kabulü, atacı bir kahramanlık ve fedakârlık inancından oluşur. Tamamında olmasa da bazı hâllerde, militarizm, ordunun kendi meşru fonksiyonlarını süstümölme ve normalde sivil siyasacılara vermiş olan sorumlulukları gasp etmesiyle de tanımlanır.

Öte yandan, eğer ordu sırf savunma rolündeyse, bu onu hiçbir faydası olmayan bir hazırlık hâlini sürdürmek zorunda kaldığı, uzun süreli bir faaliyetsizliğe mahkûm edilmektedir. Ayrıca, saldırıları caydırmadaki başarı, ordu harcamalarına halk desteğini fiilen zayıflatabilmektedir, çünkü bu destek, genellikle bir tehdit algılamasının varlığına bağlıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, böylelikle, hem eski komünist Doğuda, hem de kapitalist Batıda, kaynakların ordudan ülke içi amaçlara aktarılması biçiminde bir 'barış kârı'na yol açmıştır. İsviçre'de uzun bir müdahalesizlik ve tarafsızlık tarihinin sonucu olarak, ordu, salt bir ulusal bütünlük simgesine indirgenmiştir. Yine de Soğuk Savaş dönemi sonrasında ordu, önemli açılardan yeniden târif edilmiştir. Bu tanımlar, NATO'nun eski Yugoslavya'ya müdahalesinde olduğu gibi askerî personelin ve kaynakların insânî müdahalelerde ve bilhassa 2001 Eylül'ünde New York ve Washington'a yapılan saldırılardan sonra terörizm tehdidinde mukabelede bulunma amacıyla kullanılmasıdır.

Silahlı kuvvetler saldırgan veya yayılmacı amaçlarla kullanıldığında, ordu çok daha önemli hâle gelmektedir. Diğer devletlere karşı bir savaş sürdürmek, hem ordunun bir saldırı aracı olarak hareket etme kabiliyeti ve isteğini, hem de saldırı eylemlerinin önemli öl-

çüde bir kamu desteği elde etmesini gerektirir. Bu nedenledir ki, yayılmacı devletler, genellikle, yüksek seviyeli bir askerî harcama, askerî liderlerin siyasa üretme sürecine dâhil edilmesi ve çoğunlukla orduya ait fikir ve değerlerin sivil toplum içinde de yayılması anlamına gelen militarizmle karakterize edilirler. Militarist rejimin klâsik örneği Almanya'da Hitler'in Üçüncü Reich'iydi.

Nazi totalitarizmi, kısmen, siyasî hayatın askerileşmesine yol açacak şekilde, ordu ile sivil kurumlar arasındaki ayrımın çökmesi sayesinde işlemiştir. Nazi Partisi, askerî saflar arasında örgütlenmişti. Partinin üst düzey sîmaları üniforma giyiyorlardı ve partide asker tarzı bir kültür ve rütbe hiyerarşisi benimsenmişti. Parti içinde, en göze çarpanları SA (Sturmabteilung) ve SS (Schutzstaffel) olan silahlı örgütler kurulmuştu. Hitler'in 1933'te iktidarı üstlenmesini, bir askerî genişleme süreci ve ordu liderleriyle bir ittifak oluşturulması takip etti; 'Uzun Bıçaklar Gecesi' diye anılan Haziran 1934'te SA'nın tasfiyesiyle bu pekiştirildi. Ayrıca, Versailles Antlaşması'nın (1919) adaletsizliği iddiası üzerinde yoğunlaşan sürekli tahrik ve propaganda da Alman halkının, 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açacak olan askerî saldırı programına hazır hâle getirilmesinde yardımcı oldu. Ancak, militarizm, askerî çıkarların öncelenmesine ve askerî liderlerin sivil liderler üzerindeki egemenliğine eşitlenmemelidir. 1930'lardaki Alman militarizmi, bir ölçüde orduyu itaat ettirmenin ve onu Nazi ideolojik hedeflerinin bir vasıtasına dönüştürmenin yoluydu. Hitler ile onun Almanya'yı, önünde sonunda hem ülkeyi hem de orduyu ortadan kaldıracak bir savaşın içine çektiğine inanan belli başlı generaller arasındaki düşmanlık, 1943'teki bomba planıyla Hitler'e karşı düzenlenen başarısız suikast girişimine yol açmıştı.

İç Düzenin Güvencesi

İsyan: (Devrimden farklı olarak) genellikle siyasi sistemin kendisinden çok yöneticileri değiştirmeyi amaçlayan, kurulu düzene karşı halk ayaklanması

Söylemeye bile gerek yok ki, ordunun tutkun gücü ve işlem verimliliği, yalnızca uluslararası siyasada önemli değildir. Askeri güç genelde başka siyasî toplumlara yöneltilse de, iç siyasada da belirleyici bir faktör olabilmektedir. Ancak, orduların sevk edildiği ve kendilerine karşı kullanıldığı şartlar, sistemden sisteme ve devletten devlete değişmektedir. Silahlı kuvvetlerin göreve çağrılabilceği, en az ihtilâflı askerî olmayan görevleri, doğal ve başka felâketlerde âcil servis olarak fonksiyon icra etmeleridir. İç düzene bu türdeki bir müdahale, istisnâ bir durumdur ve genellikle siyasî bir anlamı yoktur. Fakat, aynı şey, silahlı kuvvetlerin iç karışıklıklar ve mücadelelerde âsâyişi sağlamak üzere kullanıldığı durumlar için söylenemez.

Meselâ, ABD birlikleri, 1950'ler ve 1960'lardaki sivil haklar mücadeleleri esnasında, federal ırk ayırımı ortadan kaldırma tâlimatlarını yürürlüğe koymak üzere sevk edilmişti. Benzer biçimde, İngiltere'de de, 1970'ler ve 1980'lerde fabrikalardaki olaylar sırasında itfaiye ve ambulans hizmetlerini yerine getirmek üzere ordu görevlendirilmişti. Bu tür faaliyetler, sâdece genel olarak polise ait olan sorumluluklara el uzatması sebebiyle değil, ayrıca silahlı kuvvetlerin geleneksel tarafsızlığını tehlikeye attığı için de eleştiri almaktadır. Bu durum, ordunun ulusal çıkara hizmet eden bir 'kamusal' araç olarak yurt içinde kullanımı ile günün hükümetinin partizan amaçlarına yardım eden bir 'siyasî' silâh olarak kullanılması arasında ayırım yapmanın zorluğunu göstermektedir. Ordu iç huzursuzluğu bastırmak veya halk ayaklanmasına mukabelede bulunmak üzere kullanıldığında bu ayırım daha da bulanıklaşır.

Bazı devletler, toplum polisinin kontrol altına alma kapasitesinin epeyce ötesine geçen seviyede siyasî gerilim ve huzursuzluklarla karşı karşıya kalırlar. Bu durum, bilhassa ciddi dinî, etnik veya ulusal çatışmalarda ortaya çıkar. Bu gibi hâllerde ordu, devlet bütünlüğünün tek güvencesi olabilir, hatta bu amaca ulaşmak üzere, bir iç savaşa varabilen bu çatışmanın içine sokulabilir. 1969'da İngiliz birlikleri, başlangıçta kuşatma altındaki azınlık Katolik cemaatini savunmak, ama giderek, İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve Ulster Savunma Cemiyeti (UDA) ve Ulster Savunma Gücü (UDF) gibi muhalif 'kraliyetçi' gruplar tarafından sürdürülen bir mezhepçi terör kampanyasını kontrol altına almak üzere Kuzey İrlanda'ya sevk edilmişti. Hindistan ordusu da iç huzursuzluğu bastırmak ve siyasî düzeni yeniden tesis etmek için çeşitli vesilelerle kullanılmıştır. Bunlardan ikisi, 1984'te Amritsar'daki Altın Tapınak'ın ayrılıkçı Sihlerden 1000 ölü pahasına geri alınması ve 1992'de tarihî Babri Mescid camii'nin tahrip edilmesinin ardından Ayodhya'nın Hindu fundamentalistlerden alınmasıdır. 1994'te Rus birlikleri, bağımsızlık teşebbüsüne engel olmak üzere, tam ölçekli bir savaşa dönüşen bir operasyonla Çeçen Cumhuriyeti'ne sevk edilmiştir ve bu savaşı, hâlen, sürekli bir gerilla mücadelesi şeklinde devam etmektedir.

Siyasî meşruiyetin tümüyle çöktüğü hâllerde, ordu, rejimi halk **isyanı** ya da devriminden koruyan tek payanda durumunda olabilmektedir. Ancak, bu vuku bulduğunda, yönetim tümüyle bir diktatörlük hâline geldiği için, anayasacılığın ve

rızanın bütün şekilleri terk edilir. Bu suretledir ki, Çin komünist rejiminin ayakta kalması, sırf, 1989 Mayıs'ında ordunun, büyüyen demokrasi hareketini fiilen etkisizleştirecek biçimde Tiananmen Meydanı'na saldırmasıyla sağlanabilmiştir. Bu tür koşullar, görevlilerin sadakâtine ve sivil göstericilere şiddet uygulamak zorunda olan birliklerin itaatine ağır bir gerilim yükler. Kırsal kesimden Beijing'e, siyasi sadakâtine itimat edilebilen tek unsur olan PLA birliklerinin sevk edilmesinde bile sıkıntı çekilmiştir. Buna karşılık, 1989 Aralık'ında, Romanya'da, halk ayaklanmasını bastırma emri verilen askerler, göstericilerin tarafına geçmişler ve bu da fiilen Çavuşesku rejiminin çökmesine yol açmıştır.

Çıkar Grubu

Ordu, büyük ölçüde bir siyaset aracının, yani hükümetlerin kendi dış ve iç hedeflerine ulaşabildikleri bir aygıtın üzerinde görülmektedir. Ancak, silâhlı kuvvetler, sevk edildikleri siyasi amaçlarda çıkarı bulunmayan tarafsız organlar değildir. Tersine, bürokrasiler gibi ordular da bizatihi siyasanın muhtevasını biçimlendirmeye veya etkilemeye çalışan çıkar grupları olarak hareket ederler. Ordu bu hususta birtakım net avantajlara sâhiptir. Birincisi, büyük bir teknik bilgi ve uzmanlığı elinde bulundurur. Her ne kadar silâhlı kuvvetler genellikle sivil siyasetçiler resmî itaat ve siyasi tarafsızlık hükümleriyle sınırlanmış olsalar da, hükümetler açısından, ordunun üst düzey mensuplarının stratejik savunma ve daha kapsamlı dış siyasa meseleleri konusundaki tavsiyelerine kulak vermemek ve çoğunlukla da önemsememek zordur.

İkincisi, ordunun, önemli siyasa üretici organlarda temsil edilme ve böylece kurumsal bir iktidar temeli elde etme anlamında 'içeriden' bir grup olmasıdır. Örneğin, ABD ordusu, kongredeki Silâhlı Hizmetler Komisyonları'nda bulunmasının yanı sıra, Savunma Bakanlığı ('Pentagon') ve Ulusal Güvenlik Konseyi aracılığıyla da bu etkiyi işletebilmektedir. Üçüncü olarak da ordu, ulusal güvenliğin ve devlet bütünlüğünün garantörü olma statüsünden ve normal olarak halkın savunma konusuna yüklediği önemden istifade eder. Böylece, hükümetler, askerî kapasitenin güçlendirilmesinde savunma harcamasının artırılmasında oy kazancı olduğunu hesaba katarlar.

Kamu tercihi teorisyenlerinin, devlet memurlarının öncelikli olarak kariyer çıkarlarıyla ilgilendiklerini iddia etmeleri gibi, ordu üst düzeyinin de muhtemelen, silâhlı kuvvetlerin boyut ve statüsünü artıran veya bağımsızlığını güvence altına alan siyasalar için 'bastırdığı'ni öne sürmek mümkündür. Bu görüş, orduyu büyük ölçüde askerî bütçe artışı için uğraşan bir lobi grubu ya da savunma pastasının mümkün olan en

büyük dilimi için mücadele eden bir dizi rakip servisler veya birimler olarak telâkki eder. Silâhlı kuvvetler, Başkan Eisenhower'ın 1961'deki veda konuşmasında **ordu-sanayi kompleksi** olarak söz ettiği birtakım güçlü ittifaklardan yardım alır. Sözgelimi, Soğuk Savaş'ın kısmen, her ikisi de birbirlerinin stratejik tehdidini ve saldırı yeteneğini abartma konusunda güçlü gerekçelere sâhip olan

Ordu-sanayi kompleksi: Silâhlı kuvvetler ile savunma sanayii arasında, askerî harcamaları artıran ortak arzusuna dayanan bir ortak-yaşam (sembiyotik) ilişkisi.

ABD ve Sovyet ordu-sanayi komplekslerinde yatan çıkarlar nedeniyle sürdürüldüğü fikri, bugün geniş ölçüde kabul görmektedir. 1980'lerdeki Sovyet ordu ve savunma harcamaları konusundaki bazı tahminler, çökmekte olan ekonomideki en verimli sektör olan askeri endüstrinin (Krushchev'in ifadesiyle 'metal yiyciler'in), gayri sâfi milli hâsılanın (GNP) yüzde 40'ı kadar yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Hâlbuki, aynı dönemdeki ABD savunma harcamaları GNP'nin yalnızca yüzde 6'sını oluşturunuyordu ve bu da gerçek anlamda, toplam Sovyet savunma harcamasından muhtemelen yüzde 10 daha küçük bir miktarı temsil ediyordu.

Aynı şekilde, 1991 Körfez Savaşı'nın çıkmasının ardındaki sebeplerden birinin de ABD'deki ordu üst düzeyinin ve önde gelen savunma sanayii patronlarının, Stealth bombardıman uçakları, Cruise ve Patriot füzeleri gibi yeni teknolojilerin verimliliğini göstererek, yüksek düzeydeki askeri yatırımların haklılığını ispatlama arzusu olduğu öne sürülmektedir. Öte yandan, orduyu hep bir savaş tüccarıymış gibi nitelemek de yanlış olacaktır. Vietnam Savaşı rezâletinden sonra, Başkan Bush'un en üst düzey askeri danışmanı Colin Powell, net ve ulaşılabilir siyasî amaçları olmayan bir operasyonun silâhlı kuvvetlerde sebep olabileceği zarardan korktuğu için, Körfez krizinde askeri bir çözümü destekleme konusunda en isteksiz olanların arasında yer alıyordu. Aynı şekilde, bu kez George W. Bush'un hükümetinde Dışişleri Bakam olan Powell, diğer ordu liderleriyle birlikte, ABD'yi uzun süreli karışıklıkların içine sokmaktan kaçınmak için, 'terörizmle karşı savaş'ın, açıkça târif edilmiş ve belirli stratejik hedeflere karşı yürütülmesi gerektiği iddiasındaydı.

1991'de komünizmin çökmesinden bu yana Rus ordusu, Rus dış siyasasında ve güvenlik siyasetinde bir ölçüde daha önemli rol oynamıştır. Sovyet dönemi boyunca ise, her zaman güçlü olmasına rağmen askeri çıkarlar, Komünist Parti'nin (CPSU) öncü rolü sebebiyle genellikle sınırlanıyordu. Ancak, komünizm sonrası Rusya'da siyasî güvensizlik ve stratejik belirsizliğin bir arada oluşu, silâhlı kuvvetlerin daha büyük etki sâhibi olmasına ve bağımsızlığına imkân veren şartları yaratmıştır. Ekim 1993'teki sert isyanı sona erdiren seçkin paraşütçülerin Rus parlamento binasına saldırısı, tek başına, Başkan Yeltsin'in bile bir bakıma ordunun bir tutsağı olduğunu göstermiştir. Bu durum, reformcuların seçimlerdeki zayıflığı ve Yeltsin'in, milliyetçilerle komünistlerin egemen olduğu Duma'dan (parlamento) destek elde edememesi ile daha da pekişmiştir. Böylece, Savunma Bakanı vasıtasıyla iş gören Rus ordusu, hem 'yakın ülkeler' ve hem de 'uzak ülkeler'le ilgili siyasanın biçimlendirilmesinde belirleyici bir rol oynama noktasına gelmiştir.

Rus askeri liderleri aslında birliklerini Baltık devletlerinden çekmeye hazır olmalarına rağmen, Rus sınırının bir genişlemesi demek olan genel bir Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) sınırlarını müzakere etme siyasasını benimsemesi için Yeltsin'i ikna

Kavramlar

Diktatörlük

Diktatörlük, dar anlamıyla, mutlak gücün tek bir ferde tevdi edildiği bir yönetim biçimidir; bu anlamda diktatörlük, otokrasinin eş anlamlısıdır. Terim, köken itibarıyla, bir tür anayasal diktatörlük meydana getirmiş olan eski Roma Cumhuriyeti'nde, sınırlanmamış olağanüstü yetkilerin üstün bir makama verilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ancak, terimin modern kullanımında, diktatörler yasanın üzerinde ve anayasal sınırların ötesinde davranan kişiler olarak görülmektedir. İlk diktatör örnekleri, Roma'da Sulla, Julius Caesar ve Augustus Caesar; yakın dönemlerde de Hitler, Mussolini ve Saddam Hüseyin'dir. Daha genel anlamıyla diktatörlük, 'sınıf diktatörlüğü', 'parti diktatörlüğü', 'askeri diktatörlük' ve 'kişisel diktatörlük' örneklerinde olduğu gibi, keyfi ve denetlenmeyen yetki kullanımıyla karakterize edilir.

Kavramlar

Terörizm

En geniş anlamıyla terörizm, siyasi amaçları yürürlüğe koymak amacıyla terörü kullanmak anlamına gelir; terörizm bir korku, endişe ve belirsizlik iklimi yaratmaya çalışır. 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik saldırıların gösterdiği gibi, terörizmin küresel bir ölçekte görülmesi, bu fenomeni yeniden tanımlanacak gibi görünse de, terörist eylemlerin en yaygın şekilleri, suikast, bombalama, rehin alma ve uçak kaçırmadır. Yine de terim büyük ölçüde ihtilâfıdır. Öncelikle, terörizm ile şiddet veya savaşın öteki biçimleri arasındaki ayırım, ikincisinin daha büyük bir nüfus üzerinde korku meydana getirmeyi de amaçlayabilmesi yüzünden net değildir. İkinci olarak, terim çoğunlukla aşağılayıcı olduğundan, seçici biçimde ve çok defa subjektif ölçülerle (biri 'terörist' iken diğeri 'özgürlük savaşçısı' olabilmektedir) kullanılmaya elverişlidir. Üçüncüsü, terörizmin genellikle devlet karşıtı bir eylem olarak düşünülmeye rağmen, devlet terörizminde olduğu gibi, hükümetlerin terörü kendi halklarına ya da başka halklara karşı kullanabilmesidir.

etmeyi başarmışlardır. Bu, Moskova ile Gürcistan ve Müslüman Orta Asya'yla sınırdaş olan Tacikistan gibi eski Sovyet cumhuriyetleri arasında daha yakın bir askeri işbirliğine yol açmıştır. Rus siyasasında 'uzak' ülkelere doğru olan kayma, 1995'teki Bosna krizinde, NATO'nun çatışmayı askeri baskıyla çözmeye girişimlerini fiilen engelleyecek biçimde daha ısrarcı bir Sırp yanlısı tutum takınmasında belirgindi. Ancak, Çeçenistan'daki savaş, Rus ordusunun, 1989'da Doğu Avrupa'dan çekilmesinin ve 1991'de Rus olmayan Sovyet cumhuriyetlerinin ayrılmasının ardından Rus Federasyonu'nun bütünlüğünü sürdürme arzusunun ve bundaki etkisinin en açık biçimde sergileniştir.

Sivil Düzenin Alternatifi

Kuşkusuz, ordu, sürekli olarak sivil siyasacılar üzerinde ve onlar vasıtasıyla baskı yapan bir çıkar grubu olarak hareket etmekten hoşnut değildir. Silâhları elinde bulundurması ve iktidara yakınlık, uç hâllerde bir askeri düzen tesisine yol açabilecek şekilde, orduya siyasi hayata doğrudan müdahale etme yeteneğini vermektedir. Ordu sevilmeyen bir hükümeti ya da rejimi ayakta tutabildiği gibi, yönetici seçkinleri görevden uzaklaştırıp değiştirebilir veya rejimin kendisini de devirebilir. Bu bölümün kalan kısmında silâhlı kuvvetlerin iktidarı ele geçirdiği şartlar incelenecektir; ancak onların kurduğu yönetim biçimi, ayırt edici birtakım özelliklere sâhiptir. Askeri düzenin tanımlayıcı özelliği, silâhlı kuvvetler mensuplarının sivil siyasetçilerle yer değiştirmesidir ki bunun anlamı, hükümetteki belli başlı makamların, ilgili kişinin ordu komuta zinciri içindeki pozisyonuna göre işgal edileceğidir.

Askeri yönetimin bir versiyonu askeri cuntadır (İspanyolcada konsey ya da heyet anlamına gelen junta kelimesinden gelmektedir). En yaygın biçimde Lâtin Amerika'da görülen cunta, üyeleri genellikle üç kolu (kara, deniz ve hava kuvvetleri) temsil eden bir subaylar komuta konseyinde toplanan ortaklaşa askeri hükümet biçimidir. Örneğin, 1978–83 arasında Arjantin'de görülen klâsik biçiminde, siviller yönetim kadrosuna alınmaz ve sendikalar ile genel siyasi faaliyet yasaklanır. Ancak, kollar ve lider kişiler arasındaki rekabet, genellikle iktidardaki resmi görevlerin bir ölçüde sık sık el değiştirmesine neden olur. Diğer hâllerde, Yunanistan'da 1974–80 arasında Albay Papadopoulos, Şili'de 1973 darbesinden sonra General Pinochet ve 1993–98 arasında Nijerya'da General Abacha örneklerinde olduğu gibi, cunta içinde bir tek ferdi üstünlük elde ettiği bir askeri diktatörlük ortaya çıkmaktadır. Özellikle Afrika'da, onbaşı veya çavuşların ya da kıdemsiz subayların iktidarı ele geçirmesi, görülmemiş şeyler değildir. 1979'da, Gana'da Havacı Teğmen Jerry Rawlings'in, 1980'de, Liberya'da Çavuş Samuel Doe'nun hükümet darbesindeki durum buydu.

Bununla birlikte, askerî yönetim için, dengeli ve kalıcı bir siyasi şekilde varlığını idame ettirmek zordur. Askerî liderler, sivil hükümetin kronik zaafına, kontrol edilemeyen bölünmelere ve yaygın yozlaşmaya dikkat çekerler ama, askerî yönetimin bu sorunlara çözüm getirmesi yahut geçici ulusal kriz veya siyasi olağanüstü hâl dönemleri hâric, kendisinin de meşru kabul edilmesi ihtimâl dışıdır. Çünkü, askerî rejimler, tipik olarak, sivil özgürlüklerin as- kıya alınması ve halkın siyasete müdahalesinin muhtemel yollarının yok edilmesiyle karakterize edilirler. Protesto ve gösteriler kısıtlanır, muhalif siyasi partiler ve sendikalar yasaklanır ve medya sıkı bir sansüre tâbi tutulur. Sonuçta ordu, çoğunlukla sahne arkasından yönetmeyi ve sivilleşmiş bir liderlik aracılığıyla, iktidarı örtülü biçimde kullanmayı tercih eder. Zaire’de, 1965’te bir askerî darbe ile iktidara gelen, ama daha sonra, 1967’de kurulan Devrim Halk Hareketi vasıtasıyla ülkeyi yönetmek üzere ordunun giderek daha fazla aktif siyasetten çekilmesini sağlayan Mobutu döneminde bu yapılmıştır. 1960’lar ve 1970’lerde Mısır’ın askerî yönetimden otoriter sivil düzene geçişi, her ikisi de asker kişiler olan Cemal Nasır ve Enver Sedat yönetimleriyle sağlanmıştır. Sivil kabinelerin atanması ve partilerle çıkar grubu siyasalarının ortaya çıkışı, rejimin meşruluğunu güçlendirmekle kalmamış, ayrıca Nasır ve Sedat’a kendi ordularından daha fazla özgürleşme imkânı da sağlamıştır.

Askerî rejimler, çoğu zaman bir askerî yenilgi sebebiyle silâhlı kuvvetlerin otoritesi kaçınılmaz olarak tehlikeye düştüğünde çökerek ya da devrilerek oldukça acıklı bir sona ulaşmaktadır. Bu durum, asker yöneticiler artık tek başına baskıyla kontrol edilemeyecek seviyelerde halk muhalefetiyle yüz yüze geldiklerinde de görülebilmektedir. Birinci durumun örnekleri, Türklerin 1974’te kuzey Kıbrıs’ı ele geçirmesinin ardından Yunan generallerinin iktidardan düşmeleri ve 1983’te Falkland (Malvinas) Savaşı’nı kaybetmesinden bir yıl sonra, Arjantin’deki askerî cuntanın yıkılmasıdır. Öte yandan, 1986’da Filipinler’de ordu destekli Marcos diktatörlüğünün devrilmesi, Cory Aquino’nun sözcülüğü ettiği içerdeki demokratik reform baskıları ile ABD’nin diplomatik baskısının bir arada yol açtığı bir sonuçtur. Ancak, ordu bir kez siyasete doğrudan müdahalenin tadını almışsa, kalıcı şekilde kışlasına geri dönmeye pek de istekli olmayabilmektedir. Bu durum, Filipinler’de Başkan Aquino’nun görevdeki ilk 18 ayı içinde üç başarısız darbe olmasıyla gözler önüne serilmektedir.

Ordunun Kontrol Edilmesi

Silâhlı kuvvetlerin kuşku duyulmayacak gücü, ordunun siyasette belirleyici değilse bile çok önemli olduğunu düşündürebilmektedir. Ancak, gerçek çok farklıdır. Kesin olarak sivil hükümetin yerini alma niyetinde olan siyasete doğrudan müdahale, büyük oranda Lâtin Amerika, Afrika ve Asya’nın bazı kısımlarıyla sınırlı olmak üzere, dünyanın birçok yeri için aslında ender görülen bir durumdur. Gerek Batılı

Kavramlar

Sivil Özgürlük

Sivil özgürlük, devlete değil yurttaşta ait olan özel varoluş alanı demektir. Dolayısıyla sivil özgürlük, devlet tarafından müdahale edilmemeyi gerektiren insan hakları doktrininde köklerini koruyan bir ‘negatif’ haklar dizisini içerir. Klâsik sivil özgürlükler, genellikle ifade özgürlüğü hakkı, basın özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seyahat özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünden ibaret olarak düşünülür. Bu kilit özgürlükler, liberal-demokratik toplumların işleyişi açısından genellikle hayâtî olarak görülür, çünkü bunlar, keyfi yönetime karşı bireye koruma sağlarlar. Çoğu durumda sivil özgürlük ilkesi, haklar bildirgesi gibi belgeler sayesinde anayasal ifadesini bulmaktadır.

Sansür: Yayınların, görüşlerini ifade etmenin ya da diğer kamusal davranışların kontrol veya yok edilmesi; sansür formel veya informal olabilir.

liberal demokrasiler ve gerek geleneksel komünist devletler, nispeten başarısız ya da başarılı askerî darbelerden uzak olmuşlardır. 1945'ten beri Batı Avrupa'da bunun istisnaları, 1958 ve 1961'de Fransa (bunların birincisi Dördüncü Cumhuriyet'in çökmesine neden olmuştu, ikincisi ise başarısızdı), ordunun 'ulusu hükümetten kurtarmak' üzere iktidarı ele geçirdiği 1974 Portekizi ve ordunun başarısız bir ayaklanma sahneye koyduğu 1981 İspanyası'dır. Komünist dünyadaki istisnalar ise, 1971'de Çin'de, Lin Biao'nun liderlik deklarasyonu ile gelen başarısız darbe, 1981'de Polonya'da General Jaruzelski'nin iktidarı devralması ve Ağustos 1991'de Rusya'da Gorbachov'un iktidardan uzaklaştırılması sonucunu veren sert darbedir.

Diğer koşullarda ordu üzerinde sivil kontrol nasıl sağlanabilir? Siyasi kontrolün elde edilebildiği mekanizmalar ve metotlar, kabaca iki tür olarak sınıflanmaktadır. Samuel Huntington (1957) bunları 'nesnel' ve 'öznel' metotlar olarak tasvir etmiş, buna karşılık Eric Nordlinger (1977) 'liberal' ve 'sızma' terimlerini kullanmıştır. Bu liberal ya da nesnel sivil-ordu ilişkileri modelinin en iyi örnekleri Batı poliarşilerinde görülmektedir. Bu kontrol şeklinin başlıca özelliği, siyasi ve askerî roller ve sorumluluklar arasında net bir ayrımın olmasıdır; basit olarak, ordu siyasetten uzak tutulur. Bu birtakım yollarla başarılır.

Her şeyden önce ordu, genellikle bir meclise yahut halka hesap veren sivil liderlere resmen tâbidir. İkinci olarak, ordunun sâdece tavsiye sunduğu ve yürütmeyi üstlendiği savunma ve askerî alanlarda bile, siyasa üretme sivil siyasacıların sorumluluğundadır. Ordu uygulamada hatırı sayılır bir politik etkiyi kullanmakla birlikte, o da diğerleri arasında yalnızca bir çıkar grubudur ve sivil liderlerin aldığı kararlara itiraz etme yetkisinin olmadığını kabul etmekle yükümlüdür. Bu, gerektiğinde üçüncü bir hüküm ile de desteklenmektedir: silâhlı kuvvetler içinde, iktidardaki parti ya da hükümetten bağımsız olarak onların sâdik kalmalarını temin eden sıkı bir siyasi tarafsızlık.

1775-83 Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile cumhuriyetin doğuşunda askerî gücün oynadığı rol düşünüldüğünde belki şaşırtıcı gelebilir ama ABD, silâhlı kuvvetlerin siyasete boyun eğişinin en iyi örneğidir. Bu itaat, ABD başkanının silâhlı kuvvetlerin başkumandanı olarak kabul edilmesiyle ve George Washington'un (ilkinde bağımsızlık için çarpışan Amerikan birliklerinin lideri, ikincisinde ABD'nin ilk başkanı olarak) sivil meselelere askerî müdahaleyi uygun görmeyi reddetmesiyle sağlanmıştır. Bu liberal sivil-asker ilişkileri modeli, daha sonraları, kanlı Amerikan İç Savaşı'nın (1861-1865) baskılarına olduğu gibi, her ikisinde de ABD'nin girişinin siyasi tartışmalara yol açtığı Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sınavlarına da başarılı bir şekilde dayanmıştır. 1953-61 döneminde Başkan Eisenhower'ın durumunda olduğu gibi ABD başkanının eski bir ordu lideri ve savaş kahramanı olması hâlinde bile, ABD silâhlı kuvvetleri sivil siyasa yapımcıların üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Ancak, sivillerin kontrolü, ordunun siyasi olarak güçsüz olduğu anlamına gelmemektedir. ABD silâhlı kuvvetleri siyasi sürece doğrudan doğruya müdahale etmeye asla kalkışmamakla birlikte, onların iyi hazırlanmış ve etkili lobiciler olarak rutin müdahaleleri, ABD savunma ve dış siyasasında önemli bir etkiye sâhip olmuştur.

Benzer bir sivilasker ilişkileri modeli İngiltere'de görülmektedir. İngiliz silâhlı

kuvvetleri, nihai olarak, pratikte Savunma Bakanı üzerinden başbakana ve kabineye olacak şekilde, Kraliyet'e karşı sorumludur. 17 Yüzyıl'daki İngiliz İç Savaşı'ndan ve askerdevlet adamı Oliver Cromwell'den bu yana ordu İngiliz siyasi hayatına doğrudan bir etkide bulunmamıştır. Gerçekten de başka pek çok liberal demokrasiyle birlikte İngiltere'de de ordunun profesyonelliği, büyük ölçüde onun siyasetten uzak durma kararına dayanmaktadır. Sadece birkaç vesileyle bu kendini sınırlama test edilmiştir. Sözgelimi, Birinci Dünya Savaşı sırasında asker ve yönetici Lord Kitchener, savaş süresince Dışişleri Bakanı olarak atanmasını geniş bir gönüllü ordusu oluşturmak için kullanmıştır. İngiliz Seferberlik Gücü'nün Başkumandanı Sir Douglas Haig'in, Batı Cephesi'nde pahalı ve yıpratıcı siper savaşı taktiklerinin kullanılma kararında çok önemli bir etkisi olmuştur. O bu etkiyi kullanabilmişti, çünkü başbakan H. H. Asquith, savaşı yürütenin generallerin işi olduğuna inanıyordu ve çünkü Kral V. George, orduya, sivil siyasetçilere karşı mücadelesinde bazen arka çıkıyordu. İkinci Dünya Savaşı esnasında, Churchill yönetiminde böyle sorunlar ortaya çıkmamıştır. Hakikaten bir anayasal istikrar ve artmış bir demokratik kültüre sâhip gelişmiş Batı devletlerinin, liberal bir sivilasker ilişkileri modelini sürdürmede pek fazla bir zorlukla karşılaşmamaları genel bir kural olmuştur.

Diktatörlüklerde veya tek partili devletlerde, çok farklı bir sivil kontrol biçimi kullanılmaktadır. Sivil otoritenin üstünlüğünü tesis eden 'nesnel' mekanizmalara bel bağlamak yerine, ordu, liderin değer ve idealleriyle aşılayarak sivil liderliğe kendisini rapteden 'özel' metotlarla kontrol edilir. Liberal model silâhlı kuvvetlerin siyasetten dışlanmasıyla işlediği hâlde, sızma modeli sistematik ve mükemmel politizasyon şeklindeki zıt yaklaşımı kullanır. Buna çeşitli yollarla ve farklı başarı dereceleriyle ulaşılır. Hitler, Alman ordusunu, 1934 Ağustos'unda Führer olarak kendisine edilen kişisel sadakât yemini ile 'siyasi askerler'e dönüştürmeye kalkmıştır. Aynı zamanda kendisini Silâhlı Kuvvetlerin Şefi ilân etmiş ve 1941'de de Yüksek Komutan görevini üstlenmiştir. Fakat ordunun sadakâti, Nazi dogmasının orduya sızmasından çok, ordunun otoriter nasyonalizmi ile Hitler rejiminin yayılmacı hedeflerinin üst üste çakışmasına dayanmaktaydı. Bu, siyasi olarak güvenilir bir seçkinler ordusu olan Waffen SS'e Hitler'in giderek artan itimadından belliydi. Nisan 1945'te intihar etmeden önce, Hitler kendisinden sonraki Führer'i Amiral Dönitz olarak ilân etti, çünkü çeşitli kolluk güçleri arasında sadece donanmanın kendisini terk etmediğine inanıyordu.

Çok daha zâlim bir yaklaşımı, 1930'larda, SSCB'de Stalin benimsemişti. Nazi Almanyası'nın yayılmacı amaçları konusunda artan endişenin sonucu olarak, Sovyet silâhlı kuvvetlerinde daha fazla profesyonelleşmeye doğru çabalar, 1937'de bir dizi kanlı tasfiyeyle birdenbire sona ermiştir. Bu tasfiyeler, her beş Sovyet mareşalinden üçünün ve 15 ordu komutanından 13'ünün idamına yol açmıştır. Toplam olarak bütün generallerin yüzde 90'ı, bütün albayların yüzde 80'i ve tahminen 30 000 alt rütbeli subay görevini ve çoğunlukla da hayatını kaybetmiştir. Bu durum, tam da 1939-40 yıllarında Finlandiya'ya karşı girişilecek savaşta kullanılacağı zaman ve güya SSCB'ye karşı muhtemel bir Alman istilasına karşı savunma hazırlığı içindeyken, Kızıl Ordu'yu fiilen askerî uzmanlığından mahrum etmiş ve neredeyse tam bir düzensizliğin içine itmiştir.

Siyonizm: Şimdilerde İsrail'in çıkarlarını ve bölgesel bütünlü-günü savunmayla ilişkilendirilen, bir Yahudi anavatanının kurulması hareketi.

Ancak, çoğu hâllerde, siyasi olarak 'doğru' görüşler ve değerler sürekli pro propaganda ve tahrik yoluyla teşvik edildiğinden, sızma modeli, ordunun 'güvenilmez' mensuplarının böylesine çok seçilip ayrılmasını gerektirmez. Örneğin, Irak ordusu, özellikle de Saddam Hüseyin'in 1979'da iktidarı devralmasından beri Baas partisinin pan-Arap milliyetçiliğiyle aşılanmıştır. Baasçılık Arap ulusunun birleştirilmesini ve onu Batı emperyalizminden ve **Siyonizm**den özgürleştirmeyi vaat etmektedir. Bu amaçlar, 1980'de İran'ın işgali ve 1990'da Kuveyt'in ilhakı için ideolojik meşruiyet sağlamıştır.

Silâhlı kuvvetlerin kurumsal sızması, en üst formuyla, komünist devletlerde gelişmiştir. Çin'de, siyasi ve ideolojik önemi bulunan alanlarda liderlik ve rehberlik sunmak üzere iyi tasarlanmış bir parti organları ağı, ordunun yapılanmasına paralel olarak vardır. Böylece, sivil kontrol, parti ile silâhlı kuvvetler arasında, sivil ve askerî sorumluluklar arasındaki ayrımı fiilen silecek seviyede bir karşılıklı sızma vasıtasıyla sürdürülür. Partiye bağlılık ve komünist rejime siyasi bağlantı ve sadakât konusundaki sicil, PLA'daki subayların atanmaları ve terfilerindeki ön şartlardır. Ancak, partinin ordu içinde ve onunla çalışması ölçüsünde, ordu da siyasi süreçte düşüncesini söyleme hakkı kazanmakta ve bütünleşmiş bir parti-devlet-ordu eliti sayesinde etkide bulunabilmektedir. Bu yaklaşım, 1957'de parti karşıtı denen bir grubun darbe girişimini önlemesi için Kruşçev'e destek olması ve yardım etmesinde, yine 1964'te Küba Füze Krizi sonucunda desteğini ondan çekerek iktidardan düşmesine katkıda bulunmasında olduğu gibi, SSCB'de bazen ordu üst düzeyinin belirleyici bir siyasi rol oynamasına imkân vermiştir.

Ordu Ne Zaman İktidara El Koyar?

Silâhlı kuvvetler iktidarının en dramatik siyasi sergilenişi, şüphesiz, askerî bir darbe ile sivil hükümetin görevden uzaklaştırılmasıdır. Ordu, ya sivil lideri değiştirmek ve yerine doğrudan bir askerî düzen kurmak üzere veya birtakım sivil liderlerin yerine kendisinin dolaylı olarak yönetebileceği başka sivil liderler getirmek üzere iktidara el koyar. Bunun dışındaki hâllerde, özellikle de 1972'de sıkıyönetimin ilânından sonra Filipinler'de Başkan Marcos yönetiminde olduğu gibi, silâhlı kuvvetler hesabına iktidar talebi olmaksızın, fiilen askerî bir hükümet kurulabilir. Dünyanın bazı yerlerinde siyasete askerî müdahaleler sıradan hâdiseler hâline gelmiş ve askerî rejimler öyle bir derecede istikrar kazanmıştır ki, artık istisnai veya geçici olgular olarak sınıflanamazlar. Böylece, askerî darbeler, yönetme yetkisinin bir grup liderden bir sonrakine geçmesine yol açmanın başlıca aracı olmaktadır. Bu durum, 19. Yüzyıl'da Lâtin Amerika'da (bilhassa Meksika, Peru ve Şili'de), İspanya'da ve Balkan devletlerinde düzenli olarak meydana gelmiştir. 20. Yüzyıl'da ise askerî müdahaleler, büyük oranda Afrika'da, Lâtin Amerika'da ve Asya'nın bazı yerlerindeki gelişmekte olan devletlerle sınırlı kalmıştır. Askerî darbelerin bazı özel koşullarla birlikte geldiği görülmektedir. Bunların en önemlileri şunlardır:

- ekonomik gerilik
- sivil yönetimlerin meşruiyetini kaybetmesi
- ordu ve hükümet arasındaki ihtilâf
- darbe lehindeki uluslararası konjonktür.

Askerî darbelerin sıklığı ile ekonomik az gelişmişlik arasında çok açık bir ilişki vardır. Pinkney (1990), 1960'tan bu yana, büyük çoğunluğu üçüncü dünyadan olan 56 ülkenin askerî hükümet tecrübesi yaşadığına işaret etmiştir. Bundan başka, bazı darbeler de ekonomik durgunluğa bağlanabilir. Meselâ, Nijerya'da, 1983 yılında, dört yıllık sivil yönetimin devrilmesi, petrol fiyatlarının düşmesinin sebep olduğu ekonomideki kötüye gidişin ardından gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, refah artışının, 1970'lerden bu yana Lâtin Amerika'da ordunun kışkırtılmasına geri dönme eğiliminin de gösterdiği gibi, askerî müdahalenin panzehiri olduğu görülmektedir. Yaygın yoksulluk ve derin sosyal eşitsizlik, halkın işbaşındaki hükümete desteğini zayıflatmasında ve ordunun ekonomik gelişmeyi sağlama vaadiyle adım atmasına bir gerekçe sağlamada açık bir öneme sahiptir. Ancak, ekonomik faktörler ordunun iktidarı devralmasını tek başına açıklayamaz. Sözgelimi, Hindistan ciddi seviyede maddî yoksulluğa mâruzdur, ama silâhlı kuvvetleri sıkı siyasi tarafsızlığını sürdürmüş ve sivil hükümetlerin otoritesine hiçbir zaman açıkça karşı çıkmamıştır.

Askerî darbeler niçin olmaktadır sorusunun cevabı, kısmen, olabildiği için olmaktır, şeklindedir. Bir başka deyişle, ordu muhtemelen, yalnızca mevcut kurumların ve yönetici elitin meşruluğuna itiraz edebileceğini hissettiği ve müdahalesinin başarılı olacağı hesabını yaptığı zaman müdahale etmektedir. Bu nedenle, dengeli bir demokratik kültür başarıyla tesis edilmiş olduğunda, siyasete çok nadir olarak doğrudan müdahale etmektedir. Çünkü, askerî yönetim, ancak, sırasında bizzatı ordunun birlik ve disiplinini azalttığı için sürdürülmesi zor olabilecek düzeyde bir sistematik baskı sayesinde iş görebilir. O nedenle, başarılı askerî rejimlerin çoğunun, dünyanın uzun bir sömürge yönetimi geçmişine sahip olan bölgelerinde kurulmuş olması şaşırtıcı değildir: Lâtin Amerika, Orta Doğu, Afrika ve Güney Doğu Asya. Ordunun kendi yararına kullanmaya kalktığı siyasi zaaf ve istikrarsızlık, nispeten yeni devletlerde kesinlikle had safhadadır. Bu yalnızca demokratik siyasete alışılmamış olmasından kaynaklanmamaktadır, ayrıca, bağımsızlığın getirdiği yüksek beklentilerle, yeni siyasi kurumların pek fazla yerleşmemiş olmasıyla ve bazen de sömürge geçmişten miras kalan bölgesel ve etnik gerilimlerle ilgili bir şeydir.

Bunun iyi bir örneği, 1960'ta İngiltere'den bağımsızlığını kazandığından beri ancak kısa süreli sivil hükümet dönemleri yaşamış olan Nijerya'dır. Sömürge hükümeti, özellikle kuzeyde Hausa, batıda Yoruba ve doğuda Ibo arasındaki ulusal ve etnik ayrılıkları siyasileştirerek, milliyetçi hareketi zayıflatmaya ve bölmeye çalışmıştı. Bu durum,

Kavramlar

Hükümet Darbesi [Coup d'état] (ku-de-ta)

Coup d'état (Fransızca'da 'hükümet darbesi'), yasadışı ve anayasal olmayan bir eylemle yönetim yetkisinin âni ve cebri olarak ele geçirilmesidir. Darbeler genellikle ordu tarafından veya onun yardımıyla gerçekleştirilir; az sayıda kansız darbe duyulmamış bir şey olmasa da, şiddet çoğu zaman darbelerin içinde mevcuttur. Hükümet darbesi, devrimlerden ikl bakımdan ayrılır. İlki, darbelerin tipik olarak, genellikle devlet içindeki (örneğin bürokrasi, polis veya silâhlı kuvvetler gibi) önemli kurumlardan nispeten küçük gruplarca gerçekleştirilmesi ve böylece kitlesel siyasi eylem içermemesidir. İkinci olarak darbeler, ille de rejimi değiştirme ya da kapsamlı sosyal değişikliğe yol açma olmaksızın, hükümeti yahut yönetici grubu değiştirmeye çalışırlar.

Kavramlar

Baskı

Siyasî anlamıyla baskı, sistematik korkutma veya açık şiddetle yol açan bir boyun eğdirme durumudur. Tür itibarıyla zulme benzese de, tepkisel olmaktan ziyade önceden aktif oluşuyla (muhalafeti sırf kontrol etmekten çok onun 'kökünü kazıma'yı amaçlar) derece bakımından ondan ayrılır. Baskının amacı, kitleleri siyasetin dışında tutarak ve onları ifade araçlarından mahrum bırakarak bir rejimi ya da yönetici eliti desteklemektir. Bu hem siyâsî ve hem de psikolojik vasıtalarla yapılır. Baskıcı rejimler, temsili siyaset mekanizmasını (seçimleri, partileri, sendikaları, özgür basını vesaire) zayıflatır ya da ortadan kaldırır ve rutin gözetim ve güç kullanımıyla bir korku iklimi oluşturur.

Nijerya'yı bölünmüş ve bölgeselleşmiş bir siyasî elite ve siyasî istikrar için zorunlu olan toplumsal uzlaşmayı elde edememe hâliyle baş başa bırakmıştır. Yükselen etnik gerilimlerin bir sonucu olarak artan iç düzensizlik, 1966'da ordunun iktidarı devralmasına yol açmıştır. Ancak, Biafra olarak yeniden adlandırılan doğu bölgesinin federal hükümetten ayrılmaya kalkışmasıyla yoğunlaşan bölgesel rekabet, ertesi yıl bir iç savaşın patlak vermesine sebep olmuştur. Ordu, Nijerya'nın sorunlarına çözüm olmaktan ziyade, olsa olsa bunları kalıcı hâle getirmiştir. Bunun sebebi, genel olarak Nijerya toplumu sıkıntıya sokan ve ordunun ülkedeki nüfuzunu güçlendirmek için sürekli olarak istismar ettiği bu etnik, dini ve bölgesel ihtilâfların aynılarının, bu defa ordunun kendisine sızmasıdır.

Ordu müdahalesini getiren üçüncü faktör, silâhlı kuvvetlerin değer, amaç ve çıkarlarının, genel olarak rejiminkilerden farklı olma derecesidir. Meselâ, geniş ölçekli yoksulluk ve derin dinî, dilsel ve bölgesel ayrılıklara rağmen, Hindistan ordusu, liberal anayasacılık ilkelerine olan iyice sindirilmiş saygısı sebebiyle, siyaseti siyasetçilere bırakmaya her zaman razı olmuştur. Ordular hükümetlere karşı harekete geçtiklerinde, ya çıkarlarının yahut değerlerinin tehdit

altında olduğuna inandıkları, ya da eylemlerinin haklı olduğunu düşündükleri için bunu yaparlar. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş birçok gelişmekte olan devlette, ordu kendisini gelenekçi, kırsal, hiyerarşik ve çoğunlukla bölünmüş bir siyasî elite karşı karşıya gelen 'Batılılaştırıcı' veya 'modernleştirici' bir güç olarak görüp, 'ulusu kurtarmak' üzere iktidarı ele almıştır. Nijerya'da, Endonezya'da ve Pakistan'da olan budur.

Diğer hâllerde ise, çoğunlukla büyük şirketlerle ittifak içinde iş gören ve orta sınıflardan destek alan otoriter, muhafazakâr bir askeri elit, reformcu ya da sosyalist hükümetlerin otoritesine başkaldırmıştır. 1964'te Brezilya'daki kansız darbe, büyük oranda ordunun, Başkan Goulart'ın sol eğiliminden şüphelenmesinin bir sonucuydu. Dünyanın demokratik olarak seçilen ilk Marksist devlet başkanı olan Şili devlet başkanı Salvador Allende, General Pinochet'nin komutasındaki ordu tarafından 1973'te devrilmiş ve öldürülmüştür. Siyasete müdahalesini göstermekte genellikle arzulu olan ordu, sözgelimi rüşvete son verme, anlaşmazlıkları giderme veya ulusu koruma arzusu gibi güdülerle motive olsa da, dar bencillik anlayışları da hiç yok değildir. Çoğu defa askeri darbeler, silâhlı kuvvetlerin imtiyazlarını, bağımsızlığını ve itibarını muhafaza etme girişimidir veya siyasî ihtiraslarının peşinde koşma aracı da olabilmektedir.

Son olarak, ordunun iktidarı ele geçirme kararını uluslararası konjonktür de etkileyebilmektedir. Ordunun iktidarı ele almasına komşu devletlerin, bölgesel ve uluslararası örgütlerin veya daha geniş bir uluslararası toplumun bulaşmadığı sâdece birkaç ülke vardır. Bazı hâllerde, uluslararası baskıların askeri eylemi cesaretlendirdiği kuşkusuzdur. Şili'deki Pinochet darbesinde bu durum açıkça görülmüştür. ABD Merkezî Haber Alma Örgütü (CIA), Allende'yi, ekonomik reformları Şili ve Latin Amerika'nın başka yerlerindeki çok uluslu ABD şirketlerinin çıkarlarını

tehdit eden bir Küba yanlısı olarak değerlendirmiştir. Pinochet yalnızca CIA'den örtülü tavsiye ve teşvik görmekle kalmamış, ayrıca yeni askerî rejim kurulduğunda kendisine ABD'nin diplomatik desteği de garanti edilmiştir.

Başka durumlarda ise, aleyhte diplomatik tepki beklentisi asker entrikacıların cesaretini kırmıştır. Örneğin, 1989'da, komünist rejimler kitle gösterileri ve halk baskısı karşısında çıktığında, Doğu Avrupa'daki ordular büyük ölçüde pasif kalmışlardır. Komünist liderlerdeki siyasi irade kaybına ek olarak, silâhlı kuvvetler, askerî hareketin Başkan Gorbacov ve SSCB'den destek alamayacağını ve ABD ile Batı tarafından şiddetle kınanacağını fark etmişlerdir. Ama yine de, askerî rejimlerin diplomatik baskılara olan hassasiyetini abartmak hatalı olacaktır. Saddam Hüseyin, 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlere ve Şii Müslümanlara yaptığı askerî baskıya gelen uluslararası eleştirilerden çok az etkilenmiştir. Aynı şekilde, Nijerya'da, General Abacha, 1995'te Ken Saro-Wiwa ve diğer insan hakları protestocularının idamını önlemeye yönelik Commonwealth baskısından hiç müteessir olmamıştır.

Polis ve Siyaset

Ordu gibi polis de devletin cebri gücüdür. Ancak, ordunun başlıca fonksiyonu ulusal savunmayı desteklemek olduğu hâlde, polisin ana işlevi iç düzeni sağlamaktır. Emniyet kuvvetleri, büyük ölçüde sanayileşmenin getirdiği yüksek seviyede toplumsal huzursuzluk ve siyasi hoşnutsuzluğun sonucu olarak, 19. Yüzyıl'da ortaya çıkmıştır. Sözgelimi, İngiltere'de, 1819'da, büyük ama barışçıl bir işçi sınıfı gösterisini dağıtmak için süvari birliğinin kullanıldığı Peterloo katliamından sonra, Robert Peel tarafından, Londra'da, ücretli, üniformalı, tam gün görev yapan ve özel olarak eğitilmiş bir polis gücü kurulmuştur. Bu polis sistemi 1856'da İngiltere'nin her tarafında yürürlüğe konmuş ve sonraları birçok ülke tarafından da benimsenmiştir. Her ikisinin de disiplinli ve üniformalı ve (farklı derecelerde de olsa) silâhlı organlar olması bakımından emniyet kuvvetleri ile ordular birbirlerine benzeseler de, aralarında önemli farklılıklar görülebilmektedir.

Her şeyden önce, ordunun esasen dışa yönelik olması, onun meselâ savaş zamanları, sıkıyönetim ve ulusal felâket durumlarında ancak nâdiren harekete geçmesi anlamına gelirken, polis gücünün iç düzenle ilgili olması, onun kamu hayatına rutin olarak ve her gün dâhil olması demektir. Polis ayrıca, orduya nispetle toplumla daha sıkı bütünleşmiştir: her ne kadar aşağıda ele alınacağı gibi ayırt edici bir polis kültürü çoğu zaman meydana gelse de, mensuplar ve aileleri, genellikle içerisinde görev yaptıkları toplulukların içinde yaşarlar. Bundan başka, polis, belirgin biçimde askerî olmayan taktikler kullanır: en azından belli bir ölçüde mutabakat ve meşruiyete dayanması sebebiyle ya genel olarak silâhsızdırlar (İngiltere'de olduğu gibi) veya

Kavramlar

Düzen

Düzen terimi, günlük dilde, giysilerin 'düzenli' bir tarzda sıralanmasında olduğu gibi, muntazam ve tertipli örnekler anlamına gelir. Siyasî bir ilke olarak düzen ise, dengeli ve öngörülebilir ve hepsinden önemlisi kişisel güvenliği emniyet altına alan davranış biçimlerini ifade eder. Dolayısıyla düzensizlik, kaos ve şiddete işaret eder. Düzen evrensel bir değer taşısa da, çok farklı iki anlamı da beraberinde getirmektedir. Çok yaygın olarak düzen siyasi otoriteyle ilişkilendirilir ve ancak bir yasa sistemi ile 'yukardan' zorlanarak elde edilebileceği düşünülür. Bu yüzdendir ki, 'yasa ve düzen', kaynaşmış bir tek kavram hâline gelmişlerdir. Diğer bir görüşe, düzeni eşitlikle ve sosyal adaletle ilişkilendirir ve istikrar ile güvenliğin, işbirliği ve karşılıklı saygı sayesinde, doğal yollarla 'aşağıdan yukarıya' meydana gelebileceğini vurgular.

silâhları öncelikle bireysel savunma biçimindedir. Ancak, modern gelişmeler, polis ile asker arasındaki ayrımı bir ölçüde bulanıklaştırma yönündedir. Sâdece 1992'deki Los Angeles olayları esnasında olduğu gibi silâhlı kuvvetler iç karışıklıklara müdahaleye dâvet edilmekte değil, ayrıca emniyet güçleri giderek daha çok askeri niteliğe bürünmektedir. Onların artan biçimde daha karmaşık silâhlara kavuşmaları ve pek çok ülkede yarı-askeri operasyon tarzını benimsemeleri bunu yansıtmaktadır.

Polisin Rolü

Polisin niteliğine ve toplumda oynadığı role ilişkin, birbiriyle çelişen üç yaklaşım söz konusudur: liberal, muhafazakâr ve radikal perspektifler. Liberal yaklaşım, polisi, amacı bireysel hakları ve özgürlükleri koruyarak iç âsâyişi sağlamak olan, öz itibarıyla tarafsız bir organ olarak görür. Buna göre emniyet kuvvetleri, polisliğin toplumsal istikrar ve kişisel güvenliği sağladığı algılamasına dayalı olarak, geniş bir uzlaşma içinde iş görür ve üst düzeyde bir meşruluk elde eder. Polis, temelde yurttaşları birbirlerinden korumakla ilgilenir. Polislik, hukuk düzenini desteklemekle yakından ilişkili olduğundan, onun daha geniş bir siyasi fonksiyonu yoktur.

Muhafazakâr perspektif, polisin devletin otoritesini korumadaki ve onun hâkimiyetinin toplumun her tarafına yayılmasını temin etmedeki rolüne önem verir. İnsan doğasına ilişkin daha kötümser bir görüşten beslenen bu anlayış, polisin toplumsal huzursuzluğu ve iç âsâyişsizliği kontrol etmeye muktedir bir zorlayıcı organ olarak önemine vurgu yapar. Bu görüş ışığında emniyet güçlerine, kaçınılmaz olarak, siyasi kontrolün mekanizmalarından biri olarak bakılır.

Radikal perspektif ise, polis gücü konusunda çok daha tehlikeli bir görüş ortaya koyar. Bu, güvenlik güçlerini halktan çok devletin çıkarlarına uygun davranan ve kitlelerden ziyâde seçkinlere hizmet eden bir baskı aracı olarak tasvir eder. Bu teorisinin Marksist versiyonunda polis, özellikle mülkiyetin savunucusu ve kapitalist sınıf çıkarlarının destekleyicisi olarak görülür.

Emniyet güçleri, içerisinde görev yaptıkları siyasi sistemin yapısına ve devletin polisi kullanma tarzına göre de şekil alır. Toplum polisliği siyasi polislikten ayırt edilmeye başlamıştır ve bu ayrım, genel olarak, liberal devletlerle polis devleti denlen arasında görülmektedir.

Toplum Polisliği

Toplum polisliği, polisin ceza yasasının uygulanmasındaki rolüne işaret etmektedir. Bu, polislik görevinin genel kamuoyu tarafından en fazla bilinen ve güvenlik güçleri hakkındaki halk imajına egemen olan yönüdür: polis 'suçla mücadele etmek' için vardır. Ama açıkçası, iç âsâyişin sağlanması, diyelim Hindistan'ın kırsal yörelerinde, New York, Paris ve St. Petersburg gibi modern şehirlerde olduğundan son derecede farklı bir iştir. Küçük ve nispeten homojen toplulukların ileri düzeyde bir kendi kendinin polisi olmakla karakterize edilmesine karşılık, toplumlar (sos-

yal ve kültürel açıdan) daha parçalı hâle geldikçe ve büyük ölçekli örgütlenmelerin ilişkileri ve etkileşmeyi kişiselikten uzaklaştırmasıyla bu durumun değiştiği büyük oranda kabul görmektedir. Bu yüzden, 20. Yüzyıl'da sanayileşmenin yaygınlaşması, dünyanın farklı yerlerinde, polisin örgütlenmesi ve taktiklerinde belli bir ölçüde yakınlaşmaya neden olmuştur. Her yerdeki emniyet kuvvetleri, meselâ trafik ihlalleri, araba hırsızlığı, soygun, sokak suçları ve örgütlü suçlar gibi benzer sorunlarla karşı karşıyadır.

Ama, yine de, değişik ve zıt toplum polisliği tarzları benimsenmektedir. Bir tarafta halk polisliği fikri vardır. Bu, kamusal işbirliğini sağlamak, suçların araştırılmasına destek vermek ve her şeyden önce yasa ihlâlini önlemeye yardımcı olan değer ve tutumların gelişmesini teşvik etmek üzere toplum içinde sürekli bir polis varlığına dayanır. Bu sisteme, geleneksel İngiliz polislik anlayışı 'devriye polisi' örnek oluşturmaktadır ve özellikle Japonya'da epey gelişmiştir. Polis kulübelerinde (koban) veya yerleşik polis merkezlerinde (chuzaisho) görev Japon polis memurlarından, kendi görev bölgelerinde bulunan çeşitli aileleri ve işyerlerini tanımaları ve ziyaret etmeleri istenmektedir. Ancak, bu metodun başa-rısı, polisin o bölgedeki toplumun saygın mensupları olarak görülmesine ve yurttaşların kendi hayatlarının yakından gözetlenmesini kabul etmelerine bağlıdır. Halk polisliği, her ne kadar 1980'lerin başlarındaki kent karışıklıklarının ardından sınırlı bir tarzda yeniden yürürlüğe konmuş olsa da, verimlilik ve maliyetlerin düşürülmesi baskısı, 1960'lar ve 1970'lerde İngiltere'de bu uygulamanın tedricen durdurulmasına yol açmıştı.

Diğer taraftan, 'yangın müfrezesi' diye adlandırılan bir şey de mevcuttur. Bu uygulama, suçun, polis mukabelesinin etkililiği sayesinde önlenilebileceği umuduyla, onun yasa ihlâlinin vuku bulduğu anda karşılık verme yetkisine vurgu yapmaktadır. Yangın müfrezesi polisliği ya da reaktif polislik, daha sert hatta yarı askerî taktiklerin benimsenmesini ve teknoloji ile silâha büyük önem verilmesini gerektirir. Bu tarz yaklaşım, açıkça otoriter ve totaliter devletlerde benimsenmiştir, ama bir ölçüde liberal devletlerde de görülmektedir. Muhtemel saldırganlara korku aşılacak düşüncesiyle, New York'ta polis, büyük kalibreli tabancalar ve coplar taşımaktadır. Paris'teki polis memurları küçük kalibreli, yarı otomatik tabancalar, coplar taşımakta ve kurşun kaplı pelerinler giymekte, Kahire polisi ise makineli tüfeğe yakın silâhlar veya otomatik tüfekler taşımaktadır.

Siyasî Polislik

Polislik, iki anlamda 'siyasî' olabilir. İlk olarak, polislik, bazı grupları veya çıkarları diğerlerinden üstün gören siyasî eğilimlere veya sosyal önyargılara uygun biçimde

Kavramlar

Suç

Suç, devlet ile birey arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve bu suretle düzenli ve barışçı sosyal etkileşimin şartlarını emreden yasa olan ceza yasasının ihlâlidir. Suçlular (bir suçtan mahkûm edilmiş kişiler), sivil itaatsizlik durumundaki gibi kapsamlı siyâsi veya ahlâki anlayışlardan çok, bir tür öz-çıkâr ile motive olurlar. Suç çoğu zaman, genel seviyedeki düzensizliğin ve kişisel güvenliksizliğin göstergesi olarak görülür. Ancak, suçun sebepleri ve çareleri hararetle tartışılmaktadır. Genel olarak ayrışma, bireysel çürümeyi sorumlu gösteren ve cezalandırmaya inananlar ile mahrumiyeti sorumlu görerek, sosyal reform yoluyla suçu azaltmayı düşünenler arasındadır.

icra edilebilir. İkinci olarak da polislik, halka ilişkin meselelerin ötesine geçip, bilhassa siyasî tartışmaları etkileyebilir. Birinci endişe, güvenlik güçlerinin (veya diğer herhangi bir devlet organının) eşit ve tarafsız bir tarzda davrandığını reddeden radikaller ve sosyalistler tarafından ortaya atılmıştır. Bu bakış açısından, polis gücünün eğitimi ve disiplini ve de bizzatıhi polislik görevinin doğası, toplumsal olarak otoriter ve siyaseten muhafazakâr bir kültür üretme eğilimindedir. O nedenle işçi sınıfı, grevciler, protestocular, kadınlar ve etnik azınlıkların, polis tarafından daha az sempatik muamele görmeleri muhtemeldir.

Halka hesap verebilirlik mekanizmalarına ve tarafsızlık sağlayıcı önlemlere rağmen en azından belli şartlarda, bu iddiaları destekleyen açık deliller mevcuttur. Meselâ, 1967'deki 'uzun sıcak yaz' esnasında ABD'de patlak veren şehir huzursuzluklarını soruşturmak üzere Lyndon Johnson tarafından kurulan ABD İç Karışıklıklar Ulusal Danışma Komisyonu, huzursuzlukların çoğunun, siyah azınlık mahallesi sakinlerinin, polisin kötü muamele veya ayrımcı davranışlarına ilişkin şikâyetleriyle bağlantılı olduğunu görmüştür. Dört beyaz Los Angeles polis memurunun, beraat etmesi iki günlük bir ayaklanmayı alevlendiren Rodney King'e saldırması da, bu imajı canlı tutmuştur. Benzer biçimde, İngiltere'de, 1981'deki Brixton ayaklanmaları konusundaki Scarman Raporu, polistoplum ilişkilerinin bozulmasının sebeplerinden biri olarak polisin ırkçılığını göstermiştir. Bu raporun tavsiyeleri arasında, ırkçıların ayıklanması ve güvenlik güçlerine daha fazla siyah insanı katılmaya teşvik etmek de bulunuyordu.

Polisin toplumsaldan ziyâde siyasî bir araç olarak kullanılması anlamındaki siyasî polisliğin seviyesi, toplumlar daha karmaşık ve parçalı hâle geldikçe artmıştır. Bazı gözlemciler, bütün suçların, toplumdaki refahın, iktidarın ve diğer kaynakların dağılımından kaynaklanması anlamında 'siyasî' olduğunu ve dolayısıyla her tür polisliğin de

Şekil 18.1
Terörizm
tehditi altında
birçok ülke,
yarı-askeri
sistemi yaygınlaştırmıştır.

'siyasî' olduğunu, çünkü hüküm süren kaynak dağılımını savunduğunu iddia ederek, polis faaliyetinin toplumsal ve siyasî alanları arasında tam bir ayrıma itiraz etmektedirler. Polisin halkın gözündeki tarafsızlığı, onun, toplumdaki derin ayrışmalardan kaynaklanan grevleri, gösterileri ve halk huzursuzluğunu kontrol etmede kullanılması durumunda, özellikle tehlikeye düşmektedir. Bu, kuzey İspanya'daki Bask bölgesi ve Kuzey İrlanda gibi, polisin, nüfusun çoğunluk kesimlerinin gayri meşru gücü olarak görüldüğü, etnik veya ulusal rekabetin bölüdüğü yerlerde kesinlikle geçerlidir.

Çoğu durumlarda, bilhassa siyasî açıdan hassas operasyonlar yapmak üzere özel olarak eğitilmiş, yarı askerî polis birimleri kurulmaktadır. Bunun klâsik örneği, askerî tarzda örgütlenmiş ve mensupları barakalarda yaşayan, Fransa'daki korku verici Compagnie Republicaine de Securité (CRS)'tir. İngiltere'de de Özel Devriye Grubu (SPG) benzer amaçlarla kurulmuştur. İlâveten, aslında bütün devletlerin, genellikle sırlarla örtülü istihbarat veya güvenlik birimleri vardır. Bunların rolü son derecede siyasîdir, çünkü devlet için tehdit veya mevcut sosyal sistemin muhalifi olarak kabul edilen grupların izlenmesi ve bazen de zayıflatılmasını kapsar. Bu iç güvenlik birimleri İngiltere'de Özel Kol ve MIS, ABD'de FBI ve CIA, Rusya'da ise KGB'dir.

Polis Devletleri

'Polis devleti' terimi, keyfi ve gelişigüzel bir polislik sisteminin ortaya çıkmasına imkân verecek şekilde, emniyet güçleri ile sivil özgürlükler arasındaki liberal denge'nin tümüyle terk edildiği bir yönetim biçimini ifade eder. Dolayısıyla, polis gücü bir yasal yapının dışında işler ve ne mahkemelere, ne de genel olarak halka hesap verir. Polis devletleri totaliter özelliklere sâhiptir, çünkü polise tevdi edilen aşırı ve düzenlenmemiş güç, sosyal hayatın bütün yönlerinin siyasî kontrol altına alındığı bir korku ve gözdağı iklimi yaratmak üzere tasarlanmıştır. Fakat, polis devleti, polis gücü tarafından, silâhlı kuvvetlerin kontrol ettiği bir askerî rejimde olduğu gibi yönetilmez. Polis gücü daha ziyâde, bir yönetici elit tarafından kontrol edilen ve eylemleri onun yararına olan bir özel ordu gibi hareket eder.

Çok geniş bir siyasî gözdağı ve gizli polislik aygıtı meydana getirmiş olan Nazi Almanyası'ndaki durum, belirgin biçimde böyleydi. SA, yani 'Kahverengi Kazaklılar', siyasî kabadayılar ve sokak dövüşçüleri gibi faaliyet gösteriyordu, Gestapo bir gizli polis gücüydü, SD (Sicherheitsdienst) istihbarat ve güvenlik operasyonları icra ediyordu, Himmler'in emri altındaki SS ise devlet içinde devlete dönüşmüştü. SSCB de büyük oranda gizli polisin faaliyetlerine dayanıyordu. Lenin, 1917'de, siyasî muhaliflerini mahvetmek için Cheka'yı kurmuştu ve bu, önce (diğerleriyle birlikte cebri kamulaştırmadan sorumlu olan) OGPU'ya, daha sonra NKVD'ye (Stalin'in kişisel terör aygıtı) ve nihâyet, 1953'te KGB'ye dönüştü. Siyasî polisliğine ek olarak, KGB, sınır güvenliği ve genel güvenliğin, ayrıca mecburî çalışma sisteminin kontrolünü de ele almıştı. Komünist gizli polis birimlerinin diğer örnekleri, Doğu Almanya'da Stasi, Romanya'da ise Securitate idi. Bunların her ikisi de, çok geniş sivil muhbir ağı oluşturarak toplumun bütün alanlarına sızan ve gerektiğinde

rejim muhaliflerini 'etkisiz hâle getiren' siyasî baskıları kullanmışlardır.

Ancak, güvenlik polisliği sistemleri, bunun yanı sıra daha 'ortodoks' polislik metotları ve aygıtları da kullanabilmektedir. Sözgelimi Almanya'da Nazi dönemi boyunca, rahatsız edici biçimde olsa da mahallî olarak örgütlenmiş klâsik bir polis gücü de var olmuş ve yasaların uygulanmasının daha güncel ve daha az siyasî yönlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. SSCB'de, KGB'den ayrı ve nihai olarak İçişleri Bakanlığı'na karşı sorumlu olan milis, suçun tespiti, suçluların tutuklanması, ülke içi pasaport sistemine nezâret edilmesi ve genel olarak kamu düzeninin sağlanmasını üstlenmişti.

Aynı zamanda, genellikle 'liberal' olarak sınıflanan bazı devletler de bir gizli polis faaliyeti tesis etmişlerdir. ABD'de CIA'in, Şili'de Pinochet darbesi, Küba lideri Fidel Castro'ya sükast girişi ve El Salvador'daki Contra isyancılarına silâh temini de dâhil, ülke dışında bir dizi gizli operasyonu gerçekleştirdiği kesindir. CIA ayrıca, 1962'de Başkan Kennedy sükastında rol oynadığı şeklindeki doğruluğu hâlen kanıtlanmamış bir iddia biçiminde de olsa, iç işlerine müdahale ettiği yolunda hiç de az olmayan suçlamalara muhataptır. Kuzey İrlanda'da 1960'ların sonlarında BSpecials adıyla bir tür polis terörizmi kullanılmıştır. Bu ekip, Kraliyet Ulster Polis Örgütü'nün yardımcı birimiydi ve sivil gösterileri kontrol etmek ve IRA ile mücadele etmek için oluşturulmuştu. B-Specials çetecilikle ve Katolik cemaatinin rutin olarak korkutulmasıyla meşgul olmuştu ve 1969'da, fakat ancak İngiliz ordusu 'baş belâları'yla uğraşmada daha belirgin bir rol üstlendiği için dağıtılmıştır.

Siyasî Kontrol ve Hesaba Çekilebilirlik

Polisin kontrolü meselesi, çoğu zaman, Aristoteles'in "quis custodiet ipsos custodes?" ("Muhafızlardan kim muhafaza edecek?") sorusu çerçevesinde ortaya konur. Siyasî kontrol meselesi epeyce hassastır ve iki zıt imajı hatıra getirir. Olumlu anlamda hesap verebilirliği, gözetim ve incelemeyi, meşru olarak ihdas edilmiş bir otorite tarafından sınırlanan ve ona bağlı bir polis gücünü düşündürür. Ama olumsuz anlamıyla da siyasîleşmeye ve polis gücünün, günün hükümetinin ihtiyaçlarına koşulma ihtimaline işaret eder.

Uygulamada, hesap verebilirlik ile politize olma arasındaki dengenin yer aldığı temel faktör, polis gücünün merkezi mi yoksa adem-i merkezci bir yapıya göre mi örgütlenmiştir. Adem-i merkezliyetin câzibesi, aşağıdan yukarıya bir yapılanmanın, polisin merkezi hükümetten sağlıklı bağımsızlığına imkân vermesi, buna karşılık mahallî ihtiyaç ve çıkarlara cevap verebilirlik oluşturmaktır. Çünkü adem-i merkezci, yerel olarak hesap sorulabilir bir polis gücü, çok defa ideal olarak düşünülür. Ancak, merkezleşme baskıları da çok, hatta karşı konulamazdır. Merkezleşme, ulusal hükümetin ihtiyaçlarını daha iyi karşılamakla kalmaz, daha büyük bir idarî verimlilik ve daha çok siyasî etki beklentileri de vaat eder.

Pek çok Kıta Avrupası devleti, merkezden kontrol edilen ulusal polis gücüne sâhiptir, ki bu modelin klâsik örneği, çoğunlukla Fransız polisi olarak gösterilir.

Fransa'nın iki ulusal polis kuvveti vardır: İçişleri Bakanlığı'nın sivil kontrolü altındaki Ulusal Polis ve Savunma Bakanlığı'nın askerî denetimindeki Jandarma. Ulusal Polis büyük kasaba ve şehirlerde yasa ve düzenin sağlanmasından sorumlu iken, Jandarma öncelikli olarak kırsal bölge polisliğinden sorumludur, ikisinin görev alanı, çoğu zaman geleneksel bir 'polis savaşı'na neden olacak şekilde çakışır. Ancak, Ulusal Polis üzerinde gerçekleştirilen siyasî kontrolün seviyesi konusunda özel bir endişe dile getirilmektedir. İçişleri Bakanları, üst düzey görevlilerin atanmasından kişisel olarak sorumludurlar; 96 départementin her birine başkanlık eden yüksek rütbeli görevliler, İçişleri Bakanlığı'nın salt birer birimi olarak hareket ederler ve polis şeflerinin ancak çok sınırlı operasyon özerkliği kullanmalarına izin verilir.

Polisin yargıya hesap verebilirliğinin öteden beri zayıf olması sonucunu doğuran Fransız Adâlet Bakanlığı'nın nispi zaafı da bu sorunları şiddetlendirmektedir. Bu nedenle, Rassemblement pour la République (RPR) ve Union pour la Démocratie Française (UDF) gibi sağ partilere yakınlıklarını alenen ifade etmeye hazır üst düzey yöneticileri sebebiyle Ulusal Polis, çoğunlukla, sivil özgürlüklere ve adâlete duyarsız, salt bir hükümet maşası olarak görülmekteydi. Ama, 1981'de Başkan Mitterand'ın seçilmesiyle sosyalist bir hükümet kurulduğunda, köklü değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler, Polis Şefi ve Ulusal Polis Genel Müdürü'nün değiştirilmesi de dâhil olmak üzere, üst düzey personelin silklenmesi ve polisin meselâ yetkisiz olarak telefon dinleme gibi uygulamalarla yurttaşların haklarına müdahale yetkisine sert sınırlamalar getirilmesidir.

Öte yandan, İskandinav ülkelerinin tecrübeleri, birleşik bir polis hizmetiyle yüksek seviyede bir halka hesap verebilirliğin bir arada olabileceğini düşündürmektedir. Danimarka'da merkezî hükümet, geniş stratejik sorumluluklara sâhip bir görevli olan Polis Müdürü'nü tâyin eder ve 72 yerel polis müdürü ise kendi tasarruflarına verilmiş olan personel ve kaynaklar hususunda bağımsız şefler olarak hareket eder. İsveç'te, 1965'ten beri ulusal çapta yönetilen bir polis gücü mevcuttur, fakat, yerel bir polis komiteleri sistemi de yerel hükümet temsilcilerinin polis bütçelerini gözden geçirebilmelerine, siyasaları ve operasyon konularını polis şefleriyle tartışmalarına imkân sağlar.

Dünyadaki belki en adem-i merkezci polis sistemi ABD'dekidir. Çok katmanlı ABD federal sistemi, en az beş ana polis birimine yol açmıştır. Bunlar Adâlet Bakanlığı'na bağlı (FBI, İç Gümrük Bürosu ve Narkotik Madde Takip İdaresi gibi) federal organlar, 50 ABD eyaletinin polis güçleri, ilçe düzeyinde şerifler ve şerif yardımcıları, şehir ve kasaba polis kuvvetleri ve son olarak köy ve kasaba polisliği sistemidir. Bu sistemin güçlü yanı, hizmet ettiği toplulukların arzularına göre örgütlenen ve çalışan polise yüksek düzeyde yerel sorumluluk sağlamasıdır. En önemli

Kavramlar

Hesaba Çekilebilirlik / Hesap Verebilirlik

Hesaba çekilebilirlik, cevap vermek mecburiyetinde olmak anlamına gelir; yani bir kimsenin davranışını izah etme ve başkasının eleştirisine açık olma yükümlülüğüdür. Hesaba çekilebilirlik, organların görev, yetki ve fonksiyonlarının, ast durumundakilerin performansının fiilen kontrol ve değerlendirilebileceği bir tarzda târif edilmiş olmasını gerektirir. Bu anlamda hesaba çekilebilirlik, ancak bir anayasacılık ve kurallara saygı bağlamında iş görebilir; hesaba tâbi olmak, keyfi otoriteye veya değişken cezalandırmaya tâbi olmak demek değildir. Ayrıca, hesaba çekilebilirlik, zayıf bir sorumluluk biçimine de varabilir, çünkü bir cevap ve açıklama yapma yükümlülüğü oluşturmaktadır, ama mutlaka suçu üstlenmek ve cezayı kabullenmek zorunlu değildir.

dezavantajı ise, sistemin, yaklaşık 40 000 ayrı polis birimi arasında epeyce mükerrerliğe ve çakışmaya yol açması, ayrıca halka hesap verme ile istenmeyen siyasî müdahale arasındaki dengeyi sağlamadaki zorluktur.

New York, Los Angeles gibi belli başlı ABD şehirlerinde, polis departmanlarının uygulama kararları üzerindeki siyasî baskı, genellikle kariyer sâhibi polis görevlileri olan polis müdürlerinin belediye başkanları tarafından sâbit süreler için atanması ve çoğu hâllerde yeniden atanmaya hevesli olmaları yüzünden, neredeyse kaçınılmazdır. Ama, başka durumlarda adem-i merkezci sistemlerden tümüyle vazgeçilmektedir. Gerek Batı Almanya ve gerek Japonya'daki polis örgütlenmesinde adem-i merkezçiliğe doğru kayma, 1945 sonrası demokratik yeniden yapılanmanın ana özelliği idi. Ancak, nihai verimsizlik ve düzensizlik, çok geçmeden bu siyasaların tersine dönmesine yol açmıştır. 1950'de Batı Almanya, sonradan kabaca tesis edilen Federal Suçlar Polis Bürosu ve Sınır Polis Gücü gibi ulusal organlarla birlikte eyalet (Länder) bazındaki polis kuvvetlerini yeniden kurmuştur. Japonya'da da 1954'te, bütün polis güçleri, Ulusal Kamu Güvenliği Müdürlüğü'ne karşı sorumlu, fakat şeflik bölgeleri düzeyinde yönetilmeye devam eden tek bir ulusal hizmet hâlinde birleştirilmiştir.

İngiltere, hiçbir zaman ulusal bir polis gücüne sâhip olmadığı için, genellikle adem-i merkezci polisliğin bir örneği olarak düşünülmektedir. Doğrudan İçişleri Bakanı'na karşı sorumlu olan Londra'daki Başkent Polisi dışındaki polis güçleri yerel olarak örgütlenmiştir ve il polis müdürleri vasıtasıyla, yargıçların ve yerel encümen üyelerinin içinde yer aldığı polis komitelerine hesap verirler. Ancak, övgüye değer bu adem-i merkezcilik, uygulamada çoğu defa gerçekleşmez. Her şeyden önce İçişleri Bakanı'nın yetkileri Başkent polis gücünün epeyce ötesine ulaşır ve yasaların uygulanmasıyla ilgili her meseleyi kapsar. Parlamento tarafından sevk ve idare olunan yasalar kadar, İçişleri Bakanı da tüzükler, tâlimatlar ve genelgeler aracılığıyla gerek polis yetkilileri ve gerekse il polis müdürleri üzerinde süregelen bir etkiye sâhip tir. Ayrıca, 1984-85 maden işçileri grevi sırasında ülke çapında polis operasyonlarını koordine etmek için kullanılan Ulusal Polis Bilgisayarı ve Ulusal Rapor Merkezi gibi ulusal veri depolama ve geri kazanım sistemlerinin kurulmasıyla artan bir merkezleşme eğilimi söz konusudur. Merkezleşme, 1990'larda polis yetkililerinden seçimle gelenlerin etkisinin azalmasıyla da artmıştır. Bundan başka, siyasete çok hassas olan polislik, az ya da yetersiz bir demokratik kontrole tâbidir. Bu, özellikle, 'ulusal güvenlik'in yanı sıra suç ve yasaların uygulanmasına ilişkin istihbaratı da kapsayacak şekilde görev alanı 1996'da genişletilen MIS için geçerlidir. Bütün MIS operasyonları gizlidir, bütçesi parlamento denetimine tâbi değildir ve İngiliz güvenlik birimleri arasında 'kendi kendini görevlendirmesine izin verilmiş tek kuruluştur. Bu, onun istediği zaman istediğini hedef alabileceği anlamına gelmektedir.

Özet

- Ordu, çok özel türde bir siyasi kurumdur. Fiili silâh tekeli ve muazzam cebri gücü, yüksek seviyedeki iç disiplini ve sıkı hiyerarşik örgütlenmesi, sivil toplumunkinden ayrı bir değerler dizisi ve kültürü, ulusal çıkarı somutlaştırdığı biçimindeki algılamayla temayüz eder ve bu nedenle siyasetin "üzerinde'dir.
- Ordunun temel amacı, başka siyasi toplumlara yönlendirilebilen bir savaş aracı olmaktır. Bununla birlikte, ordu, özellikle savunma ve dış siyaseti etkileyen güçlü bir çıkar grubu olarak da fonksiyon görebilmektedir. Ayrıca, sivil mekanizmalar harekete geçemediği ya da geçmeye niyetli olmadığında iç âsâyiş ve istikrarın korunmasında yardımcı da olabilmektedir ve çok özel şartlarda, bir askerî yönetim biçimiyle, sivil hükümetin yerini de alabilmektedir.
- Ordu üzerinde kontrol sağlayabilmek için birbirine zıt iki mekanizma kullanılmaktadır. Liberal ya da 'nesnel' metotlar, sivil liderlere tâbi olmasını ve hesap vermesini sağlayarak, orduyu siyasetin dışında tutmaya dayanır. Diğer taraftan sızma ya da 'öznel' metotlar ise, silâhlı kuvvetleri siyasi liderliğin değerleri ve ideolojik amaçlarıyla doldurarak onu siyasi liderliğe raptetmeye çalışır.
- Askerî darbeler, özel şartlarda gelir. Bunların en önemlisi, ekonomik gerilik (iş başındaki hükümete desteği azaltır), mevcut kurumların ve yönetici elitin meşruluklarını kaybetmesi, ordu ile sivil liderlik arasında bir çıkar yahut siyasi değer çatışması ve bir askerî rejimin ortaya çıkması lehinde, ya da en azından bunu hoş gören, bir uluslararası konjonktür.
- Polisin asıl rolü ceza yasasını uygulamak, iç âsâyişi sağlamaktır. Buna rağmen, eğer polis gücü içinde sosyal ya da diğer eğilimler etkili olur ve bu durumda sivil huzursuzluk veya siyasi mücadeleler için görevlendirilirse ve polis gücünün sâdece yönetici elitin çıkarlarına hizmet eden bir özel orduya dönüştüğü bir hâl mevcutsa, polis siyasi bir karaktere bürünebilir.
- Polisin kontrolü, esasında onun merkezi mi yoksa adem-i merkezci bir temede mi örgütlendiğine bağlı olan, hesap verebilirlik ile siyâsileşme arasındaki uygun dengeye dayanır. Adem-i merkezci polis, merkezi hükümetten sağlıklı bir bağımsızlık ve yüksek derecede bir yerel mukabele edebilirlik kazanır. Ancak, ulusal hükümetlerin ihtiyaçlarını merkezileşme daha iyi karşılar ve daha fazla idarî verimlilik ve polisin etkililiğindeki artış beklentileri için yeterli gelir.

Tartışma Soruları

- Eğer bütün devletler cebri güce dayanıyorlarsa, silâhlı kuvvetler niçin böyle nâdiren siyasete doğrudan müdahale etmektedir?
- Şâyet gerekirse, ordunun bir iç siyaset aracı olarak kullanılması hangi durumda meşrudur?

- ▶ Ordu-sanayi kompleksi demokratik süreç için bir tehdit oluşturmakta mıdır?
- ▶ Ordunun sağ cenahla ve otoriter değerlerle bağlantılı olması kaçınılmaz mıdır?
- ▶ Bütün polislikler siyasi midir?
- ▶ Adem-i merkezci bir polis gücü, merkezî olana her zaman tercih edilir mi?

İleri Okumalar

- Brewer, J., A. Guelke, I. Hume, E. Moxon-Browne ve R. Wilford *The Police, Public Order and the State* (Basingstoke: Macmillan, 1988). Sekiz ülkedeki polisin rolüne ilişkin, mukayeseli iyi bir giriş.
- Brooker, P. *Non-Democratic Regimes: Theory, Governments and Politics*. (Basingstoke and New York: Palgrave, 2000). Ordu ve parti diktatörlüklerinin nasıl ortaya çıktığı, işlediği ve ayakta kaldığına ilişkin kapsamlı bir analiz.
- Holmes, J. S. *Terrorism and Democratic Stability* (Manchester: Manchester University Press, 2000). Uruguay, Peru ve İspanya'da, terörizmin ve devlet baskısının demokratik istikrar üzerindeki etkisinin incelenmesi.
- Nordlinger, E. *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments* (Englewoods Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977). Ordunun siyasetteki rolüne ve sivil kontrolü ele alma yollarına dâir yetkin bir giriş.
- Pinkney, R. *Right-Wing Military Government* (London: Pinter, 1990). Dünyanın çeşitli yerlerindeki askerî rejimler konusunda faydalı bir araştırma.

Kısım

-5-

**Siyasa Süreci ve
Sistem Performansı**

Siyasa Süreci ve Sistem Performansı

'Siyasam, siyasasızlıktır.'

Abraham Lincoln'ün sekreterine bir sözü (1861)

Siyasa, bir bakıma siyasetin çoğu insanı ilgilendiren yönüdür. Kaba ifadelerle siyasa, siyasî sürecin 'çıktılar'ından ibarettir. İda-
renin toplum üzerindeki etkisini yansıtır: yani işleri daha iyi, ya
da daha kötü yapabilmeyebilir. Gerçekten, siyasa analizi, farklı bir
araştırma alanı olarak 1960'lar ve 1970'ler boyunca gelişmiştir.
Bu alan, siyasanın nasıl başlatıldığını, formüle edildiğini ve yü-
rütüldüğünü ve siyasa sürecinin nasıl daha iyi hâle getirilebilece-
ğini incelemek üzere yola çıkmıştır. Ancak siyasa analizi sâdece
verimlilik ve etkililik meseleleriyle değil, siyasanın 'nasıl' üretil-
diğiyle de ilgilenir. Ayrıca 'hangi' siyasanın üretildiğine de yöne-
lir: hükümet 'çıktılar'ının yapısı ve siyasaların toplum açısından
'sonuçları'. Siyasa analizinin merkezinde 'hükümet ne içindir'
ve "iyi toplum'un niteliği nedir?" gibi sorular yatar. Bu nedenle,
hükümetin yahut siyasî sistemin performansını değerlendirme
girişimleri, bu disiplinin kendisindeki en derin siyasî ve ideolojik
bölünmeleri dikkate almak zorundadır.

Bu bölümde incelenen ana konular şunlardır:

İçindekiler

Siyasa Süreci.....	506
Karar Alma Teorileri.....	506
Rasyonel Aktör Modelleri.....	506
Küçük Adımlarla İlerleme (İnkrementalizm) Modelleri.....	508
Bürokratik Örgüt Modelleri.....	509
İnanç Sistemi Modelleri.....	509
Siyasa Sürecindeki Aşamalar.....	511
Başlatma.....	511
Oluşturma (Formüle Etme).....	513
Yürürlüğe Koyma.....	516
Değerlendirme.....	517
Sistem Performansı.....	519
İstikrar Performansı.....	519
Maddi Performans.....	521
Yurttaşlık Performansı.....	523
Demokrasi Performansı.....	524
Özet.....	526
Tartışma Soruları.....	526
İleri Okumalar.....	527

Anahtar Konular

1. Siyasa nedir?
2. Kararlar nasıl alınır? Karar almayı izah eden hangi teoriler geliştirilmiştir?
3. Siyasa sürecindeki önemli aşamalar hangileridir ve bunların önemi nedir?
4. Siyasa sürecinin istenen 'sonuçlar'ı nelerdir?
5. Belli devletler ve siyasî sistemler bu 'sonuçlar' bakımından nasıl işlemektedir?

Kavramlar

Siyasa

Genel anlamıyla siyasa, sözgeliini bir birey, grup, şirket veya hükümet tarafından benimsenen bir eylem planıdır. Bir şeyi siyasa olarak isimlendirmek, belli bir eylem akışına resmî onay kazandırarak resmî bir kararın alındığı anlamına gelir. Bu yüzden kamu siyasesi, yönetim organlarının resmî, yani açıklanmış kararları olarak görülebilir. Ancak siyasa, niyetler, eylemler ve sonuçlar arasındaki bağlantıyla daha iyi anlaşılır. Niyetler seviyesinde siyasa, hükümetin tutumuna (hükümetin yapacağını söylediği şeylere) yansır. Eylemler seviyesinde siyasa, hükümetin davranışına (hükümetin fiiliyata ne yaptığına) yansır. Sonuçlar seviyesinde ise siyasa, hükümet faaliyetinin sonuçlarına (hükümetin toplum geneli üzerindeki etkisine) yansır.

Siyasa Süreci

Siyasa süreci, kamu (hükümet) siyasasının yerine getirildiği mekanizmalarla ilişkilidir. Siyasa üretmek, iki bakımdan bir süreçtir. Birincisi, birbiriyle bağlantılı bir eylemler veya olaylar dizisini kapsar. Bu, fikirlerin filizlenmesi ve önerilerin ortaya atılmasıyla başlar, bazı müzakere, analiz ve değerlendirme biçimleriyle devam eder ve resmî kararların alınması ve belirlenen eylemler kullanılarak bunların yürütülmesiyle neticelenir. Bundandır ki, siyasa yapımı, insan vücudundaki sindirim sürecine benzer: bazı 'girdiler'i belli 'sonuçlar'a bağlar. İkinci olarak bu, hükümetin 'nasıl' olduğunu 'ne' olduğundan ayırt etme anlamında da bir süreçtir: yani, bizatihi siyasasının özünden ve sonuçlarından (ürün) ziyade onun yapılış tarzına (süreç) odaklanır. Son olarak siyasa, yalnızca etkisi ışığında, 'gerçekte ne meydana geliyor'a göre, iyi ve kötü açısından değerlendirilebilir. Bu bölümün ilk kısmı, kararların nasıl alındığını dikkate almakta ve siyasa sürecindeki çeşitli aşamaların önemini incelemektedir.

Karar Alma Teorileri

Karar almanın, özellikle de çok sayıda karar söz konusu olduğunda, siyasa sürecinin merkezini oluşturduğu açıktır. Her ne kadar karar alma, başlatma ve yürütme eylemleriyle de ilişkili olsa bile, kararları almak ve sonuçlara ulaşmak, genellikle bu sürecin kilit özelliği olarak görülür. Bununla birlikte, nasıl ve niçin karar alınacağını kabul ettirmek zor olabilmektedir. Kuşkusuz, kararlar, bireyler veya gruplar tarafından, küçük organlar ya da büyük örgütler içinde, yine demokratik ve otoriter yapılar içinde çok farklı şekillerde alınır. Yine de siyasî karar almaya ilişkin birtakım genel teoriler geliştirilmiştir. Bunların en önemlileri şunlardır:

- rasyonel aktör modelleri
- küçük adımlarla ilerleme [inkrementalizm] modelleri
- bürokratik örgüt modelleri
- inanç sistemi modelleri.

Rasyonel Aktör Modelleri

İnsan rasyonelliğine vurgu yapan karar alma modelleri, genellikle, kendilerini faydacılıktan türeten ekonomik teoriler temelinde inşa edilmişlerdir. Bu tür fikirler, Anthony Downs (1957) gibi düşünürler tarafından geliştirilen ve Yeni Sağ'ın coşkuyla sâhiplendiği kamu tercihi teorilerinin de temelini oluştururlar. Bu tür teorilerin merkezinde, maddi

Karar: Bir tercih davranış; bir seçenekler dizisi arasından seçme.

tatmin peşinde koşan, kişisel çıkarı ön plana alan ve faydacılığa göre hesap yapan bir insan doğası modeli, yani 'ekonomik insan' denen kavram yatar. Bu görüş ışığında, kararlara, şu süreçler kullanılarak ulaştırılması öngörülür:

- Problemin niteliği tanımlanır.
- Bireysel tercihler sıralamasına göre bir amaç veya hedef seçilir.
- Bu amaca ulaşma yolları, bunların etkililiklerine, güvenilirliklerine, maliyetlerine vesaire göre değerlendirilir.
- Arzu edilen sonucu temin etmesi en muhtemel yolların seçilmesi suretiyle bir karar alınır.

Bu tür bir süreç, hem açıkça belirlenmiş amaçların mevcut olduğunu, hem de insanların rasyonel ve devamlı bir tarzda bunların peşinden koştuğunu varsayar. Bunun olması için fayda homojen olmalıdır: her bir eylemin getireceği tatmin (haz ya da mutluluk) miktarını başka bir eylemden hâsıl olacak olanla mukayese etmek mümkün olmalıdır. Bu tarz bir karar alma yaklaşımının en iyi örneği, ticarî kararlar almada kullanılan faydamaliyet analizinde görülür.

Rasyonel aktör modeli, kısmen, çoğu insanın kararların nasıl alınması gerektiğine ilişkin inançlarını yansıttığı için caziptir. Siyasetçiler ve diğerleri, güçlü bir biçimde, kendi eylemlerini hem hedefe yönelik ve hem de dikkatli bir düşünce ve müzakerenin ürünü olarak tasvir etme eğilimindedirler. Ancak, daha yakından incelendiğinde, rasyonel hesap, özellikle inandırıcı bir karar alma modeli gibi görünmeyebilmektedir. Her şeyden önce bu model, içerisinde birtakım çatışan amaçların bulunması muhtemel gruplardan ziyade, sıraya konmuş bir tercihler dizisine sâhip bireylere daha fazla uygundur. Dolayısıyla, örgütlerin, ancak, eğer fazlasıyla merkezileşmiş ve sıkı bir komuta yapısına sâhip iseler rasyonel kararlar alacağı söylenebilir.

İkinci bir sorun ise, uygulamada, kararların çoğu zaman yetersiz ve bazen de doğru olmayan bilgiye dayalı olarak alınması ve değişik eylem seçeneklerinin getireceği faydaların, hiçbir suretle kıyaslanabilir olmamasıdır. Meselâ, vergileri yükseltmenin 'maliyetleri'ni sağlık hizmeti harcamalarını azaltmakla mukayese etmek mümkün müdür? Bu tür zorluklar, Herbert Simon'ı, (1983) 'sınırlı rasyonellik' kavramını geliştirmeye itmiştir. Bu kavram, bütün muhtemel eylem rotalarını analiz etmek ve seçmek imkânsız olduğu için, karar almanın, esas itibarıyla farklı şekilde değerlendirilmiş ve kesin olarak hesaplanmamış sonuçlar arasında bir uzlaşma sağlama eylemi olduğunu kabul eder. Simon bu süreci 'tatmin etme' olarak nitelemiştir. Rasyonel aktör modellerinin son eksikliği, algının, yani eylemlerin gerçekliğin kendisinden çok gerçeklik hakkındaki inanç ve varsayımlarla biçimlenme derecesinin rolünü ihmâl etmesidir. Bu suretle karar alıcıların değerlerine ve ideolojik eğilimlerine ya çok az önem atfetmekte ya da hiç atfetmemektedir.

Kavramlar

Faydacılık

Faydacılık, Jeremy Bentham ve James Mill (1773–1836) tarafından geliştirilen bir ahlâk felsefesidir. 'İyi'yi haz veya mutlulukla ve 'kötü'yü acı ya da mutsuzlukla eş tutarak, güvenilir, hatta bilimsel bir etik teori ortaya koyduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle bireylerin hazlarını azamî, ıstıraplarını asgarî kilacık şeklinde davrandıkları varsayılır ve bunlar, genellikle maddî tüketimden doğan tatmin olarak görülür. Yasaları, kurumları ve siyasi sistemleri 'en fazla kişi için en büyük mutluluk' biçiminde değerlendirerek üzere bir genel ya da sosyal fayda ilkesi kullanılabilir. Siyasî terminolojide faydacılık, gerçekte olduğu gibi, bencil bireycilik için teorik ve ahlâkî bir temel sağlayan klâsik liberalizm ve serbest piyasa ekonomisi ile ilişkilendirilmektedir.

Küçük Adımlarla İlerleme [inkrementalizm] Modelleri

İnkrementalizm, genellikle rasyonel karar almanın başlıca alternatifi olarak gösterilir. David Braybrooke ve Charles Lindblom (1963), Lindblom'un (1959) zekice 'her şeye rağmen gemisini kurtarma bilimi' olarak özetlediği bu modeli, 'kopuk, küçük adımlarla ilerleme' ['disjointed incrementalism'] olarak isimlendirmişlerdir. Bu görüş, uygulamada kararların yetersiz bilgi ve düşük seviyelerde anlamaya dayanma eğiliminde olduğunu ve bunun karar alıcıları gözü pek ve yenilikçi eylem rotaları izlemekten kaçındırıldığını savunmaktadır. Bu yüzden siyasa üretme, sürekli ve keşif kabilinden bir süreçtir: üst üste çakışan hedefleri ve kesin amaçları olmayan siyasa üreticiler, önceki kararların etkisine dâir bilgi biçimindeki bir geribildirim ışığında konumlarını ayarlayarak, var olan bir kalıp veya yapı içinde çalışma durumundadırlar. Gerçekten de 'inkrementalizm', siyasa üreticilerin, problemleri çözmeye uğraşmak yerine onlardan uzaklaşmaya meyilli oldukları bir kaçınma veya sakınma stratejisini akla getirebilmektedir.

Lindblom'un inkrementalizm meselesi tanımlayıcı olduğu kadar no-matiftir de... Gerçek dünyada kararların nasıl alındığına ilişkin daha doğru bir izahat vermesine ilâveten, Lindblom, bu yaklaşımın, esnekliğe ve farklı görüşlerin ifade edilmesine imkân verme üstünlüğüne sâhip olduğunu da öne sürmüştür. Bu anlamda model, kesin olarak anti-ütopyacı bir özelliğe sâhiptir ve çoğulcu demokrasilerdeki siyasa üretimine iyi uymaktadır: 'her şeye rağmen gemisini kurtarma', hiç değilse cevap verirlilik ve esneklik, danışma ve ödün verme anlamına gelmektedir. Ancak, model, büyük ölçüde muhafazakâr olduğu, çünkü yeniliğe karşı ve atalet lehine bir eğilimi meşrulaştırdığı için de eleştirilmektedir. İnkrementalizmi benimseyen siyasa üreticilerin, uzun vâdeli, ileriye gören düşünüşe kendilerini vermekten çok, günlük problemlerle ilgilenmeleri daha muhtemeldir. Enerjileri, rotanın nereye götürdüğünü düşünmeye değil, gemiyi rotasında tutmaya odaklanmaktadır.

İnkrementalizmin bir başka zorluğu da, radikal hatta devrimci karakterdeki siyasî kararlara pek fazla ışık tutmamasıdır. Sözgelimi, Stalin'in 1928'de SSCB'nin Birinci Beş Yıllık Planı'nı başlatma kararı, Küba'da Castro'nun 1959'da iktidarı ele geçirme kararı, hatta İngiltere'de Thatcher'ın 1980'lerdeki 'devleti eski durumuna getirme' kararı, hiç de küçük adımlı [inkremental] kararlar olarak nitelenemez. Bu tür zorluklar yüzünden Amitai Etzioni (1967), rasyonel yaklaşım ile inkrementalizm arasındaki boşluğa köprü kurma girişimi olan 'karışık tarama' fikrini ortaya atmıştır. Karışık tarama, karar almanın iki farklı evrede gerçekleştirilmesine imkân vermektedir. İlk olarak, karar alıcılar, mevcut bütün siyasa seçeneklerini önceden belirlenen amaçları karşılamadaki etkililiklerine göre kabaca değerlendirmekte veya taramaktadır. Daha sonra, tercih edilen siyasa seçeneğinin ayrıntıları gözden geçirilirken, daha dar ve daha küçük adımlı [inkremental] bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu yolla, örneğin kamu harcamasını kısmak konusundaki genel bir karara, bundan etkilenebilecek özel alan veya programlara ilişkin, daha dar biçimde odaklanılmış bir dizi karar eşlik etmelidir.

İnkrementalizm: Kararların kesin amaçlar ışığında değil, değişen şartların dikte ettiği küçük ayarlamalar vasıtasıyla alındığına ilişkin teori.

Bürokratik Örgüt Modelleri

Hem rasyonel aktör ve hem de inkremental modeller, esas itibarıyla 'kara kutu' karar alma teorileridir; hiçbir, karar alma sürecinin niteliğinin nihai kararlar üzerinde sahip olduğu etkiye önem vermez. Öte yandan bürokratik ya da örgütsel modeller, sürecin sonucu etkileme derecesine ışık tutarak, kara kutuyu elde etmeye çalışır. Bu yaklaşıma, ABD ve SSCB'nin 1962'deki Küba füze krizi esnasındaki karar alma süreçlerini inceleyen Graham Allison (1971) öncülük etmiştir. Bu araştırmadan zıt fakat birbiriyle ilişkili iki model ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla 'örgütsel süreç' modeli olarak adlandırılan birincisi, herhangi bir büyük örgütte bulunan değerlerin, var-sayımların ve düzenli davranış kalıplarının kararlar üzerindeki etkisini öne almaktadır. Rasyonel analize ve objektif değerlendirmeye uymalarından ziyade, kararlar, onları alan bakanlığın veya biriminin yerleşik kültürünü yansıtır olarak görülür. İkinci teori olan 'bürokratik siyaset' modeli ise, her biri, farklı algılanan çıkarların peşinde koşan personel ve birimler arasındaki pazarlığa dayanan kararların etkisine vurgu yapar. Bu yaklaşım, bir tek görüş ya da bir tek çıkar etrafında birleşmiş yekpare devlet fikrini reddeder ve kararların, içerisinde avantaj dengesinin sürekli olarak değiştiği bir yarış arenasından doğduğunu ileri sürer.

Bu modellerin karar almanın önemli yönlerine dikkat çektiklerinden şüphe yoksa da, bunların dezavantajları da mevcuttur. Her şeyden önce, örgütsel süreç, siyasi liderliğin yukarıdan kabul ettirilmesi için çok az alan bırakır. Meselâ, New Deal'ın başlatılmasında F. D. Roosevelt'in oynadığı rolü veya Almanya'nın Polonya'yı işgal kararında Hitler'in etkisini ihmal edeceği için, bütün kararların örgütsel baskılar ve algılar tarafından biçimlendirildiğini öne sürmek saçma olacaktır. İkinci olarak, bürokratik siyaset modelinin yaptığı gibi, siyasi aktörlerin sadece kendi konumlarına ve içerisinde çalıştıkları örgütlerinin çıkarlarına dayanan görüşleri savunduklarını iddia etmek, işi basite indirgemek olur. 'Ayakta durduğu yer oturduğu yere bağlıdır' özdeyişi, her ne kadar çoğu zaman isabetli olsa da, kişisel yakınlıklar ve bireysel amaçlar bütünüyle göz ardı edilemez. Son olarak, kararları bütünüyle kara kutu anlayışına göre izah etmek, kapsamlı ekonomik, siyasi ve ideolojik bağlamdan kaynaklanan dış baskılara gereken ağırlığı vermemektir.

İnanç Sistemi Modelleri

İnançların ve ideolojinin rolüne vurgu yapan karar alma modelleri, davranışın algılama tarafından oluşturulma derecesine dikkat çeker. İnsanların gördükleri ve anladıkları şey, bir ölçüde, onların görme ve anlamalarına izin veren, onları teşvik eden kendi kavramları ve değerleridir. Bu eğilim, çoğu hâllerde, büyük ölçüde bilince dayanmaması sebebiyle kökleşmiştir. Karar alıcılar kendilerinin rasyonel, titiz ve kesin olarak tarafsız olduklarına inansalar da, sosyal ve siyasi değerleri, neyin düşünülebilir, neyin mümkün ve neyin arzu edildiğini onlar adına târif eden güçlü bir süzgeç görevi görürler. Bu yüzden, karar alma hesaplarında bazı bilgiler ve belli seçenekler değerlendirilmez ve hatta göz önüne bile alınmazken, diğer bil-

Kavramlar

Etnik Merkezçilik (Etnosent-rizm)

Etnik merkezçilik, birbiriyle ilgili iki anlama sahiptir. Birinci olarak, katı, tamamıyla otoriter, kendi grup yahut halkının üstünlüğüne olan inançla karakterize edilen bir kişilik tipine işaret eder. Etnik merkezçilik bu anlamda ırkçılıkla örtüşür. İkinci olarak da, diğer grupların veya halkların eylem ve niyetlerinin, gözleminin kendi kültüründen çıkardığı değer uygulamaları ve teoriler vasıtasıyla algılandığı bir anlayış tarzına delâlet eder. Bu anlamıyla etnik merkezçilik, kültürel ayrışmanın anlamını değerlendirmedeki yetersizlikten ileri gelen (belirgin şekilde bilinçsiz) bir eğilimdir. Etnik merkezçilik, özellikle mukayese-li tetkiki zora sokar ve belki de diğer kültürleri tam olarak değerlendirmeyi ve anlamayı ya da evrensel teoriler geliştirmeyi imkânsızlaştırır.

gi kırıntıları ve başka eylem rotaları belirgin biçimde başrol oynarlar. Gerçekten de, Kenneth Boulding (1956), bir bilgi süzme mekanizması olmadığında, karar alıcıların karşı karşıya geldikleri olanca verinin ağırlığı altında ezileceklerine işaret ederek, bu sürecin hayatî öneminin altını çizmiştir.

Ancak, bu süzme işleminin kökeni ve niteliği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Sözgelimi, Robert Jarvis (1968), uluslararası meselelerde karar alıcıların sürekli yanlış anlamalarının kanıtlanmışlığına dikkat çekmiştir. Anthony Eden'in ve İngiliz hükümetinin, 1956 Süveyş Krizi sırasında General Nasır'ı 'ikinci bir Hitler' olarak görme eğilimi ve 1959'da ABD'nin Fidel Castro'ya bir Marksist devrimci gözüyle bakma temayülü, bu fenomenin örnekleri sayılabilir. Öte yandan, Irving Janis (1972), uluslararası ilişkiler alanındaki pek çok kararın, 'grup düşüncesi' diye adlandırılan bir şeyle izah edilebileceğini öne sürmüştür. Bu, psikolojik ve meslekî baskıların, zıt veya uygun olmayan görüşleri değerlendirme dışı bırakarak, bir grup karar alıcıyı tek ve bağdaşık bir tutum benimsemek üzere birleştirmesi fenomenidir.

Karar alma sürecine inanç sistemlerinin etkisini hesaba katan farklı yaklaşımları bir araya getirme girişimi, Paul Sabatier (1988) tarafından yapılmıştır. Sabatier'in başlıca ilgilendiği, siyasa değişikliklerinin nasıl ortaya çıktığını açıklamaktır. Özellikle 'siyasa alt sistemleri'nin rolüne dikkat çekti: yani belli bir alandaki siyasayı etkilemeye bir bakıma katkıda bulunan insan toplulukları. Bir siyasa sistemi, yalnızca kenetlenmiş siyasetçi gruplarını, devlet memurlarını ve çıkar gruplarını değil, o alana ilgili araştırmacıları, akademisyenleri ve gazetecileri de kapsayabilir. Sabatier bu alt sistemler içinde, kabaca benzer inançları ve değerleri paylaşan birey topluluklarından oluşan 'tarafartlık koalisyonları'nın ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu inançlar, üç farklı seviyede işlemektedir:

- ▶ derin iç inançlar (temel ahlâkî veya felsefî ilkeler)
- ▶ yaklaşık iç inançlar (siyasa tercihleri)
- ▶ ikincil inançlar (yürürlüğe koyma ya da uygulama hakkındaki görüşler)

Bu tür inançların önemi, Sabatier'in insanları paylaşılan değerler ve tercihler temelinde birbirlerine bağlayan siyaset 'zamk'ı dediği şeyi temin etmelerindedir. Ama yine de, iç inançlar değişikliğe büyük oranda dirençli olduğu hâlde, yaklaşık iç ve ikincil inanç seviyelerinde genellikle daha büyük bir ölçüde anlaşmazlık ve esneklik bulunur. Sabatier bu yapıyı kullanarak, siyasa değişikliklerinin, bir siyasa alt sistemi içindeki güç dengelerinin değişmesine, özellikle de tarafartlık koalisyonlarından birinin diğerlerine egemen olmasıyla meydana gelen değişmelere bakılarak büyük oranda anlaşılabilirliğini öne sürmüştür. Yine de, bu süreç, 'siyasa yönelimli öğrenme'yi geliştiren, bir inanç sistemi içindeki tartışma ve inanç sistemleri arasındaki rekabet ölçüsünde rasyonel görülebilir.

Ancak, bu tür fikirler, Marksistlerin ve feministlerin elinde çok farklı sonuçlar çıkarılacak şekilde kullanılmaktadır (Hann, 1995). Marksistler, bir siyasa alt sistemi içindeki ya da gerçekten genelde siyasa üreticilerin ve görüş oluşturunucuların arasındaki iç inançların, egemen sınıf ideolojisi tarafından ve böylece egemen ekonomik çıkarlar lehine oluşturulduğunu öne sürmüşlerdir. Feministler de, kendi paylarına, siyaset 'zamk'ını temin eden siyasa üreticiler arasındaki erkek üstünlüğünü, ataerkil fikir ve değerlerin belirlediğini ileri sürebilmektedirler. Bu da, bir erkek iktidarı sistemini ayakta tutmaya yardım eden siyasa eğilimleri sonucunu vermektedir.

Siyasa Sürecindeki Aşamalar

Siyasa yapımı, sırf kararların nasıl alındığına bakılarak anlaşılamaz. Siyasa, sâdece, belli bir siyasa alanına ilişkin, birbiriyle ilgili birtakım kararlar anlamındaki karar kümelerini içermez, farklı karar türlerini de kapsar. Her şeyden önce, meselâ bir 'karar alma kararı' söz konusudur. Bu tür kararlar, çözülecek problemler ve yönelmek gereken meseleler, kısacası 'yapılması gereken bir şey' olduğu şeklindeki algılamadan doğar. Demek ki, siyasa süreci, tam olarak, ne yapılması gerektiği, nasıl yapılması gerektiği ve ne zaman yapılması gerektiği hakkındaki bir dizi farklı karara doğru ilerler. Ancak, mesele burada da kalmaz. 'Yapılacak olan' yapıldığında ve kararlar yürürlüğe konduğunda bile başka sorular ortaya çıkar ve başka kararlar alınmak durumundadır. Bunlar, siyasa sonuçlarının siyasa amaçlarını karşılayıp karşılamadığı ve karar alma süreci kadar siyasanın içeriğinin de gelecekte geliştirilip geliştirilemeyeceğiyle ilgilidir. Bu suretle, siyasa süreci, aşağıdaki dört farklı aşamaya ayrılabilir:

- siyasa başlatma
- siyasa oluşturma [formüle etme]
- siyasa yürürlüğe koyma
- siyasa değerlendirme

Başlatma

Siyasa nereden başlar? Her şeyden önce, siyasa önerileri nasıl ortaya çıkar? Bu gibi sorular, sâdece siyasanın bir yerden başlaması (başlatma olmaksızın oluşturma, yürürlüğe koyma vesaire de olamaz) gerektiği için değil, ayrıca siyasa sürecindeki bu aşamanın, müteakip bütün müzakere, tartışma ve karar almayı biçimlendirmesi sebebiyle de önemlidir. Öyleyse, siyasa başlatma hayatidir, çünkü hem bazı problemleri **mesele** olarak tanımlayarak, hem de bu meselelere nasıl yönelineceğini tâyin ederek siyasi gündemi oluşturur. Sözgelimi, o zamana dek büyük ölçüde ihmâl edilmiş olan çevreyi koruma, 1980'lerde siyasi gündeme niçin gelmiş ve bu nasıl olmuştur? Ayrıca, 1950'lerde ve 1960'larda kamu harcamalarının artırılması gerektiği şeklinde düşünülen işsizlik, neden iş esnekliği ve sendika gücünün zayıflatılması gibi fikirlerle irtibatlı hâle gelmeye başlamıştır? Niçin diğer siyasi se-

Mesele: Siyasa gündeminin bir parçası olarak kabul edilen üzerinde kamusal tartışma veya anlaşmazlık olan bir konu.

Gündem Oluşturma: Hangi konuların tartışılacağını veya bunlar arasında bir öncelik oluşturmayı kontrol etmek suretiyle siyasî müzakereyi yapılandırma kabiliyeti.

çenekler (örneğin işçilerin kendi kendilerini yönetmelerinin yaygınlaştırılması) hiçbir surette mesele hâline gelememiştir?

Siyasa başlatmayı araştırmanın zorluğu, siyasî sistemin tam anlamıyla herhangi bir parçasından kaynaklanabilmesidir. Siyasa ‘yukarıdan’ yani siyasî liderlerden, kabinelerden, hükümet birimlerinden vesaire gelebileceği gibi, ‘aşağıdan’, yani kamuoyu, kitle medyası, siyasî partiler, çıkar grupları ‘think tank’ler ve benzerlerinin baskılarından da doğabilir. Siyasî liderlik durumunda siyasa başlatma, liderin kişisel vizyonundan ya da iktidardaki parti veya grubun ideolojik önceliklerinden doğan inisiyatiflere desteği harekete geçirmekten ibarettir. Bu, en açık biçimde, liderlerin, toplumun tümüyle yeniden yapılandırılmasını sonuçlandırmak için kapsamlı, halkta rezonans oluşturacak ‘bir hikâye yaratmaya başladıkları değişimci liderlik (ki örnekleri, Rusya’da Lenin ve Bolşevikler, Almanya’da Hitler ve Naziler, hattâ İngiltere’de Thatcher ve muhafazakârlardır) durumlarında görülmektedir.

Ancak, siyasî liderler, nâdiren birer orijinal düşünür ve gerçek politik yenilik kaynağıdır. Bu alanda, uygulamalı siyaset dünyasıyla alâkalı gibi görünmeyen yazarların, akademisyenlerin ve felsefecilerin, ‘merkez’ değerler ve teoriler geliştirerek siyasa başlatma sürecinde hayati bir rol oynamaları ve daha sonra bunların liderler ve partiler tarafından özel siyasa önerilerine dönüştürülmeleri bundandır. Batı ülkelerinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin başlarında geliştirilen ekonomik siyasaların çoğu, John Maynard Keynes’in fikirlerinden doğmuştur. Benzer şekilde, vergileri azaltarak, refah harcamalarını vesaire hedefleyerek ‘devleti eski durumuna getirme’yi amaçlayan Yeni Sağ siyasaları da, köken itibarıyla, sözgelimi Friedrich von Hayek ve Milton Friedman’ın yazılarından doğmuştur.

‘Aşağıdan’ siyasa başlatma, bütün siyasî sistemlerde önemlidir. Harold Macmillan’ın, siyasî hayattaki belirleyici faktörler kendisine sorulduğunda verdiği cevap, ‘Hâdiseler, sevgili çocuğum, hâdiseler’ olmuştur. Bu hâdiseler, grevlerden, ayaklanmalardan ve ulusal felâketlerden, yabancı ülkelerdeki stok piyasası iflâsları ve çok uluslu şirketler tarafından verilen yatırım kararlarına kadar değişebilmektedir. Yine de, genel bir kural olarak, bir siyasî sistem ne kadar çok demokratik ve çoğulcu ise, siyasa başlatma konusunda dipten gelen baskılar o kadar daha önemlidir. Gerçekten de, demokrasi, bu anlamıyla, siyasî gündemin ‘yukarıdan’ ziyâde ‘aşağıdan’ biçimlendirilmesi demektir.

Düzenli ve rekabetçi seçimlerin, bir amacı olan liderleri halkın endişe ve özlemlerini dikkate alan siyasa önerileri oluşturmaya zorlaması ölçüsünde, kamuoyu bu süreçte önemli bir rol oynar. Ancak, bu endişe ve özlemler, halk kesimlerini temsil iddiasındaki gruplar tarafından dile getirilmediği sürece, çoğu zaman şekilsiz ve düzenlenmemiş kalmaktadır. Kitle medyası gazeteler, dergiler, radyo ve özellikle televizyon, hem halkın sâhip olduğu bilgiyi seçmeler yaparak ve önem sırasına göre düzenleyerek ve hem de fikrini ifade etme süreciyle bunu özetleyip yorumlayarak, şüphesiz, bu sürece önemli bir katkı yapmaktadır. Meselâ, İtalya ve Japonya’daki siyasî çürüme, büyük oranda basılı medyanın buna kazandırdığı aleniyet sayesinde bir mesele hâline gelmiştir.

Siyasî partiler ve çıkar grupları da **gündem oluşturmada** önemli bir rol oynamaktadırlar. Örneğin muhalefet partileri, sırf hükümet siyasasını eleştirmekle kalmaz, ayrıca, hükümeti yürütebilecek partiler olarak görünme çabası içinde, alternatif siyasalar da geliştirirler. Çıkar grupları da kendi paylarına, geniş bir dizi şikâyet ve endişeye ışık tutar, hedefler ve idealler geliştirir ve toplumun farklı grup ve kesimlerinin çıkarlarını dile getirirler. ‘Think tank’ler durumunda ise özel olarak siyasa önerileri geliştirmek ve kendilerini siyaset sürecindeki önemli aktörler arasında kabul ettirmek için mücadele etmek üzere çıkar grupları oluşturulmuştur.

1970’lerden beri araştırmacılar, resmî, temsili kurumların rolünü fazla önem sememe ve siyasaların başlatıldığı ve geliştirildiği gayri resmî süreçlere daha büyük bir ağırlık verme eğilimindedirler. Bu durum, siyasa ağlarının, yani kamu sektörü ile özel sektör arasında mekik dokuyan siyasî aktör topluluklarının önemine ışık tutmaktadır.

Teknik bir bakış açısından yani siyaset sürecinin kalitesi ve sonuçlarını değil, etkililiğini dikkate alarak siyasa başlatma, birbirine zıt iki zayıflıkla malûldür. İlki, siyasa önerilerinin ve yenilikçi fikirlerin azlığı sebebiyle bunun bastırılabilmesidir; bir başka deyişle siyasa ‘girdiler’i çok az olabilmektedir. Bu durum, SSCB ve Doğu Avrupa’daki devlet sosyalist sistemlerinde görülebilmektedir. Rekabetçi seçimlerin, özgür bir basın, muhalefet partilerinin ve özerk grupların yokluğunda, siyasa başlatma, büyük ölçüde, partidevlet aygıtı içinde çalışan resmî görevliler ağına terk edilmiştir. Bunun sebep olduğu sorun, siyasa başlatanların merkezi planlama sisteminin sürdürülmesinde çıkarları olduğundan, sistemin kendisi kurtarılanın ötesine geçmedikçe ekonomik reformun siyasî gündemde yer alamaması meselesiydi. Sözgelimi 1980’lerin sonundaki Gorbacov reformları, olsa olsa ‘çok yetersiz ve çok geç’ti.

Siyasa başlatmanın diğer bir zaafı, zıtlık problemiyle ilgilidir. Siyasa süreci, çok basit olarak, durgunluk ve felce neden olan, siyasa ‘girdiler’inin ağırlığı ve çokluğu altında ezilebilir. Hükümetten beklentileri yükselten müdahaleci siyasalarla birlikte gelen bir fenomen olan bu sorun, hükümeti ‘aşırı yükleme’ sorunu olarak görülmektedir. Böylece halkın ve çıkar gruplarının taleplerinin artması, hükümetin buna karşılık verme kapasitesini aşmaktadır. Samuel Beer (1982), bu sorunu ‘çoğulcu durgunluk’ olarak isimlendirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, 1980’lerde ve 1990’larda Yeni Sağ hükümetleri, devletin yapabileceklerine ilişkin halk beklentilerini azaltmaya ve bu suretle siyasa başlatmanın kontrolünü yeniden ele geçirmeye çalışmışlardır.

Kavramlar

Siyasa Ağı

Siyasa ağı (ya da politik topluluk), belli bir alanda ortak bir çıkarı ya da genel yönelimi bulunan siyasî aktörler arasındaki sistematik ilişkiler dizisidir. Bu ilişkiler, her resmî kurumsal düzenlemeye temas eder ve hükümet ile hükümet dışı organlar arasında bölünürler. Do-layısıyla siyasa ağı, hükümet görevlilerini, önemli yasa koyucuları, iyi konumlanmış lobicileri, yakın duran akademisyenleri, belli başlı gazetecileri ve başkalarını da ihtiva edebilir. Siyasa ağlarının varlığının kabulü, siyasa yapmada ve özellikle de siyasa başlatmada gayri resmî süreçlerin ve ilişkilerin önemini göstermektedir. Siyasa ağları, dış etkilere nispeten etkilenmedikleri ve halkın temsilci kurumlar aracılığıyla siyaset süreci üzerindeki etkisini azalttığı için eleştirilmektedir.

Oluşturma [Formüle etme]

Bir mesele ya da meseleler bütünü siyasî gündeme girdi mi, sistematik siyasa önerileri geliştirmek için ayrıntılı bir işleme ve analiz süreci gerekli olur. Alışılmış olduğu

üzere siyasa sürecindeki en önemli basamak olarak görülen siyasa oluşturma, yalnız kaba önerilerin spesifik ve detaylı tavsiyeler şekline tercüme edilmesini değil, ayrıca tekliflerin süzgeçten geçirilmesini ve hatta göz önüne alınan meselenin köklü biçimde yeniden şekillendirilmesini de gerektirir. Hogwood ve Gunn (1984) siyasi çevrim analizlerinde, 'karar verme kararı' vasıtasıyla siyasanın başlatılmasını takip eden oluşturma sürecindeki birtakım aşamaları teşhis etmişlerdir. Birinci aşama, nasıl karar verileceği kararıdır: yani hangi mekanizma ya da prosedürlerin ve hangi siyasi aktörlerin, siyasanın analizi ve olgunlaştırılması sürecine dâhil edileceği. Belli bir siyasa devlet memurları mı yoksa bakanlar tarafından mı oluşturulmalı? Yerleşik süreçlerle mi icra edilmeli, yoksa özel bir komite ya da komisyon mu kurulmalı? Çıkar gruplarına ve 'think tank'lere danışılmalı mı, eğer danışılacaksa hangilerine danışılmalı? Bu kararlar kesinlikle hayattır, çünkü geliştirilmekte ve tartışılmakta olan siyasanın etkilenmesine sebep olacak sempati ve çıkarları tâyin edecektir.

İkinci aşama, meselenin tanımlanmasını ve tahminleri içerir. Siyasayı oluş tularların 'sorun'u bu meseleyi ilk önce ortaya atanlardan çok farklı görebilmeleri sebebiyle, bu aşama, hatırı sayılır bir yeniden yorumlama alanı temin eder. Üçüncü olarak, amaçların ve önceliklerin belirlenmesi söz konusudur. Her ne kadar kamuoyu ve medya, siyasi partiler ve çıkar grupları gibi organların endişelerinin amaçların belirlenmesini etkilemesi muhtemelse de, öncelik oluşturanlar tarafından belirlenen önceliklerin, siyasayı başlatanlarınkiyle aynı olacağının garantisi, kuşkusuz, yoktur.

Son basamak, tercih edilen alternatîfin seçilmesine götürecektir olan, siyasa seçeneklerinin analizi ve gözden geçirilmesi aşamasıdır. Bu, fiilen, âmir bir kararın alındığı anlamına gelir. Siyasa oluşturma bu aşamasında, bazı seçeneklerin siyasi ve seçimle ilgili sonuçları idarî verimlilik ve etkililikten daha az önemli olmamak üzere, çeşitli faktörlerin göz önüne alınması muhtemeldir. Ancak, oluşturma sürecini sona erdiren nihai kararın, belirleyici argümanların ve müzakerenin çok daha erken bir aşamada vuku bulmuş olması sebebiyle, formaliteden başka bir şey olmayabileceğine dikkat çekmek gerekir. Bu nedenle, kabineler, yasama organları ve uluslararası zirveler, çoğunlukla, fiilen başka yerlerde alınmış kararları onaylamakta, daha doğrusu 'mühürlemek'tir.

Oluşturma görevinin farklı sistemlerde ve farklı devletlerde hep aynı özelliğe sâhip olduğunu ifade etmek de elbette saçma olacaktır. Richardson (1984), zıt ulusal 'siyasa tarzları'nı târif ederek, farklı siyasa oluşturma süreçlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Özellikle de iki ana boyuta dikkat çekmiştir: siyasa oluşturma danışmaya mı, yoksa dayatmaya mı dayandığına ve hükümetlerin uzun vâdeli planlamayla mı ilgilendiğine, yoksa az ya da çok günlük hâdiselere karşılık vermayla mı uğraştığına. Bu sınıflama ışığında, belki de İsveç ve Japonya, büyük ölçüde hem danışma ve hem de uzun vâdeli planlama yanlısı siyasa tarzları olan devletler biçiminde sınıflanabilir. Her iki ülkede de, geniş ölçüde mutabık kalınmış bir dizi siyasa amaç ve öncelikleri etrafında yönlendirilmiş, özenle hazırlanmış ve biçimlendirilmiş bir grup danışma sistemi mevcuttur. Öte yandan, ABD'de, federal hükümetin

parçalı yapısının kabul edilecek siyasa üzerinde yüksek seviyede bir uzlaşma gerektirmesine rağmen, gerçekte, daha uzun süreli planlama ihtimâl dışı bırakılır ve böylece reaktif, 'yangın müfrezesi' bir siyasa tarzı sağlamaştırılır.

İngiltere, bir siyasanın zaman içinde nasıl değişebileceğinin örneğini sergilemektedir. Richardson tarafından teşhis edilen bu tarz, hem bir İngiliz'in danışma tutkusunun ve hem de problemleri önceden sezmekten çok onlara karşılık verme eğiliminin altını çizmektedir. Ancak, 1980'lerde Margaret Thatcher yönetiminde çok daha net bir uzun vâdeli siyasi hedefler dizisi, Andrew Gamble'ın (1988) 'serbest ekonomi ve güçlü devlet' olarak tasvir ettiği bir şeyin taahhüdü biçiminde taslak hâline getirilmiştir. Esasında, danışmadan dayatmaya kaymanın eşlik ettiği bu hedeflerin kovalanması, başbakanlık yetkisinin artırılması gibi gelişmelere yansımıştır. Ama, John Major, 1990-97 arasında, kabineye danışmanın bir kez daha anlamlı bir egzersiz hâline geldiği, daha kolejli ve uzlaşmacı bir liderlik tarzı benimsemiştir. Diğer taraftan, Tony Blair, kabinenin önemli bir politik rol oynamasına izin vermek yerine, özel danışmanlarına ve bakanlarla ikili görüşmelerine güvenerek, merkezileşmiş liderliği tekrar canlandırmıştır.

Ulusal siyasa tarzlarındaki farklılıklardan bağımsız olarak, siyasa oluşturma çok önemli bir özelliği, siyasa sürecine dâhil olan aktör sayısını muazzam ölçüde azaltmasıdır. Siyasa başlatmada çok değişik çıkarlar, gruplar ve hareketler rol oynayabildiği hâlde, siyasa oluşturma, ya hükümet mekanizmasının bir parçası olan ya da kurumsal olarak ona ulaşan 'içeridekiler'in (hükümet görevlileri, önemli danışmanlar, siyasacılar ve danışılan gruplar) işidir. Bu durum, oluşturma sürecini birtakım eleştirilere açık hâle getirmiştir. Bu eleştirilerden biri de, devlet memurlarının siyasa danışmanı olma pozisyonları sebebiyle kullandıkları varsayılan aşırı etkiden kaynaklanmaktadır. Siyasetçiler hepsi hepsi yüzeysel politik öncelikleri belirlemekte ve özel amaçlarla siyasa seçeneklerinin gözden geçirilmesini devlet görevlilerinin ellerine bırakmaktadır. Kamu tercihi teorisyenleri, bu nedenle, siyasetin, profesyonel devlet memurlarının meslekî çıkarlarını yansıtmaya elverişli olduğunu öne sürmüşler, buna karşılık, Marksistler de, üst düzey kamu görevlilerinin sosyal ve eğitimsel arka planları sebebiyle, radikal siyasa alternatiflerinin dikkate alınmama durumuyla karşı karşıya olduğuna işaret etmişlerdir.

Başka eleştiriler ise danışma düzeyindeki yükselme ve bunun sonucu olarak siyasa oluşturmaya katılan gruplar ve aktörlerin sayısındaki artışa ilişkindir. Özellikle Yeni Sağ teorisyenleri, korporatizme doğru sürüklenmenin, siyasaların geniş kamusal iyiden çok güçlü kısmı çıkarlar tarafından biçimlendirilmesine imkân verdiğini iddia etmişlerdir (Olson, 1982). Bu perspektiften, korporatizm, grupların hükümet siyasasının içeriği yerine salt siyasi gündemi belirlemek zorunda kalmalarına neden olan, başlatma ile oluşturma arasındaki ayrımın ihlâli olarak görülebilir. Son bir eleştiri grubu da siyasa oluşturmadaki genel 'demokratik açık'la ilgilidir. Demokratik sistemlerde, her ne kadar siyasa sürecine seçilmiş siyasetçiler nezâret ediyor ve nihâi kararı onlar veriyor olsalar da, sürecin kendisi çoğu zaman onların katkılarının marjinal kalmasını temin etmektedir. Zaman alıcı ve zahmetli olması sebebiyle, ister demokratik

ister başka türlü olsun, siyasa oluşturma, siyasacıların nâdiren yeterince sâhip olduğu, profesyonellik, uzman bilgisi ve ayrıntılara özen gösterme gibi nitelikler gerektirir.

Yürürlüğe Koyma

Siyasi analizde kaydedilen en önemli gelişmelerden biri, yürürlüğe koyma aşamasının öneminin vurgulanması olmuştur. İdarenin bir yönü olarak görüldüğü için, yürürlüğe koyma, eskiden beri siyasetin bir özelliği olarak kabul edilmemiştir. Ancak, 1960'larda, ABD'deki Büyük Toplum programının analizleri, siyasetidare ayrımı hakkındaki yanlışları yok etmiş ve siyasa 'girdiler'inin siyasa üretenlerin niyetlerinden nereye kadar ayrılabilceğini canlı biçimde göstermiştir. Bu sebepledir ki, Wildavsky (1980) siyasi analizi 'iktidara gerçeği söylemek' diye tasvir etmiştir. Siyasanın, tam olarak niyetlenildiği gibi uygulanmasını temin etme anlamında 'mükemmel' bir yürürlüğe koymayı sağlamak için gereken şartlar, Hood (1976) tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

- merkezi kontrolü sağlamak için tek bir yetki hattı bulunan tekçi bir idarî sistem
- sistemin her tarafında işleyen tek biçimli normlar ve kurallar
- mükemmel itaat ve mükemmel kontrol
- mükemmel bilgi, mükemmel iletişim ve mükemmel koordinasyon
- idarî kaynakların harekete geçirilmesi için yeterli zaman.

Değil tamamına, bunların herhangi birine bile ulaşmanın zorluğu yüzünden, karar ile uygulama arasındaki mesafenin çoğunlukla bir uçurum olması şaşırtıcı değildir. Gerçekten de, merkezi kontrol ve sıkı itaat yalnız gerçekleştirilemez değil, ayrıca arzu edilmez de olabilir. Siyasayı oluşturanlar ne kadar demokratik meşruluk elde ederlerse etsinler, onu yürürlüğe koyanlar (devlet memurları, yerel yönetim görevlileri, öğretmenler, doktorlar, polis memurları vesaire), neyin işe yarayacağı ve neyin yaramayacağı konusunda, daha iyi bir 'sokak seviyesindeki' anlayışa sâhip olabilirler. Bu tür düşünceler, takdir yetkisini siyasa yürütücülerin eline bırakmanın önemiyle birlikte esneklik ihtiyacını vurgulayan 'aşağıdan yukarıya' bir siyasi analiz geleneğine yol açmıştır. Bu gelenek, tek biçimlilik ve kontrole vurgu yapan, daha klâsik 'yukarıdan aşağıya' yürürlüğe koyma ile çelişir. Ama, şimdi, birçok yorumcu, siyasa yürürlüğe koyma alanında ana ikilem olan merkezi kontrol ile uygulamada esneklik arasındaki dengeleme gereğinin farkına varmaktadır (Barrett and Fudge, 1981).

Mükemmel bir şekilde yürürlüğe koyma ne mümkün ne de arzu edilir olduğu hâlde, siyasanın yürütülmesi hakkında dile getirilen endişeler, uygulamadaki esnekliğin tehlikeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu husus, alt başlığı *Washington'daki Büyük Beklentiler Oakland'da Nasıl Kırılıyor veya Federal Programların Hiç İşlememesi Niçin Büyüleyici...* olan, Pressman ve Wildavsky'nin (1973) yürürlüğe koyma konusundaki öncü araştırmasında önemle vurgulanmıştır. Esneklik birtakım sebeplerle ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan biri, siyasayı icra edenlerin sâdece yürürlüğe koymanın etkili olmasını temin için kendi tecrübe ve 'sokak seviyesindeki'

bilgilerini kullanmaya meraklı olmaları değil, ayrıca, kamu tercihi teorisyenlerinin de işaret ettiği gibi, onların kendi mesleklerini ve meslekî çıkarlarını koruma arzularıdır. Demek ki, devlet memurlarının ve kamu sektörü profesyonellerinin, tehdit ya da rahatsız edici gibi görünen kamu siyasasının çeşitli yönlerini süzgeçten geçirme yahut yeniden yorumlama konusunda açık bir motivasyonları mevcuttur.

Siyasanın icrasına ilişkin diğer endişelerin az bir kısmı siyasî kontrolün yetersizliğinden, daha çoğu ise alttan tüketici baskısının olmamasından ileri gelmektedir. Bu bakış açısından, zayıf icra, özellikle de kamu hizmetlerinin görülmesindeki yetersizlik, devletin tipik olarak piyasa mekanizmasının dışın da işlemesinden ve genellikle kendi 'mallar'ını teminde tekel olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet memurları, yerel yönetim görevlileri ve kamu sektörü işçileri, genelde, özel işletmelerden farklı olarak, baştan savmacı ve verimsiz olmaya yatkındırlar ve müşteri tatminini göz önünde bulundurmazlar.

Buna verilen önemli bir karşılık, yeni kamu yönetiminin ortaya çıkışı olmuştur. Bu, özel kuruluşların özelleştirme, 'dış sözleşme' ve 'piyasa denemesi' yoluyla hizmetlerin görülmesinde daha büyük sorumluluk üstlenmesine zemin sağlamaktadır. Bu, ayrıca, standart altı performansı cezalandırarak kamu hizmetlerini fiilen piyasa rekabetini taklit eden bir dizi 'hizmet standartları'na bağlayan geniş performans göstergelerinin kullanılmasına yol açmıştır. Bu fikirler, en coşkulu biçimde Yeni Zelanda'da, İngiltere'de, ABD'de ve İskandinav ülkelerinde uygulamaya konmuştur. Bazıları bunların verimlilik ve etkililiği artırdığını öne sürerken, bazıları ise hesap verebilirliğin ve kamu hizmeti niteliğinin, maliyetleri azaltma ve vergileri düşürme endişesinin önceliğine feda edildiği konusunda uyarı da bulunmaktadır.

Değerlendirme

Siyasa süreci, en azından teorik olarak, söz konusu siyasanın korunması, sürdürülmesi veya ortadan kaldırılması konusunda alınacak kararlara götüren değerlendirme ve gözden geçirme ile son aşamasına ulaşır. Bu aşama, değerlendirme yoluyla elde edilen bilginin tekrar başlatma ve oluşturma basamaklarına geri döndürülebilmesi anlamında siyasa çevrimini tamamlar. Bu süreç, yeni siyasa önerileri ortaya çıkarabilir ve mevcutların düzeltilmesine ve geliştirilmesine yardım eder (bkz. Şekil 19.1)

Değerlendirme, kamu siyasasının uygunluğu ve etkililiğine ilişkin temel meselelere yönelmenin yanı sıra, oluşturma aşaması nasıl organize ediliyor, kime ve ne zaman danışılıyor ve icra nasıl kontrol ediliyor gibi işlemsel konulara da ışık tutabilir. Ancak, ne yazık ki, apaçık önemine rağmen, hükümetler, siyasa değerlendirme için fon tahsisi etmeye genellikle pek istekli olmamaktadır. 1970'lerin sonunda, ABD'de, herhangi bir proje için değerlendirmeye fonlardan yüzde 1'lik bir oran tahsis edilmesi gerekliliği konusunda Başkan Carter'ın ısrarı gözü pek bir yenilik olabilir, ama bu, ne siyasa sürecinde ne de sonuçlarında dikkate değer bir iyileşmeye yol açmadan muazzam miktarda bir kırtasiyecilik üretmiştir. Siyasa değerlendirmeyi ciddiye alan devletler, ancak uzun vâdeli planlamaya uygun davranan birkaç

Odaklanma

Açık Hükümet: Olumlu ve Olumsuz Yanları

Açık hükümet, hükümette olup bitenlerin, devlet organlarından temsilci kurumlara, kitle medyasına ve genel kamuoyuna serbest bilgi akışına dayalı olarak kamusal inceleme ve eleştiriye açık olması gerekliliği ilkesidir. Bazı bilgilerin (ulusal güvenlik, mahremiyet vesaire gibi sebeplerle) gizli tutulması gerektiği dünyanın her yerinde kabul gördüğünden, normalde, açık hükümet, kamunun 'bilme hakkı' lehinde bir eğilim biçiminde anlaşılır. Bu, genellikle, hükümeti mahkemeler huzurunda gizliliği savunmaya zorlayan bir bilgi edinme özgürlüğü kanunu ile sağlanmaktadır.

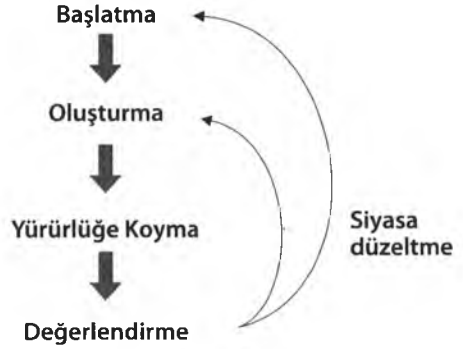
Açık hükümetin avantajları şunlardır:

- Beceriksizlik, rüşvet ve zorbalığa denetim getirir.
- Siyasal tartışma ve müzakereyi geliştirir ve siyasa sonuçlarının gelişmesine ve daha bilgili bir seçime yol açar.

Sakıncaları ise şunlardır:

- Oluşturma sürecini aleniyetin göz kamaştırıcı ışıklarına mâruz bırakarak, siyasa üretmede verimliliğe engel olur.
- Tanınmayan, ama yine de önemli fikir ve önerileri dikkate almaktan caydırır.

Şekil 19.1
Siyasa düzeltme süreci

demokrasidir.

Akademisyenler, 1960'ların sonlarından bu yana özellikle ABD'de yapılan sonuç araştırmalarıyla, değerlendirmeye daha fazla ilgi duymuşlardır. Hem hükümetin yasalar, vergiler, programlar vesaire (çıktılar) konusunda yaptıklarını ve hem de bu tür siyasaların sonuçlarını veya etkilerini incelemek üzere ampirik araştırmalar kullanılmaktadır. Dye'in (1995) ortaya koyduğu gibi, bu siyasa analiz şekli, 'kim neyi elde ediyor'la ilgilidir.

Açık olan şudur ki, siyasa sürecinin sonuçları, çoğu zaman, siyasa kararlarını oluşturan veya alanların niyetlendiklerinden çok farklı olmaktadır. Bunun pek çok örnekleri vardır. Yoksulluğu azaltmak ve bütün vatandaşların toplum hayatına katılmasını temin etmek için tasarlanan refah siyasaları, Le Grand'e (1982) göre orta sınıfların beslenmesine, Murray'e (1984) göreyse refaha bağımlı alt sınıfların büyümesine yol açmıştır. İngiltere'deki seçim vergisi konusundaki vâkâ araştırmalarında Butler, Adonis ve Travers (1994), öncelikle, geniş çaplı halk huzursuzluklarıyla sonuçlanan yerel yönetim harcamalarını kontrol altına almak için bir siyasa oluşturulmasına izin veren hükümetin, kabinenin ve Parlamantonun bir dizi eksik

ve hatasına ışık tutmuşlardır. Bu uygulamanın, Margaret Thatcher'ın düşmesine ve halefi John Major'ın çabucak bu siyasayı tersine çevirmesine katkısı olmuştur. Benzer şekilde, Blair hükümetinin, 1997'de, yüksek eğitimi yaygınlaştırmayı finanse etmek üzere tasarladığı üniversite öğrencilerine yüksek öğrenim harcı konulması, hâli vakti yerinde olmayan öğrencileri bu okullara başvurmaktan caydırma gibi bir dezavantaj taşıyordu. Pek çoklarına göre bu tür siyasa başarısızlıkları, açık hükümetin ve halka hesap verebilirliğin ezici önemini göstermektedir. Siyasa sürecinin, girdileri uygun çıktılara dönüştürmede etkili biçimde işlemesi için, her zaman, inceleme ve eleştiriye açık olması lâzımdır. Gizlilik kültürü genellikle sâdece yetersizliği örter ve keyfi ve çığara hizmet eden davranışlara imkân verir.

Sistem Performansı

Siyasa süreci, yukarıda büyük ölçüde 'idari' terimlerle analiz edilmiştir. Kararlar nasıl alınır? Siyasa sürecinde hangi aşamalar vardır? Siyasa üretmek ne kadar etkili, verimli ve ekonomiktir ('üç E' [effective, efficient, economical])? Ancak, bu soruların altında daha derin bir dizi 'siyasî' mesele yatmaktadır. Bunlar öyle çok da hükümetin ne yaptığından çok ne yapması gerektiğiyle, yani hükümetin 'ne için' olduğuyla ilgilidir. Problem, bunun siyasetin merkezinde yatan o ele avuca sığmaz normatif soruların örtüsünü kaldırmasıdır. Özgürlük ile otorite arasındaki âdil ve arzuya şayan dengenin niteliği gibi meseleleri anlamadan —bir başka ifadeyle 'iyi toplum' hakkında bir vizyona sâhip olmadan— hükümetin ne için olduğunu bilmek imkânsızdır.

Bu gibi meseleler hakkındaki görüşler temelde farklılaştığından dolayı, hükümetler ve siyasî sistemler konusundaki standartların da değişik olduğuna hükmedilebilir. Yine de, her biri sistem performansı üzerine çok özel olarak ışık tutan ve geniş kabul gören dört standart târif edilebilir:

- ▶ istikrar ve düzen
- ▶ maddî başarı
- ▶ yurttaşlık
- ▶ demokratik düzen.

İstikrar Performansı

İstikrar ve düzenin sürdürülmesinin, hükümetin en temel fonksiyonu olduğu, haklı olarak iddia edilebilir. Toplumsal düzenin, özgür bireylerin kendiliğinden eylemlerinden doğacağını öne süren anarşistler hâric, bütün siyasî düşünürler ve felsefeciler, kaos ve istikrarsızlığı uzak tutmanın tek yolu olarak devleti benimsemişlerdir. Thomas Hobbes'un ifadesiyle, devlet olmasaydı, hayat 'münzevî, yoksul, tiksindirici, hayvanca ve kısa' olacaktı. Bu bakış açısından, devletin ana amacı, çekip çevirmek, yönetmek, otorite kullanarak istikrarı temin etmektir. Bu, esas itibarıyla,

Kavramlar

Rölativizm (Görecelilik)

Rölativizm, nesnel ya da 'mutlak' standartların varlığını reddeden ve bu nedenle ifadelere yalnızca kendi bağlamlarına göre hükmedilebileceğini savunan bir görüştür. Ahlakî rölativizm, genellikle bireyin ahlâken özerk bir varlık olduğu gerekçesiyle, buyurucu etik ilkeler olduğunu yahut olabileceğini reddeder. İdrâki ya da epistemolojik rölativizm ise farklı bilme tarzlarının eşit ölçüde geçerli olduğunu savunur ve bu nedenle, sözgelimi evrenselci bilim iddialarını reddeder. Rölativizm, hem toplumun mânevi bağını zayıflatmakla ('yolsuz bir çöl' yaratmakla) ve hem de zihinsel açıdan kendi kendini baltalayıcı olmakla (nesnel standartların reddedilmesi haddizâtında öznel) suçlanmaktadır. Rölativizm her tür fundamentalizmle tamamen çelişir.

hükümetin kendi varlığını sürdürebilmesini ve ana siyasi sistemin ayakta kalmasını temin edebilmesini gerektirir. Dolayısıyla, bir rejimin idame etmesinin, çatışmalarla baş edebilmesinin veya bunları uzlaştırabilmesinin göstergesi olması şeklindeki basit gerçek nedeniyle, sistem performansının, uzun ömürlülük ve dayanıklılık gibi kıstaslara dayalı olduğuna hükmedilebilir. Ancak, bu hedefe nasıl varılabileceği konusundaki görüşler değişmektedir.

Bu görüşler iki geniş kategoride yer alır. Birincisi, istikrarlı devletin uzlaşma ve rızadan doğması gerektiği şeklindeki, öz itibarıyla liberal inançtan yola çıkar. Bu görüşe göre, bir rejimin uzun süre ayakta kalmasını temin eden şey, onun halk taleplerini ve baskılarını karşılayabilmesidir. Bu, sistem teorisi dilinde, yönetimin 'çıktılar'ının, değişik 'girdiler'le aynı hızaya getirilebilmesi olarak ifade edilir. Bu durum, çoğunlukla, Batılı liberal demokrasilerin özellikle güçlü yanı şeklinde tanımlanır. Liberal demokrasi savunucuları, rızaya dayandığı için liberal demokrasinin, devletin cevap verebilir olmasını ve bu suretle yüksek derecede bir sistemik dengeyi garanti eden mekanizmaları hayata geçirdiğini vurgularlar. İktidar, halkın oyu için rekabete dayalı bir mücadeleyle kazanılır ve o destek azaldığında da kaybedilebilir. Güçlü bir sivil toplum, vatandaşların

özerk gruplar ve dernekler aracılığıyla etki icra etmelerine imkân verir.

Komünizm sonrası ve gelişmekte olan ülkelerde seçim demokrasisi ve parti rekabeti gibi liberaldemokrat uygulamaların daha geniş olarak benimsenmesi, bir ölçüde, liberal demokrasinin siyasi istikrar üretme yeteneğinin kanıtıdır. Her şeye rağmen, liberal demokrasinin de bu hususta eksik yönleri vardır. Bunlardan en önemlisi, cevap verebilirliğin, halkın devletten beklentilerini yükseltmesi ve siyasi sistemin bütün talepleri karşılayabileceği ve bütün 'girdiler'e uyum sağlayabileceği yanılgısını beslemesi ölçüsünde istikrarsızlık da üretebilmesidir. Bu bakış açısından, istikrarlı yönetimin temel ikilemi, cevap verebilirliğin etkililikle dengelenmesi gerekliliğidir. Yönetim dış baskılara hassas olmalıdır, fakat ayrıca, o baskılar uzlaşmaz çelişkiler üreten bir tehdit olmaya başladığında da iradesini topluma kabul ettirebilmelidir.

Bu yukarıdaki korku, alternatif bir istikrar ve düzen görüşünü desteklemektedir. Muhafazakâr düşünürler, eskiden beri, istikrar ve düzeni cevap verebilirlikle değil, otoriteyle ilişkilendirmişlerdir. Thomas Hobbes bu fikri, mutlakyet ile anarşi, sorgulanamaz ve egemen bir iktidarın kabûlü ile doğal hâlin kargaşa ve düzensizliğine çöküş arasında basit bir tercih olarak takdim etmiştir. Ancak, muhafazakârlar, bilhassa, siyasi otoritenin paylaşılan değerler ve ortak bir kültür tarafından desteklenme derecesine önem vermekle ilgilenmişlerdir. Bu görüşe göre, istikrar ve düzen, büyük oranda sosyal ve kültürel kaynaşmanın, toplumun otoriteye saygı hâsil etmesinin ve mevcut kurumlara desteğini sürdürmesinin ürünüdür.

Bu kanaat, 'geleneksel', 'ailevi' veya 'Hıristiyan' değerleri yeniden ikâme etme arayışlarına yol açan, hareket serbestisi ve ahlâki ve kültürel rölativizm konusundaki

Odaklanma

Refah Tartışması

Refah terimi, en genel anlamıyla mutluluk, zenginlik ve afiyet demektir: refah yalnız fiziksel olarak hayatta kalmaya değil, ayrıca belli bir ölçüde sağlık ve hoşnutluğa da işaret eder. Ama siyasî bir ilke olarak refah, genel iyilik hâline ulaşmanın özel bir yolu anlamıyla ortaya çıkmıştır: kolektif olarak sağlanan, devlet tarafından, refah devleti denen mekanizma ile verilen refah.

Refah taraftarları, onun şu faydalarını öne sürmektedirler:

- Daha sağlıklı ve daha iyi eğitilmiş bir işgücü yaratarak ulusal verimliliği artırır.
- Bireyleri toplumsal yoksunluklardan koruyarak kişisel gelişimi teşvik eder.
- Toplumdaki herkese bir eşik temin ederek topluma bağlılığı besler.

Buna karşılık, refaha muhalif eleştirilerin gerekçeleri şunlardır:

- Yoksulluk korkusunu ve bu suretle çalışma şevkini azaltarak bağımlılık üretir.
- Vergi yükünü çoğaltarak ekonomik büyümeyi baltalar.
- Yapısal sakıncaları ve eşitsizliği ele almadan sıkıntı ve yoksulluğu ıslaha teşebbüs eder.

neo-muhafazakâr korkuların sonucudur. Bu perspektiften, İslâmî devletlerin yanı sıra bir tür Konfüçyüsçülüğü kabul eden Doğu Asya devletlerinin, siyasî istikrarı Batılı liberaldemokratik rejimlerden daha fazla sürdürebilme yeteneğine sahip olduklarını öne sürmek de mümkündür. Fakat, bu istikrar görüşünün zayıf yönü, yukarıdan aşağıya bir otorite kullanımına bel bağlamasından dolayı, devlet gücünün kullanılmasına etkili sınırlamalar getirememesidir. Eğer istikrar, demokratik meşruluk, sosyal adâlet ve insan haklarına saygı gibi anlayışlardan bağımsız olarak, bizatihi bir amaç olarak görülürse, ulaşılan sonuç ancak despotluk ve zulüm olabilir. Yine de, Saddam Hüseyin, dış ekonomik yaptırımlara, askerî saldırılara ve Şii Müslümanların ve Kürtlerin muhalefetine rağmen, büyük oranda sistematik terör ve acımasız bir baskı sayesinde, kendi Irak rejiminin varlığını sürdürebilmeyi başarmıştır.

Maddî Performans

Siyasî sistemler hakkında, onların maddî performanslarına göre hüküm verilebileceği ve verilmesi gerektiği, bilinen bir şeydir. Meselâ, seçim siyaseti, sürekli olarak ekonomik meselelerin ve 'kendini iyi hissetme' faktörü denen şeyin egemenliği altındadır. Hükümetler, genellikle büyüme ve zenginliğin arttığı dönemlerde yeniden seçilirler, gerileme ve ekonomik kriz esnasında ise bozguna uğrarlar. Benzer biçimde, genel siyasî sistemin başarısının, onun 'malları üleştirme' yeteneğiyle ilişkili olduğunda pek şüphe yoktur. Gelişmekte olan ülkelerdeki yaygın yoksulluk ve düşük seviyelerdeki ekonomik büyüme, sosyal ve etnik gerilimleri derinleştirmiş, rüşvetin yakıtı olmuş, anayasal ve temsili hükümet kurma girişimlerini baltalamıştır. Doğu Avrupa ve SSCB'deki sosyalist devlet rejimlerinin çöküşü de merkezî planlamanın başarısızlığı ve özellikle kapitalist Batıda bulunan maddî zenginliği ve bir dizi tüketim malını temin edememesiyle ilgiliydi. Dahası, gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerin, dünyadaki hem en yüksek seviyede siyasî istikrarı ve hem de en üst düzeydeki hayat standartlarını elde etmeleri tesadüf değildir: onların birinci dünya rejimleri olarak sınıflanmaları bu yüzdendir.

Kavramlar

Eşitlik

Eşitlik, tek biçimli bölüşüm ilkesidir, ama benzerlik ya da aynılık anlamına gelmez. Eşitlik terimi, neyin dağıtılmakta olduğuna bağlı olarak, farklı anlamlara sahiptir. Biçimsel eşitlik, yasal ve siyasi hakların eşit dağıtımına anlamına gelir ve genellikle insanların eşit 'doğdukları' varsayımına dayanır. Fırsat eşitliği ise herkesin aynı başlangıç noktasına yahut eşit hayat şanslarına sahip olduğu anlamına gelir, ama eşit olarak dağıtılmamış olan yetenek ve sıkı çalışma sebebiyle meydana gelen sosyal eşitsizliği meşru görür. Netice eşitliği (ki eşitliğin en tartışmalı şeklidir), gelir, refah ve diğer sosyal malların eşit olarak dağıtımına anlamına gelir. Taraftarları, eşitliğin adâleti ve cemiyeti geliştirdiğini ileri sürerler; eleştirilenleri ise onu 'aşağıya doğru eşitleyici' ve bir tür toplum mühendisliği olarak görmektedirler.

Refah üretmenin ve maddi zenginlik elde etmenin en güvenilir yolları konusunda epeyce tartışma yapılmaktadır. Bazı bakımlardan bu tartışma, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geleneksel ideolojik ayrışmayı yansıtır: kapitalizm piyasaya ve rekabete inancını ortaya koyar, sosyalizm ise ulusallaşmaya ve planlamaya bel bağlar. Ancak, 1989-91 arasındaki Doğu Avrupa devrimleri, piyasa kapitalizminden nitelik olarak farklı herhangi bir sosyalizm şeklinin geçerliliğini (galiba) yok ederek, bu tartışmanın terimlerini kökten değiştirmiştir. Başka bir deyişle, sosyalistler bile piyasanın veya hiç değilse bir tür piyasa rekabetinin, refah üretmenin tek güvenilir mekanizması olduğunu kabul etme noktasına gelmişlerdir. 'Kapitalizm mi, sosyalizm mi?' tartışması, bu yüzden, 'ne tür bir kapitalizm?' tartışmasına dönüşmüştür. Bu mesele, salt refahın nasıl üretilebileceği değil, ayrıca nasıl dağıtılacağı, yani kimin neyi alacağı konusudur. Bu ise, piyasa ile devlet arasındaki dengeyle ve devletin bir refah sistemi ve yeniden dağıtım aracılığıyla piyasanın sonuçlarını değiştirebilmesinin ve değiştirmesi gerekliliğinin ölçüsüyle yakından bağlantılıdır.

Maddi zenginleşmenin bir performans göstergesi olarak kullanılmasından doğan ana ikilem, büyümenin hakkaniyete karşı dengelenmesinin lüzumudur. Hem pastanın büyüklüğü, hem de

pastanın nasıl kesileceği konusuyla ilgilenmenin zorluğu budur. Bu problemin tanımlanabilmesine ilişkin iki zıt görüş mevcuttur. Hayek ve Friedman tarafından geliştirilen serbest piyasa görüşü, genel refahın, en iyi, düzenlenmemiş bir kapitalizm sistemiyle elde edilebileceğini savunur. Bu, Titmuss'un (1968) 'endüstriyel başarı' performans modeli olarak adlandırdığı şeydir. Bu bakış açısına göre, ekonomik büyüme en iyi, teşebbüs ve gayreti özendiren ve tembelliği cezalandıran maddi teşviklerle sağlanır. Dolayısıyla, refah devleti, sâdece, bireyleri temel geçim vasıtalarının olmaması anlamındaki mutlak yoksulluktan koruyan bir güvenlik ağı olarak hareket etmelidir. Bu sistemin sosyal eşitsizliği artırmasının muhtemel olmasına rağmen, teori, bunun çok daha büyük bir pastadan daha küçük bir oran elde eden daha az varlıklılara bile yarayacağını, böylece onları daha iyi duruma getireceğini savunmaktadır. Serbest piyasa ekonomistleri, bu teoriyi 'damlama' etkisi olarak adlandırmaktadırlar. Bu tarz siyasa öncelikleri, 1970'lerden beri, 'refah devletinin mâli krizi'nden kurtulma girişimlerinde Yeni Sağ hükümetlerine yol göstermiştir. Bu görüşe göre, hızla büyüyen sosyal bütçeler, sonunda, olsa olsa, refah üretim sürecini engelleyen vergi yükü artışına yol açmıştır.

Titmuss'un 'kurumsal yeniden dağıtım' modeli dediği, rakip sosyal demokrat görüş, eşitliğin ahlâki ve ekonomik faydalarına dikkat çekmektedir. Düzenlenmemiş rekabet yalnız hırs ve açgözlülüğü artırdığı için eleştirilmemekte, ayrıca etkisiz ve verimsiz görülmektedir. Sosyal adâletin erdemi, refahın dağıtımını piyasanın karpislerinden kurtararak, toplumdaki bütün yurttaşların bir eşiğe sahip olmasını ve her birinin katkıda bulunmak için bir güdülerinin olmasını sağlamasıdır. Geniş çaplı

toplumsal eşitsizliği hoş gören ve böylece artan sosyal patlama riskini üstlenen serbest piyasa siyasaları, suç ve toplumsal huzursuzluk zeminini besleyen bir alt sınıfın büyümesi neticesini vermektedir. Dolayısıyla, maddi teşvik gerektiren uzun süreli ve sürdürülebilir zenginlik, daha geniş bir hakkaniyetli dağılım ve etkili bir refah yapısı içinde etkili olur.

Yurttaşlık Performansı

Yurttaşın, devletin gerçek bir amacı olduğu fikri, Antik Yunan'daki siyasî düşünceye kadar götürülebilir. Sözelimi MÖ 431'de Perikles, ünlü cenaze konuşmasında şöyle diyordu:

Bir Atinalı yurttaş, devleti ihmâl etmez, çünkü kendi ev halkına dikkat eder ve bizim ticaretle meşgul olanlarımız bile siyaset konusunda çok zayıf bir fikre sâhiptir. Biz kamu meselelerinden çıkar elde etmeyen bir adamı sâdece zararsız değil, ayrıca faydasız bir karakter olarak görürüz ve eğer birkaçımız yaratıcı isek, hepimiz güvenilir siyaset bilirmişleriyiz demektir.

Yurttaş, siyasî toplumun veya devletin, bir dizi hak ve bir dizi yükümlülük bahşedilmiş üyesidir. Dolayısıyla, yurttaşlık, bireysel var oluşun 'kamusal' yüzüdür. İnsanlar, sâhip oldukları yetkiler ve sorumluluklar ölçüsünde kendi toplumlarının hayatına iştirak edebilirler. Esasında, sivil katılım, siyasî hakların ve sivil özgürlüklerin genişlemesinin sonucu olan anayasal yönetimin gelişmesiyle ilgilidir.

T. H. Marshall (1950), yurttaşlık hakları araştırmalarına klâsik katkısında üç 'hak paketi'ni birbirinden ayırmıştır: sivil haklar, siyasî haklar ve sosyal haklar. Marshall, sivil hakları 'birey özgürlüğü için zorunlu haklar' olarak tanımlamıştır. Bunlar, ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, kanun önünde eşitlik hakkı ve mülkiyet hakkıdır. Dolayısıyla, sivil haklar, sivil toplum içinde kullanılan haklardır; devlet gücünün kullanımını sınırlamaları veya kontrol etmeleri anlamında 'negatif haklar'dır. Siyasî haklar ise, bireye siyasî hayata katılma fırsatı verir. Bu nedenle, önemli siyasî haklar, oy kullanma hakkı, seçimde taraf tutma hakkı ve kamu görevlerinde bulunma hakkıdır. Siyasî hakların sağlanmasının, genel bir oy kullanmanın, siyasî eşitliğin ve demokratik bir yönetimin gelişmiş olmasını gerektireceği açıktır. Son ve çok tartışmalı olarak, Marshall, yurttaşlığın, bireye bir asgarî sosyal statü garanti eden ve dolayısıyla hem sivil hem de siyasî haklarını kullanmasının temelini sağlayan sosyal hakları da içerdiğini öne sürmüştür. Marshall bu 'pozitif', daha ziyâde belli belirsiz hakları, 'toplumda egemen olan standartlara göre uygar bir hayatı yaşama' hakkı olarak târif etmiştir.

Kavramlar

Yurttaşlık

Yurttaşlık, her ikisinin de birbirine karşılıklı haklar ve yükümlülüklerle bağlı olduğu, birey ile devlet arasındaki bir ilişkidir. Yurttaşlar tebaadan veya yabancı uyruklardan farklıdır, çünkü, sâhip oldukları temel haklar sebebiyle, siyasî toplumun ya da devletin tam üyesidirler. Yurttaşlık, bireycilik tarafından mı yoksa komüniteryenlik tarafından mı şekillendirildiğine bağlı olarak farklı şekillerde görülür. Liberalizmle bağlantılı olan bireycilik, bir 'haklar yurttaşlığı' ilkesi ortaya koyar ve özerk bir aktör olarak bireyin özel yetkilerine ve statüsüne büyük önem verir. Komüniteryenliğ ise sosyalist ve muhafazakâr versiyonları mevcuttur, ancak, her ikisi de bir 'yükümlülük yurttaşlığı' ilkesi vâzeder; ayrıca her ikisi de devletin bir ahlâk etkeni rolüne ve toplum ya da sosyal varlığın önemine ışık tutar.

Yurttaşlık genellikle farklı bir Batılı icat olarak görüldüğüne göre, liberal demokrasilerin bu hususu özellikle iyi biçimde yerine getirmeleri belki de sürpriz değildir. Sivil ve siyasî haklar, açıkça, sanayileşmiş Batıda yaygın olarak bulunan anayasal ve temsili hükümet şekline işaret etmektedir. Ancak, sosyal haklar fikri, önemli ayrılmaları tahrik etmiştir, çünkü, klâsik liberallerin ve Yeni Sağ'ın hem hakkaniyetsiz ve hem de ekonomik açıdan zararlı gördükleri seviyede bir refah temini ve yeniden dağıtım anlamına gelmektedir. Marksistler ve feministler de, birinciler eşit olmayan sınıf gücünü ihmal ettiği, ikinciler ise ataerkil baskıyı dikkate almadığı gerekçesiyle yurttaşlık fikrini eleştirmişlerdir.

Bütün bunlar karşısında, yurttaşlığı bir performans kriteri olarak kullananlar, temel bir ikilemle yüz yüze gelirler: hakları yükümlülüklerle karşı dengeleme ve bu suretle birey ile toplum arasındaki sorumlulukları bölüştürme ihtiyacı. 1980'lerin başından beri bu mesele, liberalizm ile komüniteryenlik (cemaatçilik/toplulukçuluk) arasında büyüyen tartışmada ele alınmaktadır. Alisdair MacIntyre (1981) ve Michael Sandel (1982) gibi komüniteryen teorisyenler, 'haklar siyasası'nın yerini bir 'ortak iyi siyaseti'nin alması gerektiğini öne sürerek, serbest kişi fikrini reddetmişlerdir. Bu görüşe göre, liberal bireycilik aslında kendi kendini yemektir. Bireyi haklar ve yetkilerle donatarak, olsa olsa, toplumu bir arada tutan komünal bağları zayıflatan atomize olmayı ve yalnızlaşmayı beslemektedir. Bu bakış açısından, yurttaşlık göstergeleri (meselâ yetersiz insan hakları kayıtları gibi) hususunda zayıf bir icraat sergileyen Batı dışı toplumlar, daha güçlü bir anlamda toplum ve toplumsal aidiyet yaratmada her şeye rağmen başarılı olmuş sayılabilirler.

Demokrasi Performansı

İstikrar, maddi zenginlik ve yurttaşlığın tümü, devletin sonuçları ve ürünleri olduğu hâlde, demokrasi esas itibarıyla, sürecin kendisiyle, yani hangi kararların alındığından çok, kararların nasıl alındığıyla ilgilendir. Demokrasi halk yönetimi —kaba deyimle, siyasî gücün ve etkinin mümkün olan en geniş biçimde dağıtılması— demektir. Demokratik perspektiften, siyasetin amacı bireyi güçlendirmek ve kişisel özerklik alanını büyütme. Özerklik hem kendinden bir amaç ve hem de bir amacın aracı olarak görülmektedir. J. J. Rousseau ve J. S. Mill. gibi klâsik demokrasi teorisyenleri, siyasî katılımı, kişisel gelişmenin ve kendi kendini gerçekleştirmenin kaynağı olarak tasvir etmişlerdir. O nedenle demokrasi özgürlüğün esasıdır yahut Rousseau'nun ortaya koyduğu gibi, özgürlük, 'bir kimsenin kendi kendinin egemeni olması' demektir.

Mantıksal sonucuna götürürsek, halkın kendi kendini yönetmesi fikri, bir tür doğrudan demokrasinin tesis edilmesi yoluyla, devlet ile sivil toplum arasındaki ayrılığın ortadan kaldırılması anlamına gelecektir. Örneğin, 4. Bölümde anlatılan Atina demokrasisi, yurttaşların, kendi polislerinin, yani şehirdevletlerinin hayatına doğrudan ve sürekli olarak müdahale etmeye özendirildiği bir kitle toplantıları yönetim biçimine dayanıyordu. Ama modern demokrasi anlayışları bu ütopyacı görüşten uzaklaşmıştır ve bunun yerine, daha çok bir amacın aracı olarak demokrasiyi

benimsemektedir. Daha iyi tanınır hâle gelen temsili demokrasi mekanizması genel oy hakkı, gizli oy verme, rekabetçi seçimler, sözgeliimi oy kullanma hakkı olmasının devlet gücünün kötüye kullanılmasını denetlemek için ve parti rekabetinin toplumsal uzlaşma yaratmak için mevcut olduğu gerekçeleriyle savunulmaya uygundur. Dolayısıyla, halkın 'yaramaz adamları kovma'ya muktedir olması, devletin sınırlanmasını ve en azından bir ölçüde halka hesap vermenin var olmasını sağlamaya yardım etmektedir.

Ama, yine de, birçok siyasî sistemin kişisel özerklik ve halk yönetimi standartları kusurludur. Bütün dünyada demokrasi diye adı geçen şey, sınırlı ve dolaylı bir demokrasidir: liberal demokrasi. Bu, Joseph Schumpeter'in 'bireylerin, halkın oyu için verilen rekabetçi bir mücadele yoluyla karar verme yetkisini kazandığı, kurumsal bir siyasî kararlara ulaşma düzenlemesi' (Schumpeter, 1942: 269) diye adlandırdığı şeyden biraz daha fazlası olarak işlemektedir. Bu 'kurumsal düzenleme', radikal demokratlar tarafından, neredeyse anlamsız bir ritüele (her beş yılda bir, sâdece başka bir siyasetçi takımı ile yer değiştirmek üzere görevden uzaklaştırılabilen siyasetçilere oy verme rolü) halkın katılımını azalttığı için eleştirilmektedir. Kısacası, asla halk yönetmemektedir ve devlet ile halk arasında büyüyen uçurum, ataletin, duyarsızlığın yayılması ve toplumun parçalanması sonucunu vermektedir.

Dolayısıyla, bu bakış açısı, radikal, hatta devrimci siyasî ve sosyal değişim arayışlarıyla irtibatlıdır. Meselâ, iktidarı halka 'yaklaştırmak' için, devlet gücü adem-i merkezileştirilmelidir. Pratik ifadesiyle, modern ulus boyutundaki bir toplumun doğrudan ve sürekli katılım yoluyla kendi kendini nasıl yönetebileceğini anlamak zor olduğu için, bu, sözgeliimi, ulus-devletin sona ermesini gerektirebilir. Benzer şekilde, demokratik ilkenin modern toplumlara uygulanabilmesi ölçüsünde, demokrasi, dar bir 'siyasî' kararlar dizisine hapsedilmektedir. Demokrasi öz egemenlik ve bir kimse-nin hayatını etkileyen kararları biçimlendirebilmek olarak anlaşıldığına göre, muhtemelen işçilerin denetlemesi ve kendi kendilerini yönetmeleri mekanizmalarıyla, kesinlikle, ekonomik iktidar da demokratikleştirilmelidir.

Yukarıda ele alınan performans kriterinde olduğu gibi, demokrasi de kendi ikilemler dizisini ortaya koyar. Bunlardan en önemlisi, halk tarafından yönetim ve halk için yönetim biçimindeki iki amaç arasındaki denge ihtiyacıdır. Bu, halk katılımı ve halkın çıkarına uygun yönetimin rekabet hâlindeki erdemleri arasındaki gerilime ışık tutar. Katılıma ve dolayısıyla bütün doğrudan demokrasi biçimlerine temel itiraz, sıradan insanların, kendi yararlarına akıllıca yönetmek için gereken zamana, olgunluğa ve uzman bilgisine sâhip olmamalarıdır. Bu tezin ilk versiyonları, erdem sâhipleri tarafından yönetilme, yani bir filozof krallar sınıfının yönetimi fikrini geliştiren Platon tarafından ortaya konmuştur. Bu şekilde, halk için yönetim meselesi,

Kavramlar

Özerklik (Otonomi)

(Yunanca'da 'kendi kendine kural' anlamına gelen) özerklik terimi, sözlük anlamı itibarıyla kendi kendini yönetme demektir. Devletler, kurumlar veya gruplar, -her ne kadar bu anlamdaki özerklik bazen egemen bağımsızlıktan ziyade yüksek derecede kendi kendini yönetme anlamında ele alınsa da- eğer önemli ölçüde bir bağımsızlık elde etmişlerse, bunların özerk olduğu söylenebilir. Özerklik, bireye uygulandığında ise özgürlükle sıkı sıkıya ilişkilidir. Ancak, sırf 'kendi başına bırakmak' anlamına değil, mâkul ölçüde 'öz iradeli' olmayı aklı getirdiğinden, özerklik bir pozitif özgürlük biçimi olarak sınıflanır. Özerk birey, iç ya da 'sahici' güdülere cevap verdiğinden, orijinallik elde etmiş olarak görülür. Özerklik çoğu zaman demokrasiyle ilişkilidir, ama, yine de, kolektif veya çoğunluk düzeninden çok bireycillığe vurgu yaptığı için demokrasinin alanını sınırlandırabilir.

aydın despotizmi yönündeki bir argümana dayanmış olmaktadır. Bununla birlikte, sıradan insanların yetenekleri konusundaki endişeye, siyasî hayatta işbölümüne imkân veren temsil süreçlerinin sağlanması şeklinde, daha hafif değinilmektedir. Bir başka ikilem de, bireyin yetkilendirilmesinin, toplumun yetkilendirilmesiyle dengelenmesi gerekliliğidir. Kişisel özerkliğe öncelik vermek, zorunlu olarak kamu otoritesi üzerine sınırlar koymak demektir. Ancak, halk yönetiminin erdemlerini övmek, bireyin, halkın veya çoğunluğun iradesine boyun eğmesini riske atmak demektir. Birey ile toplum arasındaki gerilim yalnızca belli başlı uygulama zorluklarından doğmaz, ayrıca bazılarının her zaman öne süreceği bir şeye de ışık tutar ve siyasî teorideki ana mesele olarak kalmaya devam eder.

Özet

- Kamu siyasası, resmî ve devlet organları tarafından ifade edilmiş kararlardan ibarettir. Siyasa üretme, iki bakımdan bir süreç olarak düşünülmelidir. Birincisi, siyasa niyetlerinin siyasa ürünlerine dönüştürüldüğü, irtibatlı bir eylemler dizisini içerir. İkinci olarak, siyasa üretme, öncelikle, alınan kararların esasından çok, hükümetlerin kararları nasıl aldığı ile ilgilidir.
- Karar, bir seçenekler dizisi içinden birini tercih etme eylemidir. Kararlar, rasyonel aktörlerin amaca yönelmiş davranışına, değişen şartların ışığında yapılmış inkremental ayarlamalara, karar alma sürecini biçimlendiren bürokratik, yani örgütsel faktörlere ve karar alıcıların savunduğu inançlar ve değerlere göre izah edilmektedir.
- Siyasa süreci, dört farklı basamağa ayrılabilir. Başlatma basamağında siyasa önerileri ortaya çıkar ve siyasî gündem oluşturulur. Oluşturma aşamasında siyasa, kaba önerilerin spesifik ve ayrıntılı tavsiyelere dönüştürülmesi anlamında geliştirilir. Yürürlüğe koyma aşaması, siyasa kararlarının uygulamaya geçirilme süreçlerinden ibarettir. Değerlendirme basamağı ise, siyasa sürecinin gelecekte ıslahı için tasarlanan, siyasa sonuçları konusundaki eleştirel düşünce biçiminde ortaya çıkar.
- Nihai olarak, siyasa hakkında, yalnızca onun toplum geneli üzerinde yarattığı iyi veya kötü etkiye göre hükme varılabilir. Ancak, bu normatif soruları ortaya çıkaracağından, hükümetin arzu edilen 'sonuçları' konusunda uzlaşma yoktur. Hükümetin ya da sistemin performansı için en yaygın kullanılan indeksler, onun istikrar ve düzeni sürdürebilme, maddî zenginliği dağıtma, yurttaşlığı geliştirme ve demokratik düzeni destekleme yeteneğidir.
- Her bir performans göstergesi karmaşıklıklar doğuracağı için, siyasî sistemleri değerlendirmek zordur. İstikrar, rıza ve halka cevap üretebilirlikle veya paylaşılan bir kültür ve otoriteye saygı vasıtasıyla geliştirilebilir. Refah üretimi, onun daha eşit biçimde dağıtılmasını temin eden siyasalarla engellenebilir Yurttaşlık haklarının yaygınlaşması yurttaşlık görevinin ve bir bakıma toplumun altını

oyabilir. Demokratik düzenin genişlemesi ise basitçe bireysel özgürlük ve kişisel özerklik üzerinde sınırlamalara yol açabilmektedir.

Tartışma Soruları

- İnsanlar genellikle rasyonel ve hesaplı bir tarzda mı karar alırlar?
- Siyasa sürecindeki en önemli basamak hangisidir, niçin?
- Daha büyük bir sosyal eşitlik için ahlâki veya ekonomik bir hâl var mıdır?
- ‘Haklar siyaseti’ ‘ortak iyi siyaseti’ni tehdit etmekte midir?
- Demokrasi ile özgürlük arasında kaçınılmaz bir gerilim var mıdır?
- İnsanlar kendileri için neyin iyi olduğu konusunda en iyi hüküm vericiler midir?
- ‘İyi toplum’a ulaşmaya en yakın siyasî sistem hangisidir?

İleri Okumalar

- Bertsch, G., R. Clarke ve D. Wood *Comparing Political Systems: Power and Policy in Three Worlds* (.Brooker, P. *NonDemocratic Regimes: Theory, Governments and Politics*. (Basingstoke and New York: Palgrave, 2000). Ordu ve parti diktatörlüklerinin nasıl ortaya çıktığı, işlediği ve ayakta kaldığına ilişkin kapsamlı bir analiz.
- Holmes, J. S. *Terrorism and Democratic Stability* (Manchester: Manchester University Press, 2000). Uruguay, Peru ve İspanya’da, terörizmin ve devlet baskısının demokratik istikrar üzerindeki etkisinin incelenmesi.
- Nordlinger, E. *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments* (Englewoods Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977). Ordunun siyasetteki rolüne ve sivil kontrolü ele alma yollarına dâir yetkin bir giriş.
- Pinkney, R. *Right Wing Military Government* (London: Pinter, 1990). Dünyanın çeşitli yerlerindeki askeri rejimler konusunda faydalı bir araştırma.

Siyasal Terimler Sözlüğü

Bir terim kitabın ana metnindeki bir kutuda daha geniş bir şekilde tartışıldığında, Sözlük'teki tanımın sonunda bir sayfaya referans verilmektedir.

A

Açık devlet (Open government): Bilginin devletten temsil organlarına, kitle medyasına ve seçmenlere, halkın "bilme hakkı" na dayalı olarak, serbestçe akması.

Adâlet (Justice): Her bireye hak ettiğinin ve-rileceği şekilde, ödüllerin ve cezaların ahlâkî bakımdan haklılaştırılabilir şekilde dağıtılması (verilmesi).

Adem-i Merkezîleşme (Decentralization): Güç ve yetkilerin ulusal organlardan transferi yoluyla yerel özerkliğin yayılması.

Akılsalcılık [Rasyonalizm] (Rationalism): Dünyanın, insan aklının toplumun rasyonel yapısıyla ilgili varsayımlara dayalı olarak kullanılmasıyla anlaşılabilceği ve izah edilebileceği inancı.

Alt sınıf (Under class): Bir maddî ve kültürel mahrumiyet yüzünden sosyal ve politik olarak marjinalleştirilmiş insanlar.

Anarşi (Anarchy): Kelime anlamı olarak, kuralsızlık; anarşi, çoğu zaman, kötuleyici anlamda, istikrarsızlığı ve hatta kaosu kastetmek için kullanılır.

Anarşizm (Anarchism): Devletin ilga edilmesini ve siyasal otoritenin açıkca red edilmesi-ni savunan, özgürlük ve eşitlik idealine kesin bağlılığa dayanan bir ideoloji.

Anayasa (Constitution): Devlet kurumlarının görevlerini, güçlerini (yetkilerini) ve fonksiyonlarını tâyin eden ve devlet ile bireyler ara-

sındaki ilişkileri tanımlayan kurallar dizisi.

Anayasacılık (Constitutionalism): Bir anayasanın varlığı ve iktidarın parçalanması yoluyla tesis edilen sınırlı devlet teorii ve pratiği.

Anayasal devlet (Constitutional devlet): Yetkilerini sınırlayan ve bireysel özgürlüğü koruyan bir hukukî ve kurumsal sınırlamalar çerçevesinde işleyen devlet.

Anayasal hukuk (Constitutional law): Devlet organları ve devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk.

Anomi (Anomie): Değerlerin ve normatif kuralların, genellikle tecrit, yalnızlık ve manâsızlıkla beraber olacak şekilde, zayıflaması.

Anti-parti partiler (Antiparty parties): Parlamento (parlamentodaki) uzlaşmaları reddederek ve popüler mobilizasyonu vurgulayarak geleneksel parti politikasını reddetmeye yönelik partiler.

Anti-politika (Antipolitics): Resmî ve yerleşik siyasal süreçlerle ilgili, katılmamada, anti sistem partilerine destekte veya doğrudan eyleme başvurmada yansıyan (yansıtılan) hayâl kırıklığı.

Anti-Semitizm (Anti-Semitism): Yahudilere yönelik peşin hüküm ve nefret; anti-Semitizm dini, ekonomik ve ırksal biçimler alabilir.

Asya değerleri (Asian values): Asya toplumlarının tarihî, kültürel ve dinî zeminini (arka planınıbackground) yansıttığı var sayılan değerler; örnekler sosyal âhengi, otoriteye saygı ve aileye inancı kapsar.

Aşırı serbestlik (Licence): Aşırı özgürlük; diğ-
ğerlerini veya hukuku istismar etme veya say-
mama.

Atina demokrasisi (Athenian democracy): Kitle toplanmalarına ve kamu ofislerinin kura veya rotasyon yoluyla tahsisine dayanan bir doğrudan demokrasi biçimi.

Atomizm (Atomism): Toplumun büyük ölçü-
de kendi kendine yeterli bireylerden müte-
şekkil olduğu inancı veya sosyal bozulma
veya tecrit eğilimi.

Antroposentrizm (Anthropocentrism): İn-
san ihtiyaçlarının ve çıkarlarının (ilgilerinin)
üstün bir ahlâki ve felsefî öneme sâhip oldu-
ğu inancı; ekosentrizmin tersi.

**Askerî endüstriyel kompleks (MilitaryIn-
dustrial complex):** Silâhlı güçler ve savunma
endüstrileri arasında, askerî har camaları artır-
ma ortak arzusuna dayalı bir ilişki.

Askerî rejim (Military regime): Siyasî ma-
kamların kişinin askerî hiyerarşideki yerine
göre tahsis edildiği rejim.

Ataerkillik (Patriarchy): Kelime olarak baba
tarafından yönetim; genel olarak toplumda
erkek hâkimiyeti ve kadınların tâbi olması.

Avrupa komünizmi (Euro communism): Komünizmin, Marksizmi liberal demokratik
ilkelerle karıştırmaya teşebbüs eden, radi ra-
dikallikten uzaklaştırılmış bir biçimi.

Ayrılıkçılık (Separatism): Bir politik yapı dan
bağımsız bir devlet kurma amacıyla ayrılma
arayışı.

B

**Bakan Sorumluluğu (Bireysel Sorumluluk)
(Ministerial Responsibility):** Bakanların emir-
lerindeki memurların davranışlarından (ve
hatalarından) sorumlu veya hesaba çekilebilir
olduğu yolundaki doktrin.

Balkanizasyon (Balkanization): Bir politik bi-
rimin (Balkanlarda çoğu zaman olduğu gibi)

bir düşman varlıklar kümesi olacak şekilde
parçalanması.

Baskı (Repression): Dâimî korkutma veya açık
şiddet yoluyla hâsıl edilen tâbi olma durumu.

Baskı grubu (Pressure group): Bkz. *Çıkar gru-
bu*.

Başbakan (Prime minister): Hükümetin, gücü
(iktidarı) Meclisteki en büyük partinin (veya ko-
alisyon partilerinin) liderliğinden kaynaklanan
başı.

**Başbakan hükümeti (Primeministerial gov-
ernment):** Bir hükümet sistemi, ki bu sistemde
yürütme iktidarı, kolektif kabine hükümetinin
ona tâbi kılınması yoluyla, başbakanın elinde
toplanır.

Başkan (President): Resmî devlet başkanı,
monarkın cumhuriyet sistemindeki eşiti; yü-
rütme başkanları hükümetin başı olarak da
görev yapar.

Başkanlık (Presidentialism): Bir yürüt meci
başkan tarzında, partilerden veya diğer hükü-
met organlarından ayrı (disengaged) kişisel-
leştirilmiş liderlik.

**Başkanlık hükümeti (Presidential govern-
ment):** Bir devlet sistemi, ki, bu sistemde yü-
rütme otoritesi, makamı politik ve anayasal
olarak yasamadan ayrı olan bir başkanın elin-
de toplanır.

Belirlenimcilik (Determinism): İnsan dav-
ranışlarının ve tercihlerinin bütünüyle hâricî
faktörler tarafından belirlendiği inancı; belir-
lenimcilik hür iradenin bir mit olduğunu ima
eder.

Bilim (Science): Fenomenlerin tekrarlanabilir
deneyler, gözlemler ve çıkarsamalar yoluyla
güvenilebilir açıklamalarını geliştirmeyi he-
defleyen çalışma alanı.

Bilimizm (Scientism): Bilimsel metodun gü-
venilir bilgi elde etmenin yegâne kaynağı
olduğu ve bütün öğrenme alanlarına uygu
uygulanabileceği inancı.

Birarada yaşama (Cohabitation): Başkanın rakip bir parti veya partiler tarafından kontrol edilen bir hükümet ve meclis ile çalışmak zorunda olduğu yarı başkanlık sistemi.

Bireycilik (Individualism): Bireysel insanın her sosyal gruptan veya kolektif organdan (body) daha önemli olduğu inancı.

Bireysel sorumluluk (Individual Responsibility): Bkz. Bakan sorumluluğu.

Birlik (Association): Gönüllü davranışla kurulmuş, paylaşılan çıkarları ve ortak ilgileri yansıtan bir grup.

Bonapartizm (Bonapartism): Kişisel liderlikle muhafazakâr milliyetçiliği birleş tiren bir devlet biçimi; Marksistlere göre Bonapartizm devletin nisbi özerkliğini yansıtır.

Burjuva (Bourgeoise): Bir kapitalist toplumun yönetici sınıfına verimli zenginliğin sahiplerine işaret eden bir Marksist terim.

Burjuva ideolojisi (Bourgeois ideology): Kapitalist toplumun çelişkilerini gizleyerek burjuvanın çıkarlarına hizmet eden fikirlere ve teorilere delalet eden bir Marksist terim.

Bükme (Spin): Bilginin arzu edilen sonucu olmayı sağlayacak şekilde sunulması veya "gerçek" hakkında çok tutumlu (ekonomik) davranmak.

Bürokrasi (Bureaucracy): Kelime olarak, memurların yönetimi; devletin idarî cihazı veya, daha geniş anlamda, bir rasyonel ve kuralyönetimli organizasyon biçimi.

Büyük devlet (Big government): Genellikle ekonomik idareyi ve sosyal regülasyonu ima ettiği düşünülen, müdahaleci devlet.

Büyük güç (Great power): Hiyerarşik devlet sisteminde en güçlüler arasında yer aldığı düşünülen ve bu küçük devletler üzerindeki etkisinde yansıtılan bir devlet.

Causus (Causus): Parti üyelerinin seçimdeki adayları belirlemek veya formel görüşmelerden önce yasama tekliflerini tartışmak için düzenlediği toplantı.

Çarpan (Multiplier): Toplam talepteki bir artışın, bütün ekonomide dolaşmasıyla, millî gelire artan bir etkiye sâhip olması mekanizması.

Çatışma (Conflict): Muhafız güçleri arasında fikirlerin, tercihlerin, ihtiyaçların ve çıkarların farklılığını yansıtan rekabet.

Çevrecilik (Ecologism): İnsan cinsi ve doğal dünya arasında bir bağ olduğuna ve ekosistemin sağlığının insan ihtiyaçlarına nispetle üstünlük taşıdığına inanan bir ideoloji.

Çıkar (Interest): Bir bireyin veya grubun yararı olan şey; çıkarlar (istek ve tercihlerden farklı olarak) genellikle, "hissedilen" den farklı şekilde, objektif veya "gerçek" olarak kabûl edilirler.

Çıkar grubu (veya baskı grubu) (Interest group or pressure group): Hükümetin siyasetlerini veya davranışlarını etkilemeyi hedefleyen bir organize birlik; çıkar grupları sekteryen veya teşvik edici olabilir.

Çoğulcu demokrasi (Pluralist democracy): Organize grupların popüler talepleri ifade etme ve hükümetin cevap vermesini temin etme kapasitesi yoluyla işleyen bir demokrasi türü.

Çoğulculuk (Pluralism): Çeşitliliğe veya çoğulculuğa bir inanç veya bağlılık; veya, modern toplumlarda iktidarın yaygın ve eşitsiz biçimde dağıldığı teorisidir.

Çoğunlukçuluk (Majoritarianism): Önceliğin çoğunluğun isteğine (iradesine) göre belirlendiği bir teori veya pratik.

Çok-kutupluluk (Multipolarity): Üç veya daha fazla güç merkezinin mevcut olduğu bir uluslararası sistem, ki bu sistem akışkanlık ve, belki, istikrarsızlık lehine bir peşin hüküm yaratır.

Cumhuriyetçilik (Republicanism): Siyasî otoritenin nihai olarak halkın rızasından kaynaklanması ilkesi; monarşi ve hanedanlık ilkele-

rinin reddi.

Cunta (Junta): Kelime olarak, bir konsey; iktidarı bir devrim veya kudeta ile ele geçiren (genellikle askerî) birlik.

D

Dadı devlet (Nanny state): Yoğun sosyal yükümlülükleri olan devlet; terim refah programlarının yersiz (gereksiz) ve bireyi alçaltıcı olduğunu ima eder.

Davranışçılık (Behaviouralism): Sosyal teorilerin, araştırma için rakamsal data sağlayarak, ancak (yalnızca) gözlemlenebilir davranış temelinde inşa edilebileceği inancı.

Değer (Value): Bireyler veya gruplar için kabullenilmiş bir standart öngören bir ahlâk ilkesi.

Demagog (Demagogue): Kitleler üzerindeki kontrolü isterik heyecanları kamçılamaya dayanan siyasî liderlik.

Demir üçgen (Iron triangle): İdarî organları, yasama komisyonlarını ve çıkar gruplarını bir araya getiren, tipik olarak ABD'de bulunan bir siyasa ağı.

Demokrasi (Democracy): Halk tarafından yönetim; demokrasi hem halk katılımını hem de halk yararına yönetimi kapsar ve çeşitli biçimler alabilir.

Demokratik eksik (Democratic deficit): Yürütme organlarının halk meclislerine sorumlu olmasının eksikliği veya popül katı lımda yetersiz fırsatlar.

Demokratizasyon (Democratization): Bilhassa temel hürriyetleri veren ve popüler katılımı ve seçimsel tercihi genişletmeyi getiren liberal demokratik reformun ilerlemesi.

Deneyimcilik (Empiricism): Tecrübenin bilginin yegâne temeli olduğu ve bundan dolayı bütün hipotezlerin ve teorilerin gözlem ve deneyle sınanması gerektiği inancı.

Deneyimci/Deneysel (Empirical): Gözlem ve deneye dayalı; ampirik bilgi duyuşsal bilgi ve tecrübeden kaynaklanır.

Departmentalizm (Departmentalism): Devlet ofislerinin (birimlerinin) kendi menfaatlerinin peşinden gitme ve siyasal kontrole veya daha geniş idarî disipline direnme eğilimi.

Detant (Dé ten te) (Fransızca): Kelime olarak, gevşeme; daha evvel birbirlerine hasım olanlar arasındaki gerilimin gevşemesi.

Devlet (State): Tanımlanmış bir coğrafi alanda egemen yönetim tesis eden, kendisinin meşru şiddet kullanma tekeli tarafından karakterize edilen bir siyasî birlik.

Devletçilik (Statism): Devletin problemleri çözmenin ve ekonomik ve sosyal gelişmeyi garanti etmenin en münasip aracı olduğu inancı.

Devlet başkanı (Head of state): Devletin lider temsilcisi, genellikle bir başkan veya monarktır; esas itibarıyla sembolik öneme sâhip bir unvan.

Devletlerarasıcılık (Intergovernmentalism): Devletler arasında egemen bağımsızlık temelinde vuku bulan karşılıklı eylemetkileşim.

Devlet kapitalizmi (State capitalism): Kapitalist sınıf ilişkilerini, ekonomik gücü partidevlet elitinin ellerinde yoğunlaştırarak taklit eden (tekrarlayan) devlet sâhipliği sistemi.

Devlet kilitlemesi (Government gridlock): Devlet içindeki kurumsal hasımlıktan veya çatışan kamusal taleplere cevap verme (talepleri karşılama) teşebbüsünden doğan felç oluş hâli.

Devlet sosyalizmi (State socialism): Devletin, teorik olarak halkın çıkarına hizmet ederek ekonomik hayatı kontrol ettiği ve yönlendirdiği sosyalizm biçimi.

Diğergamlık (Altruism): Başkalarının refahı hakkında, ya aydınlanmış kişisel çıkara veya ortak bir insanîyetin kabûl edilmesine dayalı

bir ilgi.

Diktatörlük (Dictatorship): Tek bir kişi tarafından yönetim; iktidarın denetimsiz ve keyfî kullanımı.

Diyalektik (Dialectic): Rekabet eden iki güç arasındaki, daha üst bir gelişme safhasına yol veren, karşılıklı etkileşim süreci.

Diyalektik materyalizm (Dialectical materialism): Marksizmin, Ortodoks komünist ülkelerde entelektüel hayata hükmeden kaba ve determinist biçimi.

Doğa durumu (State of nature): Siyasal otoritenin ve birey üzerinde formel (hukukî) kontrollerin bulunmadığı toplum; genellikle teorik bir cihaz olarak kullanılır.

Doğal aristokrasi (Natural aristocracy): Kabilîyet ve liderliğin tabîî ve fitrî olduğu ve gayretle veya kendi kendini yetiştirmeye kazanılamayacağı fikri.

Doğal haklar (Natural rights): İnsanlar için esas (ve bu nedenle onlardan alınamayacak) olan Tanrıvergisî haklar.

Doğal hukuk (Natural law): İnsan yapımı kanunların uyduğu veya uyması gereken bir ahlâk sistemi; doğal hukuk üniversal davranış kuralları kor.

Doğrudan demokrasi (Direct democracy): Halkın kendi kendini yönetimi, ki, bu, vatandaşların devlet görevlerine doğrudan ve dâimî katılımıyla karakterize edilir.

Doğrudan eylem (Direct action): Anayasal ve yasal çerçevenin dışında yapılan siyasal eylem (davranış); doğrudan eylem pasif direnişten terörizme kadar gidebilir.

Düzen (Order): Bilhassa kişisel güvenlik ve kamu güvenliği ile ilişkilendirilen istikrarlı ve öngörülebilir bir davranış kalıbı.

E

Egemenlik (Sovereignty): Mutlak ve sınırsız

iktidar; egemenlik ya üstün hukukî otorite veya meydan okunamaz siyasal güç ima eder.

Ekoloji (Ecology): Yaşayan organizmalarla onların çevreleri arasındaki ilişkiyi inceleyen dal; ekoloji tabiatın unsurlarının birbirine bağlılığını vurgular.

Ekosentrizm (Ecocentrism): İnsan ihtiyaçlarının giderilmesinden ziyâde ekolojik denge- nin muhafaza edilmesine öncelik veren teorik yönelim.

Elit (Elite): Güç, zenginlik veya itibar elinde yoğunlaşan bir azınlık.

Emperyalizm (Imperialism): Bir devletin iktidarını veya yönetimini onun sınırlarının ötesine yayma (uzatma) siyaseti ve uygulaması; emperyalizm bir yayılma ideolojisi olabilir.

Emperyal aşırılık (Imperial overreach): Emperyal yayılmanın, daha geniş askerî sorumluluklar iç ekonominin büyümesini aş tıkça sürdürülemez olma eğilimi.

Endüstriyelizm (Industrialism): Geniş ölçekli fabrika üretimine ve amansız sermaye birikimine dayanan bir ekonomik teori veya sistem.

Eski Regim (Ancien Régime) [Fransızca]: Kelime olarak, eski düzen; genellikle Fransız Devrimi'nden önceki mutlakîyetçi yapıyla bağlantılandırılır.

Eşitlik (Equality): "Aynılık"tan ziyâde yeknesak (uniform) taksim ilkesi; eşitlik haklara, fırsatlara veya sonuçlara uygulanabilir.

Eşitlikçilik (Egalitarianism): Eşitliği teşvik etme arzusuna dayalı bir teori veya pratik; veya eşitliğin temel politik değer olduğu inancı.

Etnik grup (Ethnic group): Bir ortak kültürel ve tarihî kimliği paylaşan, tipik biçimde ortak atalara inançla bağlantılandırılan, bir grup insan.

Etnik milliyetçilik (Ethnic nationalism): Esas itibarıyla şiddetli bir etnik özellik duygusu ve

bu özelliği muhafaza etme arzusu tarafından beslenen bir milliyetçilik biçimi.

Etnik temizleme (Ethnic cleansing): Genellikle soykırım (jenosid) için bir örtmece olarak kullanılan, yabancı halkların zorla kovulması veya yok edilmesi.

Etnisite (Ethnicity): Ayrı bir halka, kültürel gruba veya coğrafi alana bağlılık duygusu; ırksal olmaktan ziyâde kültürel bağlar.

Etnosentrizm (Ethnocentrism): Bir kültürden çekilen (alınan) değerlerin ve teorilerin diğer gruplara ve halklara uygulanması; etnosentrizm peşin hüküm ve çarpıtma ima eder.

F

Faşizm (Fascism): Anti-rasyonalizme, ça tışmaya, karizmatik liderliğe, elitizme ve aşırı milliyetçiliğe inanca dayanan bir ideoloji; Faşizm (faşizmden farklı olarak büyük F ile) özellikle İtalya'daki Mussolini rejimine işaret eder.

Fayda (Utility): Kullanım değeri, maddî tüketimden kaynaklanan tatmin.

Faydacılık (Cetilitarianism): Hazzı "iyi" ve acıyı "kötü" ile eşitleyen ve en fazla sayıda insanın azamî mutluluğunu hedefleyen bir ahlâk felsefesi.

Federalizm (Federalism): İktidarın ege menliğin merkezi (genellikle ulusal) organlarla çevre organlar (yapılar) (bodies) arasında paylaşılmasına dayalı olarak bölgesel olarak dağıtılması.

Feminizm (Feminism): Kadının sosyal rolünü artırmayı hedefleyen ve çoğu durumda toplumsal cinsiyet eşitliğine kendini adayan bir ideoloji.

Feodalizm (Feudalism): Sâbit sosyal hiyerarşiler ve katı bir yükümlülükler kalıbı tarafından karakterize edilen bir tarım temelli üretim sistemi.

Franchise (Franchise): Oy verme hakkı.

G

Gece bekçisi devlet (Night watchman state): Esas itibarıyla iç düzenin ve kişi güvenliğinin sağlanmasıyla bağlantılı minimal görevlere sâhip devlet.

Gelenek (Tradition): Kurumların, değerlerin ve pratiklerin bir nesilden öbürüne naklinde yansıtılan, geçmişin devamlılığı.

Gemeinschaft [Almanca]: Cemaat; organik bağlara ve karşılıklı saygıya dayanan sosyal bağlar.

Genel irade (General will): Bir kolektif yapının (body), ortak iyiye eşit, gerçek çıkarları (ilgileri); her bireyin kendisini gözetmeden davranması hâlinde, herkesin iradesi.

Geri çağırma (Impeachment): Bir kamu görevlisinin kişisel veya meslekî olarak yanlış davranması hâlinde yerinden alınması resmî süreci.

Gerrymandering: Seçim bölgelerinin sınırlarının bir partinin veya bir adayın menfaatine olacak şekilde manipüle edilmesi.

Gesellschaft [Almanca]: Birlik; menfaatlerin çakıştığı kabulüne dayalı sunî ve sözleşmeye bağlı bağlar.

Gerçek (Fact): Tecrübe veya gözlem tarafından doğrulanan hakikat; olmuş olduğu veya olgu olduğu bilinen şey.

Geri alma (Recall): Seçmenlerin tatmin vermeyen (tatmin edici olmayan) kamu görevlilerini hesap vermeye çağırması ve en sonunda görevden uzaklaştırması.

Glasnost [Rusça]: Kelime olarak, açıklık; sansürün ve kültürel baskının hafiflemesi.

Güç dengesi (Balance of power): Devletler arasında saldırganlık ve yayılmacılığı, bunları imkânsız hâle getirerek sınırlamaya meyilli (istidatlı) karşılıklı davranış kalıbı.

Gündem belirleme (Agenda setting): Hangi

konuların tartışılacağını kontrol ede rek veya onlar arasında bir öncelik sırası tesis ederek siyasa tartışmalarını belirleme kabiliyeti.

H

Haklar (Rights): Belirli şekilde muamele görme hukukî veya ahlâkî hakkı; sivil haklar insan haklarından farklıdır.

Haklar Bildirgesi (Bill of rights): Bireyin haklarını ve özgürlüklerini belirleyen ve böylece sivil özgürlüğün hukukî boyutlarını tanımlayan anayasal doküman.

Halk egemenliği (Popular sovereignty): Halkın iradesinden daha yüksek bir otorite bulunmadığı ilkesi (klâsik demokrasi kavramının temeli).

Halkçılık (Populism): Kitlelerin içgüdülerinin siyasal davranışın yegâne meşru rehberi olduğu inancı; veya, popüler içgüdülere, gücenmelere ve beklentilere müracaat eden bir hareket.

Hareketsizlik (Immobilism): Mecliste ve (muhtemelen) toplumda çok bölünmenin sebep olduğu, güçlü bir yürütmenin yok luğundan doğan siyasal felç oluş.

Hegemonya (Hegemony): Bir sistemin bir unsurun diğerleri üzerindeki üstünlüğü veya hâkimiyeti; Marksistlere göre hegemonya ideolojik tahakkümü ihtiva eder.

Hesap verebilirlik (Hesaba çekilebilirlik) (Accountability): Cevap verilirlik; daha yüksek bir otoriteye davranışını izah etme görevine sâhip olma ve daha yüksek bir otoritenin gözetleme ve murakabesine tabî olma.

Hiyerarşi (Hierarchy): Sosyal pozisyonların ve statülerin sıralanması; hiyerarşi, pozisyonunun bireysel yetenekle bağlantısız olduğu sâbit ve yapısal bir eşitsizlik ima eder.

Hizip (Fraction): Daha geniş bir yapı, genellikle bir parti içindeki bir grup; bir hizip ortak siyasa taahhütleri veya ortak ideolojik eğilimler tarafından ayırt edilir.

Hizipçilik (Fractionalism): Bir parti veya hükümet içinde hiziplerin artması, veya hizipçi hasımlık veya iç kavganın keskinleşmesi.

Hristiyan demokrasi (Christian democracy): Avrupa muhafazakârlığı bün yesinde, sosyal piyasa ve vasıflı devlet müdahalesi tarafından karakterize edilen bir ideolojik gelenek.

Hukukun hâkimiyeti (Rule of law): Bütün eylem veya davranışların içinde yer alacağı bir çerçeve inşa etme anlamında hukukun "yönetme" ilkesi.

Hükümet darbesi (Coup d'état) (Fransızca): İktidarın, (bir devrim veya isyanda olduğundan farklı olarak) bir küçük grup tarafından gerçekleştirilen kanun ve anayasa dışı eyleme ele geçirilmesi

I - İ

İrk (Race): Diğer insan gruplarından (teorik olarak) fizikî veya biyolojik farklarla ayırt edilen bir insan grubu.

İrkçılık-İrksalcılık (Racism – Racialism): Siyasî ve sosyal organizasyonun ırk kategorilerine dayanması gerektiği doktrini; ırkçılık diğer ırkların mensuplarına yönelik peşin hükme veya düşmanlığa işaret edebilir.

İç savaş (Civil war): Bir devlet (ülke) içinde siyasal bakımdan organize olmuş gruplar arasındaki silâhlı çatışma, iç savaş genellikle devletin kontrolü veya yeni bir devlet kurmak için yapılır.

İçselleştirme (Indigenization): Yabancı eşyaların ve pratiklerin mahallî ihtiyaçlara ve durumlara uyarlanma süreci.

İdare (Administration): Siyasayı koordine etme veya yürütme (icra etme) görevi; daha dar anlamda, bilgiyle ve parasal kontrolle meşgul olma.

İdare hukuku (Administrative law): Yürütme gücünün kullanılmasını ve siyasa uygulamalarını düzenleyen hukuk.

İdealizm (Idealism): Ahlâkın ve ideallerin önemini vurgulayan bir siyaset görüşü; idealizm, felsefî olarak, Fikirlerin maddî dü dünyadan daha "gerçek" (real) olduğunu ima eder.

İdeal-tip (Ideal type): Bir karmaşık realiteden bir mantıkî aşırılığın takdimi yoluyla anlam çıkarmak için dizayn edilen zihnî yapım.

İdeoloji (Ideology): Bazı tür organize politik davranış için temel sağlayan, az çok tutarlı fikirler seti.

İktisadî insan (Economic man): Bir insan doğası modeli, ki bu model maddî tatmin peşinde kişisel çıkara dayalı koşuşu vurgular ve bireyleri fayda maksimizasyoncuları olarak görür.

İktisadî liberalizm (Economic liberalism): Piyasanın, doğal olarak genel refah ve herkes için fırsat eşitliği yaratmaya meyilli, kendi kendini düzenleyen bir mekanizma olduğu inancı.

İki-meclislilik (Bicameralism): Mecliste (eşit) iki kamaranın (meclisin) varlığı yoluyla tesis edilen, yaşama gücünün parçalanması; sınırlı devlete ulaşmanın bir yolu.

İktidar (power): Diğerlerinin davranışlarını, tipik olarak ödüllendirme veya cezalandırma gücü yoluyla, etkileme yeteneği.

İlâhî hak (Divine right): Dünyevî yöneticilerin Tanrı tarafından seçildiği ve bu yüzden itiraz edilmesi imkânsız bir otorite kullandığı yolundaki doktrin, monarşik mutlakiyetçilik için bir savunma.

İmparatorluk (Empire): Zor veya zor tehdidî ile bir arada tutulan farklı kültürler, etnik gruplar ve milliyetlerden müteşekkil siyasal hâkimiyet yapısı.

İnisiyatif (Initiative): Kamunun onun yoluyla yasama teklifleri yapmaya muktedir olabildiği bir referandum tipi.

İntegral milliyetçilik (Integral nationalism): Bireysel kimliği milletin kimliğine gömen yoğun ve hatta isterik milliyetçi heyecan.

İnsan hakları (Human rights): İnsanların insan olmaktan dolayı sâhip olduğu haklar; üni-versal ve temel haklar.

İnsanî müdahale (Humanitarian intervention): Stratejik amaçlardan ziyâde insanî amaçlar için gerçekleştirilen askerî müdahale.

İnsan doğası (Human nature): Bütün insanların aslî ve değişmez (sâbit) karakteri; ki bu karakter sosyal veya kültürel olarak üretilmekten ziyâde insanın fitratından gelmektedir (fitratına gömülüdür).

İstisnâilik (Exceptionalism): Bir siyasal sistemin kendisine mahsus veya eşsiz olan ve böylece daha geniş kategorilere uygulanmasını sınırlayan veçheleri (özellikler)

İşlevselcilik (Functionalism): Devletin esas itibariyle insan ihtiyaçlarına cevap verici olduğu yolundaki teori; bir bölgesel entegrasyon teorisi olarak sürecin yavaş yavaş ilerlemeci (incremental) ve pragmatik olduğuna işaret eder.

J

Jingoizm (Jingoism): Askerî yayılma ve emperyal fetih tarafından kıskırtılan kamusal heyecan havası.

K

Kabilecilik (Tribalism): Tipik olarak rakip gruplara yönelik düşmanlıkla beslenen, dar görüşlülük ve dışlayıcılıkla karakterize edilen grup davranışı.

Kabine (Cabinet): Formel ve düzenli olarak buluşan ve başbakan tarafından başkanlık edilen kıdemli bakanlar grubu; kabineler siyasa belirleyebilir veya danışma organı niteliğinde olabilir.

Kabine hükûmeti (Cabinet government): Bir hükûmet biçimi, ki bu hükûmet biçiminde yürütme gücü kabinededir. Her üye (teorik olarak) eşit tesire sâhiptir ve kolektif sorumluluğa tâbidir.

Kadro (Cadre): Bir partinin ideolojik bağlılıkları ve yarıaskeri disiplinleriyle ayırt edilen elit üyeler grubu.

Kamu malları (Public goods): Üretilmesinde katkıda bulunmayan kimselerin kullanmaktan men edilemeyeceği mallar ve faydalar.

Kamu yararı (Public interest): Bir topluluğun (toplumun) genel veya kolektif yararları.

Kanun tasarısı (Bill): Taslak hâlinde teklif edilen kanun, tasarısı meclisten geçerse kanun olur.

Kamu tercihi teorisi (Public choice theory): Rasyonel tercih teorisinin kamu mallarını teminiyle ilgili bir alt dalı.

Kapitalizm (Capitalism): Zenginliğin bireysel olarak sâhiplenildiği ve ekonomik hayatın piyasa ilkelerine göre tanzim edildiği genel mal üretimi sistemi.

Kaplan ekonomiler (Tiger economies): Japonya'yı model almış, hızlı büyüyen ve ihrâcat yönelimli ekonomiler; meselâ, Güney Kore, Tayvan, Singapur.

Kardeşlik (Fraternity): Kelime olarak, kardeşlik; insanlararası yoldaşlık ve sempati bağları.

Karizma (Charisma): Çekicilik veya kişisel güç; diğerlerinde sadakât, hissî bağımlılık ve hatta adanma yaratma kabiliyeti.

Kavram (Concept): Bir şey hakkındaki, genellikle bir tek kelimede veya kısa bir sözde ifade edilen, genel fikir.

Keynezyenizm (Keynesianism): John Maynard Keynes Tarafından geliştirilen, genellikle tam istihdamla birlikte düşünülen ekonomik idare teorisi veya siyasası.

Kişî kültü (Cult of personality): Bir politik liderin bir kahraman veya Tanrıbenzeri bir figür olarak sunulmasında kullanılan propaganda cihazı.

Kitle iletişim araçları (Mass media): Basılı veya elektronik yayıncılık ve yayımcılıkta,

iletişimi geniş ve farklılaştırılmamış bir izleyici kitlesine ulaştıran sosyal kurumlar.

Kitle toplumu (Mass society): Atomizm ve siyasî köksüzlük tarafından karakterize edilen bir toplum; kavram modern toplumlardaki kötümser trendleri vurgular.

Klientalizm (Clientalism): Hükümet (Devlet) birimlerinin gözetlemek veya regüle etmekle sorumlu oldukları müşteri (client) gruplarının çıkarlarına hizmet eder hâlde geldiği ilişki.

Koalisyon (Coalition): Ortak bir tehtit al gıltması veya kolektif enerjilerini kullanmak için bir araya getirilmiş rakip (hasım) siyasal aktörler grubu.

Koalisyon hükümeti (Coalition government): İktidarın, iki veya daha fazla parti arasında, aralarında bakanlıkların dağıtılmasına dayalı şekilde, paylaşıldığı hükümet.

Kolektif güvenlik (Collective security): Saldırganlığa bir grup devletin birleşik davranışıyla direnme teorisi ve pratiği

Kolektif sorumluluk (Collective responsibility): Bütün bakanların hükümet siyasalarına alenî destek vermekle mükellef olduğu kabin hükümeti doktrini.

Kolektivizasyon (Collectivization): Özel mülkiyetin ortak veya kamusal sâhiplik lehine ilga edilmesi.

Kolektivizm (Collectivism): İnsanların kolektif davranış kapasitesine inanç, ki kolektif davranış kişinin kendisi için çaba göstermesine dayanmaz; kolektivizm sosyal entitelerin anlamlı olduğunu ima eder.

Komün (Commune): Zenginliğin ve iktidarın (gücün) paylaşılmasına dayanan ve aynı zamanda muhtemelen kişisel ve domestik (iç) düzenlemelere de uzanan küçük ölçekli kolektif organizasyon.

Komünite (Cemaat/Topluluk) (Community): Bir sosyal grubun kolektif kimliğine dayalı bir

ilke veya hissediş; yoldaşlık, sadakât ve gö görev bağları.

Komüniteryanizm (Cemaatçilik/Toplulukçuluk (Communitarianism): Kişinin veya bireyin "azâde bireyler" (unencum bered selves) olmaması anlamında topluluğun içinde var hâle getirildiği inancı.

Komünizm (Communism): Mülkiyetin ortak sâhipliği ilkesi; komünizm genellikle Marksist prensiplere dayalı hareketleri veya rejimleri işare eder.

Konfederasyon (Confederation): Her bir devletin bağımsızlığının, tipik olarak, tam ittifakla karar alma tarafından garanti edilen bağımsızlığını muhafaza ettiği, devletlerin sınırlı birliği.

Konfüçyanizm (Confucianism): Konfüçyus'un felsefesinden kaynaklanan (çıkan) insan ilişkilerinde saygı ve sadakâti ve kişinin olgunlaşmasını vurgulayan ahlâk sistemi.

Kontroller ve dengeler (Checks and balances): Hükümet (devlet) sistemleri içinde kurumsal parçalanmadan kaynaklanan (sonucu olan) iç gerilimler.

Kooperasyon (Cooperation): Birlikte çalışma; hedeflere kolektif davranışla ulaşma.

Korporatizm (Corporatism): Organize olmuş menfaatlerin hükümet etme sürecine dâhil edilmesi.

Korumacılık (Protectionism): Kotalar ve târifeler gibi, yerli ürünleri korumak için dizayn edilmiş ithalât sınırlamaları.

Kozmopolitanizm (Cosmopolitanism): Kelime olarak bir dünya devleti inancı; daha genel olarak, milletler arasında âhenk ve anlayışı geliştirmeye bağlılık.

Kökten-dincilik (Fundamentalism): Belirli ilkelerin temel ve meydan okunamaz "gerçekler" olduğunu kabûl eden bir hareket veya düşünce tarzı.

Kötü idare (Maladministration): Kötü yönetim; güçlerin uygunsuz kullanımı, kuralların önyargılı uygulanması, prosedürleri izlemede başarısızlık, veya, basitçe, kifayetsizlik.

Kurul (Committee): Daha geniş bir yapıdan alınan üyelerden oluşan ve özgül görevler tevdi edilen bir küçük iş grubu.

Kuvvetler ayrılığı (Separation of powers): Devletin üç bağımsız dal tesis etmek yoluyla yasama, yürütme ve yargı gücünün birbirinden ayrı olması gerektiği ilkesi

Kültür (Culture): Bir halkın tavırları, inançları, sembolleri ve değerleri; geniş anlamda, mîrastan ziyâde öğrenme yoluyla elde edilen.

Kültürel milliyetçilik (Cultural nationalism): Ana vurguyu ayrı bir medeniyet olarak görülen milletin yenilenmesine yapan milliyetçilik türü.

Küreselleşme (Globalization): Karmaşık bir karşılıklı bağıllık ağı; ki bu ağla hayat git tikçe artan ölçüde uzakta alınan kararlarca şekillenir.

L

Laiklik (Secularism): Dinin seküler (dünyevî) işlere sızması gerektiği inancı, ki genellikle kiliseyi devletten ayırma arzusunda yansıtılır.

Laissez-faire [Fransızca]: Kelime olarak, yapmaya (olmaya) bırakmak; devletin ekonomik hayatı müdahale etmemesi ilkesi.

Leninizm (Leninism): Lenin'in Marksizme teorik katkıları, bilhassa devrimci veya öncü partiye inancı.

Liberal demokrasi (Liberal democracy): Bir düzenli ve rekabetçi seçimler sistemini ve sınırlı devleti birleştiren demokrasi biçimi; liberal demokrasi bir rejim tipidir.

Liberalizasyon (Liberelization): Devlet gücü üzerine iç ve dış kontrollerin konulması ve/veya özel teşebbüs ve piyasaya kayış.

Liberalizm (Liberalism): Bireycilik, Özgürlük, tolerans ve rızaya bağlılığa dayalı bir ideoloji; modern liberalizm klâsik liberalizm den farklıdır.

Liberteryanizm (Libertarianism): Genel likle kamu otoritesinin alanını daraltma teşebbüsleriyle birleşmiş, bireysel özgürlüğün alanının maksimize edilmesi gerektiği inancı.

Liderlik (Leadership): Geniş bir insan grubu üzerinde meydana getirilen tesir veya diğer insanlarda itaat etme arzusunu kuvvetlendirilen kişisel vasıflar.

Lobi (Lobby): Fiil: siyasa yapıcılarını nezdinde temsiller yapmak; İsim: Siyasa sürecini etkileyen bir menfaat grubu

M

Maddecilik (Materialism): Maddi ihtiyaçlar ve tatmin üzerinde bir vurgu; felsefi olarak, sâdece maddenin "hakikat"olduğu inancı veya ekonomik faktörlerin tarihî açıklamalar da temel olduğu inancı.

Mahallî demokrasi (Local democracy): Hem mahallî otonomi fikrini hem de popüler temsil hedefini kapsayan bir ilke.

Makina siyaseti (Machine politics): Parti "patronlarının" patronaj (himâye) ve imtiyaz (avantaj) dağıtımı yoluyla bir kitle organizasyonunu kontrol ettiği politika stili.

Makyavelizm (Machiavellianism): (Nicolo Machiavelli'nin ismiyle adlandırılan) genellikle siyasal ve kişisel gelişme (advancement) hedefine yönelik hilekâr ve manipüle edici davranış

Mâlî politika (Fiscal policy): Hükümetin esas itibarıyla toplam talebi etkilemeyi he defleyen vergi ve harcama politikaları.

Manifesto (Manifesto): (Az veya çok ayrıntılı biçimde, bir partinin iktidara geldiği takdirde takip edeceği siyaseti anlatan (açık layan) doküman.

Marksizm (Marxism): Marx tarafından geliş-

tilirilmiş olan, tarihsel materyalizme, diyalektik değişime inançla ve sınıf analizinin kullanımıyla karakterize edilen teorik sistem.

McCarthyism (McCarthyism): 1950 'lerde ABD'li senatör Joseph McCharty tarafından "komünistlere" karşı cadı avlarının ve vicdansız soruşturmaların kullanılması.

McDonald'slaştırma (McDonaldization): Bir süreç, ki bu süreç yoluyla fastfood sektörüyle birlikte anılan (associated) global mal ve ticarî pazarlama pratikleri ekonomik sektörlerde gitgide daha fazla egemen olur.

Meritokrasi (Meritocracy): Kabiliyetlilerin (ehliyetliler) yönetimi; ödüllerin ve pozisyonların (mevkilerin) yetenek temelinde dağıtılması gerektiği ilkesi.

Merkantilizm (Mercantilism): Uluslararası ticareti idarede ve refahı garanti etmede devletin rolünü vurgulayan bir ekonomik düşünce okulu.

Merkezileşme (Centralization): Siyasî gücün veya hükümet otoritesinin ulusal seviyede toplanması.

Mesele (Issue): siyaset gündeminin bir parçası olarak kabûl edilen, üzerinde kamusal tartışma veya anlaşmazlıklar olan konu.

Meta-ideoloji (Meta-ideology): idolojik tartışmaların vuku bulabileceği zemini hazırlayan daha yüksek veya ikinci sıra (second order) ideoloji.

Militarizm (Militarism): Amaçların askerî araçlarla elde edilmesi; veya askerî fikirlerin ve değerlerin sivil toplumun her yanına yayılması.

Milliyetçilik (Nationalism): Ulusu siyasî organizasyonun merkezî ilkesi olarak kabûl eden bir ideoloji, milliyetçilik geniş bir idaeiller ve hedefler yelpazesıyla birleştirilebilir.

Minimal devlet (Minimal state): Fonksiyonları iç düzenin ve mülkiyet haklarının muhafazasıyla sınırlandırılan devlet; bir "gece bekçisi"

devlet.

Model (Model): Ampirik datanın önemli ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri aydınlatarak anlayışı geliştirmek için teorik temsili.

Monarşi (Monarchy): devlet başkanlığı makamının miras veya hanedan silsilesiyle sürdürüldüğü bir yapılanma; monarşi mutlak veya anayasal olabilir.

Muhafazakârlık (Conservatism): Tory paternalizminden Yeni Sağ'a kadar uzanan, gelenek, görev, otorite ve mülkiyete vurguyla karakterize edilen bir ideoloji.

Mutabakat/Konsensüs (Consensus): Temel ilkeler üzerinde, vurgu veya detay meselelerinde ihtilâfa izin veren, genel bir uzlaşma.

Mutlakiyetçilik (Absolutism): Tipik olarak sınırsız yönetme hakkı iddiasına dayandırılan, mutlak devlet teori ve pratiği.

Müdahalecilik (Interventionism): Eko nomik hayatı regüle etmek veya idare etmek üzere tasarlanmış hükümet politikası.

Müşamahakârlık (Permissiveness): İnsanların kendi ahlâki tercihlerini yapmalarına müsaade etme istekliliği; müşamahakârlık otoriteli kurallar bulunmadığını varsayar.

Müşebbiscilik (Entrepreneurialism): Ticari risk almayla ve kâr yönelimli iş faaliyetleriyle bağlantılı değerler ve pratikler.

Müzakereli Demokrasi (Deliberative Democracy): kamu yararını (çıkartını) tanımlamaya yardımcı olmak üzere tasarlanmış hükümet politikaları.

N

Nasyonal sosyalizm (veya Nazizm) (National socialism): Hitler Almanyasında uygulanan ve totaliter terör, soyları anti-Semitizm ve yayılmacı ırkçılık tarafından karakterize edilen faşizm türü.

Negatif haklar (Negative rights): Bir sınırlanmamış alanın varlığını gösteren ve böylece

devletin sorumluluklarını denetleyen haklar.

Negatif özgürlük (Negative freedom): Müdahalesizlik (müdahale olmaması), bireyler üzerinde hârici sınırlamaların olmaması; bazen "bir şeyden" özgürlük olarak görülür.

Neo-fonksiyonalizm (Neofunctionalism): İşlevselciliğin, bir alandaki bölgesel entegrasyonun "taşma" biçiminde daha ileri entegrasyon için baskı üreteceğini kabul eden revize edilmiş bir türü.

Neo-idealizm (Neoidealism): Uluslararası politikada ahlâkın pratik değerini ve özellikle insan hakları ve ulusal bağımsızlığa saygıyı vurgulayan bir perspektif.

Neo-kolonyalizm (Neocolonialism): Bir yabancı bölge (toprak) üzerinde resmî politik yönettirmeden (direction) ziyâde ekonomik (ve bazen kültürel) hâkimiyet yoluyla icra edilen kontrol.

Neo-korporatizm (Neocorporatism): Batı poliarsilerinde bulunan, organize menfaatlere imtiyaz ve siyasa oluşturulmasına kurumsal katılma imkânı verilmesi eğilimi.

Neo-liberalizm (Neoliberalism): Klâsik ekonominin güncelleştirilmiş, piyasa bireyciliğini ve minimal devletçiliğini önemseyen türü.

Neo-Marksizm (Neomarxism): Marksizmin belirlenimciliğini, iktisatın önceliğini ve proletaryanın imtiyazlı statüsünü reddeden türü.

Neo-muhafazakârlık (Neoconservatism): Sosyal muhafazakârlığın, otoriteyi restore etmeyi ve geleneksel değerlere dönmeyi vurgulayan güncelleştirilmiş türü.

Neo-plüralizm (Neopluralism): Plüralizmin, piyasadaki dengesizlikleri ve özel iş âleminin oransız gücünü dikkate alan, yenilenmiş türü.

Neorealizm (Neorealism): Uluslararası ilişkilerde güç siyasetini uluslararası sistemin yapısal tehditlerine dikkat çekerek güç politikası modelini tâdil eden bir perspektif.

Nisbî temsil (Proportional representation):

Partilerin mecliste toplam seçmen sayılarına göre temsil edildiği bir sistem veya ilke

Noblesse Oblige [Fransızca]: Kelime olarak, Asil-lerin sorumlulukları; genel terim lerle daha az talihli ve daha az imtiyazlı olanlara rehberlik etme ve onları koruma sorumluluğu.

Nomenklatura [Rusça]: Bir tasdik edilmiş adaylar listesi üzerinden işleyen incelenmiş atamalar sistemi.

Normatif (Normative): Değerlerin ve davranış standartlarının öngörülmesi (konulması); "olandan" ziyâde "olması gere ken".

O - Ö

Objektif (Objective): Gözlemcinin dışında olan, gösterilebilir; hisler, değerler veya önyargılardan etkilenmemiş.

Oligarşi (Oligarchy): Azınlığın iktidarı veya hâkimiyeti

Ombudsman (Ombudsman): Vatan daşların haklarını korumak ve kötü yönetim iddialarını soruşturmak üzere devlet tara fından atanan memur (görevli)

Organizmacılık (Organicism): Toplumun bir organizma veya canlı bir varlık gibi işlediği inancı.

Ortaklık demokrasisi (Consociational democracy): İktidar paylaşma ve bir dizi parti veya siyasal oluşum arasında yakın bir beraberlikle işleyen bir demokrasi türü.

Otarşi (Autarky): Kelime olarak, kendi kendini yönetme; genellikle, ya uluslararası ticaretten veya sömürgeci yayılcılıktan çekilmeyle meydana gelen, ekonomik kendi kendine yeterlilikle ilişkilendirilir (beraber düşünülür).

Otorite (Authority): Kabûl edilmiş itaat etme görevi temelinde diğerlerinin davranışını etkileme hakkı; otorite, geleneksel, karizmatik veya hukukîrasyonel olabilir

Otoriteryanizm (Authoritarianism): "Yu kar-

dan yönetim"teori ve pratiğine inanç; otorite-nin yönetilenlerin rızasından müstakil olarak uygulanması

Oy hakkı (suffrage): Oy verme hakkı veya bu hakkın kullanılması.

Öncülük (Vanguardism): Proleteryanı devrimci kaderini gerçekleştirmeye (yerine getirmeye) doğru öncülük ve rehberlik edecek parti ihtiyacına Leninist inanç.

Önyargı (Peşin hüküm) (Bias): Çoğu zaman bilinçsizce) insanî yargıyı etkileyen sempatiler veya peşin hükümler; ön yargı çarpıtmayı ima eder.

Örfî hukuk (Common Law): Âdete ve öncellerine dayanan hukuk; herkes için "ortak" olduğu varsayılan hukuk.

Özelleştirme (Privatization): Devlet varlıklarının, devlet sorumluluklarının daral tılmasını yansıtarak, kamudan özele transfer edilmesi.

Özerklik (Autonomy): Kelime olarak, kendi kendini yönetim; otonom bir kişi bir hâricî otoriteden bağımsız olması sayesinde rasyonel olarak kendi iradesine sâhiptir

Özgürlük (Freedom veya Liberty): Bireyin istediği gibi düşünmesi veya davranması; özgürlük ya müdahesizlik (negatif özgürlük) veya kişisel sahsigelişim (pozitif özgürlük) ima eder.

Özel (Subjective): Gözlemciye hâricî bir kimsenin hisleri, değerleri ve fikirleriyle bağlantılı veya onlardan kaynaklanan.

P

Pan-nasyonalizm (Pan-nationalism): Farklı insanları yayayılmacılık veya siyasal dayanışma yoluyla birleştirmeye adanmış (hedeflemiş) bir milliyetçilik türü ('pan' hepsi veya her biri demektir).

Para politikası (Monetary policy): Bir devletin para arz ve talebi üzerindeki, prensip olarak fâiz oranları mekanizmasıyla uygulanan, etkisi.

Paradigma (Paradigm): Karşılıklı ilişkili değerleri, teorileri ve varsayımları birleştiren (ihtiva eden) bir entelektüel çerçeve, ki bu çerçeve içinde bilgi arayışı gerçekleştirilir .

Parasalcılık (Monetarism): Enflasyona para arzında bir artışın sebep olduğu tearisi; çok fazla para az sayıda eşyayı takip eder.

Parlamentar demokrasi (Parliamentary democracy): Halk tarafından seçilen meclis aracılığıyla işleyen ve müzakerenin önemini vurgulayan bir demokrasi biçimi.

Parlamentar egemenlik (Parliamentary sovereignty): Parlamente'nin veya meclisin karar yapma, iptal etme veya tâdil etme kabiliyetinde yansıtılan mutlak ve sınırsız otoritesi.

Parlamentar hükümet (Parliamentary government): Hükümetin meclis veya parlamentoda veya onlar aracılığıyla yürütme fonksiyonunun ifa ettiği ve dolayısıyla yasama ile yürütmeyi birleştiren bir sistem.

Parlamento (Parliament): Tartışma ve müzakere için bir forum; parlamento meclis veya yasama organının aynısıdır.

Parti demokrasisi (Party government): Bir parti içindeki iktidarın geniş ve eşit şekilde dağılması veya onun seçilmiş üyelerinin elinde temerküz etmesi ilkesi

Parti hükümeti (Party government): Bir partinin tek başına yönetmeye ve bir siyasa programını uygulamaya muktedir olduğu bir sistem

Parti sistemi (Party system): Siyasal partiler arasında, partilerin sayıları, hacimleri ve ideolojik yönelimleri tarafından yapılandırılan (belirlenen) nispeten istikrarlı bir ilişkiler ağı.

Partizan hizasızlaşma (ayarsızlaşma) (Partisan dealignment): Parti kimliğinin gücünün ve genişliğinin seçmenin ucuculuğunda yansıtılan zayıflaması

Pasifizm (Pacifism): Savaşın ve şiddetin bütün biçimlerinin esas itibarıyla kötü olduğu

için ilkeli biçimde reddedilmesi.

Paternalizm (Paternalism): Bir baba ile çocuk arasındaki (farazî) ilişkide olduğu gibi, kendilerine yardım etmeye muktedir olmayanlara ilgi ve ihtimam gösteren tavır veya siyasa.

Perestroika [Rusça]: Kelime olarak yeniden yapılanma; Sovyet sistemini bir komünist çerçeve içinde liberalleştirme ve demokratikleştirme teşebbüsüne isabet eden bir slogan.

Piyasa (Market): Arz ve talep güçleri tarafından şekillendirilen ve fiyat mekanizması tarafından regüle edilen ticarî mübadele sistemi.

Piyasa sosyalizmi (Market socialism): Piyasa rekabeti çerçevesinde işleyen kendi kendini idare eden kooperatif varlıklara dayalı bir ekonomik sistem.

Piyasalaştırma (Marketization): Ticarî mübadeleye ve maddî kişisel çıkarıya dayanan ilişkilerin bütün ekonomiye ve muhtemelen bütün topluma yayılması.

Planlama (Planning): Kaynakların açık biçimde tamamlanmış hedeflere göre rasyonel tahsisine dayanan bir ekonomik organizasyon sistemi; planlama emredici veya yol gösterici olabilir.

Plebisitçi demokrasi (Plebiscitary democracy): Yönetenlerle yönetilenler arasında aracısız bir bağ yoluyla işleyen ve plebisitler (referandumlar) yoluyla gerçekleştirilen demokrasi türü.

Poliarşi (Polyarchy): Kelime olarak, çoğunluk tarafından yönetim, iktidar sâhiplerinin düzenli ve rekabetçi seçimler yoluyla sorumlu tutulmasına (hesaba çekilmesine) dayanan, demokrasiye yakın bir yönetim türü.

Polis [Yunanca]: Şehir devleti; klâsik olarak en yüksek veya arzuya en çok şayan olanı ifade eden şey olarak anlaşılar.

Polis devleti (Police state): Keyfî ve terörize edici polisiye faaliyetle karakterize edici bir yönetim biçimi; ki bu yönetim biçiminde polis yönetici elit tarafından kontrol edilen özel

bir ordu gibi davranır.

Polity (Polity): Siyasal otoritenin uygulanması yoluyla organize edilen bir toplum; Aristoteles' göre, çoğunluk tarafından herkesin menfaatine olan yönetim.

Post-materyalizm (Post-materialism): Mutlak ve evrensel gerçek fikrini reddeden ve genellikle diskuru (söylemi), tartışmayı ve demokrasiyi vurgulayan entelektüel hareket.

Post-endüstriyel toplum (Postindustrial society): Artık imâlât endüstrisine dayalı olmayan fakat bilgi ve iletişime daha fazla dayanan toplum; bir 'enformasyon toplumu'.

Post-Fordizm (Post-Fordism): Modern toplumun, genişölçekli, fabrika temelli üretim metotlarından uzaklaşılmasından doğan transformasyonu.

Pozitif haklar (Positive rights): Devletin kaynaklar ve destek sağlaması anlamında talepler yapan ve böylece devletin sorumluluklarını yayan (genişleten) haklar.

Pozitif hukuk (Positive law): Ahlâkî muhtevalarından bağımsız olarak işleyen icra edilebilir emirler sistemi.

Pozitif özgürlük (Positive freedom): Kişisel gelişme, kendi kendini gerçekleştirme veya kendi kendisinin efendisi olma olarak özgürlük; bazen 'bir şeye' özgürlük olarak görülür.

Pozitivizm (Positivism): Sosyal araştırmaların ve aslında her türlü araştırmanın sıkı bir şekilde doğal bilimlerin metotlarına sarılması gerektiği teorisi.

Pragmatizm (Pragmatism): Esas vurguyu pratik şartlara ve hedeflere yapan bir teori veya pratik; pragmatizm soyut fikirlere güvensizlik ima eder.

Proleterya (Proleteriat): Emeğini satma yoluyla varlığını sürdüren bir sınıfı tasvir eden bir marksist terim; doğrusunu söylemek gerekirse, proleterya çalışan sınıfa eşit de gildir.

Proleterya diktatörlüğü (Dictatorship of the proleteriat): Kapitalizmin çöküşü ile ko-

münizmin kuruluşu arasındaki geçici safhaya işaret eden Marksist terim.

Propaganda (Propaganda): Kanaatleri (fikirleri) şekillendirmek ve mümkünse, siyasal eylemi teşvik etmek kastıyla dağıtılan bilgi.

Q

Quango (Quango): Yarı – otonom hükümet dışı organizasyonun akronimi: politikacılar veya sivil görevlilerden çok atanmış kişilerle personeli temin edilen bir kamusal organ

R

Radikal demokrasi (Radical democracy): Adem-i merkezleşme ve katılımı, siyasal gücün mümkün olan en geniş şekilde dağılımını savunan bir demokrazi türü.

Radikal feminizm (Radical feminism): Toplumsal cinsiyet bölünmelerinin sosyal ayrıklıkların politik bakımdan en önemli olanı olduğunu kabul eden ve bunların aile hayatının yapısında gömülü olduğuna inanan bir feminizm türü.

Radikalizm (Radicalism): Bütün temel sâdece sathi değil yapılara meydan okuyan tanı (bir) değişikliğe bağlılık.

Rasyonel tercih (Rational choice): Siyasete bireylerin rasyonel olarak kişisel menfaat eğilimli aktörler olduğu varsayımına dayalı bir yaklaşım.

Realizm (Realism): iktidarın (gücün) ve kişisel çıkarın önemini vurgulayan ve âhlâkî ve normatif mütalaaları dikkate almayan bir siyaset görüşü.

Refah (Welfare): Genel olarak iyi olma; siyasal olarak terim genellikle refah devleti mekanizması yoluyla temin (teslim) edilen kolektif olarak sağlanan refahla ilişkilendirilir.

Refah devletinin mâlî krizi (Fiscal crises of the welfare state): Artan sosyal harcamalarla resesyon ve azalan vergi gelirleri bir araya geldiğinde vuku bulan devlet finansmanı krizi.

Referandum (Referendum): Seçmenlerin belirli bir kamu siyasası hakkında görüş ifade edebilecekleri bir oylama.

Reform (Reform): Bir sistem içinde, genellikle barışçıl ve tedricen ilerleyen tedbirlerle meydana gelen (getirilen) değişiklik; reform ilerleme (gelişme) ima eder.

Rejim (Regime): Bir yönetim sistemi; bir politik sistem.

Retorik (Rhetoric): İkna etmek veya etkilemek için dili kullanma sanatı; retorik şatafatlı fakat boş konuşma ima edebilir.

Revizyonizm (Revisionism): Orijinal veya yerleşik inançların tâdil edilmesi; revizyonizm bir ilkenin terk edilmesini veya bir kanaat kaybını ima eder.

Rıza (Consent): Rıza veya müsaade; siyasette genellikle, idare edilmek, yükseltilmek için bir anlaşma.

S

Sağ (Right): Otorite, düzen hiyerarşi ve görev gibi ilkelere sempatiyle karakterize edilen geniş ideolojik yelpaze

Sansür (Censorship): Yayınların, fikir açıklamanın veya diğer alenî davranışların kontrol edilmesi veya bastırılabilmesi, sansür resmî veya gayri resmî olabilir.

Savaş (War): İki veya daha fazla taraf arasında açık bir çatışma/ihtilâl durumu.

Seçim (Election): Belirlenmiş bir insan grubu tarafından yapılan seçimler yoluyla bir ofisi veya bir makamı doldurma cihazı.

Seçim diktatörlüğü (Elective dictatorship): Yürütme gücünün yalnızca sonraki seçimleri kazanma ihtiyacı tarafından kontrol edildiği anayasal dengesizlik.

Seçkincilik (Elitism): Bir elit tarafından yönetim inancı veya pratiği; veya siyasal gücün az sayıda kişinin elinde toplandığı yolundaki

teori.

Serbest piyasa (Free market): Devlet müdahalesinden masun, sınırlanmamış piyasa rekabeti ilkesi veya siyaseti.

Serbest ticaret (Free trade): Devletler arasındaki târifeler ve başka koruma biçimleri tarafından engellenmeyen ticaret sistemi.

Sınıf bilinci (Class consciousness): Sınıf menfaatlerinin keskin biçimde farkında olmayı ve onları takip etme istekliliğini ifade eden bir Marksist terim; sınıf bilincine sâhip bir sınıf kendisi için bir sınıftır

Sınıf gerilemesi (Class dealignment): Sosyal sınıf ve parti desteği arasındaki ilişkinin zayıflaması

Sınırlı devlet (Limited government): Genellikle bir hukuk, kurumsal dengeler ve denetlemelerle getirilen sınırlamalar içinde işleyen devlet.

Sistemler teorisi (Systems theory): Siyasal sistemi girdilere (talepler ve destek) otoriteli kararlar veya çıktılar (siyasalar) temin ederek cevap veren kendi kendini düzenleyen mekanizma muamelesine tâbi tutan teori.

Sivik kültür (Civic culture): Yaygın katılım ile etkin devleti karıştıran bir kültür; varsayımsal olarak, istikrarlı demokratik yönetimin temeli.

Sivil özgürlük (Civil liberty): Devlete değil vatandaşa ait olan, varlık özel alanı; devletten özgürlük

Sivil toplum (Civil society): Otonom gruplar ve birlikler alanı; kamu otoritesinden bağımsız bir özel alan

Siyasa ağı (Policy network): Belirli bir alanda ortak bir menfaati veya genel bir eğilimi paylaşan siyasal aktörler arasındaki ilişkiler sistematik seti.

Siyasal eşitlik (Political equality): Siyasal gücün ve tesirin, genellikle "tek kişi, tek oy; tek oy, tek değer" ima ettiği biçiminde anlaşılan,

eşit dağılımı.

Siyasal itaat yükümlülüğü (Political obligation): vatandaşın devlete karşı görevi; devletin yönetme hakkının temeli

Siyasal kültür (Political culture): Siyasal nesnelere yönelik psikolojik yönelimler kalıbı; bir halkın siyasal tavırları, inançları, sembolleri ve değerleri.

Siyasal parti (Political party): Resmî temsil veya iktidar gücünü kazanmak üzere organize olmuş insan grubu; bir parti genellikle bir ölçüde ideolojik insicam sergiler.

Siyasal sosyalleşme (Political socialization): Bireylerin siyasal inançları ve değerleri edinmesi ve bunların nesilden nesile nakledilmesi süreci.

Siyaset (Politics): İnsanların çerçevesinde yaşadıkları kuralları yapması, muhafaza etmesi ve tādil etmesi faaliyeti.

Siyaset bilimi (Political science): Bir ilişkiler ağı; ki hükümet bu ağla halktan gelen 'girdi'lere (talepler ve destek) cevap olarak 'çıkartı'ları (siyasaları) üretir.

Siyaset felsefesi (Political philosophy): Siyaset çalışmalarının normatif ve metodolojik yönlerinin sistematik analizi.

Siyasî çoğulculuk (Political pluralism): Bir siyasî değerler, felsefeler ve hareketler yelpazesinin varlığı; özellikle bir rekabetçi parti sistemi.

Siyonizm (Zionism): Yahudi vatanının kurulmasına yönelik, şimdi israil'in men faatlerinin ve toprak bütünlüğünün savunulmasıyla bağlantılı hareket.

Soğuk Savaş (Cold War): ABD hâkimiyetindeki Batı ile SSCB hâkimiyetindeki Doğu arasında, 1945' ten, 1989/1991' deki devrimlerle komünizmin çökmesine kadar süren hasımlık dönemi.

Sol (Left): Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve ilerleme gibi ilkelere sempatiyle karakterize edilen

bir geniş ideolojik temayül.

Sorumlu hükümet (Responsible government): Seçilmiş bir meclise ve onun aracılığıyla halka karşı sorumlu (onlar tarafından hesaba çekilebilir) veya cevap verebilir hükümet.

Sorumluluk (Responsibility): Mâkûl veya ahlâkî olarak doğru davranış; veya daha yüksek bir otoriteye hesap verebilirlik.

Sosyal demokrasi (Social democracy): Sosyalizmin, kapitalizmin ilga edilmesinden ziyâde piyasa ve devlet arasında bir dengeyi tercih eden ılımlı veya reformcu türü.

Sosyalizm (Socialism): Topluluğa ve işbirliğine inançta karakterize edilen bir ideoloji; sosyalist teoriler komünizmden sosyal demokrasiye kadar giden bir yelpaze teşkil eder.

Sömürgecilik (Colonialism): Genellikle yerleşme veya ekonomik tahakküm yoluyla yabancı bir toprak üzerinde kontrol tesis etme teorii ve pratiği.

Söylem (Discourse): İnsanî etkileşim, özellikle iletişim; söylem güç ilişkilerini ifşa veya tasvir edebilir.

Sözleşme (Contract): Ahlâken ve belki de hukukî olarak bağlayıcı gönüllü anlaşma.

Stalinizm (Stalinism): Stalin taafından SSCB'de inşa edilen, özellikle merkezî planlama ve zâlim siyasal disiplinle karakterize edilen yapılara benzer ekonomik ve siyasal yapılar.

Statü (Status): Hiyerarşik bir düzen içindeki konum; bir kimsenin diğer kimselere kıyasla rolü; hakları ve görevleri.

Süpergüç (Superpower): üstün nükleer askerî kapasiteye ve global bölgesel etkiye sâhip devlet; bir süpergüç bir büyük güçten daha fazlasıdır.

Sürdürülebilirlik (Sustainability): Bir sistemin sağlığını koruma ve var olmaya devam etme kabiliyeti; yeşillerin eknomi anlayışının merkezî ilkesi.

Şeriat (Sheri'a): İlâhî vahye dayandığına ve Kur'an, hadis (Muhammed'in öğretileri) ve diğer kaynaklardan çıktığına (türediğine) inanılan İslâmî hukuk.

Şovenizm (Chauvinism): Kendi grubunun veya davasının üstünlüğüne veya hâkimiyetine irrasyonel inanç.

T

Tarihî materyalizm (Historical materialism): Maddî veya ekonomik şartların nihâî olarak hukuk, siyaseti, kültürü ve sosyal varoluşun (varlığın) diğer yönlerini yapılandıracığını kabul eden Marksist teori.

Tartışmalı kavram (Constested concept): üzerine torik veya pratik tartışma olan kavram; kavramlar, esas itibariyle, üzerinde anlaşılmış bir tanımları geliştirilemediğinde tartışmalıdır.

Teamül (Convention): Bir hareket veya davranış kuralı, yasa hâline gelmemiş bir anayasal kural

Tek-kutupluluk (Unipolarity): Tek bir üstün devletin olduğu bir uluslararası sistem

Tek-meclislilik (Unicameralism): Yasama gücünün tekli mecliste toplanması.

Tek-ülke muhafazakârlığı (One-nation conservatism): Ebeveynlik görevi ve sosyal eşitsizlik korkusundan doğmuş muhafazakâr reformizm ilkesi.

Tekçilik (Monism): Yalnızca bir teoriye veya değere inanç; tekçilik bir üniter güce zorlanmış politik itaatte yansıtılır ve böylece zimnen (implicity) totaliteryendir.

Temsil (Representation): Geniş bir insan grubu için davranma veya onlar adına davranma; temsil güveni, delege etmeyi ve benzemeyi kapsayabilir.

Temsilî demokrasi (Representative Democracy): Halk adına yönetim işinin yapacakların

(genellikle oy yoluyla) seçimine dayalı demokrasi türü.

Teokrasi (theocracy): Kelime olarak, Tanrı'nın yönetimi; kilisenin devlete ege meneliği yoluyla dinî otoritenin siyasal otoriteye üstün (hâkim) olması gerektiği ilkesi

Teori (Theory): Empirik bilgilerin, (bir hipotezden farklı olarak) genellikle güvenilir bilgi olarak sunulan, sistematik izah.

Thatcharizm (Thatcherism): Margaret Thatcher tarafından benimsenen serbest piyasa/güçlü devle ideolojik pozisyonu; Yeni Sağ'ın siyasal projesinin İngiltere versiyonu.

Think tank (Think tank): Özellikle siyasette gelişimleri geliştirmek ve onların kanaat oluşturucular ve siyasetçileri arasında kabul görmesi kampanyası yürütmek için oluşturulmuş bir çıkar grubu.

Tolerans (Toleration): Müsamaha; insanlara tasdik edilmeyen şekilde düşünme konuşma ve davranma müsaadesi verme istekliği.

Toplumsal adâlet (Social justice): Maddî ödüllerin ahlâkî olarak haklılaştırılabilir dağıtımı; sosyal adâlet çoğu zaman eşitlik lehine bir peşin hüküm ima eder görünür.

Toplumsal cinsiyet (Gender): Kadınlar ve erkekler arasında, farklı siyasal rollerine ve konumlarına bağlı bir kültürel ayırım (fark).

Toplumsal hareket (Social movement): Yüksek seviyeli bağlılık ve siyasî aktivizmiyle ayırt edilen fakat çoğu zaman açık bir organizasyondan mahrum olan bir kolektif grup.

Toplumsal piyasa (Social justice): Piyasa ilkeleri tarafından yapılandırılan fakat sosyal yapışkanlığı muhafaza etmek için dizayn edilmiş etkili sosyal tedarikle desteklenmiş bir ekonomi.

Toplumsal sermaye (Social capital): Sosyal tutarlılığı, siyasî istikrarı ve refahı teşvike yarım eden kültürel ve ahlâkî kaynaklar.

Toplumsal sınıf (Social class): Ortak bir sosyal

pozisyonu ve ekonomik çıkarları paylaşan bir insan grubu; sınıflar eşitsiz ekonomik güç ve mesleki statü yansıtabilir.

Toplumsal sözleşme (Social contract): Organize olmuş bir toplumun veya bir devletin (güya) varlık alanına getirilmesini sağlayan gönüllü anlaşma; genellikle teorik bir araç olarak kullanılır.

Toplumsal yansıtma (Social reflexivity): Bir mütakabiliyet ve karşılıklı bağımlılık çerçevesinde geniş bir otonomiye sâhip olan insanlar arasındaki karşılıklı etkileşim.

Toryizm (Toryism): Muhafazakârlık içinde hiyerarşiye inanç, geleneğe vurgu ve görev ve organizme destekle karakterize edilen bir ideolojik kavram.

Totaliter demokrasi (Totalitarian democracy): Demokrasi olmayı taslayan tipik olarak liderin ideolojik bilgelikte tekel olma iddiasına dayanan mutlak diktatörlük.

Totaliteryanizm (Totalitarianism): İstila edici ideolojik manipölasyon ve açık zâlimlik yoluyla tesis edilmiş, herşeyi kuşatıcı siyasal yönetim sistemi; sivil toplumun ortadan kaldırılması

U - Ü

Ulus (Nation): Ortak bir kültürel mirası savunan ve kendilerini bir doğal politik topluluk olarak kabûl eden insan grubu.

Ulusal kendi kaderini tayin (National self-determination): Ulusun bir egemen varlık olduğu ilkesi; self-determinasyon ilkesi hem ulusal bağımsızlığı hem demokratik yönetimi ima eder.

Ulus-devlet (Nation-state): Vatandaşlık ve milliyetin çakıştığı bir egemen politik birlik; bir tek devlet içinde tek millet

Uluslararası hukuk (International law): Devletleri bağlayan ve böylece olar arasındaki ilişkileri belirleyen kurallar sistemi.

Uluslararasıılık (Internationalism): Ulusla-

rarası veya global işbirliğine dayalı siyaset teorisi ve pratiği; ulusların suni ve istenmeyen oluşumlar olduğu inancı

Uluslarüstücülük (Supranationalism): ulus-üstü veya global karar alma (surisdiction) gücüne sâhip organların iradelerini (isteklerini) ulus-devletlere empoze etme kabiliyeti.

Uzlaşma siyaseti (Consensus politics): Uzlaşma ve uzlaştırmaya dayalı politika tarzı; veya partiler arasında siyasa ve ideolojik önceliklerde bir çalışma.

Üç-tarafıcılık (Tripartitism): Grup danışmasını kurumsallaştırmak için dizayn edilmiş, hükümet, iş dünyası ve sendikaları temsil eden organların yapımı.

Ütopya (Utopia): Kelime olarak, hiçbir yer veya iyi yer; bir ideal veya mükemmel toplum

Ütopyacılık (Utopianism): Bir ideal veya mükemmel bir alternatif modeli inşa ederek mevcut düzenin bir eleştirisini geliştiren siyasî teorileştirme sili.

V

Vasıflı çoğunluk oyu (Qualified majority voting): AB’de kullanılan, farklı siyasa alanlarında farklı çoğunlukların gerektiği ve devletlerin oylarının nüfuslarına göre ağırlık taşıdığı oylama sistemi.

Vesayet (Mandate): Bir otoriteli komut veya tâlimat; bir vesayet bir legal emir (order) veya ahlâkî yükümlülük olabilir.

Veto (Veto): bir kararı veya eylemi red veya rıza yoluyla bloke etme formal gücü.

Volksgeist (Almanca): kelime olarak halkın ruhu; halkların kültüründe ve bilhassa lisanlarında yansıtılan organik kimliği.

Westminster modeli (Westminster model): Yürütmenin meclisten veya par lamentodan çıktığı ve teoride ona karşı sorumlu olduğu hükümet sistemi.

Y

Yaklaşma tezi (Convergence thesis): Politik ekonomik faktörlerin kapitalist ve sosyalist sistemlerin gittikçe artan ölçüde birbirine benzer hâle gelmesini zorunlu kılacağı teorisi.

Yanlış bilinçlilik (False consciousness): Tâbi sınıfların sömürdükleri gerçeğinin farkına varmasını engelleyen gaflet veya mistifikasyonu ifade eden bir Marksist terim.

Yargı (Judiciary): Devletin hukuki ihtilâfları çözme kararı verme ve kanunun mânâsına hükmetme yetkisi verilmiş dalı.

Yargısal aktiflik (Judicial activism): Yargıçların sâdece kanunun ne anlama geldiği söylemeye ters olarak siyasal tartışmalarda hakemlik yapmaya istekliliği.

Yargısal bağımsızlık (Judicial independence): Yargı ve devletin diğer başları arasında sıkı bir ayırım olması anayasal ilkesi; kuvvetler ayrılığının bir uygulaması.

Yargısal denetim (Judicial review): Yargının diğer devlet organlarının kararlarını ve eylemlerini denetleme ve onları geçersiz ilân etme gücü.

Yarı-başkanlık sistemi (Semipresidential system): Bir hükümet sistemi ki bu sistemde, ayrıca seçilen bir başkan meclisten çıkan ve meclise karşı sorumlu olan bir hükümete ri-yaset eder.

Yarı-demokrasi (Semi-democracy): Demokratik ve otoriter yönlerin istikrarlı bir birleşim içinde birbiri yanında işlediği bir rejim.

Yayılmacılık (Expansionism): Toprak kazanmayı sağlamak üzere dizayn edilmiş bir askeri saldırganlık siyasası, emperyalizmle yakından bağlantılı bir fenomen.

Yavaş yavaş ilerlemecilik (Incrementalism): Kararların kesin hedefler ışığında değil, fakat değişen şartlar tarafında dikte edilen küçük uyarlamlar yoluyla verilmesi teorisi.

Yazılı anayasa (Written constitution): Devlet kurumları arasında görevleri, güçleri ve fonksiyonları dağıtan ve böylece yüksek, kanunu teşkil eden tek otoriteli doküman.

Yedek işçi ordusu (Reserve army of labour): Durgunluk zamanlarında kolayca işten atılan işgücü arzı; "ordu"nun hiçbir güvenliği yoktur ve çok az piyasa gücüne sâhiptir.

Yeni demokrasiler (New democracies): Demokratik konsolidasyon sürecinin tamamlanmadığı rejimler; demokrasi 'ülkede ki tek oyun degildir'.

Yeni kamu yönetimi (New public administration): Özel sektör yönetim tekniklerinin devlete aktarılması ve kamu fonksiyonlarının özel sektöre transferi.

Yeni Sağ (New Right): Muhafazakârlık içindeki piyasa bireyciliğini ve sosyal oto riteryenizmini birleştiren bir ideolojik eğilim.

Yeni Sol (New Left): İleri endüstriyel bir toplumun radikal bir eleştirisini geliştirerek adem-i merkezileşme ihtiyacını; katılım ve kişisel kurtuluşu (liberation) vurgulayarak sosyalist düşüncüyü canlandırmaya çalışan bir ideolojik hareket.

Yeniden dağıtım (Redistribution): Müteraki vergi ve refah tedarikinin bir bileşimi yoluyla meydana getirilen maddî eşitsizliklerdeki daralma.

Yetki devri (Devolution): Merkezî hükümetten tali bölgesel organlara (federalizmden farklı olarak) egmenliğin paylaşılmasına yol açmaksızın yetki devri.

Yozlaşma (Corruption): Özel (ve genellikle maddî) kazancın peşinde koşmanın bir sonucu olarak hakikî sorumluluklarını yerine getirmede başarısızlık.

Yönetici sınıf (Ruling class): Bir sınıfın diğer sınıfları veya bütün toplumu üretken servete sâhip olması sayesinde hâkimiyeti altına aldığı gösteren Marksist terim.

Yönetimselcilik (Managerialism): Modern toplumda sınıf farklılıklarının yerinin idarî pozisyonlara ve bürokratik güce dayanan bölünmeler tarafından alındığı teorisi; teknokrasi (uzmanlar tarafından yönetim).

Yönetişim (Governance): Geniş anlamda, sosyal hayatın koordine edilmesinin çeşitli yolları, devlet bu yollardan yalnızca biridir.

Yurtiçi hâsıla (Gross domestic product): Bir ekonomide bir yılda üretilen nihai malların ve hizmetlerin toplam mâlî değeri .

Yürütme (Executive): Devletin hukuku ve siyaseti uygulamakta görevli dalı

Z

Zenofobi (xenophobia): Yabancılardan korku veya yabancılara nefnefet.

Bibliyografiya

- Acton, Lord (1956) *Essays on Freedom and Power*. London: Meridian.
- Adams, I. (1989) *The Logic of Political Belief: A Philosophical Analysis*. London and New York: Harvester Wheatsheaf.
- Adams, I. (2001) *Political Ideology Today*, 2nd edn. Manchester: Manchester University Press.
- Adonis, A. and Hames, T. (1994) *A Conservative Revolution? The Thatcher–Reagan Decade in Perspective*. Manchester: Manchester University Press.
- Ahmed, A. and Donnan, H. (1994) *Islam, Globalization and Postmodernity*. London and New York: Routledge.
- Ahmed, R. (2001) *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Alter, P. (1989) *Nationalism*. London: Edward Arnold.
- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Arblaster, A. (1984) *The Rise and Decline of Western Liberalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Arendt, H. (1951) *The Origins of Totalitarianism*. London: Allen & Unwin.
- Aristotle (1962), *The Politics*, trans. T. Sinclair. Harmondsworth: Penguin (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1985).
- Aughey, A., Jones, G. and Riches, W. T. M. (1992) *The Conservative Political Tradition in Britain and the United States*. London: Pinter.
- Bahro, R. (1982) *Socialism and Survival*. London: Heretic Books.
- Bahro, R. (1984) *From Red to Green*. London: Verso/New Left Books.
- Bakunin, M. (1973) *Selected Writings*, ed. Lehnig. London: Cape.
- Bakunin, M. (1977) 'Church and State', in G. Woodcock (ed.), *The Anarchist Reader*. London: Fontana.
- Ball, T. and Dagger, R. (2002) *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, 4th edn. London and New York: Longman.
- Baradat, L. P. (2003) *Political Ideologies: Their Origins and Impact*, 8th edn. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Barker, R. (1997) *Political Ideas in Modern Britain: In and After the 20th Century*, 2nd edn. London and New York: Routledge.
- Barry, J. (1999) *Rethinking Green Politics*. London and Thousand Oaks, CA: Sage.
- Barry, N. (1987) *The New Right*. London: Croom Helm.
- Baxter, B. (1999) *Ecologism: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Beasley, C. (1999) *What is Feminism?* London: Sage.
- Beauvoir, S. de (1968) *The Second Sex*, trans. H. M. Parshley. New York: Bantam.
- Bell, D. (1960) *The End of Ideology*. Glencoe, IL: Free Press.
- Bellamy, R. (1992) *Liberalism and Modern Society: An Historical Argument*. Cambridge: Polity Press.
- Benn, T. (1980) *Arguments for Democracy*. Harmondsworth: Penguin.
- Bentham, J. (1970) *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, ed. J. Burns and H. L. A. Hart. London: Athlone Press (Glencoe, IL: Free Press, 1970).
- Berki, R. N. (1975) *Socialism*. London: Dent.
- Berlin, I. (1969) 'Two Concepts of Liberty', in *Four Essays on Liberty*. London: Oxford University Press.

- Bernstein, E. (1962) *Evolutionary Socialism*. New York: Schocken.
- Blakeley, G. and Bryson, V. (eds) (2002) *Contemporary Political Concepts: A Critical Introduction*. London: Pluto Press.
- Bobbio, N. (1996) *Left and Right*. Oxford: Polity Press.
- Bobbitt, P. (2002) *The Shield of Achilles*. New York: Knopf and London: Allen Lane.
- Bookchin, M. (1975) *Our Synthetic Environment*. London: Harper & Row.
- Bookchin, M. (1977) 'Anarchism and Ecology', in G. Woodcock (ed.), *The Anarchist Reader*. London: Fontana.
- Boulding, K. (1966) 'The Economics of the Coming Spaceship Earth', in H. Jarrett (ed.), *Environmental Quality in a Growing Economy*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Bourne, R. (1977) 'War is the Health of the State', in G. Woodcock (ed.), *The Anarchist Reader*. London: Fontana.
- Bracher, K. D. (1985) *The Age of Ideologies: A History of Political Thought in the Twentieth Century*. London: Methuen.
- Bramwell, A. (1989) *Ecology in the Twentieth Century: A History*. New Haven, CT and London: Yale University Press.
- Bramwell, A. (1994) *The Fading of the Greens: The Decline of Environmental Politics in the West*. New Haven, CT and London: Yale University Press.
- Brown, D. (2000) *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*. London: Routledge.
- Brownmiller, S. (1975) *Against Our Will: Men, Women and Rape*. New York: Simon & Schuster.
- Bruce, S. (1993) 'Fundamentalism, Ethnicity and Enclave', in M. Marty and R. S. Appleby (eds), *Fundamentalism and the State*. Chicago, IL and London: Chicago University Press.
- Bruce, S. (2000) *Fundamentalism*. Oxford: Polity Press.
- Bryson, V. (2003) *Feminist Political Theory: An Introduction*, 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Burke, E. (1968) *Reflections on the Revolution in France*. Harmondsworth: Penguin.
- Burke, E. (1975) *On Government, Politics and Society*, ed. B. W. Hill. London: Fontana.
- Burnham, J. (1960) *The Managerial Revolution*. Harmondsworth: Penguin and Bloomington: Indiana University Press.
- Butler, C. (2002) *Postmodernism: A Very Short Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Capra, F. (1975) *The Tao of Physics*. London: Fontana.
- Capra, F. (1982) *The Turning Point*. London: Fontana (Boston, MA: Shambhala, 1983).
- Capra, F. (1997) *The Web of Life: A New Synthesis of Mind and Matter*. London: Flamingo.
- Carson, R. (1962) *The Silent Spring*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Carter, A. (1971) *The Political Theory of Anarchism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Cecil, H. (1912) *Conservatism*. London and New York: Home University Library.
- Chamberlain, H. S. (1913) *Foundations of the Nineteenth Century*. New York: John Lane.
- Charvert, J. (1982) *Feminism*. London: Dent.
- Club of Rome*. See Meadows et al. (1972).
- Collins, P. (1993) *Ideology After the Fall of Communism*. London: Bowerdean.
- Constant, B. (1988) *Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conway, D. (1995) *Classical Liberalism: The Unvanquished Ideal*. London: Macmillan and New York: St Martin's Press.
- Coole, D. (1993) *Women in Political Theory: From Ancient Misogyny to Contemporary Feminism*, 2nd edn. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Costa, M. D. and James, S. (1972) *The Power of*

- Women and the Subordination of the Community*. Bristol: Falling Wall Press.
- Crewe, I. (1989) 'Values: The Crusade that Failed', in D. Kavanagh and A. Seldon (eds), *The Thatcher Effect*. Oxford: Oxford University Press.
- Crick, B. (1962) *A Defence of Politics*. Harmondsworth: Penguin.
- Critchley, T. A. (1970) *The Conquest of Violence*. London: Constable.
- Crosland, C. A. R. (1956) *The Future of Socialism*. London: Cape (Des Plaines, IL: Greenwood, 1977).
- Dahl, R. (1961) *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dalai Lama (1996) *The Power of Buddhism*. London: Newleaf.
- Daly, H. (1974) 'Steady-state economics vs growthmania: a critique of orthodox conceptions of growth, wants, scarcity and efficiency', in *Policy Sciences*, vol. 5, pp. 149–67.
- Daly, M. (1979) *Gyn/Ecology: The Meta-Ethics of Radical Feminism*. Boston, MA: Beacon Press.
- Darwin, C. (1972) *On the Origin of Species*. London: Dent.
- Dickinson, G. L. (1916) *The European Anarchy*. London: Allen & Unwin.
- Dobson, A. (1991) *The Green Reader*. London: Andre' Deutsch.
- Dobson, A. (2000) *Green Political Thought*, 3rd edn. London: HarperCollins.
- Downs, A. (1957) *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Eagleton, T. (1991) *Ideology: An Introduction*. London and New York: Verso.
- Eatwell, R. (1996) *Fascism: A History*. London: Vintage.
- Eatwell, R. and O'Sullivan, N. (eds) (1989) *The Nature of the Right: European and American Politics and Political Thought since 1789*. London: Pinter.
- Eatwell, R. and Wright, A. (eds) (1999) *Contemporary Political Ideologies*, 2nd edn. London: Pinter.
- Eccleshall, R. et al. (2003) *Political Ideologies: An Introduction*, 3rd edn. London and New York: Routledge.
- Eckersley, R. (1992) *Environmentalism and Political Theory: Towards an Ecocentric Approach*. London: UCL Press.
- Edgar, D. (1988) 'The Free or the Good', in R. Levitas (ed.) *The Ideology of the New Right*. Oxford: Polity Press.
- Ehrenfeld, D. (1978) *The Arrogance of Humanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Ehrlich, P. and Ehrlich, A. (1970) *Population, Resources and Environment: Issues in Human Ecology*. London: W. H. Freeman.
- Ehrlich, P. and Harriman, R. (1971) *How to be a Survivor*. London: Pan.
- Elshtain, J. B. (1981) *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Oxford: Martin Robertson and Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Engels, F. (1976) *The Origins of the Family, Private Property and the State*. London: Lawrence & Wishart (New York: Pathfinder, 1972).
- Etzioni, A. (1995) *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda*. London: Fontana.
- Eysenck, H. (1964) *Sense and Nonsense in Psychology*. Harmondsworth: Penguin.
- Faludi, S. (1991) *Backlash: The Undeclared War Against American Women*. New York: Crown.
- Fanon, F. (1965) *The Wretched of the Earth*. Harmondsworth: Penguin (New York: Grove-Weidenfeld, 1988).
- Faure, S. (1977) 'Anarchy–Anarchist', in G. Woodcock (ed.), *The Anarchist Reader*. London: Fontana.

- Figes, E. (1970) *Patriarchal Attitudes*. Greenwich, CT: Fawcett.
- Firestone, S. (1972) *The Dialectic of Sex*. New York: Basic Books.
- Foley, M. (1994) (ed.) *Ideas that Shape Politics*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Fox, W. (1990) *Towards a Transpersonal Ecology: Developing the Foundations for Environmentalism*. Boston, MA: Shambhala.
- Freeden, M. (1996) *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Freeden, M. (2001) *Reassessing Political Ideologies: The Durability of Dissent*. London and New York: Routledge.
- Freedman, J. (2001) *Feminism*. Buckingham and Philadelphia, PA: Open University Press.
- Friedan, B. (1963) *The Feminine Mystique*. New York: Norton.
- Friedan, B. (1983) *The Second Stage*. London: Abacus (New York: Summit, 1981).
- Friedman, M. (1962) *Capitalism and Free-dom*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Friedman, M. and R. Friedman (1980) *Free to Choose*. Harmondsworth: Penguin (New York: Bantam, 1983).
- Friedrich, C. J. and Brzezinski, Z. (1963) *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Praeger.
- Fromm, E. (1979) *To Have or To Be*. London: Abacus.
- Fromm, E. (1984) *The Fear of Freedom*. London: Ark.
- Fukuyama, F. (1989) 'The End of History', *National Interest*, Summer.
- Galbraith, J. K. (1992) *The Culture of Commitment*. London: Sinclair Stevenson.
- Gallie, W. B. (1955–6) 'Essentially Contested Context', in *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 56.
- Gamble, A. (1988) *The Free Economy and the Strong State*. London: Macmillan (Durham, NC: Duke University Press, 1988).
- Gandhi, M. (1971) *Selected Writings of Mahatma Gandhi*, ed. R. Duncan. London: Fontana.
- Garvey, J. H. (1993) 'Fundamentalism and Politics', in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds), *Fundamentalisms and the State*. Chicago, IL and London: University of Chicago Press.
- Gasset, J. Ortega (1972) *The Revolt of the Masses*. London: Allen & Unwin.
- Gellner, E. (1983) *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1994) *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1998) *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2000) *The Third Way and Its Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Gilmour, I. (1978) *Inside Right: A Study of Conservatism*. London: Quartet Books.
- Gilmour, I. (1992) *Dancing with Dogma: Britain under Thatcherism*. London: Simon & Schuster.
- Gobineau, J.-A. (1970) *Gobineau: Selected Political Writings*, ed. M. D. Biddiss. New York: Harper & Row.
- Godwin, W. (1971) *Enquiry Concerning Political Justice*, ed. K. C. Carter. Oxford: Oxford University Press.
- Goldman, E. (1969) *Anarchism and Other Essays*. New York: Dover.
- Goldsmith, E. (1988) *The Great U-Turn: Deindustrialising Society*. Bideford: Green Books.
- Goldsmith, E. et al. (eds) (1972) *Blueprint for Survival*. Harmondsworth: Penguin.
- Goodin, R. E. (1992) *Green Political Theory*. Oxford: Polity Press.

- Goodman, P. (1964) *Compulsory Miseducation*. New York: Vintage Books.
- Goodman, P. (1977) 'Normal Politics and the Psychology of Power', in G. Woodcock (ed.), *The Anarchist Reader*. London: Fontana.
- Goodwin, B. (1997) *Using Political Ideas*, 4th edn. London: John Wiley & Sons.
- Gorz, A. (1982) *Farewell to The Working Class*. London: Pluto Press (Boston, MA: South End Press, 1982).
- Gould, B. (1985) *Socialism and Freedom*. London: Macmillan (Wakefield, NH: Longwood, 1986).
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, ed. Q. Hoare and G. Nowell-Smith. London: Lawrence & Wishart.
- Gray, J. (1995a) *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*. London: Routledge.
- Gray, J. (1995b) *Liberalism*, 2nd edn. Milton Keynes: Open University Press.
- Gray, J. (1996) *Post-liberalism: Studies in Political Thought*. London: Routledge.
- Gray, J. (1997) *Endgames: Questions in Late Modern Political Thought*. Cambridge and Malden, MA: Blackwell.
- Gray, J. (2000) *Two Faces of Liberalism*. Cambridge: Polity Press.
- Gray, J. and Willetts, D. (1997) *Is Conservatism Dead?* London: Profile Books.
- Green, T. H. (1988) *Works*, R. Nettleship (ed.). London: Oxford University Press (New York: AMS Press, 1984).
- Greenleaf, W. H. (1983) *The British Political Tradition: The Ideological Heritage*, vol. 2. London: Methuen.
- Greer, G. (1970) *The Female Eunuch*. New York: McGraw-Hill.
- Greer, G. (1985) *Sex and Destiny*. New York: Harper & Row.
- Greer, G. (1999) *The Whole Woman*. London: Doubleday.
- Gregor, A. J. (1969) *The Ideology of Fascism*. New York: Free Press.
- Griffin, R. (1993) *The Nature of Fascism*. London: Routledge.
- Griffin, R. (ed.) (1995) *Fascism*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Griffin, R. (ed.) (1998) *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*. London: Arnold and New York: Oxford University Press.
- Hadden, J. K. and Shupe, A. (eds) (1986) *Prophetic Religions and Politics: Religion and Political Order*. New York: Paragon House.
- Hall, J. A. (1988) *Liberalism: Politics, Ideology and the Market*. London: Paladin.
- Hall, S. and Jacques, M. (eds) (1983) *The Politics of Thatcherism*. London: Lawrence & Wishart.
- Harrington, M. (1993) *Socialism, Past and Future*. London: Pluto Press.
- Hattersley, R. (1987) *Choose Freedom*. Harmondsworth: Penguin.
- Hayek, F. A. von (1944) *The Road to Serfdom*. London: Routledge & Kegan Paul (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1956, new edn).
- Hayek, F. A. von (1960) *The Constitution of Liberty*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayward, T. (1998) *Political Theory and Ecological Values*. Cambridge: Polity Press.
- Heath, A., Jowell, R. and Curtice, J. (1985) *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon.
- Heffernan, R. (2001) *New Labour and Thatcherism*. London: Palgrave.
- Hegel, G. W. F. (1942) *The Philosophy of Right*, trans. T. M. Knox. Oxford: Clarendon Press.
- Hiro, D. (1988) *Islamic Fundamentalism*. London: Paladin.
- Hitler, A. (1969) *Mein Kampf*. London: Hutchinson (Boston, MA: Houghton Mifflin, 1973).

- Hobbes, T. (1968) *Leviathan*, ed. C. B. Macpherson. Harmondsworth: Penguin.
- Hobhouse, L. T. (1911) *Liberalism*. London: Thornton Butterworth.
- Hobsbawm, E. (1983) 'Inventing Tradition', in E. Hobsbawm and T. Ranger (eds) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (1992) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth and Reality*, 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (1994) *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914–1991*. London: Michael Joseph.
- Hobson, J. A. (1902) *Imperialism: A Study*. London: Nisbet.
- Holden, B. (1993) *Understanding Liberal Democracy*, 2nd edn. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Honderich, T. (1991) *Conservatism*. Harmondsworth: Penguin.
- Huntington, S. (1993) 'The Clash of Civilizations', *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3.
- Hutchinson, J. and Smith, A. D. (eds) (1994) *Nationalism*. Oxford and New York: Oxford University Press. Hutton, W. (1995) *The State We're In*. London: Jonathan Cape.
- Illich, I. (1973) *Deschooling Society*. Harmondsworth: Penguin (New York: Harper & Row, 1983).
- Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles amongst Western Publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jefferson, T. (1972) *Notes on the State of Virginia*. New York: W.W. Norton.
- Jefferson, T. (1979) 'The United States Declaration of Independence', in W. Laqueur and B. Rubin (eds), *The Human Rights Reader*. New York: Meridan. Journal of Political Ideologies. Abingdon, UK and Cambridge, MA: Carfax.
- Kallis, A. A. (ed.) (2003) *The Fascist Reader*. London and New York: Routledge.
- Kant, I. (1991) *Kant: Political Writings*, ed. Hans Reiss, trans. H. B. Nisbet. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kautsky, K. (1902) *The Social Revolution*. Chicago: Kerr. Kedourie, E. (1985) *Nationalism*, rev. edn. London: Hutchinson.
- Keynes, J. M. (1963) *The General Theory of Employment, Interest and Money* London: Macmillan (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1965).
- Kingdom, J. (1992) *No Such Thing as Society? Individualism and Community*. Buckingham and Philadelphia PA: Open University Press.
- Klein, M. (2001) *No Logo*. London: Flamingo.
- Kropotkin, P. (1914) *Mutual Aid*. Boston, MA: Porter Sargent.
- Kuhn, T. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Laclau, E. and Mouffe, C. *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Lane, D. (1996) *The Rise and Fall of State Socialism*. Oxford: Polity Press.
- Laqueur, W. (ed.) (1979) *Fascism: A Reader's Guide*. Harmondsworth: Penguin.
- Larrain, J. (1983) *Marxism and Ideology*. London: Macmillan.
- Leach, R. (1996) *British Political Ideologies*, 2nd ed. London: Harvester Wheatsheaf.
- Lenin, V. I. (1964) *The State and Revolution*. Peking: People's Publishing House.
- Lenin, V. I. (1970) *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*. Moscow: Progress Publishers.
- Lenin, V. I. (1988) *What is to be Done?* Harmondsworth and New York: Penguin.
- Leopold, A. (1968) *Sand County Almanac*. Oxford: Oxford University Press.
- Letwin, S. R. (1992) *The Anatomy of Thatcherism*. London: Fontana.

- Lindblom, C. (1977) *Politics and Markets*. New York: Basic Books.
- Lipset, S. M. (1983) *Political Man: The Social Bases of Behaviour*. London: Heinemann.
- Locke, J. (1962) *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, J. (1963) *A Letter Concerning Toleration*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Lovelock, J. (1979) *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Lovelock, J. (1988) 'Man and Gaia', in E. Goldsmith and N. Hilyard (eds), *The Earth Report*. London: Mitchell Beazley.
- Lyotard, J. F. (1984) *The Postmodern Condition: The Power of Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- MacIntyre, A. (1981) *After Virtue*. London: Duckworth.
- Macmillan, H. (1966) *The Middle Way*. London: Macmillan.
- Macpherson, C. B. (1973) *Democratic Theory: Essays in Retrieval*. Oxford: Clarendon Press.
- Maistre, J. de (1971) *The Works of Joseph de Maistre*, trans. J. Lively. New York:
- Schocken.
- Mannheim, K. (1960) *Ideology and Utopia*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Manning, D. (1976) *Liberalism*. London: Dent.
- Marcuse, H. (1964) *One Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston, MA: Beacon.
- Marquand, D. (1988) *The Unprincipled Society*. London: Fontana.
- Marquand, D. (1992) *The Progressive Dilemma*. London: Heinemann.
- Marquand, D. and Seldon, A. (1996) *The Ideas that Shaped Post-War Britain*. London: Fontana.
- Marshall, P. (1993) *Demanding the Impossible: A History of Anarchism*. London: Fontana.
- Marshall, P. (1995) *Nature's Web: Rethinking our Place on Earth*. London: Cassell.
- Martell, L. (2001) *Social Democracy: Global and National Perspectives*. Basingstoke and New York: Palgrave.
- Marty, M. E. (1988) 'Fundamentalism as a Social Phenomenon', *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, vol. 42, pp. 15-29.
- Marty, M. E. and Appleby, R. S. (eds) (1993) *Fundamentalisms and the State: Remaking Politics, Economics, and Militance*. London: University of Chicago Press.
- Marx, K. and Engels, F. (1968) *Selected Works*. London: Lawrence & Wishart.
- Marx, K. and Engels, F. (1970) *The German Ideology*. London: Lawrence & Wishart.
- McLellan, D. (1979) *Marxism After Marx*. London: Macmillan.
- McLellan, D. (1980) *The Thought of Karl Marx*, 2nd edn. London: Macmillan.
- McLellan, D. (1995) *Ideology*. 2nd ed. Milton Keynes: Open University Press.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, D. and Williams, W. (1972) *The Limits to Growth*. London: Pan (New York: New American Library, 1972).
- Michels, R. (1958) *Political Parties*. Glencoe, IL: Free Press.
- Miliband, R. (1969) *The State in Capitalist Society*. London: Verso (New York: Basic, 1978).
- Miliband, R. (1995) *Socialism for a Sceptical Age*. Oxford: Polity.
- Mill, J. S. (1970) *On the Subjection of Women*. London: Dent.
- Mill, J. S. (1972) *Utilitarianism, On Liberty and Consideration on Representative Government*. London: Dent.
- Miller, D. (1984) *Anarchism*. London: Dent.
- Millett, K. (1970) *Sexual Politics*. New York: Doubleday.
- Mitchell, J. (1971) *Women's Estate*. Harmondsworth: Penguin.

- Mitchell, J. (1975) *Psychoanalysis and Feminism*. London: Penguin.
- Montesquieu, C. de (1969) *The Spirit of Laws*. Glencoe, IL: Free Press.
- More, T. (1965) *Utopia*. Harmondsworth: Penguin (New York: Norton, 1976).
- Morland, D. (1997) *Demanding the Impossible: Human Nature and Politics in Nineteenth-Century Social Anarchism*. London and Washington, DC: Cassell.
- Mosca, G. (1939) *The Ruling Class*, trans. and ed. A. Livingstone. New York: McGraw-Hill.
- Moschonas, G. (2002) *In the Name of Social Democracy—The Great Transformation: 1945 to the Present*. London and New York: Verso.
- Murray, C. (1984) *Losing Ground: American Social Policy: 1950–1980*. New York: Basic Books.
- Murray, C. and Herrnstein, R. (1995) *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: Free Press.
- Naess, A. (1973) 'The shallow and the deep, long-range ecology movement: a summary', *Inquiry*, vol. 16.
- Naess, A. (1989) *Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neocleous, M. (1997) *Fascism*. Milton Keynes: Open University Press.
- Nietzsche, F. (1961) *Thus Spoke Zarathustra*, trans. R. J. Hollingdale. Harmondsworth: Penguin (New York: Random, 1982).
- Nolte, E. (1965) *Three Faces of Fascism: Action Francaise, Italian Fascism and National Socialism*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Nozick, R. (1974) *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Blackwell (New York: Basic, 1974).
- Oakeshott, M. (1962) *Rationalism in Politics and Other Essays*. London: Methuen (New York: Routledge Chapman & Hall, 1981).
- Ohmae, K. (1989) *Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy* (London: HarperCollins).
- O'Sullivan, N. (1976) *Conservatism*. London: Dent and New York: St Martin's Press.
- O'Sullivan, N. (1983) *Fascism*. London: Dent.
- Paglia, C. (1990) *Sex, Art and American Culture*. New Haven, CT: Yale University.
- Paglia, C. (1992) *Sexual Personae: Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*. Harmondsworth: Penguin.
- Parekh, B. (1994) 'The Concept of Fundamentalism', in A. Shtromas (ed.), *The End of 'isms'? Reflections on the Fate of Ideological Politics after Communism's Collapse*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell.
- Parekh, B. (2000) *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Basingstoke: Macmillan.
- Pareto, V. (1935) *The Mind and Society*. London: Cape and New York: AMS Press.
- Passmore, K. (2002) *Fascism: A Very Short Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Pierson, C. (1995) *Socialism After Communism*. Cambridge: Polity Press.
- Plato (1955) *The Republic*, trans. H. D. Lee. Harmondsworth: Penguin (New York: Random, 1983).
- Popper, K. (1945) *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K. (1957) *The Poverty of Historicism*. London: Routledge.
- Poulantzas, N. (1968) *Political Power and Social Class*. London: New Left Books (New York: Routledge Chapman & Hall, 1987).
- Proudhon, P. J. (1970) *What is Property?*, trans. B. R. Tucker. New York: Dover.
- Purkis, J. and Bowen, J. (1997) *Twenty-First Century Anarchism: Unorthodox Ideas for a New Millennium*. London: Cassell.
- Ramsay, M. (1997) *What's Wrong with Liberalism? A Radical Critique of Liberal Political Philosophy*. London: Leicester University Press.

- Randall, V. (1987) *Women and Politics: An International Perspective*, 2nd edn. Basingstoke: Macmillan.
- Rawls, J. (1970) *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971).
- Rawls, J. (1993) *Political Liberalism*. New York: Colombia University Press.
- Regan, T. (1983) *The Case for Animal Rights*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Roemer, J. (ed.) (1986) *Analytical Marxism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rorty, R. (1989) *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothbard, M. (1978) *For a New Liberty*. New York: Macmillan.
- Rousseau, J. J. (1913) *The Social Contract and Discourse*, ed. G. D. H. Cole. London: Dent (Glencoe, IL: Free Press, 1969).
- Roussopoulos, D. (ed.) (2002) *The Anarchist Papers*. New York and London: Black Rose Books.
- Sandel, M. (1982) *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassoon, D. (1997) *One Hundred Years of Socialism*. London: Fontana.
- Schneir, M. (1995) *The Vintage Book of Feminism: The Essential Writings of the Contemporary Women's Movement*. London: Vintage.
- Scholte, J. A. (2001) *Globalization: An Introduction*. London: Palgrave.
- Schumacher, E. F. (1973) *Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered*. London: Blond & Briggs (New York: Harper & Row, 1989).
- Schumpeter, J. (1976) *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Allen & Unwin (Malden, MA: Petersmith, 1983).
- Schwarzmantel, J. (1991) *Socialism and the Idea of the Nation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Schwartzmantel, J. (1998) *The Age of Ideology: Political Ideologies from the American Revolution to Post-Modern Times*. Basingstoke: Macmillan.
- Scruton, R. (2001) *The Meaning of Conservatism*, 3rd edn. Basingstoke: Macmillan.
- Seliger, M. (1976) *Politics and Ideology*. London: Allen & Unwin (Glencoe, IL: Free Press, 1976).
- Shtromas, A. (ed.) (1994) *The End of 'isms'? Reflections on the Fate of Ideological Politics after Communism's Collapse*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell.
- Singer, P. (1976) *Animal Liberation*. New York: Jonathan Cape.
- Smart, B. (1993) *Postmodernity*. London and New York: Routledge.
- Smiles, S. (1986) *Self-Help*. Harmondsworth: Penguin.
- Smith, A. (1976) *An Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Smith, A. D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Smith, A. D. (1991) *National Identity*. Harmondsworth: Penguin.
- Smith, A. D. (2001) *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge and Malden, MA: Polity Press.
- Sorel, G. (1950) *Reflections on Violence*, trans. T. E. Hulme and J. Roth. New York: Macmillan.
- Spencer, H. (1940) *The Man versus the State*. London: Watts & Co.
- Spencer, H. (1967) *On Social Evolution: Selected Writings*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Spencer, P. and Wollman, H. (2002) *Nationalism: A Critical Introduction*. London and Thousand Oaks, CA: Sage.
- Squires, J. (1999) *Gender in Political Theory*. Cambridge and Malden, MA: Polity Press.

- Stirner, M. (1971) *The Ego and His Own*, ed. J. Carroll. London: Cape.
- Sumner, W. (1959) *Folkways*. New York: Doubleday.
- Sydie, R. A. (1987) *Natural Women, Cultured Men: A Feminist Perspective on Sociological Theory*. Milton Keynes: Open University Press.
- Talmon, J. L. (1952) *The Origins of Totalitarian Democracy*. London: Secker & Warburg.
- Tam, H. (1998) *Communitarianism: A New Agenda for Politics and Citizenship*. London: Macmillan.
- Tawney, R. H. (1921) *The Acquisitive Society*. London: Bell (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1955).
- Tawney, R. H. (1969) *Equality*. London: Allen & Unwin.
- Thompson, J. B. (1984) *Studies in the Theory of Ideology*. Cambridge: Polity Press.
- Thoreau, H. D. (1983) *Civil Disobedience*. Harmondsworth: Penguin.
- Tocqueville, A. de (1968) *Democracy in America*. London: Fontana (New York: McGraw, 1981).
- Tolstoy, L. (1937) *Recollections and Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- United Nations (1972). See Ward and Dubois (1972).
- United Nations (1980) *Compendium of Statistics: 1977*. New York: United Nations.
- Vincent, A. (1995) *Modern Political Ideologies*, 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Ward, B. and Dubois, R. (1972) *Only One Earth*. Harmondsworth: Penguin.
- White, S. (ed.) (2001) *New Labour: The Progressive Future?* London: Palgrave.
- Willetts, D. (1992) *Modern Conservatism*. Harmondsworth: Penguin.
- Wollstonecraft, M. (1967) *A Vindication of the Rights of Women*, ed. C. W. Hagelman. New York: Norton.
- Wolff, R. P. (1998) *In Defence of Anarchism*, 2nd ed. Berkeley, CA: University of California Press.
- Woodcock, G. (1962) *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*. Harmondsworth and New York: Penguin.
- Woolf, S. J. (1981) (ed.) *European Fascism*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Wright, A. (1996) *Socialisms: Theories and Practices*. Oxford and New York: Oxford University Press.

İndeks

A

Abacha, General 64, 484, 491
Abercrombie, W. 267
Action Française 162, 355, 556
Açık hükümet 518
Adam Smith 13, 152, 173, 240, 241, 242, 243, 331, 369, 471, 553, 554, 557
Adonis, A. 518, 549
Adorno, T. 518, 549
Afganistan 518, 549
Afrika Birliği Örgütü (OAU) 216
Afrika Ulusal Kongresi (ANC) 257, 337
Albrow, M. 452
Alexander, L. 13, 159, 168, 217, 218, 395, 407
Allende, S. 490
Allison, G. 181, 509
Almanya 25, 28, 56, 86, 89, 90, 91, 94, 138, 140, 150, 151, 152, 161, 162, 164, 166, 183, 184, 186, 188, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 218, 220, 221, 241, 242, 243, 250, 257, 264, 265, 286, 305, 306, 307, 309, 322, 323, 339, 340, 349, 354, 359, 376, 379, 381, 384, 400, 405, 408, 409, 411, 429, 434, 438, 461, 468, 470, 479, 480, 487, 495, 498, 509, 512
Almond, G. 264, 265, 266, 288
Alter, P. 173, 549
Alt Sınıf 8, 237, 256
Amerika Birleşik Devletleri 193, 197, 216, 217
Anarşi 130, 138, 528
Anayasacılık 11, 73, 380, 528
Anderson, B. 154, 549
Annan, K. 207, 209
Anomi 528
Anti-Semitizm 11
Apartheid 257
Appleby, R. S. 98, 550, 552, 555
Aquinas, T. 33, 177
Aquino, C. 485
Arblaster 98, 122, 549
Arendt, H. 13, 22, 28, 70, 365, 549
Aristoteles 13, 15, 21, 24, 26, 28, 29, 33, 47, 48, 50, 51, 65, 101, 108, 112, 388, 441, 496, 541
Arjantin 180, 198, 240, 251, 406, 484, 485
Arrow, K. 309

Askeri rejimler 56
Asquith, H. H. 487
Asya değerleri 61, 528
Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) 197, 198
Atina 23, 26, 32, 57, 105, 107, 108, 121, 374, 524, 528
Atomizm 74, 528, 536
Augustine 33
Austin, J. 386
Avrupa Birliği 80, 141, 158, 170, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 210, 211, 242, 308, 363, 380, 381, 437, 465
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (ESCC) 185
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (OSCE) 185
Avustralya 57, 153, 166, 218, 219, 220, 227, 281, 299, 305, 311, 335, 356, 362, 375, 378, 391, 400, 405, 408, 411, 414, 424, 434, 439, 459, 469
Avusturya 58, 79, 94, 117, 138, 139, 157, 163, 201, 218, 242, 257, 354, 355, 359, 360, 408, 409, 432, 472
Azikiwe, N. 164

B

Baasçılık 488
Bachrach, P. 30
Bagehot, W. 379, 397
Bakan sorumluluğu 468, 469, 470, 529
Balkanizasyon 529
Ball, A. 44, 549
Balladur, E. 433
Banda, H. 164
Baratz, M. 30
Barber, J. 442, 443
Barrett, S. 516
Başkanlık sistemi 335, 419
Beard, C. 382
Beck, U. 194
Beer, S. 513
Beetham, J. 279, 474
Belçika 58, 170, 201, 208, 217, 227, 228, 278, 299, 309, 339, 403, 409
Bell, D. 96, 257, 276, 549, 556, 558
Bentham, D. 13, 106, 108, 507, 549

Bentley, A. 353
 Berlin 13, 167, 168, 182, 344, 384, 549
 Bernstein, E. 13, 80, 87, 550
 Bertsch, G. 527
 Bicameralism 534
 Birch, A. H. 316
 Bireycilik 11, 72, 73, 252, 529, 537
 Birleşmiş Milletler 7, 80, 141, 150, 158, 169, 170, 175, 177, 183, 206, 208, 216, 258, 380, 388
 Bismarck, Otto von 23, 159, 163
 Blair, T. 89, 272, 273, 311, 331, 378, 385, 414, 436, 437, 446, 463, 470, 471, 515, 518
 Bodin, J. 51
 Bogdanor, V. 395
 Bolivar, S. 157
 Bonapartizm 443, 529
 Bookchin, M. 231, 233, 550
 Bosna 60, 209, 230, 484
 Boulding, K. 30, 510, 550
 Braybrooke, D. 508
 Bretenbach, H. 250
 Brewer, J. 500
 Britanya 153, 155, 160, 161, 164, 168, 227, 240, 302, 303, 306, 307, 322, 323, 324, 328, 332, 335, 336, 338, 339, 341
 Brittan, S. 119, 281
 Brooker, P. 66, 500, 527
 Brown, M. B. 16, 261, 288, 362, 392, 550
 Bryson, V. 98, 550
 Brzezinski, Z. 552
 Budizm 94
 Bulgaristan 59, 60, 203
 Bull, H. 179
 Bullitt, W. 441
 Burchill, S. 211
 Burden, T. 250
 Burgess, M. 233
 Burke, E. 13, 26, 76, 77, 110, 168, 264, 293, 294, 295, 321, 550
 Burnham, J. 115, 453, 464, 550
 Burns, B. 444
 Burton, J. 178, 180
 Burundi 156, 320
 Bush, G. W. 160, 182, 185, 187,

198, 362, 392, 431, 442, 443, 444, 445, 483
 Butler, D. 78, 310, 518, 550

C

Calvocoressi, P. 66
 Campbell, A. 310
 Capra, F. 550
 Carr, E. H. 179, 392
 Carter, J. 178, 359, 402, 431, 517, 550, 552
 Castle, B. 465
 Castles, F. 344
 Castro, F. 441, 496, 508, 510
 Cezayir 164, 165, 166
 Chamberlain, H. S. 163, 257, 550
 Chirac, J. 415, 433
 Chomsky, N. 13, 186, 187, 211, 270, 365
 Churchill, W. 101, 183, 200, 487
 Cinsiyet 8, 12, 237, 258, 259
 Clarke, R. 527
 Clinton, Bill 89, 231, 237, 272, 335, 431, 432, 442, 459, 462
 Coates, D. 250
 Cobden, R. 160, 417
 Cohen, A. 288
 Comte, A. 33
 Consociational 58, 540
 Crick, B. 29, 44, 102, 551
 Cromwell, O. 487
 Crosland, C. A. R. 88, 551
 Crossman, R. 435, 436, 465
 Crowther-Hunt, Lord 465
 Çeçenya 187
 Çekoslavya 163, 230
 Çoğunlukçuluk 103

D

Dahl, R. 13, 30, 56, 57, 114, 115, 116, 122, 131, 352, 353, 391, 551
 Dalai Lama 441, 442, 551
 Daly, M. 259, 551
 Danimarka 117, 201, 378, 408, 497
 Davidson, R. H. 420
 Davies, J. 285
 Davranışçılık 530
 Davranışsalılık 34

De Gaulle, C. 327, 385, 415, 433, 445
 Demokrasi 5, 6, 7, 10, 11, 12, 30, 52, 53, 57, 59, 60, 69, 78, 87, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 116, 122, 223, 224, 316, 319, 505, 524, 525, 526, 530, 539, 546
 Demokratizasyon 530
 Departmantalizm 11, 462
 Desai, M. 437
 Détente 184, 185
 Determinizm (Belirlenimcilik) 39, 531
 Devletlerarasılık 11, 192, 201, 531
 Devlin, P. 387
 Dicey, A. V. 387
 Disraeli, B. 78, 159
 Diyalektik 83, 531
 Diyalektik materyalizm 531
 Djilas, M. 249, 456
 Dobson, A. 98, 551
 Doe, S. 484
 Doğal aristokrasi 77, 79, 531
 Doğal hukuk 531
 Downs, A. 35, 116, 309, 323, 506, 551
 Dönitz, Admiral 487
 Dunleavy, P. 145, 314, 439, 457
 Durkheim, E. 230
 Duverger, M. 332
 Dünya Ticaret Örgütü 141, 192, 198, 206, 365
 Dye, T. 518

E

Easton, D. 24, 34, 40, 41
 Eccleston, B. 390
 Eden, A. 510
 Einstein, A. 149
 Eisenhower, D. 392, 431, 432, 443, 482, 486
 Elgie, R. 448
 Elitizm 11, 115, 116, 532
 El Salvador 496
 Endonezya 164, 198, 429, 490
 Engels, F. 70, 82, 83, 140, 266, 267, 455, 551, 555
 Erhard, L. 242
 Etnisite 11, 228, 233, 532

Etnosentrizm 510, 532
 Etzioni, A. 231, 508, 551
 Euratom 201

F

Fas 278, 433
 Faşizm 6, 69, 90, 532
 Faydacılık 11, 507, 533
 Federalizm 217, 221, 232, 233, 533
 Feminizm 6, 69, 92, 98, 136, 178, 259, 533
 Fichte, J. G. 151, 163
 Filipinler 198, 485, 488
 Finlandiya 201, 402, 405, 429, 432, 487
 Foley, M. 436, 552
 Fonksiyonalizm (İşlevselcilik) 533
 Fordizm 11, 15, 255, 342
 Fourier, C. 80
 Frankfurt Okulu 36, 280
 Fransa 25, 52, 56, 77, 91, 132, 138, 143, 155, 159, 161, 163, 164, 180, 200, 201, 202, 203, 207, 218, 223, 224, 225, 227, 228, 241, 242, 248, 258, 281, 285, 286, 294, 300, 302, 303, 304, 327, 339, 348, 358, 375, 376, 378, 390, 398, 401, 402, 403, 405, 408, 411, 415, 425, 429, 432, 433, 437, 443, 445, 458, 461, 464, 467, 468, 469, 472, 486, 495, 496
 Freud, S. 36, 86, 441
 Friedman, M. 13, 79, 137, 241, 246, 512, 522, 552
 Friedrich, C. J. 13, 52, 79, 82, 83, 127, 137, 153, 241, 242, 246, 440, 441, 512, 552
 Fromm, E. 365, 552
 Fudge, C. 516
 Fukuyama, F. 13, 53, 55, 96, 184, 195, 198, 247, 552
 Fundamentalizm 6, 11, 63, 69, 94, 96, 533

Galbraith, J. K. 13, 88, 131, 256, 257, 352, 353, 552
 Galler İskoçya 143, 153, 226, 227, 228, 302, 378
 Gallie, W. B. 39, 552
 Gamble, A. 79, 515, 552
 Gana 164, 334, 484
 Gandhi 58, 337, 364, 384, 393, 435, 552
 Gardner, H. 445, 448
 Garvey, M. 13, 153, 226, 228, 552
 Gelenek 6, 11, 21, 32, 33, 34, 76, 279, 324, 533
 Gellner, E. 152, 173, 229, 552
 George 182, 185, 187, 194, 198, 218, 331, 362, 392, 431, 442, 443, 444, 445, 483, 486, 487
 Gill, G. 122
 Gingrich, N. 413
 Glazer, N. 233
 Gobineau, J. A. 257, 552
 Godwin, W. 91, 552
 Gorz, A. 255, 553
 Goulart, J. 490
 Graham, C. 344, 385, 509
 Gramsci, A. 13, 70, 87, 132, 265, 266, 267, 269, 280, 553
 Green, T. H. 74, 549, 551, 552, 553
 Greer, G. 366, 553
 Griffith, J. A. G. 378, 390
 Griffiths, D. 288, 395
 Grup siyaseti 368
 Guelke, A. 500
 Gunn, L. 514
 Gurr, T. 285
 Guy Peters, B. 44, 145, 448, 474
 Güney Afrika 155, 158, 257, 292, 298, 337, 407, 442
 Güney Kore 61, 139, 244, 535
 Güney Yemen 165
 Gürcistan 216, 483

H

Habermas, J. 13, 87, 120, 280
 Hadenius, A. 66
 Hague, R. 66, 555
 Haig, D. 487
 Hailsham, Lord 378, 401
 Hamilton, A. 13, 113, 217, 218,

407
 Hampden-Turner, C. 261
 Hann, A. 511
 Hareketsizlik 533
 Harrop, M. 66, 300, 316
 Hart, H. L. A. 386, 549
 Hartz, L. 383
 Hawke, B. 311, 439
 Hayek, F. von 13, 79, 137, 241, 246, 249, 512, 522, 553
 Hazell, R. 378
 Heath, E. 471, 553
 Hegel, G. W. F. 13, 28, 83, 86, 126, 127, 140, 141, 553
 Hegemonya 8, 11, 263, 264, 265, 534
 Heidegger, M. 28
 Held, D. 122, 196, 211
 Herder, J. G. 13, 151, 152, 168, 264
 Herman, E. 187, 270
 Herrnstein, R. 257, 556
 Hertz, N. 354
 Herzen, A. 168
 Hettne, B. 211
 Heywood, A. 44, 98
 Hristiyanlık 32
 Hırvatistan 60, 185, 203
 Hill, S. 267, 335, 550, 553, 556
 Himmeler, H. 495
 Hindistan 49, 56, 57, 58, 95, 150, 164, 188, 207, 208, 218, 219, 253, 256, 303, 322, 337, 375, 381, 382, 383, 384, 393, 400, 408, 409, 424, 429, 434, 435, 437, 464, 468, 481, 489, 490, 492
 Hitler, A. 13, 86, 90, 91, 104, 140, 163, 164, 186, 204, 205, 278, 286, 349, 384, 438, 441, 444, 480, 483, 487, 509, 510, 512, 539, 553
 Hizipçilik 11, 321, 332, 534
 Hobbes, T. 13, 51, 127, 129, 130, 178, 387, 388, 402, 519, 520, 554
 Hobhouse, L. T. 74, 554
 Hobsbawm, E. 154, 554
 Hobson, J. A. 74, 193, 554
 Hogwood, B. 514
 Hollanda 89, 164, 201, 202, 248, 278, 339, 354, 360, 375, 405, 408, 433, 434

G

Gagnon, A. G. 233

Holmes, J. S. 500, 527
 Hood, C. C. 516
 Horkheimer, M. 87, 280
 Hough, J. 461
 Hume, D. 33, 500
 Humphreys, P. 313
 Huntington, S. P. 13, 56, 58,
 198, 199, 486, 554
 Husbands, C. 314
 Hutchinson, J. 173, 553, 554
 Hutton, W. 243, 256, 554

I

Inglehart, R. 276, 554
 Inotai, A. 211
 Irak 140, 165, 182, 185, 186,
 208, 286, 429, 488, 521
 Idealizm 7, 175, 176, 210, 534
 İngiltere 29, 33, 49, 52, 56, 57,
 74, 75, 76, 78, 79, 89,
 96, 101, 103, 106, 109,
 117, 138, 142, 143, 150,
 153, 155, 159, 164, 166,
 183, 200, 201, 202, 205,
 206, 207, 208, 228, 246,
 256, 258, 259, 264, 265,
 271, 272, 273, 275, 278,
 279, 281, 282, 292, 294,
 299, 302, 303, 304, 305,
 307, 311, 312, 313, 314,
 322, 325, 331, 348, 349,
 355, 356, 357, 358, 360,
 361, 362, 363, 369, 375,
 376, 378, 379, 381, 384,
 385, 387, 393, 395, 400,
 403, 404, 405, 406, 407,
 408, 411, 412, 414, 418,
 420, 424, 433, 434, 435,
 436, 437, 438, 439, 445,
 446, 448, 458, 459, 461,
 463, 464, 465, 466, 468,
 469, 470, 471, 479, 481,
 486, 487, 489, 491, 493,
 494, 495, 498, 508, 512,
 515, 517, 518, 546
 İnsan hakları 387, 535
 İran 62, 63, 95, 103, 166, 407,
 445, 472, 478, 488
 İrlanda 150, 153, 155, 195, 201,
 225, 226, 227, 302, 307,
 349, 350, 378, 403, 409,
 434, 481, 495, 496
 İskoçya 143, 153, 226, 227,

228, 302, 378
 İspanya 58, 64, 91, 143, 176,
 225, 227, 228, 278, 281,
 339, 375, 378, 398, 433,
 486, 488, 495, 500, 527
 İsrail 57, 95, 208, 231, 309, 339,
 375, 378, 408, 429, 488
 İsveç 117, 139, 201, 240, 242,
 251, 337, 339, 340, 354,
 359, 362, 375, 400, 408,
 415, 438, 463, 497, 514
 İsviçre 58, 103, 108, 150, 216,
 217, 219, 220, 292, 309,
 408, 480
 İtalya 25, 52, 56, 89, 90, 117,
 143, 157, 159, 162, 201,
 227, 229, 240, 251, 264,
 265, 274, 299, 302, 306,
 307, 308, 322, 337, 338,
 339, 340, 341, 348, 349,
 359, 401, 435, 438, 472,
 512, 532

J

Jackson, A. 470
 Jahn, F. 163
 James Mill 13, 15, 28, 74, 75,
 108, 110, 111, 157, 167,
 224, 286, 293, 294, 340,
 387, 388, 452, 507, 524,
 555
 Janis, I. 510
 Japonya 49, 56, 62, 138, 139,
 162, 176, 183, 184, 186,
 188, 198, 204, 206, 207,
 209, 241, 244, 248, 259,
 332, 337, 338, 354, 358,
 359, 361, 390, 398, 400,
 411, 415, 458, 459, 464,
 465, 493, 498, 512, 514,
 535
 Jaruzelski, General 486
 Jaspers, K. 28
 Jay, J. 113, 217, 218, 407
 Jefferson, T. 13, 340, 341, 407,
 554
 Jervis, R. 510
 Jessop, B. 133, 141, 145
 Jingoizm 162, 535
 John Stuart Mill 13, 15, 28, 74,
 75, 108, 110, 111, 157,
 167, 224, 286, 293, 294,
 340, 387, 388, 452, 507,

524, 555

Jospin, N. 415, 433

K

Kabine 12, 327, 424, 425, 437,
 438, 471, 535
 Kamboçya 165
 Kamu tercihi 355, 457, 482,
 515, 535
 Kanada 57, 150, 166, 198, 216,
 217, 218, 219, 221, 222,
 227, 299, 303, 335, 341,
 361, 375, 405, 408, 409,
 424
 Kant, I. 13, 87, 151, 177, 554
 Kaplan ekonomiler 139, 535
 Katz, R. 316
 Kautsky, K. 83, 554
 Keating, P. 439
 Kegley, C. W. 211
 Kennan, G. 182
 Kenya 164, 195
 Kerin, J. 439
 Key, V. O. 44, 313, 556
 Keynes, J. M. 13, 75, 98, 122,
 205, 245, 246, 474, 512,
 535, 553, 554, 555, 558
 Keynesyenizm 245, 246, 247,
 535
 Kinnock, N. 331
 Kirchheimer, O. 322
 Kişilik kültü 443, 448
 Kitchener, Lord 487
 Klein, N. 13, 195, 365, 366, 554
 Klientalizm 460, 536
 Kohl, H. 439
 Kolko, G. 183
 Kolektif güvenlik 536
 Kolektif sorumluluk 536
 Kolektivizasyon 536
 Kolektivizm 11
 Kolonyalizm (Sömürgecilik) 11,
 165, 536
 Komünizm 6, 11, 60, 65, 69, 84,
 85, 520, 536
 Konfederasyonlar 215
 Konfüçyanizm 11, 61, 65, 536
 Korporatizm 11, 354, 355, 368,
 369, 537
 Kosova 141, 187, 197
 Kozmopolitizm 11, 160, 537
 Kötü idare 537
 Kressel, N. J. 440

Kristol, I. 276
 Kropotkin, P. 48, 92, 230, 247, 554
 Kruşçev 228, 258, 280, 364, 494
 Kuhn, T. 41, 42, 554
 Kuveyt 182, 185, 208, 278, 488
 Kuvvetler ayrılığı 401, 413, 420, 537
 Kuzey İrlanda 150, 153, 155, 225, 226, 227, 302, 307, 378, 481, 495, 496
 Kuzey Kore 85, 165
 Küba 85, 181, 208, 249, 488, 490, 496, 508, 509
 Küba füze krizi 509
 Kürtler 153

L

Laclau, E. 365, 554
 Lafont, R. 151
Laissez-faire 11, 243, 245, 444, 445, 447
 Landauer, G. 230
 Lane, J. E. 395, 550, 554
 Laqueur, W. 98, 554
 Lasswell, H. 30
 Le Bon, G. 443
 Le Grand, J. 518
 Lenin, V. I. 13, 31, 70, 81, 85, 112, 113, 131, 181, 193, 248, 283, 284, 444, 455, 495, 512, 537, 554
 Leninizm 60, 165, 282, 284, 329, 334, 389, 537
 Le Pen, J. 161, 258
 Liberal demokrasi 53, 106, 113, 520, 537
 Liberteryanizm 537
 Lijphart, A. 57, 66, 420
 Lin Biao 486
 Lindblom, C. 56, 57, 114, 131, 352, 354, 508, 555
 List, F. 242, 243, 259
 Litvanya 60, 203
 Locke, J. 13, 33, 51, 74, 92, 108, 113, 129, 130, 137, 138, 398, 416, 555
 Loomis, B. 369
 Lord Acton 25, 73, 549
 Lovelock, J. 93, 555
 Lukacs, G. 87
 Lukes, S. 30, 267

Lüksemburg 201, 309, 388

M

Macaristan 59, 60, 197, 203, 208, 249, 250, 286, 430
 Machiavelli, N. 13, 25, 33, 178, 423, 538
 MacIntyre, A. 231, 524, 555
 Mackintosh, J. 435
 MacLeod, I. 78
 Macmillan, H. 66, 78, 316, 500, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558
 Macpherson, C. B. 73, 122, 554, 555
 Madison, J. 113, 114, 217, 218, 221, 391, 407, 408
 Mair, P. 344
 Maistre, J. de 75, 555
 Major, J. 275, 332, 437, 445, 463, 515, 518
 Malcolm X 153, 228, 258
 Malezya 61, 62, 63, 138, 198, 216, 220, 393, 409
 Managerialism 538
 Mandela, N. 441, 442
 Maoizm 282
 Mao Zedong 13, 282, 284
 Marcos, F. 485, 488
 Marcuse, H. 13, 86, 87, 255, 267, 555
 Marquand, D. 119, 139, 555
 Marsh, D. 44
 Marty, M. E. 98, 550, 552, 555
 Marx, K. 13, 15, 31, 33, 34, 60, 69, 70, 71, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 107, 112, 127, 131, 132, 133, 140, 165, 181, 193, 195, 247, 248, 254, 255, 264, 266, 282, 283, 443, 454, 455, 538, 555
 Maslow, A. 275
 Mason, D. 261
 Maurras, C. 162, 163
 Mazzini, G. 13, 157, 159, 170, 199, 348
 McCauley, M. 183
 McCormick, J. 211
 McDonaldizasyon 191, 538
 McDowell, L. 261
 McGovern, G. 331
 McKenzie, R. T. 330

McLellan, D. 98, 555
 McLuhan, M. 175
 Meinecke, F. 153, 154
 Meksika 91, 194, 198, 216, 218, 219, 264, 455, 488
 Mercosur 198
 Meritokrasi 73, 538
 Merkantilizm 205, 538
 Merkezileşme 496, 498, 538
 Meşruyet krizi 287
 Meşruluk 9, 397, 406
 Michels, R. 115, 116, 328, 330, 454, 455, 555
 Miliband, R. 132, 133, 353, 406, 454, 455, 555
 Mill, J. 13, 15, 28, 74, 75, 108, 110, 111, 157, 167, 224, 286, 293, 294, 340, 387, 388, 452, 507, 524, 555
 Miller, W. L. 300, 316, 555
 Millett, K. 93, 555
 Milliyetçilik 5, 7, 11, 149, 150, 151, 152, 156, 157, 159, 161, 164, 166, 173, 225, 538
 Mills, C. W. 116, 353
 Mitterrand, F. 224
 Mobutu, S. 334, 485
 Model 8, 9, 10, 40, 291, 312, 347, 352, 354, 451, 453, 538
 Monarşi 13, 433, 538
 Monbiot, G. 361
 Monetarizm 246, 247, 538
 Monizm 358, 538
 Monnet, J. 13, 200
 Montesquieu, C. L. 33, 51, 52, 113, 151, 398, 416, 425, 556
 More, T. 48, 80, 556
 Morgenthau, H. 179
 Morris, W. 80
 Mosca, G. 115, 116, 556
 Moseley, O. 251
 Mouffe, C. 365, 554
 Moxon-Browne, E. 500
 Moynihan, D. 233
 Mugabe, R. 334
 Muhafazakârlık 6, 69, 75, 78, 538, 546, 547
 Muhammad, E. 228
 Muller-Armack, A. 242
 Multipolarity 530
 Murdoch, R. 269, 273, 311
 Murray, C. 231, 257, 518, 556

Mussolini, B. 90, 104, 140, 163,
186, 251, 266, 278, 483,
532

N

Namibya 164, 195
Nasser, G. A. 441
Nazi Partisi 91, 322
Neofaşizm 90
Neo-fonksiyonalizm 539
Neo-idealizm 539
Neo-kolonyalizm 539
Neo-korporatizm 117
Neo-liberalizm 6, 69, 539
Neo-plüralizm 11, 130, 539
Nepal 380, 433
Neumann, S. 322, 323
Neustadt, R. 430
New Deal 221, 392, 413, 430,
432, 458, 509
Niemi, R. 316
Nietzsche, F. 13, 440, 441, 556
Nijerya 64, 141, 156, 164, 216,
219, 230, 416, 484, 489,
490, 491
Nisbî temsil 58, 302, 303 302,
539
Niskanen, W. A. 35, 134, 456
Nixon, R. 184, 269, 383, 392,
406, 430, 432, 443, 472
Nkrumah, K. 164, 334
Nomenklatura 539
Nordlinger, E. 131, 486, 500,
527
Norris, P. 316
North, O. 183, 198, 472
Norveç 117, 320, 339, 362,
408, 438
Nove, A. 250
Nozick, R. 13, 34, 79, 137, 138,
556

O

Oakeshott, M. 13, 71, 275, 276,
556
O'Brien, D. 395
Offe, C. 120, 280
Ohmae, K. 189, 556
O'Leary, B. 145
Oleszek, W. 420
Oligarşinin Tunç Kanunu 328,
540

Olson, M. 35, 119, 355, 356,
420, 515
O'Neill, T. 213
Organizmacılık 540
O'Sullivan, N. 98, 551, 556
Otarşi 205, 540
Öncülük 334, 540

P

Paine, T. 13, 74, 294, 295, 347,
373
Panama 160
Papalık 180
Parekh, B. 168, 173, 556
Pareto, V. 115, 116, 556
Parlamente hükümet 540
Parti demokrasisi 329, 343, 541
Parti hükümeti 336, 344, 541
Parti sistemleri 320, 343, 344
Paternalizm 541
Patriyarşi 12, 135, 541
Peron, J. 251
Perot, R. 335, 341
Peru 198, 488, 500, 527
Philo, G. 288
Pierre, J. 13, 145, 216
Pierson, C. 556
Pinkney, R. 489, 500, 527
Pinochet, General 64, 484, 490,
496
Platon 13, 15, 26, 32, 33, 48,
80, 101, 107, 108, 111,
385, 525
Plekhanov, G. 83
Plüralizm 12, 114, 541
Polonya 59, 60, 163, 203, 416,
430, 486, 509
Polsby, N. 353
Pompidou, G. 433
Popülizm 12, 446, 541
Portekiz 58, 64, 164, 201, 375,
432, 486
Post-modernizm 12, 36, 97
Poulantzas, N. 132, 133, 556
Powell, E. 161, 483
Pozitif hukuk 542
Pozitivizm 542
Pragmatizm 71, 76, 542
Pressman, J. 516
Pringle, R. 261
Proudhon, P. J. 13, 92, 216, 217,
230, 301, 556
Przeworski, A. 59, 60

Pulzer, P. 313
Putin, V. 432
Putnam, R. 13, 274, 288

Q

Quangolar 13, 464

R

Refah 13, 56, 136, 139, 214,
281, 521, 526, 542
Rıza 73, 109, 187, 543

S

Sabatier, P. 510
Saddam, Hüseyin 140, 286,
444, 483, 488, 491, 521
Saint-Simon, C. H. 199
Sandel, M. 231, 524, 557
Sartori, G. 332, 339, 344
Saunders, P. 261
Scammel, M. 269
Schlesinger, A. 430
Schmidt, H. 233, 439
Scholte, J. A. 189, 211, 557
Schumacher, E. F. 13, 231, 250,
252, 557
Schuman, R. 200
Schumpeter, J. 13, 57, 116,
297, 298, 323, 525, 557
Sedgemore, B. 465
Sekülerizm 96
Seliger, M. 71, 557
Sendikalar 241, 243, 350, 359,
364
serbest piyasa 74, 79, 91, 137,
191, 241, 246, 251, 436,
456, 465, 507, 522, 546
serbest ticaret 190, 194, 197,
198, 205, 206, 354, 366
Sınıf bilinci 283, 433
Simon, H. 157, 199, 247, 288,
507, 550, 552
Singapur 61, 62, 138, 139, 244,
398, 535
Singh, A. 437
Sivil itaatsizlik 364
Siyah Müslümanlar 228
Siyasa 5, 9, 10, 12, 16, 55, 118,
248, 412, 423, 426, 427,
458, 459, 465, 471, 474,

503, 505, 506, 511, 512,
513, 514, 515, 517, 518,
519, 526, 537, 543
Siyasî eşitlik 109, 113
Siyasî kültür 264, 287, 357
Skinner, B. F. 37
Skocpol, T. 286
Slovakya 60, 143, 203
Soros, G. 194
Sosyal adâlet 544
Sosyal demokrasi 87, 88, 544
Sosyal sermaye 276, 544
Sosyal sözleşme 129, 544
Spooner, L. 138
Stalin 13, 85, 86, 140, 183, 248,
249, 286, 438, 443, 444,
455, 487, 495, 508, 545
Stalinizm 60, 86, 248, 334, 443,
455, 545
Stirner, M. 125, 558
Stoker, G. 16, 44
Stokes, D. 310
Sunkel, O. 211
Sun Tzu 178
Şii 63, 95, 521

T

Tacikistan 484
Taliban 63, 95
Talmon, J. L. 70, 111, 558
Tamiller 153
Tanzanya 164, 334
Taoizm 61, 94
tarihin sonu 53, 54, 96, 184,
195
Tarrow, S. 369
Tek Kutupluluk 185
Tek-meclislilik 545
Teokrasi 12, 62, 545
Terörizm 12, 484, 494
Thatcher, M. 79, 160, 161, 202,
206, 246, 252, 275, 278,
279, 281, 311, 323, 332,
336, 338, 357, 358, 410,
414, 436, 437, 439, 441,
445, 446, 463, 470, 471,
472, 508, 512, 515, 518,
549, 551
Thatcherizm 79, 339, 436, 445,
446
Thompson, G. 193, 558
Thoreau, H. D. 47, 364, 558
Titmuss, R. M. 522

Tocqueville, A. 13, 49, 111,
274, 285, 286, 319, 348,
558
Totaliteryanizm 12, 52
Tracy, D. 70
Travers, T. 518
Troçki, L. 261
Trompenaars, F. 261
Tucker, B. 138, 556
Turner, B. 261, 267
Türkiye 203, 398, 416

U

Ukrayna 170
Uluslararasıılık 12, 178, 546
Uluslararası Para Fonu 59, 191,
198, 205, 206
ulus-üstüçülük 201
Umman 375
Üçüncü yol 89, 98
Ütopya 12, 48, 49, 80, 138, 383,
546

V

Vasıflı çoğunluk oyu 546
Vatandaşlık 546
Verba, S. 264, 265, 266, 288
Veseth, M. 261

W

Wachendorfer-Schmidt, U. 233
Wagner, R. 152, 163, 440
Warren, E. 390, 392, 432
Watergate krizi 383
Watson, J. B. 37
Weber, M. 13, 24, 36, 38, 39,
127, 255, 277, 278, 279,
281, 443, 451, 453, 454,
455, 460, 464
Westminster model 546
Wildavsky, A. 516
Wildmann, R. 344
Wilford, R. 500
Wittkopf, E. R. 211
Wollstonecraft, M. 13, 92, 558

Y

Yeltsin, B. 414, 432, 483

Yeni demokrasiler 56, 547
Yeni Sol 12, 86, 87, 109, 364
Yergin, D. 183
Yozlaşma 12, 461, 547
Yugoslavya 60, 143, 159, 183,
185, 187, 208, 230, 249,
250, 388, 407, 480
Yunanistan 58, 64, 201, 484
Yurtseverlik 12, 161
Yurttaşlık kültürü 287, 288

Z

Zenofobi 546

Modern Siyaset Teorisi

Michael G. Roskin

Çevirenler: Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin

Norman Barry'nin (1944–2008) gözden geçirip dördüncü baskısını hazırladığı bu kitap çağdaş siyaset teorisine kapsamlı bir giriş niteliğindedir. Yazar bu kitabında hukuk, devlet, iktidar, otorite, özgürlük, haklar, refah, kamu yararı ve demokrasi gibi siyaset teorisinin başlıca temalarını ve kavramlarını sistematik ve anlaşılır bir şekilde işlemektedir. Bu zengin eserde, liberallerin, muhafazakarların, toplumcuların ve diğerlerinin bu konular hakkındaki farklı yaklaşımları yanında Rawls, Hart, Dworkin, Nozick ve Hayek gibi önde gelen siyaset felsefecilerinin çalışmaları da gözden geçirilmiştir.

"... kesinlikle okumaya değer ... güncel ve kapsamlı"

– Michael Bayer, British Book News

"... sadece modern çağın üstatlarından Hayek'in fikirlerini değil aynı zamanda siyaset teorisini etkileyen ... başka disiplinlerdeki eserlere de ... bir giriş..."

– Gillian Peele, The Times Educational Supplement

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 548

ISBN: 978-975-6201-68-8

Liste Fiyatı: **₺23**

Boyut: 13x19 cm

Baskı: 3. Baskı, Aralık 2012

LiBeRtE
liberteyayin grubu

facebook.com/liberteyayin

twitter.com/#!/liberteyayin

pinterest.com/liberteyayin

liberte.com.tr

Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları

Siyaset

Anne Perkins

Çevirenler: Mustafa Zeki Çıraklı ve Zekeriya Tüysüz

Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları: Siyaset tüm zamanların en etkili siyaset filozoflarının düşünceleri, davranışları, inançları ve modern devleti inşa eden siyaset kuramları üzerine eğiliyor.

Büyük devlet adamı Abraham Lincoln ve Winston Churchill'den Aristoteles ve Aziz Simon'i da kapsayan siyaset kuramcılarına; imparatorluğun kurucuları Garibaldi'den Cengiz Han'a; devrimci Lenin'den Mandela ve Atatürk'e dünyanın dört bir yerindeki siyaset kuramcıları, aktivistleri ve devlet adamlarının yaşam ve düşüncelerini tarih boyunca izlemek; büyük siyasî düşünce okullarının peşine takılıp sosyalizmden muhafazakarlığa, liberteryanizmden totalitarizme tarihin peşine düşmek...

Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları: Siyaset dünyayı şekillendiren bu siyasî idealler arasında sizin rehberiniz olacak.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 128

ISBN: 978-975-251-018-0

Liste Fiyatı: ₺14

Boyut: 13x19 cm

Baskı: 1. Baskı, Mayıs 2013

LiBeRtE
liberteyayın grubu

facebook.com/liberteyayinlari

twitter.com/#liberteyayinevi

pinterest.com/liberteyayinevi

liberteyayinlari

Platon'dan Rawls'a Siyasî Düşünce Tarihi:

Larry Arnhart

Çeviren: Ahmet Kemal Bayram

Siyaset felsefesinin meşgul olduğu sorunlar ve konular, hiç kimsenin ilgisiz kalamaya-
cağı kadar önemli ve kapsayıcıdır ve tarih boyunca, pek çok düşünür siyaset felsefesine
çok önemli katkılar yapmışlardır. Bu kitapta iyi bir şekilde özetlenen siyasî düşüncenin
bulmaya çalıştığı bazı sorular ise şunlardır: En iyi yönetim nedir? İyi yöneticiler mi
yoksa iyi yasalar mı daha önemlidir? Siyasal iktidar meşruiyetini nereden alır? İyi
kanunlara nasıl ulaşabiliriz? Yasaları kim yapar? Hukuk nasıl doğar? Adâlet, özgürlük
nedir? Adâlet ve özgürlük arasında bir çelişki var mıdır? Dinin siyasetteki yeri nedir?
Dinî ve siyasî otorite aynı elde birleşmeli midir? Aklın siyasal arenadaki rolü nedir?

Siyasî düşünce tarihi, işte, bu ve benzer sorulara verilen cevapların bir araya getirildiği,
tahlil ve tasnif edildiği, tutarlı biçimde özetlendiği disiplinin adıdır. Larry Arnhart'ın *Siyasî
Düşünce Tarihi*, on üç bölümde, Antik Yunan'dan modern zamanlara kadar siyasî
düşüncenin serüvenini anlatmaktadır. Sistematiği ve kapsayıcılığıyla bu kitap, siyasî
düşünce tarihi dersi okuyan öğrencilerin ve siyasî düşünceye genel olarak meraklı
olanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir referans kitabıdır.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 337

ISBN: 978-975-250-004-3

Liste Fiyatı: ₺25

Boyut: 19x23 cm

Baskı: 5. Baskı, Ekim 2013

LiBeRtE
liberteyayın grubu

facebook.com/liberteyayinlari

twitter.com/#liberteyayinlari

pinterest.com/liberteyayinlari

liberteyayinlari

Siyasî Düşünce Tarihi:

Filozoflar ve Fikirleri

Donald Tannenbaum & David Schultz

Çeviren: Fatih Demirci

Siyaset felsefesinin bireylerin ve toplumların hayatını nasıl etkilediğinin farkında mısınız? Bireyle kolektivite arasındaki gerilime getirilen çözümler insanların kamu yararını tanımlama tarzındaki periyodik değişimleri nasıl etkilemiştir? Bilimin gelişmesinin, siyasî düşünce üzerindeki etkisi ne olmuştur? Kadın, aile ve yurttaşlık algıları, yüzyıllar içinde nasıl farklılaşmıştır?

Siyasî Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri, günümüz siyasetini anlamamıza yardımcı olacak şekilde, filozofların birey, toplum, otorite vb. şeyler hakkındaki görüşlerini derlemekte, otuzdan fazla büyük Batılı siyasal düşünürün temel siyasî fikirlerini özlü bir şekilde tartışmaktadır. Kitabı okuyanlar, bu alanın derinliğini ve genişliğini takdir etmeye başlayacaklardır. Kitap, okuyuculara, sadece her bir filozofu ve onun fikirlerini öğrenme imkânı değil, aynı zamanda, siyasî düşünce tarihi boyunca var olmaya devam eden inanç, akıl, bilim ve şüphecilik arasındaki gerilimi keşfetme imkânı da sunacaktır.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 358

ISBN: 978-975-6201-03-7

Liste Fiyatı: **₺27**

Boyut: 19x23 cm

Baskı: 8. Baskı, Ekim 2013

LiBeRtE
liberteyayın grubu

[Facebook.com/liberteyayinlari](https://www.facebook.com/liberteyayinlari)

[instagram.com/liberteyayinlari](https://www.instagram.com/liberteyayinlari)

[pinterest.com/liberteyayinlari](https://www.pinterest.com/liberteyayinlari)

[liberte.com.tr](https://www.liberte.com.tr)

Çağdaş Devlet Sistemleri

Siyaset, Coğrafya, Kültür

Michael G. Roskin

Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu

Temel bir karşılaştırmalı devlet sistemleri kitabı olan *Çağdaş Devlet Sistemleri*, gerek kapsam, gerek içerik, gerekse metot olarak bu alanda hazırlanmış şüphesiz en yetkin eserlerden biridir. Eserin kuvveti; anlaşılır ve akıcı dili, teorik altyapısı, sistemiği ve çözümlemelerinde olduğu kadar aynı zamanda da okurunun entelektüel merakını motive etmesindedir.

Roskin'in ele alıp incelediği ülkeler iyi bir örnek grubudur. Bu hacimde bir kitaba dünyanın bütün ülkelerinin veya bütün birinci dünya ülkelerinin detaylı incelemelerini sığdırabilme imkânının olmayışı ancak bu tür bir seçimle telâfi edilebilir. Örneğin Türk okurunun Türkiye bölümünü kitapta bulamaması onu karşılaştırma yapabilme imkânından mahrum kılmamaktadır. Bilâkis eser, doğru seçilen örneklerle Türkiye'yi çağdaş devlet sistemleri arasında değerlendirirken "alet-edavat" sağlamada oldukça cömerttir.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 783

ISBN: 978-975-250-020-4

Liste Fiyatı: **₺39**

Boyut: 19x23 cm

Baskı: 4. Baskı, Mart 2013

LiBeRTE
liberteyayın grubu

 facebook.com/liberteyayinlan

 twitter.com/#!/liberteyayinevi

 pinterest.com/liberteyayinevi

 liberteyayinlan

Küresel Siyaset

Andrew Heywood

Çevirenler: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir

Küresel Siyaset, çağdaş uluslararası ilişkiler teorisi ve pratiğine sistematik ve bütünlüklü yaklaşan bir giriş kitabıdır.

Mükemmel bir berraklıkla yazılmış ve fevkaalede geniş bir perspektiften yararlanan kitabın her bir bölümü öğrenmeyi destekleyecek ve çalışmaya yardımcı olacak birçok yenilikçi özellik içermektedir.

- Küresel siyasetteki fiili durumlara odaklanan *uygulamadaki küresel politika* kutuları, dünya meselelerindeki başlıca olayları aydınlatmak için manşetlerin ardına bakmaktadır.
- *Küresel Aktör* kutuları, Google'dan G-20'ye kadar, dünya sahnesindeki kilit oyuncuların doğası ve önemine yoğunlaşmaktadır.
- Farklı teorik yaklaşımlar ve merkezî tartışma konuları hakkındaki özetler, eleştirel düşünmeyi teşvik etmektedir.
- Etkili teorisyenlerin biyografi ve fotoğrafları, meseleleri, fikirler kadar şekillendiren kişileri de tanıtmaktadır.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 651

ISBN: 978-975-250-032-7

Liste Fiyatı: **₺36**

Boyut: 19x23 cm

Baskı: 1. Baskı, Şubat 2013

LiBeRtE
liberteyayın grubu

facebook.com/liberteyayinlari

twitter.com/liberteyayinlari

pinterest.com/liberteyayinlari

liberte.com.tr

Siyasetin Temel Kavramları

Andrew Heywood

Çeviren: Hayrettin Özler

Kavramlar, kendileri vasıtasıyla düşündüğümüz, eleştirdiğimiz, tartıştığımız, açıkladığımız ve analiz yaptığımız 'araçlardır'. Siyasî kavramlar, siyasetin yapı taşlarıdır. Siyaset dünyası özetle, kavramlarımızın bize anlattığı dünyadır. Ancak siyasî kavramlar, herkesin bildiği gibi kaypak ve ihtilaflıdır. Esasen, siyasî tartışma genellikle siyasî terimlerin doğru kullanımı üzerine yapılan tartışmadır.

Bu kitap, siyasî analizde sıkça karşılaşılan temel kavramlar hakkında kolayca erişilebilir ve kapsayıcı bir rehber niteliğindedir. Her bir kavramın tanımı, sarı ve tam bir şekilde verilmiş ayrıca kavramın siyaset tartışmaları ve güncel siyasetteki önemi incelenmiştir. Kavramların giriş kısmında, bu siyasî kavramın nasıl kullanıldığı ve neden sıkça istismar edildiği açıklanmıştır.

Siyasetin Temel Kavramları, siyaset bilimi öğrencileri ve siyasetle ilgilenen herkes için eşsiz bir başvuru kaynağı olmasının yanında, yine Andrew Heywood'un çok satan *Siyaset* isimli kitabı için de bir kılavuz/yardımcı kitap niteliğindedir.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 384

ISBN: 978-975-250-033-4

Liste Fiyatı: **₺20**

Boyut: 13x19 cm

Baskı: 1. Baskı, Kasım 2012

LiBeRtE
liberteyayıngrubu

facebook.com/liberteyayinlari

twitter.com/liberteyayinlari

pinterest.com/liberteyayinlari

instagram.com/liberteyayinlari

Siyasî İdeolojiler

Bir Giriş

Andrew Heywood

Çevirenler: A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan

Andrew Heywood, iki yüzyılı aşkın bir süredir dünya siyasetine hâkim olan ve onu şekillendiren siyasî ilkelere ve doktrinlere *Siyasî İdeolojiler* kitabıyla açık, kavranabilir ve kapsamlı bir giriş yapmaktadır. Yazar uluslararası bir perspektifle, klasik 19. Yüzyıl ideolojileri olan liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizmden, yakın zamanlarda doğan feminizm, ekolojik düşünce ve siyasî İslam gibi ideolojilere okuyucuya kapsamlı ve sistematik bilgi sunuyor. Kitapta her ideoloji, tarihsel gelişimi, temel kavramları, başlıca temsilcileri ve 21. Yüzyıl'daki mevcut durumları açısından ayrıntılı ama önemsiz bilgilerle okuyucuyu yormadan ele alınmaktadır.

Kitapta ayrıca,

- temel siyasî figürler ve filozoflar hakkında bilgi veren
- ana siyasî akımları özetleyerek tanıtan
- farklı ideolojilerin belirli temalara nasıl baktıklarını gösteren
- ve ideolojiler içindeki akımların yarattığı fikrî gerilimleri karşılaştıran kutucukları bulabilirsiniz.

KÜNYE BİLGİLERİ

Sayfa: 344

ISBN: 978-975-3201-20-6

Liste Fiyatı: ₺27.5

Boyut: 19x23 cm

Baskı: 5. Baskı, Eylül 2013

LiBeRtE
liberteyayıngrubu

facebook.com/liberteyayinlari

twitter.com/#!/liberteyayinevi

pinterest.com/liberteyayinevi

liberte.com.tr

Özgürlüğün Kitaplığı İnternette...

www.liberte.com.tr

Siyaset

Andrew Heywood

Andrew Heywood Orpington College'da Siyaset Çalışmaları müdürüdür. *Politics, Political Theory* ve *Key Concepts in Politics*'in yazarıdır.

- İyi toplum nasıl bir toplumdur?
- Ulusun globalleşme çağında bir geleceği var mıdır?
- Seçimler demokrasiyi mi yoksa sadece baskı ve kontrolü mü teşvik eder?
- Devlet/hükümet nasıl örgütlenir?
- Devlet yapıları reforma tâbi tutulmalı mıdır?
- Neden bazı politik sistemler diğerlerinden daha başarılıdır?

Siyaset büyüleyici ve heyecan verici bir konu, fakat, aynı zamanda, çağdaş devlet, siyaset felsefesi, uluslararası ilişkiler ve siyasal ekonomi gibi çok çeşitli konuları da kapsayan dev bir konu. *Siyaset*, konuya taze ve nüfuz edici bir yaklaşım sunuyor. Teşvik edici, kısa ve kavranabilir bir çalışma olarak, siyasetin incelemesine bir uluslararası perspektiften yazılmış gerçekten kapsayıcı bir giriş yapıyor.

Kitapta şunlar yer alıyor:

- Anahtar konuların her bölümün başında açıklandığı, yardım edici, ayrıntılı bölüm özetleri
- Tartışmayı teşvik edici sorular
- Açıklanmış ve basitçe izah edilmiş temel kelimeler ve kavramlar
- Siyaset düşünürleriyle ilgili aydınlatıcı bilgiler
- Daha fazla okuma önerileri
- Siyasal terimler sözlüğü

Bu kitap, tartışmasız kendi türünün en iyi kitabıdır. Dikkat çekici şekilde, ikinci baskı birinciden de iyidir. Analitik gayretin ve usta yazarlığın üstün bir birleşimi olarak, *Siyaset*, her ciddi öğrenci için vazgeçilmez kaynaktır. *Siyasetle* uzaktan ilgili olanları dahi heyecanlandıracak ve ilgilendirecek bir çalışmada.

Profesör Jun Tonge
Salford Üniversitesi

Andrew Heywood'un *Siyaseti*, ilk baskısında genel konuya İngilizce'de rakibi bulunmayan mükemmel ve kapsayıcı bir giriş sundu. Kitabın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş edisyonu, Heywood'un bütüncül yaklaşımını tamamen ve muazzam bir şekilde gerçekleştirdi.

Dr. David Baker
Warwick Üniversitesi

Kitap çağdaş fikirlerin, ideolojilerin ve kavramların güncel bir anlatımıyla birlikte çağdaş siyasal kurumlara ve süreçlere bilgilendirici bir giriştir. Berrak, fakat basit değil. Bir öğrencinin yakınlarda yazdığı gibi, "Ne zaman sizin dersleriniz kafamı karıştırırsa, biliyorum, kafamı netleştirmek için Heywood'a dayanabilirim".

Dr. David Brown
Murdoch Üniversitesi Avustralya

liberte.com.tr

KDV dâhil ₺35

ISBN 13: 978-975-250-015-3

ADRES
yayınları